Весілля

Тишнєвич.

Віденъ.

Зареєстровано Дирекцією Поліції у Відні ч. 918/19.
Registriert bei der Polizei-Dir. in Wien Nr. 918/19.

Відповідальний редактор Лев Шопак. Друкарня „Форвертс".

Воля

Тижневик.

Жовтень 1920.

Том IV. Число 1.

Рік видання другий.

ЗМІСТ:

ВОЛЯ

УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖНЕВИК

Т. 4. Відень, 2. жовтня 1920. Ч. 1.

А. В.

„Злоба" дня.

Недавно один анґлійський журналіст росказував мені таку сценку з натури. В фойє театру дама розповідає кавалерові про те, що вона недавно була на українському концерті Капелі і що пісня українська їй дуже до серця припала. Кавалер здивовано запитав:

— А що ж то за Українці?

— А це, знаєте, Французам і Белґійцям прийшла в голову ідея орґанізувати мішаний хор для студіювання ріжних славянських пісень. І дуже гарно вийшло у них!

Я б не повірив цій історії, коли б не прочитав в дописі нашого кореспондента, що видатний анґлійський політик змішав Україну з музичним інструментом.

Хто виною цьому, що після майже двох років праці найбільш могутня зараз, найбільш культурна країна світу майже не знає про наше істнування!

Ті, кого ми посилали інформувати анґлійське громадянство про наші справи, скажуть напевне, що винні всілякі „незалежні обставини": протиукраїнська аґітація Росіян, консерватізм анґлійської псіхики, наші попередні звязки з центральними державами, тяжка стратеґична ситуація на Україні і т. д.; і т. п.

В цьому буде деяка доля правди; але тільки частина. Ми послали інформувати Анґлію людей, котрі не знали не то, що анґлійської культури, анґлійської псіхики, не уміли підійти до Анґлійця. Ми послали людей, що навіть про Україну дуже мало знали. Зі складу делеґації не було ні одної людини, котра мала б хоч найменше поняття про історію України за остатніх 15—20 літ. Анальфебетизм голови місії, лікаря Стаховського, кандидата і приятеля члена Директорії Макаренко, доходив до гомеричних границь. В остатні часи справа стояла не краще. Для нового голови, адвоката А. Марголіна, його жидівська справа була далеко більше відома і цікава, ніж українська. А в самім складі місії зовсім не було Українців з Наддніпрянщини. На роботу місії витрачені були за $1^1/_2$ року величезні кошти. А члени

місії не зуміли завязати звязків не то в дипльоматичних, а навіть в журналістичних сферах. Большевики в 2—3 тиждні більше зробили, ніж наша публіка за $1^1/_2$ року.

Зараз анґлійське громадянство стоїть перед новою хвилею зацікавлення Україною, другою після приїзду до Льондону Укр. Р. Капелі.

Досить впливова і поінформована „Sunday Times" говорить, що „події в Росії викликують зміну в анґлійській закордонній політиці. Часопись гадає, що є частина Росії, яку Анґлія може врятувати для ладу і демократії на користь всієї Росії. Цією частиною є Україна, де під провідництвом Англії швидко можна встановити лад. Коли престіж Анґлії у Києві буде первенствуючим, то можна буде впливати стримуюче на імперіалістичні течії, яких хотіло би притримуватись правительство, яке повстане в Москві після упадку рад."

Але це не перша ластівка. Плян поділити сфери впливу на терені колишньої Росії так, щоби Україна і Кавказ підлягали впливу Анґлії, мав і ранійш ще чимало великих прихильників серед анґлійської дипльоматії. Попікшись на Денікінові, Анґлійці дуже обережно ставляться тепер і до Вранґеля. Скептіцізм їх опірається не тільки на фактичні данні про нікчемність боєздатних сил Вранґеля, про реакційний склад його оточення. Ще більшу підтримку знаходить він в дуже скептичному відношенню до „реформи" Вранґеля козаків та українських селян. І ті і другі готові привітати кримського диктатора. Але при умові, що б він, після увільненя їх терена від большевицької навали, і сам йшов геть хоч до Москви. Анґлійська військова розвідка, перша в світі, після денікінського fiasco научилась добре розбиратись в настроях селянства.

З України пливуть чутки, що загартоване в партізанських боях наше військо, обережно, але спокійно і упевнено йде вперед на південь. Разом з тим оп'янівший від першіих перемог Вранґель розсилає дипльоматичні ноти про те, що вн знати не хоче ніякого українськоьо уряду — буквальне повторення помилки Денікіна. Коли б українському військові удалось з боєм пройти до берегів Чорного моря і обпертись крилами на Дніпро і Дністер, воно de facto знов зустрілось би з старим добровольчеським ворогом України. І наша зараз Мекка—Одеса моглаб стати могилою для української справи взагалі. Після такої катастрофи прийшлось би надовго „отложить попеченіе" про національну самостійність і починати з азів: бо народ сам голіруч, та ще й без інтеліґенції, навряд чи скоро дійде до пуття. Завдання нашої дипльоматії, завдання дня використувати яко мога більш уміло нове більш серьозне зацікавлення до нашої справи Анґлії, її скептицизм до справи Вранґеля. А завдання нашої стратеґії зробити собі з Мекки дійсно тепле гніздо на зиму, а не мишоловку, як вторік було з Камянцем. І з цього погляду ні-

коли не варто забувати й про те, що в таких ситуаціях стратеґичний союз, а не прінціпіально-політичний, не тільки допускається національними інтересами, а і підсказується ними, союз хоч з чортом, хоч з його бабушкою, тільки би протриматись цю зиму і на весні зі зброєю в руках почати знов будування держави. Такий крок можливий тільки з Херсонщини, і тільки на Херсонщині, при умові збройної, військової і економичної підтримки і з моря і з суші. На цій дорозі є деякі надії, що і інтереси аліянтів удалось би на деякий час примирити на користь України.

М. Кушнір-Якименко.

Північно-Чорноморська Спілка.

Пильно та уважно приглянувшись до тої збройної боротьби, яка безперестанно вже три роки відбувається на сході Европи, — ми констатуємо, що найбільш активну силу та енерґію в боротьбі проти російсько-большевицького імперіялізму та комуністичних соціяльно-економічних експеріментів виявили ті новоутворені держави, які знаходяться на північному побережжі Чорного моря.

Ще з осени 1917 р., коли російські комуністи тільки роспочинали свої заходи по утворенню Совітської Росії, ці держави роспочали уже боротьбу за свою волю. І вже тоді робились спроби, щоб цю боротьбу проти совітського походу на південь Східньої Европи оперти на певний військово-політичний союз України та тих державних терріторій, які заснували були Південно-Східний Союз (Дон, Кубань, Терщина і т. д.).

Так, Ґенеральний Секретаріат У. Н. Р. в листопаді 1917 року розіслав ноту до всіх новоутворених держав, на яку була одповідь Південно-Східного Союзу. Робилися і инші заходи.

На жаль, події розвивались таким швидким темпом, що було неможливо провести в життя цей цілком необхідний для спільної боротьби союз проти большевицької інвазії на південь.

Українські керуючі чинники спробували врятувати Українську Державність при допомозі Німеччини, а в звязку з цею політичною лінією тимчасово занепала і ідея спілки причорноморських держав.

Правда, за часів гетьманщини на Україні — Донська та Кубанська Республика одержали од гетьманського уряду та Німців допомогу для боротьби проти большевиків — і згодом обидві ці республики стали вільними від російських комуністичних насильників — але одночасно з цим в силу ріжних причин попали в залежність від російських монархичних елєментів, які на чолі з Денікіним під гаслом боротьби з Совітською Росією незабаром роспочали порядкувати самовільно як на Дону так і на Кубані.

Отже тут є до певної міри аналоґія: Україна, звільнившись від большевиків, стала центром для правих російських кол в їх намірах по відбудованню Росії, чому сприяла і політика гетьманського уряду, а Дон і Кубань дали можливість помимо своєї волі роспочати на широку скалю реставраційну політику Денікіну і Ко.

Одначе дальніші події розвивалися ріжно. Українське суспільство виступило активно проти гетьманщини, і спроби Росіян утворити при допомозі держав Антанти з України центр по боротьбі з Совітською Росією не вдалися.

Українські народні маси на протязі одного місяця ліквідували гетьманщину, і Україна стала знову вільною Республикою на чолі з Директорією.

Донські ж та кубанські керуючі кола, рахуючись з страшною небезпекою з боку большевиків, примушені були тимчасово миритись з тою реакційною кликою, яка зібралась коло „Добровольчої армії", хоч правда уперто і безперестанно боролись за свою державність і в міру сил не дозволяли Денікіну втручатись в свої внутрішні справи.

Результати одначе були однакові.

Директорія Української Народньої Республики, позбавлена підтримки з боку Антанти, не витримала боротьби на три фронти — і Україна була окупована большевиками, Поляками та „денікінцями". Дон та Кубань протримались значно довше, але Денікін же своєю реставраційною політикою та реакційним режимом втягнув Донців та Кубанців в військові операції проти України і викликав таке невдоволення в народніх масах поміж селянством і козацтвом, як на Україні, так на Дону і Кубані, при якому годі було вести успішні операції проти Совітської Росії, бо у нього не було ніякого спокою в тилу, а та хвиля повстань, яка відбулася в кінці 1919 р., остаточно підірвала силу Денікіна, як в тилу так і на фронті.

В результаті 1920 рік приніс повну перевагу большевикам, і всі ці три держави — Україна, Дон і Кубань знаходяться нині під їхньою окупацією. Таким чином, ідучи ріжними шляхами на протязі трьох років — вони прийшли одначе до однакової недолі.

Отже нам здається, що вже на часі керуючим центрам цих держав спробувати повести боротьбу зі спільним ворогом не кожному з'окрема, а спільними силами, бо спроби України спертись на Польщу поки що також не дали значних реальних результатів, а заходи Врангеля знову втягнути Дон і Кубань, а також українських повстанців, в свою реставраційну політику також не усміхаються для Донців та Кубанців, як і для Українців, надією на волю та державність.

Союз цих трьох держав диктується цілком об'єктивними, як національно-державними так і соціяльно-економічними інтересами.

Перш за все констатуємо, що селянство і козацтво України, Дону і Кубані ніколи не мирилося і нині активно бореться проти большевицької окупації. Отже народні маси явно вороже відносяться до соціяльно-економічної політики большевиків і активно борються за свою державність та економічну незалежність.

На Кубані маємо коло половини, а на Дону коло третини українського населення. Природні богацтва цих держав являються головною причиною постійної інвазії з боку Совітської Росії. Народне господарство цих країн цілком відмінне від російського. Приналежачи до Чорного та Азовського морів, ці держави мають всі данні до цілком незалежного від Росії економічного розвитку. Їхні економічні інтереси будуть завжди суперечними незалежно від того чи иншого ладу в Росії і т. д.

Отже спільність інтересів національно-державних і економічних не тільки нині, а і в будучині вимагатимуть того чи иншого військово-економічного союзу цих держав, як в боротьбі проти Совітської Росії, так і в боротьбі з реставраційними планами Врангеля.

Коли б цей останній дійсно визнав Суверенну Державність України, Дону і Кубані, то міг би і він також узяти участь нарівні з ними в боротьбі проти большевиків, але поскільки він поставив би своїм головним завданням увільнення власне російської етнографічної территорії від большевицького панування і одмовився би від того реакційного режиму та політики, які він виявив в минулому році.

Нам здається, що така Північно-Чорноморська Спілка з України, Дону, Кубані а також Галичини, яка очевидно приєднається на певних умовах, як тільки прийде до того час, тільки і могла би установити на сході Европи тривалий мир та рівновагу. Ця спілка мала би до 60 міліонів населення, з якого коло 70% складали Українці, і могла завжди противопостати у всіх відношеннях тій Російській Державі, яка утвориться після повалення там большевиків. Економічно ця спілка має всі данні відродитись раніше Росії, а в звязку з цим раз на завжди була би усунута загроза економічної залежности від колишньої метрополії.

В силу географічних причин і в імя добросусідних відносин Причорноморська Спілка очевидно дала би можливість Росії в тій чи иншій формі право транзіту до чорноморсько-азовських портів, а поскільки то було би в інтересі обох сторін, заключила би з Росією такий економічний договір, який би був користний для обох сторін, але одначе як рівний з рівним.

Нам здається, що ні спроби большевиків, ні спроби Росіян анті-большевиків відновити колишню Росію ніколи не матимуть вже успіху. Од Росії вже одійшли Фінляндія, Польща, Естонія, Литвія, Литва, Грузія, Арменія — і напевно не лишаться ні Білорусь, ні Україна, ні Дон, ні Кубань, ні Азербейджан, а може і ще деякі территорії. Таким чином Росія має увійти в свої етнографічні береги з населенням в 70 міліонів, включно з Сібіром і Туркестаном.

Коли скінчиться боротьба — важко сказати; очевидно тільки, що боротьба ще буде і буде провадитись дуже жорстоко, бо це борються новоутворені держави за свою національну волю і економічну незалежність против Росії, яка бажає відродитись економічно коштом своїх нових сусідів.

Отже в інтересах України є прихилити Дон і Кубань в цій боротьбі на свою сторону, щоб не повторилось того, як було в минулому році або тепер, коли Росіяне, як денікінці так і большевики, використовували військову силу Донців та Кубанців проти України, одночасно приневолюючи тих і других на Дону і Кубані.

Дм. Ів.

Листи з України.

I.

„Суверенність“ радянської України.

На другому засіданню мирових делєґацій між Польщею і Росією в Минську було прочитано телеґраму Чічеріна до Данішевського, в якій стверджувалось, що Українська Радянська Республика в дійсности не є частиною російської.

Питання про „суверенність“ радянської України викликало жвавий обмін думок на шпальтах як польської, так і української преси.

Одні, як і польська делеґація, заявляють, що їм нічого невідомо про незалежність Української Радянської Республики; другі, як „Вперед“ і „Гро-

мадська думка“, захоплюються цією суверенністю і поспішають співати осанну...

Кому?

Звичайно Москві, яка ніби то вважає радянську Україну за суверенну державу... Ну а фактично, чи й справді є ця суверенність; і коли є, то в чому вона виявляється?

Для тих, хто жив на Україні підчас панування большевиків (а автор цих рядків жив увесь час), „суверенність“ України — не є новиною. Ще торік, після розгрому українським селянством реакційних банд Денікіна, московські комуністи, не почуваючи під собою міцного ґрунту, шукали тих шляхів, які-би привели до порозуміння з українським селянством.

Бо ще торік, коли стіхійна хвиля селянських повстань залила своїм полумям весь терен України, і коли запитували у селян: Через що ви б'єте денікінців? — вони відповідали:

— Через те, що вони грабують нас і йдуть проти України!

Коли-ж у відповідь на це їм ставилось нове питання:

— А большевики хиба не грабують; хиба вони не проти України?

Селяне відповідали: поки вони б'ють денікінців — нам по-дорозі; ми їм помогатимем; про Україну-ж, кажуть, що большевики її вже визнали — буде незалежною, а коли буде не так, то ми й большевиків битимемо!

Московські большевики, які знали, що йти старими русіфікаторськими шляхами на Україні не можна, взяли це на увагу і, аби задовольнити національні почуття українського народу, вони урочисто оголосили „суверенність“ Української Радянської Республики.

В чому-ж полягала ця „суверенність?“

А в тому, що Україна мала свій уряд, який, між иншим, було призначено з Москви, бо ні Раковського, ні Затонського, ні Мануїльського, ні Петровського український народ не обирав і влади на Україні їм не доручав.

Далі українська мова була оголошена рівноправною з московською. Навіть був проєкт орґанізації окремої української армії, але головне командування мусіло бути спільне і для Росії і для України. Фінанси — те-ж спільні. Народне господарство те-ж спільне. Коротче кажучи, ця урочисто юридично оголошена суверенність Української Радянської Республики — на ділі, в життю, коли почались комісарські пояснення та додаткове росшіфровування, звелась до дуже куцої „автономії“...

Товарообмін, яким хотіли привабити до себе українського селянина, полягав у тому, що на Україну хмарами посилались комуністичні аґітатори, транспортами везлась московська аґітаційна література, а з України вивозили: хліб, сало, муку, цукор, шкіру, лікарів і ліки...

Формування української армії було відложено через те, що той настрій, який панував на Україні, був не на користь большевикам; а окремий український уряд занімався тим, що намагався перевести в життя те, що накреслювала централістична Москва. Спільність фінансів, народнього господарювання та військового командування пояснювалась тим, що пролєтаріат мусить мати єдиний фронт. Авангард революційного фронту є Москва, тому і центром мусить бути Москва...

Ось та казуїстіка, якою большевики прикривали свій червоний імперіялізм в „суверенній“ Україні.

Але „революційна машкара“ приваблювала тільки здалеку... Там, далеко за межами України її „суверенність“ лоскатала революційне почуття західного пролєтаріяту... Лунало гучне „слава“ революційному авангарду, а не Україні...

Була суверенна Україна. А українські банки зачинялись, українські кооперативи націоналізувались, українські діячі арештовувались.

Час від часу для координування праці наїзжав Троцький...

Транспорт знищувався, фабрики ставали, цукроварні руйнувались, збіжжа з суверенної України вивозилось до Москви, панував терор.

Полумя повстань бурхливою хвилею проносилось по широким ланам України і, мов хвилі на морі, то піднімалися з ревом, то знову падали.

Це було торік. Тепер знову заговорили про суверенність... І знову, де-хто, не подивившись у святці, лізе на дзвіницю, дзвоне і співає „осанна". Через що саме? А через те, що кожний суверенність розуміє по своєму...

Про те, як її розуміли большевики, ми вже сказали...

Правда, то було торік... Може тепер инакше?... В ґазеті „Україна" ч. 127 находимо таке повідомлення:

„Московський „Совнархоз" (Рада Народнього Господарства) видав гострий наказ, аби не тільки зібраний хліб, але все без винятку, чим богата Україна, без всяких проволочок вивозити в бази „центральних ґуберній". Наказ має характер військового. Не тільки продовольчі комісаріяти, а й ріжні „Губпродкоми" (Губерські продовольчі комітети), „Опродкомгуби" (Окружні продовольчі комітети) і т. д., повели шалену аґітацію як через спеціяльних аґітаторів (вони-ж і надзвичайні уповноважені по вивозці), так і через відозви та художні плакати". Як бачимо з цього „Україна суверенна", а накази йдуть із московського Совнархоза. Селянин, звичайно, не дуже поспішає виконувати ці накази і відповідає на них, як і торік, повстанням. Не дарма-ж бо київська ґазета „Большевик" з приводу наказу Московського Совнархоза про вивіз урожаю в бази „центру" Московщини в статті „Куркуль піднімає голову", розбираючи причини повстань, пише: „Все-ж хліб буде наш! Не дамо вмерти з голоду братній Москві. Кожний Українець — маленький Петлюра, якого треба нищити без розбору".

І дійсно московські окупанти нищать.

В 138-му числі „України" в інформаціях про Одесу читаємо: „Банки всі ліквідовано, гроші з них вибрано. Всі крамниці взято на учот. В ночі на перше серпня большевиками заарештовано всіх членів „Правління Українських Кооперативів", а кооперативи закрито. Відомого кооператора п. Шемета заарештовано ще в початку травня. Большевики силкуються утворити центральний кооператив на Московщину й Україну, бо українські кооперативи називають буржуазними і контр-революційними. За 2. вересня в „Українському Слові" ч. 3. находимо: „Похід совітського уряду проти українських національних інституцій.

Ті, що приїздять з Києва, оповідають, що большевики повели там зараз енерґійну війну проти всіх українських національних орґанізацій. Раковський вважає найбільшими ворогами совітського режіму: Український Червоний Хрест, кооперативи, та культурно-просвітні установи, в яких працює більше 50-ти тисяч української інтеліґенції, складаючи одну міцну орґанізацію, що подібне на державу в державі. Український Червоний Хрест має в своїм роспорядженню більше лікарів, ніж український совітський уряд. Українські культурно-просвітні установи ведуть широку просвітню роботу своїми видавництвами, бібліотеками, виставами, національними хорами — цілком незалежну від совітського уряду і, розуміється, не большевицького духу. Що до українських кооперативів, то вони тримають в своїх руках весь товарообмін краю і реґулюють відносини між містом та селом. Вони користуються довіррям селян і мають в своїм роспоряджені — з одного боку продукти, а з другого — величезний кредіт. Совітський уряд вже розпочав війну проти них".

Що такий похід дійсно ведеться, підтверджують відомости й инших ґазет.

Не кращі відомости про суверенну радянську Україну знаходимо і в пресі румунській.

Так ґазета „Ізбинда" від 4. серпня в замітці під заголовком — „Терор на Україні" — повідомляє: По відомостях, які надійшли сюди з-за Дністра, большевики улаштовують там „тиждень постачання", протягом якого всі зобов'язуються зголосити для Москви велику кількість збіжжя. Чорні села, тоб-то ті, які сприяють Петлюрі, караються найгострійшими карами, які тільки може вигадати большевицький так званий закон. Через те ціла Україна є зараз величезним полем війни. На цілому просторі ведеться перемінна боротьба між червоноармейськими бандітами і озброєнним селянством, яке не хоче засуджувати себе на смерть віддачою збіжжя Москві. В містах можна щоденно бачити, як розстрілюють людей, які обвинувачуються за службу Україні. Села, що противляться мобілізації й реквізиціям, большевиками паляться".

Ось ті документи, яких можна було-би привести безліч і з яких кожний з окрема свідчить про те, що на ділі ніякої суверенности немає, що є Москва і окупований нею край.

А петроградський диктатор Зінов'єв так той навіть і проговорився. В „Харьковському Комуністі" про Україну він пише:

„Повна дезорґанізація тила, не виконування декретів центра (то-б то Москви? Д. І.), стремління провінції обминути всякого підлягання і стати незалежною — ось в чім траґізм положення на Україні".

Взагалі, хто пожив серед большевиків, той добре знає ціну всяким їх декларативним обіцянкам. На них вони не скупляться. Це є один із самих улюбленних тактичних большевицьких методів: пообіцяти одно, а робити друге...

Тому-то віддаля большевизм здається таким лагідним... А поблизу — його рожеві кольорі хутко зникають. І перед очима встає жахлива дійсність. Яка ця дійсність, можна собі уявити хоч-би по-тому, що большевицький хміль починає виходити навіть із таких голов як Винниченко. Чи не він рвався з Відня до московського інтернаціоналу?... Чи не він, сидячи у Відні і слідкуючи відтіля, далеко від терена боротьби „суверенної" України з суверенною Москвою, складав гімни большевикам! І що-ж? 1-го вересня в Станиславов прибув з Київа студент п. С. Ч. В розмові з співробітником „Українського Слова" цей студент між иншим сказав слідуюче: „На днях в Київі був Винниченко. В українських колах він зустрів дуже холодний прийом. Сам він теж в балачках казав, що не так він уявляє собі радянську Україну, як побачив у дійсности" („Укр. Слово" ч. 5. від 4. вересня).

Не так собі уявляють російський большевизм і всі ті, хто знайомиться з ним по ґазетним відомостям та по розмовам в кавярнях. Їм звідти видко тільки одне — революційний колір червоних прапорів; тим-же, хто побував і в Росії і на Україні, добре відомо, що під цими прапорами майже немає революційного змісту, що ними прикривається нечуванний в світі бандитизм і страшний по своїй надлюдській жорстокости червоний московський імперіялізм. В свій час Москва деклярувала самостійність і Естонії, і Литви, і Азербейджану... І що-ж ми побачили на практиці? Про „суверенність" Азербейджанської республики вичерпуючий матеріял дали делеґати від цієї республики, які приїздили на конференцію в Спа і які подали аж дві ноти. В нотах оповідається про обставини, що привели до окупації Азербейджану російськими большевиками. Спершу вони обіцяли незалежність Азербейджану, але одразу-ж міцно наложили свою руку на край і тримають його терором. Вони розстрілюють міністрів, політиків, інтеліґенцію і реквізують все, що можливо, забираючи останні запаси у населення. Все вивозиться в Москву. Все населення повстає проти них, відмовляючись коритися московському імперіялізмові. Делеґація просить союзників помогти Азербейджану вирватись з під цього ярма.

Про пляни Совітської Росії, що до прикордонних держав, естонська преса пише так: „В істнуванню балтійських держав найбільшу ролю відіграють їх відносини з Совітською Росією. Йофе, представник Совітської Росії, досить виразно зазначив в розмові з одним із представників телеґрафного аґенства провідні лінії зовнішньої політики совітів. Їм потрібно знищити єдність між цими державами і підірвати їх довірря до союзників. Большевики звертають увагу на те, що вони визнають за цими державами більше прав, ніж їм постановлено дати версальським трактатом. Але це виглядає знов чудно, що Росія годиться на таке збільшення їх за свої власні кошти. Це є безумовно лише один з засобів пропаґанди. Тимчасом на Білорусії встановлено совітський лад. На Литві, з котрою тільки що заключено мир, червоне військо теж заведе цей лад на окупованих землях. І навіть, коли Литві пощастить позбутися окупаційного війська, завше там залишуться большевицькі орґанізації, що будуть вести партизанську боротьбу проти національного розвитку краю. В Ризі теж було знайдено таку терористичну орґанізацію, котра дуже енерґійно працювала. Ту-ж саму сістему Росія провадить що до Литви і Фінляндії. Відношення Росії до Естонії показало, як дивиться Росія на свої договори в випадку перемоги: і це мусять знати і пам'ятати всі".

А в першу чергу ті, хто й справді вірить в істнування суверенної Радянської України.

Ми не будемо зараз торкатися того терору, яким московські комуністи підкреслюють „суверенність“ України; про це ми напишемо окремо (в нашому розпорядженню мається богатий фактичний матеріял). В закінчення-ж своєї кореспонденції ми возьмемо видержку з 138. числа ґазети „Україна“, яка конспективно передає фактичний теперішній стан України: „Сотник І. К-н, який довгий час був на Україні і тільки тепер повернувся сюди*), поділився з нами тими інформаціями про становище та настрої, які панують на нашій окупованній батьківщині. Кожному, передає сотник, хто в'їде на українську територію, мусить відразу кинутися в вічі та ворожність, з якою відноситься окупаційна московська влада до України та українського населення. Усюди гострий контроль, через це скрізь пригніченність і мертвеччина. Большевицька влада хоч і одмовилась насилувати наш народ заведенням комуни, все-ж відноситься і до селян і до робітників-Українців як до контр-революціонерів самостійників. Кожний прояв їх незадоволення вони гостро гнітуть. Большевики користуються кожною хвилиною, аби вивезти з України все, що попадається під руку. Влада большевицька відкидається народом, завданням якої є встримати народ терором, аби тим часом забрати необхідні продукти для Москви. Повстання не стихають. Українське військо користується великою популярністю, й ждуть його з тижня на тиждень. А до того селянами орґанізуються великі повстання, які з осени мають обняти всю Україну й знищити большевицьку владу. Для охорони залізниць від повстанців комуністи тримають на поготові на всіх узлових станціях і по великих містах України спеціяльні „батальони“. Пароплави, що курсують по Дніпру, охороняються пароплавними панцирниками. Хліб совітська влада наказує звозити до волостів, звідки 75% йде на червоних бандитів, а 25% на селянство та міське населення. Селяне наказу не сповнюють. На всьому ознака знущання й експльоатації. Населення абсолютно не визнає большевиків і держиться під жорстоким терором. Повстання розвиваються зараз на Припяті в повітах Радомисльськім і в околицях Чорнобиля. Проти повстанців, що оперують нижче Київа до Кременчуга і в Ольвіопольському повіті, вислано полк піхоти і кінний полк. Полки росташувались в Ольвіополі. Синєльніково і Павлоград в руках Махно“.

Як бачимо — „суверенна“ радянська Україна не дуже вдячна своїм московським приятелям. Бо „суверенність“ ця паперова і видумана виключно для закордонного вжитку.

В життю-ж, на ділі є Україна, яка окупована московськими наїздниками і яка збройною силою і на фронті (Східна Галичина) і скрізь по всій Україні у ворожому запіллю ось уже третій рік бореться за свою справжню незалежність і волю. І ця справжня народня Україна переможе і виборе собі право на суверенне істнування, незалежно навіть від того, як до неї ставиться зараз европейський дипльоматичний базар...

Подорожній.

Враження з подорожі.

II.

Що торкається економичного становища окремих міст, місцевостей і країн мого шляху, то воно було дуже ріжнобарвне.

Врожай на Вкраїні в минулому році був надзвичайно гарний, і большевики в червні вже підраховували, що їм цей врожай дасть. Але Петлюра з одного боку, а Денікін з другого примусили большевиків одійти за межі хліборобних ґуберній, і реалізація врожаю робилась не большевиками. Сказати „реалізація“ врожаю, це значить сказати не те, що відповідає дійсности, бо реалізації, як

*) Нам відомо, що сотник І. К-н повернувся до штабу Київської Дівізії, якою командує отаман Ю. Тютюнник. Д. І.

такої, майже не було: селянство, забравши хліб до своїх рук, зовсім не виявляло бажання реалізувати його. Навіть потреби армії Денікіна задовольнялись переважно шляхом реквізіції, і навіть не селянського хліба, а хліба з бувших „совхозів", цеб то: з належних маєтків, в котрих совітська влада організувала державне господарство, — хліб, з якого селяне при першій нагоді прибирали до своїх рук.

Одначе в деяких маєтках, особливо на Катеринославщині, Харьківщині, та в Таврії, хлібом „совхозів" заволоділи бувші власники маєтків, котрі поспішили цей хліб як найшвидче реалізувати.

До їх послуг було багато експортерів, серед яких найбільш енергійно виявила себе організація Росіян і „Малоросів" під головуванням п. Демченка, відомого київського діяча, здобувшого епітет Американця, яка організація, маючи осідок в Італії, зробила надзвичайно добрі гешефти з експортом українського хліба.

Але, порівнюючи, за кордон вивезено хліба дуже мало і взагалі реалізовано його дуже небагато.

Сподіватись, що большевики зможуть вивезти багато хліба до Росії, теж нема підстав, бо перше, селянство цупко тримається за свій хліб, розуміючи його сучасне значіння, а друге — большевики не мають засобів для транспортування, бо, залізниці перебувають в надзвичайно поганім становищі; а крім того — зайняті транспортуванням армій та військових грузів. Це приводить до висновків, що хліба зараз на Україні є досить багато, але надзвичайно радіти з цього приводу нема великої рації, бо, на великий жаль, нема підстав сподіватись, що на біжучий рік будуть засіяні всі поля на Україні. Відомий харківський професор Анциферов з цього приводу ще в листопаді почав бити трівогу, посилаючись на те, що селянство дуже мало засіяло озимини і дуже мало впорало на ярину. В цьому я переконався при подорожі з Харьківа до Новоросійська, де навколо залізниці лежать великі площі нез'ораних полів, коло 90% загальної площі. Чи теж саме є у Київщині та Полтавщині, сказати не можу, бо підчас моеї подорожі поля тут були покриті снігом. При розмовах з селянами з'ясувалось, що селянство взагалі не має великої охоти засівати багато землі, бо, потерпівши великі збитки від реквізіцій большевиків, денікінців та ріжних повстанців, воно лічить за краще сіяти стільки, щоб лише забезпечити потреби в харчових продукціях власного господарства.

Фабрична промисловість на Україні була взагалі в дуже поганому становищу, хоч уряд „добрармії" і вживав деяких заходів до поліпшення цього становища.

Працювали більш менш нормально лише деякі цукроварні, головно фабрична промисловість України. Працюючих цукроварень налічувалось коло ста, це б то, коло 50/₀⁰ їх загальної кількости. Ці цукроварні рахували переробити коло 50% своєї нормальної кількости буряків, і таким чином, Україна мала б, коло 25% нормальної кількости цукру; цеб то, коло 25.000.000 пудів.

Але врешті ці надії не справдились, бо перше, дуже рано випав сніг (коло 15. жовтня ст. ст.), який засипав буряки в землі, а друге — військові події не дали можливости переробити й ті буряки, які вже були викопані, бо при відході добровоьців цукроварні майже скріз руйнувались, цукор розграбовувався військовими частинами, робітники по части втікали самі, а по части мобілізувались відступаючими добровольчеськими частинами . . .

Друга фабрична промисловість, горільчана, по думці деникінського уряду, повинна була негайно одновитись, для чого уряд видав величезні позички власникам гуралень. Але ці позички пропали марно, бо власники гуралень, забравши сотні урядових мілійонів і дивлячися на настирливе посування большевиків, вирішили краще втікати до Ростову і звідсіль закордон, ніж витрачати гроші на свої гуральні.

На території війська Донського та на Кубані фабрична промисловість була в кращому становищі, бо тут більш довгий час не було військових боїв і де-що вже налагодилось. Крім того, тут недалеко від вугільного джерела і від залізного сирівцю і ріжних півфабрикатів. Але сказати, щоб тут справа йшла

досить добре нема рації, бо загальне становище було надзвичайно погане. Наприклад, у Ростові, від якого до вугільних копалень три кроки, пуд вугля коштутав більше 100 рублів і, крім того, цього вугля трудно було достати. На копальнях Донецького басейна вугля були досить великі запаси, але цей вугіль чогось не мав охоти йти туди, де в ньому була пекуча потреба. Це виправдувалось, звичайно, відсутністю транспортових засобів, але дехто, хто стояв близько до справи, тримався иншої думки і лічив, що не так тут перешкаджає відсутність транспорту, як небажання власників копалень спровадити запаси вугілля, міняти цю досить реальну цінність на таку непевну цінність, як денікінські паперові гроші.

Тут же, у Ростові, зібралось дуже багато представників від міських, земських та урядових установ півдня України, які мали завданням закупити для цих установ величезні партії вугілля і транспортувати його до своїх країв.

Справа ця йшла дуже добре . . . для панів представників, бо з вуглям можна було зробити багато добрих ґешефтів. Наприклад, можна було, маючи наряди на купівлю та транспортування вугля, цей вугіль купити по твердій ціні і погрузити на пароплав. Пароплав міг відпливти і в морі направитись не туди куди треба було везти вугіль: не в Одесу чи Миколаїв, наприклад, а куди небудь у Констанцу, або що.

У Ростові ходили чутки, що на цій справі де-хто дуже добре заробив. Взагалі в денікінськім царстві люде, причасні до влади, або ті, котрі користувались ласкою влади, заробляли дуже добре, так заробляли, що заткнули за пояс всі попередні режими в цім відношенню. Дійшло до того, що одне відомство платило хабарі другому, про що говорилось прилюдно, без всякого сорому. Відомий російський публицист Олександер Яблоновський з цього приводу умістив в „Донской Рѣчі“ громового фелєтона, але „писатель пописываетъ, а читатель почитываетъ“! . . .

В Новоросійську йшла надзвичайно інтенсивна торгівля з закордоном, бо закордон дбав про інтереси „півдня Росії“ і задовольняв її потреби, постачаючи сюди таки речі, за якими давно скучали деякі верстви населення, а саме: вина, коняки, колонську воду, парфуми, ріжну галантерію, і т. и., і вивозячи звідсіль збіжжа, шкіри, вовну і т. и. Далі, в чорноморських портах — Керчі, Теодозії, Ялті, Севастополі, економичне життя йшло своїм особливим шляхом. Тут, здається, війна найменьше зруйнувала промисловий апарат; тут, завдяки бувшій боротьбі між гетьманським та кримським урядами, при якій гетьманський уряд не допускав вивозу з Крима на Україну, валишилось чимало деяких продуктів; природа не поскупувала дати нову кількість цих продуктів, особливо тютюнових та рибних; і Кримці, користуючись нагодою, поспішали ліквідувати як можна більше товарів. Капітани добре розуміли своє становище, особливо капітани кораблів добровольчої влади; і добре заробляли. Закордонні купці теж не дрімали і поспішали забрати що тільки можна було; тим паче, що, як взяти на увагу курси валют, то такої дешевизни, яку вони мали тут, не можно було знайти на цілім світі.

В Одесі, підчас мого там перебування, майже вся фабрична промисловість завмерла, бо фабриканти дбали вже не так про свої підприємства, як про закордонні візи.

Торгівля йшла досить жваво, бо за час панування денікінської влади закордонні купці встигли полагодити з Одесою досить добрі відносини, постачаючи сюди теж саме, що і в Новоросійськ, при чому багато річей галантерейного виробництва (ножики, ножниці, гребінці, дитячі виграшки, і т. и.) носили на собі сліди виробництва ґерманського, хоч ні один ґерманський пароплав не прибув до Одеси.

Купці, особливо багаті, поспішали ліквідувати свої запаси, очевидно, побоюючись, що большевики, коли займуть Одесу, можуть досить неприємно обійтись з їх крамом. Гроші зникли з ринку, а багато товарів, про істнування яких ніхто й не догадувався, великими партіями вирінули на ринок і шукали покупця. Охочих до купівлі, крім кооперативних організацій, майже не було, а кооперативні установи охоту мали, але „купила“ зовсім не мали.

Банки обмежили видачу з біжучих рахунків до 3000 руб. на тиждень; але й цеї суми не могли аккуратно виплачувати, бо державний банк не встигав надрукувати потрібної кількости грошей.

При таких умовинах я залишив Одесу.

Мод. Левицький.

Казенні діти.

(Із спогадів лікаря.)

4. Sancta simplicitas.

За господиню й надзирательку в притулку була фельдшериця Віра Миколаївна С. Я дуже поважав і цінив ту особу: хоч спеціяльного педаґоґічного фаху вона не мала, але було в неї те, чого ні одна фахова школа дати не може добре серце, щира й проста душа і любов до тих нещасних дітей, яких з пуп'янку покривдила доля, гірко й тяжко караючи без вини, за чужі гріхи. І діти дуже любили Віру Миколаївну.

Діти бували преріжні, як фізично, так і морально; отже треба було великого такту, а ще більше — серця, щоби дати з ними раду в тому сумному калейдоскопі, що раз-у-раз мінявся. Бували й діти, особливо серед старших — не скажу попсовані морально, а такі, що виросли, як той бур'ян, без догляду, без добрих прикладів і науки. Отже доводилося вживати иноді й де-яких педаґоґічних репресій, коли добре слово ставало „горохом до стіни"; найтяжчою карою для таких „злочинців", що, наприклад, кривдили менших, брехали, крали, лаялись поганими словами то-що, було у нас заведено таке: „злочинця" вкладали у ліжко на годину або дві, забравши його одежину. Мусів він лежати, вкрившися ковдрою, і дивитись, як инші діти бігають, гуляються. Позбавлення руху є вже для дитини майже фізична кара. А все-ж таки ця кара була не така жорстока і фізично шкодлива, як бувало раніше, коли їх ставили навколюшки, позбавляли кісілю при обіді або-що.

В тій-то примусовій лежні й полягав увесь наш карний статут.

І бувало вранці, коли я приходив у притулок, мені доводилося бувати раніше суддею, ніж лікарем: Федь побив Таньку і нахваляється, що битиме ще, або викине її на вулицю; Наталка вкрала цукор у куховарки і не хотіла признатися, аж поки знайшли у неї того цукру під сінником і т. д. І ото, вклавши Федя і Наталку до ліжка, я брався до огляду хворих і тих, що за ніч підкинуто було.

Віра Міколаївна була замужня; чоловік її мав невеличку посаду, і його заробітку не вистачило-б на двох, отож мусіла й вона служити; дітей у них не було, але мала бути дитина, бо Віра Міколаївна була вагітна. Вона, люблячи дітей, дуже рада була, що матиме й свою дитину; але багато клопоту їй завдавало, як цей процес одбудеться. З цього приводу вона радилась зо мною. У притулку вона мала малесеньку кімнаточку, де ледве повернутися було, і відбувати родиво там було-б дуже незручно при такій тісноті. Крім того Віра Миколаївна дуже не хотіла, щоби діти це бачили й чули. Отож ухвалили ми, що на той час вона переселиться в Кирилівську лікарню, тижнів на два, а потім уже з дитиною, вернеться назад у притулок.

Та не так склалося, як бажалося. Чи помилилась вона у своїх обрахунках, чи може на скілька день не доносила, — одно слово: раз о півночі прибігла до мене служниця з притулку й каже:

— Щось з Вірою Міколаївною недобре; дуже просила, щоб ви зараз до неї потрудилися.

Я застав мою помішницю вже в початку родива. Про те, щоби перевезти її зараз у лікарню, як вона того хотіла, не можна було й думати. Доводилося вже відбувати той процес тут на місці.

Нічого не було приготовано, бо сталося це несподівано, і був замір одбути цю справу в лікарні; по телефоні ніяк не можна було докликатися Кирилівської лікарні, щоби добути акушерку; отже довелося мені самому „бабувати“ при допомозі двох мамок і куховарки.

Все відбулося найнормальнішим способом, і коло години п'ятої ранку моя помішниця мала вже гарну, здорову дочку. Здивувала мене сила тої жінки: за ввесь час вона ані разу не крикнула, навіть не застогнала голосно: не хотіла будити і лякати дітей, що тут таки поруч у сусідніх кімнатах спали. Коли я висловив їй це здивування і від щирого серця побажав, щоб новонарожденна була така сама добра і щира і сильна людина, як її мама, Віра Миколаївна, знесилена родивом, а ще більше своїм надлюдським зусиллям, тихим голосом промовила:

— Спасибі, докторе, і за бажання і за все, що ви для мене зробили.

— А я радий, що все так щасливо обійшлося і що ви вже маєте свою дитину, як того бажали.

— Я хотіла сина, а маю дочку.

— Ви молоді, — ще буде й син у вас.

— Ой ні! Крий Боже! — з жахом промовила породілля.

— Породіллі так завжди кажуть, як вимучились. Але ці муки забудуться . . .

— Ні, не те, докторе, мене лякає, — відрікла брава жінка: — а знаєте ви наші достатки і яке тепер життя трудне. Дай Боже спромогтися й цю одну дитину вивести в люде й виховати, як слід. А на двох не стало-б у нас змоги . . . Гріх плодити злидарів, коли й так їх багато на світі. Ні, годі вже. Більше дітей мені не треба, і більше їх у мене не буде.

— Та може ще й у ваше віконце загляне сонце . . .

— Мала надія! . . . — зітхнула породілля.

* * *

Вернувшись удосвіта до дому, я вже не лягав спати, бо сон пропав; а відпочивши трошки, біля години девятої пішов у притулок на свою звичайну роботу, а її було вже мені більше, бо заступниці на час недуги Віри Миколаївни я ще не мав.

Породілля й новонарожденна тихо спали. Тихо сиділи й усі діти, бо вже знали, що з Вірою Миколаївною щось сталося, довідались, що й я був тут у ночі, бо навіть, щось забув я із своїх річей. І суду карного, здається, того дня не довелося мені чинити.

Коли я оглянув усіх хворх і тих нових, що прибули, і вже збірався йти до дому, до мене підійшло троє дітей із старших, хлопець і дві дівчинки, і нерішуче спинились.

— Чого вам, дітки? — спитав я.

— Доктор... нерішуче почала одна з дівчаток: — простіть Віру Миколаївну...

— Що таке? — здивувався я.

— Простіть Віру Миколаївну... вона більше не буде... Дозвольте їй встати.

— Вона більше не буде! — повторила й друга дівчинка, дивлючись на мене благаючими, світлими, як небо, очима, повними сліз. — Простіть її... Не гнівайтесь на неї!...

Тоді тільки я зрозумів діток: вони думали, що я покарав Віру Миколаївну за якусь провину і вклав її до ліжка; і ото вирядили делеґацію до мене просити за любу свою надзирательку.

— Діточки мої! Я не карав її. — Вона не винна. — Вона... нездужає.

Саме тоді служниця прийшла сказати, що Віра Міколаївна прокинулась і просить мене зайти до неї.

Я забрав із собою й „делеґацію", щоб вона наочно переконалась, що я ані трошки не гніваюсь на Віру Міколаївну.

Трудно росказати словами, що почував я, дивлючись, як Віра Міколаївна пригортала до себе й цілувала тих своїх адвокатів.

5. Рудий і чорнявий.

Одного дня з поліції при папері прислали двох хлопчиків. У папері було зазначено, що їх знайшли на Володимирській вулиці, було описано їх одежину, а що діти вже говорили, — було їм по років три, півчверта, то й росказали вони, що звуть їх Жоржик і Вася, що лишила їх на вулиці нянька, а жили вони у великому домі.

Звичайно по таких прикметах не можна було нічого відшукати.

Я роспитував дітей про маму, про батька, але вони нічого не знали і не могли до ладу росказати; знали вони тільки няню і казали, що вона була добра; тільки оце повела їх на проходку, сказала їм постояти на вулиці, сама кудись пішла і вже не вернулась.

Діти були вдягнені гарненько, тепло, в однаковісенькі вбрання й шапочки і обидва мали на шиї на шовкових блакитних стрічечках золоті хрестики, гарної тонкої роботи з синьою емалю, однаковісенькі, один в один. Певна річ, що то були близнята, і мати їх або батько, або може й обоє не з бідного були роду.

Але фізично ріжниця між хлопчиками була велика. Жоржик був руденький, сивоокий, у ластовинні й не гожий з личка, трошки кирпатий і рахітичний: мав криві голінки, „пташині" груди, але був дуженький, здоровий, їв добре. А Вася був чорнявенький, дуже гарний з личка, кароокий, але худенький, тендітний, неначе прозорий, нервовий і їв мало, не більше за горобця.

І з тої фізичної ріжниці між братами — близнюками я міркував, що один із них удався в батька, а другий у матір, але котрий саме в кого — цього вгадати не сила була.

Хлопчики дуже любилися. Вася часто плакав, иноді без видимої причини; тоді Жоржик розважав його, як умів: цілував, давав йому свої забавки, — які то могли бути забавки у тих бідних „казенних дітей"? — коробочки від ліків, сірників, або цигарок, затички від пляшечок аптечних та ті лялечки, коники

й песики, що вирізувала дітям із колірового паперу надзирателька і господиня притулку Віра Миколаївна.

Жоржик і Вася прожили у притулку зо два тижні. Була надія, тінь надії, що може їх загубила нянька випадково і що може їх відшукає батько або мати, була про них дана звістка у газетних хроніках. Але ніхто про них не питав, не довідувався і силою річей вони стали „казенними дітьми".

Через тижнів два до мене звернувся один із вищих урядовців при Київському ґенерал-губернаторі Г. — нехай буде Гордієнко, і сказав, що хоче взяти з притулку дитину, хлопчика, так біля двох літ, щоби не було клопоту з мамками; як людина бездітна, він хоче всиновати його, щоби дружина його не нудилася. Просив мене показати йому таких дітей і особливо вимогав моєї запоруки, що дитина здорова.

— Не хотів-би я тої мороки з лікарями, того плачу, тих ліків. Хай-би жінка моя мала собі розвагу, а не клопіт та безсонні ночі, бо вона й сама не дуже здорова і неврастеничка.

Я показав йому тих дітей, що на той час були у притулку, але ні одна йому не прийшлося до вподоби. Показав я й близнючків Жоржика й Васю і росказав, що сам про них знав.

— Це не близнята, сказав пан Гордієнко. — Відразу видно, що цей, — він показав на Васю, — аристократ, а той — плебей. Це ви помиляєтесь, докторе.

— Думаю, що не помиляюся, пане. Безперечно, що вони — брати й близнята, тільки дійсно одно з батьків — аристократичного роду, а друге плебейського, але котре якого — того не знаю.

— А може й так, — згодився пан Гордієнко. — Може якийсь паничик зв'язався з наймичкою або куховаркою...

— Може, — сказав і я.

— Мені цей подобається, — сказав пан Гордієнко, показуючи на Васю.

— Коли хочете його взяти, — беріть може обох разом, щоби не розлучати братів. Вони дуже любляться, і жаль було-б їх розлучити.

— Обох? Крий Боже! — замахав руками пан Гордієнко. — Я й одного не взяв-би, та вже хочу жінці ту забавку зробити.

— Живу забавку! — сказав я з докором.

— Ні, докторе, ви не так мене зрозуміли. Забавка — забавкою, але я всиновлю його, виховаю, ім'я своє передам йому і всі права. Ми люде заможні.

— Щасти вам, Боже! — сказав я. — Щасти, Боже, й тій дитині, що візьмете ви. А вже як робити добро — робіть, пане, до кінця: беріть обох.

— Ні, двох не хочу. Ні одного з цих не візьму, бо й цей, аристократ, — показав він на Васю, — якийсь мені кволий видається. Чи не буде слабувати часто?

— Як хочете, — сказав я. — Довідайтесь ще через днів десять, — будуть инші; може тоді знайдете собі до вподоби.

Але пан Гордієнко довідався не через десять день, а другого таки дня; приїхав із дружиною своєю. Мабуть він росказав їй про те, що бачив учора, бо вона привітавшися зо мною, зараз таки й сказала:

— Коли можна, я хотіла-би подивитись на тих хлопчиків — близняток.

Я сказав служниці привести Жоржика й Васю.

Пані Гордієнкова привезла їм ласощів, привезла багато, так що стало поділити й між иншими дітьми, щоби кривди не було. Дуже вподобала вона собі Васю.

— Яке гарненьке, яке миленьке дитятко! — захоплювалась вона, посадивши Васю собі на коліна. — Візьмім його, Колю, — звернулась вона до чоловіка: — дуже він мені подобається. Таке делікатне, таке інтеллігентне личко

— Воно ніби хоробливе, — змагався пан Гордієнко.

— Я ніякої хороби в йому не знайшов, — озвався я. — Що правда — дитина дуже делікатна, мало їсть. Може, як-би його на літо в село вивезти, молочком одпоїти, то й дужчий став-би. Городянська дитина.

— Все це можна, — казала пані. — Ми що літа виїздимо на дачу або в маєток, у Полтавщину. Так як-же, Колю: візьмемо цього?

— То берім, — згодився чоловік.

Я хотів зробити останню, безнадійну спробу зачепити жіноче серце.

— Добре діло ви робите, пані. Робіть-же його до кінця: не розлучайте братів і беріть обох разом.

Пані Гордієнкова подивилась на Жоржика і скривилась.

— Qu'il est laid, vulgaire!*) — сказала вона по французькому до чоловіка.

— Иноді в негожому тілі душа гарна буває — сказав я на це. — А ця дитина дуже добра. Як він любить свого братика!

Пані Гордієнкова трошки збентежилася, що я зрозумів її французьку фразу, а Жоржик, — чи то почувши мої слова чи то інстинктом прочуваючи, що його мають розлучити з братом, потягся до Васі і взяв його за ручку.

Пан Гордієнко озвався до мене дуже прикрим тоном „власть імущої" людини:

— Я-ж вам іще вчора казав, докторе, що ми ні в якому разі двох дітей не візьмемо. На що-ж про це знову починати розмову?

Вийшло, що я ніби-то був винен.

— Ну, то як-же, Колю? — питала пані, перериваючи трошки прикру для всіх мовчанку.

— Як хочеш, одрубав пан Гордієнко і з серцем добув срібну табашницю, закурив цигарку і відійшов до вікна.

— То ми візьмемо цього, — сказала мені пані Гордієнкова, гладючи рукою Васю по голівці.

Але Вася крутнувся, зсунувся з її колін і, взявши Жоржика за руку, потягнув його у другу кімнату.

— Добре, пані, — сказав я, зітхнувши. — Беріть хоч одного, коли така його доля. Тільки не зараз беріть, а згодом, — завтра чи що, бо плачу буде багато. А я скажу нашій надзирательці, то вона вже якось так зробить, щоби менше горя було дітям при розлуці.

— Добре, — згодилася пані. — То може нехай вона сама привезе мені його. Я дам адресу.

— Можна й так.

---

*) Який він негарний, простий!

А Жоржикові судилась инша доля. Днів через скілька після того, як одвезли Васю до панів Гордієнків, у притулок прийшов старий поважний і огрядний міщанин із Микольської Слобідки.

— Хотів-би, — каже, — взяти собі дитину „за свою“, хлопчика. Чи можна?

— Чому-ж ні? Беріть. Ви, мабуть, бездітні?

— А так. Було їх четверо в мене, своїх, та повмірали всі, зітхнув старий. — Скучно було в хаті без дитини, дуже скучно, та вже стали звикати якось. Так ото, прошу вас, що тепер виходить: старій моїй, бувало, часто наші дітки снилися; плакала вона за ними дуже. Бувало в ночі прокинуся — плаче, сидячи на постелі. А ото останніми часами стало їй снитися мале, не наше, а чуже якесь, та все воно горнеться до неї, ніби-то. Двічі вже снився той самий. От вона й каже мені: — Треба взяти якесь сиротятко. Казала одна перехожа, що в Лавру йшла: „як свої не виховались, то чужа сиротина стане вам за вашу і виховається, і втіха вам із неї буде.“ Може воно й так! — закінчив старий.

— Може й так. Виберіть собі: багато тих нещасних дітей є.

— То я покличу жінку; вона там на дворі: я пішов уперед роспитатися.

Поки старий ходив по жінку, я надумав оддати їм Жоржика, бо його в першу чергу треба було кудись подіти: засидівся довго, а тіснота була тяжка.

Я росказав старим, що сам знав про дитину, росказав і про те, що братика його за вроду взяли пани, а цього не схотіли.

— А дитина добра, — додав я, бо це таки була правда. — Беріть, люде добрі; може доведете до розуму, і втіха вам буде на старість.

Вони і взяли Жоржика, зараз переіменувавши дитину з того „панського“ ймення на звичайного нашого Юрка.

Старі мені дуже вподобалися, більше за панів Гордієнків: прості були, добродушні. Він був швець.

— Як-що буде слухняний та добрий, то буде з його такий швець, як і я. А я, паночку, й для Бурка роблю, на Хрещатику. Хата у нас своя, і корівчина, і свинка, і птиця — все, як слід. Йому-ж і лишиться все, з собою не заберемо: і хата і майстерня. Родичів у нас нема.

— Щасти вам, Боже, люде добрі.

І всиновив Жоржика швець Матвій Прищепа з Слобідки з по-за Дніпра.

— Може щасливіша доля судилася цьому „рудому“ у простого шевця, ніж „чорнявому“ в багатих панів, — подумав я.

Де-що потім, випадково, я чув про тих діток, хоч не бачив їх уже ніколи.

Одного разу, літ може з десять після того, я купував собі черевики у Бурка. Вже виходив я з магазину, коли у дверях зустрів старого Прищепу. Я його відразу впізнав; пригадав він собі й мене.

— А що з тим хлопчиком, що ви його взяли з притулку? — спитав я

— Добра дитина, — сказав старий. Спасибі вам, правду ви казали, що втіха нам буде на старість. Слухняний, роботящий, розумний. Ми його у школу посилаємо. Вчиться добре.

— І шевства навчився?

— А як же. Добре робить. Будуть люде з його, коли й далі шануватиметься. Стару мамою зве, мене татом, — зовсім, як своя дитина. Иноді згадує, що братик у нього був і що пани взяли його до себе. Дуже панів за це не любить.

Про Васю я знав більше, бо чув дещо від людей, що знали Гордієнків і бували у них.

І йому було добре в них: любили його. Навіть коли їздила пані Гордієнкова у Марієнбад лікуватися, то брала Васю з собою, бо не могла вже з ним розлучитися. Потім народилася в них і своя дитина, дочка здається, а проте вони Васю не розлюбили і, — переказували мені люде, — ніякої ріжниці між дітьми не робили і навіть не хотіли, щоби Вася знав, що він не їх рідний, а приймак.

Потім, уже за великої війни, я чув од знайомих хлопців-ґімназистів, що Василь Гордієнко був у них головою українського гуртка і брав дуже діяльно участь в орґанізації середньошкільної української молоді. Я хотів його побачити, але якось не довелося.

* * *

Зайшла розмова в одній компанії на еміґрації, як то иноди чудом люде рятувалися від видимої смерти. От як той, що у „Волі“ описував „чрезвичайку“, та як він, двічі прострілений і вже вкинутий у братську могилу, виліз звідтіля і таки врятувався.

— А ось що мені росказував один січовий стрілець, гарний такий хлоп'яга, молодий, майже дитина, — казав один військовий старшина, що недавно приїхав од Павленка. — Він одбився від своїх, бо впав, прострілений у ліве плече. Взяли його з собою Шепелеві повстанці, та незабаром їх загін мусів розсипатись по лісах перед переважними большевицькими силами. І попався цей ранений січовик до большевиків разом із двома раненими Шепелівцями.

— Что их тамъ разбирать? Пристрѣлить собакъ! — скомандував один із большевиків.

Лишилося троє тих харцизів добивати ранених, але попереду роздягали роззували їх і забірали собі їх одежу та обув'я, бо самі-ж — босота, голодранці.

Ось до того січовика підскочив якийсь рудий, патлатий босяк.

— Єто мой, товарищі! — каже.

— Твой такъ твой!

— Раздѣвайся! — кричить він січовикові.

А той ніяк не може, бо плече прострілене, рука висить, як мотузяна.

Большевик сіпнув його за куртку, щоби здерти її, а той нещасний з болю в рані та з виснаги аж сів на землю. Здер харциз куртку, а сорочка на раненому драна, скрівавлена. І побачив большевик у нього на грудях золотий хрестик. Побачив, вирячив очі і остовпів. Потім озирнувся на своїх товарищів, що вже відходили, добивши і впоравши „своїх“ ранених, знов подивився на січовика тай каже йому:

— Я вистрілю, а ти ляж на землю й лежи, як убитий; а потім, коли зможеш, тікай, куди знаєш.

Вистрілив з Ногана у-бік, у землю, ще раз подивився на січовика і пішов за своїми.

— І хреста не здер? — питали оповідача.

— Не здер ні хреста ні одежі, ото-ж то й диво! А хрестик дорогий, золотий з емалю, дуже тонкої роботи. Він мені показував.

— А як той січовий стрілець звався? — спитав я військового старшину.

— Не знаю. Молодий, гарний хлопець, чорнявий. Дуже інтеліґентний.

П. Карманський.

Будеш повзти як черв...

Будеш повзти як черв під чоботом тирана
І цілуватимеш кулак, що бє тебе.
Роситимеш берліг від вечера до рана
І прокленеш твій рід — свою сімю й себе.

Язик тобі присхне листком до піднебіння
І підлий страх раба скує у тобі біль.
Замкнеш на дні душі твій ад, твої терпіння
І сповідать їх меш лиш зимній пустці піль.

Буйне твоє чоло похилить на коліна
Невиплаканий біль, безпомічна грижа.
Загубиш твій талан, бо неміч і руїна
Тебе точитимуть, як точить крицю ржа.

І житимеш сліпцем у присмерках гнітучих,
Бо сонечко твоє заступлять хмари ос.
Будеш платити дань за дар квітків пахучих,
За віяння вітрів, за холод ранніх рос.

За твій собачий труд будеш як пес глодати
Кістки, що їх тиран покине зі стола.
І мусиш власну кров, своїх дочок, оддати
На роскоші гнилим велителям села.

І даром слатимеш ридання Еремії
На судище глухих міняйлів душ в ярмі.
Сам Бог твоїх благань почути не зуміє,
Бо твій безсилий Бог умре в чужій тюрмі.

Марійка Підгірянка.

Туга.

Туга має знаки дивні.
Туга має дивні чари:
В словах — звуки переливні,
А на чолі — срібні хмари.
А у очах — звіздні рої,
Що у сльозах постихали —
Такі були пісні мої,
Що у тугу закохались.

Туга дивні квіти родить —
Самі білі, самі білі,
Межи ними смуток ходить
Кладе руки на лелії.

А від рук тих листки цвіта
У тремтінню ізвилися —
Такі були мої літа,
Що тугою сповилися.

Іде туга, веде другу,
А за нею жалі-жалі
На місячну світла смугу
На заклятих озер фалі.
Десь від гаю, десь від лугу
Лине спомин, струни строїть —
Іде туга, веде другу,
А за нею — літа мої . . .

З осінніх настроїв.

Пожовклий лист вітер жене
У даль мрачну.
Судьба так гонить і мене —
Де я спічну?
Де знайду я собі захист,
Привітний кут?
Все кручуся, мов вялий лист,
То там то тут . . .

Мов лист, відірваний з гиллі,
З рідного пня,
Тремчу в осінній, зімній млі,
Жду день від дня . . .
І дні за днями стиха йдуть
В довгім ряду.
Пожовклі листочки падуть,
А я все жду . . .

* * *

Стелить осінь по під тин
Пурпурні коверці.
Снує смуги павутин,
А тугу у серці.

А я хожу в тій тузі,
Мов у мряці ранній,
І збіраю на межі
Літа цвіт останній.

Вандрую ж я, — в хмарні дні
Спомини лелію.
І ховаю в мрак рядні
Несповнену мрію . . .

На руїнах.

Розбита хата. Снігом курить,
По закутках мете.
Кум голод в запічку ся журить,
Кругом іней цвіте.
А під покривалом тоненьким
Діти дріжать дрібні.
Мати заснула сном тихеньким,
А батько на війні . . .

Гудять гармати гуком грому,
Раз-в-раз лопоче кріс.
Ждуть діти батечка до дому,
Що б їсти їм приніс.
Падуть, мов олово, повіки
В важкім, голоднім сні —
Мати заснула сном на віки
А батько на війні . . .

Стемніло. Кріси все лопочуть,
Гармати все гудуть.
Сплять діти. Нічого не хочуть
Нікого вже не ждуть.
А вітер віє, завіває.
Вовк жде щось при вікні —
Мати тихеньким сном дрімає, —
А батько на війні . . .

* * *

Не журіть мя люди,
Бо я не журюся,
Воля мені всюди,
Де лиш обернуся.
Хіба-ж маю знати,
Сіяти, орати?
Зорали за мене
Шрапнелі ґранати —
Гей!

Худоби не маю,
Ні про що старатись,
З паном ся зрівняю,
Піду „проходжатись“.
Лиш палиця в руки
„Та сіда та тіда,“ . . .
Не пізнають внуки
Вандрівного діда —
Гей!

Не журіть же мене,
Бо я не журюся,
Будяче зелене,
Де лиш обернуся.
Будяче буяє
Й золоті романці,
Вітер в дротах грає
Я-ж піду на танці —
Гей!

Люлі-люлі (колисанка).

Засни, дитино, в колисці з липи,
люлі, люлі.
Заснув твій батько по той бік Стрипи,
люлі, люлі.
Засни, дитино, на житнім снопі,
люлі, люлі.
Заснув твій батько в зимнім окопі...
люлі, люлі.
Засни дитино в білім покровці,
люлі, люлі.
Заснув твій батько в червоній кровці,
люлі, люлі.
Ой спи, дитино, нім місяць зійде,
люлі, люлі.
Як місяць зійде, твій батько прийде,
люлі, люлі.
Хоч рана в серці і рана в груди,
люлі, люлі.
Свою дитину колисать буде...
люлі, люлі.
Хоч очі спило вороння чорне —
люлі, люлі.
Свою дитину к серцю пригорне
люлі, люлі.
І поцілує і приголубить,
люлі, люлі.
Свою дитинку ще в гробі любить,
люлі, люлі.

Горацій.

Оди II. 3.

Пер. М. Зеров.

В години роспачу умій себе стримати
І в хвилі радости заховуй супокій
І знай: однаково прийдеться умірати,
О, Деллію коханий мій, —

Чи весь свій довгий вік провадитимеш в тузі,
Чи лежачи в траві, прикрашений вінком,
Рої понурих дум на затишному лузі
Фалєрським гнатимеш вином...

Для чого-ж нам сосна й тополя білокора
Прослали по землі гостинний холодок?
По що на лузі нам наспівує прозорий
І гомонить дзвінкий струмок?

Вина і пахощів і ясних рож без краю —
Короткочасний цвіт! — несіть туди, несіть,
І хай дзвенить бенкет, покіль твій вік буяє
І невблаганна Парка спить.

Бо прийде, прийде час: покинеш поле й луки,
І вілу, і сади, де Тибр тече мутний,
І на усі скарби пожадливії руки
Наложить спадкоємець твій.

І чи в достатку жив, а чи, не мавши дому,
Тяжким шляхом тобі судилося пройти, —
Кінець однаковий: Плутонові грізному
Рокований на жертву ти.

І всі ми будем там. Надійде мить остання
І в човен кине нас, як діждемо черги,
І хмуро стрінуть нас до вічного вигнання
Понурі береги.

Марціял.

Епіґрами X. 23.

Пер. М. Зеров.

Прим Антоній пройшов без турботи свій шлях многоденний, —
Сімдесять років прожив, восьмий десяток почав.
В роках минулих, у днях пережитих він думою тоне,
І — недалеко уже! — Лєта йому не страшна;
Тоне в минулому він і пропащого дня не знаходить,
Прикрих не знає годин... все-б він хотів пригадать.
Праведна, чиста душа істнування поширює грані:
Втіху з минулого п'є — вдвоє живе на землі.

Ядор Стрипський.

Листи з Угорщини.

I.

Поет Міклош Бард.

Цілий світ знає тепер про гористі пасма Карпатів, одмежовуючі східну Европу од західньої, де споконвіку живе найзахіднійша галузка нашого народа. Але були часи — і то довгі — коли навіть з самої Европи ніхто не найшовся, крім одного мадярського поета, який побачив би тяжкі муки отсих карпатських Русинів, їх физичну та духовну руїну.

Року 1896. одсвятковано по цілій Угорщині ювілей тисячелітнього її істнування. Частина ж цих урочистостей відбувалась якраз на обширі, заселенім Русинами, в околицях Веречанського проваллящ, вводючого Мадярів Арпада в Паннонію. В святощах участвовали всі круги та верстви Угорщини; церковні, військові та адміністраційні кола — ціла урядова й неурядова Угорщина. Тоді то було одкрито й позабутих, долею й злиднями прибитих, Русинів, майже незнаних і неоцінених доти перед урядовими колами. Співчуття людське та й розум заворушились одноразово супроти страшно варварського, некультурного стану й трактовання цеї горстки гірняків: ґазети мадярські загомоніли про це, і майже три роки лунало імя „Русин“ в пресі й серед громадянства. Наслідком цього уряд, в одплату за постійну вірність Русинів до держави, орґанізував широку допомогу для поліпшення їх долі. Акція звязана з двома світлими іменами мадярськими: Едварда Еґан'а та Міклоша Барда. Оба дали й літературно незвичайно цікаві твори, особливо Бард, який в книжці, написаній майстерним белетристичним способом і незвичайно-аґітаторським тоном — „В хозарсько-жидівській землі“ — змалював Русинів так гуманно-прихильно й траґічно-вірно, що коли б хто схотів докладно ознайомитись з відносинами на Угорській Русі — не міг би цього зробити без тої книжки. Шкода велика, що її й доси ще не переложено для позаугорської громади на иншу мову.

Тим часом доля карпатських Русинів спонукала до уродження студій не тілько цих двох мадярських письменників, але витворила й зовсім нового, великого поета. Там жив поміж Русинами в Турянських Реметах, близько Ужгороду, одставний ґусарський ротмістр, Ференц Козма, директором державного заводу табунів. Ознайомившись з життям-бутям Русинів, коренний Мадяр з Подунавя, так приголубив до серця чужих йому по язику наших земляків, що під впливом ювилейних свят, та особистого знання всіх рисів руснацького життя-горя, в настрою хвилюючих тоді в мадярськім громадянстві гуманітарних ідей, став й сам поетом: написав перш свій вірш — „Карпатський Русин“. Чоловік, який до сорокового року свого віку не писав ані одного рядка поезії, — натхнений до неї окружаючими його Русинами — виступив на поле письменства якраз отсим віршом 1897-го року під прибраним прозвищем Міклош Бард. Budapesti Hirlap, одна з найкращих ґазет мадярських, обнародовлюючи його вперше, не могла нахвалитися красотами творів нового поета. Од цеї пори сипалися, і сиплються й тепер чарівним водоспадом з души поета найкращі перлини мадярської поезії, а невідомий доти ґусар став найвидатнійшим поетом свого народа, давши йому вже три грубі томи віршів. Тепер нема більшого поета над Барда в Угорщині, який вирушив на свою славну дорогу з поміж закурених стріх руснацьких, оспіванням журби-горя Русинів.

Мистецтво Бардового творчества лежить головно в тім, що його твори показуються на перший погляд дуже простими, навіть примітивними; але прочитавши його вірш вдруге, одкриваються зовсім нові неспостережені доти стійности в ньому, іменно: богатство думок. Бард має свій зовсім осібний куток, під котрим він дивиться на світ; кожда дрібничка в його поезіях пересякла любов'ю до народньої нужди. Невимовне горе селянське, несприяючий клімат, тяжка праця коло скупої землі, безгранична дитяча наївність Русина, балакаючого просто з Богом в щирій, нецерковній молитві; велика побожність Русинів,

страшна відсталість культурна, ізза якої народ цей живе ще до нині своїм дитячим віком, піячество Русина, раба коршмарів, випливаюча якраз із тої некультурности — всі ці нещастя в глубочезній сімпатії поета-мадяра перетворюються в бріліантовий спів. З теплим серцем обіймає, не осуджує він найменшу братію руснацьку. Вірш його повний і мелодійностію й барвами. Так що хоть музику можеш до него підставити, або пемзльом образ змалювати. Ціла історія та траґедія карпатських Русинів відбилась в вірші Барда.

Остап Грицай.

З письменства і мистецтва.

Михайло Яцків: Танець тіней. Роман. I—III ч. Львів 1917—18. „Новітня бібліотека“.

Цього року кінчає Михайло Яцків друге десятиліття своєї письменницької діяльности.

Він почав її 1900 р. збіркою нарисів і оповідань п. н. „В царстві Сатани“. Сьогодні-ж показчик його творів має одинадцять оголошених ним досі окремих збірок нарисів і оповідань. Між ними є твори неоднакового розміру і вартости. Є дуже гарні, є і невдалі. Деякі з них переложено на чужі мови, а до деяких і Українцеві не хотілося б признаватися. Але всі разом, від першого до (поки що) останнього, мають одну рису: протягом двадцяти літ не виказують жадного розвою авторового таланту.

Оповідач Михайло Яцків — все той же самий.

Він протягом дотеперішньої дороги своєї творчости не втеряв ні одної з прикмет свойого таланту, якими перед двадцяти літами звернув на себе увагу галицьких читачів, — але й не позбувся ні одної зі своїх колишніх хиб. Він не зрадив ні одній з тих думок, які сливе в цілости були вже в його першій збірці, але й не поглибив їх.

Його останній роман — „Танець тіней“ — показує дуже недвозначно, що брак творчого розвою в нашого письменника, головнож брак ідейного поглиблення даного сюжета відбирає у нього всяку змогу давати художницькі твори ширших розмірів. Принайменше-ж твори, які виходилиб поза лірично-настроєві ескізики в роді колишніх нарисів „Бузьок“ або „Біла Квітка“. Правда — Яцків досі взагалі ніколи не виявляв спромоги, сотворити справді художницьку цілість ширших розмірів. Правдиво творчий хист, виявляв Яцків тільки в мальованню прозовопоетичних мініатюр в роді згаданих вже нарисів та цілого ряду инших мініатюрних письменницьких гаптів. *) Але цей хист наче силою своєї первісної природи ставав недомогати там, де такими містерними гаптами приходилося заповнювати цілі розділи і глави. От тому Яцкову не вдавалося те, що було задумане ним яко ширша повість — „Огні горять“, або суспільна студія — „Блискавиці“, або сумної памяти „Смерть бога“. З чисто техничного боку ці твори є тільки збіркою нарисів, оповідань.

Ріжниця тільки в тому, що в такій „повісти“ — або „студії“ — хороводи настроїв, та міркувань, інтімних сповідей та наче записно-памятникових споминів — злучено в одно. Вони крутяться тут всеж таки довкруги якоїсь скількости одних і тих же людей, підчас коли в звичайних збірках вони не повязані нічим, хиба тільки іменем автора. Та не це був найбільший гріх, що Яцковий талант мальовання мініатюр не вміє рисувати великих ліній одного, строго суцільно продуманого дійства. Важне є те, що у повістях та романах Яцкова крутій зовнішній лінії відповідали, иноді до відразливости блудні дороги його внутрішніх овидів:

Хаотичність і неврівноваженість, життьова непридатність і незрілість його світогляду, або, скажім радше,

---

*) На ці то річи його звернув я увагу чужинців в статті: Mychajlo Jackiw, Portret literacki. „Życie“. Lwów, 1911.

його думок, бо світогляд, як поняття одної спільної духовности, це щось, з чим в Яцкова не стрічаємося сливе нігде.

Яцків, правда автодидакт, представляє собою ще й траґедію зломаної людини. Людини, яка прогнана нерозважними учителями зі школи, затроїлася заздалегідь всякими дурманами цеї va banque-вольнодумности, для якої всяка система — поневолення, а всякий закон — доктрина та тиранія. Ця одчайдушна, дітвацька вільнодумність, перенята цинічним глумом та мудрагельною погордою до всього, що є школою і вчителем, ладом і дисципліною, смертельною проказою вжирається в найглибші глибини молодечої душі і примушує її жити тільки двома почуваннями:

Почуванням безмежного покривдження, та почуванням безмежної ненависти до всього, що було джерелом та чинником цього покривдження.

Тимто письменник Яцків зараз же з першої своєї збірки, з одного боку, люто та безнадійно страждає, а, з другоґо боку, люто та безнадійно ненавидить.

Найбільше життьової розпуки бачив тоді Яцків в життю касарні. Його перші жовнярські оповідання пригноблювали читача своїми кровавими натуралізмами. Мучили його всякими можливими і неможливими варварствами. Але на хаос цеї муки буденщини в першій Яцковій збірці падав тут і там промінчик резиґнації та несвідомий відблиск поезії терпіння („Н у х и м“ — “В н а й м а х“). — Це перші завдатки тих згаданих вже мною мінятюр. Та вже друга Яцкова річ „повість“ „О г н і г о р я т ь“ — ця „розбита історія нужди, гріхів горя і непристиглих поривів, написана для старших“ — а написана, як казав автор так, „щоб річ вийшла вірна, з кровю і кістками, це значить — погаратана така як у буденнім життю — в природі — перед нашими очима — в нашій власній хаті — в нас самих“.

„Пишучи ці чорні стрічки — казав автор у вступі — питав я себе нераз: Чому діти мають скоро старітися? Чому мають вони дивитися на розпусту, підлоту, ненависть і инші гріхи своїх родичів?

Але те, що вийшло ніби художницьким малюнком з цього ґлибокоумного запитання мудруючого ех-ученика, не вияснило нічого. Бо що инше ставити глубокоумні запити, а що инше — робити їх основою майбутнього твору штуки, Яцків й не догадувався, що поставлене питання треба було якось відповідно до глибини проблєми р о з в я з а т и. Він й не брався взагалі обговорити хоч приблизно можливість якоїсь п о п р а в к и проскрібованого ним дотеперішнього виховання та родинного ладу. — Він не почував, що тільки т о д і булоб в нього п р а в о, ставити у вступі такі реформаторсько глибокі питання. — Він ладом касарнянних страховить та варварств та здебільшого прозою найпрозаічнійшої буденщини розмальовав перед нами нове багно, назване „О г н і г о р я т ь“.

Без сумніву — розгарячений сліпим вольнодумством червоних брошур автодидакт мав тоді свою першу жертву.

Так тому двайцять літ, і точнісінько по тім принципам 1913 в „Б л и с к а в и ц я х“, а 1919 в „С м е р т ь б о г а“. А сьогодні у третій, найбільше обємистій романовій пробі Яцкова, в тритомовім „Т а н е ц ь т і н е й“?

Я нарочно притім вказав точнійше на перші початки Яцкової творчости. Бо нам все таки не слід забувати, що вони стояли під злощасним впливом одчайдушно нахапаної і начитаної вільнодумности ексклюдованого ґімназиста. Якій всяка власть, почавши від батьківської, мусіла являтися небовопіючою узурпацією, всяке суспільство смертельно хорим, а полове питання (Ніна) невичерпаним джерелом найстрашнійших конфліктів та злочинів. — Але хиба не станемо дожидати, що після двадцяти літ цей зачаджений дурманом нестравлених кличів дебютант отямиться та иншими очами погляне на вагу та призначення печатного, головнож письменницького слова?

Та на це питання приходиться нам на жаль і сьогодні відповісти: — Ні. Його „Т а н е ц ь т і н е й“ це тільки на позір новий варіянт колишньої теми: „В ц а р с т в і С а т а н и.“ Змінились тільки особи. Замісць касарні є національна фінансова інституція „Н а р о д н я С и л а“, а замісць страшного капраля — страшний сатрап — директор Д-р. Шуліковський. А ідейне становище, на яке

Яцків ставиться, розмальовуючи нам в трьох томах область національного життя та національного труду, репрезентованого будь-що-будь першою фінансовою інституцією суспільства? — Це те саме становище вольнодумного до розпуки дебютанта, що брався колись во імя сензаційно-червоної правди виводити на деннє світло всі домашні бруди поважаного панства Куликів, з пильною увагою на те, щоб річ вийшла очевидно погаратана так, як у буденнім життю. Бо для Яцкова гнилий бруд буденщини suppгema lex.

І трудно прийшлося б нам перед форумом культурньої Европи виправдувати таке збожеволіле обезчещення українського жіноцтва, такий пяний гимн собачо безсоромної проституції як „Блискавиці". Бо щей за це прийшлося би відповідати перед Европою, чому ніхто з нас не навчив свого недовченого автодидакта Яцкова, що в Европі істнують вже давно твори в роді „Коли ми мертві воскреснемо" та „Жінка з над моря", та що в культурній Европі навіть проститутка не живе тільки і виключно прагнінням полових скоботів. Опроче вільно би нам було сказати, що „Огні горять" і „Блискавиці" та „Смерть бога" написав якийсь чужий нам, до того півнеграмотний зайда, в тій ціли, щоб свідомо осоромити перед Европою те письменство, яке сяє, Господу хвала, іменами Сковороди та Котляревського, Шевченка і Франка, Нечуя-Левицького та Куліша, Костомарова та Драґоманова, Коцюбинського та Лесі Українки, іменами, в ряді яких мінатюрне імя Михайла Яцкова місця не має і мабуть не буде мати.

Але як оправдати це шаліття усіми лютями негодуючого діюрніста, це волочення народнього життя по всіх багнах, всіх болотах, всіх калюжах страчених еґзістенцій, це скидування народньої творчости з педесталів культурних вершин у вонючі прірви закамарків і шинків, в темряви калік і дурнів, крикливих недоуків та лютуючих анальфабетів, — назване автором:

— „Танець тіней"?

Воно можна б взяти з чисто патольоґічного боку. Ось так, як прийшлося нам колись дивитись на „Смерть бога" як на пів-божевільний лай духовно важко недужої людини, і лишити таким чином останнє слово про „Танець тіней" та про їх автора не літературній критиці, а кримінальній медицині. Бо коли лікарям, а не літературним критикам слід і треба розглядати людину, яка, роздягнувшись до гола, вибігає на вулицю та регоче зі своєї наготи до товпи, осмішує себе можливо глумливими, вишукано осоромлюючими, позами, — крає з несамовитою люттю та злорадостю своє власне тіло та шпурляє ним в товпу, ждучи, поки собаки не почнуть ним гратися, — коли така людина, кажу, належить як предмет розсліду і діяґнозу до лікарів, то належить до них і Яцків та його „Танець тіней". Те треба нам сьогодні, на двадцятому році двадцятого віка в інтересі народнього письменства, народньої культури та народньої творчости сказати.

Чому ж це так, чогож це так? — спитає всяк, який бере печатану книжку до рук не на те, щоб задурманитися нею мов чаркою горівки, а на те, щоб при помочі творчого слова порозуміти його глибини.

Але Яцкова принцип що-найвідразливійшого погною розпуки та самогубства затемнює наш погляд такою темрявою, що у цій темряві не розпізнаємо вже нічого:

Ні наших передових людей, ні нашого життя, ні нашої народньої душі, ні нашої народньої спромоги. Ми бачимо лише одну велику товпу блазнів і півголовків, смертельно хворих, смертельно сумних, самогубців і десператів, чахотників і банкротерів, рабів і катів, трупів і вампирів, а те все має зображувати одно: богомазний ребус: нашу першу фінансову інституцію — „Народню Силу".

Я кажу: богомазний ребус. Бо певна річ, що авторові вільно зображувати життя і з боку відємного. Примір У. Сінклєр показав свойого часу, що можна і бруди великого міста зробити предметом художницького зображення, тим більше, коли таким справді художницьким обжалуванням принесеться й життю хосен. Але що почати з таким нехудожницьким, хаотичним, всяку красу, всякий артистичний ідеал ругаючим накопиченням, найординарнійших тайн канцелярийних бюр як „Танець тіней"? Це властиво неможливо розведена історія одного страйку

персоналу в „Народній Силі.“ Директор Шуліковський — це плянтатор і експльотатор... кат і сатрап, тиран і цар. грабіжник і кровопій. Вампир — одним словом: сатана в людській особі. Його жінка — безсердечна гостpуха, а його донька — очевидно сита повія. Бо хибаж ви бачили коли директора банку, який не бувби кровопієм і не мав худої жінки — гострухи та круглої донечки-повії, в якій від рана до вечора так і буриться проклята кров ситої самиці? Сьогодні, на вершинах ХХ-го в. малює Яцків людину менше більше цим ладом, як в 50-их роках тамтого віку десь там в Незнаничах малював сільський маляр чорта: передовсім з великими рогами і здоровим хвостом та страх вишкіреними зубами. Аж хрестилися баби — отто вдав! І так достоту, як живе, я думаю на радість всіх незнаницьких читачів, головнож всіх діюрністів та практикантів з „Дністра“ — удалося Яцкові все: і підлий, тричі підлий Любаска, і смішний, тричі смішний гофрат Капелюш — і цілий персонал, починаючи від блазня Тарадая, а скінчивши на таких, неозначених ніякою критичною аналізою справжніх „тінях“, як ці якісь Скоропади, Ярвичі, Немиричі, Ришкунди, Ручаї, Рубайли, Паланиці, Тягнибіди, Приплентачі і такі инші діячі цього пекельно страшного роману. Справді 70 літ назад і Яцків міг стати на чолі всіх незнаницьких чортомазів!

А які правдиві діяльоґи — як живе! Незнаницькі читачі аж покладатися мають, читаючи нпр. таке:

Коло віконця ліквідатора оправдувався инший мужик:

— Прошу пана директора, кобила мала лошатко сліпе, та годі було їхати і платити рату!

— Ваша рата запала тому вже три місяці — сказав ліквідатор, Максим Сафат.

— Та прошу пана радці, кобила мала лошатко сліпе, та годі було їхати!...

— Ну-ну, я вже чув.

— Прошу пана комісаря, чи довго треба буде чекати, бо я лишив коні на passblind і боюся, аби поліцай не забрав...

Ліквідатор літами наслухався таких історій. Тепер відповів:

— На першого зафасую дві пари рук: одною буду тут робити, а другою потримаю коні!

Мужик пішов до касієра і оправдувавса на ново.

— Прошу пана поборці, кобила мала лошатко сліпе, та годі було їхати і платити рату!

До практиканта Паланиці підійшов старший мужик з підстриженими вусами, за ухом огарок папіроси і сірник.

— Прошу пана месіята, я тут сплатив позичку і хотів-би відібрати свій заліг!

— Ага, уділ. Як називаєшся?

— Хто?

— Таж ви!

Або таке:

— Та прошу ласки пана, я вже й тут мав позичку, а тепер не знаю, на чім стою.

Спокійним, скорим тоном референт йому на те, вказуючи пальцем в долину:

— Тут підлога з дощок, там під нами така сама комната, а низше склепи, а ще низше, в самій долі — пивниці. А ви як називаєтеся?

— Міхал Ворона.

— Ага, то Міхал оженився з Вороною.

— Ні, моя жінка — Танька Микитина.

Старий листував спис членів і бурмотів під носом:

— Земля, живіте, како, люди, мисліте — ге?

По хвилі сказав:

— Нема у нас такого. Є лише Михайло Ворона.

— То прошу пана, таки я сам.

— Ба, та ви хрещені в косцьолі, а цей в церкві.

— Та я Русин.

— Так-же кажіть...“

Я не сомніваюся, що не тільки незнаницькі читачі, але і мабуть головно приязні нам польські читачі будуть лягати, читаючи такі малюнки українських анальфабетів, які треторядні „літерати“ марки Львів-Замарстинів продукують при пиві в жидівських спелюнках, а український письменник XX-го в. бувший святий отець „Молодої Музи“ — Михайло Яцків, в тритомовім романі з народнього життя. А після цього, як втомиться в ньому блазень, розбавляючий читача цілими сторінками такими „віцами“, — за які культурному читачеві приходиться паленіти зі сорому, приходить до слова чортомаз-десперат. І малює він зараз страшливий визиск в „Народній Силі“, — та великий, справді, по українські ведений та покінчений страйк, якого драматична вершина в тім, що один з діюрністів в розпалі бунту вилізає на драбину і не хоче з неї вступитися, хоч сам сатрап Шуліковський при помочі — поліції його до цього завзиває. Це і найважнійша, справді штрейкова сцена в цілім романі. Поза цим відбуваються ріжні, нечувано балакучі збори, ради, наради, сесії, засідання; чуємо якісь бесіди на цілі сторони та читаємо якісь часописні, неможливо тривіяльні, нудні та кумедні своїм льокально-хронікарським стилем звіти, новинки та звідомлення, опісля знову зачинають дармуючі слуги, возні та діюрністи „Народної Сили“ — часть гумористичну, в стилю „пана месіята“ а попри те паде час до часу труп самовбійника або чахотника — очевидно як жертва Шуліковського... Спершу Скоропад, опісля Немирич, опісля Паланиця, а далі й не розбереш... Хто-ж лишається при життю — ось як Ручай. Даниш, той потопає в довгах, проклинає себе, світ, „Народню Силу“, а передовсім того вампіра, того кровопія Шуліковського, і при кождій нагоді — заливається алкоголем.

Аж страшно дивитись, як ці люде Яцкова загибають тільки і виключно в наслідок своєї повної життьової немочі, як їх фізично і морально руйнує дотла брак всякої волі і спромоги спасати себе. Спасати себе не дорожнечними додатками, бо вони ці додатки миттю проїдають та пропивають, а мудрою, приладженою до даних життьових обставин господаркою.

О так, добродію Яцків!

Не Шуліковський винен цьому, що ваші герої всі в кожній хвилі в розпуці, в нужді, все між домашною лайкою, божевіллям та самогубством, а в цьому вина, що ніхто їх не навчив жити, за цеж одурманювали наших людей злощасно „вольнодумними“ фразами такі письменники — недоуки, як Ви. Я піддержую це слово недоуки вповні, бо треба бути справді богозабутим недоуком і ворогом свойого народу, щоби намазавши названим вже ладом гурт знищених горівкою, розпустою та хворою безвольністю людей-рабів, людей-непотрібів та людей-блазнів, ставляти це перед форумом суспільства як образ тогож суспільства. Богозабутим недоуком треба бути на те, щоб пасквільним болотом найнижчої сорти розмальовувати таких репрезентантів свойого суспільства як той Др. Шуліковський, і такими духовими екскраментами алькогольної люти валяти одну із творчих областей нашого життя, яка в дійсности в нас справді гарно розвинулася. І страшним недоуком треба бути на це, щоб намалювати такий кінець цеї боротьби між Шуліковським а його персоналом, який бачимо в „Танець тіней“: Шуліковський на катафальку, а Ручаї, Байди і др. п'яні з радости в шинку. Ні. Такою гниллю, такою жертвою алькоголю і недоуцтва наше суспільство не є.

Є нею може безпосереднє окруження пана Яцкова — та сфера життя, в якій йому гарно жити, але не творче життя Самостійної України. І тому воно таке нужденне, що при самім кінці, ради хитромудрого кінцевого акорду Яцків містить слова:

— Люблю безсмертний захват і творчу силу життя...

Я кажу: нужденне воно, — бо воно брехня.

Хто іменно намазав такі багна, як „Танець тіней“, цей доказав вповні, що не безсмертний захват і не творчу силу життя він любить, а щось цілком противне: одурманюючe опяніння немочі та гнилу темряву всякого рода самогубства.

І це я називаю дуже грізним моментом на цім розтаєві, на якім сьогодні Михайло Яцків.

Михайло Рудницький.

Лист з Парижа.

Земляки.

Можу уявити собі Париж без якого небудь предмету, звязаного з ним найсуворійшими законами асоціяції, одначе уявити собі його без земляків є важче, ніж уявити собі земляків без Парижа. Як довго можу тут з своїм земляком розмовляти безпечно на рідній мові на вулиці, в ресторані або в театрі, доти Україна є в небезпеці. Вірю в те, що чужинці, які не вчились української мови не розуміють її, а не вірю в те, що є чужинці, які вчаться її. Росіяне розуміють „малороссійское нарѣчіе“, яке користується російськими словами в роді: „бутерброд“, „одеколон“, „жілет“ і „галстук“; Поляки розуміють „по русінську“, коли чують польські слова вроді: „евентуально“, „рація“, „квестія“ або „краватка“.

А в тім: розмови на рідній мові в Парижі не є поки що небезпечні, бо вони є дуже рідкі. Це є одною з головних причин, чому не лякаюсь попсувати рідну мову, яку знаю. Не дивуйтесь: Україна завсіди належала до парадоксальних державних орґанізмів. Зрозумійте ще й те, що недостача земляків в Париж є причиною хронічних терпінь мого патріотизму. Без них я не знавби ніколи як важко є розуміти чужу культуру; як легко розторощити її на підставі кількох зорових вражінь. Без земляків я не знав-би ніколи, що таке самота і сум в метушливому, превеселому місті. Мати свідомість, що в ньому нема ні одного земляка — це може бути звичайним випадком або незвичайним доказом на те, що наша культура може обійтись без французької і складається з поважних громадян, які не розтрачують грошей над берегами сучасного Вавилону. Одначе мати свідомість, що не можна постійно ділитись своїми вражіннями з земляками в той час, коли наш меморіял, представлений на Мирову Конференцію на 120 сторінок, присвячує десять сторінок нашій культурі — це важче, ніж бути членом Мирової онференції, автором або читачем такого меморіялу.

Земляче товариство в Парижі було-би прегарне, коли-б наше державне становище не накладало на земляків обовязку жити (фізично і духовно) офіціяльним становищем. Студент паризького університету не є нечутливою людиною і неприємним товаришем, навіть тоді, коли одинокою метою його студій є стати професором або міністром. Одначе земляк, який ніколи не був студентом паризького університету і називає себе професором, позаяк колись мали його вислати на студентську стипендію на чужину, і земляк, який з таких самих патріотичних мотивів називає себе скрізь міністром тому, що його вислали на дипльоматичну стипендію на чужину — вони не можуть мати ніякої пошани для моєї освіти та чутливости, коли не мають її для освіти та чутливости Французів, яким себе представляють.

Паризькі земляки з перед девяти років були скромнійші. Вони не любили зносин з Французами, почуваючи, що розяснення їх становища є звязане з дуже темрявими проблємами. Тодішні члени „Української Громади“ в Парижі дивились на політику, як на революційну діяльність, так само як нинішні глядять на революційну діяльність, як на політику. Вже тоді йшли суперечки про здобутки революції, державу, буржуазію і про ріжницю програми Маркса в виданню Землі і Волі“ за 20 сотиків і програми товариша Левка. Всі вони жили відо-

кремленим, підземельним життям еміґрантів; їх сходини відбувались в такій таємній атмосфері, в якій повинна відбутись невідхильна революція. Нині нема з них ні одного тут; і инколи маю враження, немов-би над українськими земляками в Парижі пролетів буровій не французької війни, а української революції: всі паризькі музеї і бібліотеки стоять на старому місці — з бібліотеки колишньої „Української Громади“ не лишилось і сліду. Гурток інтеліґентів, що збирався при ній, вів життя пролєтарів; а гурток пролєтарів захоплювався проблємами інтеліґентів. Париж був для них чимсь в роді Сибіру. Щож, що Сибір пребагата і прегарна країна, коли треба жити в ній на засланню!

В одній революційній півночі я зустрів несподівано на вулицях Київа двох найдіяльніиших членів колишньої паризької „Громади“. Один з них був головою якогось Виконавчого Комітету, другий на запит про своє становище затеготався: „Коли-б хто мені був колинебудь сказав, що я революціонер, який скитався по вязницях — стану колись поліцаєм — я побив-би йому морду!“ Деякі з бувших членів „Громади“ стали в часі революції міністрами. Оці гляділи на своє становище спокійнійше.

Спів займав чимале місце в діяльности „Громади“. Вони не зважувались робити ним політично-національної пропаґанди, а проте були безсумнівними предтечами Українського Державного Хору. Деякі з них у хвилини скрути заробляли на проживок своїм горлом. Майбутній „поліцай“ зорґанізував хор з 12 чоловіків і до нього звернувся хтось в імени Комітету Паризького Університету, коли на святочну академію з нагоди смерти Толстого треба було найти справжній російський хор. Ніколи не забуду гомеричної сцени, коли по промові Франса і Фр. Пассі вийшов хор, складений здебільша з членів „Громади“ і гукнув — „Гей, нуте хлопці, жваві молодці“ і „Ой, закувала та сива зазуля . . .“ Деякі присутні Росіяне рвали собі волосся з люті. Толстой міг сподіватись усього від своїх звеличників, з виїмком гимну, який ревів про шинкарку і горілочку.

Революціонери, які ставали поліцаями і членами хору, були практичнійшими людьми, ніж державні артисти і недержавні політики, які не вміють жити на чужині навіть на державні гроші. Коли Українці будуть в силі стати самостійними завдяки власній праці в Парижі, то це буде найкращий доказ, що й Україна може стати самостійною завдяки їх праці. Поняття аристократії і демократії є переплутані в Парижі не меньше, як у моїх земляків: демократів і соціялістів і революціонерів, які не признають ніяких авторітетів, з виїмком власних титулів, друкованих залюбки на білєтах. Парижанин не має чужинця за устілку, коли з розмови бачить, що він є чимсь, але не Парижанином. Хто хоче зацікавити Парижанина своєю країною: її культурою або багацтвом, цей мусить уміти казати про них так, немов-би не було иншого становища супроти чужих країн, як багацтво паризької культури. А хто схоче доказати Парижанинові, як глибоко він помиляється, то не зможе цього зробити без доказів, шо французька культура є багацтвом вже надбаним ним.

Я придивлявся в Парижі життю менш-більше двісті земляків; і не мав підстав думати, що вони почувають себе в ньому ніяковійше ніж двісті инших національностей. За те я сам почував себе ніяково за кожним разом, чуючи від них, що не треба мати спеціяльні підстави думання, щоб розуміти французьку культуру. Инколи я почував, що навіть для зрозуміння земляків треба мати спе-

ціяльні підстави думання. Історію України можна обхопити поглядом; навіть несуцільні погляди поодинокого Українця можна обхопити історією його життя. А про те двадцать земляків, працюючих на паризькому ґрунті в тій самій професії і для тої самої справи, складаються на історію, яку не можна розяснити Україною та Парижем. Мозок Парижанина може найти теорію для роз'яснення почину і мети буття, для безглуздого танку поодиноких тіл всесвіта, одначе не в силі роз'яснити: чому пуцьвірінок показує своїм товаришам за спиною язик і знечевя плює через вікно людям на голову?

Ріжниця двох культур, як і двох індивідуальностей, є складнійша, ніж психольоґія засвоєння собі культури при помочі законів схожости і контрасту. Тому не можу вловити характеристику земляків у французькому середовищі при помочі порівнянь що до ріжниць і спільних прикмет двох культур, дуже далеких від себе. Инколи, коли пірну в задуму над Парижем і на мент повірю, що розумію чужинців, а знехочу зійду звертистою думкою до земляків, маю враження, що переходжу з дощу під стріху.

Анґлія і Україна.

(Розмова з радн. Олесницьким.)

На запрохання нашого співробітника дав йому в. о. голови місії в Анґлії др. Яр. Олесницький, який приїхав саме на кілька днів до Відня в урядових справах, слідуючі інформації:

— Читав я тільки що видрукованого у „Волі“ за 25. вересня листа з Анґлії Л. Р.; та хочу його в дечім доповнити й пояснити. — Замітки Л. Р. про відношення анґлійської громадянської думки до українського питання, про непоінформовання її в цій справі, зглядно інформовання лише зі сторони російських кругів, які дотепер мають в Льондоні сильні впливи, — в переважній частині вірні. — Цей російський вплив відноситься зараз і до робітничо-соціялістичної партії, яка знова бере свої інформації від російських большевицких кол і цею дорогою приходить до тихже висновків, до яких приходили консервативні кола на підставі реакційних та чорносотенних російських інформацій, себто, що не лише самостійність, але сама навіть Україна єсть фантазією. — Найліпшим прикладом буде факт, що видавець „Daily Herald“ Lansbury відносився передше зі симпатією до українських змагань за незалежність, будучи у цьому докладно інформований зі сторони місії та її пресового бюра. Коли однак поїхав в лютім с. р. до Москви, вернув настроєний вже зовсім інакше через московських большевиків, переконаний ними, що повної незалежности Україні не треба, а таку, якої нібито хоче сам нарід — большевики уже їй дали.

Правда також, що Анґлійці уважали українську справу за ґерманську інтриґу, та треба було довгої і витревалої праці зі сторони місії, щоби це їх переконання змінити. За це не зовсім вірні помічення Л. Р., що в Анґлії зараз ніхто не цікавиться українською справою і що вона не має там ніякої симпатії, ні піддержки. Навпаки, частина публичної опінії ставиться уже зовсім прихильно до українського питання, зацікавлена особливо економічними і торговельними зносинами, яких перспективу добре собі уявляє. „Майте в Ваших руках Одесу або иншу пристань, і ми почнемо з Вами негайно торговельні зносини; а за цим мусить пійти і Ваше визнання“ — говорять анґлійські цромислові кола, за яких опінією іде звичайно правительство. — Також і урядові кола, по сумнім досвіді, зробленім з Денікіном, не дивляться вже неприхильно на визнання незалежности України, повторяючи знова: „викажіть, що у Вас сильне правительство і якась орґанізація державна, — а визнання наступить“.

Також і англійська преса, яка давнійше не знала і не згадувала нічого про Україну, уже від якогось часу почала інформувати чим раз частійше публику про українські справи.

Великі дневники як „Daily Telegraph", „Westminster Gazette", „Manchester Guardian", як також деякі тижневники і місячники містили статті за незалежност'ю України. Инші ґазети між ними і „Times" заміщують відомости про події на Україні, надсилані їм через місію, зглядно її пресове бюро. — Анґлієць Боґнар Буль по своїй ініціятиві видав брошуру про Україну, написану з таким зрозумінням нашої справи, що являється вона знаменитим средством пропаґанди серед анґлійського суспільства.

Уважаю з ріжних мотивів за невідповідне покищо подавати до публичного відома деталі про діяльність укр. місії перед англ. правительством, особливо міністерством справ зак. як також деякими парляментарними ґрупами; розуміється, що наше правительство діставало про це завсігди докладні справоздання.

Згадати ще треба про еврейські кола, які в Анґлії мають великий вплив і значіння. Вони, поміж ними визначні діячі як І. Занґвіль, др. Йохельман та еврейська преса ставились дуже прихильно до української справи, та богато нам допомагали. На жаль, ріжні вістки, що доходили стільки разів а саме і в остатний мент також про погроми на Україні — псували це добре відношення, помимо найліпшої волі згаданих діячів. — Що до самої Анґлії, то зараз політична ситуація така, що правительство Льойда Джорджа стоїть знова кріпше, чим коли. — Причинилось до цього ослаблення большевицького впливу на анґлійські робітничі кола через ревеляції в справі підмоги 75.000 фунтів для „Daily Herald", продажі царських клейнодів в Анґлії на тую ціль та взагалі иншої тайної аґітації, за чим пішло і віддалення Каменева. Заповіджений уже страйк вугляних робітників відложено, хоч правительство і не пішло на дальші уступки від свого з початку занятого становища. Також і ірляндська справа через голодівку мера міста Корк, що треває уже 40 днів та починає викликувати ріжні сумніви, як також через енерґійні заходи правительства для привернення ладу також, починає нахилятись в бік Анґлії. — Правда, що на сході в анґлійських кольоніях неспокійно, в Анґлії надіються однак скорого уже розвалу большевиків а через це і успокоєння в Азії.

Прим. Ред.: Шкода тільки, що п. радник забув згадати про одну річ, а власне: що інформаційна по своїй суті робота нашої місії в Анґлії з Лютого, за скасованням інформаційного бюра, майже припинилась. А бюро було скасоване для того, щоб з'економити гроші на утримання „дипльоматів".

Це тим більша шкода, бо як не економно розходувались і до того величезні кошти (з 25.000 ф. за рік на інформацію було видоно тільки 1200 ф. ст.), але місія все ж таки щось робила, що видно із заяви п. радника. А зараз „дипльомати" жиють і хліб жують; а що роблять — „одному Богу відомо"? Чи може ми помиляємось? Цікаво було би почути, що скаже — et altera pars!

В. Пісничевський.

Наємникам!

(Вітикові, Хомикові і Ко.)

Після того як завмерли безславно „На переломі" і „Сміх", змарнувавши скілька сот тисяч виданих Вашій компанії з державних фондів п. Макаренками спеціально для знищення „Волі", Ви, отримавши ще 150.000 випустили одно-два числа „Боротьби", де провадити Вашу роботу далі.

Читаючи черговий Ваш випад проти моєї особи в Вашій „Боротьбі", я пригадав собі одну історію з Поалей-Ціоністом Гольдельманом. Приїхавши до Камянця підчас Директорії, п. Гольдельман надрукував в „Громаді" і рос.

„Под. Краю“ лист проти жидівських погромів. Тоді член, В. К. жидівського комуністичного фербанду в Винниці телеґрафував в Київ, що „Гольдельман працює в Камянці в Петлюрівських газетах, на котрих мається заголовок „бий жидів“. Телеґрама була надрукована в Київський большевицький пресі і викликала цілу серію статей про „чорних круків“ — Гольдельмана - Ревуцького. Коли автора Винницької телеґрами п. Арша запитали, на що він таку брехню телеґрафує, він відповів, як щирий комуніст: „як це і брехня, я все ж добре зробив, бо всі „Поалей Ціон“ контр-революціонери“ . . .

У Вас, панове, немає і цього оправдання. Бо Ви навіть не комуністи. Ви свідомо, зі злоби і особистої ненависти брешете. Ви просто — „приший коняці хвіст . . .“ сьогодня у Василька, завтра у Винниченка, вчера у Макаренка, а після завтра ще у кого небудь. Полемізувати з Вами — все рівно, що горохом об стіну кидати: себе тільки принизить! Бо Ви знаєте, що Ваші слова це є тенденцийна, ганебна брехня. Але в гнилій атмосфері еміґрації кожда сплітка находить собі адептів. І перше, ніж перейти до методів „котячої „педагоґіки“, в останій раз апелюю не до остатків Вашої чести і совісти, а дотого громадянства, котре Ви свідомо вводити в блуд! . . .

Тоді як Ви, п. Вітику, стоючи у влади разом з Темницькими, Бачинськими, змарнували на міліарди народного добра, я, отримавши невелику позику — може міліонну частину в порівнанню з розтраченим і розграбованим вами, чесно і видкрито веду ось уже більше року своє діло. Що і у кого я позичив — це моє діло і того, хто позичив мені. Коли б це навіть і уряд був, він істнує і, як самі кажете, тільки дякує мені; не за напрям, бо це те ж чергова Ваша брехня, а за те, що я громадським діячам, роки в большевицькому льоху просидівшим, посилкою річних комплектів „Волі“, світ трохи відкрив.

Свідомо брешете Ви, що мав або маю „міліони чужої валюти“. Ви іначе зомною балакали би, тоді. Ваші аґенти і Ви самі добре знаєте, що за перших півроку істнування „Волі“ я одержав заробітку . . . 3500 кор. Нахабно брехливо приплутуєте Ви до „Волі“ і Ліпінського, і Біленького, і Трохимовича. Хомики, В. Кушнірі і Ко самі розберались в справах Трохимовича і краще за мене знають, як діло було.

Так же нахабно брешете Ви про якійсь „мікстури“ (! ? ! ?). Останній шмаровоз знає, що мікстура в аптеці готовиться, а нена ероплянах возиться. Так же подло і нахабно брешете ви про якусь торговлю медікаментами, аероплянами, і т. и.

В той час, коли Вітики і ко. руйнували армію, морили народ тіфами, я, лежачи вже в тіфу сам, через проф. Заболотного примусив уряд асігнувати в розпорядження кооперативів і берл. відділу укр. чер. хреста гроші на закупку медікаментів. Частина з цих медікаментів (20.000 доз неосальварсана) була доставлена моїм льотчиком в Камянець, за що ні льотчик, ні я не тільки грошей, а навіть подяки не отримали. Міністерство пропонувало мені особисто взятись за закупку, але я катеґорично зрікся цеї чести і дав згоду тільки в комісію по закупці ввійти (крім мене др. Ґалін, др. Холодний). Так само дав я згоду допомогти і в закупці майна комісією міністерства преси. Але прибувши після комянецької катастрофи за кордон, всі документи по цій справі здав в Берліні представникам уряду (росп. від 3. січня ц. р. за No. 3). Бо нікуди було то майно посилати, одержавши тільки позику на власне видання згідно з розпорядженням уряду (No. 77/479/1051), за котру я зобовязався був видати до розпорядження міністерства преси майже увесь наклад тижневика для експедіції на Україну.

Ви брешете подло і гидко, що нібито Стасюк збирався мене вішати. З Мик. Стасюком ми з 1905. р. старі товариші по петроградській роботі. Моя критика його як громадянина не мішає мені любити і поважати його як дуже порядну і гарну людину. І відносини у нас були завсігди як найкращі.

Ви пишите, що я виступав проти Жука через те, що він мені дав гроші а проти Мартоса через те, що Мартос не дав . . .

Вибачте панове, що я відкрию один секрет; але в „Волі“ в моїй відсутности, понаітію трьох добрих духів — Олеся, В. Кушніра В. Мурського — п. Хомик написав першу замітку проти Жука (ст. 141.,

ч. 3. т. 1-й 1920 р.). Приїхавши і прочитавши її, я викинув її до коша. Але після того, як побачив, що користучись безвільом Хомика, Кушніри провоцірують його на руйнацію „Волі“, я, стиснувши зуби, надрукував її. А далі мусів вже ліквідувать наслідки моєї помилки. Так же було і з Мартосом. Після того, як він Вам зрікся дати гроші, теперішний редактор Вітика Хомик, під діктовку тих же духів, написав дражливу замітку проти Мартоса (т. 5. ч. 5. 1919 р.). Щиро поважаючи здоровий природний розум Жука, я ще перед тим в Камянці різко виступав проти нього, як фактичного мін. зак. справ. Бо рахував, що на инших посадах може він і був би золотим чоловіком. Але для міністра йому бракувало освіти. Так же щиро не поважаючи природні дефекти Мартоса, я з приїзду до Камянця, в докладах громадським діячам, виступив різко проти його фінансової політики за кордоном, що робив і далі цілком об'єктивно. Ніяких заборон de facto Мартос на гроші за проданий мною урядові мій аероплян не накладав і не міг накласти; так само і на позику для „Волі“; потрібував тільки ранійш передати спис видатків по попередній позичці, що я і зробив.

Ви пишете, що я „крутився коло „Думських Вістей“. І разом з тим, хоч і не всі може, добре знаєте, що вкупі з В. Доманицьким і М. Хотовицьким, я заснував цю газету і редагував її, що разом з покійним В. Хвостом, П. Чижевським та ин. я орґанізував парламентські українські фракції в 1-й і 2-й Держ. Думах, що з під мого пера, або з під моєї редакції вийшла не одна депутатська промова, не одна інтерпелляція, не один законопроєкт або відозва!

Ви хочете задушити „Волю“, нікчемні неврастеніки і ледарі, колесом революції розчавлені на великі дорозі і житьом викинуті на Віденський смітник. А що Ви зробили на ті сотні тисяч, що отримали через Макаренок з військового фонда: „Сміх“ утворили і слабого безвільного Олеся в багні своїх помийниць утопили. Що ви зробили з тими 700.000 *) корон, що отримали на видавництва противозаконо від фін. агента? Видали листок в 4 стор. А грошей чорт має вже давно!...

Вітик пише, що я є людина безграмотна чи малограмотна. В „практичні політиці“ може і так. Бо по прихожим Василька не вчився! І ні в яких прихожих і зараз не буваю.

Я не буду згадувати про инші Ваші дурниці, як нпр. про те, що я ходив „в адміральському мундурі“, про те, що мене колись хтось звідкись викидав, що я шантажірував Василька, що мене вигнали з „Трибуни.“**)

Я спинюсь ще тільки на одному вчинку комп. Вітика, Хомика et cet.

Ви дозволили собі, мої панове, найтяжчий, найганебнійший вчинок — тяжко образити у своїм листкові мою дружину, жінку — ні сном, ні духом неповинну в непорозуміннях моїх з Вами. Тому я мушу від слов перейти вже і до діла. І иншими методами почати навчання Вас громадській моралі, громадській етиці...

Ще два слова до читачів. Маю надію, що громадянство вибачит мені і те, що доводиться збавляти папір на боротьбу з цими нікчемностями, і деякі не зовсім парляментарні вирази. Де хто з читачів це розуміє. Принаймні один з найповажніїших українських громадян і письменників пише мені: „...За любки пречитую числа „Волі“. Єдине, що часами мені не по душі — непарляментарні вирази. Правда, розумію добре, що на с-них с-нів тяжко знайти иншої назви!...“

Маю надію, що і инші читачі зрозуміють мене і вибачать мій тон і характеристику колись цісарсько-королевських соціал-провокаторів, а тепер слухляних наймитів першого ліпшого авантюріста.

*) 100.000 нім марок і 1300 долярів виданих Вам.

**) „Трибуна“ між иншим і стала добре через те тільки, що я передав до розпорядження мого кол. співробітника по „Од. Мисли“ Саліковського весь техничний апарат цеї ґазети і „Наш. Села“. В моїм розпорядженню є ще й досі лист С-ского, де він дякує мене за це і прохає забути наші тимчасові непорозуміння і вернутись до роботи в „Трибуні“; чого я не зробив.

УКРАЇНА

— **Наступ українських військ** посовується далі. Заняті Нова Ушиця, Проскурів і Староконстантинів. Неофіціяльно є вістки про заняття Деражні. Стежі дійшли до 15 верст від Могильова-Подільського. Російский комунікат згадує про узлову ст. Шепетівку.

— **Вранґель** сповіщає про заняття деяких міст на Катеринославщині й Полтавщині. Большевики признаються до втрати Олександрівська. **Махно** поширив круг володіння із старого центра Гуляй-Поле далеко на північ і півн. схід.

— Бюро Вольфа подає з Парижу під датою 29./IX. цр. таку вістку „Згідно з повідомленням з Одеси, **Петлюра й Вранґель дійшли до порозуміння,** на підставі котрого спільний наступ буде вестись по одностайному плянові.“ („D. Ab.“).

— „Гром. Думка“ (з 24./IX.) не стидалася помістити дуже веселого листа якогось золочівського „Професора“, який поживши один місяць (sic!) з большевиками, авторитетно пише: „школа у большевиків поставлена гарно. Єдина трудова школа до 15 літ, професійне образування від 16—18, і фахове від 19—26 літ.“ і т. и. А далі: „їхні погляди на мистецтво дуже здорові, одначе творчість... не виявляє собою нічого... Може з унормованням відносин, тепер невимовно важких через страшні недостачі, творчість розвинеться буйним цвітом.“ Далебі — навіть „Гр. Д.“, досить поважна ґазета, цікавиться юмористикою.

— **Йоффе** склав перед офіц. латишськ. пресою таку заяву **в справах України:** Україна є вже політично орґанізованою, хоча все находиться там тільки в стадії орґанізації. Багацько балакають про самовизначення України. Воно вже в певній мірі доконалось через війну й революцію. Плєбісцит був би тільки тоді можливим, як би країна була вільною від чужого війська і голосування уможливлено працюючому народові, а не буржуазії.

— Польська Рада Міністрів затвердила закон про **права української мови** у Сх. Галичині.

— Рада Міністрів у Варшаві виготувала проєкт закону про **український університет** в Галичині. Згідно з проєктом — університет має закластись в Станиславові або Коломиї. Університет повинен спершу обмежитись 2-ма факультетами: правничим і фільософичним (істор.-філолоґ.). Його відкриття слідувало би 1. січня 1921 р. — Галицькі кола у Відні вважають проєктування Станиславова або Коломиї місцем майбутнього укр. університету — неприємлимим.

— Московські „Извѣстія“ повідомляють, що в Наркомздраві є відомости про **жахливе положення дітвори** на Україні, особливо в місцевістях, що потерпіли від погромів. Затроєння туберкульозом доходить серед таких дітей до 70%. Наркомздрав орґанізує на Кубані й Кавказі дитячі кольонії для бідаків.

— **В Одесі** зняли памятник Катарини II. — Оголошено примусове соціяльне виховання дітей.

— 24./IX. цр. Польською владою у Львові **арештовано д-ра Степана Барана.** Причиною арешту — як пишуть польські ґазети, є участь д-ра Барана у львівських подіях листопаду 1918 р. С. Баран займав в ост. часі високий пост в уряді Прокоповича.

— **Махно** видав із приводу заключення союзу з Вранґелем відозву, в якій м. и. кличе: „Росіяне! Спасайте Росію і бийте жидів! Я приходжу на поміч мойому братові Вранґлеві. Його армія є дійсно руською, а не жидівською!“

— **Українські поштові марки.** Готуючись до відновлення всього поштово-телеґр. життя на території України, м-ство пошт і тел. У. Н. Р. перевело закон про нові поштові укр. марки. Усі дотеперішні марки скасовані, бо большевики, захопивши велику їх кількість та друкуючи їх у сотках тисячах — роблять на них добрі „інтереси“. Для техничного переведення закону в життя — прибув до Відня спершу міністр пошт і тел. Косенко, який заключив з п. Г. Ф. договір про виготування 12 вартостей марок, від 1—200 гривень, тимчасово кіль-

кістю в 100 міліонів. У Відні сформована т. зв. марочна комісія під головуванням б. Начальника київскої поштово-телеґр. округи, П. Сороко. Перша вартість пошт. марок буде на днях готовою. (Не торкаючись самого договору й особи контраґента, про що йдуть ріжні балачки, нас страшенне дивує метод поведінки наших міністерств і їхніх керовників, які вважають зайвим оголошування конкурсу й піддання під загальну критіку художніх проєктів та пропозицій, як це водиться на всьому світі. Так само мається справа із військовими медалями й відзнаками. Просто незрозуміла конспіративність!)

— „Вперед“ із 26./IX. цр. подає постанову президії У. С.-Д. П. на засіданні 23./IX., де обмірковувалось політичне становище України. Резолюція підносить гасла: державну самостійність і суверенність України на всіх її землях і підкреслює, що до такого стану можна дійти тільки через соціяльне визволення українського народу й його робітничих мас, які одиноко можуть і мусять вирішити форму своєї державности, без чужої інтервенції, особливо зах.-евр. капіталізму й імперіялізму. — Конкретно про становище с.-д. партії до трьох (з Маркотуном чотирьох) теперішніх урядів України — немає ні словечка.

— Льондонська преса доносить, що **19 грецьких пароплавів пройшло Босфор,** везучи дивізію війська на Україну. В Атенах переконані, що Греція хоче над Чорним Морем оснувати грецьку республику, бо там живе коло $1/2$ міліона Греків.

— **Евакуація Київа.** Аґ. Гаваса подає за аґ. Уніон: Совітський уряд роспорядив евакуацію київських установ до Харькова, з огляду на небезпеку з боку повстанців. Українські комуністи зажадали виведення із Київа сов. військ, але Раковський відмовив. В Київі ждуть безпорядків.

— **Українська делеґація у ґен. Вранґеля.** Ґен. Вранґель приняв укр. делеґацію в складі полк. Литвиненка й Краса, сотн. Чекаленко й поручн. Роменського й Блудеменка. На прийомі були присутніми: голова уряду Кривошеїн, нач. штабу ґен. Шатілов, П. Струве, нач. військ. упр. ґен. Вязьмітіков, ґен. Кірій, і б. міністри гетьм. уряду **Леонтович та Черниш.**

— „Новая Россія“ у свойому 1. ч. 28.|IX., містить відозву ґен. Вранґеля. Он вона: „Сини України! Знемагаючи під червоною кормигою, ви повстаєте в обороні православної віри, рідної України, і всього вашого майна. Так як ви, воює теж руська армія за щастя, вольність і могучість Батьківщини. Стоячи на чолі руської армії, я звертаюсь до Вас, брати! З'єднаймо ряди проти ворогів, зневажаючих віру, національність і майно, яке зібрали батьки й діди своїм потом-кров'ю. Російска армія бореться з мечем в руці та хрестом у серці проти насильства й брехні. Ми не йдемо відновлювать старі порядки, тільки аби дати народові можливість бути самому господарем своєї землі і волею народу встановити лад у всій Росії. Я заключив братський союз з козацтвом Дону, Кубані, Терека й Астрахані, й ми, як рідні, простягаємо Вам руку. В нашому єднанні — наше спасення. Ґенерал Вранґель.“

— 18. вересня вийшов в Тарнові № 1 **двутижневика „Поступ“,** в якому уміщені статті: Ал. Ковалевського (Криза інтеліґенції), Ф. Хижняка (Земельне питання), Вал. Розумовського (Російська проблема), І. Сапіги (Економічні перспективи), П. Пилипчука (Нарис світової політики); й инших. Редаґує журнал Алекс. Ковалевський.

— Згідно постанови конференції членів **Народньої Республиканської Партії** делеґати партії, Алекс. Ковалевський й Пил. Пилипчук, відвідали Ставку, де відбули нараду з Головним Отаманом, С. В. Петлюрою.

— Централ, який обєднує співробітників державних установ, упорядив ціму **низку публичних лекцій.** Досі відчитано такі лекції: 1) Алекс. Ковалевський, Правова держава. 2) Проф. Огієнко, Українська культура. 3) Ф. Хижняк, Аграрна проблема. 4) О. Безпалко, Історичний материялізм. 5) Мик. Вороний, Український театр.

— **В Тарнові** заложився з співробітників центральних установ **хор,** який вже дав два прилюдних концерти в Тарнові й один в Ряшові. Концерти пройшли з надзвичайним успіхом.

— 20. вересня вийшов з друку в Тарнові **Відчіт Центрального Комітету Української Народньої Республиканської Партії** за 1818—1919 роки під загальним заголовком „За два роки“. Зміст його слідуючий: 1) Вступ. 2) Як повстала партія. 3) Кабінет В. Чеховського. 4) Кабінет С. Остапенки. 5) Промова Алекс. Ковалевського. 6) Комітет Охорони Республики. 7) Державна Нарада 5. квітня 1919 р. 8) Бльок демократичних партій. 9) Кабінет Р. Мартоса. 10) Переворот Оскілка. 11) Арешт Є. Архиненка. 12) Арешт Ал. Ковалевського. 13) Кабінет І. Мазепи. 14) Позіція партії в зовнішій політиці. 15) Позіція партії у внутрішій політиці. 16) Позіція партії в земельній політиці. 17) Позіція партії в військовій політиці. 18) Позіція партії в фінансово-економічній політиці. 19) Прогам партії. 20) Статут партії.

— В Тарнові заложився Український **Блякитний Хрест,** з метою допомоги Козакові на фронті й в Запіллі. До Головної Управи обібрано пп. І. Липу, Алекс. Ковалевського, К. Вротновського-Сивошапку, інж. Кравченка й п. Мисака. Головна Управа вже надіслала отряд до дієвої армії на чолі з Головноуповноважним Укр. Блякитного Хреста, К. Г. Вротновським-Сивошапкою. Отряд орґанізовує пральні, лазні, маркитантки, концерти, вистави — безпосередно в лінії боєвих операцій. На Запілля — лазарети, зборні пункти, табори Головна Управа призначила Уповноважним полк. Осмоловського, а також орґанізувала Жіночий Комітет, в склад якого увішло 25 жінок. Жіночий Комітет одвідує ранених старшин і козаків, роздає їм подарунки й пеклується про них тут, на чужині.

— Під впливом політичних партій Правительство заложило **комісію по розробленню констітуції** під головуванням Андрія Ніковського. В склад цієї комісії увійшли: пп. Білінський, Липа, др. Баран, Мих. Корчинський, Алекс. Ковалевський, І. Золотницький, Ф. Хижняк, П. Пилипчук, В. Завадський, іжн. Кобза, др. Мишко, проф. Ейхельман. Комісія вже відбула дуже цікаву ґенеральну дебату, виробивши 12 засадничих точок, які мають лягти в основу констітуції. Зараз працюють дві підкомісії: констітуційна (др. Баран, др. Мишко, Мих. Корчинський, В. Завадський) й редакційна (Алекс. Ковалевський, Мих. Корчинський, І. Золотницький й др. Липа). В найближчому часі збіреться пленум для остаточного ухвалення тексту констітуції.

— При міністерстві народнього господарства орґанізовано **Головне Управління по справах кооперації.** Є думка утворити нове міністерство: громадських робот. Міністерство народнього господарства має бути розвито на два: міністерство торгу й промисловости й міністерство постачання. Розроблено статут міністерств. Вироблено проєкт сельсько-господарських академії й українського політехникума. Взагалі, переведено багацько підготовчої праці, яка має упорядкувати діяльніеть центральних установ.

— До Тарнова 14 вересня **повернувся з закордону мін. фінансів, Христ. Барановський.** Приїхали також Мазепа, Шадлун, Матюшенко й Безпалко, які орґанізують соціаль-демократичну конференцію. Чекають на приїзд з Варшави Андрія Лівицького.

— **При Ставці функціонує кабінет міністрів,** в склад якого війшли: Прокопович, Ніковський, Зайцев, Холодний, Тимошенко й Архипенко. Він вирішатиме політичні питання. Рада міністрів тимчасово перебуває під головуванням проф. Огієнко в Тарнові обговорює техничні питання.

— Вістка про те, що **А. Макаренко виїхав з Відня,** принята в усіх укр. політичних колах з **почуттям глибокого задоволення.**

— 16. вересня відїхали **з Тарнова до Станиславова** канцелярія голови ради міністрів і міністерство земельних справ. 22. вересня відїздить міністерство шляхів.

— Замісць зачиненої „України“ **виходить „Українське Слово“.** „Україна“ була зачинена по постанові ради міністрів за статтю „прохвости“, в якій в лайливих словах критикувалася політика Франції.

— 15. вересня приїхав з **Букарешту до Тарнова Фещенко-Чопівський** й того-ж дня відїхав до Варшави.

— Командіровано до Берліну в торговельних справах **п. Борисова,** радника Варшавської місії.

— **Українська справа в Румунії.** Зараз відношення румунської влади до укр. справи позитивне. Особливо прихильно ставляться до Українців військові кола. Румунська преса незвичайно цікавиться Україною і її тон є дуже коректний. Инша справа з дипльоматичними кругами теперішнього уряду. Зараз є прем'єр-міністром ґен. Авереску, відомий москвофіл. Офіціяльною політикою уряду є мир з сов. Росією; а проте одночасно підтримується приязне становище до Польщі. Тому то й румунський уряд не окреслює ясно своїх взаємин до У. Н. Р., тільки вичікує дальшого ходу світових подій на Сході Европи. Це — стара політика Румунії, яка завше була дуже осторожною і практичною. За часів б. премєра Вайда-Воєводи Руминія відносилась до України далеко прихильніше, а у парляменті двічі були інтерпеляції в справі визнання самостійности У. Н. Р. — Завдяки тактові і особистим прикметам п. п. Мацієвича і Дельвіґа усі закордонні представництва в Букарешті находяться з ними в як найкращих взаєминах.

— **Провокація.** Під таким наголовком „Время“ подає вістку з уст старшини, який утік з Кубані: „У лісах Майкопського і Балтапашинського відділу зібралась за ост. часи сила повстанців або, як їх тепер там називають, „голубих“. Ширилася вперта поголоска, що приїхав ґен. Шкуро, який пробірається до них, аби їх обєднити під своїм командуванням. Його появи ждали з дня на день. Раз, з кінцем травня, приїхав на Андрусівську станицю кінний загін під командою якогось „полковника“, Цей „полковник“ оголосив відозву до козаків хапатись за зброю, сідати на коней та приєднуватися до його загону. Того ж дня записались усі, хто тільки міг носити рушницю . . . Через деякий час усю станицю окружили червоні Загін „полковника“ та й він сам виявились комуністами, і почалась крівава росправа . . .“

ПОЛЬЩА

— **Представниками Польщі** на брюксельській фін. конференції є Ґрабскі і Марковські.

— Польський **посол у Берліні** Шебеко, що був у Варшаві на відпустці, виїхав назад до Берліну.

— „Nowa Reforma“ пише, що за зброю й муніцію, яку постачатиме Франція й після заключення миру, **Польща обовязалась дати** 30 тисяч тон цукру і 10 тисяч ваґонів нафти, цеб-то майже половину продукції галицьких нафтових теренів. Умова заключена на один рік.

— У Парижі відбуваються **наради міністрів** Слівінского й Ґрабского, віцеміністра Штрасбурґера і радника п. посольства у Вашинґтоні Пулавского.

— **Премєр Вітос** виїхав 24. вересня до Сх. Галичини, аби особисто перевірити розмір лиха, заподіяного большевицькою інвазією.

— Марш. Пілсудському і прем. Вітосові передано **меморіял від людности Познанщини,** в якому домагаються повного злиття з др. частинами Польщі. По словам „Нової Реформи“ меморіял представляє $^4/_5$ людности Познанщини.

— **Через польський „коридор“** перевезено останню партію червоноармійців, що перейшли пруський кордон.

— **Роспорядком м-ра військ. спр.** тимчасово виключено із компетенції надзвичайних негайних судів справи дезерції. Дезертирам дано термин повернути до 4-го жовтня в ряди армії.

— **М-ство військ. спр.** наказало відокремлювати військових литовських бранців для лагіднійшої поведінки з ними.

— 24-го вересня ц. р. відбулося перше, після літніх ферій, **пленарне засідання Сойму.** На цьому засіданні двічі прийшло до конфлікту між лівицею і центром та марш. Трайчинським: раз, що при відкритті сесії не згадав імени Начальника Держави і вдруге, коли назвав декларацію прем'єра — рефератом.

— Бувший австр. міністр фінансів **Коритовський** був на довгій авдієнції у прем'єра Вітоса.

— **За образу** особи маршалка Пілсудського словом або друком, каратимуть по закону тюрмою до 3-ох років та грішми до 10.000 мк.

— **П. П. С.** отримала від англ. Лєйбур Парті 13 пунктів запитання в справах, що торкаються війни й миру Польщі з сов. Росією та відношення П. П. С. до цих справ.

— **У відповідь** на 8-мий пункт запиту Лєйбур Парті в справі відношення П. П. С. до самостійности Сх. Галичини — П. П. С. заявляє: „Що торкається Сх. Галичини, то П. П. С. чує про її самостійність в перший раз. Оця мішана країна не є етноґрафічною єдністю. П. П. С. бажає вирішити долю Сх. Галичини шляхом порозуміння з українським народом, не кидає думки про розмежування польського й українського стану посідання. Але таке розмежування має на увазі істнування вільної України, одначе не може бути й мови про права Росії до цієї країни, де немає ні одного Росіянина. Штучне сотворення Сх. Галичини було би балканізацією тієї частини Европи; врешті — такий плян є нездійснимий по господарських причинах, бо Сх. Галичина є надто малим тереном для самостійного економічного життя.“

РОСІЯ

— **В'їзд совітської делеґації до Риґи** (13. IX.) мав імпозантний вигляд. Крім Йоффе, Мануїльского, Оболєнского, Лоренца й Шемякина, приїхало ще 50 душ секретарів, чи то пак — секретарш, чудово одягнених дам і панночок. Глядючи на шнурок новеньких абтомобілів, якими вся ота кумпанія їхала з вокзалу до „Петроградської Гостиниці“, публіка балакала, що большевики привезли з собою цілий гарем. Слідуючого-ж дня увесь гарем навідував рижські крамниці, лаявся з власниками за високі ціни, оповідаючи чудеса про „у нас в Росії“.

— До Москви прийшов **перший транспорт 178 представників польської буржуазії,** вивезених заложниками підчас відступу рос. армії. Слідуючі три транспорти в дорозі. Заложників розміщено у Бутирські тюрмі ї передано в роспорядження чрезвичайки.

— Нарком судових справ роспочав **слідство діяльности патріярха Тихона,** бо виявилось, що серед його приватних грошей найшлись 600.000 руб., які отримав через спекуляцію свічками, що їх продавали у Іверської ікони.

— **Чічерін протестує** проти відмовлення Літвінову права в'їзду до Італії.

— **Чічерін протестує** проти ультимативного тону французьких нот, особливо останньої в справі виміни полонених.

— На днях **Красін запропонував** анґл. Т-ву. „National Corporation, Limited“, яке об'єднує ряд анґл. т-в. зацікавлених в рос. золотопром. і гірничому промислі (Russian Corporation, Lena Goldfields, Kisktim and Intish Mining Corporation і др.) таку комбінацію: перейміти від большевиків ті копальні й металеві заводи, які були раніш їх власністю, а які зараз продукують $^{1}/_{10}$ їх довоєнної норми. Для цієї мети треба би скласти десь у нейтр. країні, пр. Швеції нове акційне анґло-шведсько-руське т-во. з капіталом 150 міл. кр. із яких 50 міл. будуть самим капіталом, а 100 міл. підуть поміж стармх акціонерів, замісць іхніх акцій „знищених“ сов. уряд при „націоналізації“ їх підприємств. На превелике здивування Красіна, анґл, капіталісти й промисловці відмовились від купна „вкраденого“, як вони кажуть, й зруйнованого господарства.

— Міс Сноуден, член анґ. робітничої делеґації, яка їздила до сов. Росії, вернувши звідтіль, написала книжку п. н. „Крізь большевицьку Росію“. Ціла книжка — це поодинокі картини із теперішної Росії та характеристика окремих царин сов. режіму. Пр.: „університетські професори являлись до мене з візитом, одягнені в лахміття, яке носять анґлійські старці . . . Мені траплялось часто бачити женщини одягнених в перкалеві одяги і ясно видно було, що одяг покриває голе тіло . . . Мої відвідувачі гляділи з особливою заздрістю на мою обув і почували справжню приємність торкнутися рукою шкури моїх черевиків . . .“

— **Копп протестує** проти обезброєння красноармейців у Сх. Прусії міжнародною комісією і жадає слідства в цій справі.

— **Чічерін** післав Літвінову велику радіо-телеґраму про небезпечне становище Аґлії в Індії. Це — в звязку з приїздом Каменєва.

— Чічерін післав шведському урядові дуже гостру ноту **в справі арешту Шляпнікова,** б. совкома праці, що тайком, перейшовши кордон, прибув до Штокгольму. Шведські соціялісти відмовились від інтервенції, ліві же аґітують за страйк протесту.

— Представник совітської торговельної місії в Ґрузії, Лункевич, завязав взаємини з тамошніми комуністами, яким постачає зброю і гроші та намовляє до комуніст. перевороту. (Руссаґен).

— Лєнін кличе в особливих відозвах до **боротьби з голодом.** Найвища рос. продовольча рада вважає харчеве питання в сучасний мент найскрутнішим із всіх дотеперішніх часів.

— **Каменєв** заявив, що становище Анґлії до Совдепії рішуче змінилось на гірше. В день усунення з Льондону сов. місії, анґл. банки почали приймати векселі вранґлівського уряду. Поруч з пацифістичними настроями, треба рахуватись і з впливами приклонників нової бльокади Росії та зімової кампанії.

— Совнарком рішив встановити окрему всеросійську чрезвичайку по **ліквідації безграмотности.**

— „Посл. Нов.“ друкують другий список **розстріляних в Арханґельську** — 21 чол. Розстріли йдуть днем, на подвіррі завода Клафтона.

— „Посл. Нов.“ пишуть: В звязку з ост. невдачами на фронті, большевики рішили збільшити свою закордонну пропаґанду. Раковський заклав у Київі румунський совєт для пропаґанди в Румунії. В Москві, по ініціятиви Луначарського, арабсько-турецька типоґрафія друкуватиме літературу для сходу; **Винниченко керуватиме аґітацією в Австрії.**

— Сов. радіо повідомляє про відкриття **в Одесі** антібольшевицького заговору.

— В Томську **розстріляно** редактора „Сибирской жизни“, Адріянова, і редактора „Свободной Сибири“, Філімонова. У Красноярській тюрмі розстріляно офіцерів колчаківської армії, наче-б то проти наказу із Москви.

— Соколов, член больш. делеґації, заявив співробітникові естонської ґазети „Vaba Maa“, що в **Совдепії** щоденно друкують 140,000.000 царських руб., яким людність оказує першенство пред сов. грішми.

— **Красін** оголосив договір заключений із пяти вел. брадфордськими фірмами на постачання сов. Росії суконнаго краму на 1 міліон фунт шт. золотом. Ще одно таке замовлення має бути на днях підписане.

— **Хороша комерція.** Бриллянти, що їх продано в Льондоні, як клєйноди царської корони — оказались далеко не „царськими“. Сам Каменєв, що брав участь у посередництві, признав (найшовшись за межами В-Британії), що продані бриллянти були власністю приватних осіб із „дрібної“ і великої буржуазії“ та ювелірних крамниць, і як такі — підлягли „конфіскаті“.

— „Руссаґен“ повідомляє: після московського перепису об'явлено **перепис у Петроґраді.** Тому, що людність захвилювалась, ґазети успокоювали її, що перепис не стоїть в звязку з жадними новими конфіскатами.

— **Б. Дредновт „Воля“,** переіменований на „Ґенерала Алексєєва“, приймає участь у Вранґелівських операціях проти Очакова.

— Окрім осіб, запрохаених на фін.-економичну **нараду в Севастополі,** по окремому визову їдуть туди із Парижа ще: б. морський міністр Тимч. Уряду, віцеадмірал Кедров, і Тхоржевскій, який займав високий пост в мін. зем. справ.

— Ґен. Вранґель уповноважив П. Б. Струве заявити офіціяльно в Парижі, що **Кримська армія не йтиме цього року на Москву.** Вранґель не просить в союзників військової допомоги, тільки помочи для сотворення культурних установ для відродження півдня Росії („Воля России“ 16. IX).

— „Н. Р.“ пише, що **„Красный“ Дятлов** і Лівшіц написали на Бронского-Варшавського доноса до Москви, як на трусливого аґітатора.

— **Смертність в Росії.** Згідно з офіціяльними звітами, оголошеними комісар. здоровля, смертність в сов. Росії зросла з 25,4 душ на тисячу в 1917 р.

до 74,9 на тисячу в 1919. Рожденність зменшилася з 39,4 на тисячу в 1917 р. до 13 на тисячу в 1919 р. Першого року революції рожденність перевищувала смертність на 50%; після трьох літ появи большевиків смертність перевищує у відсотковому відношенні рожденність шість разів.

— **В Москві виходить нова ґазета** „Новая Русская Жизнь“ під ред. М. Ґорького. Орґан посьвячений пропаґанді комунізма й охороні інтеліґентної праці в царині науки, мистецтва і літератури.

— **Люде чи звірі?** „Царицынския Известія“ описують подробиці ареста полковника царської служби Андрюшенка, 62-літнього старика, син якого був тов. голови царицинської чрезвичайки. Арестованого обвинувачували в допомозі добров. армії; він учив рекрутів. Андрюшенко-син цілком механично підписав смертний приговір батькові і, коли опамятавсь — було вже за пізно: старого полковника розстріляно разом з 12-ти иншими вязнями, в ніч на 26 липня б. р. — Через декільки днів після розстрілу „Цар. Изв.“ написали гарячу статтю п. н. „У нас нѣт жалости“, де ставили зразком комуніста — тов. голови чрезвичайки, що не задумався ні хвилини вислати на смерть рідного батька — контрреволюціонера. Знову за декільки днів ті-же „Цар. Изв.“ повідомили, що тов. голови нариц. чрезвичайки Андрюшенко застрілив голову чрезвичайки Мойсеєнка і 4-х червоно-армійців особливого загону ч. к., які „робили службу“ в ніч на 26 липня, а потім сам покінчив з собою.

Міжнародне життя

— 24. IX. роспочалась **у Брукселі фінансова конференція,** на котрій братимуть участь представники 35-ти народів, — по три делеґати від кожного; вони голосуватимуть, як особи, а не як представники.

— **Торговельні наради** поміж Польщею і Чехією не привели до ніякого успіху.

— **21. IX. відбулося перше пленарне засідання Рижської конференції.** Польська делеґація визнала **російсько-українські** уповноваження Йоффе'а достаточними. Обі делеґації заявили про свої миролюбиві наміри.

— **Нові совітські умови миру.** Сов. уряд заявляє себе готовим вжити всіх заходів для пошвидшого миру, аби ощадити обом народам зімової кампанії, — навіть, коли б Росії обійшлось це важкими жертвами. Підставою для трівкого миру має бути, так як раніш, право **самовизначення народів,** а саме в тих околицях, де не можна цілком певне встановити територіяльних кордонів. Таким робом одночасно базісом майбутнього миру свого договору мусіло-б бути визнання Польщею і Росією самостійности України, Литви, Білоруси і Східньої Галичини. Представництва, що їх вибрали собі оці держави, мусіли-б бути признаними. Що торкається Сх.-Галичини, то про неї рішатиме плебісцит, на котрому одначе голосуватиме тільки дійсно працююче населення. Як що Польща не годиться на повищі пропозиції, то рос. уряд пропонує залишити ще ці питання отвертими і приняти до відома таку заяву: Росія зрікається 1. домагання зменчення бойові сили Польщі і її розброєння; 2. видачі бойових матеріялів; 3. скасування польського военного промислу; 4. передачі Росії залізн. шляху Волковиск—Ґраєво. Росія готова заключити **перемирря і тимчас. миров. договір** признавши польсько-російський кордон на схід від лінії 29. XII. 1919. — Польща має скласти свою відповідь до 5-го жовтня ц. р. Як що вона, під франц.-анґл. натиском, відкине повищу пропозицію — то вона нестиме відповідальність за зімову кампанію і всі наслідки дальшого проливання крови.

— **Мануїльський** заявив представн. франц. преси **8 п.п. домагань сов. України,** м. и. таке: п. 4: не можемо бути байдужливими супроти питання Сх.-Галичини, для котрої домагатимемся плебісциту; п. 5. **що торкається України — то цілком будемо іґнорувати Петлюру й усі його умови з Польщею;** п. 6. ніколи не ввійдемо в ніяке порозуміння із ґен. Вранґлем, котрого збройно побороюватимемо аж до цілковитого знищення.

— **Польська мирова делеґація** склала заяву, що сов. домагання плєбісциту у Сх. Галичини є неможливе для приняття. Як що большевики дійсно хотять миру — мусять зрезиґнувать з того пункту.

— Троцький в статті: **„Пани не хотять миру“** пише: Польське правительство стремить до продовжування війни, про що свідчить телеґрама, надіслана Сапєгою до Чічеріна, якою пропонується совітському правительсву мирові переговори в Ризі, не тільки з польською делеґацією але також в делеґацією уряду Української Народної Республіки. Ми такої не знаємо. Істнує Радянська Українська Республіка, яка стоїть в союзі з Совітською Федерацією.

— **У бесарабській справі** офіціяльно заявило сов. Росії румунське пресове бюро. що рум. уряд ніколи не погодиться, аби справу приєднання Бесарабії до Румунії обмірковував совнарком чи який-будь другий рос. уряд. Вивести із Бесарабії рум. війська є не тільки неможливо, але й бо саму думку про це рум. загал вважає безглуздою.

— **Угорський прем'єр** сказав у свойому „exposé“ м. и. про пекучу потребу економично-торговельних взаємин з Румунією, Чехо-Словаччиною і Юґославією. З Польщею вяже Угорщину большевицька небезпека.

— В справі **польсько-данціґської конвенції** їде до Парижу мішана делеґація. Підчас дискусії над питанням конвенції 23. IX. пришло до сензаційних ревеляцій що-до недавніх берлінських переговорів про здачу большевикам Данціґу.

— 23. IX. **вибрано Мілєранда** 695 голосами на 895 голосуючих — президентом французької Республики.

— Від 29. IX. до 2. X. ц. р. **у Празі вестимуться наради** чехо-словацьких, польських, руминських, австрійських, німецьких і угорських делеґатів в справі нових залізнодорожніх взаємин.

— Пражський Venkow пише, що **совітська місія** з д-ром Гілєрзоном, яка є душею большев. пропаґанди в чеській республ., поповнилась 2-ома Латишами і однією мадярською Жидівкою із Словаччини. Склад місії зараз такий: 5 Жидів, 1 жидівка і 2 Латиші; ні один член не є Росіянином.

— **Др Смераль у Празі** отримав від Йоффе'а телєграму, аби при орґанізації комуністичного руху в Чехії керувався його вказівками із Риґи. Увесь фінансовий бік поладнуватиме сов. місія дра Гілєрзона.

— Не вважаючи на наказ федерації праці — меншість екстремистів далі **займає фабрики** в ріжних містах Італії, м. и. в Медіоляні і Турині.

— Анґлійські контрольори для переведення **плєбісциту у гол. Шлєзку** подали до димісії в звязку з поведінкою французьких представників. З цього приводу Анґлія й Італія виробила новий проєкт інтераліянтської інтервенції.

— При виборах **до парляменту в Данії** соціялісти перейшли великою більшістю, але соціялістична лївиця отримала мінімальну кількість голосів.

— На зборах великих **промисловців Італії** затверджено 21-ма голосами проти 18 становище уряду, аби допустити робітників до фабричної контролі. З огляду на те італійські комуністи втратили всякий терен для терористичних заходів примусової соціялізації.

— Для **адміністрації Палестини** вибрано колеґію із 10 членів із представників християн, магомедан і жидів. Урядовими мовами признано анґлійську, арабську й гебрейську мову.

— У Берліні є зараз офіціяльно **89 тисяч безробітних,** які беруть державну допомогу. В червні було 58 тисяч.

— **Орґан чеських комуністів** „Rude Pravo“ кличе з приводу майбутнього комуністичного з'їзду в Празі до встановлення такої державної влади, яка уможливила-б поміч чеського пролєтаріяту московському.

— **У льондонських нарадах** між румунським і болгарським премєрами братиме участь теж грецький посол Каклямо, як довірочна людина Венізельоса.

— **Голяндська** королева звернула у своїй престольній промові увагу, що европейське становище є непевне, і на потребу збільшення збройної сили.

— **Шведський премєр** Брантінґ подав до димісії. Король відставки не принняв.

— Становище **в Ірляндії** стає що-раз грізніше. Атентати й убійства анґл. урядових осіб йдуть серед білого дня на людних вулицях ірляндських містечок. У м. Корк вилетів у повітря цілий будинок.

— **Бурмістра** м. Корк, Мак Свінея, перевели на сороковому з лишком днів голодівки із шпиталю до тюрьми. Ґазети пишуть, що він вже дійсно вміряє.

— **Фінляндія** помирилася з Росією на таких умовах: 1. Росія відступає Фінляндії частину Печеніжської области даючи таким чином Фінляндії доступ до Ледового Океану. 2. Росія залишає за собою право транзиту через Печеніґу, таким чином має доступ до Норвеґії, 3. Усі острови фінської затоки включаючи Ґоґлянд, невтралізується, 4. Державне майно Фінляндії в межах Росії переходить у власність Росії в навпаки. Договір має бути підписаним в найблищім часі.

— В Люцерні відбулася 29. м. м. **конференція 31 монархістів** ріжних народностей, переважно з Австрії і полудневої Німеччини. Була присутна мати еспанського короля; Ґр. Берхтольд і представники давної австро-угорської держави намовляли ексцісаря Карла, щоби старався за реставрацію престолу, навпаки архикнязь Макс відраджував йому цього.

— Термін скликання **палєтинського парляменту** усталено на день 7. жовтня.

— **Офензива большевиків на Індії.** З Калькути надійшла вістка, що червоні війська, які заняли Локгард, посуваються в няпрямі на Афґаністан.

— **Президент Масарик заіменував новий кабінет** в такому складі: внутрішні справи Черни, одночасно він буде головою ради міністрів; краєва оборона ґен. Гутар; заграничні справи д-р Бенеш, фінанси д-р Енґліш; телєґраф і почта д-р Бредлік; залізниці д-р Бурґер; громадська опіка проф. д-р Ґрубер; уодностайнення законодавства д-р Файнор; апровізація д-р Пруге; здоровля д-р Прохаска; шкільництво д-р Суста; справедливість д-р Павелька; торговля д-р Готовец.

— **Б. чеський** през. Тусар обійме становище посла в Берліні.

— В нових виборах **до американського парляменту** прийматимуть участь девять міліонів женщин.

— „Daily Telegraph" пише, що Рада амбасадорів визначила початок **бльокади сов. Роції** на 15. жовтня, як що до 10-го жовтня не буде підписаний польсько-рос. мир. (N. R.)

— **Ґенеральний** секретар франц. мін. закорд. справ Палєольоґ подав до демісії.

З українського життя на чужині

Українських висланників на брюксельську фінансову конференцію — до нарад не допущено.

„Вперед" повідомляє про, поки ще не приняту, димісію Андрія Левіцького.

Діріґент Капелі Кошиць виїхав до Тарнова, щоби вияснити з урядом майбутність капелі. Концерти, що знов почались були з великим успіхом по чешський провінції, покищо припинено до приїзда п. Кошиця.

Праця невеличкого гурту артистів Ч. Р. капелі, що виїхала на Угорську Україну, розвивається і далі з надзвичайним успіхом. Дня 14/IX. гурток давав разом з „Просвітою" виставу „Ой не ходи Грицю". В перших днях жовтня вистава буде повторена в Мункачі самим гуртком. 16/IX. давали безплатний концерт в Ужгороді — для війська, під протекторатом У. М. С. А. (американське благодійне товариство). 20/IX. був концерт в с. Радвань. Після того гурток виїхав на Словаччину (Кошиці, Нове Село, Ліптовський Мікуляш, Братіслява). Побажаємо і від себе успіху сміливим ініціаторам маленької але дуже корисної і симпатичної справи.

Українські видавництва за кордоном. Одно з найкраще поставлених приватних видавництв — „Наталка Полтавка" під керовництвом Інж. Шостівського має поки що такі відділи: 1) мистецтва й штуки; 2) картоґрафичний і 3) техничний; швидко почнуть працювати: 4) химичний і 5) фарбовий. На протязі півроку виготувано чудових сім великих мап України, тимчасово в невеличкій кількости на рос. мові; прегарний альбов в 26 мап; художні проєкти грошей, медалів, відзнак, переклади техн. книжок і др. Мапи: в горизонталах, наукових установ, промислові та фавни й фльори — готуються до друку.

Надійшла від Уряду У. Н. Р. телеґрама про неґайне транспортування виготуваних у Відні українських книжок на Україну.

Ґр. Тишкевич повідомив посла У. Н. Р. при Ватикані о. Бонна про призначення свого сина, римо-катол. єзуїта, на посаду при ватиканській місії. О. Бонн був чимало здивованим цим призначенням.

Один співробітник нашого віденського посольства отримав листа від секретаря франц. депутата Барту, в якому той скаржається, що останні виступи поодиноких членів Директорії, що пребувають у Відні, страшенне здезорієцтували всю французьку дипльоматію та поставили франц. приятелів України у важке становище. Автор листа додає, що найсумнішим явищем є те, що що й українці, до яких він звертався за роз'ясненням — теж нічого не розуміють.

„Н. Р." пише широко про бурхливі збори укр. комуністів у клюбі „Єдность", які на днях відбулись у Відні в звязку з назвою цієї комуністичної ґрупи при названому клюбі. Були два напрямки: обєднуючий московсьлий і самостійницький. Промовцями виступали: Дятлов, Штефан, Чечель, Паламар, Періх і др. До конкретного рішення не прийшло. Моральну побіду відніс Дятлов, що боронив тезиси Лєніна й моск. політику.

На днях у Відні відбувся з'їзд хліборобів-демократів. Були присутним: В. Ліпінський, С. Шемет, Д. Дорошенко. Н. Страдомський, М. Тимофіїв, А. Скоропись-Йолтуховський, В. Кочубей і І. Піховскьий. Обмірковувалась посилка делеґації до Вранґеля і боротьба з большевиками, Партія хл.-дем. отримала запрохани на 4-ий інтернаціон. з'їзд земельних власників у Швейцарії. (Н. Р.").

Видавництво „Вернигора" друкує зараз ратифікаційні грамоти Берестейського миру по оригінальним фотоґраф. знимкам. Вступ до цього цікавого видання зладить В. Ліпінський.

Увесь Відень захоплюється „російським" балєтом у Ронахера. Там чудово співають російські пісні: Ой чи так, чи не так — оженився козак", „Чи я мамо не доріс, чи я мамо переріс", „У сусіда хата біла" і ин. й танцюють націон. московські танці — „коломийку" й „гопака". Увесь склад трупи, рахуючи по носах, вимові й жестах, є „чистокровно російським".

Вибрана постійна президія комітету по скликанню Всеукр. Нац. Конґр. у складі: ґен. О. Греків (безп.), Ол. Макаренко (самост.), М. Рудницька-Лисяк (безп.), Ф. Слюсаренко (с.-ф.), В. Старосольський (с.-д.) і С. Шемет (хл.-дем.) Працює окрема комісія по підготовці матеріялу для конґресу. Головним завданням цієї комісії є означити мету й завдання конґресу, звівши всі істнуючі погляди участників комітету на одну плятформу. — 1-го жовтня ц. р., як проєктувалось раніш, конґрес, звичайно, зібратся не може. — Найближче засідання комітету буде присвячено питанню про відношенчя його до рижських переговорів.

12-го серпня прибула до Риґи делєґація У. Н. Р. на конференцію Балтийських Держав. Делєґація складалася з голови делєґації міністра Саліковського, члена делєґації М. Добриловського, експерта професора Франкфурта і секретара В. Якувовського; до складу делєґації в Ризі увійшли голова дипльоматичної місі в Латвії В. Кедровський, яко заступник голови делєґації і Л. Задорожний, яко експерт. На 4-му плєнарному засіданню конференції 20. серпня віце-президентом міністром зак. справ Мейеровицем було поставлене на вирішення питання участі української делєґації. Після дебатів було вирішено запросити делєґатів У. Н. Р. взяти участь на конференції, яко рівноправні члени; про це рішення секретаріат конференції повідомив нашу дипльоматичну місію. 21-го серпня після офіційного представлення міністру закордонних справ Латвії Мейеровіцу і всім головам конферуючих делєґацій українські представники взяли участь в пятому пленарному засіданню. Віцепрезідент Мейеровіц в промові звернувся до делєґації з привітанням, а голова делєґації міністр Саліковський відповів, висловивши глибоке задоволення з приводу того, що Україна також бере участь на конференції. Українські представники зістали обрані: в політичну комісію — міністр Саліковський і Кедровський, в економичну — Франкфурт, Добриловський і Задорожний, в культурно-соціальну — п. міністр Саліковський, в редакційну — Кедровський і Лагутенко, в юридичну — зав. конс. від. місії — Конашинський і в секретаріат — Якубовський і Лагутенко.

Огляд преси

Про большевизм як прояв російської культури.

Віденський фильософ Еміль Люка (Lucka) пробує у „Frankfurter-Ztg" виказати противенство між европейською культурою й російською, яку репрезентує Достоєвський.

Світ Достоєвського — пише він — ворожий европейській культурі в самім корінню. Суть духа Достоєвського це фанатична віра в східний хаос, в монгольське насильство над Европою і ненавість до европейської культури, що виросла як овочь тисячелітних змагань найкращих умів Европи, викормлений кровою поколінь. Варвар Достоєвського, хотіння якого кристалізував він у своїх творах, ненавидить індівідуальність Европейця, уважає її чимсь зайвим і небезпечним. Ні один европейський, дійсно культурний поет не представив-би людську душу в такій безсоромности, як це зробив Достоєвський. Нпр. для Гамсуна людська душа це те, що виростає з природи як виростають весняні пупінки; в ній чути соки весни й прилив моря, чути природу, а не психольоґічний препарат.

Для Достоєвського це все не істнує. Він сліпий для природи, він ненавидить її як диявольський твір — так само як ненавидить музику й штуку, хоч виразно не говорить сього. Бо для нього противне все, що перешкоджує йому ритися в калєйдоскопі істеричної, злочинної душі, яка змагає до екстази святого.

В глибокій студії про трьох майстрів (Бальзака, Діккенса й Достоєвського) виказав Стефан Цвайг (Zweig), що у Достоєвського нема пантеістичного рису. Цим ствердив його засадничу ріжницю, його мономанію, звязану з вірою в те, що все, що можна оглядати — це чортівське діло, а Богу угодне тільки самобичування й жаль. Якже вються його люде в тім самобичуванню! Але дійсного внутрішнього очищення не осягають. Достоєвський риється в душі при світлі своєї лямпи. Про світло сонця й зір він нічого не знає і не хоче знати. Він в'ївся очима в свій „препарат душі", який оглядає під збільшуючим склом. Бачить він багато, але — сього замало для дійсного, для великого артиста, який без посередників має стояти перед безмежністю.

Твори Достоєвського це в меншій мірі твори штуки, а в більшій мірі науково-психольоґічні аналізи і в ще більшій мірі сладострастні акти мордування душі. Вони спровадили на манівці цілі покоління російських письменників, провідників народа. Бо виростаючи в мрачнім крузі впливу того велетня, затратили вони можність, розріжняти між тим, що їм чуже, а що своє й добре, та поклоняються перед азійським „богочоловіком“, ворожим індівідуальности, перед тим епилєптиком і злочинцем, що хоче бути святим, якого як факт і зразок показує Достоєвський. Але цей „Бог“, до якого провадить Достоєвський, це р о с і й с ь к и й Бог, це Бог вузької душі, що розуміє тільки „святе“ і „зле“, це Бог душі, яка ніколи не вийде на свободу, це не світло, тільки понура пожежа, це воля нищення.

Стоїмо перед руїною — не тільки перед руїною спалених сел і міст, але й перед руїною цілого світа моралі. І бачим, як дух, і культура нічого не помагають, тільки ведуть на манівці людську душу. Для тих, що додумалися до цего, світ Достоєвського, чи радше нищення світа, це пожаданий напиток. І вони пють його жадібно. І хочуть бути „простими“. Ідеалом їх стає російський мужик з його простими „прінціпами“: водкою й образами святих. Вони не розуміють нескінченого завдання, бо хочуть готової формули. Втративши віру в Европу і її силу, звертають очі на Індію або на блискотливий, сорокатий світ Росіян, який видається їм „братерським“. Не бачать того, що добра в тім світі немає, бо воно в нім полягає на привидах-галюцінаціях хворих людей без коріня, без меши, що самі себе мучать, кождий фантаст якогось фантому. Вони всі нігілісти — без звязку з чимсь вищим, кидані на всі боки своїми поривами, живучі не дійсністю, тільки екстазою, без якої вони булиб мертві в нутрі епілєптики по нападі. Це або мерці або люде в лихорадці. Там, де Карамазови хочуть знайти шлях до чогось позитивного, де Альоша хоче сотворити собі „правдивого“, російського Христа, — там твір уривається, кінчиться відломком. Навіть найбільший творець Росіян не має сили до сотворення чогось викінченого. А Фавст, герой нескінчених рядів, може бути спасений.

Ми не хочемо знищитися в екстазі розпусти або самобичування, не хочемо кидатися в те болото. Ми свідомо будуємо, змагаємо в гору. Це очам східних варварів, які би чують і роздирають себе, видається „міщанством“. Можливо, для людей, вихованих на Достоєвськім, навіть найлучий між нами — мають в собі щось вузького. Але це тільки знак, що ми звязані орґанічним ростом дійсної культури з тим, що росло столітями, й що ми уважаємо совістю минувшини й будуччини, себто відповідальністю перед тим, що було і що буде. Люде Достоєвського — це якісь степові кочовики, без традиції, які опускають сьогодня свій брудний барліг, бо завтра матимуть інакше шатро. Кожний тип Достоєвського починає життя так, як би перед ним нічого й нікого не було, для нього всі проблєми нові, він сам мусить шукати доріг — розтеряний, патольоґічний. Це сміле, певно, що сміливіще від европейського способу. Але це противне вьосму, що розуміється під культурою. Одначе цей про око нічим не вязаний світ Достоєвського — навантажений в дійсности всіми тяґарями російського варварства й церковщини. Ці люде не є наївні, тільки рафіновані варвари. Пересичені культурою Европейці біжать до тих варварських спелюнок Росії. Але не знайдуть там простоти й наївности, тільки рафіновані дискусії про Бога, Росію, спасени світа. Бог їх, що над ними уноситься, це тільки претекст до сладострастя, яке дае нищення. Це злочинці й нігілісти ті люди заялозені „духом спасення світа“.

Навіть визначні німецькі творці підпали під вплив Достоєвського; його „Ідіот“ знайшов відгомін аж у двох німецьких романах у Келлєрмановім „Дурні“ й у Вассермановім „Каспарі Гавзері“. А в „Хрістіяні Ванжафе“ сотворив Вассерманн уже зовсім противевропейський тип під впливом Достоєвського. Цей Росіянин лучить в собі найгіршу брутальність з якимсь „братерством“, або кажучи йогож словами: цілує тебе і пхає в тій же хвилі ніж тобі в черево. Його люди віддані тяжким порокам. аж готові до всего признатися й піддатися всяким упокоренням. Вони не мають жадного достоїнства. бо вони варвари, невольники свого сладострастя. Лєнін це азіятський

цар солдатів. Хто думає инакше як він — того „под стєнку“. Він не є Джінгіс хан, бо тим не руководила ідея, лиш інстинкт влади. А Лєнін має ідею: ширити братерство й справедливість на російський лад — шибеницею й мечем. „Будемо Азіятами! Будемо Сарматами!“ писав Достоєвський. Лєнин виконує його заповіт.

Супроти Достоєвського й Лєніна всі европейські вожді цього часу, це герольди мира. Бо вони хоч і вели війни, але в інтересі рідного краю, не для накинення якоїсь ідеї всему світу. Бо вони культурні люди, які розуміють, що є ще й инші народи, які можуть собі бути щасливі по свому фасонові. Але варвари не терплять, щоб було щось інакшого на світі, як вони самі. І Лєнін і Достоєвський мають татарсько-кальмицькі черепи. Ленін називає свою експансію Росії „освобожденням людства“, а Достоєвський навіть „правдивим християнством“. Оба вони мріють про розбивання, про покорювання, нар. Византії. І ми ще можемо дожити того, як Лєнін або його поступник плюнуть на марксізм і на инші европейські „видумки“ та отверто виступлять проти Европи, проти її культури, її краси, її історичних скарбів. Ця ненависть Достоєвського до скарбів Европи пульсує в червоних арміях, що хочуть накинути російське „братерство“ всім, котрих ще не знищили гармати і грабунки.

Як за Буддою так і за Достоєвським Европейці йти не можуть. А колиб і пішли, то буде це самообман, який доведе до розкладу а не доведе до нічого позитивного.

Листи до Редакції

Відповідно до замітки в Вашому органі з дня 11. вересня, Т. III, ч. 10/11, стор. 443, прошу на основі § 19. австр. пресового закону надрукувати в найблищому числі отсе моє спростовання:

1) Неправдою є, що б я був одним із авторів „дуже ганебних по змісту анти-українських інформацій і статей, що стали появлятися в останні часи в віденській большевицькій пресі („Der Abend“). За те правдою є, що я не надрукував в віденській большевицькій пресі (отже і в „Abend'i“) ані одної статті, інформації або замітки, таких статей не інспірував і хто є авторами тих інформацій і статей — не знаю.

2) Неправдою є, що б я був одним із „тих джентельменів, що на свою плодотворну роботу вже в останні дні одержали з того ж нещасливого військового фонду досить велику „квоту“ не без відома представників нового Уряду“. — За те правдою є, що я з військового фонду ніякої „квоти“ ані з відомом ані без відома нового і старого Уряду ніколи не одержав і ніяких заходів в справі одержання якоїнебудь квоти з того ж військового фонду не робив і не роблю.

У Відні, дня 20. вересня 1920. А. Крушельницький.

Прим. Ред.: Колишній невдалий міністр освіти, а тепер збольшевичившийся представник по культурним справам уряду Петлюри за кордоном п. Крушельницький, сховавшись за § 19 п. австрійських законів, з претензіями на „остроуміє“, спростовує передруковану нами з близької йому по духу і переконанням „Нової Доби“ замітку. В порівнянню з „Новою Д.“ ми тілько „розкрили скобки“ і витягли за них п. Крушельницького. Для нас його спростовання дуже мало що спростовує: 1) навіть горобці з віденських плотів знають, що п. Крушельницький майже півроку невилазно просидів в прихожих панів ех — діректорів — Швеця і Макаренка; 2) ті ж горобці, на підставі гороблячих традіцій, могли б нагадати п. Крушельницькому, що тепер навіть „горобець на пліт даром не сяде . . .“, не то що Крушельницький; 3) готові признати свою вину і навіть висловити своє співчуття п. Крушельницькому, що з останньої квоти йому нічого недісталось (занадто мало було! . . .); 4) що ж до останнього твердження п. Крушельницького, що він „ніколи не одержував ніякої квоти“ з військового фонду, то „сумлєваемся, штоп! . . .“ Можливо, безпосередньо — ні, а посередне, хоч би на знищення „Волі“ через „Наперелом“ і „Сміх“, дадено було та й не „малую толику“. Бо і в Писанії сказано: „трудящійся достоинъ пропитанія! . . .“

ВОЛЯ
УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖНЕВИК

Т. 4. Відень, 9. жовтня 1920. Ч. 2.

О. Вілінський.

Майбутнє.

З самого початку істнування Центральної Ради, питання про конституцію Української Народньої Республики поставлено було на порядок денний. Центральна Рада виробила і провела відповідний закон. Але події не дали провести його у життя. Часи гетьманщини вимагали змін у цієї конституції, і гурток представників усіх українських партій, який перетворився потім у Національний Союз, вніс зміни у цю конституцію. Це теж залишилося на папері. Дальші спроби кабінета Мазепи теж зупунилися на тій самій точці.

Життя людське йде скорійще за законодавчу працю парляментів та кабінетів міністрів; і тому, мабуть, ті ранійш вироблені конституції не будуть придатні.

Наше село, за час панування большевиків, призвичаїлось жити своїм власним життям, зовсім не звертаючи уваги на центри.

Конституція Української Народньої Республики повинна бути заснована на самій широкій децентралізації. Про центри у тому значінню, як це розумілося у колишній Росії, треба зовсім забути.

У підвалини нашого адміністративного устрію поляже три елєменти: волость, повіт і округа. Я ці елєменти називаю випадковими їменнями; як вони будуть називатись надалі, це не має великого значіння. Ґеоґрафічний поділ на окремі частини зробить життя, як вже не зробило. Чи то будуть колишні губернії, чи земли, на які поділила Україну Центральна Рада — життя внесе свої корективи; та те зараз не важне, — головне принціп.

Волость має свою раду, з своїм виборним адміністративним апаратом, що провадить свої справи; повіти і округи теж мають

бути сконструйовані по тому-ж принціпу; і нарешті-державний парлямент і уряд, які провадять загальні справи.

Тут можна окреслити в коротких словах те, що належить до компетенції парляменту і уряду; а що до окружних, повітових і волостних.

Загально-державний парлямент має розглядати зміни загальної конституції; а також затвердження і зміни окремих окружних конституції, вироблення і затвердження загальних законів: земельних, робітничих і охорони праці, судових, освітних, військових, комунікаційних, загального бюджету; і т. ин. Принціп референдуму обовязково повинен бути внесений у конституцію, як що не для всіх законів, то хоча для головних.

Загальний уряд, який є відповідальним перед державним парляментом, складається з таких міністерств: закордонних справ, шляхів, пошт і телеґрафу, фінансів, військового, освіти, справедливости і державного контролю. Два останні міністерства мають зменшені функції, про які буде сказано. Торг і промисловість (функції сучасного міністерства народнього господарства) переходить під керування кооперативів, а про звязок кооперативів з урядом скажу нижче.

Функції міністерства закордонних справ ясні, і само собою розуміється, що провадити їх повинен загальний уряд-

Що торкається шляхів, то у підвалини цієї установи повинен бути покладений принціп державної власности усіх залізничих шляхів. Для переходового часу можна припустити деякі відступлення від цього принціпу, але на дуже короткий час. Необхідно буде поділити керування залізничими шляхами на округи. Позаяк усі майже залізничі шляхи на Україні зараз зруйновані, то доведеться їх відбудовувати і може засобом приватного капіталу, але яко позики під заклад шляхів. Необхідно скористуватися нагодою і перебудувати їх на закордонну вузьку колею. Україні прийдеться мати зносини найбільше з закордоном; тому єдинозразкова вузька колея може бутн найбільш придатною.

Керування проїзжими шляхами передається до відома окружних урядів. Ця галузь, яка має майже виключно місцевий характер, не може скупчуватись у центрі. Але загальний уряд має як найширше допомогати окружним.

Само собою зрозуміло, що пошта і телеґраф повинні керуватися з одного центра і мати загальні закони. Як і залізниці, управління поділяється на округи. Орґанізаційної праці у цьому міністерстві сила. Прийдеться допровадити роспорядок до такого стану, як це мається закордоном. Заведення поштових біжучих рахунків, — це буде величезна допомога для торговельних зносин. Взагалі доведеться полекшити усі поштові і телеґрафні зно-

сини і по можливости зменшити усі тарифи. Тут, розуміється, бажано взяти на увагу і бюджет.

Дуже важка, складна і важлива справа — це привести до ладу наше господарство і наші фінанси, як і взагалі фінанси кожної держави у сучасний мент.

Україна від своїх попередників одержала у спадщину борги; большевики постаралися як найбільше зруйнувати наше господарство. Величезна праця надається загальному міністерству фінансів, яку виконати зможе тільки ґеніальний міністр. У скрутні часи для держави завжди з'являється така людина, і я вірю, що Україна знайде її.

Увесь обсяг діяльности міністерства фінансів трудно зараз подати; можна тільки дещо зазначити.

Центральна Рада установила грошовою одиницею гривню, що мала вартість пів б. російського рубля. Зовсім зрозуміло, що у ті часи треба було пристосовуваться до рубля, але зараз ми так далеко одсунулися від Росії, що можна було-б подумати і про більш відповідну одиницю. Може нам краще було-б зблизитися з латинським монетним союзом і пристосувати нашу грошову одиницю до франка, а не до рубля. У цьому разі торговельні зносини будуть значно полекшені.

Міністерство фінансів керуватиме митними установами, які не можуть бути поділені поміж окремими округами.

Справу страхування взагалі добре було-б передати державі, і цією справою теж займеться міністерство фінансів.

Уже було сказано вище, що торг і промисловість провадитимуть кооперативи. Роля кооперативів на Україні величезна, як це показало життя ще за часів довоєнних. У майбутній державі їх роля мусить ще побільшитись, і увесь торг, а також промисловість, мають скупчитись у кооперативів. Це буде і децентралізація і централізація, бо загальне керування належатиме кооперативним центрам. Ці-ж центри повинні стояти у найтіснійшому звязку з урядом, себ-то, з міністерством фінансів. Уряд залишає широку ініціативу усьому громадянству і разом з тим, через міністерство фінансів, стоїть у тісному звязку з цією дуже важливою галузю у сучасній державі і має над нею контроль.

У майбутньої держави не повинно бути постійного війська. Ідеалом тут є народня міліція. Але ідеал ідеалом, а сучасне становище України не дає змоги провести цей принціп у повному обсягу. Для переходового часу треба мати постійне військо, яке повинно набиратись по теріторіальному принціпу. Створенням і керуванням таким військом займається військове міністерство зараз, а потім, коли вже буде спокій, воно проведе у життя народню міліцію і заправлятиме нею.

Два останіх міністерства мають функції почасти загально державні, почасти контролюючі.

Міністерству освіти спочатку, в часи орґанізації, належить велике завдання: скласти плян загальної, обов'язкової освіти, виробити мінімальні норми для усіх нижчих і середніх шкіл і провести це у життя. Коли ця робота буде скінчена, міністерству залишається тільки улаштовувати і керувати вищою освітою і мати контроль над нижчою і середньою. Середня і нижча освіта переходять цілком до округ. Вони можуть закладати школи усіх типів, які вони схочуть, тільки з одним, аби в них був виконаний мінімум міністерства. До максімума нікому нема діла; ходить про один мінімум.

Вища школа потрібує багато засобів, яких може округа не буде мати; тому вона передається до загального уряду.

Найважливійша галузь освіти у сучасній державі — це освіта професійна, яка вимагає, як і вища, багато засобів. Чи зможе округа взяти на себе цей тягар, — зараз сказати трудно. Мабудь прийдеться тут знайти якусь середню лінію і передати керування професійною освітою, поки вона не стане на ноги, до міністерства освіти при співробітництві округ.

Ще одна галузь, про яку повинно дбати загальне міністерство, це скликання періодичних з'їздів педаґоґів. Життя йде вперед, і керувати якою небудь справою, не порадившись од часу до часу з людьми, що близько стоять коло справи, зараз неможливо. Такі з'їзди ріжних галузів просвітних інстітуцій повинні відбуватися принаймні раз на рік. Міністерство освіти буде про це дбати, складати проґрам з'їзду, підготовлювати матеріали, а висновки і протоколи з'їздів розсилати відповідним інстітуціям.

Справа складання і друкування підручників теж може бути скупчена у загальному міністерстві освіти. Тоді можна буде мати кращі і дешевші книжки. Але ця справа ще зараз не зовсім ясна, і тому конечне вирішення її можна залишити на дальше.

Міністерство справедливости у тому виді, як це розуміється зараз, не може істнувати у прийдешній Україні.

Мировий суд повинен бути виборним, ні від кого незалежним. Він повинен керуватися не тільки загальними законами, але і народньою совістью, стосуючись до кожного окремого випадку. Принціп незалежности судді повинен бути проведений як найширше.

Окружний суд буде виборний і заснований у кожній окрузі.

Виборними правами користується також і апеляційний суд. Діяльність його поширюється на кілька округ.

Касаційний суд-сенат, побудований на виборному принціпі з людей з великим судовим стажем і вищою освітою, повинен бути загальним.

Функції сенату складатимуться, з одного боку, з праці по судовій справі — касаційній, а, з другого боку, — з вищого контролювання за виконанням усіх законів. Для того, мабудь, треба буде сенатові мати коло кожного окружного уряду свого сенатора-прокурора, який повинен стежити за точним виконанням законів, як загально державних, так і окружних. Сенат опублікове закони, приняті парляментом, має догляд за всіма судовими установами і взагалі виконує функції міністерства справедливости.

Сенат користується повною автономією і не залежить від уряду. Його звязок з урядом полягає тільки у асіґнуванню відповідної суми парляментом на його утримання.

Добре побудована держава матиме зручно пристосований до життя контроль. Ранійш контроль залежав від уряду, а громадянство не приймало у ньому ніякої участи. Крім сенату, який стежить за виконанням законів, громадянство потрібує контролювати багато инших галузів державного життя.

Майбутня Україна буде мати свій загальний державний контроль, побудований на виборному принципі. Цей контроль, як і сенат, буде автономним і незалежним від загального уряду. Може добре було-б мати при кожному окружному уряді свого контрольора, який одержує директиви від загального контролю.

У такому вигляді мають бути утворені державні установи. Місцеві улаштовуються приблизно так.

Усі волости одного повіту вибирають повітову раду з своїм урядом. Компетенції цього уряду підлягають усі адміністративні, освітні функції, керування народним здоровлям, реліґійні справи і т. и., що не підлягає иншим урядам.

Усі волости одного повіту вибірають повітову раду, яка керує повітом, на тих самих засадах; а повітові ради орґанізуються у окружний парлямент, який вже, крім вибора окружного уряду для керування усією округою, має ще й функції законодавчі для данної округи. Обсяг діяльности окружного парляменту і уряду поширюється на усю округу; і закони, приняті цим парляментом, коли їх не опротестує, як що вони не відповідають загальним державним, сенатор-прокурор, не потрібують ніякого затвердження. В разі непорозуміння поміж окружним парляментом і сенатором-прокурором, справа передається на заключення сенату і розглядається у державному парляменті.

На час переходовий, поки держава не улаштується як слід і не заживе своїм життям, прийдеться, на жаль, відступитися від принципу прямих безпосередних виборів. Селянство остільки зараз зневірилося у такому способі виборів, що провести їх у чистому виді не буде ніякої можливости. Тому прийдеться на якийсь час перейти до постепених виборів, а саме — вибори у во-

лості; волосні парляменти, або спеціяльні виборщики, вибірають повітові, ті — окружні і останні — загально-державні.

Кожна округа має одну і ту саму кількість членів загального парляменту. Члени загального парляменту виходять з його складу по черзі, у перший раз по жеребку. Таким робом, парлямент працює без перерви, і загальні перевибори мають відбуватися тільки у рідких випадках, точно зазначених у конституції.

Так має бути, на мою думку, у загальних рисах зложена, конституція Української Народньої Республики.

Тепер питання про те, як все те перевести у життя? Зараз, коли ми майже не маємо терріторії, коли великі частини нашого краю одірвані від батьківщини, утворення усього державного аппарату, у повному обсягу, неможливе. Тому треба творити його частково. Як тільки буде занята частина терріторії, то треба орґанізувати волості, орґанізувати їх можливо широко. З волостей орґанізувати повіти і округи і надати першому окружному парляменту функції державного, з обмеженими правами, себ-то, цей парлямент виробляє тимчасові закони, конче необхідні по умовам часу, і утворює загальний уряд. Коли можна буде утворити вже другий окружний парлямент, то відповідна кількість членів тимчасового парляменту заступається членами другого окружного парляменту і так далі, аж поки не буде з'орґанізований повний тимчасовий парлямент, функції якого будуть: затвердження загальної державної конституції, першого державного бюджету і затвердження деяких тимчасових законів, що вимагатимуться життям. Цей самий парлямент повинен призначити вибори у постійний парлямент, у сенат і инші державні загальні інституції, які користуються по конституції виборним правом.

Такий, на мою думку, єдиний шлях для того, аби перетворити наш державний апарат з сучасного хаосу у стройну систему. Усі спроби творити державу, не рахуючись з вимогами життя і волею народу, не матимуть успіху.

Держава не може витворитись у короткий час, заходами поодиноких осіб, не питаючись самого народу. Воля народня це найважнійший фактор у сучасний мент при утворенню держави.

Український народ чотирьохлітньою боротьбою за свої права ясно показав своє бажання бути самостійним, ні від кого незалежним. І щоб не робили поодинокі особи, або групи, самостійна Українська Народня Держава істнуватиме, бо цього хоче Український Нарід.

Патріот.

Сучасна хвороба.

Провідники соціалістичного руху на протязі останнього століття в усякого рода працях наукових і популярних, в пресі і на зібраннях, намагалися довести, що клясова боротьба є альфа і омега сучасного соціально-економичного руху, і що тільки через загострення клясової боротьби можна прийти до тої соціальної революції, яка покладе основи для нового ладу і знищить нинішні капіталістичні форми господарства та той буржуазний лад, який утворився за останні два три століття. Від теорії і слов провідники соціалістичного руху перейшли до діла і, стоячи на грунті тої формули, що сучасний капіталістичний лад сам підточує своїм розвитком під собою ґрунт, спочатку роспочали боротьбу за свою мету парляментським шляхом, бажаючи втягнути в боротьбу проти сучасного ладу все ширші кола робітництва, селянства та суспільства.

Показалося одначе, що цей процес дуже затяжний і що таким шляхом дуже важко прийти до влади, а головне до переведення в життя тих соціально-економичних реформ, які необхідно було згідно соціалістичній догмі негайно роспочати. Тоді більш фанатичні провідники, використовуючи невдоволення частини в відповідний спосіб вихованих народніх мас, висунули гасло захоплення влади в формі диктатури пролєтаріату.

Певним ґрунтом для такого есперіменту випадково явилася східня Европа, найбільш економично нерозвинена частина Европи.

Спроби орґанізації там нового ладу після великої руїни народнього господарства під час війни, а також в звязку з роспадом бувшої там Російської Держави на цілий ряд національних держав — досі не дали ніяких позитивних результатів, що стверджують і всі ті делеґації провідників соціалістичного руху, які за останній час побували в Совітській Росії.

І ми бачимо, як поволі та леґенда, що виросла на ґрунті „соціалістичної революції“ в одрізаній через бльокаду од усього світу східній Европі, почала зникати, як поволі одвертаються од сумної дійсности, до якої привели російські большевики Росію, ті принціпіальні прихильники нового ладу з поміж европейських соціалістів, побачивши, що диктатура пролєтаріату привела все суспільство російське до нечуваної неволі, народнє господарство до повної руїни, а країну до анархії, голоду і пошестей . . .

Нині ясно, що хвороба, яку в такій тяжкій формі довелося перебути східній Европі, хоч і поширилась на Захід, але в зовсім инших і далеко мягчих формах. Ми бачимо, що робітничий рух в центральній і західній Европі після деяких нахилів до большевицької практики — поволі входить в береги і простує до старого уторованого шляху.

І в цьому є та траґедія, яку переживає Совітська Росія. Диктатура пролєтаріату з її спробою зруйнувати старий лад не мала успіху на терріторіях новоутворених національних республик, а поволі підточує під собою ґрунт і в Совітській Росії. Отже тепер тільки питання часу, коли знесилений орґанізм може і без лікарської перемоги справиться з своєю тяжкою хворобою.

Але ми мимоволі становимось перед ділємою, чи після ліквідації большевизму в Росії — її майбутню долю розділять і ті республики, що сьогодня окуповані російською червоною армією, чи вони спроможуться дати собі раду самі своїми силами.

Як відомо, Совітська Росія, спасаючи себе від голоду і повної руїни економичної — прикладає всі зусилля задержати в своїх руках південні республики східної Европи — а саме Україну, Донську та Кубанську.

Не будучи в силах цілком, силою багнета, втримати Україну — большевики оповістили її радянською республикою, проклямують її незалежність і роблять спроби заручиться підтримкою лівих соціалістів українських.

Останні, схиляючи свої голови перед ідею соціалістичної революції — хтіли би піти разом з большевиками, хтіли би розділити з ними панування і владу, але, констатуючи на ділі зовсім не проведення, а прикрите фальшивою і пустою фразеолоґією грабування природних багатств українських та дружний похід на українське село за хлібом, скотом і иншими продуктами селянського господарства — фактично примушені бути в опозиції.

Большевикам зовсім непотрібна дійсна Українська Суверенна Республика, і вони ніколи добровільно не передадуть владу в руки українських лівих соціалістив та комуністів — бо це значило би одмовлення від експлуатації багатств України, одмовлення від панування над тим українським селом, яке так завзято і героїчно бореться проти своїх насильників.

Дійсно, хиба большевики не бачать, що раз вони не в силах орґанізувати владу на Україні при допомозі десятків тисяч свого окупаційного війська — то хиба змогли би наші комуністи та ліві соціалісти зробити це без цеї сили та без тих середньовічних жорстоких форм терора, який запроважують на України „чрезвичайки“.

Траґедія українських комуністів та лівих соціалістів полягає в тому, що вони повірили в можливість світової катастрофи, що вони во імя ідей соціалістичної революції — пішли за російськими большевиками, яким Україна потрібна тільки як одно із джерел їхнього панування в Росії; наші комуністи зробили ту саму похибку, що капіталісти та земельники України під час гетьманщини: — одні і другі забули про українську державність во імя соціальних інтересів — і очевидно, що всім їх

спробам буде така доля, до якої прийшла гетьманщина — українські народні маси ще скажуть їм своє рішуче слово.

Ми вважаємо, що хвороба, яка загрожувала була деякий час всій Европі, вже проходить — одні держави захворіли на неї слабше, другі більше — але вже вияснюється, що на Сході Европи повстануть нові держави, в яких до влади прийдуть творчі хліборобські селянські маси — і тілька та влада там удержиться, яка зуміє з'єднати інтереси національно-державні з соціальними потребами селянських мас.

Через це всякі спроби російських монархичних керовників і груп, як Вранґель — засуджені наперед на повне фіяско.

Українське дрібне та середнє селянство і донське та кубанське козацтво без всякого сумніву переможуть як лівих так і правих „большевиків“ і утворять на своїх землях державність відповідно своїм потребам і інтересам.

Самостійник.

Туга за владою.

Одною із самих найміцніщих баз державности безперечно є правильно і патріотично вихована військова сила. Без цього елєменту всяка держава становиться играшкою сусідів або Великих Держав. А на чолі цеї військової сили завжди стоїть відповідно підібраний і міцно зорґанізований корпус старшин. В історії української державности ми, на жаль, не зуміли зорґанізувати такого кадру старшин, через це не маємо певної військової сили.

Правда, спроби в цьому напрямі робилися ріжними групами і окремими людьми — але без певних успіхів. З'окрема, наприклад, за цю справу взялася свого часу українська партія самостійників-соціалістів. Але спроба ця не могла дати гарних результатів вже через те, що політична партія в принціпі не може стати військовою партією, і ми знаємо, що як раз з кол самостійників-соціалістів вийшло дуже значне число тих „отаманів“, що у свій час зруйнували військову українську силу і викликали на Україні чимало всякого рода погромів та безладдя. Опинившись на еміґрації, самостійники-соціалісти вже майже коло року тут роблять ріжні заходи, щоб втягнути українське громадянство до всякого рода виступів проти тих українських кол, що спільно з Петлюрою та урядом зберегли ще традицію Української Державности, зорґанизували при найгірших умовах ту військову силу, на чолі якої стоїть Павленко, і уперто продовжують боротися за визволення України від чужинців окупантів. Ця група самостійників еміґрантів — розійшовшись навіть з своїми спільниками, що працюють вкупі з урядом, вважає ще й досі себе єдиним чинником, спосібним орґанізувати військову силу, і робить спроби з групою хліборобів-державників та при деякому співчутті тих Галичан, які свого часу були зорієнтувались на Денікіна — утворити на еміґрації якийсь новий центр для боротьби за державність.

Але ці заходи робляться вже коло року — а конкретних результатів українське громадянство так і не бачило.

Цікаво також, що в залежности од успіху чи невдачі заходів Петлюри — Павленка — Прокоповича — ця група то виявляє ініціативу словесну, то притихає.

Я вже довший час приглядаюсь до цих людей і маю враження, що ця група тужить за владою, що це — наівні „політики“, яким здається, що тільки вони знають секрет врятувати Україну. А позитивної програми, яку необхідно мати всім претендентам на владу — вони не мають.

Ця група є проти орієнтації на Польщу і проти згоди з Вранґелем, але за боротьбу з большевиками до кінця — тільки невідомо, якими силами і засобами. А тим часом, коли ті групи українського суспільства, які активно боряться з окупаційною російською армією, роблять заходи, щоб сконсолідувати українські сили для боротьби зі спільним ворогом, — то самостійники-соціалісти та хлібороби, лишаючись на принціпіальних позиціях, ухиляються від допомоги і все мріють, що хтось покличе їх до влади, і тоді вони все залагодять.

Деякі групи суспільства нашого бажають скликати Всеукраїнський Конґрес, щоб таким чином скріпити нашу боротьбу за суверенну державність, і ми знову констатуємо, що ця група тільки і знає одну свою мету — утворення на еміґрації якоїсь нової влади. Так ніби і не має перед ними ніяких инших завдань. Наївні люди гадають, що, проголосивши когось владою, вони одержать од когось всякі можливости матеріальні і політичні врятувати Україну. А між тим ніхто їм не забороняє і не перешкоджає закласти якусь свою орґанізацію і взяти активну участь в боротьбі за нашу державність — навіть незалежно від того центру, який утворився коло Петлюри. Хиба, наприклад, Росіяне питають у Вранґеля дозволу боротися з большевиками, або хиба Моркотун і Ко. зверталися за цим до Петлюри; — так люди практичні і енерґійні беруться зпочатку до праці, а вже потім з'ясовується, що путнього виходе з їх роботи.

А наші „щирі патріоти" все мріють, як би скоріще ліквідувався той центр, який нині тільки один активно боронить українську державність, сподіваючись, що тоді вони тільки і лишаться одинокою надією України.

Я можу запевнити цих захворівших тугою за владою людей, що навіть і тоді лишаться вони тільки при своїх мріях, як свого часу не прийшли до влади українські хлібороби за часів гетьманщини, хоч фактично і брали участь ту чи иншу у державному перевороті.

Мені здається, що мрійники при всяких комбінаціях лишаються на своїх позиціях, а люде ініціативи не потрібують їх співробітництва.

А жаль, бо марно пропадає час, ми тратимо позиції одну за другою, справа горить, і для деяких людей з самостійників-соціалістів та хліборобів є грунт для активної роботи в нашій боротьбі за визволення.

Отже будемо сподіватися, що кращі з них, лишивши на боці претензії до захоплення влади, пошукають вимог життя і візьмуться за ту реальну роботу, яка є перед нами.

На наш погляд, необхідно робити одно з двох — або спільно боротися за державність з иншими групами нашого суспільства, забувши на час всякі непорозуміння з Петлюрою, або працювати незалежно, як це і роблять Галичане. Не можна тільки тохтаться на місці і гальмувати роботу і инших.

Таким чином, життя вимагає від „мрійників за владою" більше сміливости, більше енерґії та ініціативи; коли ж вони самі не вірять в свої плани і заходи, то солідарности і згоди для консолідації всіх груп громадянства коло того вже центру, який безустанно, не покладаючи рук, бореться, як може, за волю і державність України.

М. К.

Черґове завдання.

В боротьбі за Українську Державність одним із найслабших елєментів була і є наша дипльоматична робота. Наші місії не тільки не зуміли відповідною роботою придбати поміж чужоземними державами нам спільників — а не спромоглися навіть широко освітити нашу боротьбу в колах суспільства та преси.

Коли два роки назад Центральні Держави програли військову кампанію — то справа Української Державности в дипльоматичних колах Антанти була цілком не підготовлена. В звязку з цим нам довелося вести військові операції на три фронти — а результати відомі. Також і за останній час, коли наші дипльомати на основі вказівок чужоземців нарешті взяли були курс на Польщу і Румунію

— то далі загальних слов і бажань вони не пішли. Сам уряд добився тої чи иншої згоди з Польщею, а в Італії, Франції та Англії так нічого і не було зроблено. Нарешті в данну хвилю уряд шукає нових шляхів для продовження боротьби за державність, а що наші дипльомати роблять і чи роблять — важко сказати.

Практика відродження инших держав і остання наша боротьба показали, що, не підготовивши справи дипльоматичним шляхом, де слід, не можна мати ґарантій за успіх боротьби.

Наш уряд робить спроби увійти в порозуміння з Вранґелем, Доном і Кубаню, щоб спільно боротися з большевицьким імперіялізмом, а чи не повториться те, що мали ми з договором польсько-українським — не можна сказати.

Я не зовсім розумію, для чого ми тоді маємо наше міністерство закордонних справ з його безчисленними представництвами у Великих Державах.

Українське громадянство має повне право вимагати, щоб наші місії не сиділи спокійно по центрах Европи, а активно допомагали тому, що робить уряд і армія на Україні. Адже, коли Польща нарешті хоч би і тимчасово замирилась з Совітською Росією, то центром військової боротьби буде південь східньої Европи, і в залежності від того, чи місцеві анті-большевицькі сили будуть на свій риск провадити боротьбу чи вони будуть підтримані иншими чинниками — залежатиме результат цеї боротьби.

До цього часу наші місії, коли треба і коли не треба, домагались визнання Української Народньої Республики, забуваючи, що є більше важною справа фактичної допомоги в тій чи иншій формі.

Практика показала, що українським патріотам самостійно боротися за державність дуже важко.

Отже, коли спілка з Польщею ще не дала, а може і не дасть сподіваних результатів — необхідно нашу боротьбу за державність поставити на инший шлях. Ми тої думки, що на Сході Европи в результаті тих подій, що там відбулися, могли би утворитися дві спілки держав — одна на чолі з Україною, а друга — Росія.

Минулого року Денікін власне зробив спробу утворити таку спілку південних держав, в склад якої мали б увійти Україна, Дон, Кубань і деякі инші північно-кавказські території. Але його спроба була тільки засобом для боротьби з Совітською Росією; Денікін не визнавав власне не тільки України, а почасти Дону і Кубані, і своєю політикою тільки викликав внутрішню боротьбу проти себе, і через це його спроба не вдалася цілком.

Нині більш розумно хоче зробити це Вранґель — але ніяк не може стати на цілком правильний реальний шлях, і через це його спроби також під великим сумнівом не тільки на Україні, а навіть і на Дону та Кубані. А між тим сам Вранґель, без України та инших південних республик, є зовсім невелика величина.

Нашим завданням нині є прихилити инші південні республики до орієнтації на Україну, а з Вранґелем заключити угоду що до спільної тимчасової акції на півдні, предоставивши йому можливість боротися власне за увільнення від большевицького панування Совітської Росії.

Необхідно нарешті з'ясувати рішаючим чинникам, що для Росіян є надзвичайно велике і важке завдання відродити і орґанізувати Росію в етноґрафічних межах, що перетворення тої Росії в федерацію, в яку входили б европейська етноґрафічна Росія, Сібірська Республика, Туркестан і инші території, де утворилися національні республики, як Кирґизька, Башкирська, Татарська і инші, вимагає стільки часу і енерґії, що їм абсолютно непосильно справиться навіть з цим завданням в близькому часі.

А тим часом місцеві сили зуміють зорґанізувати на півдні також певну спілку держав, і тоді вже само життя покаже, чи увійдуть північна федерація та південна спілка в якісь тісніщі взаємовідносини, чи того не буде.

Великі Держави досить високо цінять військову силу Дону та Кубані, і боротьба України спільно з ними проти большевицької окупації викликалаб більш серьозну увагу їх, ніж боротьба нашими власними силами. Не треба забувати, що як раз ці південні республики мають велике значіння для торгових

зносин з Европою, що тільки вони в обмін на фабрикати могли би дати продукти свого сільського господарства, а також дещо з своїх природніх багатств.

Таким чином, перед нашими дипльоматами суть завдання вияснити всю утопичність політики і заходів тих російських анті-большевицьких кол, які боротьбу з Совітською Росією звязують з ліквідацією суверенности південних республик. І чим скорше зрозуміють европейські чинники, що відбудовання бувшої Росії навіть в формах федерації є цілком повною утопією, тим скорше південні республики стануть на ноги, а після цього самі Росіяне матимуть можливість відродити і свою батьківщину — етнографічну Росію.

Ми певні, що коли впливові европейські чинники єтануть на цей шлях, то і „твердо-каменні неділимці“ Росіяне погодяться з цим фактом життя, як вони поволі починають визнавати факт істнування республик балтійських та кавказських.

Нам ясно, що як би не було, а боротьба українського півдня з російським північчем буде тягтися так довго, як боролися бувші американські колонії з Анґлією — себ то, поки не вибороли собі Суверенної Державности. Але нашим завданням є уникнути затяжної боротьби, зменшити рострату народньої енерґії та сил, і як можна скорше встановити на Сході Европи лад та спокій. А наша дипльоматія повинна це зясувати европейським чинникам, чи в їх інтересах така затяжна крівава боротьба, чи ні.

Дм. Ів.

Листи з України.

Україна і спокій майбутнього.

II.

Наступ, який армія Української Народньої Республики роспочала 15 вересня, продовжує розвиватись цілком успішно. Населення дуже радо зустрічає українське військо, вітає його, називає своїм і охоче вступає до його лав . . .

— Ми всі підемо, — кажуть селяне, — аби тільки до нас ніхто не йшов. Своїм ми все дамо.

Мобілізовані большевиками або тікають до-дому, або переходять на бік українського війська. Так наприклад, біля Проскурова, де большевики скупчували свої сили і відкіля вони гадали роспочати свій контр-наступ, на наш бік перейшло зі зброєю і зо всим військовим майном більше 2000 чоловік. Дізнавшись про те, що наша кіннота близько, вони позаарештовували частину політкомів (політичних комисарів); частина сама розбіглася; і коли забачили нашу кінноту, почали махати білими хустками і кричати:

„Слава“ . . „Наші йдуть“ . . .

Як передають полонені і ті, що повернулися з фронту, Україна, яка навіть до наступу українського війська уявляла з себе бурхливе море противо-большевицьких повстань, тепер уявляє з себе майже цілковитий військовий табор. Большевицькі загони всюду нищаться, залізничні шляхи попсовані, і тому всякий рух припинено. Винниця і Козятин заняті повстанцями отамана Шепеля. Київ загрожений з боку Чернигівщини. Узлова станція Бірзула занятя селянами, а частини кавалєрійських дівізій, які було знято з фронту, перейшли на бік Українців. Для подавлення цього повстання, як передають полонені, одправлено три сотні кінноти із Мадяр і школу червоних командірів. Взагалі повторюється стара історія: — большевицьких окупантів фактично нищить і знесилює українське запілля.

Завдяки неознайомленности з настроями українського селянства, завдяки браку правдивих інформацій особливо за кордоном, европейські політики робили раніще і, здається, збіраються повторити і зараз свої старі помилки.

„На берегах Вісли сталося диво“ — так пише про большевицький розгром російська єдино-неділимська газета „Свобода“.

І дійсно, на врятування Варшави дивилися майже безнадійно. Бо дійшло навіть до того, що почали палити гроші. І коли дійшли перші вістки про прорив

большевицького фронту — вони дійсно здавалися дивом. А чи знає-ж хто, яку ролю в цьому „диву“ відіграла противо-большевицька Україна, та Україна, яка третій рік уже б'ється за свою державну незалежність і яка не складає зброї навіть тоді, коли ворог її значно сильніщий від неї.

В той час, коли події розгорталися з такою хуткістю; коли большевицьке військо безпосередньо загрожувало столиці Польщі; в той час, коли дипльоматичний базар на заході схвильовано почав ріжноголосно підспівувати хто „інтернаціонал“, а хто „Боже Царя хранi“ — на Україні палало велике полумя повстань.

Ось ті відомости, які малися в той час в роспорядженню українських кол та української преси:

„Від особи, яка прибула до Варшави з Таращанського повіту, „Громадське Управління Волині“ одержало відомости про боротьбу селян з большевиками. Боротьба українських повстанців ведеться там через повітову військову орґанізацію, котра має в своєму роспорядженню 2 полки піхоти. Як піхота, так і кіннота складається на випадок потреби в відомому місці і завжди готові до військових операцій“. (Україна ч. 131.)

„Під Полтавою вибухло велике народнє повстання під проводом отамана Шуби. Торік отаман Шуба 2 рази брав і утримував Полтаву від большевиків. Зараз отаман Шуба має 8000 повстанців“. („Українське Слово“ ч. 7.)

Особа, яка недавно повернулася з Москви, оповідає: „Коли я переїздив через Україну, потяги ні в бік Полтави, ні в бік Одеси не ходили. Офіційно це пояснювалось відсутністю палива та недостачею паровиків, які ніби-то заняті обслуговуванням фронту, а фактично, як передавали залізничні служачі, потяги не ходили через великі повстання. Між иншим, на Чернигівщині, замісць забитого Ромашки, повстанським загоном керує Петренко“. Грошей радянських селяне не беруть. Червоноармейці, коли йдуть на село, знімають свої кокарди, і то, в більшости, селяне їх пізнають і забивають. Про українське військо ходять цілі леґенди. На осінь чекають повороту своїх і майже усюди готуються до нового повстання“. („Україна“ ч. 139.)

Особа, яка в початку серпня вийшла з Жмеринки і пробралася до українського війська через Румунію, оповідає: „В останні часи вже почались повстання, майже по всій Україні. Особливо сильні повстання на Херсонщині, потім на Катеринославщині. В ріжних місцях оперують партизанські відділи, котрі нападають на міста і нищать совітську владу, особливо комисарів. Псують залізниці, телеґрафи та телефони. В Балтському повіті на Поділлі працює партизанський відділ Заболотного. Є відділ і на Брацлавщині. Оперують партизани також в районі Бердичева і Козятина, — там весь час курсує два большевицьких бронепотяги. Піднялись бувші зеленовці в районі Трипілля. Іде жвава діяльність гайдамаків у Холодному яру на Катеринославщині. Сильні повстанські загони Шуби і Яхонтова-Сокири б'ються в районі Переяславля. („Україна“ ч. 144.)

„Згідно останнім відомостям з України, вибухли поважні заворушення проти большевиків між Звягілем і Бердичевом. Большевики намагаються всіма силами ліквідувати ці повстання. Повстанці нищать в першу чергу залізничні лінії і телеґрафичні дроти. В звязку з цим перервано всяку комунікацію майже з цілою Україною. Большевики призначили великі нагороди тим, хто піймає головних провідників повстань“. (Напшуд.)

Київська „Українська Біднота“ від 27. VIII. пише: „Вчорашня гарматна стрілянина в напрямі Вишгорода (під Київом 10 верст) викликана була появленням петлюрівських банд, що готовили наступ на Київ. Населення кличемо до спокою, бо робітники червоного Київа не дадуть перекрасити себе в жовто-блакитний колір.“ Одначе, як дáлі зазначає ґазета, паніка в Київі була дуже велика.

Київські „Вісти“ подають, що після 8-ми годинного бою 2-го комуністичного резервного полку з петлюрівськими повстанцями взяло назад місто Умань, в якому ніби-то за 4 дні керування повстанців розстріляно 17 партійних комуністів. (Українське Слово ч. 3.)

Цими днями до N-дівізії прибула особа, яка кілька днів тому вийшла Полтавщини. Від прибувшого довідуємось, що „Полтавщина, а також частина Херсонщини і Київщини заняті повстанцями. На Харківщині і в районі Полтави оперують відділи Волинського, в районі Таращі гуляє з своїми відділами Куровський. Крім цих відділів є сила менших. Большевики посилають проти повстанців спеціяльні карательні загони, але їх не вистарчає; і червоним доводиться знімати з фронту цілі дівізії. Усі ці противо-повстаючі загони чекає однакова доля — в першім же бою їх розбивають і нищать." („Україна" ч. 136.)

Всі привезені вище відомости відносяться як раз до того періоду, коли головний удар большевиками направлявся на Варшаву.

І тому, коли все це підрахувати, коли взяти на увагу: 1. що „большевикам доводилося знімати з фронту цілі дівізії", 2. що ґарнізон Київа з 18 тисяч (цифра і так занадто значна) було збільшено до 35 тисяч, 3. що, по рапортах самих большевиків, повстання серьозно загрожували цілому лівому крилу большевицького фронту, — то зразу стане ясно, що в подіях, які розгорнулись на Вислі, далеко не останню ролю зіграла і противо-большевицька Україна... Хто знає, коли-б не було цієї України, — а її осередком є та реґулярна армія, яка зараз вертається на рідний терен, — чи сталося-б те „диво", про яке згадують великодержавні російські мужі з ґазеті „Свобода"?

Але не будемо ворожити.

У всякому разі безперечно одно: український народ в останніх подіях, в останній боротьбі з большевицькою навалою на Польщу, а через неї і на західну Европу відіграв коли не рішучу, то надзвичайно велику і значну ролю. Про це не тільки варто, але й треба знати всім, хто має той чи инший вплив на світову політику.

Російські легкодухи, які, залишивши кордони своєї батьківщини, також як і всі закордонні політики, цілком не знайомі з тими реальними обставинами, які склались ходом революційного життя; і тому продовжують мріяти про відбудову єдиної неділимої Росії.

Мрія ця, при істнуючих умовах життя, є безнадійною авантурою, яка безумовно потерпить повний крах. Два з половиною місяці тому, коли українська армія, силою обставин, примушена була відходити, ми балакали з особою, яка займає відповідальну посаду в армії, і тоді запитували: як дивиться армія на цей відворот і як вона уявляє собі майбутнє?

— Армія, відповіли нам, міцно стоїть на ґрунті незалежности Української Народньої Республіки, і це гасло вона боронитиме до останнього козака! Большевики, — сказалі нам далі, — розраховують на хліб України, але все одно вивезти з України їм нічого не доведеться. Залізничні шляхи будуть знищені. Що-ж торкається майбутнього, то — оповідач оптимістично закінчив: — Армія катеґорично заявляє: що на Україні може бути або цілковита пустеля, або незалежна Українська Республика.

Ті події, які пройшли перед нами за ці два з половиною місяці, цілком ствердили те, що предбачали люде військового досвіду, люде, котрі добре знають настрої того народнього оточення, серед якого вони перебувають.

От-же і зараз Україна є велике море стіхійних повстань. Так, на Київщині ґрупа полковника Струка майже весь час оперує в районі від Київа — Остер, Мозир, Овруч, Радомисль. Тут є чотирі відділи, з яких 2 кінноти. Вони постійною сторожою майже цілком очистили весь цей район від большевиків. В Чорнобилі до останнього часу курсовало по Дніпру три броневих пароплава, які було відібрано від большевиків. Район Бородянки, Маліна, Брусилова та Макарова, має курінь імені Залізняка під командою сотника Ю. Волощенка. В цей курінь влилися також кіннотчики траґично загинувшого отамана Огородника. В районі Фастова, Васильківа, Білої-Церкви оперують Величко і Мало-Половчанські повстанці під командою хорунжого Підгурського і Гончара. Район Трипілля, бувший отамана Зеленого, обняв хорунжий Циган. Далі повстанці тримають звязок з сотником Петренко, який командує курінем імені Тараса Шевченка. Раніше цим курінем керував забитий хорунжий Ромашко. Він наробив чи не найбільше шкоди большевикам і майже весь час утримував важний район між

двома залізницями Київ—Гребінка, Київ—Ніжин. При ньому один час знаходився, як стратеґічний радник, ґенерал-хорунжий Сокира — бувший командір Сірої Дівізії, формованної в Новоград-Волинському. По залізниці Ніжин-Конотоп оперують дуже вдало бувші ангеловці — хорунжі С. Іващенко і О. Лошина, які відновили курінь смерти імені кошового Івана Сірка. Таким чином, як бачимо з цього короткого перечислення реґулярно істнуючих повстанських відділів — повстання на Україні, що-далі то приймають все більші і цілком орґанізовані форми. Де-які бувші повстанські загони уже зараз влились в армію Української Народньої Республики і істнують як окремі регулярні частини . . . Таким чином з поширенням нашої территорії ростиме і наша сила. Підвалини цієї сили криються в народньому настрію, в його бажанню повної незалежности і вільного національного розвитку.

Чергове завдання нашого уряду — орґанізувати запілля, налагодити трівкий не бюрократичного складу адміністраційний апарат і уреґулювати фінансове питання. Завдяки частій зміні влад, це питання на Україні надзвичайно складне і заплутане. А тим часом дорожнеча страшенно виросла. Так наприклад, торік у Камянці можна було мати обід за 25—30 карбованців, два з половиною місяці тому назад за 200—250 і тепер, — після перебування большевиків — той же обід коштує 800—1000 карбованців (дві страви).

Становище большевиків на Україні безперечно катастрофичне. Дальші події будуть залежать від того, яку політику поведуть ті активні сили, які зараз провадять боротьбу з большевиками. В звязку з наступом армії У. Н. Р. большевики частину своїх військ вже перекинули з фронта Вранґеля і робили спробу затримати наш наступ. Головні сили були скупчені під Городком, який большевикам удалось навіть захопити в свої руки. Але, після гарячої бійки, большевики понесли великі втрати і знову почали відворот.

Можна сподіватись, що в недалекому часі на терені України знову зійдуться дві армії, а саме — військо ґенерала Вранґеля і армія У. Н. Р.

Від того, як вони зійдуться — чи як військові спільники, чи як вороги — буде залежати дальший розвиток подій.

Ті з Росіян, які претендують на роль керовників в справах східнього питання, цілком одкидають стратеґичну згоду — бо не знають тіх фактів життя, свідками яких є ми, і намагаються повернути колесо історії на старий шлях, який привів до загибелі Денікіна і який знищить і Вранґеля, як що він не займе виразно демократичної позиції.

Згоди між урядом У. Н. Р. і Вранґелем немає. А може вона бути лише при одній умові — — визнання незалежности Української Народньої Республики і повне невтручання в її внутрішні справи.

Український народ бореться за свою незалежність, і тому, хто-б не зазіхав на неї, чи то будуть червоні комуністи, чи трьохколірні Росіяне — однаково вони вважатимуть його ворогами, і боротиметься з ними народ збройною силою.

Коли взяти на увагу, що більший відсоток армії Вранґеля, як і армії Денікіна, слкадається з Українців, які не будуть битися з армією У. Н. Р., котра також, як і вони, є ворогом большевиків — то наслідки від політики збудування Росії з царськими кордонами — цілком ясні. В кращому разі Вранґеля спіткає доля Денікіна.

Настрій армії Вранґеля, з якою тримають інформаційний звязок де-які українські загони повстанців, нам відомий. Панує — бажання згоди з Українцями.

З цим мусять числитись ті гарячі голови, які спасають свою батьківщину, далеко від її кордонів, далеко від тих умов, які складаються в обставинах сучасного життя на місці.

Західня Европа, яку вже третій рік в надлюдській боротьбі захищає український народ від большевицької навали — також мусить нарешті зрозуміти хибний шлях своєї попередньої політики і скореґувати його в тому напрямі, якого вимагає життя.

Час не жде!

Від того — чи зуміємо всі ми використати уроки минулого — залежить спокій майбутнього.

Становище на Україні.

Розмова нашого співробітника з членом Київської Жидівської Громади, професором універс. св. Володимира Е. М. Кулішером*).

Ви питаєте мене, яке тепер життя у Київі? Це не життя. Як і в усіх большевицьких містах це не життя, — це повільне вмірання. Місто гине, повільно, але певно. Пожежу нікому гасити; нікому прибірати грузу, а тим паче займатись ремонтом та відбудовою. І так — руїни у Київі що раз більше. Міське життя вже майже завмерло. Немає візників ні трамваїв; більшість крамниць наглухо забита дошками; водопровод працює кілька годин на добу-дві, електрична станція теж так, та й то: якою ціною! Для неї реквізують увесь привоз дров, окрім тих хиба, що йдуть до мешкань реквізуючих... Одиноке джерело палива для міського обивателя — це вязанки дров, що їх принесли баби на коромислах на базар; пуд дров (16 кіло) коштує 1000 руб. — Завмерло всяке духовне життя. Серед повіні реформаторських декретів і наказів у шкільній царині є й такі, які заслуговують признання. А проте з навчанням нічого не виходить, трохи тому, що безперестанку перероблюють на що раз инший лад шкільні програми, а головним робом тому, що у голодному місті нікому й нікого вчити. Увесь папір реквізується на пропаґанду в армії й на той бік кордону. Книжок немає. Одинокі газети, це 2 листки большев. преси, весь набор котрої йде на вуличну росклейку. — Гинуть люде. У центрі найплодороднішої частини Европи — панує буквальний голод. Врожай прегарний, всього подостатку, усе є. Але ціни! 1 фунт (400 ґр.) чорного хліба 200 рб., білого 500 рб., масло 3000, сало 2500. Певна річ — усе на совітські гроші, про які кажуть, що „вони нічого не варті." Але-ж бо треба їх мати, а дістаються вони важкенько. Тільки комуністи й спекулянти мають усього, до-схочу, ба навіть більше ніж треба. Поза тими ґрупами, ніяка фізична ні умова праця не може дати прожитку. Особливо важке становище трудової інтеліґенції. Звичайний місячний заробіток доходить до 10.000 рб., тоді, коли треба що найменш 1000 рб. денно, аби тільки не голодувати. Бюджет інтеліґента складається із продажі річей. На базарі можна стрінути рідних і знайомих, які продають та міняють на харчі сорочки, черевики, простирала... Але кожну річ можна тільки раз продати, і той, що йому вже нічого продавать, буквально голодує. А дорожнеча росте з дня в день механично, просто як якась траґична неминучість. Воно й зрозуміло: місто нічого не продукує; загарбані у власників фабрики стоять, — за виїмком воєнних — та ще й станка, який щоденно викидає міліони паперців, що зводять совітський гріш до абсурду. Тепер друкуються здебільша тільки купюри в 5, 10 і 50 тисяч рб. Але село не хоче брати й десяток тисяч тих грошей, за які не дістать нігде ні нафти, ні гвіздка, мила чи соли, не кажучи вже про плуга й серпа. Село замкнулось в собі, відцуралось міста, продукує стільки, скільки треба для власного виживлення, на мобілізації відповідає масовим дезертирством, а на реквізиції хліба й скоту повстаннями, що прокочуються зараз по всій Україні. Село відгризається і бореться і жде звільнення від большев. кормиги з приходом „петлюрівців".

Хто підтримує совітську владу? Як що вона раніш безсумніво спіралась на частину робітництва, то тепер, коли безробітне робітництво стало просто ворожим для большевиків, а маленька частина робітництва, залишившогося при військ. фабриках, різко змінила свої настрої — можна справедливо сказати, що сов. влада підтримує сама себе. В історії світа це одинокий примір на те, що значить державний апарат, роспоряжаючий збройною силою і грошевим станком. Чи сов. влада змінилась, чи стала вона людянішою і більше культурною? Заявляю рішуче, що нічого не змінилось, все зосталось по старому. Ті самі чрезвичайки, розстріли, реґістрації й реквізиції, поголовні труси, облави,

*) Виїхав з Київа з кінцем серпня б. р. та з небезпекою життя пробрався через румунський кордон.

терор і провокація. Сов. лад, чи краще: сов. безладдя, дійсно переходять еволюцію, але не до демократизації, тільки до військової диктатури. Можна погодитися, що дійсно у творців комунізму було щире бажання насадити комунізм і встановить, хоч би й мечем і вогнем, рай на землі; але те, що зараз діється в Росії-Україні, не має нічогісінько спільного із комунізмом та диктатурою пролєтаріату.

„Робітн.-селянська влада" — це простий демаґоґічно-дипльоматичний маневр. Судіть не по словах, а по ділах! Он звичайненький примір. У мене робили трус і реквізували чимало річей із домашнього господарства, м. и. забрали усі портєри. Я прохав залишить хоч одну занавіску, яка заміняла між 2-ма кімнатам двері. Мені відмовили і відповіли, що з них пошиють вбрання для бідних дітей. Скажете: „чудово!", або будете спорити, чи це правильний вчинок, чи ні. Тимчасом оказується он що: стрічаю я слідуючого дня дворника, який оповідає мені, що саме два дні тому прибула до Київа нова частина буденнівців із штабом офіцерів та політкомів, які зажадали прибрати їм по-пристойніше партійний клюб. Он і видали наказ пошукати в буржуїв предмєтів кімнатної роскоші!... Судіть не по словах, а по ділах!

Це не диктатура пролєтаріяту, тільки диктатура привілейованої ґрупи, яка йменує себе комуністичною партією, диктатура верховодів цієї ґрупи. Досить підкреслити, що вибори до „рад" цілком явно й цинічно без всякої незручности, уневажнюються, поки вони не перейдуть із комуністичною більшістю. Але із соціалізмом або комунізмом — сов. лад не має нічого спільного. Закордоном істнують, на загал, такі погляди про рос. большевизм. Одні кажуть: „бачите, он до чого ведуть ваші с о ц і а л і с т и ч н і реформи", инші добачують в системі Лєніна невірне життьове примінення с о ц. і д е й, инші знову готові принять і те трохи із с о ц і а л і з м у, що є в Росії, а всі вкупі забувають, що в суті речі там, к р і м н а з в и, немає ніякого соціалізму і проте нічого про соціалізм, як больш. режім, спорити. В 1905—6 рр. шайки грабіжників присвоїли собі назву експропріаторів; з однаковим правом можемо казати про комунізм в Совдепії. Це є навіть не партійна оліґархія, а вірніше строго військова оліґархія. Вся комуніст. партія орґанізована по чисто воєнному зразку. Усі комуністи, без огляду на особисті посади й почести, роспреділені поміж ріжні комуністичні військові частини, у які їх в скрутний мент покликують. Партійна дисціпліна теж воєнна, строго централістична, навіть губпаркоми назначаються з центру.

Три роки тому большевики побідили, збунтувавши проти Керенського петроградські полки, а за ними всю армію, обіцянкою негайного миру. Тепер большевизм живе війною. Не тільки тому, що комісари бажають збогатиться, а й тому, що це одиноке джерело добутку державного майна та засобів для утримання армії. — Червона армія — це блискучий витвір ґенія Троцького. А проте — помимо усіх спроб розаґітувати її, армія є далекою від комуністичних ідей. Але одночасно вона, не теряючи бойової здібности, находиться цілком у руках комуністів. Така картина вийшла наслідком прецікавого скритого, але послідовного змагання, яке йде між військ. командним складом, здебільше давніми царськими офіцерами, та військ. комісарами. Коли ми уявимо собі стару дореволюційну армію, в якій насадимо не тільки в кожний арм. корпус, бриґаду й дивізію, але й в кожний полк, чету й загін та кожний ескадрон по жандармському офіцерові або платному шпіонові, які контролюватимуть кожний крок команданта й слідкуватимуть за всякою балачкою, то ми отримаємо сяку-таку картину системи орґанізації червоної армії. А проте цю армію треба одягати, годувати і, від часу до часу, підкупати. Спершу ділились з червоноармійцями тим, що забірали у „буржуїв" в небагатій великоросійській частині б. Росії, у бідного російського мужика. Згодом головним джерелом явилась Україна. Я м у ш у к а т е ґ о р и ч н о з а я в и т и, щ о в с я т. з. н е з а л е ж н а р а д я н с ь к а У к р а ї н с ь к а Р е с п у б л и к а — ц е є ч и с т и й о б м а н, о д и н в е л и к и й б л є ф. Коли больш. гадали взяти Варшаву, то вони проголосили „червону Польщу" і орґанізували вже її уряд на чолі із пресловутим катом, головою московської чрезвичайки, Дзєржинським. Така сама самостійність сов. України. Все керовництво нею йде з Москви; звідтіль йдуть декрети і люде.

Україна — це завойована моск. большевиками країна. Українське село найкраще це розуміє й пояснює, називаючи червоноармійців просто „Москалями“.

Але й українські міста вже виснажені до краю, і тому війною треба шукати нових прибутків. Ледве в'їхавши у краї культурної Европи, я почув її бажання миру. Я зрозумів потребу мира для культурного Европейця, невсипущою працею хоче він добиться кращих відносин, які дозволили-б забути пережитий жах війни. Це бажання таке настирливе, що воно каже зажмурити очі й на багацько того небажаного, що твориться на сході Европи. Але що значить односторонне бажання миру? Певна річ, і большевики хотять миру, аби відновити торговельні взаємини з західними „імперіалістами„“. Але якого вони хотять миру, і з якою метою? В себе дома, за непроходимими для чужинця кордонами, вони отверто пишуть у газетах, що миру треба їм: 1) аби дістати необхідного краму, 2) аби поставити паперові кордони, через які — „хай живе комуністична пропаганда“, яка підготовить терен для нового наступу червоної армії. І на таку пропаганду асигнуються фантастичні суми і сотворено спеціальний техничний апарат, який м. и. кожному агітаторові дає стільки закордонних паспортів, скільки душа запрагне, та що раз нові візи. Певно, і пропаганда йшла би надармо, коли б агенти її зайнялись освідомленням робітничих мас Европи: того, що діється в Росії. Але ця свідомість приходить аж тоді, коли насадять її чрезвичайки, ревкоми й політкоми: а тоді вже пізно!...

Вас цікавить почути від мене, як члена Київської Жидівської Громади, про настрій жидівського громадянства на Вкраїні до української влади та большевизму. Я не буду казати про те, що було, тільки — що зараз є. Бо немає сумніву, що рік тому не тільки жидівські маси, але й вищі кола були ворожі українській владі. Чи це було під впливом хвилі погромів, яка прокотилась по всьому Правобережжі невідлучно з атаманством, чи по якихось инших причинах — я того не хочу торкаться, бо воно не має актуального значіння і належить до історії. Фактом є, що ворожий настрій помалу, але замітно змінявся у користь Українців. Чимало допомогла цьому денікінська окупація зі своїм самодержавним апаратом та крівавими погромами. — Спочатку ц. р. почали доходити вістки про прихильне відношення укр. влади, про те, що укр. командування рішуче поборює прифронтові антіжидівські ексцеси, а трохи пізніше, що в тих містах, де вже закріпились Українці — жидівсько-укр. взаємини як найкраще налагожуються. А проте, безпосередньо перед вступом україно-польських військ до Києва, серед жидівського населення царив дуже недовірчивий настрій, так що багацько родин, які самі чимало зазнали лиха від большевиків, вважали доцільним виїхати, лякаючись повторення старих погромів. Але вже в декільки днів потім, на місце недовірчивости й внутрішнього неспокою наступила цілковита впевненість у щирість нової української влади до жид. населення. Ви самі, стоячи тоді близько правління міськими київськими справами, пригадуєте собі певне, що органи української влади стали тоді наче союзниками й посередниками жидівського населення перед вищим польським командуванням, в справі безчисленних самочинних ексцесів поодиноких польських вояків та нижчих органів польськ. влади. Усе жидівське населення, — верхи свідомо, а низи інстинктивно, — здає собі справу з того, що воно живе на Вкраїні, його інтереси є нерозривно звязані з Україною і що нехтувати Українців та легковажити можливість трівкої національної української влади є, що найменш, анахронізмом. Торговельні круги жид. громад. знають прегарно, що такого терену для розвію економично-торговельного життя, як на Україні — немає другого в цілому світі, тому такі торговельні організації, як пр. чисто жидівський краєвий союз кооперативів (когорсоюз) та др. не тільки найшли modus vivendi поруч зі строго національними українськими кооперативними централями, але й живуть із ними дійсно в як найкращих взаєминах. Жидівська інтелігенція відучилась ідентифікувати настрій і наміри влади із грабіжами й ексцесами, часто невідлучними від фронтових подій. — Тепер ви питаєте мене про відношення до большевизму. Безумовно, що так в жидівського населення, як пр. у російського, є певний відсоток співчуваючих сов. системові. Як що ми візьмемо

в цілому жид. населення, то той % буде більший від % співчуваючих Росіян, не кажучи вже про Українців. Відомо, що большевизм спірається на міському пролєтаріятові, а саме у містах є gros всього жид. населення краю. Фактично одначе про справжній пролєтаріят нічого казати, бо його de facto майже вже нема. Є тільки маси т. зв. люмпенпролєтаріяту, найнижчих верств суспільности. Певна річ, що не можна судити про настрій жидівського населення, як такого, по таких ментах, як пр. при відході денікінців. Радість, яку виявляли майже усі круги жидівського населення із тодішньої побіди большевиків, не була висказом прихильности большевизмові, а тільки почуттям полегкости із уходом старої влади, за якої не можна було Жидам показуваться на вулицю. Рішуче можна запевнити, що в більшости жидівське населення є вороже большевизмові. Перш усього ця більшість складається і з торгово-промислових кол, по яких большевизм бє найболючіше. Контрибуції, всі повинности, скасування всього приватного торговельного апарату, розстріли під флаґом „боротьби зі спекуляцією“, особливо в останніх часах, збільшились до жахливих розмірів, і ними, в першій мірі, розстрілюють Жидів. — Факт численної присутности Жидів на посадах в сов. установах не підлягає сумнівові. З другого боку балачки про їхню кількість трохи перебільшені. Не треба забувати, що людність б. Росії взагалі ніколи не бачила Жида в державній установі і досіль ще не зовсім звикла до такої переміни; при тому кожний жидівський урядовець по своїх чисто расових прикметах кидається в вічі, і вже 2 такі урядовці роблять враження, начеби їх було... більше. Із зачиненням торговельних підприємств, багацько з них націоналізовано, і таким робом весь їхній службовий склад перейшов на державну службу. Тому не дивниця, що пр. у такому Совнархозі стільки жидівських співробітників. — У політичних установах (пр. Ревкомі, че-ка і др.) вже далеко менше Жидів, а на верхах — зараз дуже мало. І знову таки треба брати на увагу склад міського населення і %, який у йому творять Жиди. Коли пр. у такому київському Ревкомі визначну ролю грає Рафес, то й не меншою повагою користується Панас Любченко. Але й один і другий мусять коритися тов. Вєтошкіну, голові Ревкому, б. голові волоґодського ісполкому (це дуже характеристичний примір для „самостійности“ української радянської республіки !).

Вас цікавить роля Винниченка? Я чув тут вже нераз це питання і дуже дивуюсь йому. Особі Винниченка, як Українцеві, не придають на Україні ніякого значіння. Просто кажуть, що Винниченко пристав до большевиків, але й ніхто не думає поважно про те, аби Винниченко більше приніс Україні користи, чим пр. Горький Росії. Те саме торкається націоналізації сов. установ. Т. зв. б. боротьбистів приймають туди дуже радо, але вони не мають найменшого впливу на весь устрій; і усі його роскішні прикмети, які довели до того, що Україна є зараз морем селянських повстань, і немає мабуть серед найчервоніших б. боротьбистів найменшого сумніву, що крах большевизму на Україні є питанням найближчого часу. — На закінчення нашої розмови дозвольте ще раз підкреслити, що ми є на шляху до як найміцнішої україно-жидівської згоди, як що якісь — не дай Боже — нові ексцеси не стануть їй на перепоні.

В. П.

Антісемітізм і українофобство.

I.

Лист до редакції „Волі“.

В. п. Пане Редакторе!

Коли я, скоро після мого прибуття до Відня, почав працювати у „Волі“ друкувати на її сторінках мою історично-політичного змісту працю: „В справі українсько-жидівських відносин“, з боку місцевих соціалістичних

українських кол звернули мою увагу на попередні антісемітичні нотатки цього тижневика.

В загальних рисах мені знайомі були ці постійні хронікальні антісемітичні дрібні уколи, ці: „Троцький-Бронштайн“ чи „Літвінов-Фінкельштайн“ (щоб не забули, не дай Бог, про їх жидівське походження), ці „жидівсько-комуністичні комісари“, чи „жидивська влада“ і т. ин.

Я три роки працюю на Україні, як національно-жидівський політичний діяч, яко жидівській соціал-демократ і громадянин У. Н. Р.

Я маю багатий досвід в тім, як легко українського журналіста чи політика, що цією первобитною, смішною зброєю пробує воювати за українську державність і проти большевизму, як легко його переконати в недоцільности і шкідливости цього методу боротьби. Методу, що лише позбавляє українську пресу в очах всіх культурних людей тої поваги, яку та заслуговує в її боротьбі за право самовизначення пригнобленої нації.

А тому я не відмовився від літературної співпраці у „Волі“, органу позапартійному, що дав мені можливість на своїх сторінках висловлювати вільно свої погляди в справах української державности, міжнаціональних та міжнародних взаємовідносин на Україні.

Лише звернув я увагу Вашу, п. Редакторе, на цей дрібнесенький, зайвий, шкідливий і смішний, недостойний українського національного часопису, антісемітізм, і Ви, цілковито з тим погодившись, сказали мені: „О, це лише справа редакційної техники, це все дуже легко позакреслювати“. На тому і стало. Числа „Волі“ за останні два місяця, здається мені, чисті від того.

Але, на глибокий мій жаль, не можу того сказати про замітку: „Памяти чистого сердцем“, поміщену в 13-му числі „Волі“ за ініціалами В. П. Дозвольте нагадати, що пише в тій замітці п. В. П.:

„В Одесі, по доносу якогось Галичанина, розстріляні жидівськими комісарами 82 представника української кооперації. Коли темна маса нашого козацтва, обурена, нечуваними з часів Татар, звірствами московських і жидівських соціал-жандармів на України, мститься на їх братах і сестрах, в крові дітей і батьків їх топить свою помсту, европейська преса, і ми разом з нею, тяжко обурюємось. Але коли культурні представники найбільш культурного в світі жидівського народа сістематично винищують цвіт і красу нашого бідного, темного, поневоленого люду, ми мовчки, сціпивши зуби, читаємо і слухаємо та потішаємо себе і других афорізмами, що серед большевицьких комісарів Жидів і справді величезна більшість, але зате серед жидівської нації їх меншість!... Що і серед української інтелігенції є свої Штефани, Винниченки, Лівінські, Піддубні, не мовчки, а голосно благословляючі „катів-людоїдів“ на їх страшне нелюдське діло“ ...

„... Кров багатьох сотень і тисяч невинно замучених соціал-палачами нашого народу, хай буде на ніх і на дітях наших катів. Бо помста ще прийде! Кровь даром не пропадає“ ... („Воля“, т. III, ч. 13. ст. 539).

Отже дозвольте запитати Вас, редактора „Волі“, що відповідаєте за поміщення замітки п. В. П., про слідуюче. Як примирити тяжке обурення, коли „темна маса нашого козацтва ... в крові дітей і батьків їх („жидівських соціал-жандармів“) топить свою помсту — з закликом тої же замітки: кров ця „хай буде ... на дітях наших катів. Бо помста ще прийде!“

На мій погляд, український козак, що зачитає ту замітку, мусить її зрозуміти, яко заклик во імя помсти до жидівського погрому.

Тепер дозвольте слідуюче запитання. Чи має „темна маса нашого козацтва“ помститися також на українських дітях і батьках тих „Штефанів, Винниченків, Лівінських, Піддубних, що „благословляють катів-людоїдів на їх страшне нелюдське діло“, як мягко пише п. В. П., а я додам — „що співучастні в тому ділу „катів-людоїдів“? Чи мають українські козаки громити на цій підставі беззахистних, безборонних, мирних, аполітичних Українців, палити їх хати, гвалтувати їх матерей, жінок і сестер?

Числю, що у Вас, п. Редакторе, хватить льогіки, щоб відповісти позитивно: да, мають!

Жидівські діти і батьки мають, по думці „Волі“, відповідати своїм життям, своєю кровю за терор „жидівських комісарів“, за розстріли Українців. А хто має відповідати за розстріли „контр-революціонерів“-Жидів, тих сотен діячів в Росії і на Україні, жидівського походження, що вбиті черезвичайками, або голодують в большевицьких вязницях, або мусіли втікти за кордон від терору тих „жидівських комісарів“. Навіть „Воля“ щотижня приводить призвища таких Жидів у своїй хрониці.

За ці жертви „катів-людоїдів“ теж мають відповідати своєю кроввю „жидівські діти і батьки, брати і сестри“?

Я, п. Редакторе, нічого не маю проти Ваших антісемітичних поглядів чи почувань. Це Ваша особиста справа. Але між антісемітізмом і погромною аґітацією — велика дістанція. На жаль, цю дістанцію „Воля“ в замітці п. В. П. не зберегла.

Бо Ви повинні знати, що коли друковане слово викликає те чи инше почуття, то це справа поглядів редакції, чи його поміщати, чи ні, але коли воно може викликати погром, коли воно оправдує помсту темної козацької маси, то поміщення такої річі є вже справа злочину.

Чому жидівське походження московсько-комуністичного патріота Троцького викликає на сторінках „Волі“ активний антісемітізм, а діяльність катів-людоїдів українського походження — Шульгіних, Савенок та ин. за часи Денікіна не викликає крівавої помсти на українських батьках і дітях? Між тим, ціх Шульгиних і пр., ціх асімільованих зрадників українського народу, цих „Малоросів“ — більшість у Вашій інтеліґенції.

Не треба забувати, п. Редакторе, в справі помсти також деяких підрахунків; тоді може ясніще стане, хто має більш „прав“ кликати до помсти. Так за часів погромів на Україні загинуло коло 200.000 Жидів на три міліона жидівського населення України. Чи відповідає цьому числу відсоток розстріляних „жидівськими комісарами“ Українців відносно 30 міліонного українського населення України?

Може взагалі не місце на сторінках літературного часопису для крівавої помсти і для крівавих підрахунків?

Ні, п. Редакторе, на Україні панують не жидівські соціал-жандарми, а московсько-українська державна радянська влада. Серед її аґентів досить є осіб і московського, і українського, і жидівського, і темного „інтернаціонального“ походження. Скілька там Жидів, — поки що не підраховано, а тому о „переважаючій більшости“ зарано говорити, а дійсно переважаючій більшости жидівської людности на Україні і в Росії живеться під пануванням цих „жидівських комісарів“ значно гірше, ніж за часи царату, як гірко живеться там і Москалям і Українцям. А власно, ще гірше, бо Українцям і Москалям хоч на селі можна жити більш вільно і ситно.

Отже, мушу висловити свій глибокий жаль, що п. В. П. дав волю своєму почуттю помсти у „Волі“ і у формі, яка накладає на ню незмиваєму пляму активного антісемітізму.

Прошу дуже про поміщення цього листа повностю в ближчому числ „Волі“.

м. Відень, 25. вересня 1920 р.

Соломон Гольдельман.

II.

Моя відповідь.

В. ш. Соломон Ізраілевич!

Дуже Вам вдячний, що Ви, хоч і в різкій формі, підняли це питання на сторінках „Волі“ і даєте мені привід в цю тяжку годину підкреслити тепер, що я не раз думав, про що говорив і писав на протязі 17 літ.

Так, я — антісеміт, правда в plusquamperfectum, в давноминулому, але антісеміт. Коли лідер анґлійських лібералів лорд Черчіль виступає з громовою промовою проти Жидів в клюбі, і його слова, найбільш різкі і гострі, авдиторія вітає громом аплодісментів, коли культурне віденське студентство весною з дрючками ганялось по Відню за Жидами і калюжі жидівської крови улаштовувало по коридорах університету, коли висококультурні Уельсці руйнують цілі жидівські містечка і б'ють Жидів, коли навіть для представника київського жидівського громадянства проф. Кулішера „немає сумніву, що рік тому не тільки жидівські маси, але й вищі кола були ворожі українській владі", себ то, державности, коли той же професор Кулішер катеґорично заявляє, що „факт численної присутности Жидів на большевицьких посадах не підлягає сумніву", а, з другого боку, я знаю, що напр. навіть в цілком аполітичному Київському Комісаріяті Мистецтва на численний штат служащих було тільки два не Жиди — Маріяненко і Бондарчук, коли я пригадую собі, як підчас гетьманщини з доносами Німцям на засуджених уже Голубовича і Жуковського на сторінках „Южного Робочого" виступали офіціяльні представники жидівських соціалістів, між иншими Рафес, а на сторінках жидівської місцевої преси це не зустріло ні звука осуду, — дозвольте мені сказати Вам, що український антісемітізм є також законна дитина подій, а може ще більше, як і жидівське українофобство. Батьків нашого антісемітізму багато — наша темнота, „черта оседлости" зо всіми її прикрасами. Матірю була посредницька роль Жидів в хліборобстві (старі орендарі), в торговлі, в кредітові і т. д.; і т. инше. Причин — сотні було. Але антісемітом я був давно. Те, що Ви зараз називаєте антісемітізмом, це є продукт Вашого „недомыслія", а моєї недоговоренности.

В дитячі роки, з 10 до 18 літ, довелось мені провести в Камянці, жити на долині коло Смотрича недалеко від Вітового саду. Ось тоді то і народився мій антісемітізм. Стоїло мені необережно самому вилізти на вулицю, як ізза рогу вискакували мої найтяжчі вороги — Нухім і Юкіль, і молотили мене пасками, як гороховий сніп. За що, про що — вони і самі не знали. На другий день, зловивши з компанією товаришів-Українців Нухима або Юкіля, ми давали їм добру здачу. І так ні та, ні друга сторона, з синців не вилазила. Діло дійшло до того, що в скелях Смотрича ми і вони орґанізували свої бойові дружини. Ми по старому запоріжському кодексу, з кошами, навіть з Тарасом Бульбою на чолі. Наші вороги мабуть по якомусь кодексу Макавеїв. І вчиняли правильні бої, заганяючи один другого аж в мутний Смотрич!

З тодішнього антісемітізму у мене зараз, як побачите далі, залишилось одно: неповага до людей жидівської нації, що стараються всюди замаскувати своє жидівське походження; бо вони не поважають перш усього свойого національного я. Такі людці не заслуговують на людську повагу. Одно діло літературний псевдонім. А друге діло — мімікрія політично-національна: Стеклових, Каменевих, Троцьких і Ко. Не з ненависти до жидівської нації, а з призирства до подлости цих ренеґатів підкреслювали ми їх двуличність.

Ви посилаєтесь на українських віденських соціалістів, кажучи, що вони Вас попреджали... А пригадуєте нашу розмову, що де хто з цих соціалістів дуже близько стояв до Союза Руського Народу, про що і Ви, і я не раз чули.

Хто кого має або мусить громить? Ніхто і нікого, по мойому і по Вашому! Але через що ж все таки громлять, через що гинуть ті сотні тисяч жидівського населення,*) через що спалені десятки — сотні українських сел, через що зруйнована вся Україна, через що від заразливих хороб гине сотнями тисяч все населення України? Через що гинуть цілі міста? Через що країна, що колись медом і молоком текла, сплила зараз кров'ю і сльозами?

Так — в цьому повинні не ми з Вами, а ті Рафеси і Любченки — жидівські і українські шовіністи-соціалісти, що вчинили і чинять дальше руїну. Хиба мене може радувати те, що кол. лідер укр. ес-еровської партії в Центр. Раді і права рука Грушевського, а зараз тов. голови черезвичайки, під проводом бо-

*) Цифра 200.000 між иншим не є точна. Вона взята Вами з большевицького „Daily Herald", котрий отримав цю звістку з Москви.

ротьби з спекуляцією, нищить, як Ви самі кажете, еврейське населення, улаштовує систематичні погроми; або Вас може потішити те, що Рафес, чи хто там инший, компенсується на українському населенні?

Те і друге — страшна річ. Бо не гасить пожежі, а підливає в нюю гасу.

Дозвольте Вам навести дві моїх статті, надрукованих в 1918 р., в передбаченню жидівських погромів, на сторінках „Відродження“:

ДЕ ЩО ПРО НАШ „ШОВІНІЗМ“.*)

Звик я їсти своєю власною, хоч може й щербатою, ложкою. І нехай мені вибачать мої близькі і далекі товариші по перу, — мушу об'єктивно констатувати досить неприємний факт: ми переживаємо хвилю захоплення де-яких кол громадянства нашого ворожим почуттям до всього чужого.

Назвати те почуття шовинизмом було би занадто гостро. Але й сказати, що такого почуття немає — теж неможна. Воно є, зростає і на кожному кроці дає себе знати.

Шовинизм це власне привилея панувавших віками націй. Ми не мали змоги культивувати таке почуття, бо панували без году неділю. І зараз de facto ми далекі ще від влади.

Шовинизм це національний апетит до нищення рівних собі або слабіших. Його викликає не страх за власне життя, а заздрість і ненажерливість — „око завидющее и лапа загребущая“...

Наше почуття ненависти родилось під впливом інстинкту самооборони, виховалось під впливом збройного нападу на нас зпочатку большевиків з лівої, потім большевиків з правої, з початку з физичною зброєю, а потім — з духовною — ґазетами і взагалі всім симпто-комплексом дужчої культури.

Коли в здоровий орґанизм попаде чужеродне тіло — тріска, бактерія — той орґанизм посилає на боротьбу в місце зарази чи травми своїх оборонців — білі крівяні шарики або лімфоцити.

Людина, в медицині несвідома, дивиться на нарив, як на тяжку брудну болячку. Тоді, як це — місце бою оборонців орґанизму від зарази.

І брудний, на перший погляд, гній складається з живих і мертвих оборонців славно павших в бою з ворогом та вбитих ними бактерій.

Наше вороже почуття до ворогів — теж брудне на перший погляд, але воно є реакція на ту заразу.

В наше тіло, тіло молодої, жадної до здоровля, багатої гарними соками і молодими оборонцями лімфоцитами нації налізла всяка нечисть.

Орґанизм здорової нації мусить з нею боротись, щоб безславно не загинути. І в гарячці боротьби у нас родиться почуття зненависти до ворога, бажання спасти себе від чужоземної напасти, „потопа, труса й глада“.

— —

Нічого гріха таїти — ми не любимо між иншим і євреїв, і не любимо їх так же щиро, як і вони нас.

Про ці почуття взаємної антипатії в порядні́м суспільстві не прийнято говорити. Кажуть — раз для євреїв не істнує вкраїнського народу, значить для нас не може бути й еврейського питання.

На ділі це не так просто.

Єврейську „болячку“ треба також вскрити ножем аналізу, як і польську, і попробувати освітити її світлом розуму. Бо ця нація дала людности не лише Іуду і Нахамкеса, але й Христа й Антокольського.

Вона принесла в мир не лише меч і скорпіони, вогонь інквизиції й інквизіцію большевизма, але й заповіді братської любови й „всепрощенія“, і скрижалі завіту Маркса.

Правда, мабуть так вже „на роду написано“ в цієї нації, що вона, утворивши найкраще законодавство древности, проголосивши найгуманнійші принціпи нового заповіту, сама розбила ті скрижалі закону.

*) „Відр.“ — 28. Вересень 1918 р. № 147.

На ненависть до Вкраїни еврейство підштовхує два менти: матеріяльні росчоти і брак власної національної культури.

Не так давно німецька ґазета „Reichpost“ цілком влучно констатувала факт, що на Вкраїні найтяжчими ворогами й найбільш енерґійними аґітаторами проти німців являються евреї.

З'явище цілком зрозуміле. Раніш еврейські капиталисти мали на Вкраїні дуже слабих конкурентів. Далекі анґлійські та французькі капитали не могли теж широко з евреями конкурувати. Після революції, після того, як впала „черта осѣдлости“ для еврейського капиталу відкрилось широке море роботи в необмеженій Росії. З приходом союзників на Вкраїну перед очима еврейських капиталистів стала не тільки страшна примара дужчого німецького капиталу, але й замкнувся російський кордон. Цей подвійний удар викликав страшенну ненависть серед еврейського суспільства й до вкраїнської державної влади й до її сторонників.

Другою причиною була культурна консервативність еврейства.

Це звучить парадоксом, але це так. Разом з надзвичайною придатністю евреїв до мимикрії під пануючий колір, „приспособленія“ разом під чужу культуру, евреї не легко залишають набуту вже теж чужу культуру.

Евреї в Польщі—поляки, в Англії—анґлійці, у Франції—французи, в Ґерманії—ґерманці, в Чехії—найправовірніші-чехи; але всюди—„Мойсеева закону“. Набувши нову культуру пануючої в краї нації, вони стараються бути більше папою ніж сам папа, більшим поляком або чехом, ніж самі чехи, і готові вогнем і мечем боронити панське „достояніе“.

Російська культура не е для них рідна. Але це культура пануючої нації. І поки евреї не втратили надії на панування Москви, доти наші Нахамкеси будуть розпинатись за російську культуру і топтати в багно нашу вкраїнську.

Ті з евреїв, хто звикли поважати своє н а ц і о н а л ь н е я, у кого залишилась свідомість „собственного достоїнства“, хто не соромиться назвища — еврей, ті поважають і наше я. Правда — таких не багато е, але вони е, і, залічуючи всіх е в р е ї в д о н а ш и х в о р о г і в, м у с и м о п а м я т а т и, щ о с е р е д н и х е в ж е н а ш і п р и я т е л і.

В історії рідної нам по минулому Чехії був мент, коли евреї стіною стояли проти чехів і підтримували в чесько-німецькій боротьбі німців, коли евреї рахували себе більшими німцями, ніж самі богемські німці. Зараз картина змінилась як раз в протилежну сторону. Бо панує чеська нація.

Безперечно одно, що в життю народів грае головну ролю питання користи.

Коли широкі еврейські кола (не капиталістичні) переконаються, що їм не подорозі з Коганами з „Протофису“ до „единої неділимої“, що на Вкраїні їм буде житись далеко краще, ніж в единій монархичній Росії, котра напевне в першу чергу після свого відродження відродила би й „черту осѣлости“, щоб спекатися немилих їй Нахамкесів, тоді вони з одвертою душею і чистим серцем перейдуть на бік українців.

І зараз в українські университети молоде еврейство записується з великою охотою. З нього ми будемо мати щирих прозелитів нової культури, гарних і талановитих творців її. Бо талановитість і духовний аристократизм еврейства прямо пропорціональні віковій давности його і физичному виродженню цієї нації.

Ось чому і в своїх почуттях приязні чи ворогування — ми мусимо бути зараз дуже обережними. В життю народів взагалі ні добрим, ні злим почуттям немае місця. В міжнародніх відносинах панує один фактор, фактор холодного аналізу принціпів користи.

„Бьючи“ в запалі ворожнечі всіх евреїв, чи всіх поляків — ми можемо необережно вдарити і наших, коли не теперішніх, то майбутніх друзів і співробітників. Тоді, як зараз перед нами стоїть завдання иншого порядку — треба спільними силами витворювати такі „ячейки“, де б інтереси ріжних націй, на Вкраїні сущих, не роз'єднувались би почуттям ворожнечі, а зковувались би принціпом едности і спільности.

*

ТРАҐИЧНА ПОМИЛКА.*)

Як в грандіозному калейдоскопі летять і несуться останні події. Хмари, кровю розквітчані, сльозами людськими насичені, плинуть над засмученою землею. Осінь, холодна й жорстока, панує і в природі і в життю народів. На заході димить і чадить пожежа війни. На сході, то там то тут, з'являються нові кріваві блискавки. Кінця-краю не видно ні мукам людським, ні горю людському?

Все далі й далі вертаємо ми в тумани далекого середневіковя. Все глибше й глибше тягне нас в Дантове пекло зла доля, на дно кошмарів і привидів.

В мировій боротьбі, як і в звичайній бійці, панує закон:

— Кому зкрутиться — звертиться, а куцому змелеться!

Волею судеб спокон віку в ролі куцого виступав єврейський нарід. Мирові катастрофи середніх віків, катастрофичні події нових часів кінчались погромами, руїною всього найбільш інтеліґентного, найбільш культурного. І в першу голову, як найбільш інтеліґентний, попадав під кулак варварів єврейський нарід.

І зараз, в початку кінця нової руїни, над еврейством повис Дамоклів меч жорстокої розправи.

Вже в Великоросії росте і кипить, поруч з ненавистю до буржуів і інтеліґентів, і ненависть до еврейства; вже в комисаріатах і на вулицях чорна сотня, підшиваючись під большевиків, викинула лозунґ:

— Жиди повинні у всьому!

Погроми в Орші, погроми в Воронїжі, погроми в приволжських городах — тільки перші кроки нової роботи старих присяжних катів.

За гріх одиниць, за гріхи Нахамкесів, Бронштейнів, Урицьких — падає кров на весь нарід. Авантуризм одиниць компромітує всю націю.

Авантуризм одиниць, жадних до російської казни, кинув хвилю большевицьких аґитаторів, переважно з поміж евреїв, в Польщу. Думки Лєніна і Троцького найшли собі гарний ґрунт серед убогого селянства та робітництва польської країни. Але в більш освічених колах большевицькі аґитатори віджививили стару злобу і ненавість до всього еврейства. Почалась контр-аґитація. І ось в результаті в Польщі — вибухли перші еврейські погроми.

Єврейські ґазети пробують з'ясувати польські погроми випадковим вибухом народних антипатій. Це помилка. Винні трохи погромщики — польські шовіністи. Але головною причиною була большевицька аґитація частини еврейської інтеліґенції, та антипольські викрики великих єврейських капиталістів і буржуїв.

Політична нетактовність окремих людей серед єврейства викликає відповідну реакцію в польських кругах.

Ми не хотіли нагадувати про ці випадки єврейській інтеліґенції, на Україні сущій. Але мусимо це зробити. Бо краще вжити заходів проти слабости заздалегідь, ніж боротись з нею тоді, коли вона й до нас перекинеться. А що вона не мине Вкраїну — симптомів є досить.

Українську інтеліґенцію ніколи не можна було обвинувачувати в юдофобстві: скоріше навпаки. Не встигла Україна сама на ноги стати, як Центральна Рада поквапилась виробити широкий закон про національно-персональну автономію.

Зараз, не встигла ще сконструюватись як слід влада в нашій закордонній Україні, як національне зібрання підкреслило права галицьких євреїв на національно персональну автономію.

І це не вважаючи на ту сумну ролю, яку відіграли євреї в історії денаціоналізації Галицької України, в історії економичного визискування її дужим польським капиталом.

І не вважаючи на все це, з перших днів істнування Української Держави, ми бачимо з боку ширшого єврейського суспільства тілько вороже відношення до нас.

Ні в одному парляменті, ні в одній Думі я не бачив більш безглуздої і безпідставної опозиції, як ту, яку виявила єврейська інтеліґенція в Централь-

*) „Відродж."— 3. листоп. 1918 р. № **176.**

ній Раді. Балабанов et cet. вели систематичний похід проти самої ідеї української державности і цим підготовили, в значній мірі, весінню кризу демократичного ладу на Вкраїні. Атака велась паралельно — з одного боку наступали Добрі, а з другого Балабанови, Ейшінскіни, і Ко. Результати роботи їх відомі.

Зараз по селах ведеться широка аґітація проти всього українського.

Аґітирують не тільки проти самостійности України, не тільки за злиття з единою-неділімою, а головним чином за злиття з единою Бронштейна і Нахамкеса. Умовляють селян не приймати грошей ні українських, ні німецьких, ні австрійських, а брати тільки російські, миколаївські. Підбурюють селянство проти наших союзників, що останніми силами підтримують, який не є, а порядок на Вкраїні.

Темне селянство слухає і робить свої лоґічні висновки. Селяне кажуть:

— Ми дурні були. Почали ділитись панською землею і залишили на волі панів. А ті запросили союзників і зараз збиткуються над нами. Тепер нехай підуть союзники на скілька день; ми почнемо з другого кінця! . . .

А „другий кінець“ ми бачимо в Великоросії. Ще краще бачила його російська та еврейська інтеліґенція, котра визбігала з Петрограду та Москви.

Хто буде винен в тому, що темне селянство, робітнича голота, почне руйнувати не тільки поміщиче майно, почне убивати не тільки панів, попів, вчителів, а й евреїв, котрих вони лічать коли не за панів, то принаймні за підпанків і панських „попихачів“?

Підчас большевицького панування в Одесі, в котрій дириґувала головним чином молода еврейська інтеліґенція, тільки зброєю було припинено еврейський погром.

На протязі шости місяців коло влади у нас de facto стояла кадетська партія.

За нею, за її спиною, у нас на Вкраїні, як відомо стоять в невеликому числі обрусілі українські інтеліґенти, а головним чином, велика еврейська буржуазія. Ergo — вся відповідальність падала і падає за те, що робилось під цей час админістрацією, тільки на ці сфери.

Це не заважало і кадетській пресі і еврейській перекладати всю вину з власної слабої голови на здорову голову української інтеліґенції, весь час дискредитувати українську ідею.

І нам здається, що та частина еврейської інтеліґенції, котра йде проти всього українського, проти наших союзників, робила велику траґичну помилку, що може скінчитись крівавою траґедією.

Еврейське питання взагалі на Вкраїні, особливо в старі часи, було дуже болюче. Зараз евреї у нас, через культурні здібности, через великі капитали, скупчені в їх руках, стали з пригнобленої меншости пануючою силою, дириґуючою і пресою і громадською думкою.

Через те, без всяких скарг на пригноблення, без всяких заяв на цькування, бо апарат потрібний для цього, не в наших руках, sine ira et studio, порушене нами питання профилактики загальної слабости, мусить бути поставлене у весь його зріст.

І нам здавалось би, що найкращим способом такої профилактики було би, колиб в склад Українського Національного Союзу ввійшли в відповідній пропорції і представники еврейських партій разом з польськими, великоруськими, та представниками ин. народів, що мешкають на Вкраїні.

III.

Що ж робити?

Як бачте, вш. Сол. Ізр., багато з того, про що я писав, здійснилось з траґічною точністю. Я не антісеміт зараз. Я український державник. Коли я читаю большевицький „Der Abend“ або українські часописи, де український уряд обвинувачується в орґанізації погромів, де всю вину валять на Петлюру, я знаю, що автори тих статей чудесно орієнтуються в справі, знають, що ні Петлюра, ні український уряд в цих погромах невинні: бо навіть, як каже проф. Кулішер, „жидівське населення на Україні відучилось індентифікувати настрій і наміри влади із грабіжами й ексцесами, часто невідлучними від фрон-

тових подій“. Тоді у мене прокидається більша ненависть до всіх тих „отбросовъ“ української нації, що, виїхавши за кордон, провоцірують чужинців проти своєї ж національної справи. Але ніхто мене не назве за це українофобом. Бо всі ті Вітики, Калиновичі, Хомики, Шмуціґи і Ко. — все це не нація, це луска з нації, її „отбросы“. Так само не можу я ненавидіти Рафесів і Любченків. А ще більше переносити вину за їх вчинки на всю націю.

Разом з проф. Кулішером я певен в тому, „що ми є на шляху до як найміцнійшої україно-жидівської згоди і мирної співпраці, як що якісь — не дай Бог — нові ексцеси не стануть їй на перешкоді!...“ Як що Рафеси і Любченки не будуть заливати землю людською кров'ю. Бо на ґрунті, засіянім гадючими зубами злоби і политики, невинними сльозами і жертвеною людською кров'ю, ростуть тільки червоні троянди помсти!

А я цього не хочу, бо це невигодно моїй вітчині, Самостійній Україні. Але це може статись проти моєї і Вашої вини, коли ми дружно не почнемо завчасу гасити пожежі!

Марійка Підгірянка.

I. На чужині.

1.

Прийшов той дӗнь, прийшов той час,
треба спішити!
Все, що любило серце так —
треба лишити...
І іти в світ по вік від вас,
лелієві квіти —
Прийшов той день, прийшов той час,
треба спішити.

А може... може по літах
туги і болю
Зверну в той бік, зверну в той шлях
к рідному полю.
Прилечу, наче блудний птах,
на рідні села, —
Зложу на батьківських гробах
зломані крила...

А може ще над поля ті,
над сині гори,
Замають дорогі, святі
наші прапори.
І може ще почую спів
в хвилю послідну —
Почую із грудей синів
пісню побідну...

2.

Висять мраки з смерік пліч,
дужих пліч.
Гасне сонце. Іде ніч,
тиха ніч.
Десь вечірній дзвонить дзвін,
грає дзвін...
Ах, з якого краю він,
звідки він?
Ах, в якім селі він бє,
де він бє? —

Там, де вітер роси пє,
й сльозу пє...
Там, де явір тільки: скрип,
скрип та скрип —
Сяє церков в вінку лип
старих лип...
А сопілка лиш ду-ду,
та ду-ду...
Ах, чи я те забуду,
забуду?

3.

Небо таке ясне, як хрусталь —
Сонце в ньому гасне, як опаль.
Виринає злегка на обрій
Зірка так далека, як край мій...

У срібному човні, в рядні хмар
Пливе місяць вповні в царство мар,
Між небес фіялки, в мертвих гай —
Такий жалкий, жалкий, як мій край...

Петро Північний.

Помилка.

(З серії оповідань „Хілоки".*)

Вже було нерано: тоненька шкуринка криги, що вночі вкрила всі калюжі, вжеростала; невеличкі купки чорного брудного снігу, які ще залишались де не де попід лісами та по канавах, все зменшувались. Тепла весняна вода наскрізь змочила землю; тому й зробилось так брудно і у полі, і в садку, і на дворі; не допомогає і те, що все дужче пече сонце, що сьогодня воно зійшло раніше, ніж вчора, і все вище підіймається в гору по світло-блакітному чистому небові, де блукають невеличкі отари біленьких хмарок, де весело виспівують жайворонки.

---

*) Прим. автора. Згідно віруванням Японців, істнують таки птиці — хілоки, які мають лише одне крило й одне око. Щоб взлетіти з землі вони мусять з'єднатись — права половина з лівою. Коли половини рівні, то птиця може літати високо під небом, але коли ні — вона падає і розбивається, або грузне в багні землі...

„Хілоки" — цікл оповідань про любов, про наслідки тих чи інших комбінацій „правої частини з лівою". П. П.

Сьогодня все було якесь веселе та привітне, жваво цвірінчали горобці, і навіть старий похмурний Сірко якось весело, по весняному, загавкав, коли пані Олена вийшла на ґанок. Всміхаючись, вона помилувала красивою рожевою рукою його миршаву голову і пішла в повітку ще раз подивиться на „Красуню", яку вчора селяне сами привели й повернули. Гладячи сіру гладку шию гарної корови, яка великими, чорними, вохкими очима так задумливо і розумно дивилась на свою господарку, пані Олена ще раз всміхнулась щасливою посмішкою.

Потім постояла хвильку на порозі стайні; але тут було сумно: занадто чисто і порожньо — робітник Антін поїхав зранку по новини до Зінькова, й коней не було вдома. Переступаючи калюжі і струмочки, пані Олена пройшла до курей та качок. Раніще ніж годувати птиць, вона обережно подивилась, чи спокійно сидять Ряба та Зозуляста — дві курки, які вона підсипала кілька день тому. Вона вже починала нетерпеливитись побачити курчат, так любила вона всіх діток, навіть звірячих та птичих. Ще маленькою дівчинкою вона ціле літо завжди проводила між каченятами, телятами, гусенятами, ягнятами, цуценятами, лошатами, котятами та иншими маленькими тваринками.

А з усіх маленьких істот у світі найбільше любила вона свого Івасіка, але... хмарка суму набігла на її чоло, тоненькі брови спустилися, вишневі губки витяглись, руки, що кидали зерно птицям, які збіглися зі всього двору, затремтіли: її Івасік, її любий трьохлітній син, її єдина дитина вмер рік тому... а чоловік ще і доси того не знає... Бідний Микола! Він не менше її любив дитинку, хоч знав її зовсім немовлятком...

Але геть сум: аджеж ніхто невинний в смерти Івасіка. Хиба можна вилікувати маленьку дитинку тут на хуторі, далеко від лікарів, залізниць, міст?... Минулого не повернеш, але поправити можно — у них ще будуть діти. Аби тільки Микола швидче повертався з полону.

Пані Олена замислилась і опустила руки; курі вже підібрали все зерно, що вона покидала, але не хотіли росходитись. Великий красивий півень боком підійшов до неї, підстрібнув і дзюбнув її долоню, але не знайшов нічого і сам злякався своєї сміливости. Вона здрігнула, раптом підвела обидві руки та замахала ними. „Кш — киш, фрр..." — скрикнула вона й, не звертаючи уваги на метушню стурбованих птиць, пішла до дому.

„Боже, яка я неуважна зробилась! Свиней я й забула", — згадала на ґанку пані Олена; але вона вже витерла очеретом черевички і їй не хотілось їх знову бруднити. Проте і до хати йти теж не хотілось: занадто тепло та гарно було на дворі.

З ґанку далеко — далеко видко було степ, зараз чорний та брудний, з рідкими могилами; поміж ними чорніли невеличкі ліси та гаї; де не де ніби хтось постелив ясно-зелений оксамитовий килим озими. Ліворуч, по над Псьолом, ростяглось велике село, далеко за ним вдовж річки роскинулись луги, вкриті жовто-брудною торішньою травою; праворуч невеличкими плямами в яркких проміннях сонця біліли купки осель, оточених голими деревами.

Навкруги будинку пані Олени теж ріс садок вишень, сливок, яблок, груш, але дерева були ще молоді і зовсім низенькі. Років пять тут було голе поле, коли, тоді ще панна, Олена зі своїм нареченим купили це місце; але невеличка новенька хатка дуже хутко обросла повіткою, сажем, курником, клунею, оточилась деревами; потім збудувались стайня та хатка для робітників, і цей хутір став

подібним на инші хутори. Але вони з Миколою працювали не в примір сусідам, до тогож вони знали і любили землю і Бог знає чого б вони не улаштували, коли б не ота клята війна!

Миколу, даремно, що він був одинець, забрали в солдати. Скільки жаху за нього пережила молода пані, скількі гірких сліз пролила коло маленького ліжка Івасіка, коли раптом листи перестали приходити; як турбовалась, довідавшись, що чоловік опинився в полоні. Потім і він сам написав з Німеччини, прохав заспокоїтись, не сумувати, пеклувався за сином. Два роки минули в переписці, а війна все не кінчалась.

Настала революція; в далекому хуторі вона спершу не була помічена: не до того було. Як раз захорів Івасік, він промочив ніжки і застудився; але в цей час приходив дядько Семен з села, позичати в пані жита, а в його хоріли діти. Певне Семен і заніс із села кір, від якої вмер Івасік... Це було другим важким ударом, і найтяжче було те, що не було з ким поділити своє горе. Чоловік на листи не відповідав, може вони і не доходили; у рідних було своє нещастя — в Кронштаті забили брата Петруся, який був мічманом. Він був завше такий веселий, лагідний, гарний, добрий, що нікого не міг образити; смерть його була така ж жорстокість сліпої долі, як і загибель Івасіка...

Ще уважніше прийнялась пані Олена за господарство, але тепер вже не поширювала його, занадто подорогшали робітники. Поля довелось здати в оренду, людей розчитати; в хуторі, крім пані, залишився лише старий Антін з тіткою Оришкою. Пані Олена, щоб розвіяти горе, робила важку працю: полола город, доїла корову, підрізала садок, побілила курник. Важкі хвилі настали з владою большевиків; що правда, чужі люде сюди не заходили — далеко дуже було, — а свої комітетчики відібрали хліб, сіно, забрали коней, корову, свиню, але пані не чіпали і нічого не зіпсували безпуття, нічого даремно не знищили.

З весняним снігом ростали большевики; комітетчики десь заховались, і до пані Олени прийшли вчора з села старий дід Юхим з Пилипом Свиридоничем, привели коней, повернули Красуню, принесли мішок крупки пані на хліб, обіцяли заплатити за свиню та жито, що забрали і відправили на „голодаючих" робітників в Росію, і прохали не сердитись.

Це було дуже приємно, але не це наповняло її молоду двацятичотирьохлітню істоту радістю й щастям: це було весіннє горяче сонце, що ворушить кров у всьому тілі, це була чутка, що йдуть Німці, мир підписаний і незабаром усі бранці повернуть до дому, а з ними й її Микола, якого вона терпляче чекає вже більше трьох років. Тоді вони знову будуть працювати, у них народяться дітки, і все буде гарно-гарно...

Пані Олена дихнула глибоко в груди свіже повітря, випрямила свій стрункий стан і пішла в хату обідати.

* * *

Ввечері дід Антін доклав пані, що Німці дійсно вже прогнали большевиків, заволоділи залізницею, поставили залогу в Зінькові, а люде кажуть, що скоро і по маєтках Німців ставити будуть. „Коли вже Микола приїде?" — подумала вона і дуже погано спала всю ніч. Снилось чи згадувалось їй, як Микола залицявся за нею, як вони женихалися, як будували своє гніздечко, як вкупі працювали в ньому: їм дуже були потрібні гроші. Вперше за все треба виплатити борг за землю, далі — необхідно поширити господарство, а тим часом народяться й бу-

дуть підростати діти. Їм хотілось не лише мати богато дітей, але і дати їм освіту та забезпечити трохи перші кроки життя.

Погано ж так, коли не маєш змоги дати дитині землі на нове господарство, як от батько Олени — поміщик, що прожив спадщину, а нового не придбав. Нелегко було пробивати свій шлях і Миколі, сину занадто чесного управителя сусіднього маєтка. Проте вони обоє мали инший капітал: знання господарства і любов до землі.

Можливо, що ця любов і спричинилась їх коханню; Микола не був ні вродливий, ні дуже розумний, иноді він навіть був трохи впертий, хоч і в цій хибі, як і в инших його рисах, було шось своє, українське. Взагалі пані Олена не дуже розмірковувала про гарні та погані боки чоловіка; вона покохала його і він став їй рідним, близьким, як оця земля, що їй належить, або як частина її тіла. Хиба вона може любити чи не любити свою руку за те, що в неї є занадто товсті та коротенькі пучки? Це її рука і вона любить її так, як є. І хутір цей може має хиби, — от, наприклад, немає річки, — але він її, і вона боротиметься з усім, що буде намагатись відняти в неї хутір, як буде захищати Миколу всіма своїми силами. Як би не немовлятко Івасік, вона б і тоді його не пустила самого на війну, але... Та нащо згадувати, то вже минулось. Ще трохи чекати якийсь місяць, а може навіть і менше...

* * *

Місяць вже минув, але Микола не приїхав, і навіть вістки від нього не було. Пані Олена тепер сумувала все частіще і глибше; надаремно стомлювала вона себе працею в садочку та на городі, даремно розважалася в балачках з гостем. Гість з'явився несподівано; з тиждень минуло після розвідки Антона без змін.

Одного дня в неділю по обіді, коли пані Олена не могла знайти собі місця і сумуючи блукала по хатах, на двір вїхало з десять вершників. Молоденький офіцір гарно не по німецькі зстрібнув з коня і, старанно витерши ноги, взійшов на ґанок; решта сірих людей застигла на конях, не чутно було ні жартів, ні сміху, ні балачок.

Проте в будинці перелякана стара Оришка бігала по хатах, шукаючи пані, а та вже пішла на зустріч гостеві, надаремно згадуючи німецьку мову. Проходячи проз зеркало в роздягальні вона привітно всміхнулась: оксамитова корсетка та вишита сорочка дуже їй личили, щоки почервоніли від ніяковости, а густі русяві коси, які вінком охопили голову, надавали ще більше краси її вродливому обличчу. Між тим Німець вже відчинив двері, побачив пані і зупинився.

— Guten Tag, — почала вона, — bitte... bitte... — більше їй так ніщо і не йшло на думку, але гість допоміг їй:

— Добридень, пані-добродійка, промовив він з дуже сильним акцентом, — чи пані дозволить у неї зупинитися? — він підвів руку до свого картузика і дзвякнув острогами.

— Прошу, прошу... — розгублено відповіла вона.

— В мене суть дванайцять чоловік, але пятнайцять коней.

— Зайдіть поки що в вітальню, — вже опанувала собою пані Олена.

— Перепрошаю, пані шановна, але спершу справа: мої люде чекають, вони суть втомлені, — чемно зауважив старшина.

— Добре, за десять хвилин ви матимете помешкання.

Німець вийшов на ґанок, а господарка післала Антона вказати солдатам стайню та підмести хату для робітників, яка давно вже стояла порожня. Орина в той час зогріла самовар, а пані Олена виставила на стіл половину смашних страв та солодощів, що вона сама зробила і заховала навмисне чоловікові.

За чверть години все було готове, й лейтенант чемний, чистенький самовпевнений, сидів в маленькій гарній їдальні, їв з смаком яєшню і балакав. Він вимовляв слова легко, з якоюсь насолодою, очевидко прислухаючись до своєї балачки і втішаючись своїм знанням; часом він зупинявся, міркував, підшукував вирази. Весь час гість, хоч і дуже обережно, хвалив господиню, її плахту і вбрання, дивувався її вроді; вона переводила розмову на инше, тоді він вихваляв Україну, її села, Київ, її людей, особливо жінок, і знову скоса дивився на пані Олену.

За вечерею виявилось, чому він знав українську мову.

— Бігме, ви дуже здивовані, що я говорю по вашому, — почав він, находячи, що вже досить зацікавив вродливу пані, — але мене ще більше дивувало, що мене не всі розуміли в Київі і де хто волів розмовляти по нашому. Але поспішаю задовольнити вашу... натуральну цікавість, пані-добродійка. Народився я в Познані; мати моя Полячка; влітку я мешкав иноді в Галичині у тітки і чув на селі вашу мову. Під час війни був під Луцком і Ковелем, а потім призначили мене помішником коменданта в лагерь українських військово-полонених. Там я і удосконалився...

На другий день привезли телєфон, і від одинокого хутора побіг срібний дріт до річки; що дня старшина проводив з пів години коло апарату, балакаючи з товаришами. Решту часу він нудгувався: спробував завести роман з пані Оленою, але одержав рішучий опір і вирішив вести облогу. Тому провадив день в читанню ґазет та книжок, в великій переписці з рідними, в їзді верхи, а з господаркою зустрічався лише в їдальні.

Проте він дбав, аби їй не робили шкоди солдати і за все платили грішми. З свого боку, щоб віддячити за свою їжу, він що тижня привозив з міста якийсь подарунок; а одного разу здобув з інтендантства гасу. Це було великою допомогою, бо вже кілько місяців пані Олена світила в лямпі олію, або мусіла залишатись при свічках. З цього часу иноді вони сиділи по вечерах в двох в залі; вона вишивала мовчки, а він росповідав що небудь, або читав.

Вже через місяць по приїзді Німців трапилось те, що і мусило бути, коли молодий здоровий хлопець залишається по вечерах вдвох з вродливою молодою жінкою, що вже чотирі роки не бачила свого чоловіка, тим більше, що це було в той місяць, коли цвітуть яблуні та сливи...

* * *

— Лише тепер я щаслив безмежно і не шкодію свого вчинку, — філософував Німець, запалюючи в спальні пані Олени свою сіґару. — Я вам ніколи не казав цього, але я опинився на Вкраїні не по своїй волі: мені було дуже добре в лагері, але я погорячився... Серед бранців був один хорий, він мав кулю в легенях; в осені почав він скаржитись на груди і відмовлявся виходити на заняття. Я не зла людина, але його страшна впертість мене обурила, і я поклявся його переробити; він не витримав ріжних кар і вмер. На мій вчинок подивились суворо, і я мусив прохатись в боєву армію.

— Боже мій! — скрикнула пані, — ви його пригадуєте?...

— А вжеж. Він був молодий, мав русяве волосся, очі — сині великі і зовсім чисті, як у дитини, він носив невеличкі вуса, які закручував в гору. Але це вас певно не так цікавить, як його призвище... чекайте-но... от, крутиться на язиці, а забув. А скількі я віддавав наказів і писав докладів!... Воно було дуже подібне на ваше, а може і теж саме... Та ви вже спите, на добра ніч! — він нахилився і поцілував її, потім задув свічку і вийшов.

Пані Олена йому не відповіла, але вона не спала. Ледве двері за старшиною причинилась, як вона гнучко підвелась з ліжка і вимила холодною водою обличчя, шию, плечи, все тіло; потім росчинила як найширше вікно для того, щоби провітрити хату і знищити запах міцної сіґари та міцних чоловічих духів.

„Боже, Боже! як могла я забути Миколу?!...“ побивалась вона, і важкі сльози котилися по її горячих від сорому щоках і падали на високі груди. „І з ким? Може з його вбивцем... з його катом... Забив він Миколу не в рівному бойовищу, а скористувався правом побідника над бранцем... За що?... Микола був такий гарний, добрий, любячий! А може це не Микола, а хтось инший загинув у таборі? Це лише в казках буває, щоб людина зустрілась з жінкою забитого ним чоловіка. Занадто неправдоподібно й неможливо... До того ж німчик каже, що нещасний мав кулю в легенях, але ні Міколя ні його товариш не писали мені про поразку. Проте останній міг не знати, а Микола сховав це від мене... він добрий, він шкодів мене... А я?... чекала, чекала, щоб віддатись першому ґарненькому чоловікові!... Та ще й його катові! це напевно був Микола, він мав великі, ясні, як у дитини, очі...“

Довго тяглась ця ніч для пані Олени... Від надії вона знову поверталась до жаху за чоловіка, до сорому за себе. Вже проспівали півні і почало розвиднятися, коли пані Олена відійшла від вікна і поволі одяглася. Тепер вже не плакала, лише коли взяла зі столу фотоґрафію чоловіка, то знову на її очі набігли сльози.

„Микола! Ти чуєш?... Прости мене...“ палко прошопотіла вона і в цей мент вирішила: так, вона мусить пімститись і за чоловіка і за себе. В неї була кров її дідів козаків, а вони не дарували нікому смерти друга. Їй було байдуже, що станеться потім — все одно життя без Миколи їй не було потрібне.

Чекаючи, поки прокинеться лейтенант, вона оглядала в останнє цю хату, де вони жили з Миколою, де народився і вмер Івасік; серце рвалось на шмаття, коли вона згадувала своє загублене щастя. „Ні, це бути не може; це занадто жорстоко — міркувала вона. — А що, коли...“

„Треба упевнитись!“ — остаточно вирішила вона як раз в той мент, коли почулися важкі кроки вістового Німця; він постукав у двері старшини, передав горячу воду і повернув на кухню. Пані Олена раптом заховала портрет чоловіка в кишеню корсетки і вийшла в корідор.

— Мені можно?... — спитала вже входячи в хату гостя.

Лейтенант незадоволено підвівся; він був лише в піжамі і тримав в руці пензлик з милом, нагострена бритва лежала поруч.

— Пробачте, але я... — почав він.

— Чому? Ви майже чоловік мені тепер, — промовила вона, в середині здригуючи від огиди, — я часто його голила і хочу сьогодня допомогти вам.

— Дозвольте, хіба Українки вміють...

— А що вам до инших Украïнок? Я хочу вас поголити, — з притиском промовила вона, заволодіваючи бритвою. Він здвигнув плечима.

— Добре, коли ви маєте таку примху... Але гарно натягайте шкіру. І ще я хотів вас запитати: ви згадали свого чоловіка, де він зараз?...

— Мені здається, ви мусите це краще знати; він був... але вам цікавіще його побачити, — і вона витягла фотоґрафію.

Німець зблід: він зрозумів все, але руки його не слухались. Микола був дуже подібний на замученого ним бранця, та чи був він цим нещасним, Німець не міг роздивитись: очі його не могли відвестися від зеркала, де він бачив як наближався гострій... в слідуючий мент він і цього вже не бачив... Пані Олена більше не вагалась...

П. Карманський.

Панове отамання у „Фатерлянді“.

Як ті Троянці, ми втікли з пожару.
Взяли з собою тугу й — міліони
І, присянувши ворогові кару,
Пішли в чужину з рідного загону.

І примостились в доброго сусіда,
Який простив нам всі гріхи та хиби,
І з Німцем згідно сіли до обіду —
І теж пустили в забуття обиди...

Вкінці нас вяже з Віднем наше право
Давних знайомих і госпіцій трохи.
Ми їх гостили в Києві ласкаво,
Тепер ми хочем вглянуть в їхні льохи.

І ми вчащаєм в „келєри“ зчастенька;
Бо там трапляєсь часом авантюра...
Що правда, кухня в нуждарів скупенька,
Та годі... Хлопці! Хай живе Петлюра!

Його заслуга, що ми п'єм ці вина
І що втікли ми з каші й суматохи!
Пусте, що дома виє хуртовина:
Ми маєм Німців, ну й Німкень потрохи...

Петро Північний.

Арабський Мадріґал.

Мені кажуть:

— Ти збожеволів від любові!

А я відповідаю:

— Хиба справжнє щастя життя не в тому, щоб кохання відбирало розум? . . .

Перлина душі моеї! Ти радість і мука життя мого; моє катування і моє щастя . . . Для Тебе в серці моєму є золотий трон, якого ніхто не бачить, і чудовий ріжнобарвний килим до нього розісланий перед моїма очима.

Ти єдиний зразок вроди і Тебе одну я кохаю без міри. Слава Алаху, який сотворив таку цілковиту красуню! Твоєї найменшої риси досить, щоби зробити кожну смертну вродливою.

Ти йдеш, ступаючи легко і ніжно, похитуючись, як кіпаріс під ранішним вітром. Який гнучкий і стрункий Твій стан! Гілка черешні не може зрівнятися з ним!

Волосся Твоє подібно ночі, а обличча нагадує повний місяць після чотирнадцяти день від свого народження. Проте місяць не має тої пріємної усмішки, яка мене приваблює!

Кольор Твого лиця ясний і свіжий, як вода струмочка, і троянди цвітуть на щоках Твоїх. Очі Твої — дві глибоких криниці і искри блимають в них, ніби зірки в ночному небі.

Червоніщі за гранати губи Твої і солодчі за мед. Влага уст Твоїх — річка в раю; вона п'янить дужче ніж міцне вино. Чистіші за кріштал ь Твої зуби; вони осліплюють мене: так вони білі! . . .

Шия Твоя гнучкіша і тонча за шию флямінґо, грудь і плечі біліще за сіль Мертвого Моря. Два гранатові яблука приваблюють серце своїми рожевими пупянками; вони тверді і міцні, як паруса грецьких човнів у вітер . . .

Наче з алебастру руки Твої, вони гнучкі, мов виноградні лози. Копита ґазелі більші ніж Твої стрункі ноги.

Уся істота Твоя сяє вродою і веселістю, як ранок. Ти бадьора і жвава, мов серна; Ти наче сонце після грози!

Я не маю сил більше ховати любов, що палить мене вогнем. Очі мої мабудь вже відкрили Тобі моє кохання. О, пожалій нещасного!

Дозволь мені зітхати по Тобі і в затишку боготворити Тебе. Все, що Ти зробиш, буде чудово; я радітиму кожному Твойому рухові. Навіть жорстокість Твоя до мене здаватиметься мені приємною, а удари від рук Твоїх, моя кохана, будуть солодче за виноград і фініки і приємніще за воду в пустелі.

І я звертаюсь до Алаха з щирим благанням: „з'єднай всіх кохаючихся, починаючи з мене! . . .

* * *

Мені кажуть: — „любов доводить тебе до божевілля!“ — „Лише, коли кохання відбере розум, життя робиться щастям! . . .“ — відповідаю я.

Олексій Яремченко.

Nocturno.

Заснуло все кругом
Притомлене, повите сном.
І тілько я сижу, схилившись над столом.
Заснуло все кругом.

І тілько вітер за вікном
Таємну пісню жалібно співає,
До долу голі віти нахиляє
Осінній вітер за вікном.

Складаються слова в болючий спів
Про ніжно-золоту журбу осінніх днів
Минулих, мов чарівна низка снів,
Складаються слова в болючий спів.

І. Ш.

Із недавнього минулого.

Роковини узяття Камінця.

Минув рік, як стиснена з усіх боків Україна раптом піднялася на ноги, кинула своїх синів у бій і за дуже короткий час надзвичайно поширила свої землі. Але довга війна з двома ворогами, до яких приєднався ще третій найсильніший — непереможний тиф — знову надломили сили народу України, і територія знов зменшилася до кількох повітів.

Але тепер так приємно згадувати той велитенський порив, той захват який вів військо аж до Київа.

В той час, коли армія Геллєра зломила сили галицького війська і, не зважаючи на запеклу героїчну оборону зле озброєних Українців, посувалася на Галичину, під Мельником було вирішено наступати на Камянець з наддніпрянськими полками.

22-го квітня почався перший наступ.

Українські війська підійшли до самого Камінця. Але . . . забракувало набоїв, і довелося відступити.

А Поляки тим часом наступали і наступали. Тому у Борщові чим раз більше ставало Українців Наддністрянців, які тікали від Поляків і чекали можливости переїхати за Збруч на Наддніпрянську Україну. Але до нового наступу військове командування готувалося обачнійше, і лише 2-го травня стало відомо, що скоро буде наступ, який і распочався цього дня.

Під командою Удовиченка наступ повівся синьою дівізією, шіснадцятим загоном і другими відділами.

Без перешкод було занято містечко Оринін, звідки навіть балакали по телєфону з Камянцем, бо большевики нічого не сподівалися.

Теплим сіреньким вечором стягалися до Ориніна українські частини. Грюкала по бруку містечка артілєрія, десь співали козаки. Верталися з денної праці у полі селяне з плугами на возах. Якась дивна мішанина війни і миру.

Ой на горі тай женці жнуть,
А попід горою козаки йдуть.

Біля волости стоять коні, прив'язані до тину. Там у середині штаб.

Напроти у звичайній хаті „старшинська столова", де можна дістати кислого молока, хліба, картоплі. Весела молодиця виносить старшинам їсти у садок. Її чоловік порається біля коней. Від волости до невеликої земської лікарні шосе, повне обозів, ґармат, ящиків з набоями. Обабіч шосе групи козаків, що вечеряють. Димлять походні кухні, хрумають коні.

А ось біля якогось точильщика (і звідки він узявся?) ціла група козаків. Гострять шаблі. Шипить вістре об камінь і сиплються искри.

Біля земської лікарні ще одна група. Фершал шіснадцятого загону (бувший студент медик), у якіхсь „гобеленах" замість штанів, доводить козакам, що не всі Жиди большевики і ще щось у такім стилю. Трохи далі над ровом сидить фершалка. Молода, маленька панночка з медичних курсів. Через плече сумка з необхідними санітарними запасами і винтовка. З винтовки випадає замок, і вона силкується вправити його.

До неї підходить козак, босий і розхрістаний, і допомагає справитися з непокірним замком. Від козаків фершалка відріжняється лише малим зростом. Таке саме вбрання, такі самі подерті чобітки.

У містечку Оринін козаки відпочили до вечора, виславши наперед лише стежі. Під широколистим дубом збіралися ті частини, що мали вночі наступати. Старшини казали промови, в якіх застерігали козаки від усякіх ексцесів, особливо над жидівською людністю. Далі всі хором співали гимн: „Ще не вмерла Україна", з якоюсь побожністю, без шапок, і рушали у бій на Камянець по двом дорогам.

Біля 8-ої години 2-го червня тишу вечора прорізало кілька стрілів. Це одна з стеж зустрілася з большевицьким кінним пікетом.

О 3-ій годині ранку 3-го травня загомоніли гармати і кулемети. Почався бій.

Потяглися по шосе валки селянських фір з набоями для гармат. На однім возі сидить баба і плаче. Піші козаки жартують:

— Що, бабка, страшно!

— Страшно не страшно, а везти треба, — і б'є пугою конячку, що одна везе дишловий віз.

По над шосе все більше і більше стає ямок від снарядів. Але в саме шосе не влучають. І знов вражає, що за яких пів верстви від шосе під лісом селяне орють землю. А в лісі гуде луна від свисту снарядів. Полем розсипалася кіннота кінногарматного дівізіона Алмазова. Усі у бурках з пиками — чисті запорожці. Широкою лавою заходять у лівий фланґ ворогу. Блискавкою пролітає автомобіль з командірами. Доїзджає до тяжкої батареї і знов рушає далі, де чути кулемети і винтовки. Без перестанку б'ють наші гармати і примушують замовкнути большевицькі батареї. А часто й густо над самими нашими гарматами рветься большевицька шрапнель. Місцевість цілком відкрита, і з Кам'янця все видно, як на долоні. Одному гарматчику шрапнельна кулька помняла шолом і він лається сміючись.

От вже і хутір Козак заняли.

Біля шосе лежить убитий. Перший з нашого боку. А ранених вже три. Їм нашвидко перевязала ще в рострільній рани їх фершалка, і вони додибали до шосе.

В козацькім убранні з винтовкою, вона йшла у першій ціпі серед стовпів землі і диму від большевицьких ґранат.

Санітарний автомобіль завозйв ранених до борщовської земської лікарні.

Тепер штаб у хуторі Козак.

Туди ж під'їздять батареї і валки з набоями.

Це, очевидно, не подобається большевикам, і вони починають бити з гармат по хутору. Цілий дощ снарядів, стовпи землі і диму, через які видно нашу розстрільну, що бігом атакує гайок по лівий бік шосе.

І знов є троє ранених. А старшини спокійно командують батереями. Удовиченко весь час спереду, і це піднімає і без того завзятий дух козаків.

Але найбільша стрілянина іде праворуч у Довжецькім лісі, звідки большевиків вибили штиками.

А українські гармати били по Камінцю, по українському місту.

— Нічого; наші снаряди — святі, своїх не зачеплять, жартували гарматчики.

І справді снаряди нікого не вбили у Камінці.

Чим далі, тим менше чути стрілянину.

Гармати ворога все рідше і рідше відповідають.

Настрій стає ще ліпшим. Більше чути сміху.

Селяне, що везуть набої, очевидно теж бачуть, на чім боці буде перемога, і жартують з козаками, матюкаючи большевиків.

Вибивши большевиків штиками з Довжецького лісу, українські війська заняли передмістя Камянця Підзамче, а незабаром ґодині о 6-ій вечора опанували і цілим містом, де їх вітало змучене большевицьким терорам населення.

Большевики одступили на Гуменецький ліс і м. Шатаву.

Три дні українська артілєрія била по Гуменецькому лісу, вибиваючи їх звідти.

Все тихше і тихше чути було у Камянці гармати, і скоро все заспокоїлося.

А тим часом у Борщові було вже чути польські гармати . . .

Андрей Горленко.

†

Часописі і приватні звістки принесли нам низку нових крівавих новин. Розстріляно большевиками в Камянці Сергія Іваницького, Степана Гаєвського, Павла Богацького і протоієрея Евфімія Січинського. Коли смерть трьох перших можна ще оправдувати, хоч з большевицького погляду, їх політич. роботою, то смерть останнього цілком незрозуміла. Ні проклятої памяти часи російського самодержавія, ні часи опрічніни Івана Грозного, ні часи середньовічньої інквізиції не знали мабуть таких прецендентів.

Я знав покійного майже 25 літ. Родився він в 1860. р. в с. Мазниках Літичівського повіту на Поділлю. Батько його був сільським священником і мав дуже велику сім'ю. Скінчив першим учнем Камянецьку бурсу і Подільську семинарію. Збирався вступити до універсітету. Але не міг через заборону доступу туди семинарастам. Поступив до Київської Духовної Академії, яку і скінчив одним із перших. По скінченню Академії був учителям в м. Бахмуті на Катеринославщині. Пізніще приняв ієрейський сан, переїхав до Камянця, де і служив до останнього часу.

Ще за студенських часів присвятив себе археольоґії, українському мистецтві та етноґрафії. Був учнем і найлюбійшим співробітником покійного Володимира Антоновича, з яким зробив цілу низку археольоґічних роскопок. Приймав участь в ріжних наукових, періодичних і неперіодичних виданнях по рідній історії, археольоґії, етноґрафії

В Камянці брав постійну участь в ріжних благодійних і культурно-просвітних товариствах. Заснував Подільське Археольоґичне Т-во і був постійно вибираємий головою цього Т-ва. Приймав участь на всіх останніх археольоґічних з'їздах в Росії і на Україні. З 1901. року був постійном членом так званої старої української громади на Поділлю, де працював разом з В. М. Чеховським. К. Солухою, Бабичем, Трублаєвичом, Туровичом, Сумнєвічом, Б. Піснячевським, К. Шероцьким, та ин. Разом з К. Солухою був першим фундатаром Подільської „Просвіти“ і постійним її членом до останнього часу. Був постійним членом наукових товариств ім. Шевченка у Львові і в Київі, де постійно працював в „Записках“. Заснував перший на Поділлю Архольоґичний Музей — тепер „Музей Под. Археольоґичного Т-ва.“ Цей музей з великими колєкціями камяної, бронзової, залізної доби, а також з колєкціями по українській архітектурі, іконописі, малярству, різьбі, і т. д. і етноґрафії зібраний виключно завдяки енерґії Є. Ю. Січинського. Там же є велика бібліотека, зібрана ним, церковна і по

історії Поділля. Був постійним редактором „Трудів Под. Арх. Т-ва.“ (вийшло біля 20 томів), де приймав участь як головний співробітник по історії Поділля.

Літом завжди їздив по селах і містах Поділля, де робив ріжні археольоґичні досліди, роскопки то що... У покійного була дуже цінна збірка фотоґрафій по археольоґії, архітектурі, етноґрафії, і т. ин., біля 1000 ріжних знимків. Він мав власну бібліотеку на всіх майже европейських мовах, де були всі майже книжки, що торкались історії Поділля. Була у нього і чимала українська бібліотека, де були напр. всі видання Т. Г. Шевченка. З наукових його творів найголовнійші — „Поділля“ — (історично-ґеоґрафичний опис біля (1000 стор.) с археольоґичною мапою Поділля); „Камянецький і Ушицький повіти“ — (описи всіх поселень, археольоґичних находок і т. ин.); „Камянець-Подільський“ — історія міста і його памятки (ілюстроване видання, біля 800 стор.). Всі ці праці друкувалися в „Трудах Под. Археол. Т-ва.“ і окремими книжками. Також окремими книжками вийшли його твори по церковній архітектурі, як перші взагалі на Україні розвідки по українській археольоґії. Писав також о. Евфімій і оповідання, історичні леґенди, як нап. — „В Різдвяну ніч“ — українською мовою (вид. 1906. р.). Постійно писав в ріжних часописях як Наддніпрянської, так і Наднїстрянської України. Сам дуже довго редагував „Православну Подолію“. При заснуванню Камянецького Університету був обраний професором універсітету по катедрі історії Поділля, церковної археольоґії і українського мистецтва, де читав лєкції до останнього часу.

По освіті — це буб енцікльопедіст. Крім досконалого знання історії, археольоґії, етноґрафії, фільольоґії, природознавства, він був ще добрим математиком, знав всі словянські мови; і також був талановитим художником-портретистом.

В останні часи о. Евфімій тяжко бідував. Треба було утримувати сім'ю. А заробітку в універсітеті не ставало. Тому він, не дивлючись на свої 60 років, брав в аренду від міста $1\frac{1}{2}$ десятини землї і власноручно обробляв їх.

За що його могли большевики розстріляти — мабуть і Богу незвістно!

УКРАЇНА

— **Українська армія** заняла Бар, Жмеринку і Летичів. 6. дивізія прорвала большевицький фронт під Браїловим, а кіннота продерлась в тил ворога, тікаючого на Винницю. Добичею стали 3000 полонених, 40 кулеметів, 8 гармат і багацько воєнн. матеріялу. На звільнених землях уряд У. Н. Р. оголосив мобілізацію 10. річників. Дозволено формування окремих добровольчих загонів, а істнуючі вже повстанчі загони підпорядковано командуванню армії. Одночасно уряд У. Н. Р. видав до населення усіх частин України, занятих ще большевиками, поклик **до загального повстання** на рішаючий бій з ворогом та для допомоги наступаючій армії. Київ оточений повстанцями.

— **Уряд У. Н. Р.** переїхав до Камянця-Подільського. М-ство. закорд. справ ще залишилось у Тарнові.

— З приводу повернення **6-ої стрілецької дивізії** полковника Безручка до складу укр. армії — Головний Отаман оголосив великий наказ, в якому підносить хоробрість і славетні вчинки дивізії та її коменданта. 6-та стр. див. наслідком подій на фронті після київської катастрофи боролась весь час серед росташування польських військ.

— **Заборона в'їзду на Вкраїну.** Кабінетом м-рів У. Н. Р. ухвалено закон про заборону в'їзду на Україну особам, що перебувають за межами України і ведуть пропаґанду проти істнуючого державного ладу на своїй батьківщині. М-ство внутр. справ в порозумінні з м-ством юстиції буде складати відповідні списки і пересилати їх до наших закорд. місій. Крім цього законом предбачена низка постанов про секвестр майна й маєтків осіб, які мають на Україні своє добро, а займаються за кордоном ворожою акцією. Особам, що будуть внесені у список, дозволяється прохати уряд дозволу вернути ради виправдання себе, або передання своєї справи судові. (У. С.)

— **Постановою Ради Міністрів** У. Н. Р. складена комісія для ревізії усіх закорд. посольств і місій. Головою комісії — міністр закорд. справ, членами — представник м-ства фінансів і контролю.

— Наказом Головного Отамана від 15. IX. поставлено **під воєнний суд** головного інтенданта Соловьова та 3-х членів комісії по переняттю від контраґентів партії чобіт.

— До ставки Головного Отамана військ У. Н. Р. приїхав з Варшави голова військової **місії ґенерал Зелінський.**

— До ставки Головного Отамана приїхали: голова української делеґації на балтійській конференції у Ризі — **міністр внутрішніх справ О. Саліковський,** члени цієї ж делеґації — професор Франкфурт, директор департаменту міністерства народнього господарства — Добриловський і секретар делеґації Якубовський.

— Уряд У. Н. Р. виготував **цілу низку законів,** які мають бути оголошенними на терені України, **звільненому від большевиків.** Вироблений закон про мобілізацію і адміністраційну владу. На звільнений терен призначено комисарів, які мають на місцях відновити українську владу і ввести чинність українських законів. В правительственних колах панує певність, що тепер справа будови державности переборе всі трудноці, і в країні буде нарешті і лад і спокій.

— В колах українського старшинства виникла думка про орґанізацію **академії ґенерального штабу.**

— Головний Отаман С. Петлюра видав наказа, аби на звільнений від большевиків терен України були своєчасно доставлені українські підручники і щоби в цьому-ж шкільному році **всі школи були цілком забезпечені українською літературою.**

— Міністерством земельних справ виготовано проєкт вищої **сільсько-господарчої школи на Україні.**

— В міністерстві народнього господарства йде інтенсивна праця по закупці **товарів для доставки їх на Україну.** Вже закуплені — сіль, нафта, папір, сірники і мануфактура. Крім того міністерство народнього господарства веде закупку необхідних річей для армії У. Н. Р.

— Міністерством народнього господарства У. Н. Р. буде переведений в життя **закон про вільний торг на Україні.** Як виняток буде монополізована торгівля лише такими продуктами як цукор та горільчані вироби. До комісарів звільненої від большевиків місцевости, міністерством народнього господарства розіслані відповідні відношення.

З 25. вересня культурно-просвітним відділом штабу Дієвої Армії У. Н. Р. почав видаватися **інформаційний листок „Наша Правда“.** Листок цей призначається для росповсюджування в запіллю ворога на Україні.

— Міністр шляхів У. Н. Р., **Сергій Тимошенко,** с.-д., подав до демісії.

— **Д-ра Степана Барана,** що про його арест польською владою ми писали раніш, звільнено 28. IX.

— Дня 3. X. рада польських міністрів рішила закласти у **Станиславові український університет.** Тимчасово асиґновано на цю мету 3 міліони марок.

— Польським урядом асигновано на відбудову **Східної Галичини** 200 міліонів марок.

— **Махно** видає „орґан рев. воєн. совіту укр. повстанців (махнівців)“ „Путь къ свободѣ“. Часопись друкується в Катеринославі. („Вп.“)

— **Київські „Известия“** друкують передовицю Раковського п. н. „Кіев под ударом“. Автор рисує в чорних красках катастрофичне становище Київа в звязку з повстанням і кличе всіх купчитися біля комуністів та йти на фронт. („Время“ 4, X.)

— На днях виходитиме у Львові **„Українська Думка“.** „Громадську Думку“ закрила польська влада через підписування ґазети д-ром Романом Перфецьким.

— „Вперед“ із 29. IX. оповіщує **„договір Винниченка“** з сов. урядом Росії. 1. Фактична, а не фіктивна, незалежність України. 2. Українізація держав-

них сов. установ. 3. Кількість комісаріятів України однакова, як в Росії; усі наркоми — Українці. 4. Членами Ц. К. К. У. — Українці, а його політкомом — Винниченко. 5. Окрема червона армія України. 6. Загальна амнестія для Українців, **окрім контрреволюціонерів.**

— Командантом червоної чорноморської фльоти назначений **в Одесі Ізмайлов.** З огляду на небезпеку десанту — одеський порт замкнений мінами.

— При реквізиціях „тижня остатків“ **в Одесі** залишали тільки одно вбрання і одну пару черевиків. Коли находили більше, то відбірали й те одно. Тому, що майже всі старались поховати одежу — то тепер по вулицях ходить чимало громадян босих і без піджаків.

ПОЛЬЩА

— **Савінков зробив з Польщею** умову, на підставі якої ця ост. даватиме кошти на нові рос. військ. формації в Польщі, а кошти ці будуть враховуватися у довг Росії Польщі. — „Воля России“ називає це „удержавлюванням приватних авантюр Савінкова коштом всієї Росії“.

— **М-ство фінансів** продовжило речинець підпису на довготерминову позичку Відродження Польщі до кінця жовтня б. р.

— **Кількість добровольців,** яких одіслано до фронтових частин, перевищила 100.000. В $^{9}/_{10}$ добровольці пішли до піших частин, а решта у техничні, гарматні та кінні частини. Найбільш добровольців дала варшавська округа, потім Лодзь, Познань і Краків.

— Міністр зак. спр. **Сап'єга** виїде на днях до Риґи.

— **Мін. Сап'єга** отримав від Чічеріна пропозицію з'їхаться у Ризі.

— **Найближче засідання Сейму,** яке відбудеться 12. жовтня, матиме такий порядок дня: 1) законопроєкт про тимчасове надання державі одинокого права розсліду залізних руд; 2) законопроєкт про уповноваження М-ства фінансів дати фінансову ґарантію на 200 міліонів марок; 3) звіт соймових комісій; 4) дальша дискусія над законопроєктом про конституцію.

— **Рада Державної Оборони** істнуватиме до заключення миру. До того часу буде полагоджувати негайні справи, безпосередньо звязані з війною і миром. Всі инші справи переходять у відання Сейму.

— Міністр військ. справ, **Соснковскі,** видав широкого наказа, аби старшини дбали про мораль вояків, та брали на увагу деморалізацію, яку веде за собою довга війна.

— **Польське м-ство зак. спр.** отримало з Льондону офіціяльний запит, чи відома революціонерка Дунін-Маркевичева є Полькою.

— **У Кракові** почались 3. жовтня під головуванням м-ра громадських робіт, Нарутовича, наради над відновою і ремонтом вавельського замку.

— Надзвичайна слідча комісія занялась **контролем військового постачання.** Викрито величезні надужиття в ріжних царинах постачання, особливо на галицькому фронті. Втрати рахують на десятки міліонів. Сейм делеґував до комісії трьох депутатів. Арештовано вже цілий гурт цивільних людей і старшин, м. и. фабриканта інж. Губерта, інтенданта 6-ої дивізії ппоручн. Бабінского і др. Шеф польової жандармерії, пполк. Соколовскі, відданий під суд за недбайливе виконання служб. обовязків.

— **За образу** маршалка Пілсудського закон каратиме арештом до 3-ох років або грішми до 10.000 марок, — або обома карами одночасно.

— **Польські війська** заняли Пінськ і Барановичі.

— **Анґл. посол** Румбольд відвідав 3. жовтня марш. Пілсудського і довго вів з ним нараду.

— **Віцепремєр Дашиньскі** виїхав до головної кватирі.

— **Із Кракова** виїхали евакуовані туди банки Сх. Галичини на свої місця.

— Швидко мають **звільнити з війська** усіх учнів середних шкіл, включаючи й добровольців та учнів VIII. кл. ґімназії.

— **М-ство освіти** підвищило платню за навчання в усіх середніх школах

РОСІЯ

— **Лист д-ра Соколова з больш. тюрми:** „. . . Тепер на Поволжі репресій ще більше, бо все воно захоплене вогнем повстань. Повстають робітники й селяне. Недавно подавлено повстання башкір і татар в Уфимській та Симбірській губ. Як його подавлено — краще не казати. В одному Бузулуку рахують розстріляних біля 4000 душ. Становище грізнішає тим, що вся середуща Росія потерпіла неврожай. Селяне масово тікають на Сибір. Цікаві тутешні настрої. Ви знаєте, що я приїхав сюди в примирюючому настрії до сов. уряду. Але тут, особливо в масах, така божевільна опозиція проти совітської, т. зв. комуністичної влади, що просто з пантелику сходиш, подумавши, на чому ця влада ще тримається. Тільки божевільними репресіями та виснаженням мас можна пояснити істнування сов. влади при такій страшній опозиції. . . . Зараз Росія уявляється мені, як одна величезна тюрьма, бо в ост. місяці большевики переводять божевільну ідею мілітаризувати всю Росію . . . В результаті більше, ніж колинебудь, гуляє по спинах і головах громадян п а л к а. Вона находиться в руках дрібного, пожадливого міщанства, що ненавидить соціялістів і інтелігенцію. Зараз видно краще, ніж колинебудь, що процес сотворення дрібро-буржуазної Росії йде на всіх парах; про комунізм немає вже й балачки, — квітне одна спекуляція . . .“ („В. Р.“ 1. X. ц. р.).

— **У Совітській Росії** заведено цензуру всіх фотографичних знимків, як професіональних так і аматорських. Непредставлення до цензури фотографичного знимку — карається смертю. — Загальна „фотографична цензура“ є першою в історії всесвітньої культури.

— **Московська „Правда“** пише про першу спробу корпораційного об'єднання старшин в сов. Росії. Офіцирський комітет, який чогось вибрав своїм осідком — Харьків, має завданням улекшувать поворот до батьківщини із закордону б. рос. офіцірам під умовою їхнього вступу до червоної армії.

— **„Красная Газ.“ (10. IX.) кидає громи** на робітників металюргичних фабрик. Нежданна ревізія фабрики Нобеля виявила, що із 457 робітників (до революції було їх понад тисячу) являється на роботу 263 чол., а до кінця робітничого дня залишалось при роботі 61. Так само на фабриках Ласнера, і др.

— **Лєнін находиться під вел. впливом** однієї молодої (23 р.) женщини, Ольги Горохової. Він переконаний в її пророчих здібностях, які кажуть їй голосити побіду всесвітнього комунізму під кермою московського III. інтерн. Ольга Г. фанатично проповідує святу війну проти англ. кольоній в Азії. Ольга Г., яка собою є дуже гарною, є дивною мішаниною містицизму й жорстокости. Її назвали „червоною Распутіною“.

— **По всій Совдепії** обявлено тиждень під кличем: „на поміч західному фронтові“.

— В сов. Росії закладено **новий фонд.** У скриньках відділів Держ. Банку ховаються окремі пакети на імя кожного більш відповідального місцевого комуніст. робітника. У кожному такому пакеті — підроблений пашпорт старого російського зразку та від 5 до 100.000 царських рб. Пакети видаються на руки при надзвичайних випадках, як несподівана евакуація, бунт чи повстання.

— **„Правда“ взиває** комуністів до боротьби із „найбільш ганебним проявом російського буття“, цеб то із — лайкою, в якій згадується неповинну матір.

— **На засіданні Ісполкому** Москви слухали докладу Аванесова про ревізію московських арештантських домів. Всього ревізовано 5 таборів примусових робітників, 7 тюрем, 2 кольонії. Докладчик особливо підкреслював нікчемність адміністр. апарату, ганебний санітарно-мед. стан, арештування підлітків і т. д.

— **Сов. влада** об'явила масовий прийом слухачів на робітничий факультет при московськ. університеті. Слухачі повинні знати: 4 аритметичні діяння, елєментарні правила етимології і синтаксису, та правильно висказувати свої думки. Таким робом кількість студентів моск. університету перевищує усі дотеперішні академичні роки.

— **У Москві** затверджено й оголошено новий університетський статут, який з грунту перемінює всю дотеперішню конструкцію вищої школи. М. и. університетським життям керує орґан, в якому на половину є професори, на половину студенти, представники ріжних держ. установ та професіональних союзів.

— З огляду на цілковитий **брак вати** на сов. Росії, лікарі рішили приміняти замісць неї — мох.

— **Віктор Чернов** написав отвертого листа Лєнінові, в якому здоровить цього останнього з великою побідою: арестом дружини Чернова і його 2-х, 17-ти і 10-ти літніх, дочок. Чернов подивляє енерґію і ґеній голови че-ка Дзєржинського, якого поліцейський апарат перейшов усі жандармсько-провокаційні установи царської Росії.

— **У Сибірі** розстріляно брата рос. посла в Америці, проф. Бахметєва.

— Із Гельсинґфорса пишуть, що **в Петрограді** лютує в ост. часі дезинтерія. Епідемія поширюється, % смертности д. великий.

— „Правда“ пише, що з огляду на паперову кризу в сов. Росії складено усюди окремі **„паперові комітети“** („бумкоми“), які мають занятись утилізацією архивів. Заборонено викидати старі папери.

— **В Сов. Росії** за кожних 6 годин праці робітник дістає одну харчеву карточку. А тому, що — аби не вмерти з голоду — треба мати найменше 3 карточки, то приходиться працювати 18 годин підряд.

— „Известия“ (№ 193) пишуть, що **в Москві** був пожар в міській і всерос. чрезвичайці. Згоріло багацько документів.

— **Вранґелівські настрої.** Полк. Ноґа який їздив до ставки Петлюри з інформаційною метою, зробив після свого повернення доклад в дуже прихильних для У. Н. Р. красках. Полк. Ноґа мусів негайно вийти в одставку. („Вп.“).

— **До Севастополя** виїхала спеціальна польська місія із 4 полковників і декількн молодших старшин. („Время“).

— **В Криму** мають орґанізувати величезні дешеві харчівні для бідного населення. Ініціяторами являється гурток французьких капіталістів.

— Аґ. Уніон повідомляє, що вранґелівський **ґен. Макаров** прорвав сов. фронт між Царицином і Вороніжем.

— Начальник горожанського управл. **у ґен. Вранґля,** Тверський, припинив дві ґазети: проґресивну „Югъ Россіи“ та чорносотенну „Царь-Колоколъ“, обі — за нехтування цензури.

— **Савінков** заявив кореспондентові „Ехо де Парі“, що через місяць російська армія, сформована у Польщі, рахуватиме 30.000 вояків.

— Ґен. Лукомскій оголосив у Константинополі **примусову мобілізацію** Росіян до кримської армії: 1. лікарів і медиків; 2. військ. урядовців; 3. ґенералів і шт.-офіцерів; 4. старшин; 5. усіх цивільних від 18—42 р. життя. За непослух наказові — будуть арестувать і відсилати в Севастополь. — „Воля Росії“ вважає таку поведінку небувалим насильством і нарушенням міжнародного права.

— **Ґен. Вранґель** видав наказ, який касує спеціяльні військові і цивільні орґани політичної пропаґанди в занятих місцевостях.

— **Націоналізоване большевиками майно „Асканія Нова“** перейшло тепер у відання Таврійського університету.

— **В Севастополі,** в залі морського клюбу, орґанізовано періодичні сходини т. зв. „парляменту громадянської думки“. Туди належуть громадські діячі, журналісти й інтеліґенція, що цікавиться питаннями державн. будівництва, але безпосередньо не є заанґажована в уряді.

— „Русское Дѣло“ оголосило такий **наказ ґен. Вранґеля:** „Всі військовослужачі, які є за кордоном, до 50 років вкл., підлягають відрядженню в роспо-

рядження діжурного ґенерала. Ті, які не хотять виїзжати, переходять в положення горожанських біженців, теряючи і для своєї рідні всі користи воєнних біженців.“ Цікаво, як „міністерство“ Вранґеля складатиме списки небажаючих їхати „в командировку.“

Міжнароднє життя

— **Польська відповідь** на сов. мирові умовини: Справа Галичини не може бути темою рос.-польськ. переговорів. Совітське розуміння самовизначення і самостійности може викликати широкі розмови, бо на практиці виявилось, що рішаючим чинником буває сила червоної армії, яка накидує народам диктатуру однієї кляси. Тому краще взагалі усі ті п. п. зняти тимчасово із порядку дебат і утворити комісію для негайного заключення перемирря. Означений больш. термин для підписання перемирря має тон ультіматума і тому шкодить справі.

— **Польські мирові умовини** заключають 11 п. п., м. и. пошану взаїмної суверенности, принціп життьових інтересів, забезпечення майбутнього взаїмного безпеченства, виміна полонених, взаїмна резіґнація із воєнних коштів, торгов.-господ. взаємини і др.

— **Нові совітські умовини перемирря:** 1. визнання не тільки самостійности, але й теперішніх урядів Литви, Білоруси й Сов. України; 2. демократичний плєбісцит у Сх.-Галичині; 3. демаркац. лінія Свіслоч-Рудня-Бяловєжа, Камянець Литовський-Піще-Володимир Вол.; 4. Перерва воєнної акції в 48 годин після підпис. перемирря; 5. демаркаційна лінія (п. 3.) має бути серединою невтрального поясу на 50 km широкого; 6) невтр. полоса буде під подвійним контролем; 7. не вільно підвозить військ. засобів і резерв; 8. **ліквідація ворожих урядів і орґанізацій.**

— **До Риґи** приїхала неофіціяльно вранґелівська місія, яка має стежити, аби Польща не нехтувала інтересів армії Вранґеля. Завданням місії, яка стоїть у близькому контакті з польськ. делєґацією, є наставати на умову цілковитого роззброєння сов. Росії.

— На місце померщого в Ризі ґен. Поліванова призначено сов. військовим експертом на миров. переговорах ґен. **Брусілова.**

— **Совітську Україну** мають репрезентувати в Ризі: Винниченко, Владиміров і ґен. Радко. Їхнього приїзду ждали ще 29./IX., але досіль немає потвердження, чи приїхали.

— **Риґа.** 6-го жовтня прийшло між польськ. і сов. делєґацією до порозуміння що до **підписання прелімінарного миру** та перемирря. Росіяне відмовились торкатися галицького питання. Литва буде відмежованою від Росії вузьким коридором. — Хоча усіх п. п. остаточно ще не вирішено — підписання тимчасового договору визначено на 8-го/X.

— **Троцький** видав відозву до французького пролєтаріяту повстати проти теперішнього фр. уряду, який помагає імперіялістові Вранґелеві.

— Один з членів франц. делєґації на фінанс. конфер. в Брюкселі сказав кореспондентові „Своб. Мыслей“, про **російське представництво на конференції** м. и. таке; „про яку ви кажете Росію? Бо ми, у Франції, знаємо щонайменш 4 Росії: совітську, вранґелівську, країни, які входили в склад б. рос. імперії, та Сибір, де діються речі, про які нікому нічого невідомо; я не кажу вже про Росію Махна, Кавказ та Україну. . . . Як що наші представники у Лізі Народів запропонували б запрохати на конференцію уряд Вранґеля, то Анґлія і Італія сказали-б, що вони не знають такої держави, або, що ще гірше, що сов. уряд, який всетаки має якусь терріторію, є в більшому праві находитись у Брюкселі . . .“

— **У Пекіні відбулись похорони** вбитих большевиками: б. вел. кн. Сергія Михайловича, Івана й Ігоря Константиновичів та Єлисавети Федорівни. Їхні трупи привезено з Сибірі через Харбін.

— Командант франц. морської ескадри на Середз. морі, **адмірал Ліеже,** виїхав на міноносці до Севастополя.

— **Німецький посол представився** новому франц. президентові і висловив надію, що з поміччу президента та його уряду вдасться Німеччині побороти труднощі за-для виконання версальських зобовязань.

— **Бартельо** назначений ґенеральним секретарем франц. мін-ства закорд. справ.

— **Сов. уряд підписав перший договір зі середньо-азійською державою,** а саме: „совітською республикою" Хіви.

— Б. посол Франції в Петрограді і б. ґенеральн. секрет. франц. мін-ства зак. спр., **Палєольоґ, призначений послом Франції в Льондоні.**

— **Анґлія** старається перешкодити Польщі в посуванні на Вильно.

— **Бранґель післав Мілєранові** привітальну телєґраму з приводу президентури цього ост. Він надіється, що Франція й далі піде по шляху фр.-рос. згоди.

— Досіль зголосилося до секретаріяту **Союза Народів** 28 держав, як учасників майбутнього конґресу у Женеві.

— Для учасників **конґресу Союзу Народів** замовлено в Женеві 1000 кімнат в готелях, 500 у пансіонах, 250 для гостей міста, 350 в приватних мешканнях.

— **Мексиканський президент** Гуерта тяжко захворів. Це ускладняє становище краю, в якому комуністи зробили ряд невдалих збройних виступів.

— Праве крило **чеських соціял-демократів** рішило виключити із партії с-д. учасників комуністичного конґресу у Празі.

— Йоффе отримав від Чічеріна телєґраму, в якій підтверджується з рос. боку повна **самостійність Сх. Галичини** та, що ця остання зовсім не є частиною Сов. Росії.

— Рада амбасадорів рішила збільшити кількість **аліянтських військ у Гор. Шлезку.**

— Другим пунктом **савінковської проґрами** є: „російська конфедерація з незалежними державами: Естонією, Литвою, Латвією, Ґрузією і Україною, основана на свобідному договорі на підставі добровільної згоди."

Норвежський уряд відмовив дати дозвіл на перевозку закупленого краму для Сов. Росії через норвежську терріторію.

— Для 25./IX. урочисто святковано **в Букарешті** передачу землі селянам.

— **Вибори президента** З'єдинених Держав Північної Америки відбудуться 2-го листопаду ц. р.; найбільше виглядів має Гардінґ.

— 8. X. **у Парижі** мають роспочать переговори між Німеччиною і Польщею в справі „коридору".

— Рада амбасадорів не приняла відставки **ґен. Лєронда,** голови міжнар. плєбісцитової комісії в гор. Шлезьку.

— Румунський мін. зак. справ **Таке Йонеску** має в найближчих днях виїхати до Варшави.

— Нові вибори до **Національних Зборів Австрії** відбудуться 17. жовтня.

— 1-го жовтня **Австр. Національні Збори** виготовили новий статут конституції.

— **Роззброєння Берліна.** До 28. IX. мешканці склали: 22.000 рушниць, 382 кулеметів і револьверів, 700.000 набоїв. — Аліянтська комісія дуже незадоволена вислідами роззброєння.

— **До Льондону** приїхав в офіц. ролі „експерта" торговельної місії Красіна — Рязанов. Кажуть, що він має „на всякий випадок" повновласти Каменєва.

— Головний **чехо-словацький штаб** і 5000 вояків виїхали з Владивостоку на пароплавах „Президент" і „Ланд".

— **Французький представник** при уряді Вранґеля мав заявити, що: „Франція ніколи не признає сов. уряду, який спірається на одних баґнетах; що до протибольшев. Росії, то Франція бажає її відродження і могучости. Франція **не може не признати,** що новоутворені сусідні з Росією держави повинні користуватся самостійностю. Оголошеної З'єдиненими Державами ноти про неділимість Росії не слід приймати, як наказа, так, як це гадають ті, що не розуміють ситуації, яка склалась після останніх подій.“ („N. R.“)

— Заключено **поштову конвенцію** бальтійських держав. Представник Литви демонстртативно не приходив на засідання; рада пошт.-телеґр. з'їзду рішила зоставити Литві вільну руку що до вступу до конвенції. („N. R.“)

— **Франція є дуже** незадоволеною бажанням Австрії приєднатся до Німеччини і грозить вжити рішучих заходів проти такого пляну. Одні франц. соціялісти пояснюють акцію Австрії, як останню спробу її рятунку.

— **Анґ. головна квартира** мала рішити велику концентрацію військ в Ірляндії. Поки-що ждуть вислідів нових примирюючих заходів анґл. уряду.

— **Союзна Рада Швейцарії** відкинула пропозицію соціялістів навязати торговельні взаємини з сов. Росією.

— „Чому нема **українського посла в Москві** і навпаки?“ питав Мануїльського співробітник „Kuryera Polsk'ого.“ „Буржуазний пересуд“ ... той відповів — „Живемо з собою в **такій приязні,** що нам не потрібні ніякі посли. Замість дипльоматичних взаємин, у будучих комуністичних державах пануватиме міжнародня солідарність! ...“

— Цьогорічну **нагороду Нобля** має отримати Кнут Гамсун.

Економічна хроніка

— **Швайцарська торгівля з Лятвією.** В Ризі йдуть приготовання на заснування швайцарського осередку торгівлі годинниками для заосмотрювання звідтам Фінляндії, Лятвії, Естонії і Росії швайцарськими виробами годинникарської індустрії.

— **Розвиток латишської індустрії.** Після звіту латишського індустрійного департементу знаходяться в русі 1200 заводів. 122 індустрійних заводів отримало від уряду запомоги в сумі 13½ міл. рубл. Загальний розвиток промислу дуже вдоволяючий.

— **Заграничні кредити для Польщі.** Після „Gazet'и Warszawsk'ої згодилася інтернаціональна фінансова комісія на уділення Польщі кредитів для відбудови народнього господарства. Польський уряд наміряє вихіснувати їх на закуплю сирівців і приладдя для сільського господарства.

— **Нова польська фабрика паперу в Познанщині.** В Бромберґу заснувалося товариство „Wielkopolska Papiernia“ з капіталом 15 міл. м. для фабрикації паперу і паперових виробів.

З українського життя на чужині

В Празі вийшло ч. орґану українського студентства на чужині „Український Студент“. Журнал грамотно складений, хоч і на Ремінґтоні надрукований. Побажаємо успіху молодому товаришеві.

Цими днями на Україну відходить з Відня новий транспорт медікаментів і хірурґічних засобів.

В Празі істнує дві студентських орґанізації — Академична і Медична громада, які загалом нараховують більше 120 членів.

В Амстердамі закінчився інтернаціональний з'їзд українського жіноцтва. Промова українських делеґаток Чикаленкової - Келлер і д-ра М. Зархі зробили на з'їзд дуже гарне враження.

Укр. парижська делеґація подала франц. премєрові ноту, де вказує на Вранґелівську містифікацію із проголошеним принціпом федерації. Нота підкреслює залицянки до одних б. гетьманських прибічників, як Моркотун, Могилянський, Ігор Кистяківський, Гербель і др., до людей з відомою ґерманофільською орієнтацією.

До закордонних політ. представництв У. Н. Р. прийшов від У. Н. Р. наказ відібрати звичайні та дипльоматичні пашпорти цілому ряду українських громадян, які займаються протидержавною діяльністю.

Інтернаціональний Союз для виборчого права жінки (головний секретаріат в Льондоні) звернувся до українського уряду через офіціяльну українську делеґатку на інтернаціональному конґресі цього союзу, який відбувся в Женеві в червні ц. р., п. Келлер-Чикаленко, з слідуючим листом: „Маємо честь послати вам головні резолюції, прийняті на VIII. інтернаціональному конґресі союзу для виборчих прав жінки в Женеві 6.—12. червня 1020. р. На конґресі були представлені 38 держав і Ліґа Націй. 20 урядів, між иншим і ваш, прислали офіціяльних представниць. Обмін думок і приняті резолюції відносно питань про становище і добробут жінок мають, на наш погляд, велике значіння, позаяк воли висловлюють погляди представниць жіноцтва всіх цівілізованих країв. Тому ми просимо звернути увагу вашого уряду на постанови конґресу, в тій надії, що він візьме їх на ласкаву увагу, коли буде рішати питання, які торкаються становища жінок. Просимо включити інтернаціональний союз в число інституцій, яким ви посилаєте тексти і проєкти законів, що стосуються до становища жінки; бо ми хотілиб мати інформації про всі ці питання з перших рук; і документи, прислані нам, будуть доступні для студій в інформаційному бюро союзу."

На чільному місці видавництва „Українська Накладня" (Київ—Лейпціґ, гол. склад: Берлін) стоїть подвійне видання „Кобзаря", у 3-х і 5-ти томах під ред. Б. Лепкого; це одиноке найновіше видання укр. і рос. творів Т. Шевченка. „У. Н." є найбільш продуктивним нашим закорд. видавництвом. Воно виготовило досіль у лейпціґських друкарнях більше 20 ваґонів укр. книжок; одного „Кобзаря" є 6 ваґонів. Катальоґ обіймає 20 відділів. Найбільш звертає уваги мистецьке настільне видання „Гайдамаків" з ілюстраціями Сластьона.

Огляд преси

Україна і Латвія.

Під таким оглавом визначний політичний діяч п. Бахманіс був надрукував в „Латвіяс 'Вестнесіс" в ч. 21. від 12. серпня б. р. нижченаведену статтю.

На конференції Балтійських Держав делеґати України приймуть участь лише з інформаційною ціллю. Нам ще невідомі мотиви, як инших, так і нашого правительства, які покладені яко ґрунт для обговорення пассивної ролі українських представників на конференції, і в теперійший мент ми не можемо судити, оскільки нашому правительству треба було вступитись за активне співробітництво українських представників. Але коли наше правительство можливо звязане поглядом инших конферуючих правительств, то сам латвійський нарід має повне право і свободу висловити народу України свої найглибокші сім-

патії і сердешно вітати представників України на берегах Балтійського моря; на латвійській землі.

Ми, Латиші, звязані з українським народом, з українським правительством і політичними діячами о много ранійш і тіснійш, ніж це зазначено деякими нашими політиками.

Коли латишський нарід находивсь ще під владою німецької окупації весною 1918 року і Латвійська Національна Рада була змушена мовчати, коли Латвія не була і не могла бути проголошеною, як самостійна і незалежна держава, коли навіть ментами здавалося, що всі надії на будуччину нашої держави погублені — правительство Української Народньої Республіки після видання закона о підданстві від 2-го дня 1918 р. відношеннями міністрів внутрішніх та зовнішніх справ з початку серпня ч. 2257/3680 визнало громадян Латвії чужоземцями, разом з тим Латвію незалежною державою. Це вдалося провести в життя українському правительству в той мент, коли німецька військова влада важко давила і на українське правительство.

Пізнійш, завдяки давнійшим українськім діячам, які увійшли в правительство гетьмана і в період находження у влади цього правительства, громадяне Латвії були визнані чужоземцями, що було підтверджене відношенням Міністра Закордонних Справ Афанасєва від II.—XI. 1918 р. і Міністра Внутрішніх Справ.

Всі ці факти свідчать про приязнь українського народа до латишського народа. Такі менти не повинен забувати латишський нарід тоді, коли нарід України переживає недолю зовні. Холодний розум холодного політика мігби заперечити: „в 1918 році українське правительство було реально на своїй теріторії і тоді і Латвія була звязана тісними звязками; тепер у українського правительства нема більш теріторії“.

На це латишський нарід може відповісти: „і латвійське правительство пережило мент, коли одинокою його теріторією був пароплав „Саратов“ і на рогах либавських вулиць Німці безсоромно зривали одинокі ознаки його життя — відозви до народу“.

І все ж Латвія тепер незалежна держава, з чим рахується ціла Европа. І це завдяки головним чином латишським народнім масам — великому геройству і тяжким жертвам борців — наших вояків.

Латвійський нарід і правительство мусять не забувати, що н і о д н а в л а д а н е п р о т р и м а л а с ь н а У к р а ї н і д о в г и й ч а с. Всі вони були з к и н у т і, і це зробив український селянин.

Ця велика реальна сила тепер так само міцна, як в 1918 і 1919 роках. Тепер український селянин має більш вправи, ніж тоді. Я персонально до грудня 1919 року переконавсь в здібністи українського селянина вести боротьбу, і сміло можу затвердити, що той, хто гадає, або гадає себе намовити, що українські селяне темні та неразвинені в державних питаннях, дуже помиляється, або дає себе ввести в помилку. Такі погляди розповсюджують ті самі вороги нових держав, які ошуканством і непотрібною брехнею борються і проти Латвії.

Ці самі селяне тремтять від обурення, коли довідуються, що іде чужа сила і хоче завоювати їх землю. Ці самі „темні“ селяне в своїй боєвій у п е р т о с т і н е п о б і д и м і. Ні один чужоземець не може витримати на Україні ту тривалість боротьби, яку витримує український селянин у себе дома.

Я кажу о фактах.

Перший наїзд большевиків на Україну в 1918 році був швидким та успішним. Але ці самі успіхи були осягнені тільки тому, що всі боєздатні Українці були призвані на війну і після демобілізації, повернувшись на Вкраїну на деякий час були приведені в сум'яття успішною аґітацією большевиків і не боролися з наїзниками. Пізнійш ті самі солдати розсіялись по своїм селам і переобразилися в с е л я н с ь к у с и л у, яка мусіла боронити свої прямі інтереси. Ця сила і виявила себе підчас німецькій окупації. Вона не тільки що допомагала Німцям, але і власними силами нищила большевиків, доти поки разом з невеличкими організованими Петлюрою силами систематично і поволі знищила і самих Німців. Останні були відтягнуті з України таким самим чином, як наполеоновські полки з Москви.

З цього німецького періода ми вже навчились де-чому характерному: поки

Німці йшли за українських селян проти большевиків, вони мали успіх, але як тільки вони, вигнавши большевиків, почали грабувати українських селян, їх час був підрахований. Німці зпочатку були міцні і навіть тішились спаленими селами і, настрашуючи селян, на місті сел ставили палю з написом: „тут було село.“ Але пізнійш вони стали поволі мовчазними і все більш і більш почали скаржитись на свої втрати.

Після уходу Німців, большевики знов вперлися глибоко на Україну: але до серпня 1919 р. вони були до того розбиті і знищені українськими селянами, що трималися лише тільки біля залізниць. Українські селяне в 1919 р. так вміли боротись з большевиками, по одиниці знищуючи комісарів і солдат, розкидаючи і заховуючи залізничі рельси, не даючи большевикам ні хліба, ні бульби, що большевики прийшли в роспач, і досить було одного малого притиску Петлюровців та Денікіна, щоби вони без боротьби віддали Київ і розсіялися по лісах.

Другий приклад. Поки військо Денікіна по приятельські відносилось до українських селян, воно мало великі успіхи проти большевиків, але як тільки денікінські поміщики почали назад таскати своїх старих губернаторів, ісправників, урядників зі всею старою сістемою; як тільки сили Денікіна приняли характер банд і почали нищити села, безплатно реквизувати селянське добро та бити самих селян, їх дні були підраховані і вони ростопились, як сніг, не тому, що їх побідили большевики, а тому, що українські селяне відвернулись від них, як від ворогів.

Третій приклад. Польська армія обявила українським селянам о своїй приязні і разом зі селянами пішла проти большевиків. Останні були розбиті на кожному кроці. Але як тільки Поляки почали представляти з себе побідників і утрудняти селян своїми реквізіціями, як тільки польські політики стали робити великі помилки в українській політиці, селяне знов піднялись на Поляків, і тепер ми бачимо результати . . .

На Україні знов панують большевики. Що це значить. Побідити селян і підчинити їх собі вони не можуть; Петлюра з Директорією так само сильні, як в минулому році; Махно ще сильніщий, як весною, і ріжні другі атамани українських полків і груп продовжують працювати все з тим самим успіхом.

Большевики на Вкраїні майже нічого не завоювали . . . Вони можуть лише чекати змін по старому рецепту.

Латвійський нарід мусить твердо запамятати слідуючі явища в життю українського народа: а) Українців-поміщиків не істнує; поміщиками являються Росіяне і вони вже протурені; б) українські селянські маси до цього часу виділяли від себе селян-агітаторів, які постійно працювали і працюють проти всіх ворогів українських селян. Таких агітаторів я не бачив ні між Росіянами, ні між Латишами; в) українські „темні“ селяне дивно уперті члени конгресів і зібрань і тішаться, як ділу, кожному дотепному виразу проти „москалів“, „кацапів“ та большевиків; г) Україна не має на разі досить багато інтелігенції, але її молодь підросте і вона, ця молодь, так захоплена ідеєю о власній будучині, о будучині Вкраїни, що стіни домів трясуться від оплесків, від душевних вигуків і безконечної радости в урочисті менти, де життя України підкреслюється багато разів. Особливо під час відкриття національного українського університету, на конґресах вчителів та селян і в дні побід української армії. Українська інтелігентна молодь переживає такий період національного запалу, як і Латиші під час пісанних свят в Мітаві в 1894 році, тільки з тою ріжницею, що тоді Латиші ще не могли рахувати державну незалежність своїм вищим бажанням, а у Українців така незалежність істнує два з половиною рока, коли і не реально, то в свідомости мас. Україна істнує і буде істнувати; і ми, Латиші, всіми силами мусимо стриміти до того, щоби український нарід повернув своє горде лице до нас на південний захід, а не в який небудь инший бік.

Ці рядки були надруковані, коли справа участи не була ще достаточно вирішена і їй загрожували великі трудности.

Коли стало відомим, що українська делеґація запрошена до участи на конференції як рівно-

правний член, вся латвійська преса щиро вітала це рішення, і через кілька днів майже по всіх часописах появилось інтервю п. міністра Саліковського, передане українпресбюро при посередництві Латвійського Телеґрафного Аґенства. Текст наведеного інтервю дамо в слідуючому числі бюлетеня.

Совітський уряд супроти України.

Варшавський „Robotnik“ ч. 252, у статті п. н. „Совітський уряд супроти України“ наводить буквальний текст відомої чічерінської відповіді в справі „якогось Андрія Левіцького та т. зв. демократичної „Укр. Респ.“ і додає такі свої уваги:

Большевицька політика у національних питаннях є надзвичайно цікавою. А проте ніхто не догляне в неї основної ріжниці від давньої царської політики.

В хвилину небезпеки — царат видавав многообіцюючі маніфести; большевики — резолюції про самовизначення „вплоть до отдѣленія“.

Але коли загарбали владу, й державно-військовий апарат опинився у їхніх руках — то не було ні одного народу, якому дозволили-б оддідитися. І кожний нарід мусів виборювать собі самостійність. Чи то Естонія, Латвія, народи Кавказу, чи Україна — всі вони мусіли зброєю доказувати своє право до самовизначення. Одним удалось оборонити це право, инші ще й зараз не добули побіди. Серед останніх є й Україна. Єхидним методом „совітизації“ й „нео-комунізму“ большевики заволоділи містами й залізнодорожними вузлами і насильством, якого нічим не маскували, у кайдани неволі закули людність українського села, перевагою зброї вигнали із краю одинокий уряд, котрий повстав із народу й котрого тільки український нарід мав право змінити. І от сьогодні воскресає навіть старенька терминольоґія. Мятежники — бунтівники — повстанці. Так Чічерін зве уряд Петлюри. Правда на боці Чічеріна! Петлюра є сьогодні вождем повстанців. Скрився на незавжди гостинну для його польську землю, переніс тут силу каверз, але стійко встояв при прапорі Самостійної України, громадить біля себе повстанчий рух, готовить збройну боротьбу проти наїздників. Як для Поляків було почесним імя мятежника в устах царського посіпаки, так само воно є сьогодні гордістю Українців. Гордістю воно є для укр. народу і цю гордість вони підтримують безперервними повстаннями проти пришельців. Большевики звуть їх повстанцями. Ґаразд, що бодай раз признались до повстань на Україні. А де є повстання, там істнує насильство й національний утиск. Де є повстанці, там істнують і наїздники. Пришельчим є совітський уряд на Україні. Він домагається від Польщі, аби вона визнала його. Він не допускає й думки про співучасть українських бунтівників — скажемо совітським термином — на рижській конференції. Що зробить Польща? Чи так, як колись евр. держави у відношенню до польських повстанців байдужливістю окутає справу укр. повстанців, чи теж виявить перед народами світу й серед всесвітнього пролєтаріяту істнування совітського наїзду та українського повстання проти його? Одно є певне: боротьба неросійських народів не закінчиться. Не закінчиться, навіть не відпочине, а укр. справа стає у ряду тих питань, які у процесі визвольних національних боїв відгриватимуть найбільшу ролю.“

Так пише про Україну орґан польських ес-деків. А орґан українських ес-деків пише про: „фактичне ствердження суверенности Сов. України зі сторони Сов. Росії.“ Як що для когонебудь заходить якийсь сумнів, хто каже правду: польські чи українські ес-деки — то історія той сумнів прояснить.

Документи по ділу В. Піснячевського і С. Вітика.

Протокол № 1-й,

зложений заступниками п. Віктора Піснячевського, п. Іваном Макаренком і п. Федором Слюсаренком в гоноровій його, п. Піснячевського, справі з п. Семеном Вітиком.

Місце: Відень I, Herrengesse, кавярня „Central".
Час: 2 год. 40 хвил. по полудні 28. вересня 1920 р.

Стан фактичний.

У виходячій у Відні ґазеті „Боротьба" рік перший, 25. вересня 1920 р., число 13—14, на 6-ій сторонці надрукована стаття „Журналістичний Бандит". Ця стаття не має підпису автора і торкається головним чином персони п. Піснячевського. Одначе, між иншим, в тій статті мається речення: „Піснячевський скоро зі своєю любочкою допав свойого літака . . ."

Мандатодавець, п. Піснячевський, прочитавши сьогодня у перший раз названу статтю і вважаючи, що:

а) зазначене речення торкається його дружини п. Клавдії Піснячевської, з якою він, Піснячевський, живе з законному шлюбі;

б) слово „любочка" є образа для всякої чесної жінки, а значить і для п. Піснячевської;

в) він, Піснячевский, має право і обовязок обороняти честь п. Піснячевської, яко своєї дружини;

г) дійсним хазяїном і фактичним проводарем ґазети „Боротьба" являється п. Семен Вітик, а значить, цей останній відповідає за зміст усього того, що друкується в цій ґазеті, а особисто за зміст статті, яка не має підпису її автора, — доручив пп. Макаренкові і Слюсаренкові

а) бути його, п. Піснячевського, заступниками в його з п. Вітиком Семеном гоноровій справі;

б) вимагати від п. Вітика сатисфакції;

в) як що п. Вітик в найближчому числі ґазети „Боротьба" і журналу „Воля" у відповідній формі попросить вибачення, то скінчити ту гонорову з ним справу миром;

г) коли мирним шляхом гонорової справи полагодити не удасться, викликати його, п. Семена Вітика, на дуель з п. Віктором Піснячевським, як з оборонцем чести своєї дружини п. Піснячевської.

Рішення.

1. Взагалі слово „любочка" є образа для чести порядної жінки і порядними людьми у відношенню їх до поважаємих ними жінок не вживається.

2. Беручи на увагу зміст всієї статті „Журналістичний Бандит" і те місце, в якому слово „любочка" вжито, нема сумніву, що автором тої статті це слово вжито навмисно з ганебною метою відносно п. Піснячевського і, по меншій мірі, без необхідної обережности відносно особи пані Піснячевської, як що іменно її автор мав на увазі.

3. Стаття „Журналістичний Бандит" є політичний крок відносно персони п. Піснячевського, як політичного діяча і журналіста, і в цій статті її автор ні в якому разі не мав підвалин торкатись п. Піснячевської, як людини, котра ніколи не грала ролі, як політичний діяч або журналіст. З приводу цього — слово „любочка" є образа чести п. Піснячевської, цілком як приватної людини, маючої з п. Піснячевським, як з політичним діячем і журналістом, спільного тільки

те, що вона є його дружина. А кожний громадянин, політичний діяч і журналіст в своїй боротьбі зі своїми політичними чи журналістичними ворогами мусить відокремлювати цих ворогів від їх родини і ні в якому разі, поважаючи себе, як порядну людину, не чипати ніяким чином членів родини свого політичного чи журнального супротивника.

4. Беручи на увагу все вище зазначене і те, що п. Піснячевський дійсно має право і обовязок обороняти честь своєї дружини, — п. Семен Вітик, коли він дійсно:

а) є відповідальна людина за зміст ґазети „Боротьба", як фактичний її проводарь;

б) в статті „Журналістичний Бандит" під словом „любочка" розумів іменно п. Клавдію Піснячевську — дружину п. Піснячевського, —

обовязан дати сатисфакцію в умовах, передбачених гоноровим кодексом.

5. Негайно звернутись до п. Вітика, скласти йому зміст доручення п. Піснячевського і домагатись від нього сатисфакції в формі, яка відповідає чести ображеної ним людини — п. Піснячевської, і, — вжити всіх заходів, щоб скінчити цю гонорову справу миром.

6. Коли ж п. Вітик відмовиться дати сатисфакцію в формі, яка б задовольнила ображену ним сторону і в той час давала можливість скінчити справу миром, — викликати його, п. Семена Вітика, на дуель з п. Віктором Піснячевським.

І. Макаренко. Ф. Слюсаренко.

Протокол № 2,

зложений в гоноровій справі п. Віктора Піснячевського і п. Семена Вітика.

Заступники п. В. Піснячевського п. Федір Слюсаренко і п. Іван Макаренко. Місце: Відень I, Herrengasse, кавярня „Central". Час: 28. вересня 1920 р. о годині 7. по полудні.

Стан фактичний.

Дня 28. вересня 1920 р. в 3. год. 15 хв. по полудні у Відні I, Herrengasse, в кавярні „Central" заступники п. Піснячевського п. І. Макаренко і п. Ф. Слюсаренко звернулись до п. Семена Вітика і зложили йому зміст доручення п. В. Піснячевського, як то зазначено в протоколі № 1-ий, рішення § 1—5 включно.

На це п. Семен Вітик в той же час відповів: „пан Піснячевський на сторінках журналу „Воля", обурюючись на ріжних політичних діячів, не відокремлював дружин тих діячів. Так нехай тепер знає, як то воно є".

Заступники п.п. Макаренко і Слюсаренко на це додали, що коли б і дійсно п. Піснячевський робив що небудь подібне, то все ж таки ні в якій мірі того самого не можно закинути п. К. Піснячевській, і що заступники п. Піснячевського як раз і настоюють на тому, щоб пані К. Піснячевська була п. Вітиком відокремлена в його боротьбі з п. Піснячевським, як політичним діячем.

На це п. Вітик відповів: „пан Піснячевський ніколи не відокремлював від своїх політичних ворогів їх дружин, і в його журнальних статтях маються про чужих жінок такі фрази, як, наприклад, „Руда Ройза" і т. и.*). Нехай же попе-

*) Прим. Ред.: П. Вітик перекрутив мабуть по свому цілком коректну заяву нашої часописі про дружину В. К. Винниченка д-ра Р. Я. Ліфшіц-Винниченкову, де ми казали, що вона брала фактичну участь у нещасних переговорах деяких укр. соціалістів з Раковським і Мануільським в Київі 1918 році, котрі скінчились так сумно і для Винниченка і для Директорії. Само собою розуміється, що наша заява ні по тону, ні по змісту не має нічого спільного з Вітиковою. Так само як перед революцією найкраще громадянство Росії було обурено і на чолі з держ. Думою отверто виступало проти безвідповідальних впливів цариці.

ред усього сам Пісналчевський відокремлює дружин своїх політичних ворогів, тоді і я буду відокремлювать дружину пана Пісначевського од п. Пісначевського. А якщо того робить не буде, то діждеться ще гіршого."

Бачучи, що мирним шляхом, в переговорах з п. Вітиком безпосередньо, гонорову справу налагодить неможливо, заступники п. Піснячевського п.п. Слюсаренко і Макаренко тут же склали п. Вітикові і останню частину своїх уповноважень, як то зазначено в протоколі № 1, рішення § 6-ий себто, що п. Піснячевський викликає його, п. Вітика, на двоєбій.

Пан Семен Вітик у відповідь на це заявив тут же буквально так: „я з п. Піснячевським дуелюватись не буду, бо я взагалі не дуелююсь". Сказавши це і вдруге, п. Вітик, попрощавшись з заступниками п. Піснячевського, вийшов з кавярні „Central".

Зазначена розмова заступників п. Піснячевського з п. Вітиком була на протязі 35 хвилин і скінчилася в 3. години 50 хвилин по полудні.

Рішення.

Беручи на увагу те:

1. Що пан Семен Вітик не відмовлявся і не пробував відмовитись від того, що ґазета „Боротьба" є його ґазета і що він один відповідає за зміст статті „Журналістичний Бандит", а навпаки весь час казав — „я";

2. Що пан Семен Вітик ні одним словом не обмовився про те, що він не мав своєю метою образити пані Піснячевську, а навпаки — погрожував, що на цім справа не скінчиться і що він має ще щось зробити в тому ж напрямкові;

3. Що в той же самий час п. Вітик нічого не закидав і не міг закинути п. Піснячевській, як приватній людині і як громадській діячці, яка була б чим небудь винна перед п. Вітиком, або перед ким небудь другим, або громадянством;

4. Що пан Вітик зачепив імя і честь п. Піснячевської з-за того тільки, щоб болячіще зробити панові Піснячевському; що взагалі він, п. Вітик, відмовився дати сатисфакцію в суті і формі, яка б дала можливість скінчити гонорову справу миром, — по тим же самим мотивам: —

5. Що такий метод боротьби з політичними ворогами взагалі не є джентльменський і не гармоніруе з достоїнством політичного діяча і журнального робітника, який себе поважає;

6. Що боротьба рівною зброєю з такими політичними діячами і журналістами взагалі неможлива, а образи з їх боку не мають ніякої вартости;

7. Що відмова п. Семена Вітика від двоєбою не має під собою ніяких, з погляду лицарства, підвалин, бо заява про те, що „я взагалі не дуелююсь", немає ніякої вартости;

8. Що відмова п. Вітика дати сатисфакцію порядком, передбаченим гоноровим кодексом, знищує його права і обовязки, як лицаря;

9. Що домагатись від такої людини сатисфакції в умовах, предбачених гоноровим кодексом, взагалі неможливо,

ухвалено:

1. Пан Семен Вітик є людина, яка нездібна дати і отримувати сатисфакцію в гоноровій справі на умовах, передбачених гоноровим кодексом;

2. Гонорову справу п. Віктора Піснячевського і п. Семена Вітика, з погляду гонорового кодексу, числити скінченою.

Беручи же на увагу те, що обовязок секундантів є не тільки обовязок перед мандатодавцем, а головним чином, і перед громадянством, суспільством,

---

Олександри Федоровни з своєю камаріл'єю на державні справи Россії; так же і ми не тільки занотували факт втручання п. Винниченкової в українські державні справи; але і твердо підкреслили це, на що мали і маємо повне право, як орган преси.

а також і те, що тепер і в майбутності, по волі і по неволі, окремим людям і суспільству прийдеться мати з п. Семенем Вітиком ті чи другі стосунки, а це обовязує секундантів зазначений факт відмови п. Вітика від дачі сатисфакції на умовах, предбачених гоноровим кодексом, обставити так, щоб він, цей факт, ні у кого і ні з якого боку не викликав сумніву, — ухвалено:

Знов звернутись до п. Семена Вітика і домагатись від нього, щоб він свою відмогу зложив на папері, або через своїх заступників.

І. Макаренко. Ф. Слюсаренко.

Протокол № 3,

зложений в гоноровій справі п. Віктора Піснячевського з п. Семеном Вітиком.

Секунданти п. В. Піснячевського пп. Федір Слюсаренко і Іван Макаренко. Місто: Wien I, Herrengasse, кафе „Central". Час: 5 год. по полудні, 30. вересня 1920 р.

Стан фактичний:

Дня 30. вер. 1920 р. в 4. год. по полудні, у Відні I, Graben, в кавярні „Graben", виконуючи рішення від 28. вер. 1920 р. (Протокол № 2), заступники п. Піснячевського — п.п. І. Макаренко і Ф. Слюсаренко звернулись до п. Семена Вітика з заявою:

1. В кавярні „Central" по Herrengasse, 28. вересня, ц. р., в гоноровій з Вами справі п. Піснячевського, Ви зробили надзвичайно важну заяву.

2. Ми почували б себе, як заступники п. Піснячевського, а також і як чесні громадяне, чесно і до кінця виконившими свої обовязки, коли б Ви Вашу відповідь зложили на папері і дали нам, або передали ту ж заяву через посторонніх людей.

П. Семен Вітик негайно згодився на це і запрохав призначити з приводу цього побачення з ним на слідуючий день. Зауважене побаченя призначили на 1. жовтня в 2. г. дня у Відні I, Graben, в кавярні „Graben".

Рішення.

В назначений час прибути в призначене місце.

Іван Макаренко. Федір Слюсаренко.

Протокол № 4,

зложений в гоноровій справі п. Віктора Піснячевського і п. Семена Вітика.

Заступники п. Піснячевського п. Ф. Слюсаренко і п. І. Макаренко. Місце: Відень I, Herrengasse, кав. „Central". Час: 8 год. веч. 1. жовтня 1920 р.

Стан фактичний.

Згідно рішенню, зложеному в протоколі № 2. від 28. вересня, року 1920, і рішенню, зложенному в протоколі № 3 від 30. вересня 1920 р., цього 1. дня жовтня 1920 р. о 2 год. по полудні заступники п. Піснячевського п.п. І. Макаренко і Ф. Слюсаренко явились в кавярню „Graben" у Відні I, де п. Вітика не було і де підійшли до них п.п. Кобздай і Федитник і заявили, що вони є заступники п. Семена Вітика.

З заступникам п. Вітика заступники п. Піснячевського мали в названному місці від 2-х до 6-ти годин по полудні 1-го жовтня 1920 р. засідання, про що зложено окремий протокол за підписами заступників обох сторін.

На цьому засіданні п. Вітик, через своїх представників, не відмовився від своєї заяви, яку він зробив 28. вересня в кавярні „Central" і яка зложена в протоколі № 2 від 28. вересня 1920 р. Але п. Вітик, через своїх представників, на цьому засідані вперше додав мотив, на підставі якого він відмовляється від дачі

сатисфакції в умовах, передбачених гоноровим кодексом, при чому п. Вітик, як підставу, додав через своїх представників папір, на якому складений протокол у Відні з дня 25. березня 1920 р. за підписю одного полковника В. Гемпеля і при відсутности підписі другого заступника. В тому протоколі розсказується, що п. Піснячевський, у Відні I., по Herrengasse, в кавярні „Central" був 19. березня 1920 р. тяжко ображений на словах п. В. Калиновичем і що п. В. Піснячевський не вимагав від п. В. Калиновича сатисфакції на умовах, передбачених гоноровим кодексом.

Рішення.

Беручи на увагу те:

1) Що п. С. Вітик 28. вересня 1920 р., складаючи свою відмову дати сатисфакцію на умовах гонорового кодексу, про нездібність п. Піснячевського не сказав ні одного слова;

2) Що того ж самого він не заявив і 29 вересня, себто, до втрати передбаченого гоноровим кодексом строку — 24 години;

3) Що таким чином він дав право і обовязок числити, що він, п. Вітик, є нездібний до дачі сатисфакції на умовах, передбачених гоноровим кодексом

4) Що також тим самим і своєю заявою від 28. вересня 1920 р. в кавярні „Central", він, п. Вітик, дав право і утворив обовязок числити гонорову справу з ним п. Піснячевського скінченою навіки;

5) Що після того ніякі нові з боку п. Вітика заяви і мотиви в гоноровій справі не мають ніякої вартости;

6) Що всякі нові заяви і мотиви п. Вітика мають бути численими, як кроки з боку людини, яка не має здібности здійснювати ті чи инші кроки на умовах, передбачених гоноровим кодексом;

7) Що таким чином п. Вітик знищив можливість викликати його на суд чести з приводу його, через його представників, заяви про нездібність до дачі і отримання п. Піснячевським сатисфакції;

8) Що між мотивами, які п. Вітик подав 28. вересня 1920 р. в 3 г.15 хв. — 3 г. 50 хв., і мотивами своєї відмови від дачі сатисфакції, які він подав 1-го жовтня 1920 р. в 2—6 год. дня, мається глибока, взаємно знищающа ті мотиви протилежність; бо в перший раз він взагалі відмовлявся від дачі сатисфакції і визнавав себе нездібним до двоєбію, а в другий раз, через своїх представників, він, п. Вітик, зробив заяву, з якої видно, що він відмовляється від дачі сатисфакції не з приводу своєї нездібности, а з приводу нездібности, як він то каже, п. Піснячевського;

9) Що така протилежність мотивировки зайвий раз підкреслює, що п. Вітик Семен дійсно нездібний для того, щоб до нього мати відношення, як до лицаря;

10) Що вартість має засідання представників п. п. Піснячевського і Вітика тілько ту, що досить формально сконстатовано, що 28. вересня 1920 р. п. Вітик С. відмовився від двоєбію з приводу визнаної ним же самим нездібности бути лицарем, —

Ухвалено:

1) Ніякого руху питання про заяву п. Вітика Семена про нездібність лицарську п. Піснячевського не давати;

2) Сконстатувати ще раз, що гонорова справа п. В. Піснячевського і п. С. Вітика скінчена у Відні I, Herrengasse, кавярня „Central", в 3 год. 50 хв. по полудні 28. вересня 1920 р.

3) Сконстатувати також ще раз, що гонорова справа п. В. Піснячевського і п. С. Вітика скінчилась визнанням п. С. Вітиком себе нездібним до лицарської дачі і отримання сатисфакції.

І. Макаренко. Ф. Слюсаренко.

ДОДАТОК:

Протокол,

списаний 26. березня 1920 р. о 8-й ч. веч. в гоноровій справі п. В. Піснячевського і п. В. Калиновича.

Секунданти п. В. Піснячевського В. Галушка і Ал. Ковалевський. Місце: помешкання п. Ал. Ковалевського, Відень IX, Alserstrasse 32/14. Час: 26. березня о 8-ій год. веч.

Фактичний стан.

25. бер. о 5-ій год. 40 хв. веч. п. Алек. Ковалевським було одержано від представників п. Калиновича — полк. Гемпеля й сотн. Чучмана — протокола, складеного о 8-й год. рано 25. березня б. м. в гоноровій справі п. В. Піснячевського й п. В. Калиновича. Не дивлячись на заяву п. Калиновича, що він доручає своїм представникам — полк. Гемпелю і сотн. Чучману — задовольнити п. Піснячевського в який завгодно спосіб, навіть, коли б і були порушені якісь формальности з боку п. Піснячевського, — вони не тільки ухилились від покладеного на них доручення, а ще й порушили свої функції обмірковуванням всього інцінденту по самій суті, виправдуючи п. Калиновича і осуджуючи, а навіть в свою чергу ображаючи, п. Піснячевського. Таке поводження представників п. Калиновича В. вважаємо недопустими не тільки з точки погляду гонорового кодексу, а і з точки погляду звичайної житьової етіки; з другого боку, представники п. В. Калиновича після нас не мають права посилатись на порушення формальностей з боку п. Піснячевського через те, що п. Калинович порушив основний принціп джентльменства — боротися лице в лице, не ховаючись за спину своєї дружини, котра, як жінка, не відповідає за свої вчинки; до того ж боротися в таких умовах, які б не могли звязувати противника (публичне місце, присутність чужинців; et. cet.).

Рішення.

1) Рахувати, що сатисфакція повинна бути дана п. Калиновичем протягом якого завгодно терміну й згідно його урочистій обіцянці — в який завгодно спосіб; 2) рахувати, що п. В. Калинович, посилаючись на формальности, порушив цю свою обіцянку і свідомо ухилився від поєдинку; 3) рахувати, що секунданти п. Калиновича своїм протоколом від 25. бер. ухилились від виконання обовязків секундантів; 4) не входячи в обговорення інцінденту В. Піснячевський — В. Калинович по єству, повернути протокол представників п. Калиновича — полк. Гемпеля й сотн. Чучмана — як такий, що цілком не стосується до інцінденту і наших уповноважень, що до ліквідації його; 5) приняти лише лист секундантів п. Калиновича від 25 березня, в якому вони зазначають пропущені п. Пічнячевським 24 год. терміну після інцінденту, й ще раз підкреслити, що виклик на поєдинок був переданий протягом 24 год.; 6) звернутись до п. Піснячевського з листом, в якому зазначити, що з огляду на розвязання інцінденту в гоноровий для п. Піснячевського спосіб, ми, уповноважені ним його секунданти, від нині складаємо свої уповноваження.

В. Галушка. Алек. Ковалевський.

ВОЛЯ
УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖНЕВИК

Т. 4. Відень, 16. жовтня 1920. Ч. 3.

М. К.

„Федералісти“.

В одній промові у відповідь на інтерпеляцію в Палаті Громад про українську державність п. Льойд Джордж сказав, що він знає про боротьбу українського народу, як проти большевиків, так і проти инших ворогів, але що ще не прийшов час до вирішення питання про Україну, бо не зовсім ясно, за що там ведеться боротьба. Українське суспільство, на його думку, поділилось на дві течії — одна бореться за суверенність України, а друга за федерацію з Росією.

Так справа і представляється для чужинців, коли вони роблять спроби з'ясувати собі нашу боротьбу за визволення.

Дійсно ще три роки тому більшість українського суспільства мала своєю політичною програмою перетворення бувшої Росії у федеративну державу, в склад якої входила би і Україна. Але політичні події показали, що ця програма цілком не можлива до переведення в життя, бо російські керуючі чинники без ріжниці напрямів являються противниками справжньої федерації. Ми бачили, як перешкоджала так звана революційна демократія за часів Керенського заходам народів бувшої Росії творити державність на грунті цеї програми — хоч народи скликали були навіть з'їзд народів у Київі в осени 1917 р., як раз для вироблення практичних заходів в цьому напрямі; ми бачили, як праві верстви російського суспільства за Колчака—Денікіна ставились до таких держав, як Дон та Кубань, котрі в принціпі не відкидали ще тоді можливости федеративного звязку з Росією, і нарешті ми знаємо, як переводиться в життя федеративна програма російськими комуністами. Росіяне всіх напрямів визнають федеративну платформу тільки, як засіб відбудовання Росії в бувших межах, як засіб панування їх над усіми иншими народами, як тільки нову форму експльоатації тих природніх богатств, що посідають бувші поневолені народи. А що найменше — вони хотіли би грати таку ролю в федеративній Росії, як Прусія в Німеччині.

Очевидно, що всім народам, які борються за своє визволення, а особливо після того роспаду Росії, який відбувся, цілком не подорозі з російськими „федералістами“. І на протязі 1918 та 1919 р. майже всі народи, які ще в 1917 р. мали своєю програмою федерацію з Росією — стали на грунт суверенної державности. Одним з них вже пощастило вибороти свою державність, другі ще борються, але федеративна програма для них вже мертве гасло, вже пройдений етап в боротьбі за свою волю.

Українському народові, на жаль, доводиться боротися за свою державність в далеко важчих умовах, іти до неї більш тернистими шляхами — і через це деякі групи нашого суспільства не встояли в цій боротьбі і легковажно починають здавати позиції.

Так українські комуністи роблять заходи порозумитися з Совітською Росією вже на грунті федерації, забуваючи, що для большевиків Туркестанська Республика є те саме, що і Радянська Україна, і що вони фактично визнають за обома республиками однакове самовизначення — бути частиною Росії зі спільними фінансами, військом, зі спільною закордонною політикою та при умові повної залежности від Совітської Росії в справах економично-господарських (залізниці, пошта і телеґраф, торгівля, промисловість і т. д.) На шлях федеративної платформи робили спроби стати і соціалісти-революціонери — але, побачивши, чим на практиці є „незалежна“ Радянська Республика, вони більш категорично домагаються Суверенности Радянської України, ніж українські комуністи, і своїми вимогами примушують і цих останніх більш рішуче боротися за суверенність.

Не поділяючи зовсім тактики цих лівих українських соціалістів і вважаючи її шкодливою для дійсно суверенної Української Державности — ми принаймні можемо зрозуміти, чому ця частина українського суспільства пішла таким шляхом.

Тепер з'явилися на політичному обрії ще нові „федералісти“ з так званого „Українського Національного Комітету“ в Парижі. Народились вони в той час, коли деякі галицькі політики, як К. Левицький в „Українському Прапорі“, Панейко і його приспішники в Парижу та пан диктатор Петрушевич у Кам'янці робили заходи „федеруватись“ з Денікіним.

Тоді то і заклався той комітет, видавши свою першу деклярацію при участи деяких членів галицької делеґації в Парижу.

Галичане незабаром, після знищення денікінської авантюри, покинули тісне співробітництво з цим комітетом, і панове Моркотун, Цитович та Могилянський лишилися одні. Робили вони всякі спроби прийняти до себе ще деяких Українців, — але безуспішно, бо навіть п. Вишневський, бувший товариш міністра внутрішних справ за гетьманщини, не схотів мати з ними діла. Але ті люде, що за гроші можуть навіть з „чортом“ працювати, побачивши, що од українського уряду вже нічим не можна поживитися, — не забувайте, що п. Моркотун був раніще секретарем гетьмана, а потім у Парижі одержував гроші від Української Делеґації, що він дуже просився бути секретарем п. Тишкевича, що п. Цитович був третім секретарем в Делеґації по запрошенню п. Тишкевича, що раніще він був урядовцем в міністерстві закордонних справ — знайшли шлях до п. Маклакова і роспочали свою роботу. Росіяне уміють користуватися такими людьми і пустили їх у світ. Тепер цей комітет трьох російських аґентів в своїх деклі́раціях вже заявляє, що він є орґанізацією ріжних українських партій, або українських антібольшевицьких партій і т. д. (La jeune Ukraine № 1). А на ділі є правдою те, що ці люде не належать ні до яких партій, за винятком п. Миколи Могилянського, який не то був, не то і тепер є російським кадетом.

Ми вже знаємо, в чому справа: — Росіяне роблять заходи зробити з України, Дону та Кубані собі форпост проти Совітської Росії — тому вони бажали-б вишукати таких Українців, які станули-б на плятформу „федерації“ з Вранґелем,

згодилися-б утворити фікцію „українського“ уряду, і таким чином дали-б можливість Врангелю бути на чолі фіктивної федерації України, Дону, Кубані, Терщини та Астраханщини, бо це з ріжних причин потрібно йому мати перед Европою. Ми пропускаємо, що п. Врангелю удасться ще відшукати кількох Українців у Криму або десь на Херсонщині чи Таврії — але цілком певні, що не удасться йому ні сформувати з них „українського“ уряду, ні „української“ армії, а навпаки його спроби матимуть ще гірші результати, ніж спроби Денікіна.

Нині Росіяне, очевидно большевицькими методами, видають декларації і ріжні обіцянки, щоби на ділі провадити протилежне. Так п. Струве, домагаючись визнання уряду Врангеля, на конференцію у Спа подав ноту, що Врангель стоїть на грунті самовизначення народів, що він провадитиме демократичну політику, що розвяже земельне питання на користь селянства, що буде уникати виступів проти новоутворених держав і т. д. А коли один український дипльомат з задоволенням в розмові з ним підкреслив, що нарешті Росіяне становляться на правдивий шлях, то п. Струве відповів — це все слова, ми це говоримо для Европи, а там на місці буде все залежати від реального відношення сил.

Ми бажали-б, що-б українське суспільство, особливо там на Україні, знало ціну всім цим заявам, щоб не зробило помилки і справді не повірило цій фразеольогії „федералістів“ з права, як то вже маємо ми з нашими лівими соціалістами.

А що коло Врангеля буде крутиться купка російських агентів, ставши „федералістами“ за певну мзду, — це не повинно нас ніскільки хвилювати. Сам Врангель побаче, з ким має діло, і далі свого передпокою їх не пустить! Нам же лишається іти своїм раз наміченим шляхом, поки нарешті всі наші вороги не примиряться з фактом Суверенної України, зрозумівши, що федерація це музика будуччини, а сьогодня перед нами усіма є одно завдання — боротьба за волю та державність.

Е. Сокович.

Економічне становище Росії.

І.

За останні часи майже во всіх країнах „модним“ стало питання про улаштовання торговельних зносин „з Совітською Росією“. І це цілком зрозуміло. Бо коли на протязі шости років в европейськім господарчім бюджеті не істнує такий фактор, як бувша Росія — той бюджет не може бути зведений так, як він зводився ранійше. Треба переплачувати за щось, що ранійше коштувало дешево. А в Аргентині тепер усі елеватори і склади завалені хлібом. Але треба велику кількість тонажу і ще більш дорогої валюти, щоб цей хліб привезти до Европи.

Коли Англійці перші підняли питання про початок торговельних зносин з Росією, то розуміється — підстава цьому була валютова: як не дорогі продукти в Росії, але в порівнанню з вартістю валюти, вони дешевші, ніж американські. Німеччина душиться без експорта. Як в ближчі часи Німці не добються можливости вивозити крам, в Німеччині буде економична катастрофа. Тому то ясно, через що усі офіціяльні представники німецького уряду „розшаркувались“ перед інжініром Ломоносовим, представником Совітів, котрий дав заказ на 300.000.000 (на паротяги) і наговорив їм всяких приємних річей. У Німеччині большевикам

вдалось переконати опінію, що Росія може дати сирівці і буде вести величезні торговельні зносини з Німеччиною; при чому Україна забута на стовбцях преси; навіть слова „Україна“ — ви там не знайдете.

Крім того при всіх балачках, чи з „Антантою“, чи з другими державами, большевики хваляться, що за все будуть платити золотом.

Які ж у них є дійсні його запаси?

Останні відомости, котрим можна дати віру, від 29. жовтня 1917. року, коли золотий запас був на суму 1.328.000.000 карбован. Окрім того за кордоном (до війни), головним чином в Німеччині, було 551 міліон. Та серед населення було в обороті біля 500.000.000 карб.

Маються відомости, що большевики почали штамповати 10 карбованці (з Миколою II. як було за старі часи), але тільки 10% чистого золота. В жовтні 1914 через Архангельск було відправлено в Анґлію 12 міл. золота за воєнне приладдя. В Америку через Владивосток було відправлено біля 100.000.000 карб. 1. жовтня 1917 року було переслано і здепоновано в Стокгольмі в банку 1.000.000 золотом. Після берестейського мира большевики були обовязані заплатити 400 міл. золот. (мир без анексій і контрібуцій); з них 32.000.000 було відправлено в Німеччину (1918); тепер те золото лежить вже в льохах Banque de France в Парижі. В 1914 році намито золота приблизно на 100.000.000 карб. В той час, коли большевикам загрожувала небезпека в Петрограді, весь золотий запас було перевезено до Казані. В мент наступу Колчака та Чехо-Словаків, коли вже Казань була під загрозою, народні комісари зробили розпорядження перевезти золото до Вятки. Одначе встигли вивезти тільки меншу половину, решта дісталась в руки Колчака. З тим золотом, що повезли до Вятки, трапилась якась темна історія.

Та частина, що дісталась в руки Колчака, була поділена між ним та Чехо-Словаками.

Колчак мусів свою частину витрачати на зброю (між иншим багато було відправлено золота в Шанхай); а Чехо-Словаки увесь час 50 ваґонів з золотом возили з собою і оберегали. При самому кінці, як уже Колчак був знищений і становище самих Чехо-Словаків було скрутне — большевики поставили їм вимогу, аби вони віддали назад золото; і тільки тоді їм буде можно виїхати до Владивостоку. Нарешті ця умова була принята і народні комісари достали 36 ваґонів золота — приблизно 36.000 пудів на суму біля 700.000.000 карбованців. Оці 700 міл. золота большевики напевно мають. Окрім того большевики ограбували усі сейфи, що багато не могло дать золота; бо більшість його розійшлась по рукам. Фамілія Романових мала великі кошти в дорогоцінних камінях і жемчуґах. Це все теж здебільше розграбовано. Не так давно напр. в Новоросійську якійсь Жид продав Грекам жемчужне „ожерелье“ Марії Федоровни за 15.000.000 донських карбованців — як перевести на чужоземну валюту, то це за безцінь. В Америці була заарештована посилка „товаришу Мартенсу“ — з брилянтами, як гадають, з імператорської корони. В Льондоні партію бриліантів продав Каменев.

В бюджет 1920 року внесено дохід від 400 пудів золота, котре має бути „намито“, але за який термін, невідомо. Коли за 1920 рік, позаяк бюджет на цей імено рік, то це дуже багато.

Большевики, балакаючи про те, що вони будуть доставляти сирівці, врешті решт переводять розмову на уплату золотом.

Чи зможуть большевики дійсно дати щось Заходові? Розуміється це для них діло другостепенне — можливо, що це їх по сути не цікавить. Дати відповідь на це надзвичайно трудно. Особливо для людини, що звикла до друкованого слова ставитись з повагою, дуже трудно розібратись в тім, що вони пишуть про свої засоби. Приходиться користуватись ріжноманітними джерелами.

Так н. пр. відомости з естонської митниці мають велике значіння.

За послідню половину серпня відправлено в Росію 97 ваг. краму. З них 37 ваґонів господарських машин. Але одночасно передано три ваґони шкір, ваґон з штучними дубільними препаратами і ваґон солі. Таким чином, навіть сіль посилається в Росію. Російська шкіра була відома повсюди закордоном.

А тепер шкіру везуть в Росію. В 1913 р. напр. в одну Німеччину було вивезено на 20,000.000 марок шкіри.

В Росії маються багатійші запаси солі. В Ілецькій Защиті, також як і у нас біля Бахмута, сіль приходиться виломувати. Але окрім того є Ельтонське озеро (в 1—2 версти від залізн. станції Ельтон), де сіль, як крига, лежить по березі, і її можна брати стільки, скільки хочете. Мається Баскунчакське озеро, також з самоосадочною сіллю. Від його йде маленька залізниця (60 верст) до ст. Ахтуба на Волзі, звідкіль можна водою сіль везти куди завгодно. Солі там дуже великі запаси. І при таких умовах сіль привозять з закордона!

Який же дійсно економічний стан Совітської Росії і чи є можливість встановити торговельні зносини?

Стан транзіту. В „Еконмической Жизни" иноді попадаються відомости про кількість попсованих паротягів, та про кількість нових збудованих і відремонтованих.

Тому дозволю собі перевезти кількість дійсно працювавших і працюючих паротягів по рокам:

1916	1917	1918	1919	1920
18230	17012	14519	4577	3069

В колишній Росії малось всього вісім заводів по будівлі паротягів, а саме: Путіловський, Брянський, Сормовський, Коломенський, Невський, Вотскінський та два на Україні — Харківський та Луганський (Гартмана).

До війни випускалось до 1600 нових паротягів. Було випущено нових паротягів:

1915	1916	1917	1918	1919	1920
903	599	396	191	85	?

Жах бере, як що вдуматись в ці цифри! Життя спиняється. В цих цифрах усе пояснення економічного становища Совітської Росії.

В Туркестані мається н. пр. запаси хлопка більш 8.000.000 пудов, для Москви та Владімірської (або як тепер вона називається Красної ґубернії). Він конче потрібен, бо фабрики стають. Але нема можливости його вивезти. Є можливість для вивоза хлопка дати тільки два потяги помісячно, цеб-то вивозити 80.000 пудів.

На Уралі маються запаси виробленого заліза біля 15.000.000 пудів. Але є можливість щомісячно дати тільки один потяг для доставки заліза на фабрики.

Раніише в одну Німеччину що-річно вивозилось до 16,000.000 пудів льну. А тепер по відомостям Рикова (голова господарчої секції) в 1918 році було зібрано всього 5,000.000, а в 1919 році ще гірше (цифр не дає). Він пояснює це тим, що позаяк своєчасно не підвозиться хліб, то селяне перестали сіяти льон, а почали сіяти хліб. Дійсно більшість льону давали ґубернії: Костромська, Смоленська, Ніжегородська, Тверська, де населенню завше власного хліба не ставало. І туди підвозилась пшениця з півдня

Взагалі, зменшення площі посівів це є відповідь селян на бажання комуністів забирати лишки виробів.

Що все населення становиться вороже до господарчих методів большевиків, це видно й по другим галузям господарства: за першу половину 1919. р., по словам того-ж Рикова, Совітська Росія одержала 1,000.000 шкір. Але кількість шкір що-місячно так зменшується, що він пропонує необхідним вжити якихсь заходів, аби Держава їх конче одержала.

З паливом справа стоїть так: за зіму 1919.—1920. року було вирублено лісу коло 5,000.000 куб. сажень, приблизно половину того, що було намічено по проґраму совіта комісарів. Але вивезти фактично змогли залізницями тільки 1,400.000 куб. сажен, та водою біля 1,000.000. Таким чином половина залишилась на місці. З вуглем так само. Маються на верху землі великі запаси вугля. Але нема можливости доставити його куди треба.

Що торкається взагалі до становища промисловости, то, як каже Риков, „періодъ сомнѣній прошелъ": майже вся промисловість націоналізована, перейшла в руки

совітських орґанізацій. Одначе фактично працює тільки біля 2000 підприємств, а друга половина зачинена, бо немає або палива, або сирівців, або робітників. По підрахункам працює всього біля 1,000.000 чоловік. Значна більшість підприємств вироблює зброю для червоної ярмії. Почувається недостача добрих робітників. Мілітарізація труда потрібна була большевикам, для заведення примусової праці, бо кращі елєменти робітників пішли з фабрик. Через що — скажу далі, коли буде йти мова про положення робітників.

В металурґічній індустрії працювало 614 підприємств (із 1191, котрі були націоналізовані). В прошлому році вони дали 40 міл. пуд. метала. Це меньш, як 30% від нормальної кількости, що потрібна населенню. Одначе, із цих 40 міл. фактично пішло на вироби тільки половина. Перепись, зроблена в січні 1920. р. на Уралі, показала, що там мається 25 міл. пуд. заліза, 6 тисяч пуд. цвяхів, та 3 міл. пуд. ріжноманітних залізних виробів. Це, по словам Рикова, менше, як 1/4 потрібного мінімума для того, щоби підтримувати промисловість. Зараз працює тільки 14 домен (із 97) і 16 Мартиновських грубок (із 90). Кількість робітників біля 100.000, що меньше як половина того, що було ранійше.

В текстільній промисловости теж саме. Тут абсолютно всі підприємства націоналізовані. Не вважаючи на це, а власне мабуть через це, в 1919 році було виробів всього 10% від того, що можна було дістати при нормальнім стані. Із 7 міл. веретен працює тільки 7%, і із 164.000 ткацьких станків тільки 11%.

З доставкою хлопка (запаси в Туркестані є) справа стоїть так: в 1918, р. було доставлено 15% від загальної потреби; а в 1919 . . . 4½ %.

Маються запаси пряжі біля пів-міліона пудів; але що-місячно все ж таки кількість виробів зменшується. Риков з жалем каже, що майже вся текстільна індустрія так званного „центрального района“ вмерла.

Ці цифри доклада Рикова зробили велике враження на Заході. Большевики зараз же почали їх стушовувати. Появилась стаття Мілютіна — „Два роки господарчої диктатури пролетаріяту в Совітській Росії“ —, написана спеціяльно, аби заспокоїти опінію Захода. Але розуміється, всякі красні слова не можуть скасувати враження цифр. Бо відомо, що „цифри не знають партій, але усі партії мусять знати цифри“.

Мілютін каже, що перше завдання було — знищення старих капіталістичних відношень, друге — орґанізація нових форм народнього господарства для побільшення і покращання продукції.

Це вилилось в такі фази: 1. утворення нових форм орґанів керування господарчого життя замісць старих зруйнованих капіталістичних; 2. знищення приватної власности во всіх формах господарства. Націоналізація банків, фабрик, залізниць, копалень, торговельного фльота; 3. приняття всіх продуктів проїзводства до рук держави і орґанізація державного поділення продуктів.

В 1918/19 роках було націоналізовано: підприємств 4.000; пароплавів і барок 16.000; землі 60,000.000 десятин.

На місці приватних підприємств склалося:

В промисловости — державних обєднаних підприємств (трестів) 90; фабричних підприємств 4000.

В сільсько-господарчім районі — совітських господарств 2.391; совітських комуній 5.961.

Усі ці цифри мають тільки значіння на папері; а в дійсности справа стоїть цілком инакше.

По відомостям Рикова половина підприємств зачинена, а друга (вже по відомостям „Економической Жизни“) за першу половину 1920 року дала дефіціту 23,8 міліардів карбованців.

Сам Мілютін не може замаскувати крізи з паливом. Бухарін в „Червоному Прапорі“ дає такі відомости цро стан вугільної промисловости:

Здобуто в Донецькому басейні в січні 1913 року 143 міл. пуд; в січні 1920 року 11 міл. пуд.

В Московському районі по Бухарінським відомостям добича ніби-то трохи побільшала: 1916 — 9,00 міл. пуд., 1919 — 9,20 міл. пуд. А робітників там зараз

працює в чотирі рази більше, ніж ранійше. Це підвищення одначе треба взяти під сумнів, бо одночасно маються иньші відомости, що іменно в Московськім басейні добича понизилась.

Взагалі цифри Мілютіна такі, що той, хто хоч трохи знає стан промисловости, відноситься до них з сумнівом. Конкретний приклад: по його данним в Совітській Росії за сезон 1918—1919 вироблено цукру 4 міл. пудів; а на Україні — 6 міл. Также відношення між продукцією на Україні і Совітській Росії цілком неможливе. На Україні мається 200 цукроварень з годовим виробом біля 96 міл. пуд. А в Совдепії три заводи (два на Курщині, та один під Самарою) — не памятаю зараз, з якою кількіст'ю виробу; але щось з дуже невеликою. Ті цифри, що подав Риков, голова верховного господарчого комісаріату Совітської Росії, III-му конґресу в Москві — розуміється роблять сумне враження і для того Риков захтів позолотити пілюлю.

Він балакав про ті успіхи, що зроблені в Совітській Росії.

Зупинимося на двох головнійших точках:

1. збудованню в Кашірі великої централі на 40.000 К. В.;

2. і заяви, що за послідні два роки, кожен рік (1918 і 1919) будується по 2000 верст залізничих колій і на них відкривається рух.

Про постройку централі в Коширі Риков каже, що усі залізно-бетонні роботи були зроблені зимою. Як інжінер стверджує: залізно-бетонних робот зимою при морозі провадити не можна. Можливо, що був вистроєний барак над тим, що будувалось; його отоплювали; і в йому робили залізно-бетонні роботи. Але що-ж це коштувало? Хвалитися таким хазяйством не можна.

Що торкається до будівлі щ о - р і ч н о 2000 верст нових залізниць, то ні одним словом не указано, між якими пунктами вони збудовані. Бо це є те-ж неправда. З а я в л я ю, щ о ц е є с т ь б р е х н я, щ о п а н Р и к о в з б р е х а в. Чому? Мені відомо, скільки потрібно метала на версту залізниці; і я стверджую, що такої кількости метала большевики новим залізницям не могли дати.

Мод. Левицький.

Паки й паки.

(Про нашу літературну мову).

У третє доводиться мені ставати в обороні нашої мови не від ворогів, а від добрих людей, своїх таки, Українців. Обороняв я нашу мову в „Літ.-Наук. Вістнику“ й у „Світлі“ ще за того часу, коли вперше настала нам змога писати рідною мовою (після революції р. 1905). Почалася тоді жвава, енерґійна праця на ниві нашого письменства у всіх його галузях; до цеї роботи бралося багато щирих і охочих людей, що раді були послужити рідній справі. Але щирости й охоти, а навіть знання й таланту не досить було, не завжди досить: багатьом із тих робітників бракувало знання рідної мови й бажання навчитися її, як слід.

Подекуди виправдувалося це тим, що всі ми вчились у школах чужою нам московською мовою. Але це виправдання дуже слабке й нікчемне: адже-ж Котляревський, Квітка, Шевченко, Куліш, Марко Вовчок, Грінченко, Конисський, Комарь, Єфремов, Матушевський, Прокопович, Д. Дорошенко й инші теж училися московською мовою, а проте писали й пишуть вони чистою і гарною вкраїнською мовою, не калічать її. Значить — школа не оправдання для тих недбалих, що, забувши всяку шану до рідної мови, калічать її так, що иноді й пізнати трудно: чи це вкраїнська чи поганенька московська мова. Це недбальство наших „хахловъ“ використовують иноді вороги для глуму над нашою мовою:

— „Помилуйте, да вѣдь это тотъ-же русскій языкъ, діалектъ его, жаргонъ какой-то, а вовсе не особый языкъ“.

Отже не так винна школа в цьому сумному явищі; є тому инша причина. На мою думку ось що:

1. Непошана до рідної мови, брак національної поваги, як у того Бенавентури Копача, якому однаково: чи скарбів у землі шукать, чи „малороссійськія стихотворенія“ писати, чи там чоботи шити — рівноцінні професії. Для справжнього патріота, свідомого, інтеліґентного, — рідна мова є святиня, до якої не можна братися немитими руками.

2 Первородний гріх більшости Вкраїнців полягає в тому, що всякий з них уважає себе за авторітет у питаннях нашої мови, а своє село чи містечко, де він народився або довго проживав, уважає за „пуп землі“ вкраїнської. — „У нас так кажуть“ — тай годі. Не тільки tertium, але alterum non datur.

По першому пункті не варто довго й балакати, бо це буде горох до стіни: Бенавентуру Копача ніякими резонами не переконати; таким він і помре. По другому можна і треба багато сказати.

Дійсно мова наша має багато діалектів; подекуди, тому є й політичні причини: неприродній, ненормальний поділ, протягом віків, нашої батьківщини на австрійську (vide польську) і російську Вкраїну. В першій мова розвивалася під великим впливом польської, а подекуди й німецької мови, а в другій під іще більшим натиском московської, яку скрізь заводили примусом; особливо цей московський вплив виявився в тій частині Вкраїни, що межує з Московщиною: в Харківщині та Вороніжщині.

Спитає хто може: а де-ж той справжній „пуп землі вкраїнської“ що до мови? Його нема. Теоретично місце йому було-б в осередку Придніпрянщини, тоб-то в Київщині, Полтавщині та Чернигівщині. Але практично й там нашу мову дуже попсувало те примусове „обрусеніе“ через школу, військо, суд, адміністрацію. Ті люде з цеї Придніпрянщини, що найменше підлягали обмосковленню (неписьменні жінки-селянки в маленьких, глухих селах), зберегли найчистішу нашу мову; і дійсно иноді слухати їх мову можна, як справжню мелодію, чисту музику нашого слова. Та, на жаль, ті жінки не беруть активної участи в нашому письменстві.

Отже не до Бенавентур Копачів буде моя мова і не до тих „товаришів“ — фанатиків, яким партійна програма дорожча за рідний край, а до тих, у кого ще не атрофувалося почуття національної гідности; до тих, хто щиро, не за гроші, або владу любить батьківщину, любить її не по партійній програмі, а всім єством своїм (хоч по думці Винниченка це все е р у н д а, якою цікавиться тільки неклясова дрібно-міщанська с в о л о ч), хто готов оддати, — не кажу вже всього себе, а — частину праці й часу свого, щоби навчитися хоч не калічити рідну мову. Час — бо для цього настав важливий: тепер ми творимо свою державу, а державна мова має не останню вагу в цій творчій роботі. Коли твориться щось нове, то треба-ж творити його відразу добре, щоби не довелося потім переробляти, поправляти, латати, набіраючись сорому за це і перед світом і перед потомними поколіннями.

* * *

Не буду повторювати все, що писав я колись у „Л. Н. Вістнику“ і „Світлі“, а повторю лише загальні основи обвинувачень, які я й нині ставлю недбалим нашим письменникам, перекладачам, публіцистам і взагалі тим, що пишуть — чи то відозви, чи накази, чи просто службове листування.

Калічення нашої мови торкається майже всіх боків її: окремих слів (лексики), фонетики, граматики і стілю взагалі. По цих пунктах розгляньмо гріхи наші проти рідної мови.

Гріхи що до лексики.

1. Вживаються чужі слова, московські або польські, коли в цьому нема ніякої потреби, бо маємо відповідні свої власні. Я, крий Боже, не хочу вигонити з нашої мови чужі слова, без яких вона, як і всяка инша мова, обійтися не може: театр, телеґраф, культура, електрика, елемент, кредіт, кооперація, радій і т. ин. Їх однаково розуміє і Француз, і Грек, і Німець і всякий Славянин. Иноді можна утворити своє власне нове слово: л і т а к замісць аероплян, с а м о х і д замісць автомобіль; але далеко в цьому не слід заходити і не варто переміняти слова, що вже більш-менш здобули собі права у нашій мові, напр. фотоґрафія, елек-

трика, спорт; замісць них де-хто хоче поставити невдалі новотвори: світлина, громовина, змаг; такі спроби можуть дійти до смішного і дати нагоду для глузування дурним „лоботрясамъ“, ворожим до нашого національного відродження; їх особливо багато серед Московців, що загалом усі — фанатичні прихильники „єдиної-неділимої“.

Отже не про ті неологізми кажу я, а про ті, зовсім непотрібні нам, московські й польські слова, тому непотрібні, що ми маємо свої власні, ще кращі. Наприклад:

Борба = боротьба, борня, змагання.
Бочонок = барило, барильце.
Бумага = папір.
„На що стали на папері
Сумними рядами“. Шевч.
Відворотний = гидкий, огидний.
Вірьовка = мотузок, мотузка. (Я волів-би вже шнур, шнурок, хоч воно з німецького).
Вкінці = нарешті, остаточно.
Вп'ять = знов, знову.
Даром = дурно, марно.
Добича = здобич.
Доход, дохід = прибуток, зиск, користь.
Дріжати = тремтіти, труситись.
Забор = тин, баркан, пліт.
Завіщати = заповідати, відписати на кого.
Звізда = зоря.
Зовні = (извнѣ) — з'окола, назверх.
Зовнішній = околишній, зверхній.
Жара = спека, духота.
Красавица = красуня.
Клад = скарб.
Кусок = шматок, клаптик.
Мнимий = гаданий, непевний.
Монах = чернець.
Надіятись = сподіватись, покладатись, гадати.
Наоборот = навпаки, всупереч.
Наслідство = спадщина, дідизна.
Нарочне = навмисне, зумисне.
Необхідний = конечний, конче потрібний.
Необхідно = треба, конче треба, притьмом треба.
Нутро = осередок, утроба.
Не по нутру — не по йому.
Обида = кривда, зневага.
Обижати, оскорбити = кривдити, ображати, зневажати.
Обнадіяти = запевнити, забезпечити.
Ограничений = обмежений.
Окружений = оточений.
Огірчення = смуток, жаль, журба, турбота.
Опит = досвід, спроба.
Опитний = досвідчений, бувалий.
Осторожно = обережно, обачно.
Охота = (галицьке: полювання) — лови.
Охотник = (гал.-мисливець) — ловець.
Паломник = прочанин.
Пир = банкет.
Побіда = перемога.
Розличати = відріжняти, роспізнавати.
Свобода = воля.
Освободити = визволити.

Слідуючий = наступний, дальший, другий.
Случай = випадок.
Создавати = утворювати.
Средство = засіб.
Ужас = жах, страх.
Черта = риса, смуга.
Ящик — скринька, шухляда (старовинне: пуздерко).

Оце я навів де-кілька таких прикрих, „відворотних" московізмів; але вони трапляються в сучасних наших книжках і ґазетах не десятками, а сотнями, аби тільки придивлятись уважно. Та то-ж то й лихо, що ми занадто байдуже ставились і ставимося до засмічування нашої мови чужими, непотрібними нам словами; де-які з них так уже приросли до нашої мови, що мабуть і збутися їх уже годі.

Наприклад: кладовище (моск. кладбище) замісць нашого: цвинтарь або могилки (Волинь); колодязь (моск. колодецъ) замісць нашого: криниця; хазяїн так само непотрібне нам, як галицьке ґазда, бо ми маємо своє: господарь.

„Я господарь в хаті"! (Руданський)
„Ой комаре-господаре,
Де ся скажеш поховати?"
„Добрий вечір тобі, пане-господарю!"
„Обізвалась жовта диня,
Гарбузова господиня" (народні пісні).

Так само й Галичане настягали силу полонізмів у свою мову і не помічають уже їх, як наші лівобережці не помічають московізмів. Ось де-кілька прикладів із сотень:

Зголоситися (zgłosić się) = наше: озватися, обізватися.
Карк (kark) = в'язи.
Крок (krok) = ступінь.
Морд = душогубство, убивство.
Попертя (poparcie) = поміч.
Терен = ґрунт, місцевість.
Офензива = наступ.
Цофатися (cofać się) = відступати.
Файний (німецьке fein) = добрий, тонкий.
Узгляднятн (uwzględniać) = брати на увагу, вважати.
Знесли цензуру = зняли (знести можна щось до купи).
Гостинець (gościniec) = шлях, дорога. На Великій Україні гостинець є — дарунок.
Зголоситися (zgłosić się) = озватися.
Закидати (zarzucać) = обвинувачувати, докоряти.
Заводити, завести (zawodzić) = обманити, одурити.
Завішення зброї = замирення.
Кусити (kusić) = спокушати.
Недописати = не справдити надій.
Обоятний (obojętny) = байдужий.
Огороц (ogród) = сад, садок. Українське город — де росте капуста, морква, фасоля, то-що.

Ярина (jarzyna) = городина. Ярина вкраїнська — те, що в полі по весні сіють.
Передвиджувати = передбачати.
Подивляти (podziwiać) = дивуватися
Пописатися, списатися = відзначитися.
Тішитися зглядами (cieszyć się względami) = користуватися прихильністю чи ласкою.

Мужатка (молодиця), кревнячка (родичка), кузина (сестра у перших).

Иноді Галичане, помічаючи свої полонізми, намагаються переробити їх так, щоби найменше подібно було до ненависного їм польського і, може під впливом своїх москвофілів, замісць полонізму витворюють чудацький московізм, але на польський штиб; напр. заосмотрений в зброю (zaopatrzony w broń). Дієслова „смотріти“ у нас нема; це московське слово; а в зброю — це форма цілком польська. Найпростіше було-б по нашому: забезпечений зброєю. Уникаючи Сціли Галичане попали в Харібду і витворили таке польсько-московське диво.

Як-же позбутися нам того впливу московської й польської мови, коли він так в'ївся в нашу інтелігенцію, а подекуди і в народні маси крайньої східньої та крайньої західньої частин України, що вже його й не помічають?

Без упертої, свідомої праці нашої інтелігенції над собою це не зробиться; бур'яни з ниви самі собою не щезнуть: їх треба полоти. Треба працювати над собою, помічати свої помилки, студіюючи чисту народню мову і твори тих письменників наших, що шанували рідну мову, як святощ, і вносили свої твори у скарбницю нашого письменства з побожним почуттям, а не вдирались у ту святиню, ях „товариши“-большевики, або п'яні босяки, з базарною лайкою, недопустимою в письменстві, за тим, щоби напаскудити там, нагадити, насмердіти й наплювати в очі осоружній їм „дрібно-міщанській не-клясовій сволочі“.

Студіюючи народню мову по живих джерелах її, по творах тих свідомих наших письменників, треба поруч із цим провіряти й виправляти свою власну мову, особливо, коли робити переклади з московської мови.

Наша мова багатіша за московську й польську; сперечатися з цим може тільки той, хто її не знає.

Багацтво мови міряється подекуди числом сінонімів у ній. Сіноніми, як ті фарби в руках артиста-маляра: що їх більше, то кращий і соковитіший вийде малюнок. І не багато праці, але багато уваги й любови треба, щоб ознайомитися з тими скарбами нашої мови і використати їх та ще може й збільшити їх, збогатити ту скарбницю, добуваючи для неї те, що погубилося віками неволі, привалене по закутках чужим сміттям і мотлохом.

Хто попрацює в цьому напрямку, той побачить, що лексичного матер'ялу в нашій мові значно більше, ніж в инших славянських мовах. Де-які приклади я подав у передмові до моеї граматики для самонавчання („І ворогам і добрим людям“); подам іще де-які.

Візьмім наприклад слова, що означають красу. Крім безпосередніх термінів ми маємо багато таких виразів (сінонімів), що те саме малюють иншими тонами, — слабшими, густішими, иноді алегоричними, гумористичними.

Гарний.
Красний (моск. красивый).
Гожий (пригожій — позичене у нас).
Вродливий.
Хороший (зовсім не те, що моск. „хорошій“).
Ставний (представительный?)
Лепський.
Принадний (привлекательный).
Не поганий (не дурной).
Не аби-який.
Не ликом шитий.
Аж очі в себе бере.

До багатьох із них можна додати ще приросток пре для вищого або найвищого степеня.

Оце я набрав 12 термінів (їх певне більше) для ознаки краси в ріжних її відтінках і ледве назбірав на половину їх одповідних московських термінів. Те-ж саме буде, коли ми візьмемо слова для ознаки протилежної прикмети, або знов по инших яких категоріях. А вибіраючи ті сіноніми, студіюючи їх одтінки, ми навчимося й використовувати їх, ті гарні своєрідні фарби й тони й відтінки, і не треба нам буде запозичатися в бідніших сусід наших.

2. Далеко гірше лихо, коли вживають наших таки, вкраїнських слів, але не в нашому, а в московському розумінні. Бо чужі слова, коли вони нам зайві, непотрібні, не трудно буде викинути й поставити на їх місце наші; це зробиться помаленьку; зроблять це наші діти, коли вчитимуться у школах рідною мовою і навчаться шанувати її краще за своїх батьків. Але наше слово, недоладно вжите, не викинеться, а тільки попсується його своєрідний зміст, утратить воно свій аромат, просмердиться квасом та „кислими щами“.

Цих слів привів я низку в кінці моєї граматики; але, що я надаю цьому багато ваги, то наведу їх ізнов, трошки доповнивщи, бо маю надію, що не все-ж то буде „горох до стіни“, а може й стане тою краплею, що камінь довбає. Хочу бути оптімістом і вірити, що совість не у всіх Українців, що пишуть, — камінь.

А б и не значить щ о б и, а відповідає московському: лишь-би, польському: byle-by.

„Аби день до вечора“.

Б е с і д а не є московська „бесѣда“, а „пирушка“. Отже не можна вживати цього слова замісць нашого „розмова“. Коли сказати: „мав б е с і д у з англійським послом“, то це виходить, ніби випив із ним по чарці, або й більше, і по приятельському побалакав.

„Б е с і д и не може бути о т і м“ — це дуже поганий для нас переклад московського: „не можетъ быть и рѣчи о томъ“. По нашому краще її простіше було-б: щ о й к а з а т и.

В і д н о с и н и, з н о с и н и, о б с т а в и н и, у м о в и н и = моск.: отношенія, сношенія, обстоятельства, условія. Краще було-б, де тільки можна, обходитися без цих штучних слів, стараючись повернути речення так, щоби замісць того іменника стало дієслово, напр.: в яких відносинах він до тебе? — як він ставиться до тебе?

В і р в а т и с я = моск. оборваться, а не — ворваться.

В л о м и т и с я = моск. сломаться, а не — вломаться. Вірватися може шнурок, мотузок, а вломитися — гиляка, драбина. Отже сказати, як це було колись в „Раді“: грабіжники в і р в а л и с ь у хату... їх в л о м и л о с я шестеро — це буде дуже прикрий і гидкий московізм.

В и д = моск. лицо. Ні в якому разі не можна вживати таких московізмів, як: „поставив йому н а в и д“, або: „вивісити с п и с членів н а в и д у“, бо як не перекласти назад на московську мову, то вийшло-б: „поставилъ ему на лицо“, „вывѣсить копье членовъ на лицѣ“. По нашому буде: поставив йому п і д у в а г у, виставити список членів на передньому місці.

В о з д у х. Цього слова нам дуже боятися не треба; воно старо-слав'янське (в о з д у ш к и у церкві), вживає його й наш народ у Галичині та Гуцульщині; не слід його скрізь заміняти словом п о в і т р я, бо воно у нас має трошки инше значіння, ніж польське powietrze: м о р о в е п о в і т р я, пішло якесь п о в і т р я на птицю (як іздихає птиця), п о в і т р я м тут смердить; геть з а п о в і т р и л и мені хату, аж усидіти не сила, — жалілися селяне після того, як їм зробили дезінфекцію карболкою, хлором та формаліном. Отже замісць: виїхав у село на свіже повітря — краще було-б: на чистий воздух.

В п р о д о в ж = моск. в д о л ь, а не в п р о д о л ж е н і е. Можна сказати: впродовж поля, але не можна: впродовж де-кількох днів чи місяців, а треба: п р о т я г о м де-кількох днів, місяців.

Г о д — хоч цей корінь і є в українській мові (година, годувати), але по що-ж маємо вживати московізму, коли маємо своє гарне: р і к (торік, роковини).

Г у б и = моск. грибы. У нас є слово г у б а (не роби з губи халяву), але вживається воно тільки в однині. Отже московське „губы“ краще було-би перекладати: у с т а, або де можна — р о т. Бо в селі, особливо в західній Україні, таке речення, як: „у неї побіліли губи“ — можуть зрозуміти: „побіліли гриби“.

Г у л я т и = моск. оставаться без дѣла (звідси слово: прогульні дні). Можна сказати: „погуляйте тут (тоб-то: посидьте трохи, підождіть), поки я листа напишу. Г у л я ю т ь у карти то-що: „ось вам, діти, забавки, — погуляйте собі,

бо мені з вами ніколи. А московське „гулять“ по нашому буде: прохожатися, піти на проходку.

Дивитися = моск. смотрѣть, осматривать, і буде це слово середнього стану, що не може мати при собі простого додатку у винувальнім одмінку (кого? що?) Отже ніяк не можна сказати: „я дивлюсь книжку“ або „роздивитися справу“. Дивитися можна на книжку, на небо, роздивитись по хаті. Справу можна розглядати, розглянути,

Дивуватися — поганий московізм; по нашому треба: дивуватися.

Добрий — у нас не має того другого, побічного значіння, як у московській мові: „большій“. Добрая половина не можна перекладати: добра половина, а хиба: більша половина (та й то це логічно не гоже, бо половини обидві однакові, а коли одна більша, то це вже не половина, а частина).

Добича — московізм треба: здобич.

Журити (моск. журить) — такого слова нема в українській мові; є: дорікати, докоряти. Наше журитися = моск. унывать, озаботиться, пригорюниться.

Заговорити може знахорка зуби, або-що; є й московське таке саме. А „заговорить“ у розмові — краще буде: промовити, озватися.

Займатися можуть дрова, солома, то-що; а для перекладу московського „заниматься“ треба шукати инших слів: працювати („заниматься акушерством“).

Затопити піч — це московізм; треба: роспалить у печі. Затопити у прямому розумінні можна човен або щось инше у воді; або ще кажуть (в убічному розумінні): затопив ломакою по голові, кулаком по виду.

Збігати, з'їздити, сходити, зняти, ці всі наші слова неправилно вживаються для перекладу московських: сбѣгать за докторомъ, съѣздить въ городъ, сходить въ лавочку, снять квартиру.

У нашій мові ці слова мають своє просте розуміння: збігати, з'їздити з гори, сходити з дзвінниці, зняти шапку, кожух. Отже: збѣгать за докторомъ — побігти по лікаря, съѣздить въ городъ — поїхати до міста, сходить въ лавку — піти у крамницю, снять квартиру — найняти помешкання.

Заставити = моск. заложить. „Заставив кожух і пропив гроші“. А моск. заставить по нашому буде: примусити, присилувати. Була колись у „Раді“ така незугарна штука: „батьки здихають, що дітей їх заставляють держать испити. „Здихає“ худоба. А треба було-б: батьки зітхають, що дітей їх примушують складати іспити.

Згубити вживається у простім розумінні, про якусь річ: згубив гроші (випали з кишені), люльку, батіг. Але: згубити надію — дуже негарно; краще буде: втратити надію.

Зараз = моск. сейчасъ, немедленно, — не слід уживати там широко, як це у нас робиться, оглядаючись на московське сейчасъ. Зараз у нас має значіння моментальности дії (за-раз), так само, як польське zaraz: „дайте мені води“ — „зараз“ — тай годі. А казати: „їй зараз 40 літ“ або „у парляменті зараз розглядається питання“ — дуже негарні московізми; треба: „їй тепер (teraz, obecnie) 40 літ“, „тепер (або нині) у парляменті розглядають питання“ (питання не може розглядатися, бо очей не має: „ходить по хаті і розглядається“); а ще краще: питання обмірковують. Московське „сейчасъ“ є властиво наше слово (сей час), експропріоване у нас; а ми з тою експропріяцією, як і з багатьма иншими (навіть нашого власного імення „Русь“ примирились і підставляємо переклад замісць орігіналу.

Зліва — краще ліворуч.

Із-за — московізм і „із-за того“; краще: з приводу того або через те. Навіть: „із-за хати“ не годиться, бо треба: „з-поза хати“.

Клятва — московізм; наше слово — присяга. Клятва більше вже наближається до прокляття (клену, клятий, проклятий).

Кожний — не слід уживати занадто часто і екрізь, де по московському стоїть „каждый“; часто його можно заступити заіменником всякий.

Кожного дня, місяця, року, години — теж московізми, бо у нас є: щодня, що-року і т. д.

Край — частіше вживається в нашій мові в розумінні кінець, границя: от і край! Моя хата зкраю; край берега у затишку. А в розумінні країни (як от моск. юго-западный край) тільки вкупі з прикметником рідний.

Лишитися = моск. остаться, а не лишиться (наше: позбутися, втратити). Отже дуже прикрий московізм буде: лишитися місця (= остаться мѣста?). Треба сказати: втратити посаду, або хоч: лишитися без посади (остаться без мѣста); гірше буде: лишитися без місця, бо „місце" у нас має тільки пряме розуміння: там, де стоїть чи сидить людина.

Лічити, рахувати = моск. считать, — у нас уживається у чисто математичному розумінні: лічити гроші, або-що. Замісць таких недоладніх висловів, як: „лічив його своїм другом" або „рахувати своїм обов'язком" треба: „мав або вважав його за свого друга", „покладати за свій обов'язок".

Любий = моск. любимый, возлюбленный, але ні в якому разі не любой: люба дівчина, люба дитина. Але сказати: „любий звощик вас туди довезе" — це просто анекдотичний московізм, замісць: всякий звощик, або краще — візник. В тому-ж розумінні Галичане, а за ними й де-хто з Наддніпрянців уживають полонізму: перший-ліпший.

Між тим = тим часом.

Місто = моск. городъ, польс. — miasto; ніяк не можна вживати, як це роблять обмосковлені лівобережці й слобожанці, в розумінні місце = моск. мѣсто, польс. miejsce. „Поставити на місто = моск. поставить на городъ.

Мимо — повз або поуз, з родовим іменником: „їдьте повз церкви".

Монах — по нашому чернець.

Назначити = поставити чи покласти знак: „мої гуси всі назначені", „я вже свої копиці назначив". А московське; „назначить помощником" буде: призначити за помішника".

Наказати = моск. приказать, а моск. наказать = наше покарати.

„Ой казала мені мати ще й наказувала".

Наступати — можна ногою; ще иноді: „ой наступає чорна хмара", „орда наступала". Але прикрий московізм буде: „наступила весна" і треба: „настала весна".

Неділя = воскресеніе, а моск. недѣля = тиждень. Отже ніяк не можна підставляти одно замісць другого. „Він обідав тільки раз у неділю". — „А хіба в неділю треба обідати двічі?" — спитає наш селянин.

Осібний = моск. особый, отдѣльный. „Сіли в осібну хату".

Особистий = личный. „Мав особисту з ним розмову".

Особливий = особенный. „Сталася особлива подія".

Оці три слова иноді перемішують, уживаючи одного замісць другого.

Піднести — у нас уживається тільки в прямім розумінні. „Дайте, бабусю, я вам піднесу кошика". „Піднеси вище драбину". Але: піднести адресу або привітання — це московізм; треба: подати адресу, привітання або як инакше (вшанувати, чи-що).

Піднятися — значить підняти поділ спідниці або сорочки. „Така калюжа, що мусіла піднятися вище колін". Отже дуже незугарно (і порноґрафично) буде таке речення: „увійшов суд, і вся публіка піднялася" (замісць: встала), або-ж: „авіаторша піднялася на аероплані". — „Ото соромитниця!" — сказали-б селянські жінки. Треба: злетіла.

Підчас (подчасъ) — иноді, де-коли.

Піч — у нас та, де варять їжу, а ґруба, грубка — для нагрівання хати. Отже дуже гидкий московізм: затопити піч або пічку замісць: роспалить у грубі, грубці.

Пішов геть! — Недотепний переклад моск. „пошелъ вонъ!" По нашому досить буде: геть! або вже: йди геть!

Повід — це частина уздечки, і не можна вживати цього слова замісць нашого привід. „По этому поводу" = з цього приводу.

Пожалувати = моск. пожалѣть, а не пожаловать. Пожалував грошей, праці, коней. А моск. „пожаловать орденъ" = дати або призначити орден.

Позаяк (моск. потому что, такъ какъ) — дуже незугарно видумане слово; непотрібний нам цей новотвір, коли маємо наше старовинне понеже, що вживається в Галичині в письменстві і в живій мові. Чого-ж маємо викидати своє гарне і предковічне і витворювати замісць його якесь недотепне позаяк?

Поклястися — нема у нас такого; це московізм. Треба: присягнути, побожитися. У нас є — клясти, клятий.

Помішати — можна борщ ложкою, а не по московському: „помішав мені працювати" (не дав, перешкодив).

Понести втрату — по вкраїнському не можна, бо це слово вживається у нас тільки в прямому розумінні: понести курчата на базар, паски до церкви святить, дитину хрестити: ще можна: понесли коні. А моск. „понести убыток" = мати втрату чи шкоду.

Постійно — краще булоб-би повсякчас.

Похвала, похвалка = моск. угроза; а московська „похвала" буде просто хвала. „Не боюся я твоєї похвали". „Нещира хвала гірша за щиру догану."

Приказувати, приказ — суть московізми, замісць наших: наказувати, наказ. „По приказу п. міністра" = з наказу п. міністра. „Приказувати" має у нас инше зовсім значіння: „дотепно говорити комусь у ріфму"; бувають такі метці парубки на вечорницях: „Так Стецько, вражий син, приказує, що всі аж за боки беруться".

Прикинутися — може бешиха, болячка, чирка; але: прикинутись приятелем — московізм; треба: удати з себе приятеля або пошитись чи підшитись у приятелі.

Причина — по нашому не те, що московське таке саме слово. „Сталася йому якась причина, занедужав, та все сохне й марніє". „Причинна" у Шевченка. Московську „причину" краще буде перекладати: привід: „З якого приводу це сталося?" „Який тому привід?" „З цього приводу" і т. д.

Рахувати своїм обов'язком — див. лічити.

Рядом — поряд, поруч.

Роздатися — може колода, як заганяти клин у неї. А „роздався крик" (у тов. Винниченка) — це такий самий московізм, як і „Незалежна Радянська Україна"; по нашому треба: залунав крик, хтось крикнув, щось крикнуло.

Світ = моск. свѣтъ — вселенная; ніяк не можна вживати його замісць нашого світло. „Погасив світ" — nonsens, а ще як сказати: потушив світ — це перший сорт „скобяного товару съ нижегородской ярмарки".

Справа — праворуч.

Став читати — можна сказати, коли стоячи читає; краще: почав читати. Став на роботу (найнявся) — можна; але став робити — московізм; треба: почав робити, взявся до роботи.

Стірка, стирати білизну — теж московізми: прання, прати.

Сьогодняшній день, торішній рік, непотрібна тавтологія (масло масляне, мертвый трупъ покойника). Просто: сьогодня, торік, або, коли треба усилити, підкреслити, то краще; нинішній день, минулий рік.

Топливо, топити — паливо, палити (див. затопити). „Топити" можна сало, віск.

Треба, польське trzeba, моск. нужно — вживається тільки в безосібних реченнях: треба мені грошей. Уживати-ж його в особових реченнях замісць прикметника: потрібний — груба ґраматична помилка. Проте такі помилки чуємо не раз: чи я вам ще треба? Ваша поміч уже не треба, — зам. потрібний.

Умовини — див відносини.

Характерний од слова характерник. Колись вірив наш народ, що є такі люде з особливою вдачею, що їх і куля не бере і не тонуть вони у воді і чортів не бояться, знають сон наганяти на людей і туман усякий на них напускати; були Степовики — Запорожці характерники. Характерний є ніби прикметник од цього слова і такий вислов, як характерна вдача

значить не те, що московська „характерная особенность“. Краще буде сказати: своєрідна вдача.

Хватати можна руками, кліщами, та й то краще було-би по нашому: хапати, вхопити. Не хватило грошей — московізм, замісць нашого: не вистачило або не стало грошей.

Чоловік — не те саме, що моск. „человѣкъ“ (людина), а означає: мужчина, мужъ. Наше: „шестеро чоловіка“ буде не „шесть человѣкъ“, а „шестеро мужчинъ“, бо як там було п'ятеро чоловіка й одна жінка, то вже треба сказати: шестеро людей або шість душ.

Чудовий = моск. чудесный, чудний.

Чудний = моск. странный.

Це-ж не однакові по змісту слова і не можна їх уживати одно замісць другого. „Чудова людина“ = чудный (а не странный) человѣкъ, а „чудна погода“ = странная (а не чудная) погода.

Особливо багато тих московізмів і полонізмів трапляється в наших часописях, де перекладають з московської чи польської мови, а також у всяких офіціальних та службових паперах. Ґазетні співробітники виправдуються тим, що трудно „шліфувати“ мову, коли пишеться на-спіх, бо над душею стоїть „хлопець з друкарні“, що прийшов по матер'ял. Наші урядовці виправдуються тим, що нема у нас службової, канцелярської термінолоґії і доводиться її, теж на-спіх, виробляти по московських зразках.

Може це подекуди й виправдує тих людей, принаймні в їх очах, але від того лихо не стає менше: все-ж таки з цим лихом треба змагатися, особливо тепер, коли й часописна і канцелярська мова ще твориться, ще молода, ще як то кажуть: in statu nascendi.

Ось, наприклад уривок статуту союзу військових старшин, що заложився у Відні у травні р. 1920 (цитую з „Українського Прапору“):

„Союз має на меті фахове образування (освіту?) своїх членів... збіратися кожного дня (що-дня?)... викладати курси про здоровість (?санітарію?), наземелля (??), змаг (?спорт?) і т. ин.

Не знаю, чим можна і чи можна виправдити таке знущання над рідною мовою? Адже авторам цього статуту не стояв над душею хлопець з друкарні; статут виробляли вони не на-спіх у канцелярії, а помаленьку обмірковували його ґуртом. Можуть сказати автори статуту, що вони вояки, а не писаки, можуть навіть пустити гарну фразу, що вони більше звикли писати шаблею, ніж пером, — та все це не виправдання було-б, а ще гірше обвинувачення: бо писали вони свій статут пером, сидячи у віденській кавярні саме в той час, коли Петлюра, Павленко, Удовиченко, Тютюнник і инші справжні вояки били большевиків, орґанізуючи з повстанчих загонів полки нашої національної армії і потрібуючи до-зарізу фаховців з військовим „образуванням“... Може були якісь невідомі мені причини, що перешкодили фундаторам і членам союзу бути там, де вони найпотрібніші; то коли якась непереможна сила здержала їх у Відні, де їх шаблі мирно спочивали у піхвах, — чи не кращеб їм було вкоротити час нудоти по кавярнях, взявшися за вивчення граматики рідної мови раніше за всякі ті здоровісти, наземелля та змаги?

З'окрема по адресі наших урядовців скажу: чи-ж конче треба нам іти на-осліп за прикладом і по зразках московських канцелярій і „присутствій“, пересажуючи на нашу молоду ниву ті погані бюрократичні форми, що і в давній Росії були огидні, шкодливі, бо мертвили все живе, заганяючи його живосилом на Прокрустове ліжко казенних форм? Навіть за царських часів військове міністерство зробило було спробу збутися тої непотрібної писанини і наказало вести службове листування простими ляконічними надписами на тому-ж папері. Тим більше личить нам, молодій демократичній державі, покинути всі ті архаїчні „рапорти, отношеня, предложенія“ і т. и., всі ті „маю честь“ чи „маю за честь“, „найпокірніше прохаю“ і т. ин., бо все це непотрібна дурниця всім, бо відомо, що нема, по суті діла, ніякої чести, коли один урядовець посилає другому якийсь папір, що робить він це зовсім не „покірливо“, а навпаки, часто-густо з уїдливим або недобрим почуттям.

Отже, на мою думку, коли вже більшість урядовців органично нездібна відкинути геть ті канцелярські терміни, то треба хоч яко-мога скоротити й упростити їх. Замісць тої умовної єрархичної градації (рапорт подає менший до більшого, отношеніе пише рівний до рівного, предложеніе робить старший підвладному, предписаніе дає дуже великий дуже маленькому) обмежитись у нас двома словами: повідомлення і наказ. Щож до мови, то треба уникати нагромадження тих дієслівних іменників та будування довгих періодів: що простіша буде мова, що ближча вона буде до звичайної розмови, то лекше буде писати папери і розуміти їх, читаючи. Ось приклад:

Пану Міністру Шляхів У. Н. Р.

Представляя при цьому предложення Відділа відчуження об його рішенні в справі відчуження участка землі, належащой громаді с. Триліс з включенням в нюю участка казенного ліса, маю за честь покірно просити Вашего ув'язення (sic!) для негайного виконання цього постановлення, щоб не було припинення робот.

Оттакого нагородив чоловік. Мабуть думав, що поважніше та офіціальніше буде з тими предложеннями, рішеннями та включеннями. Є дві справжні перлини в цьому творі канцелярської музи: відчуження („отчужденіе" — чому-б не витворити вже з нашого власний, власність — вивлащення?) і ув'язнення: не знав, як буде по нашому „заключеніе", заглянув у словник Дубровського і знайшов ув'язнення. Слава тобі Господи! Так і вліпив — ничтоже сумняшеся. Вже про нещасну граматику нічого й казати: півтора десятна гидких помилок у 5—6 рядках; слово по слову перекладав, ні: перекалічував на хахлацьку мову московські слова, граматичні форми, навіть саму кострюбатість періоду, — тай утворив таке, що тільки плюнь.

Обдарував цим твором неньку-Вкраїну маленький канцелярський чухрай, що напевне вважає себе за великого знавця вкраїнської мови, бо вміє гарно співати „Гречаники"; держав його при собі начальник його, московський „фахавецъ" із тих, що понастягав з Московщини Лизогуб за славного гетьманування Скоропадського, держав, як спеціалиста (!) для перекладів „на эту нелѣпую мову Грушевскаго, этого измѣнника общему дѣлу, подкупленнаго нѣмцами" і т. д.

Ось ще уривки з докладу Українця (правника, як він себе називає, значить людини з вищою освітою) про становище в Одесі по весні р. 1920:

„Пану Міністру Закордонних Справ.

... Денікінці, просто кажучи, втекли з Одеси з великим позором... Большовики на чолі з Осадчім... в останні дні... Мануїльський іздав закон... через два тижні... що такового (націон. питання) на Україні нема... Однако з перших-же днів і... по останні часи... ...Останній час становище в Одесі... Галицькі частини, стягнути в район Бірзули, не в якім разі з большовиками не підуть... На офіціальном завтраку... за часи, большовиків... іми зараз-же буде доставлено в самий короткий срок... Між тим національний підйом не тільки в селах, но даже в Одесі... Проїзжая від Одеси до Жмеринки і пройдя весь фронт мені в перший раз довелося... Саме головне... своїми средствами... Уряду найліпше буде істнувати в Одесі... приймає на увагу... нельзя не визнать і т. д.

* * *

Те-ж саме і з галицьким писанням. Иноді в галицьких та американських газетах (особливо в „Українському Голосі") трапляються такі твори, що єдине про них можна сказати: їх треба перекласти на вкраїнську мову.

Подорожній.

Враження з подорожі.*)

III.

У Варні і взагалі в Болґарії економичне становище значно краще, ніж на Україні: хліба, мяса, городини, горілки, вина — досить. Де-що вивозиться. Нас може цікавити для вивозу, здається, тільки одно огородне насіння. Ввозити ми могли б сіль. Болґарія зараз дуже інтенсивно береться за відбудування свого економичного становища, для чого з охотою запрошує фаховців з бувшої Росії особливо інженерів. Болґарська валюта впала значно проти довоєнного часу, але далеко менше, ніж впала валюта, наприклад, Австрії. За лева дають 20 французьких сантімів. В Сербії, не дивлячись на те, що вона більш зруйнована війною, ніж Болґарія, економичне становище значно краще. Продовольчих продуктів тут значно більш, предложення їх покупцям більш інтенсивні, ніж в Болґарії; ціни, порівнюючи, невисокі: кіло цукру 12 дінарів, кіло сала копченого, гарного, теж коло 12 дінарів. Молока, яєць, хліба, мяса і иншого досить. Фабрична промисловість відбудовується, і, між иншим, цукрові заводи, котрих в Югославії налічується 8, працюють досить задовольняюче. Щоб уникнути непорозумінь з ріжними валютами, правительство Югославії пустилось на надзвичайно просту і, з погляду тих югославських громадян, з котрими мені приходилось з цього приводу говорити, — надзвичайно ґеніяльну міру, а саме: воно випустило нові банкноти, на котрих зазначена вартість в двох валютах таким чином: 1000 дінарів = 4000 корон.

Як в Болґарії, так і в Югославії мало техничних сил і лікарів, тому їх консульства в Одесі з охотою дають пропуски людям з диплЬомами лікарів, інженерів і инших фаховців.

Взагалі Болгарія і Сербія роблять враження держав, які незабаром справляться зі своєю економичною руїною і незабаром будуть відогравати досить значну ролю по постачанню Европі споживчих продуктів.

* * *

Кооперація на Україні за часів панування денікінської влади була в надзвичайно поганім становищі. Одну частину кооперації, харківську, обвинувачували в большевизмі, а другу, полтавську і правобережну, — в прихильності до Петлюри і в реальній допомозі петлюрівській владі.

На підставі цих обвинувачень вся українська кооперація була зачислена до ворожого лагерю, і з нею обходились, як з ворогом, цеб то, грабували її під всякими соусами: грабували серед білого дня військові частини, грабували в формі реквізіцій капітани, полковники та ґенерали, командуючі окремими військовими частинами; реквізували всякі комісії та підкомісії, військові, урядові, та инші...

Одним словом, грабував всякий, хто мав яке-небудь відношення до влади; і грабували не як небудь, не дрібними сумами, а „кушами“... Так, наприклад, в Катеринославському „Споживачові“ розграбували на 7,000.000 карбованців з лишнім.

Правобережну кооперацію у Київі обвинувачували в тому, що вона допомагає грішми петлюрівському урядові, а в Одесі — що вона істнує на німецькі гроші і, що за ці гроші вона веде аґітацію за німецький вплив на Україні і за самостійну Україну, яка взагалі є німецькою видумкою. В Київі деяких кооператорів почали арештовувати і допитуватись, кому вони виплачують великі гроші; почали приходити до кооперативних установ поліцаї і допитуватись — хто входить в склад їх правлінь, яке завдання установ, на якій мові ведеться рахівництво і діловодство; і т. ин. Після була призначена спеціяльна комісія, на чолі з сенатором Гусаковським, для детального обревізування всіх українських коопера-

*) Пр. ред.: Ці „враження“ одного з укр. міністрів не втратили свого інтересу і зараз. Бо Вранґель збирається поновити всі помилки Денікіна.

тивних установ, яка почала вже була ревізію, але не встигла скінчити її до приходу у Київ большевиків.

В Катеринославі і Умані були зачинені владою філії Українбанку, а співробітники заарештовані. В Катеринославі з цею справою військова влада дуже оскандалилась, бо зробили трус і заарештовали всіх співробітників: військова влада через газети оголосила, що в філії банку знайдено зброю, військове обмундировання, самостійницьку та большевицьку літературу і, що констатовано, що філія робила перекази великих сум на инші міста України на самостійницьку агітацію, через що співробітники заарештовані, а філія запечатана. Це повідомлення обійшло всі газети терріторії добровольчої влади і спричинилось до великих втрат Українбанку, бо людність, начитавшись цих повідомлень з відповідними поясненнями патріотичних газет, кинулась забирати з усіх установ банку свої вкладки. Одначе коли ця справа була передана військовою владою судовій владі і коли остання зробила новий трус, то мусіла записати в протокол, що абсолютно нічого компромітуючого при трусі не знайдено.

При таких умовах праці українська кооцерація, розуміється, не могла значно розвивати своєї діяльности і всю свою енергію витрачала на те, щоб зберегти здобутки попередніх часів і хоч потроху задовольнити ті потреби населення, які кооперація має обовязок задовольняти при всякім режимі.

Донська, кубанська та терська кооперація була трохи в кращому становищу, бо вона перебувала під охороною своїх краєвих урядів і в безпосередні зносини з урядом Денікіна не мала потреби входити. Але й вона почувала на собі тяжку длань денікінського уряду, котрий, між иншим, заборонив в кооперативних листуваннях вживати слово „товариш“, через що кооператори ввели в своїх листах формулу „шановний кооператор“. Коли приходилось торкатись справи зносин з місцевостями, істнуючими по-за межами козацьких земель, то тут необхідно було цій кооперації мати зносини з урядом Денікіна і відчувати на собі наслідки сістеми цеї влади, в формі безконечних ходин по канцелярії, хабарів і инших приємностей. Ця кооперація, через „Юговосточний Союз Союзів (Ювос)“, змогла ввійти в торговельні зносини з Чехо-Словакією, де закупила на скілька десятків міліонів чеських корон ріжних товарів, переважно хліборобських машин та знаряддя. За цей товар вона повинна була заплатити своїми товарами, котрі вже фактично мались в її розпорядженню (вовна, шкіри, тютюн, збіжжа).

В Болгарії і Сербії кооперація не відограє ще значної ролі в економичному життю держав, але вже стоїть на певному шляху розвитку; і коли не стануть на перешкоді якісь надзвичайні події, незабаром буде мати великий вплив на економичний бік життя. На чолі кооперації, цеб то на чолі кооперативних союзів, у Болгарії стоїть п. Дічев; а в Сербії п. Аврамович. Обидва ці керовники кооперативних справ — люде з кооперативним стажом і ідейні робітники. Відношення до кооперації влади і трудового населення, навіть комуністів, досить гарне. Болгарський союз, в особі п. Дічева, прийняв нас, як друзів, розказував про свою діяльність і про свої кооперативні мрії; розпитував про українську кооперацію, яка для нього була до цього часу зовсім невідома; і дуже дивувався, коли побачив, якими сумами визначаються її обороти та баланси. Навіть хотів нам допомогти кредитом на купівлю городнього насіння, але з цього, не по його вині, нічого не вийшло. П. Аврамович прийняв нас трохи сухо, очевидно зважаючи на те, що, як Україна, так і українська кооперація є цілком німецька видумка і що до українських кооператорів правовірному антантофілу треба ставитись, як до людей ворожого лаґерю. Але при розмові з нами п. Аврамович, як справжній кооператор, забув про це і, зацікавлений нашими повідомленнями, захопився, почав розпитувати і розказувати. Розпитуючи про українську кооперацію, п. Аврамович разом з тим розпитував і про політичний стан на Україні, про її межі (які він зараз же зазначав на карті); і т. и. Розказуючи про свою діяльність, він, між иншим, вилаяв Чехів за те, що ставлять надзвичайно високі ціни на хліборобські машини та знаряддя, і загрожував зовсім покинути Чехів та ввійти в зносини з Німцями.

Нарешті, з сербською кооперацією, як і з болґарською, ми розійшлись по-товариські, з щирим, здається, з обох боків, побажанням спільної праці не тільки української, болґарської та сербської кооперації, але й кооперації всіх Славян, а потім кооперації всього світу.

Такі то враження з досить довгої подорожі. Що ж торкається висновків, яких читач міг сподіватись по заголовку статті, то кінчаючи писати про враження, я подумав: чи не краще буде, коли сам читач зробить ті чи инші висновки?

Мабуть, справді, це буде краще; тому я від висновків утримаюсь.

Павлович.

Листи з України.

Український Червоний Хрест.

(Філія при дієвій армії).

В момент евакуації Кам'янця, там чимало було в шпиталях наших хорих казаків Залишити їх не уявлялось можливим, і тому було вирішено, що організації Українського Червоного Хреста зістаються в Камянці й продовжують свою працю.

Але армію, яка опинилася на терені Східньої Галичини, необхідно було обмити, доглянути й полікувати. З цією метою 7. серпня б. р. в місті Станиславові земськими й громадськими діячами була організована філія Укр. Черв. Хреста при дієвій армії.

Склад управи такий: голова — п. Богуславський (голова Винницької Національної Ради, земської управи, просвіти, вчительської спілки), скарбник — п. Колодяжний (б. губерн. комісар), члени: п.п. Чуднівський (тов. міністра), Зайцев (держ. секрет.), Куриленко (кооператор).

Філія організує: 1. Збірний пункт при ст. Станиславів. 2. Рухому чайну-крамницю. 3. Купелевий потяг. 4. Госпиталь. 5. Санаторію.

При організації філії відкриті такі відділи: загальний, фінансовий, санітарний, благодійний, допомоги козакові.

Цими днями відкрито відділ літературно-інформаційний, завідування яким доручено літератору В. Островському. Відділ підготовляє видання плякатів, ілюстрованих поштових карток, марок Черв. Хреста, календаря, і т. и.

Кошти Черв. Хреста невеликі й він вимагає підтримки з боку українського громадянства. Інтеліґенція запілля сердешно відгукається на його заклики й в де-якій мірі підпирає його пожертвами, членськими внесками, концертами, літературою.

Головною Управою (благодійним відділом) було дано в Станиславові два концерти з великим успіхом, матеріяльним і моральним.

В найближчому часі Черв. Хрест сподівається підтримки як с боку держави, так і з боку чужоземних орґанізацій Черв. Хреста. Для навязання зносин з означеними орґанізаціями делєговані представники до Львова, Кракова і Варшави, а також почато листування з де-якими українськими дипльоматичними місіями.

26. вересня від особи, делеґованої до Кракова, одержана телеґрама про те, що Ліґа Червон. Хрестів у Женеві подарували Укр. Червон. Хрестові дезінфекційний апарат і медікаментів, а також про негайну висилку представника Управи до Кракова для порозуміння з Ліґою що-до праці надалі. Делеґовано п. Колодяжного.

Не зважаючи на невеликі кошти, Червоний Хрест вже де-що зробив. Придбано 7000 аршин ріжної мануфактури, яка перешита на білизну для шпиталів. Приступлено до шиття білизни в шпиталях. Роздано козакам чимало тютюну, сірників, паперу, мила і т. и.

Як тільки Камянець-Подільський був занятий українським військом, туди був делеґований член Управи п. Куриленко для орґанізаційної справи й з'ясо-

вання долі й стану залишеного там підчас евакуації майна. Йому асіґновано для допомоги населенню 100.000 карб.

З посуванням армії на терен Української Народньої Республики вимоги від Черв. Хреста збільшуються. Всюду нужда, пошести, муки, відсутність медикакаментів.

Необхідна широка поміч.

А для цього необхідна широка допомога Українському Червоному Хрестові.

Тимчасова адреса: Станиславів, Казимирівська, 4. Головна Управа філії Українського Червоного Хреста.

Розмір членського внеску 250 карб.

М. Любимський.

Листи з Парижу.

Нові нюанси.

Після двох років нудного чекання, напруженої праці і марного пролиття крови, з задоволенням тільки сьогодні можна констатувати дещо позитивне що до України, навіть в такому байдуже-неприхильному до нас місці, яким являється центр світової політики — Париж.

В звязку з успіхами на східньому фронті і з большевицьким fiasco — на берегах Темзи, як ніколи, високо піднялися фонди самостійної України; остільки високо, що час нашого признання гордою Европою вже безумовно не за горами.

Але треба сказати, що й успіхи на фронті і льондонський скандал з Каменевим є лише зовнішними чинниками поліпшення нашого міжнароднього становища.

Є фактори далеко більш значні. Ні для кого не є таємницею отверте суперництво Англії і Франції в так званому „російському питанні“; (як, впрочім, і в богатьох инших). Цілком зрозуміло, також, що великі держави зацікавлені далеко не в одному „плятоничному“ збудованні нової „единой-недѣлимой“, що після знищення Денікіна і Колчака стало сінонімом „Сізіфової праці“.

Такою ж Сізіфовою працею стала можливість порозуміння Льондона з большевиками; мудрий старик з „Forreigh-Office“ також махнув рукою на червону „єдину-недѣлиму“, як в свій час на чорну.

Відкинувши солодку мрію про можливість сплати боргів колишньої Російської Імперії через єдину-чорну або червону Росію, обидві великі держави, кожна з окрема, приняли децізію: „використати принаймні, що можливо“. — Цеб то — перейшли на третю сістему — сістему палліативів.

Цілком зрозуміло стало для них, що тереном, найкращим для використання, є, в першу чергу, багата терріторія „Південя Росії“, цеб то, знов та сама нещасна Україна, де Англії і Франції не перешкоджатимуть Японія і Америка, як в Сибірі, ні мусульманські комплікації, як на Кавказі.

Отже Париж, вирвавшись наперед Анґлії, раптом, супроти всіх сподівань, під впливом п. Палеольоґа, б. посла в Петербурзі, визнав уряд ґен. Вранґеля і цим кинув Совітам свій гордий ультиматум.

На Льондон цей акт зробив враження буквально якогось „coup de foudre'a“. „Forreigh-Off.“ захвилювався надзвичайно (в той час вже кінчився медовий місяць з пп. Каменевими і Ко.). Британська преса силкувалася з'ясувати перед громадською опінією визнання Вранґеля, як непорозуміння, як тимчасову помилку; а вищі кола Англії використали усі свої сили і докази на аннуляцію зазначеного акта Францією. Маневри анґлійських державних мужів не дали жадного результату.

Що ж його робити, коли Франція, ніби-то показавши носа Льондону, що кокетує з парою бандитів, накладає свою руку на так званий „Південь Росії...“ — Звичайно, треба шукати нової комбінації.

Отже — наближаються „щасливі дні Аранжуеца“ і для України. Панове з туманних берегів Темзи зволили пригадати, що крім Вранґеля на пишній терріторії „Південя Росії“ є ще щось таке „невеличке“ — що є У к р а ї н а, про котру вони раній чути не хотіли, але котрій все ж таки, колись, через містера Піктона Багге у Київі, разсипали холодні, британські компліменти.

І у канцеляріях „Forreigh-Off.“ твориться нова комбінація: злука самостійних Чорноморських Республик, в якій головні ролі відіграватимуть Грузія та Україна.

„Mieux vaut tard que jamais“ — так каже старе французьке прислівя; Велика-Британія, здається, приймає рішення не тільки: „допомогти Україні в справі національного визволення“, та навіть: „помогти Україні з'єднати всі її терріторії з погляду фінансового, етноґрафичного і політичного.“

Так принаймні пише „Таймс“, англійський офіціоз.

Той же „Таймс“ пише 20. вересня: „Англійський Уряд не може симпатизувати Вранґлеві, як що останній не визнає самостійности України“. — „Україна є здорова частина бувшої Російської Імперії, якої населення вже висловило свої анті-большевицькі симпатії і свою волю до демократичної влади.“ — „Центр ваги у східній Европі, по всім міркуванням, перейде від Польщі до України. Анґлія продовжує своє небажання втручатися в російські справи, але вона чекає, що сам курс подій запропонує їй рішаючу ролю...“ „Під анґлійським керовництвом на Україні можна буде дуже швидко навести лад та спокій. І коли анґлійський престіж зміцниться у Києві, — імперіялістичні тенденції московського уряду, того уряду, що буде спадкоємцем большевиків, значно зменьшаться.

Впливова ґазета „Енґліш Ревю“ пише: „Україна межує з Чорним морем. Таким чином дороги, що ведуть на Україну, находяться в руках Анґлії. Українська земля є надзвичайно багата: це вже не польські болота. При Чорному морі є чудові порти, де Анґлійці будуть сердечно приняті... Лише половина тих коштів, що ми їх витратили на Польщу, дала-б Україні повну можливість стати незалежною державою. Стара житниця Европи знов годуватиме цілий світ, як що ми станемо твердою ногою на Україні, і ми зможемо тоді з успіхом боротися з большевиками...“

Російські паризькі кола божеволіють з бішенства. „Victoire“, неофіціяльний орґан Бурцева, обливає помиями українських дипльоматів, „що одночасно працюють і з Німцями і з большевиками і з Антантою, і одержують таким чином гроші зі всього світу“, але нарешті панове Росіяне визнають, що: „анґлійські державні діячі бажають почати нову російську політику через визнання самостійної України під анґлійським протекторатом...“

Хто знає, до чого приведе нова і модна комбінація? Як відібється газардова гра Парижу і Льондону на нещасній Україні, що вже давно звикла бути „козирним тузом“, який витягає з купки карт знервований партнер для своєї останньої ставки?

Вже вирисовуються у Парижу наслідки цих пів-офіціяльних чуток і сплїток. Европа, а з окрема Франція, знає добре, що Анґлія не піде на такий рішучий крок, як на пр., визнання самостійної України, не зваживши кожного майбутнього кроку і не перелічивши усі „pro“ і „contra“. Отже, очевидно, Франція має виразне бажання попередити Льондон в питанню „allogènes“ взагалі, а України з окрема. Посол Французької Республики при ґен. Вранґлеві ґраф де Мартель, в інтервю з представниками паризької преси, голосно заявляє перед своїм від'їздом до Криму: „гасло Америки про неподільність Росії, до якого приєднався і французький уряд, не є імперіялістичним гаслом“ єдиної-неділимої Росії, яке було проголошене людьми, що не бажають і досіль примиритися з кольосальним історичним здвигом останніх літ. Ні Сполучені Держави, ні Франція цього гасла підтримувати не будуть. Що до будучих відносин Росії до нових суверенних одиниць... всі новоутворені окраїнні держави повинні будуть істнувати в економічній орбіті Росії.“

А до того можна ще додати, що в повітрі „Quai d'Orsay“ досить голосно носяться чутки, що Франція, ніби то „переглянула“ своє відношення до „peuples allogènes“ і стоїть напередодні визнання України „de facto“. Дехто каже навіть і термін: через два тижні, мовляв, визнають...

„Mieux vaut tard que jamais“, пригадується ще раз французька мудра приказка.

Париж, 1. жовтня 1920.

Марійка Підгірянка.

I. На чужині.

4.

Туман, туман по долині,
мрак нема.
Сумно мені на чужині,
що-м сама.
І нічого, тай нічого
так не жаль,
Як лиш лану золотого
й срібла фаль . . .
Як лиш пташки, що летіла
через світ,
Як берізки, що тремтіла
край воріт,

Як зозулі, що кувала
що весни,
Тай черемхи, що стрясала
квіт рясний.
А вже з тої черемшини
квіт упав.
А вже мені до родини
шлях пропав.
А вже мені замрачився
в далині.
Лиш сльозами зазначився
в чужині . . .

5.

Що я роблю, що я дію?
Дрібним письмом папір сію,
І сльозами поливаю
І з вітрами посилаю.

Ой ти вітре, ти леґіню!
Повій рано у неділю.
Повій рано, ще до зорі,
Збуди пташку в темнім борі.

Збуди пташку сивоперу;
А я свої пісні зберу.
Пісні зберу, в вінець звяжу,
Сивій пташці перекажу.

Ой ти пташко, ой ти сива!
І я такі мала крила,
На гір шпилях золочені,
В Черемоші сполочені.

Ой ти пташко срібно-біла!
І я такі пісні вміла,
Чаром-жаром надихані,
І леготом колихані.

Впала туча, буря впала,
Мої крила поломала.
Мої пісні розвіяла,
По могилах розсіяла . . .

А я відгуки збираю
В чужім полі, в чужім краю.
Споминами розписую,
Біля серця вколисую.

І колишу і лелію
І співаю як умію . . .
Дзвенять струни тихше, тихше,
Щоб на серці було легше . . .

6.

З тугою в серці йшло дівча з долів
Плаєм ід горі.
Стрів її хлопець з зором соколів
В густому борі.

Глянув на личко, сльозами вмите,
Промінням вкрите:
— Ходи зі мною, запашний квіте,
Розмайний квіте!

— На яку долю, верховий царю,
На яку долю?
— Коханнє й волю я тобі дарю,
Коханнє й волю!

— —

Пішли обоє, мов два півбоги,
В щастя пороги.
Квіт папоротин зцвив край дороги
Впав їм під ноги...

7.

Що людям до того,
До серденька мого,
Мрій засвітських, сліз сирітських,
Що людям до того?...

На що людям знати
Мого серця втрати,
Мрії ранні, сни весняні,
На що людям знати?

Давати не буду
На глум, на огуду —
Мрій пречистих, сліз перлистих
Давати не буду!

Під вечірну тишу
Горе заколишу —
Дум сердечних, безконечних
Не лишу, не лишу!

Співанки добуду,
Вчаруюся в злуду —
І що-м нині на чужині,
Забуду, забуду...

М. Богданович.

(Преспів з білоруського Ол. Яремченко).

В холодну ніч я на самотнім полі
Коло вогнища мріяв у пів сні,
Дивився, як вогонь зникав поволі,
І думка в голову така прийшла мені:

Хай, сірий попіл, ти вогнище під собою
В недовгий час здолав, мов одягом, укрить,
Але ж я знаю, що вогонь палає під тобою,
Але ж на споді жар червоний там горить...

Хай дні життя мого смутні і сірі
На душу попелом сідають увесь час,
Не видно вже здається там вогню палкої віри —
А все ж він жевріє, він все ж таки не згас.

В. Диканський.

Культура.

(Оповідання.)

...Ну, нехай же тепер і я роскажу вам одну предивную пригоду. Та й не то, щоб просто пригоду, а таки справжню сторію...

А було це так.

У нашого ж таки Баштанівського отця Семеона, — навряд, чи хто з вас його, покійника, й памятає?! — чоловіка ж нашої Маври Ивановни, так ото ж у нього саме на кутю народився синок. Звісно, кому вже там радість, коли на кутю припаде нарожденіє! А до того ж це, коли б не помилитись, була вже в нього шоста дитина. А отець Симеон жив тоді дуже убого, одно слово, як той казав; „ні осей, ні колісей!“ Та й де ж таки видано, щоб якийсь там молодий диякон та мав статки-маєтки?! А тим паче — на Баштанівському приході. Ото ж, чисто так і виходило, як було покійний мій отець протоєрей говорив: „Не много у него добра: ні на виду, ні під замками“...

Так от, кажу, як народилося у них шосте, то отець диякон (сам потім не раз признавався та гіркими вмивався!) й согрішив. — „Лучче б ви, — подумав був про своїх дітей, — лучче б ви, говорить, вміpали, як нарождаєтесь!“ Звісно, може б йому такий гріх і на думку б не прийшов, коли б те сталося не на кутю, а то ж каже, оті голопуцьки, зранку не ївши, кричали та галасували, мов на живіт: — „Куті! Куті!“... От, воно й вирвалося невільно грішне слово.

Ну, так ото ж, видко, за те й покарав його Господь святий своєю праведною десницею. Минуло два дні Різдвяних Свят, а на третій захворіло спочатку одно — старшеньке, а потім — друге, третє, й так, одно-по-одному й покотом усі дітки. Зразу, звісно, думали, що, чи не переїли часом скоромного після сухого посту, аж потім бачуть: ні, дуже вже кепська справа! Як годиться, запріг отець Симеон свою сліпу кобильчину, метнувся до хвершала, що був таки ж недалечко — в Калинівці, — та ж тільки, поки того хвершала на своїй старій шкапчині довіз, — вже старшеньке й преставилося. — Шкарлатин! — каже хвершал.

— Ну, так от, маєте! „Шкарлатин“... А що ж далі?... Хіба що один Бог святий допоможе, а які вже там ліки на тую напасть люту? Звісно, — казнь єгипетська!...

Молився — не молився отець Симеон, — не пішла його молитва Богові в вуха. Викачав той клятий шкарлатин всю малечку геть чисто до ноги! Тільки ледве вичуняло малісеньке, що в колисці в сповиточку лежало — Степанко.

Ото ж, ак поховав диякон усе своє насіннячко, то вже ж вони обоє — і він, і диякониса й так, і он як біля свого малого почали припадати. Вона ж бо ще тоді була женщина, як той казав, порадошна, червоновида й дебела, немов тобі якась купчишина! То вже згодом вона, сердешна, ото так на нівець перевелася та зігнулася, мов тая кочерга, з бідности та злиднів...

От, і доглядають вони свого мизинчика-Веньяминчика, тоб-то, по простому кажучи, свого найменшого. А воно виправилось, стало таке круглісеньке та опецькувате, мов ропавочка. Дивляться на нього батьки та втішаються: видать, мовляв, змилосердився Господь, покарав за гріх п'ятьма малими, але ж не посиротив до-щенту.

Тільки ж, звісно, не так воно до діла доходить, як буває спочатку видається! Перст Господень за гріх дияконівський ще сварився...

Як почала тая дитина підростати, то почали й батьки помічати, що з ним якось не теє. Вже б йому час і на ніжки ставати, пора б і „тато-мамо“ казати, а воно тобі, а-ні чичирк! Та, чим-дужч стає таке кволе, мов пожмакане, а очки якісь баранкуваті, каламутні, як по весні вода у калюжі. Сказати б, не доглядали, — так, де ж там? — навпаки: мов за принцом ходили! А воно, що-далі зростає, то все менч надії подає. Час би йому й до розуму приходити, а воно все: тільки „бе“ та „бе“! Й стало вже всім на очі видіти, що не минулося ще отцю Симеонові його погрішеніє: росте Степанко потворою, як то по вченому говорять, просто круглою адивотою. Головатий став, ніжки та ручки тонісенькі, як ниточки, а їсть, мов те галчиня: що не дай, йому все мало.

Чого тільки ті бідні батьки не робили, куди тільки не кидались! І до Калинівського ж таки хвершала, й до городу возили у лікарню, й молебствували кільканадцять разів на рік, — все ні до чого. Росте собі, як бур'ян, як нечувственная животная!

Повірите-лі, душечки, ах страшно було на нього дивитися: хлопчисько так, може, на чотирі-п'ять літ, а ирже, як лоша, та все коливається собі з боку на бік, мов той жид на богоміллі...

Та що вже тут робить, що казати?! Звісно, на прю з Богом не станеш. Смирився й отець Симеон зі своєю дияконисою: Треба, мовляв, коритися карі Божій, коли сам заслужив. Спочатку ж ще мали вони надію, що обдарує їх Господь чадами, та ж тільки й те марно: наче тобі зашморгом зав'язало! Зостався на печаль доживотню один Степанко — нещасна потвора...

Помалу-малу звикли вони до нього; доглядали, жалували безневинне створіння, а часом то навіть і тішилися: сказано — батьки, своя ж, як той казав, плоть-кров!... А, воно — нігде правди діти! — було таке лагідне, прямодушне, незле, не те, щоб, к приміру сказати, якесь там звіриня, чи що, й поштиве, й тихе, бо ж його таки ніколи не було бито, — лише дурне, замикувате. Чужий чоловік ніколи б не міг розшолопати, що воно собі белькоче. Куркулюкає щось — не розбери Господи, та голівкою, мов макітеркою, сюди-туди хитає; одно слово — неначе якесь турченя, та й годі...

Ну, от росте воно собі та й росте. Коли б не потвора, то вже час би його й до школи віддавати, та куди ж там віддаси, як — дурник?

Шкода була нам на нього дивитися, то ото якось мій покійний протоєрей вкупі з одним сусіднім панком намовили таки були отця диякона, щоб той повіз його аж у Харків до професора. Ну, та й знов же таки й те до нічого, навіть йому ще ніби гірше поробилося, бо після того став Степанко полохливим. Одно тільки: дізнався диякон напевно, що тая неміч прозивається „аномалія“ чи що, та що мовляв, все теє від вола, й ніби-то таких дітей возять кудись аж до Швейцарії, бо тільки там живе такий доктор чи професор, що тую аномалію вирізує. Де й який саме, того я докладно не знаю, то по дурному й брехати не буду, тільки ж диякон в таку далеку сторону рішучо не схотів забиватись та й средствія не дозволяли.

Так ото ж, доріс Степанко вже мабуть так, до пятнадцятого годочка, а подивитись на нього, то не більш йому випадало, як літ на десять.

Я вже вам казала, що було те хлопчиня до всіх ласкаве та привітне, навіть хтось його навчив, що було так і лізе до людей цілуватися. Але ж, що йому було найміліще, то це — бавитись з усіма подвірніми звірятами. Сказано, не до дітей же йому було йти в кумпанію, коли вони з нього глузували! А собаки, свині, й корова, й птиця йшли до нього, а-ні трішки його не лякаючись. Було зайдеш до Маври Ивановни чайку чашечку випити, тільки увійдеш у двір, то аж задивуєшся! Сидить Степанко під великою вербою, що росла у них посеред двору, — а навколо його уся худоба позбіралася: й корівка, й поросятка, й кішки, й собаки, а вже тії кури, — то так просто по голові й ходять! На що вже голуби, хоча й свята птиця, але ж боязка, — а й ті ж його просто так обсядуть, як комашня горщик з медом. Одно слово: юродивий, та й годі!...

Якось ото ж одного ранку вийшов Степанко до своїх любимчиків на подвірря й почав милувати та пестити жеребчика. Таке було стрижча, трьохліточок. Й не знать, як воно так вийшло: чи ж він теє лоша залоскотав, чи, може, якось ізлякав, а тільки те стрижча як не обернеться до нього задом, та як не хвицоне його що-сили. Просто так і торохонуло заднім копитом серед лоба, межи очі! Ну, звичайно, Степанко пішов по двору колесом. А саме на це й отець Симеон нагодився. Кинувся до хлопця, а той уже увесь посинів: ні живий, а-ні мертвий, тільки з лоба кров дзюрчить цівкою.

Перенесли його до хати, холодну воду йому й усе, як годиться; а старий швидче подався по лікаря. Тоді вже в Калинівці був не тільки хвершал, а завівся таки й доктор: земство настановило.

Тим часом Степанко очутився, прийшов до пам'яти. Тільки ж, як зачув, що тато подався по лікаря, — страшенно перелякався. Нічого бо він так не жадався, як тих докторів, бо ж таки далися вони йому в з знаки, як ту його хворобу відшукували.

Ото ж, як повернувся батько до дому, то хлопець аж затрусився, схопився з ліжка та навтьоки. Ледве його затримали, й то тільки либонь через те, що батько повернувся сам, а лікарь, бачите, мав приїхати потім, по обіді, земськими кіньми.

Але ж на обід — нема Степанка. Сюди-туди, ніхто й не чув, де й подівся той бідолашний хлопець, неначе під лід пішов! А тут вже дзвінки чути: їде й доктор. Бігають, шукають хлопця скрізь по городах та по-за лопухами: нема, наче хто злиз! Коли це швидко він і знайшовся: принесли його руські мулярі, що церкви білили. Тільки принесли, вже й справді неживого...

А вийшло воно, бачите, так.

Певно, щоб утекти від лікаря, Степанко викрався з хати й подався собі огородами до церкви. Вибіг він на дзвіницю, тільки ж мабуть зі слабости видряпатися вище не міг, як до першого вікна. І — не знать, — чи в нього там голова скружилася (звісно ж у всякого дурнота в голові поробиться, коли кінь по лобові торохне!), а може, як зачув він тії земські дзвоники, то щось йому таке страховинне привērзлося, — от же тільки полетів він сторч-голов з дзвінниці додолу. А саме оті малярі білили дзвіницю. Один з них такий був величезний та кремезний кацапура. Саме глянув він угору, аж бачить — летить хлопець на землю. Кацап як плигоне, та й ухопив його вже над самісенькою землею, та так цупко вхопив під микитки, що той навіть а-ні землі не доторкнувся!

Потім вони з другим малярем забрали непритомного хлопчину, поклали його на мари, що в дзвіниці стояли, й принесли до отця Симеона та й роспо віли вже, як і що.

— „Летіть, — каже — єтот мальчонка, а я тольки його — чап-чарап. Так загрьоб у пятьорню!...“

Ну, добре.

Щастя ж, що саме й лікарь сидить у хаті! Обдивився він, що й до чого; дав пораду, дав і ліків та й звелів, щоб малого віднесли до рогової кімнати (така в них була затишна та темнувата), щоб там його — крий Боже! — нічим не турбували.

І щож ви собі, душечки, думаєте?!

Таке створилося з тим сердешним хлопцем, що й віри б не поняла, коли усе теє на власні очі сама не бачила!...

Після того припадку напала на Степанка сплячка, та така, що спить він і день, спить і другий, і цілий тиждень. Тільки прокинеться, — нагодують його, зробить він там, що слід, — та й знову спати. І, повірите-лі? — проспав він так мало не сповна сім місяців!...

Що вже тії бідні батьки намучилися; що вже вони, нещасні, натерпілися! Як воно ж, самі бачите, то було тільки дурне, та хоч принаймні живе; а тепер — і живе, й не живе! Лежить, мов тая колода, аж йому почали пролежні на кульшах прокидатися. Дякувати ще тому лікареві: добрий був чоловічок, з чехів либонь. Якось ще його так кумедно звали: не то — Бубець, не то — Вубець. Так він, добра душа, мало не що-тижня заїздив, одвідував та, чим там було слід, пособляв.

А хлопчисько все спить та спить, не ожива й не вмірає. Уже й це диво, нема чого казати, а тільки ж слухайте-но сюди! — яка потім дивина вийшла!

Так ото, коли б не збрехати, з третього, чи може з четвертого місяця, спочатку лікарь, а потім вже й ми всі почали помічати, що з дитиною наче починає виходити на добре. Поправлятись, правда, він не поправляється, але ж почав помітно підростати. Таки й по штанцях та й по иншій білизні видко, що стає все, ніби не на нього шите. Таке, що вже доводиться на хлопця батькові сорочки надягати, дарма, що отець Симеон був зросту не малого.

Та тільки ж не в тому сама річ, що Степанко зростає. Що-далі, коли йому приходить час прокидатись, то вже він инакше й на світ Божий дивиться. Очі стали наче розумніщі, виблискують, тільки що погляд такий сумний, сумний та глибокий. А тим часом — почав все частіш прокидатися та все більш бадьориться. Видко по всьому, що минає його неміч, що вже й спати йому менше хочеться...

І таки ж либонь ото на сьомому місяці сталася ще одна, воно, сказать би к приміру, й незнача пригода, а тільки ж чимале з неї вийшло діло...

Було це вже на весні, саме, як тепер памятаю, перед Троєцькими Святами. Як раз тоді у нас, як годиться, хату чепурили: з-окола мазали, клечання наштромлювали. Чепурила свою хату й дияконша. А вони вже тоді жили з нами по-сусідському, в новому церковному домі, шо стояв о-біч з нашим. От, я й бачу, як полізла Мавра Ивановна по драбинці, щоб забілити попід стріхою, а це де не взялося порося; такий, вже чималий був у них підсвинок, — підбігло до драбини та й ну об неї чухатись. Тільки-що я на нього: „Чу-чу!“, — аж це драбинка підсковзнулась, й бачу я: летить моя Мавра Ивановна! Драбина сунеться, щітка — в один бік, глечик з крейдою — в другий, а Мавра Ивановна — просто

в напів-розчинене вікно, що в тій роговій кімнаті, де спав Степанко. Ну, звісно, женщина вона була не легенька, — так і висадила пів-вікна, тільки шибки забрязчали! Шубовснула вона в кімнату, як відро в копанку...

Ах ти ж, Цариця небесна!... Я мерщій туди: „Розбилася сердешна!“ — міркую собі. Прибігла рятувати, просто в тую кутню кімнату. І щоб же ви собі, душечки, думали? Дивлюся я й очам свої не вірю. Сидить на ліжкові Степанко, ноги спустив на долівку, усміхається зовсім по-розумному, гладить матір по голові та ще й примовляє зовсім виразно:

— Заспокойтеся, мамочко! Заспокойтеся! — чи щось такого подібного говоре.

Я аж рота роззявила. А Мавра Ивановна також вже й про своє паденіє забула, дивиться на свого Степанчика, як на якесь справже чудо нерукотворенне...

А воно ж бо таки, й дійсно, сталося чудо предивнеє. З того часу Степанко зовсім ожив, виправився, став набіратися сили й зробився, ну, зовсім звичайнісіньким парубійкою.

Лікар казав, та й не тільки він сам, а таки їх чимало инших приїздило, мало не з усього земства з'їздилися, — так вони всі в одну душу говорили, що ніби то йому отой удар по голові, що від коня прийшовся, щось там у середині пособив на добре. А потім ще казали, що й те також пособило, що він тоді дуже ізлякався, коли летів із дзвіниці. Од же ж, дивіться: одного, як по голові чимсь важким телепнути, то він з розумного дурнем зробиться, а цьому ж вийшло навиворіт!...

Ну, та вже там сам Господь святий знає, що в Степанчика в голові повернулося, тільки ж хлопець, кажу, зовсім виправився, неначе все тая неміч за тим довгим сном сплила...

Минуло кілька часу, а на осінь почали вже його й до науки принатурювати. І так він тією наукою закікавився, що неможна його й від книжки відорвати. І день сидить, і ніч сидить, та все пише, пише, та все чита, чита... Одно слово, чи не за два роки перейшов він усі науки й уже таке, щоб держати екзамена та ще й просто у другий клас семинарії, бо инакше не випадало по великовозрастію.

А мій таки Павлуша, його одноліток, всього тілька на півгодочка старшенький, так з ним подружився, шо й водою їх не розіллєш. Я, звичайно, нічого, бо й раніш Стьопу шкодувала, а тепер як він уже вилюднів, — то й зовсім полюбила, як рідного. Та вже тоді ми й з Маврою Йвановною покумилися: вона ж бо хресила мою Тиночку...

Так ото, кажу, Степанко вилюднів, став такий поштивий, лагідний та добрий; навіть і з лиця хороший, хоч тобі куди, чисто — отець Симеон! Наче йому нову голову до тулуба приставили, та ще вона й кучерявилась, як у баранчика.

Але ж, само воно розуміється, був він хлопчина трішки чудноватий. Та ж ви й самі помисліть: до шіснадцяти майже літ з людми на жив, ніколи з свого двору майже не виходив, нічогісенько до-пуття не знав, нічого в світі білому не бачив. Одно слово, сказать би к приміру, тільки в шіснадцять років на світ народився! Це ж вам, душечки благодушнії, не проста штука!...

Ну, так, як повивчав він вже всі свої науки, то й збiралися його через тиждень чи там через два везти до семинарії на екзамен. А мій Павлусь якось менi й говорить:

— Знаєте, що це я, мамуню, надумав? Як же того Степанка до семинарії везти, коли ж він нічого в світі не бачив? Та наші ж хлопці його засміють, будуть з нього так знущатися, що йому там і життя не буде. Треба б йому, говорить, бодай трохи світа показати, щоб він зазнав тієї, як то по вченому кажуть, культури. Він же ж бо таки зовсім дикий, мов з лісу!...

— Та воно так, — відповідаю, — а тільки ж, що далі?

— А далі, — Павлик мені, — може б я з ним кудись поїхав би, чи там до Київа, чи хоч би до Одеси. Одеса ж тут близько, під боком: одна ніч — та вже й там.

— А чому й ні? — думаю собі. — Нехай погуляють хлоп'ята.

Порадились ми з отцем протоєреєм, а потім пішли до отця диякона.

— Так і так, — кажемо.

А Павлусь і собі.

Звісно, воно забавка не дешева, як на ті часи: рублів по двадцять з п'ять треба було дати на душу, та вже ж і диякон трошки таки виправився за той час, що у нього не було дітей, та ще й мій старий з свого боку рішив Степанкові якусь синеньку подарувати. Ну ото погодились Степанкові старі й пустили його в дорогу...

Та, бодай вже далі не казати! Й доси мене аж у серце пече, як пригадаю, що таки й не без мене вони до тієї халепи ускочили. Бо й справді таке лишечко вийшло, що й на думку б нікому не спало! Куди там!...

Ну, та вже казатиму далі.

Так ото, вирядились вони: мій Павлик та Степанко. Ще й менченький, мій — Пантюша, так і той собі просився, та якось, дяка Господеві, отець протоєрей його не пустив.

Запрягли вони нашого вороного, а до станції у нас було тоді вже недалечко, всього верстов сім—вісім бігла чавунка. Виїхали, як споночіло, бо ж поїзд, отой кур'єр йшов уночі. От, як приїхали вони до вогзалу, там воно й почалося... світопреставлення чистеє!...

Тільки не знаю, чи я вам до-пуття все те роскажу? Бачите бо, хоча-ж Павлуша все те й кілька разів росповідав, але ж я якось не зовсім до кінця все второпала.

Одно слово, перелякала бідолашного Степанка тая культура.

Само ж розуміється, що хлопець був не такий, як всі инші його віку. Він і сам те почував і неначе всього встидався. Бо ж таки, правду треба казати, часом і було за що. Дивитися на нього — наче й чималий вже парубійка, аж воно тобі такого встругне, що ні в тим, ні в ворота, чисто, як мала дитина. Та ще була в нього якась нетверда голова, дарма, що від жеребцьового копита не луснула! Нерви тоб-то були в нього дуже тендітні, та те сказати, що навик він до нашої Баштанівської святої тиші.

От через усе те, так воно по дурному й вийшло.

Так, ото ж приїхали вони до вогзалу. А на чавунці ж, самі знаєте, метушнина, гармидер, галас, грубіянство, як водиться. А тоді ще гірше, як звичайно було, бо ж саме війна почалася й москалів везено. Як учув же він той галас та як почали його у всі боки штурхати, то моєму — здоровому — може те

й сількісь, а його, слабкотілого та слабкодухого, враз те й ошорошило. Зляк ався він мало не на смерть, — росказував Павлусь; білий став, мов підсинене полотно. Той його розважає, вговорює, навчає, та вже куди тобі! Чисто той парубійка отетерів!

Коли б же Павликові до голови вступило, що далі може бути ще гірше, а то ж він собі гадає, що згодом, мовляв, товариш обітреться, оговтається. Й не повіз він його додому назад, а таки впер у поїзда й покатив до Одеси. От, тут вже у Степанка голова й зовсім обертом пішла, як улізли вони у вагона. Спочатку він просто хотів був з вікна кидатись, ледве, ледве його втримали. Кричить, мов несамовитий, скаржиться, що в нього від того трусіння та торготіння увесь мозок в голові перевертається; а як паровоз біля станції зареве, — то йому здається, ніби хтось сверла у вухо завірчує, то він і собі завиє. Біда, тай годі! . . .

Тут уже й Павлусь почав собі на инший копил митикувати, що краще, мовляв, до дому повернутися-б. Але ж, звісно, молоде — дурне, кортить йому товариша просвітити та мабуть і самому жижки трусилися в городі погуляти, бо ж таки висидівся за літо в глухому селі. І намислив він, що вони таки до Одеси доїдуть, відпочинуть там день—два, а коли Степанко до культури не призвичаїться, то мерщій — додому. Нехай вже їй грець і тій культурі! . . .

Як він вже його до Одеси довіз, то й сам, каже, не знає. Але ж таки довіз.

Вийшли вони в город, а були собі порожньом, без річей, ніби в гості вибрались на часинку. Ото ж, вийшли вони ранком у город, а тут найсампеперед електрична конка, тоб-то трамвай. Як не задзвонить до них — Степанко так і завив з переляку. А це — шусть з другого боку: пре чорт автомобиля, вихопився з за рогу та простісінько на них, тільки гу-гу-гу! . . . А ще вночі була злива. Як пролетить той автомобиль, ну, сказано, на вершечок від них, та так і облив їх болотом. А Степанко ж був такий чистьоха та акуратист, мов той горобчик, та ще ж і одежа на ньому новісінька, та, що для семинарії тільки що свіжо пошили! От, видать, його цеє так, мов ножем по серці. Завив він уп'ять не своїм голосом та тікати, куди очі стоять. Павлуша його ловити, так куди ж там! — тільки, каже, пятки мигтять! . . . А люде ж дивляться, торговки регочуть, оті хлопчаки — газетники тюкають! . . . Страмовище та й годі. Особливо ж для Павлуші осудовисько: дарма, що з села, а протоєрейська ж таки дитина! . . .

Ну, та ж на тому не стало. Ви ось послухайте, що далі було. Повірите-лі, чистеє вже нещастя! . . .

Задає він ото латати, а Павлусь — за ним. Ну, народ, не розібравши, в чім річ, звичайно, думає, що мій якогось там жулика чи ракла догоняє, й давай гукати:

— Лови, держи його! . . .

Тут де не взявся отой ирод — полицай та Степанка — за комір. Вимотався він та далі, а той в свищика верещить; десь вихопились инші, вже на конях, гонять тобі по всій Одесі, як пси за зайцем; прости Господи! . . . І таки зрештою вловили . . .

Що вже з ним, нещасним, робилося, — й не казати! Просто, не вам кажучи, почалася з ним з спугу немов чорна немоч: б'ється, кричить не своїм голо-

сом, кусається, а піна так і летить з рота... Ну, сказився хлопець, та й кінець...

А Павлуша біжить, вже з нього й дух випірає. Ну, добіг. Так і так, каже. А далі таки догадався та й говорить:

— Це, мовляв, хлопець не сповна розуму. Пустіть його, каже, люде добрі, я привіз його до лікарні про сумашедчих.

А самому ж і страшно, і сором, сором же який! Бо ж народу того збіглося навколо, як на кумедію на ярмарці.

Позаписували ті околодошні, хто, чого й відкіля, та й відпустили їх, рабів божих, з миром. Наняв тоді Павлуша візника, щоб їхати до гостинниці. Міркує: може хлопець трохи проспиться, то йому полегшає. Та тільки ж його ледве в хваїтона всадив; одно, що воно боїться, бо ж до того, скільки жив, тієї халабуди не бачив: а подруге, таки, видко, одним вухом чув, що той його нахвалявся заправторити до сумашедчих. А він добре вже це слово знав!...

Всилу довіз його Павлуша до першої гостинниці. Оговтав трохи, ніби привів до тями. Росказав йому Павлусь, де вмитися, а сам думає:

— Скочу лишень на хвилинку, куплю хоч страсбурської ковбаси та валерянових чи конваліних крапельок, що Степанкові звичайно давали на вспокоєніє.

Побіг. Вертається до номера, аж тобі знову біда!

Сказано ж, Степанко, як те деревенське телятко: нічогісінько в тім городськім обичаї не тямить. От, і не зумів він закрутити того ґранта в рукомойникові. А воно там якось так химерно зроблено, що коли знизу закрутиш, то зверху прискає. Треба знати, що й до чого. Побачив він, що непереливки; крутить та й крутить, а вода й холодна, й гаряча все дужче летить просто, як з ринви, на паркетову підлогу. Враз тобі в хаті — цілий ставок!

Перелякався знову бідаха та, не знаючи, що казати, видрався на стіл й труситься. Другий би, розуміється, подзвонив би у дзвоника, а він і того ж не знав. Ускочив Павлуша в воду та й не втримався — гримнув на товариша, а той чи з переляку, бо ж він і так уже був кругом настрашений, чи може в нього в голові раптом замакітрилось, — як не захитається на столі та як ухопиться за ту електричеську лампу, що над столом висіла! Боже ж ти мій, милосердний! Що вже тута сталося! Полетіло шкло, лампа увірвалася та як не торохне, мов з гармати! Степанко бубух у воду, а тії шнурки почали горіти; лопотять та чадять так, що вже й Павлусь зовсім стерявся...

Та як таки й не стерятися, коли ж у хаті наводненнє, чистий тобі потоп всемирний; Степанко лежить у воді непритомний, стеля горить... І дорослий, скушений чоловік в такім припадці не враз би собі раду дав, а тож, самі подумайте, — діти!...

Як уже їх Пречиста Мати з тії біди вирятувала, — й сама не знаю. Ото ж позбігалися всі люде з гостинниці, воду спинили, пожежу загасили, а хлоп'ят знову потягли до полиції. Але ж, тільки-що їх з гостинниці вивели, а Степанко — знову тікати! І таки на цей раз утік...

Бідний мій Павлик росказував, що тоді мало не вмер з переляку. Як же таки можна: стратив товариша та ще такого, що може собі й життя увірвати;

до острогу за шкоду тягнуть; побігти за Степанком ті харцизяки не пускають; грошей на покуту не вистачить: ні тут нема життя, ні додому не вертайся! . . .

Поки ж то тая черга в поліції до Павлуся дійшла, поки ж — то він там все, як слід, висвітлив... Самі ж бо подумайте: дитина молода, відколи живий, — нігде по тих гемонських участках його не тягали, сам на смерть переляканий, а тут же й плутанина така, що й свій чоловік відразу віри не пойме! . . .

Ну, як вже він все якось там росказав, то й почали по всій Одесі шукати отця Симеонового синка. І тільки аж увечері другого дня він об'явився: привели ж таки його знову до поліції.

Тільки ж тут уже до-пуття ніяк не можна було добрати, що саме з ним трапилося. Можна лише догадуватись, що забіг він десь аж на передмістя, на якісь там хвонтани чи що, й там його зловили не то фабричні, — не то заводські дівчата. Що вони з ним робили, того не знаю, одже увечері повели його до якогось шинку. Там з ним казилися, на посміховище його виставляли, прив'язували до варганів, бо він жахався тієї голосної музики, врешті понапивалися й його напоїли, а тоді вже їх кількох п'яних та й його вкупі з ними було приведено до участку. Та тільки ж не до того, де Павлуша сидів, а до якогось иншого.

Одже в участку приняли його за якогось босяка, бо ж він, кажу, був п'яний, та хоч би й не п'яний, то й так доціла сумашедчий. Ну, звісно, добре попобили. Били, певно, й по голові, пошматали на ньому все плахіття, щей обчистили до канцурочки. А може його ще в тім шинку так оббілували — Господь святий відає! Однак тії дівчата вже на суді показували, що то йому так в поліції було пороблено . . .

Одно слово, як побачив вже його мій Павлуша, то враз вирішив, що Степанкові — кришка. Він і сам через ті турботи, сором та безсоння мало розуму не рішився. Хотів був бігти до моря топитися, та нагодилася там якась добра душа й мого хлопчика врятувала. А того безщасного Степанчика там таки, в Одесі відвезли до сумашедчої больниці.

Ну, вже ж і біди ми тоді набралися, — й не сказати, а — ні пером не списати! . . . Одно, що диякони всю провину за те нещастя на нас звалили! Найбільше ж на мене та на того мого Павлика, бо ж ніби-то ми до того привели Степанчика . . .

А він, бідаха, так таки тієї больниці й не витримав. Певне, там його дуже били, бо ж через тую війну там було повно отих солдатів з фронту. От він років за два й представився.

Так через тую анахтемську культуру й віддав Богові душечку . . .

Все витримав: і юродство, і паденіє з дзвіниці — й лошакові копити й був би людиною . . . Ні ж, треба було йому ще тієї культури . . .

Ну, та на все воля Божа! . . .

Василь Пачовський.

Пісня скитанця.

Був у мене край коханий,
Був у мене сміх румяний —
Був у мене рай!
Аж заграли барабани,
Принесла війна кайдани
На мій рідний край!

Мене гнали у чужину —
Кинув діти і дружину
У кроваву ніч —
Ах, де станув, бачив рани,
То кровавив край коханий
Під велику січ!

Ой кровавив у молитвах
На всіх полях, у всіх битвах
Під гуком гармат —
І нема кутка на світі,
Де б не гинув в самім цвіті
Наш коханий брат!

Брат-борець за волю згинув,
А ярма таки не скинув
На своїй землі —
Я остався на чужині,
На чужині, в пожарині
З пятном на чолі!

Стогне в муках край коханий
І пропав мій сміх румяний
І пропав мій рай —
Хожу, блужу, світом нужу,
Як те сонце в крузі кружу
Понад рідний край!

С.

Маленький фелєтон.

Чудасія.

Вонзил кинжал убійца нечестивый
В грудь Деларю;
Тот шляпу снял, с улыбкою учтивой:
Благодарю!

Елєгантна постать витриманого і вічливого камергера завше викликала здивовання у всіх, кому траплялося з ним зазнайомитися.

Навіть, його батько А. Толстой, і той рахував, що він міг вийти лише, з під пера його хрещеного батька Кузьми Пруткова. І дійсно, в той вік, далекий від футуризму, тільки з під химерного пера могла вийти постать невразливого камерґера, котрий . . .

Истыкал тут злодѣй ему, пронзая,
Всѣ тѣлеса;
А Деларю: — Прошу на чашку чая
К нам в три часа.

Сіятельнний поет сміявся, дозволяючи собі такого роду жарти над критикою, котра казилася з такої образи в той вік реалізму, але навряд, чи він міг припустити хоч на хвильку, що його любимий екстравві чливий камергер одного прекрасного дня з'явиться на світ Божий власною персоною.

Уявляю собі, як би став дуба лихо зачісаний чуб Кузьми Пруткова, коли-б він несподівано уздрів перед собою з милою усмішкою на обличчі і в традиційнім трикутнім капелюсі самого камергера Делярю в образі сучасного Українського Уряду.

Хто його не тиче і не вонзає в нього чого схоче?

Його-ж власні урядовці, за його-ж гроші і на його-ж службі, вонзають йому і в груди, і в спину, і во всі телеса; а він вічливо зніме трокутного капелюха і просить „на чашку чаю“,

Його посол псує всю справу в дорученому йому посольстві; курі ґвалт кричать.

— Варто-би відкликати, — зітхає Делярю, — відкличиш, образиться. Нехай посидить. Якось то буде!

Посла відкликали, а він посольствує, ніби-то не до нього й мова. Що його робити? — Ну нехай посидить: може і сам надумається . . говорить Делярю.

Посол пів року бавить по всій Европі, тільки не там, де йому призначено; а достукавшись до місця, б'є байдики ще пів року.

— Треба йому подяку послати! . . . розуміє вічливий камергер. — Всеж його батько діячем був!

Прокрався урядовець, як послідчій татарин. Горобці на дахах цвіркочуть.

— Що його робити — міркує камергер, хіба дати ще грошей, може не украде?

Провалив чоловік мирові переговори.

— Послать його в Париж — буде диплъоматом!

Провалив диплъоматію. Розігнав всіх і вся.

— Запропонувати йому посольство — догадується Делярю.

Поки до посольства, діяч всажує ножа в спину камергеру, і коли його ловлять на гарячому, починає відгризатися.

— Куди його? Хиба знов на мирові переговори, дуже вдруге провалить? — міркує, з усмішкою ясною довготерпеливий камергер.

Діячі, зібравшись цілою зграєю, заганяють бідолашнього камергера в куток і тільки сліпа фортуна вивозить його на кривій.

— Куди-б їх голубчиків, — ломає голову непереможний оптиміст. — В сенат — образяться. Треба якесь посольство чи делеґацію вигадати.

Дивується Кузьма Прутков невразливому свому створінню, аж його товстий червоний ніс з бородавкою ще більше зачервонівся.

Дивуємося і ми, але всетаки помічаємо деяку ріжницю в становищу Толстовського і нашого рідного камергера.

Першому пронзають його власні телеса, і за ним лишається повне право призначати чашки чаю, коли він знайде більш для себе зручним.

Але другий, окрім чаєпитія, має ніби-то деякі й другі обовязки і відповідальности.

Здається, він може розміркувати, що перед ним не „убийця нечестивий“, а український громадянин, котрому немає чого шовгати ніжкою і казати „улибкою учтивой: благодарю“.

Коли призначати їм „на чай“, то варто, принаймні, щоб вони на той чай не дивилися як на „козацький штос“.

— Що вхопив, тож твоє!

Правда, деякі „заосмотрилися в чаї“ так добре, що їх собаками не виженеш з Карлсбадів; але ці „особ статтья“, і за них розмова буде потім.

А наш доморослий Деларю мусить научитися, що розділяти свій нарід на клясу діячів, предки котрих спасли Рим, або самі вони колись по молодости і недосвідчености написали вірш на тему:

„Стоїть хата, перед нею тополя, під тополею дівчина„,

або записали пісню в Херсонській ґубернії, і на клясу „котрих прочих“ — є підставляти свої боки під ножі, або в кращому випадку під здорові стусани.

Камергер Деларю зрештою кінчає погано; бо убивця:

. . . отняв на антресолях
У Дуні (дочки) честь . . . ,

благополучно втікає, заосмотрившись у відповідну „квоту“, як це зробили вже деякі з наших „убивців“.

І наш Деларю добре б зробив, колиб замість вічних „улибок“ і подяк вонзаючим діячам він поодбірав би у де-кого гинжали, поставивши їм під увагу, що між вигадуванням в Віденських чи Парижських кавярнях вірнійшого способу спасти Україну під безпосереднім, звичайно, керуванням даного (імя рек) діяча і працею на користь тої самої України є дістанція кольосального розміру.

Убивця нечестивий, не вважаючи на запросини . . .

. . . на чашку чаю . . ,

всетаки продовжує свою роботу, і треба зрозуміти, що людей, котрі дійшли до такого стану, що не роблять жадної ріжниці між Україною і власною амбіцією, ніякі мирові делеґації не помирять.

Але Деларю є Деларю.

Тут в бок ему кінжал ужасний
Злодѣй вогнал.
А Деларю сказал с улыбкой ясной:
— Не ожидал!

Василь Пачовський.

Моїм дітям.

І буду я що дня з чужини
Над вами, діти, вилітать,
І буду сипать вам перлини
І буду вам пісні співать!

І будуть падати над вами,
Як білі платочки снігу —
І будуть грати вам вітрами
Мою печаль, мою тугу!

Мої ридання і зітхання
Злетять до вас з одвічних зір,
І будуть грати вам що-раня,
Як шум орлів з високих гір!

А як би впав я край дороги,
То голуб білий прилетить
І впаде у крові в пороги —
На знак, що серце, моє серце
Вже перестало бить!

Шарль Ріве.

Останній Романов.

(переклад з франц. 101 видання — Мод. Левицького.)

Від перекладчика.

Автор цеї книжки довго прожив у Петербурзі перед війною і під-час її, був свідком революції аж до виступу большевиків. Він мав широкі знайомства серед вищих урядових, придворних і дипльоматичних кол царської столиці і через те в багатьох російських справах був иноді поінформований краще за видатних російських громадських діячів, членів Державної Думи і журналістів. Він повзяв на себе дуже поважне завдання: ознайомити свою отчизну з дійсною Росією, ознайомити правдиво і щиро, бо, як він сам висловлюється, „французьке громадянство знає Росію не більше, ніж таємничий Тібет; це незнайомство, безперечно, річ у вищій мірі ненормальна, особливо коли взяти на увагу колишній союз Франції з Росією.“ Французька інтелігенція знайомилась з Росією по творах своїх старих письменників, як от — мандрівки Армана Сільвестра та Дюма-батька, про яких інтелігентні Росіяне згадують з усмішкою; повісти Мельхіора де Вогюе були останніми інформаціями для Французів про російські справа, — а він брав теми для них з часів Петра І. Про сучасну-ж Росію Французи знали здебільшого тільки те, що друкували газети пісдя петербурської цензури або по інформаціях „російського“ фінансового агента в Парижі Артура Рафаловича, який мав спеціальне завдання „зм'якшати світло, що приходило до Франції з Росії“. Цей агент, маючи великі секретні фонди, міг „впливати“ на французьку пресу в бажаному для царського уряду напрямку або, в найгіршому разі, купувати принаймні мовчання її про те, що було небажано.

Отже, коли взяти під увагу, з одного боку, недостачу правдивої інформації, а з другого боку — експансивну і нервову вдачу Французів, які охоче приймають без критики те, що їм подобається і погоджується з їх мріями, а закривають очі на те, що ті мрії розбиває або хоч похитує, то треба вважати книжку п. Ріве, повну гіркої правди, подекуди користною для Франції; багато фактів із цеї книжки, критично освітлених, хроном запахнуть французьким політикам і парляментським діячам, бо побачуть вони свої політичні помилки; побачить і французьке громадянство, як воно своїми міліардами піддержувало той лад, що фактично привів до руїни й розвалу північного союзника Франції; не кажемо вже про моральну ганебність того „мезаліансу“ демократичної республики з найреакційнішим деспотизмом.

Я сказав: „подекуди користна ця книжка для Франції“, бо в ній освітив автор тільки частину життя колишньої Росії, саме ту частину, яку він бачив у Петербурзі. А бачив він тільки передню часть, фасад тої „тюрми народів“, яку його петербурські приятелі й знайомі, здебільшого російські націоналісти (Miloukoff y commpris) малювали йому, як великий і міцний суцільний палац „Єдиной неділимої Росії“, що потрібує тільки де-якого ремонту, а головним чином переміни мажордома, швейцара та де-яких служебників. Про те, що діється в середині тої тюрми народів, по далеких її закутках, про те, що вона далеко не „єдина“ і дуже „ділима“, як це виявилося з розвитком революції, п. Ріве не знав нічого докладно, отже й не міг про це поінформувати правдиво своїх земляків.

Дійсно ми бачимо нині, що у своїх поглядах на колишню й нинішню Росію громадська думка Франції нічим не відріжняється від тої, якою вона була і перед появою у світ цього твору п. Ріве, або коли вона й зробила якийсь поворот, то аж на 360°, тоб-то знову вернулася на своє давнє становище: сучасна Франція, як офіціяльна так і майже вся громадська, нині так само завзято піддержує ген. Врангеля, як торік Колчака, Денікіна і Юденича, а чотирі роки тому піддержувала царський уряд; прагне вона відбудувати ту саму „тюрму народів“, якій сама-ж допомогла розвалитися, і знову гатить свої міліарди на руйнуючі, а не будівничі елементи Росії.

Мало навчився п. Ріве, а ще менше навчив він своїх земляків, дарма, що „Останній Романов“ видержав протягом двох літ аж 101 видання.

Ця книжка має й чималий інтерес і для нас, Українців, бо добре і правдиво освітлює ті події, що довели до революції, власне осередок тих подій і головних діячів, — саме те, що нам було дуже мало відомо, та й то уривками, через десяті перекази, що не завжди відповідали дійсності. Цікава нам та праця п. Ріве, хоч і не досягнув він нею своєї гарної мети: допомогти Франції поправити свої помилки вільні чи невільні, свідомі чи несвідомі...

Ще давні Римляне казали: ut desint vires, tamen est laudanda voluntas.*)

Відень, 8. жовтня 1920 р. М. Л.

Царь і його двір.

Микола II. — Цариця Олександра Федоровна. — Великі князі. — Двір. — Потайні інтриґи і впливи. — Распутін і царсько-сельська траґікомедія.

Невиразна постать, що затушовувалася в таємницях недоступного дворця, імператор Микола II, колись буде збивати з пантелику істориків.

Французькі часописі описували його, як освіченого самовладця, якому війна виявила всю небезпеку бюрократичної невідповідальности і який лагодився поправити старі помилки і гріхи. Помилялися часописі і дурили себе та людей. Справжній Микола II ані кріхотки не був подібний до тої вигаданої постаті; не перебрехали тільки ймення його, а все инше — то була неправда.

В дійсності цар не розумів зовсім свого народу, не мав ніякої сістеми в урядуванні, ніякої політики; він тільки дбав про свою необмежену владу, бо сам себе впевнив, що вона повинна бути так само непохитна, як віра у Бога.

Казали, що він був слабкої вдачі; але й це не зовсім так. Навпаки, Микола II виявив у початку свого царювання велику певність і завзяття, коли треба було обстоювати царський престіж і інтереси корони. Він повзяв собі провідну думку на все життя, а саме: щоб лишити свому наслідникові спадщину, не меншу за ту, яку передав йому батько. І саму навіть цю провідну думку передав йому батько.

Одного разу, коли Олександер III, який роздер проєкт конституції, вироблений за останніх днів царювання Олександра II, сам опинився у таких обставинах, що задумався, чи не дати хоч маленьку свободу свому народові, оберпрокуратор Синоду Побєдоносцев, коли царь спитав його поради з цього приводу, сказав: „Ваше Величество, ви маєте майорат, і крий вас, Боже, хоч на кріхотку зменшити його!“

Олександер III прийняв цю пораду близько до серця і вже ніколи більше й не згадував про конституцію. А син його дуже шанував пам'ять свого батька, — тому то він і був такий прихильний до Франції й Анґлії, дарма, що жінка — Німкеня тягнула його у другий бік, до Німців, — і у всьому хотів чинити так, як чинив-би його батько. Отже він і держався батькових поглядів на свій „майорат“ і на самодержавіє. Він не раз казав: „Є два чорні дні у моїм житті: Цусіма і 17. жовтня 1905 року“. Отже він уважав за дві однаково тяжкі, однаково незагойні рани: і тяжку поразку на Далекому Сході і ту конституцію, яку він мусів дати, уступаючи першій революції.

Знаючи цю основну прикмету психольоґії царя, легко зрозуміти, чому він оточував себе нездатними людьми — блюдолизами, які годили йому, потурали всім його примхам і тягнули собі з того вигоду тільки для себе: такий Сухомлинов, Горемикін, Маклаков, Штюрмер, Протопопов, останні його міністри, які підспівували такої, якої цареві любо було слухати: що конче треба сміцняти владу, щоб вона була нічим необмежена. Горемикін, щоб окреслити з точки погляду царедворця патріотичну мудрість Думи, на другий день після того, як роспустив її, сказав (це було два роки тому): „Я перепрошую Ваше Величество,

*) Хоч і не спромігся виконати, але добре мав бажання.

що трошки був злякався революції, якою мені загрожувало за роспуск Думи і Державної Ради: то-ж діти! Чого їх боятися?"

Сухомлинов, ставний і гарно вдягнений у свій гусарський мундір Гродненського полку, зо свого боку раз-у-раз запевняв царя, що його армія більше, ніж готова до можливої війни і вірна йому безоглядно.

Пізніше Протопопов, конкурент Распутіна, втративши здоровий розум, бо голова йому закрутилася від тих перспектив, що перед ним одкривалися, вкупі з тим Тобольським конокрадом упевняв царя, що Бог і духи ухваляють всі ті святі діла, які він починає за їх порадою.

Таку гидку і підлесливу атмосферу витворили коло царя ці придворні, старaючись потурати його власним поглядам і бажанням і не даючи йому змоги задуматись над мудрими і щирими порадами, які доходили иноді з иншого боку. Вищі державні урядовці дуже неохоче брали на себе обов'язок доводити до відома царя про прикру й немилу йому правду. Але вже-ж таки знаходились такі сміливі й чесні люде.

Ґраф Воронцов-Дашков, флігель-ад'ютант, що займав цю посаду ще при Олександрі III, подаючи незадовго перед війною свій рапорт Миколі II. у Лівадійському дворці, після офіціального службового докладу сказав йому просто і щиро: „Тепер я хочу вам сказати ще де-що. Знаєте ви, що ті Распутіни доведуть вас до загину, — що, слухаючи їх порад, ви загубите трон і собі і своїй дитині?"

Довго говорив той вірний і чесний старий царський слуга. Цар уважно слухав його, сидячи на дивані, а потім заплакав і з гірким жалем промовив: — „І на що Бог поклав на мене цей тягар?!" — А на другий день Воронцов-Дашков побачив у парку, що цар грається зо своїм сином і з тим самим Распутіним.

А ще раніше перед тим Ґучков у Думі росказав про скандальну присутність у дворі того „старця"-садиста і предсказав сумні наслідки цього. Коковцев теж попережав царя про дуже прикре враження, яке робить у всій державі цей гурток придворних інтриґантів. Сазонов, Кривошеїн і ґенерал Поліванов подали гуртом заяву цареві, підписавши її всі, в якій радили не роспускати Думу за порадою Горемикіна, бо це небезпечно.

Родзянко теж дуже сміливо докладав у Дворі про дуже прикрий відгомін у всій державі, що вчинили промови у Парляменті.

Цар мав якесь дивне упередження до свіх, хто казав йому правду щиро в очі. Коковцев, Сазонов, Кривошеїн, ґенерал Поліванов утратили за це свої посади один за одним, і на тому скінчилася їх службова кар'єра. Мабуть у тому лежить і причина одставки Трепова. Родзянко, якого цар прозвав „протодияконом" за його бас, теж утратив його прихильність за те, що віщував йому великі нещастя.

Цар взагалі шукав поради й допомоги своїх кращих співробітників тільки тоді, коли ставало скрутно і він піддавався страхові. Тоді він ставав до них увічливий, лагідний і пропонував їм сам те, в чому вчора відмовив. Але як тільки страх минав, він знов повертався до них спиною, шукав способу, щоб їх позбутися і, нарешті, звільняв їх в одставку. І робив він це хитро, нишком, бо, хоч і був деспот — самовладця, але не мав того замаху, що виявляє силу і міць, тоб-то не ламав і не перевертав усе отверто. Він був мстивий і нещирий і иноді лагідно поводився з тою людиною, якій уже нишком приготував прикрий удар.

Він завзято усував і нищив усе, що могло хоч трошки зменшити або ослабити його владу. Як тільки який з міністрів з'єднував собі прихильність Думи або пошану в громадянстві, він уже міг бути певний, що йому готовиться одставка. Сазонов пішов в одставку через те, що був занадто популярний.

Коли Столипіна смертельно ранили на очах царя, цей останній навіть не підійшов до нього, щоб висловити йому співчуття, щоб піддержати того, хто всі сили свої поклав на зміцнення царської влади. Так і вийшов цар з театру, де стався цей замах, не сказавши й слова пораненому, який, зібравши свої останні сили, благословив і перехристив того, за кого віддав своє життя.

„Столипін закривав мене своєю тінню“, — сказав Микола II; це було єдине слово, яким він пом'янув свого вірного слугу після його похорону.

Микола II. не з'умів з'єднати собі щирої любови навіть у найближчих своїх слуг; і сам він, серед своїх найближчих, не любив нікого і нічого. Він був неймовірний, бо занадто часто зловживали його довір'ям, він не покладався навіть на своїх найближчих людей. Він мав улюбленців — фаворітів, але не мав друзів. Не злюбивши якогонебудь міністра, навіть найвірнійшого слугу свого, він увільняв його залюбки, без усякої провини і цим знеохочував багатьох инших, що з великими труднощами приспособлювались до виконання своїх обов'язків під його рукою. Ґраф Вітте, Коковцев, прокурор Синоду Самарін, Сазонов, що надзвичайно щиро і ретельно виконували свої обов'язки, були вигнані з посад, як лакеї. Його вірний співбесідник князь Орлов зазнав такої-ж самої долі за те, що критикував Распутіна. Перед ними ґраф Вітте, що добре знав придворні справи у Царському Селі, казав одного разу, росчарований, ґенераловi Куропаткінові, що йшов перший раз, як військовий міністр, з докладом до царя: „Найбільше — не довіряйте тим добрим очам, які ви там побачите“.

Еґоізм царя був такий самий безмежний, як і його нудьга. Не знати було ніяких його вподобань, він нічого не робив охоче, нічим особливо не цікавився. Щоб уподобатись йому, треба було бути підлесливим, щоб зберегти собі його прихильність, треба було його розвеселяти. а особливо — не говорити йому про поважні справи, ні згадувати про якісь трудноші або перешкоди. Він не любив суперечок і ненавидів того, хто говорив йому впоперек, хоч завжди здавалося, ніби він згоджується з тим, що йому кажуть. Багато було міністрів, що думали, ніби-то переконали царя, бо він із ними цілком згоджувався, а на другий день читали наказ про свою одставку ніби-то через недугу і потребу спочинку для поправки їх здоров'я.

Останній російський самодержець вірив в божеське походження його влади і тому не хотів випустити з рук найменшої частинки її. Але по-за цим він був слабкий, нерішучий, навіть боязкий і нездатний повзяти самохіть якусь власну свою постанову; тут він легко піддавався впливам тих людей, що його оточували, і через те дуже часто бувало, шо він одмінював ту постанову, яку тільки що перед тим рішуче був зробив.

Навколо Миколи II ясно давав себе почувати німецький вплив; з цеї причини він рішуче ставився проти реформ у Польщі і завзято не хотів ніяких ліберальних реформ у державі, що їх вимагав дух часу; певна річ, тут було не без порад Вільгельма II, що йшли через царицю. Але все-ж таки той безперечний кайзерів вплив не міг одвернути царя від його угоди з Францією; память Олександра III перемогала всі заходи німецької дипльоматії.

Придворні інтриги відгородили царя від його народу і від усякого зближення з людьми, що стояли осторонь од того тісного придворного кола; сторонні люде бачили царя тільки з-дерідка, на короткий час при офіціальних церемоніях. Він тоді виявлявся полохливим і ніби заляканим, рухи його були нервові, поривчаті й ніби нетерплячі; він почував себе добре і спокійно тільки серед свого війська. У компанії ґвардійських офіцерів на полкових святах Микола II почував себе добре, вільно, ставав балакучий і веселий, а иноді напивався п'яний. На другий день після таких свят, сидячи у дворці і дивлючись на сніг понурого царсько-сельського парку, він ставав нетерплячий, сердитий, виявляв свій азіатський деспотизм, і міністри тоді ніяк не могли йому догодити.

От такий він був під час революційних розрухів року 1905. Коли до нього прийшов, переляканий і тремтячий один із вищих урядовців і росказав про небезпечне становище у столиці, він йому сказав на це, дивлючись у вікно:

— Цікаві часи ми переживаємо!

Царь бачив усе, що діялось навколо; але він був глибоко переконаний, що для щастя народнього не треба зменшувати тої влади необмеженої, яку він держав з ласки Божої; він вважав би це за гріх і велике нещастя для себе і для народу.

Він пристосовував до себе, як йому здавалося, ще з більшим правом, ніж усі східні самовладці (бо вони були не-християне) ці слова Вільгельма II: — „Мою

повну владу я маю від Бога; не дав мені її ні парлямент, ні які-небудь инші збори, ні народ, — отже й обмежити її ніхто не має права". І про всякого, хто казав йому про потребу зробити полегкість і уступки народові, він думав, що той або тяжко помиляється, або з лихим заміром наважується на його самодержавні права. А коли народ ремствував — значить, і народ виходив по-за межі своїх прав і обов'язків. Можливо, що він щиро бажав добра своїм підданим, але він вірив, що народ не розуміє, в чім його щастя: на його думку народнє щастя було в безправному підданстві царській волі; тому-то він, не здрігнувши, підписував смертні присуди тим тяжким грішникам, що боролися за права народні.

Ми хочемо навести тут, щоб підтвердити наші слова, статтю „Нового Времени", що була надрукована другого дня після державного перевороту.

„Коли імператор Микола II вступив на трон, перед ним открився світлий обрій, і він міг тоді плекати найсвітліші надії. Проте, коли він приймав привітання від представників народніх, він не найшов нічого кращого, щоб сказати їм, як оце: „Ідіть, панове, і покиньте свої безглузді мрії про участь народу в порядкуванні внутрішніми справами". Росія хотіла жити вільним життям в тісному єднанні з своїм царем, але він у цьому бажанні побачив тільки безглузді мрії. Ті слова породили тільки гірке розчарування і втрату надій.

Здавалося, що російсько-японська війна, а потім і нинішня, — повинні були-б зняти цю полуду з його очей. Але цього не було: він лишився глухий до поклику всієї держави, до голосу Думи, дворянства, земства, Державної Ради. Свій розум і свою волю він ставив вище розуму й волі всього народу, свою корону і владу він оддав у руки придворних лакеїв і через це втратив їх".

Придворна камарілля щільно обступила його і підлесливою брехнею впевнила, що всі його щиро люблять і поважають. А за тими нещирими й облудними порадами він утратив справжнє розуміння своїх прав і обов'язків. Коли він нарешті побачив гнів і обурення народні, він і з цього не з'умів вивести собі доброї науки.

І коли один з найгірших його порадників, адмірал Нілов, подав йому депешу Голови Державної Думи, що сповіщав його про повстання, про революцію в Петрограді, він скрикнув, дивуючись, як і Людовик XVI: „Невже-ж?"

І втративши ґрунт під ногами, він безпомічно заплакав під впливом того несподіваного нещастя, що вдарило його, як громом, зненацька, — бо він його не сподівався, не бачив, що воно наближається.

Середневіковий царь упав навколішки перед образами, — бо він завжди молився у тяжкі хвилини свого життя; але ті образи у блискучих ризах візантійського стилю могли сказати йому хиба тільки те, що він ані трошки не пішов уперед од часів Михайла Романова, його предка, першого царя тої дінастії, якої Микола II був останнім представником.

* * *

Дуже делікатна річ говорити про жінку, а особливо про таку жінку, як імператриця Олександра Федоровна, що була подвійно ворожа для нас, Французів, — як Німкеня і як цариця.

А тим часом неможливо намалювати вірний і подібний портрет бувшого царя, коли не додати до нього хоч короткого нарису тої жінки, що була, сказать-би, сімволом його впертости і завзяття.

Олександра Федоровна, що була незначною прінцесою Гесенською, довгий час нічим не виявляла себе коло того монарха, який і сам не визначався нічим таким, що віщувало-б ту надзвичайну ролю, яку йому судилося відіграти в історії своєї країни. Молода цариця, вийшовши заміж так, як це звичайно ведеться у тих високих колах, спочатку не мала ніякого впливу на того чоловіка, з яким зв'язувала її тільки дипльоматична доля. Боязкому і плохому Миколі батько сам вибрав принадну дружину, бажаючи швидше побачити його чоловіком, і той поставився до того шлюбу з особою, що була значно розумніша за нього і з більшою освітою — як до одного з неминучих обов'язків, які накладало на нього його становище.

Цариця з свого боку, здавалося, не мала до того призначеного їй чоловіка иншого почуття, крім того, яке витворює спільне життя, хоч би й з примусу.

Вона знайшла собі при дворі гожого офіцера, якого зробила „ґероєм свого роману“, віддавши йому найглибші свої почування; з цього приводу багато переказували нишком у столиці. Хоч і казали в Петрограді, що справжій батько наслідника Олексія був не царь, але з того часу, як народився той бажаний син, життя царського подружжа стало тісніше і ніби щиріше.

У Олександри Федоровни почуття матері перемогло смуток жінки, що якимсь дивним і таємничим чином утратила свого улюбленого. Смерть того коханка довершила розумовий розстрій цариці, що був почався з переляку перед революційними розрухами року 1905. Вона тепер усе своє життя й істнування поклала в ту колисочку останнього паростка роду Романових; у трівоґах за ту дитину і в клопотах за нею обєдналися царь з царицею, що досі були мов чужі одно одному. З того часу Олександра Федоровна зайняла в житті й думках свого чоловіка те місце, яке досі посідала його мати, цариця-вдова. Тільки, на жаль, вона не використала того впливу на те, щоб повести плохого Миколу II новітнім, поступовим шляхом, звернувши його з вузької старої самодержавної стежки. Більше призвичаєна, через своє походження, до західньо-европейського ладу, вона могла-б освіжити тяжке повітря того азіатського Двору, який перейняв од Західньої Европи тільки те, що там найгірше, неморальне. Вона була жінка з доброю головою і повинна була розуміти і предбачати ту небезпеку, що загрожувала їй та її родині від того замкненого, ізольованого середневікового життя серед народу, що бажав иншого, ширшого, новітнього життя.

Вона того не зробила, не з'уміла зробити. Втрата милого коханка, вічна трівога за улюблену дитину і незрозумілий страх перед тою містичною Росією, замкненою перед нею; вона чула звідтіля тільки далекий гуркіт грому, якусь страшну хуртовину, — і все це довело ту колишню спокійну Німкеню, а нині православну царицю до тяжкої містичної екзальтації, наслідком якої почали виявлятися ознаки божевілля. А хворий розум вже не здібний стає помічати події і обмірковувати їх. Вона дала вколошкати себе тими окриками „ура!“, якими зустрічали їх, коли вони з-де рідка показували себе народові, вона слухала підлесливу мову придворних блюдолизів; вчорашня гугенотка — нині вона піддалася грубим містичним або садистським вигадкам Григорія Распутіна, того сібірського Каліостро, і його впливові покорила свого плохого чоловіка, бо й сама забірала над ним чим-раз більшу силу.

Її ніколи не любили, але скоро зненавиділи, коли вона вийшла з сутіни, з незнання і почала вмішуватися у всі державні справи, примушуючи звільняти і призначати міністрів, вищих урядовців, архієреїв, яких імена їй нашептували її приятелі. Ціла низка телеґрам од цариці до царя в Могилівську Ставку, які тимчасовий уряд дозволив опублікувати, ясно доводить, який великий вплив вона мала на політичні справи. Ці депеші писалися анґлійською мовою, бо цариця дуже зле говорила по російському, дарма що прожила двадцять три роки в Росії. Вони підписані ласкальними іменами, якими називали одно одного царь і цариця. Одна з них, датована 27. грудня, натякає на судовий процес знаменитого поліційного аґента Манасевича-Мануілова, приватного секретаря Штюрмера, арештованого за шантаж. Ось ця депеша:

„Прошу вас негайно спинити судову справу Мануілова. Здається, присуд йому має бути дуже суворий. Спиніть усе ради свого власного добра. Це конче потрібно для спокою вашої душі. Алек.“

Царь дав одповід: — „Спиню судову справу негайно. — Нікі.“

А цариця висловила своє задоволення такою депешою: — „Дякую за ваш вчорашній благородний наказ. Алек.“

Прихильниця російської реакції, цариця була крім того німецька патріотка і піддержувала постійні стосунки з рідним своїм краєм. Кайзер з'умів це використати. Через царицю він посилав свої доручення, свої думки або поради свому родичеві. Таким чином цариця зражувала інтереси своїх підданих. Вона робила лихо і своїй власній родині, держучи Миколу II в майже монастирській атмосфері, де на нещасного з одного боку впливали розумні й повні поваги слова Коковцева, Родзянка, з другого — підлеслива брехня Маклакова або Протопопова та „релігійні“ дурниці Распутіна, якого царь зачисляв до тих „малих душ“

убогих на розум, але умудрених од Бога, бо вірив, що через нього він розмовляє з давніми московськими царями. Так, бувало, колись і французькі королі розмовляли через усяких колдунів та ворожбитів і дурисвітів зо своїми прадідами.

Отож у тому царськосельському захисті, недоступному для сторонніх людей, цариця, під впливом своєї приятельки Вирубової, Распутінової полюбовниці, орудувала державними справами через свого чоловіка, який годив їй у всьому. Як Німкеня, вона працювала на користь своєї першої отчизни, а, як мати, вона намовляла свого чоловіка не випускати з рук свою необмежену владу і зберегти її такою-ж для улюбленого сина Олексія, який сяк-так з'вязував те недобране до пари подружжа. І царь, добрий, як дружина і ще добріший, як батько, годив усім тим вимогам. Одного разу, коли Коковцев доводив йому про надзвичайно шкодливий і небезпечний вплив Распутіна на державні справи, він скрикнув:

— Ох, я волів би десять Распутіних, ніж одну істеричну жінку!

Останній Романов у тяжкий для нього день зречення царства, сказав з одчаєм єдине правдиве речення: — „Мене дурили!“ Чи розумів він, що крім його нещирих і підлесливих порадників є ще одна порадниця, найбільше винна, — цариця, та друга Марія-Антуанета (бо історія повторюється)? Зла доля поставила коло нього ту порадницю, щоб замурувати його в тому візантійському Тріаноні в нездоровому святобожному повітрі, де ті дивовижні фанатики ховалися від подиху здорового воздуху, що ніс їм вітер з усіх сторін країни; народ горнувся ще до свого царя і впав-би ниць перед ним, коли-б він за все своє царювання хоч раз послухав його голосу, хоч один рух зробив-би на його користь. (Далі буде).

В. О'Коннор—Вілінська.

Пісня орача.

(З Рене Моракса).

Тільки зійде з поля сніг
Я вже в плуг воли запріг,
Сам іду за ними вслід
Все од заходу на схід,
Мій леміш рівняє хід
І виводить борозну,
Як струну.

Сійся, зерно, засівай
З краю в край
Моє поле
На врожай,
Густо пригоршнею сію,
Сію, сію і радію,
Маю добрую надію.

По розпаханому полі
Я іду вперед по волі
І трімаю у руці
Той врожай, що при кінці
Підбиратимуть женці.
Навкруги блищить, горить.
Сонця світ

Без утоми, без спочинку
Засіваю свою нивку
Вже годину не одну
На зелену ярину.
Та скінчивши борозну,
Пісню тую голос ну
Я утну.

Сійся, сійся, засівай
З краю в край
Моє поле
На врожай.
Повну пригоршню посію
Сію, сію і радію,
Маю добрую надію.

Рідна оселя.

(З Рене Моракса).

Щасливий, хто вертається до дому
В свій рідний край, в своє село,
Вбачає церкву, змалечку знайому,
Будинки навкруги — все так, як і було.
Забуде він свої жалі і втому,
Сміється радісно собі самому,
Недавнє лихо зникло, загуло...
Щасливий, хто вертається до дому.

Все, як було колись, зосталося на місті.
Він знає кожний двір, він знає, куди ідуть
По за селом дороги камьянисті
І той широкий шлях, що має довгу путь.
Хатинки у садках такі привітні, чисті,
Все зустріча його ласкаво, урочисто
І промовляє: „Здоровенький будь!“

Остап Грицай.

Христя Алчевська.

З України прийшла вість, що померла відома поетеса Х. Алчевська.

Велика, невгомона туга. Туга за сонцем і за квітами, туга за коханням і щастям, невимовна туга душі за ідеалом. Її найкращі вірші такі ніжні і пестливі своїм словом, що припадають до душі солодко і несміливо, мов поцілунок або зітхання, і лишають по собі — тугу:

Велику невтишиму тугу за сонцем!

Це й одинока пісня її була. Ґеній цеї української поетеси не дивився на світ з демонічних верхів небосяжної думки, не обіймав своїм поглядом всесвіта і всесотворіння, не карався, як Шейтан, вічним стражданням вічної людини. Ґеній її тужив. Тужив повний тихого болю і тихої скарги, з глибин невисловленого бажання, та скрізь безкрає, тремтяче очікування так, як тужать самотні діти і самотні дівчата:

Невимовно і без краю!

Знали і виспівували у нас цю велику тугу творчої душі і другі поетеси України. Багато є пісень про неї і у Лесі Українки і у Юлії Шнайдер, у Надії Кибальчич та у Дніпрової Чайки. Але коли Леся Українка иноді як Валькирія дзвонить сталевим мечем об щит та народ до бою завзиває, а Уляна Кравченко, наче на чолі покривджених, голодних стає, а Кибальчич із темряви тюрми пісню волі співає, — то Христя Алчевська тільки самотна солодкою нудьгою мрійної дівчини нудьгує:

— За білими акаціями та за пурпурними трояндами... За шепотом ночі та за ласками далекої весни. І є в неї тільки один великий жах: жах перед студеною темрявою, та перед грізними вітрами осени... Перед цим всім — що не є сонцем, ні квітками, не є коханням, ні щастям; перед всім, що не є ідеалом.

І тут вона скаржиться безпомічно та вражаючо — мов дитина в темряві.

Правда — в останніх часах і в неї звучали бадьорі звуки нової волі, нового народнього життя. Радувалася і її душа великою обновою вселюдської долі та грядущим щастям майбутнього.

Але це був знову тільки один новий звук її незбагненої, її непорочної туги за сонцем і за квітами, за ласкою суворого життя і за його вимріяною красою.

Бо душі, такі як вона, не перестають тужити ніколи.

Туга — це їх серце, це їх одинока радість і одиноке щастя, це їх спів, їх життя і їх смерть.

Але ця туга за сонцем з нею не вмерла.

Вона житиме в нашій пісні довго; і їй імя буде:

Христя Альчевська!

О. Лотоцький.

Памяти Ф. П. Матушевського.

(8. липня 1869 р. — 21. жовтня 1919 р.).

I.

Рік тому упокоївся один з видатнійших українських громадян Ф. П. Матушевський, — зійшла в могилу людина великого-громадського значіння.

Народився Федір Павлович в м. Смілі на Київщині, життя своє почав в нужденних обставинах, освіту дістав спершу в київській духовній семинарії, де брав живу участь в нелеґальному українському семинарському гуртові. Матеріяльні обставини не давали йому можливости вступити до університету. — Щоб заробити гроши на дальшу освіту, він кілька літ учителює в духовній школі в Черкасах. Свідомий громадянин, він тут вперше провадить національну роботу і серед ширшого стіхійно-національного повітового громадянства, і серед своїх учнів, що не одному з їх заложив він в душу зерно української свідомости. По кількох роках Ф. П. вступає на юридичний факультет Дорпатського університету і тут засновує українську студентську громаду, що проіснувала більш 20 літ — до останньої всеросійської революції і за той час дала не мало діячів українського руху.

Скінчивши університет, Ф. П. М. оселяється у Києві, з яким він не переризав живого звязку і за час своєї науки у Дорпаті. Тут з участю Ф. П. утворився гурток людей, звязаних між собою, крім єдности поглядів, ще й близьким приятельством. Єфремов, Доманицький, Дурдуковський. Тоді ж побрався він з В. О. Поповою — із справжнім товаришем свого життя, що поділяв з ним увесь тягар, усі прикрости не тільки особистого, але й громадського життя; це був зразок української родини, що всю себе присвятила громадським інтересам.

В тих сприятливих умовинах однодушної роботи Ф. П. виявляє велику енерґію, що залишила по собі замітний слід в історії українського руху. Кволий здоровлям, але завше міцний духом, він увесь час живе самою громадською думкою і ні при яких умовах не перериває своєї громадської праці. Не помиляючись можна сказати, що ні одна українська справа не обходилася без участи Ф. П., — в кожній покладав він більшу чи меншу частину своєї невичерпаної енергії, кожну надихав він духом свого глибокого переконання.

Перш за все був він одним з найбільш діяльних участників „Тупа“ — дореволюційної всеукраїнської орґанізації (Товариства Українських Поступовців) і постійним членом ради цього товариства. Виконання постанов ради „Тупа“ в дуже значний мірі падало таки на його ж, на Ф. П., одбіраючи у того майже увесь час, який не удалося йому одірвати для літературної праці. Тому Ф. П. здебільшого не займав ніякої посади, живучи нужденним літературним заробітком, до якого додавала свою частку його дружина, лікарь по професії. Крім роботи в самому Київі Ф. П. з доручення ради „Тупа“ їздив по ріжних містах України для орґанізації місцевих відділів, для звязку з ними, для установлення контакту в роботі. Доводилося йому їздити в громадських справах і в столицю для порозуміння з суголосними ґрупами Державної Думи і навіть посланцем до урядових кругів (напр. разом з С. Ф. Русовою порозумівався він з Міністром Освіти гр. Ігнатєвим в справі української школи).

Як член радикально-демократичної партії, Ф. П. був постійним членом комітета цеї партії, автором партійних брошюр (пригадую брошюру „Як вибірати послів“, 1915 року). З перетворенням радикально-демократичної партії в партію соціалістів-федералістів Ф. П. стає членом комітета цеї партії, одним з найбільш діяльних її членів.

Кожен раз, як перед українським громадянством ставали які нові завдання, Ф. П. якось натурально в першій лаві брався до їх виконання. Це особливо треба сказати про його участь в допомозі українським полоненим, біженцям та „заложникам“ з Галичини, коли завоювання „родной“ Галичини повело до винищування в ній українського елєменту. Багато Галичан, що мали нещастя стати об'єктом того винищування, мусять згадати Ф. П. дійсно „не злим, тихим словом“. Він збірав і подавав їм допомогу в такій мірі, що сам з родиною залишався без копійки та без одежи, без сорочки; його хата стала притулком для нещасних галицьких братів, а незабутній Кость Паньківський таки й упокоївся в його хаті, маючи останню втіху з тієї теплої опіки, якою наділяла його родина Ф. П.

Багато праці поклав Ф. П. на справу української кооперації. Він був членом ради першого кооперативного асекураційного товариства („Первое Общество Взаимнаго Страхованія Жизни“), сам орґанізував сільські кооперативи (в Харківщині, під Києвом), а головно — редаґував і редаґуючи, цілком реорґанізував

кооперативний літературний орґан — „Комашню“, зробив його дійсно орґаном української кооперації. Цього не повинні забути наші кооператори і мусіли б взяти на увагу незабезпечене, тяжке становище дружини Ф. П. та трьох його дітей шкільного віку.

Крім громадських, небіжчик Ф. П. був напоєний літературними інтересами, навіть можна сказати, що громадські свої завдання в значній мірі виконував він способом письменицьким. З самого заснування видавництва „Вік“ він бере близьку участь в цьому найсерьознійшому нашому видавництві. Перші книжки цього т-ва появилися в Черкасах, де Ф. П., бувши там учителем, знайшов дешеву і зручну для видавництва друкарню. В молодих літах Ф. П. пробував сили в красному письменстві, і інтересне його оповідання, — правда, більш публіцистичне, ніж художне, — появилося в „Літературному Збірникові“ памяти О. А. Кониського; замолоду „балувався“ він навіть і віршами (псевдоним „Ганусенко“). Дуже вдатні були наукові спроби Ф. П. — в „Київській Старині“ інтересний реферат про збірку архивних документів за часи цариці Ганни Івановни та велика росправа „Литовський Статут на Україні“ (ця остання праця однещасного випадку пропала безслідно). Але по своїй основній вдачі літературний хист Ф. П. був публіцистичним. Першою звернула на себе увагу стаття його (в „Київській Старині“) — „Посѣтители могилы Шевченка“, що виявляла у авторові живий публіцистичний темперамент. Той темперамент широко виявив він у ґазетній роботі, де вже був не тільки автором, але ж редактором. В перші найтруднійші часи нашої журналістики (1906 року) Ф. П. був редактором „Громадської Думки“, — за його редакторства вона й упокоїлася волею начальства. Годі перечислити його статті і росправи, яким нема числа і під якими здебільшого нема і ймення, як звичайно в журнальній роботі. Але хто ближче стояв до журнальних справ, той пізнавав його руку і в без'іменних статтях: були вони писані соком нервів, були переняті горячим патріотичним чуттям, в кожну з їх вкладав він частину своєї душі, що горіла українською ідеєю.

На тому безнастанному вогні і згорівся. Здоровля Ф. П. ніколи не було добре. А тяжкі обставини життя, трудні умовини української праці в до-революційний час, особливо за часи війни, остаточно підкопали його здоровля. Приятелі в самому початку 1917 року вирядили його на хутір у Харьківщину, в надії, що там він спочине, заспокоється, одужає. Там його застала революція. При свойому стані здоровля вернутися до Київа він не міг, але й не міг спокійно сидіти, — то ж упірнув у вир революції, беручи близьку участь в селянських зборах і з'їздах не тільки в своїм селі, але і в околицях. Щоб ізолювати його від смертельної небезпеки, його дружина поїхала за ним і повезла його на води — на північний Кавказ. Це було в початку осени 1918 року, а пізнійше в осени одігралися на північному Кавказі большевицькі події. Обоє Матушевських попали у фактичний полон в Ростові і ледве вибралися звідти лише в літку 1918 року.

Прибувши до Київа, ледве полагоджений лікуванням в таких надзвичайних умовах, Ф. П. взявся до роботи немов зголоднілий. Редакторство „Комашні“, участь в партійному комітеті с.-ф., участь в Київський „Просвіті“ (спершу — товариш голова, а після — голова), участь в батьківському комітеті українських середніх шкіл *) — все це за кілька місяців, знов підломило здоровля Ф. П. Надломлений поїхав він головою Української Дипльоматичної Місії у Атен, де врешті заспокоїлося, охололо це гаряче серце, так щиро та глибоко віддане своїй батьківщині.

Помер Ф. П. у віку 50 літ — коли духові сили його не були ще вичерпані, не вважаючи на 30 літ безнастанної праці, що роспочалася в глухих закутках нелеґальщини, в час найбільшого занепаду української ідеї — в 90-х роках минулого століття, серед загального зневірення наших друзів і переможного свята наших ворогів. Та як почав він з свіжою, молодою вірою в ідею в її конечну перемогу, так доніс він віру до самого краю своєї могили: на його

---

*) Цій справі Ф. П. віддавався дуже гаряче і мав прикрі сутички з тодішним міністром освіти М. П. Василенком і мав в цій справі дуже тверду розмову з гетьманом.

столі залишився нескінчений рукопис, а в його дипльоматичній останові не було виконано усі пляни, що свідчили про ту його незламану віру. Йому не судилося щастя бачити Україну спокійною і щасливою у своїм спокою. На світанку життя своєї батьківщини він упав трупом, як той віл на недооpаній ниві. Але хто на роботу став глупої, темної ночі, тому світанок ясного ранку вже наповнює душу чистим, глибоким щастям. О. Л.

II.

Мені довелося прожити і працювати з Ф. П. Матушевським останніх півтора року його життя, коли він був головою дипльоматичної місії У. Н. Р. у Греції. Прикре було становище тої місії у столиці невеликої держави, яка не визнала незалежности України, бо держави Антанти того не хотіли, а російська амбасада і численна колонія Росіян-денікінців з усієї сили старалися очернити й закидати болотом ту місію, ширючи брехні та наклепи про її большевизм, німецьку орієнтацію і т. и. Все це дуже шарпало нерви Ф. П. і без того зруйновані за останніх часів. Проте він робив усе, що можливо було, щоб освітити нашу справу в належному і правдивому світлі: склав свій високо-цінний меморандум, заводив знайомства з представниками инших держав і видатнішими громадськими діячами Греції, у яких користувався великою і щирою симпатією. Цілий ряд статей і інтервю його у місцевій пресі помалу-малу змінили спочатку вороже, потім байдуже становище грецького громадянства що до України на прихильне і приязне. Можу по щирості сказати, як найближчий співробітник покійного, що він зробив усе, що можна було зробити на користь України в тій морській сусідці нашій.

Смерть застала Ф. П. за роботою: він складав для перекладу на грецьку мову монографію „Україна, Польща і Росія", але не встиг докінчити її.*)

Давня недуга серця спричинила 8. жовтня тяжкий приступ серцевої астми, що тягнувся аж 11 годин. Майже не було вже надії, що Ф. П. переживе цей приступ; але, після довгих і нелюдських мук той приступ минув, і через де-кілька днів хворий почав ніби помаленьку одужувати. Він навіть хотів узятися до своєї недокінченої праці, але я, як лікарь, рішуче запротестував проти цього. 21-го жовтня біля 7 год. вечора, серед найспокійнішої розмови, він враз ухопився за серце, голосно застогнав, і через скілька секунд те серце перестало битися на віки...

Немічний був тілом, але сильний духом той вірний і щирий син свого народу. В особі його втратила Україна високо освіченого культурного робітника саме тоді, коли такі люде ій так пекуче потрібні.

Земля тобі пером і вічна пам'ять, вірний сину України.

Мод. Левицький.

Дипльомат.

Ще про нашу дипльоматичну роботу.

Міністерство Закордонних Справ У. Н. Р. стало на правильний шлях, коли енерґійно взялося за ревізію наших дипльоматичних місій. Але цього мало — необхідно, не гаючи часу, приступити до реорґанізації тих місій, які не справляються з завданнями, що перед ними поставлені. Ми констатуємо, що нарешті ліквідована Українська Делеґація при Мировій Конференції, а замість неї ухвалено орґанізувати в Парижі Дипльоматичну Місію. Але не забуваймо, що немає правильно орґанізованої місії в Італії, а також не відповідає своїм складом і роботою наша місія в Льондоні.

---

*) Прим. Ред.: Стаття ця буде надрукована в найближчих числах „Волі".

Українське громадянство вже довший час обстоює ту думку, що на Англію треба звернути найбільшу увагу, бо від неї в великій мірі врешті залежатиме, як вирішена буде проблема Сходу Европи. Не забуваймо того, що один англійський дуже впливовий дипльомат зауважив п. Грабському, коли той робив спроби нахилити деяких дипльоматів инших держав, щоб вони підтримали Польщу в її вимогах що до Східньої Галичини — „Ви даремно робите свою пропаганду, бо однаково Англію не можна переголосувати в тому, що вона рішуче постановила зробити". Ми далекі від гадки цілком нехтувати роботу нашої місії в Льондоні, — але повинні констатувати, що в її складі немає тепер ні одного Наддніпрянця, що вона складається в більшости з Євреїв та одного галицького Українця. А це робить на чужинців зле враження. Росіяне використовують цей факт і завжди посилаються на те, що Україна не має своїх людей, що Українці віддали справу нашої державности в єврейські руки і т. д.

Ми не проти участи Євреїв в нашій державній роботі — але цілком є ненормальним, щоб в такій державі, як Англія, наша місія складалася головним чином з єврейських діячів, бо це накладає на нашу роботу дипльоматичну в Льондоні певний напрям і утворює в англійських керуючих колах невідповідне відношення.

Уряд У. Н. Р. повинен нарешті звернути увагу на це і або замінити деяких людей з англійської місії, або збільшити її склад наддніпрянськими діячами.

Ми вважаємо, що цілком правильним булоб скоротити наші місії в Швейцарії, Чехословакії і в деяких инших місцях, але краще з'organізувати їх в Парижі, Римі та Льондоні. Таким чином видатки були б ті самі або може і менші, але більше користно було б для справи української державности.

В Льондоні нині перебуває спеціяльна галицька делегація, і в своїй роботі вона в деякій мірі подіями примушена виступати посередно проти нашої дипльоматії. І я не певен, чи вистарчить у п. Олесницького мужности паралізувати роботу своїх земляків. Що в Льондоні далеко не все так, як треба, ми довідуємось і від представників таких новоутворених держав, як Естонія, Латвія та Литва. Вони не можуть зрозуміти, чому уряд У. Н. Р. так мало звертає уваги на Англію і наслав туди таких людей, які по своїм звязкам залежать в своїй роботи від єврейських діячів в Англії.

Знову українські діячі, що працюють в Англії в справах торговельних, головним чином кооператори, також стверджують, що враження від роботи нашої місії є не зовсім користне для нас, бо навіть робота в пресі в значній мірі ведеться знову через англо-єврейських журналістів, а через це наша справа в англійській пресі трактується не зовсім поважно, бо Англійці бажали б мати діла з українськими діячами і почасти звисока ставляться до єврейських журналістів.

Ми розуміємо, що деякі люде з невдоволенням прочитають наші рядки — але можемо запевнити їх, що при всій нашій повазі до їх роботи ми не можемо забувати про ширші наші державні інтереси і розглядаємо справу так, як вона виглядає як раз з цього штандпункту.

Звертаємо увагу наших дипльоматів на те, що вони мабуть зовсім проспали справу мирових переговорів у Ризі. На наш погляд, це є один з найбільш відповідних моментів — виступити перед офіціяльними чинниками в оборону української державности. А тим часом ми не чули, щоб щось було зроблено в цьому напрямі, — навіть Галичане розвинули більшу акцію.

Те саме можна сказати про роботу наших місій і з приводу визнання Францією уряду Врангеля „південно-російським правительством" та в звязку з переговорами уряду У. Н. Р. про спільну з ним військову кооперацію. А тим часом з цього приводу можна було б чимало кому сказати і з'ясувати, щоб не повторились події минулого року.

Політик.

Політичні нотатки.

Закордонна жидівська преса про погроми. На терені Сх. Галичина, підчас бойових подій на українсько—большевицькому фронті, підчас відступів і наступів, в кінці серпня ц. р. мали місце погромні вчинки окремих частин української армії.

Як видко з інтерпелляції жидівських послів в польському сойму з цього приводу, зафіксовані вбивства і грабежі в десяти містах і містечках з загальним числом вбитих — 23, ранених — 47, гвалтувань — 101; збитків заявлено приблизно на 45 міліонів польських марок.

Ціла українська опінія, без ріжниці напрямків, віднеслась з величезним осудом до цеї ганьби. Рада Міністрів Української Народньої Республики постановила перевести негайно слідство і суворо покарати винних.

Як сповіщає віденська „Боротьба“, газета цілком ворожа до правительства У. Н. Р. і до Петлюри, за участь в цих грабіжах і вбивствах розстріляні сорок військових. Центральний комітет української соціал-демократичної партії постановив вимагати „від уряду У. Н. Р. рішучої безпощадної боротьби з погромами мирного населення і бандитизмом, які, підчас геройської боротьби нашої армії в несприятливих умовах, плямують визвольні змагання українського народу“. „Воля“ в свій час писала з приводу цих погромів: „погромам має бути покладений рішуче кінець; для цього є один певний шлях — кара мусить зпасти на голову погромщиків — швидка і тверда. Бо погромне військо не може бути військом У. Н. Р., бо з погромним військом не буде істнувати сама У. Н. Р.“.

Так віднеслись всі українські кола, від лівих до правих, уряд і громадянство до цієї небезпеки відродження погромних настроїв в українській національній армії.

Бо для українського національного руху небезпека погромів є небезпека для української державности, є небезпека для цілої справи українського визволення.

Коли представник київського жидівського громадянства, професор І. М. Кулішер, що лише місяць як приїхав з Київа, заявляє, „що ми є на шляху до як наймiцнійшої українсько-жидівської згоди“, то це є не лише висновок сучасного настрою жидівських народних мас і суспільства під московським большевицьким пануванням, але також погляд більшости української демократичної і соціалістичної інтеллігенції, як і правительства У. Н. Р. І в тому, щоб ніякі „не дай Боже, — нові ексцеси не стали тій згоді на перешкоді“, як висловлюється проф. Кулішер, є глибоко заінтересовані обидва народи на Україні, як український, так і жидівський. Відповідно цьому інтересу мусять працювати інтелігенція і ціле суспільство обох народів, як на Україні, так і закордоном.

На жаль, до свідомости рішучої необхідности цього завдання, цієї згоди ще не дійшла жидівська преса закордоном. Маємо в данному випадку на увазі віденську „Morgenzeitung“.

„Жидівська інтелігенція відучилась ідентифікувати настрій і наміри влади (української) із грабіжами й ексцесами, часто невідлучними від фронтових подій“, каже проф. Кулішер, характеризуючи в свойому інтервю сучасне відношення київських жидівських кол до українського національного руху і до носителів цього руху — до влади У. Н. Р.

Між тим, жидівські національні, як сіоністичні так і соціалістичні, кола за кордоном цього ще не розуміють, і за погромні вчинкі окремих грабіжників, розбішак і провокаторів, чи темних, розбещених большевицьким терором і шостилітньою війною окремих козаків — ганьбять цілу українську справу, українську державність та її проводирів.

Зі сторінок сіоністичної „Wiener Morgenzeitung“ майже не сходять заголовки: „Петлюрівський жах“, „Банди Петлюри“, причому цим „бандам“,

під якими газета розуміє українську національну армію Омельяновича-Павленко, приписуються вчинки, до яких вона ні в якому разі не могла мати відношення.

Так, описуючи вслід за „Daily Herald“ жахливі погроми денікінської армії в осени 1919 р., ті самі погроми, що привели до повороту жидівських симпатії до української влади, до того самого „Петлюровського“ уряду, — віденська сіоністична газета від себе добавляє: „Петлюра виявив себе між тим, яко добрий учень Денікіна“ („W. M.“ ч. 609 від 4. X. 1920).

Кожний, хто хоч трохи знайомий є з подіями на Україні за останній рік, мусить запитати: коли, де, виявив себе таким чином, себто жахливими погромами, Петлюра, після Денікіна? Коли відомо є твердо, що Петлюра особисто, після листопадової катастрофи 1919 р. мусів виїхати до Варшави, де він перебував до кінця квітня 1920 р., а армія українська, дисципліновано, в повному порядку, без жадних ексцесів воювала в тилу Денікіна і большевиків цілих пять зімніх місяців. А з закінченням цього дійсно історичного походу, ген. Омельянович і Тютюник, що командували і командують до цього часу цією армією, особисто представили звіт про свої стосунки з жидівським населенням міністрові жидівських справ П. Красному. Це було в кінці травня ц. р. у Вінниці.

Числю, що команданти „погромних банд“ не являються з звітами до жидівського міністра . . .

Та ж часопись друкує в числі з 10-го ц. м. дві телеграми про становище жидівських біженців з України. Одна телеграма із Кишінева від жидівського кореспондентського бюра сповіщає про кепське положення тих біженців за відсутностю у К. вільних помешкань, друга — із Констанци сповіщає, що „Жиди. які втікли від погромів і грабіжів банд Петлюри, прибули. Вони збіраються еміґрірувати до Америки“.

Для кожного неупередженного, об'єктивного читача ясно, що до румунського портового міста на Чорному морі могли добратися Жиди, що дійсно втікли з України, але не від „петлюровських банд“, яких в останній час на Україні не було, бо армія українська скілька місяців находилась на терені Галичини, відтіля ніякої еміґрації до Констанци не було, а втікли вони в наслідок перших погромів весни 1919 р., ще більш погромів Денікіна, а головне в наслідок тої повної руїни, що принесла большевицька влада і нею викликані селянські повстання.

Дійсно, повний розрив між селом і містом — цей прямий результат большевицького панування на Україні, мусів привести до руйнації жидівського господарства, що базувалось виключно на посередництві між селом і містом. Від села жили і жидівські торговці і ремесники, а разом з ними і жидівське робітництво.

Остаточно знищили Жидів економично большевицькі експеріменти „націоналізацій“ промисловости і торгу і примусові роботи. Ці останні довели ціле жидівське населення до повної економичної деґрадації. Це отверто визнали представники жидівських комуністів з Росії на конференції всесвітнього жидівського робітничого союзу „Поалей-Ціон“ у Відні в серпні ц. р.

Большевицька влада підняла проти себе ціле селянство України. Повстання селян на Україні (як і в Росії) мають підставою не лише національні мотиви, а що головне — соціальні і економичні: це є боротьба села проти наїздників, проти сарани, що нічого не дає, а лише забірає все, що можно, що не поховано і не захищається з рушницею в руках. Робиться цей повальний грабіж ніби то для забезпечення голодного міста, що викликає величезну ненавість з боку села до міста, помсту повставщих селян на мешканцях міста, а в першу чергу на безвинній жидівській більшости міст і містечок.

Недивно, що еміґраційна потреба серед Жидів на Україні назвичайно велика, бо вони не можуть тікати на село, як це роблять голодні робітники і інтеліґенція не жидівська. Тому вони тікають куди можно . . . до Кишинева, до Констанци.

А віденська буржуазна сіоністична часопись замість того, щоб висвітлити перед західним жидівством дійсні правдиві обставини цієї еміґрації, дозволяє собі сумнівну роскіш фальшивої, однобічної інформації.

Не може бути сумніву, що така сфальшована інформація дуже на руку большевикам, але напевно не менш шкідлива для жидівського населення України, про яке має турбуватися національна жидівська преса закордоном.

Але вищої точки брехливої інформації ця газета досягла в спеціяльній статті про „так звану армію Петлюри" в ч. 610 від 5. X. ц. р.

Посилаючись на довірочну людину, знайому з відносинами сходу, газета пише з її слів м. и. слідуюче: „Ця так зв. українська „армія" Петлюри нараховувала перед большевицьким наступом себто, коли вона ще була в повному складі, що найбільш — дві тисячі „фронтових" бойців. Вона взагалі не армія і не воює вона за Петлюру . . . „Армія" Петлюри в 95 відсотках складається із фахових розбішак . . . що зголошуються у „штабі" лише тому, що в більших групах вони себе ліпше почувають і ще тому, що вони при „операціях" можуть грабувати, вбивати і збогащатись . . ."

Це лише частина тих перлин, що там надруковані про українську армію. А от ще „правда" про селянство. „Сповіщають про національні селянські повстання на Україні. Це брехня і обман. Українські селяне нічого спільного з тими повстаннями не мають і ні один порядний, національно свідомий український селянин не приєднується до „армії" Петлюри.

Самого Петлюру просто ненавидять на цілій Україні і його числять нещастям для України . . ."

Мушу сказати, що я з деякою резервою подаю тут до відома українського загалу частину, при тому не найгіршу, статті анонімного автора „Wiener Morgenzeitung". З резервою, бо я є свідомий того глибокого обурення, яке має ця ганебна безсоромна брехня викликати в кожному, хто живе на Україні, тим більш в тих, що боряться і життя своє віддають за визволення свого народу і своєї країни.

А тому мене і лякає, що з боку жидівських кол на Україні буду обвинуваченим в „погромній агітації".

Всеж я певен в тому, що українське суспільство вже приучилось відріжняти жидівській нарід від його закордоних „благодителів".

А цим останнім можно лише порекомендувати уважно читати большевицькі фронтові звіти про те, як під напором цієї „двохтисячної" „банди грабіжників" вони мусіли вицофатися з Галичини, залишити Кам'янець, Проскурів, Летичів, Бар, Нову-Ушицу . . .

Що торкається національної сіоністичної „Morgenzeitung", що такими методами ганьбить український визвольний національний рух, український сіонізм, то від неї ми хотіли би лише одного: це назвати на своїх сторінках повностю імя цього інформатора, цієї „довірочної людини, знайомої з відносинами сходу".

Втеча Винниченка від большевиків. Лише скілька днів тому сповіщали галицькі українські часописи про „договір" Володимира Винниченка з Москвою в справі незалежности української радянської республики. Сповіщалось також, що він об'няв посаду комісара закордонних справ України. Німецькі, польські, англійські часописі подали звістку про приїзд його до Риги разом з Володимировим і ще якимсь ґенералом — для участи в мирних переговорах з Польщею.

А замість всього цього — приїхав Винниченко до Карлсбаду, втік від большевиків.

Вся комедія з „договором", подорож в ролі „комісара незалежної України" до Риги оказались лише складним способом вицофатися з дружних товариських обіймів Раковського.

Так, повним фіаско закінчилась остання, найбільш рішуча, сміла спроба дійти до згоди з московськими комуністами, добитися національної української державности, хоча би в рамках федерації, на плятформі радянської влади.

Ті самі московські самодержці, що, примушені силою, визнали незалежні буржуазно-демократичні Литву, Латвію, Естонію, Фінляндію і заключили з ними мир; та сама Москва, що зараз заключає в Ризі другий Берестейський мир,

віддає шляхетській Польщі мілліони московського, білоруського, литовського і українського населення на пригноблення і насильственну асіміляцію, ця сама Москва відмовилась de facto визнати національну незалежність радянської України.

Бо хоче вона без жадних перепон користатися богатствами цієї країни, бо хоче там сама хозяїнувати. Бо добре знає, що Винниченко не лише комуніст, а ще Українець, що він б. голова першого українського правительства самостійної України, що це при ньому, при його участі урочисто оголошувалися в революційному парляменті України — в Центральній Раді — 3-ій і 4-ий Універсал . . .

Мусів український комуніст Винниченко пригадати собі методи утечі з під ока „влади“ з часів царату, мусів пригадати свій досвід голови заговору і повстання проти гетьмана, використати цей досвід; ускладнити його, бо при большевицькій черезвичайці треба значно більшої хитрости, — і втік, втік від „влади“, від комісаріату закордонних справ в радянській Україні.

Зараз вже перед цілим світом мусить стати ясно і недвозначно, що уявляє собою большевицька влада на Україні.

Зараз для всіх мусить з'ясуватися, що „Україна — це завойована московськими большевиками країна“ (дивись інтервю в ч. 2. „Волі“ від 9. X. ц. р.)

Скілька днів тому писала віденська „Arbeiter Zeitung“ в явно інспірірованій російськими комуністами статті про мир на сході: „Український радянський уряд, що спочатку спірався лише на російське робітництво міст, в останній час зміцнився, дякуючи піддержці української національної інтелігенції в його боротьбі з польським імперіалізмом; представником цієї інтелігенції в київському радянському уряді є Винниченко, великий український поет і колишній голова Ради“.

Видно, що большевики широко використали свій короткий альянс з Винниченком. Цей альянс безумовно не мало пошкодив українській справі, між иншим також і в Ризі.

Але тепер мусить прийти іллюзіям кінець. Україна є завойована московськими комуністами країна. Ясно і недвозначно.

УКРАЇНА

— **Українська армія** перейшла Буг і наближується до ст. Семки, — півд.-зах. від Бердичова. Бої йдуть на лінії Могилів-Под.—Жмеринка—Винниця. **Врангель** заняв Бердянськ і Маріюполь.

— „N. Fr. Presse“ з 14./X. поміщує телеграму з Льондону про **заняття Київа** українськими повстанцями.

— **Міністр Нар. Госп. Архипенко** видав відозву „до населення України“, в якій касує взякі обмеження і перепони для вільного внутрішнього торгу. Касуються всі предільні й тверді ціни (крім краму держ. монополії: цукру й горілки); на перевіз краму ґрунтовими чи залізнич. шляхами не треба ніяких посвідчень та дозволів.

— Культурно-Осв. Відділ Штабу Д. А. У. Н. Р. видає для козаків ґазету тричі в тиждень п. н. **„Наша правда“**. 1-е ч. вийшло 28. вересня цр.

— **М-ство шляхів У. Н. Р.** розробило плян перебудови деяких залізнодорожніх ділянок на вузький тор.

— **М-ством шляхів У. Н. Р.** вживаються заходи для повороту рухомого транспортного складу, евакуованого підчас відвороту до Польщі.

— **Катедральний собор м. Кам'янця-Под.** прихильники відомого русофіла, еп. Пімена, перетворили в склеп, куди вони зносили білизну, цукор і борошно. При прийомі православним українським духовенством собора, найдено велику силу ріжного майна. Звернено увагу на одного священника піменовця, який завзято молився і протягував руку до образа, наче б то робив спробу щось ви-

тягти з ківота. Коли подивились за образ, то там найшли 26.000 миколаївських рб. („Укр. Сл.“).

— **В Кам'янці-Под.** почав виходити часопис „Слово“ — видання Камянецької Національної Ради.

— В усіх **місцевих школах** Кам'янця-Под. почалось навчання. Почали також функціонувати восьмикляси, скасовані „наробразом.“

— **Фізико-матем. факультет** камянецького унів-ту поширено новими відділами: хемичним, шляхів та електротехничним. Одночасно збільшено науково-педагогічні сили факультету.

— **Камянецька „Просвіта“** розпочала свою працю. Відновила свої функції Губерніяльна Шкільна Управа.

— **Повітовим комісаром** в Кам'янці-Под. призначено п. Куриленка.

— **Гривні, карбованці і марки за Збручем.** По відступі большевиків, карбованці на новозанятих частинах українськими військами йдуть на рівні з марками в курсі 1 марка за карбованець. Гривні ще дорожчі. Коли примір за кільо масла платиться в Проскурові 200 гривень, то ніяк не можна його дістати за 200 марок, а треба значно більше заплатити. Попит на українські карбованці і гривні на проскурівській біржі, як і загалом на Україні, тепер великий.

— Ініціятивний гурток **„Союза Українок“**, що залишився був у Кам'янці-Под., загадав зорґанізувати культурний притулок для козака під назвою **„Козача Оселя“**.

— **До Кам'янця-Под.** прибули голова Камянецької Нац. Ради М. Корчинський, проф. унів. Біднов, тов. м-ра фін. Відибіда і др.

— **За час сов. влади** в Кам'янці-Под., большевики переслідували найбільше кооператорів та членів укр. клюбу. Перших за те, що „укр. кооперація дає міліярди на орґанізацію петлюрівських повстань“, а останніх за те, що буцім то, на одному засіданні президії клюбу рішили вступати всім до сов. установ і там саботувати.

— Після приходу большевиків до Кам'нця деякі українські с.-р. вели з ними переговори, особливо **Голубович**, і щораз хвалились успіхами. Але ці успіхи скінчились з приходом „Ч. К.“, яка в першу чергу арештувала Голубовича і всіх с.-р. Дехто втік і переховувався. Словом, с.-р. порозбігались. На запит п. Бачинського, що буде з Голубовичем, була відповідь: „Відправимо його в Штаб Духоніна на упокой“.

— В дописі „З великої України“ з 22./IX. цр. пише в „Укр. Думці“ знайомий нам автор із Києва, І. К., м. и. таке: **„Повстанчий рух** на Україні не тільки не завмірає, але збільшується. На Лівобережжу оперує 147 повстанчих загонів, в Київщині є коло 40 повстанчих ґруп. Осінь може принести значну зміну положення на Вкраїні.“

— Там-же читаємо: „Годиться згадати, що дотепер **політичне життя** України нічим не відріжнялося від життя Сов. Росії. Всі установи радянської України переповнені Москалями, Жидами і Поляками. Ці останні рекрутуються з бувшої польської військової орґанізації на Україні. Вони вспіли заняти всі потрібні їм місця від найвищих до найнижчих. Особливо багато Поляків в чрезвичайках (так напр. в Тарнополі на 8 членів чрезвичайки було 5 Поляків“).

— „Укр. Думка“ (ч. 2) пише: „Від особи, що на днях приїхала з Харкова, довідуємося, що дня 6. ц. м. в полудне був у Харкові величезний **жидівський погром** під кличем „бей жидов, спасай Россію!“

— Коли польський прем'єр Вітос був оце недавно **в Коломиї,** м. и. приймав делєґацію українських війтів під проводом кол. депутата Лаврука. Лаврук не рухав політичних справ, тільки нарікав на надужиття польських влад і військ. А коли Ґалєцкі сказав, що може це українські війська Петлюри робили, то Лаврук відповів: „що укр. війська зробили, це пропало, і ми з жалями на укр. війська перед вами являтися не будемо. Ми явились перед Вами жалуватися на ці надужиття, які поповияють Ваші війська і Ваша влада“...

— Перемиський **„Український Голос“** польська влада закрила на один місяць.

— Львівські ґазети доносять подробиці про вбивство в березні ц. р. під Вапняркою, з рук большев. комісарів, **отамана д-ра Ярослава Воєвідки,** кол. команданта львівської галицької армії.

— У Львові вийшло 5./X. цр. 1-е ч. **„Української Думки“.** Перші три числа мали перший наклад цілком сконфіскований, а в другому — більшу частину передовиць.

— **Галицький Ревком розвязано,** українську комуністичну партію Галичини закрито. Багацько старшин червоної галицької дивізії заслано на роботи в Архангельськ. З поміж арестованих галицьких комуністів розстріляно Короля. Причиною такого звороту явилось буцім-то відкриття заговору командного складу гал. черв. дивізії в порозумінні з укр. комуністами в Київі. Затонський заявив, що галицькі Українці не мають ніякого розуміння для большевицької революції; галицькі селяне не є революц. елементом, бо надто цікавляться національною політикою.

— Вибори на **Прикарпатській Україні** мають відбутися з кінцем листопаду, або спочатку грудня ц. р.

— „Укр. Думка“ (ч. 4) передруковує в цілости статтю Мик. Любченка в київських „Известиях“, п. н. **„Ше не вмерла“.** Автор вболіває над тим, що помилився, гадаючи, що вмерла жовто-бкакитна Україна та живе Україна червона, радянська. До такого трагичного переконання М. Л. дійшов на виставі Винниченківських „Співочі Товариства“. В одному місці, коли на сцені падають слова: „скажу просто: хай згинуть кацапи, жиди, ляхи і хай живе Ненька-Україна! — з партеру понеслась хвиля оплесків і вигуків „слава!“ — У довгенькій статті автор кидає ґроми на „тупоголових панських льокаїв“, „людожерів“, „мідянолобів“ і т. д. другу „Русівсько-Старицько-Дорошенківську орду.“

— „Воля России“ з 9./X. поміщує московське радіо про **перехід Махна до большевиків.** Причиною нової „орієнтації“ мали бути настрої махнівської армії, ворожі ґен. Вранґлеві. Махно обіцяв не зраджувати більше справі робітників і селян і підчинитися червоному командуванню. Йому доручено командування одної з ділянок фронту.

— Аґ. „Уніон“ подає телеґраму з Константинополя, згідно з котрою **ґен. Вранґель** рішуче заперечує вістці про зраду Махна.

— **Махно** випустив свої гроші, теж гривні. Колоски, сонце, вид Гуляй-Поля, погруддя „батька Махна“ і др. малюнки є орнаментикою банкнотів. На місці, де стоїть осторога перед фальшуванням, є надпись: „гей, куме, не журись, в Махна гроші завелись!“ („Вп.“)

— Як кажуть, в майбутньому тижні має бути **у Львові стріча Г. От. Петлюри з Савінковим,** з метою обмінятись про відношення України до рос. демократії, репрезентованої Савінковим. („Gaz. Por.“ 9./X.).

— **„Українська“ делеґація,** в особах п. п. Моркотуна, Могилянського й Цитовича, з'явилась до ґен. Вранґеля. Врангель висказав свою цілковиту єдинодушність з поглядами делеґації і заявив про свою внутр. політику, основану **на принціпах федерації** та земельної реформи. („П. Н.“).

— У статті **„Вранґель, Петлюра й Скоропадський“** „Воля России“ (№ 22.) приходить до такого висновку. „Одно не підлягає сумнівові: розрив Вранґеля з Петлюрою і злет в Крим сторонників, прибічників Скоропадського. Туди шумно запросили і Моркотуна і Могилянського; кол. премєр Скоропадського є уповноваженим уряду ґен. Вранґеля по закупках у Константинополі; у Вранґеля є на службі кол. міністр юстиції Скоропадського, Романов; хліб вивозить з Криму кол. мін. фінансів гетьмана, Гутник; инші гетманські міністри стоять на чолі ріжних товариств у Криму і отримують від Вранґеля великі гроші. — Певна річ, що при таких умовах Петлюрівсько—Вранґелівська приязнь не могла бути довгою.“

— В Севастопольській ґазеті „Вечернеє Слово“ находимо багато інформацій про те, **що робить Махно.** Газета пише: „Залізнодорожник, який прибув з Катеринославу, передає: Махно з великими силами взяв Кременчуг і засів у ньому. Дізнавшись, що через Кременчуг большевики посилають великі сили з польського фронта проти армії ґенерала Вранґеля, Махно наказав залізнодо-

дорожникам приймати ешелон з червоними так ніби то нічого й не сталося. Коли ешелон підходив до станції Кременчуг, відділи Махно оточували ешелон і відбирали у червоних всю зброю. За три дні Махно обезброїв таким чином де-кілька червоних дівізій. Крім рушниць і кулеметів Махно відібрав у червоних 63 гармати і велику кількість гарматних набоїв. Виходячи з Кременчуга, Махно вивісив на Кременчуцькому залізничому двірці таке оголошення: „Большевики шахрайським способом забрали у мене сорок кулеметів. Я своє повернув — узяв 63 гармати, кулемети в умі. Батько Махно". Залишивши Кременчуг, Махно розділив свою армію (?) на три загони. Перший, під командою відомого повстанця Щуся, пішов на Полтавщину. Другий пішов на Чернигівщину, а сам батько відправився з головним загоном на Катеринославщину.

ПОЛЬЩА

— **8. Х. відбулась нарада** під головув. Марш. Пілсудського при участи премєра Вітоса, віце-пр. Дашиньского, м-ра. зак. спр. Сапєги і військ. м-ра. Сонковского. Радили над справою мира, демобілізації і над заведенням адміністрації в нейтральному поясі між Польщею і Росією.

— **На засіданні комісії** на закорд. справах, депутат Лютославські гостро атакував Антанту і Лігу Націй за перешкоджування Польщі займить Вільно.

— **Найближче засідання** сеймової комісії по закорд. справах буде посвячене: 1. відношенню Польщі до ґен. Вранґеля; 2. адміністрації на східних окраїнах.

— **Марш. Пілсудські** минулого тижня був декільки днів у м. Ґродно.

— **У Кракові** почала радити т. зв. загальна чесько-польська комісія. 2 технични комісії закінчились підписанням чесько-польської вугляної і нафтової умови у Кракові, та залізничої у Празі.

— **Робітнича Рада у Кракові** протестує проти проєкту конституції про 2-х. палатну систему, домагається законодавного референдума, робітничої палати, відмежування церкви від держави, вільної школи і др.

— **Наслідком інтерпеляції** депутата Лібермана та листу депутати Залуского, Відділ Головного Військового Контролю в порозумінні зі Сеймом перевів детальну ревізію адміністрації та діяльности Пресового Бюра Н. К.

— **Із Варшави** на Крим виїхав 8. Х. цр. ґен. Махров, делєгат Врангеля.

— **До Варшави** з Парижу повернув 9. Х. ц. р. міністр фінансів В. Ґрабскі.

— **До Кракова** приїхав ґен. Шептицкі, який лічився у Криниці. Ґен. Шептицкі має дістати д. високий військ. пост, чи-не права генераліссімуса. („G. P.")

— Кажуть про швидку **демісію м-ра харчів** Слівінского.

— **З Варшави** виїхав в Крим ґен. Балахович і Пенуков (?).

— **З Варшави** до Парижу виїхав тов. Голови Рос. Політ. К-ту Д. Філософов, для ознайомлення франц. уряду та рос. і франц. громадянські кола з роботою Політичного Комітету.

— **Марш. Пілсудскі** отримав з Ломжі й Білостоку телєграми з висловами пошани й подяки за звільнення з-під большевицького ярма.

— **За крадіж листа** депутата Діяманда, суд, зложений з маршалка сейму й віцемаршалків, виключив депутата д-ра Димовского на місяць із засідань сейму з одночасною втратою депутатської платні.

— **Заборено пропускати** до Польщі цілу низку закорд. часописів, м. и. такі українські: „Америка", „Канадийський Українець", „Молот" з Канади, „Боротьба", „Нова Доба", „Український Прапор" Відень, „Свобода" Ню-Йорк, „Трагедія Галицької України" Вінніпеґ (Канада), „Ukraine" Чікаґо і всі видавництва „Спілки" в Канаді.

— Небаром буде знесений в Польщі **монополь на тютюн** і папіроски та буде заведена вільна торговля. Після умови, яку заключив Ґрабскі в Парижі, польські тютюневі виробиноситимуть французьку бандеролю.

— **Міністр шляхів Бартель** подав до демісії, заявляючи, що він годився приняти пост міністра тільки на час війни.

— **У Варшаві** — як доносять часописи — відбулися збори представників жидівської людности б. російської імперії, на яких були присутні Савінков і ґен. Балахович. Вони забовязалися протиділати погромам на жидівській людности, натомісць представники Жидів обіцяли підпирати акцію Савінкова.

— **Фінансова сеймова** комісія вислухала звіт мін. Ґрабского про його заходи що до закордонної позички, зацікавлення Анґлії, Бельґії й Голяндії фінансовими операціями Польщі, та про конференцію в Брюкселі.

— **Ґен. Зеліґовскі,** командант однієї північно-сх. арм. ґрупи, відмовив послуху Нач. Команді, зірвав перемирря та **заняв м. Вильно.**

РОСІЯ

— **Вранґель Савінкову.** „Отримавши Вашу телеґраму з визнанням моєї влади, я вітаю Вашу працю ради змінення російсько-польських взаємин. Вважаю цілком доцільним виступ на польському фронті тих рос. частин, яких не можна тут використати. Я певний, що будете з давньою енерґією притягати нових борців за Російську Державність, і, по згоді за мною, працювати над закріпленням рос.-польськ. відносин. Ґен Вранґель. Струве.“

— 4-го X. ц. р. т. зв. **Російський Політичний Комітет в Польщі** офіціальною декляраціею признав владу ґен. Вранґеля і його програм, оголошений 20. VII. б. р., та від себе заявив 6 п.п. своєї основної політики. 2. п. голосить: „Признаючи право самовизначення народів, а з окрема факт незалежности самостійних державних утворів, що повстали на терріторії кол. Російської Імперії, гадаємо, що дальші взаємовідносини ціх державних утворів та Росії можно буде означити далеко не силою зброї, тільки свобідно й правосильно виявленою волею самовизначившихся народів.“ — Деклярацію підписали: В. Савінков, Філософов, Одинец, Уляніцкій, Дікгоф-Деренталь, Д. Мережковскій, Буланов.

— Варшавський „Наруд“ містить такий **текст листа** голови російського політичного комітету у Варшаві, Савінкова: „До ґен. Вранґеля, Ґірса, Ґорлова і Махрова. Нота українського уряду, спричинена приїздом на Крим Моркотуна, Могилянського, Гербеля і Кістяківського, надзвичайно погіршила справу. В тому приїзді, а також у приїзді Гурка, Коковцева, Вишнеградського і инших, Українці добачують відступлення від засад, виложених в деклярації Струве з дня 20 липня ц. р. в напрямі політики Денікіна в національних справах, а також зазначення здецидованого монархічного напрямку вашого уряду. Наслідки української ноти можуть бути дуже шкідливі. Недовіря України починають поділяти Естонія і Латвія, в їх сліди можуть вступити також инші народи, які відділилися від Росії. „Важаю конечним для польсько-російського порозуміння, як також для піддержання боротьби проти большевиків, цілковите виповнення усіх точок деларації Струве. — Савінков.“

— Кол. російський посол в Букарешті, **Козєл-Поклевскій,** призначений представником уряду Вранґеля там-же.

— **Наказом Вранґеля** назначено членами к-ту державного опікування такі особи: ґен. Драґомірова, сенатора Іваніцкого, ґен. Кісєлєвского, протоєрея Спаского, полк. Тарновского і д. Нєнарокова. „Воля Россіи“ зве їх: „знакомыя всѣ лица . . .“

— Наказом Вранґеля переіменовано дивіз. лязарет Корнилівської ударн. дивізії — лязаретом **„імени А. В. Кривошеїна“.**

— **Пониження курсу кримського рубля** на біржі в Константинополі продовжується. Донських 1000 рб. — 8 пястрам; 5000 — 23 пястр.

— **Хлібна політика ґен. Вранґеля** стає що раз жахливішою. „Воля Россіи“ поміщує велику допиеь із Криму „Вивоз хліба“, з якої видно, що з одної північної Таврії уряд Вранґеля гадає викачати 52 міл. пудів зерна для вивозу за кордон. По докладу начальн. торгу й промислу Налбандова, зробленому в Севастополі 15. IX. ц. р., до тієї пори заключено з закорд. фірмами 21 умов, кожну приблизно на 200.000 пудів експорту збіжжа. До 15-го вересня відправлено

330.000 пудів і наладовано 650.000 п. В найбл. часі Налбандов сподіється вивезти яких 6 міліонів пудів. Усім вивозом зерна керує кол. прибічник Скоропадського, Гербель. — Автор допису кінчає заключенням, що хлібна політика Врангеля викликує в населення страшенну ненависть і кінчиться для його уряду повним крахом.

Ціна кримських ґазет знову збільшена. „Крымскій Вѣстникъ" коштує 500 рб., „Югъ России" 600 рб.

— Членів фінської комуніст. делеґації **вбили у Петрограді,** як оказується, не контрреволюціонери, а сами таки комуністи. З цього приводу III. Інтернац. видав громову відозву проти „узколобих тупих революціонерів", які дають себе провокувати.

— **Больш. місія Черв.-Хр.** мусіла виїхати з Риґи, бо викрили, що вона була аґітаційним посередником поміж Москвою і зах. Европою. При трусі найшли в неї 15 міліонів франків.

— Петроградський Горздравотдел рішив, що комунальні лікарі мають по районах видавати **рецепти** на потребу кращого харчування.

— **Шаляпін** зажадав від Новгородського Совдепа таку заплату за 2 концерти: 600.000 рб., пуд цукру-піску, пуд цукру-рафінаду, пуд олії, 3 пуди варення, 3 пуди соли і 10 арш. сукна. Новгородський Совдеп так налякався, що подякував Шаляпіну і відмовився від концерту.

— **Ціни в Петрограді** на 12. IX. ц. р.: 1 ф. картоплі — 250 рб., круп — 600 до 800 рб., хліба 450 рб., пляшка молока 400 рб., фунт масла 7000 рб.

— **На відкритті комуністичної конференції в Москві,** Уляновскій описував зріст комуніст. руху в Польщі; Лєнін переконував, що Росія витримає зімову кампанію; Троцкій підкреслював необхідність знищення Вранґеля. В дискусії сильно критикували Ц. К партії і бюрократизм сов. ладу.

— **Віктор Чернов,** що за його зловлення больш. назначили премію 100.000 царськ. рб., утік через фінляндський кордон і у ґаз. „Нар. Дѣло" (в Юрієві, в Естляндії) помістив велику статтю про внутр. положення большевиків.

— **По словах В. Чернова** „ніколи ще не було між керовничими колами партії с.-р. внутрі кордонів сов. Росії такої єдинодушности що-до політичної лінії поведінки, як тепер. Партія жде тільки кінця польсько-рос. конфлікту, аби перейти від сучасної політики вижидання до більш аґресивної наступаючої тактики проти диктатури большевиків".

— Нім. ґазети пишуть про **бунт моряків** у Петрограді. 1400 моряків із Кронштаду та частина робітників мали заняти частину міста. Підчас боїв згинуло декількисот чоловіків. 50 моряків уряд розстріляв. Подавили бунт Китайці.

— **Совнарком** рішив $^3/_4$ голосами увійти в переґовори з ґен. Вранґельем.

— **15 великих бриліянтів,** що належали кол. царській рідні, найшли в речах рос. шофера, б. матроса, який приїхав із Севастополя до Сан-Франціско.

— Останній офіціальний **перепись населення Петрограду** дав такі цифри: загальна кількість мешканців 710.000 душ, з чого 300.000 чоловіків і 410.000 женщин. В 1916 р. Петроград рахував 3.000.000 мешканців.

— Московська **„Экономическая Жизнь"** навела низку фактичних доказів, що „не вважаючи на гарячкову діяльність" залізнодор. майстерень — % хворих паровозів замість зменшитись — збільшився. З цього приводу Троцький кидає в „Красній Газеті" громи на робітників і питає роспучливо „де діваються наші зусілля." („В. Р.").

— **В. Чернов має мандат** від Ц. К. рос. с. р. увійти в переговори з партіями, які „є надто діяльними для істнування в лєтарґу II. Інтернаціоналу, але й надто поважні для бутафорної комедії III. Інтернаціоналу. Туди належить в 1 чергу: анґл. робітн. партія, нім. незалежники і італ. с. д. — ці ост. „по непорозумінню попали до III. Інтерн." Чернов гадає повести акцію для „відродження справжнього Інтернаціоналу".

— **Сільвія Пенкхурст,** що вернулась тільки що з Россії, потверджує в „Lloyd News“, що больш. режім в Росії переживає поважний кризіс.

— Сов. ґазети доносять **про вбивство селянами** уповноваженого комісара роз'їздного бюро військ. секції петроградського совіту В. Назарова. — (В. Назаров, визначний російский комуніст, грав у 1919 р. чималу ролю у Київі, де, особливо, рахувався ворогом „українізаторських“ спроб Шумського).

— В Берліні отримали листа за підписом **Мартова і Дана** про внутр. положення Совдепії. Мартов і Дан гадають, що сов. режім не витримає до зіми.

Міжнароднє життя

— **Мирові прелімінарі,** які підписані обома делеґаціями, представляються ось як: Гранична польсько-російська лінія має йти здовж Збруча, кременецьким повітом до Рівного, далі здовж полоси, віддаленої 40 км. на схід від лінії Рівне-Лунинець-Барановичі. Від Баранович на північ в околиці Несвіжа, причім Несвіж остав би в польських руках. Далі на північ від Несвіжа до Дисни над Двиною. Обі сторони ґарантують взаїмне признання суверенности і не вмішування у внутрішні справи другої сторони. Обі сторони признають в основі незалежність України й Білоруси. Польща дістає звільнення від всіх зобовязань у відношенню до Росії і бере участь в засобах золота б. російського державного банку. Росія готова негайно підписати мирові прелімінарі й виплатити якийсь зачет золотом. Росія зобовязується виплатити відшкодування приватним особам. Польща згодиться, щоби Росія користала з північних зазізничих польських ліній в транспортових цілях.

— **Литовський уряд** запротестував перед франц. урядом проти набору французькими офіцирами добровольців на литовськ. терріторії.

— **До Риги** приїхала делеґація Білоруської Республики з д. Ластовським, і до обох мирових делеґацій вислала ноти протесту проти совітської влади в Білорусі та її представника у Ризі, д-ія Червякова. Делеґація домагається самостійної Білорусі в кордонах Бялисток—Бєльск—Берести Лит.—Вітебск—Могилів.

— **Виготування мирового трактату** триватиме 6—8 тижнів, так, що його підписання послідує перед Святами Різдва.

— Анґл. уряд припинив **торговельні розмови з Красіном,** а умову, яку той ост. склав з торгов. палатою — скасував.

— **Український хліб.** Того тижня причалив до Марсилії із Севастополя рос. корабель „Константин“ із ладунком 5000 тон збіжжа. Сім слідуючих кораблів із пшеницею, житом і вівсом прибуде в найбл. днях. Це початок „торговельних взаємин“ Вранґеля із Францією.

— **До Парижу** виїхав нач. політ. відділу уряду ґен. Вранґеля — П. Б. Струве.

— **До Льондону** приїхав представник уряду ґен. Вранґеля, кол. депутат до І. Думи, Аладін.

— **Ґен. Вейґан** їде на днях в Севастополь для реорґанізації армії Вранґеля і співучасти у воєнному керовництві.

— **Кризіс в Італії.** Король підписав декрет про роспуск парляменту. Вибори назначені на грудень, скликання палат на січень 1921 р.

— **З Естонії** висилають усіх чужоземців. 5000 Росіян, які, по відомостях „Postimees“, на загальну суму 15.000 Росіян в Естонії, займаютьса спекуляцією, в найбл. часі згуртується в концентр. таборі.

— **В Індії** повстали серед робітників поважні заворушення. Бомбей залишивсь наслідком страйку ґазових робітн. без світла. Безпорядки перекинулись в села й плянтації. Уряд визвав військо. Заборонено ввіз і поширювання ґаз. „Daily Herald“ в Індії („В. Р.“).

— **Французьке морське м-ство** заявляє офіціяльно: „повідомлення із Москви про те, що франц. фльот в Середземному морі наче би отримав наказ готуватись до виступи проти Росії на Чорному морі — не відповідає дійсності“.

— **Анґл. уряд** післав Совдепії нову ноту, в дуже гострому тоні, відносно британських підданих в Росії, большевицької аґітації і др. До отримання відповіди, для котрої призначено певний термин, анґл. уряд не буде вести з большевиками ніяких розмов.

— **Чеські Народні Збори,** згідно з роспорядженням президента Масарика, мають зійтись 26. листопаду ц. р.

— **Красін** заявив в інтервю, що революційна Росія не признає ніяких юридичних зобовязань відносно дореволюц. рос. боргів. Але, як що, заключаючи мир, зах.-евр. держави запевнять невмішуватися у внутр. справи Росії і не боротися проти сов. влади, то сов. влада готова признати старі борги і увійти в переговори що-до уплати їх, беручи на увагу сучасне економ.-господ. становище Росії та шкоди, які зробила їй бльокада та ріжні інтервенції. Красін додав, що сов. влада не може ручатися за свою позицію в майбутньому.

— **Ґен. Ніссель** призначений головою франц. місії в Польщі.

— **Італійський прем'єр** Джіолітті має приїхати осінню до Відня.

— **Рада амбасадорів** в Парижі рішила знищити воєнні запаси Австрії, що-ж до воєннів матеріялів Данціґу, то треба підождати ще рішення, чи знищити їх, чи передати Данціґові чи Польщі.

— 7. X. цр., в Сувалках, заключено поміж **Польщею і Литвою** перемирря і визначено демаркаційну лінію.

— **В Китаю** вмірає щоденно 1000 душ з голоду, а 300 міліонів людей буквально голодує.

— Згідно з офіц. заявою німецькою м-ра фінансів, **дефіцит Німеччини** на 1920 р. виносить 67 міліярдів нім. марок.

— Наслідком повної невдачі економичних переговорів **в Норвеґії,** Літвінов покинув Християнію.

— **В справі Ірляндії** льорд Ґрей пропонує, аби Ірляндія і Анґлія зберегли спільну закорд. політику та армію. В усіх других царинах Ірляндці повинні бути свобідними і вибрати собі таку форму правніння, як самі забажають. На протязі 2-х літ Ірляндія повинна остати ще під управл. Анґлії, а потім владу передасться ірляндським Народнім Зборам.

— **В Константинополі** скликана комісія російських промисловців і комерсантів для орґанізації торгов. взаємин між „Юґом Росії“ і европ. ринком.

— Міністр судових справ З'єдинених Держав наказав слідство що-до **походження 340.000 долярів** рос. золотом, яке отримали сов. представники в Америці.

— **Голова американських робітників** Гомперс заявив, що амер. робітн. ніколи не приєднаються до III. інтернаціоналу і висказав догану поведінці анґл. робітн. партії.

— **Професор Лейст** в Штокгольмі відкрив на підставі відхилення маґнесової стрілки компаса величезні покладн заліза у Курській ґуб.

— **Із Естляндії** викинули представника Сов. України, Семена Мазуренка. Його арештували по дорозі до Берліну, куди їхав як голова сов. місії Черв. Хреста, та одіслали назад до Совдепії.

— **Рабіндранат Таґор** гадав виголосити в Німеччині низку лекцій, але йому робили такі великі трудноші з дозволом в'їзду, що поет махнув рукою і поїхав до Америки.

— **Зінов'єв** і Бухарін приїхали до Галле (Німеччина) для участи у з'їзді нім. незалежних с-д.

— **Плєбісцит в Каринтії** дав 59% голосів в користь Австрії, та 41% в користь Юґославії.

З українського життя на чужині

Як нас повідомляють з непевних джерел, цими днями в Інсбруці має відбутись з'їзд закордонної орґанізації укр. партії ес-ерів.

Увесь „Соціольоґічний Інститут“ М. С. Грушевського, на чолі з ректором і професорами Шрагом і Жуковським, переїхав з Карльсбаду до Відня. Цими днями, за допомогою „Союза українських журналістів і письменників“, Інститут почне свої лєкції.

„Изъ дальнихъ странствій возвратясь“, прибув до Карльсбаду В. К. Винниченко. Віденські українські комуністи певні, що ш. письменник приїхав в закордонну командіровку від большевиків, щоб скласти український кабінет зі співробітників „Нової Доби“. Директор видавництва „Дзвін“ п. Сірий думає, що п. Винниченко приїхав писати четвертий том „Відродження нації“. Остання гіпотеза мабуть більш правдоподібна.

Вийшов богатий по змісту збірник ес-еровської партії під оглавом „Боріться — поборете“. Крім статті Грушевського, в котрій ш. професор старається умотивувати всі овідієві метаморфози, що трапились на протязі останніх часів з його партією, в ньому надрукована ще адреса секретаря партії і скілька старих резолюцій, відомих вже читачам з „Нової Доби“. В найближчому часі має вийти 2 ч. збірника.

Центр. Комітет У. С. Д. Р. П. в засіданнях з 16.—27. вересня 1920 р. постановив дати уповноваження на представництво Ц. К. партії за кордоном лише Б. Матюшенкові. Ніхто з инших перебуваючих за кордоном членів У. С. Д. Р. П. права на представництво і на зносини з соціялістичними партіями Европи не має. Із числа членів У. С. Д. Р. П. викреслено С. Вікула, П. Дідушка, В. Левінського і Е. Гуцайла по причині переходу їх до комуністів.

Цими днями за кордоном має вийти на анґлійській, французькій і німецькій мові місячник, присвячений питанням Східної Европи під назвою „Східна Европа“. Головна його мета поінформувати Европу про життя, нужди та потреби держав, повставших на руїнах кол. Росії. Перша книжка буде присвячена гол. чином південьові кол. Росії (Україні, Дону, Кубані, Криму, Кавказу).

Українська Ґрупа Союза поневолених націй світа в Берліні, яка, заснована ще в червні, склала досіль тільки один доклад 16. червня про становище на Україні (докладчиком був д-ій Б. Бурбела), має приступити на днях до спільної інформаційної роботи з Білорусами. Союз поневолених націй є дуже впливовою орґанізацією в усіх культурних державах світу. Особливо тісні взаємини утримує з орієнтальними народами. Головою Союза є американський оберст Едвін Емерзон.

Представник У. Н. Р. в Ризі. сенатор Шелухин, передав дипльоматичним представництвам заяву, що укр. уряд не признає міжнародніх договорів, які торкаються території України та в яких немає визнання самостійности У. Н. Р. Згоди з большев. Росією бути не може. Але Україна готова зробити чималі економичні уступки майбутньому демократичному урядові Росії, як що вона признасть самостійність У. Н. Р.

Делеґація Зах. У. Н. Р. повернула з Риґи до Відня.

П. Вєра Войткевич-Павловська, що мешкає у Парижі, 100 Avenue d'Orléan просить усіх тих, хто знає щось за П. Войткевича-Павловського, її батька, б. голови Головної Юрідичної Управи у Київі, подати їй відомость на вище зазначену адресу.

На запити рідних і знайомих сповіщаємо, що про розстріл В. М. Чеховського нічого певного ще й досі не довідались. Навпаки — є більше даних за те що він живий. Про розстріл о. Еф. Січинського сповістили галицькі часописі і офіц. бюро із Станіславова. Про розстріл проф. Білецького, Іваніцького С. М. та Всевол. Голубовіча писали тілько часописі. Що до останнього, то є і друга чутка, шо він живий і стоїть зараз на чолі селянських антібольшевицьких повстань на Київщині.

Нас сповіщають з Берліна, що кол. посол Порш знов одужав, повернувся з Карльсбаду до Берліну і урядує, як і ранійш. Призначений п. Мін. Зак. Справ його заступник п. Смаль-Стоцький мусів заслабнути на деякий час.

Довідуємось, що частина Укр. Респ. Капелі з п. О. Кошицем на чолі, яка більше чим два місяці сиділа в чеському кур'орті Турнові, дістала від гол. отамана наказ виїхати з концертами в Варшаву. Наказ явився наслідком устної інтервенції дірігента О. Кошиця в ставці гол. отамана. Співаки отримають по 50 чеськ. корон денно за місяці вересень і жовтень, а в Варшаві 11.000 польськ. марок місячної платні. Друга частина У. Р. Капелі під проводом п. Романа Кирчіва, з діріґентом п. Мих. Рощахівським працює — як відомо — на Підкарпатській Україні і на протязі 2 місяців мала вже 37 виступів, з концертами й виставами. Цікаво, як віднесеться Уряд до цеї ґрупи, яка без жадного забезпечення і серед тяжких умов проявляє таку живучу діяльність!

Гурток артистів Укр. Респ. Капелі, працюючих як Т-во „Кобзар" на Підкарпатській Україні, війшов в вересні в порозуміння з „Просвітою" в Ужгороді для заснования постійного українського театру на Підкарпаттю. „Просвіта" занялася влаштованням залі під вистави а гурток використав цей час для концертового турне по Словаччині. Концерти проходять з великим успіхом! Появляються похвальні рецензії, яких не мала навіть Капеля в повному свойому складі. Одночасно гурток підготовляє низку вистав („Ой не ходи Грицю", „Наталка Полтавка", „Вечерниці" і т. д.) які почнуть йти з листопада.

В середу 20. жовтня с. р. в 2 г. попол. в ресторані Riedhof'a, VIII. Schlößelgasse відбудуться 54. загальні збори укр. академічного товариства „Січ" у Відні. Просять прибути всіх членів товариства, а також і ін. студентів-Українців, що цікавляться життям укр. студентства. Виділ „Січі".

Всіх друзів і товаришів по роботі в „Гром. Думці", „Новій Громаді", „Раді", „Літ.-Наук. Віст", „Світлі", „Комашні" помершого в Атенах 21. Х. 1919. р.

Федора Павловича Матушевського

запрошується прибути на службу Божу в день годовщини його смерти в церк. св. Варвари, у четвер 21. Х. 1920. р. о 10 годині.

Огляд преси

Балтійські держави і Україна.

Під таким оглавом ґенерал Радзіня в 176 г. латвійської „Латвіяс Карейвіс“ друкує ось яку надзвичайно інтересну статю.

Незалежна Україна була проклямована вже весною 1917. року, т. є ранійш незалежности Латвії і Естонії. Маленькі Латвія і Естонія, які почали відверту боротьбу за незалежність о много пізнійш, при підтриманню Анґлії і Франції, добилися великих успіхів; в той час, як Українцям нещастило, і ні Анґлія, ні Франція не тільки не підтримували їх, але навіть іґнорували. Українці ведуть невпинну боротьбу з Совітською Росією, починаючи з 1917. року; вони цілий час добивалися одержати підтримання Антанти; але остання робила вигляд, ніби не чує прохань Українців. Таке недобре відношення Антанти до України в той самий мент, коли Антанта підтримує Бальтійські держави, дуже часто з'ясовують политикою Українців; але мені здається, що ми маємо тут діло з иншими причинами; і знати ці причини для Балтійських держав має велике значіння.

Доволі часто доводиться чути думки, що Антанта не розглядає Українців, а рахує їх Росіянами. Але на ділі правительства Антанти дуже добре знають Українців і Україну, і в кінці 1917. року вони вели переговори з Українцями і пропонували їм підтримання у війні проти Совітської Росії, конче під певними умовами. Ці умови здавалися националистам України не до прийняття, і Українці звернулися за поміччю до Німеччини. В той час, коли остання підтримувала Україну, про Україну знала ціла Европа, але як тільки Німеччина впала, Антанта зробила вид, що не знає України. Рахуючись з цим, часто можна чути, що власне тому і не підтримують Українців, що вони йшли разом з Німеччиною. Але поперед усього і Фіни шукали підтримання у Німеччини і більш тісно зполучилися з останньою, ніж Україна; але Фінляндію підтримують, а Україну ні.

Кажучи про Україну, треба зазначити кілька факторів, після яких Україна сильно відрижняється від Балтійських держав. Вони слідуючі:

Український нарід числить 40 міліонів населення; таким чином, богато разів більш, ніж усі Балтійські держави разом. Інородців на Вкраїні порівнюючи малий відсоток. Таким чином, коли Українцям вдасться збудувати і забезпечити свою державу, то вона буде населена доволі одноманітним елементом.

Україна занимає слідуючі ґубернії бувшої Росії — Волинська, Подільська, Київська, Херсонська, Чернигівська (без північних повітів), Полтавська Харківська, Катеринославська і Таврическа (залишуючи невирішеною долю Кримського півострова). Все це найбогатійші ґубернії бувшої імперії, так звана черноземна провінція. В ціх межах мала би кольосальні господарські (хліб, худоба, цукор цілої Росії) і природні (найліпший вуголь і залізо) богацтва, так само як і велику промисловість, найліпші гавані Чорного моря (Одеса, Миколаїв, Херсон). Коли від Росії одібрати ці ґубернії, то вона стане значно менш, біднійш та опиниться в невигідному ґеоґрафичному положенню: їй не вистарчить власного хліба і придеться возити його по довгому шляху з Сибірі, цукор прийдеться купувати і імпортувати, вугіль та залізо для московського, петроградського фабричних районів прийдеться підвозити з далекого Уралу. Гаванів Росія не буде мати, за виключенням замкненого зі всіх бокік Петрограду, Балтійського моря і гаваней перегородженого Японцями Тихого океану (коли Україна стане незалежною, відкремляться і Донські козаки). Таким чином Росія не була б більш великою державою, а, рахуючи по силі та богацтву, державою другого розряду, хоч кількість населення Росії і залишилась майже в два з половиною раза більш, ніж населення України, але в відношенню військової сили Росія не мала би перемоги над

Україною, бо населення в останній цілком однорідне, земля богата, і Україна, яка має о много меншу терріторію, має порівнюючи більшу кількість і ліпше розвинені, залізничні і водні шляхи, в той час, як в Росії лишалось би богато ще інородців, населення розсіяне по широкій терріторії з поганими шляхами (виключаючи центр), весь нарід доволі бідний і більш частина його стоїть на значно нижчому культурному рівню, ніж Українці. Росія, гублячи Україну, тратить половину своїх сил і робиться буквально азіятською державою.

Україна нічого не потрібує, щоб могла їй дати Росія, і, становлячись самостійною, вона почала би грати велику ролю в политиці цілої Европи. Навпаки Росія без України лишається цілої своеї ролі в Европі. Ці обставини Антанті добре відомі. Для того Антанта не найшла можливим підтримати Україну, коли питання про Росію не було вирішене. Коли б Україна одержала поміч в моральному, і хоч яку-небудь в матеріальному відношенню, вона стала би фактично незалежною і орґанізовалася би. На протязі минулих 2—3 літ вона зміцнілася би внутрі і зовні так, що в той час, коли б вирішалося би питання про Росію, Україна могла би сама рішати власну долю і не позволила би ні одному чужинцю окреслювати свою будучину. Естонія, Латвія, Литва і по части Фінляндія, можуть роками жити і десятками років бути самостійними і все ж, коли вони не будуть боронитися якою небудь великою державою, вони не будуть в стані самі себе боронити. Для того, щоби підбити ці держави, навіть військова сила була би зайвою — підбити їх впрост економичним шляхом можуть їх два великих сусіда — Росія і Німеччина. Для того Антанта найшла можливим підтримувати ці маленькі держави до вирішення питання про Росію. Коли в будучині при розрішенню російського питання ці маленькі держави будуть зайвими, або шкідливими, то їх легко буде стерти з политичної мапи Европи.

Таким чином треба констатувати, що будучина Балтійських держав ще не вирішена, тому вони і не визнані ще де юре. О долі Балтійських держав Антанта прийме рішення в той мент, коли в Росії буде стале правительство, яке буде визнано великими державами.

В рішенню долі Балтійських держав головну ролю буде грати життєздатність держав, які будуть оцінені по внутрішньому порядку, законодавству, економічної життєздатності і положенню військової сили. Конче, військова сила, приймаючи на увагу кожну окрему державу, не може бути великою, але коли Балтійські держави будуть триматися в тісному союзі, то спільну силу цих держав не можна іґнорувати.

При опреділенню сил Балтійських держав найбільшу ролю буде грати Україна. Коли вона буде відокремлена від Росії, та ще приєдняється до союзу Балтійських держав, то злучена сила буде достаточна для постійного захисту, на ці сили ніхто не рішиться напасти. Таким чином, ми можемо сказати, що доля України виріше й долю Балтійських держав. Я рахую тут необхідним пригадати, що доля Балтійських держев в історії була вже раз рішена на Вкраїні в 1709. році: побідою біля Полтави Росія приєднала до себе береги Балтійського моря, які ранійш належали до Швеції. Доля Балтики й тоді була рішена разом з долею України (повстання гетьмана Мазепи проти Росії було зліквідовано). Другим важним фактором для рішення долі Балтійських держав будуть відносини з їх великими сусідами: Росія, Польща і Німеччина; коли дві з цих держав їх підтримають, або принаймі віднесуться до них зичливо, то третій не зможе їм шкодити.

Таким чином, нові держави, щоби забезпечити свою самостійність та незалежність, мусять збудувати здібність до істнування — утворити державну діяльність во всіх галузях і бути сильними в військовому відношенню. Всі нові держави мусять утворити тісний союз від Північного океана до Чорного моря.

Ще нічого остаточно не зроблено, або збудовано, і рано ще відпочивати на лаврах; треба працювати й тепер з тим самим запалом і патріотізмом, як і спочатку, инакше всі здобуття і досяження висклизнуть з рук.

ВОЛЯ

УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖНЕВИК

Т. 4. Відень, 23. жовтня 1920. Ч. 4.

С. З-ко.

Рижське замирення й інтереси України.

Вже скілька днів, як між Польщею і Росією підписані умови про завішення зброї. 18-го ц. м. мали припинитися військові події на цілому фронті. На сході ніби досягнутий перший етап миру.

Але чи вірять і Польща і Росія в дійсність і тревалість цього миру? Чи вірять в цей мир, чи визнають його поневолені народи — сусіди замирившихся ворогів, чи вірять в цей мир, чи бажають його опікуни Польщі і претеденти на протекторат над землями б. Росії — Франція і Анґлія?

Неґативна відповідь, власне, ясна вже сьогодня, на другий день після підписання прелімінарія.

На польсько-литовській сумежній террїторії продовжується оружна боротьба, недвозначно піддержана Польщею, за „право вільного самовизначення“ населення Вільно-Гродненського районів, як мотивував авантюру польського ґен. Желіговського прем'єр Вітос у засіданні Сейму.

Розуміється, що Польща, яка двома днями перед тим підписала договір, яким позбавлено всякого права на самовизначення населення України, Галичини й Білорусі, в справі Вільна стала цілковито на боці „самовизначившогося“ ґенерала.

Мінск занятий руськими військами ґен. Балаховича і Савінкова, власне під гаслами Вранґеліади. Тому глумом є об'ява цими силами незалежної Білорусі, тоді, коли ціле вранґелівське підприємство у Криму захоплене старими найчорнійшими царськими політиками і ґенералами, злійшими ворогами волі пригноблениих народів б. Росії, в тому числі і Білорусів.

Але реакція царська цілком призвичаїла вже собі методи „комуністичної“, і Вранґель б'є Лєніна його же зброєю, проклямуванням „незалежних федеративних“ республик, хоча і не „радянських“. Для України він вже припас панів „федералістів“ Моркотуна, Цитовича, Могилянського. Чим не подоба Раковському, Мануїльському, Любченко?

Большевики, готуючись до війни на фронтах України — Петлюрівському, повстанческькому і Вранґелівському вже вживають заходи до відповідної аґітації.

Так 18-го ц. м. расповсюджено по цілому світу московське радіо, що „ґенерал Вранґель, ґенерал Петлюра, Савінков і ґенерал Балахович переговорюють в справі об'єднання наступу на совітську Росію. Граф Пален, що збірає рештки армії Юденича, приєднується до цього наступу. Сибірський отаман Семенов приєднався до Вранґеля".

Навіть за Петлюрою чин ґенерала визнали, лише б можно було об'явити про наступ був. царських ґенералів...

Проти миру на сході безумовно є Франція, що підтримує Вранґеля і ще до цього часу не загубила надій на єдину велику Росію, яка поверне довги з процентами.

Є проти миру також і Анґлія, бо знищення Росії є головна її мрія, щоб тим позбавитись раз на завше небезпеки для її азіатських колоній. Між тим большевицька Москва розвинула величезну антианґлійську акцію на сході серед азіатів і дійсно грозить спокоєві Анґлії.

Що мир з Москвою не допоможе в цьому, Анґлія, здається, вже переконана. А коли не мир, то є один шлях — разшматувати бувшу Росію, бо для Анґлії однаково небезпечні є єдина Московія під гаслами всесвітньої комуністичної революції чи відбудована імперія під проводом „білого царя".

Отже миру нема, його в ближчі часи не буде. В умовах неминуючої війни маємо тому з'ясувати завдання української політики в сучасний мент. Під цими услів'ями маємо оцінити значіння рижських переговорів і умов для інтересів української державности.

Підписанням замирення з большевиками з зазначенням кордонів також між Україною і Польщею, коли першу представляли Іоффе і Мануїльський від імені уряду Раковського, зламаний є договір Польщі з Петлюрою від 22. квітня 1920 р.

Точкою рижських умов, якою забороняється підтримка чи допущення істнування на територіі Польщі урядів, орґанізацій чи військ, ворожих до контраґентів Польщі у Ризі — розірвано з Петлюрою і урядом У. Н. Р. фактично. Розірвано, незалежно від того, чи до цього менту армія українська користувалась піддержкою зброєю, амуніцією, чи стратеґично.

Тим самим, позбавлена влада У. Н. Р. всих політичних і мілітарних з'обовязань відносно Польщі. Тим самим маємо знов умови для замирення ріжних кол українського суспільства, які виникли з приводу квітневої українсько-польської згоди. Тим самим припинена надалі можливість аґітації в народі українському по обох боках Збруча з приводу зради народним інтересам і національній єдности со-

борної України. Це є перший позитивний наслідок рижського договору.

Немає сумніву, що закріплення і усталення державности України в великій мірі залежить від результату боротьби міжнародних чинників за вплив на терріторії б. Росії.

Державним істнуванням своїм Латвія, Естонія і Литва головним чином об'овязані інтересам Анґлії на Балтійському морю. Невдачами своїми українська державність в значній степені має подякувати реакційним змаганням французького ростовщичеського капиталу до відбудови великої Польщі і єдиної Росії.

Позитивна роля, яку мала зіграти Німеччина в справі української державности в 1918 році, загинула, лише, дякуючи перемозі на Україні Прусії над Німеччиною, поміщиків над народом, Скоропадського над Центральною Радою.

Поразкою на фронті великої війни вийшла Німеччина із рядів претендентів в протектори України. Неминуючим ходом подій мала ту позіцію заняти Анґлія.

Анулювання договору 22. квітня, який викликав в свій час отверту ворожнечу до Української Народньої Республики як в Анґлії, так в Німеччині, має дати вільний виияв анґлійським плянам розбиття Росії на окремі національно размежовані державні тіла. Це є другий позитивний для нас наслідок рижського договору.

В цей мент обставини часу вимагають від українського суспільства, що стоїть на плятформі демократичної державности лише стислого контакту і кооперації в боротьбі проти большевицької окупації, зовні і проти реакційних спроб і персонального режиму внутрі.

Цим переможемо.

Ф. Матушевський.

Україна, Польща і Росія.*)

Історію Росії, протягом довгого часу, будували російські історики по тій схемі, початок якої дали ще московські книжники. В основі цеї схеми лежали дві головні підвалини: родовід московської дінастії і політична ідея державного життя Росії. Ці дві ідеї цілком заслоняли собою найголовніший елємент історії — народ і його історію, або краще сказати — історію численних народів Росії.

Будуючи так звану „загально-російську“ історію по цій установленій традиційній схемі, російські історики звичайно викладали її таким чином: після короткого огляду доісторичного періоду сходу Европи з його неслав'янськими кочовними народами, оповідали, як з'явилися там Слав'яне і заложили Київську державу, прямим продовженням якої, починаючи з XII в., була історія князівства

*) Прим. Ред.: Ця статт'я для українського читача мало нового дасть. Але ми її друкуємо і звертаємо пильну увагу на нюю наших місій, як на шедевр популярного нариса нашої історії для чужинців, зложеного по принціпу non multum, sed multa!

Суздальсько-Володимирського, а з XIV в. — Московського. Наслідком такої будови була досить гармонійна, як на перший погляд, історія Московської держави, а потім — Російської імперії. При цьому — цілі періоди історично-політичного життя окремих державних організацій, як от Галицького і Володимиро-Волинського князівства, як Литовської держави, або боротьби в XVI—XVII ст. України за свою незалежність і т. и. вважались не більше, як окремі події з російської історії.

До цеї традиційної схеми російські вчені настільки звикли, що довго навіть не помічали, до яких чудацтв вона доводила. Таким чином, історія московського народу лишилася без початку, бо історія Володимиро-Московського князівства ніяким чином не могла бути безпосереднім і органично звязаним продовженням Київського князівства і народу, бо це останнє виникло на иншому ґрунті і творилося силами цілком инших етнічних, географичних і політичних факторів. Про історію українського народу нічого й казати, — вона виявлялась і без початку і без кінця, і народ український, як deus ex machina, з'являвся в XVI—XVII ст. на арені історії з його велетенською боротьбою за свою політичну, національну, релігійну і соціальну волю, і безслідно зникав у кінці XVIII століття.

Але з того часу, як думка істориків звернула свою головну увагу на історію народу, не одкидаючи ваги і політичного елементу історії, українські історики перші зробили пролом у традиційній схемі історії Росії, виявивши її наукову і фактичну нікчемність. Пальма першенства в боротьбі з традиційною рутиною в науці історії, належить відомому українському історикові-письменникові М. Костомарову, який, вже тому біля 70 літ, надрукував свою славнозвістну розвідку під назвою „Двѣ русскія народности", що наробила великого галасу. У своій розвідці Костомаров доводив велику і ґрунтовну ріжницю між народами північно-російським і південно-російським, то-б то московским і українським. Та ріжниця, на його думку, почалася в давній давнині, коли стався поділ слав'янського племені на цілу низку окремих народів. Враз із цим він доводить, що назва „Русь", належала всамперед до південно-руського чи українського народу, що виступив на историчну арену дуже рано з його своєрідними прикметами, а саме, — з виразно зазначеним принціпом вільної і незалежної особи, — в родинному і громадському житті, а в державному, — з принціпами демократизму і федералізму.

Щож до північно-руської, або-ж московської народности, то вона вийшла на арену історії тільки в XII ст. зі своїми особливими характерними рисами, цілком протилежними прикметам українського народу, а саме: з цілком зв'язаною, поневоленою і поглинутою особою — в родинному і громадському житті, і з автократизмом (самодержавієм) — в державному. Костомарові думки про дві російські народности примусили українських істориків збірати й переглядати те, що раніше було зроблено в українській історіографії, а ще більше — розробляти українську історію по окремих князівствах і по певних періодах. Крім праць Костомарова, що до української історіографії дуже відомі також праці українських істориків: Антоновича, Лазаревського, Левицького, Ефименкової і багатьох инших.

Моноґрафичні праці згаданих учених розчистили дорогу сучасному, талановитому і надзвичайно продуктивному вченому і політичному діячеві професорові М. Грушевському для його монументальної праці по історії України, яку він довів у восьмому томі до половини XVII ст. Праця проф. Грушевського є синтез окремих праць його попередників. На підставі роз'єднаних і уривчатих історичних праць, а ще більше — на підставі своїх власних историчних дослідів, додержуючись скрізь докладної наукової критики, професор утворив цінну з методологичного погляду і цілковиту, зведену до купи, історію Руси-України по виробленій ним схемі.

Будуючи свою схему, український історик ґрунтувався на таких основних тезах: волею своєї історичної долі, український народ жив повним політичним і національним життям тільки за перших віків свого державного існування. Втративши через ріжні причини єдність свого політичного звязку, український народ деякий час живе політичним і національним життям у своїх окремих ча-

стинах. Коли-ж ті частини втратили своє політичне істнування, український народ на довгий час виходить у склад инших держав, і через те історія українського народу розпалась на цілий ряд незвязаних між собою епізодів. Але не вважаючи на політичне роздріблення українського народу, проф. Грушевський зумів знайти ту спільну основу, на якій побудував історію українського народу, надавши їй органичну цілість і єдність. Цею основою стали — соціально-економічні і культурні процеси. У цих процесах традиція і наступність ніколи не переривались, не вважаючи на переміни політичних умов істнування українського народу.

Побудована на цій основі „Історія України-Руси" проф. Грушевського стає всамперед історією культури і суспільности і утворює цілу епоху не тільки в околі історіографії, але й в житті українського народу.

Ми обминаємо епоху VIII—VI вв. перед Різд. Хр. періоду Скіфів, Сарматів і Аланів, яких описує Геродот і Лукіан коли, на берегах Чорного моря Греки мали свої численні кольонії: Тир, Ольвію, Пантикапею, Херсонес, Феодосію і т. д. і були в дуже жвавих торговельних і економічних взаєминах з кочевними народами південних степів. Сліди цих взаємин українські історики і археологи ще й досі знаходять не тільки на побережжі Чорного і Азовського моря але й на Київщині, Полтавщині й Харківщині, як от грецькі монети, посуд, золоті і срібні речі.

Обминаємо також і часи римського панування, про які находимо звістки у римських письменників, і зупинимося на тому моменті, коли Гуни в кінці IV в. після Р. Хр., рушивши зі сходу, витіснили Готів з побережної Чорноморсько-Азовської смуги і відкрили це місце для слав'янської кольонізації. Цей момент уважають за початок історичного життя і українського народу; за предків його вважають особливу етнографичну галузь, відому під іменем Антів. Візантійські історики відріжняють Слав'ян, що поселилися по Дунаю, від Антів, що осіли понад Дніпром, Дністром і навіть до Азовського моря. Звістки про Антів, вже з часів VI в., знаходяться у візантійських істориків Прокопія і Менандра.

Історія взаємин Візантії з слав'янськими племенами, що осіли по-над Дністром, Бугом, Дніпром і Доном, вже відомими Константинові Багрянородному, серед яких знаходимо і плем'я Київської Руси, повинна бути розглянута в окремій розвідці. Тут зазначимо тільки, що всі ці племена, в міру того як розвивалась у них державність, утворили сістему князівств, що поволі об'єднувались в суцільну державну організацію під іменем Київської Руси, яку і треба вважати за попередницю сучасної України і сучасного українського народу. Сучасні історики і політичні діячі повзяли для свого краю і народу назву „Україна" „український", ніби зрікшися давніх назв „Русь" і „руський". Причина цього, на перший погляд незрозумілого, факту полягає в тому, що назва „Україна" таке-ж давнє як і „Русь" в ужитку народньому, а в літописах зустрічається року 1187, коли наслідком дінастичних звязків Київської Русі з Москвою, після того як Київська Русь утратила свою незалежність спочатку під кормигою татарською, а потім — литовською та польською, ім'я „Русь" перейняло на себе Московське князівство і перетворило його потім у „Россію"; а для України придумано було книжну назву „Малая Россія", що не має ніякого змісту і в ужиток народній не ввійшла. Тому-то тепер уживається для всієї терріторії і всього народу одна стародавня назва „Україна" і „український".

Вже в початку IX ст. український народ жив державним життям під іменем Київської Русі. Візантійський уряд, щоби забезпечити свою країну од наскоків молодої, войовничої, варварської держави, вже у 830-х роках складає угоду з князями України. Коло цього-ж часу в німецьких літописах (839 р.) зустрічається звістка про українське посольство у німецького імператора.

З приводу походу Русі на Константинополь р. 860 патріарх Фотій пише, що Русь напала на столицю Візантії, „підбивши під свою владу багато народів, і запишалась".

Далі, з початку X ст. ми маємо цілу низку умов Візантії з Київським князівством, яке складає ті умови в імені скількох десятків дрібних князівств; під-

владних київському князеві. Такі були умови рр. 907, 911 і 944, що встановляли цілу низку полегкостей для купців Київської держави, а з другого боку — обов'язків, що до Візантії. Повсякчасні взаємини Київської держави з Візантією підготовили шлях для виступу поганської Київської Русі до сем'ї християнських народів. Офіціально, цей виступ стався в кінці X ст. за князя Володимира, а неофіціально — далеко раніше. Візантійські історики, росказуючи про умову з Київською Руссю року 860, згадують, між иншим, про те, що у візантійському посольстві, що поїхало на Русь з багатими дарунками, був і грецький епіскоп, який встиг схилити багатьох до приняття християнства. Тільки прозелітизмом можна пояснити факт майже чудесного переходу за короткий час досить великої держави у християнство.

Вступ Київської держави у сем'ю християнських народів мав для неї величезні політичні і культурні наслідки: цим установилися постійні взаємини з сусідними державами сходу і заходу, культурні, економічні і політично-дінастичні. За тих часів Київська держава мала найжвавіші торговельні взаємини не тільки з Візантією, а з Західною Европою та Азією, вивозячи хліб, хутра, сіль, віск, товар і одержуючи в обмін дорогі тканини, вино, зброю і ин.

Що до політично-дінастичних звязків, обмежимося деякими вказівками зберігся переказ, як в X ст. візантійський імператор сватав київську княгиню Ольгу; кн. Володимир одружився з сестрою візантійських імператорів, в XI в. дочка київського князя Ярослава Мудрого вийшла за короля Франції, і після смерти свого чоловіка правила Францією; друга дочка Ярослава вийшла за норвежського принца, а сам Ярослав одружився з дочкою короля Швеції. Християнство відкрило широкий шлях старій греко-візантійській культурі у Київську Русь. Досвіди культурно-політичного життя Київського князівства показують, що громадсько-політичне життя молодої держави було повне енергії та руху; що молодий народ, який так щасливо виступив на арену історії, як губка, вбірав у себе культурні здобутки більш освічених і культурних сусід. Особливо щедрою рукою він черпає культурні скарби з греко-візантійського джерела всесвітньої культури. В державі заводять школи, будують церкви, перекладають книжки, запрошують учених, учителів і будівничих, складають закони. Незабаром з'явилися і власні вчені, провідники і письменники, що знають по скілька мов, вистудіювали грецьку філософію і літературу, ознайомились з творами Аристотеля і Платона, як от в XI ст. митрополіт Іларіон, в XII — Климент Смолятич, Кирило, епископ Турівський і ин.

Панування церковного і релігійного письменства не вбило в народі і його інтелігенції живого духу естетики й поезії. На жаль, час і події без жалю знищили пам'ятники літературної творчости цього періоду історії українського народу. Але один літературний пам'ятник XII ст., що зберігся, відомий під назвою „Слово о полку Ігореві", в якому описується похід князя Ігоря на Половців, служить яскравим доказом тому, що поезія і література того часу досягала вищої ступіні свого розвитку і мала навіть свої, сказатьби, літературні школи.

Обіймаючи загальним поглядом політичний і соціально-економічний розвиток цього періоду життя Київського князівства, ми повинні зазначити, що зберегаючи свої характерні ознаки народоправства, демократизму й республиканизму, ця держава виявляє вже поділ свого населення на кляси. Княжа дружина, ця військова каста, цілком одділяється від робочого населення міст і сел, виділяючи із себе боярство, або-ж придворну аристократію і бюрократію, яка потім перетворюється в капіталістично-земельну клясу; мійське населення утворює торговельно-купецьку клясу, що швидко посовує розвиток торгу і промисловости і, нарешті лишається найбільша кляса хліборобів-селян.

Київська держава в період свого розвитку посідала велику терріторію: на заході межі її простягалася від Дунаю по Сян, на півночі вони досягали верховин Дніпра і навіть Оки, а на півдні до Чорного та Азовського моря.

Але цвіла та нова держава не довго. Географичне становище її без природніх міцних границь, на історичному роздоріжжі, по якому раз-у-раз пересовувались численні кочевні племена, багацтва країни, що приваблювали до себе

як кочевників, так і сусідні держави, і те, що видатний збіратель стародавньої Русі — Ярослав, пороздавав княжі столи своїм синам, з погляду на державу, як на свою родову власність і наслідком того роспад держави на цілу низку малих князівств — все це довело до швидкого упадку молоду державу.

А саме в той час на північному сході, наслідком діяльности скількох князів тієї-ж київської дінастії, серед близьких слав'янських племен, що вбрали в себе багато польських і тюрко-финських елєментів, в умовах спокійнішого істнування, встигли утворитися нові звязки державних тіл, як от князівства Суздальське, Владимирське, Рязанське та инші, з яких потім утворилося Московське князівство. Багацтво Київської Руси притягало до себе увагу цих хоч і близьких, але антропологично і культурно окремих племен, а князі їх уважали себе за спадкоємців давнього київського престолу. На цьому ґрунті в половині XII ст. відбувалася завзята боротьба, що визначилась року 1169 походом Суздальського князя Андрія на Київ, з нечуваними жорстокостями, руїною і грабіжками. Року 1240 татарські орди найшли на Київську Русь, і Батий взяв Київ. Це і був кінець незалежного істнування Київської Держави.

Але ще перед остаточним упадком Київа під натиском Татарів, за часів боротьби його на півдні з Половцями, а на північному сході з московськими князівствами, осередок української державности перенісся в Галичину.

Заходами цілої низки талановитих і енерґійних князів, Галичина досить швидко об'єднала коло себе більшу частину земель колишнього київського князівства. Галицький князь Данило заложив нову столицю замісць колишнього Галича, назвавши її в честь свого сина Львів, і року 1255 його визнано було за короля. В цьому періоді своєї історії Україна майже цілком визволяється від впливу Візантії та її культури і входить у сферу впливу західної культури. Відповідно до того складаються у неї особливим способом і соціальні взаємини. Це і проводить між неї та Московською Руссю ще одну визначну межу і робить ті дві народности ще ріжнішими і чужішими одно одній.

Дальша історія українського народу пориває на скілька віків усі звязки з народом московським.

В XIV ст. у сусідстві з Польщею і Галицько-Волинським українським князівством з'являється нова політична сила — Литва, що змагається з Польщею. В половині XIV ст. Польщі, після довгої боротьби, пощастило підбити під себе Галичину, і Литві — Волинь, а незабаром після того Київські та Чернигівські князівства. Але панування Литви на Україні не було тяжким ярмом чужинецьким. Литва, перемігши Україну, підлягла її культурному впливові. Це панування швидче можна було-б назвати союзом, що мав велику вагу для всієї Західньої Европи, бо Україна з Литвою винесла на своїх плечах боротьбу з Татарами і, звільнивши од них в XIV ст. чорноморське побережжа, Україна почала відроджувати в початку XV ст. свої перервані взаємини з Візантією.

На лихо, політичний шлюб литовського князя Ягайла з польською королевою Ядвигою в XIV ст. помагає здійсненню давніх польських мрій про панування над Україною.

Повного здійснення своїх імперіалістичних замірів Польща добивається одначе тільки в другій половині XVI ст. через Люблинську унію, р. 1569, об'єднавши під своєю владою Литву і всю Україну. Слідком за політичною унією, Польща тим самим шляхом насильства, підкупів і обману заводить р. 1596 і церковно-релігійну унію. Заповзявшися знищить українську національність і релігію вона, не спиняючись ні перед чим, вживає всіх заходів до спольщення і скатоличення українського народу. Політична і релігійна унія Польщі з Україною мала дуже важливі наслідки. Вона стала глибокою й помітною межою, на якій закінчився процес повної перебудови соціяльно-економічних і національно-культурних взаємин на Україні, що почався ще в половині XIV ст.

Під кінець XVI ст. в Польщі остаточно склався той лад соціяльних взаємин, що зробив Польщу зразком клясової будови держави, в якій пануюча кляса — шляхецтво, мала всі права і привелеї, увільнившися цілком від обов'язків, що до держави; а весь тягар тих обов'язків лежав на инших клясах, особливо-ж на селянстві, що не мало ніяких прав. Польська шляхта, починаючи з князів і ма-

ґнатів і кінчаючи простими шлятичами, мала однакові права. Вона мала право законодавства; в її руках була вся судова і урядова влада; тільки їй належало право на безплатне і доживотнє користування коронними землями; церковні справи, а також чин служителів церкви належав до виключних привилеїв шляхти. В той же час шляхта була вільна від усяких податків, від обов'язкової військової служби і від усяких инших державних і громадських обов'язків.

Ця сістема взаємин почала панувати й на Україні. Цілком природно, що вища кляса українського народу, після недовгої боротьби, почала швидко здавати свої позиції і уступати новому ладові, тим більше, що він відповідав її клясовим інтересам. Наслідком цього вища кляса українського народу відірвалась від народньої маси в культурному, національному й релігійному розумінні і перейшла у табор польської католицької шляхти за дуже нечисленними винятками. Державно і приватно правові взаємини і форми життя нормуються правом Польщі, що склалося під впливом римського і почасти німецького. Свободолюбивий народ український опинився в ярмі повної неволі, бо вся селянська маса, згідно з тими правовими розуміннями, що панували в Польщі, була повернена в становище рабів, в повному розумінні цього слова. Життя, майно, честь і безпечність селянина, все було в руках шляхти, бо селянин уважався не за особу, а за „бидло“ — тобто за худобу. Сумна історія тяжкого становища українського народу під польським ярмом може рівнятся з найгіршими часами панування Турків на сході.

Україна була змушена вести завзяту боротьбу за своє істнування. Ця боротьба йшла двома шляхами і дійшла до найвищого свого напруження в кінці XVI і першій половині XVII ст. Перший шлях — це шлях боротьби культурними засобами. Україна стає ареною надзвичайно жвавого культурно-просвітного і національного руху, бо в початку цього періоду вона була ще багата на інтелектуальні сили: вища кляса українських князів і боярів ще не встигла покатоличитись і спольщитись і теж встає однодушно на оборону своєї нації. Осередками цього руху стають великі міста, — Острог, Львів, Київ, Луцьк і ин. Тут закладаються друкарні, друкуються книжки, видається полємична література, відкриваються ліцеї та академії. Велику ролю в цьому рухові мали особливі релігійно-філантропійні орґанізації, що звалися брацтвами. Це були всестанові національні орґанізації, але мали в своїх рядах і українське шляхецтво, хоч переважна більшість їх складалася з міщанства. А коли українська шляхта зрадила інтереси свого народу і перейшла в ряди Поляків, вся честь боротьби українських брацтв з католицизмом і полонизмом належить українському міщанству, яке організувало і села і закликало часто в ряди національних робітників окремих осіб своєї шляхти.

Другий шлях боротьби — був крівавий шлях повстань. За першої половини цієї епохи, як і в боротьбі культурній, народ вів боротьбу з Польщею спільними силами, зо своєю аристократичною клясою, поки клясові суперечности не поклали глибокої ріжниці між аристократією та народом і не поклали всього тягару боротьби на плечі останнього. (Далі буде).

Мод. Левицький.

Паки й паки.

(Про нашу літературну мову).

Гріхи що до фонетики.

Без кінця — краю можна було-б назбірати помилок, що до лексіки; в цьому може перевіритися всякий, хто добре знає нашу мову, прочитавши уважно хоч одно число наших часописів: що-денних, тижневих і навіть місячників; про останні кажу „навіть“, бо до них можна ставити більші вимоги тому, що вони складаються не на-спіх, як щоденна ґазета, і беруть у них участь поважніші сили,

Погляньмо тепер, що роблять з фонетикою, з правописом тої великомучениці, вкраїнської мови.

Наша мова з погляду фонетичного багато де в чому дуже відріжняється від московської. Не знаючи тих одмін або не дбаючи про них, наші письменники й писарі дуже псують її, заводячи в неї московський елємент.

Вкажу хоч найголовніше.

Йотоване **о** (**йо**) не має у нас окремого знаку, як те мають усі инші йотовані голосівки (**я, є, ї, ю**) і тому пишеться цей звук двома літерами: **йо**, коли стоїть у початку слова (Йосип, його) або після голосівки (мойого, чийого, знайомий); подекуди цей звук учувається в голосівці **о** після зм'якшеної шелестівки (дьоготь, сльози, сьомий, тьохкати). Московська мова мала колись для цього звуку окремий знак **ё**: ёлка, ёжъ, паёкъ, але потім той знак утратив свої дві крапки, і тепер пишуть просто: елка, ежъ, паекъ, тільки вимовляють те **е**, як **йо**.

Отже, вчившись московською мовою, багато наших людей переносять те умовне **е** і в наш правопис і пишуть на московський штиб: деготь, семий, слези техкати, моего, своего, знаемий. Це помилка недопустима.

Але ще гірше роблять ті, що м о с к о в с ь к у - ж п о м и л к у живосилом переносять у нашу мову. Справді бо: є французський звук **eu** і німецький **ö**, якому відповідного не мають славянські мови; з наших голосівок найближчий до того звуку є **и**: французське acteur вимовляється в кінці близько до нашого багатир, упир.

У московській азбуці для того чужого звуку окремої літери нема; щоб означити його на письмі, почали вживати **ё**, а потім просте **е** (без двох крапок): актёръ або актеръ, мебель (франц. meuble). Хто з Московців не знав французської мови (а таких значна більшість), той читав **ё** або **е**, як у словах: ёлка, ёжъ, тяжко калічучи той чужий звук **eu**. Наші люде, переймаючи чужі слова не з перших уст, а через московську мову, де звикли до неї у школі та на службі, переймають у Московців і те калічення чужого звуку: кажуть і пишуть на московський штиб: актьор, антрепреньор, контрольор, маньоври, а в инших словах, знов таки вимовляють і пишуть те чуже **eu**, як **о**: доктор, автор. Треба-ж було-б уже одного берега держатись. Коли вже мабуть не вдається нам вимовляти й писати той чужий звук, як наше **и** (як у словах: багатир, упир), то вже краще нам іти за прикладом Поляків і писати та вимовляти: актор, режісер, контролер, манерви, бо все-ж таки цим чином ми менше будемо калічити той чужий звук, до якого наше **о** і **е** ближче за те московське ё.

Дуже прикро мені було бачити, як у моїх оповіданнях, що друкувалися спочатку в „Раді", а потім вийшли книжкою (вид. „Сіяч"), коректорі „поправляли" мої правильно написані слова: антрепренер, контролер на ті огидні московізми: антрепреньор, контрольор.

Взагалі-ж, переймаючи чужі слова, а особливо імена власні, треба вимовляти й писати їх так, як вони вимовляються у своїм отчизні. Московці цього правила не додержуються і дуже калічать чужі ймена: Loubet (Любе) вимовляють і пишть Лубэ, як у слові **луб**, Latham (Лятам) — Латам, як у слові **лата**, Zola (Золя) — Зола, як у слові **зола** і ті д. У Французів твердого **л** зовсім нема; отже й ми, шануючи чужу мову, повинні яко-мога старатися не калічити її нашим твердим **л**.

Багато ортографічних помилок роблять ті, що, не рахуючись із законами фонетики й граматики, пишуть так, як вимовляється: хочецця, замісць: хочеться і т. ин. На превеликий жаль у цьому винні де-які наші дуже відомі письменники. Так, у „Рідному Краї", раз-у-раз траплялося: **чі**, міні, чіїх, ціх, замісць: **чи**, мені, чиїх, цих. Покійний Нечуй-Левицький, земля йому пером, завзято обстоював писання: в сиві шапці, в Білі Церкві, замісць: в сивій, в Білій, чого конче вимагає граматика. Таксамо: **с** Полтави, **с** козаками замісць: **з** Полтави, **з** козаками. Адже-ж ми вимовляємо: сило, гудувати, але пишемо; село, годувати. Коли приіменник **з** злився зо словом, що починається тихою шелестівкою, то він асімілюється з дзвінкого **з** в тихе **с**: спалити, сказати, сповідатися (так само і в московській та польській мові: сказать, исповѣдываться, (spalić, spowiadać); але де

він не злився, стоїть окремо, там він повинен зберегтися без змін: з Полтави (изъ Полтавы, z Połtawy).

Потім страшенна плутанина у нас із м'якшенням шелестівок перед йотованими голосівками. Більшість їх у нашій мові в таких випадках подвоюється: судити — суддя, смітити — сміття, сіль — сіллю, волос — волосся і т. д.

Ця прикмета їх значно відріжняється від природи тих самих звуків у сусідніх славянських мовах, і ми повинні оберегати цю своєрідну прикмету нашої мови, якою вона дуже відріжняється від московської. Це наш обов'язок особливо тепер, коли ми так завзято мусимо обстоювати наше національне „я" перед усіма тими ворогами і добрими людьми, що живосилом тягнуть нас до „единої неділимої".

Більшість наших шелестівок перед йотованими голосівками в кінці слів подвоюється, замісць приймати ь, як у московській мові: суддя (моск. судья), мотуззя, полоззя (моск. полозья), зілля (зелье), насіння, покоління (поколѣнье), волосся, Полісся (Полѣсье), сміття, лихоліття (лихолѣтье) і т. ин. З цього правила є винятки: не подвоюються гортанні (ч, к, х, ґ), губні (б, в, м, п) і вони відділаються від йотованої голосівки апострофом: Лук'ян, луб'я, коров'як, вим'я, м'ясо, череп'я, пір'я, довір'я, п'ю, б'є, в полум'ї.

Не подвоюється також перед йотованою група шелестівок: дрантя, смертю, повстю, трястя, годівля, зімівля і т. д.

Але особливо треба звернути увагу на своєрідну й оріґінальну природу наших шиплячих звуків, бо тут найбільше помилок роблять наші люде, оглядаючись на московську мову. Н а ш і **ж, ч, ш, щ,** н і к о л и н е м'я к ш а т ь с я і о р ґ а н и ч н о н е т е р п л я т ь п і с л я с е б е й о т о в а н и х г о л о с і в о к: вони перетворюють їх у нейотовані; виходить так, ніби вони, забравши той j і подвоївшись, стають ще твердіші, замісць того, щоби зм'якшитися: **збіжжа, подружжа, оружжа** (моск. оружье), **клоччa, зарічча,** (клочья, зарѣчье), **піддашша,** в одмінках: **ніччу, одіжжу,** під **піччу** (ночью, печью), хоча відміняються вони по м'якій одміні, як напр. диня, дині — ніч — **ночі** (а не ночи); **щ** не подвоюється, бо вже само по собі складається з двох шиплячих (ш + ч): нехво**рощу.** Також і м'якого знаку наші шиплячі не приймають. Зовсім инша природа шиплячих у московській мові: там вони залюбки мякшаться (ночью, печью, нічья, чье) і навіть коли граматично стоїть після шиплячої проста голосівка, то вимовляють її, як йотовану: чудо, ощущаю — вимовляється: чюда, ащющяю.

Отже тяжкий гріх перед нашою фонетикою чинять ті, що нехтують ту своєрідну вдачу наших шиплячих звуків і перекалічують їх на московський лад: нічь, пічь, нічью, нічью, збіжья, клочья, зарічья і т. ин.

Що правда, в де-яких місцях (напр. в околицях Київа) наші селяне вимовляють дуже м'яхко шиплячі в кінці слів, ніби з йотованою голосівкою: **лошя,** курчя; але це є невеличкий провінціялізм і не дає він ніякого права взагальняти його і псувати нашу фонетику. З другого боку на Волині дуже твердо вимовляють, ніби відіймаючи j, йотовані голосівки після **р:** ратувати, радно, рабий; і це знов тільки місцева діялектична особливість, яку не слід узагальняти.

Голосівки **о** і **е** в закритих складах у нас переходять в **і:** ко-ні — кінь, піп — попа, осінь — в осені. Часто помиляються наші люде і кажуть та пишуть: вжити західів, початок вечіра, до Хведіра (замісць: заходів, вечора, Хведора).

Одна з найдорожчих прикмет нашої мови та, що вона дуже мелодійна і з цього погляду стоїть вище в с і х славянських мов і нарівні з наймелодійнішою з романських — італійською. Для осягнення тої мелодійности, милозвучности вона має багато засобів. Нехтувати цю прикмету — це тяжкий гріх перед рідною мовою; це не тільки означає незнання її, але втрату або недорозвиток почуття мелодії, так само, як-би хто замісць чарівної арфи або нашої бандури чи торбана волів-би балалайку, замісць рояля або орґану — московську гармошку.

Наша мова не любить збігу двох, трьох або й більше шелестівок чи голосівок до купи, бо це бренить немило й утруднює вимову. Щоб уникнути такого збігу, вона вживає багатох засобів. Ось найголовніші:

Звуки **у** і **в** заміняють один одного, відповідно до потреби:

Наш учитель — наша вчителька.
Бачив удову — бідна вдова.
Пішов до врядника — бачив урядника.
Була в Одесі — був у Варшаві.
Вона вдарила — він ударив.
Ану втни! — як утаяв! Наш Улас — іди бо, Власе!
Згадав Україну — на Вкраїні милій і т. д.

Инші славянські мови цеї змоги не мають: по московському не скажете йнакше, як: прибывъ въ Варшаву, — аж троє в у-купі; так само: буду у урядника (по нашому було-б: буду в урядника — лехко й гарно). Те-ж і по польському: był w Warszawie, była u Andrzeja — прикрий роззяв через збіг трьох голосівок до купи; по нашому булоби: була в Андрія — і т. д.

Приіменники **з** і **од** (чи окремо, чи злиті зо словом) міняються при потребі на **зо, із, від:** іди з Андрієм, іди зо мною, злазь із воза; нема від сина листа — прийшов од сина лист.

Слова, що починаються на **і**, можуть вкорочувати його в **й,** коли попереднє слово кінчиться голосівкою: і день іде, і ніч іде... чому не йде... Забув імення... Як йому на ймення? Можна вживати **ще** або **іще:** вона ще мала — він іще малий. Злучник **і** може вкорочуватися в **й** або замінятися злучником **та** відповідно до потреби: він і не чув — вона й не чула. Іван і Петро — клич Івана й Петра. Івга та Оксана краще, ніж Івга й Оксана; але почуття краси не допустить сказати: Микита та Тарас, бо збіжиться до купи аж троє **та;** українець скаже: Микита й Тарас — лехко, плавно й мелодійно.

Отож усякий, хто з увагою читатиме наші газети та журнали раз-у-раз наскочить, аж іспіткнеться, на такі вирази: щоб в свій час (замісць: щоб у свій час), вона усе зробила (зам.: вона все зробила) і т. ин.

Кінцівка неозначального стану дієслів **ти** може вкорочуватиса в **ть,** відповідно до вимог милозвучности; так само й заміненник **ся** в кінці дієслів: ходити пішки — ходить окремо; треба вжити заходів — Міністр наказав ужить особливих заходів (так напише урядовець У. Н. Р. року 1940; сучасний напевне написав-би, як навмисне: наказав вжити особисті заходи, зробивши в чотирьох словах чотирі помилки). Здалося мені — здалось Оксані і т. д.

Можна вживати щ о б і щ о б и, з н о в і з н о в у: щоб одчинити — щоби бачити (як погано було-б: щоб бачити!), щоб ударити або щоби вдарити, щоби злізти або щоб ізлізти, щоби знов узяти або щоб ізнову взяти і т. д.

Як бачимо — багато засобів має наша мова, щоб уникнути прикрого для вуха збігу голосівок або шелестівок. Я-ж не всі приклади визбірав, — їх значно більше; але й цих прикладів досить, щоби показати ці дорогі та своєрідні прикмети нашої мови, її мелодійність, милозвучність. І серце болить, коли бачити, як свої-ж люде, свідомі, патріоти, через недбалість свою толочать ногами свій скарб, свої діаманти, а натомісць із чужих дворів стягають непотрібне нам сміття...

Гріхи що до граматики.

Хотівши проаналізувати всі помилки проти граматики, що їх роблять наші люде, довелось-би написати розвідку принаймні у-троє більшу за найбільшу граматику, бо мабуть нема такого граматичного правила, такого відмінка, щоб його не покривдили сучасні Українці. Знов не маю я наміру цею розвідкою вчити когось граматики: нехай сам ізнайде собі способи й засоби навчитися її, коли мені пощастило розворушити його національну совість. Отже тут я обмежуся тим, що вкажу найчастіші, тіпові помилки.

Знов і тут більшість їх полягає в тому, що наші люде підганяють наші слова під московську (або польську) граматику і нехтують (а може й не знають) наші окремі, своєрідні правила, що власне й відріжняють нашу мову від инших славянських і надають їй орігінальний, своєрідний аромат.

Наша мова ближче за московську стоїть до тої давньої мови, якою говорили перші осадчі по-над Дніпром, ті Сармати, що жили ще перед першими Київськими князями. Московську мову витворили колонізатори, що йшли з Наддніпрянщини на північ і схід; вони зустрічали по дорозі дрібні фінські й мон-

гольські племена (Весь, Чудь, Латишів, Мордву, Черемисів та инш.), зливалися з ними, і під тим впливом змінявся і етничний, колись чисто славянський, тіп Московців і мова їх, що вбірала в себе частину того не-славянського лексичного матер'ялу і втрачала багато давних славянських граматичних і фонетичних форм. Український народ жив і розвивався на старому свойому місці, зберіг свій чистий славянський тіп, і мова його розвивалася ближче до свого пня, тої пра-славянської мови, і зберегла більше елєментів її.

Про ті ріжниці між українською й московською граматикою я й скажу тепер, бо власне на тій ріжниці базується більшість помилок, що їх роблять наші люде, думаючи й пишучи по московських зразках. Ці прикмети нашої мови ми повинні дуже берегти й шанувати; наш народ несвідомо, стіхійно зберіг їх під віковим московським обрусительним ярмом, і ми не маємо права нехтувати їх і псувати, продовжуючи шкодливу роботу наших гнобителів.

Про фонетичні ріжниці вже казав я (подвоєння шелестівок, природа шиплячих звуків, перехід **о** і **е** в **і** в закритих складах); додам іще де-що з фонетики, заким перейду до граматики.

1. В українській мові **о** і під наголосом і без його вимовляється однаковісінько, а в московській **о** без наголосу вимовляється, як **а**: харашо, ґалава, патаму что. Де-хто з наших північних Чернигівців, що ближче до Білорусів, мають нахил переносити цю вимову і до нас, кажучи: паганий, пакинув, а иноді та вимова прориваєтся й на письмі. Звук **а** в московській мові иноді вимовляється, як **е**: чеси (часи), — чого в нашій мові нема: у нас усі звуки вимовляються й пишуться так, як їх Бог сотворив: **о** буде скрізь **о**, **а** буде скрізь **а**.

2. Звука **г** (h) в московській мові майже нема; його заступає звук **ґ** (g); в українській мові навпаки **ґ** зустрічається дуже рідко, а переважає скрізь **г**. Тому-то Московцям трудніше навчитися по вкраїнському, ніж по французькому, бо завжди вони будуть вимовляти наші слова по своїй фонетиці: ґалушка, Ґапка.

3. Звука **ф** наша мова не має і старається замінити його (особливо в іменах власних) звуком **х** (Хима, Хотина, Хома), **хв** (Хведір, Хвастів), **п** (Пилип, Опанас, Нечипір), **т** (Марта, Текля).

4. Гортанні г, к, х, особливо в одмінках іменників, м'якшаться у нас по старо-славянській фонетиці, на нозі, в руці, на стрісі, чого вже нема в московській мові, принаймні в одмінках (падежахъ).

5. З московської азбуки у нас нема літер: ѣ, ъ, э, ѳ і ѵ, а за те маємо свої літери, яких нема у Московців: ґ, ї, є.

Що до граматичних форм, то в українській мові збереглися ще старі форми, які московська мова вже втратила або має тільки рудіменти їх, а саме:

1. Д в і й н е ч и с л о: дві (чотирі) нозі, дві руці, очима, плечима, дверима. Часто-густо калічать наші слова на московський штиб; дві **ноги**, дві **руки**, **очами**, **плечами**.

2. К л и к а л ь н и й в і д м і н о к у нас іще живий цілком: Петре, Насте, батьку, сину, тітко, мамо. „Ой коню мій, коню!“ — „Головонько моя бідна!“ У московській мові він лишився тільки в церковних виразах: Господи, Боже, владико. Наші замотиличені московщиною люде не дбають про цю нашу форму і кажуть (і пишуть иноді): Петро! Настя! Мама!

3. Стародавня форма давального відмінка на **-ові**, **-еві**: батькові, коневі, панові, Іванові і т. д., — як старо-славянська: „воздайте кесар**еві** кесарево“, „довліє дн**еві** злоба його“. Цеї форми вже зовсім нема в московській мові, а наші люде заповзялися вижити її і з української. Оце огидне: Пану Міністру, професору Брунсу, графу Тишкевичу („Сміх“, ч. 1). Мені иноді листи адресують: Модесту (який це відмінок? в українській мові його нема) Пилиповичу (кликальний відм.) Левицькому. Де-хто виправдує це ніби-то вимогами милозвучности: мовлячи — не гарно бренить: Модестові Пилиповичові; і це кажуть ті, що тут таки напишуть: „щоб в свій час“ або „вона усе зробила“. Для милозвучности не можна калічити граматику. Поляки більше шанують свою мову; вони напишуть: Jerzemu hrabiemu Branickiemu, дарма, що три однакові кінцівки стоять рядком.

До речі тут ізгадаю: на що нам ті московські „отчества"? Чи не пора-б нам їх викинути з ужитку? Тільки пам'ять і письмо обтяжають вони без усякої потреби. У нас вони ще вживаються для ознаки цілого роду: Ольгердовичі, Коріатовичі; звідси, мабуть, повелися й назви сел:Варковичі, Маневичі, Кречевичі (їх багато на Волині). Чи не краще-б нам, збувшися ласкавої опіки „царя восточнаго православного", покинути й цю московську формулку йменування людей. Адже-ж можна, за Галичанами, вживати слова пан до імени власного, або до призвища: пане Іване, пані Варваро, панно Наталю, — до менше знайомих: пане Степаненку і т. д. У нас істнують стародавні вирази: пан-отче, пані-матко, панове товариство, панове-громадо. Може „товарищъ" — Винниченко за цю „єрунду" обвинуватить мене в бажанні реставрувати давнє панство і сопричислить мене за це до „дрібно-міщанської буржуазної сволочі"; але таких намірів я не маю; я тільки обороняю нашу мову від обмосковлення, безоглядно до того, чи йшло воно від царської Росії, чи від радянської „єдиної-неділимої", і закликаю наших людей вернутися до свого рідного. Скажу більше: чи не відважились-би ми трошки здемократизуватись і взяти в нашого-ж народу його сердечну, щиру й теплу кваліфікацію в іменнуванні: дядьку Петре, тітко Варваро, діду Модесте; старі до молодих, принаймні при добрих і щирих взаєминах, могли-б звертатись просто по іменні, а як ні, то з додатком пан. Я на цьому не настоюю, але подаю це до міркування. Для ознаки високої пошани ми маємо назви: батьку і пані-матко; для духовних осіб — пан-отче (краще за московське „батюшка"). Хіба це не краще, ні рідніше нам було-б і не простіше за ці: Катерино Володимирівно, Константине Пантелеймоновичу, Вячеславе Костантиновичу і т. ин.?

Призвища на **-ич** дуже часто пишуть у нас по московській фонетиці з кінцівкою -іч: Гріневіч і т. д. У нас є наросток тільки ич: панич, дідич, погонич, Олексій Попович.

4. Форма давно-минулого часу в дієсловах (plusquamperfectum): я був сказав, як би ти була не ходила. В московській мові залишився тільки маленький рудімент цеї форми было: хотѣлъ-было сказать. І знов таки без усякої потреби свої-ж люде чіпляють нам обривок чужого старого лахміття на нашу гарну й дорогу шату: хотів було сказати — замісць: хотів був сказати.

5. Складна форма будучого часу з допоможним дієсловом **-му** (іму): ходитиму, робитимеш, казатиме і т. д. Її зовсім нема в московській мові.

6. Стародавні форми дієслів: дам, їм, єсм і вім. Вони у нашій мові починають атрофуватись, але ще де-які з них живуть: даси, дамо, дасте; з'їси, що ви істе? Я тобі казочку росповім. Потім оповіси все дрібно. Дурень єси. Невелика єси пані. У поважних промовах: „прожив єси вік свій у праці..." В галицькій мові дієслово єсм вживається частіше у скороченій формі: казав-ем, ходив-есь, були-сьмо, питали-сьте.

На жаль, одбившись од рідної мови в московській школі, забуваємо ми ті гарні форми, — народ наш іще вживає їх, — і часто калічимо ті старі дієслова на московський штиб: віддаш йому, з'їш (або ще гірше: віддашь, з'їшь). Галичане теж неправильно кажуть і пишуть: ми є певні. Коли не казати: ми єсмо певні, бо воно вже архаічно, то краще-б його зовсім не вживати: ми певні.

7. Українська мова має де-які своєрідні наростки (суфікси) іменників, і не слід їх забувати й заміняти московськими. Наприклад: для збірних іменників (иноді з одтінком презирства) приростки: **ня**: пташня, комашня; **ва**: мишва, жульва; **ота**: босота, голота, німота. Для ознаки окремої одиниці зо збірного — **ина**: деревина, осокорина, ребрина (зрубав березину, а не березу; зламав собі ребрину, а не ребро). Приросток **ощі**: радощі, молодощі, ласощі, хитрощі (не слід заміняти московізмами: радість, молодість, хитрість, хоч і ці слова у нас маються, але колоріт їх трошки инший).

Турчин, Сербин, Німкеня, Туркеня, Грекиня, а не московізми: Турок, Серб, Німка, Турчанка, Гречанка. (Далі буде.)

Ігор Федів.

XVIII. світовий конґрес „Свобідної Думки“ в Празі.*)

(Від власного кореспондента).

Рішенням Ґенеральної Ради міжнародньої федерації „Свобідної Думки“ скликано на 5-го вересня ц. р. у Празі XVIII. світовий конгрес „Свобідної Думки“.

Заки роскажу про сам конґрес, думаю, що не від речі буде у кількох словах відповісти на питання: що таке уявляє собою „Свобідна Думка“?

„Свобідна Думка“ (La Libre Pensée, Volnà Myslenka), це союзи людей, які одним із принціпів людського життя — уважають свободу думки, слова і чину у всіх проявах культурного життя людини. Це — по словам проф. Крейчіго — „абстрактний схемат, який може виповняти собі довільно кожда людина, відповідно до власного індивідуалізму“. Допускаючи дуже широке розуміння і переведення у життя своїх ідей, — „Свобідна Думка“ — всеж таки не являється якимсь, сказати б так, анархізмом свободи людини. Право свободи — коротко кажучи цілого єства людини — обстоює і обороняє „Свобідна Думка“ остільки, оскільки воно не йде у розріз із поняттям культури, оскільки воно причиняється до піднесення, до ублагороднення людства.

Ідейним прапором членів „Свобідної Думки“ є правда, справедливість, і поступ; а ідейними провідниками — це Бруно, Гус, Ферер, для нас Шевченко, Франко, Драгоманів — і инші, що жертвою страждань й життя — обороняли ідеал правди, справедливости і поступу. Во імя цих ідей гуртувалися по всіх країнах Европи, Америки і навіть Африки „союзи вільнодумців“, зєдинені у заснованій тому 40 літ „Міжнародній Федерації Свобідної Думки“. Поруч згаданих більш абстрактних ідей, федерація спрямувала свою діяльність по трьом головним, реальним шляхам, а саме повела боротьбу проти: поневолення націй, поневолення свободи навчання і — насильних пут клерикалізму. Тому, що клерикалізм був і є для всіх без ріжниці народностей вільнодумців спільним ворогом, — і тому, що в освітленні цього питання не стрічалося й не стрічається розбіжних думок — як у двох перших питаннях, — тому борьба проти клерикалізму стала основною, найяркійшою чертою реальної діяльности „Свобідної Думки“.

Здається не помилюсь, коли скажу, що союзи „Свобідної Думки“, які гуртували на протязі пів століття найбільше поступові, а найбільш активні одиниці — були тими головними ударними таранами, що розбили мур давніх пересудів, і принесли із собою „переоцінку давніх вартостей“. Сьогоднішня перебудова суспільнього устрою і поглядів, безперечно, діло у великій частині членів „Своб. Думки“, або їх ідейних приклонників, чи то безпосереднім шляхом.

Що торкається погляду „Свобідної Думки“ на загальне політичне сьогоднішне положення, — то характеризує його кілька думок із промови згаданого вже проф. Крейчіго: „Свобідна Думка“ стоїть понад сторонами, що вдалися у фізичну боротьбу. Для неї не виграла Антанта, не програли Центральні Держави. Вона не бачить побідників і побіджених. Теперішній мир не зняв меча Дамокля. І перед людством нова небезпека нових конфліктів і боротьби. У Версалі, Парижі, С-Жермені і Спа засіли злі духи, втілені у дипльоматичних мирителів, і вони сплямили діло добрих духів. І завданням „Своб. Думки“ направити діло „злих духів“.

Скаже може дехто: справедливість, правда, поступ — це все гарні речі — та це тільки кличі, які за собою не мають нічого реального, на яких „Свобідна Думка“ не може, не в силі построїти отцього нашого дійсного, щоденного життя.

---

*) Прим. ред.: по техничним умовам допис значно спізнився.

Хто цеї думки, той помиляється. Перш за все „Свобідна Думка" гуртує в собі багато людей, які сьогодня стоять на визначних, впливових на суспільне життя, становищах. Беручи активну участь у кермі держави, мають змогу в більшій, або меншій мірі проводити у життя — конкретно оці, і — неконкретні на перший погляд ідеї „Своб. Думки". Оці всілякі, як сказавби дехто, „паперові резолюції" „Свобідної Думки", особливо під цю пору, у більшій части станують „житєвими", як такими стали вже тепер багато із давніх „утопійних" резолюцій „Своб. Думки".

На цьому кінчу цих кілька загальних думок про „Свобідну Думку" — й розкажу про сам конґрес.

Що до чисельности цьогорічний конґрес перевищав всі давні.

До участи зголосилося мало не 3000 представників, чи то ріжних товариств, чи особистих прихильників „Своб. Думки".

Українці, хоч цим разом були репрезентовані доволі чисельно, одначе відповідно до обставин і потреби — рішучо замало. Склад української секції був такий: І. Бочковський — від Укр. Дипл. Місії в Празі і „Союзу журналістів"; Др. Р. Домбчевський від ред. „Впереду" і соціял. організацій студенства Галичини; Ігор Федів від Акад. Тов-а „Січ", І. Гладишовська від „Укр. Жін. Союзу"; на короткий час відвідав конґрес поет Олесь від „Союз. журн." як члени — були присутні: посол М. Славінський, М. Славінська, М. Бочковська, П. Клунний і проф. Тимощук.

З народів Европи не заступлені були: Поляки, Румуни, Болгари і Шведи.

П р и в і т а н н я г о с т е й відбулося у переддень конґресу. У гарній залі чеського „Народнього Дому" „зовсім демократично", при шклянках пива, зібралося около 300 делєґатів, чужинців і Чехів.

Проф. Bartošek — привітав по французькі, англ. і чеські зібраних гостей — іменем чеського народу. По ньому промовляли чужинці. Від Українців вітав інж. Бочковський, по українські й по чеські:

По українські:

„Від імени укр. народу, що вже шість літ проливає кров у геройській боротьбі за свою самостійність — вітаю шановних організаторів і чужих гостей завтрішнього XVIII. міжнародного конґресу Вільної Думки, що відбудеться у вільній столиці визволеного чехо-словацького народу. Українці завжди з великою симпатією стежили визвольно-національні стремління братнього чехо-слов. народу. Чехи для Українців, як і для инших славянських поневолених народів, були каменярами і навчителями відродно-національної боротьби. Сьогодня тут Українці прилучуються до тих представників чужих народів, що з нагоди завтрішнього конґресу — складають щирий привіт Чехам з приводу їх визволення і бажають найкращого розцвіту молодій Чехо-Слов. Республиці".

По чеські:

„До свого українського привітання додам кілька чеських слів, як колишній учасник попереднього конґресу „Вільн. Дум." в Празі. Тодішний конґрес перед 13 роками виглядав инакше. Зїзд відбувся під прапором чорно-жовтим, — символом державної і церковної чужинецької влади. Сьогодні освободжений чеськослов. нарід, разом з ним і представники „Своб. Дум." можуть без перешкоди і насилля маніфестувати свої ідеї. Завтрішній конґрес має бути першим конґресом по світовій боротьбі міжнародньої маніфестації одновленої „Своб. Дум." при співучасти заступників всіх народів. Треба вітати у ньому першу спробу міжнароднього зближення і переступлення пропасти національної ненависти, яку зродила війна. Одним з перших і головних завдань „Св. Дум." буде одновлення зрушеної міжнародньої солідарности. Кінчу привіт побажанням, щоби цьому конґресові вдалося витворити справдішний інтернаціонал народів, як необхідну підвалину світового миру і вселюдського поступу".

Привіт інж. Бочковського зробив дуже гарне враження. Принято його гучними оплесками, здається, чи не найгучнійшими, які можна було чути у той вечір. Виступ Українця викликав зацікавлення у чужинців, а один з них, Швайцарець Wassermann, попросив сейчас по вечері о побачення.

Згаданий вечір — був неофіціяльною частиною конґресу. Властивий конґрес почався у неділю ранком. У чудовій, незвичайно художній Сметановій залі „Нар. Дому“ зібралося понад 1000 учасників. Конґрес відкрив предсідатель проф. Bartošek. Поважні тони орґанів, що розлягалися ізза погруддя Гуса — по промові предсідателя — надавали зібранню якоїсь таємної величі і поваги. Почались привітання. По Анґлійцях і Французах дано слово Українцям, по них прийшли на чергу Італійці, Німці, Голяндці Швайцарці, Югославяне. Зазначую це тому, щоби вказати, що до Українців на конґресі відносились дуже прихильно і з повагою. (Бо, як відомо, чергу привітань на всіляких конґресах — рідко коли устанювлюється випадково, а кермується всілякими взглядами.)

За укр. секцію конґресу — промовив інж. Бочковський у трьох мовах. Почав по французькі: „В імени укр. письменників і журналістів, дипльоматичної укр. місії у Празі, в імени нашої секції — маю честь поздоровити цей міжнародній конґрес „Свобідної Думки“. Перш всього бажавби я зложити мої найщирійші побажання чесько-слов. народові, який виборов собі незалежність завзятою борбою проти своїх віковічних гнобителів. Я вірю, я надіюсь, я бажаю, щоби чесько-слов. республика була базою відродження соціяльного, політичного і національного центр. Европи і щоби тут осягнено гармонію між демократією заходу, і революцією сходу. Це тим більш можливо тому, шо на чолі цеї нової держави стоїть основатель ідеольоґії і програми нової Европи. Кажуть, що світ передвоєнний помер і що тепер народилась нова Европа. Одначе це з правдою тільки в части. На жаль, залишилось богато атавізму і ідеольоґічнього фетишизму із психольоґії наших днів. Наша думка ще дуже затроєна великою скількостю пересудів, особливо у соціяльних і національних питаннях. Перед „Св. Дум.“ стоїть нове завдання — освободити „Св. Дум.“ від сьогоднішніх пересудів.

Світ бажає соціяльного і національного миру. Від цього залежить будучність Европи. Без визволення праці і без права самовизначення всіх народів цій мети ніколи не зреалізуватися.

„Своб. Думка“ повинна взяти участь у переродженні публичної думки, борючися проти нетерпимости національної і соціяльної автократії. Лиш самостійні народи і свобідні працівники дадуть світовий і трівалий мир.“

Цього-ж приблизно змісту — було і привітання по чеські. І як попереднього дня, так і тепер принято було наше привітання дуже щиро. Поруч відпоручника Югославії — припало українському представникові найгучнійші у цей день оплески.

Згадую це тому, щоби вказати, що всякі балачки, начеби Чехи відносяться, ізза свойого москвофільства, ворожо до Українців — не є правдиві. Коли подибується нераз це, так вистарчить лиш пояснити, хто ми, чого бажаєм, вказати на анальоґію славянолюбства Чехи-Поляки — і — цей Чех, що перед хвилею лаяв Українців за їх зраду славянства, — простягне вам дружньо руку — як українофіл. Таке трапилось мені принайменш тричі — за кількадневний час мойого перебування в Чехах. Треба лиш — більш активности, більш пропаґанди, — а осягнути можна серед ширших кругів Чехів дуже багато (не маю очевидно на думці офіціяльних кругів, які мають визначену певну лінію і ідуть по ній — без ніяких зглядів).

По привітаннях — походом пішли учасники під памятник Гуса, де зложено вінці і виголошено промови.

Другого дня — вибрались делеґати конґресу — до Масарика. Із Українців були Бочковський і Домбчевський. На привітання відповів коротко президент по анґл. франц. чеські і — характеристичне доволі це — по німецькі.

На протязі пятьох днів відбувалися, як вже я згадав, наради по окремим секціям, як теж реферати на пленарних засіданнях. Коротко переказаний зміст кінцевих резолюцій дає перегляд пятидневних нарад. І так секція: відлука церкви від держави — ставить відповідний проєкт закону, який має перевести у життя уряд республики. Шкільна секція ставить домагання: звернути увагу на моральне піднесення молоді, а також і вчителів; завести спеціяльно науку етики; звернути увагу на талановитих і нездібних дітей і гуртувати їх по окремим відділам; вчити молодь практичного життя (вияснення полового життя, гіґієни, законів, адміні-

страції; і т. и.); звернути велику увагу на фізичне виховання (спорт, кружки пласт., ґімнаст.); усунути вплив церкви із шкіл; навчання провадити безплатно; вплив родичів на виховання (батьківські ради).

Жіноча секція ставить домагання: припинення теперішньої боротьби на всіх фронтах, знесення бльокади проти Росії; охорони жінки-матері, соціяльної і моральної рівноправности жінки і мущини, загального активного і пасивного виборчого права; змінити спосіб виховання дівчат, усунення простітуції не лиш серед жінок, але і мущин; абстіненція від алькоголю і нікотину.

Що до політичних резолюцій, — так цікаво булоб згадати „большевицьку аферу". А саме Італієць Идо Дагадоне, що недавно перебував довший час у Москві, щоб переконатися особисто про обставини у Сов. Росії — вернув росчарований звідти. Із собою привіз навіть повновласти робітничих кругів — демаскувати брехню большевицьку про „червоний рай". У довгій, незвичайно горячій промові — домагався острого осудження большевизму у Росії і, з другої сторони, реакції у Мадярщині. Ізза цього вивязалася може аж „надто горяча" дебата. Французи, Бельгійці, не зважаючи на упімнення предсідателя, почали „словесний бій". Становище стало доволі гострим. Аж кінець кінцем — принято посередно резолюцію, у якій зазначується, що конгрес „Св. Дум.", спіраючися на підвалинах гуманізму і позитивізму, дбає про культурний розвій у всіх народах і всіх їх верствах. Тому осуджує всі почини, які противляться цьому, без огляду на це, звідки і від кого вони походять, як акт насилля.

Із українських справ видвигнено справу українського університету. Предложено від всього укр. студентства короткий меморіял такого змісту:

Українське студенство, яке стоїть непохитно на ґрунті свободи думки, слова і навчання і обороняло на протязі десятків літ це право свободи навіть крівавими жертвами, витає як найгорячійше XVIII світовий конгрес „Свобідної Думки". Борючись через десятки літ за утворення українського університету, ізза фізичної перемоги сили над справедливостю, українське студентство не в силі було вибороти собі отсе примітивне право кожного народу: мати університет із своєю рідною викладовою мовою.

Тепер, польські окупаційні власти в Галичині, знущаючися безпримірно над свободою думки і слова, не лиш не дозволили утворіти нам, автохтонам своєї землі — Українцям свій власний університет, але із істнуючого досі університету у Львові виключили всіх українських студентів і студенток.

Для всієї української молодіжі зачинено вандальською рукою доступ до науки, злочинною рукою кинено небувале в часи відродження народів ганбляче пятно не лише на ідеал свободи думки, слова і справедливости, але і на єство людини.

І тому, все українське студентство, уважаючи XVIII всесвітний конґрес „Свобідної Думки" покликаною твердинею перед знущанням і наругою свободи науки, звертається до Вас, представники і борці свобідної думки, з проханням: не допустити до цього, щоби було замовчано потовтання Ваших і наших найсвятійших ідей свободи. Ви, оборонивши с л о в о м свою і нашу зневажену святість, дасте нам, українським студентам, моральну підпору, яка поруч наших героїв вільної думки — Шевченка і сотнів инших, що платили каторгами, вязницями і смертею за свободу думки, поруч ґероїв Гуса, Бруно і инших — буде новим оживляючим кличем для нас: вперед, за свободу думки, за свободу слова, рідної школи, вперед аж до побіди!

В пояснюючій записці додана відома українському читачеві історія заборони Поляками вступу Українцям до Львівського Університету.

Згадати б ще треба коротко про виступ п. Олеся. Коли зявився він останнього дня нарад конґресу, привітав його дійсно дуже щиро голова Bartošek, заявивши участникам, що приїхав на конґрес великий український поет. Присутні, вставши з місць — віддали честь нашому поетові. На привітання виголосив він — написаний наборзі вірш:

„Вольна Мишленка", жива ти?
Не роспята на хресті?
Ах! не ждав я вже спіткати
„Вольну Мишленку" в житті.

Думав я, що в ту негоду,
В час нечуваних трівог,
Вже не світиш ти народу,
Що блукає без дорог.

Думав я, що тільки силі
Люде моляться в наш час.
Думав я, що ти в могилі
З серцем, сповненим образ.

Так живи-ж на цілім світі,
Линь в простори у світи,
Та як будеш ти летіти, —
На Вкраїну залети...

Вірш цей, який переложив чужинцям п. Бочковський по французькі — прийнято горячо.

По ухваленню резолюцій — почались пращання чужинців. Від Українців промовив Др. Домбчевський по українські, по чеські і по французькі.

На пращання — роздали Українці чужинцям „Гуса" Шевченка, „Кріваву книгу" (по англ., франц., нім., чеські) і декілька инших менших брошур на спомини про Україну і український народ.

Так скінчилась ця перша „ділова" частина конґресу. Про другу — хоч була вона доволі цікавою, згадаю лише кілька слів.

У перший день мали чужинці змогу бачити свято леґіонів і їх культурнього дорібку (похід, вправи військові, ґімнастичні, нар. забави). Це був перегляд тих сил, яким Чехи завдячують у великій мірі повстання своєї держави. У опері — вчули — чеську оперу, а другого дня у „Нар. Домі" — мали змогу любуватись дійсно захоплючими композіціями Сметани (Вишеград, Здобутя Любуші і ин.), які відограв симфонічний оркестр. Концерт чеської пісні — принайменш мені не сподобався: та цікавим був з одного боку, а саме, шо диріґент хору — „імітував" Кошиця, одначе доволі невдачно. Цікавим і може найгарнійшим у успіх це був вечір народнього свята. (Хор дітей, ґімнаст. вправи, танці народні і ин.). Для нас Українців цікавою була одна точка, а саме — наш гопак. Малі хлопчики у коротких штанцятах, білих сорочках і кучмах — засіли півкрутом. Двох з них приґравали на скрипках, а під їх такт по черзі — кождий вибігав на середину і відтанцьовував два, три кроки — нашого гопака. Враження було дуже ґарне. І це одна із точок, що зібрала громи оплесків.

Згадана лиш побіжно друга чистина конґресу, — дала у цілості богато гарних вражінь і сповнила з другої сторони, як слід, свою ціль — пропаґанди. Про це не слід забувати і нам Українцям і взяти під увагу цю сторону пропаґанди при майбутніх ниших конґресах, зїздах, чи инших відповідних нагодах.

К. Л.

Лист з України.

IV.

Повстанчі орґанізації на Україні тримають між собою і зі штабом Петлюри увесь час звязок. Один із таких „звязкових", людина, по словам близько його знаючих, заслуговуюча на повне довірря, прибув до штабу Головного Отамана в кінці вересня цього року. В серпні і у вересні він обійшов такий район: Ананьєв, Одеса, Єлисавет, Голта, Умань, Балта. Ось що він оповідає:

„Скрізь на Вкраїні страшенне незавдоволення большевиками. Селян особливо гнітить „развьорстка": на кожне село накладається обовязок доставити певну кількість ріжних продуктів, при чому ця кількість дуже велика. Так, в мойому селі, де є 470 номерів (в зах. половині Поділля) зроблена така „развьорстка": 160 шт. рогатої худоби, 72 кабана, 113 овець, 12 тис. пудів пшениці, 7 тис. пудів жита. Добровільно селяне нічого не дають. Большевики мусять посилати військові отряди; при чім малим отрядам — чол. 40—50 — і не показуватися на селі: селяне обеззброять і виженуть. Повинні посилатися отряди не менш як чол. 150—200. Але й з тими часто доходить до боїв. Селяне кажуть: „не хочемо цим кацапам панщини робити".

Повстання на Вкраїні все зростають; і в тому районі, де я був, повстання весь час не вгавають. В Балтському повіті на чолі повстанців — Заболотний; в Єлисаветському — Куханенко; в Васильківському — Колос. З повстанцями в Катеринославщині йде і Махно. З Вранґелем він не йде. При мені Єлисавет був за-

нятий повстанцями Махна. 17 серпня попав я в повстання під Помошною. Там большевики були вислали проти повстанців бронепотяг, але він приєднався до повстанців. 27 серпня на Київщині було обеззброєно два полки кінноти Буденного, які були побиті на фронті і одправлені в тил. В селі Галайках селяне їх оточили, обеззброїли, коло 70 чол. вбили. Коли я був в Ямпільському і Ольгопольському пов., там йшла спішна підготовка до повстання. Чекали наказу від Головн. Отамана, або від ґен. Павленка.

Із большевицьких ґазет і із оповіданнь знаю, були повстання і під самим Київом, коло Вишгорода; і в инш. місцях. В Радомисльському пов. і досі „урядує" укр. комісар Магдалевич, який ховається з своїми людьми в лісах і звідти видає накази населенню.

Мобілізації майже нікого не дають большевикам; мобілізуємі або зразу ж розбігаються, або зпочатку йдуть, одержують рушниці; і тоді тікають; ідуть в „ліскоми" „зайкоми" *) лісові комітети як, жартуючи, кажуть селяне.

В моїй місцевости в початку серпня було велике повстання; був сильний бій з большевиками. На чолі одного із отрядів повстанчих був Шевченко, соц.-дем., бувший офіцер. Він з жінкою своєю був оточений большевиками під с. К.; і, аби не датися большевикам, убив сам спочатку жінку, після себе. Тоді ж було тяжко поранено завзятого повстанця-студента із сусіднього зі мною села. Большевики дуже його шукали; але селяне добре сховали його. Тепер я його бачив вже здоровим. Він ще з більшим запалом орґанізує зараз повстанчі відділи.

Під видом большевицьких „кружків молодежи" по селах засновано зараз багато українських посвітних гуртків. В цих гуртках звичайно скупчуються і повстанчі елєменти.

Кооперативи по селах істнують. Земельні комітети роспреділення землі не роблять. Селяне самі розбивають землю... і голови одно другому.

Був я в Одесі. Місто мертве, торговля всяка заборонена. Руху пасажирського на залізниці нема, ходять тільки етапові потяги. Оповідали, що в Одесі було багато розстрілів і арештів: казали, що заарештовано багато галицьких старшин. Бачився я з робітниками; настроєні проти большевиків. Кажуть, що як би з-за Пересипі показалося сот дві петлюровців — так би большевики і посипалися. Робітники голодують; праці майже немає, так тільки „для порядку" ходять в майстерні. Гарнізон большевицький в Одесі невеликий, чол. 600—700.

Взагалі в тому районі, де я бував, військ большевицьких мало. Помічається серед їх війська настрій проти Жидів; кажуть, що всіх Жидів треба повикидати з державних посад; казали, що нібн Буденний вже й наказ такий видав.

Питаєте про Винниченка? А хто ж його може знати? Селяне не знають. А ті люде, що знають, кажуть, що зрадник!...

Ціни на все високі, і то ріжно, як на які гроші. Совітські гроші селяне приймають дуже неохоче; гривні і царські ховають; ходять більше т. зв. „лопатки" — укр. 50 карб. Їх селяне беруть, бо кажуть: „Петлюра все одно прийде". Большевики випустили нові гроші по 500 рублів, маленькі, з надписами на ріжних мовах, в тім числі і по турецькі. Цих грошей селяне не беруть зовсім; звуть їх „сруликами"; бо там, кажуть, по жидівські написано тай ще й Жид підписаний. Ціни на „лопатки" такі: пшениця — 1500 карб. пуд, жито — 1000 к., сахар — 6—7 тис. Великий брак соли; ціна на сіль до 2000 карб. за хунт.

До Поляків селяне ставляться так, що „нужда закон переміняє". „Що ж", — кажуть, „Польща хоче бути самостійною; а ми хочемо, щоб Україна була самостійною. Нехай нам допомагають, тільки нехай до нас не йдуть; а з большевиками ми й самі справимось". А що селяне не можуть вже большевиків виносити, то не то що дорослі, — діти і старці кажуть, що „кочергами підемо, нехай тільки будемо знати, що наші „голубчики" — українське військо — нас піддержать".

---

*) Заячі к-ти.

Н. М.

Лист з Царгороду.

Врангель і Україна.

Армія Врангеля нечисленна — боєвий кадр 10—12 тис.; але непомірно великі тилові установи. Офіцерів і ґенералів так багато, що нема куди їх дівати, доходить до того, що ґенерали перевіряють автомобілі при виїзді із Севастополя. Вся ця маса офіцерства служить ради шматка хліба; жадного ідейного захоплення не помічається. Армія добре озброєна, добре одягнута і досить дісциплінована. Помагають найбільш Французи і Американці. Серед солдат 70—80 % українськ. елементу; багато Українців і серед старшин. Правительство Врангеля: „главний помощник правителя по гражд. части“ Кривошеїн — відповідає прем'єр-міністрові; мін. зак. справ — П. Струве, мін. земельн. справ — Глинка, військовий мін. — Веньямитинов, і инш. громадських діячів коло цього правительства майже немає: російська публіка виїхала; залишилося небагато української — брати Леонтовичі (Ів. Леонтович є радником при Кривошеїні), Черниш, Ханенко, й инші. В урядових установах повно старої російської бюрократії. Сам Врангель втручається у все, стежить за переведенням земельної реформи. Землю поміщичу ділять селянам: поділили між иншим і землю самого Врангеля в Таврійській губ., але селяне бояться брати землю, не вірять в тревалість цього правительства. Режим загалом жорстокий. Було зроблено крайними правими два атентата на Врангеля; всі спіймані були без суда повішені. Преси майже нема; в Севастополі виходить суворинська газета „Царь Колокол“, яка веде царистську пропаганду. В. Шульгин видає „Великую Россію“, в якій проповідує мир з большевицькою Росією, „бо там є здорова централистська течія“.

Все оточення Врангеля виказує зрозуміння, що „без української ідеї не можна обійтися“. „Може ми з Вами зараз і не зговоримось“ — заявив, як кажуть, українській делеґації Кривошейн, „але ясно кожному, що українське питання не може рішатися так, як в минулому році“, себто, як боровся зо всім Денікін і т. зв. „Російськое Совѣщаніе“. В колах Врангеля є дві течії що до українського питання. Одна група стоїть за те, аби утворити свій „малоросійський“ уряд. На чолі цієї групи находиться ґен. Кирей, який є при Врангелі референтом по українським справам. Це той самий Кирей, що був начальником штабу Петлюри під час боїв з большевиками в лютому 1918 р. Кирей і Ко. вважають всяке порозуміння з У. Н. Р. неможливим, бо „там, мовляв, самостійники, ми ж федералісти“. По ініціативі цієї групи викликано до Криму компанію т. зв. Нац. Укр. Комітету в Парижі — Моркотуна, Миколу Могилянського і Цитовича.

Друга група — Леонтович, Черниш і инці — стоять за примирення з Укр. Нар. Республикою, за встановлення тіснійших стосунків з її урядом.

Після приїзду делеґації Врангель скликав збори, на яких були між иншими І. Леонтович, Черниш, ґен. Кирей, який перед тим мав побачення з головою укр. делеґації полк. Литвиненком, робив доклад і представляв справу так, що взагалі „з цими самостійниками“ нема чого і говорити. Врангель спочатку так і рішив: — делеґації не прийняти; але після уступив домаганням Черниша і згодився на прийом делеґації. На другий день прийом відбувся. Крім Врангеля були присутні: його начальник штабу ґен. Шатилов, Кривошеїн, Струве, військовий міністр Веньямитинов, Кирей, Леонтович і Черниш. Врангель заявив, що дуже хотів би згоди з укр. урядом, хотів би разом воювати проти большевиків, що він не тільки не має наміру політично „нажимати“, але й взагалі хотів би одкласти „на після“ рішення про політичні взаємовідносини. Тим часом пропонував розмежуватися стратеґично і говорив: „стане Вам, Українцям, сил заняти до Ростова — беріть і до Ростова“. „Мені важно тільки мати шлях на Москву. Не уявляю собі, аби Українці, та й Поляки, не йшли на Москву“. Шатилов також говорив, що „і лівого берега Дніпра ми самі заняти не зможемо“.

Що до Кубані справа стоїть так. Кубанський український уряд розігнав Денікін. Склався другий уряд, далеко правійший, з головою котрого, отаманом Іванисом, Врангель зробив союзний договір. Але договір цей Кубанцям не подобається, тим більше, що вони не можуть забути Врангелю, як власне він, ранійш денікінський офіцер, чинив репресії на Кубані, повісив Калабуху, і инших.

Донський круг настроєний також неприхильно до Врангеля і орієнтується на Україну.

Десантна експедиція Врангеля на Кубань зкінчилася повним фіаско: большевики і місцеве населення так розбили отряди Врангеля, що спаслися звідти тільки окремі люде. Таким чином, орієнтація Врангеля на Схід лопнула і зараз він шукає звязку на заході з Україною, шукає контакту з повстанцями, з Махно. З останнім жадного договору немає; „успіхи" ж Врангеля на Катеринославщині це фактично успіхи Махна і повстанців.

На чолі організацій повстанців в Таврії і на півдні Катеринославщини стоїть д-р мед. Геліїв, українізований Серб, земський лікарь.

По відомостям штабу Врангеля вся Україна в повстаннях; „повстанці нас осаждають", кажуть врангелівці. В горах Криму маса дезертирів, отряди котрих, т. зв. „зелені", ходять і під самим Севастополем. Мобілізації проходять дуже неудачно; взагалі населення до всієї Врангелівщини ставиться скептично і вороже. Прокламації ж штабу Кирея з закликами „бий Жидів, кадетів і соціалістів" ще укріпляють вороже відношення населення. Інтелігенція стоїть осторонь, бідує, працює по дачах, по садах у Татар.

Відношення до союзників вороже. Врангелівці казали українським делегатам: „Які Ви щасливі, що Вам Антанта не помагає". Було кілька випадків, що антантських офіцерів просто били, так що ввечері стали висилатися спеціальні патрулі з кораблів, аби охоронити Антантців, які забарилися в городі. До Французів відношення краще, ніж до Англійців, але також погане; ніхто не може їм забути їх поведінки в Одесі. Антантці забірають з Криму, що тільки можна забрати. Врангель росплачується головним чином ячменем.

Військові представники антантських місій проявили велике зацікавлення українською делегацією. Особливо Американець і Японець. Дуже приязно ставився польський представник. Нач. штабу американської місії предоставив навіть міноносець для подорожі делегації до Галацу.

Члени української делегації не мали проходу від офіцерів, які просилися в українську армію. Перебуваючі там українські аристократи все допитувалися, чи скоро українська армія буде в Київі, Полтаві, чи скоро зможуть вони повернутися до дому. В те, що Врангель дасть їм цю можливість, вони не вірять.

Делегація, яка їздила від Врангеля до укр. армії, представила доклад настільки „українофільський, що Ногу, голову делегації, одставили; бо, як казали, „ясно, що продався".

Загальне враження, шо справа Врангеля стоїть дуже нетвердо, що із всіх його навіть „лівих начинаній" — позаяк вони робляться руками чорносотенців — нічого не виходить, що вся маса людей в його державнім апараті працює лише із-за шматка хліба, без всякого ідейного захоплення. Все там таке кволе, що не Врангель нам може бути небезпечним, а ми для нього небезпечні; і тому він і його приятелі так шукають шляхів до порозуміння з Українцями.

Н - - - р.

Концерти Т-ва „Кобзар" (артистів У. Р. Капелі на Підкарпаттю) на Словаччині.

. . . Шляхи розійшлися в Берліні. Один пішав via Турнов на Варшаву, — другий — тернистий ясний на неорані ниви забутої, занедбаної Підкарпатської України . . .

Вже третій місяць працює гурток артистів Укр. Респ. Капелі під проводом п. Романа Кирчова на Підкарпаттю, і їх праця являється власне продовженням праці Укр. Респ. Капелі, продовженням цеї світлої-ясної смуги, якою зазначує свій шлях тріюмфу укр. пісня.

Зорганізувавшись в муз. драм. т-во „Кобзар", — гурток почав працю концертом в Ужгороді 11/8 і продовжує її досі енергійно. Наслідком одномісячної інтензивної праці т-ва, явилася можливість приступити до заснування постійного огнища укр. культури на Підкарпаттю, — до організації укр. театру.

Організація йде в порозумінню з т-вом „Просвіта" в Ужгороді. Поки „Просвіта" взялась до технічних приготовань з винаймом залі, закупкою крісел, і под. — т-во „Кобзар" використало цей час і відправилось дня 20. вересня в концертове турне по Словаччині. Відспівавши службу Божу в селі Радвань і давши по одному концерту в селах Радвань і Горбон — де селяне були щиро захоплені згуками рідних пісень, товариство прибуло до Кошиць. Дня 23. вересня відбувся там перший концерт хору товариства. Заля була заповнена мадярською публикою. Співи хору найшли оцінку й розуміння серед Мадяр і викликали десятки обширних похвальних рецензій, яких не здобула Капеля навіть в повному колишньому складі. Це вперше почули Мадяри укр. пісню і вперше заговорили про неї, а заговорили словами правдивого захоплення — ентузіязму.

Ось як пишуть мадярські ґазети:

„Ми впивалися з найвищим одушевленням і захватом не тільки пливучим з цих пісень народнім духом, але й калейдоскопічно-можливим артистичним виконанням. Інтерпретація укр. пісень 18-тю членами хору під діріґентурою п. Рощахівського вдоволила найвибагливіщі вимоги. Дісципліна хору зразкова. Продукції хору представляють собою абсолютно викінчений артистичний твір. Певність у виконанню, музична ерудиція, знання свойого діла, — це тайна успіхів цих співаків і запорука їх дальшої слави (Kassai Ujság 25./IX.). — „Пером не можна описать цього почуття, яке викликає у публики чудова, артистична продукція хору. В виконаних піснях жиє душа народу і чудесний мелянхолійний світ почуття. Лиш тиранія та віковий гніт могли розвинути в українській душі таку чутливість, що вона реаґує як сейсмограф на кожний зовнішній вплив. Так! Завдяки продукції укр. артистів ми можемо пізнати цілий великий і на великі діла призванний нарід, чи не показує він шлях і нашому народові. Єдність співу свідчила нам про єдину спільну волю до життя. Бурхливі оплески і невгаваючі браво лиш в дуже малій мірі передавали зворушенність і захоплення публики. Вечір цей був апотеозом єднання двох народів." („Esti Ujság" 25./IX.). — Горячу зустріч, справді великий і красний успіх мав вчера укр. хор. Ми можемо говорити про артистів хору лише з найбільшою похвалою, бо перший їх концерт перевищив всі наші сподіванки. Кожну пісню зустрічали гучні оплески. І не дивно, — бо в цих піснях відбилась смутна душа цілого народу, хоч і чужа нам, але зрозуміла, завдяки повному почуття співу артистів" і т. д. („Kassai Hirlap" 25./IX).

„Нема там пекла, нема там смерти, де співати і родити знають" — каже наш Аді. Ці віщі слова оправдують знаменито дісціпліновані українські співці, які принесли нам духовий світ одного, досі нам незнаного народу. Певність в собі, народня культура, тепле, чутливе серце сяє з цих прекрасних пісень. Нам здавалося, що душа наша літає над безконечними україн. степами, що ми бачимо перед собою багату народню душу в її повній красі" і т. д. („Kassai Napló" 24./IX.) — Такими словами квітчають ґазети виступи гуртка „Кобзар". Подібні рецензії помістили й инші ґазети, як пр. словацький „Slovenský Východ".

В Кошицях дало т-во 5 концертів, з того один для „У. М. С. А." (Young Mens Christian Assotiation — благодійна американська організація), — і один для українських козаків, яких там налічується біля 400 душ. Концерт для укр. козаків мав велике значіння. Настрій слухачів, відірваних від рідного краю, був схвильований — піднятий. Козаки піднесли співакам три китиці квітів.

В незвичайно прихильному тоні відізвалась критика теж про сольові виступи співачок т-ва: п-и Марини Терпило (сопран), і п-н Ніни Машкевич (альт.).

Який слід лишили концерти в Кошицях — показує найкраще прощальний лист тамошнього діріґента-композитора п. Шімко в „Esti Ujság“ з 29./IX. який між иншим пише: „Прощайте, дорогі укр. співаки! Ваші пісні й тонкість Вашої душі розбудили в наших серцях великі почуття. Ваші абсолютно певні, чисті й дзвінкі акорди завдячуєте Ви Вашій дісципліні, яка свідчить про Вашу інтеліґенцію й солідарність. Кожний з пошаною скине перед Вами шапку. Ваш щирий спів обєднав наші душі.“

З Кошиць переїхав гурток до Пряшева, де дав 3 концерти в днях 29./IX., 30./IX і 1./X. ц. р. На концерти були спеціяльно запрошені і присутні учні місцевої греко-кат. семінарії і учениці учительської семінарії — все „Руснаки“. Спів на рідній мові зробив на них величезне враження. Так і в цім глухім закутку посіяно в душах молодих питомців — будучих батьків народу — добре зерно, яке принесе неоцінені плоди. „Ми досі нічого не чули про Україну і не знали її, а тепер будемо всім розказувати про неї“ — так висловлювала враження від українського співу як молодша, так і старша публика м. Пряшева. „Зворушуючі нерви чудові акорди виявляли тонкість чуття многострадального укр. народу, цілий світ почуття був представлений в цих знаменито нюансірованих піснях. Співаки володіють божим даром. Спів їх дійшов до нашого серця і був так чудесний, що здавалось сама богиня музики торкала струни своєї золотої ліри. Захоплюючі твори Стеценка й Лисенка лились зі сцени, наче з уст одної людини. Могутні громові акорди потрясали нашу душу, щоби зараз-же розтопитися в п'яніссімі, розсипатися на дрібні й ніжні, як дзвін кришталю, нюанси голосів. Це мистецтво таке високе, що воно повинно найти дорогу до душі кожної людини“, так пише пряшівська ґазета „Uj vilag“ (Новий Світ) з 3./X. 1920. — З Пряшева т-во подалося в дальшу дорогу і дало 2 концерти в Nova Ves (Іґльо́) — 3./X. і 5./X., — „такого чудового співу ми тут ще ніколи не чули“ — пише Szepesi Hirnök з 5./X., — в Лєвочі 2 концерти 5./X. і 6./X., 2 концерти в Кежмарку 7./X. і 9./X., 1 концерт в Ліптов. Св. Мікуляші 11./X. і 1 концерт в Ружомберку 12./X. Похвальні голоси критики появились теж в Кежмарку в „Karpathenpost“ і в Мікуляші в „Republikanin“.

З Жіліни т-во виїхало 13./X. назад до Ужгороду, де починає низку вистав оперет, як „Ой не ходи грицю“, „Наталка Полтавка“, „Вечорниці“; і инші.

Таким чином на протязі двох місяців цей гурток ідеалістів дав 35 виступів. Ці цифри і діла говорять яскраво самі за себе і приносять високу честь цим сміливим каменярам — народної справи.

П. Карманський.

Ностальґія, моя подруго вірна.

Ностальґія, моя подруго вірна
На *Via crucis* мого паломництва!
Ти йдеш за мною, тиха та покірна,
Стежками мого вигнання й сиріцтва
І сучеш нитку споминів країни,
В якій нудьгує сонна скорбь руїни.

Ти ліпотою одягаєш ниви,
З яких я виссав з пахощами меду
Хлопячі мрії, туги і пориви.
І споминами топиш кригу леду,
Яка намерзла в серці на чужині,
В моїй дрімливій духовій пустині.

Моя ти зоре життєвої ночі!
На океанах, в преріях Канади,
В руїнах Риму — скрізь звертав я очі
На привабливі, райдужні принади,
Що в них строїла ти поля подільські
І Чорногорські захисти сокільські.

Ти з мрій ізгоя всюди ткала дугу
Й пестила нею смуток мій мандрівний.
— Куди-ж ти кличеш з мого серця тугу
Тепер, як в мене вкрали сон чарівний
І обернули тихий рай в Содому?
За чим тужити? — Я не маю дому!

Мій край в руїні, мій Сіон в нарузі,
Мій брат у плузі росить кровю скиби
І, похилившись, мов билина в лузі,
Гризе зубами підлі польські диби.
— Куди-ж ти кличеш серце моє бідне?
Мені сьогодня тільки горе рідне...

Бездомним ношу наболіле горе
І сором клонить до землі обличе.
Засни, серденько! не хвилюйся, хоре!
Це тільки обман: нас ніхто не кличе...
Підем світами, зганьблені, безрідні —
Без сонця віри, безнадійно бідні.

Василь Пачовський.

Вже більше не заснете...

Не тіштесь звалом наших стін,
Не тіштесь кровю наших ран,
Не тіштесь трупами руїн —
За вами дзвонить клятий дзвін:
Вже більше не заснете!

Із тих могил, із тих руїн
За вами буде йти проклін,
На ваші діти в колисках
Ваш гріх приведе білий жах:
Вже більше не заснете!

І душі вбитих, як живі,
Їм будуть плакати з вікон,
Їх збудять привиди в крові,
Як мари, бачені крізь сон:
Вже більше не заснете!

За кождим з вашим поколінь
Буде ходити їхня тінь —
І буде кликати у слід
На ваш проклятий цілий рід:
Вже більше не заснете!

Аж крикне кара в одну ніч
На одно з ваших поколінь —
Гнів Божий гляне їм до віч
І всіх усмертить люта січ —
І з вітром пропадете!

Шарль Ріве.

Останній Романов.

(Переклад з франц. 101 видання — Мод. Левицького.)

Микола II. — Цариця Олександра Федоровна. — Великі князі. — Двір. — Потайні інтриги і впливи. — Распутін і царсько-сельська трагікомедія.

II.

Великі князі за останніх скілька літ згуртувались осторонь од Двору і не брали ніякої участи в політичних інтригах, що оплітали, як павутинням, царя. Вони були тільки мовчазними свідками тої сумної комедії, що перетворилася згодом у трагедію Царського Села. Їх вплив міг-би бути дуже користним для трону, як-би царська родина не була зачинилась, мов у монастирі, від усього світу і їх голос мав-би якусь вагу.

З початку царювання брати покійного царя, великі князі Владимир, Олексій і Павел мали де-який вплив на свого небожа. Цих великих князів покійний їх старший брат не дуже допускав до державних справ; а після його смерти вони охотніше проживали в Парижі, бо не дуже їм подобалась атмосфера невеличкого провінціального Двору на зразок маленьких німецьких держав; вони помаленьку самі стали осторонь і не дуже зближалися з Миколою II. Владимир і Олексій вмерли, лишивши по собі більше спогадів у французькій столиці, ніж на своїй отчизні, де їм було нудно, бо вони охочі були до веселого гуляцького життя. Великий князь Павел овдовів; його жінка була грецька прінцеса; після її смерти він одружився морганатичним шлюбом з ґрафинею Гогенфельзен, яку розвів з її першим чоловіком, ґрафом Пістольгорсом, ґвардійським офіцером року 1902. За цей шлюб йому звелено було виїхати з Росії, щоб не скандалізувати пуританських звичаїв молодої цариці.

Після виїзду цього останнього дядька у Миколи II. лишилися найближчі родичі — дві сестрі і брат, великий князь Михайло, улюбленець матері.

Михайло Олександрович з обличча й постати скидався трошки на Олександра III. і був такий самий простий і лояльний, як і батько, але теж тяжкої вдачі і не дуже бистрого розуму; від його ніякої поради і ніякої помочі не мав царь.

І йому теж довелося покинути Росію за свій романтичний шлюб з дочкою адвоката; для чемности їй дано було тітул ґрафині і призвисько — від назви одного з маєтків її чоловіка — Брасова. Великі князі Павел і Михайло вернулись у Росію, як тільки почалась війна.

Обидві царські сестри жили собі в Петербурзі скромно і в незнанні; одна з них, Ольґа, була за прінцем Ольденбурським, а друга, Ксенія, за великим князем Олександром Михайловичем. Зять Ксенії, князь Юсупов ґраф Сумароков-Ельстон був одним з убийць Распутіна.

Близька родичка царя і визначніша за попередніх особ була ще дядина Миколи II., вдова великого князя Владимира, велика княгиня Марія Павловна з Мекленбурських. Казали, що царь навіть побоюється її. Це була жінка не аби-якого розуму, жвава, рухлива, дуже ставна і величава; вона у всякому разі мала великий вплив на свого небожа, який взагалі боявся жінок, особливо рішучих і розумних.

Дворець Марії Павловни став осередком зборів усіх Романових, що були віддалені від царського двору через неласку до них підозрілої і неймовірної цариці Олександри. Про Марію Павловну говорили, що вона мріяла побачити на троні одного з її синів після упадку того невдалого її небожа, що кожним своїм учинком сам собі копав провалля. Тому-то вона, хоч родом Німкеня, дуже завзято і прихильно держалася православія; син її Кирило, мабуть за її порадою, був перший з князів, що приєднався до революції.

Коли дійсно велика княгиня плекала такі мрії, то це ні в якому разі не виявляє ні великого розуму, ні предбачання. Сини її не визначалися нічим добрим. Старший, Кирило, одружений з братовою цариці, що розвелася з великом герцогом Гесенським, мав тільки одну хвилину всесвітньої слави, коли врятувався з панцирника „Петропавловськ", потопленого Японцями під-час російсько-японської війни. Другий син, Борис, вславився тільки своїми п'яними бешкетами і гулянками, а третій, Андрій, був майже зовсім нікому невідомий.

Після цих „Владимировичів" іде цілий синодик паростків царського коріння, що їм навіть не всім дано було звання великих князів, щоб не збільшувати над-міру того списка. З-поміж них у сам-перед треба зазначити синів колишнього ґенерал-фельдмаршала Михайла Миколаєвича, тих „Михайловичів"

Микола Миколаєвич, відомий історик, почесний член парижського університету, Пилип-Справедливий роду Романових, почував себе добре і вільно тільки у демократичному Парижі, де мав багато приятелів; Распутінської Росії він не любив і суворо судив її. Великий княз Сергій Михайлович, головний начальник артилерії, і великий князь Олександр Михайлович, чоловік царевої сестри.

За цими йшли „Миколаєвичі": великий князь Микола Миколаєвич, головнокомандуючий військами за 1914—1915 роки великої війни. Царь не злюбив його і усунув з посади, злякавшись його популярности у війську, особливо після того, як цариця зненавиділа його за те, що він по-солдатському і грубо вигнав Распутіна зі своєї ставки. Микола Миколаєвич був вояка, солдат у повнім розумінні цього слова.

Брат його, великий князь Петро Миколаєвич, жонатий з чорногорською княжною, обминав царський двір і здебільшого проживав у своїм маєтку в Криму.

Далі були „Константиновичі", молоді князьки. Батько їх, Константин, умер під-час війни; він був поет і письменник і дуже кохався у музиці.

Великий князь Павел, про якого недавно була мова, вернувшися з заслання в початку війни, оселився у Царському Селі, але не мав впливу на царя й на державні справи. Він не міг навіть визволити з заслання свого сина, великого князя Дмитра, співучастника убивства Распутіна.

Цареві дочки, з яких старшу Ольгу призначено було віддати спочатку за того-ж таки князя Дмитра Павловича, а потім за румунського наслідника, — не мали ніякого значіння у Дворці. Вони були занадто молоді, щоб утручатися в державні справи, а крім того в серці батька й матері їх цілком заступав царевич Олексій, улюбленець, кволий і слабкий, роспещений і впертий, за якого потерпали душею батьки і коло якого упадав увесь Двір.

* * *

Двір! Він утратив усю свою роскіш і принаду з часу революції 1905. р. З того часу царь, щоб захистити себе і родину свою від замахів, яких він дуже боявся, покинув Зимовий Палац, до якого дванадцять літ тому прийшла перша народня хвиля. Він переселився у понуре Царське Село, де скрізь панувала пам'ять Катерини. Там у тісному околі, в старому і простому помешканні, Микола II. почував себе добре і вільно; його не гнітили величезні будинки столиці і він себе почував безпечніше там, під охороною Кубанських козаків, що стерегли всі його двері. Цариця там ставала трошки спокійніша; бо вона була смертельно переляканася того натовпу, що прийшов тоді, з молитвою на устах благати свого царя. Юрбу тоді розстріляли без жалю саме під її вікнами... Але вона ніколи не могла забути ті страшні дні жовтня 1905. року і тратила здоровий розум, коли згадувала їх.

З того часу всякі святкування й бенкети при Дворі спинилися; лишилися тільки де-які прийоми, котрих ніяк уникнути не можна було, обов'язкові церемонії, на яких цариця майже ніколи не бувала, відмовляючись хоробою, — бо дійсно вона була нервово хвора, доходила до релігійного психозу. На таких церемоніях її заступала велика княгиня Марія Павловна.

Придворний етікет счез; життя тягнулося нудно й одноманітно. Флігель ад'ютанти й міністри з їх службовими рапортами були єдиними гостями з околишнього світу, що переривали одноманітну течію цього самітнього життя. Постійними співбесідниками були тільки де-які найближчі до царя особи: Фреде

рікс, міністр Двору, старий 78-літній дід, що знав добре придворні звичаї, але не мав великого розуму, Воєйков і Нілов, придворні блюдолизи і люде зовсім нікчемні, Бенкендорф, гофмейстер Двору, особа тільки для декорації і така сама нікчемна, як і ті попередні. Вони вміли тільки випинати груди, шаркати ногами і цвенькали шпорами, але, на жаль, ні один із них не вмів сказати просту і щиру правду. — „Так воно й буде, поки ми тут!“ — оце був їх девіз.

Поруч із цими мундирами й орденами, з цими тітулованими лакеями, під тими-ж вартовими, що стояли коло дверей або в сінях, у Царськосельському дворці проживали ще дві особи, дві істоти надзвичайно різні, але тісно сполучені між собою: вельможна дама і простий неписьменний мужик: фрейліна Вирубова і Распутін.

Це були ті „таємні й невідповідальні сили“, про які з однаковим обуренням говорили в Думі праві й ліві депутати: граф Бобринський і Пуришкевич, Мілюков і соціалисти Скобелев і Чхеїдзе; це була та „ганебна найвища влада“, проти якої повставало навіть реакційне дворянство у своїх постановах протесту на дворянських зборах.

* * *

Анна Вирубова була фрейліною цариці, ще бувши дівчиною; вона була дочка Танеєва, директора власної царської канцелярії. Олександра Федоровна з усіх своїх фрейлін найбільше полюбила її, дарма, що вона була і з обличча та постаті і розумом своїм дуже вульґарна.

Вона вийшла заміж за морського офіцера Вирубова, але жила з ним недовго. Чоловік її, після бурхливої сцени, що відбулася в самому дворці, просив у царя дозволу на розвід.

Коли ґенерал О., коханок цариці, вмер якимсь дивним і таємничим способом, поїхавши у Крим лікуватись од якоїсь наглої хороби, цариця дуже сумувала, аж заслабла на тяжку неврастенію. Вона зачинилась у своїх покоях і не хотіла нікого бачити. Тільки Вирубова, що лишилася при Дворі після свого розводу без особливої посади, перебувала ввесь час при хворій цариці, що не могла спати цілими ночами; вона вміла розважати царицю і не відступала від неї, навіть спала в її кімнаті. З того часу між ними зайшла така щира приязнь, що цариця й на короткий час не могла обійтися без Виробової і з нею тільки ділилася всіма своїми думками й почуваннями. Хоч Вирубова, як ми сказали, своїм зовнішнім виглядом і інтелектом скидалась більше на просту ключницю або економку, але вплив її при Дворі був такий великий і сильний, що тільки через ту бабу можна було зробити якусь важливу справу, або одержати видатну службову посаду.

Ця всемогутня Вирубова ділилася своєю владою і впливом з брудним і репаним мужиком, колишнім сибірським конокрадом, Распутіном, якого вона була полюбовницею. Про цей темний і фатальний для дому Романових зв'язок ще не все докладно відомо, дарма, що після революції пера почали писати зовсім вільно і багато людей цікавилося цими двома темними особами і їх зв'язком.

Я хотів, за німецькою ґазетою „Lokal Anzeiger“ подати портрет і докладний життепис Распутіна до ґазети „Temps“. Але редакція побоялася це зробити. Дуже жаль, що Франція більше боялася скандалізувати колишню царицю, ніж Німеччина, її родинний край, де надто ще всевладним володарем був тоді Вільгельм II., близький родич Олександри Федоровни. Ми повинні тепер поправити цю помилку, бо гадаємо, що власне для незнайомої з Росією та її звичаями Франції Распутинська епопея буде дуже виразним і яскравим малюнком до опису середневікового візантійського укладу життя тої нашої колишньої союзниці.

* * *

Од віну в тій набожній і містичній країні царі держали при своїх Дворах всяких дурисвітів і чудаків, які говорили їм в очі такі речі, що сказати їх не наважились-би найвидатніші й найсильніші державні урядовці; то були ті придуркуваті, юродиві, ясновидці та спіріти, оті російські Савонароли, Каліостро та Нострадамуси, свідомі або несвідомі шарлатани, пророки.

Микола І. мав при собі такого Корейшу, простого, але екзальтованого мужика, Олександр III. радився з о. Іваном Кронштадським, „чудотворцем", в пам'ять якого зародилася секта іоанитів, що насилували молодих дівчат. Ця секта істнує досі.

При Миколі II. ми бачили спочатку магнетізера, Француза Філіпі з Ліону: його привезли у Петербург тому вже літ 15 для магнетизування цариці, щоб вона породила хлопця, наслідника престолові, якого всі бажали, — бо до того часу у неї все родилися дочки.

Потім з'явився фанатик-чернець Іліодор. Але Распутін затмив собою їх усіх. За останніх часів царського панування ми мало не підпали під вплив нового дурисвіта, американського Жида, що був оселився у Гранд-Отелі в Петрограді; його сеанси окультизму і спірітизму горнули до нього майже таку саму силу прихильників, як і до того сібірського злодія. А вже в останні дні царювання Миколи II. ми чули про якусь придуркувату глухо-німу, коло якої горнулися всякі вельможі й великосвітські дами і, — на сміх усім розумним людям, — слухали, що та нещасна нявкала, і вірили, що то через неї йдуть голоси з неба; її теж збіралися показати цареві, та, на жаль, революція перешкодила.

Був з'явився ще гарний молодий чернець-Чорногорець і думали навіть, що він заступить собою вбитого Распутіна, — та знов таки та-ж сама революція поклала край цим соромицьким забобонам.

Распутін з'умів устояти до самого свого кінця проти всіх заходів камарілії підірвати його вплив. Велика була його сила.

* * *

У глибині сібірської тайги, у Тюменському повіті Тобольської губернії стоїть глухе і невідоме до недавна село, що стане відомим у російській історії на тих сторінках, де буде описано ганебне й скандальне царювання Миколи II. Зветься воно Покровське. Як і в більшости сел цеї місцевости населення Покровського складається з давніх каторжних — поселенців та з арештантів сусідних тюрм, що відсиділи свій срок; вони по-неволі стали хліборобами, щоби було чим жити, але моральна вдача їх від того не покращала; більшість громади Покровської були конокради, — найогиднїше ремесло, яке з прокльонами вимовляє російський хлібороб.

Грігорій Распутін народився року 1871 в найнужденнішій сем'ї того босяцького села. Батько його звався Юхим. По вуличному його прозвали Распутін — од слова „роспуста" (по російському — „распутник"). А син дійсно виправдив це не вельми почесне призвище свого батька. Пізніше, коли у столиці почали глузувати з цього призвища, коли власник його дійсно вславився своєю роспустою, цариця звеліла перемінити йому це соромицьке призвище на инше: „Новий". Але він не гордував своїм старим призвищем і не раз казав: — „Распутін я був — Распутін і буду".

Молодий Распутін так ганебно поводився у своїм селі, що сельський сход Покровського разів скілька присудив його до різок за крадіжки у сусід та инші бешкети у компанії з двома товаришами: з городником Варнавою і Стряпчевим.

Біншток дає дуже докладний житепис цього пройдисвіта, опертий на багатьох документах*); він каже, що в архівах Тобольського суду є три судові справи про Григорія Юхимова Распутіна: перша за конокрадство, друга за брехливе свідчення, а третя за знасилування старчихи-жебрачки і двох дівчинок 12 і 13 літ.

Одного разу Григорій повіз підводою в сусіднє село священника, якого дуже поважали селяне його парахвії. Той добрий чоловік намовив Распутіна покаятись у своїх злочинствах і поправити свою погану славу, що була вже добре відома в околиці. І здавалося, що великий грішник послухав тої доброї науки, бо з того часу перемінив своє життя й поведіння. Згодом Григорій пішов у монастир, що був недалеко, у Верхотурії, і через де-який час вернувся у Покровське зовсім иншим чоловіком: він став с т р а н н и к о м, тоб-то пішов по світі з села в село збірати гроші на будову церкви. Пр йдисвіт знайшов свою спра-

*) Друкувався в „Merkure de France".

жню дорогу: дурити своїх темних і забобонних земляків, маючи вигідний прожиток без усякої праці. Він удав із себе дуже побожного, виробив собі відповідну до того мову, говорив усе про спасення душі і придбав собі в тому закутку Сибіру славу провідника правди Божої і почесну назву „старця".

Особливий успіх він мав серед жінок і скоро придбав собі чимале число Магдалін—покаянниць. Його прихильники, а ще більше прихильниці склали з себе секту, що визначалася дивною мішаниною роспусти з вірою. Основи цеї „науки" своєї він поклав там, у Сибіру, але потім доля судила йому поширити її аж до столиці, до царського двору, де одною з найвірніших прихильниць цеї „науки" стала на-пів божевільна цариця. За прикладом Двору перед Распутіним одчинилися двері найвельможніших домів столиці, до яких доступали тількі добірні люде з найвищої титулованої арістократії.

„Спасення є в покаянні, — казав той апостол нової науки, — а покаяння без гріха не може бути. Отже повинні ми согрішити, сестри мої, щоб покаянням здобути собі спасення. А хто согрішить зо мною, — додавав він тоді, коли вже слава його пішла широко, — тому спасення вже забезпечено напевно, бо в мені воплотився дух святий".

Але селяне Покровські не йняли йому віри, чи то тому, що добре знали, хто такий був „Грішка" Распутін, чи може тому, що Покровські молодиці менше бажали себі спасення, ніж великосвітські столичні дами, — одно слово здійснилася поговірка, що не буває профока у своїй отчизні. А Сибірська духовна влада разів скілька подавала заяви в синод про соромицьку проповідь Распутіна. В одній з них добре описані ті сеанси спасення, що провадив новоявлений апостол.

„Збіраються нічної доби коло вогнища, в яке кидають ладану і запашного зілля, стають у коло, побравшися за руки, — чоловіки й жінки, крутяться коло того вогнища і гуртом усі співають: „Господи, прости нам гріх за наше покаяння!" Кружають чим раз швидче, аж поки голови затуманяться, а з того співу й молитви витворюється якийсь невиразний зойк і гомін та гарчання; коли вогонь погасне, коло розривається, чоловіки навмання паруються з жінками, як кому попаде... Потім усякий чоловік одриває у своєї пари стрічку або клаптик спідниці, щоби пізнати потім, з ким він „пробував свою плоть". І буває часом, що батько пізнає свою дочку, мати сина, брат — сестру".

Ті заяви ані трошки не шкодили Распутінові, а тільки звертали на нього увагу і робили йому рекламу. З дуже далеких сторін приїздили до нього, щоб поцілувати полу його кафтана; просили, щоб той „святий" возложив свої руки на хворих, бо вірили, що він чудом лікує недуги. Вельможні дами приєднувались до нерозумних селянок, і слава Распутіна йшла все ширше й ширше, далеко по-за межі Тобольської губернії.

Распутін зазнався. Людська безглуздість, яку він бачив скрізь навколо себе, додавала йому певности в собі, у своїй силі.

Ігумен Верхотурського монастиря, де він проживав де-який час, дав йому рекомендаційного листа до о. Івана Кронштадського, і Грішка одного дня року 1904, лишивши жінку і дві дочки у Покровському, подався у Тобольськ, щоб звідтіля мандрувати у далеку столицю.

О. Іван приняв дуже прихильно того, кого вже де-хто дуже шанував; він познайомив його з де-якими духовними особами, які дали себе одурити „святому старцеві", такому набожному, що так щиро шукав правди Божої і спасення душі; ті духовні особи ввели його в найвищі аристократичні доми, до яких абикому й доступити не можна було. Між иншими Распутіна радо вітали у салоні графині Ігнат'євої, де збіралися переважно духовні особи та всякі святобожниці, вищі державні урядовці і генерали, де крім справ релігійних теж „робилося багато політики".

Распутін скоро став за оракула в тій компанії і всі захоплювались його простою селянською мовою, його приказками, натяками наздогад та крутилівками, що вважалися за мудрі й дотепні і ширили його славу все більше по столиці. Старі дами захоплювалися його трюїзмами і вигадками, а молоді зацікавились його новим методом спасання душі через гріх і покаяння.

Темний і забобонний, але хитрий і лукавий сибірський мужик в тому нездоровому морально околі зажив собі слави святого, через якого Бог говорить до людей; його вважали за святого, за посередника між Богом і людьми, за пророка, за часточку божества. Він став знаменитим, і ця слава його дійшла до Царського Села через Вирубову.

І перед ним одчинилися двері царського палацу. З цьогу часу йому стало неможливо умножати число своїх поклонниць і прихильниць. А їх багато було скрізь і серед селян, і серед городян, а ще більше серед аристократії всякого ступіня, з покаліченою душею, пошарпаними нервами, очаділими від нездорового життя в атмосфері піяцтва, роскошів і роспусти. Тим людям з недужими нервами і ненормальною душею потрібне було щось незвичайне, що новим, невипробуваним способом лоскотало-б ті нерви: їм уже набридли найтонші й найдорожчі пахощі, буденні люде, нормальне полове життя, — отож почав захоплювати їх той репаний конокрад, що смердів цапом і проповідував їм роспусту садизму ніби-то для спасення душі; це так їх захоплювало й затуманювало, що вони втрачали і остатки здорового розуму і людську соромливість і пошану до своєї слави, до чоловіків, батьків, дітей і навіть любовників.

Його вплив на царицю був надзвичайний. Очі його з під чорних брів дивно вміли пронизувати наскрізь ту нещасну істеричну, маґнетизувати її, заспокоювати і цілком покоряти його волі. Він її „ти-кав", говорив їй усякі софізми, переплітаючи їх словами з Євангелії, комбінуючи це в дуже оріґінальній формі. Один з листів цариці, що його недавно надрукувало „Утро России", дає яскравий доказ того впливу, що мав Распутін на неї.

„Як мені дякувати вас за те, що ви зробили для мене, — писала цариця до Распутіна. — Прихилитися головою до вашого плеча, нічого не казати, а тільки почувати ту безмежну радість, той спокій і забуття! Яко дивне, божеське благословення! Спасибі вам за те, що дали мені таке щастя!

Простіть мені всі мої хиби і гріхи. Я хочу бути доброю, хочу бути справжньою християнкою, але як це трудно! — як трудно перемогти свої погані звички. Але ви мені дипоможете, ви мене не покинете, бо я слабка і квола душею, а вас я люблю і вірю тільки вам одному.

Поможіть Анні (Вирубовій). У неї багато ворогів. Ви знаєте все. Дай Боже, щоб ми скоро знов побачились. Обіймаю вас щиро. Простіть мене і дайте мені ваше благословення. Ваша дочка А."

В инших листах, що переховуються у Петроґраді, виявляється така-ж сама любов і віра.

Слід-би одначе покласти край тим наклепам, що ходили по світі про надто тісний звязок того дурисвіта з його августійшою поклонницею. Один із великих князів був свідком того, як цариця стояла навколюшках перед Распутіним, обіймаючи його ноги, а він дозволяв собі облапувати її найнахабнішим чином; її очі були заплакані, але обличча виявляло тільки релігійну ексальтацію, а не половий екстаз Месаліни. Пройдисвіт благословляв її і хрестив, а вона вірила, що це Божа благодать через його сходить на неї. Що правда, цей поганець хвалився не раз, що має від тої нещасної жінки все, чого забажає. Одного разу у п'яній компанії в однім із московських ресторанів, коли спитали Распутіна, чим він здобув собі таку силу і владу у цариці, він замісць одповіді показав де-що дуже соромицьке... Але не думаю, що він брехав: цим знаряддям він орудував у колі тих аристократок-невропаток, що шукали нових, надзвичайних почувань через таке дивне „благословення."

Оттак при моральнім упадку того останнього часу цей „божий чоловік" лікував похотливі жадоби великосвітських жінок — і своє завдання він виконував дуже старанно і ретельно; що дня все більше й більше ставало блискучих карет з гербами, що привозили гарних „грішниць для покаяння" до дверей скромної оселі Распутіна спочатку на Анґлійському проспекті, а потім на Гороховій улиці.

Не можна знайти назви тій вакханалії, що починалася тоді, не можна й описати ті сцени, що відбувалися у „Ґрішиній" господі (так його здебільшого називали тим зменшеним іменням), у банях або у княжих апартаментах, де він був

сподіваним і бажаним гостем: гидко згадувати, як низько падали ті його великосвітські прихильниці й поклонниці. Колишній чернець Іліодор в одному з листів своїх каже: „Цей „пророк“ росказував мені з усіма дрібницями, як він парився у бані з Вирубовою й иншими дамами, як він „давав своє благословення“ мамці царських дітей і иншим жінкам, як у келії о. Макара у Верхотурії жінки давали йому докази своєї любови й покаяння“. Бокачіо став старий і недотепний у порівнянні з цим „святим отцем“, як його звала цариця*); сам маркіз де-Сад зблід би від заздрости, довідавшись, які нечувалі форми роспусти вигадував цей еротоман, щоб „визволити своїх духовних дочок од демона плоти“. І батьки, — ми могли-б назвати їх, — оддавали йому своїх дочок, чоловіки — жінок.

Одного разу в дуже аристократичному домі, де давали обід у честь Распутіна, коло нього посадили при столі літню даму в дуже відкритому декольте. „Гріша“, подивившись на її не дуже принадну шию, з жестом Мол'єрового Тартюфа, кинув їй свою серветку і сказав, як звик був без церемоній, користуючись своєю безмежною силою: — Закрий собі оце!“ А коли встали від столу, він обняв за талію одну дівчину, ще недолітка, на очах її батьків, що привітливо на це усміхалися і поволік її у сусідній салон. Коли він через де-який час вийшов звідтіля, одна дуже поважна вдова, теж поклонниця того „святого отця“, нахилившись до вуха тої особи, що нам це переказувала, шепнула йому потиху: „Треба-ж і йому, доброму святому отцеві, спожити трошки земної розваги!“

(Далі буде.)

С.

Маленький фелєтон.

Школа журналістики.

...Квартал був цілий волоцюг,
Моргух мандрих,ярижниць, п'яниць...
Котляревський.

Школа є перше діло у всякім мистецтві.

Це аксіома, і даремно Ви думаєте, Панове, що без школи одними природними здібностями можна досягти гарних результатів.

Правда, природні здібности теж значать багато. Бували випадки, коли вони вивозили не гірш, як добра школа; але здебільшого всеж діло кінчалося погано, і цьому завинила завше відсутність школи.

Так, наприклад, загально відома історія Ікара, котрий, не кінчивши, навіть, початкової авіаційної школи в Симферополі і не маючи жадного поняття про ріжницю між ротаційним і простим мотором, полетів по повітрю, не гірше української державної скарбниці при Мартосі, лише завдяки природним здібностям.

---

*) З о. Феофаном, що був учителем закону Божого у царських дочок, була така пригода: одного разу, коли він викладав свою науку княжнам, вбіг у кімнату малий наслідник Олексій і спитав його:

— Батюшко, правда, що отець Григорій (ніби-то Распутін) — святий?

О. Феофан збентежився і не знав, що сказати з цього приводу дитині, бо знав, якою пошаною користується той „отець“ Григорій у цариці. Нарешті він спромігся на таку обережну відповідь:

— За життя ніхто святий не буває, хиба лиш після смерти, як виявиться яке чудо, або-що...

Наслідник вибіг, а під кінець урока прийшов цар і дуже незадоволеним тоном сказав:

— Дуже погано, що ми дитині кажемо одно, а ви — зовсім друге. Ми для дітей візьмемо собі другого законовчителя, а ви можете більше не трудитись.

Перекладчик.

Ну і щож? Діло звичайно кінчилося так, як із гривнями.

Він упав, хоч не нижче, ніж редактор „Боротьби“, але зате так незручно, що й „не дригнув“, як кажуть самовидці.

Це дало між иншим привід бувшому при цьому московському фільозофу Горбунову сказати свій знаменитий афоризм:

— От хорошей жизни не полетиш!

Другим прикладом може служить недавня історія з відомим римським орігіналом Муцієм Сцеволою, котрий, щоб відвернути присутним очі, положив руки в вогонь, абсолютно забувши про те, що він не має „школи“ Калиновича, котрий, як відомо, і в огні не горить, і в воді не тоне.

Як і слід було чекати, рука згоріла без усякої для пана Сцеволи (не змішувати з Савулою) користи; і безсторонні історики свідчать, що несчасний при цьому терпів муки не меньші, ніж Мазуренко, коли послідній переконався, що невчасно покинув насиджене місто і перейшов до большевиків, котрих як раз почали бити.

Евентуально ці приклади говорять самі за себе і тому ми, полишивши принціпові питання на боці, приступаємо просто до нашої задачи — дати в коротких і ясних словах починаючому журналистові, або просто чоловіку, котрий не має певної роботи, освітлення журналістичного діла згідно з вимогами сучасньої европейської культури і техніки.

Походження журналізму, хоча і не покрите мраком, але все таки дуже заплутане.

Одні рахують батьком його Мойсея, котрий написав XII заповідів; а другі, спираючись на те, що більшість журналістів виконує лише одну заповідь:

— Не зівай! — вважають родоначальником доктора Бійського.

Як би то не було і ті і другі сходяться на тому, що це штука дуже стара і безумовно походження божественного.

За старі часи журналістами частенько бували люде вільних професій: рибалки, каменярі, погоничі мулів і т. и. Так наприклад т. з. Апостоли з'організували ще в давні часи видавництво з обмеженою відповідальністю, не зважаючи на те, що були простими рибалками.

Цей похвальний звичай старовини зберігся і по цей день в повній непорушности.

За прикладами ходити недалеко — так редакція всесвітне відомого органу „Нова Доба“ в більшій частині складається з погоничів, що дає шановному тижневику здоровий черноземний пах і своєрідний кольорит, який викликається силою живих і експресивних висловів, які в звичайній життю звикло вживаються лише погоничами особливо упертих мулів.

Другий приклад — це редактор-видавець „Боротьби“, — досвідчений старий рибалка.

Цими днями в інтимній бесіді він сказав нам, сумно похитавши головою:

— Ех, панове, який тепер лов настав? Попався був один карась та й того мої дурні уходили. А що колись було? Бувало затягнем волока по Королівському Закордонному Міністерству. Чого тілки не має? Сотки так і сиплються; дрібноти хоч став гати; а дивишся, — де не де виверниться і тисяча

Похнюпився маститий рибалка, аж сльоза потекла по його повній щоці при спогаді о днях золотого дитинства.

Покінчивши таким чином з історичним оглядом журналізму, перейдемо до практичного боку справи.

Наївна публіка цілком переконана, що для того, щоби стати журналістом, досить мати перо, аркуш паперу і об'єкта, котрого можна облаяти послідними словами — і діло готово.

Але ми не наївна публіка; і позаяк ми в першій частині нашої праці довели чорним по білому, як важна школа для порядного журналіста, то тепер мусимо довести, що вибір найліпшої школи ще важніще.

Античні Римляне їздили до Атен вчитися музиці і мистецтву віршескладання — сучасні журналісти з усіх кінців світу сходяться до Відню вчитися мудрому журнальному ділу.

Відень — це Ельдорадо журналізму, де на кожному кроці надибаєш величаві памятники його минулого і сучасного, памятники, від котрих у молодого, починаючого журналіста, мимохіть здіймається капелюх і пробігають по спині мурашки.

І дійсно, хто може зостатися спокійним, прочитавши на скромнім готелі на білій мармуровій дошці ляконичні слова:

— Тут жив Барщак! — або:

— Тут професор Шмуціґ не випив ні одної шклянки! — чи:

— Тут Вітик писав свої РАДІО!

Перед прохожим мимоволі встає з одного боку величава постать і аскетичне, натхненне обличчя Вітика, кидаючого нікчемним Льльойд-Джорджам і Клемансо смілі обвинувачення і грізні ультиматуми, а з другого — дріжачі мерзенні фіґурки зазначених Клемансо і Льльойд-Джорджів, котрі туляться і жмуться в глибині своїх ганебних кабінетів; і не знають, куди заховатися від гнівного слова Пророка.

Катюзі по заслузі! — Залишимо їх дріжати і перейдемо до безпосереднього розгляду нашої справи.

Серед безчисленої кількости течій, напрямків і партій, серед віденської журналістики, відзначається — як три могутних титана — три головних школи:

— Добистів!

— Боротьбистів! — і

— Прапористів!

Це є три кита, на котрих тримається шляхетне журнальне діло в Відню; і тому спинимося на більш подрібному розгляді кожної течії з окрема.

Добисти ведуть своє начало з давних давень.

Згідно літописам родоначальником цієї знаменитої школи був відомий Грек Ефіальт, котрий не тільки своєчасно перейшов до Персів, але ще вхитрився завести перське військо в потилицю Грекам так ловко, що комар носа не підточив.

Відносно самого слова „Добисти“ думки істориків росходяться. Одні стверджують, що корінем є слово „добиватися“; і назва вказує на те, що „Добисти“ вже третій місяць безуспішно добиваються від большевиків чергової субсидії.

Другі-ж, противно, свідчать, що корінем є „добивати“, що вказує на стремління „Добистів“ за всяку ціну добити Україну.

З точки погляду справедливости мусимо признати, що ці течії істориків не мають жадної потреби змагатися між з собою, бо обидві мають рацію: і „Добисти“ однаково сильні як в першій, так і в другій спеціальности.

Провідником і організатором „Добистів“ є відомий еквілібрист і вольтижор пан Винниченко, з котрим віденська публіка знайома по виступам його в місцевому балагані „Нова Доба“ під псевдонімом Негідник.

Біографія цього молодого, але надзвичайно чесного з собою чоловіка заслуговує великої уваги; і ми дуже жалкуємо, що за браком місця мусимо відкласти опублікованпя її до більш слушного часу.

На жаль, він тимчасово залишив керування своєю школою з тих причин, що, продавши своє первородство за чечевичну похльобку пану Петлюрі, впав в чорну мелянхолію і поїхав до Москви на курацію. (По наспівщих до Відня відомостях ін'єкції, зроблені в відповідне місце, досвідченими лікарями — Троцьким і Раковським, сильно понизили гарячку і зменшили запалення хорого майже до зеро).

З других представників цієї визначної школи варто відмітити:

П. Дятлова, котрий для розваги своїх приятелів „Добистів“ писав незвичайно остроумні статті в америккнській пресі.

П. Піддубного, призвище котрого дало привід іспанському поету Крилову написати знаменитий сонет:

... під дубом віковим, наївшись жолудів до сита, до отвалу ... і т. д.

П. Калиновича, котрий з успіхом кінчив Бориславський Нафтовий Інститут по факультету задаточних сум та инших не менш визначних.

Цвяхом добистської сістеми, поминаючи вищезазначену рясноту епітетів, є безумовно живість і стрійність будовання фрази:

Приклад: Варшавський лизоблюд, полтавський п'яниця, соціал-патріотичний шахрай, псар, буфетчик, ключник, розпутник, хабарник, шарлатан, паразіт, шантажист, лакуза Лівицький продав Україну білогвардейському, пансько-поміщицькому льокаю і куркульному соціал-патріоту Пілсудському.

Коротко і ясно; але яка стрійність, яка чепурність фрази!

Яке багацтво фарб і відтінків. Зачарованому читачеві здається, що перед ним розгорнули величаву завісу, котра грає всіма кольорами веселки і на котрій граціозними півнатяками виписане життя зазначених Лівицького і Пілсудського.

Порівняйте з цим затасканий жалкий вираз одного з буржуазних прихвостнів минулого століття:

— Раби підніжки, грязь Москви!...

Яке убожество! яка бідність форми, змісту.

Вилайте так першого ліпшого Добиста, то він засміється Вам у вічі.

— Ех, ти, скаже, туди-ж берешся, сльота. Та в нас хлопчик при редакції краще загне!

І дійсно, панове, ми мусимо з цим погодитися. Порівнання абсолютно немає.

Правда, деякі вибагливі і занадто спеціалізовані критики замічають, що можна було-б додати ще „поминовеніє родичів по восходящей“, але на то вони критики; і ми, бачучи, що молода школа розвивається, і всьому прийде свій час, не будемо звертати на це великої уваги.

„Боротьбисти“ — друга знаменита віденська школа, також належать до числа самих давних і поважних.

Згідно з дослідами істориків, „Боротьбисти“ ведуть своє начало безпосередне від відомого середнього сина знаменитого мореходи і винокура Ноя, а сама — Хама.

Біографія цього шляхетного молодого чоловіка занадто знана, щоби ми мали необхідність на ній спинятися; і ми мусимо лише додати, що журналізм його проявився в тому, що він, в бутність свою в Ковчезі, видавав для відсталих онаґрів і недорозвинутих бичків газету під назвою Боротьба, де картинно описував боротьбу сільського бугая (Box. Boryslavicus) з новою брамою.

„Боротьбисти“ дуже цінять заповіти свого фундатора, вищезазначеного Хама, і заховують їх в повній недоторканости аж до наших днів.

Саме слово „боротьба“, як запевняють вчені, знаменує собою розпачливу боротьбу за істнування, котру ведуть „Боротьбисти“ після покінчення нафтових грошей.

Противно „Добистам“ „Боротьбисти“ нарід суворий і малорозмовний; і сістема їх звертає головну увагу не на блискучу форму, а на зміст.

Вони мрачні, часто обсипані з голови до ніг попилом; і пахне від них, як від гоголівських бурсаків, „коришками і горілкою“.

Невиредливість їх викликає здивовання публіки.

— Поднос? Давай сюди й поднос! — Мотузочка? Таскай і мотузочку!

За те вони непостійні, часто міняють хозяїна і бруднять помешкання; а зловлені на гарячому, гарчять!

Не маючи можливости витягти з творів Боротьбистів ні одноі звязної фрази для прикладу, мусимо обмежитися лише зазначенням, що цвяхом їх сістеми є надзвичайна ясність вислову, яка доходить до віртуозности.

Здивований і захоплений читач не тільки ясно уявляє собі політичну фізіоґномію об'єкта виступу, але більш того: вся його зверхність, убрання, черевики і шкарпетки проволочуються грізною рукою по ґазетних шпальтах; і цікава публіка може навіть узнати, де несчасний пере свою білизну.

Ця достойна школа обіцяє зробити зразу великий поступ завдяки тому, що ректору її — пану В. І. Тику прийшла на думку блискуча ідея — знищити одним махом своїх супротивників, відкривши на напівкомуністичних началах пральню для їх білизни. Для завідування за велику платню запрошений знаний фаховець цього діла професор Шмуціґ.

Не послідньою славою у Відні користується всемирно відома школа „Прапористів“.

Родоначальницею цеї школи, по строго провіреним науковим даним, є не хто инший, як Кумська Сибилла, котру так картинно описує Котляревський:

Сіда, ряба, беззуба, коса.
Розхристана, простоволоса...

По найновійшим дослідам виявилося, що книжки, котрі вона продала Тарквінію Гордому, були не що инше, як комплекти „Українського Прапору“, чим і пояснюється, що ні один римський мудрець не міг їх учитати.

Протягом століть на цю школу мали впливи ріжні фильозофські течії; а особливо школа Софістів.

Здібні учні далеко випередили своїх вчителів і зробили кольосальний поступ. Вони давно вже покинули доводити такі дурниці, як „Змагання Ахилєса з Черепахою“, або „2×2 = 5“ і самі молоденькі з них лехко доводять такі аксіоми:

1. Галицьке Правительство живе лише з передплати за „Український Прапор“; а гроші, котрі воно дістало від Уряду У. Н. Р., пожертвовані ним на росповсюдження щеплення віспи поміж Зулусами;

2. Черевики, що були куплені Урядом У. Н. Р. для Галицької Армії, зносила Редакція „Українського Прапору“.

Куди тут Ахилесу з Черепахою? Тут і Сенатор не всякій утне!

Як і на другі школи, на „Прапористів“ мала великий вплив доктрина Дарвіна.

В той час, як „Добисти“ ревно доводили „походження чоловіка від бестії“, а „Боротьбисти“ спіралися головним чином на „боротьбу за істнування“ „Прапористи“ положили в основу „природний подбор“ і „прилагоджування видів“.

Перший, впрочім, на жаль, сягає не далі шваґрів і сестринців, а послідне виявляється головним чином у сістематичному прилагоджуванню до деяких видів, що водяться на Кримському півострові.

Сістема і стиль „Прапористів“ цілком оріґінальні.

Вони настількі оріґінальні, що ми навіть не ризикуємо дати більш менш правдивий огляд її; а замісць цього рекомендуємо цікавим дослідникам звернути увагу одного разу в вітряний день на маленьку штучку, що звичайно крутиться на хаті. Це дає слабеньке поняття про сістему цієї славетної школи.

Для прикладу розгорнемо № 48/49 повною збірнику їх творів і прочитаємо ось що:

„Одна Галицько-Українська кавалєрійська Дівізія з Ґенералом Кравсом на чолі, приналежна до Армії Зах. Укр. Републики, воююча в останньому часі в Армії ґ. Павленка проти большевиків, перейшла серед боїв з Поляками, на Чехо-Словацьку терріторію, на знак протесту, що переважаюча польська армія знову намагається заняти Східну Галичину“. Здається — просто. А ну вкуси!...

Молодий недосвідчений політик, після 12-ти годинного вияснення, з ким власне зазначений ґенерал бився і в якій степені родства він є з Павленком, большевиками, Поляками, Західньою Республикою і чеською терріторією, істерічно розлається з жінкою, пійде тай нап'ється.

На цьому ми закінчуємо подорож по віденських храмах журнальної штуки.

Тепер, панове, перед вами відкриті всі шляхи. Ви осягнули таємниці трьох могутніх провідників віденської культури; і коли ви маєте природний нахил до ароматів, в котрих пливають ці велєриби, то не губіть ні хвильки:

Підкачайте штани, закачайте рукави; і нумо до діла!

Політик.

Політичні нотатки.

Укр. соціал-демократія і міжнародня опінія. В сучасний мент, при повній відсутности орґанізованних форм політичного життя на Україні, ніхто не візьме на себе сміливости і різики з певністю сказати, які з політичних партій наших користуються найбільшим впливом в народі і громадянстві.

Можливість встановити з більш-менш подобою до правди удільної ваги тої чи иншої політичної партії счезла власно з менту німецько-гетьманського перевороту. За ці два роки народилось в українському суспільстві і серед української закордонної еміґрації скілька нових партійних груп, що заявили про своє істнування або голосними претензіями на владу, або лише скромним виданням своїх програм, чи инших літературно-політичних матеріялів.

Лише з звільненням терріторії від большевиків і вранґелівців і з початком вільних демократичних виборів до орґанів управління — місцевих народних і парляменту — з'ясуються симпатії народних мас в бік тих чи инших партій, старих і нових. Тоді напевно прийде і до клясових консолідацій численних політичних дрібних груп.

Що до тих партій, що активно діяли в перші часи української революції і виступали на виборах в установчі збори — головне це торкається: соціалістів-революціонерів, соціал-демократів і соціалістів-федералістів, — то перші за час большевицьких чи „трудових"-директоріянських експеріментів в державному будівництві Української Республики в значній мірі загубили своє лице.

До певної степені зберегли фізіономію, додержуються своїх попередних поглядів і програм, лише дві політичні партії з тих, що істнували активно ще за часи Центральної Ради — це с.-ф. і у. с.-д. Ці партії і складають зараз політичну опінію влади У. Н. Р. С.-ф., яко партія урядова, бо з її відповідальних членів складається кабінет Прокоповича—Ніковського, с.-д. — яко партія лівої опозиції, що без сумніву претендує на владу.

З огляду на це відношення зазначених двох партій представляють особливий інтерес останні постанови центрального комітету соціал-дем. партії, прийняті 20—24 вересня ц. р.

Коли члени партії с.-ф., правда формально по уповноваженню Київського громадського комітету, а не партії, склали правительство в травні ц.-р., вони рахувались як з ф а к т а м и — з договором 22 квітня, з наступом польської армії на українську терріторію, з фактичним обмеженням урядової влади з боку цього чужого військового чинника на займаємій ним терріторії, з польською цівільною адміністрацією на частині Поділля, з відсутностю конституційних обмежень влади Директорії і Головного Отамана, з тимчасовою відсутностю народнього представництва.

З всього цього знова слідували міжнародні консеквенції, а саме, неґативне, вороже відношення Анґлії і Німеччини до польсько-українського союзу і повна дискредитація української справи у міжнародній соціалістичній демократії, яка лише за скілько місяців перед тим на Амстердамській конференції II. Інтернаціоналу вважала У. Н. Р., яко незалежну демократичну державу.

Оскілько у с.-д. є партія парляментарної опозиції в сучасний мент, оскілько вона грала рішаючу ролю за цілий попередній, кам'янецький період нашої державности, відповідаючи за кабінет Мартоса і, особливо, Мазепи, остілько нова резолюція цієї партії має зіграти позитивну ролю в справі укр. державности, головне в міжнародній обстановці.

Коли резолюція констатує, що:

„Централістична система московської влади панує над нею (Україною) політично й мілітарно. Українські комуністи не мають рішаючого впливу на політику теперішньої радянської влади на Україні. Сам факт істнування нібито самостійної української радянської республики є фікція і під формоюніби федеративного союзу двох радянських республик переводиться цілко-

вите об'єднання і централізація всіх державних, політичних і культурно-екомичних апаратів і орґанізації, провадиться примусовий вивіз з України не тільки ріжних продvктів, але й засобів продукцій та праці і взагалі експльоатація України в нечуванних навіть у царські часи розмірах" —,

то ця оцінка положення на Україні може зараз найти розуміння й відгук у західних соціалістів, серед котрих, в наслідок подорож ріжних делеґацій до Москви і нечуванного диктату в справі III. Інтернаціоналу, швидко йде разчарування в „московському соціалізмі".

Звичайно при умові, коли наші с.-д. згодяться поучитися хоч трохи методам московським в справі закордонної інформації і поставлять закордоном свій постійний секретаріат для контакту і звязку з західним соціалістичним рухом. Бо зараз західним соціалістам приходиться числити, що українську соціалістичну дійсність представляє та купка відірваних від України бувших діячів, що грають ва-банк „наліво" . . .

Коли резолюція констатує далі, що —

„Україна доведена до цілковитої культурної та економичної руїни. Замісць соціалістичної перебудови, на Україні відбувається жорстока національна та міжгромадянська війна, яка доводить до повного занепаду нарід і країну. Вже третій рік на Україні йдуть безпреривно повстання українського народу проти окупаційної влади російських большевиків та инших окупантів. От через що терріторія України буде ще довго й на далі терріторією воєнних подій . . . Лише державна незалежність, демократична воля і лад на Україні . . . спричиняться до віднови нормальних відносин у цілій Европі" —,

то і ця заява може найти співчуття в ширших верствах европейського суспільства, яке твердо стоїть на тому, що війні мусить бути покладений кінець. А соціалістична демократія Европи з симпатією почує заяву у. с.-д. р. п., що

„. . . вона вважає справу примирення українського народу з московським справою першорядної ваги в міжнародній політиці Сходу Европи. Ц. К. стоїть за приязний мир і повну допомогу російському народові в економичному життю при умові, що російський нарід на чолі з своїм урядом припинить свої окупаційнії змагання до України".

Після промов Мартова, лідера московських с.-д., на з'їзді німецьких незалежних, та після листів Чернова, рос. с.-р., ми вже знаємо, що на Московщині і радянській Україні панує не пролєтаріат, не комуністична партія навіть, а лише невелика купка лідерів цієї партії, так що навіть і окупаційні змагання що до України не можна вже віднести до московського народу. Це зрозуміє швидко і західна Европа, як мусить вона також зрозуміти, що українська демократія воює не з московським народом, а з купкою сатрапів, що правлять тим народом проти його волі системою крові і жаху.

Цілком виразна також позіція української соціал-демократії в справі авантюри Вранґеля і українсько-польських відносин. Ця позіція відповідає цілковито однодумній позіції цілого світового пролєтаріату.

„У. С.-Д. Р. П., вважаючи шкідливим і недопустимим перебування на Україні чужоземних військ, висловлюється проти всіх міжнародних умов уряду У. Н. Р., які мали би на меті співділання військ У. Н. Р. з якимбудь чужоземним або чужонаціональним військом на терріторії України. Проти такої політики уряду У. Н. Р. партія буде провадити рішучу боротьбу. Що торкається зокрема російського ґенерала Вранґеля, який, спіраючись на піддержку реакції держав антанти, стремить до відродження єдиної реакційної Росії і, перебуваючи зі своїм військом на терріторії України, використовує її населення і матеріальні засоби, — У. С.-Д. Р. П. рішуче осуджує всякі спроби з боку уряду У. Н. Р. якогобудь співділання з Вранґелем і буде боротися проти перебування його військ на терріторії України. З огляду на це і будучи солідарним з міжнародним пролєтаріатом

у його боротьбі проти заходів з боку світової реакції, що до військової інтервенції в совітської Росії — У. С.-Д. Р. П. взиває українських робітників і селян, не давати Вранґелеві ні людей, ні матеріальних засобів і не допускати проходу його військ через терріторію України".

З заключенням в Ризі перелімінарії між Польщею і Росією, яка включає визнання „радянської" України, є фактично анульованний договір 22. квітня між У. Н. Р. і Польщею.

Цей договір, що був заключений в мент гострої небезпеки, в мент катастрофи цілої державної будови України, мав орґаничні хиби, відомі його авторам так же добре, як і тим, що цілком слушно були проти нього.

Договір цей поставив проти У. Н. Р. Анґлію і Німеччину, поставив також цілу міжнародню демократію, загострив наші непорозуміння з братнім галицьким населенням.

З анульованням цього договору і з вище наведеної заяви партії, що в час заключення договору була при владі, — ліквідуємо ті наслідки.

Зараз час привернути ті симпатії, що так невдало були загублені. В цьому змислі резолюція у. с.-д. є явище позитивне і матиме позитивні наслідки. Коли укр. с.-д. з'уміють налагодити закордоном контакт з соціалістичними колами, а не залишать, як це було досі, цю роботу комуністам і московським с.-р. чи меншевикам.

Знов брехлива інформація „Wiener Morgenzeitung". В числі цієї ґазети від 18. ц. м. поміщена телеґрама аґентства „Доміан" ось якого змісту: „Кишенів, 16. жовтня. Військо Петлюри продовжує погроми. В Кам'янці-Подільському вбито 300 Жидів."

Як раз в той самий день, 18 ц. м., одержано у Відні лист від с.-д. Безпалка, був. міністра праці, в якому він пише дослівно слідуюче: „На Україні, як ще ніколи досі. Населення піддержує. Військо заховується взірцево. Ні одного виступу не було. Жидівські громади висловлюють Петлюрі подяку".

В дописі з Кам'янця „Громадська Думка" ґазета антіпетлюрівська, в числі від 14. ц. м. сповіщає про перелом у відношенню жидівського населення до большевиків. Дописувач констатує нову антісемитську фазу діяльности большевиків і поворот симпатій Жидів до української влади, „що має для української справи величезне значіння", пише ґазета.

А жидівські ґазети закордоном ніяк не можуть зрозуміти, що расповсюжування брехливих відомостей про погроми, яких не було, в найбільшій мірі шкодить не лише національній укр. справі, а також і дуже жидівському населенню на Україні.

Треба пожалкувати, що міністерство жидівських справ, що істнує і працює на Україні (не знаю, чи подобається сіоністичній і націоналістичній „Morgenzeitung" істнування національної жидівської автономії у „Петлюри"), не потурбувалось про правильну, правдиву інформацію жидівських кол за кордоном в справі українсько-жидівських відносин і залишає цю справу ріжним шарлатанським телеґрафним аґенціям.

„Дайте поклик у „Волі" в справі повернення всіх на Україну . . ." Так пише лідер опозиції, с. д. Безпалко з України. Бо „нема досить інтеліґенції, щоби адмініструвати".

А скілько тієї інтелліґенції сидить і „баклуші" б'є у Відні. Я не маю на увазі п.п. „комуністів" чи „лівих с.-р.", чи шановних редакторів „Боротьби", чи новоповсталих „хліборобів-державників", цих прибічників „національного монарха" Скоропадського. Хоча величезна їх більшість до цього часу живе за кордоном на „петлюрівські" гроші, себт, на наш народній кошт . . . Але вони всі в час скрутний для У. Н. Р., коли здавалось, що все вже загинуло, а большевики „тріумфально" завойовували Україну, поспішили уподобиться криловській животині . . . „І я його лягнув . . ." цього „зрадника" Петлюру. Тому нема їм зараз повороту, мусять вони удаватися все дальш „направо" чи „наліво". Навіть Винниченка вони готові за борт викинути за те, що не згодився загинути во імя

московського сатрапного „соціалізму“ і повернув за кордон . . . І вже придумали нову версію: Винниченко повернув з мотивів амбіційних . . . Як важко найти дійсну трудову етіку у цих „трудових радянців“ . . .

Але є досить за кордоном людей, ще не скомпромітованних цією новою етікою. Ріжних партій. Чому вони сидять закордоном?

„Дайте поклик у „Волі“ в справі повернення всіх на Україну“, пише с.-д. Безпалко. Ми це робимо. Що вони зроблять, — побачимо.

УКРАЇНА

— Наказом **Гол. Військ. Команди У. Н. Р.** мобілізовано усіх лікарів та ветеринарів обох полів до 50 р., та инш. медичний персонал до 45 р. життя. Розвинено серед населення жваву пропаґанду для боротьби з епідеміями.

— Гол. От. Петлюра видав до населення звільненої України **маніфест** з домаганням приклacти всі сили до спільної праці ради встановлення ладу, забезпеки приватної власности, упорядкування залізничого й поштового руху та постачання харчами армії і міст. „Безладдя большевицького хаосу мусять мати свій край. Працюйте, слухайте й помагайте урядові. Закон буде справедливий, але й строгий.“

— З кінцем вересня ц. р. вийшов **в одставку військ. міністр,** полк. Сальський. На його місце призначено ґен.-поручн. Галкина.

— **Армія У. Н. Р.** під командою ґенерала-поручника Омеляновича-Павленка складається зі слідуючих дивізій: 1. Запорожька дивізія: командант полк. Гулей-Гуленко, нач. Штабу полк. Яшниченко. 2. Волинська дивізія: командант ґенерал Загородський, нач. Штабу підполк. Волосевич. 3. Залізна дивізія: командант ґен. Вдовиченко. 4. Київська дивізія: командант полк. Тютюнник, нач. Штабу полк. Вовк. 5. Херсонська дивізія: командант полк. Безручко. Кінна дивізія: командант полк. Омел'янович-Павленко.

— Ніякого порозуміння поміж урядом У. Н. Р. та Вранґелем поки-що **немає.** Делеґації Вранґеля у головній ставці ґен. Павленко заявлено, що порозуміння може бути тільки під умовою офіціяльного й фактичного визнання ґен. Вранґлем державної незалежности України. Перегвори має продовжувати в Варшаві А. Левицький зі Савінковим, який рішуче стоїть за порозумінням з урядом У. Н. Р.

— Радіо з Варшави 14. X. ц. р. повідомляє про **поширення повстання** в районі Балти. Кличем повстанців є „Самостійність України“; вони оголосили Петлюру своїм начальником.

— **Чрезвичайка в Винниці** розстріляла директора камянецької комерційної школи Мазінґа і його секретаря Соковича, інженера Плотникова, кн. Арґутинського, Долґорукова, Чубукова і ще деяких осіб. Про розстріл више зазначених осіб большевики повідомили населення.

— Бувший премєр, **Всеволод Голубович,** на початку серпня був арештований у Камянці і після того вивезений до Винниці. Там його тримали більше місяця в льоху, майже нічого не даючи їсти. Одного вечора, у середині вересня, Голубовича вивела з льоху. Ніякі спроби дізнатися про те, що че-ка зробила з Голубовичем, не довели ні до чого: большевики нічого нікому в цій справі не одкрили. Беручи на увагу те, що че-ка завше обставляє таємничістю розстріл тих осіб, смерть котрих вони бажають зберегти в тайні, можна вважати, що Голубович був розстріляний. („У. С.“)

— На лівому березі Збруча над самою рікою повбивано **граничні стовпи** Української Народньої Республики. Стовпи є синьожовтої краски, і виписано на них: Кордон У. Н. Р. („Вп.“)

— **У Києві** друкуються ґазети на картонному обгорточному папері: вони не продаються, тільки розліплюють їх по заборах та по стінах.

— **Київські ґазети**. довгий час нічого не згадували про Петлюру. Раптом 20-го серпня одноголосно почали лаяти його і — внутрішню „петлюрівщину". Кияне зараз же догададались, що комуністів десь починають бити. („Укр. Сл.")

— Коли укр. армія захопила Кам'янець-Под., то у **київських ґазетах** довго ще писали, що на „галицькому фронті без змін."

— Тому, що **на Вкраїні** селяне призивного віку дома не ночують, то по полях і лісах є вириті цілі землянки, де вони ховаються, живуть і спасають худобу.

— **Вбивство проф. Фрідлєндера.** „Под. Кр." повідомляє, що 5-го жовтня у великій камянецькій синагозі була урочисто відправлена панихида по звірські замордованому большевиками в м. Ярмолинцях проф. Фрідлєндерові. („У. Сл.")

— В найближчому часі зачне виходити **в Камянці** щоденник „Робітник", орґан Центрального Комітету української соціалдемократичної робітничої партії.

— В описі однієї подорожі **по сов. Україні** читаємо в „Укр. Сл." таке: „їхати доводиться з великими пригодами. Бо коли приходить на якусь стацію потяг, то пасажирів, крім комисарів, забірають на ріжні роботи — рубати дрова, носити воду, мити підлоги і т. и. Иноді тримають вас по 3—4 дні. Потім видають посвідчення, шо відбули свою трудову повинність, і ви їдете далі . . ."

— По матеріялами карткового харчевого ріґістраційного бюро, **у Києві** нараховувалось в серпні міс. ц. р. 87.000 мешканців. В 1914. р. Київ рахував 600.000, а в 1918. р., в період еміґрації з Росії, більше міліона людей.

— Залізничний **міст у Києві** понад Дніпром, який зірвали Поляки, полагоджено, і потяги ходять по ньому по одній колії

— В Бучацькому повіті, в с. Пишкіцях (Галичина), стверджено 17 випадків **азіяцької холєри**; зареґістровано досі 11 випадків смерти. („Вп.")

— Стоючи перед обличчам невимовно тяжкої зіми, **Український Горожанський Комітет** у Львові орґанізує широку пляномірну акцію в справі запомоги населенню. Виготувано анкету для докладного вияснення нужди укр. нас. Сх.-Галичини. Порішено звернуться теж до Українців-Придніпрянців з прозьбою про допомогу.

— **Перемиря на українському фронті?** Зі ставки Гол. Отамана Петлюри наспіла в понеділок до Львова вістка, що заключено перемиря на українському фронті між совітськими військами і військами Української Народньої Республики. Воєнна акція мається припинитись ніччу дня 18. жовтня о 12 годині рівночасно з припиненням воєнної акції на польському фронті

ПОЛЬЩА

— **Рижський договір** дав Польщі 4 міліони більше населення та 135.000 km² на схід від лінії Керзона.

— Міська Дума **м. Варшави** вибрала окрему комісію, яка на протязі тижня має скласти докладний проґрам негайної допомоги містові Вильно.

— **На засіданні Сейму,** польський премєр-міністр робив доклад про питання мира й війни. Він заявив, що підставою трівкого миру є невмішування в справи сусідньої держави. Заняття Вильна п. уряд вважає нарушенням військ. дисціпліни. Населення Вильна, яке бажає приєднаться до Польщі, має право самовизначення.

— Польська преса звертає увагу на факт, що франц. і анґлійську ноту в справі мира з Росією та **очищення м. Вильно** передано не міністрові закорд. справ, тільки безпосередньо марш. Пілсудскому. В звязку з цим фактом, та взагалі незручною ситуацією, в якій найшовсь мін. зак. спр. через виленську справу, — кн. Сапєга подасть, мабуть, до демісії.

— У відповідь на ноту, передану марш. Пілсудскому франц. і англ. послами' **Пілсудскі** мав заявити, що — як що союзники захотять віддати Вильно Литві без переведення плебісциту — то він мусітиме зректись усіх своїх почестей та виконати свій обовязок, як громадянин Виленщини. („Kur. Lw.“)

— Усі кореспонденти закорд. ґазет в Польщі й Литві отримали телеґрами від своїх редакцій, аби присилали як мога більше відомостей по **справі м. Вильно,** бо це є тепер найбільш сензаційним питанням за кордоном.

— Армію **ґен. Балаховича,** яка заняла Мінськ, виключено зі складу польської армії.

— Останній п. протоколу брюксельської **фінансової** конференції звучить: **„Польща** просить продовжити їй термин звороту закордонної позички, яка доходить до суми 3 міліярдів франків“. („Gaz. Por.“)

— **Над Вислою,** біля Полоцька, найдено величезну мамутову кість, довжини 4 m, ширини 39 cm. Є це одна з найкращих нахідок того рода. („Gaz. Por.“)

— Польські ґазети пишуть про намір премєра **Вітоса** подати в одставку. Вітос гадає, що він перевів в життя програм, складений в мент приняття посту премєра, і тому місія його закінчена.

— **Польський посол** в Парижі заявив офіціяльно, що польський уряд не погоджується з акцією ген. Желіховского.

— Марш. Пілсудскі особисто передав, на великій церемонії, орден *„Virtuti militari“* шефові франц. місії в Польщі ґен. Генріє та 4-м офіцерам місії.

— Кол. **польський консуль** у Харкові, п. Квятковскі, призначений п. консулем при уряді ґен. Врангеля.

— Поїздка м-ра фін. **Ґрабского до Парижу** за позичкою скінчилась невдачею. Ґрабскі продав замісць 600.000 тон цукру — тільки 30.000 тон; нафтову угоду франц. уряд годився зробити, але тільки на 1 рік, а не на 20 років. — З цього приводу ждуть демісії Ґрабского, заступником котрого буде, мабуть, Стесловіч. („Kur. Lw.“)

— Заходами новозакладеної польсько-угорської торгов. палати в Будапешті, приїде на днях до уряду **польських міст** делеґація мадярських купців і промисловців для обмірковання на місці питання імпорту і експорту між Польщею і Венгрією.

— Жидівський клюб в **польському Сеймі** вніс інтерпеляцію з нагоди протижидівських погромів військ Балаховича в Пінську. В інтерпеляції ґовориться, що війська Балаховича начали погроми в Пінську ще 26. вересня, а тревали аж до 2. жовтня. Місто находиться в жахливому стані. Мешкання всіх Жидів зрабовано. Є около 15 осіб убитих і 60 жінок знасилуваних, між ними жінка помершого рабина. Спалено тору. — В розмові з жидівськими журналістами у Варшаві признав ґенерал Балахович, що в Каміні Коширському згинуло 60 Жидів. Жидівські журналісти показали ґен. Балаховичові список погибших Жидів, між якими є жінки і малі діти. Війська Балаховича громлять Жидів, як прихильників большевиків. („N. Dz.“)

— По обчисленню віцеміністра Домбровского, **у світовій війні** до 1918 р. брало участь 2,450.000 Поляків, з чого згинуло 400.000.

— У справі **залізнодорожного страйку** „Kuryer Lw.“ звертає увагу на такі два факти. Коли міністр шляхів післав телеґраму з перечисленням умов, які він готов приняти — то урядовці затаїли телеґраму, бажаючи собі, мабуть, продовження страйку. — До страйку приєднались урядовці Варшавської Дирекції, навіть найвищі по посаді; ясно — що неізза большевицьких переконань, тільки нехіті до теперішнього м-ра шляхів.

— **Демісії м-ра шляхів** Бартеля не принято; рада м-рів просила його затримати свій пост.

— **Залізнодорожній страйк,** який поширився на декільки великих залізн. вузлів, закінчився згодою залізнодорожників з урядом.

РОСІЯ

— „Кр. Газета“ з 9. IX. пише, що з **Петрограду** щоденно виїзжає 1800 душ. За перше півріччя ц. р. виїхало 199.000 **мешканців**. Бажаючих тікати є стільки, що не вистарчає вагонів. („В. Р.“)

— „Manchester Guardian“ з 9. X. ц. р. поміщує допись свого рижського кореспондента про перехід **Махна до большевиків.** Автор статті гадає, що причиною зради Махна не був революційний рух селянства, як писали большевики, тільки ворожий настрій селян до Врангеля.

— Московська „Правда“ пише про перехід **Буденного до Петлюри,** як про „підлу зраду“, яку Буд. зробив зі страху перед відповідальністю за свої помилки. „Чим менче буде серед червоних офіцерів зрадників . . . і т. д. („Своб. М.“)

— „Правда“ з вдоволенням вітає перехід **Махна до большевиків** і обіцює йому „вивести його із анархії до тверезих поглядів комуністичного світогляду“.

— Большевики, опротестовуючи в Ризі ріжні відомости про сов. Росію, заявили м. и. таке: „до **брехливих відомостей,** поширюваних в ост. дні з метою утруднить завдання сов. уряду при мирових переговорах, відноситься теж і безглуздна вістка про те, що сов. уряд запропонував Врангелеві заключити перемирря“.

— По наказу совітів росплякатовано **по цілій Совдепії** протокол мирової конференції з 7-го жовтня ц. р., в якому заповіджено підписання миру. Протокол відчитано по всіх театрах, кінах, мітінгах і т. д. Народ приняв вістку про мир з вел. одушевленням. („Вп.“)

— Московське радіо повідомляє про новий совітський **торговельний прапор,** який на червоному полі матиме білі літери Р. С. Ф. С. Р.; військовий прапор — на червоному полі зірку, якор і ті-же літери.

— **Всеросійська че-ка** провірює кожний транспорт рос. полонених, які вертають до Росії. Перевірка йде по списках, складених боль. агентами за кордоном, на яких позначено „контрреволюціонерів.“ Таким робом Одеська че-ка розстріляла 118 рос. полонених, що вернули з Франції; Київська розстріляла — 12, Мінська — 80, Московська — 15, а Псковська — 460, які вернули з Німеччини. Усіх решта зараховано до черв. армії і віддано під особливо строгий догляд. („Руссаген“)

Московський уряд підписав **„угоду“ з Азарбейджаном,** яка об'єднує обі країни під воєнним, економічним і фінансовим оглядом. В договорі не говориться про Азарбейджан, як про республіку.

— **Йоффе** отримав „орден червоного прапора“ та диплом на революційного комісара миру! („Naprz.“).

Сов. уряд відмовив 78-літньому **Крапоткіну** та його дочці у видачі закордонного пашпорту. З цього приводу нім. синдикалісти надрукували відозву до соц. дем.-ів всього світу прийти, при помочі Черв. Хреста, з матеріальною допомогою найбільшому борцеві робітничого клясу, якому грозить голодна й холодна смерть.

— **Петроградський совіт** телеґрафував нар-ком-продові в Москві про настирливу необхідність негайної харчевої допомоги Петроградові.

— Офіц. бюро преси ґен. Врангеля повідомляє про такі заходи „аграрної реформи“: — „норми **земельної власности,** встановлені земельними радами на території Півдня Росії, хитаються поміж **10 і 100** десятинами, в залежности від прикмет землі. Давнім власникам, працюючим на землі, залишено від **100 до 400** десятин“.

— Коли звернули Врангелеві увагу на явну **погромну аґітацію,** яку веде духовенство і праві кола на території „юга“, той відповів: „Що-ж мені діяти: населення є правіше за мене . . .“

— В районі врангелівських військ платять за **пуд зерна** 2200 рб.

— **А. І. Ґучков** має небаром отримати високий пост в „уряді“ ґен. Вранґеля.

— В **Севастополі** переводять лікарські огляди білобілєтників.

— **В Криму** переводять реґістрацію польських громадян.

— Грошеву кару за нарушення **цензурних правил** в Криму повищено в 50 разів. Досіль максимальною карою було 2000 рб.

— Правління **Добровольчого Фльоту** переведено з Константинополю в Севастополь.

— Українські цукроварники закладають **в Криму** цукроварню. („Русс. Д.“)

— Російські транспортові, пароходні і др. товариства, які здебільша „перенесли свої канцелярії“ до Парижу, так господарили в ост. 3-х роках, що тепер залишивсь у ґен. Вранґеля **одинокий справний пароход** „Марія“; де ділась решта — урядові Вранґеля невідомо.

— **Вранґелівські рублі,** що за них платили недавно по рахунку: міліон рб. за 1000 франків, після успіхів Вранґеля в пол. Херсонщині й Таврії підскочили за два дні до 1.000.000 : 4.000. Слідуючого дня після рижського миру — вони впали до 2.000 фр. На цій „вакханалії“, як пишуть „Своб. М.“, заробили міліони константинопольські спекулянти.

Міжнароднє життя

— **Рига.** Перемиря і мирові прелімінарі підписано на прилюдному засіданню в присутности цілої місії, репрезентантів коаліції, журналістів і публики. Супроти недостачі перґаміну, договір підписано на полотняному папері. Домбскі підписав трактат золотим пером.

— В справі розділу золота не дійшло в **Ризі** до порозуміння. Польська делеґація вимагала 200 міліонів рублів, совіти давали 59 міліонів. Справу розділу золота полишено аж до остаточного мирового договору.

— В рижських мирових прелімінарах зазначено, що **ратифікація договору** має наступити до 18 днів, а до 6 днів має наступити виміна ратифікаційних грамот.

— **Що далі?** Йоффе заявив журналістам, що після підписання перемиря з Польщею, він стрінеться з Чічеріном у Великих Лугах, а опісля поїде до Букарешту, щоби заключити мир з Румунією. Перед совітами стоїть ще ліквідація Вранґля, а потім вже совітська Росія віддасться продуктивній праці і закріпленню совітської системи.

— В Лондоні відкрито 12. жовтня н. р. II. міжнародню конференцію, скликану лігою **для поборювання голоду.** Прибули делеґати Німеччини, Австрії, Італії, Голяндії, Чехословаччини, Югославії, Бельґії і Швайцарії, які представили страшне положення своїх країв.

— На шляху Париж—Нант приключилася велика **залізнича катастрофа,** наслідком зударення поїздів товарового з експресом. Має бути 30 осіб вбитих, а 65 тяжко ранених.

— **З Баґдаду** доносять, що 300 арабських повстанців заатакували анґлійські відділи на полудни від Гіллях. Анґлійці втратили 11 убитих.

— До Ліверпулю наспів перший транспорт **китайського вугля** в скількости 100.000 тон. Вуголь є добірного ґатунку.

— **Центр. Комітет** вірменської с.-д. п. видав до соціялістів всього світа велику відозву з просьбою допомоги в справі масового, безглуздого винищування рос. большевиками та їхніми платними татарськими військами вірменського народу. Вірменська Республика стоїть рос. комуністам на дорозі до Сходу і тому тії рішили дійти туди по трупах Вірмен, нехтуючи мир і насилуючи неповинний нарід.

— Говорять, що **Анґлія** підійметься посередництва, щоби військове перемиря ростягалося і на фронт військ От. Петлюри і ґен. Вранґеля (варш. кoресп. „Укр. Д.“).

— З приводу маніфестацій **італійських комуністів** за сов. Росією, в багатьох італ. містах прийшло до вуличних бійок. У Трієсті, Мілані, Больонії-Фоджії і Брешії нараховують чимало вбитих і ранених. („П. Н.“).

— До Риги прибуло постійне **сов. посольство,** на чолі котрого стоїть Ґанецкій—Фірстенберґ. Кількість членів посольства доходить до 50-ти душ, серед котрих є чимало женщин.

— **Литва і Латвія** передали вирішення взаємних кордонів комісії, зложеній по 2 представники від обох сторін та голови. — представника Анґлії.

— Перед од'їздом Мартеля до Криму, довго говорив з ним през. Мілєран, підкреслюючи, м. и., необхідність кращого **інформаційного апарату,** бо „франц. уряд бажає кожної хвилини знати докладно справжні відносини на „півдні Росії“ та настрій населення“.

Льондонське радіо повідомляє: Члени Комісії Ліґи Народів гадають встановити контроль, аби унеможливити порозуміння між **військом ґен. Желіґовського** та Варшавою. Як що це вдасться, то військо ґен. Желіґовського мусітиме капітулювать. Литовський уряд відмовляюється від взаємин з Желіґовським.

Голова Ради **Ліґи Народів,** Лев Буржуа, мав довгу розмову з польським представником, Падеревським, і заявив йому, що, як що в найближчих днях Польща не подбає про евакуацію ґен. Желіґовським м. Вильна, то збереться Рада Ліґи для обмірковування цього надзвичайно важливого випадку.

— **До Парижу** прибув новий болгарський посол, ґен. Савов.

— Плєбісцит в **Гор. Шлезьку** відкладено по техничних причинах до весни.

— **До Парижу** приїхав мін. зак. спр. уряду ґен. Вранґеля, П. Б. Струве.

— Ґрупа італійських депутатів з **деп. Нітті** на чолі гадає присилувати кабінет Джіолітті'ого до демісії.

— **Грецький король** Константин лежить безнадійно хворий. Турбуються майбутністю Греції в зв'язку з можливими, після смерти короля, спробами державного перевороту.

— Бюро Вольфа повідомляє, що **З'єдинені Штати** не признають рижського миру, бо в йому роспорядились землями, про судьбу котрих слід було спитати їхнього населення.

— **Анґлійський парлямент** зібрався 19-го жовтня ц. р. М. и. він вибере комісію для докладного з'ясування поведінки Каменева й Красіна в Льондоні та підрахування розмірів, до яких привела їхня підкупна аґітація. Комісія глядітиме на цю справу, як вмішання чужої держави до внутр. відносин в Анґлії та поставить відповідні висновки. Вижидають нових сензаційних роз'яснень про каверзи Каменева.

— **В Анґлії** проголошено страйк гірничих робітників, в якому бере участь більше міліона душ.

— Московські делеґати III. Інтернаціоналу на конґрес нім. незалежників в Галлє, **Зінов'єв і Лозовський,** отримали наказ залишити Німеччину. Лясоцкого, який саме гадав їхати до Італії, відправлено вже до Гамбурга, звідкіль виїде до Кронштаду. Зінов'єв лежить хворий.

Причиною висилки Зінов'єва і Лозовського із Німеччини були їхні промови на конґресі в Галлє, в яких призивали до безоглядної терористичної акції проти сучасного німецького уряду.

— **Керенській** приїхав до Праги. Він заповів у ґаз. Venkov неминучий крах большевизму, хоч це послідує не так швидко, як дехто гадає. Подорож Керенского має бути в зв'язку з приїздом до Ревелю В. Чернова та заповідженням терористичної акції рос. ес-ерів.

— Конференція амбасадорів на підставі переведеного **в Каринтії** плєбісциту наказала Югославії негайно очистити район плебісциту від своїх військ.

— На виборах до Національних Зборів **в Австрії** побідила права партія „християнських суспільників“, які зискали 13 мандатів більше. Соціалісти втратили в порівнянні з виборами в лютому 1919 р. в одному тільки Відні — біля 100.000 голосів. Комуністи не перевели ні одного депутата. До Нац. Зб. вибрано м. и. кол. м-ра зак. спр. Черніна.

Економічна хроніка

— **Валютова позика в Румунії.** Для упорядкування валюти рішило румунське міністерство фінансів затягнути позику в Національному банку в висоті 24 міліярдів лей. Банкові знаки румунського ґенерального банку були 1. серпня ц. р. витягнуті з руху і замінені банковими знаками Національного банку. Рівночасно будуть вирівняні 40% виміняних знаків готівкою, при чім решту 60% уряд наміряє сплатити провізоричним квитами.

— **Сталеві вироби німецького походження в Англії.** Брітійські і канадські фабриканти сталевих і мануфактурних товарів поскаржилися торговій палаті в Sheffield, що на анґлійських ринках виринає сила німецького товару з написою „Sheffield made“. Закуплений в Німеччині (Sollingen) товар продається Анґлійцями до Франції.

— **Анґлійські торгові заходи на Балкані.** Для зміцнення анґлійських торгових впливів на Балкані, засновано недавно в Софії болгарсько-чехо-словацький музей для спільного господарства, промислу й торгу, який стоїть під анґлійським патронатом.

З українського життя на чужині

Загальні збори Українського Жіночого Союзу, які відбулися у Відні 19-го жовтня ц. р., згромадили біля 50-ти укр. жінок. На місце теперішньої Голови У. Ж. С, п-ні Маритчак, яка виїзжає до Чернівець, вибрано п-ні Залізняк. Доповнено Виділ двома новими членами. Після гарячої дискусії рішили приєднатися до Національної Ради Укр. Жінок під умовами, які обміркує президія У. Ж. С. — Збори пращали сердечно п-ні Маритчак і дякували їй за їх діяльність.

Повернув із Риґи до Відня сенатор С. П. Шелухин.

Сьогодні, в суботу, 23-го жовтня, відбудеться заходом Укр. Жіночого Союзу та Т-ва прихильників Освіти у Відні чайний вечір в залі ресторану Riedhof, VIII., Schlösselg. початок 6 год.

Із Прикарпатської України прибула до Відня делеґація від т-ва „Кобзар“ (артистів Укр. Респуб. Капелі, працюючих на Підкарпаттю), з головою т-ва, п. Романом Кирчовим, на чолі.

20-жовтня ц. р. у Відні виголосив п. Роман Кирчів доклад про відносини на Підкарпатській Україні.

З Чехії нас повідомляють, що п. президент Української Радянської Республики В. Винниченко повернувся за кордон в дуже поганому настрої. Він худий, змарнілий, душевно пригноблений. Перед відїздом з України нелеґально надрукував листа до робітників українських з поясненитом того, чому він знов тікає з України. Збирається надрукувати цього листа і в „Новій Добі“. Крім того готує брошуру для европейських робітників, в якій роскриє політику московських большевиків. Розповідав, що приняли його добре. Один Лєнін відмовив йому в аудієнції, що найбільше вразало п. Винниченка. Инші навіть були погодились на його пропозиції. Але фактично нічого не дали зробити. Тай, мовляв, не можна нічого зробити. Бо весь апарат їх на Вкраїні жидівсько-російський, централістичний по поглядам, звичаям, вихованню, комуністичним принціпам централізму, які совпадають з централізмом обрусительним. П. президент певний, що большевики на Вкраїні довго не продержаться. А вже через скілька років запанує там радянська українська влада. Тепер же він гадає, що всі еміґранти, всі інтеліґенти

повинні взяться за переклади, писання, друкування для народу. Бо в ньому, в народі, є жадоба до науки, до книжки. Він удержує школи, гімназії, рветься до освіти. А книжок немає... Так скінчилась історична подорож!... додає наш кореспондент. Правду пророкував делікатно здається Калинович в „Новій Добі": Савлю не стане Павлом. А з собаки не одершиш свинячого сала!... Характерно, що большевики використовували Винниченко, як приманку, для крамольних Українців. Оточивши його зі всіх боків шпиками, вони підслуховували його розмови з робітниками, з селянами; і тут же за дверими виловлювали бідолах і розстрілювали в чрезвичайках!...

Як довідуємось з певних джерел, славнозвісний представник мін. нар. освіти Антін Крушельницький доглупався до нового трюка: замовив Олесьов перекласти віршами якийсь гімназіальний підручник по історії України. Поет совістливо виконав своє завдання. Получилась чудовим віршом виложена історія, але в світлі ветерінарії. Шкода, що Вагнер поквапився вмерти. А тоб хитроумний голова видавничої комісії приспособив би може і його для аранжировки... вісім томів Грушевського.

Прибули до Відня мін фін. Укр. Нар. Р. Хр. Барановський і посол Васнлько.

Вітиковська „Боротьба" сповістила, що кол. голова рев. комісії п. Гаєвський (живий і здоровий) нічого, крім мізерної платні за свої труди не брав. З документів директорії і посольства видно, що п. Г-ський брав для своєї комісії пятьма нападами великі суми. При чому остання квота (339.360 к.) була видерта у Мартоса і Макаренка 12. V. 1920 р. під загрозою не здати слідчого матер'ялу. Так же, як і в свій час, Мик. Ковалевському, пропонуємо п. Г-ському довести нам нашу помилку судом.

21-го жовтня відбулися дві поминальні службі Божі за бл. п. Ф. П. Матушевського. На службі, відправленій в уніятській церкві св. Варвари, по українські, були присутніми громадські діячі на одній ниві з покійником, м. и. Мод. Левицький, О. Лотоцький, М. Грушевський, Антонович і др. Друга служба правилась у грецькій церкві, по грецькі; там, м. и. були присутніми п. п. Швець і Макаренко.

Огляд преси

Варшавська „Свобода" — орґан російського комітета, на чолі котрого стоїть Савінков, в різкій формі виступає вже скілька раз підряд проти лехковажного іґнорування ґенер. Вранґелем українського питання. Підкреслюючи, що Вранґель і Петлюра є тільки de facto, а не de jure представниками Росії і України, „Свобода" заявляє, що Кримський уряд тяжко помиляється, рахуючи, що уповноваження і права Петлюри є менш цінні від уповноважень і прав Вранґеля.

Тільки самим народам належить право вияснювати те чи инше своє підданство. Чого хотять народи русскій і українській? Хто може з чистою совіст'ю на це відповісти?... питає ґазета. Скликання установчих зборів потрібує часу. Але провадити горожанську війну без участи населення неможливо. В місцях, звільнених від большевиків, мусить бути негайно утворено громадянське урядування на підставі орґанізованого народного „волеизліянія". Воля народня, поглиблюючись і поширюючись в ході подій, без всяких утисків, розвяже ту тяжбу, розвязати котру не в силах ґен.

Врангель; і остаточно її виявить в установчих зборах — русских для Русских; в українських для Українців. Говорити зараз про всеросійські установчі збори — це значить не хотіти ніяких установчих зборів. Історичний момент для його скликання — це пройдений етап, котрий в ході революції вже ніколи не повториться.

І ґазета енерґійно протестує проти всяких українських суроґатів з Моркотуна, Могілянського, Цитовича чи з инших представників кол. гетьмана Скоропадського. На її думку такі суроґати тілько можуть остаточно утопити і Вранґеля і всю його камарілю.

„Витична лінія“ Вітика.

Вийшло, здається, останнє число Вітиковської „Боротьби“. Мухи в осени бувають найбільш уїдливі. Змобілізувавши останні непропиті гелєри, та зібравши всіх вигнаних за нікчемність та інтріґанство з контори і редакції „Волі“ співробітників і конторщиків, п. Вітик вилив новий цебер запашних помий на нашу часопись і її редактора. Переглядаючи те безпомічне, напівграмотне блягузкання, ми пригадали один інцідент з пахучої біографії цього кол. цісарського провокатора.

В Галичині орґанізовувався для допомоги голодаючій селянській худобі комітет на чолі з покійним Евг. Олесницьким, що здобув від уряду в допомогу на свою роботу 200.000 корон. П-н Вітик через скілька день в свому листкові так приблизно привітав це добре діло:

— Ви думаєте, мужики, що ті гроші підуть Вашій худобі? Помиляєтесь! Їх з'їсть отой віл на двох довгих ногах Олесницький!...

Хтось із молодших діячів запитав покійного депутата, як він думає реаґувати на ту заяву Вітика. Олєсницький, сміючись, відповів:

— А що мені з цим хуліґаном робити? Посажу в крімінал. А він через скілька день вийде тай скаже, що я дзвони з дзвінниці Св. Юра покрав!..

Редактор „Волі“ був менш досвідчений і обережний, думаючи, що у пана Вітика збереглась хоч крапля совісти і чести. І тяжко помилився. Вперед буде наука!...

Один із поважних читачів пише до редакції:

— Я був захоплений, прочитавши „Боротьбу“, думкою, як ця брудна компанія облила сама себе помиями і позбавила права дивитися в вічі людям. І повірьте, що так подумає кожний порядний чоловік на Україні! А Ви — секундантів? З таким же успіхом Ви могли би послати секундантів до асензаційної валки, що засмердить повітря, проїхавши перед Вашим носом через вулицю. І я певен — не з гіршими наслідками!...

Після прочитання останнього числа „Боротьби“ трудно непогодитися з такими порівнанням!...

11-та!

Вийшла одинадцята по щоту щоденна російська часопись за кордоном. Відомий Бурцев, за рахунок вивезеного з Катеринославщини та реалізованного у Франції українського хліба, одержав біля міліона франків на аґітацію, між иншим і протиукраїнську, і перетворив свій тижневик „Общее Дѣло“ в велику щоденну ґазету. А наше громадянство іронично позирає, як з кожі вилазить видавництво нашого одинокого тижневика за кордоном „Волі“, щоб протриматись хоч до кінця року... І навіть предплати акуратно не надсилає! Ну і нація-ж!...

Від Редакції

Поправка:

В вірші ш. В. О'Коннор-Вілінської „Рідна оселя“, „Воля“, т. IV, ч. 3, ст. 148, рядок 10, трапилась помилка. Замісць: „Він знає кожний двір, він знає, куди ідуть“, треба читати: „Він знає кожний двір, він зна, куди ідуть...“

ВОЛЯ
УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖНЕВИК

Т. 4. Відень, 30. жовтня 1920. Ч. 5.

М. Кушнір-Якименко.

Національна консолідація.

Під час останньої боротьби українського народу за своє національне та соціяльне визволення ми ще раз тяжким досвідом переконалися, що все російське громадянство твердо стоїть на ґрунті тої імперіялістичної політики, яку провадили російські царі за останні віки супроти своїх сусідів, а також непохитно змагається військовою силою приневолити їх до відмовлення від ідеї Суверенної Державности, погоджуючись що найбільше на перетворення Східньої Европи в таку федерацію, яка забезпечила б власне Росії повне панування над иншими державами.

Російське суспільство, що бореться активно проти совітського ладу при допомозі чужинців, як і та його ліва частина, що провадить боротьбу з середини, однаково катеґорично обстоють ідею, що тільки Російські Установчі Збори компетентні вирішити проблєму Східньої Европи — себ то, що тільки Росіяне мають право так або иначе роспоряджатись волею східньо-европейських народів.

Отже все антібольшевицьке російське суспільство продовжує стояти на ґрунті централізму, який тільки і міг би дати Росіянам можливість провадити таку економичну політику, яка забезпечила б інтереси російського народу, а також сприяла б їм розвивати ту культурну експанзію, яка називається „русіфікацією“.

Сьогодня, після помилкових спроб наших лівих ґруп — комуністів та соціялістів-революціонерів — шляхом відмовлення від суверенности України знайти ґрунт з російською совітською владою для позитивної роботи на користь розвитку української національної культури, соціяльного визволення народних мас та економичного відродження України — ми остаточно констатуємо також, що і російські комуністи, які на словах давали найдальше йдучі обіцянки, однаково консеквентно провадять супроти України стару російську національно-економичну політику.

Таким чином, коли деякі ґрупи українського суспільства ще вірять в порозуміння з Росіянами, то вони тим самим повинні одмовитись не тільки від суверенности України, а також і від можливости цілком повного національного визволення українського народу та від того бажаного нам розвитку народнього господарства, який забезпечував би найкраще соціяльно-економичні інтереси українських народніх мас.

Нині, коли боротьба з Совітською Росією перейшла ще в нову фазу, коли проти большевиків активно боряться тільки головним чином українські народні маси, а також російське антібольшевицьке суспільство, українське громадянство повинно особливо обережно ставитися до всяких спроб ворогів нашої Суверенної Державности внести в наші ряди розбрат і тим зменшити активність нашої боротьби.

Ми певні, що навіть ідучи ріжними шляхами до осягнення повної суверенности України, українське громадянство все ж вийде переможцем з теперішньої затяжної боротьби, коли всі його напрями будуть непохитно обстоювати Суверенну Державність і не піддадуться „провокаційній фразеольоґії“ Росіян „федералістів“, як правих так і лівих.

Очевидно, що в боротьбі проти Совітської Росії цілком допустима а може й бажана військова коöперація з російськими антібольшевицькими центрами — але нам завжди необхідно пам'ятати, що ці сьогоднішні спільники, як тільки впаде большевицька влада, виступлять проти суверенности України, і нам доведеться з ними провадити мабуть не менш жорстоку боротьбу, ніж з большевиками.

Ми всі знаємо, яких тяжких жертв коштувала нам польська допомога — отже будемо обережні, щоб порозуміння з Росіянами не привело нас до ще гірших результатів.

Але ми не одні в цій боротьбі — за Україною підуть Дон, Кубань, Біларусь, а можливо і ще деякі центри, коли ми з'уміємо зручною політикою нахилити їх до спільної боротьби проти російського імперіялізму.

Необхідно нам також не забувати, що велике значіння відограють у вирішенні проблєми Східної Европи Великі Держави заходу, і від нашої зручности та уміння використати протилежність їх інтересів залежатиме характер вирішення долі народів сходу Европи.

Але в конечному виводі вся наша боротьба залежить від консолідації національних сил принаймні на-вні. Ми розуміємо, що це не зовсім можливо досягнути для внутрішньої державної роботи — але для виступів в оборону Суверенної Державности нам видається вона цілком можливою.

Так ми констатуємо нині, що п. Винниченко і українські комуністи виразно висловлюються за суверенність Радянської України, п. Грушевський і соціялісти-революціонери боронять

цей принціп ще більш рішуче і послідовно, українські ґрупи, що згуртувалися біля гасла Суверенна Українська Народня Республика, активно борються проти большевиків на чолі з Петлюрою та його урядом і армією, і нарешті українські праві ґрупи, виразником яких є до певної міри Скоропадський, так само обстоюють Суверенну Українську Державу.

Отже на-вні українське громадянство могло би провадити боротьбу за суверенність, хоч би і сепаратно, значно в ширших розмірах і далеко активніще, щоб всі офіціяльні чинники, а також ріжні верстви суспільства Західньої Европи, нарешті переконалися, за що бореться український народ і його громадянство.

Що ж торкається внутрішнього фронту — то очевидно, що наше громадянство буде й далі йти тими трьома шляхами, які вже намічалися і раніше. Українські комуністи та соціялісти-революціонери, як відомо, стоять на платформі радянської влади, вірять в можливість світової революції і бажають знайти ґрунт для своєї роботи поміж робітництвом та частиною селянства.

Українські хлібороби-державники а також хлібороби з Української Народньої Партії бажають знайти для себе ґрунт поміж заможнішою частиною нашого селянства та міщанства і покладають свої надії на відновлення гетьманства на Україні, або краще сказати, на орґанізацію твердої монархичної влади.

І нарешті в центрі поміж цими двома бльоками соціялістично-радянським та хліборобсько-гетьманським знаходимо досить велике число дрібних українських партій та ґруп, які на наш погляд в сучасних умовах повинні б орґанізувати народно-республиканський блок, щоб спільними силами боротися за суверенність Української Народньої Республики.

Ми певні, що орґанізація народньо-республиканського блоку, в склад якого мали б увійти соціял-демократи, соціялісти-федералісти, народні республиканці, трудовики, народники, селянські соціялісти та соціялісти-самостійники, може за винятком тільки деяких персон з кожної ґрупи, які пристали б до перших двох блоків — була б дуже користним кроком в напрямі оздоровлення нашого суспільства від того сектанства та персональних інтриґ, які паралізували наше громадьке життя за останні роки.

Звичайно, що такий блок має тимчасовий характер — але без порозуміння цих ґруп ми вважаємо неможливим ні скликання предпарляменту, ні орґанізацію сталого державного ладу взагалі. Я тої гадки, що всі вищезгадані ґрупи за винятком соціял-демократів, які сьогодня також не істнують, як орґанізована партія — не мають майже ніякого ґрунту для істнування, як сепаратні політичні партії.

І завданням керовників цих ґруп є утворення поміж ними на певній платформі такої спілки, з якої народилась би згодом велика і впливова політична партія, яка, постановивши своїм завданням оборону інтересів дрібного і середнього селянства

та міщанства, змогла би через українську сільську та міську інтеліґенцію, „Просвіти“, „Січі“ та кооперативи нарешті міцно з'орґанізувати українські народні маси і цим покласти той фундамент, без якого неможливе спокійне істнування Суверенної Української Народньої Республики.

С. Золотаренко.

Іллюзії минулого — мрії майбутнього.

„Товариш Винниченко повернув з України. Повернув з важким, гнітучим душу комуніста і в першій мірі українського, досвідом“ ... „що ні у Великоросії ні на Вкраїні не істнує ніяка диктатура пролєтаріяту ... Замісць неї істнує диктатура касти комісарської і бюрократичної ... Ради (коли ще де істнують) є нічим ... Комісар — є усім. Він є паном життя і смерти громадянина“ ... На Вкраїні „все грабується і вивозиться, щоби забезпечити пайок в Московщині. Не диво, що на цьому грунті все процвітає, тільки не пролєтарська свобода, гідність і добробут ... Ще ніякий уряд так цинічно не оббріхував публичної опінії, як це робить уряд совітської Росії“ ... так пише орґан українських комуністів м. Відня і округи „Нова Доба“ в числі від 23. жовтня ц. р. А В. Винниченко до цього додає: „Правительство У. С. Р. Р. ... не є виборне, не є навіть сформоване К. П. (б.) У., а призначене Ц. К. Р. К. П. Це є бюрократичний апарат московського центра, який мусить провадити дані йому директиви в дусі загального принціпу найстрогійшого централізму ... Економична політика ... приводить до голого викачування з України її матеріяльних ресурсів. ... Говорити про національно-культурну самостійність при цій умові неможливо ... Українська мова, як торік була, так і тепер лишилась мовою нерівноправною; як урядовали раніше мовою московською центру по всіх інстітуціях українського правительства, так урядують і тепер, як одсилались назад папері, написані українською мовою, так одсилаються й в цей момент“ ...

„Не диво, пише „Нова Доба“ (диво лише, що вона це пише! С. З.), що не тільки комунізм в його московській формі (большевизм), є в масах здискредитований, але тратить кредит також і соціялізм.“

Здивовано зупиниться український читач перед цею сторінкою цитат розбитих іллюзій закордонних українських комуністів. Здивований не наведеними фактами, які були відомі на Україні всім рік і більш тому, всі без винятку, а тою твердолобою упертістю наших еміґрантів, які злочинно нікого не хотіли слухати, хто не зголошувався наперед комуністом, нікому не вірили, всіх інакодумаючих оголошували „дрібно-мі-

щанськими соціялістами," лаяли і оббріхували далеко безсоромніше московських своїх однодумців, на протязі 33 чисел свого орґану підтримували і захищали окупаційний (теперішня їх резолюція!) уряд Раковського і найбруднійшими засобами, якими вони сто очок наперед дали Москалям, поборювали всіх тих, що в найтяжчих умовах будували національну, свою, українську державність.

„Будучи відірваною від Росії й України, „Закордонна ґрупа українських комуністів", до якої я належу, мала змогу зазнакомитися тільки з декляративною, проґрамовою стороною діяльности керуючої партії", пише Винниченко зараз, після повороту до Карльсбаду. А до того він, на підставі цих большевицьких „деклярацій", облаяв і оплював ціле своє минуле, написав три томи „Відродження нації". На підставі цих чужих неповіренних і зо всіх боків оспорюваних декляративних заяв робив цей б. президент українського правительства і скілька лише часу тому претендент на президентуру замісць Раковського — політику, орґанізував партію, хоча би і еміґрантську, і збірався керувати сорокаміллінною країною . . .

Чи може хто сериозно, після тих отвертих листів, книг і покаянних заяв, віднестися до Винниченка чи до його спільників?

Чи може хто серіозно числитися з новими його заявами?

Все зло московської сістеми управління бачить Винниченко в „абсолютному централізмі" її. Доказу цього присвячена більша частина його „листа до українських селян і робітників".

Цілий лист власне взбудований навколо доказу цього тезису.

Але московські большевики більш реальні політики, ніж наш б. президент. Вони „пояснюють свою політику централізму революційною необхідністю і доцільністю. Нею вони пояснюють навіть можливість трьохлітнього істнування радянської влади, а також усі дотеперешні успіхи в боротьбі з контрреволюцією і економичною дезорґанізацією."

Цілком слушно. Бо спроба раптового переведення соціялізму в анальфабетній, наскрізь сільсько-господарчій, економично відсталій, війною знищеній і царатом зруйнованій б. Росії при слабій, на глиняних стовпах спіраючійся і скарбовими замовленнями зрощенній промисловості, з інтеліґенцією і населенням, незвикшими до самоуправи, до самостійного думання і ділання, з пролетаріятом напів селянським по звичаям, походженню і звязкам, слабим числом і орґанізаційно, з професійним рухом не стійким, без досвіду і практики — ця спроба мусіла би швидко загинути, коли би вона опинилась надовго в руках того народу, в руках рад, на основах самоуправи.

Але державна влада, цілий апарат управління, рухом стіхійної демобілізації фронту і розвитком російської аґрарної революції — опинився в руках большевицької партії, яка мала

до того ще намічену ціль перетворення російської політично-аґрарної революції в соціялістичну, а тому мусіла і стреміла до викоростання всіх стихійних сил революції для тої мети. Відціля залізно-необхідний шлях — від радянства до комісародержавія. Бо немає сумніву, що для ідейних керовників большевизму вже з початку була ясна необхідність переходу від диктатури солдатсько-пролєтарської до диктатури комуністичної партії, а ходом подій вони мусіли прийти до диктатури комісарської, власне до оліґархії Ц. К. Р. К. П.

В мент ліквідації правительства Керенського, в мент бунту самочинно демобілізовавшихся солдат, що голосно зветься „революцією“ 7. листопаду (25. жовтня ст. ст.), в мент ліквідації тих, що не з'уміли своєчасно справитися з війною і земельним питанням, в той мент захоплення державної керми большевиками — поставила історія свій діаґноз — Росія повертає до абсолютного централізму, як до єдиного методу управління нею „в цю перехідну добу розвитку від капіталізму до соціялізму“, а не переходить вона до влади „робітничо-селянських мас“, до „радянської системи устрою громадянства“, як числять Винниченко і „Нова Доба“.

Ця точка погляду Винниченка, якої він ще тримається, як і метода поборювання ним „помилок“ московських комуністів, які він бачить головне в методі „абсолютного централізму“ — є радянська керенщина, давно вже ізжита в Росії більшостю комуністів і якою поводарі останніх ніколи власне і не хоріли. Ця „хороба“ відокремлює закордонних українських комуністів від московських, а не „помилкове“ розуміння Москалями системи „радянського устрою громадянства“. „Українські“ комуністи на Україні вже в цьому змислу цілком видужали, як це констатує і Винниченко, коли він пише, що „не диво бачити деяких Українців-комуністів, членів К. П. б. У., які, щоб заслужити право бути „справжніми“ комуністами, майже одреклися своєї національности, стали ренеґатами й часом з більшою ворожістю виступають проти національних українських змагань, ніж самі неукраїнці“.

Так мусить бути зо всіма тими, що хочуть згвалтувати історію. Цього хочуть свідомо московські комуністи, наївно домагаються цього і Винниченко з товаришами.

Але перші льоґічно для здійснення акту згвалтування висувають відповідні методи, а Винниченко іде шляхом тої самої керенщини, яку він так облаяв в свойому історично-памфлєтному творі. Звичайно, обрали наші комуністи цей метод не добровільно, а лише тому, що сидючи у Карльсбаді, чи у Відні, иншого не обереш.

Тому напевно не страшна є заява „Нової Доби“, що „цій політиці виповідаємо боротьбу і будемо вести її так довго, аж доки вона не буде усунена“ (перемогою війська У. Н. Р.! С. З.)

Не страшна, напевно, для московських комуністів і резолюція „Закордонної Групи У. К. П.“ з її „протестуємо перед лицем усього комуністичного світа як найбільш рішуче і робимо відповідні з цього консеквенції“.

Прийдеться лише п. Варшавському-Бронському зробити з цього „відповідні консеквенції“ і усилити агентурний догляд за помешканням „Нової Доби“ і кав'ярнею „Геренгоф“ . . . Цим „боротьба“ у Відні і скінчиться.

Але не скінчиться боротьба українського народу на Винниченковських листах і новодобістських резолюціях. Не скінчиться, аж поки не счезне цей „стан фактичної окупації“.

По соціяльному складу більшости населення села і міста є Україна „дрібно-буржуазна“ країна, як що приміняти звичайну терминольоґію, що під цим означенням розуміє всіх дрібних власників, що самі, або за деякою сторонньою поміччу працюють на своїй землі, в майстерні чи крамниці. Це є той конґльомерат соціяльних груп, які до соціялізму ставляться прихильно або байдуже, доти, поки він не погрожує відносинам власности в їх сфері. Західний соціялізм, оскільки це відноситься до дрібного селянського господарства, назвичайно обережно числиться з тим, що ще довго після переходу промисловости до державно-народнього управління, як зараз кажуть, після „соціялізації“, залишиться на селі приватна селянська власність та індивідуальне господарювання.

З тим, ще в більшій мірі, числяться російські комуністи, що остаточно відмовились від спроб заведення сільських комун, а навіть більш того, в земельній програмі III. Інтернаціоналу видвинули, як першу необхідну річ для країн, що мають проходити соціяльну революцію — поділ земель великих власників поміж селянством, програм, які західні соціялісти, навіть найлівійші, визнають для Европи погрозою економичної деґрадації.

Як що большевики живуть не в ладах з селом на Московщині, та в отвертій війні на Україні, то це виключно тому, що вони примушені наслідком своєї передчасової і хаотичної соціялізації міста вимагати і добувати харч від села без жадного еквіваленту, що вони мусіли цілком знищити природний товарообмін села і міста. Тому правий Винниченко, коли він пише в свойому листі, що відносно України ця „бюрократична, продовольча, економична, земельна, адміністративна, національна і т. д. політика . . . є як раз причиною невдоволення мас, а не . . . система радянської влади“.

Бо радянська влада тут дійсно не при чому. На Україні село та й місто ніколи власне її не бачили, а тому можно її розглядати лише як Винниченковський проєкт сістеми управління, а не як соціяльний порядок комунізму, бо цей останній на ділі з 1918 року по цей день мав свій прояв відносно села лише у „викачуванню з України її матеріяльних ресурсів“,

та в тому, що „все грабується і вивозиться, щоби забезпечити пайок на Московщині“.

Що „український сільський пролєтаріят і півпролєтаріят має в собі виразний клясовий інстінкт і гостро виступає в обороні своїх інтересів“, між иншим шляхом повстань проти московської влади, — ніхто не буде тому суперечити.

Але і Винниченко визнає, що той самий сільський пролєтаріат і півпролєтаріят, що складає „комнезаможі“ . . . „являються найбільш протестуючим елєментом проти шкідливої продовольчої політики спеців і бюрократів“. Лише він через окуляри свого „утопичного комунізму“ числить тих „спеців і бюрократів“ річчю неприродною для сучасного „комунізму“, а неістнуючу і ніколи неістнувавшу на Україні радянську форму влади — природною.

Ми-ж числимо, що московські володарі України більш розуміються на тому, що для московського комунізму „специ і бюрократи“ річ цілком природна і необхідна, а „радянство“ зайве і шкідливе. Лише глибоко помиляються і Москалі і винниченковці, коли вірять (?), що самий той „комунізм“ — природний для сучасної України.

Український народ — народ селян і робітників — повторюємо ми вслід за Винниченком. Великої кількости селян і невеликої — робітників. Україна-країна працюючих — на землі, в майстерні, в крамниці; дрібних хазяїв, ремесників, робітників.

„Всяке визволення працюючих кожного краю, а так само й України, повинно бути справою самих цих працюючих“. Це блискуче показав досвід всіх орієнтацій українського суспільства — на Антанту чи Польщу з одного боку, на Москву і Раковського з другого. Це блискуче показав сам український нарід своїми повстаннями — проти Німців, проти Скоропадського, проти большевиків.

Для українських комуністів шлях до українського народу — заказаний.

Це також блискуче показав досвід трудово-радянських спроб Директорії Винниченка, досвід ренеґатів — „боротьбистів“, досвід московської влади на Україні, подорож і поворот Винниченка.

Доля українських комуністів — бути закордонними комуністами.

Бути мрійниками . . .

* * *

Досвід подорожі Винниченка викликав нові надії на цілком протилежному полюсі.

Б. гетьман Скоропадський, якого Винниченко в листопаді 1918 р. повстанням під гаслами національної незалежности вигнав з України, почав в останні часи заявляти про своє істнування.

І заяви ці він робить під тими самими гаслами національної незалежности, які Винниченко зараз старанно одпихає на самий дальший край.

Принціп федерації пролєтарських партій і держав — пропаґує зараз Винниченко; в своїх федералістичних гріхах кається нині Скоропадській.

Винниченко в мріях своїх про радянську Україну пригадує „повстання укр. селян проти ...Центральної Ради... боротьбу з Директорією“ . . . Вказує на симпатії деяких елєментів села до радянської влади на Україні, „сама можливість істнування“ якої „була обумовлена цими симпатіями“.

Скоропадський вказує на свої „заслуги“, на „порядок“, на запаси 400 міліонів пудів хліба, на три міліона пудів цукру . . . Смачні для Антанти річі, які п. гетьман мав 1918 р.

Перший забуває про московську окупаційну армію на Україні, забуває Муравьєва, про масові розстріли селян і інтеліґенції, про бестування черезвичайки, про контрибуції з міст; другий — про міллiонне німецьке військо, про карні експедиції, про спалювання цілих сел, про контрибуції з селян, про поворот поміщиків . . .

Але перший чесний, чистої води мрійник, син свого народу, хоч і показує себе „інтернаціоналістом“, тому цілком безпечний. Особливо після паломництва в Москву. Яко політик — скасований.

Другий небезпечний інтріґан, чужий українському народові, в свій час чужими штиками нам пришитий, і зараз знова до України пришиваючийся.

Але українському народові нема діла до великопанського гетьмана. Навіть остаточно „націоналізовавшогося“. Бо український нарід бажає самостійного життя на своїй землі, а не на поміщицькій... З панами йому не по дорозі, навіть коли „хліборобами“ звуться . . .

Мод. Левицький.

Паки й паки.

(Про нашу літературну мову).

Гріхи що до граматики.

Перебігаючи вкоротці граматику, зазначу хоч найчастіші гріхи наші проти неї.

Родовий відмінок на **у**, **ю** замісць **а**, **я** в нашій мові вживається значно частіше, ніж у московській; крім спільних із нею форм: чаю, сахару, піску, меду, що означають частину якогось матер'ялу, та кінцівка вживається у нас для ймен змислових: часу, розуму, болю, жалю, догляду, клопоту, коліру і т. д. Часто трапляються помилки: без розума, того самого коліра, на кінець світа (замісць: на край світу) і т. д.

Світ замісць світло — теж московізм, рівно-ж як місто замісць місце.

Місцевий одмінок імен муж. роду помилково змішують з давальним, бо де-які особові йменники мають цю форму спільну: при батькові, на злодієві

шапка горить, панахида по Шевченкові; це не дає право казати: на лобові, на мостові, на тому кораблеві замісць: на лобі (або краще: на чолі), на мості, на кораблі.

У множині дуже часто місцевий одмінок заміняють на московський лад давальним: по степам і хуторам, по тим прикметам зам.: по степах, хуторах, прикметах.

Де хто з наших письменників — і то не з останніх — у цьому-ж одмінку вживає провінціалізму: на плечіх, на очіх, чого не слід заводить у письменство так само, як наприклад волинського твердого **а** замісць **я** (радно, ратувати, рабий).

В іменниках женського роду иноді трапляються, московські вкорочені форми: вона була йому доброй жінкой, до моєй сестри, написав моєй сестрі. Цього ні в якому разі не можна допускати.

Родовий множини жен. роду має у нас иноді своєрідну форму, подібну до муж. роду: бабів, матерів, хатів (хоч є і хат), також: старостів, рід Щербинів, хоча староста і Щербина в инших одмінах ідуть по тіпу женського роду. Цього ні в якому разі не можна вважати за помилку і заміняти московізмами: баб, матерей, старост, рід Щербин.

Що до прикметників, то найчастіша помилка, що трапляється навіть у добрих письменників наших — то степені рівня цілком московські замісць чистих специфічних наших: більш відомий, більш видатний, більш потрібний і т. д. замісць: відоміший, видатніший, потрібніший. Далі: самий кращий, самий певний, самий талановитий і т. д. замісць найкращий, найпевніший, найталановитіший.

У відмінках прикметників і де-яких заіменників теж трапляються московізми: з Білой Церкви, своєй охотой, того самого і т. ин.

Иноді вживають нашої таки форми, але так не до речі, так по московському, що аж квасом смердить. Це особливо помічається на вкорочених формах прикметників. Тих форм у нас мало, наша мова їх не любить (у московській та польській мові їх багато): здоров, годен, ладен, варт, готов, ласкав, повинен, рад — тай годі. Ще є форма певен, та й то вона, мабуть, завелась у нас і не так давно і, либонь, на польський та московський зразок. Отже мало того: цеї, не зовсім рідної форми вживають у нас ось як (цітую з наказу одного з міністрів У. Н. Р.): „Певен, що підлеглі мені урядовці окажуться на висоті свого завдання“ ... Як живий стає перед очима Его Высокопревосходительство: „Увѣренъ, что повѣдомственные мнѣ чины окажутся на высотѣ своей задачи“ ...

Чи не простіше, чи не так бюрократично було-б може: „Я певний (або: сподіваюся, маю надію, — бо в таких наказах „певність“ дуже нещира), що підвладні мені урядовці (або може: що урядовці такого-то міністерства, — щоби не тикати в очі людям тою підвладністю, яку вони й без того розуміють і почувають на своїй шкурі) добре зрозуміють важливість свого завдання ...

Коли наша мова не любить укорочених форм прикметників, за те вона дуже любить приналежні прикметники і вживає їх охотніше за родовий відмінок іменника: замісць хата Івана, дочка коваля, син столярів — краще казати Іванова хата, ковалева дочка, столярів син і т. д.

Великий знавець нашої мови, що з пієтизмом шанував своєрідні прикмети, дух її — Б. Грінченко — дав нам зразки найчистішої, найколорітнішої мови в перекладі свойому Костомарової „Чернигівки“, що була написана, як відомо, в оріґіналі московською мовою. Ось один уривок із тої „Чернигівки“ що до тих приналежних прикметників.

„Прийшла й дочка її, сотникова Булавчина жінка“.

Напевне можна сказати, що сучасні наші письменники й перекладачі, принаймні 90% їх, переклали-б слово по слову з московського: „прийшла і дочка її, жінка сотника Булавки“. Проте-ж і Б. Грінченко теж учився московською мовою, на службі теж мусів її вживати. Але він так любив своє рідне, що переміг усі труднощі і без граматики навчився рідної мови краще за тих, що нині й по граматиках навчаються її аби-як, або здебільшого і вчитися її не хочуть, бо вважають себе за авторітети в питаннях мови. Коли-б вони, по-

кинувши свої гордощі, прислухались уважно до чистої мови бабусі — селянки, то почули-б (і запам'ятали-б!), що вона скаже не йнакше, як: „А це старостів Перепеличин онук“ або: „зайняв удовину ковалишину худобу“, а не: внук старости Перепелиці, або худобу вдови коваля.

Навіть що до числівників доводиться робити де-які уваги в обороні нашої мови.

Українська мова ширше за московську вживає збірних числівників: не тільки двоє, троє і т. д., але й десятеро, п'ятнацятеро — до тридцятеро; навіть у складних числах обидві частині вживаються у збірній формі: двадцятеро й двоє, тридцятеро й шестеро і т. д.

Маємо й здріблені числівники, чого не має ніяка инша мова: двойко, тройко, двоєчко, шестірочко і т. ин.

Дрібні числівники теж уживаються ширше, ніж у московській мові: пів-чверта, пів-п'ята, пів-шоста і т. д. — до пів-девята. Це старовинна форма, але вона ще живе у нас і забувати її не слід. Колись вона була і в московській мові, але нині в ній лишилося тільки „полтора“: у старовинних московських „былинахъ“ знаходяться инші:

„Чару зелена вина в полтретя ведра“.

Забувають часто наші: двічі, тричі і без потреби заміняють їх чужими: два рази, три рази.

Нема у нас московської „дюжины“ і польського „tuzina“ і не треба притьмом заводити їх у нашу мову. Обійдемося якось і без цього.

Галичане завели полонізми: прийшло десятьох жовнірів; по нашому було-б: десятеро жовніра.

Де-що про заіменники. Дуже часто зустрічаються помилки правопису: еї (зам. її), міні (зам. мені), чія, чім, тім, тіїх, тіх, ціх, нащіх, навіть котріх — замісць: чия, чим. тим, тих, цих, наших, котрих. На іх родовий множини мають тільки: моїх, твоїх, своїх, чиїх і всіх.

Наша мова не так широко вживає заіменника котрий, як московська й польська і волить заміняти його заіменником **що**, де тільки можна. Напр.: згубив книжку, що її батько дав. Це той Перший, що загарбав нашу Україну (Шевч.)

За те з дієсловом та відмінками його помилок буває сила.

Найчастіша помилка і власне та, що дуже псує, обмосковлює нашу мову, є зловживання страдальною формою дієслів. Ця форма в українській мові вживається тільки там, де нема дієвої особи:

Ой чия то хаточка не заметена?
Ой чия то дівчина не заплетена?

Сказано тобі. Це йому пороблено — і т. ин. Ставити тут дієву особу в орудному відмінку, як це робиться в московській мові, у нас рішуче не можна, напр.: мною було сказано, закон, вироблений міністром, книжка, написана автором — це все московізми, що дуже псують дух нашої мови. У нас дієва особа не може стояти в орудному відмінку, а конче мусить бути в іменному: я сказав: закон, що його виробив міністр, книжка, що написав автор. В орудному відмінку при страдальній формі дієслова у нас може стояти тільки пасивний, а не активний іменник, знаряддя дії (ablativus instrumenti): це написано пером або олівцем, а не автором; трава столочена кіньми — значить, що хтось толочив її кіньми, а не самі коні толочили. Такі московські пасивні форми треба у нас перевертати в активні.

Прикро читати такі помилки в урядових наказах, в універсалах і відозвах, бо це ніби якось узаконює таку хибу; прикро бачити їх у творах наших талановитих письменників, бо їх беруть за зразок, иноді може й у школах будуть цітувати ті гарні уривки з поганими помилками проти нашого стілю. Наприклад у П. Граба:

Всі жита грозою збито,
Полягла трава...

Правда, поетам дозволяється більше вольностей, як прозаїкам або урядовим особам; але і в цьому прикладі, я думаю, було-б не менше поезії, коли-б автор був обминув ту прикру помилку:

> Всі жита гроза побила,
> Полягла трава...

Та саме те слово „гроза" — чи воно наше?

Дуже часто й багато помилок з окремими дієсловами, що їх калічать, переводячи живосилом у другий стан або додатки при них ставлять на московський або польський (у Галичан) лад. Ось де-які з тих помилок:

Дивитися, роздивлятися у нас середнього стану, а значить не може мати при собі прямого додатку. Тим часом раз-у-раз читаємо таке: роздивилися протест (замісць: розглянути протест). Роздивитися можна по хаті, навколо себе. „Ходить по хаті і роздивляється або розглядається" — це по нашому; але сказати: закон роздивляється чи розглядається — це така сама паскудна помилка, як-би по московському сказати: „Соня, ты опять стаканъ лопнула?" Або: „Ахъ, этотъ человѣкъ меня погибнетъ!"

Вчити у нас тільки діяльного стану: вчити дітей і не чому, а чого: французської мови. Отже сказати: вчити мову — буде nonsens для нас і запеклий московізм; треба: вчитися мови або, хоч із варварізмом: студіювати мову. Несвідомо й Великий Кобзарь наш зробив помилку: і чужому навчайтесь, — треба: і чужого навчайтесь. Нападати кого, а не на кого: троє одного напали. Такий мене страх напав!

Займатися може паливо в печі чи у грубці; зайнялась солома. Отже не по нашому буде: займається фізикою чи там чим иншим. Так само: займати когось розмовою, займи дитину, щоб не нудилась, — не добре по нашому (займи телята з паші). Треба отже шукати инших слів для таких виразів, наприклад: забав дитину.

Вживати: заживати чого, а не що: вживає горілки, вживає чужих слів у нашій мові. Грати на скрипку, на дудку, а не на скрипці, дудці.

„Тай найняла козаченька на скрипочку грати".

> „Заграй мені, дударику, на дуду,
> Нехай-же я своє горе забуду". (Нар. пісні).

Доходити чого, а не до чого: дійшов способу.

Іти по воду, а не за водою. Можна сказати: човен пішов за водою, — але це зовсім инше: поплив по течії, понесла його вода. Так само:

Послати, побігти по лікаря, а не за лікарем. Бігти або йти за возом, біжи за Химкою і заверни її — це зовсім инше значіння.

Заграти, заспівати, утяти — веселої, а не веселу. Випити гіркої.

Галичане, що взагалі менше за нас, Наддніпрянців, псують мову, все-ж таки нагинають наші дієслова на польський штиб. Наприклад:

Заосмотрений в зброю — рабський перетвір польського zaopatrzony w broń — замісць: забезпечений зброєю. Польське дієслово замінили поганим московізмом, тоб-то втікаючи від Сціли вскочили в Харібду, ч все-ж таки лишився полонізм. Так само:

Змагатися о що, о що ся росходить (o co się rozchodzi) замісць за що, з приводу чого або з якого приводу.

Допуститися мордів (дослівно: dopuścić się mordów) замисць: заподіяти, вчинити злочин, душогубство, дійти до вбивства, душогубства.

Забрали йому (у нього) всі гроші; вмерла йому мати (його мати).

Дістав буком, дістав у шкіру (dostał w skórę). У нас дістати вживається в літеральному розумінні: вилізь на горіще і дістань то-то; не спинайся, бо однаково не дістанеш: дуже високо.

Зголосилося на цей заклик п'ятьох (zgłosiło się ... pięciu) замісць: озвалося, відгукнулося чи згодилося п'ятеро.

Злочин на особі о. Юрика . . . Ходити на університет і т. ин.

Найвища Рада узгляднила (uwzględniła) замісць: взяла на увагу, або-що.

Випиратися того вчинку (wypierać się). Чому не: відрікатися?

Просити о поперття (o poparcie). Чому не: просити помочі?

Вертати там, відки приїхав (вертатися туди),

Діткнений хоробою (dotknięty chorobą). Хворий, недужий?

І так без кінця-краю майже у всякому числі галицьких („зглядно" і американських) газет і журналів. Завзято змагаються Галичане з польськими заборчими намірами і з полонізацією, але, самі того не помічаючи, так полонізують українську мову, що ледве чи могли-б вороги-Поляки так „гарно" це зробити.

* * *

Не слід, на мою думку, заводити в письменство такі провінціализми, як неправильні відмінки дієслів: ходе, носе, просе, купе, злупе — замісць: ходить, носить, просить, купить, злупить, так само, як: пишеть, хочеть — замісць: пише, хоче.

Чималий клопіт нам із дієприкметниками та дієприслівниками („причастія" та „дѣепричастія"). Іх в українській мові небагато; може колись їх буде більше, але тепер не слід нагромаджувати їх, живосилом беручи з московської та польської мови: виходячий, пишучий, бачучий, ділає вражаючо і т. ин. Коли й маємо ми трошки тих дієприкметників, то вони ніби втратили признаки дієслів, а стали простими прикметниками, і перекладати їх на московську мову краще прикметниками, ніж дієприкметниками. Напр.:

маючий — зажиточный, а не имѣющій,
терплячий — терпѣливый, а не терпящій,
балакучий — болтливый, а не говорящій,
видючий — зрячій, а не видящій,
болячий, болючий — болѣзненный, а не болящій і т. д. „Побачив поблизу стоячу Дору" (Кобилянська) — бренить дуже чудно. „Стояча вода" — це ще можливо.

Вражаючо, питаючо — дуже прикрі полонізми, яких ні в якому разі не можна заводити в нашу мову.

Дієприкметники страдального стану минулого часу пишуть з одним н, а не з двома, як у московській мові: вроблений, заметений, написаний, і т. д. Не треба змішувати цього з прикметниками, що мають наросток — енний, бо це зовсім инша річ: страшенний, нужденний і т. ин.

Не треба зловживати йменниками, витвореними з дієслів; їх у нашій мові поки-що небагато; може з часом їх утвориться більше, але витворювати й нагромаджувати їх надміру не слід, бо це робить мову тяжкою й кострюбатою. Треба, де можна заміняти їх иншими йменниками, не дієслівними, а де такого знайти не можна, старатися перевернути речення так, щоб оминути те прикре слово. Напр. замісць:

Порозуміння — згода
навчання — наука
увязнення — неволя
уживання — вжиток
зустрічання — зустріч
голодування — голод
домагання — вимога

Ось уривок із одного протоколу: — Голова поставив на обміркування зібрання питання про утворення комісії постачання" — чи не простіше було-б: „Голова просив збори обміркувати справу з комісією постачання"? Замісць п'яти кострюбатих неологізмів лишається тільки один.

Ще гірше бренять новоутворені дієслівні йменники з кінцівкою — ини: відносини, обставини, умовини і т. д. В народній мові такі слова мають характер якогось обряду чи святкування: хрестини, оглядини, заручини, переносини (коли збіжжа молодої переносять до молодого); отже особливо треба обминати такі

неологізми; замісць: в яких вони відносинах? — як він до нього ставиться; замісць: при таких обставинах або умовинах — я волів-би сказати: при такій рахубі (це щиро-народнє і н а ш е слово, якого нема ні в московській ні в польській мові).

* * *

Про невідмінні частини речення багато не казатиму. Трапляються й тут московізми й полонізми. Так: приїменників із давальним одмінком у нас нема; иноді трапляється і в народній мові московізм **к** (особливо в лайках): іди к бісу. А приїменник **по** цілком помилково вживають у нас із давальним одмінком, як доводилось уже про це казати: по степам і хуторам, по гарячим слідами, замісць: по степах, хуторах і гарячих слідах. Ця помилка базується хиба на змішуванні місцевого відмінка з давальним, що дійсно бренить однаково в де-яких іменниках особових і в іменниках женського роду: батькові, Шевченкові, — хаті, руці. Але, як-би, не оглядаючись на московську мову, наші люде трошки поміркували над цим, то побачили-б, що є ріжниця між тими подібними формами відмінків: не тільки-бо: по батькові, по Шевченкові, але і **на** і **при** батькові, Шевченкові, а вже **на** і **при** безперечно вимагають місцевого, а не давального відмінку; так само і **по**, **при**, **на** хаті, руці і т. д. Отже у множині буде: **по**, **на**, **при** батьках, хатах, руках, степах. хуторах, а не батькам, хатам, степам.

Приїменник **о**, **об** має у нас дуже обмежений вжиток: вдарився о (об) поли, вдарь лихом об землю. Отже московізм буде: зняти питання **о** п о м і ч (про поміч), сперечатися о б т и м (про, за це). Галичане завели полонізми: змагатися **о** т о, зачепився **о** д в е р і, **о** щ о ся росходить.

Треба сказати ще про два злучника, що їх помилково перетворили у два дуже погані полонізми.

А б и значить у нас те саме, що московське л и ш ь б ы і польське b y l e b y. Отже ні в якому разі не можна вживати його, на польський зразок, замісць нащого щ о б и. У нас можна сказати: аби день до вечора; робить так, аби збути; дав йому карбованця, аби відчепився.

Тим часом раз-у-раз в урядових паперах, а як-коли то й у часописах зустрічаємо такі вислови: прошу вжити заходів, аби це було виконано, — в перекладі на московську мову це буде: прошу принять мѣры, лиш бы (а не что бы) это было исполнено. Иноді через цю помилку може змінитися і зміст речення, наприклад:

Робить, щоби скінчити до вечора.

Робить, аби скінчити до вечора —

у першому можна думати, що говориться про людину роботящу, у другому — про ледащо.

Галичане, цілком на польський штиб уживають злучника **а** замісць **і**: школа **а** релігія.

* * *

Що до помилок проти складні (сінтаксису), то тут уже менше загальних, тіпових московізмів та полонізмів, і трудніше підвести їх під категорії, але за те безмірно багато поодиноких виразів, що бренять для вкраїнського вуха дуже прикро, гидко і дуже псують дух нашої мови. В кінці я подаю спробу покажчика такях московізмів і полонізмів, що, певна річ, не вичерпує й десятої частини їх, а тут постараюся зібрати й зазначити хиби проти складні.

Не можна заміняти в нашій мові минулий час наказовим способом, як це практикується в московській мові: „А він в і з ь м и т а к и н ь або „а він і н а п и ш и на це" — замісць нормального: взяв і кинув, написав.

Так само: „а він д а в а й кричати" — замісць нашого: а він ізняв репет, або-що.

Також нема у нас московської форми неозначального стану замісць будучого часу: сьогодня б у т и грозі — замісць нашого простого: сьогодня буде гроза (туча? громовиця?).

Так само: н е б у т и йому щасливим (не бывать Торжку Новымъ Городомъ) зам.: не буде йому щастя, не буде він щасливий.

Теж не можна вживати на московський штиб наказового стану замісць умовного: не ходи він туди, то був-би живий; у нас для цього є давно-минулий час, якого не має московська мова: як-би він був не ходив туди, то був-би живий. Така форма наказового стану подекуди зустрічається в наших лайках (цього сорту лексікологію широко запозичили ми у Москви): будь я проклят! „Не будь я песький син, коли вже вдержу більш!“ („Пан та собака“ Гул.-Артем).

У додаткових причинних реченнях часто зустрічається московський вираз: „дякуючи тому“ (благодаря этому), дуже незугарний в нашій мові. „Дякуючи тому, берлина розбилася“. Таке речення дивовижне і з граматичного, і з логічного погляду: берлина не може дякувати та й нема за що дякувати, коли розбилася. По нашому треба було-б сказати: через те, тому або тому-то берлина розбилася. „Дякуючи“ у нас можна вживати тільки в простому розумінні: гості встали, дякуючи господареві за хліб та сіль. Я написав йому листа, дякуючи за поміч.

Дієприслівники („дѣепричастія“) ми маємо теперішнього й минулого часу; але минулого часу вживаються значно частіше, ніж теперішнього часу, і часто заступають ці останні особливо в додаткових реченнях, що надає особливого колориту нашій мові, якого не слід псувати, притьмом натягаючи наші речення на московський копил. Напр. „желая помочь, мы иногда вредимъ“ — треба перекласти: хтівши (а не хотячи) помогти, ми иноді шкодимо.

Дієва особа в додаткових реченнях часу ставиться не перед дієприкметником, як у московській мові, а після нього і переноситься з головного речення в додаткове. Це дуже орігінальний наш оборот, стародавня форма, яку я назвав-би своєрідним українським nominativus absolutus. Напр.:

Бачивши батько Грицькову причину, лап його зараз за чесну чуприну (пісня про мудрого Грицька).

Вважаючи владика на це прохання, дозволив їм узяти шлюб у Петрівку („Чернигівка“).

Такі гарні своєрідні форми зустрічаються часто у старих українських документах, у літописах (напр. Самовидця) і чистій народній мові. Даремна річ шукати їх у сучасних наших письменників та у всяких партійних часописах . . .

* * *

Де-які речення, складені з наших слів, але на чужий нам штиб.

Московізми:	Наше:
Б'ється, як риба об лід	Побивається, сердешний.
Бесіди не може бути / Слова нема	Що й казати. (Бесіда — приятельська розмова при чарці)
Вдарив лицем у грязь	Сорому набрався.
Від нічого робити	З нечев'я.
В ус не дує	Йому байдужісінько.
Посидів годину — другу	Просто: годину, годиночку.
Диву дався	Здивувався.
До тих пір, з тих пір	Доти, з того часу.
Між тим (це дуже часто)	Тим часом.
На днях	Цими днями.
Кожного дня, місяця, року	Що дня, що місяця, що року.
Сьогодняшній день, торішнього року (масло масляне)	Сьогодня, нині, торік.
Не к добру	Не добрий знак.
Ні-ні тай заплаче	Раз-у-раз плаче.
Ні з того, ні з сього	З доброго дива.
Пожалував орден	Дав ордена (Пожалував ордена і не дав).
Так сказати, так мовити (полонізм: що так скажу)	Мовляв, мовляли, сказать-би.
Не дивлючись на те / Тим не менше	А проте.

Так як	Бо, або: а що.
Перше всього	В сам-перед.
Чого доброго	Нема у нас такого виразу.
Обнадіяні антантою	Антанта їх запевнила.
Із-за недостачі міста	Через недостачу місця (із-за у нас нема; є: з по-за хати).
Не по нутру йому	Не по ньому.
Слава несеться	Несеться курка, а слава шириться. „Слава“ у нас може бути й погана: „Пожалійте сиротину і не вводьте в славу“ (Наталка Полтавка).
До речі мовити („къ слову сказать“)	Просто: до речі.
Рахувати своїм обов'язком	Вважати за свій обов'язок (рахувати можна гроші, яйця)..
Згубив надію	Втратив надію.
Згубив грошей багато на цю справу	Втратив багато грошей (можна і згубити гроші, коли випав гаман із кишені, але це по моск. потерял, а не потратилъ).

Полонізми:	Наше:
В цей спосіб	Таким чином.
Діткнений хоробою	Просто: недужий, хворий.
Від кількох днів	Вже декілька днів.
Вертати там, звідки приїхав	Вертатися туди, звідки.
Тішитися здоров'ям, повагою	Користуватися, заживати.
Забрали йому всі гроші	Забрали у нього.
Вмерла йому мати	Вмерла його мати.
Бувай нам або мені здоров	Просто: бувай здоров.
Україна шпіхліром Польщі	Україна є шпіхлір Польщі.
Опустив Варшаву	Покинув або виїхав з Варшави.
Аґітація, забаччю (!) якої	Аґітація, що має на меті.
Мусіли цофнутися назад	Мусіли відступити назад.
Вп'ялив вигребуючо (?) очі на стоячу Дору (Кобилянська)	По якому це?
Подивляти такі порядки	Дивуватись на такі порядки.

Станислав Дністрянський.

Нові проєкти української конституції.

I.

Маю перед собою дві щіткові відбитки, під наг.: „Устрій Української Держави“, Проєкти Конституції Української Народньої Республики“ (Львів 1920). Передав мені їх редактор „Волі“, щоб я висказав свої погляди про їх зміст. Дуже радо я принявся за це діло, бо вже від довшого часу доходили до мене чутки, що кодифікаційна комісія виготовлює начерк української конституції, але щойно сьогодні найшов я можність приглянутися близче вислідам праці цеї комісії. Яж уже від черги літ займаюся студіями з обсягу модерного державного права і стежу уважно за розвитком цих політичних подій, які відбуваються перед нашими очима, шукаючи наукових основ для всього того, що розгривається у житті усіх цивілізованих народів. Так і на справу української конституції дивлюся перш за все оком наукового дослідника; з другого однак боку не перестаю бути ані на хвилю українським громадянином, який однак в народніх справах не знає понад власну національну совість ніяких партійних чи непартійних авторітетів. Та вважаю, що якраз у найважнійшому питанні нашої національної будучности, у питанні про майбутню конституцію українського народа, не можемо оглядатися на якінебудь

хвилеві обставини, чи хвилеві політичні конюктури — тільки мусимо змагати до відкриття правдивих основ того, що має становити про політичну судьбу народа.

З тим приступаю до розбору обох проєктів конституції. Перший з них, виготовлений Дром Степаном Бараном, другий*) правительственою комісією із 15 членів на основі першого проєкту. Проєкт Дра Барана був уже 13. травня с. р. ухвалений Всеукраїнською Національною Радою в Камінці на Поділлі — між тим, коли над другим проєктом радила комісія в місяці вересні та покінчила наради 1. жовтня с. р.

Вже з самого початку насувається питання, чому минуло майже пів року від виготовлення першого проєкту, а наша суспільність нічого про це не знала. Конституція — це найважнійше питання сучасного життя одиниці і життя цілого народу — тому не можна проєкти замикати in camera caritatis, а навпаки було обовязком подати їх негайно до публичного відома. Подібні закони приготовляються звичайно осібними анкетами; висліди цих анкет списується та оголошується їх друком, щоби всім інтересованим кругам дати можність висказати свої погляди та свої бажання; а ніхто не може чейже й сумніватися, що в справі конституції інтересований є весь нарід. Якраз тому, що політичні злидні не дають нашому народові можности, зібратися та заявитися безпосередно про свою конституцію, то ті чинники, що мають обовязок виготовити проєкт майбутньої конституції, повинні ужити всіх инших способів, щоби дізнатися, як до цих проєктів відносяться найширші верстви українського народу. Через половину року, яка минула від виготовлення першого конституційного проєкту, можна було його оголосити друком та завізвати найширші верстви громадянства, щоби висказали свої погляди — а нема сумніву, що навіть така добровільна анкета могла була принести богато цінного матеріалу; та що вже тим самим другий проєкт мігби випасти инакше, ніж він справді й випав. Не шукаючи далеких прикладів, можемо покликатися на те, що великий цивільний закон Німецької Держави завдячує свою редакцію тому, що через публикацію матеріялів дано всім інтересованим можність висказати свої погляди і бажання, і що вартість цього закона лежить головно у тому, що при його укладі звернено увагу на бажання цілої суспільности.

Не знаю, чи й тепер ще можна направити це лихо, але гадаю, що ніяка конституція не буде трівка, коли вона не опреться на справжніх народніх потребах, та коли не вийде із справжньої волі усього українського народу.

Так приходжу до другого питання, яке вяжеться безпосередно з першим: чи згадані проєкти відповідають поправді основним вимогам модерної конституції?

Проєкти говорять про „Устрій Української Держави“, а дотичні закони називають „основними державними законами Укр. Нар. Республики“. Мені не подобається ні одно, ні друге. „Устрій“ — це звучить дуже по польськи а „основні державні закони“ — це сумна ремінісценція небіжки Австрії. Та на жаль: австрійським духом старої, вже погребаної Австрії, віє майже з кожної стрічки обох проєктів! Колиж хтось хоче безумовно мати на „конституцію“ окрему українську назву, то — по мойому — найліпше відповідає слово: „правна установа“.

Бо щож єсть конституція? Часто говориться про конституцію, а ледве чи багато єсть людей, що розуміють, в чім лежить суть конституції. Constituere = трівко ставляти, установляти. Хтож має ставляти, хто установляє? Нарід. Доки нарід, як такий, не становив про свою долю, не було конституції. Щойно від французської конституанти починається правдива конституція в модерному значінні. „Конституція“, яку накинув австрійський цісар Франц Йосиф в 1849 р. без волі представників народа, називається тому „октройована“ конституція (octro'u), значить по суті ніяка конституція, тільки щось противного конституції. Як відомо, після згаданого octroi настав в Австрії час пореволюційного абсолютизму. Конституція без волі народа не є справжня конституція — вона є твором довільним, що дуже легко прокидаєся в абсолютизм.

Переглядаю оба проєкти та сліджу дуже точно, чи не найду якоїнебудь згадки про затвердження „основного державного закона“ через волю народа, як небудь мав би він й заявити свою волю, чи безпосередно, чи посередно. Не

*) Ред.: буде подрукований в найближчому числі „Волі“.

бачу нігде сліду такої народньої санкції. Навпаки, каже Др. Баран у свому проєкті (арт. 51): „Державна Рада не може змінювати постанов цього закону щодо організації верховної влади" — значить, народній парлямент, бо таким має бути „державна рада" по гадці І. проєкту, не може навіть змінити того, що поставлено основою т. зв. конституції. II. проєкт зміняє щоправда дещо згадану постанову, коли каже: „Державний Сойм не може змінювати постанов сього закону, що до державно-правної самостійности та міжнародньо-правної незалежности і демократично-республиканського устрою Української Держави" (арт. 56), але й кінець цеї постанови можна мимо неясности розуміти так, що „державний сойм" не сміє зміняти основ тої „конституції", яка, мовляв, опирається на демократизмі і республиканізмі. Так, значить, нарід не може про цю конституцію висказатися навіть посередно, чи через „державну раду" І. проєкту, чи через „державний сойм" II. проєкту.

Зваживши те, мусимо прийти до висновку, що ні один ні другий проєкт не є проєктом справжньої конституції.

Читаючи оба проєкти, пригадуються дуже живо французська історія з часів Наполеона. Постанови конституції з 22. frimaire VIII. року дали Бонапартому можність виконувати справжню диктатуру; ще підчас конзуляту він старався однак закривати цю диктатуру зовнішними формами, м. и. тим, що надавав урядникам титули, яких уживали Римляне під час республики. Ця система лишилася й опісля, хоч Бонапарте став цісарем Франції — він видавав напр. монети з написом: „Republique Francaise, Napolèon impereur". Але всеж таки подбав іза те, щоби плебісцит затвердив „конституцію"; треба однак додати, що плебісцит мусів випасти на його користь: він запорядив, що кожний голосуючий мусів голосувати: „Так" або „Ні", що мусів вписати сам своє вотум до виказу і власноручно підписатися; вислід був такий, що 3,111.107 голосів заявилося „за", а лише 1567 проти „конституції".

В українських проєктах навіть про такий плебісцит нема згадки; та поки не буде принято постанови, що нарід, чи безпосередньо чи через вибраних репрезентантів, не затвердить „конституції", буде вона тільки самовільним твором, буде конституцією „на глиняних ногах", як говорять Німці.

Того, що автори обох проєктів постановляють про систему влади та відношення народу до неї, не можна не тільки назвати „демократичним" чи „республиканським устроєм", як вони кажуть в арт. 1, але воно противиться просто основним засадам модерного конституціоналізму, та служить тільки реакції. Єсть голова держави (арт. 144 I. і арт. 151 II), якого нарід ані не вибрав, ані не має права затвердити. Цей голова має своїх міністрів, що концентруються в Раді міністрів. До часу зібрання Державного Сойму (який в І. проєкті називається „Державною Радою") „законодавчу владу виконує Рада міністрів", покликана Головою Держави (арт. 155 II). І тих міністрів не вибирає та не затверджує ніякий народній збір. Таксамо й „верховна виконавча влада знаходиться в руках Голови Держави і Ради міністрів" (арт. 106 II). Так діється, поки Голова Держави не скличе першої сесії „Державного Сойму" (арт. 58 II). Коли він має її скликати, не сказано ні в одному проєкті; натомісць оба проєкти у тому згідні, що „склад та спосіб вибору до Державного Сойму" має щойно визначити окремий закон (арт. 55 II). Значить, ні Голова Держави, ні Рада міністрів не потрібують квапитися з передачею „законодавчої" влади Державному Соймові, та цілком не є обмежені щодо часу, коли схотять спершу виробити на свій лад виборчий закон для Державного Сойму, та саме на основі цього закона перевести вибори до нього і скликати першу сесію цього „парляменту". І. проєкт представляв собі справу так, що спершу слідує вибрати „найменше 90 членів" (арт. 52 I), та годі з того вирозуміти, чи вибір має переводитися на рати, чи взагалі І. проєкт гадає, що парляментарне представництво цілої України може обмежитися до числа 90 членів; цеї постанови не бачимо однак уже в другому проєкті, котрий зате не визначує взагалі числа вибірних членів Державного Сойму. Колиж остаточно покінчаться вибори до Державного Сойму, то Голова Держави скликає його „на першу сесію як і на сесії наступні" (авт. 58 II); та як довго цей Сойм взагалі сходиться, не може змінити основ конституції (арт. 56 II). Від Голови Держави

залежати-ме, поки такий державний Сойм має сходитися, та коли мають взагалі покінчитися сесії Державного Сойму, а на його місце має прийти „Державна Рада“ (II. проєкт). „Державний Сойм можна розвязати тільки тоді, коли вже обрано Державну Раду“, каже арт, 152 II. З постанов обох проєктів, а з осібна з арт. 100 I. і з арт. 104 II, виходить, що по гадкам дотичних постанов первісний Голова Держави, визначений в арт. 144 I. і арт. 151 II., має бути досмертним головою, а щойно після його смерти може нова Державна Рада ухвалити собі нову конституцію (арт. 146 I, арт. 154 II), та й про склад чи спосіб вибору Державної Ради має видати закон попередній Державний Сойм, про який знаємо, що цей останній має бути вибраний на основі того закона, що його представить первісний Голова Держави зі своєю Радою міністрів. Щойно тоді, коли замісць первісного Державного Сойму прийде Державна Рада, вона має приступити до вибору нового Голови Держави, і то по першому проєкту на 5 літ, (арт. 115), а по другому проєкту без означення на пять літ, але з тим, що „дальнійший порядок обрання Голови Держави визначить окремий закон, що його ухвалить перша Державна Рада“ (арт. 119).

Так замісць правдивого республиканського та демократичного проблєму бачимо знехтування свобідної системи вибору Голови Держави і системи затвердження конституційних норм через весь нарід; зате дуже помотана система залежних від Голови Держави чи Ради міністрів Державних Соймів та Державних Рад.

Придивімся близче, які є матеріяльні основи обох проєктів.

Кожна конституційна грамота має: 1) і с т о р и ч н у основу в народі; 2) п о л і т и ч н у основу в обставинах сучасної доби і у відношенні до инших держав чи народів; 3) ю р и д и ч н у форму і зміст, якими вона ріжниться від инших законів.

Ad 1). В конституції сам нарід становить про своє право, про свою державу. Він може хотіти лише такого права і лиш такого державного ладу, який відповідає його народній вдачі, що протягом літ проявлялася в його суспільному житті, коротко кажучи: в його народній історії, в його народніх традиціях. Конституція, що не числилась-би з історичною основою життя цілого народу, не може бути ніколи трівка. Ось з недавної минувшини доволі яркий приклад: Центральна Рада в Києві заявилася за соціялізацією землі, та позабула, що ціла історія України і ціла вдача її хліборобського населення звязали кожного селянина з землею, що лише приватна земельна власність і привязання нашого селянина до неї охоронили весь нарід перед повною національною смертю. Соціялізація землі противилася історичним основам українського народнього характеру, та не могла тому вдержатися, і намір заведення цеї системи мусів викликати опір цілого народу.

Якіж є оці історичні традиції, що перейшли немов у кров цілого українського народу, та що мусять найти здійснення у справжній української конституції? Збираю їх до двох точок: авторитет цілого народу, що проявлявся в інституції народнього віча з правом вибору гетьмана і його помічників по державному правлінню і велика пошана для сильної та справедливої влади, на яку весь народ переносив своє довіря. Віче є правна інституція з часів передкняжої доби. Підчас княжої доби воно надавало правлінню князів демократичний характер, якого під той час не бачимо нігде в Европі. Найкраще виявляються демократичні традиції в організації Запорожської Січи. Вона вязала дуже трівку військову організацію і дисципліну з рівноуправленням усіх громадян і з далекосягаючими компетенціями всенароднього віча. Нарід вибірав гетьмана, нарід вибірив військових старшин і цивільних урядників. Запоручено свободу кожного громадянина, але він мусів підпорядкуватися волі загалу. Коли вибраний гетьман мав „сильну руку“, то радо слухав його нарід, але коли ця „рука“ почала слабкувати, нарід зголошувався зараз по свої права і на вічах старався доповнити це, чого влада не була в силі перевести.

Ось така комбінація безпосередньої участи найширших народніх верств з добре зорганізованною владою, вибраною на основі народнього довіря, є історичною традицією українського народа — та всякі проєкти конституції, які не

опруться з повною свідомостю на цих історичних основах, не можуть бути ніколи трівкі.

З оцих національних традицій не бачимо на жаль нічого в предложених проєктах. Про безпосередну участь народу, хочби для як важких державних діл, нема ніякої згадки. „Віче“ зникло взагалі з плятформи конституційної грамоти, та український нарід мусить потішатися „загальним, безпосередним, таємним правом голосування з додержанням принціпу пропорціональности“ (арт. З II.), з тим, що не знати, коли розпишуть вибори до „Державного Сойму“, та не знати, як буде виглядати виборчий закон. Самаж державна влада єсть так сконструована, що серед цілого лісу міністрів, ради міністрів, товаришів міністрів, державних секретарів, керуючих міністерствами, начальників департаментів годі й визнатися, начеб українська держава мала за собою бодай так довгу історію парляментаризму, як Анґлія. Це не є шлях, по якому можна прийти до сильної народньої влади, яка би справді могла працювати з успіхом для добра народу.

Ad 2). Щоби скласти як слід конституцію нової держави, треба познайомитися не лише з істнуючими конституціями усіх цивілізованих держав, але й з історією їхніх конституції, а з осібна придивитися близче, як родилися та повстали нові держави в самому почині конституційного життя. Таких зразків маємо доволі, та не трудно найти анальоґію в тих державах, які творилися на подібних історичних основах, як український нарід у свому змаганні до державности. Сюди належать у першому ряді швайцарська та американська конституція. Швайцарська конституція замітна своїм трівким і консеквентним демократизмом старого звязку вольних кантонів, а з осібна своїм найкраще розвиненим pouvoir municipal сільської громади. Колиж знова хочемо стежити за розвитком справжньої республиканської думки великої держави, яку найширші верстви народа зорґанізували свідомо в один могутній державний орґанізм, то не маємо нігде кращих звязків, як у тих державах Північної Америки, що повязалися в Сполучених Державах. Виселенці покинули свої рідні землі (головно Анґлію) і, найшовши в Новім Краю повну основу до свобідного громадянського життя, відкинули всі дотеперішні окови, якими були вязані у Старому Краю, і ставляли самі структуру спільної держави на принціпах повної свободи. На цих основах виросла одна з наймогутнійших держав світа — тим могутня, що зуміла повну свободу одиниць і принціп широкої безпосередної участи народа в політичному житті получити з трівкою і сильною виконуючою владою в одну демократичну систему.

Побіч обох тих системів можна багато скористати з історії французького і анґлійського конституціоналізму, хоча при прикладі обовязуючих приписів треба поступати дуже обережно, щоби таких інституцій, які виросли на чужому ґрунті, не переносити безкритично на ґрунт наший, чимало до скомплікованих експериментів непридатний.

Вкінці не можемо позабути, що в розгарі світової війни і повоєнного стану повстали нові держави, які склали уже нові конституції, та що одна з великих держав, Німеччина, перемінила основно засади свого конституційного життя. Таксамо булоб непростимим гріхом, колиб при укладі української конституції не звернути уваги на нову конституцію Совітської Росії, яка, щоправда своїм характером на наші відносини цілком не похожа, але з якої при розважному осуді можна й для української конституції витягнути консеквенції.

Але й цього не досить. Сама студія істнуючих конституційних законів і історії їхнього повстання не вистарчає, якщо не зуміємо вирозуміти провідних ідей теперішньої доби, ні здати собі точно справи з того, які є трівкі результати всесвітної війни і великої революції підчас війни і після неї. Конституцію нової держави не складається на старих ідеях, які в історії людства або пережилися або переживаються, тільки береться на увагу також і ті нові ідеї, які у всесвітному поступі добули або добувають собі право громадянства. Конституцію складається для грядучих поколінь.

Колиж поглянемо на оба проєкти української конституції, то дивно нам стане, що не стрічаємо в ній майже ніяких слідів студії згаданих системів.

З швайцарської конституції не взято взагалі нічого, хоч неодно заслугує на особливішу увагу. Чи з американської системи щонебудь перейшло до проєктів, дуже трудно сказати. Свідомо — мабуть нічого; з головних провідних ідей участи цілого народу в виборі президента чи в виборі значнійших урядовців, з трівкої орґанізації влади самого президента держави, та з права судейської власти касувати постанови законів, противні конституції, нема ні сліду ні в одному ні в другому проєкті. Про „референдум" нема ніде згадки. Таксамо не слідно чим небудь, щоби редактори проєктів дали доказ точного зрозуміння анґлійського та французького парляментаризму, або щоби вони задали собі труду переглянути й передумати нові ідеї найновійших державних конституцій.

А вже що до зрозуміння провідних ідей теперішньої доби, то за виїмком кількох нових постанов в розділі про права та обовязки громадян, які увійшли щойно підчас редакції другого проєкту, годі назвати згадані проєкти витворами новітних думок і новітник стремлінь. Читаючи ці проєкти, бачиться крок за кроком щось добре знаного з давних уже перестарілих часів. Та коли ми згадували про зразки наших конституційних систем — то вони в проєктах справді є, але на жаль не ті, що ми їх вище подали, тільки такі, які справді повинні радше лишитися в політичному архиві історичної минувшини. Я вже натякував про це, а тут мушу повторити: За багато добачую в обох проєктах конституційної системи колишньої Австрії — системи, яка в своїх часах не була дуже зла, але при переведенні показалася недостаточною, та потягнула Австрію у руїну. Та це відноситься не лише до самої теорії, але й до практики. Редактори проєктів залюблені в системі австрійського бюрократизму з тою ріжницею, що в другому проєкті він прибірає здебільшого форми російського бюрократизму, який de facto не є ліпший від австрійського.

Ad 3). Колиж приходить на чергу критика проєктів з юридичного боку, то подробиці цеї критики мушу відложити до дальших випусків „Волі", де взагалі підиймаюся точної аналізи поодиноких постанов проєктів — а на цьому місці обмежуся лише на декілька загальних уваг. Найбільша хиба обох проєктів лежить у тому, що богатьох загальних висловів уживається в тексті поодиноких постанов, між тим коли другі постанови не згідні з тими висловами (напр. „демократичний" чи „республіканський устрій" і т. д.), дальше що деякими технічними висловами (напр. „автономія") обіймається не те, що ті вислови справді означують, або уживаючи їх, не дасться ясного представлення того, що повинно бути точно поставлено, — а вкінці в тім, що нема ясного розмеження між звичайними законами а основними с. т. конституційними законами.

На тім закінчую свої загальні уваги — та в дальших числах „Волі" приступлю до подрібного обговорення обох проєктів.

Осип Назарук.

Враження з подорожі в Риґу.

I.

Як член Галицької Делеґації в Риґу виїхав я з Відня дня 11. вересня 1919 р. Делеґація мала писемну інструкцію, не зголошуватися до конференції й навіть на випадок запросин обох переговорюючих сторін не взяти участи в нарадах, тільки на місці інвіґілювати хід нарад і в разі потреби запротестувати проти вирішування справи Галичини.

На чесько-німецькій границі зустріли ми на станції (в Течині) коло 50 наших селянських дівчат з Карпатської України, які еміґрували в Америку — помарнілі, лихо одягнені, але живі й свідомі Українки. Почувши, як ми між собою говорили по українськи, самі зачіпили нас і сказали нам, куди їдуть. Називали себе Українками, не „Русначками", як колись. Свідомість національну викликав у них перехід і постій Галичан в часі війни, про що вони незапитані самі оповідали.

В Німеччині тепер не ті порядки, що були колись. Пропала й щезла давня солідність. Нпр. перевозові фірми зовсім фальшиво інформують про виїзд кораблів. Наслідком таких інформацій ждали ми на корабель в Штетині кілька днів і виїхали щойно дня 23. вересня о год. $1^1/_2$ в полуднє старим, маленьким кораблем „Сіріюсом“, заплативши по 1000 нім. марок від особи за перевіз зі Штетина до Лібави (з харчем).

Корабель був німецький і публика на нім їхала переважно німецька. Купці. Вдався я з ними в розмову про державу, до якої їхав, памятаючи відомий афоризм, що тільки два стани людей уміють практично оцінювати факти й події: купці і юристи. Не даром наші князі вживали переважно купців до своїх політичних місій, що залюбки робить тепер також Анґлія. Отож німецькі купці сказали мені, що коли які зовнішні причини не викличуть катастрофи, то Латвія може бути спокійна за своє державне істнування — через 8 літ.

— Чому через 8 літ? — питаю.

— Бо на так довгий час вистарчить їй дерева, вирубом якого держиться та держава.

— А инших джерел доходу вона не має?

— Має ще хліборобство, але дохід з нього за малий. А колись мала та країна значний промисел і торговлю. Та війна знищила це. На віднову треба пождати. Ну й серед инших відносин ця країна тепер: вона за мала для трівкого державного орґанізму.

— А союзів заключити не може?

— З ким? Естонія ще гірше стоїть чим Латвія. Литва трохи лучше, Фінляндія ще трохи лучше. Але чи дадуть їм сусіди й протектори дійсно сконсолідуватися?

Все це оцінювали вони виключно з економічної точки погляду. На мій запит, як стоїть національна свідомість Латишів, оцінювали її високо. І додали (без глуму): „І штука починає у них розвиватися. Вже навіть „Льогеґріна“ грають... Але їх мало, дуже мало.“ —

А я до малих народів маю більшу симпатію, ніж до великих. Бо маю такий погляд, що не великим, але малим народам завдячує людство найкращі і найлучші квіти своєї культури; доказують це: в старині мала Греція, в середновіччю і в нових часах малі італійські держави, малі числом три скандинавські народи і Голяндія. І навпаки: як тільки який малий нарід завоював значнійші простори або як великий нарід, що мав ряд малих держав, перевів безоглядну централізацію, — зараз забагнювалася його культура й переставала видавати великих людей і великі твори. Доказує це старинна Греція, що під Олександром Великим сцентралізувалася й завоювала схід, доказує сцентралізована Італія, доказує й Німеччина, яка по 1871 році не видала ні одного мужа тої міри, що Кант, Геґель, Шопенгавер, Ґете і багато инших, які виросли в дрібних німецьких „державках“.

І з тим більшим зацікавленням їхав я до малої латишської держави, бажаючи їй з цілого серця, щоби не справдилися понурі гороскопи німецьких купців.

II.

Дня 25. вересня о год. 2 (на моїм годиннику, який з відомих причин треба тут було посунути о 2 год. взад) замаячила перед нами лібавська пристань: далеко в море висунені греблі з великанськими квадрами каміння на верху ще нескінченої будови. Так і видно, що тут великанський царський кольос будував для себе і на свою міру вікно в Европу. А радше два вікна: одно торговельне,*) а друге воєнне. Бо ліворуч простягається друга пристань — для воєнного флота. Стоїть порожня, як обора без пана, а мала Латвія напевно не зможе її заповнити залізними кораблями. І якась студена, понура пустка віє в цім місці по сталевих филях янтарного моря. Як оком кинути — не видно ні одного судна, ні одної

*) Торговельна пристань Лібави відома вже дуже давно. Царський уряд тільки поширював її. По латвійськи називається Лібава — Лєпая. Тут кінчиться залізниця лінії, що йде на Ромни.

лодки. І на березі пусто. Чи так булоб тут, якби стара Росія дала була заздалегідь свободу своїм народам? Але що про це говорити, коли вона й тепер, хоч розбита, не думає про це. Доказ — Врангель.

Малий латвійський кораблик впровадив нас у торговельну пристань. Ревізія відбулася докладна. Урядовці заявляли, що не переглядають тільки того, що опечатане дипльоматичними печатками. Ні Німці, ні Чехи не переводили ревізії так основно, як Латиші (з поворотом були вже чемнійші).

Ми заїхали в готель, бо поїзд в Риґу відходив аж пізним вечером — і пішли на місто, виміняти собі трохи грошей і розглянутися. За одну німецьку марку платять там 2·75 до 2·85 латв. рублів. Розмінні контори в руках Жидів. Відкриті крім суботи. На місті рух дуже слабий. Трамваї ходять. Часописі продають — латвійські, німецькі, російські. Останні купуємо (по 2 рублі за номер). Папір поганий, зміст убогий. Найцікавіща з них була критика переповнення урядів. В малій Латвії начисляють 24.378 урядовців, себ то, на 60 душ одного! — мені пригадалися наші камянецькі відносини.

Надписі в цілім місті вже латвійські, а під ними німецькі й російські. Вже по них видно, під чиїм культурним впливом виховувався, чи радше вибрювався латишський нарід: він приняв ґотійське письмо, приноровивши його до своїх потреб (перечеркуванням внизу ріжних співзвуків на зразок польського „л“). Латишська мова зовсім незрозуміла для нас.

В готелі почислили нам як чужинцям подвійну таксу, і точно о год. 10-ій виїхали ми залізницею в напрямі до Риґи.*) Ваґон був німецький, але знищений. І темно в нім було. Один з пасажирів мав свічку й засвітив її. При світлі огнища або свічки все добре займатися споминами. Бо в день розум наш має за багато вражінь, щоб міг це робити. І я занявся споминами цеї землі, отулившися в плащ, бо вже добре холодно було.

Земля народа, по якій я їхав, з історичної точки погляду мабуть одинока в Европі: вона не має своєї історії, тільки має історію своїх завойовників, між якими вже дуже вчасно виступають українські князі, Шведи, Німці і Данці. Властива історія латишського народу як державного починається щойно від цієї великої війни...

Для нас інтересне передовсім те, що робили тут наші князі. Леґендарний Рурик (чи він дійсно леґендарний?) брав дань з Латишів. Коли його рід усадовився в далекім Київі, ослабла його власть над цими землями й перейшла в руки полоцького князя Рогволода, якого побідив і убив наш Володимир Великий. Тоді Латиші відітхнули. Але не довго. Бо вже син його Ярослав Мудрий покорив ці землі і перший взявся до трівкого забезпечення їх Київу: в глибині краю побудував кріпость Юрєв (Дорпат), де держав залогу (1030 р.). З цеї кріпости підбив племена Латишів, Литовців, Естів, Лівів, Семґалів, Самаітів і Курів. Інтересний був це князь: він будує кріпости на ріжних окраїнах київської держави (над Сяном побудував Ярославль), щоби трівало забезпечити їй посідання здобутих земель, коли иншим нашим князям залежало більше на дані. Дань та мусіла бути не легка, коли покорені племена раз-у-раз бунтувалися. В 1107 р. відбулася нпр. в Семґалії більша битва, в якій брали участь також західно-українські сили. Битву виграли повстанці, але не використали її.

З ослабленням київського центра на переломі 12 і 13 ст. опановують цю землю німецькі кольоністи. Але не була це кольонізація селян, тільки купців і лицарів (шляхти). І тому ця одинока німецька кольонізація не могла вдержатися як державно-творчий чинник на довшу мету, хоч який ціпкий німецький елємент.

Аж в голові крутиться, коли з'ясувувати собі ту сотні літ трівaючу суматоху на цих нещасних землях, жорстоке панування хрестоносних орденів, яке навіть німецьке місто Риґу доводило до розпачливого опору; і т. д. Тридцять воювала вона з орденом, який здобув її в кінці — страшним голодом. О, так. Страшні часи переходила країна чатинних лісів і 600 озер. Але мимо всього не пропало в ній малесеньке племя Латишів, гноблених кождим чужинцем. І на-

*) З собою можна везти тільки малий чемодан.

решті діждалося своєї держави — перший раз в історії, хоч має всього на всього $1^1/_2$ міліона душ.

— „Чи ви дійсно ніколи передтим не мали своєї держави?“ — питаю того Латиша, що засвітив свічку в вагоні, а який уже передтим оповідав мені дещо.

— „Ні не мали“, — відповідає. „А чому ви, Українці, не вибороли собі досі своєї?“ — питає він мене.

Питання просте, а як трудно відповісти на нього. Спробуй відповісти, читачу, а переконаєшся, як трудно.

III.

Була год. 8 рано, як ми знайшлися в Ризі, старій столиці наймолодшої держави. І їздили ми годину, заки знайшли готель, бо скрізь переповнено. А заки знайшли льокаль, де можна було поснідати, ходили $1^1/_2$ години. Бо під впливом російських звичаїв встають тут пізно, дуже пізно.

Само місто дуже гарне. Має чудові плянти, подібні до віденського „Ring'у“, старі будівлі (які память ще першу українську державу) й прегарну соборну церков. Мали щастя Латиші, що не споганив її московський стиль своїми цибулястими банями, які видаються мені найпоганіщим проявом европейського будівництва. Ріка Двина поважна і така глибока, що аж у саме місто впливають воєнні анґлійські кораблі з довжелезними гарматами.

Багато шиб ще повибиваних. Населення каже, що повибивав їх ґенерал Верньон. Але що це був за ґенерал, чого хотів і з ким воював, не умів сказати ні один з тих, що ми їх питали.

Рух на вулицях середній. Трамваї ходять. Латишську мову скрізь уже чути, але скрізь можна порозумітися по німецьки й — по українськи... Ізвощики, готелева прислуга, робітництво читають латвійські ґазети. Військо ще пригадує російське, але вже слідно по нім завязок свого, питомого стилю.

Латишський тип це людина середнього росту, з русявим волоссям і сірими очима, з отвертим, щирим лицем. Але в Ризі, як у кождій більшій пристані, виступає сильне помішання рас. Море мішало їх тут століттями. Бо сама земля не притягалаб ніколи: тут падають уперті, довгі дощі, тут так багато болот і мочарів, що майже всі шляхи йдуть греблями й насипами.

Ми весь час мали виїмково гарну погоду.

Ізза навалу праці тут вперве лучилося мені в життю, що я не оглянув ні одного музея, ні одної старої будівлі, з виїмком тої, в якій відбувалася мирова конференція — і то дуже побіжно.

І з тих причин не опишу цього симпатичного міста, яке так „опорядив“ таємничий ґенерал Верньон. На щирий опис політичних подій і типів, які я бачив, ще не час. Тому свої подорожні замітки закінчу згадкою про стару дипльоматію князів Рурикового роду, які мали до діла з Риґою. Притім звертаю увагу читача на чудовий стиль цих документів, які я відписав собі в гарно урядженім білоруськім посольстві в Ризі. Ось вони:

† „Поклонъ от князя смоленьско(го) от Олександра от Глѣбовича к' рагманомъ к' рижьскимъ ї ко всѣмъ горожаномъ. Какоєсте были въ любви съ отцмъ моимъ Глѣбомъ ї съ моимъ стрыємъ Федоромъ, тако будете и со мною въ любви, а я зъ тоѣже любви хочю с вами. Гость ко мнѣ поущаите а поуть имъ чистъ, а мои моужи к' вамъ ѣдуть а поуть имъ чиста.“

Слідує якийсь знак і дві печаті. Є це очевидно авізо торговельно політичної місії. Во істину — новочасні дипльомати, що так багато говорять і пишуть такі довжезні ноти, моглиб учитися, як треба писати. Цілий документ складається з трьох речень: В першім етикетальний привіт, в другім покликання на традиційні взаємини, в третім каже, чого хоче.

Згадаю ще один документ, списаний в Ризі 22. грудня 1264 р., з якого видно, що вже тоді інтеліґенція розумілася на потребі, заховати память важних подій для будучини, — розумілася на тім мабуть більше, як теперішня у нас.

„Князь Герденъ*) кланяється всемь темъ, кто видитъ сую грамоту. Тие люди, што ныне живи суть, а темъ, кто напосле приидуть, тѣмъ вѣдомо буди,

*) Полоцький і вітебський.

какъ миръ есмы створили промежи местера и с ратьманы Рижьскыми и с Полочаны и Видьбляны. Тако како грамота написана, тако имъ надо всею землею отступити, што есть Лотыгольская земля . . . отступити с всею правдою . . . сию грамоту тогди написано в Ризе, коли Богъ былъ 1000 лѣтъ и 200 и 60 лѣтъ и 4 лѣтъ по Рожен Божии дни за три дни." —

І в р. 1920 „по Рожен Божии" відступали в Ризі ріжні землі. Але можу впевнити читача, що робили це не так щиро, як тоді.

Читач може собі уявити, як радо бувби я оглянув старі рижські архиви, де є багато таких і може ще цікавіщих документів. Але часу на це не було.

Марійка Підгірянка.

В бій іду, серденько,
Ручку мені дай!
Роз'ясни личенько —
Се ж за рідний край!

Чуєш? — сурма грає
І куль свище рій.
Карий кінь гуляє,
Квапиться у бій!

Стрільчик-же я, стрільчик!
Любко, ручку дай!
На хрест звий мій вінчик,
Як вмру за свій край! . . .

Соломон Гольдельман.

В справі українсько-жидівських відносин.

Лист третій.

Мій друже!

Вже два тижня як ми з Микитою Юхимовичем**) прибули до Станіслава. Їхати було добре; до Тарнополя в салон-вагоні якогось директора із Міністерства Шляхів, куди ми попали по протекції члена директорії М., а з Тарнополя до Станиславова також по своєрідній „протекції": залізничне галицьке начальство приняло М. Ю. за Отамана Шаповала, що командував в останній час на львівському фронті, і нам відвели пів вагону першої кляси, правда, обдертого і з трохи побитими вікнами — як взагалі виглядає те залізничне майно, що залишили Поляки і инші австрійські нащадки — Українцям.

В вагоні було холодно, але допомогли десять корон слюсарю залізничному, і нам пустили пару від паротягу і трохи нагріли.

В Станиславові, знову по протекції якогось з державних секретарів, що в дорозі попав в наш вагон, нас одвезли в місто на авто, заготовлене для С. Петлюри, що мав приїхати тоді же в справах військових.

Тут досить інтенсивно б'є пульс політичного життя, як неяк — столиця Західної Української Республики; найшов тут також організацію нашої партії і взагалі гадаю, що можно буде працювати.

Всеж загальне враження у мене, що я помимо волі опинився за кордоном, серед чужих і чуждих людей і обставин, словом, у мене відразу появилось почуття політичного еміґранта.

Тут багато наших отаманів, що витрачають ті мілліони, які вони одержали на формування дивізій, загонів, кошів, полків і взагалі паперових українських

**) М. Ю. Шаповал, б. міністр земельних справ, укр. с.-р., з котрим я одноразово виїхав з Винниці 22. лютого 1919 р., після переходу влади до кабінету Остапенко і нашої демісії. Автор.

бойових частин, витрачають зо всією славянською широкістю натури, приводючи в жах скромних галицьких урядовців, що мають в своєму роспорядженню пару сот корон місячного утримання.

В місті багато військових — Галичан, і видко дуже „серьозний" командант: його розпорядки та об'яви красуються в великій кількости на всіх мурах, на улицях провіряють „легітімації" військові патрулі, иноді роздягають з кого небудь верхню одіж або чоботи „військового зразку" — попадає при цьому на оріхи головне Жидам — галицькі „хлопи" перейняли деякі „культурні" звичаї у польських „панів" — нагадує трохи картини недавнього минулого на Україні: поводження отаманів і накази січовиків Коновальця в Київі.

Правда, без київського жаху, без стрілянини, без вбивств по ночам, або під час арешту. Цього нема, на те тут всеж пахне Европою, а в загальному, — картина прифронтових порядків в часи війни.

Але про Галичину далі, а наперед треба розібратися в подіях на Україні за останні два місяці, в яких я прийняв участь і які я зараз з великим сумом пригадаю і аналізую.

* * *

Київ був занятий 14. грудня, але Директорія виїхала туди лише 19-го, а за цей час в Київі об'няв управління т. зв. осадний корпус січовиків Коновальця.

Директорія прибула в Київ з готовою деклярацією, в якій об'являлась рішуча війна буржуазії, з одного боку, всім ворогам української державности, з другого боку.

Намір був — завести диктатуру українського селянства на трудовому принціпі, щось в роді радянського, московського.

Настрої були теж „московські": диктаторська повновласть, відповідні методи управління, відповідні жести і вирази.

При мені, який мав несчастя тимчасово керувати тоді міністерством праці, заявив Винниченко депутації центральної ради професійних союзів Київа, що прийшла протестувати проти дикунства січовиків, які ночним налетом знищили ціле діловодство, матеряли, архіви — словом наслідки роботи за цілий час революції — що, звичайно, це буде розслідовано, винні покарані, але влада буде боротися зо всіма своїми ворогами без жадної пощади до розстрілів включно, що налет цей напевно тому трапився, що січовики знали, що в помешкані ради працює комісія по скликанню ради робічих депутатів м. Київа. — Це заявив голова трудової влади, прихильних радянської — делеґації київського робітництва, запідозреній в радянських симпатіях...

Цей намір диктаторськими методами встановити владу більшости — українського селянства зустрінувся з самого початку з вже готовою диктатурою меншости — з фактичною владою київського ґарнізону, корпусу Коновалця.

І ця оружна сила, військо січових стрільців, це національно освічене і вірне військо, яке природно мусіло лише бути на сторожі головних інтересів держави: захисту її самостійности від дійсних ворогів зовні і підтримки державного авторітету в середині, стреміла сама, помимо иншої влади власними силами переводити державне управління в Київі. Теж саме робили на місцях окремі частини, комісари і отамани без жадного вплив і контролю центру.

А Директорія, що в більшости своїй не мала а ні світогляду взагалі, а ні уміння розібратися в питанях менту, а в своїй меншости рішуче поборювала один другого, вся в цілому була безсильна, бо не мала за собою орґанізованої громадської опінії, орґанізованних сил народу, не мала за собою також і війська.

Селянство, що лавою піднялось по заклику Директорії проти Гетьмана і Німців, находилось ще лише в початку процесу національної консолідації, а тому досягши соціальної мети повстання — повернення землі, що пани заграбували за часи гетьмана — відразу позбавилось в своїй більшости, інтересу до дальнійшого перебування у війську — і пішло по хатах.

Залишились — січовики, ця національна гвардія, яка мала свою ідею — захищення національної самостійности — незалежно від инших чинників держави, навіть і проти них і які були автономним, самочинним і до відомої степені, як Галичане, чужеродним тілом на Наддніпрянській Україні.

Це краще військо, якого один зовнішній вигляд викликав здивовання і повагу, на ділі виявило свою політичну недозрілість, і замість того, щоб предложити свої послуги суверенній нації — поставило самих себе над нацією, числило можливим навязувати їй свою волю, готове було розігнати конґрес трудового народу, коли би він пішов не згідно їх розуміню національних завдань України.

Вони виявили цілковите нерозуміння складних обставин на Україні і особливо в Київі, в цьому Вавилонові протилежних клясових і національних взаємовідносин, нерозуміння обставин соціальної революції і до всього підходили з одною до утрированности елєментарною міркою: шкідливість чи користь явища для державної самостійности в зазначений мент.

І вирішили, що центральна рада професійних спілок, що об'єднує ціле київське робітництво — шкідливе явище, а тому двічі являлись туди в ночі і, яко звичайні розбишаки, знищували все діловодство, меблю, улаштовавши від того на улиці ауто-да-фе.

І вже знаючи, що Директорія обурена тим актом, що міністр праці обіцяв розслідування злочину, а Винниченко — покарання винних, що тій професійній раді обіцяно вже вишкодовання в сумі коло мілліона карбованців — повторюють знову свій ночний набіг, в отверту супереч намірам своєї верховної влади.

Во імя своєї, стрілецької ідеї, свого розуміння державних інтересів.

І во імя того же розстрілювались робітники, запідозрені в большевизмі, працювала „чрезвичайка" з участю аґентів бувшої охранки і її методами, і в Яру під Київом ішла росправа, а вязниці переповнялись з дня на день. Ще більш, арештованих по дорозі до вязниці розстрілювали за „намір тікати", не доводячи діла навіть до розсліду.

І коли так поводились дисціпліновані частини, то що вже мали робити всі ті „коші" і „загони", що тікали з фронту від большевиків в Київ і тут працювали так, що навіть міністрам не зовсім безпечно було пізно в ночі повертатися з засідань.

Ці рештки великої повстанської народньої армії, ці отамани і отаманчики, старшинство, в частині перебігле від гетьмана, в значній частині — російське і реакційне і при них невеликий фактично склад козаків, але з елєментів цілком непевних з точки погляду ладу і порядку, людей, що зробили з війни свою професію, що розуміли під нею і грабунок населення і жидівські погроми.

А коли наші талановиті ґенерали почали переводити народню повстанську армію на найомну, встановили тисячні склади для козаків, то батьки просто відкликали своїх синів до дому, бо казали вони: „влада, що платить тисячі козакам на фронті, продалась буржуазії" (большевики уміло аґітували!)

Ідея „диктатури трудового народу" лише проголошувалась, а фактично на місцях вся влада була у комісарів і отаманів, бо і „радянських" установ не заводили, а навпаки люто поборювали, яко прояви большевизму, а ці комисари і отамани в більшости були попередні гетьманські чи царські службовці, які добре знали, як їм знищити остаточно саму память про українську державність, . .

А коли попадались серед них Українці, то виявлялась загальна хиба української народньої інтеліґенції — політичний анальфабетизм її, відсутність жадної освіти, нездібність адміністративна, поруч з енерґією і темпераментом держиморди.

„Діяльність" цього війська і адміністрації, особливо командантів по містах, швидко дала відповідні результати.

Почали поступати вістки про погроми: Овруч, Бердичів, Житомір були першими жертвами роскладу армії, її відступу перед большевиками, провокаційної роботи російської офіцерні, злочинного розуміння національного інтересу з боку української отаманщини і повного безсилля центральної влади — Директорії.

Безсилля, яке ні Винниченко ні Петлюра не хотіли признавати, або ще не бачили, як слід, а тому свою власну фактично вже наступавшу нездібність керувати подіями, свою підлеглість тим подіям, та окремим військовим і національно-анархичним елєментам, як січовики, з одного боку і п. п. Козенко і Лу-

ценко з другого, що виявилась вповні в хаосі того часу взагалі, а в жидівських погромах з'окрема — цим явищам вони готові були шукати оправдання.

. говорили жидівським делеґаціям, що приходили протестувати проти погромів і шукати засобів їх припинення у вищої державної влади — говорили про жидівських большевиків, що викликають обурення національного війська, про жидівсько-большевицьку аґітацію і т. д. і навіть відозву випустили з приводу погромів, в котрій закликали Жидів в досить суворій формі, не підтримувати большевиків . . .

Ніби можливі в правній державі, по яким би то не було мотивам, самосуди юрби чи військових частин, над злочинцями, — ще гірше, над цілою нацією, до якої нібито ці злочинці належать.

Жидівське населення віднеслось до тої відозви і тих заяв, як до актів, оправдуючих погроми...

Це був великий удар по ідеї українсько-жидівського контакту, на яку покладалось стільки надій в цей час.

* * *

Осередком влади мала бути Директорія, не лише влади верховної, репрезентуючої державу і санкціонуючої закони, а осереджуючої в собі і якості верховної влади, і влади законодавчої, і влади виконавчої.

Тому Рада Міністрів на чолі з прем'єром В. Чеховським, виконувала весь час київського періоду об'овязки органу цілком підлеглого, несамостійного, без власної програми, без власного напрямку.

Декларація, що була в головному випрацьована ще в Винниці і уявляла собою якийсь сурогат радянства, якийсь національний большевизм, була оголошена в засіданні Ради Міністрів нового складу, точнійше — була заслухана на цьому засіданні, як колись за часів царату „височайші" рескріпти. Це не була проґрама, на підставі котрої прем'єр-міністр підбірає однодушний і відповідальний кабінет, а проґрама, в супереч котрій, як показала швидко дійсність, мали окремі міністри виконувати распорядження окремих членів Директорії.

Ціла Рада склалась цілком випадково шляхом делеґації від партій. Делеґували партії: соціал-демократів, соціалістів-революціонерів і „соціалістів"-самостійників. Числилось, що делеґують міністрів ті партії, що робили повстання проти гетьмана.

Делеґовані були в більшости далеко не кращі сили партії, бо рідко хто з більш видатних членів партій згожувався підти в установу, що мала виконувати щось по чужій указці і по чужій программі.

Навіть переговори про тих чи инших осіб, велись не прем'єром Чеховським, а М. Шаковалом, головою Націон. Союзу. Хоч самий союз був в опозиції і до программи Директорії і до її самої

Особистим складом міністрів Директорія навіть не цікавилась, остільки вона придавала мали значіння цій інституції.

Так, коли на засіданні, на якому оголошена була декларація, явився новий міністр внутрішних (!) справ, то Голова Директорії Винниченко запитав когось з своїх сусідів: „а хто цей пан?"

Не дивно, що Рада Міністрів двічі постановляла про скасування „верховної слідчої комісії", на чолі якої стояв Ковенко, інституції, де панували виключно хабарництво, провокація, грабіж, шантаж і злодійство, а вона продовжувала свою „корисну" (для ковенковської банди) працю, бо так хотів член Директорії А.

Не дивно, що міністер закордонних справ і премієр Чеховський довідався про об'яву війни Совітської Росії — з ґазет.

Не дивно, що міністр народного господарства Остапенко довідався про плян націоналізації цукрової промисловости — теж з повідомлень ґазет, які сповіщали, що нібі та націоналізація вже постановлена Директорією.

Не дивно, що коли міністер Остапенко поїхав в Одесу для переговорів з Французами, Рада Міністрів нічого не знала про зміст данних йому повновластей, тоді коли послугою невідомих злочинців ті самі повновластя стали відомі Фрацузам в Одесі в день їх підписи в палаці Директорії...

Не дивно, що окремі міністри, що випадково користувались впливом, переводили, без відповідних законів чи постанов Ради Міністрів, такі міри, як секвестр сейфів приватних осіб в банках, чи золотих і срібних річей в крамницях.

Не дивно, що инші менш впливові міністри, як наприклад міністер жидівських справ, ніяк не міг добитися реквізіції помешкання для свого міністерства і в решті решт мусів наняти скілка номерів в отелі.

Не дивно, що п. Ковенко погрожуючим тоном рекомендував деякім міністрам не виступати проти нього у Раді Міністрів, бо „у нього і в Раді є своя контррозвідка"...

В ті страшні часи панування орґанізованної солдатески і безглуздої отаманщини, наближення московських большевиків і українських повстанчих протидиректоріанських частин при одноразовім роскладі і деморалізації урядових військових частин, проголошення радянської трудової системи і боротьби з буржуазією і побсрення всякик спроб організувати робітничі ради на містах і розгону навіть селянських з'їздів (на Лівобережжі), в цей час відсутности реґульованної з центру влади панування самочинних комісарів і командантів і почавшихся погромів жидівських міст і містечок — в цей час — це був початок січня — зроблена була спроба порозуміння зо всіма соціалістичними колами Київа, була скликана, здається по ініціативі В. Чеховського, велика політична нарада.

Богато говорили на цій нараді представники влади — Винниченко і Чеховськй, майже зовсім мовчали — представники большевиків.

Промови перших виявили повне безсилля влади опанувати складну ситуацію, мовчання других — свідчило про уперту упевненність їх в перемозі червоної армії.

Бо про що говорила, наприклад, заява Винниченка, що коли Директорія не буде піддержана, то прийде на Україну антантська реакція ... що вже висадила в Румунії двіста тисяч війська, озброєнних танками і „фіолетовими промінями", які осліплюють всіх і вся ... (пригадаючи цю заяву, Микита Юхимович називає жартуючи ті проміння — „фіолетовими жіраффами").

Чи його попитка оправдати дикунство січовиків в помешканні професійних союзів їх нерозумінням наших обставин, бо вони Галичане і фанатичні Українці.

Варт при цьому пригадати дуже характерне для „державного обсягу розуміння" менту декого з „верховної влади", як член Директорії М., прощаючись з Остапенким перед відїздом його до Одеси, говорив йому: привезіть нам хоча би парочку таночків, парочку ...

Ніби скілько танків могли спасти становище ...

Всі инші представники партій на наради задовольнились критикою влади — і ті, що по національним мотивам мусіли підтримувати владу, хоч вже не вірили в успіх — соціалісти українські, і ті, що їх не могла задовольнити Директорія, тому що вона українська національна влада — раз: і відмовилась від демократичних гасел — два — це руські соціал-демократи і соціалісти-революціонери, і, нарешті, ті, що вже готові були перескочити від демократії до радянства, що вже піддавалися хвильовим настроям своїх мас і готувалась до орієнтації на переможця — це була більшість жидівсьвих соціалістів на чолі з Рафесом.

І лише один Ревуцький, представник „Поалей-Ціон", мав мужність заявити, що незалежно від заслуженої крітики, незалежно від прикрих обставин, об'обзкам соціалістичних партій на Україні є стати на шлях історичних завдань пролєтаріату, орієнтуватись не на переможця моменту — большевиків і не на безвозвратне мінуле — єдину Росію Керенського, а на неминуюче відродження українського народу. А тому, кликав він, іти до влади всім соціалістам, всіх партій, і творити державу такою, якою вона повинна бути, а не як вона, дякуючи випадково склавшійся ситуації, зараз виглядає.

На жаль, цього не сталося. Ціла демократія неукраїнська тоді залишилася о бік від української влади. А остання продовжала котитися в прірву тим же шляхом, в тому же безсиллі справитися з залізними обставинами.

Правда, Ревуцькій пішов в міністра. І я, як ти знаєш, не відмовився від праці. Більш того, я категорично одклонив тоді пропозіцію поїхати в складі диппльоматичної місії в Париж, числючи, що зараз не мент тікати за кордон, як

це робило богато українських інтеллігентів, а треба спасати на Україні, що можно, що вдасться.

Але це була і з боку партії „Поалей-Ціон" і з нашого боку особисто для того менту безрезультатна жертва.

Все котилось під гору, погроми йшли своїм страшним шляхом, і коли ми обидва потім у Винниці подалися до демісії, не маючи змоги більш відповідати за те, що іменем Республики робилося, то це пройшло майже непримітно: ніби випадково одкотилося два камінці від цілої лави, що з гуркотом швидко котилася під гору.

Котились — з Київа до Винниці, а відаля до Проскурова, Камянця і далі за Збруч.

* * *

Тут в Станиславові ще нема ніяких відомостей про те, що робиться в окупованній частині України.

Але я певен, що жидівські соціалісти зараз вже без жадного удержу кинуться в обійми большевиків, особливо після жахливої Проскуровської і Фільштінської різні.

По перше, большевики з'уміють використати для своеї політикі ці погроми особливо тому, що зроблені вони комендантом Проскурова (зовуть його Самосенко), зроблені ніби для подавлення большевицького „повстання", а друге, з боку української влади, ні військової, ні цівільної, дійсно нічого не зроблено ні для припинення погромів, ні для покарання погромщиків.

Ти уявляєшь собі, яка це для мене страшна сторінка. Як все валиться з рук.

Невжеж дійсно шлях до волі одного народу мусить підти по крові й кістях другого?

Я пригадую мимоволі всі стани двохрічної роботи моеї і одних моїх товаришів, що поділяли моє відношення до українського національного руху; пригадую ту боротьбу з недовірям Українців до нас і байдужістю жидівських кол до них; пригадую, як близько ми нібито вже були до значних успіхів в мент вступу Директорії в Київ, коли і сіоністи і жидівські об'єднані соціялісти уперто добивались у Директорії портфеля жидівського міністра, перші — не числючись з деклярятивним большевизмом Директорії, другі — не уважаючи на свої радянські симпатії — і потім така страшна прірва між двома народами, погроми без кінця, взаємні обвинувачення, ворожнеча і полярні орієнтації — жидівських соціялістів і навіть, пасивно, правда, сіоністів на руських большевиків, української національної демократії — на Антанту.

Цікаві речі я узнав недавно про те, яким чином зробився Рафес, цей зовсім ще недавно поміркований меньшевик, а при першій навалі большевиків в січня 1918 р. упертий антібольшевик — комуністом.

До Директорії він відразу поставився неприхильно, і для цієї партійної людини par excelence характерна його заява: з Директорією прибули Ревуцький і Гольдельман, „Поалей-Ціон", значить „Бунд" буде в опозіції (мимоволі пригадую, як він безсоромно боровся проти допущення представництва „Поалей-Ціон" в Центральну Раду в кінці червня 1917 р.).

А зробився він комуністом „за пять хвилин". На засіданні Трудового Конгресу до нього якось звернувся наш товариш Д. (член конгресу) і запитав, як він, Рафес, орієнтується в сучасному становищу. Рафес відповів: а це залежатиме від того, як це вийде у мене в час моеї промови зараз: або українська, або радянська влада; як вийде, так і з'орієнтується.

Вийшло — радянська влада.

І я певен, що большевики використують ці радянські і антіукраїнські настрої частини жидівського пролетаріяту скілько можна; вони більш реальні політики, ніж Українці, і з'уміють розрахувати досить швидко, яке значіння мають Жиди в містах і міста для державного апарату.

А жидівські безробітні інтеліґенти, що зголодались за „владою", бо завше історично були віддалені від державного механізму, а влада Керенського чи українська теж не дуже їх баловала, почнуть хапати комісарські посади, не з'уміють затримати необхідний такт в міжнаціональних відносинах, моментально

викличуть ворожнечу і антісемітизм, готуючи тим при зміні влади нові гекатомби жертв, нові погроми.

А хто при большевицькому режиму дозволить собі наперекір цьому поставити иншу політику, инші шляхи для жидівського соціялізму, коли всі залякані терором чрезвичайок, коли ніяка опозиція не сміє себе виявити, і в тої же час чудовий пропагандістський апарат большевиків буде росповсюжувати, змішуючи зручно правду з брехней, так як тільки вони це уміють, страшні вісті про погроми, які робить відступаюча українська армія, при її жорстокості, використовуючи таким чином жидівську кров на користь собі, на шкоду своїм ворогам.

* * *

На цьому закінчую моє оповідання про те, що ділялось в Київі. У початку лютого ми приїхали до Винниці, і скоро я подався до демісії.. Політичні причини демісії тобі відомі. Вони зазначені в резолюції, яку приняв наш Головний партійний Комітет, в складі чотирьох його членів, що виїхали з Київа разом з Правительством.*)

Чому ми виїхали з Київа, чому ми евакувались разом з українською владою, запитаєш ти наневно. Тому, що як би ми залишились в Київі, себто, виявили би тим готовність працювати з большевиками, національна політика котрих ішла в супереч всьому тому, чому ми служили до того часу, що визнавали за добре і потрібне, то це зробило би на всі українські національні кола враження з р а д и, сумне враження якоїсь дивної консолідації всієї жидівської демократії в антіукраїнській акції.

Така наша поведінка була би в глибокому протиріччі до інтересів жидівського народу; ми цього зробити не сміли.

А крім того і особисто було просто прикро не поїхати з ними, якесь внутрішнє почуття протестувало проти цього: були з Українцями підчас перемоги, не можно було тепер нам подобатися тим шурам, що першими втікають з тонучого корабля.

Хоч богато, навіть забогато щиро-українських щурів не так ставились до тої справи...

м. Станиславів, березень 1919 р. Сердешно вітаю, твій С.

---

*) Я числю за корисне привести тут ту резолюцію повностю, бо вона добре виявляє окрему, як відносно українських, так жидівських соціялістичних партій, особливу позіцію „Поалей-Ціон“ до завдань української національної політики. Резолюція ця в свій час була передана на руки Винниченка і надрукована у „Робітничій ґазеті“ 11-го лютого 1919 р. у Винниці.

„Беручи на увагу:

1) що Українська Народня Республика при сучасному військовому і політичному становищу не може уникнути від згоди з одною з сил, які посовуються на Україну;

2) що згода з імперіалістичною Антантою, котра повсюди стоїть на сторожі інтересів пануючих клясів, яка оголошує в світовому маштабі війну соціялізму і яка повторює досвід Священого Союзу проти трудових мас, обов'язково приведе до утворення реакційного курсу на Україні і позбуття національних і соціяльних завоювань революції;

3) що згода і наступ з Антантою проти большевиків, рівнозначні закликанню чужоземців проти частини свого ж населення, підніме проти Директорії народні маси, котрі ще до цього часу її підтримували і надовго скомпромітує саму ідею української державности — Головний Комітет Єврейської Соціялдемократичної Партії (Поалей-Ціон) попереджує Директорію від союзу з Антантою і пропонує рішучий вступ на шлях згоди з большевиками. Головний Комітет лічить необхідним приняти пропозіцію Совнаркома відносно посередництва на українському фронті, будучи певним, що з'єднаним з'усиллям всіх соціялістичних сил, які стоять на ґрунті повного національного самовизначення, удасться і в рамках совітської влади відстояти незалежність України і відбити всі спроби до русіфікації її народів.

З огляду на рішення партійної конференції Головний Комітет заявляє, що вступ Директорії до союзу з Антантою проти большевиків заставить його надалі відмовитися від піддержки її.“ — С. Г.

Додаток I.

Постанова Директорії Української Народньої Республики.
(Вістник Державних Законів, вип. 5, ч. 73.)

Директорія Української Народньої Республики постановила:

1. Відновити чинність закону Центральної Ради від 9. січня 1918 року про національно-персональну автономію.

2. Тимчасово, до відновлення відповідних Міністерств, заснувати при Директорії Відділ по справах національних меньшостей.

3. Тимчасово виконання обовязків завідуючого цим відділом доручити завідуючому Відділом праці, бувшому члену Центральної Ради, депутату Єврейського Національного Зібрання Соломону Гольдельману.

Голова Директорії В. Винниченко. Члени: А. Макаренко, Андрієвський, Ф. Швець, Петлюра. м. Вінниця, 10. грудня 1918 року.

Додаток II.

(Вістник Державних Законів, вип. 5, ч. 70.)

Іменем Української Народньої Республики.

Затверджуємо: Голова Директорії В. Винниченко. Члени: Андрієвський, А. Макаренко, Петлюра. Член Секретарь Ф. Швець. 24. січня 1919 р. Київ. Посвідчую В. о. Державного Секретаря Михайло Корчинський.

Ухвалений Радою Народніх Міністрів

Закон про відновлення національно-персональної автономії.

Закон бувшого гетьманського уряду, від 9-го липня 1918 року „про відміну закону 9-го січня 1918 року про національно-персональну автономію й про скасування національних Міністерств“ (Держ. Вістник 1918 р., ч. 23) скасувати. Голова Ради Народніх Міністрів В. Чеховський. Державний Секретар М. Корчинський.

Від Редакції. На основі інформацій об'єктивних людей про роль Січових Стрільців у Київі вважаємо своїм обовязком додати кілька заміток до цього листа шан. автора:

1. По заняттю Київа силами українського повстання в грудні 1918 р., були в Київі дві влади, як у кождій державі: цивільна (Директорія) і військова (Корпус Січових Стрільців). Коли „Директорія в своїй більшости“ не мала ні світогляду ні уміння розбіратися в питаннях менту, а в своїй меншості рішуче поборювала один другого, як влучно підкреслює це автор, то годі дивуватися, що перевага мусіла перейти на бік того „війська, якого один зовнішний вигляд викликав здивування і повагу“, „війська національно освіченого й вірного“ та „здисціплінованого“, — кажучи знов словами автора.

2. Серед хаосу, який там панував, годі дивуватися, коли військо робило помилки. Одначе слід ствердити, що помилки ці робила не команда того ідейного українського війська, значить, не відповідальна військова влада, тільки поодинокі молоді офіцери, які улягали зручній провокації. Що до знищення льокалю професійних спілок, то воно було одноразове, не дворазове (тільки ревізія там відбулася двічі). Фактом ствердженим є, що знайдено там кілька пудів большевицької аґітаційної літератури. А що тоді виповіджена вже була війна большевикам, то кожде військо мало обовязок знищити цю зброю ворога. Що при тім мали згоріти також усі инші папери орґанізації, про які згадує автор, то це було очевидно непотрібне, але в роз'яренню зрозуміле. За це цілому стрілецтву рішуче не належаться епітет „дикунства“ і „розбишацтва“.

3. Розстріли виконували Січові Стрілці тільки після суду. Ніякої чрезвичайки Січове Стрілецтво не мало, тільки правильний військовий суд при штабі корпусу. Коли були розстріли без суду, то робили це ріжні нерегулярні частини, з якими Січові Стрільці не тільки нічого спільного не мали, але які старалися усунути зовсім з Київа, і на це Команда С. С. уживала найбільше енерґії.

Арести політичної натури переводило стрілецтво по інструкціям цивільної влади, — яка підлягала безпосередньо Директорії. — Команда С. С. не тільки нічого спільного не мала, але була постійно в антагонізмі з нею і домагалася її скасування.

4. Фактом є, що за весь час своєї влади не допустили Січові Стрільці ні до одного погрому так у Київі як на провінції. Фактом є також, що влада Січових Стрільців була найбільш справедлива зі всіх влад на Україні в цім бурливім часі, що доказує м. и. це, що по другім заняттю Київа Петлюрою депутації місцевого населення були в команді міста й висказували бажання, щоб охорону порядку в Київі знов віддати в руки Січових Стрільців.

5. Загально відоме становище Січових Стрільців супроти всяких „самостійних" отаманів, яких Січове Стрілецтво безпощадно поборювало і їх виступи нищило.

Марійка Підгірянка.

Червоні коралі.

Топірці дзвенять, гори гомонять.
Вийди, матінко, з хати,
Вийди, матінко, з хати —
Синів випроваджати.

Кучері в'ються, очі сміються.
Благослови, мати, благослови,
мати,
До стрільців приставати.

Стрільці Січові — орли верхові!
Не плач голубко нене,
— — — — — — — —
Чим же не стрільчик з мене?

Топірці дзвенять, гори гомонять,
Нас кличе воля і слава!
— — — — — — — —
Наша вкраїнська справа.

Ой слава, слава, яка ж крівава!
Кров наша не водиця!
— — — — — — — —
Гей, даром не проллється!

Де капля капне, там квітка стане,
Й на тім крівавім полі
Зродиться туга волі . . .
Велика туга волі . . .

Тою тугою, мов би дугою,
Спів'ємо доли гори . . .
— — — — — — — —
І злопотять прапори.

Як повертаєм, в сурми заграєм!
Застеляй, мати, лави . . .
Застеляй, мати, лави . . .
Вернемо в вінку слави.

А як згинемо, в вічність злинемо,
Заквітчай, мати, гроби . . .
Заквітчай, мати, гроби . . .
І не носи жалоби! . . .

Весною.

(Нарис).

І тяжко і любо мені сьогодня писати до Тебе, мій єдиний Друже! Тяжко, бо не відаю, де Ти; і чи є Ти взагалі. А любо, тому що у вікно дивляться зелені кущі бузків та весело і привітно кивають тополі. Чи віриш Ти мені, що дійсною є тільки та любов, яка все переносить, все терпить?

За цим моїм вікном чудова весна — сонце, зелене листя і чудові пахощі. Праця моя нудна, одначе . . . одначе мої думки летять далеко ген на Україну.

Знаєш Ти, хлопче, як я кохаю цю мою Україну? Отцею саме дійсною любовю? І як кохаю я тих людей, що ходять по тій моїй землі, отцею любовю, що терпить і переносить усе?

Богато дечого прийшлося мені перенести останніми часами... Була неправда і кривда, були образи; всього бувало доволі... А всеж якийсь внутрішний голос казав мені:

— Чекай, твоя праця, хоч і мала, непомітна і незначна; алеж ти працюєш під прапором українським. Я знаю, що серце в людини — це все! А Україна має серце!... Лежить воно бідне в крові, в муках: кинуте, притоптане, змучене й зімліле. Та настане инший час. Я не знаю, чи Ти мене розумієш? Розумієш, правда?

І дивись! — так чудово скрізь! Так чудово, що очі не вірять: після холоду зіми такі фарби, таке небо, такі квіти!

От й з нею так само, з моєю рідною країною. Вона встане. Й буде щастя. І чую — я, мала травинка на великому зімятому полі. Чую я, змучена, що недалекий той день; і тому чекаю і вірю і люблю. Люблю тою любовю, що все виносить, все терпить, все вибачає. І Ти, хто б Ти не був, як тільки Ти з моєї землі, з берега бистрого Дністра, чи иншої нашої річки, як Ти дихав цим воздухом, як Ти милувався білими хатками рідного села, люби разом зі мною. Люби! Нехай мучить, принижує світ. Нехай! Високо неси голову, йди вперед, хоч крізь ніч темну; аби тільки з думкою щирою. І не падай, не схиляйся. Будь таким, як шкло криштальне. Нехай чужоземці закидають Тобі, що хотять. Й свої нехай мучать.

Та Ти живи для неї, для любої Ухраїни. Нехай душа Твоя буде чиста, а тоді... тоді... буде ратувати Тебе ця весняна зелень; й це небо.

А другу весну може побачиш там, у себе!

Тоді стань й поцілуй землю... І почуєш, як вона здрігнеться!... А люде?... Людям простягни руки — чисті руки! Якіб не були ці люде. Вони свої, рідні, близькі. Вибач їм усе, як я.

Вірь мені, — тільки в правді є радість і щастя та життя.

М. Богданович.

(пер. з біл. О. Яремченко.)

Чуєш шум? То сумний, пелехатий Лісун
Починає неголосно грать:
Під руками його, розважаючи сум,
Наче тисячі міцно натягнутих струн,
Тонкостволії сосни дзвенять.

І чи треба казать, чому стихла ріка,
Не шумлять на полях колоски
І про що шелестить голосок вітерка,
Що то сяє — тремтить на листках лозняка —
Краплі сльоз чи роси.

Сонет.

Поміж пісків Египтської землі
Над хвилями синіючого Ніла
Вже кілька тисяч літ стоїть могила:
В горшку насіння жменю там знайшли.
Хоч зерна там засохлими були
А все ж таки життьова їх сила
Збудилась і збіжжа буйно сколосила
Весняною порою на пухкій ріллі.

Ось сімвол твій, забутий краю рідний!
Зворушений нарешті дух народний,
Я вірю, вже ніколи не засне,
А ринеться вперед, мов та криниця,
Яка могутньо дзвінко бьє,
Здолавши з глибини пробиться.

Книга.

(З ціклю „Стара Біларусь“.)

Псалтирь в оправі із м'якої кожі
Я взяв і срібні застьожки відімкнув,
Перечитав ряди кирилиці пригожі
І воску з ладаном приємний пах почув.

Я прочитав псальму: „як той олень шукає
Криницю чисту, так шукаю Бога я!“
Якою свіжіст'ю повіяла краса її живая,
Як радістно спішила далі все душа моя.

І бачу я в кінці нехитрую приписку,
Що „книгу гету, раб Божий, дяк Гапон
За для душі списав у місті Вовкависку
У рік сім тисяч сто восьмом“.

Безнадійність.

Скорина, доктор лікарських наук,
У довгім одягу на вежі стежить зорі.
Вони сприяють! Час! З рухливих рук
Скорини пьє одвар пан земський писарь хорий.

І враз побачив він, що ізумруд
У перстні золотім на пальці мглиться,
Що блиску в нім нема... І з болем тут
Він зрозумів, що до життя слабий вже не вернеться.

I. Папіні.

Жебрак душ.

(Переклав з італійського П. Карманський).

Під вечір я видав мої останні пять сольдів на каву, але занадто привичний напиток не дав мені натхнення, якого я шукав, яке було мені потрібне. В тих часах я багато терпів від голоду, — голоду хліба і слави.

Я був зовсім самотний.

Редактор одного журналу, людина бліда і мовчазна, брав мої новелі, коли не мав нічого кращого під рукою. Кожний раз він платив мені пятьдесять лір.

Ні більше ні менше, не дивлячися на вартість і розмір того, що я приносив.

В цей січневий вітряний вечір був повний дзвонів, докучливих і одноманітних.

Я увійшов до великої кавярні. Помалу випорожняв я мою шклянку, намагаючися розбудити в мойому мізку спогад цікавих пригод, силкуючися напружити мою уяву, що б вона створила надію, котра б перегодувала мене якусь днину. Я мусів у той вечір написати оповідання, щоби ранком піти до редактора, який дав би мені грошей стільки, щоби наїстися досхочу.

Тому болючо напружено я перебірав свої думки і спогади, готовий кинутися на першу ідею, на перший привид, який з'явився б, щоб заповнити купу білих аркушів, які лежали передімною, вже готові й понумеровані. Так минули чотирі години даремного і нервового чекання.

Моя душа була порожня, мій дух був лінивий, мій мозок охлялий.

Я поклав на стіл останні сольди і вийшов. Ледве ж ступив я на вулицю, як несподівано одна думка опанувала моїм розумом. То було речення, котре я чув скільки разів, але автора його я не міг пригадати. „Якби який чоловік, навіть звичайний, зумів оповісти ціле своє життя, він створив би один з найкращих романів, що коли небудь були написані“. Біля десяти хвилин це речення заповнювало і володіло моїм розумом, але я не здобув з нього ніяких наслідків.

Вже наближаючися до своєї хати, я раптово спинився і спитав себе: „Чому мені цього не зробити? Чому мені не оповісти життя якоїсь людини. Якоїсь людини, дійсної, першої звичайної людини, яка мені попадеться? Я не є людиною звичайною, а з другого боку, я переповів себе в моїх новелях стільки раз, що сам вже не знаю, що більше говорити. Мені треба тепер, негайно мати якогось чоловіка. Чоловіка мені невідомого, звичайного і приневолити його оповісти мені, хто він такий і що він зробив. Сьогодня ввечорі рішучо потребую людського життя! Не хочу просити ні в кого милостині в грошах, та проситиму і вимушу насильно милостиню в життєписі!“ Ця постанова була така проста і звичайна, що я рішив виповнити її негайно. Я повернув від своєї хати в напрямі до осередку міста, де в цей пізній час я міг ще найти людей.

І так я пустився новим і незвичайним жебраком в поганю за жертвою, яку можно було б використати. Я йшов швидко, поглядаючи вперед, вдивляючися в обличча прохожих, намагаючися як слід вибрати того, хто мав заспокоїти мій голод. Як нічний злодій, або напасник, що обрізує людям кишені, я спинився на

перехрестю і дожидав прохожого, чоловіка звичайного, від котрого вижебравби милостиню сповіді.

Першого, що переходив повз ліхтарню — був один і виглядав людиною середнього віку, я не хотів затримувати, бо його обличча, порізане дивними зморшками було надто цікаве, а я хотів експеріментувати в умовах менш пригожих.

Переходив також якийсь молодець, загорнутий в плащ, одначе його розкуйовдане волосся і його очі людини, що вживає гашіш, мене здержали. Я почув в ньому мрійника, фантаста, душі не досить буденної і звичайної. Третій прохожий, старий і зовсім виголений, співав під ніс плаксивим голосом якийсь народній іспанський мотив, який мусів йому нагадувати ціле життя, повне сонця і любови, життя золотисте, бурхливе, південне. І він не був для мене, і я того не спинив.

Я сам не в силі пригадати собі дослідно мойого тодішнього роздратовання. Уявіть собі зголоднілого, роздратованого, розбишаку-жебрака, котрий чекає на перехрестю чоловіка, якого він не знає, котрий багне почути про життя, якого він не знає, котрий горить жадобою кинутися на невідому жертву. І якимсь, майже абсурдним і клятим, випадком прохожі люде не є людьми, яких він шукає, є людьми, що носять на обличчі сліди їхньої виїмковости і їхнього життя небуденного. Що бувби я дав в тій хвилі за те, щоби побачити перед собою одного із тих незчисленних філістрів, з обличчами румяними і спокійними, як обличча молодих поросяток, що так часто мене нудили або розважали.

Тими часами я був впертий і відважний. Я дожидав далі під ліхтарем, котрий то пригасав, то розяснювався, залежно від подихів вітру. У цю пору вулиці вже опустіли, а вітер розігнав ночних бродяг. Тільки деякі поспішні тіні оживлювали місто. Одна з тих тіней врешті перейшла поуз ліхтаря, де я чекав, і я зараз же впевнився, що вона підходяща. Був це чоловік ні молодий, ні старий, ні надто гарний, ні поганий собою, з очима спокійними, з двома плеканими вусами, вбраний у важкий, добре збережений дощівник.

Ледве перейшов він поуз мене кілька кроків, я дігнав його і задержав. Чоловік, заляканий, поступився назад і підняв руку немов до оборони; та я зараз же і заспокоїв його: „Не бійтеся, пане, нічого, — промовив я до нього по змозі найбільш співним голосом — я ні розбишака, ні злодій, а навіть не жебрак. Жебрак, ніби так, одначе я не жебраю грошей. Я хочу вас прохати тільки одного, такого, що не стоїть вам нічого: оповідання про ваше життя".

Чоловік витріщив очі і знов подався назад. Я помітив, що він прийняв мене за божевільного, і тому я говорив далі ще спокійнійше: „Я не той, що Ви думаєте, пане, я не божевільний. Я тільки щось в цьому роді, себто, я письменник. Мушу написати на завтра оповідання, і це оповідання спасе мене від голоду; я хотівби, щоби ви мені сказали, хто ви і яке було ваше життя аж до цеї хвилі, щоби мати тему для моеї новелі. Я безумовно вас потурбую, потрібую вашої сповіді, вашого життя. Не відкажіть мені цеї ласки, не відмовте нуждареві цеї помочі. Ви є тим, кого я шукав, і того, що від вас почую, я напишу може мій архитвір!"

На ці слова чоловік видимо зворушився і дивився вже на мене не з страхом, а радше зі спочуттям.

„Якщо справді моє життя вам так потрібне — сказав — мені не стоїть нічого розказати вам про нього, тимпаче, що воно зовсім просте. Я вродився перед тому тридцятьпять років у батьків заможніх, чесних і поважних. Мій батько був урядовцем, моя мати мала малу ренту. Я був одинаком і на шостому році мене послали у школу. На одинадцятому році я покінчив початкову школу, при чому я вчився ні надто багато, ні замало. Одинадцятилітком я поступив в ґімназію, шіснадцятилітком в ліцей, девятнадцятилітком в університет, на двадцятьчетвертому році я став доктором, усе не подаючи доказів ні надто світлої інтеліґентности, ні невлічимої глупоти. Коли я добув звання доктора, мій батько вишукав мені посаду на залізниці і представив мені суджену. Моя праця забірає у мене вісім годин в день і вимагає тільки трохи памяти і терпіння. Що шість літ моя платня збільшується автоматично на двіста лір. Знаю, що на шістьдесятьчертвертому році буду мати платню висоти 3453 лір і 62 сантімів. Моя суджена припала мені до вподоби і я після року одружився з нею. Між нами не було ніколи зайвого сантіменталізму. Я ходив з візитом тричі в тиждень і двічі в році — в день заручин і на Різдво — носив їй дарунки і двічі її цілував. Я мав від неї двоє дітей: хлопця і дівчинку. Хлопчик має десять літ і буде інженіром; дівчинка девять років і буде вчителькою. Живу спокійно, без потрясень і бажань. Встаю кожного ранку о восьмій, а о девятій годині у вечорі ходжу до каварні, де балакаю про дощ і сніг, про війну та міністерство з чотирьма бюровими товаришами. А тепер, після того, як я задовольнив ваше бажання, дозвольте мені відійти, бо вже на десять хвилин перейшла година мого повороту до дому“.

І оповівши все це з великим спокоєм, чоловік збірався відійти. Деяку хвилину я стояв, немов прибитий ляком. Це життя одноманітне, звичайне, правильне, передбачено виміряне, порожнє переняло мене таким глибоким смутком, таким сильним страхом, що я трохи не розплакався і не втік. Одначе я ще затримався. „Ось тобі — думав я — славний нормальний і звичайний чоловік, в імя котрого строгі лікарі гордують нами і осуджують нас як безумних і виродів! Ось людина взірець, людина тип, справжний герой наших днів, маленьке колісце у великій машині, маленький камінчик великої будівлі — людина, що не живе нездоровими запалами і божевільними мріями. Людина, котру я вважав неможливою, неістнуючою, виміряною, ось вона передімною — залякана і страшна у несвідомости свойого безбарвного щастя.“ Та чоловік не дожидав кінця моїх думок і подався геть. Ще переляканий, але впертий, я побіг за ним і спитав його:

— Справді нема нічого більше у вашому життю? Вам ніщо не трапилося ніколи нічого? Ніхто не мав наміру вас убити? Ваша жінка вас не зрадила? Ваші наставники вас не кривдили?

— Нічого подібного зі мною не було — відповів він з чемністю, трохи нетерпеливою. Моє життя перейшло спокійно, рівно, правильно, без надмірних втіх, без великих смутків, без пригод...

— Справді, ніякої пригоди, пане, — я перебив — справді ніякої? Нуте, пригадайте собі добре, пошукайте у вашій памяти; я не можу повірити, щоби з вами не прийшлося дійсно нічого, ніколи, хочби раз в життю. Ваше життя було би справді занадто страшним!

— Впевняю вас справді, що я не мав ніякої пригоди — відповів звичайний чоловік з останньою натугою чемности — принайменше до цього вечера. Зустріч

з вами, пане новелісте, була моєю першою пригодою. Як дійсно вам цього треба, роскажіть про неї.

І не даючи мені часу на відповідь, відійшов, доторкнувши злегка капелюха рукою. Я затримався ще кілька хвилин на місці немов під страхіттям чогось лячного. Ранком вернувся до моєї кімнати і не написав оповідання. З тої ночі я не в силі сміятися над людьми звичайними.

С. Маленький фелетон.

Мальбрук.

Malbrouc s'en va-t-en guerre.

Мальбрук зібрався в похід,
Покинув рідний „Дзвін".
Мальбрук зібрався в похід,
Коли-ж вернеться він?

Покинув славний Відень,
Розплакався бідак.
Покинув славний Відень
І тихий особняк.

Слізьми його прощають
Товариші — друз'я.
Слізьми його прощає
Добистів вся сім'я.

Лівинський тут і Сірий —
Славетний бізнесман.
Лівинський тут і Сірий
В очах у них туман.

Піддубний, Калинович
Ридають, як з відра.
Піддубний, Калинович,
Прийде й на вас пора.

Поет комуністичний
Пускає сльози в прах.
Поет комуністичний
Крівавий Спірька Стах.

Голосять, як ягнята,
Слізьми заливши тварь,
Голосять, як ягнята,
Періг і Паламарь.

О Ви! мої клеврети,
Мальбрук підносить глас.
О Ви, мої клеврети,
Я не забуду вас.

Мене гука Раковський,
Шляхетний чоловік.
Мене гука Раковський,
Чого я з-відтам втік?

А любий Мануїльський
Втомився вже й гукать.
О, любий Мануїльський!
Скорій тебе-б обнять.

В Совітську Україну
Рушаю я, друз'я.
В Совітську Україну
Чекаю всіх вас я.

Ти, вірний друг наш, Сірий,
Безцінний ти талант.
Ти, вірний друг наш, Сірий,
Там будеш інтендант.

Не дурно, ти, Лівинський,
Тут бовтав язиком,
Ти будеш там, Лівинський,
Найстарший Гор-Ком-Ком.

Там будеш, ти, Піддубний,
„Крівавая рука".
Там будеш, ти, Піддубний,
Принаймні Губ-Че-Ка.

Ти-ж, славний Калинович,
Від кости кість моєй,
Там, славний Калинович,
Ти будеш архірей.

Тут паротяг запшикав,
Покривши всі слова,
Тут паротяг запшикав,
І рушив нах Москва.

* * *

День проходить без журби,
Проминають тижні,
А в редакції „Доби“
Крякають, як крижні.

Тягнуть всі на восьмий глас
На усі реґістри.
„Ось вже ми в недовгий час
Будем всі міністри“.

Всі покинули строчить
Про комуну байки.
Ревно всі взялися вчить
Статут чрезвичайки.

Всі веселі, всюди сміх,
Підкрутили вуси,
А Піддубний учить всіх,
Як робити труси.

Калинович, навіть, взяв
На Москву білети.
Всім товаришам роздав
Він свої портрети.

Так проходять без журби
Дні, як хвилі бистрі,
А „робята“ із „Доби“
Все ще не міністри.

Дивно хлопцям, доля зла,
Літо вже минає,
Раптом чутка десь пройшла,
Що Мальбрук вертає.

* * *

То не хмара пливе понад містом,
То не листя осінні летять,
То ідуть бідняки комуністи
На вокзалі Мальбрука стрічать.

Ось до стації валка підходить.
Чи приїхав славетній їх пан?
Раптом він із ваґону виходить
І...порожній несе чемадан.

О товариші! Казус бісовський.
Промахнувся нечувано я.
Оказався прохвостом Раковський.
Мануїльський же-просто свиня.

Хоч просив я у них на колінах
Пожаліти нас бідних сиріт.
Обіцяли на наших же спинах
Написать товариський одвіт.

Вже не прийме тепер Прокопович.
Не досяг я святої мети.
І прийдеться тобі, Калинович,
Від тепер лише свині пасти.

Ти-ж, Піддубний, і всі ви, „добята“,
Просто серце від болю дріжить.
Що прийдеться тепер вам, хлопята,
На Дунаю каміння грузить.

Цю, товариші, долю гіркую
Поділити-би з вами я рад,
Але дуже я зле себе чую
І ...поїду я ліпше в Карльсбад.

Там я знаю спокійненьку віллу,
Невеличкий завдаток вже й дав.
Там оплачу Україну милу,
Що жорстокий Петлюра забрав.

Там забуду страшливі примари
Серед гір, серед тихих долин.
Там писатиму я мемуари
Для видавництва рідного „Дзвін“.

* * *

Тут паротяг запшикав,
Чомусь-то ніби рад.
Тут паротяг запшикав
І рушив нах Карльсбад.

Як маєте охоту
Мораль ви тут знайти:
То треба добру квоту
Заряня запасти.

Затим робись „Добистом“,
Брехать уміє всяк.
З грошами комуністом
Стать може і дурак.

Шарль Ріве.

Останній Романов.

(Переклад з франц. 101 видання — Мод. Левицького.)

Микола II. — Цариця Олександра Федоровна. — Великі князі. — Двір. — Потайні інтриги і впливи. — Распутін і царсько-сельська трагікомедія.

III.

Вирубова була одною з перших, що побажала піддатися „спасанню" того дужого самця, що був їй далеко принаднійший за тих млявих, облізлих хлющиків, яких вона бачила у свойому велико-світському околі. Як ми вже згадували, вона-ж і ввела цього свого коханця у Дворець і познайомила з царицею, яка стала його покірною рабою; ця пані-фрейліна була дуже палка і блудлива, як морфіністка.

Распутін, що вважав за зовсім природню річ свій надзвичайний успіх, поставився спочатку дуже шанобливо до цариці, яку він називав по простому „матушкою". Не можна було знеохочувати зразу неофітку; згодом він так покорив її своєю силою і непохитною певностю, що вона вимогала від своїх дочок що-денної „сповіді" у того достойного „святого отця", в якому очевидно був дух Божий; а які то були скандальні сповіді, можна міркувати з того, що ґувернантка-Анґлійка покинула царський дім з жаху й переляку, бо її світлий і незатуманений анґлійський розум ніяк не міг помиритися з тим, що там ділялося. Маленький наслідник теж попав зараз на виховання до того-ж дурисвіта. А царь, слухаючи, як і його предки робили, запальні промови того сибірського факіра, мирився з тою тяжкою атмосферою ганьби й роспусти, аби тільки був йому спокій в його сем'ї.

Але з огляду на те, що і вище духовенство обурювалося що-денними бешкетами „святого отця" і Дума, устами Гучкова, протестувала проти впливу такого пройдисвіта на царську родину, було ухвалено, не без жалю, розлучитися з Распутіним. Йому було наказано вернутися у рідне село. Царь з родиною виїхали тоді на літо у Спалу. Відїзжаючи Распутін сказав Олександрі Федоровні: „Ви вигоните Божого чоловіка. Бог покарає вас на тому, що найдорожче вам."

У дорозі він казав: — „Я не поїду далі Москви, побачете. Мене покличуть назад."

І дійсно, через нещасний для дому Романових збіг подій, занедужав царевич саме тоді, коли виїхав Распутін.*) Перелякана без пам'яти цариця побачила в цьому перст Божий, хоч може це був простий випадок. Распутінові зараз було послано наздогін телеґраму, щоб він негайно вернувся.

І „Ґрішка" вернувся, а сила його стала ще більша, ніж була досі, і тепер став зовсім вільно й отверто чинити свої безсоромні бешкети і всякі політичні інтриги в державних справах. І чого-ж йому було тепер боятись, на що закриватися фіґовим листком, коли вже тепер рішуче призначено було його за вихователя наслідника царевича!... Він добре зрозумів, що тепер він став тим священним „табу", якого ніхто не наважиться торкнутись, — і користувався своїм становищем З віруючими він ще давнім звичаєм грав ролю святого і казав їм: — „Коли ти мене не хочеш поважати, то Бог одвернеться від тебе." А з невіруючими у нього була инша мова, принаймні щира й отверта: — „Коли ти

*) За тих часів уперто в ріжних колах громадянства ходила чутка, що царську дитину напоїла якимсь шкодливим зіллям Вирубова при допомозі індійського лікаря Бадмаєва, приятеля Распутінового. Коли взяти на увагу низьку моральну ступінь цеї теплої компанії і те що дитина занедужала зараз по виїзді „Ґрішки" і видужала при його повороті, та ще й пророцтво Распутіна цариці про кару Божу за його вигнання, то в цих чутках нема нічого неможливого.
Перекл.

мене не послухаєш, то я тебе так покараю через мох друзів, що покаєшся!“ Таким чином він міг робити все, що хотів. І поруч з юрбою істеричних і святобожних жінок або просто таких, що практично дивились на життя і вигідно продавали себе, ми бачимо цілу низку чоловіків, яких гнала до Распутіна жадоба грошей, теплих посад, міністерських портфелів. Влада Распутіна стала необмежена; перед ним схилялися найперші урядовці, найвищі вельможі; хто тільки наважувався нехтувати його або вказати йому його дійсне місце, той зараз сам утрачав посаду і вплив свій. Справжній царь був він, бо через Вирубову і царицю він міг примусити Миколу II. на все, що хотів. Микола II. став простим штемпелем в руках цеї тройці.

Як виявилося через Думу загальне ремство проти цього нового самовладця, а надто після поради старого Воронцова-Дашкова, Распутінові знов наказано було виїхати на де-який час. На Миколаївський вокзал проводила його ціла юрба вірних прихильників, а ще більше прихильниць. Він їхав у Сібір, але знов з дороги вернула його цариця.

Епіскоп Феофан*), якого мучила совість за те, що з самого початку він був піддержав того пройдисвіта і дав йому дорогу посунутися вище, бо здалося йому було, що в ньому дійсно є якийсь „голос Божий“, епіскоп Гермоген, завзятий реакціонер і теж колишній прихильник Распутіна, нарешті фанатичний чернець Іліодор, про якого теж колись напишуть цілий розділ в історії російського містицизму, — всі вони, колишні прихильники Распутіна, дбаючи про чистоту і престіж віри православної, хотіли роскрити і виявити перед людські очі всю гидоту і зневагу для віри, яку чинив той шарлатан, прикриваючись іменем Божим, і зняли з цього приводу справу в Синоді. Распутін „для годиться“, для форми ніби-то покаявся, але потім, користуючись своїми зв'язками, тяжко помстився, і Гермогена було заслано у монастирь, Феофан мусів виїхати у Крим „поправляти своє здоров'я“, а на Іліодора так напосілася поліція, що він мусів тікати аж у Норвегію, у Христіанію, але й там спокою не знайшов: російський уряд діпломатичним шляхом примусив його тікати далі, аж в Америку. Про це роскажемо далі.

Іліодор, колишній приятель Распутіна, спочатку дуже піддержував його. Але скоро, побачивши свою помилку, поставився рішуче проти нього. В одному з листів своїх Іліодор подає дуже цікаві речі про перші часи своєї приязні з цим „пророком“. Подаємо уривок з того листа.

„Під час своєї мандрівки у Царицин з епіскопом Гермогеном, Ґріша попросив мене проїхалися з ним по моїй парахвії.

Скрізь його вітали, як янгола небесного; кланялись йому до землі не тільки прості люде, але й так звані інтеліґенти. У всіх домах, де він бував, він обіймав молодих і гарних жінок та дівчат, одхиляючи від себе літніх і негожих.

Під час свого пробування в Царицині Ґріша зачинявся одного разу в хаті на скілька годин з дівчиною, молодою черницею міського монастиря, щоб „спасати“ її своїм способом. Про це я довідався лише через скілька місяців

В кінці листопада Ґріша повіз мене у своє село Покровське. Дорогою, — а вона була довга, я старався відшукати в йому ту його святість, його чудову силу, взагалі ті виняткові прикмети, якими він покоряє собі людей. Даремна була моя праця. Мій товариш говорив мені тільки про жінок і жартував собі з мене і з мого впливу на віруючих жінок нахабно, що мені аж сором було слухати, і тоді я перевірився, що в йому нічого святого не було.

Під час другої нашої мандрівки він росказував мені про царя й царицю. — Для царя, — казав він, — я все одно, що Христос. Царь і цариця вітають мене, поклоняються мені; царські діти стають передо мною на вколішки, цілують мої руки. — Він ще багато говорив мені такого, що я аж червонів, слухаючи його.

Ми приїхали до нього у Покровське, і там я почав уважніще придивлятися до мого господаря. Він жив заможно, мав гарну хату, вбрану дорогими килимами, образами, портретами, — все то були царські дарунки. Але, хоч він і вдя-

*) Той самий, що був законовчителем у царівен.

гався дуже добре, а селяне Покровські й околичні поводилися з ним без усякої пошани, як з нікчемною людиною; попи проклинали його так, що навіть до мене почали ставитися вороже, бо я був із ним у компанії. Архієпископ Тобольський Антоній (нині Тверський) так само з презирством ставився до нього. Для всіх тих людей Ґріша був не що инше, як поганець, пропаща людина, „хлист“.

Навпаки, в Петроґраді „святий отець“ був покровителем і вихователем царевича Олексія й користувався великим впливом і силою. Його нахабство там було безмежне.

Одного дня на Великодні свята він снідав у сестри Вирубової. Це було вже за часу війни. Ждали саму Вирубову, що мала приїхати з Царського Села. Коли нарешті вона ввійшла в їдальню, вона держала в руках маленький клуночок. Вона подала його Распутінові, сказавши: — „Це дарунок цариці. Вона не спала пів-ночі, щоб я могла вам привезти оце сьогодня вранці, бо вона хоче, щоб ви після причастя вдягнулись у цю сорочку, що її вона пошила вам власними руками.“ — Распутін розгорнув клунок: там була шовкова сорочка, така, як носять російські селяне поверх штанів. Распутін носив тільки такі сорочки, широкі штани в халявах і лаковані чоботи.

— Побачимо потім, — сказав він байдужим голосом, кинувши знехотя царицин дарунок на діван по-заду себе, — а тепер будемо снідать.

І він набрав собі пальцями з полумиска, що подавав йому лакей; він завжди так нечемно поводився при столі, можливо, що для того, щоб глузувати з панських звичаїв тих людей, з якими поводився по свинячому.“

* * *

Распутінові починали вже докучати ті щоденні розваги з жінками-поклонницями, з дівчатами-недоростками, набридли й ті що-денні поклонники і прохачі, що натовпом ішли до нього; а доступити до всесильного „святого отця“ не легко було: треба було попереду впрохати його особисту сторожу, того Стряпчева, що колись у компанії з „Ґрішею“ крав коні у Покровському, та сестру другого товариша, городника Варнави, що була у „Ґріші“ за секретаря (Варнаву, по Распутіновій протекції, висвятили в архієрея, дарма, що він був малописьменний); а та охорона пропускала прохачів не дурно, а брала з них добрі гроші, відповідно до людини і до справи, про яку він просив. Отже пророк і спасатель жіночих душ і тіл для нової розваги задумав узятися за вищу політику, не тільки внутрішню, але й зовнішню, дарма, що пройдисвіт ледве-ледве вмів читати і ніякої освіти не зажив. Його приятель, князь Андроніков, теж ланець з великими впливами, мусів показувати йому на карті, як почалася війна, де Франція, де Прусія, Німеччина, де Россія! „Ґріша“ плутався і блукав у політичних термінах, назвах і проґрамах, як у лісі, — але що йому було до того? Коли він мав од Бога силу рятувати душі людські від гріха і загину, то що йому така дрібниця, як земні справи?

Політичні взаємини Росії з Японією на деякий час охололи через те, що цей недотепний царський порадник, зустрівши одного разу японського посла барона Мотоно, що виходив з царського кабінету після аудієнції, — сказав: — „Не треба нам довіряти цим чортам!“

Заповзялися при дворі провадити війну з Німцями до-станку, бо „святий отець“ сказав: — „Треба тим Німцям всипати в с...“

Але той войовничий запал при дворі вщух, коли „пророк“ сказав цариці одного разу: „Війна є річ страшенна і треба їй вже покласти край.“ Ті придворні, що були родом із Німців і де-хто з бюрократії, прихильники німецькі, — усі ті Фредерікси, Бенкердорфи, Штюрмери, прихильники реакції і кайзера, — всі ті люде розуміли добре політику і піддержували той настрій, що посіяв дурень свідомо чи несвідомо. Далі ми роскажемо, яких заходів вони вживали, щоби підготовити сепаратний мир Росії з Німеччиною. Великий князь Микола Миколаєвич перший став у-поперек тим хитрим і лукавим заходам, потім протестувала проти них Дума, а нарешті революція мусіла остаточно покласти їм край.

Але російському народові судилося випити свою гірку чашу до дна. Він повинен був побачити на верхах державного уряду цілу низку людей, поставлених з ласки „святого отця“; певна річ, ті люде у всьому чинили його волю, яку

иноді він посилав їм у малограмотних записках, нашкрябаних так, що ледве вичитати можна було. З такими міністрами він поводивсь, як зо своїми лакеями. Горемикіна трохи грець не вбив, коли він у перше одержав записку на клаптику паперу, в якій Распутін ти-кав його і називав просто: „старичекъ“.

А проте Горемикін мусів схилити голову перед цею новою зорею, що ясно засяяла на бюрократичному обрії Росії ще за його попередника Коковцева. Цьому-ж останньому Распутін своєю волею поставив за міністра внутрішніх справ Маклакова, лакейську душу, який придбав собі прихильність „святого отця“ ще за часів одної його мандрівки з царською родиною, заглядаючи йому з рабською усмішкою в очі і стараючись чим небудь догодити. Це-ж не хто инший, як той-таки всесильний Распутін піддержував ґенерала Сухомлинова, дарма, що ясно доведені були його тісні взаємини з Австрійцем Альтшілером, якому Сухомлинов оддав постачання для армії, бо ділився з ним прибутками. Це-ж не хто, як Распутін, починаючи з 1913. року, призначав на посади міністрів, вищих урядовців, архієреїв, ґенералів.

— Я не досить письменний, щоб самому стати за міністра, — казав він колись пощирості.

На що було йому того, коли він стояв ще вище, бо сам призначав міністрів? Він добре знав усіх і всі звичаї в царському Дворі і знав, кого і як увести туди, щоб досягнути своєї мети. Він навчав, як уподобатися Миколі II. — і цього було цілком досить, щоби був підписаний указ про призначення того, кого бажав порадник цариці. Сухомлинов уподобався цареві своїм струнким станом у гарному мундирі бранденбурських гусарів; крім того він говорив завжди таким упевненим тоном, що заспокоював усякі сумніви. Маклаков уподобався своїми дотепами і тим, що, як кажуть Росіяне, „дурака валялъ“. Його рідний брат, кадетський депутат у Думі, що його ненавидів, сказав нам про нього:

— Йому краще личило-б служити в цірку, ніж бути міністром внутрішніх справ.

У Царському Селі після засідання ради міністрів, що скликалася там з приводу особливих і надзвичайних справ, царь запрошував Сухомлинова і Маклакова лишитися, бо обидва вони були веселі бесідники. Збіралася царська родина у тіснім крузі найближчих людей. Щоб забути про нудне засідання і розважитись після поважних справ, просили Маклакова, що мав надзвичайний талант передражнювати людей, щоб він „представив“ того або иншого міністра, свого колеґу або зробив пантеру. Цим власне він зробив собі кар'єру. Коли з царських покоїв чули, що в сінях гавкає собака, то знали, що це приїхав Маклаков, голова одного з найважнійших міністерств особливо за тих тяжких часів: це він сам про себе сповіщав таким способом.

— Миколо Олексієвичу, покажіть нам пантеру! — просили його царські діти.

Маклакова не треба було довго просити. Він влазив під диван, гарчав там, як дикий звір, потім вилазив звідтіля рачки і плигав через кімнату. Царівни й царевич реготали, аж за боки бралися, їх величества теж ласково всміхалися. Забував царь про нараду міністрів, про своє самодержавія, про народ, про всі свої клопоти і страхи.

Маклаков пішов в одставку з приводу анті-німецьких погромів у Москві року 1915. Коли московська ґазета „Утро Россіи“ надрукувала з приводу цеї одставки статтю під заголовком: „Скок закоханої пантери“, то її за те оштрафували у 3000 карб.

Ще до недавніх часів у Росії не можна було казати правду; в цьому автор цеї книги перевірився не один раз.

Микола Миколаєвич знав краще, ніж хто инший, яку силу має Распутін і вплив при Дворі, а проте відважився вигнати того поганця зо ставки, куди той був поїхав по намові тих, хто вмів користуватись ним, як знаряддям, — щоб нахилити верховного головного командуючого до миру, на його думку, конче потрібного для держави.

Распутін росказав великому князеві дурну нісенітницю, що сам вигадав: такими дурницями можна було морочити тільки істеричних поклонниць, а не розумну людину.

— Війна — то велике нещастя, ваше височество. Треба, щоб ти скінчив її. Пресвята Діва явилась мені у сні і сказала, що треба замиритися з Німцями. Оце-ж її волю я тобі й мушу сказати.

— Коли ти бачив Пресвяту Діву? — спитав Микола Миколаєвич.

— Три дні тому.

— Цікава річ: я теж бачив Пресвяту Діву, тільки два дні тому, і вона мені сказала:

— „Распутін приїде до тебе і буде намовляти на сепаратний мир; не слухай його і вижени, як погань, бо він доброго слова не варт.

А як-би він не схотів тебе слухати, то впарь йому пів-сотні добрих різок. Оце-ж я й думаю зробити, каналья, коли ти не заберешся зараз геть звідціля, щоб і дух твій тут не смердів!“

Распутін поспішив покинути ставку. Але незабаром великого князя царським наказом переведено було головнокомандуючим на Кавказ . . .

(Далі буде).

УКРАЇНА

— **Армія У. Н. Р.** заняла Могилів-Под. ще 17-го жовтня ц. р. Цілковито знищено 7. і 45. сов. дивізії; під Жмеринкою окружено й взято в полон 413 та 365 сов. полки. По лінії Жмеринка-Одеса занято ст. Вапнярку. Над Дністром занято м. Ямпіль. По лінії Жмеринка-Київ, — занято Вінницю й Козятин.

— Радіо із Варшави повідомляє, що польський уряд отримав офіціяльне звідомлення про заключення **перемирря** на большевицько-українському фронті.

— **Гол. Українська Команда** заявила, що й українська армія шануватиме рижський договір про перемирря. Лінією перемирря визначено: Бабчинці, Борівку, Володиївці, Доружин, Телєскінці, Носківці, м. Бар, ст. Нанівці, Радівці, Волковиці. На ріжних ділянках укр. фронту заявили червоноармійці, що вони дістали наказ припинити воєнну акцію проти Українців („N. R.“ з 27. X.).

— Наказом Голови Директорії У. Н. Р., **А. Лівицький** призначений Головою Ради Народніх міністрів. А. Лівицький залишає за собою портфель міністра юстиції. („У. С.“)

— **Заступником Голови** Ради Народніх міністрів призначено міністра внутрішних справ О. Саліковського.

— Бувший Голова Ради Народніх міністрів **В. Прокопович** залишається в Раді Народніх міністрів міністром без портфеля.

— Як ми чули **міністерські портфелі** будуть також запропоновані М. Корчинському, п. Мацієвичу, Д. Антоновичу і О. Ковалевському. („У. С.“)

— Прибула вже й принята **нова амуніція** для новомобілізованих козаків української армії. („У. С.“)

— Головний Отаман повідомив прифронтового комісаря для оповіщення населення, що **земельний закон** Директорії У. Н. Р. не міняється. У всіх землевласників землі повище 15 десятин будуть відібрані й роздані між безземельними й малоземельниками. Що ж торкається платні за землю, та відшкодовання тим, у кого землю одберуть і прав на володіння землею, тим, кому її дадуть, то всі ці справи остаточно будуть вирішенні в передпарляменті. Землі, які сільські громади розібрали, поділили й порядкують ними, ні в якім разі не будуть одбіратися від тих, хто вже ними користується. Хиба там, де трапилось, що забрали більше ніж по 15 десятин на трудящу душу. Права на поділ землею має лише той, хто її обробляє. („У. С.“)

— **Українські політичні кола,** згуртовані у Всеукраїнській Національній Раді рішили звернутися до премієра Лівицького з рішучим домаганням переведення в життя повної конституції У. Н. Р., що її недавно за спонукою Всеукр. Нац. Ради виробила окрема державна комісія. Від приняття цієї конституції

радою міністрів Всеукр. Нац. Рада зробить залежним своє становище до уряду А. Лівицького, вважаючи проголошення першої повної демократичної конституції У. Н. Р. за найважніщу під цю пору державну справу, яка українське державне будівництво зможе непомірно посунути вперед.

— Для негайного впорядкування біжучих справ місцевого церковного життя незабаром скликається в Камянці-Под. повітовий **з'їзд духовенства.** Коли-ж звільнено буде від ворога більшу частину Поділля, тоді буде скликано губерніяльний з'їзд. („У. С.")

— **Слідство над еп. Піменом.** В склад комісії по розсліду діяльности бувшого єпархіяльного епископа Пімена, постановою армійського комісара від 7. жовтня б. р. призначені: головою комісії від армкомісара М. Х. Матвієвський, членами — представники кам'янецької національної ради М. А. Григорів і з Кирило-Методієвського брацтва проф. Біднов. („У. С.")

— Армійський Цивільний **Прифронтовий Комісар** при Армії У. Н. Р. Хв. Сумнєвич видав наказ, яким забороняє на звільненій терріторії У. Н. Р. 1) азартну гру в карти, 2) вироб самогонки і 3) продажу спіртних напитків.

— Деякі **польські поміщики,** щоб викрутить собі урожай цього року, без відома селян, які обробляли землю, намагалися продати його переходячим українським частинам хоч по дешевій ціні. Прифронтовий армійський комісар розпорядився, аби окремі частини без відома місцевих сельських громад жадних закупок у поміщиків не робили, бо на підставі закону про землю й наказу про реалізацію урожаю, власниками урожаю є ті, хто працював коло землі. („У. Д." за „Сл.").

— Деякі **польські поміщики,** знаючи, що по закону У. Н. Р. земля переходить до селян, і бажаючи одібрати у них хоч що небудь або продати їм свою земяю по високій ціні, розпускають такі чутки: „поверніть — кажуть — нам урожай, а коли хочете землі, то заплатіть нам зараз отакуто й таку ціну, бо як не зробите цього зараз, то далі вам буде гірше. За українськими військами йдуть Поляки та їхні жандарми. Вони вам покажуть, як забірати урожай, і землі ми вам тоді нє продамо". От. Петлюра запевнив, що Поляки ні в якім разі далі Збруча не підуть. Навіть польські частини, які оперують зараз на Волині, негайно звідти виберуться, як тільки ми поширимо свою армію настільки, щоб вона мала змогу заступити й волинський фронт. Всякі чутки про прихід Поляків на Поділля є провокація. („У. Д." за „Сл.")

— Розпорядженням міністра внутрішніх справ **за шкідливу діяльність** в Камянці Подільському для української державности архимандрит Валеріян, намістник Свято-Троїцького монастиря, та пан-отці Юрьєвський й Охримович вислані за межі Камянецького повіту з забороною їм повернутися на протязі одного року без особливого на те дозволу.

— **М-ство У. Н. Р.** для жидівсько-національних справ офіціяльно повідомляє, що поширювані в закорд. пресі відомости про **жидівські погроми** в Камянці-Под. є простою видумкою. М-ство стверджує, що жидівське населення радісно приняло поворот укр. влади на терріторію України, як визволення із большевицького ярма, та всіма силами підтримує її. М-ство для жид.-нац. справ істнує ради забезпечення Жидам в У. Н. Р. націон. автономії; на його чолі стоїть Пінкас Красний.

— Начальником **Цивільного Управління** при Гол. Команді військ У. Н. Р. призначений теперішній тов. м-ства вн. справ, кол. комісар м. Києва, М. О. Літвицький.

— В **Камянці-Под.** почав виходити вістник дієвої армії У. Н. Р. „Козацька Думка".

— **Колонізація України.** З „комісарського" листування, добутого під час відходу большевиків з Кам'янця-Подільського, довідуємось, що Москалі задумали цікаву колонізацію України московськими „голодающими". Був розроблений детальний план цієї колонізації. Між иншим на саме Поділля припадало 400.000 колоністів. Як знаємо, цим большевикам на Поділлю не пощастило,

а в инших землях, як переказують, населення дуже збільшилось, дякуючи припливу порожніх московських шлунків. („Коз. Д.“)

— **Франція й Україна.** В звязку з останніми подіями, що відбувалися на українському фронті, з Варшави відїхав до Парижа французький ґенерал Бійот, який має представити військовому міністрові спеціальний доклад про Україну. Як нам передають, в дипльоматичних колах Варшави одержані відомости, що новий міністр військових страв Леч надзвичайно прихильно ставиться до України і 29. вересня, в розмові з одним із дипльоматів, заявив, що зараз Франція стоїть на передодні визнання України. („У. С.“)

— „Укр. Думка“ (ч. 14) пише за „Kur. Lw.“, що до порозуміння в політичних справах поміж урядом от. Петлюри та ґен. Вранґеля досі не дійшло, бо „Махров стоїть на становищі **суверенности України“.** — До порозуміння дійсно не дійшло, але тому, що саме Махров стоїть на становищі „вирішення федеративного звязку України з Росією ще перед українською конституантою“.

— Командуючий сов. армією **на Кубані** видав наказ, що кол. старшин, юнкерів та призивних, які не являться на реґістрацію, будуть розстрілювати там, де їх зловлять.

— У **Чернигові** чрезвичайка розстріляла 27 чолов., із котрих 16 активних учасників контрреволюц. Петлюрівської орґанізації в Триторовці, Конотопського повіту, яка мала метою підірвати й скинути сов. владу; останніх — за бандитизм та провини по посаді. („О. Д.“)

— **Совнарком у Харкові,** під головуванням Раковского, одноголосно ратифікував рижський договір з Польщею.

— **В Катеринославі** повстала орґанізація **„Похід на кулака“,** — боротьба зі заможнім селянством. Мобілізовано для неї 75% сов. співробітників та робітників, але ці останні відмовились. Тоді сформовано декільки загонів по 30 душ під проводом комуністів. Але вислано тільки 3 загони: повернулось із них шість чоловіків...

— Берлінське „Время“ за больш. часописями повідмляє: „Наслідком згоди між харьківськими комуністами та московським урядом... посада комісара народньої освіти буде запропонувана **професорові Грушевському,** приїзду котрого до Харкова ждуть на цих днях“...

— „Укр. Думка“ у передовиці з д. 21. X. про **багацько провокаторів,** які в ост. часи вештаються по укр. селах сх.-Галичини, підшиваються під висланників якихось революційних к-тів і т. д. та втягають найсвідоміших селян у ріжні розмови, за які вони потім покутують у тюрмах.

— В **Тарнополі** й тарнопольському повіті арештовано біля 300 Українців. („Вп.“)

— „Вперед“ повідомляє про арешт в Заліщиках польською владою **д-ра А. Бурачинського,** кол. санітарного шефа Гал. Армії, який їхав з України.

— Делеґація від українського народнього вчительства у сх.-Галичині пред'явила президентові Шкільньої Ради Краєвої **у Львові** теперішнє жахливе становище укр. вчительства і просила припинення його переслідувань.

ПОЛЬЩА

— Більшістю шости голосів 195—189 Сейм рішив у принціпі д в о х п а л а т н у с и с т е м у. „За“ голосували теж Німці. Вислід голосування явивсь несподіванкою навіть для правах. Засідання перервано, бо ліві й центр почали страшенне галасувати. Крики й лайки перейшли у спів „o cześć vam panowie magnacie!“ Лівиця грозить безоглядною обструкцією проти усіх дальших п. п. конституції („Cz.“)

— Почали ліквідувати **Головне Командування,** як установу, що склалась виключно для воєнної мети („Cz.“)

— **Сейм** одноголосно ратифікував на засіданні 22./X. цр. рижський прелімінарний мировий договір.

— **Рада Міністрів** доручила м-рам здоровля, військових справ, праці, громадських робіт та гром. опікування виготувати проєкт що-до боротьби з холєрою.

— Склалась сеймова комісія по **водяних справах,** яка почала радити над проєктом водяного статуту, виготуваного м-ством громадських робіт.

— Конференція галицьких депутатів зголосила **в Сеймі** негайний внесок в справі жахливого харчевого питання у Зах. та Сх. Галичині. Сейм приняв негайність пропозиції та одіслав її до харчевої комісії.

— **До Кракова** приїхав 24. жовтня ц. р. з Камянця-Подільського український премєр міністрів А. Лівицкий. („Cz.“)

— У Кракові почав радити **з'їзд військових референтів** по справах освіти й пропаґанди.

— Рада Міністрів доручила мін. зак. спр. повідомити польську делеґацію в Парижі, що вона не має права підписувати ніякої такої **данціґської умови,** яка перечила-б версальському договорі.

— 23./X. цр. м-ство зак. спр. у Варшаві отримало **радіо від Раковского,** президента совітської **України,** з повідомленням ратифікації договору про перемирря. Радіо надане в Москві (!). („Cz.“)

— 23./X. радили в м-стві зак. спр. над виміною **військових полонених** поміж Польщею та Сов. Росією. Виміна буде відбуватися по шляху Міньск—Лунінец.

— Сеймова **фінансово-бюджетова комісія** рішила роспочати слідуючого тижня бюджетову дискусію у Сеймі.

— Сеймова **адміністративна комісія** вибрала окрему комісію для стеження над зменшенням кількости державних урядовців.

— До Варшави приїхала делеґація від Міської Думи м. Лодзь для передачі **марш., Пільудскому** дипльому на почесного громадянина м. Лодзь.

— **Мін. Сап'єга** виїде на днях до Парижу. („Cz.“)

— 24-го жовтня ц. р. вийшло останнє звідомлення Ґен. Штабу Гол. Команд. Польських Військ, яким заповіджено припинення дальших воєнних комунікатів з огляду на перемирря.

— **В. Лодзі** згорів Великий Театр.

— **М-ство зак. спр.** робить заходи дня отримання для польської меншости в Німеччині охорони Союза Народів.

— На передодні цілковитого залишення польських кордонів російськими загонами, сформованими Рос. Політ. К-том, Б. Савінков післав отвертого листа **марш. Пілсудскому,** якому дякував за приют та бажав процвітання Польщі й її армії.

— Міська Дума м. Варшави проголосила одноголосно ґен. Желіґовского **почесним громадянином** м. Варшави.

— **У Познані** відкрито Музичну Академію.

— Оговорюючи перед представниками преси **фінансове становище Польщі,** мін. Ґраґскі заявив, що воно залежить від 1) запасу золота, 2) фінансової рівноваги та 3) бюджетової рівноваги. Тепер Польща має 35·5 міл. золотого запасу, рахуючи по довоєнній вартості нім. марки, цебто: 1 „золотий“ на 1000 польських марок. Фінансова рівновага звязана з питанням державної приналежности Гол. Шлезьку, цеб-то імпорту й експорту. Большевики пропонували в Ризі 20 міл. рб. в золоті, але Польща на таку суму не погодилась.

— Ґен. Генрі заявив парижській пресі, що **внутрішнє становище** у Варшаві та цілій Польщі є прегарне. З боку большевизму немає ніякої небезпеки. Вістки про якісь непорозуміння поміж франц. військ. місією та польським Гол. Командуванням не відповідають правді. („Cz.“)

— Згідно з вашинґтонським „Journal of Commerce“ винен польський уряд урядові З'єдинених Держав та прив. америк. фірмі „Grain Corporation“ около 100 міліонів долярів, себто, біля 26 міліярдів п. марок. („Вп.“)

— **Польща готовить ноту** до уряду У. Н. Р., яка, в дуже сердечному тоні, підкреслить що рижський мир в нічому не змінить доброзичливого становища Польщі до У. Н. Р., яка стане її найближчим сусідом. („Kur. Lw.“ за „Вп.“)

РОСІЯ

— **У Петроґраді** не стало робітників! Коли зачинялись фабрики, то робітники, особливо майстрі розбрелись по селах, занялись торгівлею і т. д. Тепер, пише „Кр. Газ.“ з 28. IX., необхідно найти 20.000 досвідчених фабричних робітників.

— „Красная Газета“ з 2. жовтня ц. р. повідомляє, що **співробітники Ч. К.** прирівнюються до червоноармійців дієвої армії. В звязку з цім, за свої провини вони несуть відповідальність, як військові, — але й отримують збільшений червоноармійський фронтовий пайок харчевий.

— З Гельсинґфорса повідомляють під д. 19. ц. м.: „Петр. Правда“ пише про завзяту аґітацію **лівих ес-ерів** за совітську владу, але проти большевиків; ліві ес-ери орґанізують селянські загони, які по селах вбивають комуністів („В. Р.“)

— **Ленін** по радіо післав привіт усім соц. та комун. партіям світу, що приєднались до III. інтернаціоналу та відділились від „націонал-соціялістів.“

„Руссаґен“ повідомляє, що **серед красноармійців** на фронті росте апатія й небажання воювати. Серед червоного війська настирливо ширяться слухи, що на поміч йде їм „червона **турецька** армія.“

— **В Москву** з Барнаулу повідомляють: „Алтайський ґубревком“ реквізував у куркулів дуків 3.500 кавалерійських коней для армії. „Реквізиція“ зроблена у ворогів „Совітської влади.“

— Останнє ч. „Известий В. Ч. К.“ оголошує плян нових трьохмісячних курсів „карного права“, де йде спеціяльна підготовка аґентів та **керовників че-ка.** Характеристична дрібниця: курси находяться в кол. помешканню школи поліцейських аґентів. („Н. Р.“)

— При останній **перереґістрації комуністів** у Петроґраді, поділено усіх на 3 ґрупи: тих, що належали до комуніст. партії до 1914. р.; тих, що вписались до неї поміж 1914.—17. рр. та усіх, що стали комуністами після доконаної революції. Усіх комуністів найшлось в Петроґраді 26.000 душ, але членів по 1-ій ґрупі — тільки 51.

— У московських „Известиях“ **Стеклов** бє трівогу, що на Сході твориться новий бойовий фронт. Стеклов впевняє, що до нападу на Сов. Росію готуються спільно Ґрузія, Азарбейджан, Персія та Бухара, де Анґлійці осередковують великі сили.

— Московське радіо з 17-го вересня заявляє, що освітні відділи Наркомпроса вживають рішучих заходів для боротьби з **дитячою спекуляцією,** яка розвинулась в усіх містах Сов. Росії. По словах „Известий“ на вулицах Москви 20.000 дітей занимаються спекуляцією. Для боротьби з тим явищем гадають уладжувати школи-бурси та провести в життя „націоналізацію дитинства“.

— „Кр. Ґазета“ пише, що Красін звернувся до Рикова з такою телеґрамою: „Низка великих експортових умов на ліс, заключених нашою льондонською товгов. місєю, має величезне політичне значіння, фактично прориваючи бльокаду. Необхідно встановити контроль для докладного й акуратного виконання умов. Необхідно збільшити вивозовий фонд експортового лісу.“ („П. Н.“)

— Сов. уряд доручив комісарові **Дзержиньскому,** кол. гол. московської че-ка, ново орґанізувати „продовольственные отряды“, для примусового збору хліба зі сел. У тих харчевих загонів будуть гармати, кулемети й ґранати.

— За один місяць вересень **воєнно-продовольче бюро** відіслало на Сибір 166 загонів в складі около 5000 чолов., та 12 загонів на Кубань по 650 чоловік. Окрім того до Омська й Катеринодару виїхало чимало аґітаторів. Літом сформовано до 400 загонів в складі більше 1000 душ. В склад тих загонів виходять виключно робітники зачинених фабрик Москви, Ярославля, Івано-Вознесенска, Нижнього-Новг. і др. Всі вони озброєні в рушниці й ручні ґранати, а в кожному загоні є 1 кулемет. („Своб.“ за моск. „Пр“)

— Ґен. Вранґель утворив т. зв. **Комісію Вищого Надзору** із ґен. Екком, як головою, та 3-ма ґенералами і 4-ма сенаторами, як членами.

— Бурцевське „Общее Дѣло“ містить два листи нових „українських“ федералістів, які **у Константинополі** заклали, на зразок парижського, „Національний Комітет“. Отой комітет, за підписами А. Адясевича та Б. Данковського (??) дякує Савінкову й Бурцеву за їхню діяльність на добро Росії й... України.

— „Об. Д.“ пише, що „Позапартійна Нарада державних і громадських орґанізацій **в Севастополі**“, вислухавши спеціяльну комісію із представників ріжних українських партій (??) та політичних напрямків: приняла 7 пп. резолюції по українському питанню, м. и.: „при звільненню терріторії Росії й Малоросії треба вжити всіх заходів для обєднання в одну державу усіх російських земель (искони русских) включаючи й Прикарпатську Русь (Галичину, Буковину і т. д.)...“ На малоросійських землях треба признати рівноправність місцевої української і загально-державної російської мови...“

— По офіціяльному звіті **армія ґен. Вранґеля** взяла за літо й осінь ц. р. 70.000 полонених, 250 гармат, 170 броневиків, 21 панцирників, кількасот кулеметів і др. військ. добичу.

— Вранґелівський відпоручник в Анґії Аладін росказав ті умови, під якими **Вранґель** готов помиритися з большевиками: скликання на протязі пів року по демократичному принціпі законодавчих зборів. Вранґель годиться на той час зберегти перемирря, а навіть взятися за постачання рос. населення харчами й одягом, тільки не черв. армію.

— Варшавська „Свобода“ пише: „Зі Севастополю повідомляють, що **ґен. Вранґель** заявив представникам Петлюри, що питання про форму звязку Росії й України має рішитися українськими устаковчими зборами.“

— Ґенерал для доручень по справах України при Головнокомануючим Російською Амією, ґен. Кирій, залишив свій пост. На його місце призначений ґен. Присовскій. Ґен. Кирій, приклонник „федералістів“, його заходами завізвано у Крим Маркотуна. („О. Д,“)

Міжнароднє життя

„N. W.-Abendblatt“ з 15. жовтня ц. р. містить таку телеґраму з Варшави: „З Льондону повідомляють: перед біля 10-ти тисячною авдіторією промовляв кол. анґл. премієр А с к в і т про закордонну політику Анґлії на Сході, і при цій нагоді почав говорити про комедію, яку Льойд Джордж каже грати в Польщі. Асквіт казав м. и. таке: Досіль ні громадянство ні уряд Анґлії та Франції не мали поняття про справжнє положення. Ми пожертвували багацько міліонів та дуже багацько енерґії на те, щоби зробити сильною Польщу, яку ми вважали чудесним твором цивілізації, та не добачили при тому, що підвалини, на яких ми будували твердиню — роспадалися. Ми потішались надією, що побідимо большевизм. Але ми найшли для цієї мети найслабкішу зброю, яка зломилась в наших руках; ми дали свою поміч Польщі, в якій самій є стільки зерен анархії, скільки в совітській Росії, із котрою є погана та невигідна комунікація. Одночасно ми цілковито іґнорували найбагатшу частину кол. Росії, Україну, із котрою маємо морським шляхом безпосереднє сполучення і де приняли-б нас із сердешньою радістю. Менше, ніж половина цих грошей, які ми, по своїй імовірності, видали для Польщі без мети й успіху, могла-б принести Україні заведення ладу та відбудову її багатших земель, і зробити її знову таку, як вона була раніш, квітучою головною житницею Европи. Хід подій вимагає зміни в анґлійській закордонній політиці. Наскільки вона торкається Східньої Европи — казав Асквіт — то найбільш правдоподібно вона мусітиме переорієнтуватися від Польщі на Україну.“

— 25-го ц. м. **помер король Греції**, Александер. Він був молодшим сином б. короля Константина, якого Антанта примусила в 1917 р., в раз з наслідником престолу, абдикувати. — На грецький престол увійде молодший син Константина Павло. Поки він прибуде зі Швейцарії, пануватиме реґент, а до вибору цього останнього, — рада міністрів.

— Голова комісії для встановлення **німецько-польського** кордону, ґен. Діпон, звернувся до нім. делеґації з нотою очистити Німеччиною правий беріг Висли до 31-го жовтня ц. р.

— Латишський уряд вислав до уряду З'єдинених Держав Півн. Америки **ноту** протесту проти відомої ноти Вільсона відносно Росії та її окраїнних держав. До протесту приєдналась Литва й Естонія.

— **Німецьке м.-ство закорд. спр.** запротестувало проти поганого відношення до німецьких бранців, що їх взяли Поляки в полон на большевицькому фронті: В таборах находиться 300 нім. офіцирів. — Досіль Німеччина перечила фактові істнування в сов. армії німецьких офіцирів.

— Боротьба військ **ґен. Желіґовського** із Литовцями, які наступають на на Вильно, стає що-раз завзятішою.

— По ініціативі контрольної комісії **Союза Народів** литовський уряд в Ковні рішив вислати до Варшави свого делєґата та старшину для звязку, ради дальших переговорів з Польщею.

— Литовський chargé d'affaires у Льондоні зголосив в секретаря **Союза Народів** протест проти окупації Вильна та домагання примінити відповідний арт. договору. Одночасно просив приняти Литву до Союза Haďодів. („Cz.")

— В звязку з посуванням військ ґен. Желіґовського вздовж залізн. лінії, що з'єдинює Вильно з Латвією, **латишська армія** дістала наказ обсадити етноґрафичний латишсько-литовський кордон. Латвія й Литва стоять далі при угоді, що їхні кордони вирішить мішана комісія під головуванням Анґлійця.

Антантський **комісар в Данціґу** відклав наради конституанти м. Данціґ на необмежений час. Ліві німецькі й польські партії гостро проти того запротестували.

7-ґо лютого 1921 р. буде переведений загальний список всього населення **Чехо-Словаччини.**

— **Стрейк** артистів та всіх др. робітників сцени, який мав захопити усі паризькі театри, не вдався.

— В звязку зі **стрейком вугляних копалень,** анґл. уряд зовсім припинив вугляний експорт та видачу вугля приїзжим кораблям. Це останнє роспорядження торкнулось дуже болюче американський транспортовий рух, який значно зменшивсь тонажом, бо америк. пароходи мусять запасатися вуглем і на поворотну дорогу.

Стрейковий комітет в Анґлії гадає, що вугляний стрейк може втриматися і шість тижнів.

— Неофіціальні **переговори** анґлійського уряду зі стрейкуючими робітниками вугляних копалень — перейшли в офіціальні.

Анґл. уряд наче-би мав докази на співучасть сов. торговельної місії в Льондоні в теперішньому стрейковому рухові. Ждуть сензаційних ревеляції. („Руспрес.")

— Робітники **берлінських** вугляних копалень рішили роспочати 1-го листопаду стрейк, як що не підвищать їм заробітньої платні.

— Бюджет французького **військового м-ства на 1921 р.** предбачає 3.299.324.000 фр. звичайних та 2.597.986.000 надзвичайних видатків, а всього разом 5.897.310.000 фр. Окремий рахунок окуцаційний військ виносить 635.064.000 фр. Для Марокко треба 591.000.000 фр. Армія в Сирії, поміч Польщі та ґен Вранґелєві коштуют рівно 2 міліярди франків. Військ. бюджет на 1921 р. перевищає на 1 міліярд фр. 1920 рік.

— **Італійські делеґати** в сов. Росію, повернувши до дому, росказували в Трієсті на зборах соц. загальної конфедерації праці про подробиці, яких ше не оголосили. „Рос. нарід цілком не цікавиться політикою. Комуністи добули такої рівности для населення, що дійсно величезна більшість його однаково голодує. Надії на експорт збіжжа з Росії є ілюзією, бо треба ще її везти його" . . . і т. д.

— Французькі м-ства військове та фінансів заперечують, наче би ґен. Вранґель отримав вел. **грошеву позичку.** Струве зробив усю підготовчу працю для переведення такої позички, але ні його, ні чийого другого проєкту, фр.

уряд не розглядав. Це, одначе, не виключає франц. фінансову й харчеву допомогу ґен. Вранґелеві. („В. Р.“)

— Юґославія очистила район плєбісциту **Кар◼нтії,** в якому більшість висловилась за Австрію, та передала тимчасову владу міжнародній комісії.

— Повстанчі заворушення **в Ірляндії** продовжуються. У Дубліні товпа розграбила державний склад муніції і зброї.

— 28. ц. м. приїде з Льондону до Женеви генеральний секретаріат **Союзу Народів,** аби принятись на місці за приготування до конґресу.

— **Із Ліону** в Севастополь виїхала ново-назначена французька військо-морська місія на чолі з ґен. Вруссо.)„П. Н.“)

— Посадник м. Корк в Ірляндії, лорд **Мак Свіней,** помер на 73-ому дні своєї голодівки в англійській тюрмі. В Дубліні об'явлено всенародню жалобу. В Ню-Йорку вивісили па Міській Думі чорний флаґ.

— **Із Парижу** виїхав до Севастополю французький комісар при уряді ґен. Вранґеля Мартель. Товаришить йому **Бурцев.**

— **Швейцарський уряд** зборонив представникам сов. Росії бути присутнім на конґресі синдикалістів у Невшатель.

— **Пегерс в Берліні?** — Таку бодай вістку приносить „Укр. Сл.“ Разом з Петерсом має потайки перебувати в Берліні його помішниця по справах че-ка, Краузе.

— **Чеський уряд** наложив арешт 7 міліонів чеськ. корон, призначених на большевицьку пропаґанду й депонованих в одному з пражських банків. („П. Н.“)

— Англ. уряд казав арештувати відому кол. суфражистку **Сільву Панкхерст** за ширення підбурюючої большевицької літератури та протидержавну аґітацію. — Лєнін назвав в листі до англ. робітників С. П. одинокою справжньою представницею англ. пролєтаріату. Сільву П. випустили після того, як вона обіцяла залишити большевицьку аґітацію.

— В Румунії **гривні** ходять на біржі краще, як польські марки. („Н. Пр.“

— **Австр. Національні Збори** почнуть перше, після нових виборів, засідання 10. листопаду ц. р.

— Сов. посольство **в Ревелі** відмовило візи до Росії частині чеської робітничої делеґації, м. и. редакторові ґаз. „Металюрґист“, ред. ґаз. ґаз. „Робітник“ та иншим не комуністам. Комуністів пропущено без труднощів.

— Болгарсь. посол в Парижі Савов заявив, що **теперішня Болгарія** цілком инша від давньої. Усі виновники війни або втекли, або сидять по тюрьмах. А проте Болгарія не гадає вступати до Мал. Антанти, бо ще не наспів час для нової її ролі.

— Рада амбасадорів дала **Венґрії** термин ратифікувати мировий договір Тріянон до 18-го лістопаду ц. р.

— **Австр. уповноважений** міністр у Берліні, проф. Гартман, подав до демісії.

Кол. німецький державний секретар, **Гельферіх,** висловивсь у промові на зборах нім.-нац. партії у Ганновері за відновленням в Німеччині монархії.

— На конґресі німецьких незалежних ес-деків **в Галлє** 237 голосів заявилось за приєднанням до III. Інтернаціоналу, а 156 проти. Після голосування наступ. роскол партії, бо меншість не приняла постанови більшости.

— Комітет баварської партії с. д. незалежників заявив про своє приєднання до правої ґруп нім. незалежників.

— **Ліві нім. с.-д.** незалежники силою заняли після росколу в Галлє, помешкання секретаріяту партії та редакцію „Volksblatt“ і не впустили до помешкань ні секретаря партії ні редактора ґазети.

— **У Бельґії** наспів міністерський кризіс. Теперішній премєр заявив, що в ніякому разі не всупить до нового кабінету.

— **Зіновєв і Лозовській** залишили Німеччину та, через Штеттін, виїхали до Ревелю. Вістка про приїзд Зіновєва до Чехії є брехливою.

Економічна хроніка

— **Австралійське вугілля для Скандинавії.** Ізза великого браку вугілля починають деякі держави заосмотрюватися заморським вугіллям, що місяці потребує до транспорту. Так попався перевіз австралійського вугілля до Скандинавії, рівнож перевозиться вугілля з Newcastle (Neusüdwales) аж до філіпінських островів і до західного побережа південної Африки.

— **Спроби культивовання бавовни в Арґентині.** Світова конюнктура спонукала Арґентину до засіву великих площ бавовною. Перший дохід (в р. 1918) виносив 450 міл. дол. Уряд попирає всіми силами приватні заходи. Сподіються, що арґентинська бавовна стане сильним конкурентом на европейських ринках.

— **Рекордний успіх в будові кораблів в Японії.** За рік 1919 побудовано в Японії 134 кораблів з загальною тонажою 620.000 тон. Цим перевищила Японія всі попередні цифри, ї станула сильним конкурентом Англії і Америки.

З українського життя на чужині

Сходини У. Ж. С. відбудуться 2. XI. цр. в 6. год. веч. у помешканні Союзу (VIII. Strozzig. 32 Mezz.). На порядку дня орґанізування секцій 1. культурнонаукової; 2. орґаніз.-пресової; 3. помочі укр. дітям і населенню; 4. артистичної. Просять усіх членів точно явитися.

У понеділок, 1-го листопаду цр., заходами посольства З. У. Н. Р., відбудеться урочиста Академія в память 2-х літньої рчниці здобуття Українцями Львова. Ingenieur und Architekten-Verein (Grosser Vortragssaal I. Eschenbachgasse 9., год. 11. О год. 9. зранку, того ж дня, відбудеться панахида у церкві св. Варвари за погиблих підчас польсько-укр. війни.

В середу, дня 20-го ц. м., відбулися загальні збори українського студентського т-ва „Січ“ у Відні. — Дотеперішня Президія склала звіт зі своєї діяльности на протязі остяннього року. Усі промовці підкреслювали надзвичайно важке матеріяльне становище українського студенцтва на еміґрації. Посольство З. У. Н. Р. видало Т-ву, за час півтори року, 520.000 кор., а посольство У. Н. Р., від липня 1920 р., 80.000 кор. допомоги. Після жвавої дискусії вибрали нову Президію у складі 11-ти осіб та розділено поміж поодиноких її членів окремі функції. Головою Т-ва вибрано д-ія Ігоря Федіва, секретарем п. М. Стрілціва. — На зборах були присутніми понад 80 членів та чимало гостей.

З днем 15-го жовтня почав виходити український тижневик „Нове Слово“, „українська демократична, незалежна ґазета в Німеччині“, під ред. д-ра Зенона Кузелі.

23-го жовтня ц. р. відбувсь у Відні заходами У. Ж. С. та Т-ва „Січ“ „чайний вечір“. — Вечір відкрив п. Модест Левицький оповіданням про переживання своєї дочки у большевицькій чрезвичайці. В концертовій частині взяла участь п, п. Коронцівна (сопран), Бережницький (чельо) та Савко (бас); акомпанямент обняла ласкаво п-ні Дністрянська. У перервах співав хор.

Огляд преси

„Gazette de Lausanne“ містить довгеньке інтервю з кол. гетьманом України, П. Скоропадським. Після короткого редакційного вступу про особу П. Скоропадського, його колишню військову кар'єру та теперішній побут у Швейцарії, читаємо таке:

„У квітні 1918 р., — каже П. С. — було на территорії України пів міліона німецьких вояків. Саме тоді Центральна Рада перестала вже уявляти собою справжній голос народу, а її значіння що раз меншало. Малі земельні власники, які без сумніву творять більшість українського населення, втратили довірря до Центральної Ради; на конгресі, на якому зібрались 3000 представників з усіх повітів, передано мені владу. Як український патріот, я почував себе до обовязку приняти цей мандат, але я найшовсь у незвичайно важкому становищі. Адже я мав організувати країну, яка, після большевицької окупації, находилась у стані цільковитої анархії; з другого боку я повинен був ладнати усі ті повседневні непорозуміння, які траплялися поміж населенням та Німцями. Я організував владу, яка зі свого боку зібрала до купи усі творчі чинники ладу, бо я запрохав до участи в уряді всі продуктивні сили краю. Я старався зробити провідною лінією цього уряду таку українську політику, яка спіралась би на національних і демократичних почуваннях, та особливо на малих земельних власниках, яких у нас звуть „хліборобами“.

Яку ролю грали українські делєгати на мировій конференції у Бресть-Литовському?

Я прийшов до влади вже після підписання берестейського миру і тому, що Україна була тоді вже занятою німецькою армією, — можу казати про ті події тільки як сторонній глядач. Саме тоді український народ стояв перед болючим питанням: з одного боку він бачив довкола себе російський большевизм з цілим жахом цього режиму, з другого боку треба було терпіти присутність Німців, які були тоді ще побідниками. В такому непевному стані укр. нарід втратив усе, що він, глядуючи з національної точки погляду, здобув підчас революції. Тому треба було найти якийсь инший modus vivendi. З огляду на історичну правду я й заявляю зараз, що у своїй роспуці звернулась Україна до Антанти, яку вважала своїм союзником. Вжито було негайних заходів перед генералом Коандою (тоді він був румунським премєром), якого просили, аби Румунія прийшла Україні із допомогою военними матеріялами. Генерал Коанда відповів, що на жаль він не може дати допомоги, якої в него так настирливо прохали. Українські делєгати показали себе у Бресті-Литовському на строго національній плятформі. Вони домагалися цільковитої самостійности України.

Чи я поділив поміж селянами землю, та в який спосіб?

Я був і є приклонником аграрної реформи. Коли я прийшов до влади, то я спірався на економичний постулят поділу великої земельної власности. Але я домагався, щоби селянин заплатив за землю, щоби він міг почуватися її правним власником. З другого боку я мав на увазі широкий плян зберегти, як головне джерело національного багацтва країни — цукрової промисловости, ту велику земельну власність, яка є призначеною виключно для управи буряків. Усі ті пляни були на шляху здійснювання, коли враз, після 8-ми місячного панування, я мусів скласти з рук владу.

Що торкається моїх взаємин з Німечиною та мойого побуту з Берліні, у вересні 1918 р., то скажу, що мої інформації про міжнароднє становище привели мене до переконання, що необхідно негайно творити українську армію.

Але переведення цього пляну зустріло сильний опір з боку Німців, що були в нашому краю. Усі касарні були повні німецьких вояків, і тому було мені дуже важко сотворити таку армію, яку я хотів.

Я рішився їхати в Берлін, аби вирішити це питання у найвищої влади

тієї нації, яка заняла нашу країну. Я найшов у Берліні надзвичайно великий антагонізм поміж урядом закордонної політики та військовими представниками. Коротко кажучи — моя подорож, яку я підприняв ради ладу й порядку на Україні, — не мала успіху.

Коли я повернув на Україну, то події вже переваллювались. До Ясс прибули місії союзників, яким товаришило чимало старорежимників (zahlreiche Altrussen), котрі мали великий вплив на політику ціх місій що-до українськоі справи. Це було тоді, коли Денікін почав грати свою-без усяких виглядів на майбутнє ролю. Я вислав до Ясс делєгатів від свого уряду з дорученням доложити, що тільки тоді можна вести боротьбу проти крайніх елємент в та на Вкрайні стійко втримається лад і спокій, як що державна влада спіратиметься на національні почування народу. Акція моїх делєгатів не вдалася. Союзні місії пред'явили мені умови, які на ділі були домаганням федерації з Росією. Я бачив гаразд небезпеку, яка стреміла в такому політичному домаганні, але тому, що я йшов до найголовнішої мети: втримати в державі, яку я сотворив, порядок, то я пішов проти своєї волі назустріч жаданню союзників та проголосив федерацію з Росією. Я мушу сказати Вам, що Україна не була тоді краєм, який находився тільки у стані організації, але що організація державного буття України була майже цілком закінченою; економичне життя, торгівля, розвивались щораз інтенсивніше; залізнодорожний рух та транспорт були майже нормальними. Ми мали 400 мілiонів пудів збіжжа (6,400.000 тон) я зібрав більше 4-х міліярдів, здебільша у чужій валюті, ми мали понад 3 мілiони пудів цукру (48.000 тон); промисл почав правильно розвиватися. Одначе моя декляраціяя була звернена проти почувань більшости українського народу. Я залишив край. (Підреслення оригіналу — Ред.). А проте я переконаний, що успішна боротьба проти скрайніх, дезорганізуючих елєментів, та мир Сходу Европи є тільки тоді можливими, коли буде шануватися національні почування. Україна, впорядкована як держава, яка спірається на національні переконання, відповідно до глибокого стремління народу до своєї самостійности (підкресл. оригіналу — Ред.) стане чинником величезної сили для такого миру, за яким тужить тепер увесь світ."

Віденська „Reichspost" додає від себе.

„З українського боку, — пише „Reichspost", — заяву Скоропадського можна рахувати признанням, що він, своїм проголошенням федерації з Росією, дійсно виступив проти рішучого стремління українського народу до самостійности, та на шкоду цього народу. Але воно є характеристичне й не без значіння для справи самої самостійности України, що не вважаючи на всі удари долі, які зазнав укр. нарід на протязі ост. двох років, ідея незалежности України позискує собі переконаних приклонників і серед тих, які дали спонукати себе до політики компромісу, не досить віруючи в майбутність українського народу".

Листи до Редакції

Високошановний Пане Редакторе!

В останньому числі „Волі" (т. IV. ч. 1, стор. 44) надруковано відомість, що „українських висланців на брюсельску фінансову конференцію — до нарад не допущено".

З приводу цього дозвольте мені, Пане Редакторе, подати до відома нашого громадянства слідуюче пояснення.

Ще в квітні б. р. Ліга Націй випустила відозву про кликання Міжнародньої Фінансової Конференції в Брюселі. В цій відозві були поіменовані всі держави — Члени Ліги Націй і деякі инші, які запрошувалися послати делєгації на конференцію в складі, переважно, відомих фінансових діячів та економістів. Крім того, у відозві говорилося, що і инші, неназвані у відозві, держави можуть подати меморандум про фінансово-економічне ста-

новище і, коли конференція вважатиме потрібним, то може закликати делеґатів і цих держав дати пояснення перед конференцією.

Опіраючись на цю заяву і вважаючи, що Україна, яка не закликана на конференцію, могла би всетаки використати нагоду, подати до відома зібраних на конференції видатнійших фінансових сил цілого світу заяву — меморандум про фінансово-економічне становище України, я звернувся до Міністра Фінансів п. Б. Мартоса, до Союзу економістів і до п. О. Даскалюка з пропозіцією скласти відповідний меморандум для конференції. З свого боку я почав підбірати матеріяли для видання окремої книжки, в якій були би данні статистичні та инші про стан наших фінансів та економіки. Меморандум наспів у липні місяці (склав його п. О. Даскалюк), був переглянутий і перекладений на французську мову у Брюселю. Підчас конференції послів з пп. Міністром А. Ніковським та Х. Барановським у Відні, я підняв питання про призначення окремої делеґації на конференцію на той випадок, коли би конференція, принявши наш меморандум, запрохала дати їй додаткові пояснення. Моя пропозіція була принята, мені було доручено подати від імені Уряду У. Н. Р. меморандум, і була призначена делеґація в складі: А. Яковлів — голова, пп. О. Даскалюк та В. Тимошенко — члени.

В початку вересня м. з'явилося нове повідомлення від Ради Ліги Націй, в якому, крім зазначених раніше держав, були запрошені до конференції Естонія, Литва і Латвія. Тоді я через нашу Лондонську Місію довів до відома Генерального Секретаріату Ліги Націй, що Урядом У. Н. Р. призначена делеґація на конференцію, і прохав, чи не може бути ця делеґація допущена на конференцію з такими правами, як делеґація цих трьох держав. 9. вересня ц. р. Орґанізаційний Комітет Конференції відповів Місії, що згідно своїй інструкції, він не має права цього зробити і що запрошення на конференцію не стоїть в звязку з визнанням держав. Перед відбуттям конференції в Брюселю, я офіціяльно передав Секретаріяту конференції і вислав до презідента її, п. Адора меморандум про фінансово-економічне становище України і прохав передати його до відома конференції. Одержання меморандуму ствердили офіціяльно і Секретаріат і Президент конференції, при чому цей останній додав, що конференція приняла меморандум Уряду У. Н. Р. до відома і що коли будуть потрібні які пояснення, тоді делеґація буде поклика на, щоб подати їх. На прохання допустити делеґацію на конференцію з правом консультативного голосу (таке право мала Естаонія, Литва і Латвія), п. Презідент відповів, що цього він, на жаль, зробити не може, бо це не лежить в компетенції ні презідіума, ні конференції, позаяк склад конференції утворила Рада Ліги Націй. Не дивлячись на це, Секретаріат конференції задовольнив, за згодою презідії, всі инші наші домагання: видав нашій делеґації ідентичні картки на вступ на засідання конференції, зазначивши, що пред'явник є делеґат України, видав всі друковані матеріяли і що дня, за весь час конференції, висилав нам офіціяльний журнал конференції, стеноґрафічні справоздання та инші документи. Таким чином, наша делеґація не тільки могла слідкувати за працею конференції по стеноґрафічним відчитам, але й бути присутніми на засіданнях і чути всі дебати.

Отже з цього погляду відомість, надрукована у „Волі", про нашу делеґацію не є повною і могла би дати привід гадати, що наша делеґація, не одержавши права рішаючого голосу на конференції, в жадних стосунках до конференції не була. Через те я вважаю необхідним дати це пояснення. Для кожного зрозуміло, що в сучасних умовах наша делеґація зробила все, що могла. На кінці вважаю потрібним зазначити, що конференція вийшла не така, як можна було уявити собі по першій відозві Ліги Націй: замість вчених фінансістів на ній засідали фаховці ріжного роду, починаючи від міністрів фінансів. Все було забрано виготовано і надруковано. Творилася конференція під впливом диктаторським двох найбільших держав- переможців, які до того ще між собою не були щирі. Через те вийшло все занадто по „казенному рецепту". Прошу приняти запевнення найглибшої пошани.

Брюсель, 10/Х. 1920 р. Голова делеґації А. Яковлів.

ВОЛЯ

УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖНЕВИК

Т. 4. Відень, 6. листопада 1920. Ч. 6.

С. Золотаренко.

В справі конституції У. Н. Р.

З продовжуючимся наступом української армії і звільненням терріторії країни від окупантів стає актуальною справа оформлення державного порядку на Україні, правне окреслення компетенції всих елементів влади, на чергу дня стає справа конституції.

Досвід Кам'янецького періоду У. Н Р. яскраво засвідчив всю хибність відсутности такого розмежування компетенції і, особливо, всю необхідність обмеження т. зв. верховної влади окремими твердо усталенними нормами та опертя виконавчої влади — Уряду — на волю представників населення.

Влада У. Н. Р. революційного походження, вона не базується на правильно виявленій волі народу, а має джерелом революційні вибухи, повстання, волю випадково зібравшихся і на підставі випадкових виборів склавшихся органів.

Авторитет влади У. Н. Р. залежить виключно від наслідків діяльности до його роспорядимости стоячих сил — війська, цивільної адміністрації, політично-партійних ґруп.

Тому не мусить нас дивувати появлення ріжних претендуючих на владу ґруп чи осіб, як на Вкраїні, так за кордоном, що готові змістити владу У. Н. Р., посилаючись на волю инших політичних ґруп, чи навіть військових сил.

Відціля джерело повстань Оскілко чи Балбачана, претензії „соціялістів" — самостійників на чолі з Андрієвським, чи хліборобів-державників на чолі з Скоропадським; відціля спроба членів правих кол в Кам'янці в літо 1919 р. що до перебрання ними влади за помічу галицького війська і уряду Петрушевича.

Відціля безсилі спроби урядувати від імені „Директорії" у Відні і т. д.

Отже ясно, що оздоровлення нашого державного орґанізму треба шукати в переході від революційно-творчих підстав влади до правно-творчої волі цілого народу. Притому в єдино-можливії формі народнього представництва.

Цей шлях апеляції до народнього представництва, чи в формі установчих зборів (конституанти), чи в формі більш тревалого парляменту (сойму) з компетенцією установчих зборів, має крім того і правну підставу в уже істнуючому законі про вибори і скликання тих зборів, прийнятім Центральною Радою і непереведеним в життя лише ізза гетьмансько-німецького перевороту 29. квітня 1918 р.

Всяка спроба обминути цей шлях, всяка спроба вироблення й оголошення конституції У. Н. Р. з гори, булаб и навязанням народу волі випадково у влади опинившихся кол, була би глумливою подобою октройованої австрійської конституції 1849 р., як слушно вказує проф. Ст. Дністрянський*), з тою ріжницею, що там це було пороблено абсолютним монархом „Божою милостю“, та що було воно 70 років тому, а у нас ... має та конституція спертися лише на авторитет галицького Др. Степана Барана та на купку випадкових людей, що звуться чомусь „Всеукраїнською Націон. Радою“.

Рада Міністрів У. Н. Р. в засіданні від 23. м. м. відкинула майже одноголосно без дебатів по єству два представлених проєкта „повної конституції і приступила до розгляду проєкту закону про тимчасове верховне управління та порядок законодавства в У. Н. Р.“**)

Львівський орґан галицьких правих кол, що приніс ту звістку, той самий орґан, що весь час занепаду державного становища У. Н. Р. хитався між федеративною денікінщиною і національним большевизмом, а зараз з повним провалом, після рижського замирення, орієнтації на Троцького-Буденного, знов повертає до У. Н. Р., лише виразно до правих кол останньої, а саме до тої самої „Всеукраїнської“ Нац. Ради — орґан цей незвичайно незадоволений наведеною постановою Ради Міністрів.

Власне, тяжко з'ясувати, хто в данному випадку є більш ображений постановою про відкинення справи повної конституції: чи амбіція автора проєкту тієї конституції, чи інтерес реакціонера, що сподівався під сурдінку навязати Україні антинародній, австрійський, октроїрований, з гори накинений, державний „устрій“.

Так, „Укр. Думка“ пише про „проєкт тимчасового управління та порядок законодавства в У. Н. Р.“, що замісць повної конституції розглядається зараз в Раді Міністрів, що „ціллю цього проєкту є закріпити за теперішньою неконституційною і самовільною владою в особі голови Директорії дотеперешню владу гол. отамана Петлюри і того невеликого гуртка державних робітників, що для поживи купчаться біля нього“. Між тим, як проєкт повної конституції проголошує того ж гол. отамана

---

*) Дивись цінну статтю шанов. професора в попередньому числі „Волі“.

**) „Укр. Думка“ від 27. X. ц. р.

Петлюру Головою Держави, не визначає строку перевиборів Голови Держави, та не вказує речінця і умов переходу влади до народу в формі Сойму. Себто, як найміцніще має „закріпити за теперішньою неконституційною і т. д. владу гол. от. Петлюри“, лише з тою ріжницею, що в супереч найелєментарнійшим принціпам народоправства ще надає тому ж самому гол. от. Петлюрі право „Божею милостю“ октроїровать конституцію.

І відкиненням цієї конституції і цього способу переведення її є для галицької газети актом, який „в брутальний спосіб знехтовано волю українського громадянства і українських селянських мас . . .“

Не підлягає сумніву, що який небудь правний вихід з сучасного становища треба найти.

Ухвалювати конституцію ніхто з представників сучасної влади У. Н. Р. не має права без відома і згоди демократично обраного представництва народу. Та й сама та влада має цілковито піддатися управі і рішенням того парляменту чи конституанти.

Але поки продовжується війна, поки не є твердо договором зо всіма сусідами означені кордони У. Н. Р., поки не заведена одноманітна адміністрація по цілій территорії і не запрацював повсюду суд — нема можливости перевести ті вибори так, щоб воля народня не була сфальшована.

Отже до початку робот парляменту пройде ще не мало часу. Тому необхідний є закон про тимчасовий порядок законодавства, про права і обо'вязки влади верховної і виконавчої, про управління армією, словом — про все те, що зараз хаотично виконується волею гол. от. Петлюри за поміччу ним же закликаної Ради Міністрів, то від имені Директорії, то від имені Гол. Командування.

Джерелом компетенції Директорії була революція — повстання проти гетьманату. Правовий титул надала Директорії постанова Трудового Конґресу. Директорія — орґан колеґіяльний. Крім Винниченка, що власною заявою склав з себе обо'вязок члена Директорії, всі инші члени формально можуть претендувати на участь в цьому орґані верховної влади. Але всі вони, окрім Петлюри, перебувають за кордоном, не дивлячись на двохкратне запрошення Ради Міністрів і Голови Директорії від травня і жовтня ц. р. прибути до місця осідку уряду У. Н. Р., — туди не повертають, себто і не можуть виконувати обо'вязків, звязаних з їх державним становищем — яко членів Директорії. Тому мусить фактично виконувати об'овязки цілої Директорії — Голова її Петлюра в ролі ніби реґента відсутніх і перебуваючих за межами держави членів.

Це фактичне становище і має в першу чергу закріпити тимчасовий закон про владу і порядок законодавства.

До цього часу нема закону, який реґулював би відносини Директорії і Ради Міністрів, як в справі законодавства, так і управління.

Так невідомо, чи має Директорія право veto відносно ухвалених Радою законів, чи має право вносити в них зміни. Невідомо, чи має право Директорія втручатись в справи адміністрації взагалі і окремих міністерств з'окрема власними своїми роспорядженнями. І перше і друге бувало і досить часто в часи Кам'янецького періоду. І те і друге „право" Директорії мусить щезнути. Бо коли Директорію в повному складі не можно було рахувати більш авторитетним чинником в порівнанні з Радою Міністрів — що представляла цілу чергу політичних і громадських ґруп тоді, коли Директорія по складу була цілком випадкова, то зараз, коли з пяти членів Директорії залишився фактично лиш один, мусить ця інституція позбавитися можливости законодавства і управління всупереч Раді Міністрів, бо інакше матиме ясно визначений персональний режим.

Новий тимчасовий закон мусить уреґулювати ці правні відносини Голови Директорії і Ради Міністрів.

Природним процесом революційних подій народилась українська народня армія з гол. отаманом Петлюрою на чолі. Авторітет його у війську не підлягає сумніву.

Але армія українська, щоби бути армією державною, мусить бути поставлена на европейську ногу; і в першу чергу мусить безпосередньо керуватися фаховими, досвідченними в військовій науці і практиці комендантами.

Крім того, не сміє армія вести свою, окрему від уряду, політику. Тому має бути тісний звязок між армією і Радою Міністрів в особі Військового Міністра.

Відповідно цьому мають бути усталені правні відносини Головного Отамана (він же Голова Директорії), до армії і до Уряду в справах армії.

Без опертя на громадську опінію, орґанізовано виявлену, грозить нам небезпека громадської отаманщини, одна з хороб Кам'янецького періоду. Цю небезпеку усуває проєкт скликання Державної Народньої Ради, збудованої на представництві орґанів самоврядування, громадських установ та політичних партій. Рада ця має тимчасово до скликання парляменту виконувати його обовязки, користуючись його правами, з деякими лиш обмеженнями.

Тому потрібен негайно закон про скликання Державної Ради, про її склад і компетенцію.

* * *

Скілька слів до історії справи конституції. „Укр. Думка" у передовій, в ч. від 27 м. м., свідомо чи по незнанню фактів за-

надто велику ролю приписує в тій історії п. д-ру Баранові та Кам'янецькій Нац. Раді. Так, ґазета пише, нібито 11-го лютого ц. р. Кам'янецька Нац. Рада поставила домагання до Уряду, щоб скликати передпарлямент України, оголосити тимчасову конституцію У. Н. Р., та усунути Директорію, власне гол. от. Петлюру.

Отже правдою є, що 11-го лютого прем'єр-міністр Мазепа явився на засідання Нац. Ради з проєктом тимч. конституції (закон про державний устрій та порядок законодавства), що передбачав і скликання передпарляменту і позбавлення Директорії права самостійного законодавства і управління, права veto а також безпосереднього втручання в справи армії.

Але Нац. Рада, що об'єднувала лише п р а в і кола, бо с.-р. приймали в неї участь лише з дорадчим голосом, а с.-д. зовсім в неї не входили (с.-р. скоро після того теж вийшли з її складу), мала на меті перше всього повалити соціялістичний кабінет Мазепи та гол. от. Петлюру, що добре видко з резолюції, яку запропонував тоді зборам п. Баран, а тому відкинула пропозіцію Мазепи.

Тоді ж, 14 лютого в засіданні кабінету, при участи Мазепи, Безпалка, Шадлуна, Огієнка, Лівицького була та тимчасова конституція ухвалена і оддіслана до Гол. Директорії на підпис. На жаль, була вона затверджена зі значними змінами в пактах що до управління військом, в формі цілком незадоволняючій авторів проєкту, хоча і за згодою А. Лівицького, але без відома инших членів кабінету міністрів. Так той проєкт і повис у повітрі.

Орґанізована в Кам'янці, після виступу с.-рів із Нац. Ради — Рада соціялістичних партій, на основі проєкту 14. лютого, виробила новий проєкт, який в середині квітня передала на руки п. Корчинському, голови Нац. Ради, для попереднього ознайомлення. Нац. Рада з свого боку доручила п. Баранові виробити проєкт повної конституції, який вийшов в такому реакційному вигляді, що п. Корчинський заявив представнику Ради соціялістичних партій, що він не може нести за той проєкт відвічальности і в переговорах про согласовання обох проєктів, які мусіли тоді роспочатися, участи не прийме.

Так ті засідання для согласовання і вироблення одного спільного проєкту і не відбулися, виключно по вині керовників Нац. Ради. А вже у Виннйці, користуючись новим правим складом Ради Міністрів, Нац. Рада пустила в рух проєкт п. Барана. Т о й п р о є к т з а р а з у С т а н і с л а в о в і з і с т а в в і д к и н е н и й. Не диво, що приятелі п. Барана з „У к р. Д у м к и" незадоволені. Але приписувати собі виключну заслугу випрацьовання тимч. конституційних проєктів та боротьби за конституцію — це значить свідомо подавати брехливу інформацію.

Ф. Матушевський.

Україна, Польща і Росія.

II.

В цьому періоді боротьбі на арену виступає козацтво — ця орігінальна політично-військова організація, яка де в чому скидається на „лицарські ордена". В історії України козацтво виконало велику роль, мало надзвичайно велике значіння і придбало собі велику славу в цілому світі. Козаччина має свою довгу історію. Не спиняючись на ній, ми тут тільки зазначимо, що повстало воно головним чином на ґрунті боротьби з татарвою і необхідності захищати свої границі від постійних нападів Татарів. Починаючи ж з кінця XV ст., коли вже політичне і соціальне поневолення України Польщею вбралося в сталі форми, що йшли всупереч давнім формам українського життя, побуту й правосвідомості з того часу козаччина набуває цілком нового змісті вбірається в нові форми. Головним змістом козаччини робиться провід в боротьбі українського народу з політичними і соціальними гнобителями його, і поперед усього з Поляками. Маючи на своєму прапорі льозунги боротьби за народ, за віру й соціальну правду, козаччина зразу ж приваблює до себе людей з окривджених класів, дає своїй організації більш сталі форми, і в недовгім часі робиться великою політичною силою, з якою мусять рахуватися не тілько Польща й инші сусідні держави.

Осередком козаччини було так зване Запорожжя, тоб-то місцевість по над Дніпром нижче порогів, по за межами польського-литовського панування, а з півдня захищена дніпровими плавнями від Татар і Турків. Тут козацтво заснувало свою „Січ запорожську", як велику побутово-військову республиканську спілку.

Козаччина своєю надзвичайно сміливою і завзятою боротьбою з Татарами й Турками швидко придбала собі великої слави і горячних симпатій по всіх державах східної Европи, які завжди жили під страхом несподіваних і частих наскоків татарського-турецьких орд, що пустошили й руйновали їхні землі і тисячами забірали людей в неволю, постачаючи невільників Італії, Франції, Еспанії і навіть Африці.

Завзята боротьба козаччини з бусурменами не тільки приборкала, а і знесилила їх. Через це всю степову частину середньої і нижньої подніпрянщини, що стояла перед цим увесь час пусткою, почав заселювати український люд, що втікає від польської неволі, яка з часом ставала все тяжчою.

Польські пани почали здобувати від короля грамоти на право володіння й цими свобідними землями і людьми. Треба мати на увазі те, шо до тягару, який впав на український народ під польсько-литовською кормигою від правно-державних форм, з часів польсько-литовсько-української унії, прибавився ще один тягар, який зріс на економичному грунті, на грунті змін, що зайшли в державно-господарскім житті.

Панування на великий терріторії, надзвичайно багатій на хліб, на скотину, на рибу, ліс та инші богатства природи, можливість безборонно користуватися водними шляхами, що вели до Балтійського моря: Німаном, Вислою й Буґом, викликало сильний торговельний рух, почало розвивати капіталістичні форми господарювання, а слідом за цим — почало викликати великий попит на робочі руки і привело до надзвичайної експльоатації селянського люду. Панщинні кріпаки, що до цього часу повинні були працювати на панів по скілька днів на тиждень, тепер ні в день ні в ночі не виходили з роботи. А безглузді роскоші і марнотратство шляхецької Польщі, якими вона вславилася на ввесь світ, не знати собі впину й краю і що далі то все збільшували панські забаганки і моральну роспусту. Протести українського народу в лойяльнах формах нічого не могли вдіяти, бо вища власть в державі — король і сойм були виграшкою в руках польської шляхти, найпосліднішиӥ член якої знаменитим правом veto („nie pozwalam") міг стати всупереч волі короля і всього сойму.

Отже нема нічого дивного, що український народ мусів взятися за зброю, щоб таким способом захистити себе від повного національного і соціального

поневолення. Як тільки польське панство провело політичну любельську унію 1569 р. і заходилося з ієзуїтами підготовляти унію релігійну, здійснену потім актом 1596 р., починається цілий ряд повстань (1577, 1592, 1593, 1596 і т. д.) під проводом Підкови, Косинського, Лободи, Наливайка й т. д.

Але ці повстання не мали реальних наслідків, аж поки на чолі козацтва не став надзвичайно хоробрий і талановитий полководець і разом з тим добрий політик з широким і глибоким державним розумом — гетман Петро Сагайдачний (1614—1622 р.) Цілим рядом надзвичайно відважних походів на Кримських Татарів і на Турків аж до Царьгороду Сагайдачний забезпечив спокійне життя України з півдня, а вмілою політикою з Польщею, якій нераз ставав у великій пригоді з своїм відважним козацтвом, він примусив і Польщу піти на великі уступки і визнати себе за правдивого гетьмана — проводаря свого народу. Треба зазначити, що Польща як раз в цей час переживала велику крізу, до якої завела її імперіялістична політика польського шляхецтва. Московія, починаючи з 1604 до 1613 р., переживала велику смуту через причини дінастичні і соціяльно-економічні. Польща встряла в цю смуту і забажала свого короля на московському престолі. Московські бояри обрали за царя польського королевича Володислава, але під натиском народа і духовенства, зріклися цього обрання. Тоді Польща роспочала війну з Москвою і в цій війні козацтву на чолі з Сагайдачним випала першорядна роля. З цього вигідного становища політичного Сагайдачний дуже багато скористав для України. Та культурно-просвітна боротьба, що роспочалася на Україні по унії, за часів Сагайдачного росквітла повним цвітом. Центром культурного і політичного життя на Україні знову стає Київ. Сагайдачний робить все, щоб дати цьому життю певну і сталу організацію, поглибити його й поширити на всі боки.

Центром культурно-політичного життя України знову робиться Київ. Сам добре освічений Сагайдачний зумів згуртовати круг себе багато для свого часу освічених і талановитих людей, що й до наших днів лишили по собі помітний слід в сфері науки й письменства, в сфері адміністрації школами й церковно-релігійним життям. Київське братство, до якого вписався гетьман Сагайдачний зо всім своїм військом запорожським, засновує вищу школу, яка згодом за часів митрополита Петра Могили перетворилася на академію. Найважнійшою заслугою патріотичної роботи гетьмана Сагайдачного і його сучасників треба вважати те, що за його часів справа боротьби за Україну із справи клясової поневоленого соціяльно селянства, підтримуваного козацтвом, яке виходило з тієїж верстви, набирає характеру справи загальнонаціональної, через що в рядах борців за українство ми бачимо людей инших верств українського громадянства. Ці нові освічені борці зуміли знайти порвані сумною історією українського народу нитки і звязати сучасну їм Україну з колишньою славною Київською Русью, і сучасний козацький український народ з народом тодішнім. „Сеж бо те племя славного народу руського, з насіння Яфетового, що воювало грецьке царство Чорним морем і суходолом. Се ж з того покоління військо, що за Олега монарха руського, воювали Грецію, Македонію, Ілірик. Се ж їх предки разом з Володимиром хрестилися, віру християнську від константинопольської церкви приймали і по сей день в цій вірі родяться і хрестяться й живуть", — так писало київське вчене духовенство.

Ці слова являються яскравим доказом високої національної самосвідомости, що з той час прокинулася в кругах української інтелігенції і що далі то все зростала, ширилася по між народом і міцно загартовувалася в дальшій жорстокій боротьбі спочатку з Польщею, а потім і з Московщиною.

Тут до речі треба зазначити, що дякуючи сильному національному і релігійному рухові на Україні в її боротьбі з польщизною і латинством, поновилася і воскресла ще одна перервана традиція — культурно-релігійного звязку України з Грецією, і взагалі з православним сходом. Київські вчені богослови знову звернулися до грецької богословської науки і до ієрархів православної церкви грецького сходу, просючи, щоб церква на Україні підлягала їхній юрісдикції. І православний грецький схід пішов на зустріч цим домаганням і підтримував Україну в її боротьбі з латинством. Так антіохійський патріарх Іоахим

р. 1585 особисто був у Львові і затвердив устав православного брацтва у Львові, що істнує і по сей день під назвою „Ставропигії“, надавши йому великі права. А року 1587 Константинопольський патріарх, будучи на Україні, потвердив ті права брацтва. Вищі ієрархи сходу висвячували також митрополитів і епископів українських, коли польський уряд, запроваджуючи унію, настановляв на катедри уніятів. Пізнійше під час революції, що підняв Гетьман Богдан Хмельницький р. 1648, після щасливої перемоги над Поляками, коли він повернувся до Київа, як побідник, єрусалимський патріарх Паїсій, що перебував тут, називав Хмельницького князем Руси і, таким чином, підтримував ті думки про необхідність добиватися повної незалежности України, які вже панували в київських громадських колах.

Найміцнішим же звязком з українським народом в його боротьбі за свою національність і религію, звязком, освяченим своєю кровю і ціною свого життя звязав себе коринтський митрополит Іоасаф. Митрополит Іоасаф р. 1651 з хрестом в руках одушевляв українське військо в нещасливій для України битві біля Берестечка, коли Полякам єдиний раз за всю війну пощастило розгромити гетьмана і то дякуючи зраді кримського хана Іслям-Гирея, який, підкуплений Поляками, втік з своїм 80 тисячним військом з поля битви, захопивши в полон і самого гетьмана Хмельницького. Митрополит Іоасаф, бачучи таке нещастя, ні на одну хвилину не кидав війська, підтримував його дух і з хрестом в руках приняв смерть мученика від ляхів і своїм вчинком в значній мірі запобіг остаточному розгромові війська. Прекрасний образ цього щирого друга українського народу, положившого своє життя за його волю, перейшов в історію і вона зберегла його імя навіки.

Здобутки політичній соціяльні, яких Українці добилися за часів Сагайдачного, Поляки постаралися повернути на нівець. Цілий ряд повстань під проводом Сулими, Павлюка, Гуні, Остранина (1625—1642) Поляки доволі скоро придавили бо в цей час Польща була в миру з Москвою, припинила також війну й з Швецією і всю свою увагу звернула на внутрішні свої справи, а надто на боротьбу з козаччиною. Під час невдатних повстань козаків Полякам пощастило дуже погромити козацьке військо, повідбирати в його й решту тіх невеличких прав, що ще воно мало. Шляхта польська була тії думки, що вона з корінням вирвала непослушенство хлопського бидла і зараз шпарко заходилася коло реставрації старих порядків, додаючи до них ще багато й нового. Окрім підневільної, кріпацької праці на поміщиків, окрім притисків національних й религійних, шляхта встановила ще силу аренд та поборів всяких, віддавши ті побори на одкуп Жидам.

Побори було встановлено не тільки за переїзд чи перехід через мости та греблі, а навіть за збірання ягод і квіток в лісі. Православні церкви здано було в аренду Жидам і попереду, ніж охрестити дитину чи повінчати молодих, треба було заплатити Жидові.

Народ довго терпити такої неволі не міг. Не вважаючи на недавні й великі розгроми народніх повстань і самого Запоріжжя, Запорожська Січ знову ожила. Обставини трапилися сприяючі. На королівському польському престолі сидів король Володислав, який не любив шляхту і був прихильний до козацтва; окрім того, він замислив війну з Турками, яку міг провадити найбільше при допомозі козацтва; нарешті — знайшовся достойний орґанізатор і провідник революції в особі Богдана Хмельницгкого.

Прихиливши на свій бік кримського хана, Хмельницький піднімає повстання. Народ одностайно підтримав Хмельницького. За короткий час Хмельницький, побивши польське військо при Жовтих Водах, Корсуні, Білій-Церкві, коло Пиляви, Львова (в Галичині), дійшов аж до Замостя, відкіль вже було недалеко й до Варшави. Новий король Польщі впрохав Хмельницького припинити повстання, обіцяючи дати козацтву всякі привилеї, а народові українському повернути права.

Хмельницький поняв віри цим обіцянкам і припинив дальший похід і повернувся до Київа, де його зустрінуто з великим тріюмфом, як народнього героя і визволителя України з ярма неволі. Але Польща не виконала жадної обіцянки, і це примусило Хмельницького провадити війну далі. За цим разом війна не була так щаслива через зраду Кримського хана. Проте зрештою перемога всеж

була на боці Хмельницького і р. 1649 Польща примушена була скласти мир у Зборові. Хоч по цій умові Україна здобувала багато прав, проте повного визволення українському народові вона не давала. Це бачив і розумів сам Хмельницький, а народ ремствував. Якже незабаром виявилося, що Польща і за цим разом не думає доконувати мирових умов, то почалася нова війна. За цим разом за повне визволення України. Хмельницький для цього шукає більш певних, ніж Татари, союзників: він веде переговори з Москвою, Молдавією, Семиградією і Турцією. Всі ці диплюматичні зносини реальних наслідків не дали і швидче мали неґативні наслідки, бо давали час ворогові оправитися після поражок, а з другого боку — вносили розчарування в народ. Хмельницький хоч і сполучав в своїй особі безперечні таланти не тільки досвідченого і відважного полководця, а й розумного політика з добрим державним розумом, проте сам вихований в давніх традиціях козаччини і спіраючись в своїй боротьбі з Польщею перш усього на козаччину, як давню і орґанізовану військову силу, Хмельницький насамперед має на увазі інтереси козацтва і намагався забезпечити їх в першу чергу, щоб козацтву було гварантовано їх права, вольности і всі привилеї. Таким чином всенародні й всеукраїнські інтереси ніби ставлено на другому плані; а окрім того, інтереси козацтва, особливо ж козацької старшини, йшли всупереч інтересам всього народа, бо в них були в зародку елементи соціальної нерівности. Через це розчарований незначними здобутками революції в порівнанні з тими жертвами людьми й засобами, що він поніс, народ почав втрачати революційний ентузіязм, залишати боротьбу, кидати предківські оселі і масою переселятися на вільні землі поза московською границею, в теперішніх ґуберніях Харківській, Вороніжській, Катеринославській і в північній частині Донської області, — всю ту терріторію, що згодом почала зватися „Слобідською Україною".

Тим часом Москва, що де-який час ухилялася з причин політичних від спілки з Україною, визнала, що прийшов слушний час для того. Вона бачила, що обидві сторони і Польща і Україна вже досить знесилені в лютій боротьбі, яка провадилася шість років не вгаваючи. Злукою з Україною Москва мала собі компенсувати терріторіяльні свої втрати під час безладдя в державі (1604—1613 рр.), на що знесилена Польща нездужатиме реаґувати. А з другого боку — Україна, також тяжко знесилена боротьбою, безперечно піде на найбільші уступки.

Переговори України з Москвою скінчилися умовою, зложеною в январі 1654 р. в Переяславі.

Головніші пункти цеї умови такі: 1) представником вищої власти на Вкраїні має бути гетьман, якого обірає військо вільними голосами і тільки сповіщає царя про обрання. 2) Гетьман з своїм військом мають право зносин з иншими державами. 3) Всі права і вольности всякого стану людей на Вкраїні зостаються непорушними й надалі. 4) Виборні суди козацькі і виборні уряди мійські лишаються також. 5) Війська козацького має бути 60 тис.

Хмельницький з козацтвом під натиском обставин мусіли поступитися проте в деяких доволі важних пунктах: що до деякої залежности в сфері місцевого самоврядовання, фінансовій і церковного управління. Москва не згожувалалася на повну автокефалію української церкви і настоювала, щоб вища церковна ієрархія підлягала юрисдикції Московського патріярхату.

Переяславська умова України з Москвою вже здавна цікавила з державно-юридичного боку російських і українських вчених істориків і фаховців державного права. Змагання провадилося коло питання: вважати цю умову інкорпорацією чи унією двох держав. Найбільше авторитетні російські вчені визнають, що юридична природа цієї умови безперечно має в собі всі елементи унії двох держав. Предметом спору може являтися тільки одно питання: єсть ця унія особиста чи реальна. Але це вже річ другорядна, хоч і важна своїми висновками, і справді, як що ми ближче придивимося до справи,

то повинні признати, що всі елеме́нти державно-правного життя в Україні тогочасній істнували як цілком об'єктивні факти: Україна мала народ, що підлягав своїй зверхній владі, ним самим обраній, мала свою терріторію, своє військо, адміністрацію, суд і своє власне національно-культурне життя і соціальний устрій. В особі своєї зверхньої власти — гетьмана Україна мала міжнародні зносини, і її, як державу, визнавали сусідні держави і навіть сама Польща, від якої Україна відірвалася, мусіла визнавати її за суб'єкта публичних прав і складати з нею міжнародні умови.

Тут до речи буде зазначити, що завзята боротьба українського народу за свою незалежність, за свою цивілізацію і культуру звернула на себе увагу багатьох народів заходу і сходу. В цім зацікавленню подіями на Вкраїні не можна не бачити того, що в західній Европі починали розуміти міжнароднє значіння України і її змагань до повної незалежности. І можна пожалкувати за тим, що держави Европи не встигли як слід усвідомити собі цього питання і не зробили реальних кроків для того, щоб допомогти Україні стати на ноги. На доказ зацікавлення Україною наведемо тут кілька відомих фактів.

Під час боротьби Хмельницького, проїздом до Москви, двічі побував на Вкраїні арабський вчений Павло Алепський (1652—53 р.). Не вважаючи на те, що на Вкраїні провадилася революційна боротьба, проте П. Алепський називає Україну благословенною країною в порівнянні з Москвою. Його надзвичайно захопив дух повної громадської свободи, що панувала на Вкраїні, і він з жахом згадує про Московщину з її цілком поневоленим особистим і громадським життям. Він зустрічав на Вкраїні багато чужоземців з заходу Европи і з сходу, що приїздили сюди в справах торгових і почували себе тут цілком вільними і безпечними, тим часом як у Московщини до чужоземців ставились з підозрінням, жахалися їх, а правительство так за ними пильнувало, що вони почували себе як в тюрьмі. І взагалі П. Алепський констатує факт повної ріжниці між московським і українським народами в політичному, громадському устрою, а також в родинному житті й відносинах. Він яскравими фарбами малює гарячкову діяльність Українців, в якій бере діяльну участь сам народ, в будуванні свою громадського й культурного життя по визволенні з під польської корми́нги. Як той народ відбудовує зруйновані села, будує церкви, школи, шпиталі для сиріт та калік. Згадуючи темноту московського народу, здивовано зазначає, що на Вкраїні діти вчаться в школах і що навіть жіноцтво тут грамотне

В ціж саме часи французький інженер, що бував на Вкраїні, друкує свою працю „Description d'Ukraine" (1655 р.). Трохи пізніше про Україну видає книжку Шевальє, яка року 1672 появляється в Англії в перекладі Едварда Бравна. Взагалі треба сказати, що українська революція, піднята Хмельницьким, викликала надзвичайний інтерес і спочуття в Англії, в якій в цей час також відбувалася велика революція (1640—1660). Англійська преса того часу: Merewrins Politiens, Severole, Proceedings, Perfect Diurnal пильно стежили за ходом подій на Вкраїні, і коли Б. Хмельницький надумався з'єднатися з Московщиною, то англійська преса поставилася негативно до цього політичного кроку великого гетьмана, предбачаючи сумні наслідки цього союзу, і вказувала на те, що Московщина не стерпить свободи українскої культури і нанесе їм удари.

Пророкування англійських політиків цілком справдилися. Тай сам ініціатор злуки України з Московщиною, Б. Хмельницький і народ український скоро в тому переконалися.

Д. І. Д.

Минуле і майбутнє.

Недавня стаття О. Вілінського „Майбутнє“ („Воля“ т. IV., ч. 2, 1920) подає дуже поважні думки про те, як треба будувати нашу нову державу, щоб одразу вона стала на тверді підвалини, на самій „землі“. Подав шановний автор свої гадки в загальних рисах, не вдаючись у деталі, і дуже цінні його уваги, що до прінціпів, на яких мусить стояти будівля нашого майбутнього.

Але поруч із цим стаття п. О. Вілінського викликає й деякі думки з приводу того, чого не треба робити при тій новій будівлі, чого треба уникати, щоб не поставити ту будівлю відразу погано, незугарно. Иншими словами: змушує вона, та стаття, переглянути наші старі помилки, старі гріхи, щоб уникнути їх при новій будівлі. Адже-ж треба вчитися на власних своїх помилках.

Нігде правди діти — гріхів тих багато і преріжні вони: є й „первородні“, прирожденні наші українські, є і прищеплені нам довгою неволею, московським ярмом, є великі й малі; а переглянути їх треба, висповідатись і покаятись треба, бо инакше ті старі помилки будуть знов повторюватись і фатально дадуть знов ті самі наслідки, що довели нашу державу до загину.

Почну з найтяжчого первородного гріха нашого, про який писав ще гетьман Іван Мазепа у своїй пісні:

Всі покою щиро прагнуть,
А не в еден гуж всі тягнуть.
Той направо, той наліво,
А всі браття: то-то диво!
Нема любви, нема згоди
Од Жовтої взявши Води.
През незгоду всі пропали,
Самі себе звоювали.
Ей, братища, пора знати,
Що не всім нам панувати...
Жалься, Боже, України,
Що не вкупі має сини!..

Оця незгода, той поділ на сторонництва і партії, оця „Пушкарівщина“ і довели наш край до „Великої Руїни“ і в початку 18-го віку і в початку 20-го.

Скажуть, що поділ на партії є неминучий наслідок громадської діференціації, що і в инших країнах теж „не в един гуж всі тягнуть“, а є і праві і ліві.

Але коли така діверґенція неминуча, навіть нормальна, може навіть потрібна у сформованій державі, що вже міцно стоїть, то вона фатально небезпечна при будівлі нової держави, при тяжкій боротьбі за саме її істнування, коли навколо обсіли нас вороги і використовують наші незгоди, піддержують їх, може й провокують, собі на користь, а нам на погибель.

Був у нас единий національний фронт, коли ми всі були під тяжким ворожим ярмом; не стало ярма — і враз усі ми потягнули в ріжні сторони. Не вже-ж діждемося ми знов того единого фронту тільки тоді, коли „през незгоду всі пропадемо“ і знов опинимося в ярмі ще гіршому за те, що муляло нам 250 літ?

А бачиться, що до того воно йде... Довели до Великої Руїни Пушкарі, поділили вороги Україну між собою і нашою-ж кров'ю замили так тяжко здобуту свободу. А тепер хиба-ж не така сама „Велика Руїна“? Чи нема й тепер, як і тоді, скількох орієнтацій?

Орієнтація на Польщу, за яку так завзято ганьбили Петлюру і його уряд усі прихильники инших орієнтацій, тепер, після замирення Польщі з московською Совдепією, неначе упадає сама собою; від неї лишається хоч та надія, що може Польща хоч не вдарить нас у спину в критичний момент боротьби з большевиками.

Орієнтація на большевиків?... Мабуть од неї лишиться тільки гіркий спогад після того, як лідер цеї орієнтації Винниченко обтрусив порох з ніг своїх, утікаючи з комуністичного раю.

Орієнтація на Врангеля?

Хоч і піддержує його Франція, але орієнтуються на нього така незначна сила Українців, що ледве чи варто поважно рахуватися з нею.

Орієнтація на Скоропадського або взагалі на гетьмана ледве чи знайде собі багато прихильників серед українського народу: занадто вже зганьбив Скоропадський ідею гетьманства, а саме ім'я його таке ненависне на Україні, що можна тільки пожаліти ту жменьку щирих Українців, що могли-б дуже добре послужити рідній справі, як-би покинули того упиря, не воскрешали того Лазаря, „трехдневен — бо і смердить."

А той фронт, що один тепер фактично бореться з большевиками, фронт У. Н. Р., — чи такий вже він суцільний і єдиний? На лихо наше — ні. Заїдає нас партійність сліпа, фанатична.

„Хай краще згине Україна, коли вона не буде с.-д.-цька або с.-р.-ська або с.-с.'ська."

На сором, на вічну ганьбу нам доводилося чути такі вислови з уст не аби яких партійних діячів.

Взяли-ж були у свої руки державне стерно наші с.-р. і с.-д. то нарізно, то вкупі докермували до реакційного перевороту Скоропадського, довели „неньку" до нового ярма, ще гіршого за недавнє московське. Як попали в ярмо — утворився єдиний фронт, і тільки через те скинули ми „ясновельможного"; як тільки вибились на волю, зараз ізнов розвалився єдиний національний фронт; ізнов пішла партійна Пушкарівщина — і тягнеться вона досі . . . бо ще не попали ми під іще гірше большевицьке ярмо. І доки-ж того буде?

Нема у нас „чесности з собою", нема мужности, щоб отверто визнати свій первородний гріх: бажання стати зверха і взяти стерно у свої руки, що двічі вже дали доказн своєї нездатности. Так само наші с.-д. і с.-р., як і Скоропадський, непереможно тягнуться до влади, до рецідиву, забувши своє недавне банкротство. А як не дається їм та влада в руки, то стають осторонь і зо злорадною усмішкою тільки поглядають: чи випливе кум чи втопиться?

А „кум" — то-ж наш народ, то Україна.

Нащо ті „фігові листки", що прикривають первородний гріх: „ми, мовляв, не хочемо брати на себе відповідальности."

Шо таке ця „відповідальність"? Фікція, якою дурять люде себе і других і яка ані трошки не ґарантує від злочинів, помилок свідомих чи несвідомих і не забезпечує ніякого відшкодування.

Дуже добре зрозуміла і цілком реальна є напр. відповідальність біржової артілі: за злочин чи помилку свого члена відповідає вся артіль і своїми коштами покриває шкоду, що з його причини сталося справі.

Але наші партії, на жаль, не артілі, і та „відповідальність" їх щось дуже проблематична.

Чим одповідають наші с.-р.'и за діяльність своїх членів, що були в уряді — за Голубовича, Мик. Ковалевського, за посла Севрука? Коли морального відшкодування тут нема і не буде, то матер'яльного — і по-тому. А партія ніби брала на себе „відповідальність", беручи у свої руки стерно державного корабля. Майже те саме можна сказати і про с.-д.'ків, а може і про с.-ф.'ів, які постачили, між иншим, чимало голов дипльоматичних місії, таких, що бодай про них і не згадувати.

Хто „відповість" за Мазуренка, Супруна, Порша, Бачинського, Марголіна і багатьох инших і чим покриється моральна і матер'яльна шкода, що вони наробили України?

Скиньмо краще ті непотрібні фігові листки, облишмо порожні фрази і маймо мужність, чесність з собою признатися, що просто потягає нас у кращому разі — жадоба влади, слави, а в гіршому разі — державна калитка; нема чого прикриватися патріотизмом, „ненькою Україною", бо це гидко.

Ото-ж найгірший і найтяжчий гріх наш є та „Пушкарівщина", та розбіжність сил, через яку гине єдиний фронт, гине й батьківщина наша. В основі цього гріха лежить або партійний фанатизм, що покриває собою любов до України, або гидке честолюбство, що гіпнотизує навіть світлих і чистих колись людей.

Через це ми втратили в особах М. Грушевського і В. Винниченка знаменитого історика і талановитого письменника, а придбали поганеньких і шкодливих для України політиків.

У зв'язку з цим першим і найтяжчим гріхом нашим стоїть другий, хто знає, чи менший: це протекціонизм і непотизм.

Як заміщались у нас посади на службі державній, почавши з кабінету міністрів і кінчаючи панночками-машинистками?

У кабінеті міністрів портфелі роздавались партійним товаришам без огляду на те, чи відповідає особа своїми здібностями тій чи иншій посаді, чи ні. І ми бачили міністерські портфелі в руках студентів другого чи третього курсу, або й людей без усякої освіти. Колись кепкували в Росії з таких оберпрокурорів Синоду, як лікар-патольоґ Лук'янов. А чи далеко відійшов од такого „рекорду" наш колишній міністр ісповідань лікарь Липа, що для цеї посади, крім своєї партійности, мав не більше даних, як для посади адмірала, командуючого ескадрою?

А коли така партійна свистопляска чинилась на українському Олімпі, то чого-ж дивуватися, що далі, нижче те саме або і ще гірше чинилося в міністерствах. Бачили-ж ми недотепних і нікудишніх військових старшин, призначених з ласки військового міністра Жуковського, по прінціпу партійности чи якомусь иншому, але в супереч здоровому розумові і реальній, пекучій потребі, і бачили ми горе-дипльоматів з хуторян, призначених теж може по прінціпу партійности, але на сором Україні перед усім світом.

Вже годі й казати про той протекціонизм, що розвели щедрою рукою члени Високої Директорії, почавши від послів, директорів департаментів, товаришів міністрів і кінчаючи найдрібнішими урядовцями. Утворювалися сінекури для „своїх" людей, лишаючи „за бортом" иноді дуже здібних людей тільки тому, що вони не мали за собою протекції.

І не завжди тут була навіть недобра воля, той непотизм: иноді найповажніші й найчесніші наші громадські діячі давали свої рекомендації зовсім нікчемним людям тільки тому, що вони — „щирі Українці". Щирість мірялася тим, що кандидат на тепленьку посаду колись, за тяжких часів, грав у любительському театрі українському або співав у хорі. Бували й такі протекції, що це, мовляв, родич М. В. Лисенка чи Молчановського, чи якогось иншого старого українського діяча. А коли потім доводилося бачити такого „щирого Українця" або „родича" в роботі, — то тільки об поли вдаришся!

Отож, коли не загине Україна „през незгоду", або партійний саботаж, і таки випливе „кум", то перше і найважніше завдання при будівлі нашого адміністративного апарату у всіх його галузях — це принціп конкурсу при заміщенні посад: вибірати з конкурентів найсильніщого, з найбільшими даними для посади, з добрим стажем і без усякого жалю гнати „в три шиї" всіх, хто добиватиметься посади через протекцію, всіх тих „щирих Українців" і родичів відомих діячів. Тільки тоді наш державний апарат матиме дійсних робітників, а не баласт, що дурнісінько вичерпуватиме великомученицю державну скарбницю.

Щільно до цього приточується і питання про наш бюрократизм, ту ганґрену, що мертвить усяке живе діло. Ця зараза підточувала основи старого російського ладу (і слава Богу!), але не дай Боже її у нас, у новій державі.

Про бюрократизм можна було-б цілий том написати і то не вичерпати всього. Але вкоротці зазначу хоч найнебезпечніші ознаки того лиха.

Як найменше треба нам тої огидної канцелярської писанини.

А заводилась вона вже у нас за „ясновельможного" з його „фахавцами", виписаними з Московщини. При будівлі міністерств рахувалися не з дійсними потребами життя, а зо „стройными системами": малювали схему міністерства правильними ґеометричними пірамідами, напр.:

Міністр	1
Товаришів його	2
Директорів департ.	4
Віце директорів	8
Завідуючих відділами	16

і т. д. На папері виходило гарно і сіметрично, а чи відповідало воно дійсній потребі — з тим рахувалися мало: аби були „штати" і відповідні їм „оклади", а там тільки лишилося набірати урядовців, як не по партійному принціпу, то по протекції.

І виходило так, що в одному місці люде на-двоє переривалися від праці і не встигали виконати її, як слід, бо робочої сили не ставало, а у другому місці чепурненькі панночки весело щебетали проміж себе або з кавалерами і задовго до полудня потягалися вже, позіхали: — „Чи не пора-б і до дому, бо нудьга смертельна заїдає!"

Особливо цей бюрократизм б'є в очі, коли подивитись, як у инших людей діло робиться. У Німців у відділі, анальоґічному нашому, працює троє людей краще і продуктивніше, ніж у нас двадцятеро „щирих". А дай Боже, щоб у нас хоч на половину справи йшли так добре, як у Німців.

Не кажу вже про матеріяльне лихо від тої канцелярщини: скільки вона некористної роботи, непотрібних урядовців утворює, скільки переводиться бланків, паперу, пер і чорнила, які утворює архіви; — але всяка жива справа як почне ходить по тих бюрократичних інстанціях, пропадає, нівечиться і переводиться ні на що.

Иноді найпростішу справу, яку й дитина зрозуміла-б, можна було-би зробити в пів години при особистій розмові або й по телефоні. Але . . . — Все це дуже добре, добродію, — я вас розумію. Але-ж так не можна. Ви подайте доклад свому міністрові, нехай він покладе свою резолюцію, перешле у наше міністерство, і ми в мент . . .

І в мент, через місяць, довідаєтесь, що ваша справа захрясла десь у якогось діловода, а дорогий час пропав, справа життєва розвалилася і від неї лишився тільки поганий слід по канцелярських нетрях.

Крий нас Боже від того при будівлі нової держави.

Я пропонував-би призначити міліонову премію тому, хто знайде спосіб позбавити нас од тої огидної бюрократичної канцелярщини: той міліон на премію зберіг-би сотні міліонів народних грошей, що дурно витрачуються на канцелярські нетри, і на міліярди виграли-б усі живі справи, потрібні й користні державі.

У великий мірі цьому лихові запобігла-б децентралізація урядового апарату, яку пропонує п. О. Вілінський, але не все бюрократичне лихо вона знищила-б.

Оце ті найважніщі гріхи, про які дуже й дуже слід-би подумати при будівлі нашого майбутнього.

Це не все. Є ще багато менших, дрібніших гріхів, але про них уже иншим разом.

Соломон Гольдельман.

В справі українсько-жидівських відносин.

Лист четвертий.

Дорогий товаришу!

Нахожусь під свіжим вражінням нашої всесвітньої конференції. Власне двох конференцій, бо після довгих і зайвих дискусій в справі III Інтернаціоналу, дійшло до розриву між сходом і заходом: делеґації Америки, Англії, Арґентини, Палестини, частини Австрії, Польщі і Східної Галичини — обережно не схотіли піти без жадних умов на поклін до Москви, тоді коли цього вимагали делеґації Росії, Чехії, Литви, більшости Польщі і Галичини.

Власне, російська делеґація, про що заявив комуніст Хашін, обіцяла кому слід в Москві, що приведе наш Фербанд до III Інтернаціоналу.

З цієї обіцянки нічого не вийшло, бо з окремих партій, що голосували за III Інтернаціонал, мають робітництво за собою дійсно лише польська, почасти галицька партія, але їх делеґації на конференції піддалися цілковито настрою пере-

моги московської армії, що тоді як раз підходила до Варшави. Словом, як висловився представник меншости польської делегації, остроумний т. Ю, це була орієнтація на кінноту Буденного.

Як тобі вже відомо з газет, „орієнтація“ ця провалилась, і легкодумні наши представники хвильових настроїв сидять у Відні, не маючи можливости повернути до Польщі при сучасній політичній ситуації там.

Дивну політику ведуть наші товариші у Польщі. Вони є проводирями міцної, дійсно робітничої партії. Партії соціалдемократичної і одноразово національної, вимагаючої для жидівського народу у Польщі національних прав до автономії включно і досить конкретно і ясно ставлячої палестинську проблєму.

Разом з тим наші товариші не виявили до цього часу свого відношення до національного відродження польського народу і польського пролєтаріату, до відновленної польської державности. Невідомо навіть, яке власне це відношення, чи вони підтримують державну незалежність Польщі, чи ні . . .

Яке становище жидівської людности в Польщі, — тобі добре відомо. Тобі відомо, що шляхта до нас там відноситься з аристократичним панським презирством, міщанство і інтеліґенція ненавидить нас, яко економичного конкурента, а пролєтаріат, навіть соціялістично орґанізований дивиться на нас явно чи скритно підозріло. Правительство і бюрократія до нас нетерпимі до крайности, а найліпша частина соціялістичної чи вільнодумної інтеллігенції, в тому числі і жидівського походження, але асімільована — тримається здалеку з особливою обережністю. Молодь виховується в традиційному презирстві до нас, а у військових антісемитизм виявляється в погромах, грабунках, знущаннях над безсильним і безборонним населенням жидівських кварталів, містечок, на залізницях і шляхах.

А економично — всі верстви польського суспільства на чолі з урядовими чинниками — ведуть уперто політику тихого погрому — ізоляції жидівської людности від польського господарчого тіла.

Що жидівське міщанство і його політичні партії — сіоністи й фолькісти не можуть собі ради дати, то це зрозуміло. Бо ґрунт польсько-міщанського антісемитизму дійсно в жорстокій конкуренції за споживача чи клієнта, і тут важко сподіватися найти modus для порозуміння.

Але що жидівські соціялісти не зуміли, чи не схотіли до цього часу зробити навіть спробу найти шлях до контакту з польським соціялізмом — цьому нема і не буде оправдання.

Інтереси польського й жидівського пролєтаріяту не суперечні. Особливо тепер, коли польський нарід вже досягнув становища вільної, незалежної нації і національна боротьба може одійти на другорядний плян, а клясова, соціяльна боротьба — заняти авансцену, що неминуче в сучасну хвилю соціяльної перебудови світу — маємо досить обєктивних підстав для з б л и ж е н н я польського і жидівського соціялістичного руху.

Політичні партії дрібно-господарчого, загнаного в закуток польської економики жидівського пролєтаріяту мали би відповідно оцінити значіння для них цього менту і піти на зустріч партії польського пролєтаріяту; вони мусіли шукати того зближення, бо вони — найбільш зацікавлена в тому сторона.

Що Польська Соціялістична Партія має в собі досить антісемитичних елєментів, в цьому нема сумніву. Але не може бути також сумніву, що ослаблення цих елементів в значній мірі залежатиме від політики жидівських соціялістів з Бунду і Поалей-Ціон — двох головних об'єднань жидівського пролєтаріяту в Польщі.

І серед українських соціялістів, як тобі відомо, вистарчить антісемитських настроїв; особливо кидалось це неприємно в очі спочатку революції. Але, свідомі необхідности міжнаціонального порозуміння на Україні, ми, жидівські соціялісти, рішуче пішли на зустріч національним домаганням Українців і в результаті маємо зараз богатообіцяюче в будучому зближення. Відповідну політику вели жидівські соціялісти в останні роки відносно стосунків ріжних жидівських робіт-

ничих партій між собою — і ми маємо знову такий контакт, якого в Польщі наші товариші навіть не розуміють.

Там страшна ворожнеча між Бундом і Поалей-Ціон: окремі першомайські маніфестації, окремі професійні союзи, окрема культурно-просвітна робота, окремі кооперативи.

Вся напруженість, ненормальна загостреність і безнадійність клясової боротьби в жидівстві перенесена там у відносини між пролетарськими партіями жидівського населення Польщі. А загальна відчуженність польського жидівства опанувала остаточно відносини пролетарських партій Жидів і Поляків.

Орієнтований в бік національної ворожнечі близорукою тактикою своєї інтелігенції, наш масовий робітник жде допомоги не від інтернаціональної солідарної клясової боротьби польсько-жидівського пролетаріяту, а від . . . кінноти Буденного і симпатизує московському III Інтернаціоналу, що сучасною війною погрожує національним здобуткам польського пролетаріяту і державній незалежності польського народу.

В результаті, призвичаюється польський робітник дивитися на жидівських соціялістів, як на спільників Москви.

Недивно, що проводарі жидівського соціялізму мають висидіти у Віденському бесту, бо після їх московської орієнтації нема їм місця в їх батьківщині, в польській державі. А жидівський пролетаріят, залишений в цей найскрутніший мент без керуючої його політикою і життям інтелігенції, загибає в страшних умовах військового стану, антісемитської травлі, мобілізацій і погромів. Така вона, ця „революційна" політика наших „відповідальних" діячів в Польщі . . .

* * *

Впрочім не лише наші польські товариші „прохлаждаються" у Відні. Тут залишилась також більшість членів російської делегації на чолі з комуністом Хашіним.

Видко наші завзяті радянці і прихильники диктатури комуністів в Росії ліпше почувають себе у демократичному Відні. Вони приїхали з жінками і дітьми, явно що на відпочинок від московського соціялістичного раю.

Ти можеш собі уявити Хашіна-комуністом? Того самого редактора Хашіна, що ще в літо 1918 р. друкував в нашому „Новому житті" в Одесі передові статті з найпозітивнійшою оцінкою англійської інтервенції в Росії?

І цей перевертень зробив спробу з трибуни конференції об'явити мене соціял — зрадником і контрреволюціонером.

Але не вдалось. Несподівано для нього я був в залі . . . і на мій zwischenruf: „брехун, Ви брешете!" — він при загальній увазі всіх делегатів, журналістів і гостей не мав що відповісти, мусів замовчати . . .

За два дні після того він в нечуванно грубий спосіб лаяв Каутського . . . Слон і моська . . .

* * *

З України ніякої делегації не приїхало. Причини мені невідомі. Приїхавші москвичі заявили мені, що вони репрезентують цілу Росію, в тому числі й Україну, словом „неделиму" . . . Що нібито на конференції у Харькові, яка одбулася у початку липня, українська і московська наші партії об'єднались. Чи так воно, чи не так, неможно з певностю сказати, бо відомости з Росії і України завше сфальшовані. Оскілько тобі відомий настрій наших товаришів на Україні, їх тверду позіцію відносно національної окремішности України ніяк неможно примирити з такою постановою. В кожному разі, така постанова в повному протирічча з цілим національним світоглядом Поалей-Ціон і в свій час гірко поміститься на положенні зробивших її інтелігентів.

Кажу інтелігентів, бо вони вже не мають за собою мас. На конференції вони заявили вимогу на 45 голосів, відповідно 4500 членам на цілу Росію (Московщина, Україна, Білорусь, частина Литви). З огляду на те, що вони були заінтересовані мати як можна більш голосів на конференції для переваги над правими, що вони взагалі ніяких доказів про дійсну численність партії там не подали (їм повірили на слово — за заслуги . . . Леніна перед світовою революцією . . .)

— треба рахувати, що вони і половини тої кількости не мають — коли в 1917 р. на цілу Росію ми мали 20.000, а в 1918 р. лише на Україні 16.000 зареґістрованих членів!

Ясно, що жидівське робітництво тікає від нашої партії, хоч вона так полівіла, що вже дальше нікуди, вони зголосились — проти демократії, за радянську владу, за III інтернаціонал, мобілізують своїх членів для червоної армії, орґанізують окремі військові загони, кращі товариші загинули на фронті...

Де ж причини цеї позної руїни нашої партії?

Відповідь дають промови членів делеґації на конференції. Ці промови були такого жахливого змісту, стільки самовбивчої льоґіки і страшних фактів було подано, що навіть лише конспективної передачі цих заяв наших товаришів, які я записав в своїй нотатці, буде досить, щоб одержати об'єктивне враження про те, як живеться нашому народові в „соціялістичному“ царстві, як поставився жидівський пролєтаріят до комуністичних експеріментів і як низько впали жидівські соціялістичні партії в Росії; оскільки вони власно вже недостойні представництва жидівского соціялізму.

* * *

Отже привожу ці промови в порядку, в якому вони виголошувалися на конференції.

Привітальна промова Кенджерського — від имені т. зв. „соціял-демократичної“ партії (Поалей-Ціон) в Росії, 2. серпня 1920 р. Жидівський пролетаріат в Росії має йти лише в рядах і на плятформі III. Інтернаціоналу. III. Інтернаціонал — єдина активна політична сила. Стоячи на ґрунті радянської влади ми відкидаємо рішуче формалістичний демократичний принціп. Російська соціялістична революція — має всесвітний характер. Ця соціяльна революція особливо ярко підкреслила всю ненормальність жидівського життя. В умовах всесвітньої соціяльної революції маємо вести кооперативно-соціялістичну колонізаційну роботу в Палестині, в якій ми мусимо активно діяти, не покладаючись лише на об'єктивний хід самої соціяльної революції. Наше ненормальне положення виявило всю необхідність наших національних вимог. Всі жидівські соціялістичні партії, що стояли на ґрунті національної автономії, щезли. Лише ми залишилися, бо нас консолідує палестинський момент нашої проґрами.

Привітальна промова Хашіна від имені жидівської комуністичної партії (Поалей-Ціон) в Росії, 2. серпня 1920 р.: В сучасний мент є лише один загально-жидівський інтерес (klal-isroel) — це інтерес працюючого жидівства. Ця нова жидівська нація має одне завдання — знищити всі инші кляси жидівської нації.

Нема більш батьківщини — бо соціяльна революція — єдина зараз батьківщина. Фербанд „Поалей-Ціон“ мусить стати оперативним штабом соціяльної революції, щоб збудувати жидівську соціалістичну громаду в Палестині. Всі мусять стати комуністами; не сміє бути пів чи на тричверти-комуністи: всі инші — вороги. При повному банкротстві буржуазії не може бути навіть розмови про порозуміння з нею (це про сіоністський конґрес — Автор.)

Інформаційний доклад Розенгауза, представника комуністичної фракції в с.-д. партії (Поалей-Ціон) 3. серпня 1920 року:*) Жидівський пролєтаріят приняв комунізм яко факт, яко зовнішню історичну об'єктивну необхідність; для жидівського пролєтаріяту комунізм не є явищем орґаничним, а лише орієнтація, пристосованна до чужого соціяльного руху. Тому так несподіваний перехід до комунізму в жидівських колах; це не є раптова

---

*) В Росії маються таким чином: 1. жид. с.-д. партія „Поалей-Ціон“, яка крім назви нічим не відріжняється від комуністів, 2. жид. комун. партія „Поалей-Ціон“, 3. комуністична фракція в с.-д. п. „Поалей-Ціон“, про яку трудно сказати, чим вона відріжняється від Ж. К. П., власне вона своєрідна „комячейка“ в с.-д. партії. Окремо, звичайно, від всіх тих мається жидівський пролєтаріят... Автор.

зміна поглядів, а лише зміна орієнтації; тому у нас зустрічаємо цих за добу перейшовших до комуністів, як це було з Рафесом, наприклад.

Тенденція жидівського комунізму — всі питання будуть розрішені Інтернаціоналом: це новий божок; так само як колись жидівські соціалісти-„сеймовці“ чекали визволення і розрішення всіх проблєм — від „сейму“. Становище „Поалей-Ціон“ в Росії трагічне; жидівський робітничий рух цілковито зруйнований; маса пішла геть від соціялістичного руху; там де були тисячі товаришів, залишились десятки; жидівська робітнича маса стала байдужою і нейтральною до політики. В Росії зараз повний хаос в житті жидівського робітництва. Асіміляція, пристасовання росте; — це т. зв. комуністичне „Евсек“ — частина загальної комун. партії, тоді коли „Поалей-Ціон“ розбитий. В час соціяльної революції погроми неминучі. Вони будуть також у Польщі, в Австрії, на Угорщині — всюди де почнеться соціяльна революція.

Інформаційний доклад Ківіна — представника т. зв. „с.-д. партії (Поалей-Ціон)“ в Росії, 3. серпня 1920 р.: — Економичне життя жидівської людности в Росії зруйновано. Закони про націоналізацію і соціялізацію нищуть жидівське рéмісництво і торговлю і руйнують економичний ґрунт у ширших верств жидівського населення, у його переважаючої більшости. Страшною погрозою для жидівського населення з'явився закон про примусові роботи для безробітних. Бо безробітних числиться у нас 80—90% жидівської людности, всі, що не працюють по фабриках чи не служать в совітських установах. І цих наших „безробітних“ примусом беруть майже виключно до чорних робіт, що веде до повної економичної деґрадації жидівського народу в Росії до степені чорноробочого народу. У Вітебську згідно думці комісара для примусових робіт — 98% всіх у нього працюючих — Жиди.

Проблєма продуктивізації жидівського життя в сучасних умовах нерозрішима. Відчиняти нові фабрики майже неможливо; шлях до сільського господарства при антісемитизму селян, особливо на Україні, заказаний. Крім того нема вільної для того землі. Таким чином залишається один вихід — це еміграція до Палестини. І дійсно еміґраційна енерґія — надзвичайна. — Більшість ремісників і робітників, що позбавились своїх попередніх праць, кинулись до дрібної спекуляції, що наряду з примусовою роботою знова означає економичну деґрадацію. — Руський робітник — безробітний йде на село, у Жидів навпаки: населення сел і дрібних містечок еміґрує в великі міста, бо в дрібних — велика небезпека погромів і відсутність жадної можливості заробітку. На Московщині, там де радянська влада міцно тримається — погромів не було. Все-ж Жиди з дрібних містечок поволі переходять до великих міст. — Питання еміґрації з Росії стоїть в сучасний мент кольосально гостро.

Інформаційний доклад Хашіна — представника жидівської комуністичної партії (Поалей Ціон) в Росії, 3. серпня 1920 р.: — Політично в Росії нема більш жидівського питання, але залишилось воно яко економичне. Не істнує взагалі більш в Росії політично національного питання. Національні права в Росії — буржуазний пережиток. Мійське населення в Росії находиться в скрутному становищі, а Жиди мають свою більшість як раз в містах; не дивно, що не ліквідована економично жидівська проблєма. — Думка про перехід Жидів до сільського господарства — абсурдна, утопична. Радянська Росія не завоювала села. Село — це приватно власна пустиня, Сахара, яка охоплює комуністичні оазіси — міста. Навіть комуністична влада не погодиться на перехід Жидів до села; не захоче вона творити „жидівські“ комуни і тим роздратувати проти себе селян. — Головне завдання зараз в Росії — це колєктивізація села. Різками при допомозі „Чека“ цього не досягнеш, хоч вони охоче це зробилиби. Залишається один шлях — зразковими господарствами притягти селян до визнання соціялізму. Але для цих зразкових господарств є більш підходячий контінґент робітників, ніж жидівські містечкові „меламдім“ і „хазонім“*) — це фабричний пролєтаріят. Довести жи-

*) Старомодні вчителі жидівських релігійних шкіл і кантори. Я нарочито не зміняю фразеольоґію промовця. Автор.

дівське господарство на вищу ступінь зараз в Росії неможливо. Примусові роботи — це найнепродуктивніща, найгірша і некорисна форма праці взагалі; тягнуть на роботи велику кількість людей без дійсної потреби, без пляну. Але більшість жидівського населення — **безробітні** і тому обречені на чорну роботу при цій примусовій системі. — Процеси руйнації в жидівському життю значно інтесівніще процесу відбудови. Все у нас в такому стані, що жидівський комуністичний пролєтаріят не має фактично змоги використати і перевести в життя диктатуру пролєтаріяту на жидівському ґрунті. В Росії в сучасний мент грають ролю не жидівський колектив, а окремі особи, окремі Жиди-комуністи...

* * *

Ти розумієш, дорогий товаришу, що мені нема чого додати до цих яскравих привітальних промов і інформаційних докладів наших радянців і їх прихільників з Росії.

Які ще більш об'єктивні свідки жахливого стану повільної загибелі нашого народу в Росії потрібні, чим ці „жидівські соціялісти", які показують приклад дійсно безграничного уміння пристосуватися...

До національного, клясового, партійного самовбивства, самознищення...

Всього кращого. Дружина моя сердешно вітає тебе... Твій С.

Відень, вересень 1920 р.

В. Січ.

Лист з України.

На звільнених землях.

(Вражіння з подорожі до Камянця.)

Виїхавши зі Львова вечером, на другий день я був в Скалі. На всіх більших станціях залізних дорог є українські коменданти, які допомагають Українцям військовим і урядовцям У. Н. Р. при переїздах по східній Галичині. В Скалі над Збручем вже конечна станція залізної дороги і до Кам'янця треба їхати кіньми. На розсвіті виїзжаємо з Галицької Скали. На Збручу перевірка документів польською і з другого боку українською кордонною сторожею. Переїзжаємо „вічно брудне містечко" — Оринін, але ви здивовані — містечко надзвичайно чисте, навіть перед жидівськими хатами предивна чистота. Візник наш поясняє:

— Це вже українські війська навели ту порядок. Раніш ту на пляцу було таке паскудство і стільки гною, що мужики заїзжали на пляц і брали гній для поля. А як прийшли українські — наші таки війська, то наказали Жидам, щоби зараз же забрали весь той гній і бруд, і на другий день було чисто... Накладають кару за бруд в 10.000 карбованців! От бачите, як тепер чисто!...

В містечку є українська комендатура, в якій зголошуються переїзжі військові.

Їдемо далі... В'їзжаємо до Кам'янця через Підзамче. Тут на базарі, як і раніш, в похилившихся крамничках продають білий хліб, сало, ковбаси і т. д.

Переїзжаємо через „Турецьку" замок — фортецю.

Цей надзвичайний художній твір стародавнього мистецтва приковує ваш зір... Мимоволі згадуєш всю ріжноманітну і страшну історію Кам'янця, починаючи з середніх віків, свідком чого завжди була ця фортеця, що стояла на сторожі перед міцними, непохитними брамами Кам'янця.

Але час наложив свою руйнуючу руку на мури свого середньовічного велетня... Стіни валяться... і гине дорогоцінна памятка архітектурної штуки. Всі заняті війною і своїми кождоденними невідкладними справами, і нема кому підтримати ці падаючі сиві мури...

* * *

Я не був в Кам'янці біля 2 років, і за цей час помітно змінилося місто. Найперше кидається в очі відсутність в місті візників і підвод. Вулиці майже порожні, хоч по тротуарах метушиться багато військових та цівільних. Попадаються також порожні спустошені будинки. А на головній площі в центрі міста сторчать обгорівші стіни бувш. „губернаторського дому". Могутньо підносяться в гору клясичні кольони, але над ними немає вже даху.

Безперестанні війни і большевицьке „господарство" „спролєтаризувало" населення: воно бідне, обдерте і нерідко босе . . . Можете побачити, як по вулицях міста люде (навіть і інтеліґенція) возять на маленьких візочках ріжні річі, воду і т. ин. Тільки иноді приїзжають підводи з військовими або кінні козаки . . .

Це все поверхове враження від міста.

Коли ж ви познайомитесь з настроями місцевого населення — ріжних його груп соціяльних та національних, то побачете величезну зміну в настроях, — грандіозний, так мовити, здвиг, який стався за ці 2 роки. Три большевицькі навали з сістемою грабіжу і терору так навчили населення, що воно тепер поголовно стало переконаним ворогом большевизму. Разом з тим приходиться констатувати величезний, вражаючий зріст української національної свідомости і прагнення до української державности.

Коли живеш за кордоном і читаєш подібні дописи з України, то чомусь з недовіррям ставишся до цих, як здаволось, сентіментально-патріотичних викриків, але треба побувати тепер на Вкраїні, щоби переконатись, що величезний зріст національної свідомости в широких масах є дійсність, що українська державна ідея захоплює всі верстви українського народу, а не якісь там окремі групи.

Про українську інтеліґенцію вже не приходиться й говорити: вона вже остаточно покинула всякі спроби „порозуміння" з комуністично-большевицькою владою, особливо після 3-ої большевицької інвазії з духом чистоістинно-руським. І це можно сказати не тільки про праві групи і центр, а навіть про ліві групи соц.-революц. і соц.-демократів.

Навіть жидівські партії, від правих до лівих, зовсім змінили свою орієнтацію і тепер можуть бути великою підпорою при будуванню української держави.

Лише чорносотенно-російські групи, не зважаючи ні на що, залишилися одвертими, заядлими ворогами українського відродження.

Коли ми звернемось до настроїв робітництва і селянства, в тих звільнених від большевиків землях, то знов таки побачемо величезну зміну в настроях. Коли робітництво $1\,^1/_2$ — 2 роки тому назад хиталося між „совітською сістемою" і українською державністю або одверто йшло за совітами, тепер немає і сліду тої прихильности до большевиків. Мені довелося розмовляти з робітниками-друкарями та иншими, які не крилися раніш передомною про свої симпатії до совітів — тепер ріщучо настроєні проти московсько-азіятського способу насадження соціялізму.

— Ми не в силах вже були витримати большевицького режіму. Ми не могли вже жити під постійним терором, під постійним обвинуваченням нас в „контрреволюції" і „зраді пролєтаріяту".

— Нас вічно лякали розстрілами, нам не давали можливости працювати.

Не приходиться вже казати, що матеріяльне становище робітників при українській владі було далеко краще ніж при большевиках, про що признаються самі робітники. При большевиках робітникам давали замість грошей — „пайок". Але той пайок був остільки мізерний, що вижити було неможливо.

— Нам давали по $^1/_2$ головки капусти і по 2 бурячка на чоловіка — а ми маємо свої огороди і не потрібуємо того „совітського" пайка!

Треба ще одмітити такі несподівані результати совітського режіму — терору: були випадки, коли робітники поступали до української жандармерії після вигнання большевиків з українських земель.

Настрій села ще більше ворожий до „большевицького раю".

Приходилось не раз розмовляти з селянами про найбільш пекучу тепер тему — реквізиції.

Один селянин (не з заможніх!) так мені казав:

— Всі брали у нас хліб, збіжжа і ріжну поживу — і Поляки і большевики і наші таки — Українці; всі нас обдирали, казати правду. Але з нашими якось легше — зайде до хати, поговорить якось, попросить їсти ... як є — добре, нема, — то і піде з хати. А большевик зайде до хати і зараз кричить — „давай кушать“ ... з'їсть, а потім забере ще з хати все, що попадається йому під руку.

Особливо невигідне враження робило на селян те, що у большевиків нема „походної кухні“, і само население мусіло годувати „військо“. Обурило селян також те ще, що большевики реквізували не тільки збіжжа, а також масло, мед і навіть повідла, сушню, горіхи і т. ин.!

Цікаво одмітити, що селяне тепер з погордою кажуть:

— Наше українське військо виглядає як військо: вдягнене і обуте і є хворма, а ті большевики, вибачайте, як ті голодранці, як жебраки.

— О, тепер вже наші мужики не підуть до комуни, о ні! Хиба що якийсь один дурний найшовся з цілого села.

— Большевики ніби віддають землю селянам, але ти обробляй, працюй на тій землі, а після вони у тебе все випрацьоване відберуть! ... — от пересічні тепер думки селянина на Вкраїні.

Селяне дуже цікавляться земельною політикою уряду У. Н. Р. Нерідко доводиться чути від селян такі думки:

— Треба і бувш. поміщикам дати стільки землі, щоби він міг вижити.

Селяне скрізь дуже добре ставляться до української влади; мобілізація проходила дуже добре.

Приходиться чути від селян:

— Тепер на мобілізацію, що оголосили українські війська (мобілізацію робили в дійсности самі українські війська при переході місцевости) пішли по добрій волі самі селяне.

Нерідко траплялося, коли з одного села йшло до 100 чоловік.

Вся справа полягає тепер в тому, щоби зуміти використати як слід прихильний настрій населення до української влади.

На звільнених землях відчувається трівка організація і порядок. За Збручем є лише українська влада. Війська також лише українські, польських військ немає. По всих містах і навіть малих містечках є українські коменданти. По більших містах успішно організується цівільна влада і міліція для охорони ладу. Ніяких грабіжів, вбивств чи підпалів немає.

Залізна дорога перешивається на вузьку загально-европейську колєю, — головним чином через те, що немає ні паровозів ні вагонів широкої колєї. Справляється телеграф і телефон.

В самому Камянці життя швидко налажується. Середні і нижчі школи приступили до занять. В Університеті також розпочата праця. Мається на меті прикликати нові наукові сили з Галичини. Функціонує укр. державний театр в народньому домі, відкриваються кіно, роспочався видавничий рух — виходить вже 3 українські ґазети: „Слово“, „Наша Правда“, „Козацька Думка“ і одна жидівська „Подольский Край“.

Місто оживляється приїзжими. З'їзжаються ріжні державні установи.

Роспочався торговельний рух з Галичиною і Румунією.

Словом, країна оживає і прагне до орґанізованого державного життя.

На прикінці треба згадати, що після відступлення большевиків дуже впала ціна на „совєтскіє“ гроші: — за 100 совітськ. рублів платять лише 25 карбованців.

Кам'янець-Подільський, 20. жовтня 1920 р.

Н. М-ській.

Лист з Праги.

Ческий цикль викладів про Україну.

Заходами ческого просвітного союза — отже народньо-просвітної централі в Празі улаштовується саме (протягом жовтня, листопада і грудня) цикл викладів про Україну, в яких має бути зясована українська справа в її найголовніших складових частинах.

Насамперед слід схарактеризувати в кількох словах ту інституцію, яка зорґанізувала ці виклади. Це є так званий „Связ освьетови“ себ то, як це вже було зазначено, народньо-просвітна ческа централя, отже інституція, нагадуюча українські „Просвіти“, але діяльність якої є вже від довшого часу закроєна на більшу скалю та увзгляднює культурні інтереси не лише ческих мас, але також і головно ческого мійського населення.

Одним з найважніщих виконавчих органів цього союза є т. зв. „Гусовий університет“ для вищої освіти та народнього виховання (Гусова школа про више вздьелані а народні віхову), заснований після перевороту 1918 р. та повстання самостійної Чехословацької Республики. Це є вища школа типу народніх університетів на зразок відомих скандинавських шкіл для вищої людової освіти.

Наразі вона поширює свою діяльність на Прагу з передмістями та инші більші ческі міста, влаштовуючи систематичні цикли викладів зо всіх наукових дисциплін; а відтак і практичні виклади технічного характеру. Далі курси чужих мов, ремісництва, виклади про музику з концертами, кінематоґрафічні вистави з поясняючими лекціями й т. д.

Ці виклади влаштовуються спеціально в льокалях шкіл, або публичних інституціях вечером між 7—9 год. Цикл вищезгаданих викладів про Україну відбудеться в Празі в мійській школі у вівторки і обіймає цю низку відчитів: історичні основи української справи — викладав проф. східньо-европейської історії на пражському ческому університеті др. Ярослав Бідло, — добрий знавець українських справ, який читає лекції про українську історію на університеті та великий прихильник українських визвольних прямувань. Далі буде три виклади доц. ческого університету др. Мілоша Вайнгарта про українську мову, відтак слідують 2 виклади про словесне мистецтво українського люду та один про історію української літератури — доц. др. Юрія Горака, одного з кращих знавців української та російської літератури, який за тему своєї габілітаційної праці на доцента вибрав: „Мазепа в европейській літературі“. А крім цього опублікував цікаві розвідки про українські мотиви в ческій літературі 40—50 років минулого століття, що вийшли друком в ческому етноґрафічному віснику. Один виклад буде крім цього присвячений українській музиці. Виголосить його проф. музики на ческому університеті др. З Нейедлі, захоплений апологет Української Республиканської Капелі та української пісні та співу взагалі, що саме має в друку дуже цікаву брошюру про українське співоче містецтво і музику, присвячену головно Укр. Республиканській Капелі. В цій брошюрі проф. Нейедлі виступає з новою теорією про українську народню музику, яко зовсім своєрідну і окрему не лиш між слов'янською, але і европейською музикою та співом взагалі. 2 останні виклади присвячується економічним відносинам на Україні, про що говоритиме економіст ческий Матоушек, що був довший час на Україні і знає українські відносини; а зараз стоїть на чолі спеціального ческого т-ва для економічних зносин зі сходом Европи.“

Поки що відбулися лише 2 виклади проф. Бідла про історичні основи української справи. Докладний звіт про ці виклади буде надісланий після закінчення цього циклю. Тимчасом наводимо її проґраму, як є з'ясована в офіціальному розкладі викладів Гусової школи:

„І. Повстання українського народу та національної його свідомости. — „Сепаратизм" його, остільки йому закидуваний, глибоко корінеться своїми основами в його окремому від решти Росії незалежному історичному розвиткові на протязі що найменче від половини XIII. до XVII. століття. Співжиття Українців з Москалями в російській державі відтак протягом майже 2 віків не могло знищити окремої української самосвідомости, а то тим більше, що Росіяне поводилися дуже неполітично; а культурно стояли нижче за Українців. Зріст національної свідомости Українців та їх прямування до самостійної держави є зовсім природний, і не можна в ньому добачати роботи Німеччини або Австрії — ворогів Росії. Українці є добрими Славянами.

II. Наше підготовлення для господарського зближення з Росією і Україною підчас нашої національної і революції в Росії. Економічне значіння Росії та України. Наше підготовлення в Чехословенській Республиці. Зосередковання в економічній унії для славянського сходу.

III. У викладах про українську мову мають бути розгляднені отці проблєми: 1) область української мови в минулому та сучасному, 2) зовнішня історія української мови, 3) головні прикмети української мови, відносини української літературної мови до діалєктів, 4) віднощення української мови до російської. Спір про самостійність української мови з погляду язикознавства. Українська мова — чи вона є діалєктом російським, чи паралельна з великоросійською, зі спільною основою, або взагалі з иншою основою. 5) Питання про потребу окремої української мови, з инших становищ (літературного, шкільного і т. д.). Аналогія із словацькою мовою. 6) Національна і славянська самосвідомість Українців.

IV. Література українська має стару традицію, але доперва з початком XIX. століття починається визначне її відродження. Котляревський своєю „Енеїдою" став основателем новочасного українського письмеництва. Дальше літературний розвиток т. зв. російської України: П. Куліш, П. Костомарів, Т. Шевченко. Національне відродження Галичини. Літературний рух з 70—80 років: М. Драгоманів та І. Франко. Найновіща доба. Основні ознаки української літератури. Її відносини до народнього словесного мистецтва. Типи народньої пісні: козацькі думи, дрібна епіка, пісні обрядові та лірика. Народні українські казки. Народнє оповідання, новелі та анекдоти. (Будуть долучені зразки визначних типів українського народнього співу.)"

Українська Дипльоматична Місія в Празі, з огляду на величезне пропаґаційне значіння цього циклю викладів, насамперед висловила подяку дирекції Гусової вищої школи за влаштування цих відчитів, а відтак поодиноким лекторам цих відчитів. Крім цього увійшла в порозуміння з дирекцією тих курсів і запропоновала їм для головних бібліотек чеського просвітного союза (ч. коло 100) повні комплекти пропаґаційної і інформаційної літератури про Україну, виданої місією на чеській мові; а для слухачів курсів мають роздатися ті з тих публикацій, що безпосередньо відносяться до тем викладів . . .

Не-Римлянин.

Лист з Італії.

I.

Криза офіціяльної соціялістичної партії і її відношення до III-го Інтернаціоналу.

Перша половина жовтня 1920 р. в Італії була надзвичайно богата на події. І в першу голову приходиться відмітити велику активність, виявлену Офіціальною Соціялістичною Партією, котра на протязі цих двох тижднів відбула дуже важливе і довге засідання Дирекції Партії, незвичайно цікаві збори Парляментської Соціялістичної Групи та не менш важливий і цікавий Конгрес Центриської чи Градуалістської Фракції Партії.

Всі ці наради, маючи велике значіння для політичного життя Італії, цікавлять нас тим більше, що на нах широко обговорювалися російські справи і намічалися в звязку з цим тактика Партії, відношення до Росії, її Уряду та революції.

Як відомо, Офіціяльна Соціялістична Партія ще на Больонському Конгресі 1919 року проголосувала своє приєднання до III-го Московського Інтернаціоналу і потім найбільш ретельно і активно зо всіх европейських соціялістичних партій виступила в оборону його принціпів та його політики. Впливу цієї партії, котра на виборах до парляменту в 1919 році зуміла завоювати перше по кількости мандатів (156) місце в парляменті, завдячується нахил італійського уряду до зав'язання зносин з російським совітським урядом на ґрунті комерційних зносин.

А між тим, будучи єдиною по формі і по виявленням своєї волі і своїх рішень, Італійська Соціялістична Партія є далеко не монолітна і в її лоні увесь час йшла жорстока боротьба межи двома її крилами: правим, найбільш яскравими представниками котрого можна назвати Тураті, Чикоті, Тревеса, Д'Арагона і инших, і котре, визнаючи загалом принціпи III-го Інтернаціоналу, боролося за незалежність партії від Москви, гадаючи, що в сучасний мент Італія ще до революції не дозріла, — і лівим, котре, знаходячись під цілковитим впливом большевиків, намагалося переводити революцію негайно „для врятування російської революції і закріплення комунізму в цілому світі."

Маючи більшість в Дирекції Партії, екстремісти були в меншості в парляменській ґрупі, і в найбільшій і найстаршій робітничій орґанізації, в Загальній Конфедерації Праці, члени котрої занадто охоче прислухалися до розважних голосів Д'Арагона, Лаццарі і инших.

Тому нерідко бувало, що цілком несподівано італійська партія знаходилася не на тих рейках, на котрих її сподівалися бачити російські большевики. Так в лютому с. року з Москви було прислано наказ Італійській Соціялістичній Партії змінити назву „соціялістичної партії" на назву „партії комуністичної". Несподівано партія відповіла, що назва „соціялістична партія" має за собою в Італії свої славні традиції, і тому не вважає можливим міняти цю назву на иншу.

Але безумовно найбільш неприємну несподіванку піднесла партія російським большевикам своєю поведінкою підчас металурґічного конфлікту.

Робітники мали в своїх руках всі предприємства найбільш важливої галузі італійської промисловости, а уряд рішучо не роспоряджав жадними силами для звільнення цих предприємств і загалом для здавлення руху, — а між тим рух було загашено руками самих же соціялістів (з правого крила), котрі мали відвагу запевняти, що революція в Італії загине від голоду і холоду в короткому часі після своєї, правда, не дуже трудної перемоги.

Цього большевики попустити не могли, і тому головний докладчик Загальної Конфедерації Праці Д'Арагона був занесений на чорну дошку, і партії поставнено вимогу про його виключення з партії, разом з иншим віддавна зненавидженим баластом — Тураті, Тревесом, Моділіяні і инш.

Вже на другому Конгресі III-го Інтернаціоналу в Москві було гостро поставлено питання про „чистку" европейських соціялістичних партій, і тоді ж було вироблено цілу низку пунктів, тільки по приняттю котрих соціялістичні европейські партії могли би бути принятими до III-го Інтернаціоналу.

Члени Італійської Соціялістичної Делеґації до Росії і члени другого конгресу III-го Інтернаціоналу Серраті, Бомбаччі та Градіадеї, повернувшись до Італії в вересні б. р., привезли 21 пункт тих умов, по приняттю котрих Італійська Соціялістична Партія могла би зоставатися в III-му Інтернаціоналі.

Вкоротці, ці пункти вимагали осуду реформизму та центриської політики і цілковитого з ними зірвання (пункт 7), здертя масок з зрадників соціял-патріотів і з нестійних центристів (пункт 9); непогоджувнння на автономію для центристів, котра би їм ґарантувала „можливість переводити їхню стару політику опортунизму та центризму"; віддалення зо всіх постів, більш або менш відповідальних, реформистів чи центристів; вигнання тих членів, котрі принціпіально не визнають поставлених в цих пунктак домагань і нарешті виключення всіх

відомих опортуністів, котрі своєю присутністю в III-му Інтернаціоналі робили би його тільки відбиткою II. Інтернаціоналу.

Обговоренню цих пунктів і були присвячені засідання Дирекції Партії, що продовжувалися з 29. вересня по 3. жовтня.

Перший день було присвячено переслуханню делеґатів партії на другий конгрес III-го Інтернаціоналу, при чому делеґати не найшли в собі повної єдности в думках і тому дали два доклади — один від Бомбачі та Граціадеї, а другий від Сераті. Обидва доклади подані „Аванті" досить сумарно і, треба думати, просіяні через партійне сито.

З першого докладу варто відмітити слідуючі точки:

„Російські товариші вважають, що бороничи свою революцію, вони боронять революцію світову. Вони почувають себе більш інтернаціоналістами, ніж Росіянами" . . .

„Конґрес зробив помилку, виробивши однакові норми боротьби для ріжних країн, але явище росколу соціялістичних партій по всіх усюдах неминуче, бо повинно дати комуністам єдність і необхідну силу для переведення боротьби. Маємо занадто багато ворогів в рядах буржуазії і не можемо терпіти їх ще і в наших рядах" . . .

„Тактіка централізації влади дуже широко практикується большевиками. Серраті зазначив, що в деяких питаннях він зоставався в меншости проти цілого Конґресу. „Він розуміє, що большевики вживають всіх заходів для повалення капиталізму, але не розуміє, як ця тактика може бути „теоретизована" для всіх країн і для всіх часів. Італійські соціялісти ніколи не стали б піддержувати рухів, подібних аннунцієвському. Ми не хочемо давати зброї в руки національним шовиністам, бо соціялісти стремлять розрішити національну проблему революцією, а не війною."

Підчас дебатів Секретарь Партії Дженнарі дав цікавий образ Партії:

„В ній ми повинні сконстатувати істнування приблизно чотирьох течій. Перша складається з людей, котрі знаходяться в контрасті навіть з духом Конґресу Реджо Емілія. Недоречність їхнього перебування в партії вже зафіксована в резолюції, представленій на тім Конґресі Моділіані. Вони не повинні були зоставатися в парті вже навіть і по старому нашому статуту і постановах. Яке справді може бути серед нас становище тих, хто відкрито проголошує необхідність співробітництва з буржуазією, завоювання громадської влади в буржуазному режимі, хто підтримує націоналізацію та форми державного соціалізму і т. д. Вони повинні бути, в імя Конґресу Реджо Емілія, осуджені і виключені з партії.

В другу течію входять реформисти в клясичному розумінню цього слова, котрі після Больонського Конґресу не хотять звертати будь яку увагу на дисципліну і висміювали та обкидали болотом проґраму і акцію партії; котрі не тільки грішили, більш чи менш тяжко, соціял-патріотизмом — за слабко осудженим Римським Конґресом — але переслідували, не вважаючи ні на що, їхню пропаганду соціял-пацифістичну, котра намагається піддержати до кінця віків ілюзію в пацифізм буржуазії, котрі, нарешті, переслідують більш чи менш відкрито й опортуністично розрішення теперішньої кризи буржуазного суспільства в розумінні соціял-демократичному, і котрі уповноважують на підозріння, що вони хотять зоставатися в партії з єдиною метою — не губити контакту з масами і скористатися нашими силами для відхилення революційного руху в соціял-демократичне русло . . .

Партія повинна бути абсолютно очищена від цих елементів.

Третя течія складається з центристів, з тих, що приняли Больонську проґраму і льояльно додержували партійну дисціпліну; ні ми, ні Московський Конґрес не можемо бажати їхнього віддалення.

Четверта, нарешті, течія складається з комуністів всіх градацій і відтінків. Для них обов'язком тепер являється найбільш вузьке єднання і найбільш сувора, відповідно революційному моменту, дисціпліна." . .

Ітак на думку Дженнарі, Бомбачі, Граціадеї треба перевести саму рішучу чистку партії, не зупиняючись і перед росколом партії, тим більше, що коли

чистки не буде переведено, то все одно дійде до росколу, бо від партії тоді відкинеться її більш ліве крило.

Отже зостається вибірати, яке крило важливійше зберегти, чи ліве, котре тягне за собою маси, чи праве, чисто інтелігентське.

Крім того висувався ще той важливий момент, що невиконанням будь-якого пункту з поставлених Московським Конґресом, партія тим самим поставила би питання про свій **в и х і д** з III-го Інтернаціоналу. А така постановка справи могла би надзвичайно тяжко відбитися на престіжі російської революції і III-го Інтернаціоналу.

Але з другого боку, роскол партії може також мати надзвичайно поважні наслідки; так Баратоно, „вважаючи близькою гостру фазу боротьби проти капіталізму, боїться небезпеки росколу, котрий в цей мент міг би відібрати всі сили на внутрішню братовбійчу боротьбу. Єдність партії тепер більш, ніж коли небудь являється практичною необхідністю надходячої боротьби. Так званий реформізм партії їй не шкодить, бо йде за більшістю. Відірвавшись від партії, кинуті нею в руки чекаючої буржуазії, так звані реформісти стануть її ворогами і великою перешкодою революційному рухові.

Італія — не Росія. Італійська Соціялістична Партія не є вибранці, революційна аристократія цілком протиставлена аристократії царській; вона завжди розвивала свою діяльність в державі, уряд котрої представляє не компактну оліґархію, але окремі пануючі групи, ворогуючі межи собою, — і тому по єству є слабкий і нестійний. З другого боку тактіка співробітництва ніколи у нас не досягала розмірів соціял-патріотизму реформістів Франції та Ґерманії.

Коли наші градуалісти боряться проти московських принціпів, вони боряться не проти диктатури пролєтаріату, чи допущення принціпу насильства, котрі майже всіма вже визнані, але проти їхнього хибного витолковування; **в о н и б о я т ь с я р о б і т н и ч о г о д е с п о т и з м у н е б а г а т ь о х н а д б а г а т ь о м а, а б с у р д н о г о в І т а л і ї**, або насильства, як **є д и н о г о** засобу боротьби.“

Дуже сильно виступив в піддержку Баратоно Серраті, котрий, зауваживши, що межи членами Дирекцій Партії ніхто не думає повставати проти московських постанов, продовжує:

„Справа йде лише про те, щоб їх прикласти з тим здоровим критерієм, котрий дозволить нам віддалити елєменти шкодливі, не викликаючи в партії такої кризи, котра могла би тяжко вразити її найбільш ніжні орґанізми, та зміцнити демократичну Джолітіановську реакцію і затягнути революційну акцію. Ми повинні турбуватися не стільки нашими внутрішними поділами — поділені взавтра з'єднаемося, як що час і обставини того вимагатимуть, пізніще, — але сіндікатами, кооперативами, муніціпалітетами, створеними чи здобутими з такими зусиллями, — установами, необхідними для перебудовуючої роботи; от те, що ми повинні зберегти, бо як що їх загубимо, чи зруйнуємо, — відбудувати більш не зможемо. Це повинно бути нашою єдиною турботою: **л ю д е** рахуються мало, треба вважати на **у с т а н о в и. Д е м и т е п е р з н а й д е м о с т і л ь к и к о м у н і с т і в, н а в і т ь р а х у ю ч и н а й б і л ь ш з а п а л ь н и х о с т а н н ь о г о ч а с у, щ о б и з а м і н и т и н а в а ж л и в и х п о с т а х т и х, к о г о м и п о в и н н і, п о с л о в а м Т е р а ч і н і, п р о г н а т и . . .**“

Нарешті було поставлево дві резолюції: одна Терачіні за абсолютне прийняття московських пунктів, та рішучу чистку партії, і друга Баратоно, котра „зазначає необхідність пристосовування критерія кожної секції III. Комуністичного Інтернаціоналу до історичних конкретних і фактичних обставин кожної окремої держави; предкладаючи їх на ствержения Інтернаціоналу, партія визнає необхідність піддержання своєї єдности, на базі і в границях, справедливо зазначених в 21-му пункті, згідно котрому не може бути членом III. Інтернаціоналу той, хто не поділяє його принціпів і добровільно не додержує дисципліни; вважає що одиничні порушення дисціпліни повинні бути більш суворо реґіструємі, і надає Дирекції Партії більш централістичну владу, ніж до тепер“ . . .

Цю компромисову резолюцію більшост'ю семи проти пяти було відкинуто і принято резолюцію Террачіні. Про розміри „очищення" партії повинен буде установити Конгрес Партії, визначений на 29. грудня 1920 р. — 3 січня 1921 р.

В наслідок цієї резолюції директор органу Партії „А в а н т і" Серраті, котрий голосував за резолюцію Баратоно, подався на демісію. Приходиться з'окрема відмітити цей факт, зазначивши, що Сераті є членом Центрального Комітету III. Інтернаціоналу від Італії. Дирекція Партії ухвалила просити його зоставатися і надалі на чолі „А в а н т і" у всих трьох його редакціях — Римській, Миланській та Туринській. Проте Туринське „А в а н т і", маючи більшість співробітників комуністів, незадоволених компромісовою позіцією Сераті, особливо ж після його докладу на зборах парляментської ґрупи в Трієсті, підняло проти його таку компанію, що Сераті повинен був вдруге виступити з заявою, що він директором Туринського „А в а н т і" себе не вважає. Отже вже в самій Дирекції Партії і навіть в її більш лівому крилі, почала виявлятися така розбіжність думок і настроїв, котра дозволяє з певністю говорити про неминучий роскол а значить і ослаблення цієї до останнього часу такої сильної своєю орґанізацією і єдністю партії.

В звязку з відношенням Італійської Соціялістичної Партії до III-го Інтернаціоналу і до російського уряду треба тут же відмітити секвестр пароплава Р о д о с т о, котрий плавав під російським царським прапором.

Треба зауважити, що ще в м. м. травні і червні по наказу могутньої орґанізації „Людей Моря", котрі своєю активністю нагадують ролю матросів російській революції, робітниками портів і матросами були задержані в італійських портах пароплави „Д р у ж б а", „С о г л а с і е" та „Ч е р н о м о р" і пізніше „Т в е р ь", котрі носили російський царський прапор — „в знак повного нехтування Російською Совітською Республікою", і котрі змогли звільнитися від цього „секвестра" тільки піднявши італійський прапор, під котрим і продовжували свої рейси.

9. вересня „робітники моря" напали пароплав „Р о д о с т о", котрий, належачи до російської компаній, що перебувала тимчасово в Константинополі (Демченко?), був винайманий нею філії італійського „Б а н к а д і Р о м а" і, транспортуючи з Чорного моря хліб, носив два прапорі — італійський та царський російський. Заволодівши пароплавом, „робітники моря" відвели його в верфі Ансальдо, котрі тоді знаходилися в руках металурґічних робітників.

По залагодженню металурґічного конфлікту, було переведено в звязку з цією подією численні арешти. Але конференція „робітників моря" загрозила загальним страйком і звернулася за піддержкою до Соціялістичної Партії, Дирекція котрої 1. жовтня винесла слідуючу резолюцію.

„Дирекція Партії, вислухавши доклад Джульєтті про арести робітників моря, увязнених за заволодіння пароплава „Р о д о с т о", що ніс в знак повного нехтування Совітською Республікою прапор царського уряду,

вбачаючи в такій акції Генуезської Маґістратури перший знак реакції, котру до останнього часу здержувала рішуча акція робітників металургистів, і котра тепер начинає виявлятися,

запевняє Морській Федерації солідарність Соціялістичної Партії, котра готова на будь яку акцію, що буде потрібна на боротьбу з виникаючою реакцією і яку буде конкретизовано згідно з крайньою необхідністю оборони пролетаріату . . ."

Почалися демонстрації, мітінґи, зібрання . . . 15. жовтня арестовані, „робітники моря" були вже на волі, а „Р о д о с т о" — секвестровано італійським урядом і передано кооперативному товариству „імени Ґарібальді".

З цього приводу найбільш впливова часопис Італії „К о р і є р е д е л л я С е р а„ пише:

„Не придумали краще, як віддати корабель кооперативу Ґарібальді, креатурі Джульєті (секретар Федерації робітників моря — реф.). Рішення не позбавлено грубої іронії і визнано друзями уряду, як „найрозумніше і найхитріше."

Зауважимо проте, що вибір, позбавляючи владу необхідности проганяти напастників з корабля, доставив п. Водовозову (представнику російського уряду в Італії) повне задоволення.

Випадок з „Родосто“ дає проте привід до деяких уваг політичного характеру, котрі зовсім не можна обходити. Слабкість уряду явно виявляється в ріжних моментах конфлікту і в карікатурному його розрішенню . . . Пароплав було законно видано тому, хто незаконно їм заволодів. До того ж дозволяється втручання як в цьому, так і багатьох инших випадках, чужоземного аґента в наші справи.

Крім того, випадок з „Родосто“ і з Коньє (заарештованого леґіонерами д'Анунціо і приведеного в Фіуме, як заклад, підчас переговорів фінансового характеру, котрий веде Анунціо з італійським урядом. Його ще й досі не визволено), ріжного політичного значіння, мають обидва найповажнійші економичні наслідки. З Америки телеґрафують в Італію, запитуючи заспокоєнь що до тих кораблів, котрі відплили в Італію. Бояться, що всі вони можуть стати здобиччю леґіонерів д'Анунціо, чи прихильників Джульєті. Не тільки чужоземні, але і наші італійські купці, воліють краще вантажити свій крам на кораблі, що носять закордонні прапори, а не наші італійські, воліють краще заходити в чужоземні порти, а ніж в наші. Італійці платять фрахт чужоземних кораблів золотом, а італійських-лірами. Чужоземці більш зовсім не платять фрахтів нашим навіґаціонним компаніям. І ціна ліри падає.“

Найбільш важливим і цікавим в проґрамі зборів парляментської ґрупи (Трієст з 5.—6. жовтня) — власне те, що зосередкувало увагу всієї преси на цих зборах — були доклад членів соціялістичної комісії до Росії.

Доклад Бомбачі, одного з лівійших в партії особливою цікавістю не визначався, представляючи звичайний панеґірік російській революції та російському пролєтаріатові. З його докладу варто лише зауважити слідуюче полупризнання: „Совєтська система не може бути оазою в буржуазному світі. Справжня оборона, справжня допомога російській революції полягає в розширенню революції і на инші держави, инакше прийдеться відступити і в Росії, віддавши місце уряду соціял-демократів.“

Як доносять часописі, доклад Бомбачі було прийнято досить холодно.

Доклад Серраті з огляду на особу самого докладчика і на зміст докладу, витягами з котрого широко користуватимуться більш праві ґрупи, вважаємо потрібним більш повно подати, виділивши з нього місця характерні для еволюції відношення італійських соціялістів до російських большевиків:

1. Промисловість „перше завдання большевиків, коли вони прийшли до влади, була реорґанізація війська, котре склали члени комуністичних секцій. В той час як солдати пішли на фронт, робітники творять заводські комітети. Маса була цілком безґрамотна, але вірила, що може робити сама, і жене геть інженерів і техників. Итак дезорґанізується індустрія.

2. Транспорт було зруйновано солдатами, котри втікали з фронту. Річей першої необхідности не вистачає і їх не можна привезти.

3. Незначна меншість лицем до лиця з величезною пасивною більшістью, що лехко піддається наказам, намагається все перебудовувати. Маса кориться пасивно, релігійно . . .

4. Большевицька партія надзвичайно зросла за невеликий час. Сила буржуазних елементів зробилися большевиками і стали урядовцями держави. Большевики знають все це і, приймаючи з необхідности такий стан річей, надіються і хотять не допустити, щоби зорґанізувалася нова превіліґірована кляса.

5. Революція російська ще не зроблена. Лєнін каже: нам треба 50 років. Инші кажуть — сто. Наші маси вірять, що, з поваленням режиму, зроблено вже все: треба сказати їм, як багато, в якому розмірі і які саме жертви вимагає революція. Визискування людини людиною вже не істнує, але треба десятки років, щоб зорґанізувати продукцію, транспорт та роспреділення продуктів.

6. Ми не дискутуємо над методами наших російських товаришів, але повинні зауважити Росіянам, що згідні в цілях, хочемо користуватися тими засобами, котрі нам більше підходять.

7. Ми не можемо ховати від мас правду. Ми повинні сказати їм, скільки революція мусить нам коштувати волі, страждань і жертв. Але це не в цілях консервативних, а з тим, щоби, добре знаючи величезні і страшні труднощі, італійський пролетаріят йшов до революції з повною свідомістю, котрою тільки можуть володіти люде, що готуються створити новий світ...“

Третім докладчиком виступив член комісії ґрадуаліст д'Арагона, з докладу котрого треба відзначити слідуюче:

1. Про вибори: „В установах кандідатські листки приймаються без обговорення. Иноді голосують таємним голосованням. По селах загалом селяне не голосують тому, що не цікавляться виборами.

2. Про промисловість: „В Росії знаходяться чудові промислові предприємства, особливо бувші американські та німецькі. Але вони майже не використовуються, бо немає засобів для перевозки сирівця. Російський робітник працює мало. Всі техніки погоджуються в тому, що індівідуальна продукція зменшилася на 30%, від виснаження. Карточки дають право на одержання припасів по дешевих цінах, але ніколи не можна дістати виставленої на карточці норми. Техніки в величезній більшости — не комуністи. Відношення техників до большевицького режиму і до умов тяжкої роботи таке, що вони при першій можливости покинуть Росію, сильно ускладняючи тиким чином відродження російської промисловости... Росія може відродитися тільки після довгого періоду часу, і як що тільки буде знято бльокаду.

3. Про торгівлю: майже всі крамниці зачинено, виключаючи деякі з річами роскошу (?), але процвітає потаємна торгівля на окремих базарах, та де не де по вулицях торгують дрібні торговці, котрих терплять.

4. Релігійне почуття зосталося надзвичайно сильним.

Після докладів було принято резолюцію, думка котрої полягає в обороні політики невтручання у внутрішні справи Росії.

Враження від цих докладів і викликаного ними обміну думок в цілій Італії було величезне. Всі часописі присвячували і продовжують ще присвячувати їм великі статті, підкреслюючи все наростаючу в рядах соціялістичної партії нехіть до методів російського большевизма, — нехіть, котру не могли прикрити дипльоматичні вислови докладчиків і промовців партії, що мусіли, в силу інерції та партійних розрахунків, фарбувати дуже песимістичні по змісту доклади в оптимістичну форму, котра нікого, розуміється, спантиличити не могла.

Наскільки зроста ця нехіть до російських большевиків та їхніх революційних методів, виказують слідуючі слова Тураті, сказані ним на Конґресі в Реджо Емілія: „Той, хто підчас Больонського Конґресу сказав би про Росію те, що кажуть тепер всі, був би побитий камінням“.

Станислав Дністрянський.

Нові проєкти української конституції.*)

(Далі).

II.

Приступаючи до подрібного обговорення поодиноких постанов обох проєктів, обмежуся тільки на критичний огляд, та не маю на думці подавати сам нового проєкту, тому що для нового проєкту та його умотивовання не надаються хочби як основні замітки в рамцях політичного тижневика. Щоби при тім скон-

*) В попередній статті треба справити на стор. 233 стрічка 7 з долини намісць: (octro'u) — octroi; а на стор. 234 стр. 22. з гори намісць: Napolèon impereur — Napolèon empereur.

центрувати весь предмет критичних міркувань, візьму за основу другий проєкт, який зредаґувала правительственна комісія на підставі первісного проєкту Дра Барана, та лиш у виїмкових випадках покличу й відповідні постанови первісного проєкту, оскільки найдуться в ньому важні ріжниці.

Другий проєкт має наголовок: „Проєкт Правительственної Комісії по виробленню Конституції Української Держави", а закон, що його проєктується, називається: „Основний державний закон Української Народньої Республіки".

Весь основний закон складаєся з 158 артикулів (I. проєкт мав 150 артикулів). Переглянувши цілий проєкт, стає дивно, що так скупі щодо внутрішнього змісту постанови потребують так значного числа артикулів. Зважмо, що одна з перших конституційних грамот американської держави Вірджінії з 12. червня 1776 має тільки 16 точок, а велика конституція Сполучених Держав з 17. вересня 1787 лише 21 (більших) відділів, до його долучилося опісля ще 15. артикулів нових конституційних законів; французька конституція складаєся з 3. законів: зак. з 24.—28. березня 1875 має 11 артикулів, зак. з 25.—28. березня 1875 має 9 артикулів, а зак. з 16.—18. липня 1875 14 артикулів; швайцарська звязкова конституція з 29. травня 1874 обіймає разом з перехідними постановами 129 артикулів, а японська з 11. березня 1889 має тільки 76 артикулів. З найновійших конституцій має щоправда чешська конституція 134 параграфів, а німецька 189 артикулів — але щодо змісту обіймає перша бодай два рази більше, а німецька без пересади, чотирі разів більше, ніж згаданий проєкт української конституції. Навіть російська конституція Совітської Республіки з 10. липня 1918 вдоволюється числом 90 відділів (в 17 артикулах). Коротко кажучи: український проєкт містить у собі m u l t a, але не m u l t u m. Є богато постанов злишних а богато з них не належить до конституційної грамоти.

Український проєкт має 10 головних ділів: I. Українська Держава; II. Православна Церква; III. Права та обовязки громадян; IV. Державна Рада і Державний Сойм; V. Голова Держави; VI. Правительство; VII. Самоврядування; VIII. Суд; IX. Оборона Держави; X. Переходові і кінцеві постанови.

Ad I. Зараз при першому розділі насуваються два основні питання.

а) Говориться всюди про „державу"; чомуж нема ніде згадки про „народ"? Чому нема мови про „самовизначення народів", начеб уся довголітня боротьба 19. століття про відношення народу до держави не обходила цілком український нарід, та начеб цей останній здобув уже справді повне самовизначення і то в такій мірі, що може на будуче імперіялістичним методом переходити до денного порядку над самовизначенням других народів, які мешкають побіч нього на його національній терріторії? Читаючи постанови проєкту, просто віритися не хоче, як його редактори могли забути про далеко ще не покінчену боротьбу за власне самовизначення, та як могли вони замовчати провідні міжнародні ідеї, задля яких велася не лише ціла всесвітна війна, але які покладено в первісні основи великої революції. Вони завернули знова до реакції другої половини 19. століття, яка, втихомиривши розхвильовані уми революції, впевнювала всіх державних мужів про „богоспасаємість" і самомету модерної держави, не зважаючи, що держава єсть для народів та що народи є дійсною та одинокою основою держави. Так і вони знають „державу", а не знають „народу" — а навіть коли в арт. 2 говорять, що „повнота влади в Українській Державі належить загалу її громадян", то не говорять про „нарід" як такий, тільки про загал „громадян", немовби держава була p r i u s, а нарід p o s t e r i u s. Так я можу запевнити редакторів проєкту, що цей їхній погляд був ще за февдальної та станової держави, але ніяк не може видержати критики від часів французької революції, а вже являється неможливим анахронізмом не лише супроти таких ґеніїв, як Руссо й Кант, але супроти новітної державної теореми Вільсона, санкціонованої вислідами останньої всесвітної війни, в якій і український нарід звів боротьбу за своє народнє самовизначення.

Значить, відповідь проєкту на це перше основне питання дає йому зараз на перший погляд характер наскрізь реакційний.

б) Друге основне питання єсть юридичної вдачі. Проєкт називає цілий закон „основним державним законом", та в декількох місцях каже, що деякі пи-

тання мають нормуватися окремим основним законом, між тим коли значно частійше кажеться, що подрібні приписи слідує видати в окремому (не основному, а звичайному) законі. Ось це й дуже важний проблєм: яке має бути відношення звичайних законів до основних, себ то, конституційних? Дармо шукали б ми розвязки цього переважного питання в проєкті. Правда, що як вище згадано (в І. розвідці), державний соїм не може на основі арт. 56 проєкту змінювати постанов проєктованої конституції, але це обмеження відноситься тільки до самої конституційної грамоти, а не до инших основних законів, на які вказує проєкт.

Та взагалі не слідно з проєкту, чи є щодо змісту або щодо форми чи щодо правної сили яканебудь ріжниця між основними а звичайними законами. Це дуже важка хиба проєкту, тим більше важка, що брак розвязки цього питання спричинив політичну катастрофу колишньої австрійської системи. Читаючи крок за кроком у проєкті вічні відсилачі, що мовляв „окремий основний закон", або взагалі „окремий закон" видасть осібні постанови, мимоволі мається враження, буцім-то конституційна грамота хоче вичислити взагалі ті закони, які може на будуче видати законодатна власть. Цього однак не хотять редактори проєкту, та це на може бути завданням конституційної грамоти. Модерна конституційна грамота не повинна, по мойому, заповідати того, що має доповнити опісля законодатна власть, тільки вона повинна поставити принціпіяльні межі між основними а звичайними законами, та притім розмежити ясно закон від розпорядків, так як у цьому розмеженні лежить головна вага ріжниці між завданнями конституції, законодатної та виконуючої власти в державі.

Студіюючи уважно історію модерних конституцій, добачуємо три категорії законів, ріжних щодо своєї правної сили, форми і змісту. Сюди належать конституційні грамоти, що установляють конституцію; дальше основні закони, які доповнюють принціпи, висказані в конституційних грамотах, подрібними постановами; а вкінці звичайні закони, що виходять поза обсяг конституційних норм.

Мушу щоправда признати, що, оскільки мені відомо, ні одна конституційна грамота не перевела цього поділу з повною свідомостю; але всеж таки гадаю, що він слідує з точної аналізи новітних конституційних систем, і що при консеквентному переведенні його набирають конституційної постанови ясности і трівкости.

Конституційна грамота має подавати п р о в і д н і ш л я х и та п р о в і д н і п р и н ц і п и державної орґанізації у відношенні до поодиноких громадян і цілого народу. Вона має дати народові та його членам запоруку, що держава у свому правлінні придержуватиметься певних з а г а л ь н и х засад, які визначить сам нарід, та які тому не можуть бути змінені ні звичайною законодатною, ні виконуючою властю. Що установить конституція, це є найвищий закон держави, закон над законами, це основа всіх инших законів: його не сміють змінювати звичайні закони, тільки як її народ установив, так може її й змінити, чи в тій самій, чи в иншій собою передбаченій формі. Держава — це велика суспільна корпорація; її орґанізація єсть у великому те, що в малому є орґанізація звичайного товариства. Статутові товариства відповідає конституційна грамота держави. Її зміст є в суті річи подібний, як зміст статута якогось товариства. Маючи на оці згадану анальоґію, зрозуміємо легко, що по суті належить до конституційної грамоти: назва держави та її границі, відношення держави до її членів і до народу, а за тим громадянські та народні права супроти держави, старшина держави та її компетенція, „загальні збори" та їхня компетенція; управа держави, контроля державних фондів, суд. Як статут подає тільки загальні рамці членських прав і орґанізації товариства, так і конституційна грамота повинна обмежитися на загальні рамці — чи, як вище сказано, на провідні шляхи і провідні принціпи. Що виходить поза обсяг таких провідних принціпів, належить уже до другої категорії законів.

Американська конституція признає конституційним законам окрему санкцію, яка лежить в тім, що не тільки ніякі закони не можуть їм противитися, але що судейська власть має право уневажнити ті закони, які противляться чи виразним постановам, чи духові конституції.

До другої катеґорії законів слідує по мойому причислити ті основні закони, які треба видати після проголошення конституційної грамоти для точного переведення тих всіх загальних принціпів, які вона висказує, на пр. закони про право громадянства, право народньої і віроісповідної приналежности, про обмеження свободи торгу та промисловости, закони про виборче право, закони про виняткові суди, про орґанізацію найвищих чи адміністраційних судів і т. д. Взагалі все те, що належить до орґанізації самої держави та забезпеки індивідуальних чи народніх прав супроти держави, оскільки висказано про це загальні принціпи в конституційній грамоті, треба вважати основним законом, з тим наслідком, що до ухвали таких законів, чи їх зміни треба якоїсь кваліфікованої запоруки, напр. більшого числа голосів управнених законодатних тіл, чим до ухвали та зміни звичайних законів.

Звичайні закони, що не підходять під другу катеґорію, зачислюю до третьої. Це велике число всіх тих законів, які не відносяться безпосередно до уладження державної орґанізації та не доторкаються основних публичних прав одиниць і народів у державі, та про які не вказує конституція безпосередно провідних шляхів, напр. цивільне, торгівне, вексл'єве, промислове, карне право, закони цивільного й карного процесу, закони господарської вдачі і т. д. При тих законах вистачає звичайна ухвала на основі звичайного принціпу більшости.

Лишається тільки питання про відношення законів до розпорядків. Розпорядки належать не до законодатної, але до т. зв. виконуючої власти. Та довга історія модерного парляментаризму дає доказ, що це є найважнійше відношення в структурі новітних конституцій. Витягаючи із неї потрібні висновки, приходимо до ось якого результату: Закони подають в загальних чертах правні приписи найріжнороднійших правних відносин, не обмежуючи своєї обовязуючої сили ні на поодинокі особи, ні на якінебудь звязки осіб, що не представляються як державно-правні, політичні чи ґеоґрафічні одиниці. Все те, що характеризується як приклад законних норм до поодиноких осіб, чи до звязків осіб, належить до не до законів, а до розпорядків. Розпорядки мають, значить, у першому ряді зберігати, переводити та виконувати закони. Але миливбися той, хто гадавби, що на тому може й спинитися об'єм виконуючої власти розпорядків. У дійсности вони в ніодній модерній державі не обмежуються на згадані якраз випадки самого виконування законів. Леґіслятивна машина ніде не функціонує так, щоби вичерпувала всі питання, які вимагають основного правного порішення, так як людське життя в суспільности іде далеко живійшим руслом, ніж праця законодатних тіл; тому раз у раз виринають нові питання правної вдачі, які вижидають щойно законного нормування, між тим коли правова держава мусить їх рішати, без огляду на те, чи вони перейшли вже леґіслятивний шлях, чи ні. Таксамо лучається нераз, що через основну зміну життєвих відносин тратять законні приписи свою внутрішню стійність, і що мусять бути такі чинники в державі, що в поодиноких випадках мають змогу перечеркнути й законну норму, як невідповідну сучасним суспільним вимогам чи потребам. У таких випадках виконуюча власть доповнює або й змінює законні постанови. Але при зміні законних постанов мусить вона подати свої арґументи, та не може торкатися правно набутих прав (iura quaesita) одиниць ні правних орґанізмів. Так і в модерному праві служать розпорядки виконуючої власти не лиш „adiuvandi" але й „supplendi et corrigendi iuris gratia".

Кінчаючи на цьому мої розвідки про ріжницю законів та розпорядків, з'ясовую коротко мої критичні уваги що до проєкту конституції: Всякі відсилачі до окремих основних чи звичайних законів є злишні, бо ніяка конституційна грамота не може вичерпати всіх подробиць відносно державної орґанізації чи основних прав громадян у державі; натомісць вона повинна подати виразно основну ріжницю між згаданими катеґоріями законів і розпорядків, та визначити через те матеріяльні підстави законодатної і виконуючої власти. Самаж конституційна грамота повинна бути взагалі так складена, щоби подавала лиш провідні шляхи та провідні принціпи державної орґанізації у відношенні до поодиноких громадян і цілого народу (пор. вище).

в) Арт. 1 каже, що Українська Держава є самостійною і незалежною державою з демократично-республіканським устроєм на основах парляментаризму. Вже в I розвідці зазначив я, що цей устрій, який зазначено в проєкті, не відповідає справжнім вимогам демократизму ні республіканізму.— тому постанова арт. 1 являється в дійсности пустою фразою без правдивого змісту. Таксамо дуже бідний є цей парляментаризм, яким хоче нас ущасливити проєкт. Тому я радив-би взагалі вичеркнути ці фрази, тим більше, що годі такими фразами сьогодні когонебудь заблахманити, а крім того не є взагалі принято уживати їх у конституційних грамотах, котрі натомісць стараються в подрібних постановах закріпити справжній демократичний та республіканський лад, чи справжню парляментарну систему.

г) Постанова арт. 2 не відповідає тому, що виведено опісля в пізніших постановах проєкту. Він звучить: „Повнота влади в Українській Державі належить загалу її громадян, що здійснює сю владу в справах законодавчої влади через Державну Раду, в справах виконавчої влади через Голову Держави і Раду міністрів, в справах справедливости (sic!) через належні суди.“ Перш за все законодатна власть припадає на основі проєкту в першому ряді Державному Соймові, а не Державній Раді, котра щойно тоді може зібратися, коли цього схоче Голова Держави, та котра лиш досі бутиме звязана проєктованою конституцією, поки сама не встановить нової конституції (арт. 154). Годіж припускати, щоби конституція признавала справді повноту влади загалу громадян щойно Державній Раді, а не вже перед тим Державному Соймові, хоча на основі тої самої конституційної грамоти — тому мусимо вважати дотичну постанову як lapsus calami. Але поминувши це, годі говорити про справжню владу загалу громадян через Голову Держави, якого ніхто не вибирав та через Раду міністрів, що її вибирає Голова Держави. Тому й краще вичеркнути ці неправдиві фрази з рамців конституції.

ґ) Подібну похибку, як у арт. 2 бачимо в арт. 3. І тут кажеться про Державну Раду, а не про Державний Сойм, якому проєкт передає законодатну власть аж до утворення нової Державної Ради. Ця похибка є одначе на тому місці далеко небезпечнійша, ніж подібна похибка арт. 2. В арт. 3 говориться, що „Державна Рада є однопалатним тілом, що вибірається на підставі загального, як для чоловіків так і для жінок, рівного, безпосередного, таємного права голосування, з додержанням принципу пропорціональности“; колиж цього не сказано про Державний Сойм, то можна справді сумніватися, чи й „Державний Сойм“ представляється по проєкту як „однопалатне тіло“, яке вибіратиметься на основі загального і т. д. права голосування. Такий сумнів не сміє бути в ніякій конституційній грамоті — а вжеж в проєкті він непростимий, коли зважимо, що „про склад та спосіб вибору до Державного Сойму“ має щойно вийти окремий закон (арт. 55) і що цей закон має видати Рада міністрів, покликана односторонно незатверджeним через народ Головою Держави (арт. 155). Так згадана Рада міністрів може, послугуючися постановами проєкту, покликати навіть двопалатний державний сойм на основі цілком довільної системи голосування. Вонаж може вказати не постанову арт. 3 проєкту, яка говорить про Державну Раду, а не про Державний Сойм. Як це погодити з демократично-республіканським устроєм на основах парляментаризму (арт. 1)?

Для „Державної Ради“ пропонує проєкт пропорціональну систему виборів. Це справді найбільше модерна система, яка, прийшовши із заходу, приймається в усіх нових конституціях. Питання однак, чи ця система відповідає нашим справжнім відносинам. Гадаю, що ні. Пропорціональна система виборів має свою основу в дуже розгалуженому методі партійного політичного життя, та в переважнім впливі політичних партій на народні маси і на безпосередну чи посередну участь народу в державній владі. Через те виринає потреба звернути й при виборах увагу на політичні партії — та висловом цього єсть якраз пропорціональна система. Вона в суті річи дуже скомплікована і відповідає лише там справжній волі народних мас, де вони сильно і свідомо зорґанізовані в окремих партіях, так що мету і цілі тих партій вони вважають повним висловом своїх політичних стремлінь до впливу на державну владу. Де одначе

політичне життя народних мас іще не зріжницьоване, де народні маси не творять іще сильно сконцентрованих політичних орґанізацій — там воля народа не може об'являтися як слід рішеннями яких небудь політичних партій, там вона шукає свою безпосередню вислову, довірюючи тільки особам, а не партіям. Широкі маси українського народу не живуть іще свідомим партійним життям — вони мусять перебути ще довгу еволюцію своєї безпосередньої участи в державній владі, заки прийдеться їм потворити питомі політичні кадри та з'орґанізуватися в них до свідомого своєї мети спільного партійного життя. Тому вважаю пропорціональну систему покищо невідповідною — а за те піддаю під розвагу там, де голосуватимуть члени ріжних націй, на нову, але всетаки з духом часу східну систему н а ц і о н а л ь н о г о к а т а с т р у.

д) Арт. 4 постановляє: „Терріторію Української Держави складають: Київщина, Волинь, Поділля, Херсонщина, Таврія, Катеринославщина, Полтавщина, Чернігівщина, Харьківщина та Слобожанщина, а рівно всі инші землі, що їх в більшости заселяє український нарід." Оскільки це означення вичисляє поодинокі области Української Держави, остільки я по фаху не спеціяліст, та покладаюся на наукових вислідах проф. Рудницького. Він не раз не два виступив проти такого усталювання границь України, та й я прилучуюся до його погляду. Як правник виступаю рішучо проти способу вичислювання стало означених ґеоґрафічних областей у сполуці з загальною заміткою, буцім-то всі инші землі, що їх в більшости заселяє український нарід, мають також складати терріторію Української Держави. Або загальний принціп, або точна ґеоґрафічна розмеження: tertium non datur. Поки годі з інтернаціональних причин подати точних границь, слід обмежитися на загальний принціп. Але остання загальна замітка арт. 4 не може бути тим загальним принціпом, бо не стоїть на терріторіяльних основах, та не є трівка.

е) Арт. 5 хоче воскресити австрійську систему к р а ї в, котра погребала колишню Австрію. Правда, що це звучить доволі невинно: „Частини Української Держави, що виявлять окремі культурно-господарчі інтереси, одержать місцеву автономію з власною Краєвою Радою, що видаватиме закони місцевого значіння". Як розуміє проєкт „окремі культурно-господарчі інтереси?" чи вистачать окремі культурні інтереси на Україні? Яка ріжниця між „місцевою автономією" та „законами місцевого значіння" по арт. 5, — а автономією громад, волостей, містечок, міст, повітів та вищих одиниць самоврядування з огляду на „вирішення питань про місцеві добра та потреби в межах своєї теріторії" по арт. 133?

А далі: Державна Р а д а має вирішити зміст краєвої автономії і визначити обсяг ділання Краєвих Рад. (арт. 5 і ff.) Колиж це має рішити щойно Державна Рада (а не Державний Сойм), а Державна Рада має скласти иншу конституцію (арт. 154), то на щож взагалі говорити про краї чи краєві ради вже в рамцях теперішньої конституції? Теперішня пора ще не надається до того, щоби говорити про м о ж н і с т ь якихнебудь краєвих автономій — тому всякі натяки про такі автономії в теперішніх конституційних грамотах є злишні, коли не шкідливі.

є) Арт. 6 стоїть у безпосередньому звязку з арт. 4, тому повинен стояти побіч нього. Його постанова далекосягла. „Терріторії українських земель", каже він „підчас нинішньої великої революції утворили у себе окремі державні орґанізми, мають право злучитися на засадах федерації з Українською Народньою Республікою в один спільний державний орґанізм, коли цього зажадає їхнє законодавче тіло. Окремий Основний Державний Закон визначить на цей випадок обсяг ділання спільної влади законодавчої, виконавчої та судової. На цей випадок буде для всіх спільне право громадянства."

В цій постанові головна вага в тому, що лучитися можуть тільки терріторії у к р а ї н с к и х з е м е л ь, і т о н а з а с а д а х ф е д е р а ц і ї. Така сполука єсть справді можлива, бо діло в тому, щоби получити національно одноманітні терріторії. Щож малоб однак статися тоді, колиб ті окремі державні орґанізми схотіли щоправда сполучитися зі собою, але не на старих „засадах федерації", а на нових засадах такої „сполуки народів", про яку я ширше заговорив в останніх двох статтях моєї розвідки: „Звязок і сполука народів", друкованої в „Волі"?

А колиб до такої цілком вольної сполуки вольних народів хотіли приступити й инші сусідні держави, напр. російська держава на своїй етноґрафічній території та й другі окраїнні держави, Естонія, Латвія, Литва, Біла Русь? Проєкт мабуть виключає таку сполуку, бо представляє собі, що всяка сполука мусить бути необхідно „федерацією" в тіснійшому значінні, та що всяка федерація спричинює „спільну владу, законодавчу, виконавчу та судову." Що однак не всяка злука між державами мусить бути федерацією у тому розумінні (пор. згадану розвідку в „Волі"), то не є порадно запирати собі політично шляху до иншої вольної сполуки з иншими народами, чи з иншими державами, на инших засадах. Але й не зважаючи на це дивно вражує така профілактична постанова в конституційній грамоті нової держави. Не може бути сумніву, що кожна держава може лучитися з другими на основі порозуміння між законодатними тілами, та це порозуміння становить про себе осібну конституцію сполучених держав, але досі не стрічаємо того, щоби якась держава заповідала в своїй конституції сполуку з другими державами, рівночасно односторонно себе в'язала щодо способу, себ-то щодо обостороннього акту. Це ані юридично, ані політично, тому й злишно.

ж) Арт. 7—11 говорять про назви державних установ і державних урядовців, про державний герб, прапор і державні барви — постанові не дуже важні, і як формальности в конституційній грамоті злишні. Тільки постанова арт. 8, що державною мовою є українська мова, має свою основну вагу.

Ad II. Другий головний діл носить наголовок: „Православна церква". По мойому не відповідно ставляти побіч першого головного наголовку про Українську Державу, другий наголовок про Православну Церкву, неначеб православна церква була рівнорядним чинником побіч української держави і то ще перед правною забезпекою основних прав для всіх громадян. Треба зважити, що хоч проєкт признає православну церкву автокефальною (арт. 12,) то всеж таки рівночасно признає свободу віроісповідання (арт. 24). Тому місце для постанови про православну церкву є там, де е норма про зрівнання всіх віроісповідань (арт. 25).

Ad III. Найліпше зі всіх головних ділів випав третій про „права та обовязки громадян", що обіймає арт. 13—53. Правда, що навіть конституція колишньої австрійської держави, якою користувалися автори українських проєктів, має у цьому предметі доволі влучні постанови. Та треба признати, що й поверх находиться в цьому відділі також модерні оріґінальні постанови, які помістила правительственна комісія у цьому проєкті. Не буду їх розбирати поодиноко, але обмежуся на кілька загальних уваг.

Перш усього фільольоґічна замітка. Правительственна комісія змінила первісну назву „горожан" на „громадян", та замісць „горожанства" вживає „громадянство". Вважаю це не лиш з язикових, але й з річевих причин за відповідне. Слово „горожанин" походить від „городу" (міста), який давав первісно головну охорону і захист членам держави. Та в нас основою усього державного не єсть город, тільки здебільшого сільське населення, а головна підстава державного життя — це громада. „Громада — великий чоловік" — тому й „громадянин", „громадянство".

Проєкт починає означенням, кому прислугує українське громадянство, та як воно набувається (арт. 13, 14). Особливі відносини, в яких жило українське населення підчас війни та в часі революції, приневолили авторів проєкту взяти за основу громадянства замешкання в межах Української Держави. Не можу сьогодні сказати, чи таке порішення єсть malum, хоч автори свідомо кладуть ріжницю між мешканцями української народности і мешканцями инших народностей і тим самим дають доказ нерівного поведення супроти других народів — бо, хто зна, чи замешкання особи не є necessarium, як вихідна точка; але в кожному разі я радивби передумати щераз основно це питання, та знайти такий вихід, щоби оминути згадану ріжницю між українською і другими народностями. Питання про нове набуття українського громадянства рішає проєкт по взірцям давної австрійської системи.

Натомісць вражає брак постанови про приналежність до громади.

На увагу заслугує осібна постанова арт. 15 про зрівнення жінки з чоловіком як у цивільному так у політичному житті.

Колиж знесено всі родові, станові, шляхецькі привілії та всі родові й особисті шляхецькі титули (арт. 15, 2. реч.), то є послідовно, що українському громадянину не вільно приймати чужоземних титулів (арт. 16), але не знати, чому всеж таки вільно принимати чужоземних ордени, хоча до їх приняття потрібно дозволу Голови Держави (арт. 17)?

Арт. 21 постановляє, що „подружжя, як підстава законного життя, істнування і розвою народу, стоїть під охороною закону". Це дуже гарно й правда — але воно не належить до основних „прав та обовязків громадян" і по мойому не має місця в конституційній грамоті. Подружне право належить взагалі до категорії звичайних, а не основних законів. Тому й злишний єсть на цьому місці арт. 22 про цивільні шлюби.

Проєкт відріжняє віроісповідання, визнані державою і невизнані нею, та обмежує ці останні у виконуванні їх культу (арт. 25 при кінці). Для такої ріжниці не бачу розумної причини.

Цілком злишна єсть забезпека „вільности складання умов у межах діючих законів" (арт. 39), так як ця запорука не потребує окремої конституційної санкції, тільки по своїй суті належить до категорії „звичайних" законів, тим більше, що модерні відносини вимагають чимало обмеження такої свободи в інтересі охорони робітничих кляс,

Осібна постанова, що „приватні школи і виховавчі заклади стоять під доглядом держави" (арт. 31, 3. реч.) не може належати до „прав громадян", та, оскільки находиться в конституційній грамоті, виходить справді поза рямці того догляду, який взагалі прислугує державі за для береження законного ладу. Що наука в тих школах, які удержує держава, має бути безплатна (арт. 31, 3 відст.) — це дуже гарний принціп, але з фінансового боку ледви чи дасться здійснити, тому звертаю увагу на це, щоб не поміщувати цього в конституційній грамоті, тим більше, що це не питання основних громадянських прав, але питання фінансової політики,

Проти юридичних засад ужито в арт. 32 побіг „самоврядування" ще й „громади", бо чейже громади є якраз найважнійшою доменою самоврядування. Взагалі цілу постанову арт. 32 вважаю злишною, так як усякі приписи про спосіб науки в школах виходять поза рамці конституційної грамоти.

На увагу заслугує арт. 36 про правну охорону людської праці і робітників. Злишня єсть однак постанова, що й „здоровля та життя стоїть під охороною закону"; це належить до категорії звичайних законів. Таксамо злишні є постанови арт. 37 і 38; перша тому, що право робітників творити робітничі організації та союзи слідує із загальної свободи товариств і зборів (арт. 47), а право „складати колєктивні умови в цілі охорони та розвою праці" слідує із свободи заключування умов, для якої, як вище сказано, не треба осібної санкції конституційної грамоти; другаж тому, що орґанізацію „добровільних розємчих судів" треба полишити самому робітництву, а правні постанови про „розємчі суди" не належать по суті до конституційних законів.

Цілком нова єсть постанова арт. 41, що „на кожного громадянина покладається, не порушуючи його особистої вільности, моральний обовязок використати свої духовні та фізичні сили в спосіб, як того вимагає добро загалу" — та вона булаб дуже влучна, колиб взагалі конституційна грамота могла реґіструвати „моральні обовязки" людини.

Найбільше далекосяглі є постанови проєкту про п р и в а т н у в л а с н і с т ь та її відношення до земельного питання. Подають їх арт. 43 і 44. Арт. 43 постановляє у перших двох відступах: „Приватна власність стоїть під охороною закону. Власність зобовязує. Користування власностю мусить служити для добра загалу". Як бачимо, принціп недоторканности власности заступлено загальною охороною закону. (Ще арт. 24 проєкту дра Барана стояв на становищі недоторканости права власности). Ця зміна свідчить про зрозуміння модерних течій; та форму, яку вибрала правительственна комісія для означення проблєму, вважаю за незвичайно влучну. Недоторканість приватної власности належить, як

загальний принціп, по мойому, вже до історії. У всякому разі мусить закон не тільки її признати, але дати її далеко йдучу правну охорону. З другогож боку вяжуться з кожною власністю суспільні обовязки. Часи „необмеженої власти особи над річю" минули безповоротно. Приватна власність мусить підчинитися суспільним обмеженням з огляду на добро загалу. Колиж держава єсть якраз висловом зорґанізування „добра загалу", то й мусить мати право інґеренції на приватну власність, але через те, що приватна власність, як така, користуеся охороною закону, то й інґеренція держави, якою вона хоче обернути приватну власність „для добра загалу", мусить мати форму осібного (основного) закона. Такий закон має подати загальні провідні постанови, коли і серед яких обставин може держава користуватися приватною власністю для добра загалу. Цю гадку прибрав проєкт у позитивну форму, щоби надати їй сильнійшого значіння. Оскільки такий закон має прикладатися в поодиноких випадках, належатиме, як всі инші випадки, до компетенції державних властей (адміністраційних, чи судових). Про вивласнення каже арт. 43 в 3. і 4. реченні, непотрібно однак згадує в 3. реч. не лише „про державну чи суспільну потребу" але й також про „інтереси соціяльної справедливости", бо чейже інтереси соціяльної справедливости не є нічим иншим, як висловом „суспільної потреби".

Натомісць уважаю 1. реч. арт. 44, яке каже: „Дрібна і середня власність стоїть під охороною закону" непотрібним повторенням принціпу приватної власности взагалі. Вистачає друге реч. арт. 44, яке постановляє: „Зноситься більшу земельну власність". Дальша постанова, що: „з неї утворюється земельний фонд, з якого задовольняється малоземельне і безземельне хліборобське населення" — належить, по мойому, до окремого основного закона, а не до конституційної грамоти.

Арт. 46 згадує про відповідальність держави за „шкоду та збитки", які заподіяно громадянам „урядованням цивільних чи військових осіб" та урядуванням орґанів „самоврядувань і громад". Друге речення цього арт., що „внесення позву проти держави за відшкодування не залежить від дозволу держави" вважаю злишним.

Арт. 49 про обовязок громадян до вірности державі і т. д. уважаю також злишним, бо його правна сила лежить не в загальнім принціпі, але якраз в тих законах, які торкаються цього питання. Так і цю силу не можна мірити тим, що вони увійдуть до конституційної грамоти, тільки тим, чи вони по своїй суті належать до катеґорії основних чи звичайних законів.

Арт. 52 про виїмки від постанов арт. 18, 23, 27, 28, 33, 34, 35, 47 належить, по мойому, до окремого основного закона.

Переглядуючи при кінці щераз увесь головний діл про „права та обовязки громадян", не добачуємо ніде згадки про права народів, та постанова арт. 42, що, мовляв, забезпечується „вільність національного і культурного розвою для громадян національних меншостей у всіх відношеннях, що не суперечать єдности держави" є тільки загальною фразою без дійсного змісту. Не можна сьогодні рішати питання самовизначення народів на почві старої системи національних більшостей і національних меншостей, та модерна конституційна система мусить найти трівку полагоду національного питання на основі повного рівноуправлення всіх народів. (Кінець буде.)

Марійка Підгірянка.

В бараках.

Чи тобі не жаль, молодче,
Чи тобі не жаль,
Що твій ворог землю топче
Що сажень, що цаль?
Що в хороми б'ють гармати,
Що лиш попіл з твої хати,
Чи тобі не жаль?

Чи тобі не жаль, леґіню,
Чи тобі не жаль.
Що раненько у неділю
Сестру взяв Москаль —
Румяную, як калину,
А невинну, як дитину,
Чи тобі не жаль?

Чи тобі не жаль, козаче,
Чи тобі не жаль,
Що в день, в ночі мати плаче,
Ридання шле в даль —
Що рве з болю сивий волос!
Чи ти чуєш її голос, —
Чи тобі не жаль?

Що мені з жалю та скуки,
Що мені з жалю?
Мати вмерла із розпуки,
Батько на гілю...
І без попа і без свічі!...
А я сиджу тут на прічі —
Що мені з жалю?!

Бараки у Ґмінді 1917.

Константин Хадзопуло.

В темряві.

Ставрос росплющив очі, оглянувся по порожній кімнаті і застогнав. Він попробував підвестися, але це спричинило йому біль і він не міг цього зробити. Йому вдалося тільки перевернутись на другий бік, і він ізнов заплющив очі. Але писк із колиски, що стояла коло його ліжка, розбудив його знов. З великим зусиллям він повернувся знов на другий бік, витягнув руку і поколисав дитину. Але скоро це його втомило і він узяв руку назад. Дитина плакала чим-раз голосніше; Ставрос звичайно по сонцю пізнавав час, але сьогодня не мав цеї прикмети, бо воно не світило, на долівку не падав його промінь, по якому можна бувало взнати години дня. І сьогодня, так само як і що дня за тих три місяці, що він уже лежав у постелі, здалося йому, що вже цілий рік минув од того раннього ранку, коли його жінка, давши йому, хворому, шклянку молока і нагодувавши та заколисавши дитину, вийшла з дому і зачинила за собою оці двері.

Нарешті відчинилися двері. Холодний вітер з дощем дмухнув у хату, аж хворий затремтів із холоду.

— Чортова душа! — закричав він. — Входь швидше і зачиняй двері!

Він думав, що то його жіна; але він побачив, що то його приятель Антін, що стояв на порозі і обтрясався від дощу, що його геть промочив.

— Та входь-бо, не холоди хату! — крикнув ізнов хворий.

Антін увійшов і зачинив двері.

— Собача погода — сказав він і підійшов просто до печі. — І не горить у вас? А воно чого кувікає?

Ставрос укрився тепліше.

— Котра-б година? — спитав він.

— Вже по полудні, — відрік Антін. Потім він підійшов до колиски і посварився кулаком на дитину.

— Цього воно ше не боїться, — сказав Ставрос. — Одсунь колиску, бо воно вже мені накричало повні вуха.

— На тобі те, що я обіцяв, — сказав Антін і подав хворому невелику пляшку.

У Ставроса заблищали очі і він узяв пляшечку; він одкрив її і взяв шийку в рот. Антін повернувся до колиски, вийняв із неї дитину, погуцькав її, прицьмокуючи язиком. Дитина перестала кричати, дивилась на Антона широко росплющеними очицями і, встромивши собі пучечку в роток, почала ссати її.

— Як ти себе сьогодня почуваєш? — спитав Антін Ставроса.

— Як завжди, — відповів хворий, похитавши головою.

— Був лікарь?

— Був позавчора.

— Що-ж він каже?

— Що він може сказати? Раз-у-раз те саме: як загоїться рана, тоді й горячка перестане.

— Та ще може оця свиняча погода тобі шкодить.

Дитина знов заплакала.

— Ти кажеш: уже пополудні, а жінка ще не вертається, — сумно сказав Ставрос.

— Може ти голодний? — спитав Антін, уставши і прохожаючись по хаті з дитиною на руках, гойдаючи її.

Ставрос узяв ізнов пляшечку і випив із неї; але, почувши, що хтось береться за двері, він швидко заткнув її і сховав під ковдру. Увійшла його жінка, Стелія. Вона держала черевики в руці, а свитку накинула аж на голову, щоби захиститись од дощу. Вона скинула з себе мокру свитку, кинула в куток черевики і стала, дивлючись на Антона, що стояв проти неї з дитиною на руках.

— Ти геть уся промокла, — сказав їй Антін і подивився на її ноги.

Вона нічого не сказала йому; поставила на стіл тарілку, що держала закриту хвартухом, і взяла від його дитину.

— Як почуваєш себе? — спитала вона чоловіка. — Ти голодний?

— А голодний, — відказав він. — Ти принесла?

— Трошки риби, — сказала вона, — Сьогодня п'ятниця.

— Я тобі спік шматочок яловичини, — поспішав сказати Антін. — Ось я зараз, розпали в печі, — звернувся він до Стелії — то можна буде його загріти.

Стелія дивуючись глянула на нього.

— Дай мені дитину, — сказав їй чоловік.

Вона хотіла раніше заколисати дитину, але чоловік намагався:

— Розпали-ж у печі і я загрію печеню, — сказав їй Антін і вихопив дитину з її рук.

Стелія вийшла, внесла дров, роспалила в печі, потім розіп'яла на стільці свою мокру свитку перед огнем, а тоді знов узяла дитину, сіла собі осторонь на ослоні, розстібнула груди і почала годувати дитину. Антін заходився гріти м'ясо на сковородці, нахилившись коло припічка.

Пораючись коло печі він міг бачити тільки спину Стелії та її нахилену голову. Ставрос терпляче дивився на-пів приплющеними очима на вогонь. В хаті стало тихо, тільки де-коли тріщало дерево в печі та чути було, як цмокала дитина, що ссала материну грудь.

Антонові було видко, як вистромилась дитяча ніжка з пелюшок. Він простягнув руку і полоскотав ту ніжку.

— Дай спокій дитині, хай собі ссе, — сказала Стелія не повертаючись.

— А чого-ж ти повернулась до мене спиною? — жартуючи відповів їй Антін і знов полоскотав ніжку.

Дитина заворушилась нетерпляче і випустила грудь.

—Не займай дитину, кажу тобі, — повторила Стелія.

Але він не вгамувався. Тоді Стелія з серцем вдарила його по руці і своєю ногою прикрила дитячу ніжку. Але незабаром почула вона, як його рука полоскотала вже її ногу. Вона нетерпляче підвелася, посудилась далі по ослоні і знов таки сіла, повернувшись спиною до настирливого. Хворий був зовсім заплющив очі і, здавалося, нічого не бачив, а Антін з усмішкою поглядав на неї, нахилившись коло печі.

Коли дитина нассалася, Стелія встала, понесла її до колиски, вклала, накрила гарненько і знов присунула колиску до ліжка, де лежав її чоловік.

Вона розбудила його; Антін зняв м'ясо з вогню і всі троє вони сіли обідати.

Антін попоїв перший, встав, попрощався і вийшов із хати. Потім Стелія прибрала посуд, одягнулась у свиту, що не встигла ще висохнути, і лагодилась і собі вийти.

Коли вона вийшла на вулицю, то побачила, що Антін її дожидає. Але вона відвернулась од його, викликала сусідку і обидві вони пішли босі по мокрій дорозі, по калюжах на тютюнову фабрику, де вони мали роботу

Коли Стелія вернулась у-вечорі до дому, Ставрос спав.

Вона розбудила його.

— Виспиться в-день, а ти потім цілу ніч розважай його балачками! — бубоніла вона. Він гнівався, стогнав, повертався лицем до стіни, щоби знов за-

снути. Але жінка заходилась перев'язувати його рану. Розв'язавши її і обмивши, вона не покрила її знов наміткою, як сказав був лікарь: ту намітку вона клала тільки того дня,, коли мав прийти лікарь; а в инші дні вживали вони для рани масті, що її купувала у знайомої акушерки,

Стелія дістала ту масть із шахви, помастила нею листя, — що давав їй один городник, підійшла до ліжка хворого. Вона нахилилась над ним, щоби повернути його й покласти вигідніше; але коли вона нахилилась до самого його обличча, він дихнув на неї тяжким і гарячим духом. Вона пустила його тіло назад на подушку, сама впала навколішки і з одчаєм скрикнула до нього, що лежав перед нею мовчки, тремтячий і майже без пам'ятю:

— Де ти дістав? Де ти взяв? — питала вона. І знов . . . і знов! . . . Чи ти не чув, що лікарь казав?

Він мовчав.

— Кажи, де ти взяв? Звідкіля? Я це мушу знати!

Вона стала мов несамовита, осатаніла і трясла його за плечі. Але втім блиснула їй думка:

— Це приніс тобі, той! — скрикнула вона. — Я його вижену з хати, коли він ще раз наважиться сюди прийти! Я тепер буду зачиняти за собою двері на ключ, коли буду виходити на роботу, чуєш? А його я не хочу тут бачити!

Стоячи навколішках перед ліжком хворого чоловіка, вона тремтіла з гніву і грозила комусь міцно стиснутими кулаками. Ставрос мовчав і старався не дивитись на неї. Вона нашвидку зав'язала йому рану і він ізнов повернувся до стіни, не кажучи ні слова. Мовчала й вона, і так увесь той вечір не озвалися ані словом одно до одного.

* * *

Через два дні була неділя. Вранці Стелія прибрала в хаті й сама трошки причепурилася, бо вона сподівалася лікаря. Вона вже не мала до нього довір'я, але також розчарувала її й акушерка, що продавала їй масть; в ній зародилася була вже думка, що і той і ця тільки затягають лікування, щоби гроші на цьому заробити. Лікареві вона вже заплатила двадцять драхм, і сьогодня треба було дати йому драхму. Отож вона вийшла з хати, щоби зустріти його на дворі і росказати йому попереду все, навіть про те, що її чоловік був упився, але з другого боку хотіла вона випитати його, чи він іспраді має надію вигоїти її чоловіка, чи ні? Бо коли він надії не має, то чого-ж ходить до них? Вже у них нема грошей, щоби платити йому. То ще було щастя для них, що їх господарь, власник фабрики, такий милосердний, що платить за ліки в аптеці, а його жінка теж дарує їм то з одежі, то з харчів де-що; без цеї допомоги вони не вдіяли-б нічого. Бо хіба-ж вистачило-б на прожиток і на ліки тої драхми й двадцять лепт, що вона поденно заробляє? Вона й за тих двадцять лепт потерпала, як усім поденним зменшили платню до одної драхми; але господарь зглянувся на її біду, пожалів її і звелів виплачувати їй той лишок так, щоб инші поденні того не знали. Все це вона хотіла росказати лікареві і випитати у нього всю правду з його власних уст: чи видужає її чоловік, чи ні? А як ні . . . ? . , .

Перед нею, як стояла вона за порогом своєї хати, ясний промінь сонця освітив мур, що огорожував протилежний двір; вохкий опар від соняшного тепла здіймався з мокрої землі; перші світло-зелені листочки покрили кущі, що росли тут таки, коло її порога, і горобці весело цвірінькали, перескакуючи з куща на кущ, з гилячки на гилячку. Дитина, що ворушилась у неї на руках, весело потягалася на соняшному теплі, иноді росплющувала очиці, але знов заплющувала їх, бо сонце сліпило; Стелія повернулась так, щоб сонце не дражнило очей дитині, і воно, маленьке, весело всміхалося, простягаючи рученята до горобців, ніби хотіло їх узяти.

— Лови, лови пташку! — казала вона дитині, всміхаючись до неї, хоча душа її рвалася на шматки від гнітючої думки, що чоловік її вже не видужає.

Вона вже звикла до нього, дарма, що вбоге й нужденне було її життя за ним. Але й без його, ще за дівочих літ, життя її було не краще. Вона була родом із бідного села, з околиць Архтії, що по той бік грецької границі. І там працювала вона тяжко цілими днями, обдерта й боса як у літню спеку, так

і в зімовий холод; і там лаяли й били її і батько, і брати, і мати. Там, на полі, де всі вони працювали, вона вперше побачила Ставроса і познайомилася з ним. Він був із далекої сторони, з албанської округи. Коли вони зійшлися ближче і Ставрос хотів її сватати, батько її не дав на це своєї згоди, бо хоч сам він був убогий селянин, безземельний і заробляв хліб службою в багатого пана власника великого маєтку, але йому той зайда, невідомо якого роду, здавався непевним. Але, як почалася війна і їх пан, що мав більшість маєтків по той бік границі, втік туди і за ним пішла більшість його селян, Ставрос намовив її, користуючись тою заверюхою, втекти з ним у Грецію. Перші дні ховались вони разом із иншими втікачами; але як побачив Ставрос, що пан вертається назад, бо однаково всю цю країну зайняли Турки, він не схотів лишатися під турецькою рукою і, довівши Стелію з де-якими иншими жінками й дітьми до Арти, лишив її там, а сам, узявши рушницю з арсеналу, де озброювали всіх утікачів, пішов із иншими на Турків. Але їм не пощастило і незабаром він, з недобитками, прибіг назад до Арти, продав свою рушницю за десять драхм і метнувся відшукувати Стелію, щоб тікати далі з нею. Але Стелія пропала. Від якоїсь жінки він довідався, що вона за скілька день перед тим разом із иншими втікачами, подалась у глиб країни за відділом грецької піхоти, що туди відступала. Він пішов у тому-ж напрямку, скрізь шукаючи Стелію й роспитуючи про неї. Лише через тиждень він її знайшов цілком випадково і зовсім в иншому місці, поблизу Пунти. Ві побив її й навіть хотів убити за зраду, але вона впала йому в ноги і присягалотя, що пішла не своєю охотою, а зо страху, бо солдати росказали їй, яке лихо було всім дівчатам і молодицям од турецьких нізамів (солдатів), довідалась од них теж, що її батька і старшого брата Турки силою забрали копати окопи, а село їх спалили і сплюндрували. Надто-ж не знала вона нічогісінько, що з ним, Ставросом, діється: чи живий він чи вбитий, чи може й його Турки на окопні роботи погнали. І Ставросів гнів ущух. Він пішов із нею далі у глиб грецької землі, аж поки в одному селі знайшов собі службу польового сторожа і лишився там жити зо Стелією. Там вони прожили, бідуючи, скілька місяців. Але Ставрос почув од людей, що в сусідньому місті лекше заробити собі хліб на тютюновій фабриці. Стелія була вагітна, і довелося їм лишитись у тому селі, коли вона обродилась. Тоді, вже з дитиною, подались вони до міста. По дорозі дитина вмерла, і таким чином у них обох стали вільні руки. Спочатку видалася їм та праця на тютюновій фабриці тяжка, бо повітря було там прикре і смердяче; але помаленьку, з дня на день, вони до того звикли, і молоде подружжа де-який час почувало себе навіть щасливим у своїй низенькій хатині на передмісті. Але поблизу фабрики був шинок, де недорога була горілка і вино, — і Ставрос почав випивати. Спочатку заходив він туди з товаришами на годинку, потім просижував і цілий вечір, а далі — то почав уже вертатися до дому пізно вночі і зовсім п'яний. Пробувала Стелія сваритися з ним, але він був упертий. Потім він почав її бити і докоряти, випоминаючи, як вона тоді, втікаючи, водилася з солдатами. Одного вечора він, п'яний, викинув її за двері і зробив їй бешкеш уже на вулиці, викрикуючи про той сором так, що всі сусіди чули; потім потягнув назад у хату і знов тяжко побив за те, що вона не хотіла з ним спати. Минуло два роки такого життя. Отож одної ночі, коли вона лежала недужа, породивши дитину, Ставроса принесли до дому на ношах, тяжко пораненого: у п'яній бійці в шинку його поранено в бік ножем. Що правда, рана була не глибока, і через пару тижнів він почав одужувати, але сам собі нашкодив, бо не слухав ради лікаря: передчасно звівся з ліжка, поплентався у шинок, упився знов, а вертаючись до дому впав п'яний на дорозі і пролежав на холоді, поки його хтось підняв і дотягнув до дому. Рана знов роз'ятрилась, а надто взялася велика гарячка: до одної біди вчепилася друга, — запаління легенної пліви. Вже три місяці, всю зиму, лежав він немічний, знесилений тою гарячкою. Спочатку лікарь казав, що рана загоїться, коли гарячка минеться, а тепер каже, що гарячка тоді минеться, як рана загоїться. Він заборонив хворому пити горілку, навіть вина не дозволив. Ще перший місяць, коли гарячка була велика і кашель дуже дошкуляв, хворий виконував усі поради лікаря. Але як стало йому трошки лекше, то зараз і все просив-домагався: „Хоч-би мені крапельку, хоч-би раз

ковтнути, то я-б і заснув зараз любенько“. Вона якось пожаліла його і принесла йому одного разу горілки. Але, як випив він чарку, то зараз узявся йому гірший кашель — і вже більше вона йому не давала горілки, — воліла вже слухати цілу ніч його стогін і нарікання.

Перший час хороби Ставроса часто приходив до нього його земляк, иноді цілу ніч просижував коло нього і розважав розмовою; але потім він виїхав. А останній місяць став учащати Антін. Він давно вже приятелював зо Ставросом, але раніше не ходив до нього. Вони разом працювали на фабриці. Ще тоді, як її чоловік був здоровий, Антін почав до неї чіплятися, передражнював її слова, особливо коли зустрічався з нею на-одинці; а їй він був прикрий і вона не хотіла й дивитись на нього. Вона знала, що він перед тим жив з одною розведеною жінкою. Потім він чіплявся до неї і разом із тим залицявся до молодої дівчини, що працювала на иншій фабриці. Де-який час вона перестала його зустрічати, аж останнім часом зустріла вона його на вулиці і він ізнов напосівся передражнювати її. Раз, вернувшись до дому, вона застала Антона, що прийшов ніби-то довідатися про здоров'я її чоловіка. Через скілька день він прийшов ізнову і приніс на гостинець оранжів. Ставрос дивився на нього спочатку неприхильно, але потім, коли Антін приніс риби і вина, він був йому радий. Вона не дала свому чоловікові пити вино і з цього приводу мала суперечку з Антоном. Чоловік роскричався на неї, але з того часу Антін уже не приносив вина, хоч і приносив инші гостинці і завжди старався зустріти Стелію десь на-одинці й зачепити її. Майже що вечора він вештався коло їх двору; хоч Стелія й уникала зустрічі з ним, але він кепкував собі з того і, сміючись, казав їй, що від його вона не викрутиться і буде таки належати йому.

Цілий тиждень він не приходив, але позавчора знов його лихо принесло.

— Чи буде здоров Ставрос — думала Стелія, дожидаючись лікаря. Але почула вона з хати голос чоловіка, що гукав її, встала, відчинила двері і ввійшла у хату.

— Де ти пропадаєш, ти! — крикнув він на неї з серцем. — Цілий тиждень нема тебе, — ну, то хоч на роботі; а сьогодня чого-ж ти мене покидаєш самого?

І Ставрос застогнав, нарікаючи.

— Ось тутечки за порогом сиділа на сонечку з дитиною; то-ж і їй, бідній, треба погрітися на сонечку і подихати свіжим воздухом, — виправдувалася Стелія. Їй стало жаль хворого і вона собі подумала, що недобре таки покидати його самого-одного хоч у неділю і, може, не добре говорити з лікарем потаємці від чоловіка.

— З дитиною! — передражнив її хворий. — Пощекувала з сусідкою, скажи краще. Знаю я тебе!

Стелія мовчала, спустивши очі до долу, бо не хотіла ще гірше дратувати його.

— Навіть не роспалила в печі, щоб мені тепліше було! — дорікав він далі.

— Роспалити в печі? Сьогодня, коли сонце так гріє. Чи ти думаєш, що у нас цілий склад дров? — спитала Стелія.

— Сонце гріє на дворі, а я де лежу? Я тут мерзну. Ти, мабуть, хочеш, щоб я швидше здох! Знайдеш собі тоді иншого!

Серце Стелії боляче стиснулося, але вона промовчала, щоб не дратувати його ще гірше. Незабаром їй почулася хода на дворі. Вона думала, що то лікарь і метнулася до дверей.

— Іди, іди знов! — крикнув їй Ставрос. — Іди на двір! там тебе хтось чекає! Хіба я тебе не знаю?

Раніше, коли він був здоров, вона не наважувалась одповідати йому на такі докори, бо він побив-би її; потім вона змовчувала йому, бо жаліла його, немічного і хворого. Але в цей мент вона вже не могла здержатися більше, спалахнула, повернулась до нього і, підійшовши до постелі, піднесла йому кулака і з блискучими очима промовила тремтячим голосом:

— Невдячна тварюко!

— Хвойда! — скрикнув хворий і хотів її вдарити; але він не мав сили навіть підвестися; тоді він ухопив з-під ковдри пляшку, що був там сховав і кинув нею в жінку. Стелія швидко відскочила на бік і одвернулась, щоби закрити дитину, що була в неї на руках, і пляшка розбилась на її спині. Але відвернувшись вона побачила Антона, що саме тоді ввійшов у хату:

— Геть із хати! Геть з мого дому! — закричала вона, наступаючи на нього. — Це через тебе все лихо сталося!

Антін стояв: дивився на неї. В одній руці він держав пляшку вина, у другій — шматок мяса.

— Забірайся з цим! Зараз мені забірайся! — кричала йому Стелія.

— Вона кинулась на мене, як скажена, хотіла мене прибити, проклята! — крикнув з по-за неї до Антона хворий.

— Або зараз його вижени звідсіль геть, або я собі піду з дому, і ти вже мене більше не побачиш! — рішуче сказала Стелія, звертаючись до свого чоловіка і дивилась на нього гостро, ніби дожидаючись, що він на це скаже.

— Іди собі під три чорти! Можеш собі йти навіть туди, де ти...

Але вона не ждала, поки він договорить: притиснула дитину до грудей, штовхнула ногою двері і.. вийшла з хати.

* * *

Вона пішла у поля. Куди? — вона сама не знала. Вона дійшла до гайка з шовковичних дерев і хотіла туди ввійти, але, почувши там людські голоси, обминула гайок і пішла далі полем. А в полі того дня було зовсім тихо. Спочатку вона зустріла дітей, що ганяли пташок камінцями; далі побачила отару овець і пастуха, але обминула її дуже здалеку, бо собак боялася. Потім побачила здалеку село; на царині почула веселі крики дітей, а в селі грала скрипка. — „Мабуть весілля“, — подумала воня; — „ще комусь доленька судиться може така, як моя!“ — і обминула село манівцями і знов пішла полем. Паслися спутані коні, і вона бачила, як вони перескакували з місця на місце. Потім зустрілась їй череда товару; вона хотіла обминути її здалеку, але передумала і пропустила її повз себе; де-які корови спинялись, дивились на неї, а потім ішли собі далі. Далі зустріла вона двох селян; вони кивнули їй головою на привітання. Вона спинилась і подивилась їм у слід, як вони йшли, босі, з торбинами за плечима і з черевиками в руках. Вони-ж на неї не оглядалися.

Вона йшла далі. Почали тряплятися по дорозі дерева: тополі, явори, вільхи, у долинках верби, — то по одинці, то купками, левадами. Доводилося обминати калюжі і переходити рівчаки, повні води від позавчорашнього дощу. Знов завиднілося невелике село з маленькими хатами, критими соломою. Стелія обминула й це село здалеку: вона боялася людей, боялась і собак, і де тільки почула якийсь голос людський чи товарячий, чи свист який чи дзвін, вона зараз ставала перелякана, насторожувалась і обминала те місце здалеку.

Вона ввійшла в якийсь ярок, що рясно поріс терновими кущами, між якими біліли дикі нарциси, ширючи свій приємний пах; у глибині ярка протікав струмок, далі було болотце, де голосно квакали жаби, гріючись на гарячому сонці. З-під каміня бігло джерельце води, чистої, як сльоза. У Стелії в горлі було пересохло від поспішної ходи і вона з приємністю напилася тої води, але спочивати не хотіла; вибравшись з ярка, вона знов пішла далі полем. З кущів сполошила вона зайця, який метнувся тікати від неї що-духу.

Дитина почала плакати і вона мусіла сісти, щоб погодувати її й заспокоїти. Вже було по-полудні, вона це помічала по сонцю й по тінях од дерев.

Погодувавши дитину, вона стала й пішла далі. Незабаром добилась вона до річечки, що дуже набралася води після дощів. Оглянувшись по обидві сторони Стелія ніде не побачила ні кладки ні мосточка. Тоді вона роззулася, підтикала спідницю й почала шукати броду. Але на першомуж ступіні вона вгрузла по коліна в намул і мусіла зараз вийти назад. Тоді тільки вона ніби трошки опам'яталася і вперше подумала: куди-ж саме вона йде? Вона вже почувала чималу втому; ноги вже боліли і тремтіли, бо не звикла вона була так багато

йти; боліли й руки од ноші. Вона поклала дитину на траву коло себе і тільки тепер ясно зрозуміла, яка вона безпомошна й одинока.

По той бік річки була лука і беріг заріс верболозом, ожиною та инщими кущами, що тільки-що починали зеленіти. Лука була вкрита пишним квітчастим килимом, де на свіжо-зеленому фоні трави рясно роскидані були квіти preріжних колірів: жовті, жовто-гарячі, рожеві, червоні, білі і то всяких одтінків, — аж очі в себе брали. Стелія пробувала забавити дитину квіткою, але дитина плакала й тягнулася до її груди, бо була голодна: не нассалася тоді, в ярку, бо молока було мало. Бідна жінка задумалась, сумно дивлючись на воду.

Вода бігла повз неї; десь дзюрчало: то гилочка куща спустилась до самої води, і видко було, як та вода то намагалася ніби перескочити через неї, то перемогти її, відірвати й понести з собою так, як несла инші, зламані гилячки. і в тому змаганні ото дзюрчала вода, ніби десь далеко цвіркотіли пташки. Стелія прислухалася до того дзюрчання і дивилась на воду, що маленькими, рухливими хвильками перескакувала через ті гилячки, — і задумалась. Вона сама собі здавалася такою гилячкою, відірваною від питомого куща, що її несе вода, життя по своїх хвилях; і те життя її було таке саме каламутне, як оця вода після дощів, і так само, як ця вода, вона, Стелія, бігла тепер, сама не знаючи куди, від чого і до чого. Втікала від чоловіка. Але хіба-ж то сьогодня вперше він її так лаяв і зневажав? Скільки-ж то раз, бувало, він, вернувшись додому п'яний, не тільки лаяв, але й бив її і вигонив із хати! І тоді у неї не було дитини і вона могла лекше дати собі раду в світі, як би була покинула його: Траплялись тоді й инші люде, що залюбки взяли-б її до себе, — але вона лишилася при Ставросі і все терпіла від його; хто знає, чи инший був би кращий за нього, чи може ще гірший? Вона не покинула його й тоді, коли він був здоровий, не покидала й тоді, коли лежав хворий, дарма, що так тяжко їй було жити, ще й з дитиною маленькою. Хиба-ж іще сьогодня не плакала вона нишком, як подумала, що може він не видужає з цеї хороби? І ось тепер, коли вона уявила собі, як він там лежить немічний, покинутий, сам-один, її серце боляче стиснулося від жалю. Але вона згадала собі зле і глумливе Антонове обличча і аж здрігнулася.

Він був як мара для неї, як упир якийсь. З першого-ж разу, як вона його побачила, вона почула якусь огиду до нього і незрозумілий, невимовний жах перед ним. Його очі були такі злі й страшні, що вона всякий раз, зустрівши його погляд, лякалась і була певна, що цей чоловік тільки нещастя їй спричинить. Одного вечора він підстеріг її коло дверей їх хати, вхопив її за руку, міцно стиснув і сказав, що вона неминуче буде йому належати і ніяк од того не викрутиться; і подивився він на неї тоді таким поглядом, що їй аж захолола кров в жилах. Вона тоді вирвалась од його, втекла у хати і аж цілу ту ніч вона жахалася і кричала з переляку,, бо й у сні настирливо мучив її, як мара, погляд тих сатанинських очей. І ось тепер вона уявила собі те огидне обличча, ті люто-настирливі очі, якими вона їх бачила того вечора, і знов іздрігнулась і знов потягнуло її тікать як найдалі від тої страшної мари, хоч би й на край світу. Але вона була тепер така втомлена і знеможена, що трудно їй було піднестися; вона сумно похилила голову, заплющила очі і знову тяжкі думи обсіли її.

Чи задрімала вона чи ні, — вона й сама того не тямила; але знов росплющила очі, бо дитина заплакала і потягнулася до її грудей. Воно було голодне, але у неї вже не було молока у грудях. І тепер ще гірший одчай взяв бідну жінку: що робити далі? Поки вона сама пропаде, то дитина з голоду загине.

Сонце вже схилялося до заходу і наближалося до низких гір на обрію. Стелія згадала, що недавно вона минула невеличке село, і спало їй на думку вернутися туди і шукати в людей притулку на ніч.

Далеко по тім боці гнали пастухи товар і коней з паші до дому; це їй нагадало її рідний край, село, де вона прожила свої дитячі літа, і їй непереможно захотілося вернутися туди,. на рідні поля, де може знайшла-б іще свою матір і пригорнулась-би до неї у свойому сирітстві й одиноцтві. Взагалі вона була дуже

боязка й од віку жила під якоюсь опікою: спершу у батьків, потім у Ставроса, і теперішнє одиноцтво дуже лякало її, майже так, як дитину лякає якась примара, якась чудна тінь дерева або-що. І той незрозумілий, майже дитячий страх одбірав у неї останні сили.

Згадавши про свою родину, вона знов ізгадала, з яким страхом вона покидала її, коли втікала зо Ставросом. Мати її була тоді хвора, — може тепер її вже нема на світі. Тоді вона проплакала цілий день за матір'ю. Потім вона роспитувала всіх людей, що приходили з тої країни, але нічого від них не довідалась, — вже три роки тому минуло. Теж саме і про батька не могла нічого довідатися: чи живий і чи в тому-ж таки селі проживає. Вона, бувало, коли ще чоловік її здоровий був, набиралась охоти довідатись до рідного села і росшукати свою родину, — але спиняв її повсякчасний страх, її полохливість, що батько може не прийме її навіть у хату, може прокляв уже за те, що вона втекла з тим чоловіком, за якого не хотіли її віддати. Так вона тих замірів своїх і не здійснила. Иноді снилося їй, що батько і брати ганяються за нею з палицями та різками, — що часто бувало і в дійсності за її дівочого віку, — і такі сни не могли додати їй одваги. Пригадувала вона собі, як її, вже дорослу дівчину, побили за те, що вона завела знайомість зо Ставросом.. І тепер новий страх обіймав її, коли вона уявляла собі, як стане вона перед дверима батькового дому з дитиною своєю на руках — і знов здрігалася, бідна, з жаху й сама себе питала: чи варто йти до родини, коли замісць потіхи, поради й порятунку може знайти вона там глум, зневагу, бійку і знов може доведеться звідтіля втікати? А як не до родини йти, то куди-ж? Той світ широкий, невідомий був їй страшний, як безодня якась, і так вона його боялась, одинока, безпорадна, ще й з дитинкою на руках!

І Стелія заплакала гірко, безпомошно . . .

(Кінець буде.)

В. О'Коннор-Вілінська.

Після бою.

(З В. Гюго.)

Мій батько, лицарь з серцем добрим,
Удвох з гусарином хоробрим,
Якого завжди брав з собою,
Вертався пізнею добою·
По полю січи крівю змитім
І густо свіжим трупом вкритім.
Йому почулось серед тиші,
Що хтось зітхає й тяжко дише.
У закутку, де йшла дорога,
Він вчув благання: „Пить на Бога!“
То був Гишпанець з військ розбитих
Вже майже мертвий, так побитий.
Мій батько з прикрим жалем в серці
Зняв пляшку від свого сідельця
І мовив: „скрізь душа одна.
Мій друже, дай йому вина!“
Поки гусарин нахилявся,
Пістолю знявши, підвелася
Рука тремтяча і слаба,
І Мавр, гукнувши: „карамба!“

Стрельнув у батька навмання.
Той ледве утримав коня;
Так близько куля пролетіла,
Що шапку батька зачепила.
Але він виправився вмить
І знов сказав: „дай йому пить.“

Дитині.

(З В. Гюго.)

Ти щастя свого не цінуєш, дитино!
Ти заздриш, не знаючи, нашому віку,
Дитятство найкраща доба у людини,
А в літах і горя, і зради без ліку.

Твій час безтурботний без сліду минає,
Як подих повітря в широкому полі,
Як голос дзвінкий, що бренить і лунає,
Мов вигуки чайки над морем на волі.

Не треба хапатися розум зміцняти,
Безхмарниї дні росцвітаються рясно,
Як квіти промінням ясним переняті.
Не треба ті квіти зривати дочасно.

Тобі не минеться зазнати з літами
Пекучі образи, біль серця і тіла;
Утіхи, политі гіркими сльозами,
Усе, що нам доля в життю присудила.

Тимчасом без сумліву грайся, дитино!
Хай вільно лунають і пісня і сміх,
В очицях твоїх сяє радість єдина
І небо ясне одбивається в них.

Василь Пачовський.

В річницю вінчання.

У зойках, в наругах тюремних
У моїм коханім краю —
В однім із куточків таємних
Я бачу дружину свою...

Ой бачу, як сіло кохання
З лицем непомірно сумним:
Задавлене в грудях ридання
Тремтить під терпінням німим!

Сидить у куточку з дітками,
Як злякана чайка сама —
Обох обняла раменами
На запит: „чом тата нема?!“

Ой тата нема і Бог знає,
Коли ми побачимся знов —
Йому тінь обличча вкриває,
А з серця викапує кров...

Камянець, 17. VIII. 1919.

Шарль Ріве.

Останній Романов.

(Переклад з франц. 101 видання — Мод. Левицького.)

Микола II. — Цариця Олександра Федоровна — Великі князі. — Двір. — Потайні інтриґи і впливи. — Распутін і царсько-сельська траґікомедія.

IV.

Распутін надзвичайно широко і безцеремонно користувався своїм впливом при Дворі. Треба було-б написати цілий великий том, щоб росказати всі його експльоатації того впливу. Подамо хоч найвидатніші.

По його протекції дали чин „превосходительства" відомому спекулянтові Манусові, темному шахраєві, якого кожний вчинок був карним (уголовнымъ) злочином, але не карався, бо він умів добре обходити закони. Він колись держав кафе-шантан, — по просту кажучи, публичний дім роспусти, — і зажив великої приязни і прихильности всемогутнього цариципого пророка, який витягнув його з самої ґущі столичного багна і поставив на високий щабель громадської драбини. Манус усякими нечистими справами доробився великого майна — і ото став „Превосходительство". Навіть поліція стогнала з обурення, бо добре знала ту паскуду, — а це вже занадто багато значило, коли й поліція обурювалась у своїх „чесних" почуттях.

Распутін цим не завдовольнився. Щоби показати свою силу і певність у ній, щоби поглузувати з усіх, плюнути в очі всьому світові, він почав творити святих.

Його приятель, городник з Покровського Варнава, був висвячений по протекції Грішиній просто в архієреї. Трудно знайти перо, щоб описати всі нахабні й скандальні витівки того новоявленого архіпастиря православної церкви, котрий гримав на свою паству базарною лайкою; його проповіді можна було-б цілком, без усякої переробки, містити в сатіричний журнал, щоб люде собі з них реготали. Гіршої зневаги собі православна церква не бачила з того часу, як істнує.

Епископ Варнава захотів лишити по собі пам'ятку у своїй епархії і намовив свого земляка „Ґрішу" наказати Синодові канонізувати одного з давніх єпископів тої епархії. Справа з тою канонізацією пішла була добре, але почалась війна і стала на перешкоді. Міністр шляхів, коли спитали його поради в цій справі — (що має міністр шляхів спільного з канонізацією святих?), — завважив, що коли почнеться великий рух прочан до нового святого, то станеться перевантаження залізниць пасажирами, що небажано, бо може погано вплинути на військовий і транспортний рух по залізницях, особливо важливий у перші місяці мобілізації. Синод радісно вхопився за цю увагу і постановив одкласти канонізацію нового святого до кінця війни. Варнава і Распутін уперлись, щоб так їх воля була зверху, і Варнава, нехтуючи синодську постанову, канонізував своєю владою нового святого. Синод звелів йому негайно ставитись у Петроград. Він приїхав. Коли його почали вичитувати в Синоді, як слід, він заявив, що не визнає цеї найвищої духовної інституції і більше не хотів туди являтися, хоч його закликали скільки раз. Синод наказав поліції привести його. Варнава сховався у князя Андронікова, достойного компаніона його, але Варнава пожалівся Распутінові, і тих поліційних аґентів, що достежили Варнаву, було вигнано з посад. Синод об'явив, що ніяка канонізація не має сили без його ухвали і царської на це згоди. Варнава відповів, що нового святого визнала цариця і цього цілком досить. Не боючись ні Синоду ні поліції, він отверто і спокійно поїхав назад у свою епархію в Тобольськ. Проїздивши через Москву він хотів побачитися з Самаріним, тодішнім обер-прокурором (виннятковим, бо чесним і порядним) найсвятішого Синоду. Самарін, знаючи, яку комедію вчинили Варнава й Распутін на ганьбу православній церкві, одмовився його приняти. Незабаром Самарінові

„подякували“ за його службу, епіскоп Варнава лишився спокійно у своїй Тобольській епархії, „Гріша“ робив своє діло в Петрограді і при Дворі, а їх святий лишився собі канонізованим і без Синоду.

* * *

Що більше вбивався в силу Распутін, то більше зростала ненависть до нього у незатуманених, неодурених людей. А що не було змоги звалити того ворога Росії прямим шляхом, то виникала у багатьох людей думка вбити його.

Перший замах на Распутіна був під час одної з його мандрівок у Сібір на вокзалі в Тюмені. Стріляла в нього з револьвера і тяжко зранила його у низ живота одна з прихильниць ченця Іліодора, щоби помститися за нього, бо Распутін затмив собою Іліодорову славу, а потім і вигнав його з Росії, коли порвалася їх приязнь і вони стали ворогами. Цю жінку за той замах потім посадили у лікарню для божевільних. Здоровий мужичисько не вмер од тої рани, він пролежав у лікарні два тижні між життям і смертю. Цариця переживала смертельну трівогу за нього; було казано, щоби по телеграфу сповіщати Царське Село про стан здоров'я Распутіна. Кажуть, що і цар з великою увагою читав ті телеграми, але та увага мала інші підстави, ніж у цариці: Микола II. надіявся, що може хоч тепер визволиться від тої огидної людини, що так скандалізувала його перед усім світом і яку він не мав сили вигнати, бо за нього заступалася цариця, як за своє власне життя.

Через скілька місяців після цього першого замаху, року 1915, правий депутат Хвостов, призначений на посаду міністра внутрішніх справ по рекомендації Распутіна, захотів визволитися від такого брудного протектора, бо бачив, що зріст його сили і впливу загрожує великою національною небезпекою. Хвостов і сам був одною з найдивовижніших дієвих осіб останнього часу царського панування, але цей замір його був дійсно добрий, та тільки нічого з цього не вийшло. Він мав у себе на службі непевну людину, колишнього офіцера Ржевского, що з війська перейшов на службу у поліцію і співробітничав у де-яких часописах. Цей маленький Мануілов не за довго до початку війни служив з ласки панської за попихача у генерала Сухомлинова і містив у столичних часописах інтервю з військовим міністром, пускаючи звістки, що були вигідні для біржі. Це він пустив по часописах ту знамениту Сухомлиновську фразу: „Р о с с і я г о т о в а!“, яку вся французька преса передрукувала, вірючи їй, як Евангелії.

Скомпромітований Ржевський перейшов на службу в поліцію, по міністерству внутрішніх справ. Хвостов доручив йому поїхати до Іліодора, що втік у Христіанію, і просити його переконати де-котрих з його прихильників у Царицині визволити отчизну від антихриста, проклятого Распутіна. Ржевський поїхав у Норвегію і запропонував Іліодорові від імени свого начальника 200.000 карбованців за цю справу.

Але Штюрмера, тодішнього прем'єр-міністра, попередив про цей замір Стряпчев, охоронник і приятель Распутіна. А Стряпчеву росказала про це власна коханка Ржевського, щоб помститися йому за те, що він її бив. Бачили ми тоді дивну мелодраму: Ржевський їхав уже вдруге до Іліодора, коли у поїзді з ним завів сварку офіцер, навмисне для цього приставлений з наказу Штюрмера. Вчинився скандал, бешкет і їх обох висадили жандарми на погряничній з Фінляндією станції Білоостров, шоб вияснити справу. Хотіли задержати пасажира, щоб зліквідувати цю справу. Ржевський наробив крику і, щоб одчепитись од жандармів, сказав, хто він є, з яким дорученням їде і показав свої папери. Того тільки й треба було поліції, що взялася за цю справу з наказу Распутінових прихильників. Ржевський необачно попався у пастку, що була йому поставлена, і втягнув туди Хвостова, видавши його супротивникам його. Ржевського арештували при повороті його у столицю агенти Штюрмерові, а тої-ж ночі тих самих агентів арештували шпиги Хвостова.

Бідна Росія!

Ржевського заслали в Сибір, дарма що він послав Распутінові листа з покаянням; Хвостов пішов в одставку і заступив його Штюрмер, що об'єднав

у своїх руках і прем'єрство і міністерство внутрішніх справ, а Мануїлову дали „превосходительство" за те, що він урятував оборонця і янгола хранителя наслідника-царевича!

Це ще не все. Російський уряд з'умів так вплинути на норвежський уряд, що небажаного йому Іліодора виселили з Христіанії. Колишній чернець Іліодор розстригся і став ізнов Сергій Труфанов і він утік у Сполучені Штати і завіз туди з собою рукопис своїх спогадів. Цим рукописом зацікавилась компанія Форда, щоби видати його. Петроградський уряд хотів викупити його в Іліодора, щоб не дати опублікувати скандальну ї ганебну Царсько-Сельську трагікомедію.

У жовтні року 1916 спомини Іліодора почали друкуватися в американському часописі „The Metropolitan"; потім друкування враз спинилося. Кажуть, що це сталося під натиском російського посольства у Вашінґтоні і православного митрополіта у Сполучених Штатах. Труфанов (бувший Іліодор) пустив чутку, що ті-ж самі особи пропонували йому 25.000 долярів і право вільного повороту до Росії, коли він одмовиться публикувати те, що він, один з небагатьох людей, знає; він ніби-то відмовився і навіть заложив судовий позов до своїх американських видавців. З якого дійсно приводу вони перестали друкувати його спогади? Невідомо. Нам сказали, що вони, Жиди, послухали прохання російських Жидів не друкувати тих спогадів, бо це дало-б привід російському урядові знов учинити погроми. Як-би там не було, а Распутін і тут викрутився з великого клопоту.

Але все на світі має свій кінець. Той запанілий хам, якого ім'я з огидою вимовляли люде, що не втратили здорового розуму і почуття чести, ставав що далі, то небезпечніший для царизму. Коли сам цар не помічав цього досить ясно, то за нього бачили це монархисти. Влада і вплив Распутіна була дивна за часів Коковцева, вона стала переважувати законну владу за Горемикіна і стала вже цілком необмежена і всемогутня за Штюрмера. До заяв лівих депутатів у Думі прилучилися протести правих. Пуришкевич у кінці 1916. року з думської трібуни сказав: „Досить Распутінової записки, щоб призначити на найвищий ступінь службової ієрархії найнікчемнішу, продажну і перепродажну людину. Підвалини нашого ідеалу зруйновані. Распутін тепер для нас страшніший і небезпечніший, ніж був лже-Дмитро за своїх часів. Встаньте, панове міністри! Ідіть у Ставку і благайте царя не попустити, щоб Распутін орудував російською політикою!"

Але він говорив до глухих. Ляльки не могли зробити нічого проти того, хто керував ними, смикаючи за шнурочки, лакеї й подумати не сміли повернутися проти свого пана. Навіть великі князі бачили, що їм плює в очі той нахабний мужик, не поважаючи нічого й нікого, знущається над усім і всіма безкарно, бо їх родич-цар не має своєї волі і цілком покоряється тим сценам, що йому роблять.

Тільки живою силою можна було визволити Росію від того нещастя. Консервативні і монархичні кола вхопились за цю дошку спасення; ліберали й ліві дивилися глибше, у самий корінь того лиха, і розуміли, що коли-б навіть Распутіна було вбито, то ввесь той лад продажний і лакейський лишиться й на далі. Один лівий політичний діяч, що потім був членом тимчасового уряду після революції, сказав нам, ще за рік перед революцією, на наше питання, чи невже-ж таки нема в Росії освічених і сміливих патріотів, що придумали-б спосіб збутися такого поганця: — „На що-ж це здалось-би? Распутіна не стане, роспутство лишиться."

Але-ж, кажемо, праві й монархисти думали инакше.

Депутат Пуришкевич з невтомною енерґією взявся за орґанізацію санітарного поїзду, що ходив на фронт, щоб постачити офіцерам можливий комфорт і їжу, чого вони не могли мати у себе в окопах. Отож-то в тому поїзді гурток людей і задумав убити Ґрішу Распутіна. Великий князь Дмитро Павлович брав участь у тих нарадах.

Через днів скілька після того, щоби здійснити замір, князь Юсупов граф Сумароков-Ельстон, чоловік княжни Орини, дочки великої княгині Ксенії, сестри Миколи II, запросив Распутіна до себе на вечерю, яку він улаштував у роскішному палаці свого батька на Фонтанці. На вечері були великий князь Дмитро

Павлович і Пуришкевич. Бесіда затягнулася довго за північ. Що далі сталося — про це ріжні чутки ходили; самі участники цеї справи нічого не росказували *); великий князь Дмитро Павлович навіть батькові свому не хотів росказати дрібно про цю подію. Одно слово: Распутіна вбили.

Через два дні, саме на новий рік 1917, вранці під кригою коло Петровського мосту, геть далеко від осередку столиці, на так званих „островах" знайдено було труп того, перед ким тремтіла вся держава російська. На тілі було знайдено дві рани від револьверних куль: одна у груди, друга у спину.

Одчай цариці неможливо описати. Вона помстилася на тих, на кого падало підозріння. З її наказу, — бо царь був тоді у Могилеві у Ставці, — арештовано було на Миколаївському вокзалі князя Юсупова, коли він сідав у поїзд, що відходив у Крим. Вона-ж дала 31. грудня телеграму Миколі II такого змісту: „Звеліть Максимовичеві арештувати Дмитра від вашого імени. Він хотів сьогодня побачитись зо мною, але я відмовила."

І молодому великому князеві Дмитрові наказано було не виходити з дому: він був під арештом у своїй власній квартирі. Його батько, великий князь Павло Олександрович, був тоді з царем у Ставці. Довідавшись про те, що сталося, він зараз виїхав у Царське Село. За ним поїхав і царь, бо його викликала телеграмою цариця.

Великий князь Павел просив випустити на волю його сина. Царь дав йому якусь непевну обіцянку, а другого дня написав свому дядькові такого листа:

„Любий друже Павле! Я не можу, на превеликий мій жаль, зняти арешт з Дмитра, поки не буде скінчено слідство. Я наказав, щоби поспішали і щоб із ним поводилися лагідно. Все це дуже прикро, але-ж він сам винен, що встряв у таку справу через свою необачність. Молю Бога, щоб Дмитро вийшов з цеї справи чистий, без усякої плями. З великим співчуттям до вас — Микола".

— Цей лист, — росказував потім великий князь Павел, — заспокоїв мене. Я бачив сина і він мені присягнув, що не винен. Я пропонував йому телефонувати до Миколи і просити у нього аудієнції. Він мені відповів зо сльозами, що на його руках нема крови Распутіна. Він присягався на память своєї матері.

Я звик вірити Дмитрові і поняв йому віри й цей раз, але я поклав собі зробити своє особисте слідство з приводу цього убивства.

Я чув од мого молодшого сина Владимира, приятеля князя Юсупова і від инших людей, що здавалися мені добре освідомленими в цій справі, що убивство було вчинено після наради з Пуришкевичем. Мій син був на тих нарадах, але він не стріляв у Распутіна. Він був убитий двома пострілами з револьвера у груди й у спину, з руки Юсупова і Пуришкевича. Мій син одмовився дати подробиці про це вбивство. Він мені сказав, що дав слово нічого про це не казати.

5-го січня при обіді мене покликали до телефону: то кликав мій син Дмитро.

„Тільки що вийшов од мене генерал Максимович, — сказав мені син, — і сповістив мене, що цеї ночі мене висилають у Персію. Прийдіть на вокзал проводити мене."

Слова Дмитрові схвилювали мене. Я взяв шапку, накинув пальто і пішки пішов в Олександрівський палац. Царь не приняв мене. — „Скажіть йому, що я не маю часу, — звелів він переказати мені через лакея, — нехай почекає."

В ночі мого сина вивезли з Петрограду. Серед осіб, що проводили його, була дочка моєї жінки, пані Дерфельден. Коли вона вернулася до дому, вона застала поліцію, що робила трус у неї, і їй показали наказ про хатній арешт її.

Як ми довідалися пізніше, трус і арешт п. Дерфельден були мотивовані спірітичним сеансом, що відбувся у міністра Добровольського: там з'явився дух Распутіна і звелів Протопопову, що брав участь у тому сеансі, арештувати цю особу.

---

*) Тільки через рік Пуришкевич написав свої спогади про це убивство, де все росказано дуже дрібно і цікаво. Перекл.

Після скількох днів арешту, — розказував далі великий князь Павел, — вона одірбала нарешті аудієнцію у Протопопова. Він її обвинуватив у тому, що вона була головним діячем у справі убивства Распутіна.

— Чи бачили ви сфінкса? — спитав він її. — Подивіться на нього, він вас загіпнотизує: цей сфінкс — то премудрий Распутін.

Пані Дерфельден вийшла від того нового колдуна перелякана, мов несамовита.

Другого дня Протопопов, що взяв на себе виконання ролі пройдисвіта Распутіна, сказав цареві: — „Я прийняв учора дуже принадну даму, що прийшла, щоб убити мене, але я з'умів так на неї вплинути, що ми розійшлися добрими друзями. Це була пані Дерфельден.“

Царь віншував свого міністра, що він так щасливо уник смерти, разів скілька перехрестив його, ніби благословляючи, і сказав:

— Нехай вам Бог дасть довгий вік, щоб ви могли ще довго служити отчизні.

Распутін ніби воскрес: Протопопов, як він сам попробував переконати Олександру Федоровну, став його заступником при ній; дух „святого отця“ воплотився в йому. Тепер найбільший вплив у Царському Селі повзяв Протопопов, той колишній ліберальний депутат, що в Парижі сказав прекрасну промову, захопивши нею слухачів. Він присвоїв собі погляд колишнього реакційного міністра Кассо, який так був висловився нам по приятельському на наш докір, що він став більшим царистом, ніж сам царь і забув казку свого вчителя Кондорсе: — „Що-ж ви зробите? Живучи з вовками треба по вовчому гарчати!“

Депутата Пуришкевича боялися займати, бо його стерегли фанатики, члени його реакційного „Союза архангела Михайла“.

Молодого великого князя Дмитра догнав ґенерал Баратов, що мав їхати з ним у місце його заслання, у Персію. Князеві Юсупову звелено було оселитися безвиїздно в одному з маєтків його батька у Курській ґубернії.

Офіціальне слідство, що провадив міністр судових справ Макаров, не довело більше нічого. Протопопов звелів замінити цього чесного реакціонера сенатором Добровольським, людиною нікчемною і безпринціповою, що ладен був робити все, що йому нишком накажуть, і у веденні слідства радився з духом „святого отця“ і питав його, хто був дійсний убивця.

Здавалося, що все це сон, якась примара. А проте ми пережили, ступінь за ступінем, усю ту сумну добу. Ми пережили той тяжкий кошмар Распутінової Росії, що толочила ногами все: честь, мораль, отчизну. А війна ще збільшувала все страхіття тої дикої оргії, тої смертельної драми царізму; війна, в якій Франція по лицарському боролася на заході в той час, коли на сході Распутінові наслідники всіх сил уживали тільки на те, щоб догодити божевільним бажанням нещасної істерички-Німкені і не дбали ані трошки про успіх війни, бо всяк думав тільки про теплу посаду або про наживу шляхом крадіжки або ганебної спекуляції. Про око людське посилали на фронт військо, гнали на безкорисну смерть сотні тисяч людей. У сам-перед дбалося тільки про те, щоб догодити бажанням панів-господарів держави; для охорони царського двору негайно і на-спіх заходилися формувати татарські полки, бо на своїх людей російський царь і влада не могли вже покладатися: смерть Распутіна була для них грізним попередженням, бо вбили-ж його не революціонери, а монархисти, свої люде, навіть родичі...

А ремство народнє ставало чим-раз голосніше; але щоб одгомін його не дійшов до слуху Олександри Федоровни, нові лакеї і блюдолизи підготовляли білий терор.

(Далі буде.)

УКРАЇНА

— Офіціяльно повідомляють, що усі вістки, які знову появились, про заключення Україно-большевицького **перемирря** є неправдивими. Правдою є тільки те, що деякі окремі большевицькі полки прислали парляментарів з просьбою замирення; такі випадки мали місцевий характер.

— **Армія У. Н. Р.** посувається вперед і заняла на шляху до Одеси ст. Рудницю. Йдуть бої за м. Брацлав. У м. Балта з'єднались з повстанцями.

— Як повідомляє „Укр. Думка", Рада міністрів У. Н. Р. відкинула проєкт **конституції**, виготуваний державною комісією. На засіданні не було 4 міністрів м. и. і А. Ніковського.

— В звязку з повищою постановою Ради Міністрів, мін. нар. госп. Е. **Архипенко** (н. р.) подав до демісії.

— До кабінету А. Левицького ввійшов, як мін. праці, **В. К. Садовський** (с. д.).

— Львівська „Укр. Думка" (з 29. X.) містить **публичний запит** до м-ра А. Ніковського, яке є його становище до постанови Ради міністрів У. Н. Р. в справі конституції.

— 28. жовтня ц. р. виїзджає зі Станиславова **до Камянця-Под.** м-ство нар. господ., а згодом усі инші укр. держ. установи, м. и. юнацька школа.

— „Robotnik" передрукову наказ команданта **м. Рівно,** яким заводиться цілковита польонізація зовнішнього вигляду міста, діловодства, установ і т. д. („У. Д.")

— До Укр. **Університету в Кам'янці-Под.** запрохано зі Львова такі нові сили: д-ра М. Кордубу (всесв. іст.); д-ра Філ. Колессу (етноґр. і нар. муз.); д-ра І. Крипякевича (укр. істор.); д-ра Ст. Балея (фільос.); д-ра Ю. Гірняка (хімія); д-ра В. Кучеру (фізика); д-ра М. Чубатого (іст. укр. права); д-ра В. Целевича (карне право). Для переговорів з повищими вченими приїзжали до Львова проф. Білецький та проф. Лебідь-Юрчик, а згодом ректор камян. у-ту, проф. І. Огієнко.

— З покликанням повище названих осіб до читання лекцій в **Камянець-Под. університеті,** в біжучому році працюватиме там разом 11 професорів, доцентів і лекторів з Галичини.

— 31-го жовтня відбулось урочисте відкриття „Укр. Нац. Музею ім. Т. Шевченка" **у Львові,** який досіль був власністю Наукового т-ва Т. Шевченка.

— Голова Президії У. Н. П., **М. Чудінов-Богун,** спростовує в „Укр. Думці", наче би У. Н. П. була в звязку з головною ставкою ґен. Вранґеля.

— **На Кубані** назначено негайну хлібну „розверстку" на 3 міліони пудів для потреб червоної армії. Як відомо, анальоґична комбінація стала безпосередньою причиною хвилі повстань на Лівобережній Україні літом ц. р.

— „Моск. Изв." з 28. IX. цр. повідомляють, що **на Кубані** орґанізувались банди Крижановського, які складаються з заможніх козаків. Вони є гарно озброєні, ховаються по ґорах і лісах та особливою метою мають боротися з сов. харчевими загонами.

— Ґубернатор **Закарпатської України,** д-р Жаткович, говорив із пражськими журналістами про внутрішнє становище Закарп. України, м. и. про москвофільську роботу серед тамошнього населення, та скаржився, що цим розбивається єдність українського (rusinského) народу.

— Харьківський Совнарком утворив спеціяльну комісію під головув. Раковського для примусового засіву усіх селянських та б. поміщицьких земель. В кожній волості має закластись **„ячейка посівної площі",** яка має слідкувати за „куркулами", аби не лишали відлогом ні клаптика землі, та боротися з тим „саботажом".

ПОЛЬЩА

— Польський уряд погодився на переведення плебісциту на **виленських землях,** занятих ґен. Желіґовским. Це рішення є наслідком відповідної постанови Ради Союзу Народів."

— **Сейм** затвердив закон про примусову внутрішню позичку.

— На прикінці засідання **Сейму** 28./X. ц. р. прийшло до авантюри поміж депутатами Лютославким та Гальперном. („Naprz.")

— **Сейм** признав негайність законопроєкту про допомогу демобілізованим студентам та затвердив закон про залишення всім демобілізованим воякам їхнього військове вбрання.

— У складі **мирової делеґації** будуть деякі переміни. Сеймові депутати участи в неї не візьмуть. Делеґація матиме представників м-ств: фінансів, торгу й пром., військ. спр., закордонного та шляхів.

— Міністр внутр. справ по телеґрафу роспорядивсь **скасувати** т. зв. превенційну цензуру. („Cz.")

— Рада міністрів розглядала **законопроєкт** про перенятгя в державну власність деяких земель та про нагороду землею воякам польської армії.

— Надзвичайний комісар для **боротьби з епідеміями** склав перед Радою м-рів докладний звіт про стан епідемій в Польщі та боротьбу з ними.

— Сеймовий депутат від м. Лодзі, А. Напюрковскій, секретарь союза депутатів П. П. С., **помер** від ран, які отримав у битві під Цєхановим.

— Краківське командування ґенер. округи повідомляє: „Усі відділи, установи й орґанізації, що входять у склад української армії та добровольчих російських загонів, мають найдалі до 2-го листопаду ц. р. залишити кордони Польської Річі Посполитої." („Naprz.")

— Задля збільшення кількости паровозів для вантажного руху, обмежено у **цілій Польщі** рух особових валок.

— Президія П. П. С., обмірковуючи своє становище до рижських договорів, признала факт поділу українських та білоруських земель поміж Польщею і Росією, але, ради миру, погодилась на ратифікацію договорів. Укр. і білор. землям під Польщею заповідає автономію.

РОСІЯ

Аґ. Гаваса повідомляє, що большевики сконцентрували **проти ґен. Вранґеля** 140.000 — червону армію, яка вже заняла Мелітополь, Александрівськ та йде на Перекоп.

— Московське радіо повідомляє, що **Троцький** оголосив великий противранґлівський наступ, якого наслідки вже тепер рішають долю Вранґеля.

— Моск. радіо повідомляє, що большевики здобули останнє більше місто Семенівців, **Чіту.** Розбиті війська отам. Семенова втекли в Манджурію.

— У ч. 217 „Известий В. Ц. И. К." поміщено список розстріляних за час від 23.-го червня по 31.-го серпня ц. р., — разом 1183 душ.

— Аґ. Гаваса повідомляє, що **Дзержинскій** назначений, замісць Каменева, військ. комендантом Москви.

— **Красін** відкликаний з Льондону й призначений торгов. консулом в Берліні.

— Деякі комуністи, м. и. Луначарскій, **готові вивести сов. війська з України** та помиритися з Петлюрою. Проти такої думки рішуче виступають Троцкій та Пятаков, особливо же Подвойскій. Врешті-решт рішили шукати з урядом У. Н. Р. згоди на підставі... нового підтверджеиня самостійности радянської України. („П. Н.")

— До Парижу приїхав з Варшави **ген. Махров.**

— З **Севастополя** в Париж виїзжая А. Ґучков.

— **А. Ґучков** мав у Севастополі скандал з одним ротмістром, Барановим, який в публичному місці вилаяв його зрадником. Баранова арештовано й вислано за кордон. („П. Н.“)

— Фінансова комісія на Криму, під головув. **П. Барка,** висловилась проти девальвація рубля.

— Закінчилась **„Економична Нарада“** в ставці ґен. Вранґеля.

— „Українська делеґація“ на чолі з **Маркотуном** виїзжає з Севастополя до Сербії йПарижу. Її уповноваженим залишився на „Югѣ“ „украінскій дѣятель“ п. Губинскій (?) („П. Н.“)

— **У Севастополі** склалась нова „українська“ партія федералістів — демократів. („П. Н.“)

— Згідно з заявою Струве в Парижі, **уряд ґен. Вранґеля** признав самостійність Польщі й Фінляндії. Що торкається инших народів кол. Росії, то Струве гадає, що „при допомозі союзників удасться примирити принцін самовизначення з життьовими, а особливо економичними, інтересами всіх частин Росії, відновленої на федеративних основах.

— Поміж урядом **ґен. Вранґеля** та п. Маркотуном заключено угоду, в звязку з котрою рішено відмовитись від дальших переговорів з урядом У. Н. Р., приїзд представника котрого в Севастополь — признано небажаним. („П. Н.“)

— **Український кліб.** По дорозі в Константинополь заїхав до Севастопольського порту пароплав „Херсонес“, наладований в Генічеську 64.000 пудами ячменю.

— В розмові зі співробітником „Посл. Нов.“, ґен. **Махров** заявив: „Гадаю, що українська армія та армія Балаховича й Перемикіна, котрий навязав звязок з Українцями, будуть головним фактором в загальному становищі та відіграють перворядну ролю. Заняття Українцями Жмеринки й Козятина є вже само по собі величезною подією і підкреслює боєздатність цієї армії.

— Новим ректором Таврійського уні-ту вибрано **акад. В. У. Вернадського** (президента Україн. Академії Наук у Києві ?).

— **До Севастополю** приїхав київський митрополит Антоній (Храповицкій) який, після втечі з Києва з добровольцями, жив в Афонському монастирі.

— На 10-го грудня ц. р. призначено VIII. всеросійський з'їзд совітів.

Міжнароднє життя

— Дотеперішні висліди **вибору президента** З'єдинених Держав Півн. Америка дають рішучу перевагу Гардінґові, кандидатові республіканців (Вільсон — член демокр. партії, якої кандидатом був тепер Кокс).

— **Йоффе та Домбські** приїзжають слідуючого тижня до Риги для продовжування мирових переговорів.

— Похорони помершого мученика, посадника м. Корк, **Мак Свінея,** приняли вигляд ґрандіозних маніфестацій. Домовину помершого провожало з Льондону 30.000 Ірляндців.

28. X. остаточно підписано в Парижі мировий договір, по якому забезпечується за **Румунією** суверенність над Бесарабією. В майбутньому можна буде обмірковувати зміну деталів договору, але його принціп є непорушний.

— Чічерін запротестував перед Францією проти нарушування **рижського перемирря** воєнною акцією армій Савінкова, Балаховича й Петлюри, які є складовими частинами польської армії; Франція винувата тим, что постачає тим арміям зброю й муніцію. („Cz.“)

Ґен. Желіґовські їде на Ковно. Литовський уряд евакував місто, з якого виїхала теж большевицька місія („Kur. Lw.“)

— Як нас повідомляють, **промова Асквіта** про політику Анґлії на Сході Европи, про яку ми писали в попередньому ч. „Волі“ — була фальсифікатом закордонних ґазет.

З українського життя на чужині

На чолі місії У. Н. Р., яка переговорює у Варшаві зі Савінковим та др. Росіянами, стоїть мін. Стемпковський, а членами її є: Ол. Ковалевський (н. р.), П. Зайців (с. ф.) та Л. Чикаленко (с. д.).

Програма нового укр. двохтижневика „Поступ“, що вийшов 1-им ч. у Тарнові, є боронити такі домагання: роспуск Директорії, оголошення конституції, скликання предпарляменту, об'єднання внутр. державної праці, впорядкування внутр. життя краю та ясна закордонна політика. („Св.“).

Представники Кубанської Ради, І. Макаренко та В. Жук, післали з нагоди 2-х літної річниці проголошення Чеської Республіки таку телеґраму през. Масарикові:

Пане Президенте! Іменем Членів Кубанського Парляменту, які живуть на терріторії Чеської Республіки, та народу, якого ми є представниками, маємо сміливість висловити чесько-слованському народові спиводу 2-ї річниці його самостійности — наші найсердечніші бажання. Кубанці ведуть боротьбу за самостійність Кубані, за добро всього населення тієї країни. У цій боротьбі зразком є нам чесько-словацький нарід та його патріотичні піоніри на чолі зі своїм Президентом. Кріпко віримо, що усі вільні славянські народи невдовзі обєднаються для спільної праці над процвітанням їхнього культурного та господарського життя, та ради щастя людства.

Парижське Українське Пресове Бюро повідомляє, що ґраф М. Тишкевич мав 27 жовтня побачення з міністром закордонних справ Румунії п. Таке Йонеску, що перебуває за кордоном по справах „Малої Антанти“. Підчас побачення обговорено справу румуно-українських політичних відносин.

Культурно-наукова секція У. Ж. С. влаштовує в пятницю, 11-го листопаду ц. р., 6 год. веч. лекцію п-ні Б. Баран про „Жіночі орґанізації в Галичині“. (Помешкання Союзу, VIII. Штроціґассе 32, мец.)

Забавова секція У. Ж. С. готує другий чайний вечір, який відбудеться цього місяця.

Огляд свята 2-ої річниці Сх.-Галицької державности, яке відбулось 1. ц. м. у Відні — по техничних причинах увійде до слідуючого ч. „Волі“.

Огляд преси

Теж ж „син України . . .“

Серед хаосу нашої закордонної політики, як спасительний маяк, стоїть на сторожі наших державних інтересів, на всі пять частей світа, один славнозвісний барон Василько. Правда, в питаннях східно-европейської політики він розуміється, „як пес на звіздах,“ але це не мішає йому бути не тілько фактичним міністром закордонних справ, але і фінансів. Тому цікаво ознайомитись з ідеольоґією цього всемогущого „кита“ української державности з його власних слів на підставі інтервю, поданого ним берлінському „Времени“. Ось воно слово в слово:

— Я не мав і не маю жадних сумнівів що до майбутньої долі українського народу, — сказав нам барон Василько. Протягом всієї моєї довгої по-

літичної діяльности я боровся у ворожому таборі за долю України. Всі обвинувачення, що закидають мені мої нечисленні вороги ріжних партій і національностей, відносяться до зміни мною моїх симпатій, що до всяких, так званих „орієнтацій“. Але моє поводження в цьому разі залежало виключно від шукання користі для українського народу. Я завше був і є вдячний друг кожної нації і кожної держави, яка співчуває життьовим інтересам України. Я лічу своїм плюсом те, що не належу тепер ні до якої політичної партії, що заважало б вільній творчій праці і гальмувало б ініціативу і діяльність формою і програмом.

В сучасний мент доля України починає, врешті, виразно визначатися, і Український Уряд має намір негайно влаштувати господарство України, котре обіцяє зміцнитися і впорядкуватися раніш инших молодих держав і, звичайно, раніш самої Росії. Ми вже тепер готуємося до цієї велитенської праці і змагаємося закликати до неї всі інтелігентні сили. Ми хочемо утворити дійсно демократичну державу, в якій всі без ріжниці національности і віри повинні мати всі права. Тому, наприклад, і купець і промисловець повинні в цій державі користуватися не менчими правами, ніж пролетарій. Для розвою українського народнього господарства, робітник є такий же необхідний, як і капіталіст.

Я не є ворог Росії. Я був завше лише супротивником її, як син нею поневоленої України. Але проти спільної роботи з Росією я ніколи не повставав і навіть лічу таке економичне сусідство корисним для обох народів.

Що ж до гасла „Єдиної неділимої Росії“, оскільки це торкалося долі України, я був і буду запеклим її ворогом.

Всі „докази“ того, що український рух є закордонна вигадка, нічого не варті. Та невпинна героїчна боротьба Українців з Росіянами, що продовжується вже три роки, є саме яскрава переконуюча відповідь, на цей безглуздий політичний каламбур.

Всякі „сини“ свого народу бувають . . . Але в особі п. Василька Україна придбала, здається, „допль“-сина ! . . .

?

В ч. 7—8, т. 2 від 12. червня с. р. „Волі“ Віктор Піснячевський, за власним підписом, в коректній формі, виступив проти лідера українських комуністів Волод. Винниченка з цілою низкою тяжких обвинувачень, а власне: що ні по економичному становищу, ні по своєму минулому автор відкритого листа „до клясово-несвідомої української інтелігенції“ не є комуніст, що його проповідь комунізму це є напівсвідоме руйнування української національної справи. На той лист орґан Винниченка „Нова Доба“ відповів вуличною лайкою. А за нею потяглась Макаренковська „Боротьба“ з Вітиками, Хомиками і всьою Herrenhof-ською компанією.

Зараз п. Винниченко є закордоном і має змогу ознайомитись з обвинуваченнями п. В. Піснячевського по єству. Коли вони неправдиві, ми сподіваємось, що ш. лідер комуністів доведе це судом або иншим способом. Для політичного діяча та ще й лідера партії, нам здається, такі обвинувачування не слід би замовчувати ! . . .

*

Пражська „Tribuna“ (з 31. жовтня ц. р.) містить довгу статтю про становище уніятського священства у Закарпатській Україні.

*

Та-же „Tribuna“ (з 30. X. ц. р.) друкує листа Винниченка, із короткою редакційною передмовою про комуністичну хоробу.

ВОЛЯ

УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖНЕВИК

Т. 4. Відень, 20. листопада 1920. Ч. 7/8.

Александер Ковалевський.

Власні сили

Вступаємо на новий шлях: в боротьбі з большевиками на Україні ми полишені на власні сили.

З гори мушу зазначити, що тяжке задання припало на наш державний центр. З одного боку, попереду нас стоїть ворог, який роспоряджає величезним запасом людського матеріялу й техничних засобів; з другого боку — ми, яким бракує, коли й не вояків, то, у всякому разі — зброї, амуніції, техничного й санітарного майна й иншого.

Безперечно, сили нерівні.

Але не все вирішує брутальна сила. Успіх боротьби ще залежить, в значній мірі, від инших чинників — від сили внутрішньої орґанізації тої чи иншої сторони, як і в психольоґічних настроях того осередку, в якому перебігає боротьба.

Й треба визнати, що останні роки тяжкого досвіду внесли багацько поліпшень в орґанізацію нашого державного центра.

Раніш від усього, — ми роспоряджаємо може невеличкою, але надзвичайно добре складеною армією, яку й наші й чужі спеціялісти вважають за найкращу в світі. Дух цієї армії — надзвичайний; свідомість цілей — найяснійша і рішучість боротьби — найнепохітніша . . . Вона є готовою на все й на все має виготовані пляни. Що б не сталося — армія не складе зброї й державний центр не роспорошиться, бо вони гаразд розуміють, що поразка в бою — це не є ще кінець цілої операції.

Разом з армією й наш державний центр — правительство й політичні кола до всього приготовані. Випробовані в боротьбі за всякі обставини — вони твердо й спокійно дивляться в майбутність, нічого ні переоцінюючи, але нічого й не лехковажучи.

Державний плян — він гаразд усвідомлений нашими керовниками й в цьому змислі можна спокійно чекати на важкі події.

В тій частині, що стосується до сучасного менту, державний плян здійснюється, упорядковуючи розбурхане життя, вносячи всюди лад і заспокоєння й викликаючи в цей спосіб творчу працю.

В державній роботі не може не бути помилок, але вони зясовуються великими техничними труднощами, а не злою волею правлячих кол, як то було раніш. Найголовнійше — немає хитання, того неусвідомлення державних задач, що характеризувало всі попередні правительства, особливо правительство п. Б. Мартоса, бо всі ті люде, які хиталися від парляментаризму до комунізму, від еволюції до революції, від державної політики до персонального режиму — одійшли від державного центру: хто до большевиків на Україні, хто до большевиків закордоном. З другого боку, й инші політики, які зводили партійні рахунки й намагалися в гвалтовний спосіб здійснювати свої підчас реакційні бажання — також блукають десь по-за межами України. Як висновок: нормальна праця в запіллі й відсутність взаємної ворожнечі. Критика того, що істнує й працює, — вона є, иноді виявляється навіть в досить гострих формах, але вона вистосована не на повалення державного центра, а на його зміцнення.

Словом, внутрішня орґанізація сил на Україні — значно зміцнилася, значно вирівнялася, від неї віє здоровим духом, чого не можна сказати про большевиків.

З другого боку, той осередок, в якому доводиться працювати нашим урядовим колам, українське населення, — він спирає всіми способами державний центр, і це в рівній мірі можна сказати не тільки про Українців, але й Поляків, Жидів і Росіян, не тільки про селянство, але й інтеліґенцію, ту середню міську інтеліґенцію, яка завжди була до нас вороже успособлена.

Відомі, наприклад, факти, коли ця інтеліґенція добровільно зголошується до війська. Відомі факти й масового вступу до війська — до оповіщення мобілізації — наших селян. І оскільки прихильний до національної власти настрій селянства — свідчить бодай той факт, що знаменита Пашківська республіка, з якою невдало воювали й большевики, й денікінці, й Поляки, — в одповідь на наказ про мобілізацію надіслала до штабу дієвої армії 965 чол., причому в спеціяльному листі сповіщала, що 950 чол. з цього числа зголосилося добровільно, а 15 чол. (перелічуються призвища) після того, як їм було всипано відповідну кількість різок. Апровізація нашої армії в значній мірі побудована була — особливо протягом першого місяця після її переходу за Збруч — на добровільному постачанню необхідних продуктів з боку українського населення.

Й знов таки — цього не можна сказати про большевиків.

Всі наведені факти дають право дивитися сміливо у будуччину й вірити у всякі сили, як би замалі вони й не були. Розуміється, треба памятати, що потрібно найбільше напружен-

ня всіх національних сил й всюди, де вони маються, що в цьому велика підвалина нашої перемоги. Але вони мусять бути напружені в одному напрямку — в підтриманні моральному й матеріяльному тої національної справи, яку переводить наш Національно-державний Центр.

Необхідно також памятати, що він, цей центр, і тільки він, виніс на собі весь тягар боротьби за народнє визволення, виносить його зараз, як і виноситиме на далі, підносячи українську справу в очах цілого світа, що мусить нині дивуватися всій тій високости духа, яку виявили ті, хто стоять на чолі національної справи. Бо — поза всяким сумнівом — авторитет ідеї українського відродження набрав сили не тільки в середині країни, але й зовні її.

Й може цей авторитет, це фактичне визнання наших визвольних змагань не тільки з боку байдужих, але й ворогів — більше дає ґрунту для бадьорого оптимизму, для віри в те, що й власними силами ми виборемо своє право на певне місце в шерегові инших культурних народів, инших країн.

С. Золотаренко.

3-і роковини большевицького перевороту.

7-го листопаду 1917 р. повстанням в Петрограді демобілізувавшихся салдат і збольшевичених робітників під орудою транспортованих Німцями в Росію большевицьких партійних проводарів — повалено було тимчасове Правительство Керенського і тим скінчився період невдалих спроб збудувати демократичну Росію.

Спроб невдалих, бо не з'уміли використати народньої стихії, що лавою котилась до миру і землі, не зрозуміли крісталізувати аґрарного характеру руської революції і страждань фронту навколо політично орґанізованої в правительстві Керенського демократії і тим кинули салдатську селянсько-робітничу масу в обійми тих, що обіцяли дати відразу і мир і землю.

Московська демократія не зрозуміла своєчасно задовольнити найпекучіші потреби народні і тим дала вона большевикам можливість використати інстінкти мас народніх.

Інстінкти — яко засіб, соціялізм — яко ціль — таким був большевизм в перші часи свого панування в Росії. Терор і мілітаризм — яко засоби, влада „пятерки" Кремля — яко ціль, — таким є большевизм в сучасний мент.

Демократія може бути збудована лише на інтересах народу, на інтересах більшости людности; в цьому істотна ріжниця між демократією і реакцією, між демократією і большевизмом, що будується на інстінктах.

Коли большевизм ніколи не відповідав інтересам народу, він в сучасний мент не має під собою також і інстінктів мас народніх. Коли він впаде, невідомо, що і хто його у Росії замістить: чи інтереси народні — демократія, чи інстінкти масові — ворожнеча до большевиків і соціялізму, релігійно-царистська романтика, расова ненавість і погромний антісемітизм — реакція.

* *
*

На Україні часове панування большевизму — також результат перемоги інстінкту над інтересом. Але ріжниця в тому, що носителями і того і другого, їх персоніфікація, належить ріжним народам — історичним гнобителям і історично пригнобленим.

Московщина потрібує Вкраїну для кольоніяльного її визиску. Інстінкт голоду московського народу, інстінкт його самозбереження, використовується для завойовницьких походів на Вкраїну. Але інтерес українського народу, інтерес всього дальнійшого його розвитку вимагає визволення від окупантів. Перемога інтересів українського народу над голодним інстінктом московських окупантів буде перемогою демократії над большевизмом. А разом з тим — перемогою демократії над реакцією.

Свідомість цього йде від перших етапів боротьби українського народу з большевиками, від постанови Центральної Ради, принятої в ночному засіданню 8-го листопаду 1917 р., яка заявляє, що „влада... в державі... повинна перейти до рук усієї, революційної демократії,“, а не лише „до рук рад робітничих і салдатських депутатів“; чому „Українська Центральна Рада... висловлюється проти повстання в Петрограді“.

Голова українських комуністів Винниченко надзвичайно незадоволений зараз тією постановою, хоча в час її приняття вона була необхідним і неминучим етапом до переходу всієї влади у Київі до Центр. Ради і до Генерального Секретаріяту, на чолі котрого стояв тоді Винниченко. В свойому „Відродженню нації“ він з жалем констатує, що з приводу цієї постанови виступили большевики із Центральної Ради, причому він забуває зауважити, що вступили вони в Центральну Раду в той самий день, що й виступили з неї, і Пятаков явився в Центральну Раду 8-го ранком і вийшов остаточно у вечері, хоч місце для нього було вільне з початку липня... Бо визнавали большевики Центральну Раду лише доти, поки сподівались користі від того для себе... Один день.

І це не випадок, що так коротка була большевицька любов до Центральної Ради.

Можно на Центральну Раду пізнійших часів вішати скілька завгодно собак. Навіть ще більш, чим це робить Винниченко. Але в листопаді 1917 р. вона виявляла дійсну волю українського народу до визволення. Її антібольшевицька політика була на-

ціональною політикою. А національною може бути на Україні лише демократична політика, політика інтересів народних мас. Тому большевизм ніколи не був на Україні орґаничним явищем. Тому українські комуністи, ці пасинки Москви, є лише своєрідна орієнтація, московська мімікрія національно-українського руху.

Як згода Петлюри з Польщею є польсько-антантською мімікрією . . .

* * *

Значіння панування большевиків в Росії, або як це називалось, істнування „соціялістичної“ Росії, для цілого світу ніколи не підлягало сумніву. Але всьому приходить коли небудь кінець. Особливо, відбудованому на брехні, фантазії і мріях. Починає проходити також ілюзія російського „соціялізму“.

Европейські соціялісти від лівих до правих вже знають, що у Москві нема влади пролєтаріяту, що там панує партійний комітет. Що від Росії йде не надія соціялістичної революції, а погроза реакції, погроза дискредитації соціялізму. Що від Москви, від III Інтернаціоналу вже прийшов росклад західнього робітничого руху, вже прийшла небезпека ослаблення західного пролєтаріяту.

І всеж ще нема мужности у західних соціялістів порвати з джерелом цієї небезпеки, нема мужности у західного соціялізму, у західної революційної демократії стати отверто на бік змучених, пригноблених большевицьким царизмом, народів Росії. Навіть крик порятунку останньої московської жертви, арм'янського народу, що вирізується спільними силами Лєніна і Енверапаші, не викликав відповідного відгуку у Европі. Так все ще розуміють в Европі об'вязок клясові солідарности з російським пролєтаріятом . . .

Народи Росії під крівавим режімом комісародержавія видужали від всіх своїх большевицьких іллюзій.

„Замісць хліба, миру і соціялізму пролєтаріат Росії має голод, війну і деспотизм“, так резюмує с-р. „Воля Росії“ результати трьохлітнього панування большевиків. Тому, коли західні соціялісти в день роковин большевицького перевороту шлють привітання „пролєтарській революції“, може російський пролєтаріят, власне та решта його, що ще не втікла на село і мусить працювати під мілітарною дисципліною і загрозою терору, побажати західним своїм товаришам лише одно: ніколи **так** пролєтарську революцію не робити . . . Щоб не дискредитувати соціялізм західний так, як дискредитований східний . . . Во імя клясової солідарности.

Нема сумніву, що велику ролю в живучости цих іллюзії заходу відносно большевицької Росії відограла інтервенційна політика Антанти та чергова реакційна авантюра Вранґеля.

І західні і російські соціялісти і демократи за кордоном займають відносно большевиків і антантських інтервенцій схожу позіцію: вони вимагають невтручання в справи руського народу, вони стоять на становищі права Росії на самовизначення... Правда, це право розуміється трохи однобічно, бо з більшими підставами було би вимагати визнання цього права Росії большевиками. Бо при сучасному стані річей, таке розуміння права самовизначення совпадає з правом самозагибелі...

Так чи инакше, а авантюри реакційних ґенералів, що, спираючись на допомогу Антанти, пробують на чолі офіцерських корпусів при ідейному керовництві цілої минулої царської сотні завойвувати Росію — мусять кінчатися катастрофично. Особливо, коли вони всі начинають з „Южної Росії“, тоб-то з України, відразу натикаючись на національно їм чуже і вороже населення, яке за останні роки цілком призвичаїлось до необхідности оберегати свою землю і добробут і від „красних“ і від „білих“ благодітелів.

Досвід всіх цих ґенеральських спроб показав, що вони лише дають большевикам спроможність скріпити своє становище, бо служать чудовою причіпкою до аґітаційного галасу про небезпеку для революції, а перше всього, використовуються для оправдання ширших мобілізацій, поборів з населення та для закріплення симпатій західних соціялістів до „пролєтарської“ Росії, якій погрожує імперіялизм і реакція...

Точнісінько, як по нотах, розіграна була також справа Вранґеліяди. Перше всього повела большевицька преса компанію про „страшну“ небезпеку з боку Вранґеля, хоча добре відомо було, що здатного для бою війська у нього було коло 12 тисяч. Сам Вранґель своїми брехливими звітами про десятки тисяч полонених, яких він ніби брав що тижня, лише підтримував ту большевицьку аґітацію. Потім раптово одним ударом Вранґеля погнали, майже знищили. І тим показали цілому світу „силу“ большевицької влади... Відтіля чекають вони змін в політиці Англії, заключення торгової згоди і т. д., і т. д.

Таким же чином викоростовують большевики чутки про повстання і заворушення в самій Росії. Большевицька влада, користуючись цією „небезпекою“, підняла величезний галас про загрозу контр-революції. І як колись царська влада жидівськими погромами, так зараз большевики відводять гнів і незадоволення населення від себе, роздуваючи небезпеку контр-революції. Робітництво вони стараються тим переконати, що необхідний масовий терор, та що та небезпека погрожує правильній доставці харчових засобів до міст. Селян вони лякають, що контр-революція відбере землю...

В цей мент крайньої для себе небезпеки зрадив Вранґель своїм новим союзникам із парижського „українського національного комітету“ п. п. Моркотунам, Могілянським, Цитовичам,

з якими він зовсім ще недавно заключив „федеративну“ угоду проти „сепаратиста Петлюри“ — і звернувся до останнього з проханням про допомогу, про наступ на большевиків.

В цей скрутний мент забув він про „сепаратизм“, оголошує, що визнає незалежну Україну, та обіцяє і надалі визнавати її і захищати ту незалежність перед Союзом Народів.

Разом з тим одержані відомості, що Чічерін пропонує правительству Петлюри роспочати мирні переговори і вказує Харьків, яко місце переговорів.

Розуміється, що ні перша ні друга пропозіція не мусить вплинути на військові акції нашої армії. Українська Народня Республика бореться за своє істнування, за визволення людности України від окупації, а не во імя інтересів руської реакції чи проти большевицького устрою на Московщині. Тому і положення Врангеля і викликана ним пропозіція Чічеріна, явно разрахована на ослабленя військової акції У. Н. Р. в період переговорів, не може вплинути на політику У. Н. Р.

Ізнищеня Врангеля і мир з Москвою потрібні Україні. В цьому напрямку має керуватися наша політика. Залежна від наших інтересів, незалежна від намірів наших ворогів.

* * *

Підтримка населення, популярність влади — такі головні умови перемоги в війні з большевиками. Всього цього не мав, не має і не міг мати за собою ґенерал Врангель незалежно від операційної території, тим більш на Вкраїні.

Війна з большевиками — справа повставшого народу, мусить бути в руках народнього війська, народнього правительства. Збройна боротьба з большевиками має спіратися на всі народні верстви населення, що їм большевицька система принесла руїну, голод, деспотію.

Народоправство проти деспотії мусить стати гаслом цієї боротьби.

А. Чекановський.

Що таке політична партія.

I.

Це важне питання мало розроблене. Не тільки у нас, але й у західних европейських народів. І не дивниця. Бо новочасні політичні партії починають появлятись щойно з обмеженням абсолютної влади монархів. Впливові котерії в абсолютистичних монархіях це не політичні партії (хоч вони й вирішували важні політичні справи) — тільки камаріллї. Суть їх ділання таємна, позакулісна; тільки в ряди-годи ділають вони явно. Якраз нав-

паки мається справа з політичними партіями. Правда — і камаріллям годі відмовити того, що вони являються виразниками певних світоглядів і нераз виступають з зовсім виразними проґрамами. Але корінь їх сили не в освідомленім народі (бо були камаріллі, особливо клерикальні, які мали глибокий вплив у темнім народі). Ріжниця між ними не полягає також на вислідї їх діяльности, бо бувають камаріллі, яких діяльність хосенна для держави й населення, а бувають політичні партії, яких діяльність абсолютно шкідна, руйнуюча, деморалізуюча.

В поняттю „політична партія" криються два ріжні поняття, а саме: про підліжжа, на якім партія працює, й про орґанізаційний звязок, який працює на тім підліжжю.

Живлом, стихією партії єсть політика. Це поняття криє в собі знов два зовсім ріжні поняття. Бо політика це з одного боку штука, з другого боку наука. Першої без природного нахилу й інстінкту навчитись неможливо.*) Одна без другої не приносить ніякого пожитку, але противно — приносить шкоду. Тільки разом сполучені, можуть вони виказати будівничу діяльність. Головна таємниця доброї політики це змисл практичности, значить: треба бачити факти, розуміти їх силу і будувати тільки на них. Всяка утопійність це найбільш руйнуючий чинник політики. Розуміється, нпр. почування, які в масі вже вкорінені, або можуть бути вкорінені, як нпр. почування, звязані з ідеалом самостійної української держави, — це також факт, з яким політика мусить рахуватися.

Політика це найважча з діяльностей, до яких спосібна людина. По перше тому, що вона обіймає чинник штуки і чинник науковий. По друге тому, що вона вимагає величезних жертв у людях і засобах. По третє тому, що вона розпоряжає найбільшою силою й укладає людське життя. Коли нпр. від великого майстра даної штуки (малярства, різьбарства, будівництва і т. и.) залежить розвиток одного з проявів людського життя, то від політика залежить розвиток суспільства в цілій його повноті, залежить семя, громада, держава, людство, ступінь їх культури, цивілізації й науки та всі прояви їх артистичної діяльности. В відношенню до політики поодинокі науки, як історія, ґеоґрафія, наука про державу, соціольоґія, суспільна економія, психольоґія народів, наука про війну зі всіми її підвідділами і т. д. і т. д. — це тільки науки помічні.**)

Політик мусить заздалегідь орієнтуватися в незвичайно замотанім клубку людських мотивів, плянів, постанов і діл, умов, вдач поодиноких народів і суспільних слоїв, настроїв, почувань пристрастей, інтересів, потреб, характерів і т. и. і т. и. Це воістину дуже важке завдання, якого не годен виконати ні великий

*) Гл. проф. Г. Онкен: Політика як штука.
**) Гл. проф. Р. Пільоті: Політика як наука.

учений без вродженої політики, без глибшої науки, ні навіть чоловік, що посідає одно й друге, а не має політичної практики.

Все це виробити може в даних обставинах тільки політична партія. Вже з цього видно, яке високе завдання партії й якими умовими силами повинна партія розпоряжати.

II.

Слово партія — походження латинського й означає частину якоїсь цілости, нпр. партії українських с.-р. або укр. с.-д., або хліборобів або самостійників, це частини української інтелігенції, які мають більший або менший вплив на народ в певних його слоях. Вже само поняття партії як частини чогось більшого, ніж партія, вказує на це, що партія являється тільки засобом, середником до цілі, що вона не єсть ціль сама в собі. Коли якась партія ставить свій інтерес понад інтереси цілости, до якої вона належить — тоді вона нищить тіло, в якім сама живе, а тим самим мусить знищити й себе.*)

Мимо цього не треба забувати, що кожна партія це бойова спілка (організація) людей однакового світогляду, яка має на меті переперти засади того світогляду. Значить — боротьба це явище від партії невідлучне. Діло в тім, 1. щоби партія не вела своєї боротьби без огляду на добро цілого народу, 2. щоби вела боротьбу прилично, себто: шанувала противника. Інакше партійна боротьба затроює політичну атмосферу і в ній не може вирости нічого дійсно путнього.

Виховуючи партійних діячів, виховує партія тим самим діячів державних. Розуміється, щоб виховати їх, на це треба мати: 1. своїх вихованців, 2. свій світогляд, який дававби відповідь на всі питання складного публичного життя, 3. відповідну партійну літературу. Що до першої з цих точок, то майже всі українські партії посідають уже можливу скількість поважних, вироблених людей. Гірше мається з двома дальшими умовами. Ми тепер якраз єсть свідками того, як наші партії починяють виробляти собі свій світогляд і свою партійну літературу, причім чужі впливи ще такі міцні, що партійні теоретики у нас не мають у собі мірила доброго партійного діяча, й найбільше боїться того, щоб хто не посудив їх о те, що вони — кепські соціялісти і т. и.**) Та це поява властива кождому молодому партійному рухові.

III.

Хибно булоб думати, що партія це представництво економічних інтересів якогось слою населення. Правда, такі партії істнують. Але це тільки один тип партій. А їх чимало. Головні типи партій такі:

---

*) Гл. проф. В. Блюме: Значіння партій.

**) Гл. інтересні статті проф. М. Грушевського в органі с.-р. „Борітеся-поборете!"

I. Найчастіще повстають партії в дуже простий спосіб: в публичнім життю являється енерґійна й освічена одиниця, яка своїм особистим впливом творить партію. Коли вона опреться в своїх змаганнях на інтересах якоїсь більшої групи населення, або витворить якийсь окремий світогляд, або зробить одно й друге, — тоді партія переживає свого основника.

II. Партії історичні держаться просто тому, що вони мають традицію, минувшину. Проґрама тут властиво ні причім. Вони звичайно й не мають проґрами, а укладають її безпосередно перед виборами, щоби було з чим виступити (як це роблять нпр. в Америці). До цеї групи історичних партій належать найстарші анґлійські партії торіїв і віґів — обі з початку шляхетського походження й обі оперті на церковних справах. Проґрами їх згодом ставали глибші й ширші та сильно мінялися. Ці партії витворили найтривкіщу „партійну вірність“.

III. Проґрамові партії, яких батьківщина головно в Німеччині, це партії світогляду й інтересів. Виглядалоб, що вони можуть витворити найтрівкіший тип політичної партії. В дійсности єсть якраз навпаки: такі партії витворюють сектанство й розбиття. Бо життя вимагає нераз зміни партійних „принціпів“. А тоді піднімається крик про „зраду“, наступають розколи і т. д. Вихований політично Анґлієць не може собі уявити, як можна опустити партію тому, що вона змінила свою проґраму, а вихований політично Німець (і кождий його трабант) не може знов уявити собі, як тоді можна не кричати про „зраду“. Бо тут знаменита атмосфера для ділання доктрини, яку раз пущено в рух.

IV. Партії опортуністичні це противенство партій доктринерських. Вони після своєї вигоди зміняють кличі й плятформи. До цього мають нахил партії, які довго були урядовими, як до доктрінерства мають нахил партії, які довго були в опозиції. Розуміється, опортуністичні партії не все бувають шкідливі. Це залежить від обставин і від уряду, який вони підпирають.

V. Партії, які обстоюють те, що є, і партії, які домагаються змін.

VI. Партії демократичні й аристократичні. До цих останніх стоять близько плютократичні, оліґархічні і т. и.; вони звичайно комбінуються. Перші обстоюють засаду: рівні права для всіх, другі засаду привілеїв, „скріплених прав“ для деяких. В теорії консеквенцією другого роду цих партій являється автаркія (монархія). В практиці це не конче так виглядає, бо монарх часто нівелює привілеї тих, які під фірмою демократії всякими обманствами й корупцією мають фактичні привілеї. Тут джерело зітхання до монархії темних мас, які не мають змоги оборонитися перед над'ужиттями т. зв. демократії.

VII. В найновіщих часах виринули або закроюються зовсім нові партії:

1. Оперті виключно на господарських інтересах певних навіть дрібних фахових груп або слоїв населення. Долю їх забезпечить мабуть пропорціональна система.

2. Від коли загранична політика перестала бути справою правительства, а стає чим раз більше справою цілого народу (особливо діється це скорим темпом від останньої війни), — закроюються нові партії під впливом заграничної політики. Це партії виразно імперіялістичні й пацифістичні та партії, що змагають до певних означених союзів.

3. Большевизм витворює новий тип партії. Та з оцінкою і навіть з научною характеристикою її треба вижидати на дальший розвиток подій, якщо большевизм удержиться.

З того всього можемо прийти до таких висновків:

1. Повстання й розвиток партій вимагає певної свободи.

2. Партії це орґанізації, конечні як природний вислів ріжних світоглядів, інтересів і індивідуальностей та школи для державних діячів.

3. Партії хосенні тоді, коли не забувають, що вони часть цілого, і тому мають служити цілости, обстоюючи й свої частинні інтереси.

4. Найздоровіше політичне життя єсть там, де є тривкі політичні партії, супроти чого вічні зміни партій і сектантські розколи приносять шкоду загалові.

5. Для виховання партійних а тим самим державних діячів треба вироблення с в о г о світогляду й відповідної літератури, передовсім про історію партії.

6. Все це в українських партіях щойно починає творитися.

Степан Рудницький.

До основ українського націоналізму.

8. Основи й розвиток нашої історичної традиції.

В нинішних часах, коли поняття історії як науки так високо розвилося, дійсно трудно бути безоглядним приклонником тези: historia est magistra vitae. Та коли розглянемося в історії нетільки деяких „великих“ держав чи навіть культурних кругів (як це робить нинішня „всесвітня історія“), але в історії дійсно всіх н а р о д і в, також тих, котрим з ріжних причин не поталанило стати „великими“, побачимо, що старий латинський афоризм таки має за собою хоч не всю, та багато правди. Бо історія сама по собі, правда, не вчить жити ні одиниці ні народу. Але вона досліджує, що було й як воно відбувалося, і тим робом дає спромогу пізнати динамічно й ґенетично розвиткову лінію дотичного народу.

Також і ця спромога не є нова. Хоч і як основно перезнавби хто історію рідного народу, то таки не потрапить поставити ніяких витичних лінії не то для злободневної „дрібної" політики, але й для політики на дальшу мету. Сама історія показує, що звичайно великі політики не бували великими істориками, історики політиками. Виїмки від цього майже-закону дуже нечисленні (пр. Адольф П'єр). Бо розвиткова лінія кожного народу чи держави це дуже скомплікована кривина. Дрібних і найдрібніщих її закутів не може виворожити хочби й який учений історик. Хибань тільки великі закрути цеї кривини доступні людському передбаченню. Та й то тільки в части на основі самого історичного знання . . .

Український нарід належить до тих народів, що їм не поталанило стати історично „великими" й заснувати одну з великих світових держав. Історичний розвиток нашого народу відбувався по вчасній утраті державної самостійности цілими довгими століттями в такій глибокій тіни чужих, щасливіших народів, що світова наука ще й тепер сама не знає, чи має нас і нашу історію визнати самостійними й окремішними від московського чи польського народу й історії, чи ні. Ця обставина має для наших політичних змагань дуже погані наслідки. Бо наша молода наука мусить тяжко боротися в самому науковому світі, щойно за визнання України й українського народу самостійними одиницями й ломити старі наукові „забобони" в найвищих наукових кругах. І то тепер в XX-ому столітті, коли про самостійність безлічи менчих і молодших народів знає всякий пересічний інтеліґент!

Та є в цій обставині і свої добрі, ба й дуже добрі сторони. Українці жили довгі століття як більше чи менче недержавний нарід. Для їх історії втерті схеми ніяк не хотіли надобитись. Треба було українським історикам шукати нових доріг, нових метод. Не державна історія стала предметом їхніх дослідів, а народня. При таких обставинах соціяльні, духово-культурні сторони історичного розвитку мусіли в нас дуже швидко стати центрами уваги історичних дослідників. А саме досліди, в ці сторони звернені, дають дуже гарні матеріяли для збагнення розвиткової лінії народу.

На жаль, тільки дуже нікчемні окрушки вислідів праці українських істориків перейшли в цю безмежно дрібну суму історичного знання, яке є в иншої інтеліґентської громади і творить історично-традиційну сторону її національного почування.

Історія української історично-політичної традиції таксамо стара як така-ж історія инших великих европейських народів. Уже в давних літописях княжої доби зустрічаємо безсумнівні докази істнування живої історично-політичної традиції серед нашого народу. Тесаме можна сказати про литовсько-руські часи, хоч страшне татарське лихоліття вже вспіло добре підко-

сити українську національну культуру. Ще більше її зруйнувало польське лихоліття, так що до Хмельниччини козацтво, головний політично активний чинник українського народу, показує тільки дуже незначні сліди староукраїнської історично-політичної традиції. Що більше, воно поруч тієї політичної традиції княжих часів основує нову своєрідну чисто козацьку традицію.

Ґеній Хмельницького по части теж і розум деяких його наслідників: Виговського, Дорошенка, Мазепи старався стару й нову традицію звести в одно русло. Передчасна смерть Хмельницького підірвала ці старання в самому їх почині. А потім прийшли ворожі впливи „Руїни": воєнні й культурні. Вони знищили протягом XVIII-го століття українські історично-політичні традиції так сильно, що тільки нужденні їх останки водилися серед тодішньої української інтеліґенції. Задержав її тільки простолюдин у своїх історично-політичних думах і переказах.

Із цих дуже невеликих останків відродилася українська історично-політична традиція в XIX. віці. Що саме відіграло головну ролю в цьому відродженні: чи ця кришка старої традиції в нецілком ще змосковщених і спольщених старшинськик і шляхецьких родах України, чи величня народня словесність — декому не легко рішити. Мені особисто здається, що національно-політичний рух такої величини як український XIX. віку не міг вирости на кволій основі декількох старих книжок про „борбу благородного козацькоруського народа с Польщею", балагульства, витребеньок чи що. Він міг вирости тільки на широкій, як український степ, основі народньої поетичної традиції про старі часи на Україні.

Без сумніву годі собі подумати історично політичних творів відновленої української літератури без Історії Русов, козацьких літописей і т. и., які читали українські письменники. Сліди цеї колишньої літератури видні на кождому місці, перед усього в солодкаво-млявій романтичності. Та вплив народньої словесності цілком придавлює ці книжні ремінісценції.

Перший і найвищий провідний стовп повітньої історично-політичної традиції українського народу це Шевченко.

Що правда наші літературні критики нераз позволяють собі дуже „критично" дивитись на ідеї політичних творів Шевченка і приписують їм уже тільки історичну вартість. Та коли поглянемо на них оком незатемненим усякою літературною тарабарщиною, легко побачимо, що Ш е в ч е н к о ц е д і й с н о б а т ь к о н о в і т н ь о ї і с т о р и ч н о - п о л і т и ч н о ї т р а д и ц і ї у к р а ї н с ь к о г о н а р о д у. Вислів: б е з Ш е в ч е н к а н е м а м о д е р н о г о у к р а ї н с т в а дуже близький до абсолютної правди. Ґеніальна інтуіція вповні заступила в Шевченка глибину історично-політичних студій. Дивлючись на справу без обиняків, можемо сміло сказати, що нинішне українство тільки в дрібницях вийшло понад національно політичну ідеольоґію Шевченка. В деяких головних справах воно не то, що не пішло

вперед, але навіть не досягло його... саме ці наймаркантніщі висловц Шевченкового „Посланія“ є ще й нині дуже, дуже актуальні. Тільки адреси змінити!

Дальші етапи розвитку новітньої нашої традиції зазначують з одної сторони історики як Костомарів, Куліш, Антонович, Грушівський, з другої сторони суспільники і політики як Драгоманів, Франко... За їх працю наша історична традиція поширилась і поглибилась дуже значно. Та цей надійний розвиток підкосили з кінцем XIX-го і початком XX-го століття ріжномастні універсалізми. Вони розвельможнились по Україні дуже швидко завдяки низькому ступіневі освіти серед української інтеліґенції й великій недостачі національного почування серед неї-ж. Немов бурян на родючій чорноземній ниві... Це-ж було багато лекше прочитати одну чи дві тоненьких брошурок і стати марксістом цього чи того толку, ревізіоністом, соціялдемократом, соціялреволюціонером, комуністом чи що, як довбатись з трудом і затратою часу по українській історії, ґеоґрафії і т. и. до того ще так нерозробленій і виробляти собі самостійний історично-політичний і суспільно-економічний світогляд. Наш брат спосібний та лінивий. Брошурки ріжних „єдиноспасаємих“ універсалізмів дуже йому приподобились. Ось: і політично тямучим чоловіком стану і ступлю на шляхи всесвітнього поступу і... не коштуватиме це праці!

І намножилося по Україні всіляких ...істів до несхочу. Всі з „великих слів великою силою“ на устах. Та всі ці слова, на жаль, із „чужого поля“. Вони розрослись на українській ниві дуже гарно, деякі навіть зацвіли й видали ріжнородні „пахощі“. Та видати корисних овочів вони не змогли так як пальма не стане родити на Україні й наша яблунька на Суматрі... Вислід був тільки один — неґативний:

Універсалізми заглушили розвиток української національної ідеї і неслихано утруднили будову української державности!

(Далі буде).

Станислав Дністрянський.

Нові проєкти української конституції.

III.

(Кінець.)

У цій кінцевій розвідці припало мені обговорити головні діли правительственного проєкту про державну владу в арт, 54—158. Загальну критику тих постанов подано вже в І. розвідці, тому не багато й лишається мені ще доповісти. Заки одначе приступлю до дальших постанов проєкту чергою поодиноких головних ділів, мушу на хвилину з'упинитися на термінольоґії.

Другий проєкт приняв назву „влада“ загально не лише на означення повноти всіх тих прероґатив, які прислугують найвищим чинникам держави щодо

начальної керми громадянами та всею державою, але й до поодиноких обмежених компетенційно відділів державного апарату, називаючи їх „законодавчою, виконавчою і судейською владою“. У цьому термінольоґічному питанні добачую перемішання двох державно-правних понять, що їх розділювали вже Римляне, говорячи раз про imperium, а вдруге про potestas. Imperium — це право розказувати в державних справах усім горожанам, це повнота того, що лежить у праві кермувати державою; те ми називаємо владою; натомісць заступництво загальної волі в поодиноких відділах державної влади з обмеженою компетенцією, це відповідає римській potestas, та по українськи називається власть; тому повинно казатися: державна влада прислугує українському народові та визначеним його орґанам; а дальше: ця влада має законодатну, виконуючу та судейську власть.

Ad IV. Четвертий головний діл обіймає арт. 54—105 під наголовком: „Державна Рада і Державний Сойм“. Дивно вражає, що під цим наголовком говориться майже виключно про Державний Сойм, а лише принагідно про Державну Раду, хоча в арт. 2 було сказано, що повноту влади здійснює в справах законодатної власти Державна Рада, а не Державний Сойм. У цілому числі 52 артикулів згадується про Державну Раду тільки у вступному арт. 54: „Законодавча влада в Українській Державі належить до Державної Ради, що її вибірається на підставі засад, зазначених в арт. 3.“ Після цеї постанови каже арт. 55, 1. реч.: „До часу скликання першої Державної Ради, законодавча влада належить Державному Сойму.“ — та від тої хвилини говориться лише про орґанізацію Державного Сойму з одним одніським виїмком арт. 59, який постановляє: „Державний Сойм можна розвязати тільки тоді, коли буде обрано першу Державну Раду Української Народньої Республіки. Тим самим наказом, який видано в спосіб, зазначений в арт. 58, що ним розвязується Державний Сойм, скликається рівночасно перша Державна Рада на першу її сесію.“ Ось і все, що в цьому головному ділі, який по свому наголовку повинен подати в першому ряді орґанізацію і компетенцію Державної Ради, сказано взагалі про Державну Раду. Як далеко сягає мій правничий досвід, в ніякому леґіслятивному творі я такої системи не стрічав. Таксамо й в дальших головних ділах (V—IX) говориться принціпіяльно лише про Державний Сойм, а не про Державну Раду. Про цю останню находимо несподівану згадку в арт. 110, що Голова Держави має право „скликувати, відмикати і замикати не лише Державний Сойм, але й Державну Раду (не знати, чому нагло редактори при цій постанові нагадали собі Державну Раду, не згадуючи перед тим нігде про якунебудь анальоґію між Державним Соймом і Державною Радою), а опісля ще в арт. 119, в якому говориться про вибір першого Голови Держави. Про це, як має виглядати організація Державної Ради, на якій має опиратися на думку проєкту „демократично-республіканський устрій на основах парляментаризму“ (арт. 1—3), дізнаємося аж під кінець конституційної грамоти в „Переходових і кінцевих постановах“ (X. головний діл), а саме щойно в арт. 154, який постановляє: „Всі артикули сього Основного Державного Закону (Конституції), що стосуються до Державного Сойму, прикладається також і до Державної Ради до часу зміни останнього Основного Державного Закону“.

Очевидно, що отся техніка проєкту не видержує ніякої критики. І при укладі конституційної грамоти треба бути „чесним з собою.“ Пощож манити когонебудь фразами демократизму, республіканізму та парляментаризму, та прикрашати, що переведеся його в Державній Раді, а між тим цілу конституцію основувати на Державнім Соймі без огляду на означені принціпи? Чи не ліпше сказати правду в очі: Законодатна власть належить Державному Соймові, та не згадувати нічого про Державну Раду, аж у кінцевих постановах як про „музику будучности“?

А тепер декілька слів про Державний Сойм проєкту. Само назва „сойм“ на державне репрезентаційне тіло дуже несимпатична. Історія польських а опісля галицьких соймів не заохочує до наслідування подібних експериментів. Чи в нас брак відповідних назв, щоб аж запозичуватися у инших народів?

Про важнійші постанови цього головного ділу я розказував уже в попередних розвідках, та не вважаю за вказане передавати змісту поодиноких поста-

нов, так як вони не містять у собі нічого оріґінального, хіба те, що є справді злишне та не належить по суті до конституційної грамоти. Зачислюю сюди перш за все усі тексти присяг, які находяться в проєкті (арт. 60, 119); дальше постанову арт. 61 про „відповідні комісії“, так як ці постанови належать по своїй вдачі до діловідного приписника парляменту; таксамо до приписника належать постанови арт. 65 про посвідки на вступ до Державного Сойму, арт. 68 про „постійне утримання та зворот подорожніх коштів“ і т. д., арт. 93—95 про поступовання з петиціями та інтерпеляціями; вкінці злишня єсть постанова арт. 81 про початок правної сили законів.

Залежність Державного Сойму від Голови Держави іде за далеко: напр навіть тимчасові перерви парляментарної сесії має право призначувати Голова Держави (арт. 58, 7 відст.).

Правда, що на основі арт. 55 до часу скликання першої Державної Ради законодатна власть припадає Державному Соймові, але через те, що про обсяг законодатної власти взагалі не сказано нічого, мусимо мимохіть прийти до висновку, що по думці проєкту законодатна власть має обмежитися до тих законів, які заповіджено в конституційній грямоті, а з осібна до тих, про які видають приписи арт. 83—92. В цих останніх постановах говориться про податки та публичні оплати, про щорічний державний бюджет, про державні позички, продажу, обмін та обтяжування державного нерухомого майна чи прийняття державної запоруки, про щорічний військовий контиґент і про міжнародні торгові і митні договори та міжнародній арбітраж. Про дальший обсяг законодатної власти тут не говориться — та коли питаємо, яка цьому може бути причина, то насувається нам гадка, що проєкт дійсно хотів обмежити законодатну діяльність державного сойму, бо представляв собі його тільки як перехідну стадію до дефінітивного парляментарного ладу, себ-то до пізнійшої державної ради. Виходило б із того, що автори проєкту вважали державний сойм як передпарлямент.

Колиж вони справді хотіли Державному Соймові признати характер передпарляменту, то повинні були це недвозначно зазначити. Натомісць вони склали богато постанов, що противляться вдачі передпарляменту. Головною основою передпарляменту мусить бути виборна система, на якій малиб перевестися вибори до нього: але таких постанов нема в проєкті, бо має їх видати щойно окремий (звичайний) закон (арт. 55, 2. реч.) Таксамо нема нігде згадки, як довго має функціонувати Державний Сойм — та Голова Держави може його скликати „на першу сесію як і на сесії наступні“ (арт. 58, відст. 1) без обмеження числа сесій, та без обмеження цих завдань, які мавби передпарламент сповнити. Вкінці розминається Державний Сойм проєкту з головним призначенням передпарляменту. затвердити конституцію для цілої держави, або дати її новий зміст, бо, як уже сказано, Державний Сойм не має права, в конституції чогонебуть змінювати, та про неї щонебудь ухвалювати. Так справді незнати, який правний твір маємо перед собою — чи передпарлямент з обмеженою метою, чи справжній парлямент на неозначений час, поки Голова Держави не схоче нагло змінити вивіску Державного Сойму на Державну Раду та дасть через те цій останній можність утворити парляментарне тіло на нових правних основах (арт. 153). Такого твору та нічого подібного не знає ніодна модерна конституційна грамота.

Між поодинокими постановами проєкту бачимо давну систему провірки виборів через сам державний Сойм (арт. 63), яку супроти новіщої теорії слідувало заступити системою провірки через окремий провірчий суд. У постановах про недоторканність членів Державного Сойму (арт. 70) не бачу причини, чому „пізніще обраний член Державного Сойму користується з недоторканности від хвилі свого обрання“, між тим коли члени, вибрані при звичайних виборах, можуть користуватися правом недоторканности щойно „від хвилі, коли у Вістнику Державних Законів буде оголошено наказ Голови Держави про скликання Державного Сойму“; та гадаю, що право недоторканности послів можна признати загально від хвилі вибору. Добра є постанова арт. 72, що „член Державного Сойму не може купувати ані брати в аренду державні добра, або приймати державні роботи чи достави; не може він рівнож одержувати державних концесій.“

Постанова арт. 73 про прилюдність засідань Державного Сойму заходить непотрібно в подробиці, замісць подавати загальний принцип.

Таксамо непотрібне єсть кінцеве речення арт. 75 про підписи на законодатних внесках членів Державного Сойму.

Дуже вузька є сама постанова арт. 75 про „право законодавчого починку“, яке має прислугувати тільки Голові Держави, Раді міністрів і членам Державного Сойму; в демократичній державі повинно це право прислугувати також фаховим орґанізаціям і широким верствам населення на основі окремих правних приписів (пор. швайцарську конституцію).

Постанова арт. 76, що „засідання Державного Сойму є дійсні в разі присутности половини обраних членів“ є in thesi оправдана; парляментарний досвід однак доказує, що in praxi нелегко її перевести — тому булоб ліпше цю постанову, що доторкає внутрішнього діловоду парляменту, перенести до приписника.

Про оповістку законів є в арт. 78 і f. припис, що „перед текстом закону належить зазначити, що його ухвалив Державний Сойм згідно з постановами артикулів 55, 57, 77 і 78“. Ця бюрократична постанова нагадує систему з недавних часів австрійської монархії — не надаєся до рецепції. Те саме відноситься до кінцевої постанови арт. 79.

Арт. 79 нормує право вета (veto) Голови Держави супроти постанов Державного Сойму; вони є на загал влучні, тільки подробиці належать по своїй суті до окремого основного закона.

На увагу заслугує установа державної контролі в арт. 89. Годі однак погодитися з языковою тавтольоґією першого відступу, де кажеться: „Контроль над цілим державно фінансовим господарством виконує Державний Контроль на чолі з державним контрольором“. Усі дальші відступи крім 4. є, по мойому, на цьому місці злишні, так як вони по своїй суті належать до окремого основного закона, що його в 5. відст. заповідає сам арт. 89. Поверх цього годі згодитися на те, щоби державного контрольора призначував Голова Держави на внесок Голови Державного Сойму, зваживши, що становище Голови Державного Сойму не дає ніякої основи до того, щоби він, а не сам Державний Сойм мав висказати про дотичну особу свою гадку.

Арт. 97 постановляє: „Державний Сойм може утворювати окремі комісії з своїх членів, щоб з'ясувати та усталити факти певної справи. Може надати сим комісіям право викликати свідків та знавців, щоб вони зложили устно або на письмі, свої свідчення під присягою, або без присяги, додержуючися відповідних постанов судового поступовання“. Ця постанова, що являється дуже незручною фотоґрафією анґлійського парляментаризму, зносить у свому загальному сформулюванні та просто неюридично зложеному тексті („усталити факти певної справи!“) правне становище судейської власти. Значить, парлямент може, коли схоче та в яких справах схоче, перейти над судейською властю до денного порядку і установляти комісії, які вибирали б собі довільно справи до судження, та судити їх по свойому, зберігаючи лише „відповідні“ постанови судового поступовання. Така система впровадила б лише непевність правного ладу, та задніми дверми повернула би часи давно вже знесеної „кабінетової юстиції“, хоча в иншій, мовляв модерній формі! Таку постанову вважаю вельми небезпечною, та остерігаю перед її приняттям до конституційної грамоти.

Проєкт розводиться широко про відповідальність Голови Держави і міністрів перед найвищим державним судом (арт. 98—104). Державний Сойм може кваліфікованою більшістю голосів поставити Голову Держави та й міністрів в стан обвинування, а саме Голову Держави „за державну зраду і порушення основного державного закону“, а міністрів крім того ще й за „службові злочини“ (арт. 98, 101). Ще єсть одна ріжниця що до відповідальности, а саме „Голова Держави не відповідає перед звичайними карними судами“ (арт. 98 і. f.), між тим, коли міністри „за звичайні злочини та провини карного закону відповідають перед звичайним карним судом“ (арт. 101 і. f.). Арт. 103 говорить точно про склад Найвищого Державного Суду про переведення слідства, про засуд і про наслідки засуду. По мойому, лише наслідки засуду належать по своїй суті до

конституційної грамоти — другі подробиці, таксамо як взагалі точне переведення відповідальности державних функціонерів належить до окремого основного закону.

Ad V і VI. Арт. 106—132 нормують виконуючу центральну владу держави. Вона прислугує по проєкту Голові Держави і Раді міністрів. „Сю владу виконують вони самі і через підлеглі їм уряди. Голова Держави має вищий догляд за законностю урядування“ (арт. 106). Він сам має право видавати накази, не питаючи Ради міністрів, але ці накази мусять мати крім його підпису ще й підпис „відповідного міністра, який своїм підписом бере на себе відповідальність перед Державним Соймом за законність наказу“. (Арт. 108). Та нігде не кажеться, які є матеріяльні вимоги до того, щоби наказ був законним, а постанова арт. 80 не дає до того ніяких трівких підстав. Голова Держави не відповідає перед Державним Соймом; натомісць відповідають перед Державним Соймом „міністри і керуючі міністерствами, кожний в своїм обсязі ділання, за згідність усіх урядових актів Голови Держави та власних урядових актів з законами, а також за законний бік справ в підлеглих їм галузях адміністрації. Крім того Рада міністрів відповідає солідарно перед Державним Соймом за загальний напрям політики“ (арт. 120).

Голова Держави „скликає, відмикає і замикає сесії Державного Сойму і розвязує Державний Сойм“ (арт. 110); він санкціонує закони, ухвалені Державним Соймом“ (арт. 78, 108), та має супроти ухвалених законів обмежене право вета (veto). Він на внесення Голови Державного Сойму (чому не самого Сойму?) іменує та звільняє Голову Ради міністрів, а на внесення останнього всіх инших міністрів або керуючих міністерствами (арт. 111); він іменує та звільняє вищих державних урядовців, старшин та професорів вищих шкіл (арт. 112), іменує епископів і вищих церковних достойників на внесок міністра ісповідань за попередньою ухвалою Ради міністрів (арт. 113) (годі зрозуміти, чому тут так скомплікований процес!); він „нагороджує почесними відзнаками, згідно з постановами відповідних законів (арт. 114. Ось на що мають бути відповідні закони!). Загалом усі ті постанови про іменування поодиноких чинів не належать до конституційної ґрамоти, тільки до окремих законів. „Голова Держави є Головним Отаманом всіх оружних сил Української Держави на суші, морі та повітрі. Начальне командування над дієвою армією підчас війни обіймає тільки фаховий ґенерал, призначений Головою Держави на внесення Голови Ради міністрів“ (арт. 115). „Голова Держави виповідає війну за ухвалою Державного Сойму“ (арт. 116, 3. відст.). „Голова Держави приймає та акредитує диплеьоматичних представників чужих держав. Він іменем Української Держави складає умови з чужими державами.“ (Арт. 116, 1. і 2. реч.) Про компетенцію Державного Сойму в справі міжнародніх договорів була мова під IV. „Голова Держави має право помилування та амністії“ (арт. 117).

„При Голові Держави є окрема канцелярія з управителем на чолі“ (арт. 109). Постанова арт. 118 про „утримання з державних фондів“ є на цьому місці злишня.

Важна є вкінці постанова арт. 107, що „Головою Української Держави може бути кожний громадянин українського походження, православної віри, не молодший 35 років, що має всі права цивільні та політичні“, тільки годі зрозуміти, чому є обмеження щодо віроісповідання, коли рівночасно проголошено зрівнання всіх віроісповідань (арт. 24, 25). Сюди належать також обмеження арт. 118, щодо инших урядів чи заробітків і щодо того, що Голова Держави не може бути членом Державного Сойму. Натомісць останнє речення арт. 118 є непотрібним повторюванням постанов арт. 98 і 103.

В І. проєкті Д-ра Барана вичислено поодинокі міністерства (арт. 115). В II. проєкті залишено те, та намісць того сказано лише, що Рада міністрів складається з Голови і відповідних міністрів. Тільки ДержавнийСойм має право збільшити, або зменшити кількість міністрів шляхом окремого закону, тимже способом визначає він і обсяг ділання поодиноких міністерств“ (арт. 121). Це велика хиба II. проєкту супроти першого, так як склад міністерства належить до найважніймих точок конституції.

Голова Ради міністрів „не обіймає міністерського уряду. Така постанова відповідає щоправда англійській системі — чи можна її погодити з засадами економіки, є велике питання. Та взагалі беручи, проєкт не оглядався на засади економіки, та наплодив таку тьму тьменну ріжних урядів і підурядів при централах, що годі по цій системі розділити справжню компетенцію між ними. Пригадаю тут це, на що я вказував у І. розвідці. Додам на цьому місці, що слідує:

Не сказано, яке є відношення між міністрами і „керуючими міністерством“ — так що мимоволі насувається питання, що мають взагалі робити міністри, коли другі особи мають „керувати“ міністерствами? Зважмо, що мають ще бути „товариші“ утомлених міністрів та директори департаментів міністерств! Пригадується мимоволі той час, коли в самому міністерстві внутрішніх справ мало бути в Подільському Камянці поверх 900 осіб, коли між тим зараз у найближчій віддалі від Камянця не було ані сліду якогонебудь уряду. Вже крайня пора з тою системою раз на завсіди покінчити!

Арт. 130 і 131 відділюють „адміністрацію від суду,“ та згадують про поступовання в адміністраційних справах. Те, що проєкт говорить взагалі про Найвищий Адміністраційний Суд, основано на системі колишнього австрійського права. Це перестаріла система, що про її зміну говориться вже давно в Австрії; її треба основно змінити та на инших принціпах поставити. До того слідує й достроїти питання про компетенційні спори між судовими па адміністраційними властями (арт. 132).

Ad VII. Одно з найважнійших питань цілого державного життя, себто про „самоврядування“, порішено в проєкті в трьох дуже скупих артикулах. Перше речення арт. 133 намагається подати загальний принціп „самоврядування“, як слідує: „Громади, волости, містечка, міста, повіти та вищі одиниці самоврядування користуються з автономії щодо вирішення питань про місцеві добра та потреби в межах своєї території, оскільки державна адміністрація, або відповідна більша одиниця самоврядування не прилучила певної справи до свого обсягу ділання“. Це не принціп, але якраз брак усякого принціпу, брак провідної думки, тільки закріплення анархії, або безграничної самоволі т. зв. „більших одиниць“. Чи і оскільки автономія обіймає також леґіслятивні функції? Який є обсяг „питань про місцеві добра та потреби“? Яке є основне правне відношення „громад, волостей, містечок, міст, повітів та вищих одиниць самоврядування“ (яких!) поміж собою і до центральної державної влади? Це дуже важні о с н о в н і питання, про які мусить конституційна ґрамота рішити, оскільки не хоче справді віддати „самоврядування“ на поталу. Тут не можна покликуватися на „окремий закон“, як це робить проєкт. Арт. 134 постановляє, що згадані одиниці „самоврядування“ мають свої виборні установи. Чейже й це належить до конституційної ґрамоти зазначити, що виборна система єсть в основі та сама, як при центральній владі? Та, на жаль, проєкт відкинув цей принціп, та вчасти прийняв обмеження, а в другій части (щодо повітів) проголосив посередню систему виборів. Коротко кажучи: розділ про „самоврядування“ належить до найгірших у цілому проєкті. З язикового боку не дуже згоджуюся з модним тепер висловом: „самоврядування“, не лише тому, що слово довге і не дуже звучне, але й тому, що в суті річи не є діло в тому, щоби самому „урядовати“, але в тому, щоби вести управу, себ-то управляти (анальоґія: управа ріллі). Тому мені ліпше подобаєся слово: „самоуправа“.

Ad VIII і IX. Постанови проєкту про суди й про оборону держави не приносять нічого нового, натомісць дещо перестарілого та під демократичний лад непідходячого, а притім дещо злишнього.

До конституційної ґрамоти не належать постанови арт. 137, 138, 140, 142, 143, 147 1. реч. — 150. 2. реч. Вони є, на мою думку, тут злишні.

Дуже незручна є стилізація арт. 139 про усунення суддів з уряду, бо перше говориться про можність х в и л е в о г о його усунення при передачі їхньої „справи“ (якої справи?) належному суду, а щойно опісля не допускається дефінітівного усунення суддів з посади без судового засуду.

Постанова арт. 141, що суди не мають права оспорювати законів, навіть тоді, коли вони противляться конституції, не відповідає справжнім демократичним

принціпам, оскільки не заведено окремої інституції, яка малаб берігти конституційних принціпів не лише проти незаконної екзекутиви, але й проти такої леґіслятиви, що, не оглядаючися на запоруку конституції, ломить її довільно.

Таксамо ретроградна є постанова арт. 148, що „військові особи на час своєї служби за злочини та провини відповідають перед військовими судами на підставі постанов окремого Військового Карного Статуту“.

Ad X. Про „переходові і кінцеві постанови“ була вже вище мова — тому лишається мені вказати на це, що було вже сказано.

* * *

На тім кінчу мої критичні замітки. Але підчас писання моєї розвідки зайшли такі події на Вкраїні, які матимуть рішучий вплив на уклад майбутньої конституції.

Маю на думці заяву мін. Саліковського в „Українській Думці“ (у Львові), що Рада міністрів висказалася за затвердженням конституції через нарід. Уважаю цей погляд вірним, але з другого боку гадаю, що проєкт конституції слідує зложити так, щоби поставив трівкі основи цілого конституційного життя, а з осібна щоби признав народові право участи в порішенні цього питання та в виборі верховної державної влади.

Тому годі спішитися з такими проєктами, які ми мали якраз перед собою. Гадаю, що й мої замітки не підуть на марне. Треба основно переробити й передумати конституційну ґрамоту, та відкинути всякі особисті згляди чи бажання, і створити справді таке діло, яке відповість духові і традиціям цілого нашого народу.

Соломон Гольдельман.

В справі українсько-жидівських відносин.

Лист пятий.

Українсько-жидівські відносини у Галичині.

Мій друже!

Вже майже місяць пройшов, як я з оказією надіслав тобі великого листа. За цей час, як тут передавали, Винницю встигли заняти большевики, також Проскурів і Кам'янець.

Так що лист той попаде або до тебе, або до большевиків. В цьому випадку він остаточно закріпить за мною на Вкраїні славу „контр-революціонера“.

Це тоді, коли ми тут з М. Ю. весь час жалкуємо, що не залишилися на Вкраїни. Чомусь нам тут здається, що і під большевицькою владою наша праця могла бути корисна для тих, яких ми хочемо представляти, і для того, чого ми хочемо досягти.

Можливо, що ми тут здорово помиляємося. Практичного значіння це власне не має. Бо М. Ю. після невдалого експеріменту редаґування опозіційної до місцевого правительства ґазети посидів трохи у „національній“ вязниці і мусить виїхати за кордон.

А я напевно не поїду туди. Хоч Ревуцький, який разом з Шаповалом, Грушевським і групою кооператорів, їде до Праги, дуже і мене заохочує їхати з ними.

Але мене тягне на схід, до дому, до своїх. Що я маю робити в тій Празі? Коли я тут у Галичині почуваю себе еміґрантом, хоч працюю в партії, мав вже пару публичних відчитів і т. д., то що буде вже далі, за кордоном?

Ні, я поїду на схід при першій можливости, як тільки відкриється там можливість вільної політичної праці.

Тут поширені чутки про новий соціялістичний кабінет, який ніби то заклався у Рівному. Одноразово запевняють, що українські війська наближуються до Київа.

Коли одержу більш певні і точні відомости, вирішу, що маю робити.

В кожному разі безпосередно до большевиків я не поїду, поки я не буду ґарантований, що не буду примушений кривити душею і признавати за добре те, що завше числив за зле.

Як не кепсько почувати себе політичним еміґрантом, як не впливає примиряюче з большевизмом це почуття на мене та й на инших, всеж не можу переконати себе в тому, що панування чужої, хоч і соціялістичної, влади на Вкраїні може привести до чого небудь путнього, чи що диктатура скількох відсотків російського робітництва доведе нас до соціялізму.

Видко я дійсно уродився „контрреволюціонером"!

Отже, можливо, що через яких небудь пару тижнів я напишу тобі з Рівного, а може пізніше дістанусь і до Винниці. Помріяти не забороняється. А поки що сумно було Пасху справляти тут далеко від близьких, серед чужих. Ще счастя, що як раз на перші дні нашої Пасхи тут відбувались концерти Української Капелі Кошиця. Враження навіть у мене, людини далекої від розуміння музики і зовсім незнайомої з українською піснею, незабутнє. Для кожного націоналіста, незалежно від народности, слухати ці українські співи велика втіха.

... Але треба тобі написати більш докладно про місцеве життя, згідно моїй обіцянці в попередньому листі. Отже почну з українсько-жидівських відносин.

* * *

Тут ці відносини не зовсім такі, як на Великій Україні.

Тут вже щось зроблено в бік зближення національної політики і тих і других ще за часи перших загальних виборів до австрійського рейхсрату.

Антіукраїнська політика Поляків, з одного боку, і їх антісемітська робота, з другого, мимоволі зближує національні елементи Українців і Жидів головне — кола народні, демократичні. Кола буржуазні та поміщичі серед Жидів, (останніх тут досить значний відсоток) навпаки заховали до цього часу свою польськість, але ці кола разом з тим належать до ассіміляційних верств жидівства, вплив яких з розвитком національного, сіоністичного і соціялістичного руху все зменшується.

Цікаво, що з переходом влади в Галичині, після перевороту в листопаді, до Українців, ці жидівські кола почали зовні ніби пристосовуватися до нових обставин, почали зовні „націоналізуватися", але фактично вони продовжують вести свою польську лінію і це під їх впливом жидівська національна рада заняла таку невиразну позіцію що до українсько-польської війни, оголосивши нейтралітет жидівськоі людности Галичини в цій війні.

Українська Національна Рада, проголошуючи себе державним керовником Галичини, одноразово урочисто визнала національні права жидівського населення Галичини і запропонувала йому прийняти участь в Національній Раді у відповідній кількости.

Це був виключний в історії австрійсько-галицького жидівства мент, коли щирою політикою до української більшости можно було досягти повної національно-персональної автономії для жидівської меншости.

Хто знайомий хоч трохи зі становищем Жидів яко нації в старій Австрії, особливо у Галичині під орудою Поляків; хто пригадує, як там визнавалися цілих десять націй і навіть на паперових грошах друкувалась назва кредиток на десяти мовах, але крім одної — жидівської; хто пригадує недавнє минуле, коли в Галичині Поляки зараховували Жидів до себе, Німці в Буковині до себе, а Чехи в Богемії кликали їх до себе; хто пригадує, як заборонялось тим Жидам — Жидами себе числити; хто пригадує, скілька мук і бійок витримали жидівські студенти львівського университету за намір реґіструватися яко Жиди, чи там заявляти рідною мовою — жидівську, чи як поводилась влада з жидівськими народними масами в часи перепісів населення, коли їх з примусу записували чи то до Поляків (за що на них обурювались Українці), чи до Німців (за що їх ненавиділи Чехи) — той зрозуміє принціпову важність цієї постанови Національної Української Ради Галичини. Той теж зрозуміє те враження, яке

мало зробити оголошення жидівського нейтралітету в війні за національне визволення, що була після тої постанови Української Нац. Ради, власно також боротьбою за національні права жидівської нації в Ґаличині.

Це було першим проломом між двома народами, який був зроблений в самому початку доби самостійного національно-державного життя українського народу на Галичині. Той пролом не відповідав а ні настрою, а ні інтересам жидівських народних мас, був зроблений орґанізацією, що не базувалась на виявленій волі народній і під впливом ассіміляторських польськофільських кол, кол буржуазних і інтеллігентських, що зуміли затримати провід жидівської політики в своїх руках після розвалу старої Австрії і відступу польської шляхти.

Так саме, як українська національна інтеліґенція на Галичині: бувші посли до рейхсрату і галицького сойму, адвокати і попи, не можуть звільнитися до цього часу від почуття поваги і страху поневоленних до бувших панів, хоч обставини рішуче змінилися, і недавні раби стали панами самім собі, на власній землі, так само, а може ще в більшій мірі, заховують жидівські громадські діячі тут почуття остраху повернення Поляків, поваги до цих людей, що століттями тримали місцеву людність під своєю панською волею, почуття непевності в тревалості української влади, що, знову, базується на нерішучій і не досить упевненій позіції самої української влади відносно Польщі, відносно Антанти, відносно боротьби за Львів та ин.

Як завше, народні верстви реаґували на нові обставини більш щиро, ніж політики, і об'ява нейтральности жидівського населення, себто, позбавлення об'овязку йти з примусу до війська не найшла відповідного відгуку. Навпаки, до війська цілком добровільно пішло богато старшин і козаків — Жидів бувшої австрійської служби.

Для мене, звикшого до більшої байдужости Жидів до української справи на Великій України, було цілком щось нове і несподіванне, хоч і надвичайно пріємне, коли я забачив в робітничій їдальні нашої партії у Станіславові десятки вояків-Жидів місцевого ґарнізону, що з'явилися на пасхальну вечерю. Ще більше їх було в місті в ці дні свята, відпущені з касарень і фронту до домів і родин.

На жаль, ці жертви наших вояків ділу українського відродження менш помітні для широких кол суспільства і навіть для урядових чинників, ніж проклямування відповідальними жидівськими колами відмови співучасти в боротьбі з історичним, страшним і ненавистним для цілого українського народу, без ріжниці кляс і думок, ворогом.

Тому шкідливі наслідки об'яви нейтралітету майже не піддаються обрахунку.

Вони замітні в усіх сферах життя, при всіх стосунках Українців з Жидами, вони виявляються в можливости обґрунтувати антисемітську аґітацію серед вояків; вони спричинилися поруч з иншими обставинами (вплив надніпрянських частин) до деяких ексцесів і грабунків, які тут бучно зовуть погромами (Тернопіль, напр.), але які — дрібниця в порівнанню з надніпрянським чи польским погромним масштабом.

Навіть державна влада поставила себе не так уважно до інтересів жидівського населення, а в своїй господарчій політиці навіть неґативно, що напевно не було би, як би з жидівського боку поведена була політика одностайности боротьби цілого населення проти спільного національного ворога, яким безперечно була і є польська шляхта для Українців і Жидів.

Адміністративна практика української влади заховала відносно Жидів польські звичаї: трактує Жидів инакше і гірше, ніж инших громадян.

Господарка державна, особливо в області харчової політики і торгу, стала на шлях своєрідної націоналізації, шкідливої, правда, не лише для Жидів, а й для цілої держави, як це завше буває при політиці штучного усунення природного господарчого чинника. А в торгу на Галичині жидівський купець і посередник є поки що й ще довго буде — природним економичним чинником. На Галичині нема инших елементів, що могли би з користю для народньої господарки заступити Жидів. А тому тутешня казенна своєрідна націоналізація, яку тут жартуючи звуть: „Хведька гандлює“, — приймає дійсно комічні форми.

Галичане мають в торговлі дуже мало досвіду, особливо в торговлі з закордоном, а між тим правительство „принціпово“ продає нафту і закупає закордонні річі „власними“ заходами, поминаючи жидівських посередників. А по за тим „власним національним гандлем“ природно знову стоять Жиди, бо просто без них технично „свої“ не знають, як ту операцію переводити. Державі ця „націоналізація“ (не большевицька! . . .) обходиться в грубий гріш. Бо мають заробити не тільки Жиди, а ще „власні сили“ і т. ч. утворюється подвійне посередництво.

До цього більш великі купці Жиди пристосувались цілком. Кожний з них має „свого“ попа, або посла (член Національної Ради), або команданта чи комісара, словом, — людину, що має певний вплив і може одержати дозвіл на вивіз вагону свічок чи нафти, чи може привезти цукор, з України або з Відня і Праги потрібні для армії річі. Відповідний дозвіл одержує цей підставний „гой“, а дальшу операцію переводить жидівській підприємець. Робить Хведька з „половини“. Але дрібним крамарям і посередникам ця система вилазить боком, бо вони не мають змоги заарендувати для свого маленького гандлю такого впливового „Хведьку“ і мусять обмежитись дрібною спекуляцією, користуючись масовою корупцією урядового апарату.

Ця корупція, яка деморалізує остаточно українську інтеллігенцію, має джерелом низьку службову платню при великій дорожнечі життя, потім понизившуся загальну моральну міць людности підчас війни, пануючу тут австрійську систему перепусток і намальовану вище господарчу політику. А ні проїхати за пару кілометрів куди-небудь, а ні перевезти щось без перепустки не можна. А без хабару перепустки не одержує ніхто, а особливо Жиди. А що тут робиться з закордоними пашпортами, то це щось вже жахливе: найдрібнійша урядовка, що має занести пас в реґістр, вимагає 200—300 корон, і платять. Плачуть, а дають. А чим вище ранґ урядовий, тим дорожче. Без пашпорту не попадеш за кордон, не будеш мати чим торгувати, а значить: заробляти. В країні ніяких товарів нема, виробництво стоїть, лише привозним і гандлюють.

В цілому, загально кажучи, жидівське населення страшно бідує. Таких голодних і обідраних масово людей у нас там не зустрінешь, навіть після погромів.

З'ясовується це бідностю Галичини в порівнянню з Великою Україною І тут і у нас жидівській посередник крамарь чи ремісник живе від контакту з селянином. Але селяне тут несчастнійший народ. Панська система визиску довела його до жахливого стану; а що не зробив пан, доконала війна і російське „христолюбиве воинство“.

Тому наш надніпрянській містечковий Жид, навіть після погрому і грабунку швидко оправляється, бо не зруйноване підставне джерело його життя — добробут селянства. Тут селянин не може годувати таку ораву посередників, яких в жидівському населенні значна більшість. Знову, у нас значно більший відсоток продуктивних елементів — ремісників і робітників, а тут серед Жидів неймовірна кількість живе, що живеться з повітря, або як тут кажуть, від бубличного торгу.

Дійсно, білого хліба тут не забачишь, а на вулицях сотки дітей і дорослих, обідраних, голодних і брудних з кошиками білих бубликів голосно і з сумнівним успіхом пропонують свій „товар“.

Як би не „національна економика“, яку я описав вже вище, а головне, як би не повна майже відрізанність Галичини від цілого світу (і тут виявляється бльокада центральних держав, Росії й України з боку Антанти), як би не повне безтовар'я, всеж деяка частина мійського населення заробляла би, а при сучасних умовах залишається продаж бубликів та спекуляція кольоровими паперчиками, т. зв. грішми на „біржі“: коронами, гривнями, карбованцями, царськими і т. д., а 40% (!) жидівського населення одержує філантропичну допомогу . . .

Звичайно, що ця спекуляція, при відрізанности від закордонного фінансово-біржевого ринку подібна каруселі; фактична користь участників цієї каруселі під великим сумнівом, а шкода для грошового обігу без жадного сумніву.

Лише дає ця „жидівська професія“ зайву підставу антісемітської агітації тих, що не вміють власними силами стан державних фінансів і справу валюти полагодити, чи тих, що завше готові в мутній воді рибки половити.

Ти розумієшь, що ні я, ні Ревуцький, попавши сюди, не могли залишитися байдужими до цих взаємовідносин.

В Галичині немає господарчих підстав для жидівсько-української ворожнечі. Не було до останніх часів також підстав політичних. Навпаки, був спільний ворожий польський фронт, себто, підстава для політичної жидівсько-української кооперації.

Таким чином, як би тут можно було привести до перегляду дотеперешньої політики, то від цього треба було би сподіватися радікальних змін в цілому, зараз такому невідрадному становищу жидівських мас.

Коли у нас, на Надніпрянщині, гостро відчувається потреба оздоровлення нашої жидівської економики, потреба продуктивізації зайвої кількости наших крамарів, посередників і безробітних „повітрових“ людей, то ще в більшій степені воно вимагається галицькою дійсностю, де ці всі люде вже докотились до стадії повної руїни і мусять бути заосмотрені повностю чи частинно філантропичною допомогою.

Цій біді можуть допомогти лише заходи державної політики. Ні філантропія, звичайно, а ні приватна ініціатива тут богато не зроблять. Лише широко задумані і в великому масштабі переведені заходи відповідних національно-державних інстітуцій, якими по законам надніпрянським являються автономні жидівськіх громади і жидівське міністерство, — в справі регулювання еміґрації, кооперативного об'єднання окремих господарчих чинників, допомоги кольонізації економично зайвих елементів і безробітної бідноти.

Але зараз не можно навіть приступити до підготовчої роботи в цих галузях, поки не досягнена головна передумова: контакт українсько-жидівський в державній роботі і закладення перших підстав державно-автономних інстітуцій жидівської народности в Західній Україні.

Що Українці охоче підуть назустріч, в цьому у нас не було сумніву. По перше, вони високо цінять відношення до них жидівства, особливо західноевропейського, навіть переоцінюють його вплив на політику Антанти, вдруге, співпраця здібної жидівської інтеллігенції була би для них безумовно дуже корисна.

Тому ми рахували потрібним звернути увагу жидівських кол на необхідність переоцінки їх позиції.

Для нас було ясно, що безпосередно вплинути на тих, які викликали помилку чи злочин нейтралітету, нам не вдасться, особливо оскілько ми обидва належимо до соціялістичного крила жидівської демократії, тим колам ворожого і чужого.

Взагалі не можно було сподіватися добровільної зміни політики буржуазних і почасти асіміляторських кол, поки ситуація в польсько-українській війні перебувала в стані невиразному.

Отже треба було звернутися до груп народних. І ми почали з власних наших товаришів, в переконанні, що таким чином примусимо також і „Бунд“ до заняття виразного оппозіційного становища відносно „Східно-галицької жидівської національної ради“ — офіціяльного орґану Жидів Західної України.

Ми зустрінули серед тутешних соціялістів і демократичних елементів цілком спріяючу атмосферу. Серед наших товаришів найшлись навіть такі, які в час листопадового перевороту робили спроби орґанізації жидівських військових частин, для боротьби на боці Українців.

Вже 23 березня „Західно-Українській Секретаріят Жидівської Соціял-Демократичної Робітничої Партії „Поалей-Ціон“ оголосив відповідну декларацію, де заявлялось, що секретаріят стоїть на ґрунті „вільної, незалежної, соборної Української Народньої Республики і буде підтримувати всі спроби її відбудови, закріплення і досягнення її самостійности в етноґрафичних кордонах“.

Це був отвертий розрив з позіцією нейтралітету жидівської Ради.

„Бунд“ скоро після того оголосив в тому ж дусі відповідну заяву на селянсько-робітничому з'їзді, що відбувався тут незабаром.

В цей самий час приступила чергова сесія Української Національної Ради до обговорювання проєкту виборчого закону до Сойму і жидівське населення стояло перед небезпекою обмеження його політичних прав, яко льоґічного висновку відмови від виконання першого громадянського об'вязку — захищати державні кордони від нападу завойовників.

В наслідок всих цих обставин мусіла жидівська Рада почати ревізію свого становища.

Почались переговори з Правительством в справі зафіксовання обіцянки Національної Ради що до жидівських національних прав. Говорять про установлення спеціяльного орґану для жидівських справ з правами віце-міністра, чи там помішника державного секретаря.

Словом, ми тут на дорозі до нових взаємовідносин . . .

* * *

Вже скілька днів лист цей лежить недокінчений, бо я все чекаю оказії, щоб відправити його на Україну.

А за цей час зайшла велика зміна.

Сюди приїхали представники нового надніпрянського уряду. Він дійсно соціялістичний, складається виключно із соціял-демократів і соціялістів-революціонерів. Привезли і декларацію уряду. Там відносно жидівських погромів новий, досить ясний і твердий тон.

„Народнє Правительство“, читаємо ми там, „всіма силами буде боротися зі всякими порушеннями спокою і ладу і винних у цьому розбійників, хуліґанів, погромщиків і инших злочинців безпощадно каратиме судом народньої совісти.“

„З окрема Правительство не допустить погромів над єврейським населенням України і рішуче буде боротися з цим ганебним і протидержавним явищем, яке принижує український народ в очах культурних націй всього світа. Правительство У. Н. Р. певно в тім, що український нарід, який сам пережив довгі роки національного поневолення і, оцінивши національну волю, перший оголосив національно-персональну автономію для оборони прав національних меншостей України, допоможе урядові в коріні знищити погромні вчинки темних елементів.“

В справі аґрарній і робітничій декларація стоїть на виразній демократичній плятформі, підтверджує повностю закон Директорії про землю, висловлює намір працювати в контакті з професійними союзами робітництва, забезпечуючи їм повну волю профессійного руху. Декларація стверджує стремління нового уряду до збудування демократичної республики, в той же час прикликує до життя трудові ради для контролю за діяльностю орґанів адміністративних і місцевих самоврядовань.

Таким чином, декларація ця майже цілковито рве з радянсько — трудовими плянами Директорії Київського періоду.

Під запитанням залишається, на жаль, будуча практика. Чи зможе уряд також порвати остаточно з жахливою практикою Директорії Київського періоду і за час кабінету Остапенко? Чи зможе він дійсно побороти погроми і погромні настрої розбитої недісціплінованої, нереорґанізованної, отаманією керуємої, армії? Чи зуміє він стати дійсним осередком в л а д и і побороти персональну політику окремих осіб, отаманів і членів Директорії? Чи піде новий кабінет по шляху шукання миру з большевиками і тими українськими колами, що до них приєднались?

На ці питання, на жаль, не можуть дати повної відповіді а ні прибувші з Рівного представники нового Уряду, а ні ті міністри з Галичан, що відціля мають незабаром виїхати до Рівного.

Вони готові це перевести, я вірю їх щирому бажанню в тому, але чи не будуть вони також безсильні, яко в свій час кабінет Чеховського? Цього вони й самі не знають.

Тому, коли Ревуцькому і мені запропонували приняти участь в роботі нового Уряду на відповідальних посадах товаришів міністрів господарства і праці, ми при всій нашій симпатії до тої частини української інтеллігенції, що взяла на свої плечі страшний в сучасний мент тягар влади, мусіли відмовитися.

Ревуцький виїзжає за кордон, а я згодився заняти техничну посаду в міністерстві праці і поїхати до Рівного. Я знаю, що наша відмова від співучасти в правительстві правильна і відповідає думці більшости жидівської демократії в сучасний мент, але залишатися за кордоном, далеко від інтересів і потреб жидівського населення України, на мій погляд, не можна.

Кожний жидівський соціяліст і представник свого народу не має права залишатися о бік, а мусить йти в саме це українське-жидівське пекло, не залишати народ на поталу сумнівних друзів чи безсумнівних ворогів, а на місцях, своєю роботою і авторітетом перестерігати від перших і поборювати других.

Отже за пару днів виїзжаю разом з цілою ґрупою українських діячів на Україну.

Почуваю, що в моїй політичній роботі відкривається цілком нова сторінка.

Лист цей везу з собою і вже з Рівного відправлю його до тебе. Всього кращого, мій дорогий друже. Твій С.

М. Станіславів, квітень 1919 р.

Н. М-ській.

Лист з Праги.

IV.

Виклади про українську мову.

З циклю викладів про Україну, про що вже згадувалося в цих звітах, відбулися дальші три виклади доцента д-ра М. Вайнгарта (19., 26. жовтня та 2. листопада), спеціяльно присвячені зясуванню справи української мови.

Прелеґент в першому викладі дав історичний огляд становища славянських дослідників і філологів до цієї проблеми на протязі минулого та цього століття, спеціяльно звернувши увагу на погляди, що до цього російських і чеських учених. Підніс між иншим, що наприклад відомий чеський славіст Шафарік не визнавав самостійної української мови, а дивився на неї як на діялект московський. Сучасна чеська славістика старшого покоління (проф. Нідерле) займає компромісове становище, тоб то не висловлюється ані проти ані за. Міродайним до цього є станавище дуже прихильне Чехів до Росії, отже небажання втручуватися, на їх думку, в хатню російську справу. Тимчасом молодша ґенерація чеських язикознавців, яку між иншим репрезентує і прелеґент, пішла в цьому напрямі далі і науково визнає самостійність української мови поміж славянськими. Як — про це говорилося в кінцевім резюме викладів н. Вайнґарта.

Виклади цього прелеґента були заложені на високій науковій основі та широкому порівнюючому славянсько-філолоґічному матеріялі. П. Вайнгарт зясував справу української мови в історичному розвиткові, підчеркуючи своєрідність та відрубність її вже на перших стадіях її істнування. Він звернув відтак увагу на природні умовини української территорії (ґеольоґічні, гідроґрафічні та ороґрафічні), що обумовили окремий розвиток української мови від московської. Між иншим, на його думку область української мови більш менш покризається з річним басейном чорноморським, тимчасом, коли район московської мови відповідає річній сіті Балтійського моря. Так що приблизно річний розділ поміж Чорним і Балтійським морями можна вважати межою між язиковими областями українською і російською.

Далі прелеґент досить докладно і дуже цікаво зясував характеристичні ознаки української мови, що до вокалізму та консонантизму на широкому фоні порівнявчого славянського язикознавства, а зокрема у відношенню до москов-

ської, польської, чехословацької і сербо-хорватської мови, а відтак до церковно-славянської. Свої тези він ілюстрував багатими лексичними, фонетичними та граматичними прикладами з української мови. Обговорючи діялектольогічний бік своєї теми, прелеґент що до мови закарпатської України підніс з натиском, що вже є найвищий час покинути чеську леґенду про те, що неначеб Закарпатське славянське населення говорило діялектом мовковської літературної мови, що є науковим абсурдом, бо об'єктивним науковим дотеперішними досвідами було доказано, що закарпатський діялект належить до области української живої літературної мови. Чеський вчений віттак додав, що цей непохитний факт мусить мати консеквенції в чеській урядовій політиці супроти автономного Закарпаття.

Кінцеву частину своїх викладів прелеґент присвятив зясуванню висновків про місце української мови поміж иншими славянськими мовами. Ця справа була поставлена в трьох можливих позіціях. У формі запитань: українська мова паралельна з московською, та на одній основі, або врешті українська мова на зовсім окремій основі чим московська? Сам прелеґент констатує, що, науково беручи, українська мова є абсолютно самостійною славянською мовою, тому не можна її вважати за діялект московський. Історично вона є так само стара, як московська мова, і обі вони повстали зі спільного прасосійського або пра-східньо-словянського підложжа. Неслушною теорія, що українська мова розвинулася неначе з иншої праоснови, як російська, і щоб вона приміром була ближчою до славянських мов, ніж до східньославянського гурта мов. Є фактом тільки, що в наслідок свого центрального ґеографічного положення українська мова при повній своїй своєрідности і відрубности має більше або менше спільних познак зо всіма иншими славянськими мовами.

Прелеґент уважає неслушною анальоґію російсько-української справи що до мови з чесько-словацькою проблємою. Він не вважає словацької мови окремою, а лише діялектом чеської; поміж чеською і словацькою мовою немає того історичного паралелізму як поміж українською та московською; новочасна літературна словацька мова є лише недавної дати, і тому не є рацьонально з чеського боку осуджувати російсько-українську справу після анальоґії чесько-словацької. Професор Вайнгарт закінчив свої дуже цікаві виклади побажанням, щоби два найбільші славянські народи знайшли згодом шлях для якогось добросусідського вирішення своїх відносин, але у такій формі, щоб була захована своєрідність і відрубність українського народу, що має всі права на своє незалежне існування.

Прага, 4. листопада 1920. р,

Не-Римлянин.

Листи з Італії.

II.

На вулицях Рима.

Рим . . . У кого це коротеньке маленьке слово не викликає самих ріжноманітних думок, спогадів, асоціяцій!

З дитинства звикли ми чути це слово; довго, дуже довго повторювали його в школі, перетерплювали від його стільки неприємних і приємних хвилювань підчас іспитів, — і навкруги його створили там, глибоко у себе цілий світ своїх уявлень, своїх образів . . .

Як не схожі вони на те, що знаходиш в дійсности! Казка перестає бути казкою, і з спорожнілою душею, залишаючи то тут, то там трупи укоханих твоїх створінь, що хвилини відриваєш від серця ще одне прив'язання, ще одну мрію . . .

Помер старий Рим, і на його могилі буйно росквітло нове життя, таке відмінне, таке ріжне, що з першу ніяк не находить воно місця і відзвуку в твоїй душі . . .

Ці вузькі брудні вулиці, — особливо там, в так званому старому Римі, — високі, вохкі, куди ніколи, ніколи не заглядає сонце, де комашиться цілий рій крамничок, майстерень просто на вулиці, чоловіків, жінок, — все тут кричить, штовхається, сперечається, — і притому все таке брудне, темно-сіре, з чорним шаршавим волоссям, з чорними блискучими очима, — червоних, жовтих, малинових, — завжди яскравого тону, і — в дорогоцінних прикрасках . . . Наручники, обручки, каміння . . .

По всіх усюдах черниці, ксендзи, семінаристи, — в самих ріжних вбраннях, одні босі, та в важкій суконній одежі, инші без шапок та взуті, — червоні, сині, сірі, руді, — з поясами, широкими, кольоровими, як у наших старих колишніх козаків, — і без поясів . . .

Всі голені, і з самим пістним виглядом . . . Проте, багато грубезних . . .

Вони — сини цього самого народу, члени того ж народнього натовпу, живуть його життям, знають всі його інтереси, і вміють грати на них, як хотять . . . Величезного їхнього впливу в Італії ніхто не помітити не може, і особливо соціялістам приходиться з ними рахуватися . . .

І вони рахуються . . . Майже вся Італія поділила свої симпатії межи народньою (клерикальною) партією і соціялістичною, і коли одна домінує в робітничих кварталах, і на кожному кроці — на паркані, мурі, дереві — ви знаходите надпис: „Хай живе революційна Росія!", „Хай живе Ленін!" то що, то за те, що неділі, а то і в звичайні дні, ви побачите церковні чисельні ходи, перед котрими і після котрих читаються вірним відповідні „патер ностер", котрі вислухуються з найпильнішою увагою . . . Правда, що иноді соціялісти і потурбують який небудь з таких церковних ходів, та це трапляється досить рідко . . . З релігійним чуттям рахуються . . . А також і з поліцією . . .

Сила жебраків . . . настирливих, певних себе, в чорних капелюхах, брилях канотьєрках, покалічених і цілком здорових, деякі на милицях, деякі з франтовськими тросточками . . . Та ця категорія „Римлян" заслуговує на те, щоби про неї спеціяльно колись поговорити . . .

По всіх усюдах ви помічаєте і спостерігаєте життя півдня.

Все — на вулиці . . . Блискучі, одягнені по останній моді панове і пані за столиками коло первокласних кав'ярень, бідні, обдерті кравці, шевці, котляри; — коло дверей їхніх майстерень . . . Діти босоногі, замурзані порозлягалися на великих сходах чудової церкви Марія Маджіоре і гуляються в карти . . . Инші тут же скачуть, кричать, сваряться, — в церкві в цей час йде відправа . . .

На розі якої небудь загидженої вулички — Мадонна, оточена свічками, увінчана квітками, вінками, ріжно-кольоровими серцями і тут же перед нею, на колінах — якась жінка вся в молитві, вся в екстазі . . .

Позад неї лаються, кричать противними голосами . . .

Далі — імпровізована торгівля: хтось виніс на продаж якесь своє старе дрантя, — і зараз же навкруги його — натовп цікавих, балакучих, більшість котрих не має і гроша за душею, щоби щось купити . . . . А як має гріш, не має бажання . . . Тим часом торгується, наче навсправжки . . .

Майже на кожному перехрестку, що вас вражає найбільш, пісуари, цілком відкрито, майже без жадної огорожи, і всі Італійці, брудні робітники, селяне і причепурені франти в виглажених брюках і білих пантофлях, зупиняються і відправляють свої функції цілком відкрито і без всяких церемоній . . . Тут ви не побачите німецьких спеціяльних будиночків з відповідним написом: „глядіть, щоб при виході ваше вбрання було в порядку . . ."

Тут вбрання приводять в порядок не перед виходом (та і який може бути „вихід" з цих прилаштованих до стіни пісуарів), а далеко пізніше.

А повітря . . .

Вже сама кількість цих приладдів дає вам уяву того повітря, а до того-ж треба додати запахи вохких брудних вулиць, з силою ріжних покидьків, зілля, згнилих фруктів . . . цих майстерень під відкритим небом, цього життя, винесеного на вулицю — вузьку, тісну і високу . . .

І скрізь білизна, білизна, білизна! . . .

На мутозочках, перетягнутих через вуличку, на плоских рівних дахах, на віконницях, — синя, червона, сіра, біла, — а найчастіще самого непевного кольору, — гойдається по вітру і надає місту особливо мальовничий вигляд . . .

А проте Рим має в собі щось своє, оріґінальне, що не знаходиш нігде; що хоча і не зразу пробиває віконце до вашого серця, та потроху розчиняє його все ширше та ширше . . .

Розуміється, Рим брудний і загиджений, та приглядіться до його краще, і ви знайдете в нім незрівняні красоти, несподівано високі радощі чистої насолоди, захоплюючого дух здивовання . . . Правда, це не той Рим, про котрий ви мріяли, котрий ви в своїй душі створили, і котрого ви самі своїм приїздом вбили, — та поволі дійсність і життя беруть все більшу перевагу над казкою, і ви починаєте згоджуватись, що ніколи казка не буває так прекрасна, як дійсність, бо вона не має найбільшого — могутньої пульсації життя і його чарівної ріжноманітности . . .

Раніше все вражали контрасти, тепер власне в них ви знаходите завдоволення . . .

Після довгої галасливої вулиці ви несподівано попадаєте в якийсь перевулочок, де довгих півгодини йдете по під старою, поросшою столітнім мохом стіною, і не зустрічаєте ні одного подорожнього, ні одного візника . . . Иноді тільки одні, потому знову другі залізні, невисокі двері під аркою — потаємний вихід з якогось княжеського саду . . . Ще кілька хвилин і — ви знову в натовпі, поміж возів з південними овочами, городиною і купами мусору . . .

А там знову трохи далі — роскішний церковний портал, прикрашений скульптурами . . .

Раптово, через напів причинені двері ви помічаєте лавровий сад, з мальовничими водограями, статуями, роскиданими поміж кущів богатої зелени, прегарною копією Венери Капитолійської, Геркулеса Фарнезського . . . А там знову, навкруги античної статуї, — торгівля капустою, під стіною напівзруйнованої церкви — якийсь рундук дрібного крамаря . . . Потому раптово — Колізей в цілій своїй красі і славі. Праворуч — Форум Романум, арка Константина, арка Тіта, Палатін, Капітолій — увесь античний світ дивиться на вас і говоре щось своє . . .

Не кожний чує той тихий голос серед крику й галасу візників, проводирів (ґідів), крамарів картками і альбомами . . . Та вже хто раз почує, западає йому глибоко той голос, і вабить, і кличе його, і примушує прислухатися ще більше, ще уважніще . . . І от тоді починають оживати з вашій душі вбиті ваші мрії, затруєні образи, — та тільки оживають в новій красі, в новому одягу, мов і не ті . .

Рим, 29. VII. 1920 р.

М. Кушнір-Якименко.

Чому неможливо скликати нині Всеукраїнський Національний Конґрес.

Закордонне бюро української партії соціялістів-федералістів на основі постанов партійної конференції від кінця травня ц. р. на одній з нарад Ради Українського-Національно-Державного Союзу внесло пропозіцію про потребу скликання Всеукраїнського Конґресу. До цього прихильно поставилась нарада ґруп, що входили в союз, і незабаром в середині червня місяця відбулося зібрання, на якому брали участь також деякі кубанські та американські українські діячі. Всі присутні визнали ідею Всеукраїнського Конґресу дуже важливою і погодились з тим, що такий конґрес необхідно скликати по можливости негайно. Таким чином, заклалась ініціятивна ґрупа, і на початку липня вона скликала кілька ширших нарад українських діячів всяких напрямів.

В результаті цих нарад вияснилось, що українські комуністи поставились до спільної участи з цима ґрупами українського суспільства цілком негативно; на цю позіцію станули також і українські соціялісти революціонери. Инші-ж українські діячі після кількох спільних нарад нарешті прийшли до згоди і ухвалили обрати Орґанізаційний Комітет по скликанню конґресу. Але коли прийшло до вибору комітету в серпні місяці, то ґалицькі діячі з партій національно-демократичної та радикальної з мотивів „тактичних“ вирішили не брати участи в комітеті, заявивши, що це їхне рішення є „тимчасовим“ і що згодом можливо вони і возьмуть участь в конґресі.

Звичайно, що таке відношення частини галицького і надніпрянського громадянство в великій мірі знеохотило і найгорячіших прихильників конґресу. Все-ж вони продовжили працю і нарешті комітет орґанізаційний в кінці серпня було обрано, бо поборники конґресу сподівались, що згодом, коли все буде підготовлено, участь в конґресі візьмуть і ті громадські діячі, які тимчасово були одмовились.

На протязі вересня місяця як комітет, так його президія і спеціяльно обрана комітетом комісія по виготовленні проґрами конґресу робили спроби укласти таку національно-державну плятформу, на якій зійшлися би всі ґрупи нашого громадянства. Між иншим було ухвалено, що конґрес скликається по принціпу персональному, але взявши на увагу також моменти партійний та репрезентативний, себто, щоб на конґресі були представлені всі політичні напрями, а також люди науки і взагалі видатні діячі військові і инші.

Конґрес мав складатися приблизно з 120 членів і так, щоб були пропорціонально представлені всі українські землі та наші колонії. Але коли прийшло до обміркування плятформи та проґраму конґресу, то тут виявилася та сумна картина розбіжности нашого громадянства, яку витворили наші невдачі в боротьбі за суверенну Українську Державність.

Ініціатори конґресу обстоювали ту думку, що конґрес має бути всеукраїнським, а через те і питання внутрішнього порядку, як наприклад, питання про уряди Галичини, Кубані або Української Народньої Республіки, треба усунути з проґрами конґресу, що участники його від українських колоній Америки та Азії не можуть займатися такими справами, що Кубанці так само мало компентентні в надніпрянських справах, як Галичане в кубанських і т. д. Отже конґрес мав би завданням своїм захищати принціп Суверенної Української Державности, з'єдинення земель наших в одну державу і обороняти національно-політичні інтереси того українського населення, яке мало б лишитися за межами Державної України. Частина членів комітету обстоювала той факт, що сьогодня ми маємо три українські державні центри, Галичину, Кубань і Українську Народню Республіку, а через те необхідно, щоб конґрес з своїми виступами, як перед Лігою Народів, так і перед иншими рішаючими чинниками допомогав цим трьом центрам в їх боротьбі за суверенність, але одночасно обстоював би ідею з'единення їх в одну спілку на тих чи инших умовах.

На основі цеї плятформи конґрес мав би категорично домагатися від рішаючих чинників, щоб всі українські землі були звільнені від чужоземних окупаційних військ та щоб українському народові була предоставлена можливість самому встановити на своїх землях лад і орґанізувати владу відповідно його бажанням.

В звязку з цим конґрес мав звернутися з певними деклцраціями та меморандумами до народів польського, російського, до урядів Великих Держав, а також з відозвами до народу українського, до української армії і т. д.

На жаль, ріжнобіжність поглядів на всі ці питання була така значна, що годі було всі ґрупи примирити на чомусь спільному.

Наприклад, хлібороби і соціял-демократи твердо обстоювали соборність України і не бажали признать факт істнування незалежних галицької та кубанської Республік, самостійники-соціялісти та хлібороби все намагалися, щоб комітет в проґраму конґресу поставив питання про уряд У. Н. Р., деякі инші члени комітету бажали, щоб конґрес обов'язково осудив польсько-українську згоду і т. д.

А головне є те, що скільки не робили заходів ініціятори, Кубанці та соціял-демократи, щоб комітет зрозумів, що конґрес має бути тільки Всеукраїнським Національним Центром, що він не може втручатись в офіціяльну державну роботу, що він має тільки допомогати всім українським Державним Центрам в боротьбі за суверенність — частина членів комітету не бажала стати на таку позіцію і все обстоювали гадку, що конґрес повинен обов'язково вирішити питання про Верховну Владу У. Н. Р.

Звичайно, що на таку авантюру всі розважливі члени комітету ніколи не могли піти — але це дуже гальмувало роботу комітету, а в ширших колах нашого суспільства навіть поширились були чутки, що комітет розділився на дві ґрупи — „петлюрівців" і „антіпетлюрівців". Фактично цього не було, бо взагалі неправдиві чутки і про те, що комітет обміркував питання про утворення нової Верховної Влади в складі Андрієвський, Макаренко Андрій, Швець, або Андрієвський, Греков, Кревецький. Ці безпідставні поголоски роспускались невідомо ким, очевидно з метою паралізувати роботу комітету.

Українські соціял-демократи, констатуючи, що при такій розбіжности поглядів громадських ґруп дуже важко скликати конґрес, як відомо, ухвалили одкликати своїх членів з комітету.

Після цього инші члени комітету вирішили тимчасово припинити роботу по скликанню конґресу, сподіваючись, що можливо ще прийде час, коли всі ґрупи українського громадянства погодяться між собою і, як що відчується в ньому ще більша потреба, ніж сьогодня, то Всеукраїнський Національний Конґрес таки буде покликаний до життя.

Будемо сподітатися, що і ті заходи, які робить Женевський Ініціятивний Комітет по скликанню конґресу не пропадуть марно, прискорять його можливість, і конґрес таки відбудеться, але вже значно пізніще.

Необхідно також підкреслити, що Всеукраїнський Конґрес дуже важко скликати навіть при повній згоді поміж ріжними ґрупами нашого суспільства, не маючи відповідних і досить значних матеріяльних ресурсів, що і відчувалося увесь час при роботі Віденського Орґанізаційного Комітету.

Міх. Л.

Листи з Парижу.

„Федералісти."

Тверде становище, що заняла Франція в східному питанні через визнання уряду ґен. Вранґеля, підбадьорило знов російські реакційні кола паризької еміґрації, ті кола, що місяців 3 тому почали губити вже всяку надію на свою будуччину.

Підбадьорилася і російська преса. Крім славетного „Общаго Дѣла", що виходило раз на тиждень в дуже скромному масштабі (чергові „откровенія" Бурцева, плюс—низка старих передруків з Аґентства Гавас, підкрашених двома листами „з Москви" відносно „ужасовъ Кремлевскихъ застѣнковъ" ось приблизний зміст попередніх чисел цієї поважаної часописі.) Крім „Общаго Дѣла" в Парижі з'явилося що 2 ґазети вранґелевського напряму: „Послѣднія Новости" і „Свободныя Мысли". Старий же Бурцев, одержавши нову субсідію в мілліон франків, в рахунок будучих благ, також причепурився і урочисто заявив, що відтак його „Общее Дѣло" їм переформовується в щоденну ґазету европейського тіпа; і... „пошла писать ґубернія."

Як наслідок російської вакханалії, наряду з купами вранґелевських часописів, на кіосках Монмартра і „Champs Elysées" можна помітити невеличку блакитно-сіру книжечку, непогано видану. Книжечка ця зветься „La Jeune Ukraine" і є вона коллективний твір „Українського Національного Комітету" (У. Н. К.) — панів Моркотуна, Моґілянського і Цітовича. (Це і є — „У. Н. К."!) І друкується ця книжка під голосним лозунґом: „Sans l'Ukraine pas de Russie!"

Таким чином, до трьох китів, що посовують наперед ледачу російсько-емігрантську думку, прибавився іще один маленький киток, „український“, що по прикладу великих китів, як і вони, по китівському звичаю пускає з ніздрів фонтани води і певен, що робить величезну справу, лаючи українську справу і її представників на усі заставки „зрадниками“ і найми тами“.

Це, правда, лише смішно для нас. Але треба впізнати Французів, перед тим, як сміятися. Французи офіціяльні настільки консервативні в своїх поглядах на речі взагалі, а в погляді на „Едину-Неделіму“ з окрема, що навіть до цієї пори, до „дванадцятого часу“, дивляться на східні справи лише очима російських дипльоматів. В останні ж часи зазначені дипльомати були незвичайно струбовані що раз більше зміцнюющимся інтересом Франції до „Петлюрівської України“, як її тут величають.

Бачучи, що паризькі офіціяльні кола стоять на передодні визнання України „de facto“, Російське Посольство у Парижу пішло на провокацію, давно вже ним випробовану. І, з метою дискредітування правительства Петлюри, пани Маклакови і Ко. орґанізували „Український Національний Комітет“, „федеративного“ напрямку, використавши для того тих добродіїв, що давно вже оббивали пороги їх передпокоїв з прозьбами про субсідії. Орґанізаторам „Комітету“ наказано було негайно виїхати до Криму і зробити великий „бум“ заключенням офіціяльної згоди з Вранґелем від імени українського народу...

Ці маріонетки Маклакова, добре їм підгодовані і заплачені відповідною валютою, тепер звертають на себе увагу Парижа трохи більшу за ту, що вони потребують. Небезпеки Великій Україні вони, нарешті, не роблять і не зроблять, але все-ж прикро і неприємно бачити в такій великій впливовій ґазети як, наприклад, „T e m p s“ інтервію з п. Моркотуном, і голосні заяви його про з'єднання України з Росією під еґідою Вранґеля. Прикро читати в одній з инших паризьких ґазет заяву ось-такого змісту:

„Подорож Делеґації Українського Національного Комітету до Криму дала цілу низку успіхів в процесі розвитку федеративного руху в Криму, на Україні і закордоном. Головнокомандуючий російської армії висловив офіціяльно згоду свою з ідеями У. Н. К. і приняв ось-таке рішення: „Поки буде остаточно скомпонований український федеральний уряд, в Севастополі улаштується тимчасовий „Совѣтъ по украинскимъ дѣламъ“ д л я т е р р і т о р і ї У к р а ї н и, щ о б у д е о к у п о в а н а в і й с ь к а м и у р я д у „П і в д н я Р о с і ї“. В склад цього „Совѣта“ входитимуть українські діячі, що тримаються федеративної точки погляду. (Тоб-то Моркотун, Іг. Кістяковський і 22-то літній Цітович.

Трохи занадто, пане Моркотуне! Чи не ясно, що у фразі „... для території України, що буде окупована військами півдня Росії“ не договорено щось дуже небезпечне (правда, поки що, на папері), що за цією фразою ховається нині те, що пригадує всім смутної памяти події листопаду 1919 року...

Далі: п. Моркотун має вже свої посольства і місії. Вони вже істнують в Константинополі, Софії, Білграді і, навіть, у Нью-Йорці. Під високу Моркотунську руку з'являлися вже у Царьгороді депутації від повстанців Поділля і Катеринославщини. П. Моркотун щось кому-сь „заявляє“, п. Моркотун мав з кимсь побачення. П. Моркотун написав ноту, п. Моркотун приняв кого-сь там „в авдієнції“.

Слава Богу, що поки-що не видно маніфестів до народу України: „Ми, Моркотун I, гетьман малороссійський і вірноподанний Его Превосходительства Господина Главнокомандующего Югом Россії“, і т. д.

Хто-ж є цей добродій, імення якого намозолило всім очі, рядком з іменем Вранґеля, на сторінках французських ура-часописів? Імення його відомо широким колам громадянства нашого, головним чином, ж з його провокаційного листа до п. Головного Отамана. Більше ж цей пан для своєї батьківщини, до цієї пори, нічого виразного не зробив. Подаю приблизний звіт відомостей про нього. Після Скоропадщини п. Моркотун опинився у Парижу, де крутився де-який час біля Делеґації У. Н. Р. В той час п. Моркотун був самостійником і провадив досить лойяльну пропаґанду на користь незалежної України в масонських колах Парижу, одночасово з п. Ґаліпом. Мається, навіть, копія його ноти до паризьких масонів

від 7. червня 1919 р., в якій він яскраво підкреслює принціп самостійности. По приїді до Парижу ґр. Тишкевича, Моркотун мав намір улаштуватися секретарем ґрафа, в чому йому, одначе, було відмовлено. В вересні 1919 р. Моркотун чекав особистого курієра від Головного Отамана з грішми на пропаґанду нашої ідеї серед масонів. Замість грошей — кур'єр зі Ставки привіз наказ Голови Директорії припинити усякі зносини з Моркотуном. І ось тут Моркотун розвернувся. Він почав свій активний виступ проти Петлюри; почав заводити звязки з російськими колами, яких запевнив, що його, Моркотуна, активно підтримують праві кола українського громадянства. Повірили йому Росіяне, або ні, — це трудно сказати, але во всякому разі постановили використати його, коли буде треба. І тепер цей час, очевидно, настав.

Український Національний Комітет складається з ... 3-х осіб: самого п. Моркотуна, Могілянського і Цітовича. Як раз число людей, потрібне для того, щоб підписувати ноти до всіх урядів старого і нового світу. „La jeune Ukraine", це лейб-орґан цеї так численної орґанізації.

В свойому орґані панове „федералисти" заняті переважно „превозношенням" стратеґичних і політичних талантів ґен. Вранґеля; дальше — вони друкують копії своїх нот до Вільсона, Льойд-Джорджа, Міл'єрана і до високих осіб, аж до князя Монако, здається, включно. Ноти ці займають принаймні половину зміста книжки і написані дуже добре, на гарній французькій мові. В цих нотах голосно заявляють зазначені три пани, що „У. Н. К." захищає принціп вічного з'єднання України з Росією, яко єдиний принціп, що відповідає волі народа українського (нота Вільсонові від 12. серпня ц. р.). В иншій ноті У. Н. К. „катеґорічно" заявляє, що „Петлюра і його партізани істнують лише за кордоном." (Ergo, іноземні дипльомати мусять самі догадатися, що, навпаки, пп. Моркотун і Цітович істнують лише на Вкраїні — на чолі глибоко-відданих їм федеративних військ.)

Ще є в цій книжці стаття „France et Ukraine" самого п. Моркотуна. Там п. „Президент" лає „большевицьку директорію". Тут же п. Моркотун навчає по батьківські Ллойд-Джорджа і Французів, вичитує їм за Одессу, за „нерішучість" і за „Петлюрівські місії". Взагалі — всім попадає потрохи. Один лише не помилився: це барон Вранґель. „Тільки Вранґель зрозумів помилки Денікіна. Тільки Вранґель не хоче завоювати Україну." — „Треба всима силами підтримати ґенерала в його героїчній боротьбі", і т. д.

А Французи читають „La Jeune Ukraine" і міркують собі: ось який мудрий і толєрантний до „алльоженів" Моркотун появився. Як він авторитетно і хоробро говорить. Очевидно, що це за ним стоїть увесь український нарід. З такими діячами дійсно можна зклеїти федеративну Росію, як нам наказали зробити Американці. Хай же згинуть уперті і непримиримі Петлюрівці, що нам вже мозолі на вухах натрубили своєю самостійністю. Годі! Підтримуємо Моркотуна! Хай живе Вранґель і Струве з ласки і з рамени Моркотуна, тому, що Sans l'Ukraine pas de Russie". Ясно.

На жаль, це жарт дуже сумний. Наскільки він сумний, може сказати паризька Делеґація У. Н. Р., праця якої в де-котрій мірі затримується провокаційними викриками балаганних федералістів.

Єдиний засіб паралізувати ганебну акцію купки міжнародних клоунів, це твердо повести лінію своєї поведінки, що до Вранґеля.

І коли ми припинемо наші балачки з чванливими дипльоматами Вранґеля і голосно скажемо, що Українська Республіка не визнає уряду ґен. Вранґеля за справжню великоросійську владу, то, будьте певні, що припертий до Чорного моря ґен. Вранґель, загубивши свої останні сили, сам прийде шукати захисту і ласки у „братнього народу українського"; а не ми у нього в Криму. І тоді розплинуться усі У. Н. К. з їх Моркотунами.

До Українського Громадянства.

Женева здавна звісна була як центр вільнолюбних аспірацій всіх народів світу. Українська нація вже більш пів століття виряджає сюди своїх діячів шукати оборони прав своїх, політично-соціяльних і національних домагань.

Українська кольонія давно вже в Женеві відчинила свої численні і ріжноманітні орґанізації та гуртки. Йменя Желябова, Фелікса Волховського, Кравчинського-Степняка, і ин. за часів „Народньої Волі"; проф. Драгоманова, проф. Вовка, Павлика, С. Подолінського, дра Юрєва, Ляхоцького (Кузьма), Мальованого і ин. від 80 років; Винниченка, Л. Юркевича, В. Левінського, О. Коваленка за часи формування новітнього соціялістичного руху; кількох представників укр. анархистів-комуністів; відомого свящ. Гр. Гапона, пп. Ярослава Федорчука, Остапа Мезерницького з боєвої орґанізації „Оборона України"; представників „Союза Визволення України" і др. за часів по першій революції. Нарешті Женева забачила офіціяльних репрезентантів Української Держави по 1917 році на чолі з Економичною Місією (президент П. Чижевський), кооперативами (пп. Перепелиця, Головко і ин.) та Торговельною Камерою, що наперекір усім „стихіям" іс́тнує по цей час.

Можна з певностю сказати, що завше і все життя України відбивалося в Женеві, як в дзеркалі. В 1862 році — політичний гурток народовольців, в 1880—6 — Драгоманівська Громада, в 1908—9 — Товариство Українців, в 1914—15 — Українська Громада, і з 1919 сперш Український Політичний Комітет, а далі Український Клуб, від імени котрого пишемо. Бачила вже Женева діяльність українських видавництв та періодичних орґанів: „Громада", „Боротьба", „Бюлітені Економичної Місії"; переходили перед нею числені національні хори (Остапа в 1908, Кошиця, 20. і 22, жовтня 1919), театральні виставки (24. червня 1920. Укр, Народнього Мистецтва, орґанізованої п. Евгеном Бачинським на поручення Укр.-Швейц. Торговельної Камери), числені політичні протести, конференції, памфлети; і т. и. З цих останніх хиба нагадаємо: 1) Б. Гринченка — „Поневолена Нація" (з 1895 р.); 2) „До Цівілізованого Світу" (з приводу заняття Галичини Москалями в 1915 р. вид. „Українською Громадою"); 3) „Одвертий лист Сазонову"; 4) „До послів французького парляменту"; 5) „Україна і Московщина"; 6) До людей серця". Останні чотирі листівки на французькій і анґлійській мовах пера п. Чижевського; вид. „У. П. К. Були й відчити, конференції та збори. Нагадаємо: 1) „Україна артистична і історична" — п. Г. Неймарка; 2) „Нещастє України" — пп. Е. Пріва, Р. Кляпаред, проф. Д. Пітар, Др. Л. Вебер-Баулер, 4. V. 1920; 3) Віче недержавних народів бувшої Росії; за Україну промовляв п. Н. Ге, дня 11. II. 1920; 4) Концерт благодійний з участю нашої громадянки, пані Марії Лілієь Штейнгель 25. VI. 1920; 5) „На Україні Петлюри" відчит п. Г. Неймарка в падолисти 1919; як не згадувати усіх, що були ранійш, от як реферат про Україну п. А. Зеліба з чарівним лихтаром на початку 1914 р. та инших за драгоманівські часи. Діячі, політичні еміґранти України не раз і при всіляких нагодах публично захищали справу українську, як от на з'їзді представників інтерн. преси в 1895 через проф. Драгоманова, на жіночому конґресі цього року через пані Г. Чикаленко-Келлер та М. Лілiє; на Зборах Кооперативного Звязку в квітні 1920 через пп. Тимошенка, Рибікова та Сидоренка; на Засіданню Союза Демократичного Контролю в липні 1920 через пані Шишманову та п. О. Коваленка; на Конґресі Помочі Дітям Країн, що пострадали від війни (25—27 лютого 1920) через інжинєра О. Вілінського і инш., але, на жаль, лишалося завше багато міжнародних маніфестацій без участи Українців, не використаних для національної справи. Для прикладу треба лише вказати хоч на конґрес релігійний, який відбувся дня 12—19 серпня 1920, де в імени України виступав славнозвісний русофіл еп. Евлогій з Волині. Минулися також без участи Українців оце останнім часом слідуючі прояви міжнародньої солідарности: 1) Кооперативне Віче (13. квітня 1920); 2) Конґрес Аболіціоністів (27—29. вересня 1920); 3) Конґрес II. Інтернаціоналу (31. липня—5. серпня 1920); 4) З'їзд шахтярів усього світу (2—6 серпня 1920); 5) Нарада Інтернаціональної Ліґи Червоного Хреста (5—9 липня 1920); 6) Збори рад студентських товариств „Dies Academicus" (5. червня 1920); 7) Пята Сесія Інтернаціонального Бюро Праці (5—7 жовтня 1920); 8) Всесвітній Конґрес Христіян. Союзів Молоді (13—16 липня 1920) і ин., вже не говорячи про Конгрес Ліґи Нації, що має відкритися оце 15. падолиста.

Чим дальше, тим голоснішим осередком стає Женева в інтернаціональному життю модерних держав світу. Прибірає це місто все більшого значіння в боротьбі за право на істнування кожної нації, кожної духової течії суспільности.

Українська кольонія в Женеві, яка тепер числить понад сотки осіб, зрозуміла вірно своє становище і заклала ще 14. серпня 1919 свій національний, безпартійний осередок п. з. „**Український Клуб**" в центрі міста, в помешканню Українсько-Швайцарській Торговельній Камери.

Клуб проявив вже не аби яку діяльність як на громадську інституцію, що не попірається урядом та істнує на громадські засоби та ініціятиву. Йому вільно забірати голос цілком незалежно у всіх національних справах сучасного так бурхливого життя. Клуб завів зносини з усіма національними інституціями Европи, Америки і Канади. Видав кілько метеликів в оборону України. Улаштував концерт і відчит про Шевченка для чужинців. Протеґує читальні Українсько-Швайцарська Торговельна Камера, до котрої надходить в сей мент 286 ріжних періодичних видань. Клуб готує до друку збірник творів красного письменства в перекладі на французьку мову. Займається ревно справою скликання національного конґресу за кордоном. Розсилає українську політичну літературу для пропаґанди і т. и. Одним словом бере фактичну і активну участь в ділі відродження українського народа та признання своєму краєві незалежности політичної серед суспільства Західної Европи. Енерґійно обороняючи інтереси народні, Клуб не провадить жадної партійности, лишаючися все на сторожі загально-національних прав і особливостей культурних.

Одначе обставини політичні вимагають чим дальше все більшого напруження сил, що тіснішого гуртовання та координації діяльности. Батьківщина перебуває тяжкі часи. Скрізь разгордіяш партійний, боротьба соціяльна і особиста. Цвіте рясно політична нетолєрантність, інтриґи, зрада. Інтереси народу приносяться в жертву особистим вигодам. Ще досі держава наша не стоїть міцно. Непевність оточує кожний крок дійсних патріотів . . . Мусимо напружити усі сили. Чуємо приказ народу здалека.

Тому Рада Старшин на засіданню дня 1. жовтня 1920 порішила одноголосно розвинути свою діяльність публичну, а саме пропонувати Клубові виступати публично та репрезентувати Україну і народ, оскілько можливо, у всіх проявах гуманітарно-політичного життя Европи, які матимуть міжнародний характер. Очевидно в тих лише випадках, коли офіціяльного або обраного відповідною орґанізацією в краю представника бракуватиме. Уповноважений Клуба в тих випадках репрезентуватиме інтереси національні чи то як бесідник, чи як докладчик, чи нарешті як вартовий інтересів народних з загально незалежного становища,

Здебільшого не недбальство, але положення матеріяльне, чи фактичне не дозволяють компетентним нашим чинникам брати належну участь в інтернаціональних маніфестаціях та професійних проявах солідарности. Тим не менш справа українська за кордоном від того губить.

Отож, отсим Клуб заявляє офіціяльно, що без всяких видатків бере на себе мандат репрезентувати інтереси українського народа або представництво, надіслане від компетентних чинників в краю, на усі зізди, конґреси, конференції, маніфестації і т. и. усякого роду та спеціяльности. Рада Старшин Клубу делеґуватиме в кожнім випадку спеціялиста зі складу своїх членів, беручи на себе повну відповідальність і контролю, та публікуватиме потім повне справоздання.

Доводячи це рішення до відомости української суспільности, Рада Старшин сподівається отримати моральну піддержку в своїй діяльности та певність, що усі кляси нації належно зрозуміють цю постанову. Не узурпаторство, але конечна національна потреба диктує нам це рішення. Чекаємо на підтримку та апробацію.

Рада Старшин Українського Клубу в Женеві:

Голова: П. Чижевський. Писарь: Е. Бачинський.

Скарбник: Др. С. Мексін.

Радні: Ковальова, проф. Ган, О. Коваленко, П. Ковалів.

Женева, дня 5. падолиста 1920.

А. К.

Лист з Варшави.

По живому тілу.

Де-кільки днів тому балакав я з Анґлійцем, містером Р., який вважається в політичних колах Анґлії за особу, добре поінформовану в проблємі Сходу, й який оце приїхав з Льондону.

„Я визнаю себе винним перед українським народом — сказав він. — Я не гаразд уявляв собі його визвольну боротьбу. Більше скажу: я перешкоджав українській справі. Для мене гасла Денікіна були більш близькі й зрозумілі. Нині я бачу свою велику помилку“ . . .

Анґлієць мудро й мужньо признався в своїй провині. Вірніше — в своїй політичній коротковорости. Це робить для нього честь, як для справжнього Анґлійця.

А хиба він один помилявся? Хиба відношення Антанти до України — це не є одна величезна помилка, якась дивовижна короткозорість?

Що принесла Антанті — в тому числі й Анґлії — її прихильність до справи Денікіна й тих, хто гуртувався біля нього? Перемогу большевизма — фактичну й моральну. Поразку Антанти — фактичну й моральну. А Україні — сплюндровані міста, стомлені села, зруйноване народне богацтво, десятки тисяч людських жертв, ні, сотні тисяч цих жертв, бо населення було полишено на поталу анархії, боротьби огнем і мечем, ріжноманітних епідемій. Чарівний, веселий, працьовитий край, на якому ніби відбивалися ніжні турботи самого неба, обернувся на пустелю.

Цього могло й не бути. Противно, країна наша повинна була б розвинутися надзвичайно й стануть, дійсно, в обороні цівілізації, станути з успіхом — з більшим успіхом, ніж то помічалося з боку антантських фаворитів. Мусіла б встати Україна, встати й Росія, — запанувати жаданий лад і спокій на бурхливому Сході.

Не сталося. Бо Анґлійці, Французи, Італійці й инші „помилялися“, не знали або не хотіли знати про героїчну боротьбу героїчного народу, бо не ідеї, не принціпи нині керують життям і політикою людскости.

Анґлієць зробив крок наперед. Він зрозумів, що н а д а л і п о м и л я т и-с я в ж е н е м о ж н а — й знов таки — зрозумів не в імя ідеї, а в інтересах власної долі свойого народу, бо можна на дальнійших помилках значно програти, навіть смертельно проґрати. Й в його думках Україна посідає головнійше місце — й він гадає, що цій Україні необхідно негайно прийти з допомогою.

І по тому, що я чув від другого Анґлійця, з певним офіціяльним положенням, як і по тому, що я читав за останні часи в анґлійській пресі, — я можу констатувати перелом в настроях політичних кол Анґлії, перелом повільний, як процес видужання людини після тяжкої хороби.

„Ви повинні знати — сказав цей другий Анґлієць, що ми з великими ваґаннями підходимо до рішення важливої проблєми: витриманість — вона лежить в нашій природі. З такою ж обережністю ми подходимо й до української справи.“

Я розумію холодну спокійність анґлійських політиків. Але я розумію також і те, що вона відбивається на нас, на нашій боротьбі, в о н а р і ж е н а с п о ж и в о м у т і л у. Кожний день вагання й витриманости — це день зайвих жертв, крови і руїни, на Україні.

Це розуміли мої бесідники-Анґлійці. Чи зрозуміє це, нарешті, Ллойд Джордж і його оточення?

Я. Окуневський.

Червоний Хрест на Україні.

Санітарна експедіція, що під охороною Інтернаціонального Червоного Хреста і під проводом окремого відпоручника Д-ра Штурлера від Інтернаціонального Комітету, а Д-ра Холодного від Українського Червоного Хреста була відправлена з Відня на Україну, прибула до Камянця саме в той час, коли польські війська під напором червоної армії відступали з України.

Пішли чутки, що все санітарне майно пропало, що його розграбували і свої і чужі.

Закордонне Бюро Українського Червоного Хреста дістало на днях листа від Д-ра Холодного, в якім він доносить про долю цеї експедиції. Лист датований з Київа з дня 8./X. 1920 р. і прийшов до Відня через Марсілію дня 29./X. 1920 р.

З огляду на те, що цей лист подає автентичні відомости, прохаю Хвальну Редакцію не відмовити подати його до загального відома.

Др. Я. Окуневський.

„Користуюсь першою нагодою, аби написати до Вас хоч скілька слів за нашу подорож і за долю нашого майна, яке ми мали з собою.

4-го липня приїхали ми до Камянця-Подільського, 6-го почалася евакуація Поляками, 8-го почали виходити українські війська, вранці 11-го прийшли совітські війська. Кожна влада, виходячи, вимагала, аби і ми з нею відходили і вивозили наше майно. Почасти при допомозі Швайцарців — спочатку — а пізнійше власними силами від цього пощастилося відкараскатися. Здається, 7-го виїхав з К. Д-р Штурлер з сестрами, а 10-го Д-р Девіс і Де-Моль і я залишився сам з майном.

9-го деякі українські частини, відходячи, почали самовільно забірати наше майно, грузити його на підводи і вивозити. Я заявив гострого протеста перед командантом міста і все взяте майно було повернуто мені назад.

В ночі з 10-го на 11-ий, коли в Камянці не було вже жадної влади, натовпом цівільної людности, серед якої було чимало і озброєних людей, було сильно пограбовано нашого потяга: забрано всю швайцарську білизну, що офірував Міжнародний Комітет допомоги дітям (цілий вагон), забрано милю, трохи перевязочного матеріялу і розбито майже половину ящиків з Вашого шпиталю. Трапилося це через те, що випадково в одному ящикові знайшли вони кон'як і тоді почали шукати його по всіх скриньках. Сума сумарум, загинуло біля півтора воза майна з 17-ти, що ми мали. Ліки, інструменти, фарби, шпитальне приладдя, майже все залишилося цілим.

Большевики з початку обявили наше майно військовим трофеєм, але після довгих переговорів погодилися передати цілу цю справу до штабу армії, який був тоді в Жмеринці.

Дальше вже все пішло добре. 4-го серпня я виїхав з майном і транспортом до Жмеринки, там пробув 3 дні і 14. вільно приїхав до Київа.

Аби зафіксувати це майно за нами, довелося поїхати до Харкова, там вести переговори з Рад. Урядом і нарешті вирішено так: все шпитальне майно, приладдя і т. д. залишилося цілком в розпорядженні Українського Червоного Хреста, частину ліків і резини залишено нам, (від 40—60%) решту Наркомздрав (Нар. Комісаріят здоровля) прохав нас з огляду на сильні епідемії розпределити у лікарні для цівільного населення. Майно було вигружено у наші комори і звідти почало розпределятися.

У відсотках наші втрати, рахуючи й те, що забрала Українська Армія, приблизно такі:

ліки 2%
перевязочний матеріял 15%
білизна 60%

Мило майже все (4.000 кіло).

Шпитальне приладдя і Ваші дезінфекційні колонни і ляборатори майже цілі залишилися.

При тих умовах, в яких це майно перевозилося, при необхідности перевезти його через скілька фронтів, я рахую, що загублено і то умовно загублено, — бо всеж те, що пограбовано (мило, біля і т. д.), то пішло на користь тої чи иншої української людности, — порівнюючи дуже мало і, те що було привезене, з'явилося несподіваним і неоцінно коштовним подарунком нашому Хрестові і українській людности.

Значна частина ліків пішла на чимало сільських лікарень, які уже єсть у нас і які ми і далі формуємо.

Майно, яке ми привезли, оцінюють на кілька міліярдів карбованців.

Радість і подяка за перевезене були надзвичайні. Ваша і наша праця не загинула марно.

Разом з цим посилаю лист до Інтернаціонального Червоного Хреста, де так само пишу їм за дальшу долю майна, яке привезено.

Сам працюю в клініці Українського Університету в Києві і в Червонім Хресті, де я зараз заступником Голови Головної Управи."

І. Холодний в. р.

Головна Управа Українського Червоного Хреста:
Київ, улиця Львівська ч. 26.

Олексій Яремченко.

Лист з Праги.

Українське студентство в Чехо-Словаччині.

Нас ждуть, що знову ми прилинем
На рідні села і міста,
Що ми ярмо з народу скинем
І матір знімемо з хреста.

О. Олесь.

Наше громадянство, а особливо наддніпрянське, якось байдуже ставиться до своєї молоді, мало цікавиться її духовним життям та матеряльними умовами його істнування.

А між тим справа добре освіченої, здорової та національно вихованної молоді є одною з самих пекучих, актуальних проблєм нашого народу в сучасний мент.

В теперішній, важний своїми наслідками час, коли на терезах історії вирішується доля України на сотні років, наша нація стоїть перед загрозою цілковитої страти своїх культурних сил, коли не подбає про їх охорону і збільшення,

Війна, революція, повстання, пошесті та голод страшно спустошили і без того невеликі числом ряди української інтеліґенції. Продукція нових сил спинилась по обох боках Збруча — із за руїни вищих шкіл на Великій Україні та заборони вступу Українцям до польських вищих шкіл на України Наднiпрянській.

Тому аби хоч в малій мірі порушити це питання в українській пресі, мені хотілось подати на сторінках „Волі" в загальних рисах відомости про життя українського студентства в Чехії.

В 1920—21 шкільному році Прага стала найбільшим центром еміґрації для українського студентства; по високих школах студіює по над 250 душ української молоді. Багато цьому було причин; прихильне відношення до Українців з боку чехо-словацького уряду, порівнюючи близьке сусідство з Галичиною і багато инших.

Українське пражське студенство орґанізувалось в Академичну громаду. Істнує також самостійне фахове товариство Медична громада, яке останніми часами склало писану умову з громадою Академичною, згідно якій Академична громада перейняла репрезентацію на зовні всього укр. студентства в Празі. Одною з головніших підвалин цього об'єднаня була праця на економичному ґрунті товариської взаємної допомоги та на поліпшенню свого добробуту.

В цьому напрямку була зроблена велика праця: обидва товариства видавали своїм членам допомоги, позички і склали та купили досить велику кількість підручників

Прибутки Академичної громади за минулий рік складали 6243 кор. 10 гел., витрати 2948 кор. 75 гел. а в касі 2. X. 1920 залишалось 2481 кор. 95 гел. Прибутки Медичної громади виносили 27.233 кор. 80 гел., витрати 24.358 кор. 50 гел., осталось в касі на новий рік 5875 кор. 30 гел.

Не меньше було зроблено роботи і на культурно-національній ниві. Студентство заводило знайомства з загально-славянським студентством та чеським громадянством, інформувало їх про українські справи, влаштовувало реферати, вечірки і видавало часопись „Український Студент".

Коли взяти на увагу той факт, що студентство наше зовсім не має вільного часу, мусимо визнати, що зроблено багато.

Правда, воно не може похвалитись сильною орґанізованістю; правда, йому бракує провідної лінії діяльности, пляновости та сістематичної роботи, але і в напрямку консолідації сил уже не мало зроблено. На літо життя громадянське майже замерло, але з початком шкільного року знову забило ключем, відкривши зімовий сезон 6. X. концертом, який мав успіх і дав по над $1^1/_2$ тисяч корон чистого прибутку. Особливо підвищив пульс українського життя в Празі концерт Республіканської Капели.

Життя студенства тісно звязано з місцевим клюбом. В двох його кімнатах, де завше повно гостей, відбуваються зібрання, наради відділу, репетіції хору і инш. Студентське життя злите з життям місцевої кольонії і тому її настрої завше одбиваються серед студентського загалу.

Серед громади мається досить значний відсоток талановитого, спритного елєменту: добрі промовці, орґанізатори, музиканти, попадаються яскраві, оріґінальні і сильні натури. Велику більшість складають Галичане, і тілько 12—15% відсотків загальної кількости припадає на Наддніпрянців, які уявляють самий ріжноманітний елємент. Більшість з урядовців, бо попасти спеціяльно на студії за кордон з України річ нелегка.

Економичні умови істнування дуже тяжкі, особливо для Надніпрянців. Галичане більш меньш можуть рахувати на поміч з дому, а мешканцям Великої України приходиться нелегко.

Праці, навіть чорної, зімою дістать майже неможливо. Правда, посольство дає допомогу, але таку невелику, якої не хватило б навіть на половину мінімального студентського бюджету. Коли б американське товариство „Імка" не приняло українське студентство до мензи (столовки), то йому не солодко довелось жить цю зіму.

Непевність становища за завтрішній день, перспектива опиниться що дня без обіду, або мешкання примусило пражське студентство взятись за орґанізацію запомогової акції серед українського громадянства в широких розмірах, аби мати змогу провчитись цю зіму.

Трудно сказати наперед, які наслідки матиме та акція, але студентство в Празі не втрачає надії простудіювати надалі свій фах і досліджувати ті засоби і шляхи, якими дійшов чешський нарід до повного свого визволення і піднесення на високий рівень своєї національної культури, щоби потім, повернувшись додому, скористувати той досвід в боротьбі з гнобителями українського народу.

Галичанин.

Дурість чи провокація?

Істнує у Відні інформаційне бюро, котрого офіціяльна назва „західно-українська пресова аґентура“. Воно основане і удержується на кошти галицького, чипак західно-українського посольства. Від дня своїх народин випускає воно щоденно свої звідомлення і пересилає їх у віденську пресу.

Кожна льоґічно думаюча людина, знаючи, що західно-українське посольство заступає інтереси східної Галичини, готова уявити собі, що пресова аґенція цього посольства всіми чесними засобами оборонятиме перед світовим ареопаґом справедливу справу самовизначення українського населення Галичини. Дехто, слухаючи промову лідера галицьких політиків Др. К. Левицького підчас свята II. річниці галицької державности, готов був думати, що теперішня галицька політика — оборона окремої західно-української державности — це переходовий стан на шляху до здійснення всеукраїнського ідеалу: соборної України.

Показується одначе, що практика галицької політики незглубима в її „премудрости“. Цього маркантний доказ дає щодня „західно-українська пресова аґентура“. В її звідомленнях не знайдете відомостей про Галичину, про геройську боротьбу галицького українського населення проти польського насильства або про страшні муки галицького громадянства, нищеного голодом, холодом і пошестями, про без'іменних галицьких героїв, що ради тріюмфу української справи, стелили своїми трупами цілу Україну від Сяну ген далеко поза Дніпро. Галицька пресова аґентура до мучеництва галицько-українського суспільства, до котрого грядучі нащадки з побожністю будуть молитися, ставиться зовсім пасивно.

За те ця аґентура, в своїй незглубимій „премудрости“, забавляється — назовім річ по імени — в шантаж і провокацію. Докази? Найдете їх майже щодня у віденській пресі. Ось кілька примірів:

Західно-українська пресова аґентура повідомляє з Риґи: „Російська мирова делеґація, котра приїхала сюди, складається з Йофе, Оболенського і инших представників совітської Росії. Йофе використав нагоду для дементовання поширених російськими втікачами вісток, немов-то робітники в Москві бунтувалися проти совітської влади і що наслідком того положення є дуже поважне. Він повідомив дальше, що Брусілов остає в свойому уряді, що польське мирове питання викликало негодовання в кругах совітського уряду і що московський уряд скидає з себе відповідальність за те, як щоб наслідком тактики Петлюри і Балаховича прийшлося продовжувати війну між Польщею і Московщиною. В берлінських дипльоматичних кругах рахуються з тим, що російська делеґація виступить з новими домаганнями, котрі вийдуть поза постанови прелімінарного мира. Переміна в становищі російського уряду основується з одного боку на побідах їх військ проти Вранґеля, а з другого боку наслідком польського маневру проти Вильна. („Фолькс-цайтунґ“ з 9. листопада).

Цього самого дня західно-українська пресова аґентура подає таку вістку з Кракова: „Курєр Цодзєни“ повідомляє з Проскурова: Після врочистої заяви ґен. Павленка, що польські війська уступлять небавом за Збруч, жидівське населення масово втікає до Польщі. Жиди продають своє движиме майно за безцін. Що дня пересічно 150 Жидів просить о перепуски з метою виїзду до Америки або Палестини („Вінер Морґенцайтунґ“ з 9. листопада).

Дня 6. листопада західно-українська пресова аґентура повідомляє: „Наслідком постанови центрального комітету української соціялдемократичної партії з дня 23. вересня ц. р., що члени партії не сміють вступати до уряду Петлюри, виключено Андрія Левицького з української соціялдемократичної партії. („Вінер Морґенцайтунґ“ з 6. листопада).

В неділю, 7. листопада західно-українська пресова аґентура піднесла в подарунок віденській читаючій публиці таку сензацію: „Львів, 6. листопада. Повідомлення з Камянця Подільського говорять“, що ґен. Павленко повалив головного команданта військ У. Н. Р. і сам проголосив себе диктатором України. Петлюра

находиться, по чуткам, в арешті. Павленко мав поставити себе до диспозиції гетьмана Скоропадського. („Дайчес Фольксблят“ з 7. XI.).

Такими вицвітами хоробливої фантазії „галицько-українська пресова аґентура“ боронить справу самовизначення східної Галичини. Це вістки, вибрані з віденської преси за останніх днів. Було б марнованням часу, шукати примірників віденської преси за попередній час, за час діяльности цеї аґентури. З наведених повідомлень сліпий бачить, що ця аґентура служить всім иншим справам, тільки не справі закатованої східної Галичини. Є тут низький реверанс перед большевицькими катами України, є тут інтриґанство найнищої сорти супроти уряду У. Н. Р. Є тут навіть прислуга для Поляків, бо оголошуючи за бруковим краківським дневником про втечу Жидів з української території, котру Поляки по договору мають віддати українському урядові, дається Полякам в руки арґумент, що вони ради гуманности не повинні забиратися з української землі. Останньою вісткою про державний переворот на Україні „західно-українська пресова аґентура“ намагається одним замахом підхлібитися до Скоропадського.

Ми не зверталиби увагу на цю провокаторську роботу, якщо-б вона ведена була серед чотирьох стін нашої громадянської опінії; одначе з уваги на те, що цим трійливим кормом годується чужа публіка, що така робота компромітує в очах чужинців не тільки загально українську справу, але також болючу справу східно-галицьких Українців, мусимо проти неї прилюдно запротестувати. Такі брудні методи політичної боротьби компромітують не тільки її авторів, але також кидають двозначне світло на нашу святу боротьбу за визволення; тому відповідальні чинники галицької політики повинні її припинити.

З окрема, що до справи політики Уряду У. Н. Р. і голови Директорії У. Н. Р., котрих з поза плота атакує західно-українська пресова аґентура, треба сказати ось що: з політичною тактикою Петлюри і її уряду можна погодитися або ні, одначе розумний галицький політик, заступаючи галицько-українську політику з її проґрамою на коротку мету, мусить признати, що політика уряду У. Н. Р. в цей момент не входить в дорогу галицькій політиці і що акція одного і другого українського уряду, йдучи окремими шляхами, в остаточній цілі зміряють до того самого. Можна спорити що до того, чи отаман Петлюра заткне зелену вітку на довершену будівлю української держави, одначе незасліплений і неупереджений мусить признати, що отаман Петлюра ціною великих особистих моральних жертв, промощує шлях до збудування української державности не у віденських каварнях, тільки на полі боротьби серед страшної обстанови української дійсности. Історія скаже ще своє слово і про цих, що твердо стояли в вогні, і про тих, що огонь заливали гряз'ю.

Політик.

Політичні нотатки.

Конституція і національні меншости на Вкраїні. Большевики до останнього часу до відомої степені спірались на деякі кола неукраїнської людности міст. Цьому зараз вже прийшов кінець. І тут нема вже більш іллюзій. Навіть демаґоґічна аґітація „петлюровськими погромами“ вже не робить вражіння. Особливо на тих теренах, що бачили владу У. Н. Р. за період Кам'янецький і польської згоди — від Збруча до Київа.

Тому нас не повинно дивувати, коли всі дописувачі з терену, звільненого нашим військом, в один голос сповіщають про різку зміну симпатій жидівського населення, про підтримку ним „від правих до лівих“ української народньої республики. Про це сповіщає с. д. Безпалко, про це пише галицька антіпетлюрівська „Українська Думка“, це доносить кореспондент „Волі“ (дивись попереднє 6-е число), це одмічає в свойому спростованню закордоної брехні про „Кам'янецькій погром“ міністр жидівських справ Красний.

Тому, в цей мент перебудови українсько-жидівських відносин, мусимо з жалем одмітити реакційну спробу проєкту конституції У. Н. Р. що до скасування національно-персональної автономії і жидівського міністерства.

Наступ на національну автономію меншостей почався власне ще у травні, в медовий період польського наступу на Київ. Це було першою ластівкою політичного впливу польського урядового антисемитизму на наші керуючі кола.

Тоді щез з деклярації уряду Прокоповича-Ніковського самий термин національно-персональної автономії. Але там всеж говорилось ще про збереження вже добутих прав, так що можно було догадуватися, що справа йде про закон Центр. Ради від 9. січня 1918 р. про автономію, про закон 17. квітня 1919 р. „про еврейське громадське самоврядовання“ та й про саму установу жидівського міністерства.

Нині маємо проєкт конституції, який відносно національних меншостей лише згадує, що „національні і культурні права . . . мають бути забезпечені“. Дуже подібне на большевицьке паперове забезпечення „права народів на самовизначення“, в тому числі і українського.

В частині про органи самоврядування про національні громади і не згадується. Ніби ніколи і не було закону від 17. квітня 1919 р., що дав жидівським громадам ширші права самоврядування во всіх питаннях національного життя, що делеґував цим громадам державне право оподаткування жидівської людности на видатки в справах національних.

Проф. Дністрянський в свойому юридичному аналізу цього проєкту теж зауважує, що постанова арт. 42. проєкту, що мовляв, забезпечується „вільність національного і культурного розвою для громадян національних меншостей у всіх відношеннях, що не суперечить єдности держави“ — є тільки загальною фразою без дійсного змісту.

Для тих, хто близько придивлявся до українсько-жидівських стосунків за останні два роки, активне проявлення симпатій жидівських кол до української справи в сучасний мент не буде цілком щось несподіване. Частина жидівської демократії вже давно мріє про той контакт, давно вже над ним працює. Правда в умовах міжнаціональної і громадянської війни важко було цю роботу вести. Важко було тій купці жидівських діячів, що за ту ідею українсько-жидівського порозуміння боролась, важко було їм іти до свого народу, кликати жидівське населення до підтримки У. Н. Р. після Проскурова, після десятків тисяч вбитих, пограбованих, згвалтованих українськими козаками, українськими повстанцями. Після того, як ні один визначний погромщик не був покаранний . . .

І всеж ця купка жидівських соціялістів і народників, кинулись до свого народу, кличучи його до підтримки правого українського діла, вказуючи на неминуюче співдіління цих двох народів в державному будівництві України, посилаючись на яркий доказ цього співділання, щирого бажання української демократії до мирного співжиття з жидівської людностю — на національно-персональну автономію.

Автономія ця була символом будучого міжнаціонального миру на Вкраїні.

Треба будувати державу. Інтеліґенції замало. Здавалось, треба притягти тих, що можуть допомогти, що не заінтересовані вороже до тої будови. Ще не можно притягти Поляків чи Москалів, бо ще дивляться вони на свої метрополії, до них тягнуться, ще не відмовились від мрій бачити Україну в орбиті впливу цих метрополій. Але на Вкраїні велика жидівська інтеліґенція, що мусить прійти до служби українській державности, особливо в своїй національно-соціялістичній і народно-трудовій частині. Так здавалось. Большевики багато в цьому пошкодили. Але большевицькій чад проходить. Одна за другою деклярують окремі групи жидівської демократії свою готівність співпраці з українською. Все, здавалось, вже налагоджується.

Найбільш змосковлені на Вкраїні міста, найбільш ворожі вони до української національної державности. Але не може бути модерної держави без міст. Треба привернути до української справи людність міст. Населення там в більшості жидівсько-московсько-польське, лише почасти українське. Але Жиди разом з Українцями дають більшість. Отже, завдання ясне, — треба притягти Жидів, елемент найменш заінтересований матеріяльно і національно в протиділанню української ідеї. Але треба уникнути конфліктів на ґрунті українізації міст. Це досягається національно-персональною автономією. Все що

не є загальне, що не торкається всіх однаково, що носить штамп національного — передається до управи відповідним національним органам. Тим знищена можливість конфліктів на ґрунті національних взаємовідносин. Відкривається можливість співпраці на ґрунті загально-господарчому, адміністративному, державному.

От у чому користь національної автономії меншостей для цілої держави.

Який результат скасування автономії?

Неминучі наслідки — боротьба за національні права проти обмеження, проти пригноблення. Боротьба за захоплення влади, де можно. А можливе це для меншостей лише по містах. Отже скасування несе нам небезпеку боротьби між української меншостю в містах, з одного боку, консолідованих сліпою політикою наших констітуційних прожекторів всіх національних меншостей, з другого боку, за владу в тих містах. Українська меншість буде спіратися на свою національну державну владу, неукраїнська більшість на свою кількість, на інерцію і міць московської культури...

Петро Північний.

Звідки узялися „Хілоки".

— Будь ласка...

— Дякую, пане ротмістре, я тільки що палив.

— Про що це ви балакаєте? Чи може дискутуєте щось? — запитав гладкий капітан, підходячи на милицях. — Ви щось доводили, Петрусю?...

— Я, капітане? Ні, я мовчу, — і красунь корнет знову замислився.

— А ви мабудь йому допомогаєте... — Капітан Семенів аж затрусився від сміху.

Ротмістр чемно всміхнувся; було сумно і навіть такий дурний дотеп здавався влучним. Мовчали. З сусідньої палати доносився одноманітний згук голосу: поручник Іваненко всоте росповідав, як він забрав ворожу батарею і як йому не дали за це Георгія.

Шибки шпиталю жалістно брязчали від грюкоту возів по калюжах; чутно було, як гучно били по бруду і калюжах копита візничих коней, покашлювали автомобілі і невпинно гула і човгала чобітьми велика юрба. Семенів подивився в вікно: п'яти і шости-поверхові будинки затуляли краєвид своїми сірими давно набридлими стінами, а по-над дахом тяглось небо теж сіре і брудне.

— Боже мій! який жах! — промовив він зненацька, сідаючи на найближчу постіль, — це тихий жах, від якого збожеволіти можно!... Ви знаєте, — ні до кого не звертаючись плаксиво продовжував капітан, — я тепер по ночах не можу спати. Все міркую. Візьміть моє становище: я хорий, розбитий, без ноги; мені хочеться спокою, ладу, а не боротьби, а тим часом навкруги аж кипить... Де ж мені дітися? Мені, інвалідові... Ви розумієте жах цього: „інвалід", живий мрець... В полк я більш не повернусь, а жінка і вся родина у Володимері Волинському мешкають, коли живі... Що робити?...

— Ну, чого ви хвилюєтесь, капітане, — заспокоював ротмістр, — якось обійдеться, улаштується, все гаразд буде. Не треба лише думати про війну, про політику.

— А про щож? Про рідних?...

Він махнув рукою і милиця з грюкотом впала на підлогу. Корнет нервово здрігнувся від несподіванки, капітан всміхнувся.

— От бачите, як Петрусь замислився! А запитайте його, напевно не про революцію, — лагідно зауважив ротмістр. — А? Петрусю?...

— Ви не будете сміятись? — почав корнет почервонівши, — тоді я росповім. Проте краще неварто...

Але його бесідники так благали, що він мусів згодитись.

— Бачте, я порівнював одну грецьку леґенду з японською. Греки вірили, що раніше люде мали чотирі руки і чотирі ноги і жили шасливо; але вони вважали себе за рівних богам і повстали. Тоді Зевес їх розрубав на дві частини кожного, і тепер люде ніколи невдоволені і все шукають свою загублену половину. Вони можуть бути щасливі, лише коли з'єднаються, зільються з другою своєю частиною. Теорія можливости вказує, що таке з'єднання виключні випадки, а життя підтвержує.

„Теж явище, що чоловіки і жінки стрімлять одні до одного, зацікавило й Японців і вони його спробували вирішити подібною алеґорією. Вони порівняли людей до хілоки — півптиць, які мають одне крило, одне око, одну лапу. Для того щоб піднятись над багном землі, щоб вільно взлетіти до чистого неба, їм треба з'єднатись: правій частині з лівою — жінці з чоловіком. Коли частини не рівні, не однакові, не підходячі, птиця б'ється, кружляє на місці і паде знову на землю в бруд, а іноді і калічить собі все життя... І рідко, дуже рідко вдається чоловікові з'єднати своє життя з відповідною жінкою; але тоді вони можуть високо взлетіти... на сьоме небо..."

— Ідея! — скрикнув ротмістр, плескаючи в долоні, — ми закладемо в шпіталі товариство „Хілоки", де будемо росповідати про зустрічі чоловіків з жінками про ріжні спроби знайти свою половину, піднятися в небо...

З сусідньої хати почули жваві голоси, прийшло ще кілько ранених; їм нашвидко пояснили справу і всі з радістю підтрімали вигадку ротмістра. Але коли довелось росповідати, ніхто не міг нічого згадати, або може соромився, навіть поет Петрусь мовчав.

Ротмістр вже боявся, що його думка розважити ранених, а найбільше капітана Семенова, так і загине не здійснившись, коли раптом з одного з ліжок підвелась здорова постать завше мовчазного підполковника Борисенка.

— Я не вмію красиво балакати, — промовив він підходячи, — ви це знаєте, але коли більше ніхто не хоче, то я почну просто без ріжних вступів.

— Це вже і є вступ, — зауважив хтось, але сусіди незадоволено загукали: „тихше!" „не заважайте", і остряк засоромився. Тимчасом підполковник почав:

— Коли треба якось назвати мою історію, то назвемо її

„СУПЕРНИК".

Погана година була вчора ввечері. На вулицях було зовсім порожньо, коли не коли почуєш поспішні кроки рідких подорожних; тихо хлюпав холодний дощ, одноманітно гудів вітер і сумно відсвічувались тусклі лихтарі в брудних калюжах. В такий час хочеться тепла, ласки, уюту, і я зайшов у першу кав'ярню. Тут зовсім не почувалось того суму, що панував усього в кількох кроках звідси на холодній непривітній вулиці.

Сидючи в затишному куточку я з приємністю користувався спокоєм, пив, курив і роздивлявся навкруги. В залі було життя і веселість: ясно горіли лямпи, відбиваючись у численних зеркалах, голосно балакали та перекликались жваві голоси, сновигали вродливі трохи занадто білі обличча роздягнених жінок.

Довго сидів я; купка окурків, що я складав, як відстріляні гарматні набої на маневрах, все зростала. Проте кількість вина в стоячій на моєму столі пляшці навпаки зменшувалась потроху, і вино, переходячи в мій шлунок, мене з'огрівало і викликало почуття любови до всіх цих підмальованих дівчат і їх лагідно-всміхаючихся кавалєрів. Було щось загальне, що зв'язувало нас в одну родину; це було, я гадаю, бажання впитися, бажання забути жорстокість життя.

Раптом я здрігнувся від холодного вітру: якийсь пан поспішно причиняв за собою двері. Потім не оглядаючись він попрямував вглиб залі і заняв вільний столик недалечко від мене. Чогось цей незнайомий пан мене зацікавив і я пильно придивлявся до нього крізь хмару тютюнового диму: але комір його пальта був піднятий і капелюх кидав густу чорну тінь на його обличча.

— Півпляшки коньяку! — донісся до мене скрізь брязкіт бокалів, п'яний сміх жіноцтва, фальшивий визг тріснутої скрипки ляконічний наказ пана. В голосі його, як і в руках було щось знайоме, але я ніяк не міг уявити собі, хто це міг бути.

— Оселедця та солоних печериць, — кинув незнайомий льокаєві, і тепер я впізнав його: поручник Баклаженко. Але як його змінило приватне вбрання!

І сумнів охопив мене: „невже це він? Ні, Баклаженко не міг прохати подати коньяку, бо він був відомий на всю дівізію тим, що ніколи не пив хмільного".

Я слідкував далі за ним і ледве мій пан витяг портсігар і сірники, збіраючись закурити, я рішучо підійшов до нього ніби за вогнем. Незнайомий нервово обернувся: так, це був Баклаженко! Проте обличча його так змарніло і він так змінився, що привіт замерз на моїх устах і я навіть не зміг назвати його по старому Івасіком; а минуло що найбільше два місяці, як ми розсталися.

— Поручник, — вимовив я, дивлячись йому просто в очі, — сідайте до мого столу, ми побалакаємо, згадаємо минуле.

Він не відповідаючи, не протягаючи навіть руки, покірно підвівся і безвільно послідував за мною. Мовчки сіли ми і закурили, чекаючи льокая. І мені здалось, що навкруги нас все теж замовкло, зтихло, завмерло... Принаймні я не чув ні жалібного пилікання музик, ні брудних оповідань сусідів, ні шушукання парочок, ні цінічних вигуків кавалерів, ні звизгувань п'яних дівчат.

Перед моїми очима, замісць ясної блискучої залі з гарно вбраною ріжноманітною юрбою, розстилався брудно-зелений одноманітний ярок, з'ораний і переораний ґранатами, з рядами кільчастого дроту нашого і ворожого, з трохи пропуклими борознами німецьких окопів, замаскованих, непомітних недосвіченому окові. З невеличкими перервами ми пробули тут вкупі цілий рік, який богатьом нашим товаришам коштував усього життя. Власне я не можу пояснити, чому я згадав як раз цей ярок; хіба мало було місць, де ми працювали разом з Баклаженком, совістливим, чесно виконуючим свій обов'язок старшиною, певним щирим товаришем і гарним щирим хлопцем.

Брязкіт шкла обірвав мої думки: Баклаженко хапливо наливав мені коньяк, але його рука тремтіла, шийка пляшки цокала о тоненьке вінце прозорої чарки і краплі янтарного напитку роспливалися по серветці. Я дивився не ворушачись; він налив собі, ковтнув і зразу закашлявся, засоромлено витираючи уста хусткою.

„Ні, Івасік ще не встиг привчитись пити“, — промайнуло в мене, а він прочитав цю думку в моїх очах і порушив мовчання: —

— Сьогодня вперше . . . — і знову налив чарку.

Я ніколи не любив залазити в чужу душу і тепер, хоч мені і дуже хотілося довідатись, чому завше тверезий Баклаженко п'є коньяк, я нічого не запитав. Взагалі я не балакун і в бліндажі я теж здебільше мовчав; проте нервовий Баклаженко почував, відгадував мої думки і починав як раз з того, ще мене цікавило.

— Командіре, чи ви знаєте жінку нашого скарбника Іванова? — раптом спитав мій бесідник.

„Я відгадав, що винна жінка“, — мимоволі подумав я. Сказати правду, я чогось жіноцтва не люблю і в кожній неприємній справі чи події я завше маю нахил „cherchez la femme“.

— Ні, мій хлопче, — відповів я, — я ніколи її не бачив, але по твоїх оповіданнях я добре її собі уявляю. Пий, Івасік, пий, хлопче, — і я налив йому й собі.

Тепер, коли він згадав про те, що росповідав мені в безсонні ночі на фронті, я знову міг балакати з ним як з рідним. Крикливі дівчата і похотливі чоловіки, що нас оточували, зникли, відійшли кудись в далечінь. Я бачив струнку задумливу біляву панночку з тонкими рисами фарфорового ніжного личка; великі пукаті сумні мрійні очі її дивились просто перед себе, але не на вас, а ніби в глиб душі вашої — така була вона на єдиній фотоґрафії, яку мав і беріг Баклаженко.

Замісць згуків музик і балачок я чув лише оповідання Баклаженка, ті, що мені нагадувала моя пам'ять: він кохав її ще за тих далеких часів, коли вона була ґімназісткою; але вона більш любила товариство старшин, блискучих і жвавих з острогами і погонами. Тому любий хлопчик Івась одержав повну відставку, як він сам казав „зі своїм студентським мундиром і правом плятонічно кохати Марусю замісць пенсії“. Ледве скінчивши ґімназію Маруся поспішила одружитися з тільки що „спеченим“ підпоручником Івановим. Було це в січні 1914 року, а за кілька місяців молодий виїхав у Дієву Армію . . .

Баклаженко, який не припинив свого знайомства, зайшов якось до солом'яної вдови перед тим як їхати до політехнікума. Він мав на меті сказати кілька втішаючих слів, але мусів, стоячи у вітальні, вислухати гарячі закиди Іванової: — „Боягуз, — казала вона, — усі, хто чесніше, пішли боронити батьківщину, а ви тут сидите! . . .“ Надаремно Івасик намагався виправдуватись, що він робить свою працю на користь вітчизні, що поки що він вчиться, а воювати без інженірів також неможливо як і без солдатів, що, коли його призвуть, він не буде уникати свого обов'язку. „Доки ви зробитесь інженіром, війна вже скінчиться, — повторювала Маруся, — поспішайте.“

„Коли б я був їй байдужий, вона не казалаб з таким запалом“, — зауважував Івась і через те на Різдво охочекомонним Баклаженко потрапив з запасного полку в мою команду. З усіх моїх кулеметчиків він був найзавзятійший, він неначе шукав смерти, але доля його берегла, — вона завше охороняє сміливих, — і йому божевільно щастило.

Він не схотів їхати у військову школу і зробився старшиною на полі бойовища; потім він став підпоручником, а далі заробив і третт'ю зірку на погон.

Солдатські Георгії і чорно-жовтий темляк, не рахуючи двох орденів „з мечами“, лежали в його саквояжі. Він не носив їх і не любив, коли його представляли до нагороди:

„Іванов, — казав він мені завше, — скарбник нашого полку і ніяких орденів не одержує. Я хотів би робити на фронті те саме що і чоловік Марусі, щоб вона в рівних умовах обрала собі між нами достойнішого, щоб фронт і воєнщина не грали ролі, не мали ваги в цьому виборі... Хіба в мене немає розуму і серця? Хіба лише вбивство людей можно цінити в людині? Хіба кров може принадити жінку?...“

Він був шляхетним супротивником і не хотів брати відпустку: „Нащо? Щоб Маруся гадала, що я приїхав показувати свої хрести, яких немає у її чоловіка, якого лише не що давно проїзвели в поручники „за вислугу часу?“

Такий був поручник Баклаженко, з яким я провів усю війну, майже не розстаючись, і я дивувався лише, як я не згадав раніще, що тепер я в його місті, де в мирний час стояв наш полк, заліковую остані поразки, одержані не в боротьбі з ворогом, а нанесені російськими кулями, під час захисту коло Білгорода російського главнокомандуючого від російських солдатів...

Ми вдвох з поручником мовчки пили коньяк. Раптом він підвів голову і пильно подивився на мене:

— Ви чули, що Іванов поранений?

Я почав згадувати: — Луцьк... Краків... Перемишль... Ужок... а потім Шавлі... Двина... Хінценберґ... Зегевольт... ніколи я, вчучи в корпусі ґеоґрафію, не уявляв собі, що мапа ховає стільки назв! Я вже і сам забув усі струмочки, низи і фольварки, що ми захіщали, але до останнього бойовища, коли наш расторощений Німцями український корпус стримував Москалів, безсоромно тікаючих з під Риґи, я не знав, щоб Іванов десь був хоч подряпаний.

— Ні, мій хлопче, я не пригадую.

— Це було дуже недавно. Ми з Івановим повертались разом до дому в наше місто і мусіли затриматись у Москві через боротьбу за владу. Большевики руйнували місто з гармат, але цього ми не боялися: пережити кілько років на фронті, щоб загинути по дорозі до дому від свого снаряда, киненого рукою повстанців — це було дико, безглуздо, жорстоко і ніхто в це не міг і не хотів вірити...

„Ми пішли до якихсь знайомих Іванова і він засів за карти. Шрапнель розірвалась в нашій хаті: двоє було забито, один незабаром вмер від ран, я сидів у другому кутку за книжкою і, як завше, уцілів, а поручникові Іванову одірвано обидві нозі...“

— Вмре?... — мимоволі спитав я, але Баклаженко незадоволено похмурився, почувши нотки надії в моєму голосі.

— Ні, буде жити. На наше щастя в Крим йшов порожній санітарний потяг. Мені вдалось випрохати йому місце і привезти його сюди. Зараз він в небезпеці і лежить в тутешньому шпіталі старшин.

Дійсно, коли ви пригадуєте, тижня півтора тому якийсь Іванов, важко поранений в Москві, прибув в наш шпіталь; я навіть бачив якось його дружину, але не звернув на все це уваги, бо я не люблю ні жінок, ні скарбників і вже встиг цілком забути за Іванова.

Ми мовчали і курили. Стомлений льокай подав ще півпляшки коньяку і прибрав трохи на столі. Шумлива компанія вже розійшлася по окремих кабінетах і парубочих помешканнях.

Баклаженко раптом немов прокинувся: він обдивився по всій залі і зрозумів, що кав'ярня незабаром зачиниться. Присунувши до мене своє бліде вродливе обличча, він почав хапливо, наче боючись, що не встигне скінчити, висловити всього що мав на душі.

— Як божевільний я блукав коло будинку Іванових, ходив слідом за Марусею в шпіталь, обережно, ховаючись, щоб вона не побачила. По вечерах я дивився на її вікно доки не погасало світло в її хаті і вранці чекав коли вона підніме занавіску... Я не бажав зустрінутися з нею, просто я любив її першим і єдиним коханням...

— Дурниці, Івасіку, підбадьорив я його, — може ще кого зустрінеш, полюбиш...

— Ні, командіре, — гостро, майже ворожо, заперечив Баклаженко, — більш я нікого не хочу зустрічати і не зустріну.

Він випив свою чарку і замовк. Але потім зрозумів, що часу залишається ще менше, знову поривчасто продовжував: —

— Сьогодня ввечері вона мене побачила. Я не хотів цього, присягаюсь вам... Вона подивилась з вікна і сховалась; я гадав, що вона мене не бачила, але за хвильку вона опинилась коло мене в хатньому вбранні і тоненьких черевичках: „Івасю! Любий, зайди. Нащо ти мокнеш на дворі?!...“ Не пригадую, як я опинився в її вітальні, в тій самій хаті, звідки я вийшов в останне ще студентом.

Баклаженко нервово здавив зубами циґарку, яку я мовчки пропонував йому, щоб його трохи відвлекти. Дрожачі руки його ламали сірник за сірником, доки я не запалив свій.

— „Любий“, промовила вона, коли я вступив в хату, — продовжував Баклаженко хвилюючись і ковтаючи слова, так що я ледве міг слідкувати за його мовою, — „Коханий мій! Хоч чоловік мій і мерзотник, я була чесна жінка... і це лише для тебе... я вся твоя... я зрозуміла це ще тоді, коли ти пішов від мене три роки тому... Я ж любила і чекала тебе... а ти досі не повертався і не писав навіть... Герою мій! залишись зо мною, ну куди ти підеш від мене... від свого щастя!...“ і вона дивилась на мене благаючими очима і милувала і голубила мою руку... оцю саму...

Він поспішно розстрібнув і стяг з лівої руки рукавичку; шкіра була подряпана і видко було сліди зубів. Він засоромився, ледве всміхнувся наче винний в чомусь негарному і, знову натягаючи рукавичку, пояснив: —

— Це я цілував і кусав руку, яку вона ласкала... — і він оповідав далі: — — Я нічого не відповів їй; що я міг казати?... Я любив її більше за життя! Ви мусите це знати! Ви не забули, що там на фронті я про неї згадував кожен день, її ім'я вимовляв що ґодини, про неї думав що хвилини... Я мріяв лише про той щасливий мент, коли я повернусь і скажу Марусі: — „я твій! Я ненавидів вбивство, але я воював, бо ти, моя господиня, того схотіла. Виконай і ти моє прохання, виріши, чи ти підеш до мене, чи залишишся з чоловіком...“ Я був щасливий тому, що він скарбник, що його кулі не зачеплять, що в боротьбі за Марусю я вийду проти живого і згадка за

мертвого чоловіка не буде заважати нашому щастю. Але відібрати жінку, єдиного друга в каліки?... Ніколи!...

Очі його потускнійшали і в них перлинами блестіли сльози. Він надпив чарку і знову забалакав: —

— Краще булоб, як би мене забили... тоді... у Москві... але мені не щастить; це ж глум: кохати жінку, що сама тебе... любить, мати суперником труса, йолопа, негідника, паскуду, — я не лаюсь, ви самі його знаєте! — і бути примушеним відмовитись від неї лише тому, що він каліка!... Чому мене ніколи не поранило як слід? — з запалом і злістю забалакав Баклаженко. — Чому я не каліка?...

— Облиш свою фільософію, хлопче, — обережно зауважив я, — бери її. Коли жінка розлюбила чоловіка і має зневагу до нього, не з тобою з иншим, вона його покине...

— Ні, — гостро заперечив він. — Маруся гарна жінка, вона любить тільки мене. І я її матиму, але чесним лицарським шляхом. А ви... ви не маєте права її ображати, — раптом гістерично закричав він підводячись, і порожня заля ожила від його вигуків: — ви не смієте!... не смієте!...

Він замовк і знову сів похиливши голову. Поки я платив сонному льокаєві, він щось міркував, і ми разом мовчки вийшли з сяючої вогнями кав'ярні і опинились в темряві мокрої вулиці. Баклаженко безвільно повернув за мною, трохи відстаючи.

Брудних, низько звисших хмар майже не видко було; вогник у вікні шостого поверха здавався далекою зіркою; роззявлені пащі труб, які йшли вгору трохи не до самого неба, плювали цілими річками ніби взятої з Стіксу чорної бурливої води з шумом.

— Оце так година!... — промурмотів я застибаючи шинелюку.

Мовчання... Лише вода хлюпала в калюжах, та насмішливо пролетів вітер. Я обернувся: Баклаженка біля мене не було. Лише десь під лихтарем промайнула чорна постать, тікаючи в протилежний бік, заховалась... з'явилась на мент в світлі слідуючого лихтаря і знову зникла...

Я почував, що ми більше не побачимось, і пошкандибав шукати його, але перебита нога не дозволяла мені швидко йти і я його не знайшов. Так ми розстались назавше...

* * *

— Дозвольте, пане полковнику, — ввічливо зауважив хтось, — це все було лише вчора, ви ж не збіраєтесь їхати звідси і напевно ще зустрінетесь з поручником.

— Я нікому не росповів би це до його смерти, — продовжував після короткої павзи Борисенко, неначе він і не чув сусіда. — Я прохав одного знайомого довідатись адресу Баклаженка, і годину тому мене сповістили, що сьогодня вранці Івась кинувся під потяг. Після нашої размови я певен, що він хотів лише зрівняти шанси, хотів стати калікою, втратити ноги. Але його почали рятувати, він боровся і його задавило...

Підполковник затулив обличча руками і змовк; може він вже шкодів, що він, завше мовчазний, сьогодня не витримав і роскрив чужим людям душу свого приятеля.

Василь Пачовський.

Ой роздерли нас.

Ой роздерли нас, розклювали нас
Круки тай ворони —
Виросло по нас з Сяну по Кавказ
Зіллячко червоне —
Гей гей, зіллячко червоне!

А круки летять, ворони кричать
І розносять кости!
Тисячі могил без хрестів стоять
Розриті зі злости —
Гей гей, розриті зі злости!

Тисячі руїн димляться зо стін
З ранку аж до ночі,
А що поле — труп дивиться до зір.
Незакриті очі!
Гей гей, хто закриє очі?!

А у ніч глуху трупи, мов живі,
Витягають руки —
Боже, чуєш Ти, як кричать в крові
Голосом розпуки?!
Гей гей, голосом розпуки!

Чому?

Ніхто не знав, чого степи шуміли,
Чому могили сонні потряслись,
Чому поля від крови червоніли,
Чого серця від жовчі зайнялись!

Ніхто не йшов провідаться загонів,
Чому на них горіла братня кров —
Чому лунав до бунту голос дзвонів,
Чому в ланах загинула любов!

Лишень летіли круки на загони
І витягали кости із могил —
А над ланами гомоніли дзвони
І було чути шум великих крил!

Константин Хадзопуло.

В темряві.

II.

Дитина знов прокинулась і знов почала шукати груди. Стелія взяла її на руки дала їй порожню, ялову грудь. Воно поссало її і кинуло та знов почало плакати. Стелія з серцем ударила дитину, але це не заспокоїло її і вона закричала ще дужче. Втім Стелія з жахом почула гавкання двох великих собак. Вмить вона скочила на рівні ноги і, смертельно перелякана, оглянулась навколо. Дитина не вважала на це і кричала ще голосніше. Собаче гавкання наближалося. Незабаром на другому березі річки стали дві здоровенкі страшні собаки і забігали по березі, гавкаючи на Стелію і вишкирюючи страшні зуби; вони пробували перескочити річечку, але вона була занадто широка. Якийсь людський голос гукав на собак, кличучи їх назад, але тої людини не було видко за густими кущами і верболозом. Але Стелія прожогом побігла назад, не в напрямку до села, а в бік, полями, першою доріжкою, яка попалась. Куди саме вона бігла — вона про це й не думала і опам'яталася з того переляку тільки тоді, коли знов станула перед водою, мабуть знов перед тою річкою, що завертала луком. Тут уже був місток через річку. Стелія стала на ньому і де-який час думала, дивлючись у воду. Вона не перейшла на той бік, а повернула назад, знов у поле; село лишилося у стороні, ліворуч, а тут траплялися тільки дерева й кущі. Сонце вже заходило і тіни ставали дуже довгі. Пташки вже замовкали і вся природа лагодилася вже до сну. Ставало вохко і холодно. Стелія почувала надзвичайну втому і була голодна; ніч, що наближалася, лякала її по-над усяку міру і, в одчаї, вона не йшла, а бігла вже з останніх сил в надії знайти собі якийсь захист на ніч. Далеко на обрію вона побачила якесь місто, що вже було сховалося у вечірній сутіні; тільки де-які двохповерхі доми на горі та вершечок дзвінниці ще були осяяні промінями сонця, що вже заховалося за обрій. Стелії жаль було за тим сонцем, аж плакати хотілося, бо воно одно-єдине гріло її щиро і тільки його вона не боялася; і чомусь здалося їй, що це вже останні проміні того доброго сонця для неї і нових вона вже не побачить. Вона не знала, яке то місто перед нею, і жахнулася, подумавши, що може вона вернулась назад. Іти туди? Ні, ні! Ні в якому разі! Але куди-ж подітися?

З одчаю і втоми та голоду вона хотіла впасти на землю і плакати, але перемогла себе і пішла шляхом без думки, без тямки, мов непритомна.

Вечеріло вже і ставало темно й чим-раз холодніше. Стелія, сама того не помічаючи, прискорила свою ходу. Вона почула десь недалеко дзвінок і, перелякана, побігла ще швидше, аж поки спинилася коло пастушого куріня. Хоч він був без дверей, але Стелія думала там сховатись і переночувати. Але як тільки вона туди ввійшла, дитина знов почала плакати і Стелія, сама не знаючи чого, вийшла з куріня і пішла далі тою самою стежкою, аж добилася до тих самих кущів, де була вранці, ще перед полуднем. Дали починався той самий гайок з шовковичних дерев і, як увійшла в його Стелія, то стало там зовсім темно. Вона вийшла з-поміж дерев і сіла з-краю, на взліссі, прихилившися спиною до одного з дерев. Вона була зморена по-над силу і серце її завмірало, все тремтіло перед очима, а розум затуманився, наче у п'яної: вона вже й думати не могла. Вона розуміла й почувала тільки своє одиноцтво на світі і сирітську безпомічність; і здавалося їй, що так само, як гасне останнє світло дня, гасне й життя її нещасне. Вона притулила дитину до себе, заплакала гірко і не счулася, як заснула.

Але знов її розбудив плач дитини: вона вислизнула їй з рук, упала на землю і прокинулась тай заплакала в тій темряві. Стелія вхопила знов дитину на руки і сама злякалася тої темряви. З пересоння вона не могла відразу зрозуміти — де вона і що з нею діється. Їй здалося, що все пережите за цей день, то був сон. Знявся холодний нічний вітер; він шумів деревами в гайку, а Стелію холодив так, що вона почала тремтіти. Руки й ноги її були мов поламані

і, здавалося їй, замерзали від холоду. Вона облапала дитину: і в неї теж тільце було холодне.

Ніяких голосів не чула вона, крім шелесту в гайку; підвівши очі в гору, вона побачила зоряне небо, а туди, ліворуч, над містом — білу довгу хмару. Тоді тільки Стелія пригадала все і зровуміла, де опинилась. Дитина все плакала.

Якийсь непевний страх перед тою темрявою і самітністю в такому безлюдному місці обхопив Стелію. Вона притиснула дитину до себе, встала і побігла, що духу, ніби хтось за нею гнався. Вона вибралася стежкою на широкий шлях і прямувала до міста. Не спиняючись нігде, вона побігла до якогось дому і станула перед дверима. Вона була мов божевільна і вже нічого не міркувала.

Відчинила вона двері і ввійшла у хату.

У печі горів огонь, а на стільці перед огнем сидів Антін і курив. Перед ним на припічку стояла шклянка вина. Ставрос спав на ліжку, повернувшись до стіни.

Стелія ввійшла, не привіталась. Вона пішла просто до колиски, вклала дитину, вкрила її і нахилилась над колискою, гойдаючи її. Вона тремтіла всім тілом, аж зуби її голосно цокали; від утоми та виснаги вона вже не чула ні рук ні ніг, а все тіло її захололо; тільки в середині пекло й боліло, ніби щось гострими зубами рвало її серце і запускало туди якусь пекучу отруту. Перед очима їй мигтіли искри і здавалось їй, ніби в хаті нема ні стелі ні даху, а срібний зоряний дощ спадає на неї з неба. Таке було їй колись приснилося в ночі, а оце тепер ніби знов у дійсності бачила вона, чи знов їй снилося. Світ їй так закрутився, що вона аж закрила лице руками, щоб не впасти на землю. Але це не помогло їй. Вона зробила надзвичайне зусилля, встала, дотяглася до припічка і впала на нього, мов непритомна.

Антін не займав її й не озивався до неї. Коли він помітив, що вона вся тремтить і цокає зубами, він устав і подав їй свою шклянку з вином, притуливши аж до самого рота. Стелія стулила рота, заплющила очі і відвернулася лицем до стіни. Антін узяв її за руку і вона була холодна, як крига. Тоді він узяв рядно, на якому сидів, укрив Стелію і щільно закутав їй ноги.

Коли згодом вона розплющила очі, то побачила, що він лежить проти неї і дивиться уважно на неї.

— Так мені була голова закрутилася . . . — промовила Стелія і подивилась на нього, ніби бажаючи вгадати, чи він і тепер такий самий, якого вона завжди боялася.

— Ти мабуть голодна, — сказав він їй — і, не чекаючи відповіді, взяв зо стола їжу, яка там лишилася, і поставив перед нею. Стелія трошки підвелася і почала їсти.

Антін ізнов поставив перед нею шклянку з вином.

— Так, я хочу тебе мати, але з доброї волі, без примусу, — сказав він, коли вона випила й вино з його рук.

Вона не відрікла йому нічого. Вона підкріпилась їжою і вино зогріло її. Серце її вже не тіпалося, а перед очима не було тих блискучих зірок і кружечків, і все навколо зовсім инакше уявлялося їй; її обхопила якась солодка втома і непереможно хотілося спати; вона забула про все, що сталося за цей день, і не тямила, хто перед нею сидить і дивиться на неї, що він каже, що хоче робити, що робить . . .

На хвилину її чоловік застогнав і хотів повернутися;

Стелія була підвелася, але Ставрос заспокоївся і захріп.

— Чи лікарь приходив? — спитала Стелія Антона ніби крізь сон, — але чи чула вона відповідь, чи відповів він їй що, — вона того вже на другий день ніяк не могла згадати, коли і як він пішов собі

Прокинувшись раненько від плачу дитини, вона лежала на тому самому місці на припічку, так само вдягнена, як і лягла була. Тільки світло було погашене, а її чоловік стогнав і кашляв.

Перед тим, як іти на роботу, вона зварила йому каву і приготувала все, що треба, як і завжди що дня робила. Коли вона нахилилась до нього, то почула з його рота сильний і прикрий горільчаний дух, але не сказала нічого.

Так само промовчала вона, коли по-полудні знов прийшов Антін і вона побачила в його кишені пляшечку з горілкою, вона вдала, ніби-то не бачить її. Вона тільки взяла від його те, що він приніс їжи, накрила стіл і всі троє сіли обідати.

* * *

Так було краще, на її думку. Коли він, її чоловік, хотів того, то на що-ж вона мала йому впоперек ставати? І коли Антін приходив з пляшкою та з їжою, яку він завжди при ній приносив, то Ставрос ставав веселий і був йому радий. Той і почав ходити чим-раз частіше. Ввечорі він иноді приносив вина і тоді вони пили всі троє. Одної ночі, коли на дворі йшов сильний дощ, Ставрос заплющив очі і не дивився, як вона балакала з Антоном, сидячи перед огнем у печі. Коли Ставрос зовсім уснув, вона постелила Антонові рядно на припічку, а сама лягла долі коло колиски, закривши вогонь у печі і погасивши світло. І з того часу часто вже ночував у них Антін на припічку, хоч навіть і добра погода бувала на дворі; тільки дуже перешкоджав йому Ставрос, що стогнав, кашляв і кляв усю ніч. Йому тепер було значно погіршало. Коли Стелія спитала лікаря, чи може видужати її чоловік, він тільки зрушував плечима. А як сказала вона йому, що вже не має грошей, щоби платити йому, то він і зовсім перестав ходити.

Але Ставрос конче домогався, щоби лікарь одвідував його, і раз-у-раз докучав жінці тим бажанням.

— Ти хочеш, щоб я вмер, бо тоді зійдешся з другим, — докоряв він.

— Мовчав-би та лежав-би, де лежиш! — казала вона на це з серцем й виходила з хати, грюкаючи дверима.

У неділю або у свято, коли на фабриці не бувало роботи, вона брала дитину і йшла собі до сусідки або сідала на дворі коло порога і забавляла дитину пташками, що цвірінькали навколо.

Але бував і такий час, коли їй дуже жаль ставало чоловіка. Одного такого дня вона попросила Антона, щоб він пішов по лікаря. Він подивився на неї і засміявся:

— Хочеш дурнісінько викинути дві драхмі? — спитав він злісно.

Але і Ставрос просив, щоби привести лікаря. Тоді Стелія попросила свого господаря фабрики і він послав по лікаря свого наймита.

Лікарь прийшов, оглянув хворого, записав якісь ліки і обіцяв довідатися ще раз. Але за другим разом він знайшов, що хворому значно погіршало і рана дуже роз'ятрилась і загнила.

— Твій чоловік не може видужати, — сказав він Стелії, що вийшла за ним аж на двір.

Стелія притулилась головою до стіни і заплакала, коли лікарь пішов; а виплакавшись на дворі ввійшла знов у хату, підійшла до хворого, сіла коло нього на край ліжка і взяла його за руку. Він помовчав хвилину, дивлючись на неї уважно, потім визволив свою вуку і відштовхнув Стелію від себе.

— Іди! — сказар він гірко: — ти хочеш щоб я вмер.

— Ні, я того не хочу; ти не повинен так казати, — відрікла вона і їй знов збіралося на плач.

— Ні, ти того хочеш, бо тоді підеш за иншого, — мовив хворий.

Стелія мовчала.

— Іди! Ти стала недобра. Тепер ти про мене зовсім не дбаєш.

— Ні, ні! — змагалась вона. Але його мутні очі уважно подивились на неї і він не дав їй далі говорити.

— Мовчи. Я тобі став непотрібний і впоперек дороги тобі лежу. Ти мене обманюєш, навіть тут, у хаті, обманюєш!

Кашель перебив його мову. Стелія стояла перед ним, похиливши голову і дивлючись у землю. Той кашель довго мучив його; він не міг тоді лежати і через силу підводився. Стелія піддержувала його за плечі. Коли він нарешті викашлявся і впав, знеможений, на подушку, Стелія подала йому порошок од кашлю, що записав був лікар.

— Коли ввечорі прийшов Антін трохи п'яний і вклався спати долі коло неї, Стелія розказала йому потиху про те, що потім казав їй Ставрос.

Антін засміявся.

— Не смійся-ж так голосно! — сказала йому Стелія. — Сміятимешся тоді, як помре.

Коли вони так розмовляли, то не почули обоє, шо в кутку щось ворушивться. Втім Стелія почула близько себе приглушений голос. Вона аж скаменіла.

— Як помру!... Тоді, як помру! Так? То ти мене не обманюєш? — несамовито хрипів той голос.

Потім стало тихо в темноті.

— Облиш його! — сказав тихо Антін: — то він у гарячці щось зерзе.

Стелія змагалася з ним, бо хотіла встати. Втім почувся тяжкий, невпинний кашель. Стелія зірвалася враз і пішла до стола, щоб засвітити світло.

В кутку сидів Ставрос. Він зібрав усі свої сили, щоби зволіктися з ліжка і тепер сидів долі, спершись о припічок, бо той кашель душив його так, що він увесь аж посинів. Стелія знов остовпіла, бо те обличча було страшне й люте, кулаки стиснуті, зуби сціплені і прошивав він її поглядом, повним ненависти й презирства. Душив його не тільки кашель, але ще гірше лютість і почуття свого безсилля.

— Ти . . ти . . — хрипів він падаючи від знесилення. А коли вона підбігла до нього, щоби помогти йому хоч сісти вигідніше, він потягнув до неї і хотів укусити її за ногу. Але він не досягнув до неї і звалився на землю, до останку знеможений.

— Де в тебе совість . . — хрипів він, — обманювати мене так . . на моїх очах! Бо ти знаєш . . . що я вже нічого не можу тобі зробити . . . і йому . . . оттому нічого . . .

І він показав очима на Антона, що відвернувся і накрився з головою.

Від того останнього зусилля він аж потом облився. Страшний він був, лютий, як дикий звір, але разом із тим безмірно жалісний.

І знов тяжкий кашель забив йому дух і він аж корчився од муки, задихуючись, під тим припічком.

* * *

Другого дня вранці так і лишила його Стелія, лежачого в тім кутку, і пішла на свою роботу, попросивши сусідку накидати оком на хворого і на дитину. Вернувшись о-полудні до дому вона зустріла сусідку коло дверей.

— Мабуть скоро він помре, — сказала їй сусідка. — Ти помітила, що його рана вже трупом одгонить? І як ти можеш видержати такий сморід?

— Я це вже помітила, та що-ж я можу зробити? — відказала Стелія і, похиливши голову, ввійшла у хату.

Ставрос лежав нерухомо на тому самому місці, де вона його лишила. Вона теж мовчки подивилась на нього і пішла до дитини. Взявши її на руки, вона дала їй грудь і знов похилила голову. Та мовчанка наганяла на неї якийсь непевний страх. Той тяжкий трупний дух, що йшов од її чоловіка з кутка, туманив їй голову. Гнітив її й спогад про вчорашню ніч, гнітив не тому, що вона почувала себе винною, а просто так, невимовно прикро і тяжко було. Вона почувала, що та невидима, тяжка рука, що гнітила її ввесь вік, тепер ізнов упала на неї і тисне, гнітить, аж до землі прибиває.

Крізь одчинені двері впливала запашна, здорова течія теплого весняного воздуху, а з нею й щебетання ластівок, що раз у раз пролітали повз дверей. Вона подивилась у двері й побачила смужку чистого зеленого поля і блакитне небо. І знову взяло її непереможне бажання іти звідсіля, забравши дитину, світ за очі, геть далеко від цього пекла, щоб уже й не вертатися назад; нехай собі смерть сама кінчає те діло, що почала. Стелія вже не могла одвернути тої невмолимої руки, що простягалася за її чоловіком. Коли-б уже швидше! Однаково-ж не минути того; тільки мука тяжка і тому і їй. Вона знов згадала собі його страшний голос минулої ночі і від того спогаду аж захолола їй кров у жилах. Ті слова його й тепер мов гадюкою лізли їй в уха.

Згадала вона й Антона, що теж гнітив її душу і переслідував її невідступно, як тінь. І від його рада-радісенька вирвалась-би вона і втекла на край світу, як од тої смерти.

Хворий покликав її слабим, ледве чутним голосом.

— Чого-ж ти чекаєш? Я-ж голодний...

Вона не ворухнулась.

— Я голодний, чуєш? Що ти принесла? — знов озвався він.

Вона подивилась на нього.

— Що-ж я мала принести? Де я добуду? — відповіла вона.

— Ти хочеш мене заморити голодом, щоб я швидше вмер!

Стелія подивилась на двері з надією, чи не прийде Антін. Минулого дня він примусів її, щоб вона попросила в господаря вперед платню за цілий тиждень; з тих грошей він лишив їй тільки на один день, а то все забрав собі. Отже тепер вона сподівалася, що він принесе що-небудь їсти. Вона вийшла з хати, подивилась на вулицю, потім вернулась назад і стала у дверях, схиливши голову.

— Де-ж він? Чому не приходить? — спитав хворий і знов почав нарікати, що його навмисне морять голодом.

Стелія поклала дитину в колиску і вийшла на вулицю. Вона пішла на базар і ходила там поміж крамницями, аж поки не побачила Антона. Він сидів з якимсь чужим у харчевні.

— Чого ти хочеш? — спитав він її, коли вона станула на порозі.

— Він голодний . . . ми голодні, — сказала вона.

Він подумав хвилинку, потім пішов у кухню і незабаром виніс звідтіля тарілку й подав її Стелії.

Вона принесла її до дому, сіла коло Ставроса і вони обоє їли мовчки, навіть не дивлючись одно на одного. Попоївши Стелія почала збіратися знов на роботу. Він спитав її:

— А випити не принесла ти нічого? Він тобі нічого не дав?

Вона вийшла з хати, не давши ніякої відповіді.

Коли ввечорі вона вернулася до дому, він стогнав, кляв і кашляв. Цілу ніч він їй не дав цим спати. На цю ніч Антін не прийшов.

На другий день Стелія випросила собі й чоловікові обід у сусід. На третій день пішла до жінки господаря фабрики і принесла від неї Ставросові не тільки обід, але й пляшку горілки. Ставрос видер їй пляшку з рук, а на їжу й не подивився. Він тільки до горілки й мав охоту: ця отрута вже проникла наскрізь його тіло, його кров. Він схуд і висох, як кістяк, покритий жовтою шкурою; очі йому глибоко позападали, голова ледве держалася на тонкій шиї і тіло його наболіло; від лежні він повилежував собі рани на боках, а за останніх часів уже й лежати не міг, бо тоді гірше душив його кашель. Стелія вже боялася й дивитись на нього, а коли бралася помогти йому сісти або перевернутись на другий бік, то здавалось їй, що він от-от розсиплеться в її руках. У грудях йому клекотіло, як у казані, і всякі пищики грали та свистіли, а як нападав його кашель, то душив так, що він собі місця не міг знайти; тоді він, не маючи змоги говорити, показував рукою на мигах, чого йому треба: чи посадити чи на бік повернути. А від рани його йшов такий тяжкий дух, що доводилось не тільки на день, але й на ніч одчиняти вікно, бо не сила була висидіти в хаті.

І тільки коли він мав змогу випити горілки, вона задурювала його трохи, він заспокоювався і дрімав, стогнучи крізь сон. Тоді він і кашляв менше.

— Пити! Пити! — оце було тільки одно-єдине його бажання.

Не спавши цілу ніч коло хворого Стелія другого дня не пішла на роботу, бо вже не давав він їй на хвилину відступити. Сусідка приходила разів скілька відвидати їх і приносила з собою якогось ароматичного оцту, щоби побризкати в хаті і хоч трошки перебити той тяжко-прикрий дух. Бачивши, що Стелія вже ледве ходить від утоми, сусідка вклала її спати, а сама сіла коло хворого, думаючи, що вже скоро смерть йому буде. Але смерть не приходила і сусідка, посидівши зо дві годині, розбудила Стелію й пішла собі.

У вечорі прийшов Антін і лишився на ніч, щоб доглядати хворого поперемінно зо Стелією. Але в його терпцю було мало і він над ранок уже лаявся і кляв.

— Так далі не можна: — казав він із серцем, виходячи.

Стелія знов просиділа цілісенький день коло хворого і цілий вечір. О-півночі знов прийшов Антін, трошки п'яний. Стелія сиділа коло хворого і піддержувала його плечі.

— Іди, подержи його трошки, бо я вже сили не маю! — попросила вона Антона.

Вона аж хиталася на ногах. Антін подивився на неї якимсь дивним поглядом.

— Так далі не може бути! — сказав Антін. А коли Стелія, що вийшла була з хати, вернулася знов, він коротко сказав їй:

— Постели мені!

Стелія трохи дивуючись глянула на нього; їй здалося, що він п'яний. Вона не сказала нічого і постелила йому.

Антін ліг.

— Іди, лягай і ти зо мною, — сказав він, вхопивши її за спідницю.

Стелія мовчки дивилась на нього, мов нічого не тямлючи.

— Лягай, кажу я, чуєш? — крикнув із серцем Антін і потягнув її до себе.

— Схаменися, навіжений! — промовила вона, пручаючись.

Але в неї не було сили визволитись від його і вона впала на постіль.

— Ти Бога в серці не маєш! — казала вона. — Не кричи хоч...

Він міцно стиснув її, а його гарячий віддих немов опік її лице. Вона вхопилась з одчаєм руками за голову і закусила губи.

Хворий застогнав і закашляв. Стелія схопилась, щоб устати до нього.

— Чортового батька встанеш! — сказав Антін, вхопивши її міцно за руки.

— Пусти!... — благала Стелія.

— Не пущу! Так далі не може бути!... Я вже сказав!

Антін підвівся трошки, дмухнув і загасив світло.

Ставрос застогнав дужче: кашель душив його.

— Антоне!... Сатана!... Пусти!... — скрикнула Стелія і вирвалась від його. Але не встигла вона встати, як він грюкнув її кулаком по голові так, що вона аж сіла. Дух їй спинився в грудях, світ запаморочився... Їй здалося, що Антона вже нема коло неї. Вона почула, що заколихалася колиска і дитина заплакала. Вона підвелася й побігла до колиски.

Нахилившись над дитиною, вона почула якийсь дивний крик з того кутка, де лежав Ставрос. Оглянувшись туди вона при слабому світлі зір побачила ніби якусь тінь, що нахилилася над хворим... Знов щось крикнуло, але тихше, потім захарчало, ніби забулькотіло...

І в хаті стало тихо...

Стелія покинула колиску і метнулась туди тай поночі штовхнулась об Антона.

— Ну, тепер вже добре, — сказав він. — Іди, лягай!

І він ухопив її за руку. Стелія аж стрепенулась уся.

— Душогубе! Душогубе! — скрикнула вона несамовитим голосом, вирвалась од його, штовхнула двері і вискочила на вулицю.

— Рятуйте! Рятуйте! Він його задушив! — кричала вона чим-раз голосніше, ламаючи руки.

Антін вискочив за нею і намагався втягнути її назад у хату, але не міг нічого вдіяти з нею.

Попрокидалися сусіди й повибігали з хат перелякані. Вони взяли Стелію, привели її назад у хату, засвітили світло.

Ставрос лежав горілиць і очі, широко роскриті, були страшно витріщені, мов вилізти хотіли, і стояли нерухомо, мутні, перелякані; з рота виступила крівава піна.

Дитина голосно кричала в колисці, а Стелія репетувала:

— „Він його задушив! Він його задушив!"

— Хто-ж? Хто? — питали люде.

— Той... той... він!... — говорила вона, з жахом оглядаючись навколо.

Але нікого не було, крім сусід. Антін, бачивши, що нічого не вдіє з божевільною жінкою, штовхнув її і з прокляттям счез у темряві.

— Це вона, мабуть, побачила смерть — сказала якась жінка і перехрестилась, а потім перехрестила і Стелію, що мов несамовита, широкими переляканими очима виглядала когось у дверях, вхопивши з одчаєм голову обома руками...

М. Богданович.

(пер. з біл. О. Яремченко.)

Тріолєт.

Колись дививсь на сонце я,
Мені те сонце засліпило очі.
Так що ж для мене вічна темінь ночі,
Коли дививсь на сонце я!
Нехай сміються з мене всі охочі —
Ось відповідь для них моя:
Колись дививсь на сонце я,
Мені те сонце засліпило очі.

Озера.

В чарці темній і глибокій
Плеще, піниться вино;
Хмелем світлим і холодним
Колихається воно.

І хитаються осоки,
І шумить високий бір.
А в душі не замовкає
Струн веселих перебір.

* * *

Ми довго плили в бурнім морі
І враз — жаданная земля!
Ви — певний шлях, сказали зорі,
Зарука втім тріск корабля,
Що сів на скелі в морі.
Привіт тобі, жаданная земля!
І безтрівожно бачуть зорі,
Як тонуть люде з корабля.

Андрій Окопенко.

Про білі кости в Карпатах.

По похмурих межігіррях,
по лісистих крутовинах,
поуз річок гомонливих,
упродовж шляхів журливих, —
скрізь по ланах і долинах, —

Скрізь лежали білі кости,
кости лицарів козацьких,
що тут билися з братами,
підтроюджені царями,
з- за химер їх чудернацьких...

І коли сховалось сонце,
в небі виквітчились зорі,
і туман серед мовчанки
розгортать почав серпанки
таємничі, півпрозорі, —

І тоді підвівся місяць,
місяць тмяний і сумливий,
і крізь димнії тумани
на узгірря і на лани
кинув промінь свій тужливий.

І під сяйвом чарівничим
душі славнії забитих
попрокинулись по взгіррях,
лиховісних межигіррях
і дібровах сумовитих.

Залунав великий стогін,
полинув докір суворий
з межигірь вузьких у гору —
до небесного простору
крізь туманів фльор прозорий:

„Де же правда твоя, Боже?
що такого ми зробили,
що там люде животіють,
наші ж кости тут біліють
без спомину, без могили?

„Чим ми, Боже, согрішили,
що позбавлено життя нам,
що забито нас братами,
і журитись тут над нами
вільно цим лише туманам?

„Де же правда твоя, Боже?
за що ж нам такая доля?...
— — — — — —
І туман тоді хитнувся,
місяць тихо посміхнувся,
колихнулася тополя...

І серед мовчанки ночи
стало тихий голос чути:
— — — — — —
„Не дарма по примсі царській
не дарма кінець лицарський
вам судилося здобути!

„Ваші бідні білі кости
через той кордон старезний,
що розкраяв на частини
тіло вашої Вкраїни,
міст проклали величезний.

„Ваша кров - руда гаряча
за — для царської угоди
розлилась по всій країні,
і взійде на ній віднині
проріс щастя і свободи.

Розбудив від сна ваш нарід
відгук лементу страшного,
що лунав в той час роспуки,
як сплетались братні руки
для братозабивства злого.

„Знайте, бідні білі кости:
скинув нарід ваш ту змору,
рве старезнії кайдани
і прямує крізь тумани
до свободи, до простору.

„Заспокойтесь, бідні кости, —
ви життя своє не марно,
не даремно тут посклали,
кров свою офірували, —
заспокойтесь, спіть же гарно!

І замовк, затих той стогін,
лемент, репет жалісливий,
і серед тої мовчанки
кріз бузковії серпанки
місяць тмяний і тужливий

Милував своїм промінням
кости славнії забитих
по похмурих тихих взгіррях,
лиховісних межигіррях
і дібровах сумовитих...

Відень, жовтень 1918 р.

Елін-Пелін.

Адвокат.

З болгарської.

(З чеської переклав В. Королів-Старий).

Краєвий суд засідав.

Розглядали справу Мітра Маріїна з села Горосіку. Позивав Мітра його сусіда Петро Маріїн за те, що Мітро забив його, Петрового, коня.

Була незносима спека. З'окола, з вулиці вікнами судової залі заглядали вморені й страждено-білі мури протилежних будов, сяючих сонцем. В залі стояла духота. Послухачів майже не було. Тільки двоє-троє селян, свідки в тім позву, сиділи тихо й, не рухаючись, з роззявленими ротами слухали.

Саме говорив оборонець, малий, опецькуватий адвокат з великим черевом, голою головою, в обношенім вбранні. Його очі наче було приковано до голови суду; часом він витягував з кешені руку й, показуючи на обвинуваченого, говорив з незвичайним запалом, щоб всіх переконати й заглушити. Але ж його голос був сухий, хрипкий й ніби то виходив з якоїсь тріснутої рури. Гукав, кричав, показував на небо, зводив очі до стелі й на прикінці кожного речення урочисто випинався та широко розмахував руками. Однак на апатичних й нерухомих обличчах судців спочивала, як завше, та непорушна судцівська терпеливість та байдужість, що ніколи не подає надії . . .

Голова кудись відлетів в далеких споминах. Один суддя малював коників. Другий, що, певне, мав нахил до музики, написав перед себе величезну ноту й побільшував її, наводючи олівцем.

Обвинувачений Мітре Маріїн, невеличкого зросту, білявий селянин, босий, в самій сорочці, сидів на своєму місці й, не розуміючи нічого з промови свого оборонця, дивився, як велика чорна муха з голосним гудінням товклася об шкло, не знаючи, куди б вилетіти. Тієї хвилини, як адвокат замовк, щоби набрати духу, Мітре не витримав й промовив слузі, що від нудоти шкрябав нігтем по дверях :

— А-гов, приятелю. Йди лишень сюди та вижени тую муху. Вже вона досить наспівалася.

Судді поглянули на нього з прикрою посмішкою. Голова притиск дзвоника.

— Мітре Маріїне ! Мусите розуміте, чого ви тут. Не личить говорити, поки вас не питають. Сидіть мовчки.

— Та вже вилетіла ! — відповів Мітре, показуючи пальцем на вікно.

Судді посміхнулися знову. Адвокат гостро поглянув на свого клієнта й, зробивши лагідну усмішку на своєму обличчі, продовжував :

— Так, панове судді ! Необхідно, щоб всі умовини було, як то кажуть, взято на увагу. Коротко сказавши, треба висвітлити, я б так мовив, психольоґичний момент. Уявіть собі ніч, чорну, мов диявол, сільську ніч ! Темно, мов в мішку ! . . . Мій клієнт лежить посеред свого двору, чи може там десь в стодолі, й на підставі священного права громадянина глядить своїх снопів, купу збіжжя, що здобув крівавим потом, стереже свою працю, я б так мовив. Там лежить він, знесилений цілоденною працею. Забув він про все на світі, як сказав

поет! Забув і про жінку, й про дітей, й про саме небо! . . . Втома глибоко приспала його . . . Але ж, зненацька . . . Що ми бачимо, панове судді?! Що? . . . Не можна знайти слів, щоб те росповісти. Язик людський має мало сили . . Так! І от, зненацька мій клієнт прокидається, дивиться й бачить . . . Жах, страховище, мара! . . . Життя мого клієнта висить на волосинці. Чи то ж можна?! . . . Над його головою стоїть велитенська мара, грізна, жахлива, що ось-ось вхопить і проковтне його! . . . Натурально, панове судді, мій клієнт з переляку тратить, я б так мовив, свідомість. Він бачить вогненні язики, що вириваються з ніздрів страхіття, бачить кров'ю залиті його очі, що палають жадобою . . . З жаху мого клієнта б'є трясця. Не розуміє, де він, не розуміє, що таке з ним діється . . . Й тоді він хапає рушницю . . . бабах! — постріл . . . Страховище падає, потім схоплюється, плигає через тин, біжить у поле, знаходить солому, загрібається в неї й, в муках копаючи, вмирає . . . Панове судді! Я питаюся вас, чим же винен мій клієнт, що те страховище було не що инше, як, я б так мовив, якийсь там кінь якогось Петра Маріїна?! . . . Кінь! . . . Не кінь, а біла шкапа, що була варта що найбільш пятьдесять левів! . . . Так! В чому ж тут його провина? Де? . . . А зрештою, панове судді, судіть й подумайте. Візьміть тільки на увагу два закони: божий, що велить нам кожної хвилини берегти своє життя від кожного страховища й взагалі перед всякою небезпекою, й закон людський, що поділяє наші вчинки на дозволені й недозволені . . . Й обидва ті закони виправдують мого клієнта: . . .

Адвокат поважно подивився навколо, витер піт з чола й сів, лагідно посміхнувшись своєму клієнтові.

Судді почали щось шепотіти поміж себо. Голова притиск звоника й задзвонив.

— Обвинуваченний Мітре Маріїне!

— Єсть! — відповів по військовому Мітре й підвівся.

— Що ти можеш росповісти нам про свою справу?

— Хто? . . . Тоб то я?

— Та вже ж не хто . . . До тебе ж говорю!

— Ну, то й я скажу, що було так.

— Тоб то, як?

— Ну, та з тим же конем . . . Плигав мені на подвірря. Кілька разів я казав Петрові: сусідо, кажу, замикай ти, кажу, свого коня, а то його вовки тобі ззідять. Робить же мені шкоду, то ж як?! . . Чисто знищив мені города. Як тільки поночіє — гоп! — перескочить пліт. Грабує мене та й край. Але ж ні за що я так не гнівавася б, пане суддьо, як за кабака. То ж бо був такий кабак, ну! Такий гарбузяка, а та шкапа згризла його геть до канцурочки. Дратував він мене дратував, а тут я й кажу: ну, почекай мені, псявіро, я тобі дам гарбуза! Набив я добре рушничку й чекаю. Аж гульк — мало не опівночі, я вже був замірився лягати, дивлюсь — знову тупа! . . . Гоп! — перескочив. Що ж йому, тому клятому чортові тут робити, га? . . .

— Й що далі? — спитав голова.

— Далі? Що ж далі? Націлив я з рушниці й . . . на місці і

— Ну, а потім?

— А потім ми з жінкою виволокли його за село. Там загребли його в солому, щоб, виходить, сховати . . . Ну, от і маєш! . . .

Адвокат слухав, як його клієнт щиро викладає всю пригоду, й тремтів зі злости. Шукав очима погляд Мітра, щоб його спинити, але ж той зовсім забув про свого оборонця й дивився тільки на голову суду.

— А що, на твою думку, був вартий кінь? — спитав один з судців.

— Та так, мабуть з сотку левів. Кінь був добрячий, нема чого казати!

Адвокат люто шпурнув на стіл папери й швидко вийшов з залі.

Суд вийшов радитись. Оборонець витяг Мітра на сходи й, тремтючи з гніву, злісно гукав на нього.

— Йолопе! Коли ж не хочеш брехати, то на чортового батька наймаєш адвоката?!...

Й розлючений, він пішов додому...

В. О'Коннор-Вілінська.

Орел і Сонце.

(З А. Ламартіна.)

Любиї дітки, не треба казати:
„Бог нас, маненьких, не може вбачати,
Бо в світі широкому ми не одні
І поруч з великим занадто дрібні."
Орел з височин недосяжних, надхмарних
Озвався до Сонця: „Навіщо так марно
Витрачувать світло в низкій далині,
Щоб мох золотить і травиці дрібні?
Бруднити проміння по чорній землі?
Губить ясне сяйво у темряві й млі?
Навіщо втручатись в злиденне життя?"
„О, строгий присудник, суворий суддя!"
Озвалося Сонце. — „Довідайся-ж ти!"
Здіймись і за мною угору лети."
Орел за промінням полинув услід,
Під ним рідний обрій все меншав і блід,
Поки все змішалось, злилось, як у сні,
І зникло з очей у хисткій далині.
„Ти бачиш" — озвалося Сонце ясне,
„Чи є що для мене велике й дрібне.
І що там значнійше, чи скеля, чи мох?
Мій промінь освітлює й гріє обох,
Комашка і лев мають рівно чуття,
Усім я дарую і світ і життя."

Так Бог милосердний на небі високім
Наш світ оглядає всебачучим оком,
Любиї дітки, моліться Тому,
Хто рівно увагу дарує всьому.

Вірші в альбум молодій дівчині.

(З А. Ламартіна.)

На чистому листі пишу цей вірш барвистий;
Нехай до спогаду він вам колись придасться.
Весь ваш дівочий вік теж мов сторінка чиста;
На ній-би я вписав єдине слово: „щастя!"
Життя як фоліянт, як книга таємнича,
Яку перегортать нам не дано по волі.
Її перечитать ніхто не може двічі,
І що написано, не зійде вже ніколи.
Ми раді-б втішитись коханням нашим вщерть,
А під рукою вже нова сторінка: — смерть!

Марність величности.

(з Малерба).

Не покладаймося на обіцянки світа,
Бо блиск його є шкло, а успіх — хвиля збита,
Яку женуть вітри, як трісочку у полі.
Покиньмо славу ту і змінливі чуття.
Нам Бог дає життя,
Його вклоняймось волі.

Що-б здійснити свої зажерливі бажання,
Ми шлем земним царям улесливі благання,
Ми принижаємось, згинаємо коліна.
Даремно те, бо царь в житті не дужчий нас.
Така-ж слаба людина,
Яка помре в свій час.

В ту мить, як дух злетів, уся пишнота й сила -
Зробилась порохом, який взяла могила.
І ті уславлені і недосяжні люде,
Що нам здавалося вже дужчих не бува,
Лежать в землі, у бруді
І їх точить черва.

Оттак-то раз у раз ідуть до забуття
Господарі землі і кермачі життя,
Скінчилась влада їх, прихильники розбіглись.
Погасло марево блискучої доби,
І разом з деспотом скотились
Колишнії раби.

П. К.

„Міркування на самоті“.

„Треба більше займатись тим, що маєш, ніж розмірковувати, чого тобі ще не вистарчає“. VII. 27.

„Все те, що є, не відріжняється ні від минулого, ні від майбутнього . . . міняються лише дієві особи“ X. 27.

Марк Аврелій.

Не в перший, а може і не в останній раз нарід наш переживає нещастя. Як і завше нещастя це доповнюється і збільшується явищем росту нездорового егоїзму: одні громадяне для власної користі переходять в „табор ворогів, другі запевняють, що їх „хата з краю“, і дбають лише, аби їх не зачепило загальне горе, треті прикидаються друз'ями і використовують цей випадок, щоби забагатіти, инші вказують той шлях до порятунку, який їм здається найкращим, і не хотять брати участи в инших спробах, а решта — вірні сини батьківщини — бачучи таку незгоду, такий розлад, в роспуці опускають руки . . .

Але є окремі люде одиниці, що і в цей мент не гублять надії та виконують свій обов'язок. Цікаво довідатись, які-ж думки підтрімують їх в цій важкій і дуже часто невдячній праці.

В цілій історії одною з найсвітліших, як в цьому так і в богатьох инших відносинах, є особа Марка Аврелія Антоніна. Цей імператор, один з видатнійших провідників стоїцізму, народився в Римі в 121 році, а вмер в 181 році в околицях Відня.

Царювання Марка Аврелія не було спокійним; здається, всі сили землі і неба змовились зруйнувати Римську Імперію, знищити римський нарід. До землетрусів, повідів, неврожаю та пошестів приєднались повстання в Арменії та Еспанії, в Сірії та Німеччині, в Єгипті та Брітанії. А все це ускладнилось замахом на державний переворот начальника війська, що подавило сірійське повстання та вславилось цілою низкою війн з варварами, які жили вдовш Дунаю.

В цих надзвичайно тяжких обставинах Марк Аврелій не зробився жорстоким, суровим, недовірчивим, — „несправедлива людина насамперед шкодить собі, бо робиться злою“ IX. 4 пише він, — не шукав забуття в горільці, бенкетах та кровавих іграх Колізея. Для нього влада імператора була не задоволенням самолюбства, не шляхом до виконання власних примхів, але тяжким відповідальним обов'язком.

Не вважаючи на своє слабе здоров'я він жив при дієвій армії, причому дивував усіх своєю зневагою до роскоші. Свої переконання стоїка він послідовно проводив у життя і ще хлопцем всупереч вимогам матері, на жах цілого оточення, він, майбутній імператор, спав на камяній підлозі, підославши просту шкіру.

З метою полегшити податки народа та здобути гроші на захист країни, він спродав дорогі камення та клейноди імператорів. На кожну витрату державних коштів він, — річ давно нечувана — завше прохав дозволу Сената. Не даремно він навчав: „бережись гадати себе вище за всі закони, як роблять погані імператори . . .“ VI. 30.

Його замітки та поради, писані по грецькі у військовому таборі коло Дунаю, були зібрані після його смерти, розбиті на дванадцять томів і під назвою „Мір-

кування на самоті“ зробились одною з найкращих книжок, які досі мало людство; богато гарних порад, розумних думок, влучних порівнянь маємо в цій книжці.

Імператор-філософ раїть в нещастю особистому, чи цілого народа, як в кожному нещасному випадці, вперш всього не хвилюватись, не губити голови, але бути стриманим, спокійним: „...це нещастя, коли з тобою трапилось щось погане, але щастя твердо перенести його.“ IV. 49.

„Що би з тобою не трапилась, май завше перед очима тих, з котрими було теж саме і які з цього приводу гнівались, дивувались, скаржились. Де вони зараз? Нігде...“ VIII. 52.

„Той, хто сумує і висловлює незадоволення, мусить нагадати порося, яке б'ється та визжить, коли його ріжуть. Теж саме нагадує і той, який на постілі на самоті плаче потайки над гіркою долею...“ X. 28.

До тогож „з людиною не може трапитись такого, що не було б звичайно людині, ні з волом, щось не для вола, ні з лозою щось не лоз'є, ні з скелею що незвичне скелі. Таким чином все, що трапляється кожному, є явище, звязане з його істнуванням, — через що ж ти обурений тим, що буває з тобою? Природа не лише для тебе зробила те, що „не можно перенести“. VIII. 46.

Бо „в життю немає нічого нового, все і звичайне і недовговічне. Воно робить історію древню, середню і нову; теж саме уявляє з себе зараз життя держав та окремих родин.“ VII. 1.

„Уяви собі часи хоч би Веспас'яна і ти побачиш теж саме, що робиться зараз: люде дружаться, ростять дітей, хоріють, вмирають, воюють, святкують, подорожують, обробляють землю, підлабузнюються, зневажають, підозрівають, роблять замахи, бажають смерти иншим, скаржаться на сучасне, кохаються, скупчують богацтва, прагнуть до почестних посад і хотять захопити трони. Що зробилось з їх життєм? Воно загинуло. Перейди до часів Трояна і знов все теж; зникло і це життя. Подивись і на инші доби в житті цілих народів.“ IV. 32.

„Придивись до минулого. Скільки змін в державах! Теж саме побачив би ти і в будуччині: все іде тим кроком і тим шляхом, як і те, що діється сьогодня“ ... VII. 49.

„...Не забувай ніколи, скільки було змін в тобі і на твоїх очах. Світ і життя лише — ряд змін.“ IV. 3.

„Все, що ти бачиш живим, незабаром загине, а за ним згніють і ті, що дивляться на те руйнування...“ IX. 33.

„І хто, поміркувавши над біжучими одна по одній з такою швидкістю хвилями змін, не віднесеться з цілковитою зневагою до всього смертного?“ IX. 28.

„...скільки вмерло лікарів, часто хмуривших чоло над ліжком хорого; скількі астрольогів, які пишалися своїми пророкуваннями смерти иншим; скільки вояків, що загубили силу людей; скільки тіранів, які користувались своєю владою над чужим життєм з такою погордою, неначе сами були безсмертні; скільки, нарешті, вмерло, коли можно так висловитись, цілих городів...“ IV. 48.

Тому „...мудрий не легковажить смерть, не захоплюється нею, не зневажає її, але чекає її як явище природи, як ти чекаєш, що дитина, якою вагітна твоя дружина, з'явиться на світ.“ IX. 3.

Бо власно кажучи „смерть є така ж таємниця природи, як і народження: в одному випадці з'єднання, в другому росклад тих самісеньких елементів.“ IV. 5.

І цілком однаково, коли вмерти: „... старий дід, що вмер, не є в кращому стані ніж той, хто вмер молодим.“ IX. 33.

„Хіба тобі не до вподоби, що ти важиш стільки хунтів, а не триста? Теж саме мусить бути з тим, що ти маєш жити стільки років, а не більше. Бо, коли ти задовольняєшься кількістю відпущеного тобі матеріялу, ти мусиш бути вдовольненим і часом, на який він тобі даний.“ VI. 49.

Як же використати цей час? Що є цінного? На придбання чого його варто витратити? — „... те, що люде найбільше поважають в життю, це дурниця, дрібниця, гній...“ V. 33. — пише він.

Звичайно не їжа, роскоші, жіноцтво приваблює Марка Авреля; він яскраво до цінізму описує животні потреби людини. Але на духовних якостях він зупиняється подрібніще, хоч і зауважує: „Почни вже, нарешті, почувати, що в тобі є щось краще і вище за страсти, які сіпають тебе, як мотузка паяца.“ XII. 19.

Може його, імператора, особисто керувавшого військом, захоплює боротьба, перемога? — „Павук хвалиться, що впіймав муху, а серед людей один похваляється, захопивши зайця, другий рибу, инший кабана або медведя, а цей Сарматів. Але коли ти як слід роздивишся, які були мотіви і принціпи, хіба ж ти не згодишся, що все це розбійники?“ X. 10.

Слава, навіть здобута мирним шляхом, його не приваблює. Він глузує з того, що „... люди дуже високо цінять можливість бути похваленими нащадками, яких вони ніколи не знали і не побачать. Це подібне на те, що сумувати тому, що ще діди тебе не вихваляли.“ VI. 18.

Думка людей за когось, чи за щось не робить цю річ краще, ніж вона є: „... хіба ізумруд губить свою красу, коли його перестануть хвалити? А що скажеш ти про золото? Слонову кість? Пурпурові тканини? Гарну зброю? Квіти?“ IV. 20.

До того ж погляди людей не є загальні та постійні: „... скільки людей зовсім не знають і призвища твойого, скільки незабаром забудуть тебе, скільки зараз може хвалють тебе, але невдовзі почнуть лаяти...“ IX. 30.

А самі люде! „Згадай, які люде коли їдять, сплять совокупляються, ходять до вітру, а потім які вони, коли удають з себе великих панів, гордують, або гніваються чи зневажають инших. Скільком вони не що давно служили і за яку ціну?...“ X. 19.

Проте „... не треба гніватись на людей, а навпаки належить турбуватись за них і переносити їх з кротостю...“ IX. 3.

„Не скаржи ніколи на других: або треба їх справити, коли ти можеш, або коли не маєш змоги, зміни зроблене; як що і це не в твоєї силі, нащо ж скаржитись? Нічого не треба робити даремно!“ VIII. 17.

Що ж треба робити? „Чого треба добиватися? — питає сам імператор, — лише справедливости, розуму та праці на користь суспільства.“ IV. 33.

„Чи я зробив щось для суспільства? Тоді я зробив це і собі на користь. Хай ця істина завше їстнує в твоєму розумі і працює весь час.“ XI. 4.

Це є підвалини поглядів Марка Авреля. Звідси він, лагідна людина, що рає „не скаржитись на инших“, доходить до переконання, що „... чирей на тілі світа той, хто відходить від суспільства, відокремлюється від загалу.“ IV. 29.

Не треба ні уникати праці, ні звертати її на особисту користь: „Те, що не користно уликові, не може бути дійсно користно окремій бжолі.“ VI. 54.

„Працюй, але не як раб, не для того, щоби тебе шкоділи, або тобі дивувалися, але так, щоби не було в твойому життю ні праці, ні спочинку, які не були б користні суспільству.“ IX. 12.

Проте, віддаючи кожен мент свого життя на користь суспільству, Марк Аврелій не робить з людини бога. Ми вже вище мали нагаду бачити, як він уявляє людство взагалі, а ось два слова про пролетаріят:

„Чернь не може зрозуміти всієї ваги слів „жити на гроши других“ і „роздавати власне майно“, „заробляти на своє життя“ і „бути неробом“. Вона не бачить, що треба робити, щоб жити гарно, бо цього не видко тільними очима...“ II. 15.

Розуміючи, що довести це голоті діло нелегке, Марк Аврелій не збірається будувати Утопій: „...Не рахуй можливим улаштувати республіку Платона. Будь задоволений, коли тобі вдасться зробити людей хоч трохи краще: вже і це не дрібниця. Хіба хтось може раптом змінити погляди цілого народа? А що без цього ти зробиш? Рабів, які стогнатимуть в кліщах твоїх, і брехунів, що удаватимуть, ніби вони переконані...“ IX. 29 — пише імператор-філософ неначе навмисно для альбому Леніна...

Шарль Ріве.

Останній Романов.

(Переклад з франц. 101 видання — Мод. Левицького.)

V.

Вчорашній російський уряд.

Омана конституційного орґанізму. — Міністри. — Парлямент. — Справжні господарі російської долі: чиновники та „Іванова ґвардія“. — Пруські впливи і традиції. — Цариця-Німкеня. — Поліційний режім і його злочинства.

Ще вчора Росія мала конституцію тільки на папері. Ґотський альманах, починаючи з 1905 року, дав її дивну парадоксальну назву: конституційна монархія під самодержавним царем. Тай і такого було ще за-багато. Реформа, проведена під натиском громадських вимог, скликання Думи, що повинна була, в теорії, уявляти з себе національне представництво, в дійсності не принесли з собою ніякої зміни давніх порядків. Сістема, лад, — лишилися ті-ж, що й були: російська бюрократія, більше роялістична, ніж сам царь, самодержавніша за самодержця, не випустила з рук ані кріхотки своєї влади і привилеїв.

Як ми вже казали раніше, основні погляди царя не виявляли найменшого нахилу його до зменшення чи обмеження його влади; він, таким чином, був природній спільник і однодумець тої адміністративної касти і вкупі з нею йшов до спільної мети: вернути назад те, що довелося дати під натиском розрухів.

Отже Микола II вибірав собі людей до уряду виключно з осередків бюрократії. Ті люде були чиновники без усякої ініціативи і не мали ніякого иншого бажання, крім виконання одержаних наказів. Міністри останнього царя, — за винятком Вітте, Столипіна, Сазонова і почасти Коковцева, — не грали ніякої видатної ролі в історії свого краю, хіба тільки, що копали все глибше і глибше те провалля, що відділяло уряд від народу. Лакеї без волі, обмежені морально

і жадливі особистих вигод, залякані або оптимісти, вони були тільки сліпими і покірними виконавцями волі царя, цариці та їх фаворитів.

Народнє представництво, — ми ще про нього скажемо далі, — ті міністри й урядовці спутали і загнуздали, бо визнавали над собою тільки царську волю і оберегали її, як і свою владу, від усяких замахів з боку Думи. А щоб іще міцніше держати Думу в руках і не попустити їй ані трошки волі, абсолютизм мав до своїх послуг ще вищу палату, тоб-то Державну Раду, якої більшість членів набіралися з-поміж бюрократії, урядовців, що їх призначали туди під кінець їх службової кар'єри, в нагороду за вірну службу. Державна Рада, що складалася переважно з тих казенних пенсіонерів, поставилася вороже до Думи, яка складалася переважно з обраних людей, з тих „parvenus“, пришельців з народу. Вся діяльність її полягала в тому, щоби ставати впоперек усім несміливим ліберальним законодавчим спробам нижчої палати. Ні один новий думський законопроект не міг знайти собі ласки у Державній Раді. Більше того: Державна Рада у своїх реакційних заходах доходила навіть до того, що иноді супротивилася царській волі; наприклад у польській справі вона відмовилась затвердити мійське самоврядування, яке хотів дати Польщі Микола II, щоби додержати обіцянку покійного Столипіна і виконати слово, дане другому покійникові, ґенералові Скалонові, колишньому варшавському ґенерал-ґубернаторові.

Як-би навіть піддержки Державної Ради було не досить, то рада міністрів мала ще один засіб знищити всяку парляментську постанову, користуючись ст. 87 основних законів, яка давала їй право видавати закони, поминувши законодавчі палати.

Дума фактично мала тільки дорадчий голос та й то, з самого початку конституції, коли й питали її, то тільки для форми.

* * *

А втім міністерства і парлямент істнували в Росії тільки по назві, для ока Европи. Як казав Микола I для свого часу, російською державою порядкувало 30.000 станових приставів. Дійсним господарем російського життя і далі була адміністрація, та складна машина, що починалася скількома всевладними чиновниками столичних канцелярій і кінчалася становими приставами у канцеляріях дрібних центрів на місцях. Сатрапи вищих і нижчих ранґів складали з себе той твердий апарат, що обхоплював собою все життя народнє, як кліщами, і не давав йому змоги розвиватись і ширитись, як того вимогав час і поступ.

Царь Іван Грізний, щоб зміцнити царську владу і самодержавіє, завів собі охоронну сторожу, сліпого виконавця своїх наказів, — опричнину. Вона чинила всякі насильства і злочини, палила, вбивала, грабувала, щоб, як тоді казали, — „вимітати зраду“; опричники коло сідла припинали мітлу й собачу голову на знак того, що вони „гризуть царських ворогів і вимітають зраду“. Опричнина не счезла й до останніх часів царизму, тільки трошки змінила свою позверховну форму.

Петро Великий затвердив її статут і завів у ній „табель ранґів“, що ділив царських слуг — урядовців на 12 ступінів або чинів, що залишилося й до останніх часів. Зразок він узяв із Прусії і пересадив це на російський ґрунт, поробивши з давніх родовитих боярів і з нових Меньшикових отих „тайних і статських совітників“, „колежських асесорів“ і т. и. Опричнина тільки перемінила свою назву, опричники стали чиновниками, людьми з чинами і привилеями, що продалися самодержавію, служили йому, пригнітаючи народ ще гірше, ніж безпосередні помішники й порадники царя. Змінилася, кажемо позверховна форма і назва, а суть лишилася та-ж сама. Вся наука, придбана від Прусії, пішла на те, щоби зміцнити і ще більше розвинути абсолютизм, щоби більше гнітити Росію, а не порядкувати нею, щоб, — як це було і за Івана Грізного, — „вимітати зраду і ґризти царських ворогів“.

В міру того, як зростала Росія, зростала й нова опричнина, поки виросла до колосального бюрократичного орґанізму, який проти-поставили народові, щоб держати його у давніх традиціях. Звичаї цеї касти виявив і висміяв Гоголь у „Ревізорі“ з могутнім траґізмом, сховавши під видимим сміхом невидимі народні сльози.

Соціяльний розвиток Росії був не що инше, як постійна, невпинна боротьби народу з бюрократією. Ми присвячуємо цілий розділ у цій книжці конфліктові між владою й народом, що стався наслідком глухої вікової боротьби народу, що намагався скинути з себе вікові-ж кайдани, наложені на нього чиновниками-опричниками.

* * *

Виконання законів було цілком у руках адміністрації, якою орудували по своїй волі підкупні й свавольні старші чиновники, що могли таким чином робити зо своїми підвладними все, що хотіли. А ті підвладні, народ, щоб захиститися від сваволі й насильства, опертого на літері законів, не мали иншого способу, як платити хабарі своїм тиранам. Хабар був єдиний засіб, що б охолодити завзяття урядовця до виконання законів, або навпаки, підігріти його, коли цього треба було. Російська преса і література повні оповідань і анекдотів про підкупність бюрократії: трудно собі уявити, як безмежна була вона, як вона ввійшла у звичаї, у плоть і кров. Хабар давався просто з рук до рук, не прикритий для соромливости конвертом; і мусіли ви платити всякому бюрократові, коли в залежність од його доля поставила вас хоч на хвилину, бо без хабаря ви нічого не могли-б зробити. Ріжниця було тільки в сумі хабаря, бо бюрократи були і ґубернатори, і ґенерали, і адмірали, і прості секретарі та писарі поліційних участків. Почуття чести, обов'язку або відповідальности перед законом було цілком атрофоване у людей цеї касти.

Соціял-демократичний депутат Чхенкелі з думської трибуни у травні р. 1915 поставив таке цілком справедливе обвинувачення царській адміністрації.

„Самодержавний і бюрократичний лад, що покривають собою нехтування всіх ґарантій прав людини, творить надзвичайно ґарний ґрунт для підкупа, хабарів.

„У всій Росії не можна знайти ні однісінької людини, яка могла-б сказати, що може прожити без хабара. Нинішня війна перетворила звичайні форми підкупу: тепер він робиться безсоромно, серед білого дня.

Нема ні однісенької шрубки в державнім механізмі, яку не треба було-б „мастити“, як це тепер звикли казати. Це справжній Валтасарів бенкет. В той час, коли звідусіль насовується чума, ми позичаємо міліарди і з них 25% отверто призначаємо на підкуп чиновників. Це зайшло так далеко, що без хабара не можна собі купити хліба, картоплі, сахару“.

Иноді, коли загрожував великий скандал, робилися де-які заходи: призначали сенаторську ревізію, щоб розслідувати злочинства. Але, з огляду на те, що скомпромітовані урядовці належали до ріжних ступінів службової ієрархії, не виключаючи иноді й самих міністрів, сенаторська ревізія кінчалася здебільшого цілою низкою рапортів, яким не давали ходу; минав час — і вся справа лишалася без усяких наслідків.

Продажна російська бюрократія до того ще нездатна була до продуктивної праці і безсильна при скрутних обставинах; вона затягала найпростіші справи, не доручаючи їх одній людині, а витворюючи всякі комісії й підкомісії, де иноді на цілі роки затягалося те, що можна було зробити зразу, найпростішими засобами.

Адміністративна каста набірала своїх людей здебільшого з середнього і дрібного дворянства, що, знудившись сельським життям у своїх маєтках, тягнулося до мійського життя, що було веселіше і давало змогу розважатися картами, до яких Росіяне дуже охочі. До цеї вищої катеґорії, що призначалася на важніші посади, безоглядно до здібностей і відповідної освіти, яких не конче й вимогали від тих урядовців, аби тільки були у них сильні звязки, чіплялися на дрібніші посади люде з міщан і селян та всякого иншого стану, що за ласку свого начальства готові були на всякі вчинки, не задумуючись над їх моральним чи практичним змістом.

В засіданні Державної Ради 19. червня р. 1916, присвяченому обміркуванню закону про відповідальність урядовців, — бо досі вони відповідали не перед законом, а перед своїм начальством, — князь Євген Трубецкой, ліберальний член тої Ради, такими словами характерізував російську адміністрацію:

— „Є глибоке провалля між громадянством і урядом. Це явище патолоґічне, на яке повинні звернути увагу законодавчі установи. В Росії урядовець дискредитований так, як нігде на світі. Слово чиновник не можна перекласти ні на яку иншу мову, а причина — в його огидному змісті.

Патолоґічне явище, з яким ми маємо діло, полягає в тім, що ввесь народ російський ділиться на два класи: урядовці і всі инші люде.

В чім полягає слабість Росії в нинішню війну? В тому фатальному поділі. Коли наша армія починає свій славний наступ, чому ми боїмося радіти? Чому сумніви охоложують наш запал? Одно слово може це пояснити: чиновник".

Промовець далі торкнувся пальцем самих ран. Щирий заступник колишніх опричників, чиновник ставить інтереси своєї касти вище інтересів отчизни. Він дивиться на всі соціяльні завдання, на всі політичні справи зо свого кута зору. Отчизна цікавить його настільки, настільки бюрократії можна користуватися нею, прикриваючись тим, що вона ніби-то порядок дає.

Одною з найосновніших причин того недовір'я всього громадянства до адміністрації, тогоросколу, що стався між ними, а під час війни йшов все глибше і глибше, було те, що російська адміністрація була реакційна, а верхи її — німецького роду; бюрократія інстинктом тягнулась до сусідньої західної держави, де панував мілітарізм і адміністративний гніт по сістемі Штейера: bezahlen und Maul halten (плати і мовчи). Росія ненавиділа чиновників, не довіряла їм і не могла одірвати їх од тих сімпатій до німецького зразка, з якого бюрократія переймала тільки найгірші прикмети: бо німецька бюрократія принаймні, треба правду сказати, була чесніша, розумніша і давала добрий порядок — чого в Росії не було.

Царська Росія не тільки з давніх часів переймала собі все найгірше від Німців, але до того ще й набірала собі від них і людей, що б заводити ті порядки. Більшість верхів бюрократії були Німці або Остзейці з Прибалтійського краю; вони не могли орґанічно злитися з новою отчизною своєю і заховали атавістичну прихильність таємну або й отверту до своєї першої отчизни, що і виявилося не одним прикладом за часів великої війни.*)

З Часів Катерини II Росію залив справжній потоп німецький: натовпами сунули на неї урядовці всякого ранґу, для яких справжній кайзер сидів у Берліні, а не в Петербурзі.**) Це були справжні стовпи реакції, той дійсний внутрішній ворог, могутній, орґанізований, опора трону, що й сам опірався на трон ще так недавно, в особі цариці Олександри Федоровни.

Ми не маємо заміру широко описувати тут той могутній німецький рух, що поглинув Росію, що виявився у справжній орґанізації політичній, науковій, економічній, фінансовій і колонізаційній. Цей наплив так обняв усі сторони життя, що навіть справжні Росіяне, щирі патріоти не могли йому не піддатися. В університетах російських було повно тих культур-треґерів і російська інтеліґенція навіть у своїй alma mater пила з джерела над-Рейнської науки. Земельні власники не могли обійтися без німецького постачання хліборобського знаряддя, купці без німецького краму, військові — без інструкторів і науки з Берліну, — таким чином значна частина російського громадянства хоч-не-хоч жила у тісному й постійному єднанні з Німцями. Що-ж дивного, при таких умовах, що ми бачили всемогутній німецький вплив у всіх сторонах національного життя Росії? Той вплив придбав собі з давніх давень право вмішуватися у всі внутрішні справи Росії.

Німецькі заходи у польській справі, щоб не допустити заведення у Польщі мійського самоврядування, добре відомі. Варшавський ґенерал-ґубернатор Скалон

---

*) Молодий барон Менґден, останній з того роду, що віками вже служив у Росії, в 1915 році ширив серед селян у своїх маєтках в Лівонії прокламації на німецькій мові. Його арештували і вища російська військова рада присудила його на заслання.

**) Фон Шваннебах, російський міністр освіти, писав свої секретні доклади у двох примірниках: один для російського царя, а другий для німецького кайзера.

р. 1905 сказав польському ґрафові Тишкевичеві: „Ви маєте проти себе імператора Вільгельма; він прийде навчити вас розуму.“ Німці вживали всяких заходів проти народу, щоб піддержати самодержавіє. Правий депутат Марков II мав право скрикнути з трибуни у третій Думі: — „Ви забуваєте, панове революціонери, що Вільгельм II недалеко і готовий поставити вас на ваше місце одним ударом свого залізного кулака!“

Німецький посол у Петербурзі користувався таким впливом, що тільки анґлійський посол та й то лиш за останніх місяців царювання Миколи II міг похвалитися такою силою. Petersburger Zeitung, навіть після виїзду посла, коли почалася війна, міг обороняти без усяких перешкод справу німецьку, вже ворожу Росії. Цю ґазету припинили далеко пізніше після початку війни.

Німець був скрізь. Як ми сказали, він захопив у сам-перед найважніші посади в державі. Найвища влада була таким чином підшита чужоземною олігархією.

При дворі всі ті Ґейдени, Бенкендорфи, Фредерікси, Будберґи, Корфи, Кнорінґи, Адлерберґи і сила инших оточували царя, самого з роду чистокровного Німця, а не Росіянина; у війську ґенеральські посади займали всі ті Рененкамфи, Каульбарси, Беми, Валі, Еберти, Мерценфельди, Медери, Краби, Краузе, Флейшери, Пюляр-фон-Пюльхау, Рауші, Зейни і т. д. без кінця-краю. У міністерствах фінансів, освіти, внутрішніх справ, у списку ґубернаторів, — скрізь німецькі призвища, куди не ткнися. У Польщі на посаді ґенерал-ґубернатора російські люде були винятком: все то були Німці і всі залежні від них другорядні посади були суто обсажені Німцями-ж. Підчас японської війни ходили по руках віршовані списки тих „російських“ діячів з німецькими призвищами, дуже дотепно складені.

Росказують, що Олександер III одного разу, коли йому представили молодих ґвардійських офіцерів, які тільки-що вийшли з військової школи, обходячи їх, спитав одного корнета, як його призвище? Воно було німецьке. Царь спитав другого — теж німецьке; так само й третій і четвертий були з Німців. Царь сердито сплюнув, — це у Росіян ознака найвищого гніву, — відвернувся і вийшов, не сказавши ні одного слова більше.

Це німецьке засилля витворило перед війною національну небезпеку, яку союзники признали на своїх боках, наслідком зради М'ясоїдова, напів-Німця з походження, Штюрмера і великого числа членів вищої балтійської аристократії. Підчас миру ця тісна компанія уявляла з себе тільки нестерпимо прикру аномалію. Кадетський депутат Родичев казав: „Німець на державній російській службі, цілком чужий нам, не хоче й визнавати особи російської; для нього Росія — це глина в руках гончара. Оце з такими „русскими“ нам треба боротися в сам-перед“.

І дійсно, боротьба була тим більше, що той чужинець ще підшився **ч и н о в н и к о м**, а чиновник, — чи він був із Німців чи з Росіян, — все одно був отвертий внутрішній ворог Росії.

Осип Назарук.

Спомини Гінденбурґа.

VII.

Характеристика внутрішніх відносин союзників Німеччини. Як гризня партій в краю нівичить армію на фронті. — Правдиве імя миролюбивости це трусість. — Чому Німеччина програла велику війну? — Знов зміна системи. — Переговори в Берестю. — Важкі бої. — Як підстаршина вратував життя тисячам своїх земляків? — Як впливає довга війна . . .

Ніхто не може без прогалин змалювати картини часів і подій, про які пише, каже Г-ґ. Все виринатимуть щораз нові питання. „Чому?“ і „Як?“

Прогалини останут, бо на віки замовкають уста людей, яких уже тепер требаб запитати про неодно вияснення, а які не оставили по собі жадних записок (щож доперва у нас, Українців, де навіть найвизначнійші діячі не почуваються до обовязку, оставляти по собі якінебудь записки: „однаково, чи жив, чи загинув" ! — О. Н.). Це відноситься особливо до орієнту.

„Туреччина це нуля". Таке можна було перечитати в однім німецькім акті зперед війни. Тимчасом та нуля оборонила Дарданели здобула Куттель-Амару, двигнулася проти Египту і здержала наступ Росії на височини Арменії! Була це отже цінна нуля, яка стягала проти себе сотки тисяч ворожих військ, добрих військ! А й вони були в силі шарпати її, але залити її не могли. Щож тій нулі давало внутрішню силу? Це було й є загадкою навіть для тих, що довго жили в країні Османів. Тупі й байдужі маси народа, без внутрішнього спійла. Самолюбна й тупа значна часть висших слоїв. А прецінь та держава жила й боролася! Чи держав її останок старої віри? Були такі, що говорили це. Але инші перечили цьому. І одні й другі мали рівно сильні арґументи.

На всякий випадок мала ця держава і знаменитих урядовців. До таких належав Ізмаіл-Гаккі, без якого турецька армія булаб нічого не мала, а Царгород бувби пропав з голоду. Говорили, що той чоловік нічого не писав, а все мав в голові, тисячі справ серед найгірших обставин. І думав ще про далеку будучину, по війні!

Туга за жінками й дітьми так скріпила дезерцію в турецькій армії, що скількість дезертирів майже дорівнювала скількости всіх турецьких бойових сил! Негарна картина. Але Туреччина мимо всего держалася і мимо всего сповняла свій союзницький обовязок — без жадних нарікань.

І Болґарії, де всего було в брід, почала біда заглядати в очі. Не булоб тої біди, якби була добра адміністрація. „Ми того не уміємо робити!" говорили Болґари. Так просто оправдували, чи радше обжаловували себе. Закладали руки, бо не навчилися рухати ними. Відбивалося на них це, що як переходили з неволі до державного життя, не взяв їх ніхто в тверду школу порядку. Болґарія не має доброї адміністрації, а „за це" має багато партій, які гостро виступають проти правительства. І то виступають безоглядно, нападаючи і на союзників і навіть на свою власну армію. Одним з приводів до цеї небезпечної гри була справа Добруджі. Але як тільки Німеччина уступила в цій справі, то — річ характеристична — взагалі ослаб інтерес до цеї справи!

Під впливом роз'їдаючої „діяльности" партій починає розкладатися армія. Бо вона незаосмотрена як слід. Робимо ріжні предложення, як запобігти лиху. Болґари кажуть, що це добрі предложення, але не мають ні сили ні охоти до праці, щоб перевести їх в життя. Дійшло до того, що хоч після договору Болґарія мала кормити ті німецькі частини, які боролися на її землі, то треба було везти з Німеччини аж у Македонію і худобу і навіть сіно для худоби! Розклад і гризня трівало опановують армію, хоч правда, не фронтову, але етапну. Щоб затамувати гризню, предкладаємо Болґарам виміну військ: стягнути в Македонію болґарські війська з Румунії. Але хоч в той спосіб даємо їм трикратне чисельне скріплення на македонськім фронті, партії в Софії кричать, що — Німці невірні союзники.

Колиж до того всего в літі 1917 ще й німецька преса та німецькі парляментарні політики вмішалися в справу, Болґари вже не тільки кричали, що не вірять Німцям, але дійсно почали не вірити. І почалась війна партій проти Радославова. І він і всі, що держали з ним, мали зараз опустити свої пости, аж до останнього війта в селі! І то зараз, таки тепер, серед війни!

Про Австрію не багато є що сказати. Внутрішні її трудности не меншали, а росли. Не вдалося примирити Чехів лагідністю. Не вдалося викликати під'йому при допомозі церкви. Відень голодував, хоч Будапешт усего мав постатком. Не було одностайної волі в державі. Внутрішній недостаток суцільности зі своїми страшними наслідками загрозив самому істнуванню держави. Не помогло навіть те, що з розвалом Росії щезла небезпека з того боку: противно — це тільки збільшило байдужність і розклад.

І в Німеччині наступала внутрішня кріза. Знаком її було уступлення канцлера Бетмана. Ізза партійної гризні в нутрі держави, яка відбивалася на духовім стані армії на фронті, подався Гінденбурґ в відставку в липні 1917. Димісії цисар не приняв. Новий канцлєр Д-р Міхаеліс був чоловік доброї волі. Але злі обставини були міцніщі від нього й він по короткім часі уступив. Гризня в парляменті проявлялася щораз більше. І все гостріще показувалося, що партії в своїй гризні над своїми догмами і партійними інтересами забувають про повагу положення цілої держави. Вороги радувалися вже зовсім отверто й підсичували незгоду.

Голод і байдужність в нутрі почали робити своє. Вони ділають подібно як бездільність: розкладають силу й викликають незадоволення в народі, яке переноситься і на фронт. Бо ж солдати це часть народа, які, вертаючи з дому до армії, вносять розклад в її ряди. Війна приносить підйом духа. Але вона також розкладає його. Розуміється, ворог скріпляє цей розклад — тепер зовсім новим способом: пропаґандою. Нею послугувався він і в Австрії і в Туреччині і в Болґарії і в Німеччині. Дощ ворожих відозв сипався за фронтом західним і східним, іранським і сирійським. Він затроював духа народів і армій.

А що ділялося в нутрі ворожих держав, про це Німці не знали; їх розвідка була погана й давала тільки дуже нужденні висліди. Німецьке золото, вжите на ту ціль, теж програвало в боротьбі з золотом ворогів.

Франція крівавила з тисячів ран. Але боролася дальше, не допускаючи ні одного слова про можливість, піти на уступки. Безоглядно здавлювало її правительство всяку думку про мир. І осягнуло свою ціль. Бо Франція була на це підготована. Вже перед війною поняття „гуманізм і миролюбивість“ уважалися там наркотиками. „Миролюбивість була у всіх часах — її правдиве імя трусість, себто надмірна любов одиниці до себе, яка не дозволяє їй жадного особистого ризика, який не приносить їй безпосередної користи.“ Такі погляди виробила собі Франція вже в часі мира. Чиж можна дивуватися, що потім нищила як зрадника кожного, хто в часі війни заговорив про мир?

Англії грозила на випадок програння велика небезпека в її світовім становищі. Це там знали і знали також, що є на це один спосіб: виграти війну. Анґлійські полонені, зловлені при кінці 1917 р., говорили таксамо, як ті, що їх зловлено в р. 1914 — на початку війни! Радо до війни не йшов з них ніхто. Але про це їх ніхто в дома й не питав. Від них жадали й вони сповняли свій обовязок.

Італія мусіла коритися волі своїх союзників.

Росія лежала вже на землі, обнята огнем революції. Ляґаючи, потягнула за собою й малу Румунію.

Запитає хто може: як же пояснити це, що Антанта, яку Німці через ряд літ усе били, не уступала ні трохи в своїх домаганнях? (Гл. услівя Вільсона з 18 січня 1918).

Відповідь Гінденбурґа на це питання така: коли Німці били армії Антанти, вона все дивилася на розвиток внутрішніх відносин Німеччини. І з розвитку тих внутрішніх відносин черпала свою дивну надію на побіду.

А розвідку мала Антанта знамениту. До того всего німецька суспільність і її політики не старалися закрити перед очима ворогів своїх слабих сторін в нутрі. Словом — Німці були політично за слабо вишколені, щоб опановувати себе в висказуванню своїх думок. Вони мусіли говорити те, що думали, мусіли висказувати своє „знання“ й свої почування. І притім були переконані, що ділають чесно й розумно, мали внутрішне задоволення з висказування своїх думок. Ця недостача внутрішнього політичного вишколення нищила враження й наслідки великих і постійних побід німецьких армій. І так прийшло до того, що дня 19 липня 1917 німецький парлямент ухвалив „во всеуслишаніє“ мирову резолюцію, хоч очевидним було, що якраз тоді конала на боєвищах воєнна сила російського велитня. Сталося це в часі, коли вороги при відповідній політичній обережности Німців (заховуваній, розуміється, і передтим) булиб задоволені. якби дістали малий натяк на можливість мира. А Німці на весь світ

офіціяльно почали кричати про свою тугу за миром. Г. пише, що вже тоді сказав: „Це коштуватиме Німеччині найменше — ще один рік війни! . . .“

Серед таких відносин наближалася хвиля рішення висліду великої війни. З чисто військового становища Гінденбурґ не тратив ще надій. Бо розвал Росії, яка потягнула й Румунію, вітяжив будь що будь Австрію, Болґарію й Туреччину: ті три держави могли з російського фронту пересунути свої сили на инші фронти й держатися. Більше від них Німеччина не вимагала. А сама Німеччина могла тепер — перший раз від початку війни — мати на західнім фронті чисельну перевагу, теж завдяки розвалу Росії. Треба було тільки скоро ділати, заки прибудуть американські війська в більшій масі. Якраз такою скорістю можна було поконати Англійців, які не мали тої боєвої оборотности, що Французи: працювали після схеми й не уміли ще опановувати скоро змінених положень. Причиною цього факту було те, що анґлійська армія не мала мирового вишколення. Недостачу оборотности заступали Анґлійці завзятою витрівалістю. Найкращі їх війська походили з хліборобського населення кольоній. Багато залежало від того, чи можна буде укрити офензивні заміри. Це не було правдоподібне. Бо й Німці знали про всякі більші приготування ворогів довго наперед.

Як рік передтим до оборони так тепер до наступу придумали Німці зовсім нові засади й оповістили їх армії в докладних приписах. Полягали вони на тім, що наступаючі лінії мали бути рідкі, але кріпкі через: 1) масове ужиття кулеметів, 2) безпосередне товариство полевої артилерії й 3) такеж товариство бойових літаків. Розуміється, рідкі лінії могли тільки тоді сповнити своє завдання, коли мали сильну волю — наступати. Піхота мала головне завдання, але й инші роди зброї немаловажне.

Щоб виконати велику офензиву на заході, треба було мира на сході. Вправді завішення зброї на сході заключено 15. грудня 1917 і супроти роскладу російської армії почали Німці пересувати свої частини на західний фронт, — одначе з Б е р е с т я замісць слів про мир долітали „найдикіщі аґітаційці бесіди доктрінерів.“ Ті політичні бурителі накликували широкі маси всіх народів до заведення терору й вимушення мира масовим убийством міщанства (буржуазії). Головно Троцький робив зміст мирових переговорів культом диких аґітаторів. Большевики поводилися не як побіджені, а як побідники. Вкінці 10 лютого 1918 р. Троцький відмовив підписання мирового договору, хоч заявив, що війна скінчена. Супроти того в три дні опісля рішилися Німці дальше наступати на Росію й 18. лютого розпочали наступ. Тоді большевики підписали мир дня 3. марта 1918, зрікаючись іменем Росії великих країв і цілих народів. „В самім ядрі властивої Росії — пише Гінденбурґ — повстала глибока риса між Великоросією й У к р а ї н о ю“. Від’окремлення окраїнних держав від Росії було передовсім мілітарним зиском для Німеччини, бо відгороджувало її від Росії.

Мимо заключення мира не могли Німці переслати на західний фронт всі свої бойові сили. Бо треба було потягнути барієру між Росією й освободженими від неї окраїнними народами. Крім того не були покінчені операції н а У к р а ї н і, де треба було йти й заводити лад і порядок, бо тільки тоді можна було з України одержати засоби поживи та сирівців. При тих предприємствах німецька начальна команда зовсім не оглядалася на політичні питання. Виїмок під цим оглядом зробила німецька команда, даючи мілітарну допомогу Фінляндії.

На західний фронт стягнули Німці австро-угорську артилерію. Приготування до великої битви на заході під таємним гаслом „Михайло.“ Під цим словом депешовано й писано про приготування до рішаючої битви, яка мала початися 21. марта 1918. День той сприяв Німцям: ціла північна Франція закутана була мрякою, яка в міру того, як підносилося сонце, тільки згущувалася. Закрита нею німецька артилерія ділала знаменито, а неприятель не міг її знайти. До вечера здобули Німці три неприятельські лінії і багато гармат та взяли масу полонених. В два дні опісля перші німецькі ґранати досягнули Парижа. Так і бажалося — пише Г. — кождому солдатови з’окрема крикнути: „Йди на Амієн! Останками сили йди!“ Та дарма. Піхота мусіла відпочити. Артилерія мусіла підвезти собі муніції. „Велика битва“ скінчилася — без побіди.

Відбулися ще дві спроби, відділити Англійців від Французів. З них інтересні особливо два моменти, з яких перший здобуття сильно укріпленої гори Кеммель. Г. підчеркує, що такі сильно укріплені позиції звичайно роблять враження міцніще, чим їх дійсна вартість. Це й показалося на згаданій горі, яка впала при першім наступі, хоч Англійці уміють бути завзяті. Другий інтересний мент був на крутих сточищах Шмен де Дам, які Німці сфорсували несподівано, цей успіх був такий ненадійний, що всякі всяко пояснювали його причини. Один німецький офіцир, що брав участь в приготуваннях до наступу в тім місці, приписує удачу його — жабам, які так рохкотали, що Французи не чули, як Німці підсували свій воєнний матерял. Гінденбург уважає більше правдоподібним пояснення полоненого французького офіцира, який оповів таке: „Перед наступом зловили ми пруського підстаршину, що був на розвідці. На питання, чи знає що про приготування Німців до наступу в тім місці, відповів: „Раненько 27. мая пічнеться могутний артилерійський огонь Німців. Але він має тільки відвернути увагу Французів, бо в тім місці піде до наступу тільки мало відділів добровольців. Мораль німецьких військ так ослаблена страшними втратами, що піхота спротивилася загальному наступові.“ „Французький офіцир признав, що ці дізнання пруського підстаршини видалися йому зовсім віродостойними, й він покійно очікував згаданого дня. Таким чином один пруський підстаршина кількома словами вратував життя тисячам німецьких солдатів, бо Французи в тім місці не скріпили ні уваги ні засобів оборони.

Але мимо частинних блискучих успіхів Німцям не ставало вже сил до рішаючої побіди. На чім це полягало? Вельми поучаюче пише про те Гінденбург: не ставало вже відповідної скількости вишколених в часі мира підстаршин. В звязку з тим наступило ослаблення дисціпліни в часі наступу: солдат віддавався передвчасно уживанню харчів і напитків, здобутих в богатих складах ворога. Це зрештою було зрозумілим супроти того, що німецька армія вже терпіла недостачу. Ходило тільки о те, щоб солдат не робив того передвчасно. Довгі бої зробили виломи в армії, яких уже годі було заповнити рівно добрим матерялом. Бо той солдатський матерял, що тепер напливав з дому, приносив уже з собою гірший настрій, викликаний політичними пропагаторами мира. Між ними були й такі, що добро Рідного Краю бачили в скорій побіді ворогів! Це розкладало духа в армії. Воістину — пише Г. — Троцький не говорив на вітер в Берестю. Його блудні теорії перейшли німецьку границю й знайшли багато приклонників в ріжних слоях народу.

Мимо всего Г-ґ ще не тратив надії на добрий кінець. Але до того треба було двох умов: 1. щоб Німеччина до кінця давала армії свої людські й моральні сили в жертву. 2. Щоб видержали союзники її.

УКРАЇНА

— З **українського фронту** надійшли сумні вістки. Большевики, кинувши туди великі сили, перемагаючи завзятий опір укр. армії, заняли Могилів-Подільський, Бар, Деражню й Літин, та наступають на Нову-Ушицю.

— Ліве **крило армії** У. Н. Р. з'єдналось з білоруськими частинами. Ділянка звязку підлягає українському командуванню.

— Усі **польські частини**, які досіль находились на Україні, відійшли на захід за лінію Збруча.

— Йдуть приготування для скликання в найближчому часі **предпарляменту** із земель, звільнених від больш. окупації.

— **Із Київа** надходять до Камянця приватні листи від українських громадських діячів з висловами роспуки що-до пануючого на Україні жаху.

— У **Камянці-Под.** почала працювати радіо-станція, яка приймає радіо з цілого світу.

— У „Впереді“ за 10. ц. м. читаємо: „Камянецьке „Слово“ подає вістку з Київа, що **всерос. комітет п. ес-ерів** визнав незалежність У. Н. Р. і веде переговори з укр. представниками в Київі, щоби роспочати спільну акцію проти большевиків.“ — (Як це погодити зі становищем ес-ерівської „Воля Россіи“, де — окрім фронтового звіту нашого штабу, немає й слова „Україна“, тільки „Югъ“, а принціп єдинства й неділимости виглядає з кожної статті? — Ред.)

— Прибув до **Камянця-Под.** польський епископ з Кракова, Маньковскі. („Вп.“)

— У **Камянці-Под.** почав виходити журнал „Друкар“, орґан професійної спілки друкарів.

— Там-же почав виходити польський тижневик „Lud Podolski“.

— Поновлюється видання київського історичного журналу **„Наше Минуле“**, під ред. П. І. Зайціва.

— 21-го жовтня прибув на аероплані **до Проскурова** командуючий рос. добров. армією в напрямку Коростень-Житомир — ґен. Пермикін. Він мав стрінутись там з ґен. Павленком, але тому, що цей ост. не дістав у пору звідомлення, то ґен. Пермикін, не заставши його, повернув назад. („Р. Д.“)

— Укр. Прес. Бюро потвержує вістку про заключення у Варшаві **торговельного договору** поміж У. Н. Р. та Польщею, на підставі котрого Польщі дається до роспорядження до 30% всієї української цукрової продукції.

— 1-го ц. м. прибули до **Камянця-Под.** американська, французька й білоруська військові місії; заповіджено приїзд румунської місії. Усі місії мають характер постійних представництв.

— Прийшли вістки про тимчасове захоплення повстанчими загонами **м. Полтави.** Беручи на увагу трьохкратні „гостинні виступи“ анархіста Шуби у Полтаві, осінню 1919 р., — вістка про бої у Полтаві заслуговує повної віри.

— До Камянця-Под. прибула делеґація від **Полтавщини.** На принятті в Г.-А. Петлюри, у присутности найвищих представників військ. і цив. влади, вона росказувала про становище на **Лівобережжі.**

— **У Полтаві** розстріляно багацко у. ес-деків, м. и. Токаревського й Охрименка. (У. П. Б.)

— **У звідомленні Ґен. Штаба** У. Д. А. за 3. листопаду читаємо, що права ґрупа вислала до большев. парляментарів з протестом проти незаконного вивозу цукру з Моївської цукроварні. Большевики відповіли, що пояснення в цій справі можуть дати тільки Полякам, бо вони не признають ні України, ні укр. фронту.

ПОЛЬЩА

— **На засіданні Сейму** 6-го ц. м., при голосованні над статтями, що торкаються сенату, приходило декільки раз до скандалів. За биття в столи виключено десять депутатів. Залишаючи залю, лівиця й правиця співали маніфестаційні гімни. Маршалок загрозив на-далі кликати на поміч поліцію (маршал. сторожу),

— Адміністративна **комісія Сейму** приняла урядовий проєкт поділу Галичини на воєвідства: львівське, краківське, тарнопільське й станиславівське.

— На засіданні 11-го ц. м. **Сейм** радив над видачею судові шости депутатів, яких домагався суд за ріжні їх провини. Видано деп. Домбаля та свящ. Оконя (останнього — за злочин обману).

— **Сейм** одкинув негайність пропозиції про роспуск Сейму та переведення загального референдуму в справі однопалатної системи чи сенату, й одіслав пропозицію до конституційної комісії.

— 10-го ц. м., в дорозі із сейму до дому, **помер** на удар серця визначний польський сеймовий депутат, В. Дембскі.

— Білоруське пресове бюро повідомляє **офіціяльно**, що на підставі рижського договору **Польща** отримала 20 із загального числа 60-ти білоруських повітів. На тих землях живе $2^1/_2$ міліони Білорусів та 350.000 Поляків.

— Це саме джерело подає, що за порозумінням **ґен. Желіґовского** та польського уряду складено вже білоруський уряд для м. Мінська, в якому м. и. рахуватиметься п. Рачковіч, кол. командант мінської округи підчас польської окупації.

— „Kur. Lw.“ пише, що **„на пращання“** перед залишенням польських кордонів, „армія“ Балаховича зробила у Пінщині ґрандіозні погроми.

— **М-ство зак. спр.** звернулось до Москви з пропозицією вислати до Риґи спеціяльну комісію ради заключення господ.-торговельної умови, а саме що-до цукроварень поміж Случою та Горинем на Волині.

— Преміова внутр. **позичка** дала досіль 2 міліярди мар.

— Балахович прислав **марш. Пілсудському** телеґраму з повідомленням, що його армія перейшла демаркаційну лінію й посувається для добуття незалежности й тріюмфу над большевиками.

— 3-го ц. м. прибув **до Варшави** Таке Йонеску. 5-го виїхав до Букарешту.

— У відповідь на заходи Таке Йонеску приєднати Польщу до **Малої Антанти,** польський уряд заявив, що поки не будуть поладнані суперечні питання поміж Польщею і Чехією — Польща не може ввійти в один союз з **Чехо-Словаччиною.**

— Переговори у справі польсько-румунського союзу вестиме **польський посол** в Букарешті, ґр. Скршинські.

— 2-го ц. м. приїхав до Лібави секретар сов. мирової делеґації Льоренц з **ратифікаційним документом;** його підписав від імени Росії — Літвінов, а України — Петровскій.

— **Ґенеральна ад'ютантура** Начальника Держави заявляє, що вістка, яку за „Гром. Думкою“ подали варшавські часописи про конференцію марш. Пілсудського з Гол. Ат. Петлюрою — є цілком невірною.

— Польський уряд почав **переговори з Німеччиною** над складенням мішаного роз'ємчого (мирового) трибуналу для ріжних другорядних справ. Його осідком мав би бути Данціґ, Познань або Женева. („Nar.“)

— Рада амбасодорів рішила, що **польсько-данціґська угода** має бути підписана того-ж дня, що конституція вільного м. Данціґ.

— Від листопаду 1918 р. видано на війну згідно з офіц. обрахунком, 28 міліярдів марок. („К. Р.“)

— **Анґлійським послом** у Варшаві буде призначений кол. анґл. посол у Берліні, Кільмендрок. („К. L.“)

РОСІЯ

— **Вранґель потерпів остаточну катастрофу.** Большевики опанували Кримом і здобули Севастополь. Безпосередньою причиною катастрофи було, що ліве крило вранґл. армії відкрило перекопські позиції.

— **Большевики** заняли Симферополь і Феодосію.

— **Вранґель** видав демобілізаційний наказ, яким дозволяється переходити до червоної армії.

— Є вістки, що **Вранґель** зі штабом сіли на французький крейсер й покинули кримський беріг.

— Московське радіо з 6. XI. ц. р. повідомляє, що підчас сов. наступу на вранґлівському фронті захоплено в полон „контрреволюційну американську місію з ґен. Моррель на чолі“

— На **полудневий фронт** большевики відправили м. и. майже всі війська петроградського й московського гарнізонів. На фронті зібрано 32 дивізії.

— **В Севастополі повісили** по приговору військ.-пол. суду атамана Володіна, його дружину й сім полковників. Їх обвинувачували в заговорі проти Вранґеля.

— З 23-го жовтня ц. р. **в Севастополі** заборонено пекти білий хліб.

— **Ігор Кистяковський,** сумної слави герой останнього періоду гетьманщини, приїздив із Константинополя в Севастополь.

— VIII. всерос. **з'їзд совітів,** назначений на 20-е грудня ц. р., обміркову-ватиме справи промислу, транспорту, сільськ. господарства та робітн. і сел. комі-тетів. З окрема вестимуть наради над воєнним становищем.

— В докладі Совнаркомові про **стан трудових армій** зазначено, що тепер є в Совдепії 8 труд. армій, м. и. штаб 2-ої армії находиться у Харкові. Із всього складу армій працює приблизно 24%.

— Із Росії виїзжає до Льондону **Шаляпін,** який гадає пробути на гостин-них виступах яких шість місяців. „Посл. Нов." цікаві знати, що спонукало сов. уряд пустити за кордон Шаляпіна, коли пр. Крапоткіну та проф. Павлову відмо-вили дозволу на виїзд.

— Із **Росії** виїхали останні Анґлійці, м. и. члени анґл. залізнодор. місії, яку большевики захопили в полон при відступі з Сибірі Колчака.

— В докладі московському Ц. И. К.-ові, Луначарскій жалівся на контр-революційність **студентів та професорів.** Збори студентів моск. ун-ту, які про-звали себе „безпартійно-соціялістичним бльоком" приняли противобольшевицьку постанову в справі виборів та відповіли на спів „інтернаціонала" — криками й свистом.

— **Сов. представник** в Естонії запропонував усім большевикам, яких ви-селено з Америки й які приїхали до Лібави, дати писану заяву, що вони запи-шуться до черв. армії. Наслідком того більшість виселенців виїхала до Данціґу з наміром пробраться на Украіну.

— **Чічерін** післав угорському уряду ноту з погрозами на випадок, коли Угорці розстріляють угорськ. комуніста Йосифа Ґляттера.

— **Сов. уряди** Росії й України післали Анґлії **спільну ноту,** що вони не признають договору, яким оддається Румунії Бесарабія.

— Сов. уряд післав Анґлії **ноту протесту** проти острілювання анґл. воєнн. пароплавами італійського пароходу „Анкона", який віз для Росії крам, і мусів завернути з дороги.

— **Бюджет** сов. Росії на 1920. р. має: прибутків на 150 міліярдів руб., та витрат на — 1150 міліярдів. Рос. бюджет до революції доходив до 3-х міліярд.

— Обрахунок петроградської **че-ка** за 1-е півріччя 1920 р. — виносить 226,635.190 руб.

— На крейцері **„Громобой"** у Кронштаді збунтувались моряки, вбили боль-шевицьких комисарів та потопили корабель. („В. Р.")

— Моск. радіо повідомляє, що **отаман Семенов,** який утік з Чіти аеро-пляном, попався до рук большевикам.

— Сов. уряд відкликав зі Штокгольму голову залізнодор. місії, **проф. Ло-моносова;** Америка й Німеччина відмовились постачати сов. Росії паровози, а Швеція не має таких промислових сил.

— **Віктор Копп** дістав від московського наркомпрода наказ „замовити в Німеччині 1,300.000 електр. лямп „Осрам", 250.000 ел. лямп. інш. фірм, 340,000 плугів, 300 сіялок та 348 др. господ. машин. („Св.")

З нагоди 3-х літньої річниці революції всерос. Ц. И. К. видав наказ про загальну амнестію, яка м. и, торкається військ. полонених та заложників.

— **Петроградський совіт** видав роспорядження про те, щоби не видавати платню тим співробітникам, які не защіплять собі віспи.

— Аби отримати **в сов. Росії** дозвіл відвідати в якомусь другому місті важко хворого рідняка чи поїхати на його похорон, то треба доказати факт хворости чи смерти через відповідні свідоцтва місцевих домкомів і комкомів; инакше не дають дозволу на виїзд.

— В звязку з боротьбою Петросовіту зі **самогонкою,** Зіновєв оголосив, що у селянина, якого зловлять на участі в „самогоночному промислі" відберуть не тільки весь хліб, що залишився в його після „разверстки", але й те зерно, що мало йти на посів.

Міжнароднє життя

— 16-го ц. м. прибула **до Риґи** польська мирова делеґація, з Домбським на чолі.

— Йоффе виставив **у Ризі** нові домагання, а саме: як вихідну точку для мирових переговорів — умову мін. Ґрабського в Спа.

— На першому мировому засіданні **у Ризі** Йоффе гостро протестував проти становища польського уряду до Петлюри і грозив наступом, як що воно не зміниться.

— В звязку з контрнаступом большевиків на правому крилі армії У. Н. Р., для якого вони стягають що-раз нові сили, та пробуванням в Одесі **Раковського,** — в румунських військ. колах безпокояться можливою новою авантюрою з боку сов. військ.

— 15-го ц. м. відбулось **у Женеві** перше трьохгодинне засідання Союза Народів.

— До **Союза Народів** належить досіль 41 держав, із котрих 27 згідно з версальським миров. договором, 13 на спеціяльні запрохани, та 1 наслідком миру в Сан-Жермен. 11 держав, м. и. Україна, Австрія й Болгарія внесли заяву приняти їх до С. Н.

— **З'єдинені Держави** не вишлють свого представника на конґрес Союза Народів до Женеви.

— **Американська палата** депутатів складатиметься після нових виборів із 293 республиканців, 139 демократів, 1 соціяліста й 3-х членів инших партій. Республиканці придбали 61 місць.

— Першою характеристичною появою наслідком **вибору Гардінґа** президентом З'єдинених Держав, був упадок на американських біржах курсу франц. франків та лір, а особливо анґл. штерлінґів.

— **Президент Гардінґ** висказався проти участи Америки у бльокаді сов. Росії, бо Америка ні з ким не воює. Він-же заповів свою рішучу акцію ради загальної всесвітньої демобілізації.

— **Ірляндські епископи** звернулись з спільним листом до папи римського, прохаючи моральної помочи для Ірляндії.

— **В Ірляндії** відбувся штрейк залізнодорожників, які не хотіли вести амуніції для анґл. війська й поліції.

— **Анґлійська палата депутатів** приняла у третьому читанні 183-ма голосами проти 52-ох — законопроєкт про широке самоврядування в Ірляндії.

— У **Будапешті** прийшло до вуличних жидівських погромів та великих ексцесів.

— У **Будапешті** вбито одного поліціянта. Це дало причину до крівавих боїв поміж поліцією і реґулярним військом з одного боку та великою терористичною - псевдо-військовою орґанізацією „Прокинувшихся Мадярів“, — з другого. У Будапешті панує анархія.

— В звязку з ратифікацією мира та подіями **у Будапешті,** угорський премєр Телєкі подав до демісії. Демісія не принята.

— Плебісцит у **Гор. Шлезьку** назначений на 28. січня. Цей термин відповідає бажанню Польщі; Німеччина хотіла пізнішого речинця.

— **У Празі** відбулись великі проти-німецькі демонстрації та ексцеси; насильно захоплено нім. театр та др. будинки; цілковито знищено мешкання ґазети „Prager Tagblatt“.

— Проти волі пражського уряду, загін чеського війська, висланий до **Тепліц** для охорони порядку — скинув памятник Йосипа II. Наслідком того німецькі депутати вийшли з чеського сойму та назрів міністерський кризіс.

— Славітньому шведському дослідникові північного бігуна, **Амундзенові,** вкрали найцінніші його записки з подорожі й др. документи.

— 10-го ц. м. зібрались нові **австрійські національні збори** на перше засідання.

— **Італія та Юґославія** заключили угоду в справі взаємних кордонів та адрійського питання. Мировий договір із 9-ти п.п. підписали обі сторони 12-го ц. м. у Рапалльо.

— Принц-реґент **Юґославії,** Александер, висказав своє невдоволення договором у Рапалльо.

— Поміж **Чехо-Слов. та Юґославією** заключено оборонний союз на випадок нападу з боку Венґрії, терміном на два роки.

— При виборах до **грецького парляменту** республиканські приклонники Венізельоса потерпіли велику поразку. Вибрано 250 сторонників кол. короля Константина та 118 Венізельоса. Є вістки, що сам Венізельос утік до Єгипету.

— **В Атенах** йдуть раз-у-раз монархистичні маніфестації, із котрих одна, 7-го ц. м., числила 60.000 учасників.

— Франц. та німецькі **синдикати** дійшли шляхом виміни думок через загальні анкети до порозуніння в справі спільної акції.

— 7-го ц. м., цілком нежданно, **у Берліні** вибух штрейк робітників електричних підприємств, який трівав чотирі дні.

— Подав до демісії французький **посол у Льондоні,** П. Камбон.

— Відшкодування, яке **Франція** домагається від Німеччини, виносить 200 до 220 міліярдів франків.

— З нагоди святочної річниці побіди Італії, **у Вероні** прийшло до крівавих сутичок поміж соціялістами й націоналістами, які намагались зірвати з міськ. думи червоний прапор. Бомбою вбитий соц. депутат Карабельні.

— **Помер** найстарший член баварської династії Кобурґів, кн. Людвик Баварський, великий приятель мистецтва, особливо театру, — у 89½ р. життя.

— **Конґрес** бельґійських соціялістів ріцив більшістю 500.000 проти 5000 голосів залишитися при II. Інтернаціоналі. Участь соц. у коаліційному м-стві рішено більшістю 420 тисяч проти 155 т. голосів.

— **Швейцарський закон** про введення 8-ми годинної праці на залізн. шляхах, у пошті, телеґрафі й телеф. — принято народнім голосуванням 396.000 голосами „за“ та 271.000 „проти“.

— **Мілєран** буцім-то гадає скликати спочатку грудня ц. р. у Париж конференцію усіх російських протибольшевицьких течій. („В. Р.“).

— Відповідаючи на запит одного депутата в анґл. парляменті, **Льойд Джордж** заявив, що питання про визнання Вранґеля не обмірковувалось в Раді Союза Народів та Анґлія не візьме на себе ініціятиви, бо діяльність уряду Вранґеля суперечить політиці Союза Народів та заведенню мира на Сході Европи.

— Анґл. уряд видав наказ топити совітські **підводні лодки.** Чічерін післав ноту протесту, на котру Керзон, зі свого боку, відповів, що Анґлійці не гадають ждати, поки большевицькі підводні лодки будуть топити їхні кораблі: адже заповів це один з членів московського уряду у промові при урочистому спускові першої лодки.

— **Ноблівську нагороду** за 1919 рік видано швейцарському поетові Карлові Шпітелєрові, а за біжучий рік: Кнутові Ґамсунові (по письменству) та директорові міжнар. бюра міри й ваги, Едґару Бретерілю (по фізиці).

Нім. мін. зак. спр. **д-р Сімонс**, у свойому експозе 30.Х. ц. р., сказав м. и., що після останнього досвіду (із Зіновєвим) слід пильно глядіти на всі особи, що приїжджають до Німеччини в ролі совітських представників. Німеччина признає, як і раніш, совітський уряд Росії, а проте взагалі займає вичікуючу позицію і пильно стежить за напрямком усіх російських урядів та течій.

— Поміж **Польщею і Литвою** підписано залізнодорожню угоду.

— Уряд центр. **Литви** роспочав підготовчі праці для скликання установчого сейму.

— **Анґлія** відмовилась від арешту й конфіскати приватної власности німецьких громадян.

— **Болгарський премєр** Стамбулинський був на авдієнції та на обіді в Льойд-Джорджа. Присутнім був мін. зак. спр. льорд Керзон.

— Сов. уряд ультимативно зажадав від **Вірменії** права на користування її залізничими шляхами для сов. і кемалістських військ. Вірменія відмовила.

Економічна хроніка

— **Дефіцити при залізницях у Франції.** В минулім році виносили дефіцити залізничих управ 3·7 міліярдів фр. Цього року дефіцит зросте на 6 міліярдів. Підвищення цін для перевозу осіб о 55% і дібр о 115% ніяк не вистарчає, через що мабуть прийдуть нові подорожіння. Возовий парк ушкоджений, німецькі вози й паровики не здані Франції

— **Великі запаси шкури в Голяндії.** Запаси шкури в Голяндії значні, що всі маґазини переповнені. Властителі запасів платять величезні суми щоденно на переховання їх в складах.

— **Віднайдення нафтових площ у Словаччині.** Від часу віднайдення нафтових площ в Словаччині витворилися спекулятивні товариства для експльоатації нафти. Спекуляція набрала такі розміри, що иноді мусів звернутися до публики сам міністер праці з пересторогою перед надто напруженими сподіваннями що до скількости можливої експльоатації.

— **Міліонове експорт-імпортове підприємство угорських ґрафів.** В Будапешті заснувалося підприємство для експорту і імпорту головно для сільського господарства „Agricola“ з засновчим капіталом 20 міл. уг. кор. Президія складається в більшій части з угорських ґрафів.

— **Вивіз порцеляну з Чехо-Словаччини.** Урядово призначено набавку цін до домашніх цін порцелянових виробів при вивозі в закордон в слідуючій висоті: до Угорщини 20%, до Німеччини, Румунії, Болгарії 25%, до Туреччини, Італії і в кольонії 50%, до Франції, Бельґії, їх колоній і до Греції 60%, до Анґлії, Портуґалії і їх кольоній, далі до Скандінавії 100%, до Голяндії і цілої Америки, до Швайцарії і Швеції 120%. Вивіз до Австрії дозволений без повишків.

— **Заґранична торговля Бельґії.** По „урядовим звідомленням“ увезено в перших чотирьох місяцях ц. р. до Бельґії товар за 3·7 міліярдів фр. (значить зріст супроти того самого строку в минулім році 2·92 міліярди). Вивіз виносив 2·4 міліярдів (зріст не обчислений).

— **Чехословацькі закупна ваґонів в Америці.** Чехословацьке міністерство шляхів переспpавляє з американськими фірмами про закупно 8000 ваґонів, які малиб бути уживані виключно для чеського експорту. Один ваґон стоятиме 96.000 ч. кор., підчас коли ваґон на домашніх верстатах коштує 120.000 ч. кор.

— **Торгові взаємини між Ірляндією і Німеччиною.** Ірляндські торгові кола намагаються висвободитись з під англійської контролі і заключити власні договори з закраєм. Так шукає контакту з німецькими індустрійцями „Irish and Continental Trading Company Ltd.“ і засновує філії в Німеччині і Америці.

— **Солевий добуток в Іспанії.** Добування соли в окрузі Cadiz в Іспанії розвивається дуже успішно. В р. 1920 виноситиме воно 270.000 тон. В Іспанії напряталися великі запаси з попередних років, які в Европі пороблять сильну конкуренцію галицькій соли.

— **Авіятичний рух з Кеніґсберґу до Балтійских Держав.** Відкриття правильного авіатичного руху з Кенігсберґу на схід відбулося 20. жовтня ц. р. Воздушна лінія веде з К. через Лібаву до Риґи. Вона довга на 420 km. і буде поконана в 4 годинах. Друга лінія ітиме з К. через Ковно до Вільни, третя (не одкрита ще) з К. до Гелзінґфорсу. Прийматиметься до перевозу головно гайна почта, опісля і особи. Літак вибирається в подорож що другої днини.

— **Відбудова польських водних шляхів.** Зараз робляться в Польщі заходи на реґуляцію Висли. Деякі роботи вже розпочато, головно в воєводстві Кєльцах. Разом з тим плянується ціла сітка каналів для транспорту вугілля. З між них стоїть на першому місці канал у Кракова до вуглевих басейнів, і з горішнього Шлезку до Лодзи. Проєктується і цілий ряд портів і гавань.

— **Нове підвишення грузових тарифів в Польщі.** Після „Gazeta Warszawska“ висловився польський міністер шляхів за поновним підвишенням грузових тарифів. Причина лежить в величезних дефіцитах польських залізниць, які досі виносять 879 міл. п. м. Підвишення мабуть виноситимуть 100%.

З українського життя на чужині

30-го жовтня ц. р. відбувся в анґлійського посла в Берліні, льорда Альберона, урочистий вечір, на котрому м. и. були, по запрохані, присутніми: радник посольства У. Н. Р. д-р. Смаль-Стоцький, та секретарі В. Ходько й І. Павлович.

Ґр. Тишкевич давав 15-го жовтня приняття для дружини й дочки анґл. морського міністра льорда Вімса, та 5-го ц. м. для анґл. посла при Ватикані, сера Говарда. Присутніми були ріжні князі, ґрафи, барони, єпископи та др. вельможі (м. и.: Магомед-Алі, брат єгипетського Хедіва!).

Голова укр. посольства в Софії складав на урочистій Академії в честь 50-тиліття творчої праці Івана Вазова — привітання від імени укр. м-ства освіти, Кам'янецького університету та всього укр. громадянства. І. Вазів щиро дякував.

Сьогодні, 20-го листопаду, в 6-ій год. веч., у залі каварні „Вікторія" (VII., Siebensterngasse, ріг Stiftgasse) відбудеться заходом У. Ж. С. та Укр. Союзу Старшин друга т о в а р и с ь к а м у з и ч н о - в о к а л ь н а в е ч і р к а. Дохід призначений на вдови й сироти по стрільцях Укр. Армії.

За кордоном утворився Ініціятивний Комітет по відновленню Вільного Козацтва. Комітет ставить своєю ціллю вести серед української еміґрації пропаґанду ідеї Вільного Козацтва. Розпочату роботу за кордоном Комітет буде старатися перенести в найближчому часі до краю. З осібна Комітет буде дбати про поліпшення долі наших полонених та про заспокоєння їх культурних потреб, підпираючи творення серед них просвітних, гімнастичних і инших товариств Вільного Козацтва. Тимчасовим осідком Бюра Комітету є місто Берлін № 4, Wöhlertstraße 10/II b. Döring.

Лекція п. М. Залізняка на тему „Роля партії ес-ерів у державному будівництві України", в звязку з програмовою статтею проф. Грушевського („Борітеся — поборете", ч. 1), викликала гарячі дискусії, які продовжувались уже два вечорі та ще не закінчились. Промовляли м. и. д-р. П. Лисяк, сен. С. П. Шелухин, С. Ґольдельман, І. Рудницький і др. Оборонцями „соціяльної революції" на Вкраїні виступили пп. Чечіль і Христюк.

Посольство У. Н. Р. в Берліні вислало за останній тиждень такі дипльоматичні ноти:

а) Словесну ноту до М-ва Зак. Справ Німеччини в справі улекшення в'їзду українських громадян до Німеччини з Чехословаччини й Австрії. Німецькі консуляти в Празі і Відні відносять цілком неоправдано розпорядження німецького М-ва Зак. Справ що до дипльоматичних і курьєрських та до громадянських пашпортів. Посольство попрохало відповідних інструкцій німецьким консулятам у Відні та Празі.

б) Посольство У. Н. Р. в Німеччині, надаючи велике значіння ролі, яку можуть відограти в міжнародніх відносинах України наші далекосхідні кольонії „Зелений Клин" і Манджурія, розпочало в цій справі енерґійну дипльоматичну акцію. 4-го цього жовтня Посольство звернулося з цього приводу до китайського амбасадора у Берліні з нотою, в якій підкреслюється, що інтереси Китаю що до колишньої Росії, рівно як і інтереси Японії, ті самі, що інтереси всіх нових національних держав, які повстали на колишній російській територіі, а особливо найбільшої з цих держав — України.

Пославшись на лист Української Краєвої Ради в Манджурії Посольство прохає амбасадора вжити заходів перед його урядом, щоб 1) українські краєві

орґани в Манджурії визнавалися орґанами урядовими; 2) щоб ці урядові українські орґани китайський уряд приняв під свою охорону і надав їм право самовизначення і 3) щоб китайський уряд допомагав їм фінансово для утримання шкіл, часописів і т. н.

У звязку з подіями на вранґелівському фронті повірений у справах У. Н. Р. у Німеччині д-р. Смаль-Стоцький відвідав бельґійського посла, радника французького посольства ґрафа Сен-Кентена, амбасадора Італії Де-Мартіно і шефа військової англійської місії в Берліні, ґенерала Малькольма.

Посольство У. Н. Р. у Німеччині подарувало через М-во Зак. Справ Німеччини славянським семинарам університетів у Берліні, Ляйпціґу та Мюнхіні по бібліотеці, складеній з екземплярів усіх наукових та белетристичних книжок, друкованих українськими видавництвами за кордоном.

Відомий німецький політик і публіцист д-р Паул Рорбах виступив цими днями на зборах демократичної партії в Шарлотенбурґу з дуже інтересним викладом про Україну. „Росія, — казав п. Рорбах, — ніколи не була чимсь єдиним. Були власне три Росії: властива, яку ми нині називаємо Україною, далі Великоросія й нарешті те, що до Росії було силою притягнено — Фінляндія, бальтійські країни, Польща і т. н. Нині ми мусимо одучитися казати „Росія", а повинні казати „Східна Европа". Ще в роках 1914—16 у Німеччині можна було обіцяти 1000 марок тому, хто назвав би в Европі країну, яка має 40 мил. людности, власну культуру й власну історію, а проте цілком незнану. Гроші ці напевне лишилися б у того, хто їх обіцяв, бо ніхто не відгадав би, що мова мовиться про Україну. Люде знали тільки Росію. А проте Українці ніколи не переставали бути окремим народом з власною мовою та історією. Нині Росія уявляє собою тільки руїну, й лише на Україні панують більше-менше можливі відносини. Панування большевиків на Україні є тільки тимчасове. Росія стратить ще міліони людей і стане пусткою. Може бути, що поодинокі села обєднаються в малі „республіки", а ті знов у більші, щоб відбудувати цілком зруйновані залізниці, відновити торговельні зносини й завести який-небудь лад. Але для цього потрібні гроші й кредит, а ні того ні другого Росія не має. Одна тільки Україна має кредит і гроші, сама лише має натуральні скарби й харчові продукти, й вона має найбільше шансів перебути тяжкі часи й стати державою в сучаснім розумінні цього слова".

Дипльоматична Місія У. Н. Р. у Штокгольмі звернулась до Шведського Червоного Хреста з проханням допомогти Україні медикаментами, перевязочними матеріялами та иншими річами для поборювання пошестей. Шведський Червоний Хрест у відповідь на це прохання призначив для Українського Червоного Хреста на суму 5.000 шведських корон ріжних медикаментів. Секретар Штокгольмської Місії д-р Діаманд прибув 9-го цього листопаду з цими медикаментами до Берліну, щоб повезти їх далі на Україну.

В переїзді до Риму, приїхав до Відня митрополит Шептицький.

Приїхав до Відня надзвичайний посол М. Василько.

З Камянця-Подільського приїхав повірений у справах У. Н. Р. у Швайцарії М. Левицький.

Повернувся до Берліну з Риґи бувший міністр народнього господарства М. Шадлун, який знайомився з економічним становищем Латвії, Естонії й Литви. П. Шадлун незабаром їде до уряду У.Н. Р.

Секретар Надзвичайної Дипльоматичної Місії У. Н. Р. у Данії О. Гладишовський проїхав через Берлін до уряду У. Н. Р.

Дня 12. ц. м. відбулася заходом культурно-научної-секції Українського Жіночого Союзу лекція п. Блянки Баранової про жіночі організації в Галичині і на Великій Україні за час від другої половини 1918 до польської окупації. — Після реферату вивязалася широка дискусія, якої вислідком була постанова скласти історію руху українського жіноцтва на основі зібраних прелеґенткою матеріялів.

Адютант бувшого гетьмана Скоропадського полковник Зеленівський виїхав через Відень до Будапешту.

1-го листопаду ц. р., українська еміґрація у Відні та уряд З. О. У. Н. Р. святкували другу річницю проголошення української державности у Сх. Галичині. Урочисту Академію роспочав промовою д-р. Кость Левицький, який обмежився хронікальним переповідженням історичних випадків із часу розвалу Австрійської монархії, який дав безпосередній товчок до відомих листопадових подій у Львові. Багато уваги присвятивши тогдішнім дипльоматичним заходам укр. галицьких сеніорів, промовець, на превеликий жаль, ні словечком не згадав про сучасну й майбутню поведінку галицького уряду в звязку з міжнародніми подіями, та мовчанкою поминув багацько других питань, які саме сеніорові гал. діячів слід було б згадати.

П-ні М. Рудницька-Лисяк промовляла від імени укр. жіноцтва і підкреслила нерозуміння керманичами визвольного руху Галичини значіння і ролі інтеліґентного, національно-свідомого жіноцтва. Проголошення рівноправности жінок осталось паперовим актом, бо жіноцтво нехтувалось, хоча воно вело чималу громадянську працю.

П. сотник С. Крилач, в імени обєднаного Союзу Укр. Старшин у пригарній, палкій і глибоко патріотичній промові підкреслив значіння національної армії у визволенні рідного краю, торкнувся гал.-наддніпр. конфлікту та з жалем завважив, що галицькі державні діячі так мало значіння, ще й тепер, привязують до армії, всю свою увагу скеровуючи на дипльоматію.

П. І. Федів, представник студентства, звернув увагу, що саме студентська молодь була головним поповненням стрілецьких лав і що саме настрої молоді є запорукою майбутньої побіди. Тим більший жаль, що студентство опинилось тепер у траґічному матеріяльному становищі.

П. Окопенко склав привіт від імени Місії Укр. Черв. Хреста.

— Свято закінчилось відспіванням національних гимнів. — Нечисленність присутних можна пояснити тільки неорґанізованою підготовкою свята: більшість повідомлень попало в руки адресатів уже після свята.

Огляд преси

Взаємини між радянськими республиками.

Росія й Україна.

Отсю статтю голови радянського правительства в Харькові, Раковського, перекладено з 12. № II-го річника орґану екзекутивного комітету Комуністичного Інтернаціоналу, який виходить в Петрограді під редакцією Г. Зіновєва — „Комуністичний Інтернаціонал“. Він призначений для розробки теоретичних питань. Отся стаття інтересуватиме передовсім нас, Українців, як свого роду офіціяльне вияснення становища большевиків до української державности.

Соціялістична революція переформовує не тільки господарську й політичну структуру держав, але змінює також основно характер їх взаємин між собою. Взаємини між радянськими державами засадничо ріжняться від взаємин між буржуазними державами. Бо буржуазна державність ріжниться від про-

лєтарської в найелементарніших принціпах. Пролєтарська державність не міститься в жадній клясифікації теоретиків державности дотеперішнього світа, почавши від Арістотеля.

Загальна передумовина для всіх старих форм державної управи (аристократичної, демократичної, абсолютно- й констітуційно-монархістичної, республиканської і т. д.) була від'окремленість, ексклюзивність державного орґанізму. Навіть найбільш демократичні республики ставляли свого горожанина в противенство до чужинця й не допускали чужинців до участи в публичнім життю у себе. Участь в політичнім життю була привілеєм певних національних кляс, а в найлучшім разі всіх **горожан** даної держави.

Тимчасом в устрою радянських держав, так Росії як України, основним принціпом являється якраз знесення всіх національних привілеїв. Так нпр. в третій точці 20-ої статті констітуції Української Соціялістичної Радянської Республики написано: „Чужинці, які належать до робітничої кляси або до трудового селянства, мають виборне право." Така констітуційна постанова означає цілковитий переворот. Вона зовсім незрозуміла для буржуазного законодавця, який привик виходити з точки погляду противенства своєї держави супроти инших і своїх горожан супроти чужинців. Але ця постанова виходить льоґічно з самої суті пролєтаріяту.

На чім полягає головна ріжниця між пролєтарською й буржуазною державою? На ріжних господарських основах, які взаїмно виключають себе.

Буржуазна держава, як також державно-орґанізаційні форми, що попередили їх, побудовані на принціпі приватного посідання землі й продукційних засобів. На тім принціпі полягає т. зв. горожанське право, що управильнює взаємини між приватними власниками. Держава як цілість зі всіма її апаратами — військовим, адміністративним, господарським, зі своєю церквою — була досі якраз такою власністю, але, розуміється, не власністю поодиноких посідачів середників праці, тільки власністю цілої кляси посідачів, пануючої буржуазно-панської кляси, яка держить невільників.

Ціль кожного власника це помирення й побільшення його посідання. Середником до осягнення цеї мети являється конкуренція (суперництво). Вислідом конкуренційного закона являється знищення, а в найлучшім разі підчинення власників менше богатих і менше спритних — власникам, які посідають більші засоби, більший капітал і більший сприт. Той сам закон управильнює також розвиток буржуазних держав. Вони становлять орґанізації, які конкурують між собою. А вислід цеї конкуренції той сам: цілковите знищення або в найлучшім разі цілковите покорення слабих держав міцними. Цей принціп буржуазної державности знаходить свій вислів якраз при творенню поодиноких національних держав, які взаїмно поборюють себе. Правда, вони заключають між собою договори торговельні, почтові, телеґрафічні, залізничі, а в звязку з міжнароднім положенням навіть оборонно-зачіпні союзи, — але все це має хвилевий, припадковий і частинний характер. Ці договори й союзи не можуть усунути глибокого противенства, яке істнує між тими державами і являється властивістю капіталістичного ладу. Як тільки минеться спільна їм небезпека або хвилевий інтерес, знов роз'огнюється наново з іще більшою силою боротьба й ворожнеча, які виходить з їх природи. Характеристична для цього — історія коаліції антантських держав і їх союзників в часі цеї імперіялістичної війни і по ній.

Ідеольоґією буржуазної держави являється націоналізм. Способи буржуазно-державої влади — це звичайні дипльоматичні інтриґи, всякі хитрощі й взаїмні обманства. Одначе коли **Маркс** в першім маніфесті Інтернаціоналу обговорює міжнародню політику капіталістичних держав і протиставить їй політику, оперту на законах людської моралі, — то, розуміється, він не має на меті того, щоб соціялісти вже в цій буржуазній суспільности противили державній політиці християнську мораль: „чого не хочеш зазнати від инших, того не роби нікому". Маркс тільки вказує пролєтаріятові на те, що лише побіда пролєтарської революції може сотворити передумовини для чесних і щирих взаємин між усіма народами.

В противенстві до буржуазної державности, пролєтарська державність, — яка відкидає приватне посідання засобів продукції, — заперечує також при-

ватне посідання державної терріторії. В соціялістичній державі нормативним принціпом являється не інтерес приватного визискувача, тільки інтерес цілої робітничої кляси. Границі між соціялістичними державами не мають політичного характеру, тільки звичайний адміністративний. Таксамо щезають границі між поодинокими приватними продукціям, які (тепер) нормує закон конкуренційний. На місце хаотичної капіталістичної господарки, — в якій чергується найсильніша продукція товарів й інтензивне визискування робітника з промисловими крізами й безробіттям, — приходить орґанізована й націоналізована продукція, яка розвивається раціонально, по загальному, державному пляну і то не тільки в національнім масштабі, але й в міжнароднім. Політичний і господарський централізм, покищо в формі міжнародньої федерації — це мета соціялістичної революції. Розуміється, сотворення такої федерації не може наступити одним почерком пера, тільки являється вислідом менше або більше довгого процесу поборювання партікуляризму, ріжних демократичних, національних, буржуазних забобонів, — вислідом взаїмного пізнавання себе, пристосовання до себе.

Вищезгадані засади, проголошені вже першим робітничим Інтернаціоналом, становили основу для взаємин між істнуючими уже радянськими республиками, а передовсім між радянською Росією й радянською Україною.

Від першої хвилі спільного істнування цих республик укладали вони свої політичні й господарські взаємини в напрямі федеративнім. Хоч в часі першої фази, яка трівала до червня 1919 р., обі республики мали самостійні комісаріяти для всіх областей державної діяльности, одначе між тими їх комісаріятами був звязок і спільний плян праці.

Згодом одержали ці взаємини, основані на договорах, свій орґанізаторський вислів в сотворенню спільних централь. В червні 1919 р. центральний екзекутивний Комітет Української Соц. Радянської Республики визнав конечність, з'єдинити цілу низку комісаріятів обох республик, а саме комісаріяти для справ військових, комунікаційних, фінансових, праці, почт і телеґрафів та Найвищу Господарську Раду. Цю постанову затвердив також Ц. В. К. Рос. Радянської Республики. Четвертий конґрес робітничих і селянських депутатів України потвердив цего року ухвали обох виконуючих комітетів своєю усновaною ухвалою, яку оповіщуємо окремо.

Досі ще невипрацьований докладний устрій федеративних орґанів, які лучать українські й російські комісаріяти. Ц. В. К. Росії в своїй лютневій сесії визначив уже склад комісії, яка має занятися випрацюванням федеративного устрою. Та на жаль, ізза висилання поза Москву відповідальних членів тої комісії в цілях військових і політичних, виконання того завдання не могло розпочатися. І федеративні взаємини реґулюється від випадку до випадку безпосереднім порозумінням обох правительств.

Таке порозуміння заключено в січні м. р. в справі військовій. Поруч з'єднення військового апарату передбачує це порозуміння сотворення в найближчім часі кадр для українських червоних полків з українською командною мовою. Для тої цілі передбачено сотворення школи для українських червоних старшин, що й виконано. В Харкові основується вже центральна школа для червоних старшин. Дальше передбачено в тім порозумінні сотворення військового відділу при Раді Народніх Комісарів України для вдержання трівкого звязку з військовим і адміністративним апаратом України, який безпосередно підлягає Революційній Военній Раді Республики, що заразом становить Революційну Военну Раду цілої федерації.

Задержали свою окремішність в обох республиках народні комісаріяти для хліборобства, освіти, внутрішніх справ, суспільної охорони, народнього здоровля, харчування, робітничих і селянських інспекцій, як також надзвичайні комісії для поборювання контрреволюції. Українська Рада Народніх Комісарів складається тепер з Народніх Комісарів Укр. Соц. Радянської Республики і з уповноважених всіх з'єдинених комісаріятів. Останні посідають такий сам рішаючий голос як українські комісарі.

Цего сістему федеративних взаємин годі уважати скінченим або доскональим. До питання федеративних взає-

мин не приступили догматично, бо ми ніколи не мали такої думки, що міждержавні взаємини взагалі а між радянськими республиками з'окрема можна уложити на основі апріорних абстрактних умов. Конечність подіктувала федеративний устрій радянських республик, причім взялося під увагу вже позисканий досвід. Особливші відносини, в яких знаходилися радянська Росія й радянська Україна, дуже влекшили скоре витворення тісних федеративних звязків між ними. Пролетаріят обох держав був в минувшині історично звязаний між собою спільною боротьбою проти руського царату. Крім того Росія й Україна були звязані спільнотою господарського життя. По жовтневій революції радянська Росія стала природною підпорою для боротьби робітників і селян України проти Центральної Ради, австро-німецької окупації, гетьманської влади, денікінського правительства і нарешті проти Польщі. Українська робітничо-селянська революція з природи річи мусіла орієнтуватися на радянську Росію, яка була одиноким радянським центром. Комуністичний рух на Україні і в Росії був уже історично у взаємнім звязку. Большевицька партія організувала робітництво на цілім просторі бувшої російської держави. На Україні це завдання було ще тим улекшене, що міський пролетаріят єсть там у своїй величезній більшости руського походження. *)

Одначе ріжні українські, дрібнобуржуазні „соціялістичні“ партії, що національний момент видвигали на перший плян і жертвували соціяльним освободженням робітничої кляси від перших днів революції в Росії, вже в лютім 1917 показували змагання до того, щоб на Україні розколоти робітничу клясу й українських робітників, а особечно українських селян протиставити російським, а тимсамим Україну протиставити Росії. За тимчасового правительства Керенського скривали вони свою націоналістичну політику під гаслами федералізму, бо в тім тимчасовім правительстві бачили таку саму дрібнобуржуазну силу, якою й вони були, силу, близко з ними споріднену. І тому були готові, посвятити в части навіть свій націоналізм.

По жовтневій революції ті націоналістичні партії згоди (з Росією) взяли отверто курс на цілковите відірвання української робітничої кляси й селянства від російського, при мирових переговорах в Берестю перейшли вони твердо в табор австро-німецького імперіялізму. Від тої хвилі держалися українські соціяльні націоналісти твердо західньої орієнтації, т. зв. орієнтації на імперіялістичну контрреволюцію.

Півтретя року була Україна побоєвищем горожанської війни не тільки між робітниками й селянами з одного боку, а поміщиками й капіталістами з другого боку, але також між клясово свідомою частиною робітничої кляси й селянства з неосвідомленими елементами, які йшли за українськими, дрібно-буржуазними партіями і в дійсности помагали російській і міжнародній контрреволюції. Можна сказати, що тепер горожанська війна на Україні дійшла до кінця в обох своїх фазах: пролетаріят побідив не тільки білогвардейську контрреволюцію, але й дрібнобуржуазну, націоналістичну. Українські національно-соціялістичні партії розложилися. Найлучші їх складові частини перейшли вже в партію комуністів (большевиків) України, яка під цей мент являється одинокою представницею пролетаріяту й революційного селянства України.

*) У випрацьованих Цен. Ком. Комуністичної Партії України засадах про державні взаємини між Україною й Росією розвинено ці погляди в точках 8, 9 і 10. Подаємо ці точки без скорочень:

8. Незалежність українських трудодових мас і їх право на здобутки своєї праці, на богатства України — на землю, копальні й фабрики — може забезпечити тільки Українська Соціялістична Радянська Республика. Всі змагання українських робітників і селян мусять бути звернені на скріплення радянської влади. Одначе досвід Угорщини, Баварії й самої України показав виразно, що контрреволюція може легко дати собі раду з усіми радянськими республиками, які не можуть дати належного відпору ізза обмеженої терріторії й населення та ізза недостачі достаточно з'організованого війського й цивільного апарату та недостачі політичного досвіду.

И ты Саулъ во пророцѣхъ.

Є мудра приказка — „хто мовчить — той двох повчить“... На цій, мабуть підставі, Дмитро Антонович рахувався у нас єдиним і найкращим фаховцем по мистецтву; і навіть раз він був делеґований партією ес-деків в міністри мистецтва. Правда, для не ес-деків так і досі залишилося секретом, чому Антонович був міністром мистецтва, а не адміралом дніпровського флоту (хоч він, здається, і на цій посаді був місяць). Аж ось п. ех-міністр „отверз уста“: на сторінках „Нової Доби“ надруковано переклад з „Совєтського Календаря“ статті про „Духове життя людини“ з примітками... ех-міністра; одна із них так звучить:

Поруч з церквою постепенно повставав, як пануюча соціяльна і культурна сила, кляс феодалів, поміщиків, дворян, а разом з тим поруч церковно-релігійної літератури зароджувалась і розвивалась панська поезія (лицарські романи, розхвалювання в поезії лицарських славних вчинків, пісні лицарські про кохання, то що. Знаменитим українським твором того роду, що дійшов до наших днів, є „Слово о полку Ігоревім“). Такий пансько-поміщицький характер мала европейська література ще довго потім аж до XIX.-го ст...

Ergo — „Слово о полку Ігоревім“ є продукт пансько-поміщицької творчости!...

Чи варто було, пане ех-міністре, ізза такого винаходу їхати аж до Риму і витрачати сотні тисяч народних лір?!...

Є і комедні qui pro quo:

На Україні, каже Антонович, буржуазія по містах зразу намагалася знайти національне обличча і злитися з буржуа-

---

9. Між усіми радянськими республіками, які досі істнували, тільки одна радянська Росія могла побідно опертися наступові міжнародньої й внутрішньої контрреволюції. Тільки одна радянська Росія посідає ґеоґрафічні условини та господарські й політичні ресурси (простору терріторію, величезне населення, багато — міліоновий, революційний промисловий пролєтаріят, з'орґанізований цивільний і військовий апарат, зібраний політичний досвід), які роблять її нездобутою твердинею супроти всіх нападів міжнародного імперіялізму. Наслідком подій стала радянська Росія провідником і орґанізатором міжнародного пролетаріяту в боротьбі проти міжнароднього імперіялізму. Кожда нова радянська республика шукає охорони й допомоги у радянської Росії, спонукувана до цього інстинктом самозаховання. Діяльний союз з радянською Росією — це революційний обовязок кождої нової радянської держави.

10. Поминаючи вже інтерес оборони, — тісний союз між Українською Соціялістичною Радянською Республикою й радянською Росією подіктований цілим рядом причин, які походять з їх спільної, нерозлучної історичної долі. Російські й українські робітники й селяне були з'єднені боротьбою проти ярма царату й великоруської буржуазії. Вони звязані посвояченням мови, змішанням населення і спільним господарським життям. Цілковитий розділ обох радянських держав це штучний процес *), який стоїть у противенстві до всеї минувшої й будучої боротьби українських і російських робітників і селян. Повна державна незалежність (відокремленість) України провадить напевно до внутрішньої національної боротьби на Україні **) та до побільшення господарського занепаду так України як і Росії.

З німецького видання „Комуністичного Інтернаціоналу“ переклав О. Н.

---

*) Чи не навпаки? — Ред.

**) От чого бояться — боротьби 90% українського населення проти 10% чужинців, які хочуть володіти Україною за всяку ціну й під усякими формами. — Ред.

зією московською (що це значить власне, ми не зовсім розуміємо! Ред.), і тому в українській літературі життя її відбилося мало. Але все ж її знати в романах Нечуя-Левіцького, повістях Кримського і в творах молодших галицьких письменників — Яцкова, Крушельницького, Авдиковича.

Яцків, Крушельницький, Авдикович ... і московська буржуазія. Та ще й до того ж Крушельницький в ролі буржуазного письменника! В Одесі кажуть — „я не подштрикиватель, п. Крушельницький, но я бы ему не спускнулъ! ...“

А взагалі не поздоровляємо „Нову Добу“ з новим співробітником. Такі дурниці міг би написати і старий Піддубний, хоч до Риму він і не доїхав бідолаха.

Амстердамські ґазети „De Telegraaf“, „De Standard“, „Algemeen Handelsblad“, „Het Niews van den Tag“, цілістю помістили за „Волею“ розмову з проф. Кулішером про „Становище на Україні“.

*

Офіціяльний орґан баварської торговельної палати „Bayerische Handelszeitung“ (з 1. листопада ц. р.) містить велику передовицю п. В. Оренчука п. н. „Що може постачати Україна“, крім того статтю про діяльність Німецько-Укр. Торговельного Союзу та докладну історію аресту нім. урядом депозитів Укр. КооперативнихСоюзів у Нім. Держ. Банку.

Листи до Редакції

До Високоповажаного пана Редактора тижневика „Воля“.

Дуже прошу Вас, пане Редакторе, не відмовити умістити в одному з ближчих чисел „Волі“ цього мого листа:

Проглянувши відчит засідання суду по справі Фаліїва, Блаватного і др., я зауважив, що Блаватний в свойому поясненню заявив, що він, прибувши до Відня в серпні 1919 р. з метою монархічної аґітації серед Українців, одержував від Посла У. Н. Р. з монархічного фонду щомісячну допомогу.

Маючі на увазі, що обовязки Посла в той час виконував я, мушу зазначити, що:

1. Нічкого фонду на монархічну пропаґанду в мойому розпорядженню не було і для такої мети нікому грошей я не видавав.

2. Блаватний, як і другі Старшини Української Армії, одержував з Посольства, на підставі розпорядження Міністра Закордонних Справ, щомісячну допомогу в рахунок свого утримання.

3. Коли мені стало відомо, що Блаватний дозволив собі аґітацію проти Отамана Петлюри, на Українській Збірній Станиці, то йому було на письмі запропоновано виїхати з Відня до своєї військової частини, після чого він заявив, що він не рахує себе більш Старшиною Української Армії, а має на меті залишитися в Відню, бо рахує себе російським монархістом.

Після цього ніяких допомог від Посольства він не одержував.

4. З якою метою він прибув до Відня, мені не було відомо і я рахував його втікачем від большевиків, від яких він тікав з Одеси через Румунію і Болгарію.

З високою повагою Волод. Полетика.

м. Відень, 13-го листопада 1920 р.

ВОЛЯ

УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖНЕВИК

Т. 4. Відень, 27. листопада 1920. Ч. 9.

Александер Ковалевський.

Мир чи війна?*)

Цій темі, хоч і під иншими заголовками, „Вперед“ присвячує дві статті. Тема дуже болюча, бо наш нарід і наша країна безперечно потрібують спокою й замирення. Як же розвязує питання миру „Вперед“?

„Перемирря на українському фронті дає найліпшу нагоду для уряду Української Народньої Республіки і для Совітської України і Росії, щоби вже раз покінчити оружну боротьбу і при зеленому столику на мировій конференції договоритися в справі заключення постійного миру між воюючими сторонами на територіях України. Легкодушне прогайування цього моменту мусіло б потягнути за собою тільки дальшу й глибшу руїну України й Росії. (№ 247).

„Нехай собі дипльомати й політики обох сторін ломлять собі голови й язики на мировій конференції, нехай роблять уступки зі своєї ідеольогії й теорій, нехай поборюють труднощі й непорозуміння, але нехай дадуть мир українському народові й українській землі“. (№ 248).

Богацько хорого й злосливого ховається в наведених словах!

Війна з большевиками провадиться не во імя нападу, а в імя о б о р о н и. Иншими словами, її викликало не правительство Української Народньої Республіки, а Совітська Росія. Це загально-відомий факт, і він відомий й „Впереду“. Протягом трьох років ще ні одного разу українське військо не було на російській терріторії. Більше того — ні одною українською політичною ґрупою чи партією не було сказано жадного слова про війну до переможного кінця, до зоріт московського Кремля. Бо ні український нарід, ні його керовники — ніхто не хтів війни для війни, війни в інтересах завойовання або реваншу. Вся українська нація була обєднана бажанням творчої праці, якої в усіх галузях державного життя було непочате поле.

І як в 1918 році, так і в 1919 й 1920 роках — большевики п е р ш и м и нападали на українські землі, огнем і мечем знищуючи те, що українська національна влада встигала збудувати за часи „передишки“.

Не тільки редактори „Впереду“, які н і к о л и не були на Україні за часи боротьби, не переживали ні большевицької інвазії, ні тої нелюдської вакханалії, що вони утворювали в нашій країні, але й ми, хто міряє вже протягом трьох

*) По незалежним від Редакції причинам стаття значно спізнилась.

років Правобережжя між Києвом і Камянцем, зацікавлені в припиненні нечувано-жорстокої й безмежно-крівавої війни.

Але в який спосіб і якою ціною?

Попередні соціялістичні Правительства не раз робили спроби навязання переговорів з большевиками, але вони кінчалися на нічому, бо большевики потрібували не замирення, а капитуляції, вважаючи себе за переможців. Ідилія про зелений столик з дипльоматами і політиками, намальована „Впередом", безперечно, зворушуюча, але большевикам не до приняття, бо вона може бути лише в тому разі, коли виступають — може й в нерівних умовах — дві сторони, що „ломлять собі голови й язики". Але большевики стоять на тому, що є тільки одна сторона, яка диктує й не звязує себе ні обіцянками, ні договорами, ні підписами. Одна сторона — правний господар української землі, господар не по праву завойовання, а по праву спадщини, яка перейшла до нього від московської державности.

А факти останнього часу? Телеґрама Чічерина до п. Сапіги, Міністра Закордонних Справ Польської Республіки в справі А. Лівицького? Він не знає Заступника Голови Ради Міністрів Української Народньої Республіки, як і самої Республіки. Для нього А. Лівицький, віце-премєр, тільки бунтівник, тільки повстанець, якому він може дати амністію. Це тон не тої людини, яка думає про „зелений столик", про „мирову конференцію".

Або телеґрама того-ж п. Чічерина, якій особливо зрадів „Вперед" і на яку відгукнувся статтею про Самостійну Совітську Соціялістичну Українську Республіку. Телеґрама про те, що російська делеґація на мировій конференції повинна виходити з презумції незалежної України? Протягом двох років панували большевики на Україні, а їхня делеґація, приїхавши на мирові переговори, так і не знала, чи є Самостійна Україна, чи такої немає.

Або останні заяви большевиків підчас перемирря, що ніякої України немає й не може бути?

„Вперед" гадає, що все-таки Правительство повинно вступити в переговори з большевиками. Хоч ті й не хтять балакати, проте треба балакати . . . Таку задачу можуть розвязати тільки „дипльомати й політики" з „Впереду", сидючи за „зеленим столиком" редакції й практикуючись в вигадуванні найдивовижнійших ребусів.

Правительство наше мусить осягнути миру.

Якою-ж ціною?

Ціною уступок „зі своєї ідеольоґії й теорій" . . .

Досі основною ідеольоґією й теорією нашого Правительства — й соціялістичного й буржуазно-демократичного — являлась обстоювання ідеї державної незалежности України. С. Остапенко чи Б. Мартос, І. Мазепа чи В. Прокопович — всі твердо стояли на тому, що найдоцільнійшою формою державного ладу, за яку б могли виявитися в найповнійший спосіб творчі народні сили, є Незалежна Народня Республіка. Чим можна з цієї засади поступитися? Принціпом незалежности — пощо було боротися протягом трьох років? Принціпом демократичности — так само . . .

Чим же можуть поступитися большевики? Принціпом федеративности — признати свою поразку. Принціпом раддепії — також признати поразку.

Де ж та формула, що лежить посередині, що може не лише принести, а й забезпечити мир? Такої формули немає й не може бути, бо боряться дві протилежні й взаємно-виключаючі ідеольоґії. Кожна з них мусить або перемогти, або вмерти.

Дві ідеольоґії, але не абстрактні ідеольоґії, а живі, звязані міцно з психікою, віруваннями, формами життя двох ріжних народів. Й остільки звязані міцно, що боряться вже народи, що прийняли ці ідеольоґії за своє життьове credo, за основу свойого права на дальнійше істнування.

Й чи має право Правительство нехтувати волю свойого народу? Український нарід, справді, хоче миру, проте такого миру, який би забезпечив йому вільний розвиток, вільне панування на своїй скрівавленій землі. Він, справді, не хоче війни в імя війни, в імя пригноблення й нищення московського народу.

Й мир може прийти, коли цей московський нарід скине дінастію Ленина-Троцького, як скинув він три роки тому дінастію Романових, коли він виявить свою свободну волю й свободну душу.

Міркування галицьких соціяльних демократів з „Впереду", як бачимо, не мають жадної вартости. Не хочу думати, що вони мали певну тенденцію, хоч, на жаль, така тенденція виразно визначується в усіх писаннях „Впереду", тенденція не езпечна, бо немає гірших форм большевизму, як большевизм на певному віддаленні від території Совітської Росії . . .

Але, навіть полишаючи на боці тенденцію, мущу сказати, що обстоювання миру, коли він фактично неможливий, коли його не хоче й одкидає протележна сторона, як і балачки про всякі уступки в національних позиціях — це недобре діло, це виявлення або національної байдужности або хоробливої слабкодухости. Це вода на млин — і не тільки одних большевихів, а всіх тих, хто зацікавлений в остаточній поразці ідеї українського відродження: констатування, що ніби-то в визвольній боротьбі, яку провадить наш нарід, немає всієї правди. Мир на початку війни — це або визнання своєї безсилости або капітуляція з своїх ідеях. Про безсилість українського народа, знаючи всі факти й обставини політично-державного життя на Україні, не доводиться говорити. Себ-то — лишається тільки капітуляція.

Мир за таку ціну — це не тільки злочин, не тільки зрада, не тільки Каїнове діло, а ще й загроза нової війни, нового вибуху — смерти й руїни.

Значить, лишається війна в імя миру, бо визволення України від большевицьких і небольшевицьких окупантів — основа справжнього й сталого миру. Й всі зусилля мусять бути вжиті в цілях найуспішної боротьби: вони і тільки вони принесуть жаданий мир нашій країні.

Л. Кобилянський.

Ще про українську літературну мову.

(З приводу розвідки М. Левицького „Паки й паки"*.)

Треба бути дуже вдячним нашому талановитому письменникові п. Модестові Левицькому за те, що він порушив на сторінках „Волі" те пекуче питання про вкраїнську літературну мову і „паки й паки" звернув увагу українського

*) „Воля", 1920, т. IV, ч. ч. 3—4.

суспільства на те, як ту нашу надзвичайно багату, гарну, мельодійну мову систематично псують та калічать не лише ті, кому тепер може у-перше з-роду доводиться висловлюватись на письмі українською мовою, але навіть і ті, що вже, здається, придбали собі почесне ім'я в українському письменстві. Ось, напр. читаю твір якого-небудь з наших корифеїв та захоплююсь красою його стилю, аж тут раптом вихопиться таке словечко, або й ціле речення, такий, прости Господи, „кацапізм", або инший який варваризм, що аж здрігнешся увесь, неначе хто над самим вухом шкрябнув залізом по склу, або — співав — співав як слід, а тут — на тобі! — вигукнув таку фальшиву ноту, що хоч з хати тікай, затуливши вуха! . . . Та що й казати. Сам навіть великий батько новітнього українського письменства І. Котляревський бував иноді не без гріха:

„Но греки, як спаливши Трою,
Зробили з неї скирту гною."

„Но зла Юнона, суча дочка,
Розкудкудахкалась, як квочка".
(Енеїда, I)

А найгірше те, що всі отті московізми та польонізми і т. и. часто зовсім непотрібні — і той, що їх вживає, не має права посилатись на те, що, мовляв, в українській мові немає відповідних слів чи речennів. Як раз навпаки. Аби захотіти, то не треба навіть довго шукати, щоб в багатій українській мові знайти, замісць того чи иншого варваризму, цілком відповідне, щиро-українське слово. І з цеї точки погляду, засмічування без потреби нашої мови всякими там варваризмами це вже гріх непростимий, бо знаменує собою не що инше, як недбальство, а значить — і непошану до рідної мови, яка, — як справедливо каже п. Левицький, — повинна бути для кожного свідомого Українця, до якої-б він там політичної партії не належив, дорогим скарбом, національними святощами. Наша мова — така-ж Страдниця, така-ж Великомучениця, як і наша Батьківщина, як і наш народ. Над нашою мовою знущались, з неї кпили та глузували, називали її не инакше, як „хлопською", мужицькою", хохлацькою і т. д., забивали її в диби, заковували в цензурні кайдани, висміювали, забороняли, мордували, нищили . . . Але все надаремне. Настав слушний час — і наша красуня-мова з усіх от-тих страшенних мук вийшла переможницею і закпила собі з своїх ворогів, показавши їм, що вона не тільки живе, але й цвіте й питає та домагається й собі почесного місця серед культурних мов всього світу. А від усіх вірних синів України вона, та мова, вимагає, щоби з нею обходились охайно та обережно, не бруднили її святочного вбрання, в якому вона бажає з'явитись перед усіма культурними націями в той самий мент, коли їїноситель — український народ — знов почав відогравати значнійшу, як-що не першорядну, ролю на театрі всесвітньої історії.

На мою думку, було-б дуже бажано, щоби шан. редакція „Волі" давала змогу на своїх сторінках, від часу до часу, обговорювати та обмірковувати ті чи инші питання в справі української літературної мови. Таким шляхом, то-б-то через окремі брошюри, книжки та инші видання, досягти мети — дати належні вказівки тим, що справді хотять навчитись добре писати по вкраїнському, — бо-ж періодичний орган має, звичайно, значно більший контінгент читачів, ані-ж які-б там не були брошюри чи окремі видання.

* * *

Звертаючись до згаданої розвідки п. М. Левицького, я маю на думці висловити й свій погляд на той чи инший бік справи і зробити також і свої уваги до де-яких тезисів шан. автора, з якими я не можу цілком погодитись. Я не то що хотів-би полємізувати з п. Левицьким, — я хотів-би лишень звернути його увагу на те, що в його розвідці здалося мені непевним, сумнівним. А втім, — як мудро кажуть французи, — „du chos des opinions jaillit la verité".

Насамперед — що до д і я л е к т і в української мови. П. Левицький стоїть на тому, що вкраїнська мова має багато діялєктів. Цей поділ української мови

на діялєкти стався, як гадає автор, через „неприродній, ненормальний поділ, протягом віків нашої Батьківщини на австрійську (vide-польську) і російську Вкраїну. В першій мова розвивалася під великим впливом польської, а подекуди й німецької мови, а в другій — під іще більшим натиском московської, яку скрізь заводили примусом; особливо цей московський вплив виявився в тій частині Вкраїни, що межує з Московщиною: в Харківщині та Вороніжщині“.

Треба зазначити, яко правило, той факт, що мови народів, які розселились на рівнях, визначаються взагалі дуже невеликим числом діялєктів. Воно й зрозуміло: там, де взаємні стосунки між собою мешканців даної країни не спиняються природніми перешкодами (гори, пущі, болота), там і не може бути головної підстави для того, щоб єдина мова тих мешканців розпалась на окремі діялєкти. Зовсім инакше діється в горах. Там діялєкти — явище цілком природне. Читачам може невідомо, що, напр., на Кавказі істнує по над 150 не то що діялєктів, а таки окремих, цілком самостійних мов, що нічого спільного між собою не мають. В одному, напр. Даґестані *), на терріторії завбільшки, як, сказати-би, половина Київської губернії, нараховується не меньш, як 50 таких окремих мов. Кожна майже сільська громада, з 5—10 сел (аулів), становить уже окрему націю, з своєю окремою мовою, цілком незрозумілою для сумежних аулів **) В Европі багатством діялєктів визначається особливо мова італійська; чимало діялєктів знаходимо також у південних Німців, у Еспанців й др.

Український народ розселився переважно на великих, рівних степових просторах, що простяглись од Карпатських гір до Кавказу, а тому вкраїнська мова й не могла утворити з себе такої кількости діялєктів, як, напр., мова італійська. Навпаки. Я стою на тому, що вкраїнська мова, коли прирівняти її до инших європейських мов, м а є д у ж е м а л о д і я л є к т і в. Коли, напр. на Полтавщині, або Харківщині кажуть: їхати п р я м о, а на Київщині або на Волині — „їхати п р о с т о“ („ми п р о с т о йшли, у нас нема й зерна неправди за собою“), то це ще не дає нам права говорити про якісь окремі діялєкти — Харківський, чи Київський. А коли вам доведеться розмовляти з яким-небудь Українцем з Великої України, то, не спитавши його, ви так і не дізнаєтесь гаразд, з якої саме він губернії: чи з Харківської, чи з Катеринославської, чи з Волинської. Мова на Поділлі вже трохи відріжняється від мови на Київщині, Полтавщині і т. д. (подоляне, напр., кажуть: „д о н е г о“, „до цего“, зам. „до нього“, до цього“); деякі відміни маються також в мові поліщуків (північна частина Київщини), але це теж не є співознака діялєктів подільського та поліського. Це лише невеличкі провінціалізми. З більшим вже правом можна признати за окремий діялєкт українську мову в Східній Галичині та на Буковині, але справжні діялєкти починаються вже в г о р а х. Мови гірських українських племен: Гуцулів, Бойків, Лемків, підкарпатських Русинів (Угорська Україна) — це суть дійсно д і я л є к т и української мови в стислому розумінні цього слова. (Мову, напр., Лемків нам Наддніпрянцям, досить трудно зрозуміти. ***)

*) Слово: Д а ґ е с т а н складається з двох тататарських слів: д а ґ — гора і с т а н — країна, то-б-то, К р а ї н а г і р.

**) На Кавказі такі більш-менш культурні мови, як грузинська, вірменська, татарська (адзербейджанська), мають теж значну кількість діялєктів. Цікаво між иншим зазначити, що, напр., Вірмени з Нахичевані на Дону не розуміють мови своїх закавказьких земляків. Я сам знав на Кавказі таке вірменське подружжя, де чоловік був родом з Еривані, а жінка — з Нахичевані на Д. — і обоє вони розмовляли поміж собою дуже поганою м о с к о в с ь к о ю мовою. А то знов Вірмени, що оселились в Грузії, зовсім не знають ж и в о ї вірменської мови. Родинна мова у них — грузинська; більшість знає також мову московську, а мова вірменська для них так само чужа та не зрозуміла, як і для нас, читачу, з вами. А проте Вірмени суть добрі патріоти і палко кохають свою батьківщину, так що про яку-небудь денаціоналізацію, к а р т в е л і з а ц і ю (С а - к а р - т в е л о — по груз. Грузія) в даному разі не може бути й мови.

***) Хто цікавиться цею справою, тому я радив-би прочитати цікаву розвідку Франка в „Л і т. Н а у к. В і с т н.“ про діялєкти укр. мови; там також наведені зразки діялєктів гуцульського, бойківського та лемківського.

Таким чином ми бачимо, що вкраїнська мова розпадається не більш, як на шість окремих діялєктів: 1) Велика Україна, 2) Східня Галичина з Буковиною, 3) Гуцульщина, 4) Бойківщина, 5) Лемківщина, 6) Підкарпатська Русь. А це для 45 міліон українського народу не так-то вже й багато.

З питанням про діялекти п. Левицький цілком природно звязує питання про „пуп землі Вкраїнської що до мови". — Його нема" — каже п. Левицький. А на мою думку він єсть. І саме там, де йому й слід бути „теоретичної" (по мислі п. Левицького), то-б-то в осередку Придніпрянщини: в Київщині, Полтавщині та Чернигівщині. Наші письменники давно вже погодились визнати отой київо-полтавський „діялєкт" за підставу для української літературної мови. Такої думки були й відатнійші галицькі письменники (Франко, Кобилянська, які й справді почали в своїх творах вживати того київо-полтавського наріччя. І цілком слушно. Адже сам п. Левицький каже, що на Придніпрянщині, — нехай „серед неписьменних жінок-селянок та по маленьких, глухих селах", — але все-ж таки збереглась найчистіша українська мова*). Значить — джерело є — і можна з нього черпати по-всяк-час, аби була охота. Пригадаймо ще й те, що два велетні, два стовпи сучасного українського письменства — Шевченко та Котляревський — були: один з Київщини, а другий з Полтавщини. А нарешті — той київо-полтавський „діялєкт" є найбільш поширений: з деякими, правда, невеликими місцевими відмінами його вживає майже вся так зв. Велика Україна, то-б-то трохи 70% усеї української людности.

Так само і в Італії, — де, як сказано, велика сила діялєктів, — діялєкт тосканський (фльорентинський) став за основу для літературної мови. В епоху „Відродження" Фльоренція, а не Рим, була культурним осередком Італії; з Фльоренції вийшли великі майстрі італійського слова: Данте, Петрарка, Бокаччіо, Аріосто, Торквато Тассо і т. д., які й дали початок сучасній літературній італійській мові.

* * *

Тепер я дозволю собі звернутись до окремих слів та реченнів, наведених в розвідці п. Левицького (ст. 113 і далі).

Звізда — зоря. Це-так. Але в колядці співається:

„Над вертепом звізда ясна
Увесь світ осіяла."

Тай колядувати у нас ходять парубки на Різдво не з зорею, а з звіздою. Але не можна сказати: „звіздяна ніч", а тільки — „зоряна ніч". Слово звізда, значить, є, але вживається воно лише в розумінні тої „звізди", що з'явилась над Вифлеємом тої ночі, коли народився Спаситель, а тому ніколи не вживається в многому числі.

Слова: зовні, зовнішній, внутрішній, необхідний, необхідно притьмом домагаються прав горожанства в нашій літературній мові. Мабуть — хоч-не-хоч — а доведеться таки прийняти їх до гурту. А слова: кладовище, колодязь, хазяїн, хазяйство те право давно вже здобули.

„Хрест високий
На кладовищі, трохи з боку,
Златомальований стоїть."
(Шевченко — „Неофіти")

„Ой глибокий колодязу —
Золотиї ключі." (Народ. пісня)

*) Колись найчистіша українська мова була також на Кубані, у чорноморських козаків. Але згодом ця мова і там попсувалась (як скаржились мені самі Чорноморці), коли бувші „чорноморське" та „лінейне" війська з'єднали до купи в одно „Кубанське козаче військо", а на старшин (офіцерів), замість родовитих козаків, стали призначати Москалів з армії, Поляків, Німців, Вірменів, Грузинів, Кабардинців і т. д.

Мад'ярське слово: газда на Великій Вкраїні ніколи не вживається; такого слова там не знають і не розуміють.

Журити (москов. журить) — „такого слова, — каже п. Левицький, — нема в українській мові.“ А в пісні співається:

„Та не жур мене, моя мати,
Бо я й сам журюся“.

(Ритм пісні тут вимагає — жур, замісць жури)

Заставити — „моск. заложить, по нашому буде — примусити“. В пісні співається:

„Коли-б знала, коли-б знала,
Відкіль виглядати (запорожця),
То-б наняла — заставила
Стежку промітати.“

Із-за — „московізм“.

„Ой із-за гори та буйний вітер віє,
Ой там удівонька та пшениченьку сіє.“

„Ой 'зза гори, 'зза Лиману
Вітер повіває,
Кругом Січи Запорозькій
Москаль облягає.“

„Ой із-за гори, із-за кручи
Та скриплять вози йдучи.“
(З народ. пісень.)

„Згадайте, братія моя, —
Бодай те лихо не верталось, —
Як ви гарнесенько і я
Із-за решотки виглядали.“
(Шевченко.)

Топити, — „топити можна сало, віск.“
„Не топила, не варила,
На припічку жар, жар.“

Я-ж не топила, я-ж не варила,
Пішла по воду — відра побила.“
(З народ. пісень.)

В перекладі книжки Ш. Ріве „Останній Романов“ трапляються такі речення, з якими я не можу погодитися. Напр.,

„він („царь) одмінював ту постанову, яку тільки-що був зробив . . .“ „а иноді напивався п'яний (стор. 144) . . . „сидячи на дивані“ (ст. 143).

По нашому слід було-б сказати: касував, або-ж зводив на нівець постанову; упивався.

„Як би то ти, Богдане п'яний,
Тепер на Переяслав глянув
Та на замчище подививсь, —
Упився-б, здорово упивсь“.
(Шевченко.)

А замісць московсько-татарського диван, у нас частіш вживається польсько-французьке канапа.

Взагалі-ж треба зазначити, що коли вùникає потреба творити нове яке слово, якого немає в живій народній мові, і коли його не можна утворити з українських пнів, то слід передовсім звертатись не до московської мови а до польської і там шукати відповідного слова або речення. Бо хоч українська мова і належить, — вкупі з білоруською та московською, — до східнославянської ґрупи, але що до лексики, то наша мова значно ближче стоїть до польської мови, ані-ж до московської. Польські слова або речення здебільшого не трудно піддаються українізації, тоді як з московськими, навпаки, часто-густо нічого не вдієш. От хоч-би, напр., такі польські слова, як: wspólny (спільний), przekonać się (переконатися), uwaga (увага) та сила инших — добре надаються до нашої мови, а московських відповідних — общій, убѣдиться, вниманіе — як їх там не крути, ніяким робом до української мови не пристосуєш. Та все-ж таки, утворюючи тим чи иншим шляхом те або инше слово, треба добре дбати, робити цю операцію дуже обережно і з розумом, не виходячи по за певні межі, як це, без сорому казка, — роблять наші брати — Галичане, з усіма оттими: заосмотрення, попертя, цофатися, зголошуватися, узгляднятн, вивінований (wyposażony?) і т. д. і т. д., бо инакше це вже буде не мова, а якийсь дуже кепський жарґон.

Живу людську мову треба розглядати як живий орґанізм, що росте, годується, вбираючи в себе нові елементи (слова) та позбуваючись старих, негідних, — розвивається, бореться за своє істнування: в цій борні або стає переможцем, як-що має в собі досить життьових сил, або-ж, коли тих сил мало, — загибає, як загибає всякий нежиттєздатний орґанізм. Жива людська мова не може лишатися незмінною; доки вона живе, в ній мусять відбуватися життьові функції, мусить відбуватися процес еволюції, бо скоро той процес припиниться, то настає смерть — і жива мова вмірає, лишаючи иноді по собі лишень гарно набальзамованого трупа, — як, напр., мова латинська та старогрецька, — вона стає, як то кажуть, мертвою мовою.

Наша мова дала вже не один доказ своєї життєздатности і показала всім, що не зважаючи на довгі віки тяжких мук і поневіряння, вона зберегла в собі необмежний запас життьових сил.

Справедливо каже п. Левицький, що неолоґізмів не слід боятися; а я скажу, що вони навіть потрібні, бо без них процес еволюції не може відбуватися. А до того-ж ще наша мова саме тепер переживає той гарячий період еволюції, що його давно вже пережили сусідні мови — польска та московська. Як-що нове яке слово утворене, вийде до ладу, то воно прищепиться, приросте, увійде в склад мови, як її інтеґральна частина, не тільки не псуючи її, а, навпаки, збагачуючи та надаючи їй нових барв, нової краси. А як-же слово вигадане не до речі, то здоровий орґанізм і сам його позбудеться; воно викинеться, одпаде шляхом того процесу, який в біольоґії зветься атрофією. Треба лишень дбати про те, щоби той процес атрофії відбувався яко мога швидче, щоб, бува, от-такий шкідливий новотвір і справді не накоїв лиха, вносячи з собою отруту та спиняючи на довгий час нормальний хід еволюції живого орґанізму — мови.

Соломон Гольдельман.

В справі українсько-жидівських відносин.

V.

Лист шостий.

Психольоґія погромного антісемітизму.

Доророгий друже!

Я знову на Вкраїні. Наш потяг вже скілька днів стоїть на ст. Чорний Остров. Хай назва тебе не лякає. Це проста маленька стація і жидівське містечко недалеко від Проскурова.

Проскурів занятий українським військом і ... погрому при цьому не було. Заняв його запоріжській корпус, на чолі котрого стоїть полковник Сальський. Людина серіозна і европейська. Знову підтверджується те, що я завше говорив: погроми робить не український народ, а злочинці-отамани, команданти офіцерня і вся та сволота, що охоче завше приєднується до партизанщини й інсурґенщини і використовує їх для своїх темних цілей.

В запоріжському корпусі є частини погромні, що мають навіть таку „славу“ з часів відступу, і всеж було досить рішучої антіпогромної волі полковника Сальського, щоб Проскурів на цей раз минула чаша сія.

А боялись там вступу Українців страшно. Большевики чудово використали перший погром. Жидівська молодь з кол ворожих цілком большевикам, як сіоністи, наприклад, охоче поповняли собою большевицькі частини, що захищали Проскурів. Бо для них це була національна самооборона: вони йшли не во імя соціялізму, чи наневисти до України, а для захисту своїх батьків і жінок, своїх сестер і дітей від різні, від сорому, від ґвалту.

Большевики при цьому, згідно методу, що на війні всі засоби добрі, пішли на страшну провокацію: вони згодились на окремі жидівські загони, щоб цим підкреслити характер самооборони цих частин і тим заохочувати Жидів до вступу в червону армію. Впрочім, тих що не йшли добровільно, вони мобілізували примусом, хапаючи без розбору всіх, а особливо й головне Жидів.

Ці окремі жидівські загони, які, між иншим, бються на фронті найбільш уперто, як і слідує чекати від національної самооборони, — що добре і разрахували наші „національні захисники“ — большевики, викликають страшне обурення в українських козаках проти Жидів взагалі і можуть привести до нового погромного вибуху.

Чи багато треба, щоб викликати готовість активного антісемітизму і погромної росправи в солдатській українській масі?

Що уявляє собою пересічний козак?

Це селянин, що лише скілька десятків років тому визволився з під кріпацтва, де віками набіралась в ньому, його батьків і дідів, енерґія вибуху проти панів і всих тих, хто коло пана стоїть і пана підтримує.

Цим паном був на селі Поляк, а в місті — Росіянин, бюрократ і поліцай, а посередником, маклєром і пильним прислужником їх, а особливо першого був Жид-арендарь, шинкарь, прикажчик, маклєр и лихварь.

Оскільки цього козака національно вже роз'аґітовано, він знає трохи з українського історичного минулого — про козачі повстання проти панів-Ляхів і в звязку з цим про різні Жидів по містах і містечках, що робилися в час Хмельниччини, Гайдамаччини, Гонти.

Робилися на тих самих теренах, де він зараз б'ється, навіть у тих самих містах і містечках, де він зустрічається з большевицькими жидівськими загонами.

А що дала цьому козаку і селянинові недавня минула російська царська практика?

Чи не підштовхували десятками років царські аґенти цього селянина проти „революціонерів“ — Жидів, чи не використали його для своїх царських погромів, щоб тим відвести його думки в зовсім инше русло, щоб накипівший в ньому гнів і енерґію проти поміщика розрядити на містечковому Жиді?

Чи не була Україна, в наслідок поборювання російською владою національного руху і національної культури найбільш темною й реакційною частиною Росії, що ще перед самою революцією тих знаменитих правих депутатів селян, „панських мужичків“, обірала в Державну Російську Думу, цих сервілістичних Андрійчуків, яких так уміло вів за ніс в тій Думі подільський чи волинський реакціонер — поміщик проти інтересів селян, проти інтересів українського народу?

А як мусіло вплинути на цих козаків, що перебували весь час великої війни на західньому і південно-західньому фронтах, та погромна і протижидівська аґітація, якою весь час війни годувала російська і польська офіцерня бідних темних російських й українських селян-солдатів на фронті, при усердній допомозі пльоток і брехні про „золото в гробах“, що Жиди перевозять до Німців, про стрілянину в військові частини з жидівських хат, про вбивства ранених Жидами,

про жидівській шпіонах і т. д. Як раз ті самі пьотки, які чорна сотня, що втерлась в військо і в урядові українські кола, яко щирі, найщиріші „самостійники“ і народники, навіть яко „соціялісти“, — пускає в оборот зараз проти українського жидівства.

А як має вплинути на українських селян поява в їх селах большевицьких реквізиційних загонів на чолі з комісарчиками з містечкової жидівської молоді, чи „комісародержавіє“ знову з великою участю жидівських півінтеліґентів, тих Жидів, яких він ніколи при владі до того не бачив і це рахував завше за природне, і тих, з батьками котрих він завше гандлював — і раптом той Жид — командує. Командує від імени ненависних чужинців, що грабують, реквірують його хліб, його добро.

А ще поводження наших деклясованих інтеліґентів, що раптом запанували, теж напевно досить нахабне. Цього вже не уникнеш, коли „з Іванапан“ . . .

А з другого боку, ми же добре не раз за час нашої голусної*) історії відчували на своїх потилицях наслідки перебування слабих меншостей серед культурно нерозвинених більшостей чужих народностей.

Бо така вже доля слабшого, що його бють і переможець і переможені, раз він попався під руки. А як нам не попадаться, коли війна — міжнаціональна і громадянська крівава боротьба, йде на тих теренах, де всі міста й містечка — жидівські.

Разом з тим помститься на нас наш соціяльний склад, ті міжумочні антісоціяльні заняття богатьох жидівських кол і славнозвістна жидівська національна „кругова порука“.

Чи хочемо того, чи не хочемо, а ми не можемо позбавитися чи виключити за межі свого народу, скажемо, тих жидівських панських прикажчиків, що за часи гетьманства по дорученю панів-поміщиків в супроводі австрійських салдат, чи карного поліційного загону, вибивали з селян контрібуцію. Я сам особисто знаю такого Жида, навіть націоналістично і сіоністські настроєнного, який . . . обурений на Українців за погроми.

Ніякий другий нарід такими елєментами не турбувався би, бо у всіх є кляси експльоатуючі і експльоатовані, заняття чисті і брудні, продуктивні і антісоціяльні.

Не те з нами. Ми відповідаємо за ті, чи антісоціяльні елєменти, чи занадто революційні, яких, може, у нас більше чим у других, за них ми відповідаємо колеґіяльно, цілим колєктивом, цілою нацією.

Бо для тих темних мас, поміж котрими ми мешкаємо, ми не є робітники, чи пани, не ремісники чи крамарі, не чесні чи злодії не гарні чи препогані, не добрі чи злі, не соціялісти чи реакціонери — а лише Жиди.

Для них, і навіть для нежидівської, інтелігенції не буває, щоби те чи друге, добре чи зле, зробив NN, чи купець, чи пролєтарій, чи чоловік, чи жінка — ні: все це зробив Жид чи Жидівка, Бронштейн або Ротшільд.

А тому так тяжко боротися з погромними настроями серед війська. Тут не досить аґітації з боку культурних українських елєментів. Тут потрібна пропаґанда фактами, самим життям, а не лише словом, чи друком.

І поки українські козаки й національні народні кола, всі ці члени селянських спілок, „Просвіт“ по селах і містечках, та маса, що на неї спірається українська інтеліґенція, не зустрінуться в роботі зі співучастю Жидів, не зустрінуться на практиці з симпатією жидівських партій і активних кол до українського відродження — важко буде побороти історичне, антісемітизмом вигодоване, недовірря до нас.

Це завдання мусимо ми, жидівські соціялісти, взяти на свої плечі.

Обставини так склалися, що наша участь в повстанні проти гетьмана не дала бажаних наслідків, бо взагалі ціла справа повстання була знівечена недорослою до поставлених революцією завдань — Директорією.

---

*) „Голусом“ називається по жидівські період перебування жидівського народу поза межами Палестини, після вигнання їх відтіля Римлянами.

В останні часи ведеться з боку уряду і соціялістичних партій, а особливо соціял-демократичної, вперта пропаґандова робота у війську проти погромів.

Але треба лише такій військовій частині зустрінуться в бою з окремим жидівським „большевицьким“ загоном, щоб вся попередня протипогромна аґітація дурно загинула.

Коли жидівські громадські кола по той бік фронту не зрозуміють цього страшного провокаційного змісту большевицької забави в „національні“ війська, то жидівське населення знову стане перед погромною хвилею, подібною торішній, хоч і правительство і головні українські військові чинники вже дійшли до переконання, що погромні настрої необхідно остаточно побороти, що инакше не збудується українська держава.

Скілька енерґії і боротьби покладено було з боку міністра по жидівських справах Красного, мене і частини українських соціялдемократів, щоб запанувала в українських керуючих колах думка, що погромам треба і можно покласти кінець.

Але мені здається, що справа вже приходить потрохи до такого стану, коли головна військова команда, а особливо Головний Отаман Петлюра, буде дійсно військовою в л а д о ю, від котрої має залежати поводження нижчих командирів і армії, а не навпаки. До цього часу панувала безмежно отаманія в ріжноманітних її формаціях. Кожна окрема частина мала свою політику, свої пляни, свої методи війни. І всі в цілому, за виключенням Січовиків, були погромні, цеб-то й небоєздатні в повному значінню цього слова.

Ця залежність від настрію салдаччини й отаманщини спрняла тому, що головна команда не сміла виступити проти погромних настроїв війська, щоб остаточно, як їй здавалось, не загубити свого авторитету.

Отже на нашій крові і нашій руїні тримався авторитет вищої військової влади. Явище, з котрим жидівська опінія ніколи не примириться, явище, яке довго не забудеться і принесе багато шкоди українській державності.

На цій бездіяльності Головної Команди і Петлюри, на цьому пасивному відношеню до погромів і базуються ті твердження в европейській пресі, що обвиновачують Петлюру в погромній співучасті.

Ці обвинувачення є безпідставні. Майбутній історик революції, який захоче обміркувати цю страшну кріваву добу не однобічно, найде безумовно і оправдуючі мотиви для тієї пасивности українських керманичів.

Він їх буде шукати в їхньому власному національному нещастю того часу, коли вони майже цілком втратили свою терріторію, коли їх власний нарід від них одвернувся і єдиною їх надією були рештки їхнього війська. І вони, може проти волі, з болем і жалем, мусили заплющувати очі перед неґативними сторінками цієї їх останньої слабкої надії — знову дістатися на свою, чужинцями окуповану терріторію, знову добути симпатій народніх верств, знову одержати можливість будувати свою національну державність . . .

* * *

З поверненням війська і правительства на українську терріторію, а головне, з початком періоду н а с т у п у, почувається якесь просвітлення, ніби то починається видужаннє важко хворого українського національного орґанізму.

Про події попереднього часу відступу і звязаної з ним безмежної деморалізації — навіть пригадувати тяжко.

Це було щось жахливе . . .

Були два уґрупування непримиримі, ворожі, взаємно не розуміючі одно одного, поборюючі себе.

Це військове командування і оточення Головного Отамана Петлюри з одного боку, та кола нового соціялістичного правительства з другого.

На якому боці був сам Петлюра — я не міг би з певністю сказати. Безумовно ближче до Правительства і особливо до соціял-демократичної його частини, але одноразово безсильний перед отаманським своєвіллям другої ґрупи.

Коли я приїхав до Рівного, там панував отаман Оскіл о і його начальник контр-розвідки, Галичанин Шапула. Оскілко зробив невда у спробу захопити владу, спіраючись на підлеглі йому частини і партію „соціялістів“ — самостій-

ників. Він мусів тікати, соціялістичне правителство знову стало при владі. Ця справа перевороту сприяла зміцненню авторітету Петлюри не лише у війську, але також і в населенню. І між иншим у соціялістичних не українських, жидівських колах Рівного!

Петлюра поборов реакційну спробу соціялістичного правительства, так розуміло населення Рівно ці події і співчувало йому і правительтву тоді, коли за пару днів перед тим ставлення до нього байдуже, почасти ворожо.

Населення, особливо жидівське і особливо робітники, не так почувало політичне значіння перемоги правительства, як того факту, що разом з Оскілком воно позбавилось також від Шапули. Позбавились того, що наводив жах на всіх своїм „застінком“ у ваґонах, своїм електричним стільцем для тортур, на якому він сажав арештованих для досягнення більш „успішних“ результатів допиту... Іменем цього садиста чи божевільного суб'єкта лякали малих дітей у Рівному. Який ефект міг зробити реферат с.-д Безпалка, міністра праці, на робітничому мітинґу, всі гарні його обіцянки, коли слухачі весь час нервово памятали, що на вокзалі Шапуло може в цей самий час садовить якого-небудь 16 літнього Жидка — „комуніста“ на електричний стілець!

Але перше травневе свято, влаштоване правительством і центральним бюро профессійних союзів, вже зробило враження, бо це сталося на день після Оскілківсьої спроби і втечі Шапула.

Жидівські партії улаштовали окремий мітинґ, на котрий запросили українських с.-д. і с.-р., також „незалежника“ Ткаченка. Останього зустрінули і провожали особливо тепло. Я виступив по дорученню місцевої орґанізації „Поалей-Ціон“ і зустрінув велике співчуття в авдиторії лозунґом нашої позиції, ще з Винниці, про мир з большевиками.

Евакувалось Рівно відступаючи вже не перед большевиками, а перед новим ворогом—Поляками. Так вони нас гнали з Рівного в Радзивилів, відцілля до Золочева, потім до Тарнопіля. Під цим натиском почала українська армія наступ на лінію Збруча, а наші валки йшли безпосередньо за військом, навіть частинно під обстрілом, бо ззаду були Поляки, спереду большевики.

Так із Тарнопіля ми виїхали, коли він вже обстрілювався, коли одна наша валка вже згоріла від обстрілу, а зупинились ми за десять верст від Волочиська, де йшов ще бій, бо Волочиськ був в руках большевиків!

Військо знало, що треба йти вперед, і йшло. Так був занятий Проскурів і відкритий шлях на Кам'янець, куди мало скеруватись правительство, щоби розпочати свою працю.

Для характеристики вище окреслених взаємовідносин варта ще уваги, трагикомична „мобілізація“ урядовців до товаришів міністрів включно, зроблена теж начальником одної із контр-розвідок, мабуть також з породи Шапулів, сотником К.

Було це на ст. Богданівка, в Галичині, недалеко від Підволочиська.

До ваґонів міністерської валки з'явилось скілька озброєних людей на чолі з К. Всі викликуються з ваґонів і наказується вишикуватись у лаву, щоби заслухати „наказа“ отамана Осецького, яким без відома кабінету міністрів, без згоди Директорії, у відсутності Головного Отамана, об'являлась мобілізація всіх без винятку урядовців, окрім лише міністрів — для поповнення армії та для тилової служби.

„Ніяки суперечки не допускаються, хто не вийде із ваґонів, буде розстріляний на місці“, так голосно наказує своїм помішникам сотник К. На заяву керуючого міністерством здоровля, старого лікаря Б., що прем'єр міністр наказав відкласти мобілізацію, поки Рада міністрів вирішить, хто має бути звільнений від неї (видко, саме питання про незаконність цілої акції вони не сміли навіть поставити!), К. погрожуюче приставляє револьвер до його виска, наказуючи йому замовчати...

Між иншим і я був так „мобілізований“ і якийсь сотник видав мені звільняючу записку по відомому російському зразку: „Соломону Ґольдельману дозволяється піти за річами до його ваґону на одну годину. 3. червня 1919 р. Сотник Т. (нерозбірчиво).

Я цю записочку заховав для музею по історії української революції.

У вечір, нежданно для авторів цієї мобілізації, приїхав Петлюра, який тоді, разом з міністром Безпалком, тільки чудом не попав в полон до большевиків, про що вже ходили чутки по стації, — і „наказ" Осецького був скасований.

Скілька днів після того міністри міняли місця ночівлі, боялись несподіванок, арешту, перевороту...

Безпалко навіть в одну з таких ночей передав мені деякі свої речі, гроші і розпорядження відносно його родини на випадок арешту, а може й смерти.

Я сам бачив тоді Петлюру, який ніччю обходив і провіряв пости, що охороняли міністерську валку.

Вже тут, у Чорному Острові, цими днями ліквідована друга оскілківщина. Зробив спробу захопити командування отаман Балбачан. Той самий, що так „успішно" сприяв большевицькому наступу, провокуючи своєю політикою на Лівобережжі Директорію та Україну. Його розстріляно.

В таких умовах мусить працювати соціялістичний кабінет.

* * *

Тяжко сказати, що чекає мене у Кам'янці, куди ми маємо цими днями виїхати.

Про Кам'янець росповсюджені були ще в Галичині неможливі байки про тамошні большевицькі насильства над Українцями, при чому цілу вину за ці вчинки оповідачі приписували Жидам.

В звязку з Кам'янцем темними елементами ведеться серед війська страшна антісемітська погромна аґітація. Безпалко, що повернув цими днями з того кутку фронту, заявив мені схвильовано, що він не є певний, чи пройде для Кам'янця спокійно заняття його українськими військами.

Ти уявляєш собі, як ці вісти впливають на мій настрій, коли мене не переконаєш, що погромів не можно уникнути, коли я певно знаю, що це не козацька маса викликає погроми, а проводирі!

Міжтим, ця ідеольоґія неминучости погромів, яка основується на тому, що ціла антібольшевицька пропаґанда і повстанчий рух ведеться під льозунґом: „бий Жидів і комісарів", — безумовно в значній мірі штучна, нещира, є плодом політики, а не навпаки.

До нашої валки досить часто прибувають представники окремих повстанчеських ґруп. Цими днями прибули три представники подільської ґрупи, що оперує біля Кам'янця. Всі три антисеміти і потенціяльні погромщики. І одночасно вони заявляють, що вони „соціялісти" і навіть ліві, два „боротьбісти", а один „незалежний с.-д.".

Мушу з жалем констатувати, що здебільша тутешні с.-р., міністри й лідери, чи то підпали під ту ідеольоґію, яка принціпово — неминуче звязує боротьбу з большевизмом — із жидівськими погромами, чи то осліплені своїм шовинізмом, готові навіть погромний настрій селянства викоростати для національного руху.

Чи воно так, чи инакше, але я не можу залишитися байдужим до цієї дійсно цікавої крівавої ідеольоґії.

Я рекомендував міністрові жидівських справ Красному отверто й прямо підняти цю справу на Раді міністрів і поставить при цьому всі крапки над і.

В кожному разі поки с.-д. ще не захворіли на о цю заразу — треба відразу припинити можливість її поширення.

Я з свого боку мусів взятися за „просвітню" роботу серед лідерів і міністрів українського революційного соціялізму.

Завтра виїзжаємо до Кам'янця. Починається нова доба української державности.

Уряд і українська державність одержує цим нагоду виявити, якими мають бути постійні його відносини до населення, до головних соціяльних питань, до національних взаємовідносин, а до жидівського населення особливо.

Провідня роля в правительстві належить соціялдемократам. В справі відносин до Жидів — це елемент певний, з яким можно буде працювати. Так само, як частина ес-ерів, як пр. Одрина.

Отже, з цього боку перспективи є оптимістичні.

Але в значній мірі майбутнє нової доби залежить поки що не від правительства, а від Петлюри, його невдалого оточення і команди армії.

Як взаємовідносини всіх цих кол вплинуть на ближчу дійсність — годі наперед сказати.

З Кам'янця напишу докладно про все.

Всього кращаго. Твій С.

Ст. Чорний Остров, червень 1919.

Б. Ходорківський.*)

Листи з України.

I.

Стан промисловости.

Лейт-мотивом сучасної большевицької тактики є бажання щось будувати в сфері промисловости та економики краю, геть зруйнованих підчас попередньої праці — нищення влади капіталу. Всю перебудову економичного життя, яку провадить радянська влада, можно розбити на дві доби: доба неґативної праці, руйновання старого економичного будинку, і доба нібн-то позитивної роботи — відбудова його на нових соціялістичних підвалинах. Звичайно, руйнацію провадити було нетрудно. Винищування інтеліґенції в перші часи революції, відривання робітництва від станка, заклик його до політичної роботи і, нарешті, хаос безвладдя — все це було засобами найскоршого руйнування буржуазного хозяйства.

Руйнувалося все, починаючи від зовнішіх форм життя, і кінчаючи буржуазним інтимом старої моралі. Навіть безпосередні виводи науки і думки були взяті „на учот" підозріння. Напр., теорія Дарвіна про природній вибір в її формуліровці була визнана наслідком буржуазного способу думання і була відкинута.

В сфері промисловости ця перебудова вилилася в усуненні вищого руководящого техничного персоналу і в переході управління заводами в руки „Завком'ів", в більшости своїй складених з технично-неосвіченних людей, головним псіхологичним моментом яких були, розуміється, міркування політичного, а не ділового характеру. Це усунення культурних сил не могло минутися без жахливих наслідків і, врешті, сталася та економична катастрофа, перед якою стоїмо зараз і в порівнянні з котрою всі перемоги і успіхи червоного війська на фронтах стають так би мовити чистою рукавичкою на брудній руці. Неминучість цієї катастрофи передбачалася провідниками комунізму ще півтора року тому назад, коли Ленін на селянському з'їзді в Москві сказав: „дайте нам 10.000 тракторів, бензіну і механіків; і революція буде врятована". „Лодирі-подтянись!" — було теж сімволичною фразою стану річей. Але ті можливости, котрі раній проблематично припускалися, стали тепер загрожуючою дійсністю життя; і провідники комунізму примушені впадати в істерічний тон і жертвувати принціпами, під знаком яких йшли до сучасного моменту. Спасаючи таким чином революцію, большевики вводять методи і прийоми, яких ніколи не прийшло б в голову вводити навіть представникам зі стану буржуазної ідеальогії. Тут радянська влада користується великою перевагою перед всякою другою владою; вона може від імени і задля революції приказувати і вимагати того, що без сумніву викликало б нарікання в дрібнобуржуазности, коли б вимагалося ким-небудь другим, а не большевиками. Сістема Тейльора, Джільбретта, Роуена безсоромно вводяться поруч з другими сістемами „вижимання поту". Під знаком революції, від її імени вводиться десятигодинний робочий день. Улаштовується „день парижської комуни", „тиждень транспорту і фронту", „тиждень червоноармейця" — під час яких всі без виключення мусять працювати безплатно на користь революції. Льозунги „— перекуємо мечі на рала", „рабочій, ти неоплатний должник

---

*) Автор, колишній комісар большевицький в Одесі по справам промисловости, інженер по освіті. Ред.

у красноармейця", „возстанови транспорт — будеш ситий" — всі ці голосні льозунги миготять перед очима на квитчасто-вбранних вулицях і площах, на що большевики великі майстрі. З тією-ж самою метою — збільшити продукцію праці, відмовляються большевики від режима, який досі панував на заводі. Совнархозом вироблена спеціяльна конституція що до поводження і функції заводських комітетів. Цією конституцією фактично цілком скасовано колегіяльне управління заводами. З рук Завкомів влада передана до рук одного чоловіка — головного інженера, який і відповідає перед Совнархозом. Роля Завкома зводиться і обмежується лише критикою заводоуправління і йому надається право звертатися з цією критикою до найближчої вищої інстанції — до Профсоюзу. Одним словом роля Завкома віднині звелася до ролі політичного комісара. Він мусить бути звязком поміж заводом і революцією, мусить стежити за контрреволюцією і вести пропаганду комунізму на заводі.

Зараз фактично відновлені всі форми, вироблені довгими роками буржуазного хозяйства. Але не дивлючись на всі заходи, продукція на заводах збільшитися не може. Не через брак охоти у людей до праці, не через брак палива і сирівців, а через те, що з'явився новий несподіваний по своїй жахливій міці ворог революції. Ворог цей так званий голодний саботаж. Це нова хвороба соціяльного походження. „Голодний саботаж" — це, коли люде після 3—4 годин праці стають ні до чого нездатними.

Голодний саботаж це, коли робітники масами кидають місто і втікають на село, в німецькі кольонії з драконовськими умовами праці, аби тільки знайти шматок хліба для себе і своєї родини. Голодний саботаж це, коли головною продукцією підприємств стає фабрикація трун — будьто плуговий завод, націоналізований млин, або лісний склад кооперації.

І скільки б декретів не сипалося на голови робітництва, які-б суворі режіми не вводились би в мілітаризованих підприємствах; як би сильно не спекулювали-б на інстінктові людей голосними льозунгами і яскравими революційними реклямами — ясно одно, що без авансування крамом і паливом з за кордону не вийти роволюції з цього зачарованого кола, в якому брак продукції викликає брак хліба, а брак хліба — викликає брак продукції.

Не-Римлянин.

Листи з Італії.

III.

В антракті.

Пам'ятаю, за-декілька років перед війною, по Україні перекотилася хвиля захоплення борцями. Докотилася вона на жидівських балагулах, бо залізниці ще тоді не було, і до Камянця ... На стінах, парканах, в місцевих двох маленьких часописях, з'явилися величезні оголошення про приїзд до Кам'янця „чемпіонів світа", котрі в стілько то годин такого то дня змагатимуться в цирку за першенство в силі, при чому переможцеві буде видано таку то і таку нагороду.

І в призначену годину народу набилося сила-силенна. Пішов і я. Спортом взагалі, а цирковим з'окрема, ніколи не захоплювався, та борців до того часу ще не бачив, і кортіло подивитися ...

Змагалися довго. Все ніяк один одного перемогти не могли. Зрештою борці натомилися, і — роспорядчики проголосили антракт ... Відпочинуть, наберуть сили і — от тоді вже докажуть ...

Кін спорожнів ... гучно заграла оркестра ... Поза лаштунками готувалися до останнього бою артисти, а глядачі змагалися межи собою, закладаючись, хто з борців переможе.

Що могло би бути спільного межи сучасною жорстоко трагічною боротьбою інтересів в Італії та цією штучною боротьбою двох заздалегідь змовленних циркових борців.

Розуміється, абсолютно нічого, і сама думка про можливість такого порівняння здається страшною профанацією... І лише момент, один момент в теперишньому політичному життю італійського народу нагадує мені один момент з пережитого мною тоді в цирку.

Я — сторонній спостерегач італійського життя, слідкуючи за розвитком подій, враз відчув, що кін спорожнів, що дієві особи, навіть без попередження, зникли за лаштунками; що там, за лаштунками до чогось готуються, розраховують сили, може підшукують більш придатного гриму — але кін спорожнів. Даремно часописі заповнюються статтями про трактат з Югославами, даремно в парляменті проголошують промови один за одним представники ріжних партій, — це тільки оркестра циркового антракту, це тільки роспорядчики проголошують, що бій ще роспочнеться, і що ось тоді „вони докажуть“...

* * *

Допіру закінчилася виборча боротьба за владу в комунах чи в муніціпалітетах. Три супротивники — офіціяльні соціялісти, народня партія та так званий конституційний бльок зо всіх инших маленьких партій мобілізували всі свої сили. Впродовж трьох місяців в часописях і на рекламних парканах з'являлися все нові й нови відозви, впродовж трьох місяців, спочатку рідко, а потому все частіше й частіше проходили звістки про N. N. народньої партії, побитого, пораненого, а то й забитого на перевиборчих зборах яким небудь темпераментним соціялістом, або про У. Х. соціялістичної партії, побитого, пораненого, а то й забитого яким небудь фашистом чи комбатентом... Там — на маніфестацію пополярів (народня партія) напали соціялісти, там на мітінґ соціялістів напали комбатенти, там демонстративно-урочисто спалили трьох-кольоровий італійський прапор, а там вщент пошматували червоний прапор з серпом та молотом; там — проголосили для репетиції ґенеральний страйк „за Росію“, а там — кричать про зменшення продукції і про пониження курсу ліри... Словом, передвиборча боротьба проходила жваво й весело. Соціялісти обіцяли завести комуністичний рай, і все господарство комун провадити в інтересах лише робітничої кляси; це смертельно не подобалося представникам всих инших клясів, котрі скористувалися нагодою для вміщення по часописах величезних мудрих статтів на тему „та хіба ж це можливо?!“ і „що з того вийде?“

Ліберальний чи конституційний бльок стояв, розуміється, на плятформі „порядку“ і господарювання на загальну корнсть, а народня партія, як колишній Янус, мило посміхався на обидві сторони, обіцюючи і „рай“ і „порядок“.

А тим часом надійшли знамениті московські пакти про умови вступу до III-го Інтернаціоналу і про чистку соціялістичної партії; Серраті поважно, на прикладі Росії роз'яснив, наскільки дійсно „це можливо“ і „що дійсно з того вийде“; соціялістична партія несподівано відкрила, що вона є бльоком чотирьох партій, і при тому досить ріжнобіжних; Ватикан роз'яснив, що в народню партію входить д о с и т ь католиків, а хто не входить, з тим не варто й говорити; — заварилася каша.

Соціялісти почали відшукувати, хто з них більш правовірний, а хто більш контрреволюційний, чи Тураті, чи Серраті, чи російський большевизм; народники стали думати, хто більш непогрішимий, чи Папа чи Дон Стурцо, а ліберальні демократи тим часом тягали з вогню італійські каштани.

В наслідок чого, соціялісти замісць трьох тисяч комун, обіцяних Серраті на 2-му Конґресі III-го Інтернаціоналу, завоювали коло 2000 (остаточно наслідки ще невідомі, але взагалі коло 25% голосів), з великих комун тільки Мілан та Ліворно, і втратили Торіно; пополяри — замісць пятої частини загальної кількости голосів, поданих на виборах до парляменту 1919. р., одержали лише восьму частину і не попали до Капітолія, скандально провалившись в Римі: а ліберальний бльок задержав за собою більше половини комун, миж иншими Рим, Фльоренцію, Неаполь, Венецію та Торіно. Останній завдяки тому, що торинські пополяри відкинули гординю Дон Стурцо і вступили до бльоку з констуційним бльоком.

Невідомо ще, як поведуть себе соціялісти в завойованих ними комунах, — почали вони, правда, з того, що повивішували на „своїх“ муніціпалітетах замісць

трьохкольорових італійських червоні прапори, де не де відсвяткували перемогу загальним страйком, котрий став входити в звичку італійського робітництва і до котрого при всякій нагоді і без всякої нагоди воно любить звертатися.

Але загалом з господарюванням „в інтересах лише одної частини населення", здається, не поведеться. По перше, італійський уряд додержується хибної думки, що італійські муніціпалітети — установи італійського народу, а не московського, і до зневаження італійського прапору відносяться не співчуваючи. І що досить важко знаходить в цьому піддержку в широких колах італійського суспільства і війська. А це останнє, здіймаючи з муніціпалітетів „сімволи солідарности з російською революцією", — не зовсім розважно вживає иноді зброї. Та і самі соціялісти прийшли до комун, як я вже зауважив, не єдиною партією, а бльоком чотирьох партій. І в цьому бльоці ви можете знайти самі ріжноманітні елементи: від „московських учнів" (їх власний вираз), що відразу почали організовувати в помешканнях муніціпалітетів склади зброї, котрі поволі поступають в розпорядження законної влади, — до правовірних марксістів, котрі це накопичування зброї називають привселюдно провокацією.

Загалом в трудне становище попав би той, хто після двухлітньої відсутности з Італії, повернувся знову до неї і став шукати за соціялістами. Раніше все було ясно — належиш до партії Офіціяльних Соціялістів і — баста, значить соціяліст. Правда, істнувала ще ґрупка людей, на чолі с Біссолаті та Бономі, котра називала себе „Соціялістами-Реформістами"; але ця ґрупка була така нечисленна, що в її єретичности ніхто не міг сумніватися. Але тепер... Тепер не досить вже бути і „Офіціяльним Соціялістом", бо ще треба бути чи „центристом", чи „комуністом-унітарієм", чи „комуністом революціонером", чи ще там чим, і з рештою мати певність, що лиш софракціоністи тебе за соціяліста і вважатимуть, а инші лаятимуть останніми словами, а при нагоді... Проте той, хто знає російську практику, чи навіть німецьку, — знає, про що йде мова. Тілько що тут ця діференціяція ще тілько в зарідку, і її наслідки через запізнення процесу певне будуть инші.

Але поки що ми в антракті.

Там поза лаштунками обмірковують здобутки і втрати останньої боротьби, ретельно підготовляються до нової, намагаються підрахувати її можливости.

І як здається, соціялістам вони не уявляються в рожевому світі. Ще б пак; російські большевики продовжують свою гру на „чистку" італійської соціялістичної партії, одночасно зав'язують звязки з Д'Аннунціо, кокетуються з Малятестою (анархіст), а соціялістам ставлять вимогу за вимогою про „чистоту" і „безгрішність". Навіть сам Серраті, — очевидно за свої на-пів признання в парляментській фракції в Тріесті, — одержав від Зінов'єва такий pater noster (довжелезний лист надрук. в Аванті), що лідер італійських соціялістів і вірний приклонник III-го Інтернаціоналу, ба, — навіть член його центрального комітету! — наважився тілько вказати на свою стару службу...

Непевність і розглубленність відчуваються в рядах соціялістичної партії. Сьогодні часописі повідомляють про постанову дирекції партії післати знову до Москви делегацію в складі трьох членів (і один з них все той же Серраті) з проханням зрозуміти нарешті, що Італія — не Укра... чиб той пак не Росія і що можливе там, не є можливе тут... Яка наївність!

А реакційні кола не сплять... Все частіше і частіше почали говорити про... крах парламентаризму, про диктатуру... одної особи. Один час дуже вперто говорилося і писалося про військові змови, про похід Д'Аннунціо, по згоді з військовими та соціялістичними колами, з Фіуме на Рим; про якісь заходи бувш. премєра Нітті...

Джолітті роз'яснив, що це все перебільшення ...що він ще живе, що він не такий ще старий, як запевняють, і що він стоїть і стоятиме на сторожі парляментаризму. І з цієї нагоди заарештував анархистів...

Тепер все трохи стихло... В часописях повно статтів про Рапальський трактат...

Антракт... Грає музика!

14. листопаду 1920. р.

Михайло Рудницький.

Листи з Парижу.

Часописи.

Нема мабуть простійшого поділу часописів, ніж поділ світових явищ на факти і ідеї. В парижськім світі часто вживається поділу часописів на інформаційні і партійні. Інформаційними називаю такі часописи, які з фактів добувають ідеї; партійними, які з ідей добувають факти. Ці дві методи журналістичного думання мають небагато спільного з методами індукції і дедукції, а проте вони є двома наскрізь життєвими методами розуміння людської фільозофії. Бульварний часопис, який захоплює читача малюнком останнього сензаційного злочину, промовляє таким самим таємним знаком, як орган партійної пропаганди, коли друкує величезними буквами статю: „Громадяне! свобода в небезпеці!“

Не знаю, чи є змога (і потреба) шукати в публіцистиці такої методи думання, щоби не добачувати в фактах ідей, а в ідеях фактів. Не лише редактори, але й читачі мусять жити або одним або другим. Факт істнування сотки щоденних часописів у Парижі не є доказом, що в Парижі істнує меньш-більше стільки субєктивних форм реакції на зовнішні явища. Формат або друк часопису має нпр. не менший вплив, ніж його назва або навіть політична програма. На чужині, де ми не є безпосередно звязані з якимсь суспільним напрямком, почуваємо велику полешку завдяки свідомости, що можемо глядіти на політичні ідеї, як на факти; а сензаційні факти буденщини розглядати як матеріял для світогляду. Не можу сказати, що перед французьким кіоском стаю без ніяких симпатій або нахилів, хоча не маю виробленого погляду на те: чи для політичного устрою Франція краще був би король, чи соціялістична республіка.

Не з однаковою приємністю читаю часопис, який уважає Україну німецькою інтригою, і часопис, який пише про неї в тоні мандрівника по екзотичній країні. Мабуть нема ні одного часопису, з яким я міг би погодитись в поглядах на Україну, а в тім: нема ні одного з найбільших ворожих нам, з яким я не міг би погодитись лекше, ніж з домаганнями деяких моїх земляків супроти них. Цінувати французьку пресу домаганнями українського патріотизму значить стільки, що знати з Віктора Гюґо лише його „Мазепу“, як найкращу поему.

Французька преса не вміє добачувати ідей поза фактами українського минулого і української сучасности. Український загал, від якого (ні психольоґією ні індивідуальністю) нічим не ріжняться наші політики, не вміє добачувати фактів в ідеях французьких політиків. Не розумію радощів наших читачів з нагоди палкої статті, видрукованої в третьоряднім часописі завдяки нашій фінансовій підмозі. В Парижі (і мабуть і скрізь) журналіст може одержувати гроші за статті від якоїсь ґрупи людей і полишатись чесним. Він може працювати навіть без грошей і полишатись нечесним. Журналіст дуже часто зраджує своє поняття чесности саме тоді, коли грощей не одержує. Кожний з нас, зіпсований ідеями про індивідуальність, воліє читати часопис, редаґований нечесними людьми, ніж дурнями. Зрештою про чесність людини не зовсім нам відомо; дурощі дають себе пізнати безпосередно, як стій. Дурень не стає розумним під впливом грошей; ані навіть завдяки мовчанці.

Ось чому може зрозумієте, чому залюбки читаю роялістичний орґан „L'Action Française“, хоча не вважаю королівської влади conditio sine qua non державної реформи у Франції, а навіть на Україні. Соковитість мови Лєона Доде, з якої ллє, мов з луба на голови політичних противників, і прозорий фанатизм Шарля Морасса, який жертвує своїм талантом для щоденних статей, — мають у собі чар консервативної революції. Коли скажу, що люблю „Journal de Débats“, як ліберальний, незалежний орґан з старими літературними традиціями, то мені важко буде розяснити його ліберальність, незалежність і літературні традиції. Всі наші часописи вважають себе незалежними, в пересвідченню, що залежати від чогонебудь, часом до ідей включно, не є ліберально. Ні один з наших часописів не був до нині ліберальним і з літературними тра-

дициями, бо ці два поняття навіть не були витворені нашими культурними домаганнями. „Le Temps“, як урядовий, республиканськй орган, себто, консервативний, є настільки консервативним і урядовим, що про Україну пише до нині під старим заголовком „Росія“, нехтуючи республиканські ідеї в фірмі нашого Уряду.

Чи вільно ці два часописи включити до одної великої ґрупи, яку можнаби назвати органами „публичної опінії“? Вони більш зясовують пересічну, золоту середину французької інтелігенції, ніж її творять. Казати про партійні часописи, як про окрему ґрупу — важко: так само важко поглядам „публичної опінії“ полишатись поза партійними поглядами. Чи синдикалістичний „Bataille“, католицький „La Croix“ або анархістичний „La Vie Ouvrière“ можуть стояти в цій ґрупі поруч себе і поруч бонапартистичного „Gaulois“, консервативного та великосвітського „Figaro“, або націоналістичного „Victoire“, який є таким палким оборонцем національностей, що на протязі двох років, згідно з своєю традицією, два рази змінив, з фінансових мотивів, політичну орієнтацію з Великої Польщі на Велику Росію?

Не дивуюсь, що „Matin“, „Journal“, „Petit Journal“, „Petit Parisien“ мають більш міліона читачів і міліони капіталу. Такий, успіх можна мати лише при помочі сензаційних фотографій на першій сторінці, актуальних інтервю і цій питомій байдужности для ідей, яка є першою умовиною популярности. Можна не любити широкорозповсюджених бульварних часописів, одначе добре є їх читати, щоб знати, що ніяка скількість фактів не складається на одну ідею, так само як ніяка скількість ідей з партійної преси не складається ні на один факт.

Приємно є слухати ворушкого „L'Eclair“ з літературним відтінком і радикального „Lanterne“, — двох сіямських, незалежних братів, які фактично є залежні від вложених французьких капіталів у неподільну Росію, в якій ці капітали, по причині її поділу, надто довго залежалися. Самохітна еволюція таких часописів показує, що хоча незалежність ідей французького політика не конче мусить іти поруч з незалежністю України, то проте надія на нового багатого союзника не йде в супереч з такою незалежністю. Люблю воюючий „L'Intransigent“ за для його живучости і енергії, як личить його назві, — дуже добре редаговані „L'Oeuvre“, „L'Heure“, L'Ere Nouvelle“ або „Clarté“ — чи вони є органами радикалів, чи радикалів-соціялістів і вільнодумної інтелігенції, байдужої до українського питання, бо з ним незнайомої. Нарешті нема причин, чому треба згадувати про двайцять инших часописів, які читаємо инколи задля літературних фейлєтонів инколи задля глибокої моралі, притаєної в сензаційних новинках

Можу зрозуміти, чому в французьких часописах не припало би вам до вподоби саме те, що відріжняє їх від усіх наших: легкість в тону в поважних темах, діточий юмор, супроти всіх великих ідей та почувань скептичний усміх, а супроти ледвечутних нюансів буденщини несподіванний сентименталізм. Вас вразило би мабуть те, що передовиця такого поважного органу, як „L'Echo de Paris“ або „Figaro“, може бути на чисто літературну, фільософічну або яку небудь загальну тему в роді останньої космичної теорії. Ви спитали би: чим розяснити звичай, що майже всі часописи мають щоденних фейлетоністів, які в двадцяти-трицяти рядах фільософують легко на поважну тему і поважно на легку: про можливу революцію або неможливі жіночі декольте. Вас вражалиби юмористичні рисунки в звязку зі зміною погоди або нового парляментарного кабінету, покладені поруч з великим політичним іменням або безіменно-неполітичним дотепом.

Парижська преса, як і її читачі, визначується сильно розвиненою рефлексією; в однім малюнку або афоризмі вона зясовує своє становище супроти останньої европейської проблєми і останньої бульварної новинки. Французи є такої гадки, що нема такої поважної теми, з якої не можна би зажартувати; і нема такого жарту, який не міг би стати поважним матеріялом для думаючої людини.

Париж має школу професіонального журналізму, в якій майбутні редактори і співробітники часопису вчаться містецтва: як писати про все, одним

нападом, при мінімальних данних. Парижські часописи мають постійними співробітниками а навіть редакторами „чистих“ письменників: авторів романів або поетів, які не мають змоги жити з своєї літературної праці і тому продають своє призвище під фейлетонами на тему дня. Оця обставина є одною з головних причин великої літературности французької преси і її дилетантизму. Крім цього письменники вносять дуже питому для них байдужість до партійних ріжниць; і таким робом дають читачеві змогу вибірати собі часопис з думкою не лише про те, чого він боронить, а ще й з думкою: як і хто боронить.

Французи є мистцями стилю, а в журналізмі мистцями інтервю. Колиб наші державні і політичні представники мали своїми секретарями французьких журналістів, то ґеніяльність висловлюваних ними ідей була би для світа так само очевидна, як очевидним є те, що кожний бульварний крам мусить бути підмальований.

П. Ч.

Лист з Женеви.

I.

Ліґа націй.

Україна — невизнана ще держава. Леґального представництва її нема в Товаристві Націй. Але, не зважаючи на таке непевне становище нашої батьківщини, почувається в повітрі, яке оточує Товариство Націй, істнування України. Хитроумні політики Західної Европи не хотять її й досі визнати, та ніби то на зло отим усім політичним викрутасам Україна живе в уяві свідомого всесвітнього громадянства. І всі це знають, і всі про це розмовляють, тільки . . . Старі традиції стоять на перешкоді юрідичного визнання. Але катастрофа з Вранґелем, майже повна ліквідація цієї французької вранґліяди була, мабуть, останньою спробою Франціі урятувати колишню російську державу і шляхом насильства приєднати до неї Україну.

Та це вже, здається, минуло. І ми, женевські Українці, мали змогу довідатись про те, коли робились заходи, щоб здобути місця де-яким представникам Української Республіки в Женеві і представнику української преси.

З цього приводу треба насамперед зауважити, що місця оті росцінюються дуже дорого, бо їх обмежене число, а бажаючим нема кінця. Отже не зважаючи на таке становище, Українцям пощастило дістати квитки на шіснадцять засідань загальних зборів Товариства Націй для голови фінансової української місії П. Чижевського, його секретаря Ю. Рубиса, директора українo-швейцарської торговельної палати п. Мексіна. Крім того кореспондентський квиток одержав П. Бачинський — секретарь згаданої торговельної палати.

Після цієї коротенької передмови звертаємося власне до Товариства Націй, якого перша сесія роспочалася сьогодня в Женеві.

Дивовижне якесь враження робить нове Товариство, що сьогодня тільки властиво народилося . . .

Ще за багато днів до святочного дня, коли одчинені були перші загальні збори першої сесії, почувалося в Женеві, що підготовляється якась велика справа: куплено за 5 міліонів найбільший отель в Женеві, „Отель Національ“, і перероблено його для ріжних бюр Товариства. Одна з найбільших женевських концертових заль — заля Реформації — переробляється для загальних зборів Товариства. Отель Вікторія, що стоїть рядом з тією зальою, переробляється для бюро преси і сполучається з зальою загальних зборів. З великою швидкістю забезпечується телефонове сполучення пресового бюра з усією майже Европою, а телеґрафічне та радіотелеґрафічне з усим світом. А ось почали вже з'їздиться до Женеви й місії та делеґації тих народів, які увійшли вже в склад Товариства — їх уже сорок два! . . . — 16 в Европі, 5 в Азії, а решта в Африці, Америці та Австралії. Делеґація кожного народу складається з двох

до пьяти осіб, які призначені приймати участь в загальних зборах Товариства, але разом з технічним персоналом в делєгації де-яких народів увіходить велика кількість осіб — у японську 70, у французьку до 80 і т. д. Потім почали наїздить представники преси з усього світа; до дня одчинення зборів з'їхалося їх кільки сот. Десять першорядних отелів Женеви законтрактовані тільки для більш визначного представництва.

А коли я увійшов у залю загальних зборів Товариства, так оте дивовижне враження ще поширилося й поглибилося.

Одразу якось видно й зрозуміло стало, що не комедія відбувається перед громадянством у тій залі, не святочна вистава перед очима громадянства тих річей, що вирішені були вже потихеньку за кулісами; що налагоджується справді якась нова справа — справа міцнішого сполучення націй всього світу; що перед вашими очима не тимчасове зібрання людей, які з'їхалися для тимчасової мети, а справжній всесвітній парлямент.

Раніш гадали, що Товариство Націй властиво зробиться слухняним знаряддям тих великих держав, які в сучасний мент — панами на землі. Але, коли роспочалася праця загальних зборів Товариства, одразу видно стало, що воно піде иншими шляхами; що перед ним нема нічого заздалегідь вирішеного, що перед ним чистий папір, на якому Товариство має росписати пакти про майбутню сполуку всіх націй на землі. Те, про що я тілько оце сказав, почувається з кожної дрібниці, а також і з більш поважних рис: щоб не було для кого образи, всі представники держав сидять в залі зібрань в альфавитному порядку назв держав. Кожна держава має представників від 3 до 5, але кожній припада один тільки голос. Хоч, очевидно, перед зборами були наради про те, щоб головою обрати представника Бельгії Гюйманса, але коли представник Франції Буржуа зробив пропозіцію обрать голову „одноголосно", par acclamation, збори рішуче проти того висловилися, і головою був обраний таки Гюйманс, але таємним голосуванням — і не одноголосно.

Хоч повновласть Товариства Націй була обмежена пактами Версальського Миру, але ж одразу поставлено було питання про поширення завдань Товариства, і призначена для того окрема комісія; постанова про те зроблена була одноголосно.

Коли поставлено було питання про порядок праці комісій, представник Південної Африки, льорд Роберт Сесіль, рішуче вимагав, щоб зібрання комісій були так само публичними, як і загальних зборів.

Хоч „визнання" держав є в сучасний мент одним з найбільш гострих питань, але з цього приводу була висловлена думка, що кожна нація, яка тілько висловила бажання увійти в склад Товариства, повинна бути прийнята, а відповідна комісія має тільки сконстатувати леґальність уповноважень.

Перші загальні збори були одчинені у 11-ій годині ранку при величезному натовпі народу. Тимчасовим головою, до обрання постійного голови, був той же таки Гюйманс, а після того, як виставлена була його кандидатура — голова швайцарської республіки Мота.

Місця представників держав, що увійшли у спілку, були всі обсажені, не було тільки представників Гондурасу. Не було також в Женеві і представника України п. Шульгіна, хоч і відомо було, що він давно вже є призначеним для того. Оттак ми завше спізняємося.

М. Кушнір-Якименко.

Ліґа Націй та Україна.

Найважнішою проблємою, яка лишилася невирішеною мировою Конференцією, є безперечно Східньо-Европейська проблєма. Великі держави заходу робили на протязі останніх двох років ріжні спроби для її вирішення, але результати були цілком неґативні — краще сказати ці спроби не дали ніяких результатів.

Совітська Росія не тільки ліквідувала всякі інтервенції, які підтримували великі держави для відбудовання бувшої Росії, а збройною силою окупувала також визнані і невизнані de facto національні держави. Так Азербайджан, Вірменія, Північно-Кавказька Республика, Дон та Кубань вже перестали істнувати, як самостійні держави, і совітський імперіялізм жорстоко тріумфує там свою перемогу.

Україна та Білорусь впали жертвою російсько-польського імперіялізму, а незабаром така ж доля чекає Литву і Грузію. Російські большевики чи шляхом спілки з турецькими націоналістами, чи через свою боротьбу з польським імперіялізмом приведуть до загибелі і ці дві держави.

Отже поки що тільки Фінляндія, Естонія та Латвія можуть ще деякий час в певній мірі спокійно залагоджувати своє народнє господарство та установляти нормальний державний лад, поки не прийде й до них з неминучістю небезпека з боку червоного імперіялізму, який очевидно в ближчім часі вступить в конфлікт з Польщею та може Румунією.

Ми певні, що до таких сумних результатів привела та цілком неправильна політика великих держав, які після замирення на західньому фронті два роки назад не стали на шлях самовизначення народів і не бажали підтримати ті національні держави, які утворилися на сході Европи після роспаду бувшої Росії. І найбільшою їх помилкою було неприхільне відношення до української державности.

Ми переконані, що без підтримки України, як суверенної держави, не вдержаться і ті невеликі національні держави, які були визнані de facto мировою конференцією, що без визнання України ніколи не установиться сталий мир на сході Европи, що без увільнення українських земель від большевицької окупації на сході Европи ще довший час буде панувати той загальний хаос, який називають большевизмом.

Керуючі чинники великих держав стали на инший шлях політики і прийшли до того фіяско, яке примушує їх нині шукати якогось виходу в ситуації. А виходів може бути тільки два — установлення тих чи инших торговельних і других зносин з Совітською Росією, а значить і примирення з нею в формі якогось визнання, на цей шлях становиться ніби Анґлія, або продовження боротьби, що ніби входе в політику Франції. Другі держави пасивно нахиляються до політичного курсу Анґлії чи Франції і дбають головним чином про свій внутрішній спокій та шукають способів налагодити своє народнє господарство, що одначе ніяк не вдається без установлення миру на сході Европи.

Таким чином, не тільки не розвязавши Східньо-Европейської проблєми, а навпаки заплутавши та ускладнивши її без кінця — ще в минулому році представники великих держав на мировій конференції в Парижу почали твердити, що ця проблєма має вирішуватись Ліґою Націй. Але це звичайно тільки слова, — коли нічого не могли зробити керуючі чинники, маючи в своїх руках всі засоби до певної акції, то тим більше не може практично розрішить Сх.-Европейському проблєму та установа, яка не має в своїх руках належних засобів до проведення в життя своїх постанов.

Це правда, що Ліґа Націй може вирішити де-які спірні питання, що вона може реґулювати в певній мірі справу з Данціґом, Фіуме, може дбати про військово-політичних та про боротьбу з пошестями на сході Европи при допомозі Червоного Хреста, може займатися проведенням в життя плебісциту на спірних мішаних терріторіях, вона може дбати про робітниче законодавство, шукати способів до уреґулювання важкого питання про оздоровлення фінансів ріжних держав, але вона нічого практично не може зробити там, до справи вирішуються гарматами та багнетами.

Справа утрудняється ще тим, що до Ліґи Націй не входять ще чимало держав, а без них часто важко вирішити ті чи инші справи. Але беручи під увагу всі ці труднощі, ми не повинні забувати про велике моральне та політичне значіння постанов інституції, в яку входить вже більше 40 представників держав та народів. Нам треба пам'ятати про ту велику ролю, яку матимуть ухвали Ліґа Націй і на політику офіціяльних керуючих держав.

Українське громадянство, пригнічене неприхильним відношенням до України мирової конференції, в минулому році дуже тішилось тим, що Люцернська соціялістична конференція визнала суверенність Української Народньої Республики — і це був безперечно значний крок в нашій боротьбі за державність.

Отже констатуючи тепер, що Комуністичний Інтернаціонал не тільки поставився вороже до суверенної української державности, а навіть не приняв у свій склад представництва українського селянства та робітництва — українське суспільство повинно прикласти всіх заходів, щоб Ліґа Націй підтримала справу суверенної української державности.

Визнання України Ліґою Націй, правда, ще не вирішує справу, і ми повинні для цього шукати й инших засобів, але воно малоб велике міжнароднє значіння і прискорилоб та полегчилоб її остаточне вирішення.

Громадянство европейських народів орґанізувало чимало національних товариств Ліґи Народів і бажає таким чином впливати на роботу Ліґи Націй. В минулому році відбувся в Брюселі навіть з'їзд цих товариств, на якому брали участь і офіціяльні представники до Ліґи Націй.

Українське громадянство тому повинно утворити таке своє національне товариство, заснувати його філії по деяких центрах, а особливо в Женеві, і через нього домагатися, щоб наша справа була позитивно вирішена Ліґою Націй. Найкраще таке товариство треба булоб закласти на Україні, але коли це неможливо, то необхідно його з'орґанізувати там, де можна. Деякі українські діячі вже стали на цей шлях і заклали в Льондоні при англійському товаристві Ліґи Народів українську секцію, яка спільно з иншими секціями (естонська, латишська і т. д.) вже розвинули діяльність і з гарними наслідками, бо вдалося нахилити окремих представників Ліґи Націй на нашу сторону. Наші офіціяльні представництва державні особливо в теперішню тяжку хвилину фактично мабуть перестануть бути такими, і певній мірі філії українського товариства Ліґи Народів могли би відограти досить важну ролю.

Ми маємо відомости, що уряд У. Н. Р. через своїх представників до Ліґи Націй а також инших робив заходи, щоб питання України було розглянуто ще в теперішню сесію Ліґи Націй — а чи громадянство наше спроможеться що зробити для цього, — ми не певні.

Секретаріят Ліґи Націй вже давно збірає ріжні матеріяли про Україну, Естонію, Литву, Латвію, Грузію, Вірменію і т. и., щоб поставити одного разу питання про вступ цих держав в Ліґу. Українське громадянство, яке бореться за суверенність України, повинно прикласти всі зусилля, щоб наша справ була належним способом освітлена. Звичайно, що, беручи на увагу наше теперішнє становище, Ліґа Націй може й одкладе питання про вступ України в Ліґу, але тим більше необхідна робота громадянства, щоб проблєма східньої Европи була поставлена ясно і практично на вирішення в будуччині.

Осип Назарук.

Чому тепер можливо й потрібно скликати Всеукраїнський Національний Конґрес.

Від часу, коли дві найсільніщі галицькі партії, трудовики й радикали, відмовились від участи в Національнім Конґресі (кажучи отверто: тому, щоб не давати навіть тіні підозріння, що ми можемо коли небудь визнати ті торги в справі Галичини, які явно і таємно переводило з Поляками правительство Петлюри) — зайшли три важні факти, які роблять можливим і потрібним скликання Всеукраїнського Національного Конґресу.

Перший з тих фактів то ліквідація Петлюри. Те, що він і його правительство, опираючись на союзі з Польщею, втратили терріторію й мусіли дожити тої хвилі, коли їх польський союзник, не виповівши їм навіть союза, інтернував їх

війська, — має двоякого роду наслідки: для Українців дає це можність, скоордінувати всі свої політичні сили, а для Поляків означає він те саме, що в XVII столітті означав їх розрив з Хмельниччиною, яка зразу була льояльна супроти польської державности і тільки згодом силою подій перейшла в противний табор. Цим затамовано Польщі можливість, лізти на схід. Вона якийсь час потім держалася ще на частині українських земель, але це була вже повільна ліквідація її як великої держави. Тепер повториться це значно скоршим темпом.

Другим майже рівноважним фактом являється те, що Винниченко, голова українських комуністів, ствердив на місці, що порозуміння між українськими й російськими комуністами неможливе. Документи, які починає печатати орґан українських комуністів „Нова Доба", говорять надзвичайно багато. Коли тільки десята частина цього правдива, то річ ясна, що між українськими й російськими комуністами вже не може прийти до згоди — й що боротьба між ними мусить продовжатися до часу, коли одна з тих партій зовсім утратить силу на українській землі.

Третім фактом, не менше важним, хоч і зовсім иншої катеґорії, єсть те, що Галичане з'уміли виборoти собі перші прояви можливости визнання їх країни як окремого державного орґанізму так на заході, як і серед загалу українських політичних партій. Це заспокоїло їх побоювання що до залиття їх нещасливої країни наддніпрянським хаосом, в якім вони утратили свою знамениту стотисячну армію й багато найкращих працьовників. Сталося це в в імя і з причини союза наддніпрянських Українців з Поляками, про який тепер Наддніпрянці мають час роздумувати в польських таборах для інтернованих. Що цей союз так, а не інакше скінчиться, предсказували Ґаличане своїм наддніпрянським братам вже давно (гл. про це м. и. в моїх споминах „Рік на великій Україні"). Тепер рахунки гірко вирівняні — і можна зійтися.

Можна і треба. А треба не тільки з внутрішніх причин, бо ми ж оден нарід, але також з причин міжнародньої політики. Чужинці, навіть прихильно нам настроєні, не зрозуміють ніколи, чому маємо аж три українські правительства: наддніпрянське, галицьке і кубанське — з троякими місіями за кордоном. Це викликає у них враження хаосу, з яким вона анґажуватися не можуть. Прямо — бояться. Ще найбільше довіря показують вони малій Галичині. Але разураз підчеркують те, що вона — мала.

Отож тепер все дозріло до порозуміння. На якій плятформі? Вона теж ясна. Скомпромітовані люде самі положилися в могилу, біля якої ходить польський леґіонер на сторожі. Кістяків з могил часом витягають — але внутрішньої життєвої сили їм уже ніхто не може дати. Словом — тепер уже не треба вирішувати питання про верховну владу України й можна сотворити Всеукраїнський Національний Центр. Відносини так прояснилися, що треба вже тільки одної умови, щоби сотворити таку інституцію: менше балакучости.

А матер'яльних ресурсів також не треба боятися. На це є два способи: 1) Утворити цю інституцію там, де проживає найбільше Українців на еміґрації. 2) Обмежити число представників нпр. до 90; це матиме ще й той добрий наслідок, що праці тої інституції будуть більше змістовні. Бо, як відомо, чим більше яке тіло, тим менше воно спосібне до дійсної праці.

У декого є ще тільки одно побоювання: Чи представники політичних сил українського народа, зійшовшися при однім столі, зговоряться між собою. Одначе і на це єсть спосіб. Як відомо, галицькі рішаючі партії зговоряться між собою скоро, Кубанці теж уявляють собою державно-творчу групу, яка може опанувати свої внутрішні ріжниці поглядів. Остає наддніпрянська група, в якій доктринерський фанатизм розрісся найбуйніще. Одначе коли конґрес з'орґанізується на тій засаді, що порядок дня укладатиме колеґія, зложена з представників президій цих трьох груп, а кожда з них займатиме становище до даної справи як окрема курія, порозумівшися наперед в своїм нутрі, — тоді супроти скорого порозуміння в нутрі груп галицької й кубанської наддніпрянська група вже прямо з амбіції мусітиме обмежити своїх красномовців до тої міри, що конґрес буде можливий. Після всякої правдоподібности не возьмуть у нім участи тільки комуністи, хоч властиво при відповідно уложеній плятформі конґресу і вони моглиб

обіслати його: бо практика доказує їм, що лекше їм булоб боротися за свої прінціпи в українській некомуністичній державі, ніж у чужій комуністичній, де вони знайшлися в підполю. Чи здобудуться вони на відвагу, щоб витягнути консеквенцію зі свого становища, невідомо, але скорше ні. Всі инші українські політичні групи й течії можуть тепер порозумітися в цїли сотворення всеукраїнського національного центру. Колиб це й тепер не наступило, то провідники українських політичних груп виписалиб собі свідомстсо повної нездібности розуміння політики й становища українського народу. В часі, коли вороги наші переживають державну крізу, з якої рішучо не можуть вийти так, щоб задержали загарбані наші землі, — українські політичні сили мусять мати свій центр. А хто тепер не допустивби до сотворення його, той викине себе за скобки нашого публичного життя.

Віктор Піснячевський.

Tritum pertritum.

„Мелене й перемелене" — так властиво можно було би назвати попередню статтю нашого співробітника — О. Назарука. Та й нашу до купи. Тема стара, всім до зануди остогиднувша — про консолідацію національних українських сил. Річ проста для націй культурно і політично-вихованих. Але не лля нас. Поляки підчас большевицької небезпеки, Німці під час антантської. Французи й Анґлійці під час німецької, і навіть Росіяне впочатку війни найшли в собі остілько державного розуму, щоб запровадити „горожанський мир", припинити партійну гризню й збудувати єдиний фронт. Тілько не ми!...

А річ була елементарно простою й елементарно легкою до виконання.

Півтора року перед цим ми мріяли утворити за кордоном орґан, котрий би був „очима і вухами" нашого єдиного ще тоді національного уряду: а) для громадського контролю політичної і економічної роботи урядових агентів за кордоном; б) для пропаганди української ідеї на чужині; в) для здобуття фактичної підтримки серед чужинців активним борцям на Україні.

Помаленьку дочекались листопадової катастрофи. І нічого не зробили.

Тоді знов виникла думка утворить орґан національного об'єднання. Бо цього вимагали не тілько національні потреби, а й вся офіціяльна і неофіціяльна Европа, що покладала деякі надії на нас в майбутніх своїх санаціях. Так зконструювався „Національний союз". Його завданням було яко мога менше втручатись у внутрішню політику Наддніпрянщини або Галичини, яко мога дужче консолідувати національні сили для здобуття симпатії і реальної допомоги українській національній ідеї тут на чужині.

Не час зараз роз'ятрювати старі болячки, але мусимо пригадати, в інтересах істини, п. д-ру О. Назарукові, як він замісць того, щоб підтримати цю ідею, зконсолідувався з самими найгіршими елементами Наддніпрянщини та деким з російських большевиків — правих і лівих — і утворив „Ліґу віднови України", головною метою котрої було зруйнувати і без того слабенький ще „Національний союз".

Згинув цей останній, а за ним і ставша непотрібною „Ліґа віднови України". Бо „Мавр зробив своє діло!..." Зник і Черемісов, отримавши через „Ліґу віднови" у декого тисячі долярів, а потім неменшу суму в Берліні у Коппа за свою роботу.

Та не зникла ідея консолідації національних сил. І в середині літа знов робиться спроба перетворити її в життя хоч би для безпосереднього представництва України в „Союзі Народів". Знов conditio sine qua non орґанізації, на цей раз уже загально-національної, об'єднуючої увесь український нарід і в метрополії, і „в разсєянії", ставиться повне невтручання у внутрішні справи тої чи иншої ділянки нашого многострадального народу, бо це неможна робити, сидючи спокійно на еміґрації, і широка культурна робота — аґітаційна

головним чином, тут на чужині. Бо роботи був край непочатий. І ту ініціятіву підтримали навіть Галичане, ес-еси і ес-деки. Але через деякий час наступило нове фіаско.

Назарук неправду каже, що галицькі партії вийшли із орґанізаційного комітету через те тільки, щоб не давати навіть — тіні підозріння, що ми можемо коли небуь визнати ті торги в справі Галичини, які явно і таємно переводило з Поляками правительство Петлюри. Фактично приводом до зруйнування Галичанами національного конґресу було те, що й ранійш, коли вони зруйнували Національний союз — провокація чужинців: „сорока на хвості принесла“ якомусь галицькому „міністрові“, що Галичане зруйнують галицьку справу, коли... ввійдуть для отої загальнонаціональної роботи в одну орґанізацію з Наддніпрянцями, Кубанцями та представниками українських кольоній. Як багато вже раз траплялося з Галичанами, загально-національні інтереси були принесені в жертву навіть не міражові інтересів невеликого кутика України; а просто наївні галицькі політики, кажучи вульгарно, — сіли в чергову, уготовану їм національними ворогами, калюжу.

Тепер знов п. О. Назарук кличе до „горожанського замирення“. Ми раді чути його голос. Бо він знов підтверджує живучість тої ідеї, яку ми пропаґуємо майже півтора року. Але як Галичанин, він починає свій танець від старої грубки — від Петлюри!...

Забігши „наперед батька в пекло“ (інтернування всієї наддніпрянської армії) він думає, що тільки особа Петлюри заважала сконсолідуватись усім українським силам. Другим рівноважним фактом він рахує „откровенія“ Винниченка в „Новій Добі“ про злочинство большевиків.

Але варто п. Назарукові розгорнути хоч би річник „Волі“, ми вже не кажемо про иншу пресу, щоб переконатися, що тим „откровеніям“ мідний гріш ціна. Того, що робили і роблять на Вкраїні большевики, міг не знати тільки дурний та сліпий. Винниченко про всі злочинства їх добре знав. Але з властивою йому впертіст'ю думав, що большевики будуть дурніші за нього і в тяжку хвилину без бою здадуть йому насижене місце влади... Чого як раз на ділі і не сталося. Поворот Винниченка до національної справи не буде мати ніякого значіння до того часу, поки він не скине шор персональної політики, з за котрих він втратив загально-національні перспективи.

Третій „факт“ п. Назарука звучить трохи гумористично. Галичане, пише він, з'уміли вибороти собі перші прояви можливости (чому так обережно? В. П.) визнання їх країни, як окремого державного орґанізму так на заході Европи, як і серед загалу українських політичних партій“... Де, коли, у кого?!?... Запитаємо від себе. Що ж до українських партій Наддніпрянщини, то про свою „незаінтересованість“ в галицьких справах говорять всі так ненависні Галичанам дипльоматичні акти Петлюри. Але з якого часу Галичане перемінили свій „гнів на милость“, з якого часу вони стали антисоборянами і навіть „Петлюрівцями“?

І ще один lapsus calami О. Назарука. Посилаючись на власний авторітет („оружіє обоюдуостроє!“), автор заявляє, що Петрушевич утратив свою „знамениту стотисячну армію й багато найкращих працьовників„ в „наддніпрянськім хаосі“, завдяки союзу наддніпрянських Українців з Поляками“. На протязі трьох останніх місяців (вересень, жовтень і листопад 1919. р.) автор цих рядків теж пробув в Камянці і мав змогу переконатися, що ця заява п. О. Назарука, як і багато дечого з того, що він написав в своїх талановитих фел'єтонах „Рік на Великій Україні“, прикрашена, делікатно кажучи, суб'єктівизмом.

Коли вживати персональних розрахунків д-ра О. Н., то мусимо зазначити, що галицька армія загинула не тоді, коли через польського старшину Чарноцького Петлюра вів переговори з Пілсудським, а ще тоді, коли на чолі Галичан став Петрушевич — людина надзвичайно здатна для президентури в мирні часи, але абсолютна непригожа для ролі диктатора в часи великої революції, людина в такій же мірі об'єднуюча всі плюси і мінуси галицької інтеліґенщини, як Петлюра — наддніпрянської. Для тих, хто національну політику будує на персональних відносинах Івана Івановича з Іваном Нікіфоровічом, „рахунки ніколи не бу-

дуть вирівняні". І ще довго не прийде час для „горожанського миру", для національної згоди. Бо на Петлюру завсігди найдеться Петрушевич. На Винниченко ще хто небудь. Трагедія Камянецька 1919 р. як раз будувалось на боротьбі цих двох „героїв", з котрими Европа найменьше рахується, а ми придаємо їм занадто велике значіння. Її цікавив і цікавить тільки голос нації.

Після трьох невдалих спроб утворити з еміґрантського шумовиння такий голос, навряд чи удасться і четверта. Боїмось, що стара криловська приказка — „ а вы, друзья, как ни садитесь, все в музыканты не годитесь" — знайде собі й тут місце. Бо в кожний момент знайдуться головотяпи, що спробують на чужині творить національну владу, і тоді одні згадають Петлюру, а инші Петрушевича, а там вже почнеться „казочка про білого бичка! . . " Це неуміння вилізти з особистих шор, подивитись в національне майбутнє над головами окремих людей відштовхнуло від загальної праці й тих черноземних Кубанців, котрим такі запашні фіміами возкурив наш ш. співробітник.

Пишемо ці рядки „не в суд і во осужденіе", не для знищення п. д-ра О. Назарука, з котрим ми старі і давні товариші по роботі, а для об'єктивного вияснення надзвичайно важної і болючої зараз справи.

І. Ш.

Листи з України.

І.

Ad casam!

(З бльокноту полоненого.)

— Що вже ми натерпілись по всіх цих полонах? Кожен може розказати цілу історію своїх 5-и або й 6-и літ неволі у австрійських таборах, на вільних працях, по примусових работах у Тіролю, і нарешті безнадійної неволі на острові Азінаро, біля Сардинії.

Одправлялися вже партії з острова до Денікіна, до большевиків. Тільки чогось до Петлюри не пускали . .

Таки дочекалися й ми, що поїдемо „ad casam", до дому, до рідних хат.

Не день, не два сиділи ми у Австрії у Лебрінгу, чекаючи, коли то нас повезуть далі.

До дому тяжче поїхати, ніж до якого небудь війська.

Одібрали від нас тих, що зголосилися їхати до Чехії, до війська галицького. Багато туди зголосилося Галичан, бо то їхалося на щось певне, де не треба рискувати. Там вже про все начальство подбає. А до дому-то там вже сам собі думай. Бо там і війна, і грабіжі, і мобілізації; а чи цілі хати, чи живі ті, до кого їдеш.

Ну, Наддніпрянці, ті одчаянійші від Галичан, от і не зголосилися до Чехії, де все полагоджено, а таки рішили: „На Вкраїну". Лише 5 Галичан пристали до нас, а чоловік триста поїхали до Чехії таки! . . . Випроводили ми їх, і ще сумнійше стало у таборі. Ну таки й ми виїхали. Не багато нас було — 65 чоловік. Скоро ще менше стало. Бо страшно таки їхати — так, хто зна куди. Лишилося по станціях кілька чоловік. Побоялися міняти відоме на невідоме.

Упхалися у 3 вагони з річами, магазином (спасибі Українському Червоному Хрестові — дав харчів на дорогу), з декораціями, шо ще на острові поробили, з оркестром (інструменти теж поробили на Азінаро); і рушили 9-го вересня 1920-го року, щоб їхати ad casam на Вкраїну . . .

Горами, тунелями, річними долинами, чомусь через Горішню Австрію їхав наш транспорт. Иноді на стаціях давали обід або вечерю, а то й свої харчі роздавали. Або продавали одежу, черевики; купували яблук, хліба; то що.

Добре наїздившися Тирольськими горами, де бував вже дехто на роботах, добралися за 2 дні до чеської границі Сумарова.

Там перегрузилися вже у 2 вагони і поїхали далі.

У Чехії порядок.

Їсти давали у кухнях станційних. Та й потяги добре ходять.

Одне тільки налякало нас. Чогось повезли нас не на схід, а на північ. І завезли до Рейхенберґу, де є табор Українців. Ну, думаєм, вскочили. Насидимося ще й у цьому таборі. Але непорозуміння з'ясувалося, і ми поїхали як раз тоюж дорогою до Іґлави, з якої виїхали, а звідти повернулись на південь і схід.

Трохи побоювалися, що як їхатимем через Коломию, то змобілізує Омельянович-Павленко. А другі раділи, що доберуться до рідного війська.

Але не довелося їхати на Коломию. Так вже нам судилося, щоб не прямими дорогами вертати до дому, а все кружляти; мабуть, щоб ми ґеоґрафію добре взнали. Правда, що возили нас красивими місцями: все гори, ліси: то Тіроль, то Татри, то Карпати. Але що гори!

Густенька каша — та не наша. Нам би рідні степи побачити!

Трохи одпочили наші очі у Словаччині. І мова на нашу скидається, і хатки біленькі, і гори далеко.

За тиждень допхалися до румунського кордону.

На Коломию не поїхали, бо десь там „під Польщею“ не ходять по якійсь колеї потяги. Отже нема сполучення. Тому в Кирилігаці звернули до Румунії, загубивши серед раптової перегрузки двох товаришів.

Про Румунію ми наслухалися багато чого, але не на користь цій державі, і тому (ми й так трохи були залякані всим, що стілько років було з нами) не дуже були спокійні за свою долю. „А як интернують? А як одберуть річі? А як далі не пустять? Проте на кордоні у Гальмі все обійшлося добре. Огляд річей хоч і був, але поверховий. Заночувати довелося під одкритим небом, і це поліпшило загальний настрій, бо відчулося, що ми вже не в західній упорядкованій країні, а у східній. Довелося й вечерю самим варити з нашої картоплі.

17. почалося наша подорож по Румунії.

Одні тілько декорації, які ми везли для якої небудь української інституції, довелося обдерти з рамок.

Їдем двома класними вагонами. Тому дуже тісно і незручно. Три ранки сонце сходило з ліва і заходило з права від потягу. Степи, воли, журавлі криниць радують око, нагадуючи рідні степи України, до яких линуть думки кожного з нас.

Нарешті сонцю набридло сходити з ліва від нас, з поза синіючих Карпат, і починаючи від Плоєшт, воно почало сходити праворуч, а ховатися за тіж таки Карпати, які ми обїздим...

А порядку на потягах румунських таки не видно. Натерпілися ми і тісноти, бо до нас пхали цівільних робітників, правда наших братів закарпатських —Українців. Їхали і так, без спеціальних вагонів, де хто може.

А у Плоєштах трапилася пригода.

Вже не раз траплялося, що де-хто з транспорту лишався ненароком, пішовши зі станції щось купити; а тоді доганяв знов. Навіть ті, що лишилися у Чехії, перейшли якось кукурузами румунську границю, а тоді догнали нас.

Така пригода трапилася і нам чотирьом. Пішли у місто по кавуни, по хліб, по сало, та й так оглянуть людей, себе показать. А потяг замість 3-ої години пішов з транспортом о 1-ій. Пішли до начальника станції, „шефула“ по їхньому. По німецькі, французькі і італянські пояснили йому, в чім справа.

Не знаю вже, чи зрозумів він нас, чи ні, а каже: або білети беріть і доганяйте курьерським, або йдіть до чеського консула. У нас грошей на білети звичайно не було. От і пішли до „Чеха“.

Він приняв нас дуже гостинно, чаю дав і повів знов на станцію, білети взяв на півціни, ще й грошей давав на дорогу; та ми не взяли, а за ласку дякували.

Доганяли довго, бо нігде докладно не могли довідатися, чи пройшов вже потяг з нашими вагонами, чи ні.

То такі порядки на станціях. А їхали на даху, бо так багато в Румунії їздить. По дахах і кондуктори ходять, і білети провіряють!... З даху оглядали

станції, чи не видко де наших. Так і дігнали. Вони їхали товаровим, і то помалу, як волами!... До Чернівців приїхали ввечорі 23-го вересня і заночували там. Серце радіє. Чути рідну мову. Око тішиться вишитими сорочками Буковинок. Де кому, то вже й не спиться і не їсться, бо навпростець до рідних сел, до Камянця. верст 50—60. Ну не можна від транспорту відлучитися.

Добралися до бувшої границі — Новоселиці і побачили вагони з написами — „Україна". Пересіли у ці вагони, рідні по устрою, і по назві, і їхали до Атак, звідти за Дністром побачили рідну землю, рідні села. Хто то там панує? Чули ми, що там тепер як раз ідуть бої, що наступає українське військо. Чи ж пустять туди, за Дністер Румуни? Лежимо і, як зачаровані, дивимося з гори на той бік. Хто у Могилеві? Чи большевики, чи Українці? Невідомо. Чекаєм кінця переговорів з Румунами. Хоч би на беріг піти. Не пускають... Ну от! Поїхав наш комендант транспорту на той бік. Але що це? Вистріл... знов... залп. Може там почався бій? Слухаєм, затаївши дух. Нічого не чути...

Через 2 години вернувся наш комендант. У Могилеві большевики, і згожуються перепустити нас.

А стріляли на нього, на нашого коменданта: один раз з того боку, а тоді залпом Румуни. Ну й привітання!

Стали збіратися. Поскладали річі на фіру, але що дороги тут майже рідні, то фіра вивернулася, і всі інструменти нашого оркестра побилися на тріски.

Але тепер не до того. На березі ревізія речей досить уважна. Але знов нічого не забрали. Почалася переправа.

Сонце золотить останніми промінями церкви Могилева. На тім березі видно юрбу людей: військо, червоний прапорець і блищать сурми військового оркестру. Переправлялися трьома човнами, з яких посередині Дністра доводилося черпати воду. А роскішний міст лежить у руїнах.

От перший човен пристав до того берега — „до нашої, не своєї землі". Заграв оркестр...

Переправлялися по 2—3 чоловіки, аж до вечера. От і на рідній землі. Дали нам дві фіри (краще сказати — три, але одна зараз же зломилася), і з музикою і з військом ми рушили вечеряти.

Вечеря у „совѣтськой столовой" була добра. Комендант Могилева у червоній шапці з п'ятикутньою зіркою поздоровив наз з приїздом: — Ну, вотъ вы і в Россіи!... А як же „Украïнская Советская" і т. далі?

Ну, наше діло мовчати. Після вечері чай з чорним, як смола, хлібом. (Це вже не Лебрінгська булка!) і цукерками замість цукру.

От і Україна! „Країна цукру і хліба!"

На ніч нас одвели до бувшої ґімназії, тепер пустки. А один щасливий пішов до дому, бо він сам з Могилева. Щасливий, спатиме вдома!

II.

Глухами селами.

Подорож з Могилева до Камянця почалася 27-го вересня.

Весь транспорт інвалідів мав їхати далі на Жмеринку потягом, але це здавалося дуже проблематичним, бо, по чуткам, Бар був занятий Українцями.

От же ми, 6 чоловік з Поділля, рішилися відлучитися від транспорту, та їхати до дому на свій страх і риск підводами, для чого і здобули відповідне посвідчення від Могилевського ревкому.

Цікаво було поглянути на цей ревком. Обшарпані, обдерті люде. Три Жидівочки. Один військовий з зіркою на капелюсі і дуже орігінальним профілем. Писав посвідку якийсь добродій у білих штанях і калошах на босу ногу. Порізавши аркуш паперу (якійсь старий бланк) на безліч клаптиків, як візітна картка завбільшки, він довго плював і хукав на штемпель; нарешті прибив його, і получився ледви помітний нарис, себ то, утворився „бланк". Написавши від руки наші призвища, він узявся знімати копію, але на наше лихо захотів закурити. Згорнуши з ґазетного паперу цигарку, він витяг губку, кремінь і кресало і почав кресати вогонь. Це тяглося довго, і я злякавшись, що ми не виїдем до завтра, клацнув йому запальничкою, що викликало кілька недовірливих поглядів.

З ревкому подалися до міліції, де начальник „оної“, явно семітського походження, дав нам дві фіри, запряжені волами, і ми з шиком поїхали безлюдними вулицями Могилева...

Степи, поля, роскіш моя! З гори на гору помалу йдуть воли, а в нас аж тремтить від радощів, що ми рушили далі

Цікаво, що навіть у тих селах, де ще не було українського війська, вже були українські накази про мобілізацію, і новобранці йшли до призивних пунктів!

Невеселе враження зробила на мене ця подорож. Руїна, безвладдя і страшне бажання хоч якого небудь спокою. З другого боку селянство багато чому навчилося, багато що позгадувало. Горілку женуть самі, і таку, що не уступить добрій „сливовиці“. Всі розводять табак і вміло ходять біля нього. Сірники замінено губкою і кресалом. Багато розводять коноплі. Фарби для ниток готують самі, як наприклад чорну з лупини волоських горіхів і жовту з дерева береки, рожеву з коріння болиголову, і т. д.

Де хто палить для освітлення тріски. Але здебільше каганці з нафтою чи олією.

На другий день їхали добре. Раз переміпили фіру, знов на волову, і добралися до К. Тут і почалися наші невдачі. Це містечко було б е з в л а д и.

На передодні міліція, здобуваючи підводу, вбила селянина, а вже недалеко „петлюрівці“, от же староста „забіг у безвісти“, міліція теж розбіглася. З горя, що нема підводи, ми заночували, а на другий день добули таки підводу і досить оріґінально.

Пробували наняти за сіль. Ніхто не хоче, бо боїться бути зареквізованим і одправитися мандрувати з обозом на місяць, а то й на два. Пробували шукати „комітет“ — він же і староста. Але його ніхто не слухав.

От же ми стояли при дорозі у роспачі. Коли це йдуть красноармейці. Один верхи, босий, двоє з винтовками і в шинелях, але без верхньої одежі, лише у спідніх, і ще двоє босі і у якімсь лахміттю.

Їх полк вирубали петлюрівці у пень; а вони якось втікли. З'ясували ми їм свою пригоду.

— „Какъ нѣтъ подводи? Ми вам, товарищі, достанем!“ І справді першу ж підводу зупинили і, помянувши родителів, звеліли везти нас.

Поїхали.

Доїхали до містечка В. Обози і військо. Штаб. Нам провірили документи, але підводи не дали. Отже ми рішили йти далі пішки. До того ж одному з наших до рідного села лишалося 15 верстов.

Заночували у дуже гостинних хозяїв осторонь від дороги, де росташувалося військо, і ранесенько залишили шосе і пішли навпростець. По селах нас не спиняли.

Аж ось у лісі чуєм:

—Товаріщі, куда путь держите?

Пояснили куди. Це була „застава“, кулемет і десяток красноармейців, тіпічних кацапів у дивовижних шапках конічної форми, з наушниками і здоровенною червоною зіркою на переді.

Закурили, поговорили про Італію, Австрію, і рушили далі. У найближчому селі довідалися, що далі вже н е м а н і к о г о: отже фронт остався позаду...

Трудно описати, що робилося в душі нашого товариша С., який через 7 літ розлуки наближався до рідної хати.

Підчас розмов на ночлігах не раз чули оповідання про те, що „от вернувся чоловік, а жінка тиждень перед тим заміж пішла, що то плачу було!“ або „вернувся, а вдома нікого: всіх тиф уклав, а хату спалили. А на останньому начлізі він зустрів молодицю з свого села, яка казала, що його жінка вмерла. Бідний С. не спав всю ніч і сьогодня всю дорогу мовчав...

Але рідні, знайомі околиці розвеселили його.

— У цей яр колись я впав, як малим овечки пас!..

— А тут ми з хлопцями гриби збирали...

Перейшли яр.

— От і моє село!..

Пішли далі. Вже вечоріє.

— Ці вишні я сам садив, а перелаз сам будував!

— А це джерело. Яка вода з нього йде!..

Ось і хата, і подвірря.

Біля стодоли порається жіноча постать.

Ми відстали, а Петро пішов вперед.

— Добривечір!..

— Петре!..,

А далі жінка в плач:

— І не снилося ж мені, і не думала ж я, що ти вернешся! А все чекала, не віддавалася!..

Ну, й нам стало весело за товариша.

Посходилися брати, родичі. Радість!..

А приняли ж нас!

І самогонка, і печене, і жарене, і варене!..

Виспалися і, щиро попрощавшися, рушили далі підводою.

Перша наша зустріч з українським розїздом була у слідуючім селі. Це були терські козаки. Вони проглянули наші документи і допомогли проїхати далі.

До вечора добралися до містечка Я., де міліція завела нас до хат на „квартіру і довольствіє", а завтра обіцяли дати кінську фіру.

Сидимо біля хати і лупимо кукурузу, а хазяї оповідють про горе, про дорожнечу, про безладдя і безвладдя:

— Нема гірше, як при битім шляху. І ті ідуть і граблять; і ті ідуть, беруть, що хотять. А скілька вже їх перебуло: і Австрійці, і петлюрівці, і большевики, і денікінці, і знов якісь тютюнники, і знов петлюрівці, і знов большевики. І то кожному дай!

А тоді додається пошепки:

— Ці большевики нічого собі; аби не комуна. Та ще те зле, що вся власть у Жидів Все їм давай: і хліба, і сала, і горіхів, і меду — чиста панщина!..

Повечеряли. Хліб, молоко, мамалига, огірки.

Уклалися на кукурузі і, любуючися рідними зірками, поснули.

На другий день ми були вже в Камянці.

Янко Купала.

Ти прийди.

(Переспів з білоруського Олексія Яремченко.)

Ти прийди весною,
Квіткою прийди;
Зацвіти чарівною красою,
Думку розбуди...

Ти прийди у літку,
Колосом прийди;
Жнив піснями ти у літку
Думку золоти...

Ти прийди зімою,
Сонечком прийди;
Казок дивною красою
Думку розбуди.

Ти прийди у осінь,
Зіркою прийди;
В світ далекий з шумом сосен
Думку поведи.

Ти прийди до мене на могилу,
Квіткою прийди, —
І вербу смутну, журливу
На могилі посади...
Ти прийди...

Петро Північний.

Антропофаґ.

(З циклу оповідань „Хілоки“).

Лекція щойно скінчилась. Я зовсім не популярний професор, а звичайний пріват-доцент і мої виклади не входять в обов'язкові предмети. Я читаю по антропольоґії, і це спеціяльне питання цікавить лише десяток — півтора слухачів. Проте мої студенти приходять на лекції не за для посвідчення, не тому, що „треба“ слухати, але завдяки бажанню довідатись, що каже наука про людину, її походження, звичаї, залишки інстінктів, про взаємну рідність людських племен, їх культуру, про зміни в людському тілі та череці від того чи иншого роду праці.

Мої слухачі досить захоплюються тим, що я їм викладаю, і сьогодня, як і звичайно, затримали мене, розпитуючи про ріжні речі. Мені це до вподоби, все одно я нікуди не поспішаю: я читаю від чотирьох до шости, а залишатись ввечері вдома я чогось не люблю. Мені там не працюється, я здебільше прохожуюсь з кабінета в їдальню та щось собі міркую. Крім цих двох хат в мене є ще спальня та кухня, але в спальні я буваю лише вночі, а в кухню давно вже не заглядав.

Що-ранку туда приходить стара Палажка, приносить з собою булки та вершки і ставить самовар. В дві годині вона накриває в їдальні обід, а годин в дев'ять я вечеряю холодним мясом, шинкою, консервами, всім, що приготує в буфеті перед тим, як піти до дому, стара служниця, зап'ю вином, погуляю з їдальні в кабінет і навпаки, почитаю трохи й лягаю спати.

До вечері я завше залишаюсь працювати в універсітеті, але сьогодня щось мені і тут не хочеться братись за роботу. Як природник, я мушу гадати, що Палажка на старості щось не так приготувала на обід; але дізнатися привід не досить, щоби вилікуватись, і я не можу присилувати себе до праці. Я почуваю якийсь сум, тугу і через щось згадуються мені мої студентські роки. Тому сів я з нудьги порозмовляти з собою, чого зі мною ще досі не було, а я вже чимало жию на світі.

Як що казати правду, то і з иншими я ніколи в життю не розмовляв по души. Залишившись сиротою зовсім маленьким хлопчиком, вихований в доброго, але бідного і самітнього дядька, я ніколи не був дуже жвавим. Отже, коли я скінчив поганеньку повітову ґімназію і опинився сам-один у великому місті, я ще більше замкнувся в собі і вже цілком все переживав сам.

В ті часи я був соромливий і нерішучий. Коли я подавав прохання до універсітету, я був майже певний, що мені через щось відмовлять, я не вірив, що мені дозволять одягнути студентську тужурку з блискучими ґудзиками, таку саму, як була одягнена на кожному з цих червонощоких, певних в собі паничиках, які весело регочучи та голосно балакаючи прохожувались по корідорах.

Але це передчуття не справдилось і я звик до універсітету і навіть зжився з ним, полюбив і товщенні старовинні мури, і широкі шумливі корідори, і світлі великі авдиторії, і низькі душні стелі лабораторий і повні книжок, кістяків, малюнків, пляшочок, ріжних моделей та куряві кабінети.

Богато часу проводив я тут, весь свій вільний час, а його в мене було чимало. Я не давав уроків з того менту, як перші спроби скінчились невдачою, завдяки моєї соромливости; для праці в часописах я був занадто млявий, не досить енерґійний; хоч я і богато займався мовами і гарно розбирав поряні професорами праці по французські та німецькі, але я не перекладав нічого для друку, боячись наробити помилок. А чим ще міг заробити двадцять років тому студент — природник?...

Тому я їстнував на одержуємі від дядька копійки, урізуючи де міг, відмовляючи собі в богатьох річах. Я мешкав на холодному горіщі низенького будиночка край міста, не беручи співучасти навіть в невеличких бесідах та піяцтвах, котрими бідні студенти звичайно намагаються оздобити своє животіння, роблячи решту часу ще більш гнітючим.

Соромлячись свойого подертого дешевого вбрання, а не любив прохожуватись без потреби по вулицях, дивлячись на стрічних або заглядаючи у вікна крамниць, де все було мені задорого. Соромливість не дозволяла мені відповідати на жарти моїх сусідок цокотуній швейок і вони потроху зовсім облишили в спокію похмурого блідого студента.

Я був дуже мовчазний та похмурий, бо соромився своєї бідности, непристосованности, провінціяльности. Мені шкода було дяді, соромно брати в нього гроші, які він відривав від своєї маленької пенсії, але разом з тим я не міг відмовитись від дядькової допомоги, бо я хотів учитися.

І я вчився: — з авдіторії я переходив до кабінету, з одної лябараторії до другої. Снідав я десь на лутці вікна сухим хлібом, рідко з салом або з трохи підозрілою, проте дешевою, ковбасою, а далі знову улаштовувався десь слухати лекцію. Коли ж була вільна година, я сідав у бібліотеці і так доки не зачиняли універсітета. Тоді йшов я до Публічної Бібліотеки, проковтнувши по дорозі щось горяче, як що голод починав мене занадто турбувати.

Повернувшись ввечері до дому, я пив у сутінках при світлі вуличного лихтаря, що знаходився недалеко мойого вікна, рідкий несолодкий чай, розмочуючи в ньому хліб, і згадував прочитане. Потім я запалював маленьку ґасову лямпу, виймав свій зшиток, продивлявся його та доповняв записане. Я був занадто бідний, щоби вчитись по книжках, і читав підручники лише в бібліотеці.

Проте я вчився дуже гарно: вже на другому курсі я одержав стипендію, а по скінченню залишився при універсітеті. Був я два роки за кордоном, повернувся і склав дисертацію на доктора зоольоґії, а потім написав книжку про людоїдів, яка принесла мені пріват-доцентуру та прізвище „артопофаґ", бо я ще й тоді рахувався мізантропом.

Довго бідував я, але нарешті зібрав кошти і зробив трьохрічну подорож по богатьох країнах південої півкулі. Мій щоденик та статті по спеціяльних питаннях викликали рух серед закордонних антропольоґів та етноґрафів. Виникло питання про професорську катедру для мене, але в Петербурзі подивились неприхильно на окрему катедру по вузько спеціяльному викладу для провінціяльного універсітета.

До того ж і моя особа далеко не у всіх викликає співчуття: „начальству" не до вподоби, що я тримаюсь в сторінці, неначе почуваю свою незалежність; колеґи заздрять мені, мають мене в той же час за божевільного, блазня, фанатика, вірного своій думці про нікчемність людської культури, філософом старих часів, який на все хоче дивитися з точки зору своєї, далеко ще не розвинувшоїся і неповної науки.

Проте особистих ворогів я не маю, бо ніколи не брав участи в ріжних інтріґах, ніколи нікому не робив нічого злого і взагалі не втручався в чужі справи. Але може люде це і вважають першою ознакою божевілля, бо вони скрізь люблять совати ніс...

Наукова карєра моя зупинилась і певно далі не посунеться; особливо з того менту, як в одному з французських журналів з'явились такі мої радки: „...так, вбиваючи на війні живих і здорових, оживляючи хорих та вмираючих, гублячи нерви і здоровля жінок, завдяки небажанню мати дітей, отруючи орґанізм свій та нащадків отрутами алкоголю, нікотіну, хороб, брудом села та зіпсутим повітрям міста, нехтуючи ґіґієною превентівною та лікуючи здебільша post-factum, животіє культурна частина Homo Sapiens, швидко ідучи до загибелі. Коли в найближчі століття не вигадають чогось надзвичайного, якоїсь панацеї алхіміків, не сотворять homunculus'а, не оздоровлять крови своєї другими расами, то европейсько-культурна частина виродиться, загине, а за нею підуть і дикуни, що досі живють ближче до природи.

„Проте, як що їм пощастить залишитись на світі, маю надію, вони дійдуть згодом до власної культури, більше згідної з непорушними законами природи, ніж культура хрістіянська, що бажає утворити „людину" шляхом нехтування всього „звірячого": — людина є їстота, що може розвиватись лише в товаристві — ідеал хрістіянства монашество, пустельництво і їстота мусить їсти — ідеал „ізнурення плоті", аскетізм, піст і звірі плодяться — ціломудріє; людина є на-

щадок поліґамних малп і має безперечний нахил продовжувати такий склад родини — в крайньому разі дозволяється моноґамія; нарешті, ображений звір використовує всі засоби оборони — „коли тебе вдарять по лівій щоці, підстав праву . . .“

Зараз я обмірковую і збираю матеріял для нового досліду, що до європейської культури, її звязку з дикунською та про залишок інстінктів. Я повторюю псіхолоґію, читаю записки лікарів про божевільних, роздивляюсь випадки атавізму. На цих днях я гадаю перевірити свої книжні, кабінетні висновки на живих прикладах.

* * *

Коли я писав перші аркуші, осінній дощ невпинно лився з сірого холодного неба, а зараз ніжний весняний вітер переносить легку пильцу з одного дерева на друге і теплі ясні ночі кличуть котів і кішок на побачення . . .

Давно вже я не залишався по вечерах на самоті в моєму кабінетові, але за останій час зібралась така сила матеріялу і висновки такі непевні, що я мушу спокійно усістися і старанно перевірити їх на папері, бо в голові думки занадто плутаються. Тому я знову повернувся в цю хату, де я звик працювати.

Це маленька кімнатка з низькою, важкою, душною стелею, з одним вікном, схованим в глибокій амбразурі, з кам'яною підлогою, що гучно віддає мої кроки, коли я хожу взад та вперед, з кутка, де стоїть під чорним простирадлом кістяк Негра, в протилежний з шкляною шафою, в якій містяться черепи ріжних розмірів та форм.

Все мені тут гарно знайоме, близьке, рідне; все, все від поличок з безліччу товстих книжок та альбомів з фотоґрафіями, зробленими здебільше мною в усіх частинах світа, до повного куряви повітря, що тхне малайськими головами — муміями, бразільскими ціпивками, афріканськими запасками — „поясами сорому“ та кістками . . . Кожна річ тут мною придбана, куплена, або вимінена і привезена з подорожі.

Не даремно до останього часу ця хатка була цілим світом для мене і я жив тут більше ніж вдома. Годинами сидів я тут над ріжними черепами або антропольоґічними журналами, а коли дим від моїх циґарок збірався цілою хмарою і все важче ставало розібрати крізь цю імлу визерунок на палицях старшин Полінезії, що висіли на стінці, тоді я підводився, росчиняв вікно, спирався на широку мармурову лутку і слухав, як живе велике місто, дивився на безліч його вогней.

Потім я запалював, замісць білої блискучої електрики, мягкий блакитний вогник ґазу і в його ріжному світлі вся хата з кістками та книжками приймала вигляд середньовічного кабінета алхіміка. А я сідав як мога глибше в шкіряне зручне крісло і міркував.

Я думав про „завоювання культури“, про те, скільки разів людство посувалось вперед, скільки разів відворочувало, руйнуючи здобутки батьків і дідів, як товклось на одному місці; уявляв собі, скільки загинуло видатних людей, як юрба затоптувала в багно ідеї одиниць; згадував, як довго чекали свойого визнання ріжні наукові ідеї та свого вжитку всякі винаходи і як легко росповсюджувались забобони . . .

Ні! людина не дуже розвинулась! Що правда і час, за який з пітекантропа виробилась сучасна людина, зовсім непомітний в історії життя на землі; але всеж той европець, що летить з колосальною швидкістью під хмарами на найновіщому аеропляні, є в душі дуже близький до дикуна, того самісінького неписьменного дикуна, що блукає голим по звірячих стежках саван та первісних лісів Африки, шукаючи здобичі, що підколює близьких своїх отруєними стрілами, що краде чужих жінок . . .

Ми богато ще маємо від того дикуна, починаючи від його моралі добра і зла, яка в невблаганно суворій формі проведена в життя при розділі всіх істот та рослин на корисних та шкодливих, кінчаючи засобами зробити тіло своє красивіщим, принаднііцим для очей. Европейці з Тулузи, як і Південно — Американські дикуни, нівечать бінтами голови своїх немовляток, щоби дати їм „правильну“ продовгвасту форму.

Вчений мусить в першу чергу досконально розвідати ті приклади, що сам йдуть на очі. Тому я і вирішив почати свою розвідку з жінок: чоловік-самець по своїм устрію, вдачі завше був елементом активним, піонерським, авантуристичним по всіх царинах; не даремно з самого свого появлення на щаблях драбини животного королівства він завше мусить шукати і знайти більш-менш спокійно чекаючу самицю. В протилежність цьому жінка є елємент більш пасівний, сталий, консервативний і тому вона краще зберегла дикунську нездібність послідовної думки та заховала більше інстінктів.

Перше, в звязку з однаковою освітою обох полів, все більше зникає і зменшується трохи не з кожним роком; гарно чи погано друге, це спірне питання; на мій погляд краще виправляти інстінкти ніж нищити їх, бо природа зуміє помститься за зневагу, коли не на нас, то на дітях наших.

Такі були мої спостереження, коли я вперше після своєї подорожі знову виніс своє знання з кабінетів універсітету, звернувся до життя, щоби воно підтвердило мої висновки. Куди мусів я йти? Я не міг звернутись до колеґи-професора і сказати: „Введи мене в свою родину, бо мені треба упевнитись, що жінка дикуна подібна по звичках на твою дружину“. А на хитрощі, дипльоматію, я не здібний: занадто далеко від суспільства я жив досі. І я обрав для першої спроби те місце, де найлегше познайомитись — вулицю.

Об'єктом мойого досвіду зробилась молоденька гарно вбрана панночка з надприродно красивим обличчям. Я не вважав мою панночку типом всього жіноцтва — це був лиш один з богатьох листів букової гіляки культури — але я мав намір ознайомитись потім і з другими жінками. Дивна річ, але досі я зовсім не знав жінок. Звичайно я зустрічався з ними в часи подорожей та етноґрафичних проходок, мені доводилось розмовляти з ним в крамницях чи навіть вдома з служницею, але я не звертався до них як до жінок. Всі люде були для мене одного невтрального полу, чи краще я не мав полу, бо антропольоґічна ріжниця між жінкою та чоловіком занадто велика.

Колись, дуже давно, ще в ґімназії, я був потайки закоханий, але, завдяки моїй соромливости ніхто, навіть моя кохана, про це ніколи не довідався. Згодом кілько десятків ночей я провів без сна, кусаючи руки і сумуючи, але це продовжувалось чотирі чи п'ять років, а потім зникло. Мабуть тому, що я ніколи не міг подолати своєї боязковости та сорому; як би це трапилось лише один раз і тоді вже мені було б важче, як що не неможливо, витримати спокусу.

Через це все я й досі не знаю напевно, коли я почував себе гірше: чи тоді як я, не володіючи зброєю, вступив в країну страшних людоїдів ньям-ньям, на чолі двадцяти Негрів, чи тепер, коли я вперше в життю забалакав з жінкою-самкой. Але тепер, як і тоді, я лише виконував обов'язок ученого, а в подібних випадках я вмію володіти собою.

Лабораторією ми обрали, по взаємній згоді, найблищий невеликий склеп; що правда, довелось пити вино і музика заважала балакати, але я задовольнявся тим, що мій об'єкт почуває себе цілком в своїй атмосфері, а це було мені найголовніще: до Негрів, Полінезійців, Патагонців я придивлявся теж у рідних звичних обставинах.

Так в склепі панночка почувала себе дуже гарно і, здавалось, моя мовчазність її зовсім не лякала. Проте мене богато що цікавило, мені треба було побалакати з нею, довідатись про її звички, увійти в її псіхику, прослідкувати її думки. Я знову опанував собою і почав потроху роспитувати її про її життя, звички, приязні, бажання, ідеали; вона досить охоче відповідала на мої питання, може почуваючи в моєму тоні щось більше за звичайну цікавість.

Вона навіть расповіла мені, як вона залишилась без батьків, як, заробляючи вдень шиттям, вона по вечерах ходила до одного студента займатися, щоби скласти іспити на сельську вчительку: як він вчив її даремно і як кинув вагітною.

Мені здається, що такі історії звичайно росповідаються в подібних випадках, і вона цікава була лише з того боку, що показувала, оскільки мозок, як і тіло цієї особи, був повен брехні, бажання стати далі від природи, від істіни. Але вже її оповідання мене трохи зворушило: спокійно відкидати брехню в науці мені значно легше, ніж в життю.

Нарешті моя бесідниця стомилась незвично довгою розмовою і почала трохи нетерпеливитись. Було вже пізно і треба було кінчати перший, не дуже богатий наслідками, досвід. Але вона не рахувала наше знайомство скінченим і пішла поруч зі мною, обережно роспитуючи. Довідавшись, що я мешкаю самодин в окремому помешканню, почала доводити мені, що їй занадто далеко до дому, що трамваї вже не ходять, а візники дорогі, що вона дуже стомлена і хоче спати. Коли ж побачила, що всі ці заходи на мене не впливають, то почала прохати дозволити їй залишитись ночувати в мене.

Вже в роздягальні вона повела себе так, неначе жила в моєму помешканню: скинула зразу капелюх, жакет, ґальоші і заявила, що хоче їсти. Поправді і я після вина, що ми пили в склепі, почував голод; але вона не задовольнилась холодною вечерею, а напівроздягшись, щоби не забруднити шовкове вбрання, поставила самовар, гарненько нарізала хліб, виклала з паперу на тарілочку шинку, зварила крашанки. І все це вона робила так весело і жваво, що приємно було дивитися; видко було, що ця праця її саму тішила. Мої похмурі хати від присутности цеї жінки немов ожили, стали теплими, привітними, як вони ніколи ще не були.

„Я брехала тобі, — сказала вона вранці, — я була økономкою в богатій родині, коли зі мною трапилось нещастя. Дозволь мені залишитись з тобою і придивлятись за твоїм господарством . . .“ Так вона і залишилась в мене.

Тепер я вже рідко виходжу сам з свого помешкання, а після лекції поспішаю як найшвидче відповісти на дурні одноманітні питання слухачів і не гаючи часу повертаюсь до дому. Я вже не нудьгуюсь по вечерах, мене захоплює в цій, ще кілько місяців тому невідомій мені, жінці кожна думка, кожен рух, кожна поза.

Ми розмовляємо з нею подовгу, я росповідаю про свої подорожі, про устрій землі, про минуле людини, показую книжки, пояснюю малюнки. Вона говорить менше про минуле та про дійсність, але робить плани майбутнього життя, мріє о красотах темних країн та крижаних морів, вигадує казки, і цілі історії і нічого так не любить як щось нове, невидане, надзвичайне, неправдоподібне.

Цікаве те, що я готовий годинами її слухати, що мене, який завше читав лише наукові книжки з певним, послідовним розвитком думки автора, страшенно приваблює її наївна поетична балачка, хиткий хід її думки з кумедними зіґзаґами, з несподіваними ухиленнями кудись вбік за красивим образом, який ніяк не вдається їй висловити, який неначе вихоплюється з самих рук; тоді вона нагадує мені маленьку дитинку, що женеться за ріжнобарвним метеликом і ніяк не може його впіймати . . .

В природі є закон, по якому одну їстоту приваблює в другій ті якости, яких у неї немає: біляві почувають нахил здебільше до чорнявих, ніжні до дужих, сильні до слабих, вродливі до розумних і навпаки. Ми пояснюємо це „бажанням“ природи урівняти расу і підмітили ще в давні часи; ми підтримували тих жінок, що намагались збільшити половий диморфізм — ріжницю в устрою тіла — штучними ріжницями зачіски, вбрання то що, і йшли їм назустріч, сами допомагали в цьому.

Лише цим законом, мені здається, і пояснюється, що я, старий холостяк, вчений, шукаючий істін, підпав впливові гарненької брехливої панночки. Так, вона брехлива, починаючи від її байок про казкові країни та оповідань про минуле — я вже вислухав мало не десять ріжних „ісповідів“ про „перше паденіє“ — і до кінчиків її довгих нафарблених та полірованих нігтей, до найменшої кучері її завитого волосся.

Дивна річ, мені ця брехня до вподоби: завше я з зневагою, навіть огидою думав про корсет, що забірає жінці здоров'я, псує природний кольор обличчя, а тепер я з приємністю дивлюсь на її стрункий стан, хоч і знаю, що вона не може нахилитися, щоби підняти з долівки впавшу хустинку.

Я весь час з обуренням порівнював до нещасних копит Китаянок ноги наших пань, зіпсуті черевичками на французських закаблуках, а нині я з насолодою милую її маленькі ніжки і був би ще радіщий, коли б вони стали менші.

Я глузував з того, як мода перенесла штучну дірку з носа та губи австралійця до ушей европейок і я казав, що це залежить від звички, як моді і маю-

чимся під руками матеріялам завдячують розмір і форма намиста, браслетів, каблучок... Тепер я щоденно, ідучи з нею на прогулку, зупиняюсь перед вікнами ювелірів, і здерідка навіть купую золоті речі з блискучими кольоровими камінь-чиками і серги, займають серед цих прикрас почестне місце.

Дивлячись на пишні зачіски жінок з помадами і чужим волоссям, штучно завиті гарячим залізом, я згадував африканських красунь і їх башти з глини та лою на голові; вони, як і їх європейські сестри, не можуть що-дня витрачати час на зачіску і уважно дбають, щоби вона не зіпсувалась як найдовше. Вже кілько місяців, як я двічі на тиждень даю гроші на парікмахера і приємністю любуюся свіжою копицею запашного, завитого волосся над її гарненьким низьким крутим, як у барана, чолом.

Вона вбирається більше для себе, ніж для мене, чи когось иншого, але це ще дужче мене приваблює. Я дивлюсь, як вона крутиться перед зеркалом, і почуваю що в неї скупчилась вся радість мойого життя, тому з таким нетерпінням чекаю я, коли в неї прокинеться інстинкт материнства. Бажання мати власне господарство, власну родину вже зародилось в її душі.

Щоби нам побратися з нею до літа, вона поставила умовою, що я поїду на великодні вакансії до Петербургу прохати забути мої помилки і дати мені професуру в столиці. Правду кажучи, я, атеїст, ніколи і не мав бажання йти в церкву вінчатися, а ще менше думав я, улаштовуючи цей кабінет, покинути його, або розстатися з любою Україною, по селах якої я збірав з моїми учнями етнографичний матеріял; але вона так кумедно підходить до цього питання, неначе це вже цілком вирішена нами справа. Чому?...

Чому я сам вагаюся і не можу рішучо відповісти? Чому мій перший і останній досвід так кінчається? Невже мої висновки про культуру та місце в ній жінки хибні? Спокійно переглядаючи в цьому кабінетові свої доводи і висновки, я бачу що вони льоґічні, але тепер я почуваю в собі щось дужче за розум.

Я це не знаю напевно, але, здається, що на Великдень я поїду...

А. П. Чехов.

Гриць.

(Переклад з російського.)

Гриць, маленький, пухлий хлопчик, що народився тому назад два роки і вісім місяців, гуляє з нянькою по бульварі. На ньому довгий ватний бурнусик, шалек, велика шапка з коштрубатим ґудзиком і теплі гальоши. Йому гаряче і душно, а тут ще розгулялось квітневе сонце і б'є прямо в очі і щипле вії.

Вся його незграбна постать, що боязко ступає, виявляє надмірне здивовання.

До цього часу Гриць знав лише один чотирьохкнугній світ, де в однім кутку стоїть його ліжко, у другому няньчина скриня, в третім — стілець, а в чотвертім — горить лампада. Коли подивитися під ліжко, то побачиш ляльку з відламаною рукою і барабан, і за няньчиною скринею дуже багато ріжних річей: катушки від ниток, папірці, коробок без покришки і зламаний паяц.

В цьому світі, крім няні і Гриця, часто буває мама і кішка. Мама подібна до ляльки, а кішка до татового кожуха, тільки кожух немає очей і хвоста. З світу, що називається дитяча кімната, двері ведуть у простір, де обідають і п'ють чай. Тут стоїть Грицевий стілець на високих ніжках і висить годинник, який іcстнує для того тільки, щоб махати маятником і дзвонити. З їдальні можно пройти до кімнати, де стоять червоні фотелі. Тут на ковдрі темніє пляма, за яку

Грицеві досі погрожують пальцями. За цією кімнатою є ще друга, куди не пускають і де шмигає тато — особа у вищій мірі загадкова.

Няня і мама зрозумілі: вони одягають Гриця, годують і укладають його спати, але для чого існує тато — невідомо. Є ще друга загадкова особа — це тітка, що подарувала Грицеві барабан. Вона то з'являється, то зникає. Куди вона зникає? Гриць не раз заглядав під ліжко, за скриню і під канапу, але там її не було...

В цьому ж новому світі, де сонце сліпить очі, стільки татів і мамів і тіток, що не знаєш, до кого й підбігти. Але найдівніше і незрозуміліще — коні. Гриць дивиться на їх ноги, що швидко мигтять і нічого не розуміє. Дивиться на няньку, щоб та розрішила його непорозуміння, але та мовчить.

Раптом він чує страшне тупотіння...

По бульвару, мірно шагаючи, рушає прямо на нього натовп москалів з червоними обличчами і з банними віниками під пахою. Гриць весь холодіє від жаху і питанням дивиться на няньку: а може небезпечно? Але нянька не біжить і не плаче — значить безпечно. Гриць слідкує очима за москалями і сам починає шагати їм в такт.

Через бульвар пробігають дві великі кішки з довгими мордами з висолопленними язиками і задраними догори хвостами.

Гриць думає, що йому також треба бігти, і біжить за кішками.

— Стій! — кричить йому нянька і грубо хапає його за плечи. — Куди ти? Хіба тобі звелів хто пустувати?

От якась няня сидить і тримає маленькі ночви з померанцями. Гриць проходить поуз неї і мовчки бере собі один.

— Це ж ти навіщо? — кричить його супутниця, ляскаючи його по руці і вириваючи померанець.

— Дурню!

Тепер з великим завдоволенням підняв би стікольце, що валається під ногами і блищить, як лампада, але він боїться, що його знову битимуть по руці.

— Моє вам поважання! — чує раптом Гриць понад самим вухом чийсь ґучний, густий голос і бачить високого чоловіка з блискучими ґудзиками.

На його велику радість цей чоловік простягає руку няньці, спиняється з нею і починає балакати.

Яскраве сонце, шум екипажів, коні, світлі ґудзики, все це таке дивно нове і нестрашне, що Грицева душа наповнюється почуттям насолоди і він починає сміятися.

— Ходімо! Ходімо! — кричить він чоловікові зі світлими ґудзиками, смикаючи його за полу.

— Куди ходімо? — питає чоловік.

— Ходімо! — настоює Гриць.

Йому хочеться сказати, що варто булоб також захопити з собою тата маму і кицьку, але язик вимовляє зовсім не те, що треба.

Трохи згодом, нянька звертає з бульвару і веде Гриця у великий двір, де ще є сніг. І чоловік зі світлими ґудзиками також іде з ними. Проминають старанно снігові кучи й калюжи, потім по брудних теплих сходах входять до кімнати. Тут димно, чутно печенням і якась жінка стоїть біля печі і жарить котлети. Куховарка і нянька цілуються і разом з чоловіком сідають на лаву і по-

чинають тихо балакати. Грицеві, закутаному, робиться нестерпимо горяче й душно.

— Чому б це? — міркує він і розглядається. Бачить він темну стелю рогач, піч, котра, дивиться великим дуплом...

— Ма-а-мо! — тягне він.

— Ну-ну-ну! — кричить нянка. — Почекаєш!

Куховарка ставить на стіл пляшку, дві чарки і пиріг. Дві жінки і чоловік зі світлими ґудзиками чокаються і пють скілька разів, і чоловік обіймає то няньку, то куховарку. І потім всі троє починають тихо співать.

Гриць тягнеться до пирога і йому дають шматочок. Він їсть і дивиться, як п'є нянька... Йому також хочеться випити.

— Дай, няню, дай! — просить він.

Куховарка дає йому відхлебнути зі своєї чарки. Він вилуплює очі, морщиться, кашляє і довго потім маше руками, а куховарка дивиться на нього і сміється.

Повернувшися до дому, Гриць починає росповідати мамі, стінам і ліжкові, де він був і що бачив. Говорить він не стільки язиком, скільки обличчам і руками. Показує він, як блищить сонце, як бігають коні, як дивиться страшна піч і як п'є куховарка...

Увечорі він ніяк не може заснути.

Москалі з віниками, великі кішки, коні, стікольце, ночви з померанцями, світлі ґудзики, — все це збилося в купу і давить його мізок. Він перевертається з боку на бік, балакає і врешті решт, не витримуючи свого запалу, починає плакати.

— А у тебе горячка! — каже мама, торкаючися долонею його чола. — З чогоб це могло статися?

— Піч! — плаче Гриць. — Іди геть, піч!

— Певне, зїв щось зайве... вирішує мама.

І Гриць, котрого розпирають враження нового, тільки що познаного життя, одержує від мами ложку рицини.

Марійка Підгірянка.

Червоні коралі.

Гей, зацвила калина у яру;
Машерує стрілецька дружина під гору.
Машерує дружина стрілецька через плай,
Гей, ти наша славо молодецька, добре дбай!
Сурма грає, синій прапор має аж до хмар,
А дружина калину ламає, мов той жар.
Поставали молодці козацькі до ряду
Тай квітчають голови юнацькі до ладу...
І співають, мов йдуть на весілля, мов на пир;
Лиш щось плаче смерекове гилля через бір.
Лиш щось смутком сині води плещуть із нори
Густо, гостро швидкі кулі свищуть зза гори.

Не питає стрілецька дружина, йде в проваль;
На ній горить червона калина, мов кораль.
Похилились стрільчики удалі до води,
Закапали червоні коралі із грудий..

* * *

Окопи сюди,
Окопи туди —
Поміж тими окопами
Стрілецькі ряди.

Злітає куль рій
На стрілецький стрій...
Межи тими стрільчиками
Був і милий мій.

Що куля згуде,
То стрільчик паде.
Гей вже мого миленького
Не видно ніде.

І звідси окіп,
І звідси окіп
Межи тими окопами
Миленького гріб.

* * *

Ой ненє, ненє —
Гіркий світ!
Годувалась, ненє,
Мов маків цвіт мене —
Опав цвіт.

Ой ненько, ненько,
Серцю жаль!
Жаль серцю, ненько,
Іти так раненько
В мрачну даль.

Ой мати, мати —
Не тужи!
Не дадуть камрати
Тут довго лежати
На межи.

Легко, ніжно схоплять
Тай до сну;
Сльозами покроплять,
Хрест з берези встромлять
— Я засну...

* * *

Закличу голуба
З зеленого дуба,
Пішлю його до дівчини,
Котра мені люба.

Лети, голубочку,
В рідну стороночку,
Куди ходить моя мила
В вишневім садочку,

На вишні, на вишні
Вишеньки нависли —
Гей, що тобі, чорноброва,
На гадці на мислі?

Нависли вишеньки
На нитці тоненькій
Нічо мені не на гадці
Лиш ти, мій миленький.

Гадаю, гадаю,
Що робити маю...
Як післати тобі знати,
Що з туги вміраю? —

Шли мила післанця
Ще з ночі до шанця,
Скоро встану, зараз стану
З ворогом до танця.

Тай ся догуляю
До краю, до краю,
Аж до той могилоньки
В зеленому гаю...

* *
*

Стоїть явір придорожний
Іде жовняр подорожний —
В души думок рій.
Темний явір, мов та хмара,
Під явором гріб жовняра,
А де буде мій.

Чи у полі, в роздоріжжу,
Чи в зелених гір підніжжу.
Чи в полонині?
Чи в родині, на Вкраїні,
Чи в чужині, тій студеній
Чи на чужині?
Гей-гей!
Чи на чужині?

* *
*

Ой конину, воронику,
Білі копита!
Чому, коню, під тобою
Земля порита?

Ой конику — воронику,
Гриво булана!
Чому, коню, під тобою
Немає пана?

Синій кабат, мов той блават,
Шапчина, як мак —
Тепер лежить, а кінь біжить
На терновий шлях.

О. Білоусенко.

Литературні новини.

I.

В. Королів-Старий. Чмелик (навколо світа). Роман для юнацтва з ілюстраціями. Видавництво „День". Київ-Прага. 420 сторін. 1920 року. Ціна не означена.

Лєктура для молоді завше була ахілесовою пятою нашої національної справи. Російська реакція добре розуміла, яке значіння могло мати виховання української молоді на національній лєктурі, і тому українські книжки для дітей було заборонено. Вже з самих цих заходів з боку, очевидно, не приятелів, а ворогів наших ми могли б зрозуміти все значіння української дитячої лєктури, яко фактора національного виховання. Але ж, коли спали кайдани з українського слова, на цю сторону національної продукції ми не звернули такої уваги, як того було потрібно, і праця подружжа Грінченків в цім напрямі осталася майже винятковим оазом на полі нашої літератури. А тим часом у нас під боком російська література для молоді саме за останніх 10—15 літ збогачувалася надзвичайно — і характерно — збогачувалася не стільки творами оріґінальними, стільки перекладами, навіть переробками відповідних творів світової літератури. Ми не згірше могли б робити принаймні те саме, та проте наші діти виховуються майже виключно на чужемовній лєктурі, — власне на російській, або польській, позбавлені національної форми чуття і думання з самого початку свого духового життя. І наслідки того у нас на очах.

Коли ще кажуть, що в епоху нашого державного життя на своїй теріторії не було часу зайнятися цею справою, то на еміґрації — саме, здавалося би, час на таку працю. Але ж не багато маємо і тепер матеріялу для духової поживи наших дітей і згадана книжка В. Корольова стає одним з небагатьох винятків.

Назва книжки В. Корольова „Чмелик" прибрана з ходської народньої байки про маленького чмелика, що вилетів з свого кубельця, залетів далеко і коли повернувся до своєї рідної щілинки у моху, то „щасливий та веселий,

ґукав, радіючи: мій дім — щілинка в моху над ямкою в межі, але мій дім — то дім, кращий за всі золоті палаци". Під такою досить штучною назвою В. Королів подає повні живого інтересу пригоди українського юнака Максима Крушенка, що оповідає про своє життя в формі записок.

Початок записок датований 1913-м роком — перед війною, коли противоукраїнська акція в Росії згустилася до такого ступіня, що за цим натуральним кроком могла бути лише повна заборона усіх прояв українського національного життя, як це й сталося з початком війни в дальшому 1914-му році. Перші кроки свого свідомого життя Максим Крушенко починає під важкими ударами того передвоєнного режіму. Батька його арештовано за українство та заслано в Сибір, де він і загинув разом із жінкою, що за ним поїхала. Молодий хлопець остався на світі в товаристві тільки двох вірних друзів — старої служниці Харитини та улюбленого пса Самзная. Дуже реально і цілком просто, без зайвого переборщування, змальовані обставини життя та враження українського юнака на тлі провінціального життя — життя заляканого та запамороченого тиском російського протиукраїнського режиму. Психологічно вірно змалював автор, як мусіли одбитися всі ті враження на такій натурі, як герой „романа" — чесний, енерґічний юнак, що, до всього, глибоко перейнявся в інтеліґентній українській родині чистими основами особистої і громадської моралі. Болючі удари життя все більше гартують таку натуру і натурально доводять її до різкого протесту, до участи в політичних виступах, що мали наслідком переход молодого хлопця на становище політичного еміґранта. Честна та енерґічна натура молодого українського патріота знаходить собі певний ґрунт і в нових обставинах закордонного життя — хиетких, трудних, часом безпорядних. Автор проводить свого героя через увесь світ — через Галичину, Чехію, Німеччину, Швейцарію, Італію, Египет, Китай, Японію, Австралію, врешті повертає його на Україну під час боротьби за українську державність, ставить його в дуже трудні життьові обставини в трудні моральні ситуації, з яких герой виходить влучно, базуючися на міцних підвалинах духової чистоти та енерґії. Ця сторона книжки В. Корольова — сторона ідейно-моральна — найбільше цінна. Вона дає для нашого юнацтва добру школу самовиховання, виховання особистої та громадської витревалости у всіх обставинах життя — не лише виняткових, але і в найбільш звичайних та буденних. І треба признати, що автор досягає таких результатів без зайвого сухого моралізування. Автор добре розуміє юнацьку психологію з її високими поривами, з трудними ваганнями, з її жадобою життя — усього життя з великими та дрібними його сторонами. Тому тіп Крушенка не тратить своєї реальности, навіть в тих штучних ситуаціях, в які часто ставить його автор.

Можна зробити авторові увагу за калейдоскопичність його твору. Поруч з формою белєтристичною, літературно-художнього викладу знаходимо тут і популярно-наукові розвідки про аероплани, про підводні човни, цілі розділи з зоольоґії, ботаніки, ґеольоґії і т. ин. Універсальність змісту книжки часом доходить до якоїсь роскиданности: автор часом спиняється над сюжетами, що лише механично входять в зміст його оповідання. Це, розуміється, розбиває цілість змісту книжки, позбавляє її і цілости враження і ледве чи дає підстави називати її романом (як трактує свій твір сам автор). Але все те — хиби конструкції, форми твору, і в самому процесі читання вони зменшуються через те, що автор влучно обєднує увесь ріжнобарвний матер'ял біля особи свого героя, — пересичує важкуватий багаж свого твору дуже інтересними пригодами, дотепами (хоча і часто анекдотичного характеру) і через те увесь час держить читача в неослабному інтересі до оповідання.

Книжка В. Корольова хороша, — інтересна і корисна. Це справжній дарунок нашій молоді, і нема сумніву, що „Чмелик" стане бажаним гостем бібліотеки кожної нашої середньої і вищої початкової школи та що ним залюбки буде зачитуватись наша молодь шкільного віку, черпати з його богатий матеріял для свого ідейного виховання в національно-українському освітленню. В. Королів дав влучну спробу національної літератури для юнацтва, — літератури, поза історичним полем, досить поки-що небогатої.

Видана книжка гарно, богато ілюстрована.

Шарль Ріве.

Останній Романов.

(Переклад з франц. 101 видання — Мод. Левицького.)

VI.

Омана конституційного орґанізму. — Міністри. — Парлямент. — Справжні господарі російської долі: чиновники та „Іванова ґвардія". — Пруські впливи і традиції. — Цариця-Німкеня. — Поліційний режім і його злочинства.

З огидою відвертався всякий і цурався того, хто служив у найгіршій частині того всемогутнього адміністративного арґанізму, — у поліції.

Царське самодержавіє цілком опиралося на цій інституції, що була головним двигуном давнього ладу і найважнішою частиною бюрократії. А головною частиною поліції була та відома о х р а н к а, перетворена з „треттього відділу власної імператорської канцелярії". Її орґанізація була надмірно велика, починаючись з управління, що стояло безпосередно коло царя і кінчаючи несчисленною жандармією, розсіяною по всій імперії, цілою хмарою тайних аґентів, розсіяних у всіх шарах громадянства, і дворниками, що повинні були бути при кожному домі в Росії і обов'язки яких полягали не так у замітанні дворів і вулиць та в підбиранні п'яних на вулицях, як у щоденних докладах у поліційних участках про те, хто приходив і хто виходив у тих кватирях, що були під їх доглядом.

Все життя громадське було під постійним поліційним доглядом, ніхто не міг і подумати позбутися його, а через те атмосфера життя в тій нещасній країні була просто нестерпима.

Навіть переїхавши по-за границю своєї отчизни всякий Росіянин почував, що й там за ним стежать шпиги. Навіть чужинці-мандрівники казали, що виїхавши з Росії вони почували себе так, ніби переступили поріг в'язниці. Починаючи з Вержболова, першої російської станції від східної Прусії, ви почували, себе ніби у в'язниці, в'язниці понурій і дикій, де панувала поліція, необмежений господарь вашої свободи і навіть життя.

Вже не кажучи про російських підданих, які це розуміли дуже лехко, навіть чужинці, що могли бути вище всякого підозріння, часто почувають на собі той догляд. Ми пригадуємо собі, що незадовго перед війною Д-р Шарко і поет Поль Фор, що були приїхали в Росію на з'їзд, були задержані жандармами на грянниці при виїзді з Росії, бо вони не подбали взяти собі у столичної поліції посвідчення, що „поліція не бачить ніяких перешкод до їх виїзду за грянницю".

Маючи величезні гроші на свої видатки, охранка набірала собі співробітників у всіх шарах громадянства по всьому світі. Нігде не можна було бути певним, — ні у великосвітському салоні, ні в ресторані, ні в редакції, ні в якому зібранні, особливо в таємному, що ваш сусіда або промовець — і то найгарячіший — не є шпиг або агент-провокатор. Доноси були скрізь, всякий російський громадянин, навіть усякий чужинець був під доглядом і запис про нього і про всі його вчинки провадився у найближчому участку поліції. У тих поліційних і охранних архівах піддоглядних людей ніколи не записували їх власними іменами, а вигадували їм призвиська. Так, наприклад, депутата Чхеїдзе називали г о с т и н н а, а колишнього міністра Сухомлінова — ґ л і ц е р і н. Всі листи перечитувалися, цензурі тих новітніх опричників підлягали всі книжки, журнали і ґазети. Лярус і енціклопедії, що виходили за-грянницею, мали спеціальні видання для Росії, в яких де-котрі сторінки були видрані. Про убивство Павла I не повинні були знати нічого російські піддані.

Нещастя було тому, кого охранка визнала за „неблагонадійного": пропав навіки його спокій; його трусили без кінця-краю, арештовували, садовили без усякого суду і права до в'язниці і могли держати там, скільки хотіли: місяцями,

иноді роками — і це робилося не з якої небудь провини його або необережного вчинку, а всякий раз, коли поліція шукала якоїсь таємної змови або боялася розрухів. Горе було тому, хто наважувався говорити про кращу будучину Росії, — про це ледве можна було тільки мріяти нишком, про себе: починалися допити його, труси, арешт, турбували всіх його родичів, приятелів і знайомих і нарешті засилали його без суду у заслання в Сибір, у північні губернії або й садовили у кам'яні мішки бастіонів Петропавловської або Шлісельбурської фортеці, а як коли, то й вішали його колись у-досвіта, надягали „Столипінський галстух", посилаючи до православного Бога ту неспокійну душу, що хотіла кращої долі своїй отчизні. Російська політична поліція спеціально постачала людей для шибениць.

Її злочинства були несчисленні і страшенний був їх безконечний список; що більше наближався час росплати за всі старі гріхи старого ладу, то гірше лютувала та російська інквізіція XX віку.

Депутат-трудовик Керенський, що потім став головою уряду вільної Росії, в таких словах послав своє прокляття тій інституції з думської трибуни 16 травня р. 1914.

„Найвидатніші тюремщики з часів Олександра III вміли шанувати у своїх політичних ворогах людину, що мала погляди не такі, як у них, і коли зачиняли своїх в'язнів у Шлісельбурській фортеці, то иноді приходили побалакати з ними. І де-котрі з тих мучеників, з тих борців за волю могли вернутись до нас з їх святим ореолом двадцяти літ каторги. А тепер сини тих тюремщиків кидають у в'язниці 17—18 літніх недоростків і зживають їх усіх зо світу тяжким катуванням нагаями і різками, навіть роспеченим залізом. Це середневікова жорстока інквізіція; це-ж іще гірше, ніж як колись політичних в'язнів закопували живцем у могили! І ви, панове, хочете вважати Росію за европейську цівілізовану державу!"

Літопис російського соціяльного мартіролога ледве вмістився-б у скількох великих томах. Що може бути страшніше за всі ті страждання, що витерпіли апостоли російської еманціпації! Досить прочитати життепис таких благородних лицарів-жінок, як „бабуня російської революції" Брешко-Брешковська і Віра Фіґнер, шлісельбурська каторжанка. Найталановитіші, найфантастичніші романисти не могли-б вигадати й описати того, що записало сльозами і кров'ю дійсне життя у XX столітті, у скількох годинах подорожі від російського Льондону чи Паріжу. Життя російське під царюванням Романових, а особливо останнього з них, було задавлено у кліщах, що складалися з двох половинок: шибениці і Сибіру.

У цих кліщах Росія навчилась ховати і перелицьовувати свою справжню думку. Один чужинець, д-р Грюдіс, писав так:

„Як тільки розмова, жвава й розумна, як здебільшого там в інтеліґентних домах, иноді навіть яскраво-блискуча, торкалася політичних справ, зараз усякий оглядався по своїх сусідах і слова зовмірали на його устах. Можна було бачити, що люде значні й поважні, добрі патріоти зменшувались і знищувались од того страху. Доводилося говорити по-тиху, нишком і це ставало звичкою і мова вже не ставала потім голосна."

Щоб зробити той голос певнішим і гучнішим і щоб він міг висловлювати справжні почуття й думки, охранка вживала провокації. Найвидатніший з провокаторів, якого відкрив невтомний дослідувач Бурцев, був Евно Азеф, якому на нещастя, у Франції дано було орден Почесного Леґіону. Цей видатний аґент політичної поліції з'умів у той самий час працювати в осередку революціонерів; там його навіть обрано було головою терористичної орґанізації і членом центрального комітету партії соціялістів-революціонерів.

Евно Азеф мав у своєму революційному активі більше тридцяти замахів, зроблених по його думці, під його керуванням і при його допомозі. Він орґанізував убивство міністра внутрішніх справ Плеве і великого князя Сергія; він підготовляв замах на адмірала Дубасова, ґенерал-губернатора Гершельмана і навіть на Миколу II. Цей останній замах не вдався тільки через незалежні від Азефа причини.

Цей таки провокатор брав активну участь у виробленні планів військових бунтів у Москві, Виборзі й Кронштаті. Він заздалегідь був повідомлений про підготовку убивства ґенерала Сахарова в Саратові і ґубернатора Богдановича в Уфі і про багато инших терористичних актів, що були доконані з успіхом.

Подвійна діяльність поліційного агента Азефа відбувалася з р. 1903 до р. 1909, саме у найвищий період терористичної боротьби в Росії. Ці успішно доконані терористичні акти дали змогу Азефові швидко здобути собі видатне місце в самім осередку революціонерів. Разом із цим по його вказівках і доносах були попереджені і роскриті де-які заміри терористів і через це він став дуже цінним аґентом охранки.

Бурцев у жалобі своїй, поданій з Парижу міністрові юстиції у червні р. 1914., так казав про цього хоробливого виродка дикого режіму:

„Поширення терористичної діяльности було першою і головною метою Азефа. Всякий новий успіх зміцняв його видатне становище в рядах терористів і здобував йому пошану і високу оцінку в очах керовників політичної поліції.

Революційна і поліцейська карієра Азефа були тісно сполучені. Балянс терористичної діяльности Азефа був в очах революціонерів запорукою його політичної чесности і повинен був одсунути всякі підозріння його у провокації.

А проте зародилися де-які підозріння що до нього. Азеф тоді повів дужче свою гру і перейшов од орґанізації звичайних терористичних актів до провокації царевбивства. Коли в кінці р 1905 прогуркотіла громом революція, він запропонував раді робітничих делеґатів зірвати будинок охранки. Але ця думка не була ухвалена, бо вважалася за провокаційну маніфестацію.

Остаточно царевбивство стало конечною метою Азефа. Докази, що їх я маю в руках і добув їх з офіціяльних архивів партії революціонерів, посвідчення Азефових товаришів і нарешті визнання самого Азефа, які він дав мені, коли я з ним бачився у Франкфурті на Майні, не лишають ніяких сумнівів з цього приводу.

Проте Азефа не було арештовано, як злочинця, і навіть не відкликано його назад, як поліційного аґента. Навпаки, коли згуртувалися перші обвинувачення проти нього в осередку революціонерів, він хотів порвати свої зв'язки з поліцією; але Герасімов, начальник охранки (це було в початку р. 1906), дав таємний наказ арештувати його і випустив його на волю тільки з такою умовою, що він і далі буде нести службу на тих самих умовах, тоб-то на основі подвійної зради. Згодившись працювати активно на службі у ґенерала Герасімова, Азеф повів далі ще енерґічніше революційну орґанізацію, щоб затерти всякі подозріння у своїх товаришів.

Замах на адмірала Дубасова, при якому знайшов собі смерть граф Коновніцин, замах на московського ґенерал-ґубернатора Гершельмана, убивство тверського ґубернатора Слєпцова та инші дрібніші вбивства складають терористичний актив Азефа після його умови з ґенералом Герасімовим.

Як Распутін грішив, щоб було після чого каятись, так і охранка давала згоду на вбивства найвидатніших осіб у державі, щоб переконати ще невбитих в конечній потребі її істнування.

Охранка, щоб бути господинею революційного руху, позаводила своїх аґентів у всіх тих державах, де жили російські еміґранти. Париж, Льозанна, Женева особливо були забезпечені аґентами і шпигами для догляду за російськими революціонерами. У Парижі проживали Рачковський і Ратаєв, великі чини поліцейського корпусу міністерства внутрішніх справ, що порядкували всіма загряничними аґентами охранки. Союз Росії з Францією давав їм змогу поводитися досить вільно і нахабно. За два місяці перед війною Бурцев був примушений подати жалобу Державному Канцлерові Франції п. Бієнвеню-Мартенові на незаконні вчинки аґентів охранки за-гряницею, головні керманичі якої сиділи в Парижі.

Одним із перших наказів тимчасового уряду російського після революції було доручено Бурцеву обслідування архівів тайної поліції. Бурцев належав до партії соціялістів революціонерів; ще за Олександра III він мусів утекти з Росії, бо його вважали за дуже небезпечного ворога монархії. Він оселився в Парижі.

Коли почалася революція р. 1905, Бурцев вернувся в Росію і почав видавати місячник „Былое", в якому він друкував багато документів що до еволюції демократичних і революційних думок. Як перемогла контр-революція і реакція, він був арештований, а як визволився, то мусів знов утекти і вдруге поселився у Франції. З Парижа він почав завзяту війну з російською поліцією і відкрив чимало фактів що до діяльности аґентів-провокаторів.

Багато з цих останніх, покаявшись, приходили до нього на сповідь. Бакай, голова охранного відділу у Варшаві, Меньшиков, один із старших чинів такого-ж відділу у Москві, принесли йому багато документів, що дуже компромітували царський лад. Тимчасовий уряд не міг зробити кращого вибору для очистки тих Авгієвих стаєнь, як оддати в руки Бурцева документи тої інституції, з якою він завзято боровся більшу частину свого життя.

Розбіраючи той архів Бурцев аж жахнувся: він побачив, що де-котрі з найближчих йому людей теж були на службі в охранці! Але далі він уже перестав дивуватися, бо роскопуючи ту огидну, смердячу гущу царського режіму він побачив, що у людей нема ні чести, ні сорому ні-же нічого святого.

До нього прийшов один чоловік, що був вище всяких підозрінь, — Бурцев поки-що не хоче називати його, — людина відома всій Европі, і признався йому, що він . . . служив за провокатора . . .

* * *

Російська політична поліція згинула тільки вкупі із царським режімом. Азефа роскрив Бурцев; революціонери скрізь шукали його, щоб убити, як дикого звіря; але після нього лишились його співробітники, що вели далі його ганебну справу. Про одного з них багато говорили у зв'язку з міністром Штюрмером: це був Манасевич-Мануїлов.

Іван Мануїлов почав свою ганебну кар'єру на посаді аґента у Рачковського в Парижі. Через усякі інтриґи проти свого начальника його змістили і послали у Рим. Там він провадив якісь темні справи у Ватикані, за діяльністю якого в Росії йому було доручено стежити. Звідти його теж усунули через непомірно-великі видаткі, що він робив, виправдуючись тим, що мусів мати діло з дуже високими особами. Призначили його стежити за японською делеґацією. Йому пощастило добути чи росшифрувати ключ до шифрованих телеґрам цеї делеґації, але японська контр-розвідка роскрила всі його заходи. Проте він ще довго дурив своїх начальників, посилаючи їм депеші, що сам компонував зо шматків старих депеш. Але ці штуки його було відкрито одного разу, коли він послав у Петербург фотоґрафії ніби-то дуже важних і секретних японських документів; виявилося, що то були фотоґрафії зо кількох сторінок китайського словника. Його відкликано назад у Петербург. Але незабаром він виринув ізнов і брав якусь невиразну участь у переговорах російського уряду з попом Гапоном під час революції р. 1905. Тоді-ж таки він став співробітником де-яких газет, де-коли даючи їм пояснення провокаційні, що торкалися таємниць охранки, в якій проте він числився на службі. Потрібуючи грошей він оказував послуги за добру заплату тим людям, що шукали собі посад, — для цього він використовував усі свої зв'язки і знайомства, яких мав скрізь багато; багатьом високим урядовцям він таким чином нав'язав непевних і темних людців.

Столипін, що був тоді головою ради міністрів, чуючи звідусіль жалоби й нарікання на цього пройдисвіта, хотів був покласти край його ганебній кар'єрі. Але за Мануїлова заступилась охранка і де-які впливові особи, яким він колись став у пригоді, виказавши їм ті чи инші таємниці. Рада міністрів воліла краще не займати цього пройдисвіта-провокатора без совісти й чести.

Мануїлов скілька літ був співробітником „Нового Времени" і „Вечерняго Времени", підписуючи свої статті з закордонної політики псевдонімом „Діпломат".

Він скрізь умів пролізти і втертися, всякому стати потрібним, хоч порядні люде з огидою дивились на нього; але заробляв він грошей чимало і жив широко. Микола II подарував йому табашницю зо своїм вензелем р. 1905 після його мандрівки по Европі коштом тих газет, де він був співробітником

і заграничним репортером; з цими уповаженнями від реакційних газет він з'умів доступити до високих політичних діячів союзних з Росією держав.

Коли головою ради міністрів став Штюрмер, колишній директор департаменту поліції, Мануїлову знов ясно засвітила його зоря при боці його колишнього безпосереднього начальника. Між ними була така тісна згода і приязнь, що люде говорили: — „Мабуть вони у-двох людину вбили", — бо знали добре ціну одному і другому.

Тепер уже ніщо не обмежувало діяльности Мануїлова, ніщо йому не зв'язувало рук. Як і давніше він усі свої зв'язки пустив на добування грошей, щоб завдовольнити дві свої найдужчі пристрасті: до жінок і до пляшки. Через нього можна було добути все: концесію, командіровку, посаду, орден, визволення арештованного — звичайно за добрі гроші, бо своїми доходами він ділився зо Штюрмером.

Але настав і Мануїлову клопіт, бо він занадто загнався. Одного разу він звелів арештувати, по підозрінню в тяжкій зраді, одного фінансового гешефтмахера Рубінштейна, щоб позбутися конкурента, що мав успіх у гарної співачки з Паляс театру; він хотів при цій нагоді „видоїти ще де-яких жидівських банкірів, загрожуючи приплести їх до брудних справ Рубінштейна. Один із них пішов жалітися до міністра юстиції Хвостова, рідного дядька тодішнього міністра внутрішніх справ, чеснішого і лояльнішого, ніж був його небіж. Хвостов розслідував справу і, побачивши шантаж Мануїлова, звелів його арештувати без відома Штюрмера. За це він був примушений негайно піти в одставку, дарма, що недавно перед цим Микола II сам йому пропонував посаду голови ради міністрів: то Распутін вмішався у справу і обороняв свого друга Мануїлова. Але судове слідство вже почалося і Распутін не визволив поліційного агента, а міг тільки помститися Хвостову, що почав те слідство — і арештував шантажиста. Олександра Федоровна ознайомилась з тою справою; вона побачила, що занадто багато людей буде скомпромітовано, коли справа дійде до суду, що навіть це кине тінь на весь самодержавний режім, на всю охранку. І, коли процес почався, новий міністр юстиції Макаров одержав безпосередній царський наказ припинити всю спряву. Макаров, хоч сам був реакціонер, але так обурився тим, що мусів припинити видимо ганебну і гидку справу, що сам подався в одставку. Заступник його, Добровольський, людина з дуже гнучкою совістю, визволив Мануїлова від усякого слідства і відповідальности.

Так не смів ніхто торкнутися члена охранки, хоч-би він був двадцять раз винен, бо страшно і небезпечно було вивести ті скандальні справи на світ Божий.

Німці, найгірші Росіяне, зрадники, що були під і над невідповідальними міністрами, Азеф, Герасімов, Мануїлов, Елі Курц, людина добре відома в Петрограді, як „кореспондент французьких часописів", приятель міністрів і найвищих бюрократів, потім начальник російської контр-розвідки в Бухарешті під час війни, а потім зачинений у Петропавловської фортеці за зраду, як німецький шпиг — такі були головні двигуни російського державного механізму. На таких-то людей, на цей бо-монд столичний, опирався трон самодержця всеросійського! (Далі буде.)

УКРАЇНА

— З певних джерел маємо змогу повідомити наших читачів, що **становище на Правобережній Україні,** після прориву українського фронта під Мурованими Курилівцями і відступу частини наших військ до Збруча і на північ, а другої частини за лінію залізниці Жмерінка—Одеса (на Брацлавщину, Гайсинщину і Ольгопольщину) — не поліпшилось. Наше військо, за виключенням невеличких гуртків, перейшовши Дністер і Збруч, ніким не інтерновано. Вдовиченко та Безручко провадять далі боротьбу на Поділлю і Київщині, охороняючи села від большевицьких реквізіційних частин. Уряд У. Н. Р. є на терені України.

Прорив під Мурованими Курилівцями стався завдяки зраді скількох старшин (були передані большевикам плани військової операції) українського ґен. штабу, що підтвердили полонені большевицькі офіцери. Частина зрадників, по постанові військово-полевого суду, вже розстріляна.

— Майже на передодні большевицького наступу, який довів до поразки українських військ, відбулася у Камянці-Под. нарада під головуванням Г. О. Петлюри, після якої видано таку відозву.*) **„Український Народе!** Волею Твоєю та наступом Твоєї армії звільнена частина України від ворога. Вона очищена від лютого пришельця, який грабував, насилував, вбивав, села у згарища перемінював, міста руйнував, Твоє добро нівечив та чужим був оцій землі. Ти зрозумів, Український Народе, що Твоя правда є святою. Ти зрозумів, що тільки заодно з власною своєю армією переможеш ворога й оце робиш геройські з'усилля: Ти віддаєш своїх синів армії, помагаєш їй в усьому, що маєш, кормиш своє військо. І козак здобуває батьківські землі та без пощади жене ворога. Але ще один кривавий бій маєш перед собою. Й буде це останній бій. Ми запропонували большевикам мир, але вони відкинули наші пропозиції. Вони не захтіли покинути нашу країну. Вони прагнуть війни, жаждуть крови, хотять Твоєї неволі. Вони бажають собі війни — й Ти мусиш дати їм її. Повстань, як одна душа, одностайне стань до оборони твоєї батьківщини й викинь чужих хижаків поза кордони рідних Твоїх земель. Головний Отаман військ Української Народньої Республіки, а з ним укупі уряд та командування кличуть Тебе до останнього бою. Бо оце зближається рішуча хвилина. Большевики готуються до бою, громадять війська. То й Ти готуйсь, Український Народе! Европейські держави врешті зрозуміли наші права та ввійшли на шлях політичних і торговельних взаємин з нами. Тому, що наш ворог — це ворог усього світу. Усьому світові він несе смерть і загубу. Там, де пишались щасливі села, де білими стінами ясніли церкви, де їхні хрести золотом мигтіли, де селянин мирно добував собі насущного хліба, де муравлиним життям міста кипіли, скрізь і всюди большевики залишили пустелю. Остались за ними тільки руїни й плач та зойки. Скиньмо нарешті це наше прокляття! Удармо на ворота, виженім його з нашої землі, политої святою кривво її синів, та роспочнімо нове буття! А буде воно таким, як Ти, Український Народе, вирішеш. В єднанні сила й побіда. У Твойому імені, Український Народе, ми домагаємось від усіх громадян краю цілковитого послуху. Вперед, з Божою поміччу! 8-го листопада 1920 р. Підписали: Г. Отаман Петлюра; міністри: Левицький, Саліковський, Ніковський, Тимошенко, Прокопович, Архипенко, Красний; в. о. м-ра війни ґен. Галкін, керуючий м-ством фін. Відибіда, ґен. Омелянович-Павленко, шеф штабу армії ґен. Лінко; ґенерали: Базельський, Загродський, Вдовиченко, Тютюнник, Безручко, Бурковський; полк. Долут і полк. Гулій. — Слушно завважує від себе „Czas", що без огляду на вислід воєнних подій, які повищій відозві надати можуть історичний характер, — політична ідея відозви залишиться на віки документальним фактом: безмежна ненависть до руїницького московського большевизму! Додати слід ще одно: як-би не скінчивсь оцей бій — він ще не останній! —

— Цілком певних відомостей про теперішній стан **української армії** та місце перебування Г. О Петлюри, ґенер. штабу й уряду ще немає. Проте відомо, що вістки подані вже більш тижня тому польськими ґазетами, які з журналістичн. обовязку нижче подаємо, а саме: про евакуацію уряду й розброєння військ — не зовсім відповідають правді. Досіль певне відомо тільки, що частина обозів подалась за Збруч.

— **Як нам переказують,** залізна дивізія ґен. Вдовиченка, запоріжська — полк. Долута та кінна полк. Гулія оперують в тилах большевиків, на пів-сх. ділянці фронту, в районі Вапнярки. Київська дивізія ґен. Тютюнника прорвалась в большевицькі тили біля Винниці. Увесь наступ червоних військ спинювали особливо Стрілецька дивізія ґен. Безручка та кіннота Кубанських козаків Фролова. Вони з'єднались з цівденним крилом армії ґен. Пермикіна.

---

*) На превеликий жаль ми не отримали українського тексту, тому подаємо в перекладі з польської ґазети „Czas" з 19. XI.

— У боях на укр. фронті, в армії У. Н. Р. почувалась страшенна **недостача зброї і муніції.** Кількість новомобілізованих вояків, які масами йшли на перший поклик, доходила 100.000 душ, коли вбрань та зброї було на 30 тисяч. Із-за недостачі муніції приходилось раз-у-раз йти у штикові контратаки. Наслідком того старі формації (особливо залізна, стрілецька див. та кіннота) втратили в мертвих і ранених майже половину свого складу.

—„Illustr. Kur. Codz.“ пише: „Перші загони **українських військ** перейшли через Збруч до Сх.-Галичини 19-го ц. м. Вишикований кордон польських військ згідно з інструкцією роззброює всі ті війська. Досіль розброєно 10.000 укр. вояків, при чому перейнято понад 3000 коней та велику кількість обозу.

— „Роззброєні **українські війська** мають бути перевезені на захід. Серед роззброєних вояків замітна повна апатія, а у старшин — велике пригноблення.“ („Il. K. C.“)

— Після евакуації Камянця-Под. **уряд У. Н. Р.** та міністерста виїхали ґрунтовими шляхами через Скалу до Чорткова.

— **Проскурів** заняли большевики без бою, наслідком загроження укр. фронту на південному крилі.

— **Безпосередньою причиною поразки** українських військ була катастрофа біля залізн. ст. Катюжани по лінії Могилів—Жмеринка. Катастрофу спричинила **зрада** поручника Жлоби, який утік до большевиків. Большевикам вдалось тоді прорвати фронт, після чого укр. війська огорнула паніка. (за Il. Kur, C.)

— Вістка про переїзд **гол. от. Петлюри** на терріторію Румунії, яка появилась в закорд. газетах — цілком не відповідає правді. Так-же само неправдою є, наче би гол. отаман та ґен. штаб перебували у Золочеві.

— Як пише „Вперед“ — **у Львові** має виходити декілька українських газет. Окрім **„Впереду“** (орґан ес-деків) та часопису трудової партії, який має замінити закриту Поляками **„Українську Думку“**, видаватиме свій орган радикальна партія. П. Сидір Твердохліб редаґує новий часопис **„Віднова“** (?), який обстоюватиме польсько-українську угоду. М. Яцків стане знову редактором безпартійного щоденника.

ПОЛЬЩА

— 17-го ц. м. Начальникові Держави, **Пілсудському,** підчас великої урочистости на Зиґмунтовському майдані у Варшаві передали булаву першого маршалка Польщі.

— При польській делеґації **в Ризі** працює 4 комісії: 1. терріторіяльна, 2. правнича, 3. економична, і 4. виміни бранців.

— Домбскі зажадав звільнення **інтернованих** в Росії кол. польського комісаря „кресув“ („окраїн“), цебто Поділля й Волині) Мінкевича, та єпископів Лозіньского й Михалкевіча. Йоффе обіцяв телеграфувати в Москву, щоби їх виміняли за відповідних комуністів, арештованих в Польщі.

— **Польська делеґація у Ризі** заявила, що польські війська находяться на Волині ради охорони польських інтересів що-до тамошніх цукроварень, а також, щоби не занести до Польщі епідемії скота.

— **Польща** згодилась вицофати свої війська на захід від демаркац. лінії із Волині ціною видачі їй 70% продукції волинських цукроварень. Виведення військ мало бути до 20-го ц. м.

— Йоффе доказував по статтях „Rzeczypospolit-oї“, що **Польща** веде далі замасковану війну з Росією.

— **Польс. національ-демокр. партія** приняла постанову, що не може брати на себе дальшої відповідальности за діяльність коаліційного кабінету та відкликує свого представниха. Наслідком того мін. Ґрабскі подав до демісії.

— **До Кракова** вернула делеґація, яка їздила до Варшави в справі катастрофичного харчевого становища Кракова. Міністри Дашиньскі й Слівіньскі обіцяли широку підмогу.

— Ґен. Желіґовскі потерпів від Литвинів велику поразку.

З ост. хвилини: на фронт виїхав польськ. ґенеральний штаб.

РОСІЯ

— Загальна кількість **російських біженців** з Криму перевищає 100 тисяч. Їхня більшість буде перевезена до Альжиру.

— 5000 **російських біженців,** які приїхали одним з перших транспортів до Константинополя, — будуть, мабуть, розміщені на острові Лємнос.

— **Вранґлеві** ніби-то вдалось врятувати та вивезти 20 тисяч війська.

— Варшавський **„Journal de Pologne"** пише про заходи рос. кол. у Берліні в справі формування нової протибольшевицької армії із інтернованих в Німеччині червоноармійців. Нова акція мала би йти через Ревель і Естонію.

— Російські ґазети пишуть, що большевики втратили **на перекопських позиціях** 30.000 вбитими та що свою побіду завдячують газовій атаці й морозам.

— **Ґен. Вранґель,** який прибув до Константинополя на рос. кораблі „Ґен. Корнілов", гадає вести нову антібольшевицьку акцію, якої базісом мала би бути — Ґрузія.

— **Сов. уряд** післав Ґрузії ультіматум, домагаючись негайного розриву дипльомат. взаємин з Антантою, переговорів з Вранґлем, та торговельної унії з Совдепією. У відповідь Ґрузія оголосила загальну мобілізацію.

— Як повідомляє московське радіо — військо **Булак-Балаховича** окружене й побите.

— Совітський посол у Ризі, **Фюрстенберг-Ґанецкій** призначений членом мирової делеґації.

— **Російський** політичний комітет у Парижі оголосив протест проти рижських мирових прелімінарів, зазначаючи, що тієї угоди не визнає ніякий майбутній уряд Росії.

— **Із 30 червоних дивізій,** большевики залишили в Криму 11. Із решти 19 відправили: 8 дивізій на український фронт та 11 на півн. захід. Сов. війська зосередковані по 3-х лініях: Вязьма—Смоленск—Орша—Веліж—Порічча, Смоленск—Могилів, та Вітебск—Смоленск—Карачев. Біля Смоленска находиться тепер 8 дивізій, Орші — 4, та між Оршею і Могильовим 3. Кожного дня приходять нові совітські сили. („Руль").

— Бюро Райтера повідомляє, що за вересень місяць розстріляно **у Москві** 4000 душ.

— Від 15-20 ц. м. офіціяльно перестали курсували в Совдепії дотеперішні гроші. Платіжним середником у внутрішній торгівлі є специяльно видані квити терміном важливости на 2 місяці. Усі закордонні ґазети погоджуються, що повища „реформа" означає цілковите й остаточне фінансове банкроцтво Совдепії.

— Уельс, що повернув з Росії, розказує м. и., що у цілому **Петрограді** є тепер найбільше яких пів дюжини крамниць, із котрих одна це державний склад.

— Уельс оповідає, що **в Петрограді,** в якому більшість людности буквально приміраe з голоду, йде купівля й продажа квіток. Одна галузка хризантеми коштує 5000 рб.

— „Руль" повідомляє, що **Керенскій** переїзжає на постійне до Риги, де орґанізує партійний орґан с.-р.

Міжнароднє життя

— **Маклаков** звернувся до франц. премєра Лейґа з запитом, чи Врангель може рахувати на підтримку й реальну допомогу Франції, як що роспочав би нову якусь акцію. Лейґ відповів відмовно.

— На початковому засіданні обох делеґацій **у Ризі** ледве не прийшло до зірвання переговорів. Йоффе закидував Польщі, шо вона тримає свої війська 80 км. на схід від демаркаційної лінії.

— „Поразка Врангеля та упадок Венізельоса силують що-раз поважніше **рахуватися з Польщею** та зміцнити її міжнародне становище". — пише P. Kur. Codz.

— **Латвійський уряд** видав офіціяльно наказ представникам т. зв. уряду Центральної Литви, цебто ґен. Желіґовского, виїхати з Риги.

— Совітському посланникові в Австрії, **Варшавскому Бронскому,** який перебуває тут по „справах військових полонених", заявили, що справ полонених зовсім не торкається комуністична пропаґанда і, як що він її не припинить, то його прохатимуть виїхати.

— **В Австрії** складено кабінет м-рів під головув. дра Мейєра, як канцлєра та м-ра закор. справ. Більшість у кабінеті мають христ.-суспільники, решта — це виключно фахово урядничі сили.

— **В Інсбруку** відбулась велика „стрілянина до мети" націоналістичної тирольсько-німецької орґанізації. А звязку з нею соціялісти боялись якогось монархистичного перевороту й проголосили у цілому краю залізнодорожний штрейк, який мав перешкодити приїздові на це свято баварських націоналістів.

— **Що таке „Орґеш"?** Це приватна орґанізація майора й лісного радника Ешеріха в Баварії з м. Ізен. Головний осідок її в Мюнхені. Мета: „Виключаючи партійну політику, з'єдинити всіх патріотичних Німців, які стоять на плятформі порядку й хочуть безумовним послухом своїм провідникам перевести в життя отсі 4 програмові пункти: 1) Забезпечити т. зв. Ваймарську Констітуцію з 11. серпня 1919. 2) Дати охорону особі, праці й власности. 3) Вдержати німецьку державу й не допустити до зменшення її. 4) Вдержати лад і порядок та не допустити до жадних переворотів ні з ліва ні з права". Ця орґанізація Ешеріха (поширена також у Німецькій Австрії) знайшла фанатичних ворогів у лівих ґрупах і берлінське правительство заборонило її, побоючись, що вона змагає до перевороту на право. Заборона ця не має підстави в німецькім законодавстві. Організація істнує таємно дальше.

— Французькі ґазети сповіщають про намір екс-кайзера **Вільгельма II.** переселитись на остров Корфу.

— Кол. грецький **король Константин,** якого приклонники отримали у Греції велику побіду, заявив, що він ніколи не вірив у побіду центральних держав і завше був приклонником Антанти. А проте — вертати із Женеві до Греції Константинові не дозволяють!

— **Грецька Рада міністрів** назначила на 28-го ц. м. всенародне голосування, яке вирішить поворот кол. кор. Константина до Греції.

— У Чехії відбулись нові **антінімецькі ексцеси** у ряду міст, як у Брін, Аш і др. Всі вони зводились до того, щоби скинути нім. памятники, захопити нім. громадські будинки, театри, студентські бурси та припинити нім. ґазети.

— В звязку з подіями **в Чехії,** німецьке студенство об'єднаних вищих шкіл м. Берліна й Відня домагається виключення з усіх вищих шкіл Німеччини й Австрії чеських студентів.

— У цілій **Ірляндії** вибухло з новою силою протианглійське повстання. В Дублині вбито одної ночі більше 20 англ. старшин. У краю панує військова диктатура.

— В звязку з крівавими подіями **в Ірляндії,** в анґлійському парляменті прийшло поміж депутатами до бійок. Засідання було таке бурливе, що президент закрив його.

— 28-го ц. м. **французький премєр Лейґ** та ґенеральн. секретарь м-ва зак. справ Бартельо виїдуть на побачення з Льойд-Джорджом до Льондону. Туди ж збірається Джіолітті.

— **Льойд-Джордж** заявив, що у принціпі немає перешкод для навязання торговельних взаємин з большевиками. Рада міністрів остаточно виготовить торговельний договір, який буде післаний сов. урядові.

— В звязку з бажанням Льойд-Джорджа підписати торговельний **договір з большевиками** — грозить кріза англійського кабінету. Черчіль, Керзон і Чемберлен є рішучими противниками усяких взаємин з Совдепією.

— Депутата до англійського парляменту, комуніста, **полк. Мальоне**, присуджено за аґітацію проти пануючого державного ладу і кличі активного виступу — на шість місяців тюрми.

— **Німецький уряд** зборонив в'їзда до Німеччини совітським „торговельним експертам". Чічерін повідомив, що з огляду на таке становище нім. уряду, теперішні торговельні переговори будуть перервані, а заключені вже договори — анульовані.

— **Москалі коло праці** в Берліні. Дня 5-го листопаду б. р. закладено в Берліні торговельне товариство під назвою: „Geschäftsstelle für Wiederaufnahme deutsch-russischer Wirtschaftsbeziehungen", котре ставить собі за задачу негайно же в порозумінню з німецьким і російським урядами наладить правильний товарообмін, між обома краями. Ініціятива до цього була дана „Німецьким товариством закордонної торговлі". Про відношення до цієї нової установи німецьких міродайних кругів свідчить найкраще факт відступлення для її потреб осібної кімнати в будинкові офіціяльної „Aussenhandelstelle". З рамени вище згаданого торговельного товариства, як зачуваємо, має бути покликаною до життя на днях ще й спеціяльна „Deutsch-russische Treuhandgesellschaft". Для повноти картини належало б згадати на цьому місці також про недавно з рамени німецьких кольоністів з терріторії бувшої Росії закладене в Берліні кооперативне товариство з обмеженою порукою „Декору" „Handelsgenossenschaft der deutschen Kolonisten in Russland". Мимоволі насувається питання, чому представництво німецьких кольоністів, котрих більшість проживає на берегах Чорного моря, Поділлю, Волині та в Бесарабії, за всяку ціну старається прийти з поміччю своїм еміґрантам через **московський** кооперативний „Народный Банкъ", а не через ближчий їм „Українбанк" в Київі?

— **Нова російська часопись** у Берліні. З 15. листопаду у Берліні почала виходити щоденна російська ґазета, кадетського напрямку „Руль". Ґазета виходить при найближчій участи колишніх редакторів „Рѣчи" Ґесена, Канкимі, і Набокова й фінансується концерном Ульштейна, який стоїть в звязку з французськими кругами. Це вже сьома російська часопись у Німеччині. Зараз крім „Руля" тут виходять: „Время", „Голосъ Россіи", „Красный Набатъ" (Гамбурґ), „Русскій Эмигрантъ", „Миръ и Трудъ" і „Жизнь".

Економічна хроніка

— **Текстільна індустрія в Лодзі.** Помимо браку вугілля і сирівців лодзські промисловці стараються урухомити ряд дальших, застановлених досі заводів. Одна третина всіх фабрик знаходиться зараз в русі. Промисловці скаржаться на перепони з боку державних комісії.

— **Французький кредит для Польщі?** По звідомленню в „Times" мали переговори між Польщею і Францією закінчитися результатом, що Польща отримує від Франції 8 міліярдів п. м., окрім того 1.5 міліярдів п. марок на закупно військового матеріялу. (Недавно читалося инак: переговори нібито розбилися, через що міністер фінансів мав податися до демісії).

— **Великий попит за латишським деревом.** Німецькі економічні часописи твердять, що попит за латишським деревом в Німеччині росте. Головно пожадані пороги для залічничих шляхів і дерево до кораблів. Ціни таким чином сильно підносяться.

З українського життя на чужині

15-го жовтня в Женеві урочисто відкрилась перша сесія Ліґи Націй. Питання про приняття України до Ліґи стоїть на порядку деннім цієї сесії. До історії цієї справи наводимо тут листування між ґенеральним секретарем Ліґи п. Друмондом і представниками Надзвичайної Дипльоматичної Місії У. Н. Р. в Англії А. Марголіним і д-ром Я. Олесницьким.

25-го серпня ц. р. Е. Друмонд звернувся до Місії зі слідуючим листом:

Ексцеленціє!

Ваша Ексцеленція напевне знає про прохання України про приняття її до Ліґи в Женеві 15-го цього листопаду.

Я певен, що перше, ніж розглядати це прохання, збори схотять мати всі відомости що до становища України.

З огляду на це я хотів би мати змогу представити зборам:

1. Автентичну копію актів, якими Україна проголосила свою незалежність і якими їй дано право на незалежне самоурядування, а також всі инші документи, опубліковані потім і потверджуючі цей акт.

2. Автентичні копії декляраций, якими инші уряди визнали український уряд, як уряд фактичний або юридичний.

Я буду дуже вдячний українському урядові, коли він ласкаво передасть повну збірку цих документів.

Як оці документи написані не по-анґлійські і не по-французькі, я був би дуже вдячний Вашій Ексцеленції за ласкаве додання по можливости автентичного перекладу.

Маю за честь бути Вашої Ексцелеції покірним слугою

(підпис) Ерік Друмонд.
Ґенеральний Секретарь.

* * *

Після одержання цього листа радник анґлійської місії д-р Я. Олесницький зібрав усі потрібні документи і 19-го жовтня переслає їх до п. Друмонда при такому листі:

У відповідь на лист Ліґи Націй з 15-го серпня ц. р. до Президента Ради Міністрів України маємо за честь від імени і з доручення Уряду У. Н. Р. передати до Ліґи Націй копії потрібних документів. Разом з ними подаємо слідуючі пояснення, які мають доповнити і закінчити короткий історичний огляд, доданий до прохання Української Дипльоматичної Місії в Анґлії 15. квітня 1920. р.

Відносно актів, якими Україна прокламувала свою незалежність:

1. Революція 1917. р. приняла на Україні з самого початку національні форми. Національний Конґрес у Києві 8. квітня 1917. р. складався з представників інтеліґенції, економичних, професійних та кооперативних товариств, муніципальних та земських самоурядовань та представників селян з цілої України. Цей конґрес вибрав з поміж себе до 100 членів до Центральної Ради, себ-то тимчасового парляменту, склад якого був доповнений делеґатами з трьох конґресів — військового, селянського, та робітничого — і в цілім складався з 800 членів, з яких 600 були Українці, а решта — Великороси, Жиди та Поляки.

2. Тимчасом провадились вибори до Російської Конституанти, розвязаної большевиками в Петербурзі 6. жовтня 1917. р. Ці вибори переводились на підставі вселюдного голосування і дали Українцям надзвичайну перемогу: з 150 делеґатів від України 115 належало до українських партій.

3. В осени 1917. р. Центральна Рада постановила скликати Українську Конституанту, вибори до якої відбулись у грудні 1917. і в січні 1918. р. Перший большевицький напад припинив вибори, так що з 326 членів було вибрано тільки 250, але з них 190 було Українців. З 10 міліонів поданих голосів 8 міл. було подано за українські партії, ті самі, які мали більшість у Центральній Раді.

Отже не може бути сумніву, що коли б вибори дійшли до кінця і Зібранню Української Конституанти не перешкодила б німецька окупація, то Конституанта висловилася б за незалежність України так саме, як перше Центральна Рада.

4. Центральна Рада оголосила незалежність України двома актами (Універсалами) від 7 20. листопаду 1917. р. і від 9. січня 1918. р.

5. У квітні 1918. р. німецька військова влада, яка прийшла на Україну після заключення Берестейського миру, під претекстом ліквідації большевизму на Україні, але в дійсности, щоб дістати для себе хліб, невдоволена незалежною позицією Центральної Ради та її змаганням до незалежности, зробила державний переворот. В згоді з українськими та російсгкими дідичами Німці настановнли ґенерала Скоропадського гетьманом України і розігнали Центральну Раду. Скоропадський під натиском загальної опінії цілого краю мусів з самого початку стати на ґрунт цілковитої незалежности і суверенности Української Держави. Цей погляд висловлено в законі від 29. квітня 1918. р. про тимчасову конституцію України.

6. Українська демократія була того погляду, що гетьманський уряд був представником одної тільки кляси суспільства — дідичів; крім того в цім уряді постійно збільшувався російський вплив. По цілій Україні почалось незабаром повстання проти гетьманської влади. На чолі повстання виступив Український Національний Союз, складений з представників майже всіх українських партій. Союз вибрав Директорію тимчасовою найвищою владою Української Республіки.

7. Після упадку гетьманщини в Київі 24.—29. січня 1919. р. зібрався конґрес селян, робітників та трудової інтеліґенції, приблизно з 500 членів, який потвердив резолюціями від 28. січня цілковиту суверенність Української Респу-Республіки і визнав Директорію та Раду Міністрів тимчасового уряду.

8. На протязі цілих 1919. і 1920. років Україна була з усіх боків оточена ворогами і покинута без жадної допомоги на свої власні сили. Не зважаючи на це і не дивлячись на брак допомоги не тільки матеріяльної, але навіть санітарної — для припинення страшних епідемій, український нарід і досі веде героїчну боротьбу за свою незалежність, яку незалежність навіть російські большевики були нарешті змушені признати.

Що до суверенности Української Держави з боку инших держав маємо за честь зазначити слідуюче:

1. В грудні 1917. р., себ-то перед Берестейським миром і після того, як Центральна Рада оголосила незалежність України, Франція і Анґлія послала своїх дипльоматичних представників до українського уряду: ґенерала Табуі та п. Піктон Бедж, які передали українському урядові офіціяльні акредитивні листи.

2. Німеччина, Австро-Угорщина, Туреччина і Болгарія, визнали незалежність і суверенність української держави в межах, установлених Берестейським договором.

3. Російський совітський уряд зі свого боку визнав незалежність і сувеенність України декретом від 4. грудня 1917. р., потім знов у травні 1918 р. він послав своїх представників до Київа для мирових переговорів з українським урядом. У 1919. та 1920. роках російський совітський уряд кілька разів заявляє про незалежність України.

4. У 1918. р. Фінляндія, а в 1920. р. Польща і Латвія визнали незалежність української держави.

З доручення Українського Уряду
(підп.) Сенатор Марголін.

Делеґація українського уряду Східної Галичини у складі д-ра Е. Петрушевича, д-ра С. Витвицького, Д-рв К. Левицького, Е. Брайтера та о. Жана — виїхала по справах Сх.-Галичини на Конференнію Ліґи Націй до Женеви.

На бажання італійського амбасадора в Берліні, п. Де-Мартіно, Посольство У. Н. Р. у Німеччині передало йому меморандум про політичне й економічне становище України.

У звязку з останніми подіями на антибольшевицькім фронті повірений у справах У. Н. Р. у Німеччині д-р Р. Смаль-Стоцький одвідав шефа антантської військової місії в Берліні ґенерала Нолле, а також дипльоматичних представників Фінляндії, Литвії, Естонії та Литви.

Консул У. Н. Р. у Мюнхені п. В. Оренчук був цими днями на довшій аудієнції у баварського міністра торговлі Гамма. Розмова була про налагодження товарообміну між Баварією та Україною й про заснування спеціяльної інституції, котра фінансувала й улекшувалаб цей товарообмін.

Німецько-українське господарське т-во в Мюнхені зложило перед баварським міністерством торгу листовний протест проти наложення арешту на гроші українських кооперативів, призначені для закупок у Німеччині.

Офіціоз баварських торговельних палат „Баиеріше Гандельсцайтунґ“ присвятив своє чергове число від 1. листопаду справі німецько-українських торговельних зносин. Вступну статтю до того числа п. н. „Що може постачити Україна?“ написав консул п. Оренчук.

В останніх часах у німецьких часописях зявилась, між иншим, такі переклади з українського красного письменства:

В ілюстрованім додатку до „Фосової Ґазети“ за серпень с. р. видруковано переклад оповідання Коцюбинського „Поєдинок“. У фейлетоні того ж часопису за 8. листопаду видруковано вірш Франка „Важке ярмо твоє, мій рідний краю“ — з короткою біографією поета. В ілюстрованих додатках до „Берлінер Таґеблят“ за 7. і 14. листопаду видруковано переклад новели Коцюбинського „На камені“.

В берлінському часопису „Ді Пост“ за 2. жовтня видруковано переклад новелі Б. Лепкого „Гусій“.

Усі зазначені переклади зладила панна Г. Ш. Вудська у Берліні.

Відомий провідник бельґійських соціялістів секретар бюро II. Інтернаціоналу Гюісманс був цими днями в Берліні і одвідав тут представника українських с.-д. д-ра Б. Матюшенка.

Лідер російських меншевиків (інтернац.) Л. Мартов мав також побачення з д-ром Матюшенком.

До Берліну приїхав з Льондону бувший голова Надзвичайної Дипльоматичної Місії в Анґлії, нині юрисконсульт М-ва Закорд. Справ У. Н. Р, п. А. Д. Марґолін.

Проїхав через Німеччину до Женеви О. Я. Шульгин, уповноважений урядом У. Н. Р. для ведення переговорів про прийняття України до Ліґи Націй.

Повернувся з Варшави до Берліну міністр фінансів У. Н. Р. п. Х. А. Барановський.

Як уже ми раніш сповіщали, редактор „Нашого Минулого“ П. Зайців поновляє видання журналу. Перша книжка вийде у січні. У свойому портфелі редакція має автобіоґрафію Тимка Падури та записки Українця-декабриста, писані українською мовою у 50-х роках.

Лікарь Модест Левицькій, призначений товаришем міністра народного здоровля, відбув на Вкраїну.

Т-во „Кобзар“ проводить дальше енерґійно свою працю на Підкарпаттю. На запрошення офіціяльних кругів гурток взяв участь в святі 2-річного ювілею чеської революції в днях 27. і 28. жовтня.

Дня 27-го жовтня відбувсь концерт, а 28-го гурток виставив одну дію з „Ясні зорі“ Грінченка. — Дня 1-го листопада укр. збігці, перебуваючі в Ужгороді, влаштували свято для вшанування пам'яти героїв, поляглих за волю України. Рано відбулось в соборі поминальне богослужения, а в вечері концерт.

Богослуження і концерт співав теж хор товариства „Кобзар“. Дня 7./XI. „Кобзар“ влаштовує товариську вечірку зі співами й деклямаціями, 9./XI. концерт для учнів ужгородських шкіл, 10./XI. концерт для У. М. С. А. (війська). Дня 12./XI. виїздить гурток в турне на східну частину Підкарпаття і дасть низку концертів й вистав в селах Ясіня, Рагів, Бнчків і містечках Гушт, Кіральґаза, Селюша.

В порозумінню з т-вом „Просвіта“ т-во „Кобзар“ приступає до орґанізації драматичних гуртків і хорів при т-вах „Просвіта“ з широких кругів місцевого населення в першу чергу в Ужгороді і в селі Ясінє, де Гуцули проявили велике зацікавлення культурним життям.

У копенгаґських ґазетах „Dagens Nyheder“ і „National Tidende“ появилась велика статтядр-а Дмитра Левицького про „Становище большевиків на Вкраїні.

Вийшло 4-те ч. орґану закордонної ґрупи п. с.-р. „Борітеся-поборете“.

Отсим нас просять сповістити, що в справах, які торкаються фінансової діяльности Союза Укр. Журналістів і Письменників, звертатися на адресу: W. Kuschnir Wien IX. Lustkandlgasse 29, а у всіх инших справах на адресу: A. Baraniw, Wien XVIII. Währingerstrasse 100/9.

Заходом Укр. Студ. Тов. „Січ“ п. Шраг прочитає доклад на тему: „Національна проґрама укр. партії соц. револ.“ в понеділок, дня 29. XI. в каварні „City“ IX. окр. Porzellangasse 1. о 7. год. вечером.

Українська Дипльоматична Місія у Вашинґтоні подає до відома слідуючі інформації для чужинців, що хочуть їхати до Злучених Держав.

Недавно Департамент Стейту видав нові правила, які торкаються візування паспортів тих чужинців, які бажають приїхати до Злучених Держав.

1. Кожний чужинець мусить вперед одержати паспорт від свого власного уряду.

2. Цей паспорт має чужинець предложити особисто Американському Посланникові або Консулеві в тій окрузі, де тепер живе. В канцелярії Американського Посланника або Консуля має чужинець зложити декларацію або просьбу, дати йому візу, дозволяючу йому їхати до Злучених Держав. Також мусить предложити три фотоґрафії. Добре є, аби чужинець предложив Американському Консулеві листи або заприсяжене зізнання від своїх приятелів або родичів в Америці, в яких була-б зазначена причина, чому вони бажають його приїзду до Америку, чим він буде там заниматися, з ким мешкати, а на випадок коли б чужинець мусів перейти на утримання своїх рідних в Америці, — треба, аби ті родичі заручилися, що в них є відповідні грошеві засоби.

Оплата за зладження декларації або просьби чужинця виносить одного доляра, а оплата за візу — девять долярів. Ці оплати чужинець мусить скласти на руки Американського Комісара або Консуля за кордоном.

Згідно з теперішніми правилами ні один чужинець, якого паспорт не є підписаний Американським Комісаром або Консулем за кордоном, не буде пропущений до Злучених Держав.

Американські Відпоручники й Консулі у всіх чужих державах дістали докладні вказівки, котрим чужинцям давати дозвіл на виїзд до Злучених Держав а котрим ні. Деякі прохання мусять бути предложені до порішення Департаментові Стейту (Державному) у Вашинґтоні, але це мусить зробити Американський Комісар або Консуль за кордоном, після того, як чужинець склав просьбу дати йому візу. Державний Департамент не може в таких випадках видати свого рішення, доки не одержить урядового звіту від своїх урядників за кордоном.

З огляду на це треба, аби люде, які вже живуть в Америці, не звертались до Державного Департаменту, але щоби чужинці самі подавали просьби просто до Американських Комісарів чи там Консулів в їхньому місці побуту за кордоном.

ВОЛЯ

УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖНЕВИК

Т. 4. Відень, 4. грудня 1920. Ч. 10.

М. Кушнір-Якименко.

Манівцями.

Два роки тому назад держави Антанти вийшли щасливо із тої майже небувалої боротьби, яка тяглася роками, в якій взяли участь сотні міліонів людей і на яку витрачено було сотні міліярдів народнього добра. Багатьом здавалося тоді, що нарешті настануть мирні часи, і всі народи роспочнуть спокійно працювати над відродженням зруйнованого затяжною війною народнього господарства.

Народи Східньої Европи щиро були повірили, що Великі Держави Антанти через Мирову Конференцію в Парижу зроблять всі ті необхідні заходи, які на основі проголошених ними принціпів могли би дійсно встановити сталий мир в Европі, а з окрема в східній її частині. Але ці надії не здійснилися. Держави переможці стали на шлях не політики розуму, а помсти, і продиктували усім переможеним державам такі мирові умови, які безсумнівно ніколи не будуть основою спокою та миру в Европі. З окрема вони не визнали факту роспаду бувшої Росії і роспочали були спроби шляхом інтервенції відбудувати колишнє російське царство. Всі новоутворені держави Східньої Европи попереджали керовників Антанти, що ця політика скінчиться повним фіяско, що ідучи цим шляхом вони приведуть Східню Европу ще до більшої анархії, ніж то було в ті часи.

Події минулого року показали, що реставрація Росії дійсно неможлива, і від цеі політики одійшла в першу чергу Анґлія, а за нею Італія. І тільки Франція на протязі ще нинішнього року продовжувала підтримувати безнадійні заходи Росіян „реставраторів.“

Але поки ще продовжувалося змагання Польщі за свої східні кордони — декому здавалося можливим таким шляхом повалити большевицьку владу в Росії. Сьогодня ж ми всі бачимо, до яких результатів привела ця помилкова політика. Совітська Росія використала всі помилки і ліквідувала всі ті антібольшевицькі заходи, які робилися Антантою. Жертвою цеї політики впали і деякі новоутворені держави, як Дон, Кубань, Азердбайжан, Біларусь і т. д. Український народ, який вже роки безперервно і твердо бореться за свою волю та державність, не знайшов ніякої підтримки з боку Антанти, а навпаки зазнав зі сторони її „фаворитів“, Поляків та Росіян, тільки значних перешкод та кривди в своїй боротьбі проти большевицького імперіялізму, і оточений з цих сторін ворогами не спромігся власними силами витримати цю тяжку боротьбу; українські землі

були окуповані чужинцями, і Соборна Українська Народня Республіка ніби перестала істнувати. В результаті Великі Держави заходу поставлені перед фактом необхідности визнання Совітської Росії та фіктивної Радянської України. Правда керовники Антанти в своїх відношеннях до Совітської Росії бажають обмежитись відновленням тільки торгових зносин і визнанням Совітського Уряду de facto. Але оче видно, що такі відносини же можуть продовжуватись довший час, що згодом повинно прийти і до инших зносин. Тим часом всім відомо, що большевицька влада довела народне господарство Східньої Европи до такої страшної руїни, яка унеможливить відновлення нормальних торгових зносин. Це очевидно добре знають і керовники Антанти і Совітської Росії. Крім того виникає дуже багато непереможних труднощів фінансових, політичних та дипльоматичних. Ось чому переговори англо-совітські вже тягнуться майже на протязі цілого року, а до ніяких результатів ще не прийшло. Надії деяких держав на те, що в звязку з торговими відносинами совітська влада примушена буде змінити свою внутрішню політику і шляхом еволюції там встановляться більш нормальні відносини, також не мають під собою ніякого ґрунту. Тимчасом Совітська Росія, провадячи свої переговори в Льондоні, не відкинула своїх ширших завдань і не перестала робити заходів, щоб шляхом військової зброї посіяти анархію на Сході, а також в деяких державах Центральної Европи, в першу чергу в Польщі

Таким чином спроби Великих Держав Заходу налагодити якісь мирні відносини з Совітською Росією є тим будинком на піску, якій розвалиться при першій можливости для большевиків.

І ми певні, що через деякий час знову відновиться на Сході Европи та збройна боротьба, яка там вже безперестанно провадиться. Але ми не знаємо, чи і на цей раз Великі Держави будуть рахуватися з фактом роспаду бувшої Росії, чи і в будучині їх заходи не скінчаться невдачою, коли вони не доцінять тої активности і енергії, яку виявив український народ в боротьбі за свою Суверенну Державність.

Соломон Гольдельман.

В справі українсько-жидівських відносин.

ЛИСТ СЬОМИЙ.

НА ШЛЯХУ ДО ПОРОЗУМІННЯ.

Дорогий товаришу!

Твій лист, адресований до Станиславова, одержав лише цими днями у Камянці.

Вістка, одержана тобою від наших товаришів про те, ніби Всеукраїнський Головний Комітет нашої партії виключив нас двох із партії за участь у правительстві Директорії, — може й відповідає дійсности.

Але я числю, що це не повинно тебе хвилювати. Видко у Вас за кордоном не розуміють тих нових партійних „большевицьких“ методів чистки партії, а може й не знають про них.

Тут, в нашій організації, яка була під большевицькою владою до початку червня, також у Проскурові, ніяких відомостей про це виключення не одержано.

На конференції нашої партії у Києві в березні — це питання навіть і не піднімалось.

Але з листа, якого я одержав від своєї дружини з Винниці, видко, що справа ця стояла на черзі і досить палко обговорювалась в жидівській комуністичній пресі, особливо в орґані Рафеса.

Власне, нашим товаришам ставилось умовою визнання їх „прихильною" до влади партією — виключення нас, відмова від Ревуцького і Гольдельмана.

Наші товариші всіма силами ухилялися від цього, але я думаю, що в решті-решт вони це зроблять: не стане мужности відмовитись виконати цю умову Рафеса і тим мовчки ствердити той факт, що Головний Комітет в січні уповноважив нас вступити до правительства Чеховського. визнати, що ми цілком дисціпліновано виконали постанову партійної наради спочатку лютого, коли подалися до демісії . . .

Але, що все це не має ніякого значіння, ти можеш зобачити зі слідуючого документу.

Коли я прибув в Камянець і почав тут свою політичну працю з активної рішучої аґітації проти продовжуючихся погромних, правда слабіших, вчинків, підпіраючи одноразово українських соціялістів в їх боротьбі з атаманщиною і внутрішньою реакцією, то сіоністи й большевики (цікавий аліянс!), щоби збити з пантелику і українські і жидівські демократичні кола, почали ширити чутку про моє виключення із партії.

Я звернувся тоді до місцевого комітету нашої партії, в складі котрого є представники і правої і лівої (комуністичної) течії, з заявою, що прошу мене повідомити офіціяльно, який звязок мають ці чутки з дійсностю.

Їхню відповідь я привожу тобі цілком, бо вона дуже характерна:

„Поважаний товаришу С. Гольдельман!

На Ваш запит до нас з приводу чуток, шо Ви і т. Ревуцький виключені із партії, числимо ми своїм обов'язком відповісти Вам слідуюче:

1) Ані на нашій партійній нараді, ані на конференції нашої партії питання про виключення Вас і т. Ревуцького навіть не було поставлено;

2) До сьогодняшнього дня наша орґанізація, ані з циркулярів Головного Комітету, ані з партійної преси нічого з приводу цього не знає, що дає нам повне право рахувати, що всі чутки з приводу цього не мають під собою підстав;

3) Заслухавши Ваш звіт про Вашу діяльність за цілий час, ми не найшли в ній нічого такого, що суперечило би тактиці нашої партії, чи партійній дисципліні;

4) Ваш офіціяльний виступ від імени нашого і всіх соціялістичних партій Кам'янця показує ясно як наше відношення до Вас, так і других соціялістичних партій, як також наше цілковите довірря і задоволення Вашою діяльністю."

Підписані в с і шість членів комітету, в тому числі і комуніст N *).

Отже, товаришу, чи ми виключені, чи ні, ми можемо бути абсолютно спокійні: при перших життьових взаєминах з нашими робітниками — їхнє довірря буде на нашому боці.

Ти пишеш, що досвід нашої невдалої участи в невдалому правительстві Чеховського мусить нас навчити, що на далі не можно прийняти участи навіть у соціялістичному правительстві, але окремо від инших жидівських соціялістів.

По-перше ти же знаєш, що „инші жидівські соціялісти" не пішли в правительство в січні тільки тому, що портфель міністра жидівських справ вже був переданий нашій партії; ти напевно не забув ще, як делеґація „об'єднаної жидівської соціялістичної партії" явилась до премєра Чеховського за скілька хвилин після того, як ти вже був призначений. Тобі же відомо, д л я ч о г о вони явились до Чеховського . .

---

*) Не називаю призвищ, щоби не викликати проти них репресій з боку большевицької влади. А в т о р.

Далі, що маємо робити, коли инші соціялістичні партії признають необхідність активної підтримки сучасного соціялістичного кабінету?

Зараз справи так далеко ще не пішли. Поки справа поборювання погромів не буде поставлена на твердий шлях, ніхто з жидівських соціялістів в правительство не піде, але як це буде досягнено, то чи ми маємо залишитися на боці, байдуже приглядатися, як маленька купка українських соціялістів із сил вибивається, щоби встановити лад в країні, щоби побороти отаманщину й комісарщину, щоби перемогти персональну політику окремих членів директорії, збудувати армію, здатну протистати навалі Денікінщини, яка зараз погрожує істнуванню України, щоби, одним словом, досягти того демократичного режіму, який ми, жидівські соціялдемократи, не комуністи, числимо за чергову необхідність, як шлях до спасіння соціяльних і національних здобутків революції на Україні?

Ми зараз в стадії переговорів з українськими соціялдемократами. Ми рахуємо, в звязку з нашою участю в правительстві і його активною підтримкою, необхідним переведення в життя деяких мір, а саме: фактичний перехід цілої влади до кабінету, з залишенням за директорією лише репрезантацію Републіки; перехід керовництва повстанцями до реґулярної армії, без чого ніколи не припиняться погроми; послідовна робітнича політика, особливо соціяльне забезпечення „большевицького“ зразку; леґалізація рад робітничих депутатів, як представничих клясових орґанів пролєтаріяту; обов'язкова участь в кабінеті представників обох жидівських соціялістичних партій (Бунд, Поалєй-Ціон), без чого не можна відповідати за політику правительства; призначення тов. міністрів в міністерстві народнього господарства, внутр. справ, фінансів і праці з жидівських кол; призначення других помішників при губерніяльних і повітових комісарах з місцевих жидівських діячів для нормалізування стосунків з мійським населенням; призначення при державних армейськмх інспекторах помішників-Жидів для зносин між військом на фронті та мирним жидівським населенням.

Під переведенням в життя цієї проґрами ми розуміємо — здійснення пляномірне й трівале, при нашій допомозі, нашій активній співучасті.

Бо взагалі українські соціялісти цілком справедливо ставлять справу перемоги демократії, перемоги над погромними настроями, в залежність від участи жидівської інтеліґенції в роботі правительства в центрі і на місцях.

Ви від нас не вимагайте, кажуть вони, попереднього переведення таких порядків, які можуть бути заведені лише напруженням спільних сил всієї демократії. Ми лише можемо взяти на себе поставити ваші вимоги на чергу дня задля виконання, але за їх здійснення і за наслідки маєте відповідати разом з нами.

Що міг би ти на це відповісти, звичайно — не сидючи в Берліні, а тут в Кам'янці, на Вкраїні?

* * *

Коли я приїхав в Кам'янець, 14 червня, мені не гадалось навіть, що за два місяці дійдемо до такого стану, що справа участи жидівських соціялістів в правительстві буде вже лише питанням тих чи инших умов.

Тоді становище було таке, що не вірилось, що у правительства хватить сили й мужности рішуче взятися за поборення темних сил, які вчепились в тіло України і рвали його на шматки, виставляючи цю свою діяльність, як єдину можливу, необхідну й патріотичну. Якийсь отаманчик Ш. поставив патрулі на шляхах, що ведуть в Кам'янець, хапав і розстрілював несчасну жидівську молодь, що втікла разом з большевиками перед небезпекою погрому, якого всі чекали, як щось неминуюче, а за скілька днів, заспокоївшись, поверталась потроху до Кам'янця.

Оскільки в цілій окрузі була певність погрому в Кам'янці — видко зі слідуючого. Якийсь провокатор-большевик прибіг до містечка Міньківці й оповідав там переляканим мешканцям, що власними очима бачив, як Українці вирізали

всіх Жидів у Кам'янці, а тут же приїхав дійсний кам'янчанин і зі здивуванням слухав, як люде брешуть *).

В Кам'янці дійсно погром був, але зроблений майже виключно місцевим християнським міщанством, головно російським і польським населенням передмість. Погром був по старому, царському чорносотенному рецепту. Поодинокі вбивства з боку козаків були лише в мент захоплення міста, а тут-же місцеві чорносотенці, користуючись страшним переляком жидівського населення, підготовленого попередньою агітацією що до можливости повальної різні, почистили жидівські помешкання, не зустрічаючи навіть протесту грабованих.

Правда, треба замітити, що місцева українська інтелігенція, як університет, Просвіта, український клюб, земці, — перевела енергійну антипогромну роботу.

На настрій жидівського населення вплинули не так цей добросусідський грабіж, як розстріли мнимих „большевиків" тим отаманчиком, який числив за більш зручне для себе „війну" з неозброєними втікачами, ніж справжню бійку на фронті, зі справжніми большевиками.

Треба признати, що правительство з менту свого прибуття до Кам'янця 14-го червня зразу почало енергійні заходи для заспокоіння населення і припинення тих безчинств.

Але годі було жадати від населення, щоби воно розбіралось в подіях і зуміло відокремити того бандіта-отамана від соціялістичного уряду.

Тимчасом, громадські кола мусіли почати роспізнавати, хто ворог, а хто ні. Бо тут почалась робота по будові держави і жидівська суспільність не могла залишитися збоку. Тим більш, що за два місяці панування большевицької сістеми, воно встигло ознайомитися з тими наслідками, які та сістема несе жидівській господарці і жидівському істнуванню на Вкраїні.

* * *

Ти добре знаєш, що я ніколи не рахувався у своїй політиці ані з теоретичними традиційними догмами, якими вони не були би всі авторитетними, ані з хвилевими масовими настроями.

Лише живі, реальні інтереси жидівської людности, наших трудових верств, моє національне почуття і свідомість соціяліста кермували моєю поведінкою і тактикою за цілий час революції.

Це диктувало мені визнавати за добре лише те, що находиться в згоді з дальнішим істнуванням жидівського народу, яко національно-окремого, маючого далі розвинутися і кріпнути, організму.

Реальні інтереси працюючих мас жидівства диктували мені орієнтувати жидівську політику лише на ті явища суспільного життя сумежних народів, які не суперечили в корні, в основі, оцим інтересам; які не погрожували принести своїм розвитком руїну і знищення жидівській людності.

Соціялізм завше був для мене рухом, що стремить до знищення всякого визиску, як клясового, так і національного. Тому ніколи не міг би я примиритися з такою ідеольогією соціялізму, що має на шляху свого досягнення принести жидівському народові неминуючу національну смерть, а в процесі боротьби ще безмежний жах і економичну руїну міліонам одиниць жидівської людности.

Я мав також орієнтуватися на ті суспільні рухи людства, що мусять перемогти, а одноразово з тим годитися лише з такими шляхами тих рухів, що не шкодять мойому народові.

Відціля моя орієнтація на відродження українського народу. Як би я не вірив в неминучість цього відродження, яке в наші часи можливе лише й одиноко в державних формах, я не міг би вірити також в відродження жидівського

---

*) Пізніше я читав в одеській сіоністській часописі „Еврейская Мысль", як в Кам'янці, при заняттю його Українцями, Жидів масами топили... в р. Смотрічі, а Винниця була підпалена зо всіх боків і Жидів кидали у вогонь живими...! Адже р. Смотрич переходять завше вбрід... курі, там навіть кота втопити неможливо; а у Винниці не було погрому ніколи, за весь час революції. Такі вони, ці погромні інформатори! Автор.

народу, я не повинен би бути жидівським соціялдемократом і сіоністом, не смів би бути „Поалей-Ціон“, а повинен був би перейти до соціялістичного руху котрогобудь сумежного твердо істнуючого народу, мусив би бути асімілятором.

Большевизм в його російських формах примусової асіміляції инших народів в імя омосковленного інтернаціоналізму, большевизм з його примусом із гори в двадцять чотирі години насадженим „соціялістичним“ устроєм мусить зруйнувати жидівську господарку. Бо коли декрети про націоналізацію промисловости і торгу відносяться до великих підприємств, то останні ще проістнують деякий час і після переведення большевицького соціялізму, але дрібні жидівські майстерні і крамниці не піддаються такій націоналізації, вони мусять зачинятись, бо годі державі управитись з десятками тисяч таких „підприємств“.

А що мають робити ці „підприємці“ і їх робітники, яких в кожному підприємстві було від 1 до 5, а разом сотки тисяч? Вони залишаються без хліба, бо й великі фабрики здебільша скоротили, в наслідок війни, революції і большевицького панування, свої штати, або позачинялись. А жидівські робітники, крім того, як тобі, жидівському соціялістові, добре відомо, взагалі ніколи не зможуть до тих фабрик попасти і там закріпитися.

Большевизм, націоналізуючи торг, викидає на вулицю, на голодну смерть сотки тисяч жидівських посередників, торговців, наших „повітрових“ людей, і нічого не дає їм взамін. Лише каже: соціяльна революція вимагає жертв... Чому же ми, Жиди, маємо найбільше, головно, майже виключно, ті жертви приносити?

З цим я не можу і не хочу примиритися.

Большевизм пропонує неминучість громадянської війни і террору, проліття крови на шляху до соціялізму, як одиноко можливий метод соціяльної революції.

Але на Вкраїні у Польщі, у Литві громадянська війна мусить прийняти форми міжнаціональної війни, мусить викликати до життя найстрашніші звіринні інстінкти людей, а особливо же в малокультурних масах мусить викликати антісемітизм в страшних формах, мусить привести до погромів, до фізичного знищення жидівського населення, до повальних грабунків, до економичної руїни жидівських міст і містечок.

На Україні, де населення міста і села ріжні і національно і соціяльно, така форма соціяльної революції, яку програмово переводять російські комуністи, мусить привести до повного антагонізму села й міста, до повного розриву між ними, фактичного й економичного, цебто порвати той господарчий контакт між жидівським містом і українським селом, від якого живуть жидівські маси в місті, цебто знову й знову позбавити їх шматка хліба. Інтереси реального практичного життя жидівської людности в сучасному й майбутьому на протязі десятків літ суперечать категорично методам большевизму і є йому природно ворожими.

А тому, як що є ще в жидівських колах большевицькі симпатії, то вони хвилеві, викликані нездатністю української інтелігенції справитися з завданням їх національної революції, вони — недовговічні.

І жидівські соціялісти, що повели жидівський пролетаріят до большевиків, що піддалися хвилевим настроям робітництва, мають внедовзі позбавитися зовсім своїх мас; а тоді, або пригадати собі свої попередні переконання, на яких вони будували всі три партії жидівського пролетаріяту до кінця 1918 року, або перейти в ряди загальної руської комуністичної партії, цебто асімілюватись, цебто, зрадити і національно і соціяльно своїм масам.

Це відноситься особливо до наших товаришів, до „Поалей-Ціон“. Вони там навіть окрему „жидівську комуністичну партію „Поалей-Ціон“ склали, ці наші товариші на Вкраїні і в Росії!

Стремлять до „комуністичної“ Палестини, а того не помічають, що московська комуністична економична політика і міжнаціональна війна зруйнували остаточно господарку більшости жидівського населення Росії та України і, коли відчиняться кордони, вся оця міліонова маса кинеться до Палестини, то хоч би

там правили навіть наші талановиті свіжеспечені комуністичні „Поалєй-Ціон“ — то справі кольонізації Палестини буде відразу нанесений такий смертельний удар, що з нею буде остаточно покінчено. Бо Палестина може зробитися країною нашого національного майбутнього лише в процесі систематично-organізованої еволюційно переводженої еміграції і кольонізації.

А тому, що не наш товариш Х., лідер наших сіоністів-комуністів, керуватиме палестинською кольонізацією, а імперіялістична Англія і сіоністичний конгрес, які, очевидно, в імя інтересів цілої нації не пустять туди відразу всіх зруйнованих большевицькою політикою і погромами Жидів України і Росії, то це викличе безумовно таке почуття зневірря в палестинську справу, що нашим зарвавшимся занадто в ліво товаришам стане годі вдержати за собою зневірених жидівських робітників . . .

От які перспективи чекають нас на Україні від радянської практики, міжнаціональної війни і політики наших соціялістичних і комуністичних партій.

А як страшно це все ще має скінчитися?

Що большевикам вдасться залишитися на віки при владі, в це вони, мабуть, особливо міцно ніколи самі не вірили.

Ти пригадуєш, що в час переговорів про мир з гетьманською Україною (з реакційною Україною охоче переговорювали, це тільки демократичної вони не можуть ніяк визнати!) вони обіцяли устами чи Раковського чи Мануїльського, що коли вони відійдуть від влади, то перше „стукнуть“ дверми так, що ціла Европа здрігнеться.

Що вони відійдуть — в цьому не може бути сумніву у тих, хто хоча трохи знає московський нарід і умови приходу большевиків до влади.

Але для нас, Жидів, головне питання не в відході большевиків, а в тому, хто прийде на їх місце.

Атмосфера ненависти до большевизму, змішана зі страшним антісемітизмом, настільки переповнює вже зараз Росію, що коли вона вибухне, то може не лише большевиків буде за борт викидати, але разом з ними і соціялістів і навіть демократів взагалі.

Росії грозить небезпека внутрішньої політичної і релігійної реакції, реакції селянських, почасти робітничих мас проти мійської демократичної і соціялістичної інтелігенції.

Зовнішня військова інтервенція, яка погрожує соціяльним здобуткам селян, як англійсько-колчаківська чи французько-денікінська, успіху не матиме. Але внутрішній вибух завше можливий, особливо у випадку військових невдач на фронтах і розбиття від того дисціпліни армії.

Що при такому вибуху буде з жидівським населенням — годі сумніватися. Жидів чекає загибіль. Цьому навіть ніхто не суперечить, так всі є переконані в її неминучости.

Лише відокремлення, своєчасне державне розмежування України від Росії, при тому у формі народньої, демократичної, нашої кам'янецької, української республіки, може спасти величезний терен б. Росії від катастрофи, може врятувати для сорока міліонів людей національні й політичні здобутки революції, для робітництва певні його соціяльні завоювання, а чотирьом міліонам Жидів спасти життя, дати можливість дальнішого економичного і національного істнування й розвитку.

Спасення революції на Вкраїні — в її відокремленні політичним кордоном від Москви, в її своєчасній демократизації, замісць сучасної радянської форми політичного і національного поневолення її народів.

В Росії спасення є можливе лише через своєчасне признання большевиками свого безсилля завести соціялізм методом насильства, заклик до влади всіх соціялістичних кол і перехід до демократії з власної ініціятиви.

На жаль, ще не було такої влади, яка сама визнала б свою нездатність . . .

Ти розумієш, що всі ці обставини нас женуть в обійми української влади.

Сюди щоденно приїздять численні делєгації з містечок Поділля і Волині до жидівського міністерства і комітету допомоги потерпівшим від погромів.

До міністерства приїздять головним чином в справі виборів до громад і організації громадянської праці, а особливо в справі відкриття і фінансування шкіл. По місцях іде жвава національно-культурна робота, що була зовсім завмерла під большевиками, після розгону громад і передачі всіх справ культури „пролеткультам". Ти уявляєш собі ці містечкові „пролеткульти"! . . .

До комітету допомоги, або як його жартуючи звуть „погромного" комітету, що істнує поки що виключно на асігновані правительством в роспорядження жидівського міністерства 20 міліонів гривень, приїздить чимало, бо ціла терріторія була тереном війни і всі майже містечки потерпіли або від обстрілу, від пожеж, чи пошестей, або від погромів українських і большевицьких, чи від грабунків і тутешніх методів заосмотрення війська.

Грабіж населення міста спочатку літа переводився головне Українцями, коли вони відступали та спочатку наступи, пізніше головним чином большевицькими частинами „богунців" і „таращанців" які довели своє артистичне уміння общишати жидівські хати до такого ступіню, до якого Українці, що головно вбивали і різали (як бачиш у кожного своя „спеціяльність", свій фах!), ніколи не піднімалися. Одним словом, ріжні культури!

В актах комітету маються протоколи засідань і орігінали заяв цих містечкових делегацій, які стверджують, що у більшости „богунців" чи „таращанців", чи у других грабіжників з большевицької армії, є на руках клейма „В. К.", що значить: „вічна каторга", — це амністовані большевиками каторжане і кинуті на боротьбу проти українського національного руху.

Кажуть, що Троцький навіть так з приводу цього і висловився: „щож, проти українських петлюровських бандитів мусимо теж бандитів посилати".

Ти уявляєш собі, що мало вистояти наше містечкове населення від тих „антибандитів"! Було багато випадків, коли вони вивозили навіть стару порохнявілу меблю, вікна і двері, кажучи: „все одно — прийдуть петлюровці — заберуть; ліпше вже хай большевикам дістанеться . . ." Так було пр. в Солодківцях.

Взагалі в архіві Кам'янецького Комітету будучий дослідувач погромного періоду української революції найде багато цікавого матеріялу для характеристики не лише цієї міжнаціональної війни, але також народних характерів активних і пасивних участників її.

Ти знаєш нашу народню характерну черту — орієнтуватись по умовах заробітку, по умовах матеріяльного істнування.

Отже зараз, коли на цьому терені трохи заспокоїлось, коли фронтова смуга віддалилась, жидівське населення почало економично пристосовуватся до нових обставин, почало заробляти.

При всій антіпатії пересічного містечкового Жида до Петлюри, з яким вони цілковито індентифікують Українську Народню Республіку, як це роблять селяне, як взагалі майже ціле населення, він приходить все більш твердо до переконання, що при цьому „петлюрівському" державному устрію він може ж и т и.

Бльокаду і відсутність легальної можливости одержувати крам і необхідні населенню та армії речі використано жидівським гандлем в повній мірі. Спеціялісти мені говорили, що через кордони Галичини і Румунії переправляється полулегальним жидівським посередництвом на сотки міліонів річей місячно, навіть на міліярди (рахуючи в українських карбованцях — звичайно).

Жидівські ремісники з'організовані керманичами „фолькс-партей" в продукційні кооперативи, в „артілі", які одержали від інтендатури великі замовлення для української армії.

Ця робота жидівських ремісників має таке матеріяльне значіння для армії, що в наказах по армії навіть використано для противопогромної агітації.

Мені оповідав тов. Д., що керує справами „погромного" комітету, про випадок, коли одна мешканка пограничного містечка, що після тамошнього погрому одержала невеличку допомогу грошима в порядку „негайної помочі", після декількох місяців, так поправила свої грошеві справи шляхом прикордон-

ного торгу, що дала приданого своїй дочці скілька сот тисяч „романовських“ рублів, цебто скілька міліонів в українській валюті.

Що це не випадок, видко навіть при поверховому розгляді життя в більш великих містах.

Кажу більш великих, бо малі містечка ще находяться в небезпеці, бо вони незаосмотрені відповідною адміністрацією і охороною. З цими справами бідна людьми, освітою і досвідом українська інтелігенція справитися так швидко не зможе. Це одно із проклять нашого життя . . .

Нам, маленькій купці жидівської інтелігенції, що знайшлася в цій провінції, приходиться навіть постачати, під відповідними українськими псевдонімами, агітаційну літературу в справі боротьби з погромною ідеольогією і настроями.

Між иншим, керуючі кола дуже хотіли би мати товаришем міністра преси й пропаганди кого небудь з жидівських журналістів. Але де дістати такого тут, коли ціла наша інтелігенція залишилась у Київі чи Одесі, а то, як сіоністи, виїхала за кордон.

Та й взагалі серед жидівських соціялістів завше була недостача інтелігенції. Допомогти могли би безумовно сіоністи. Але тут вмішується справа про те, яким колам працювати в жидівськаму міністерстві, що находиться в звязку з нашим вічним спором між давньоєврейською і жидівською народньою мовою.

Тут в жидівському міністерстві справами освіти керує наш т. Д. Ти його добре знаєш. Він ще при тобі працював в департаменті освіти. Він надзвичайно обережно й поміркованно вирішає справу мови, щоби, по можливости, уникнути нагальних мір. Я цілком одобряю таку його політику. Я находжу, що нам треба піти на примирення з сіоністами і особливо з „Цеіре-Ціон“ *) в справі мови, допустивши рівноправність обох наших мов в школі.

Але в настроях жидівського населення міст цікава якась його ще непевність в тому, що українська влада буде вже постійною владою. Лякаються повернення большевиків і тому прихильні до Денікіна. Населення міст прагне трівкого порядку і спокою, змучене переворотами і змінами влади і по інерції чекає від „руської“ влади, що панувала тут стало триста років, цього ладу і спокою. Тим більш, що Денікін замасковується льозунгами правительства Керенського, установчими зборами і демократією.

Звичайно, що ці надії мусять закінчитися крахом і зневіррям, коли жидівські міста близько забачуть чорносотенне російське, наскрізь антижидівське офіцерство Денікіна.

Робітники по містах в переважаючій більшости не любили большевиків, що панували над ними, а не давали влади місцевому робітництву.

Але робітники з затаєним жалем констатують, що українська влада не дає робітництву тих соціяльних вигод, якими вони користувались при большевиках.

Це особливо відноситься до соціяльної допомоги бідному населенню і до соціяльного забезпечення на випадок хороби, нещастя і безробіття.

Треба признати, що у нашого правительства не стає мужности признати, що в цій сфері большевицьке законодавство дійсно дає робітництву те, що йому належиться з точки погляду соціялістичної програми — мінімум.

Робітництво в масі байдуже до конечних обіцянок большевиків завести соціялізм і взагалі в успіх всіх цих гомеричних націоналізацій дрібних крамарів і „фабрикантів“ по жидівських містах і містечках не вірить, але свої здобутки в галузі щоденного практичного життя воно зрозуміло добре і від них не відмовиться.

Як того українські керуючі соціялістичні кола не зрозуміють — вони й симпатій робітництва не матимуть, а це є, нарівні з жидівською справою, питанням життя чи смерти в боротьбі за владу у містах.

* * *

*) Народня сіоністська фракція, складається в більшості з молоді, має досить багато робітників і соціялістичний колір, особливо у Польщі. Автор.

Важко було працювати при цих умовах. А все ж багато зроблено.

Я посилаю тобі при цьому де-які відозви, резолюції, статті, заяви, по яких можно собі скласти загальну картину наших умов, нашої роботи та її наслідків.

Ми тут готуємось до партійної краєвої конференції. Скликаємо її на 15 жовтня. Район — ціла территорія, що находится під владою Української Народньої Республіки.

При повній відірваности від Києва, при орієнтації наших товаришів там, під пресом большевицької диктаторської сістеми, на радянську владу, — прийдеться нам тут зорганізуватись окремо. Звичайно, тимчасово, поки на Україні не запанує одна влада на цілій її етнографичній территорії.

„Бунд" вже відбув свою конференцію. Більшістю постановили підтримувати соціялістичний кабінет. Ту-ж позіцію займають „Фолькс-партай" і „Цеіре-Ціон".

Можливо, що нам прийдеться виявити свою позіцію в практичній формі участи в правительстві ще до конференції.

Всього кращого, твій С.

М. Кам'янець, серпень 1920 р.

К. Чайка.

Український Червоний Хрест за кордоном.

За півтора року праці здобув собі Український Червоний Хрест за кордоном досить тверде становище, не зважаючи на несприяючі зовнішні обставини. Фактично його визнали не лише Червоні Хрести й Уряди держав Центральної Европи, але й представництва Антанти в цих державах.

Найбільше в тім допоміг Інтернаціональний Червоний Хрест, котрий перший визнав не тільки на письмі, але й на ділі роботу наших червонохрестних інституцій і взяв їх під свій захист.

За кордоном мав Український Червоний Хрест слідуючі представництва: а) дра Матюшенко в Швайцарії; б) Місію для справ полонених д-ра Холодного в Німеччині (з лютого 1919. р. до травня 1920. р.); в) Уповноваженого в справах полонених д-ра Окопенка в країнах був. Австро-Угорщини, Італії і на Балканах (з травня 1919. р. до тепер); г) Закордонне Бюро Українського Червоного Хреста, вибране з'їздом перебуваючих за кордоном його членів в жовтні 1919. р. в складі д-ра Матюшенка, д-ра Холодного і п. Тимофієва; д) представника від України до Міжнароднього Бюра для поборювання пошестей на Сході д-ра Окуневського (він же заступник Уповноваженого Українського Червоного Хреста).

Своїм закордонним інституціям Головна Управа Українського Червоного Хреста дала слідуючі завдання: 1. Добитися визнання Українського Червоного Хреста; 2. Орґанізувати санітарне постачання для України; 3. Орґанізувати допомогу українським поворотцям в тих країнах, де це буде можливо.

Як сказано вище, практично Український Червоний Хрест визнали, як Червоні Хрести, так і Уряди західних держав. Однак на підставі Женевської конвенції офіційно Український Червоний Хрест може бути визнаний і принятий, як повноправний член, в сімю „Червоних Хрестів лише тоді, коли Український Уряд підпише Женевську умову, що очевидно звязано з визнанням України за окрему державу.

Українським Урядом асіґновано було Українському Червоному Хрестові для орґанізації закупна і перевозки санітарного майна в круглих числах коло 5,000.000 австрійських корон, в тім числі Представництвом З. У. Н. Р. 1 міліон.

В справі санітарного постачання зробив Український Червоний Хрест слідуюче: 1. В жовтні 1919. р. була відправлена санітарна кольона, орґанізована д-ром Окуневським. Матеріяли були закуплені при допомозі Міжнародного Бюра для поборювання пошестей у Австрійського Червоного Хреста за дешеву ціну на кошт Західного Посольства. Кольона ця складалася з а) комплетно-уряджeного шпиталю на 200 ліжок, аптеки, дезінфекційної кольони, полевої бактеріологічної ляброраторії і резервової аптеки; разом всього майна була 12 вагонів. Кольону провів на Україну делеґат Міжнародного Червоного Хреста майор Ледерей. Не зважаючи на всі перевороти, кольона ця осталась цілою і до весни 1920. р. працювала в Київі.

2. 25-го червня 1920. р. відправилась на Україну велика санітарна експедіція в складі Делеґації Інтернаціонального Червоного Хреста, Місії д-ра Холодного, повертаючої з Німеччини, і 19 вагонів санітарного майна. Це майно склалось із: а) матеріялів, пожертвованих Інтернаціональним Червоним Хрестом (три вагони одежі, білля та инших матеріялів і пів вагона мила в загальній вартости коло 10,000.000 корон); б) матеріялів, закуплених Українським Червоним Хрестом в Швайцарії і Німеччині; в) санітарної кольони, улаштованої д-ром Окуневським, подібної до тієї, яку було відправлено в 1919. р., лишень без резервової аптеки. Цю кольону викупила у Західного Посольства по твердим австрійським цінам 1918. а. Українська Торговельна Комісія у Відні заходами проф. Ганіцького; г) матеріялів, пожертвованих Італійським Червоним Хрестом; д) матеріялів з Перехідної Станиці для полонених Відділу Українського Червоного Хреста у Відні.

Через большевицький наступ Делеґація Інтернаціонального Червоного Хреста мусіла повернути назад, своїх завдань не виконавши; решта експедіції залишилась в Кам'янці і після заняття його большевиками переїхала до Київа, де працює й зараз. В часі відсутности всякої влади в Камянці у цієї експедіції було розграбовано один вагон білля і 4000 кл. мила.

3. В початку листопада ц. р. було відправлено до розпорядимости Філі Українського Червоного Хреста у Станіславові 2 вагони санітарного майна, які складаються із: а) 39 скринь ріжних матеріялів, пожертвованих Італійським Червоним Хрестом: б) шпитального уряджeння і одежі, які зосталися вільні у Відділу Українського Червоного Хреста для допомоги полоненим в Австрії, за зменшенням руху поворотців.

Вищенаведений підсумок роботи Українського Червоного Хреста по санітарному постачанню показує, що в порівнянню з потребами України зроблена лише капля в морі.

Однак, коли результати роботи порівняти з коштами, котрі мав Червоний Хрест до своєї розпорядимости на цей предмет, то треба признати, що зроблено досить багато, бо завдяки допомозі Червоних Хрестів з українських коштів оплачено лише невелику частину торговельної вартости пересланого на Україну майна.

До тогож додати треба, що те, що зроблено Українським Червоним Хрестом, є дійсно единою ефективною санітарною допомогою, яку українське населення одержало з кінця 1918. р., коли не рахувати дрібних закупок санітарного майна в Польщі.

Допомогу укр. полоненим і поворотцям орґанізував Український Червоний Хрест в слідуючих країнах: 1. В Німеччині працювала на протязі року Місія Українського Червоного Хреста під головуванням д-ра Холодного. Місія удержувала в Берліні перехідну станицю для поворотців і орґанізувала матеріяльну й лікарську допомогу полоненим по таборам. Фінансована була Місія Головною Управою Українського Червоного Хреста і українським урядом (через Посольство Української Народньої Республики у Відні). В Сербії працював Відділ для допомоги укр. поворотцям, орґанізований Уповноваженим Українського Червоного Хреста д-ром Окопенком; працював він з 14-го серпня 1919. р. до 11-го падолиста 1919. р. під головуванням проф. Д. Дорошенка. Після закінчення цього Відділу такийже Відділ було засновано в Румунії, де він працював з 20-го жовтня 1919. р. до 24-го січня 1920. р., зновуж

під головуванням проф. Д. Дорошенка. Фінансовані ці Відділи було Українською Військово-Санітарною Місією. Після перепинення роботи Військово-Санітарної Місії в Австрії за браком коштів, такий же Відділ, розпорядженням д-ра А. Окопенка, було відчинено в Австрії, де справа допомоги укр. поворотцям покладає на українські інституції найтяжчі завдання. Відділ працює й до нині під головуванням К. Чайки. Для фінансування Відділу на прохання Інтернаціонального Червоного Хреста дало Австрійське Міністерство Фінансів позичку в 4,000.000 корон. З цієї суми Український Червоний Хрест оплатив всю роботу по допомозі полоненим з грудня 1919. р. На свій кошт Відділ удержав, коли в тім була потреба, три табори для поворотців, дві переймальних станції й один направляючий пункт.

Рух українських поворотців через Австрію представляється в слідуючих числах:

Звідкіль	Італія	Німеччина	Англія	Франція	Росія	Америка	Польща	Разом	В тому числі перейшло хорих	
									через австр. шпиталі	чер. наш приют хорих
1919 р. грудень	1690	272	525	11	—	12	10	2520	204	69
1920 р. січень	2538	10	—	455	—	—	9	3012	119	62
лютий	5342	27	—	—	137	7	16	5529	179	29
березень	6454	22	—	10	1	29	8	6524	147	54
квітень	6679	24	—	10	5	11	19	6748	88	19
травень	4379	29	—	—	5	1	19	4433	87	50
червень	1148	50	—	1	175	250	15	1639	49	19
липень	744	11	—	—	25	—	20	800	43	16
серпень	58	2	—	—	22	—	15	97	35	19
вересень	82	—	—	—	20	—	11	113	29	8
жовтень	49	3	—	—	22	—	12	86	31	6
	29163	450	525	487	412	310	154	31501	1011	351

Із цих поворотців вільну дорогу завше мали лише ті, котрі повертали на Галичину. А переїзд на Наддніпрянську Україну весь час був звязаний з великими труднощами; кожен поворотець мусів чекати на вироблення паперів, віз і переїзду пересічно 5—7 днів у Відні. Дуже часто дорога на Україну була зачинена; і поворотці збіралися в значній кількости в Австрії, що покладало на Відділ тяжкі завдання їх харчування.

Велика сила хорих не могла бути приміщена в австрійських шпиталях, як через небажання Німців прийняти наших людей, так і через коштовність шпитального лічення.

Тому на харчування поворотців Відділ мусить робити дуже великі видатки. Розміри харчової допомоги поворотцям, улаштованої Відділом, представляє слідуюча таблиця:

Видано денних харчевих пайків.

де	Відень	Інсбрук	Віллях	Мархтренк	Лінц	Лебрінґ	Разом
1919 р. грудень	10.702	136	1274	4241	850	—	17.203
1920 р. січень	12.638	229	3	6708	2183	—	21.716
лютий	10.992	253	5	437	1250	—	12.937
березень	12.696	209	9	516	480	—	13.910
квітень	12.870	214	13	507	675	—	14.279
травень	15.356	264	59	176	—	—	15.855
червень	11.054	55	4	—	—	402	11.515
липень	6.790	—	2	—	—	12.873	19.665
серпень	6.483	—	—	—	—	10.672	17.155
вересень	3.930	—	—	—	1507	1.313	6749
жовтень	2.958	—	—	—	—	—	2958
Разом	106.469	1360	1360	12.585	6899	25.260	153.942

Із одежі поворотці у Відділі Українського Червоного Хреста одержали:

Де видані допомоги	Сорочок	Підштанів	Блюз	Штанів	Плащів	Черевиків	Шапок	Накривал
Відень	1362	1222	540	673	1447	1104	689	17
Інсбрук	342	342	62	72	242	152	—	—
Мархтренк	84	64	33	45	35	90	—	—
Віллях	—	—	6	4	7	11	—	—
Лєбрінґ	135	34	35	41	11	62	—	5
Разом	1923	1662	676	835	1742	1419	689	22

Запаси одежі почасти передані Відділові із майна зліквідованої Військово-Санітарної Місії (котра в лютім 1920. р. дістала від Торговельної Комісії У. Н. Р. 1000 плащів, блюз, штанів і шапок); а почасти здобуті заходами і коштами Відділу. На Угорщині Відділ Українського Червоного Хреста відчинено зарядженням д-ра Окопенка з 1-го серпня 1920. р. під головуванням полк.

Сікевича, після розвязання Філії Військово-Санітарної Місії. Головна задача цього Відділу бути етапом для переїзджаючих на Україну поворотців, бо безпосередня відправка на Україну з Відня часто буває зовсім неможлива.

Для українських поворотців дістав Український Червоний Хрест також цінні жертви: від Інтернаціонального Червоного Хреста (білльом у Відні і Будапешті); від Американського Червоного Хреста (в Сербії, Чехії і Австрії одежою і харчем); від Чешського і Анґлійського Червоних Хрестів (в Чехії харчем і одежою).

На будуче завдання Українського Червоного Хреста за кордоном остаються тіж самі: санітарне постачання і допомога поворотцям; остання не лише як самоціль, а також як спосіб підтримки звязків за кордоном для улекшення санітарного постачання. При тім до нині обидва завдання виконують тіж самі інституції.

На скільки дальша праця буде успішна — залежить передовсім від фінансового стану Українського Червоного Хреста.

Тепер, через рік, справа санації України не стратила своєї ваги і гостроти, бо робити здорову державну роботу в огнищі всяких хороб і пошестей трудно. Український Червоний Хрест, тим часом поки що, також не стратив своїх можливостей роботи, хоча наше політичне становище і безмірно тяжче, ніж було торік.

Коли б Український Червоний Хрест мав можливість с а м п р о в а д и т и я к у с ь р о б о т у, то він дістав би знову поміч чужих допомогових акцій, (передовсім надіємось з Американського Червоного Хреста), так що знову оплачена з власних коштів робота складала б лише невелику частину здобутих результатів.

А коли Український Червоний Хрест грошей на свою роботу не матиме, і тому сам нічого не робитиме, а буде виступати лише прохачем, то ніякої надії на успіх б у т и н е м о ж е. Тоді ще довго прийдеться виміраючому українському населенню чекати, поки хто спроможеться привезти для нього ліків з-за кордону. А особливо на тих наших землях, котрі знаходяться під московською владою . . .

А. Я.

Листи з України.

II.

Життя в Камянці перед евакуацією.

(Враження очевидця).

Трудно змалювати картину життя кожного міста України після господарювання большевиків.

Сістема постійного террора з „узаконенним“ грабунком витравлює у людини всю душу, пригноблює людину до становища раба в державі володарів-комісарів. Губиться головний стимул життя — любов до життя, бажання жити і п р а цювати! . . .

Але та навала відійшла . . . Життя вибухає з новою силою; але на . . . руїнах.

Так! Хозяйнування большевиків доводить країну, а особливо міста, до руїни в смислі матеріяльному й моральному.

„Нєдєля ізлішков“, „нєдєля чердаков“, „нєдєля бєдних“, доводить усе населення від бідних до багатих, до розпуки — у вас забирають крім вбрання, білизни, чобіт, останній фунт цукру, муки і т. ин. У вас забирають меблю, килими, занавіски і навіть всякі дрібнички — листовний папір, кишеньковий ножик, олівці і т. д. і т. ин.

Це все ніби то для „бєдних“ — так думають тепер хіба за кордоном. Але тут вже переконалися, що всі одібрані річі, а особливо вбрання, ви вже на

другий день зможете забачити на плечах тих „комісарів“, які у вас забирали „ізлішкі“.

Цікаво зазначити, що грабування України дійшло до такої безличности, що приміром в Кам'янці большевики мали познімати (перед зимою!) другі рями зі всіх вікон по всіх будинках, бо бачите:

— У нас в Маскве нєт стекла!

Одже з одходом большевиків обивателі починають розшукувати свою меблю і річі, які большевики, за браком відповідної комунікації, звичайно не могли вивезти з міста, по инших будинках, де уміщалися совітські „учрєждєнія“, і в мешканнях панів-комісарів. Для того, щоби запобігти ріжним можливим непорозумінням і грабіжам, було навіть спеціяльне бюро при Мійській Управі, куди всі мешканці мусіли подавати відомости про чужі річі в свойому помешканню, а власники їх, коли знаходили свої річі, мусіли одержати ордер з бюро на отримання своїх річей з чужого дому. Уявіть собі, яка Сізіфова робота була й для того бюра й для цілого населення, щоби розібратися в тому хаосі!! А скільки енергії, часу і праці пішло на це!

Але такий хаос лише в одній царині життя, а скільки праці треба було положити на те, щоби відродити ціле завмерле життя громадське!..

А життя налагоджувалося, можно сказати, швидким темпом, коли мати на увазі, що большевики були в Кам'янці вже три рази й тому посіяли поміж населенням певну апатію і навіть зневірря.

В налагодженню життя в місті величезну ролю відогравало село, як найнайбільш неприступне для большевиків, а значить найменше знищене і тому найбільш життєздатне.

Треба ще мати на увазі, що большевицька влада майже зовсім знищила найбільший т. м. нерв українського села — ярмарки. Селяне боялися при большевиках показуватись на ярмарки через ріжні реквізиції, а то і просто грабунки красноармейців, і очікували „кращих часів.“ Одже у селян накопилося багато всякого добра, яке не можно було ніде збути за відсутністю ярмарка.

З приходом української влади і з оголошенням свободи торговлі село знову заворушилося. Ярмарки відбувалися в ґрандіозних небувалих розмірах, про що казали і самі селяне.

— Тепер настоящі ярмарки! Можно все продати й купити.

Одже не диво, що селяне, мавши нарешті можливість виносити на базари свої вироби, мусіли продавати все по дешевшій порівнюючи ціні. Ціни таким чином, порівнюючи з большевицькими часами, зараз же спали. І крім того можно було дістати все, що вгодно: хліб, сало, масло, молоко, сметану, мясо і т. ин. Ціни в Кам'янці в останні часи, не вважаючи на приїзд сили людей — військових, цівільних, урядовців ріжних українських міністерств та інституцій були такі: хліб 100—110 карб. фунт, сир 80—100 карб. ф., молоко 100 карб. літр, мясо волове і телятина 120—150 карб, фунт, свинина 200 карб. фунт, 1 яйце 30 карб.

При чім це все ціни на т. зв. „птички“ (250 кб.) і купюри в 10, 100, 1000 карб., між тим гривні стояли далеко вище (був час, коли 1 гривня коштувала 3 карб. „птичками“).

Коли мати на увазі, що курс карб. в порівнянню з чужоземною валютою є дуже низький (13 карб. = 1 польк. марці), то виявляється, що на Вкраїні ціни казочно малі.

Таким чином село допомогло місту, постачивши йому в необмеженій кількости харчі, і місто могло принаймні вижити.

З приходом українських військ громадське життя в Кам'янці почало відроджуватись. Зконструірувалися Районна Українська Національна Рада з представиків всіх укр. партій (виключаючи комуністів), просвітних установ, кооперації, місцевого самоврядування. Відродилися місцеві самоврядування — мійська і земська управа, поновили свою діяльність „Просвіти“ (камянецька-центральна, польсько-фільварецька і підзамощька в околицях міста), функціонував державний український театр в Народньому Домі. Почали свої заняття всі школи, низші, середні і університет (не зважаючи на призив до війська більшости студентів), знов відновився український клюб, де давалися концерти, вечірки для молоді,

і лекції, почалась праця по орґанізації центрального об'єднання всіх культурно-просвітних орґанізацій міста Кам'янця і повіта, почали свою енерґійну працю ріжні орґанізації для допомоги пораненим козакам — Червоний Хрест, „Союз Українок", „Козацька хата" і ин. і нарешті було зорґанізовано „Військово-громадський Комітет", в склад якого увійшли всі союзи і орґанізації м. Кам'янця — культурно-просвітні, наукові, кооперативні, національні, торговельні і професійні спілки урядовців і робітників — всього біля 60 орґанізацій. Цікаво зазначити, що в склад „Військово-громадського Комітета" увійшли в с і орґанізації — українські, жидівські й польські і всі робітничі-професійні спілки. Комітет поставив метою допомогу фронту і за перших 8 день істнування зібрав біля 2 міліонів карбованців не рахуючи инших датків — вбрання, білизни і т. ин. на суму біля 10 міл. карб.

Звичайно читач цих рядків може сказати: щож є дивного, що з приходом української влади розвиваються українські ґромадські орґанізації?

Ні! Це є дійсно дивно. Треба знати обставини життя на Україні тепер, щоби дивуватися, що українська інтеліґенція — ідейна його частина — не покладаючи рук знова вже в 4-тий чи 5-тий раз починає будувати своє життя з самого початку! Хіба не дивним є, що після большевицької мертвечини, після террорів московських азіятів, люде знов збіраються на зібрання, наради і т. д. знаючи, шо кожний їх крок трактується большевиками „контрреволюцією", що несе за собою арешти, розстріли? А большевики ще недалеко, ніхто не певен, що вони не повернуться! Хіба не диво, що люде збіраються в холодних, нетоплених помешканнях, при блимаючій свічці обговорюють чергову роботу своєї громадської орґанізапії? Хіба не дивним є, що зараз же після одходу большевиків, не зважаючи на ввесь їх застрашаючий террор і репресії проти „прихильників Петлюри", збіраються 60 орґанізацій міста Кам'янця (себто, усе орґанізоване населення!) і ставлять собі метою — допомогу протибольшевицькій тій же самій „Петлюрівській" армії?

А подивіться лишень, при яких умовах приходиться видавати ґазети! брак паперу і фарби і шрифтів і машин (які позабирали большевики й инші „сусіди"...)

Мені хочеться лише порівняти умови і результати праці приміром закордонних українськнх прес-бюро і редакцію щоденної ґазети в Камянці.

В маленькій холодній кімнаті, за простими столами, на поломаних стільцях сидять кілька осіб в пальтах — це редакція ґазети в Камянці. Пан редактор в пальті з піднятим ковніром перечитує черговий матеріял в тій же редакційній кімнаті. Нема ні електрики, ні телефонів, ні звонків. Але тут видається щоденна ґазета...

А там за кордоном... У великому палаці на Kronprinzen-Ufer в теплій кімнаті з електрикою, телефонами, телеґрафами і звонками за елеґантними столами сидять елеґантні люде, „урядує" шестеро осіб від 11 до 1 год. дня і не рискуючи ні своїм дорогоцінним здоровлям чи життям, маючи відповідну пенсію і т. д. випускають в світ (колиб хоч дійсно в с в і т!?) два рази на тиждень по 15 рядків друкованих на машинці — старих „інформацій".

Думаю, що колиб ті „пресовики" з Відня чи Берліну хоч з годину посиділи в „кабінеті" пана редактора щоденної ґазети в Кам'янці — їм мабуть стало б соромно за свою „самоотверженую" роботу за кордоном...

Серед ріжних українських видань, які появилися в останні часи в Кам'янці, особливу увагу заслуговує часопис „Друкарь", двохтижневик, орґан професійної спілки робітників-друкарів міста Кам'янця. Назкрізь соціялістична часопис, але рішуче і не двохзначно ворожа до московської лжепролетарської влади.

Нічого вже казати, що це часопис є щиро-українська без всяких орієнтацій на „нєделімую".

Найбільшим нещастям для Кам'янця, як і цілої звільненої місцевости від большевиків, була відсутність доброї комунікації, способів передвижения, телефонів, телеґрафу і освітлення.

Однак ці всі перешкоди в останні часи були більш менш переборені. Розпочався залізнодорожній рух, функціонував телефон і телеґраф поміж більшими

містами, роспочалося поштове сполучення в повіті — приймали всі поштові одправлення.

Але світу — електрики — так і не було. За браком нафти.

Між иншим, коли читаєш большевицькі істеричні викрики про те, що: „Банди Петлюри за допомогою Антанти... і т. д., можно собі уявити, що там на Вкраїні на звільнених землях, і справді був недостаток ріжних необхідних для війни матеріялів. Між тим властиво нічого не було: не вистарчало ні паровозів, автомобілів, аеропланів, телефоничного дроту, телефонічних і телеграфічних апаратів, гасу для електріки і т. ин.

Однак не дивлячись на вічну темряву в місті, брак телефонічного звязку і т. ин. в місті, в околицях і повіті зовсім не було ні грабіжів, ні розбоїв, мордів, ні підпалів, ні навіть крадіжок. Тихо й спокійно... Вже ж приходиться казати, що ніяких повстань чи змов не було. Навіть про большевицьку агітацію не чути було. Не було вже кого агітувати, бо всі на практиці познайомилися з большевицьким раєм, і знали йому добру ціну.

Можно було бачити, як красноармейці-полонені ходили по вулицях міста, й нікому і в голову не приходило, щоби вони могли вести якусь там агітацію, бо ясно, що їх ніхто не став би слухати.

З зовнішнього боку місто в останні часи прибірало зовсім нормальний вигляд. Крамниці всі були відчинені і в них більш-менш можно було дістати усе необхідне до життя.

В. С-ій.

Листи з України.

III.

Катастрофа української армії.

Від початку листопада місяця до 13-го числа на українсько-большевицькому фронті майже не було ніяких військових акцій. Совітська Росія після свого погрому заключила перемирря з Польщею і втримувалась від рішучих кроків на вкраїнському фронті. Фактично було навіть перемирря на де-яких відтінках фронту. Але ніяких офіціяльних переговорів поміж армією У. Н. Р. й Совітською Росією не велося.

Вістки про офіціяльне завішання зброї на польсько-большевицькому фронті зробили дуже погане враження на українську армію. Українці майже одинокими стали в боротьбі з московсько-большевицькою навалою, тим більше, що Врангеля большевики почали вже громити. Слушний час — коли загальними силами польсько-українськими можно було цілковито розбити армії московських тиранів — був пропущений. Большевики поспішилися заключити перемирря з Поляками, щоби скріпити свою деморалізовану розбиту армію, звільнити всі свої сили з польського фронту й кинути їх на Врангеля та армію У. Н. Р.

Було ясно, що тактика вичікування не могла-б бути користна для армії У. Н. Р. й тому почалась підготовча праця для генерального наступу проти большевицьких військ.

На жаль, та праця велася далеко не в тайні і можно було чути про той український наступ з ріжноманітних уст („по секрету“ звичайно!). Наближався день українського наступу, але большевики попередили його своїм протинаступом лише за одну добу. А саме 12-го листопада в той час, коли всі командири окремих частин зібралися на нараду в штабі групи Удовиченка, большевики вдарили в найслабшу точку українського фронту в районі залізнодорожньої станції Котюжани на лінії Жмеринка—Могилів. Передові частини української армії, що були в тому напрямку, не тільки не були попереджені про большевицький наступ, але навіть не мали відповідної кількости зброї, яка мала щойно надійти до них.

Чому большевики попередили український наступ і вдарили саме в найслабшу точку вкраїнського фронту?

І тут не обійшлося (розуміється така вже наша доля!) без зради. Є певні відомости, що кілька офіцерів україн. служби перейшли по ту сторону фронту і передали в руки ворогів плян українського наступу.

Отже кавалєрія большевиків, зложена головним чином з Башкирів, під командуванням Котовського (відомий уголовний злочинець!) проломила фронт і почала наступ в двох напрямках: Стара-Ушиця—Китайгород—Кам'янець і друга: на Нову-Ушицю—Дунаєвці. Несподіваний наступ зробив велике замішання серед ґрупи Удовиченка. Большевицька кіннота дісталася на зади вкраїнських військ і де-які вкраїнські частини були одрізані від своєї бази. В такому становищу на крайньо-лівому флангу була і дівізія Фролова, яка майже цілком попала в руки большевиків. Штаб ґен. Удовиченка відійшов в напрямку на Дунаєвці, переводячи загальний відступ своєї ґрупи на північно-західньому напрямку.

В той же час північна ґрупа вкраїнських військ, не знаючи про наступ большевиків на півдню, розпочала успішний наступ, наслідком чого було заняття Літина, а кіннота вкраїнська була вже в 12 верствах від Винниці. Але пізніще ця ґрупа, зважаючи на тяжку сітуацію на півдню й на великий опір большевицької армії, яка скупчилася й на півночі, мусіла також розпочати загальний відворот.

Прорив на півдню з початку не видавався дуже загрожуючим. З півночі було кинуто українську кінноту для рятування прориву в напрямку Могилива і з початку цей маневр української кінноти дав певні успіхи — було взято 500 полонених, велику кількість кулеметів і гармат, а кілька сот чоловік большевицької кінноти порубано.

Однак большевики розпочали загальний свій наступ по всьому фронті, починаючи від лівого флангу Мозир—Річиця, де стояла армія російського демократичного комітета (Савінкова), що вела спільну акцію з українськими військами, аж до правого флангу — Могилів на Дністрі.

Отже загальна сітуація була остільки погана, що вже 16-го листопада большевики заняли Кам'янець і правдоподібно Дунаєвці, 17-го ст. Деражню (на лінії залізничній Жмерінка—Проскурів), і Ярмолинці на південь від Проскурова.

Уряд У. Н. Р. і міністерства, що в початку листопада переїхали до Кам'янця, тут розташувалися й розпочали свою працю, протягом 14-го і 15-го листопада евакувалися на північ від Кам'янця в Городок, Кузьмін, Проскурів.

Армія У. Н. Р., що під натиском большевиків відступила, почала свою перегрупіровку в районі Оринін—Лянцкорунь—Городок—Проскурів—Староконстантинів.

Коли ми постараємося пояснити причини поразки української армії, то перше всього мусимо зазначити, що армії У. Н. Р. бракувало амуніції і набоїв. Досить вказати на те, що доводилось контрабандою діставати набої з Румунії за кольосальні гроші. Також була велика недостача в одязі, обуви і т. ин. Сильно давалося в знаки й дуже погано відбивалося на постачанню армії і на звязку з тилом — дуже поганий стан комунікації через майже цілковиту відсутність паровозів, ваґонів, автомобілів. Також не було ані дроту для телефонів і телеґрафу, ані апаратів. Здається не помилимося, коли скажемо, що кількість паровозів і автомобілів на цілу українську армію можно порахувати по пальцях. Нічого казати, що не було навіть повітряної фльоти, бо коли є кілька аеропляпів, то вони не представляють собою поважної сили.

Отже не диво, що большевицька армія, звільнивши свої війська з польського 600 верстого фронту, зі страшенною силою вдарила на невелику українську армію. Дивно лише, що Українці без необхідної і рішучої допомоги, все таки без впину ведуть боротьбу з московським червоним імперіялізмом, з владою тиранів і грабіжників.

Б. Заклинський.

Просвітно-видавничий рух на Підкарпатській Україні.

Подаю тут коротку інформаційну статтю про просвітно-видавничий рух на Закарпаттю. Щоби зібрати всі потрібні матеріяли, треба довшого часу. Тож подаю те, що досі призбирав. (Пізнійше, у другій статті, доповню ще недостачі). Та всеж таки досить ясний перегляд матиме читач і з цих стрічок. Притім звертаю увагу, що слово Русин і „руський" уживається тут офіціяльно в значіню „український".

I. Позашкільна освіта:

а) Часописі, або як тут звуть їх: новинки.

Вірна річ, що часопись впливає корисно на суспільність, освідомляє народ та орґанізує в партії. Та це тоді, коли вона відповідно редаґована та не сходить з своєї висоти, не зміняє видавців що хвилі і т. и. Часопись — це меч обосічний. Як в злих руках — тоді ще шкодить народові. Та серед теперішних відносин тяжко провести границю між одними і другими часописями. Скажу лиш, що як вся політична преса на широкій Україні, так і тут, на цьому крайному, пограничному закуткові, часто заповнена полємікою. Тепер, з нагоди недалеких виборів до підкарпатського сойму, це проявляється ще більш маркантно.

Часописі Підкарпаття:

1. „Русин", офіціяльний орґан ґуберніяльної управи Підк. Руси, виходить 2 рази на тиждень, редактор Т. Жаткович. I. річник. Адр.: Редакція „Русина" Ужгород, Жупанат 16, Pidkarpatśka Ruś, Cesko-sl. Respublika, тут друкувалася „Конституція П. Русі".

2. „Наука" — найстарша часопись Закарпаття, 21. річник, священичий орґан, тижневик, редактор о. А. Волошин. Ужгород, вул. Капітульна 11.

3. „Народ", тижневик, орґан руської соц.-дем. партії, I. річник, ред. Е. Пуза, Ужгород, Nagyhid-ул, ч. 6. виходить в 3000 примірниках.

4. „Руська Нива", тижневик, орґан руської хліборобської партії, I. річник, ред. Др. Михайло Бращайко, Ужгород, вул. Ракочія ч. 32.

5. „Господар", двотижневик, часопись для піднесеня господарства й добробуту селян, річник I. Редактор М. Творидло, Ужгород, будинок ґубернії; видає земельний реферат цив. управи П. Руси.

6. „Село", двотижневик, орґан селянської республиканськo-підкарпаторуської партії. I. річник, редактор Йосиф Павлик. Мукачів, вул. Гусова ч. 8., адмін. Кошиці, Звонарська 19.

7. „Правда", орґан інтернаціональної партії, тижневик, I. рік, ред. Іван Мондок, Ужгород, Масарикова площа.

8. „Наша оборона", орґан т-ва інвалідів „Надія", рік I., ред. Н. Танчаківський. Ужгород, Капітульна.

9. „Русская Земля" (російська ґазета), тижневик, Ужгород.

10. „Užhorodske Noviny", чеський тижневик, I. рік, ред. Шклюбаль, Ужгород, Teleky ул. 12.

11. „Ruszinskoj Magyar Hirlap", орґан мадяронів. Ужгород,

Шкільний відділ цив. Управи Підк. Руси (Закарпатська Шкільна Рада) видає:

12. „Учитель", місячник для учителів, I. річник, редактор Др. Іван Панкевич, Ужгород, площа Другета, — 500 прим.

13. „Віночок", часопись для дітей, двотижневик, ред. Др. Яр. Розвода, I. рік, 5000 прим., Ужгород, пл. Друґета.

Отже преса Закарпаття. Наші редакції на Україні і за кордоном повинні звернути більшу увагу на Закарпаття. Хоч завести обміну часописами. А без того нема доброї інформації, а наслідок такий, що закордонна українська преса часто приносить вісти, які вийшли в світ з мадярських джерел. Через обміну часописів зискаємо для українських бібліотек ужгородські часописі. Бо тепер нема змоги посилати в бібліотеки Львова, Київа, Камінця, Харкова, Полтави і т. д.

Звідкіля дістанемо повні річники за рік чи за два? А знаємо, що Українська Національна Бібліотека у Київі при Академії Наук хоче мати все, що було друковане по українські чи про Україну, з усіх земель, з цілої України.

б) Книжки про Підкарпатську Русь.

1. Д. Дорошенко: „Угорська Україна". Прага 1919. Вид-тво „Всесвіт" ст. 34, ц. 4 К. чл.

2. O. Gozdava: „Uherska Ukrajina". Kyjiv-Praha 1919. Vydav. Druzstvo „Čas". Seria: „Poznejme Ukrajinu". ч. 6—7, ст. 32. ц. 2 К. чсл.

3. Jaromir Nečas: „Uherska Rus a česka žurnalistika". Nezavirejte kruh našich nepřatel! V Užhorode 1919. ст. 24. ц. 1 К. ч.

4. Prof. Dr. K. Kadlec: „Podkarpatška Ruś". Odtisk z čas. „Narod" Praha 1920. Nakladem Statevedecke společnosti, ст. 28. ц. 1·50 К. ч.

5. Inž. Alois Hora: „Podkarpatška Ruś". Prehled pomerû karpatoruskych. S mapkou. V Praze 1919. ц. 2 К. ч. ст. 42. Propagandni knihovna č. sl. cizineckoho uřadu,

6. I. Hora: „Uherska Ruś za valky a v miru". Praha 1919. ц. 50 с.

7. I. Hora: „Karpatška Ruś a hranice mašeho statu". Praha 1919. ціна 50 с. ч.

Як бачимо з цього, найменше видано про Закарпаття на українській мові!

При цій нагоді піднесу, що на цілій Підк. Руси нема ні одної нашої книгарні! Через те так тяжко купити українську книжку. Чуємо тут, що десь там за кордоном видано багато книжок усяких, а найбільше шкільних підручників, а ми їх не бачимо. Тільки наших видавництв є там і вони досі не здобулися, щоби мати спільну книгарню, або хоч книгарських аґентів скрізь! Правда, було явилося тут трохи книжок з „Вернигори" у Відні, але їх вже давно розкупили. За те російських клясиків повно по книгарнях! З українських ще є образкові видання для дітей, а від недавного часу продається віденський журнал „Воля".

Книгарні в Ужгороді: 1. Книгарня і книгопечатня тов. акц. „Уніо", вул. Сейчени, ч. 10. 2. Юлій Фелдешій, книгарня і печатня, вул. Teleky, 3. Balaš, ул. Nagyhid. 5. Другі книгарні: 4. Книжна торговля Штера, Пряшів, Slovensko, 5. Склад книжок Михайла Лили в Кошицях, Slovensko, ул. Почтова, 11/15. 6. Ekspedice B. Havlička, Praha II, Vodičkova ul. č. 32.

Інституції й товариства в Ужгороді: 1. Краєвий кооперативний союз, вул. Nagyhid, 2. Т-во „Просвіта", Музей і театр, ул. Капітульна 10, 3. Музично-драм. т-во „Кобзар", Nagyhid 6, 4. Т-во інвалідів „Надія", Капітульна, 10., 5. Підкарпатскій Банк, ул. Ракочія 32, 6. Учительский Союз, Nagyhid 6, 7. Підкарпатське Т-во хову і продажі домашнього скота, ул. Телеки 14.

Ужгород, 20. XI, 1920.

Н-р.

Товариство „Кобзар" на Гуцульщині.

Критичне матеріяльне становище не зупинило Т-во Кобзар ще перед одним великої ваги культурним ділом — поїздкою з концертами до східних повітів Підкарпатської Руси, на Гуцульщину. Свідоме конечности занести рідну пісню і до темних Гуцулів в далекі гори Т-во з останніх сил, серед зими, без теплої одежі, рішило виконати ще цю трудну місію.

Повернувшись зі Словаччини, Т-во Кобзар виступало в Ужгороді 28-го жовтня на урочистім святкуванні річниці Чесько-словенської Республіки, 1-го листопаду на святі, улаштованім українською кольонією в Ужгороді на спомин річниці визволення Галичини, і на концерті для учнів ужгородських шкіл. На першім з цих свят хор Кобзаря співав концерт і відограв 5-ту дію з драми Грінченка „Ясні зорі". Друге свято носило інтимний характер. Вранці відспівано панихиду по забитих і замучених Поляками українських борцях, у ве-

чері концерт, в програм якого війшло кілька стрілецьких пісень. Концерт для шкільної молоді мав величезний виховуючий вплив, особливо в цей момент переходу з мадярської мови навчання до української. О. Желтвай дав пояснення перед співами на українській і мадярській мові. 6-го листопаду Т-во улаштувало ще чайний вечір з танцями в залі жупанату. Місцеве громадянство численно прибуло на вечір і щиро бавилось.

Музикально-драматичне Товариство „Кобзар".

Тимчасом в с. Ясені на Гуцульщині йшла підготовка до приїзду Т-ва, заряджена місцевим культурно-просвітним гуртком. 13-го листопаду Т-во прибуло до Ясеню. Ясень це величезне гуцульське село, розкинуте на протязі 15 клм., все в горах. Звідти видно Говерлю і Близниці. Перше галицьке гуцульське село Жабє віддалено від Ясеня всього на 30 клм. Рідне оточення, чиста мова, близість рідної землі і головне гостинне приняття зробили побут в Ясеню доро-

гим спогадом для членів Т-ва. Вже на станції зустріла Т-во делеґація від села з побажанням, щоби співакам так мило було гостювати в Ясені, як Ясеньцям мило їх зустрічати. І це побажання справдилось. Співаків приютили у себе щирі люде, а обідати і вечеряти всі сходились до одної хати, як одна родина.

За тиждень побуту в Ясені відбулось 3 концерти для дорослих, один для школярів і 2 вистави „Наталки Полтавки". Крім того хор співав на Службі Божій, а також на 3-ох товариських вечірках. Такий зовнішній звіт з праці Кобзаря, а про внутрішнє значіння цеї праці можна судити лиш з ряду вражінь, розмов і спостережень. Перший доказ успіху праці це те, що шкільна заля була завжди повна чи то Гуцулами в їх мальовничім строї, чи їх дітьми школярами, чи місцевою інтеліґенцією. Перед відспіванням пісень діріґент хору п. Рощахівський подавав коротке пояснення до пісні і текст її, так що слухачі розуміли кожне слово. Не раз на запитання „чи ви все розумієте?" — приходилось чути відповідь — „та де би не!" Дійсне, видно було, що авдіторія жила тим, що бачила й чула. Особливо яскряво це помітно було на обох виставах „Наталки Полтавки", коли момент зустрічі нещасних коханців в 3-ій дії викликав безпосередні, шумні прояви радости у публіки, — бурхливі оплески, вислови одобрення й співчуття. Публіка журилася разом з бідною Наталкою і дуже була задоволена, що Возний віддав таки Наталку Петрові. Правда, що пьєса була дуже добре виставлена під досвідченим проводом театрального референта п. Біличенка при такім розділі роль: Наталка — п. Марина Терпило, Терпилиха — п. Дніпрова-Приємська, Возний — п. Біличенко, Виборний — п. Трухлий, Петро — п. Безручко і Микола — п. Кирчів. Артистів весь час розпитувалися: а коли ще будете співати, чи ще прийдете, звідки ви, як жиєте, як справи у вас на батьківщині; і т. и. Люде сходилися до школи з далеких гірських хат — за 5—8 клм., не зважаючи на ніч і страшну завірюху та на небезпеку зустріти вовків по дорозі до дому. „Ото файно співають"; „мені Наталка дуже любиться" чути було серед публіки. Випадкова розмова з дівчатами про концерт показала між иншими, що вони не тільки зрозуміли пісні, але і з'уміли оцінити їх. Одна каже, що їй сподобалося найбільше про Прудиуса (Черевички), а друга на це замічає: „це проста пісня, там були май файніщі" — і проказує зміст і слова приспіву — „ой пряду, пряду".

Про Т-во знає в Ясені і старий і малий і довго мабуть не забуде пережитого вражіння.

Популярність, здобута Т-вом, поможе між иншим місцевому культурно-просвітному гурткові і улекшить його діяльність на будуче. Особливо важне значіння має концерт для школярів. Треба знати, що в ясенських школах оце лиш перший рік наука ведеться на рідній мові. В наслідок цього школи не вміщають всіх бажаючих вчитися — в одній школі, напр., в першій клясі є біля 300 дітей. От для цих то мас маленьких дикунців з далеких гірських хат і було може чи не найважніще послухати рідні співи. З психольоґічного боку це не у одної дитини стане підвалиною національної свідомости на все життя, бо який же перелом в психіці дитини повинно зробити те, що вона чує такі гарні пісні, і пояснення до них, і веселі байки на своїй мові, такій рідній, зрозумілій, тоді як до цього часу все гарне, панське було в психіці дитини нерозривно звязане з мадярщиною. Такі от виступи Т-ва є неоцінимі, бо вони сіють зерна національної свідомости в дитячу душу, на цей найкращий ґрунт, який колись принесе плод сторицею. Це велике значіння культурної місії Т-ва для Підкарпатської Руси зазначалося кілька разів в промовах місцевих культурних діячів на концертах і на вечірках. Один бесідник в прекрасній, повній почуття, поетичній промові порівнював пісню, принесену Т-вом, з вогнем, який освітив і зігрів серця бідних, темних, забитих людей. Вони взяли кожний по вогнику і рознесли по своїх розсипаних по горах хатках, і там він не згасне, а буде світити, як лямпада. Другий бесідник порівнював Т-во з ідеальною досконалою істотою, створеною колись богами, як оповідає одна давня леґенда, а також з тим чарівно прекрасним образом, який було виставлено на стіни міста Сиракуз і який своєю красою спинив наступ ворогів і врятував місто.

Така оцінка праці та свідомість величезної її ваги — це єдина нагорода Т-ву за тяжке життя і піддержка для дальших зусиль в пробудженню від вікового сну братів на Підкарпаттю.

З Ясеня Т-во переїхало до гуцульського місточка Рахова на запрошення д-ра Присташевського, місцевого повітового начальника. В неділю 21-го хор співав в церкві, а ввечері дав концерт в великій, гарно прибраній ялинками залі. Людей зібралось стільки, що не було де стояти. Хор кілька разів викликали на сцену, особливо подобались „Коломийка“ і „Черевички“. По концерті відбулась гучна вечірка з танцями.

23-го „Наталка Полтавка“ в артистичним виконанню Т-ва здобула собі симпатії і Рахова. Треба зазначити, що декорації були намальовані в день перед виставою членом Т-ва п. Ніною Машкевич, а сцена поставлена за кілька годин членами Т-ва.

24-го Т-во повернуло до Ужгороду, де спішно готується до народнього свята Підкарпатської Руси, посвячення „дзвону свободи“, виписаного з Америки ґубернатором п. Жатковичем.

П. Ч.

Листи з Женеви.

Ліґа Націй.

Першого свого листа про „Товариство Націй“ я скінчив вказівкою, що представник України п. Шульґін трохи запізнився — приїхав тільки на другий день після початку засідань загальних зборів. Те запізнення, яке сталося справді завдяки тому, що не вислано було своєчасно уповноваження, не мало при даних конкретних умовинах того чи иншого значіння для нашої справи; воно тільки зайвий раз показує, оскільки недбайливо поставився наш уряд до справи найбільшої політичної ваги.

Але то ще нічого — спізнився: питання про визнання України, чи про прилучення її до Товариства Націй не могло бути поставленим в перші дні. Але як обставили представника України?

Я вже повідомляв Вас, що представництва инших держав прибули до Женеви у величезному складі — по 60—80 персон у делеґації. Маленькі держави південної Америки — і ті прислали делеґації в складі від 10 до 30 осіб. І це цілком зрозуміло, бо для самої тільки присутности в загальних зборах і комісіях потрібно кільки осіб. Та й справді, до цього часу вже орґанізовано сім комісій: одна в складі шости осіб (спеціяльно по вірменському питанню), а инші, загального значіння — в складі по одному представнику від кожної з держави, що увійшли вже в склад Товариства Націй. Крім того, по за межами офіціяльної праці в загальних зборах Товариства і комісіях, є багато праці закулісної: треба складати ріжні ноти, листи, то що, не тільки власне для Товариства, але ж і для окремих делеґацій впливових членів Товариства Націй; треба складати ріжні „інтерв'ю“ для преси; треба розмножати ріжні документи; треба складати ріжні візити; а кожний візит повинно спочатку якось підготовити, що також потрібує й переписки, й попередніх побачень між секретарями делеґацій, і т. и.

Отже наш уряд спромігся вислати „делеґацію“ в складі о д н і є ї т і л ь к и о с о б и! Пан Шульґин — і більш нікого! Ні радника, ні секретаря, ні простісінької дікталографки . . .

Цілком зрозуміло, що п. Шульґин опинився би в становищу зовсім безнадійному, коли б не запомога женевського українського громадянства.

Про кошти я вже не кажу, бо на всю так звану українську „делеґацію“ асіґновано стільки, скільки місячно одержує звичайний радник звичайної місії — праця ж Товариства Націй одбуватиметься мабуть на протязі двох місяців . . .

* * *

З формального боку справа з прилученням України до складу Товариства Націй стоїть ось як:

Ще 14. квітня 1920 року п. Марголін, голова української дипльоматичної місії в Льондоні, подав в імені уряду ноту в секретаріят Товариства Націй, де висловлював бажання Української Народньої Республіки увійти в склад „Товариства". Секретар Товариства Ерік Дрюмонд, повідомляючи про одержання ноти, запевнив, що українська справа буде поставлена перед першими загальними зборами Товариства Націй. Далі, вже в серпні, п. Дрюмонд знову звернувся до п. Марголіна і безпосереднє до голови ради міністрів Української Республіки з пропозіцією дати доповнюючі документи — переважно про акти, якими Україна визнавалася незалежною державою з боку инших держав. По дорученню уряду п. Марголін подав нову, доповнюючу ноту та відповідні документи.

Таким чином все потрібне для того, щоб питання про українську справу було поставлено на чергу праці Товарисева Націй, було зроблено, і зроблено своєчасно. А представник української держави, хоч і з невеличким запізненням (яке шкоди майже не зробило), але приїхав до Женеви й одразу почав досить енергійну працю. Сьогодня ж власне виявилося, що праця та дала вже деякі наслідки, про що мова буде далі.

* * *

Раніш я згадував уже, що поки-що загальні збори призначили 7 комісій. Не спиняючись на дорученнях, наданих усим комісіям, я зауважу тільки, що цікавою для нас є власне 5-та комісія, яка, між иншим, має розглядати питання про прилучення до Товариства Націй ріжних держав.

Ця комісія виділила з проміж себе 3 підкомісії:

перша — для розгляду проханнь Естонії, Латвії, Літви і Люксембурга;

друга — Австрії, Болгарії, Албанії і Ліхтенштейна;

третя — Ґрузії, Вірменії, Азербайджана, України і Коста-Ріки.

Підкомісіям доручено зробити відносно кожного кандідата-держави досліди по такій проґрамі:

а) Чи відповідає прохання про прилучення до Товариства Націй формальним вимогам?

б) Чи уряд, що подав прохання, є визнанним de jure, або de facto иншими урядами, і якими саме.

в) Чи держава-кандідат складає націю з сталим урядом і з певними межами? яка його терріторія й людність?

г) Чи вільна та нація, держава, або народ урядує сам собою?

д) Яке його становище, що виявилося чи в актах чи в деклярацїях відносно виконання інтернаціональних обо'язків і питання про озброєння.

* * *

Отже сьогодня майже півдня праці 3-ї підкомісії було присвячено нараді по українському питанню, на яку були запрошені й представники України. Представники ті явилися в кількости 3 осіб — голови делеґації п. Шульґіна, секретаря п. Коваленка, що згодився виконувати цей тяжкий обов'язок по запроханню п. Шульґіна, і п. Марголін, що приїхав кільки день тому в Женеву, аби допомогти п. Шульґіну.

Президентом 3-ї підкомісії є знаменитий подорожувач до північного бігуна д-р. Нансен. Крім того у підкомісію увійшли два Румуна, один Серб, один Кітаєць і один Грек.

На протязі усієї наради підкомісія бажала з'ясувати три головних питання: остільки уряд Петлюри є сталий; чи має той уряд яке парляментське походження; які є межі України.

На перше запитання представники наші відповіли, що в особі Петлюри сучасний українській уряд має органічний звязок з першим українським парляментом — Центральною Радою. Що ж до так званого українського уряду Раков-

ського, так це є уряд виключно окупаційний, якому ще ні разу не пощастило опанувати терріторію України, бо більша частина її, за увесь час війни з большевиками, була фактично під владою повстанців, які допомогали реґулярній українській армії, а в деякій мірі й під безпосередньою владою уряду Петлюри.

Парляментське походження української влади наші представники виводили від Центральної Ради, яка хоч і не була обрана на підставі ріжних формальних вимог виборчого права, але скупчувала в собі справжню опінію українського громадянства, принаймні величезної його більшості. Така думка ствержувалась також тим фактом, що більша частина членів Центральної Ради була обрана в українські установчі збори, вибори до яких відбувалися на підставі п'ятичленної формули. На жаль, завдяки військовим подіям, ті вибори не були цілковито закінчені (було вибрано коло двох третин всього числа) й збори не мали вже змоги зібратися навіть у неповному складі.

Але найбільш пекучим було питання про межі України. Росказують, що представники Румунії, коли було порушене це питання, — одразу утопили очі у географічну мапу, яка лежала на великому столі перед членами підкомісії. Це питання наші представники освітлили приблизно так:

Український народ звичайно прагне до меж етнографичних. Але ж на протязі майже трьох років військових подій деякі межі стали вже межами факту, а почасти й міждержавних умов. Так уряд Петлюри склав відому угоду з Поляками з приводу спільної між двома державами межі. З Румунією, хоч і не було договору (бо Румунія не визнала ще офіціяльно України), то фактично межа повинна бути виключно етнографичною. З Українською Кубанською Республікою були вже умовини про спільну межу, якими обидві сторони цілковито задоволені. Таврійщина безумовно повинна належати до України, і тільки південна частина Таврійського півострова повинна сама вирішити свою долю, бо більшість населення її Татари.

Документи про визнання в свій час України Францією й Анґлією малися вже в роспорядженню підкомісії між иншими відомостями про Україну в роскішно виданному секретаріатом Товариства Націй зібранні „документів" про Україну.

Про визнання Української Народньої Республіки Польщею й деякими иншими державами, що повстали на руїнах колишньої російської держави, представники наші ознайомили досконально підкомісію.

Взагалі, враження від наради дуже сприятливе для нашої батьківщини, і коли б не тяжкі звістки з фронту можна було би бути певним, що Україна буде прилучена до Товариства Націй.

Але-ж щоб не сталося, українське питання в перший раз становиться на обміркування всесвітньої дипльоматії й ставиться прилюдно, голосно, в світлі вселюдської опінії! . . .

Микола Горбенко.

Далека могила.

Сумної пам'яти наша мачуха Росія навіки вславилася своїми місцями „не столь отдаленными".

— „О, це десь там" . . . „там" . . . — так звичайно майже кожний зустрічав всякий спогад про якесь з таких „місць". — „Десь там" . . . десь мало що не за межами звичайної ґеографічної мапи, або в невилазному багнищі, або в непролазно-дикій пущі, а здебільшого у суворій, безкраїй сніговій пустелі . . . — Щоб і духу не чути було! . . . Так, кригове царство — от то було найулюбленішим місцем, де так легко й певно можна було приборкувати й дужих та гор-

дих орлів і дрібніше неслух'яне птаство . . . Холодний жах сковує мозок, коли уявиш собі живу душу вільного, як вітер, козака з українського веселого степураю, конаючу в такій сніговій пустелі під гнітом неминучого кінця, символізованого оточуючою невблаганною, непереможно-суворою, такою безнадійно-невеселою, як хмара в-осени, природою . . .

На далекій півночі, на Білому морі, що від 6-ти до 8-ми місяців буває вкрите кригою, коло самого краю Онежської затоки лежить купка Соловецьких островів. Серед злиденного оточення вони відзначаються трохи кращою природою, бо там росте ще ялина, соснина й береза, а в родюче літо буває сила ягід: чорниці й „морошки", яку там дуже люблять, хоч вона й не має ні смаку, ні наїдку. На більшому з цих островів стоїть великий, багатющий Соловецький манастирь. Оцей то манастирь часто-густо ставав у пригоді російським царям, як місце найнадежнішого заслання. Тут то конався й останній Кошовий Отаман Січі Запорожської — Петро Кальнишевський. Заслала його на муки аж сюди цариця Катерина, щоб бути цілком певною, що вже не втече й ніхто не визволить його звідти. Нічого казать, віддячила щедрими кайданами старому за його необачну віру в московську християнську душу! . . .

Трапилось мені відвідати цей манастирь у самому початку серпня 1917 року. Коли підпливаєш до нього з моря — він увесь мов на долоні. Білий з високими банями, з виглядом стародавньої твердині, бо кругом обнесений міцним, високим муром з баштами по кутках. Міцна подвійна товстелезна брама веде крізь мур до манастирського подвірря. В середині — великий собор, а навкруги — церкви, каплиці, ріжні будівлі і по під муром і в ньому самому — покої, склепи, майстерні, численні льохи, то що. Але першу увагу прочан звертає голосний лемент. — То скиглять морські кигитки. Їх тут безліч і вони цілком як свійські: не бояться людей, цілими зграями примощуються скрізь, де лише можливо, й на всю околицю немилосердно й без перестану скиглять, скиглять, скиглять . . . — Немов душі мерців тужать за тією правдою, якої не знайшли на цім світі . . . Зрештою робиться моторошно від цього скигління . . .

Могилу Кальнишевського я знайшов не скоро, бо не знав, де вона саме, й шукав по каплицях, церковних переходах, то-що. Нарешті, випадково наткнувся на неї. З-окола головного собору, на південній його стороні, знайшов сивий Отаман свій останній спочинок. У головах у нього могила якогось ченця; поруч, з його лівого боку — визначна могила Авраамія Паліцина з доброю огорожею й ловким дахом та иншими прикрашеннями. Звичайна кам'яна дошка єдина відзначає дуже скромну могилу Кальнишевського. Вона вся надзвичайно задрипана отими кигитками, що правда, як і все подвірря. Прийшлося старанно обшкребти похідці з надгробника й лише тоді можна було прочитати такий напис (дослівно): „Господь нашъ Іисусъ Христосъ положи душу свою на крестѣ за всѣхъ насъ не хочетъ смерти грѣшника. Здѣсь погребено тѣло въ Бозѣ почившаго Кошевого бывшей нѣкогда запорожской грозной Сѣчи казаков. Атамана Петра Кольнишевскаго, сосланнаго въ сію обитель по Височайшому повелѣнію въ 1776 году на смиреніе. Онъ в 1801 году по Височайшему повелѣнію снова былъ освобожденъ, но уже самъ не пожелалъ оставить обитель, въ коей обрѣлъ душевное спокойствіе смиреннаго христіанина искренно познавшаго свои вины. Скончался 1803 года октября 31. дня въ субботу 112 лѣтъ отъ роду смертію благочестивою доброю. Блаженни мертвіи умираюшіи о Господѣ! Аминь. 1856. А. А."

По спині й по руках у мене повставали сироти, коли я дочитав ці рядки звичайних слів, повних дійсної безмежної трагедії, а в грудях щось зтиснуло й піднялась чи то лють, чи ненависть, чи то обурення й жадоба помсти, чи болючий жаль за кремезного побожного Отамана . . . І раптом у мозкові забреніли слова стародавньої козацької пісні:

> . . . „Дозволь, Петре, дозволь, батьку, нам на башті стати,
> Щоб не дати москалеві Січі руйнувати.
> — Не дозволю, отамани, не дозволю, брати,
> На кров братню християнську й руку піднімати!" . . .

І от — фінал: 25 років тяжких кайданів у вохких льохах, і то на 85-му році життя, доживання віку у своїй власній труні серед гнітючого, безпросвітного оточення, де сувора природа, як що він її навіть бачив, дарує коли не, мряку, то дощ з шаленими буйними вітрами, а там, більш ніж на пів-року заковує все кригою й геть засипає снігами . . . Справді, яка розрадлива була ця вся трагедія, яку безодню муки й лютого роспачу мусів витерпіти сивий Отаман, яка це тяжка Божа кара за необачну, тяжку помилку! — І хто зна, чи не нарікав старий на Бога, чому не віддав його краще до турецької неволі, де б він знав і розумів, як би ті може були шматували й різали тіло, випікали очі й катували найтяжчими муками . . . А тут, за два роки до смерти, коли старий вже ступив однією ногою у домовину, коли пішов йому вже сто одинадцятий — сто одинадцятий! — рік, дарували йому царську ласку. Йому, окраденому й одуреному, скаліченому й, напевне, хорому запропонували волю . . . І на яку ж то волю збиралися випустити його лицеміри й кати, куди й до кого!? . . . Який це глум! — Та ще збереглося у йому стільки духу й сили, щоб висловити свій єдино-можливий протест і сказати з погордою — „ні“! . . .

Другого дня я зайшов по молоко у один з погрібників. Я ледве міг витримати там кілька хвилин, так мене враз пройняло дошкульною вохкістю й холодом. Молодий білявий чернець-молочар, з місцевих призвичаїних людей, на моє запитання почав скаржитись: — „ох, тяжко, добродію, тяжко! Особливо взімку трудно, братія слабує, сильно слабує, найбільше на ноги; не може вистоювати службу Божу — так боляче. — Кістки усі ломить і крутить, ноги пухнуть. Ой, сила слабує, добродію, а все то від каміня, від холоду й вохкости. Ох, Господи, прости й помилуй, трудно, страх як трудно нам тутечки дістається!“ — Я чим дуж поспішив на свіже повітря. Був гарний соняшний день, і скориставшись цим, я захопив ополудні свій фотографичний апарат, щоб на прощання зробити світомалюнок з надгробника Кальнишевського.

. . . Сідало сонце. Було тихо й море ледве ворушилося, коли відпливав від острова невеличкий манастирський пароплав, забравши прочан. Жінки, озираючися навкруги й посварюючися на дітей, раз-у-раз побожно кланялися й хрестилися до манастирських бань з хрестами, що вилискували на сонці, настирливо встромившись у повітря, неначе в змаганні вирватись з оточуючої довічної похмурої дичавини. Люде стиха гомоніли й чути було межи зітханнями голоси: — . . . . „сподобилися! . . . От, благодать Господня! . . . Бог милосердний нас многогрішних . . . создав на дикому камені!“ . . . — Манастирь все більше й більше поринав у далечінь, а думки дзюрчали як струмочки води за стерном . . . — Так . . . так, святе місце! . . . І люде моляться до стомлення, до нестяму; благословляють злочини і славу славлять дужим катам! . . . Так, оце воно, оце й є справжнє людське життя у його щирому вигляді: на трупові та на кістках подужаного ворога найміцніше тримаються храми; на кістках, на купах трупу займається найкріпша, найсліпіша віра й летять до Бога найпалкіші молитви! — Це так. Але ми . . . Ми! . . . Коли ж ми навчимося!? . . . Коли, нарешті, одностайно гукнемо — „доволі помилок, доволі знущання, кайданів, в'язниць і рік невинної крови!“ Коли? . . . Доки ж, доки українське старшинство, суспільство й легковірні, необачні ідеалісти летітимуть, як метелики, на московське огнище? . . . — Невже ще мало попеклися у його полум'ї!? . . . — Коли ж, нарешті, перестанемо з залицянням позирати на Москву, очікуючи якогось милосердя, чи ласки з ненажерливої пащі?? . . . Коли, коли!?? . . .

Почало поночіти. Злегка гуркотів пароплав, обабіч його хлюпотіла вода, розбігаючись раптом двома смужками, що утворювали широку стежку позаду, й мов легше стало на души, що та „тиха та мирна обитель“ уже десь зовсім далеко . . .

П. Карманський.

Ніяґара.

Проснувся демон вод, спустився з огорожі
І грянув стрімголов, немов скажена туча.
Рокочуть буруни і піниться кипуча
Пекольна западня. Мов полчища ворожі,

Кітлують вали вод і у безсильній дрожі
Зімлілими падуть. І тільки хіть жагуча,
Кусає їхню грудь, що люта та могуча,
Клекоче та кипить на Прокрустовім ложі.

А вітер підніма' до неба срібну піну,
Що рине з білих уст зімлілого титана,
І з блисків і тремтінь мереже барвну дугу,

Та росить з неї дощ янтару та рубіну.
Так бореться в людстві погубна хіть Шайтана
І родить вічний біль і вічну скорб і тугу.

Ніяґара, 1914. р.

На руїнах Тускулюм.*)

В руїні все лягло: роскішнії палати,
Фонтани, гіподром і луки тріюмфальні.
Забутими стоять тераси театральні,
Сумують по кутках ображені пенати.

Колись тут при піснях безжурні антенати
Кружляли з рук до рук з вином чарки хрустальні,
І пяний тетрахорд і екльоґи похвальні
Пестили різунів, що вміли панувати.

І ти, фільозофе, тут з ласки пана мріяв;
Дивився з суґорбів у безвісти віків
І думав, як би рай потомности здобуть.

В руїні все лягло і вітер все розвіяв.
І тільки наросло ще більш німих гробів
І більше бур'яном заріс вселюдський путь . . .

*) Тускулюм, місце уродження Старшого Катона, де між другими руїнами находяться розвалини т. зв. Tusculanum, де фільозоф писав свої „Тускулянки". — П. К.

Андрій Окопенко.

Печерний предок.

(Оповідання неревнивого чоловіка).

I.

Отже, любий товаришу, ви тої думки, що я — людина неревнива, що взагалі це почуття мені невластиве? Признайтеся щиро й чесно, що до цього висновку ви, а разом, напевно й багато инших, — прийшли завдяки мойому рівнодушному або — ліпше сказать — добродушному відношенню до поведінки Ундіни.

Ну, ну, не перечте, дорогий пане докторе, а особливо не приймайте такого кумедного — збентеженого вигляду людини, котра необережно втоптала приятелеві улюблену мозолю, або неделікатно почала в хаті шибеника розмову про мутузку. Облиште це, дорогий товаришу, — чимало літ нашого співробітництва й дружности, стільки зазнаної спільно долі й недолі, дають нам право торкатися навіть і таких дражливих тем. А що до Ундіни, то тим більш — ми з вами можемо про неї говорить цілком вільно, й отверто, бо ви очевидно мали повну змогу ґрунтовно простудіювати це примхувате створіннячко з його привабними гідностями й чарівними хибами, спробувавши на власнім досвіді всю могутність його чарування. Не зрікайтеся, друже, — це цілком зайве між нами: я те докладно знаю, що й ви так само, як инші, з давнього часу закохані в Ундіну. Така вже доля майже всіх тих, хто наближається до нашої чарівнички: це є ніби кір або інфлуєнца. Любе малятко, як вам відомо, цілковито не може стерпіти, щоби хто небудь з її оточення залишався поза колом її чар. Отже нам з вами нема чого хитрувати й лицемірнти, і ви мені мусите повірити, коли я скажу, що помиляєтеся ви, а разом з вами всі инші — ті, хто вважає мене за неревнивого.

Це вже a priori мусить бути помилкою, бо ревнощі є псіхичним рефлексом, властивим для всіх без винятку. Квантітатівно це псіхичне переживання може бути більш або менш визначеним, але квалітативно воно не може не істнувати в псіхиці, бо воно є одною з прояв тої душевної спадщини, котру ми дістали від наших давніх — прадавніх предків, ще від нашого родозодця доісторичної печерної доби.

Пригадуєте ви собі науку Сера Френсіса Ґальтона про біольоґічну предківщину? Памятаєте, він каже, що в нашій біольоґічній спадщині лише половину дістаємо ми від наших батьків, друга ж половина дістається нам від усієї решти предків'я і в розвої нашого істнування ця остання частина спадщини відіграває значну й могутню роль, суворо й невідбійно змагаючися повернути до норми праотців кожний ухил від неї осібного покоління. — Отже серед численних верствувань довжелезної череди наших предків фатально знаходяться в нашім єстві також спадки від наших первопращурів. І яка б не була псіхольоґія людини, а в кожного неминуче лежить десь в потайках душі, в невідомих закамарках і хованках псіхики старезний відломок первісної й безпосередньої, міцної й лютої псіхольоґії наших давніх — прадавніх предків. В одного цей рудімент є значний, в другого він уже досить атрофирований: в одних він є незграбним і ріжкатим, в инших його сточено й згладжено впливами культурного життя довжезних поколінь, і лежить він собі тихо, порядно й чемно загніджуючися в якомусь далекому й темному закамарку підпритомної псіхики.

Лежить цей уламок споконвічний, цей днедавній камінь, десь по-під пластами числених пізніших верствувань псіхичних, і хоронить в собі й концентрує в потенціяльнім вигляді ту міцну, дику й буйну енерґію, котрою була цілком проникнена й пройнята первісна душа людини, яка лише недовгий час перед тим відокремилася, так би мовити, відгалузилася від лінії своїх диких малпоподібних предків.

Щоби ясно зрозуміти, що для нашої душі значить ця предківщина, треба перенестися на кілька хвиль в передвічні доби, споглянуть на тодішню псіхольоґію.

Чи добре уявляєте ви собі, дорогий друже, ту добу, коли наші предків'я мешкали в похмурих і грізних печерах, які вони добували собі зі смертною небезпекою в лютій боротьбі проти велетенських потвір, грізних і страховитих — мешканців цих самих печер, непрохідних гущавин і похмурих межигірь? Чи уявляєте собі тодішній побут і тодішню душу нашого пращура, котрий задовольнення кожної своєї невибагливої потреби, кожного свого прімітивного бажання, немудрої примхи мусів був відвойовувати, відстоювати й захищати, люто й завзято змагаючися з неприхильною суворою природою, яка весь час повна була катастрофичних для нього несподіванок, і зі страховищами, які обсаджували тодішню землю і були незрівняно дужчі, міцніші й більш обдарені фізично, ніж він — наш прапредок. Нарешті на дорозі між його життям і задовольненням ставало ще шалене суперництво з подібними йому істотами, з сусідами, з родичами навіть, бо в ті суворі часи кожний, хто в своїх м'язах мав доволі сили, а під черепковою чашкою — досить сприту й прохірства, той міг, смів і мав право простягти руку й відібрати в сусіда для себе й домівку, й одіж, і їжу, — усе надбане з таким трудом й небезпекою, а по над це — навіть те, що було найбільш дорогим й коштовним — зброю й жінку.

Постарайтеся тепер уявить собі, любий друже, той вулкан, той вибух псіхичних переживань, ту бурю й хуртовину ненависти, злосливости й сказу, ту потопу лютої розпуки й мстивости яка скаженіла й бушувала в душі нашого пращура під той час, коли инший зухвало й нахабно, роспутно й ласолюбно, простягав з первісною отвертістю й безсоромністю свою могутню руку, — могутнішу, ніж його власна, — до його їжи, котрої так жадав кольосальний апетіт велитенського тіла, до його зброї, котра була єдиною запорукою його безпеки й істнування, нарешті — найбільш гірке, найбільше лихе — до його жінки, котру з таким трудом він придбав собі й привів у хмарну затишність своєї печерної домівки, до тої жінки, котра розворушила первісні струни першого зароду ніжної емоції, котра внесла в сувору й похмуру його душу поряд з яркою змисловою насолодою могутної ласолюбної тварини також перший несміливий промінь чогось лагідного, ясного й зворушливого — попередник майбутньої людяности, перший проріс, з якого мали в майбутньому роспелюститися й буйно й ніжно розцвістися чудові квітки естетіки й культури.

Уявіть собі все це, любий друже, і ви будете мати первовзір того переживання, будете розуміти вдачу того почуття, яке як більший або менший відломок упунктовано в мозаїку душі кожного з нас. Спочиває воно там, істнує непомітно, почасти навіть себе несвідоме й неопритомнене, але істнує безсумнівно; і безперечно, весь час з його химерних граней, з його примхуватих рогів випромінює могутня, з давніх — прадавніх часів захована в ньому псіхична енергія, яку дістали ми з вами в спадщину по нашім Печернім Предкові.

Слухайте далі. Надходить час, і скрита потенціяльна енергія звільняється, подібно тому як раптом розкручується натужно напнута пружина, або як зі зривом розлітаються геть штучно злютовані химіком атоми складної вибухової матерії. Надзвичайним промінням надзвичайного полум'я катастрофично освічується в той час душа, і в цьому вогню спалюється й розтоплюється вся спадщина пізніших поколінь, всі заборони, всі міряла моральні. всі культурні вартости, — все гине, як гинули лагідні села й пишні міста під грізним і невпинним струменем лави, яку несподівано, після довгих часів сну й спокою розчинившися, викинула, наче отруйну слину драконячу виплюнула, хижача паща віроломного вулкана. І багато часу, багато псіхичної роботи потрібує, щоби після цього вибуху, після цієї катастрофи знову прийти до початкового стану, до гармонії, якої було досягнено в наслідок культурного життя людности. Та ще річ досить сумнівна, чи взагалі можливо там таке повернення, бо одного разу підведшися зі свого спання й виявившися з потайних хованок душі, Печерний Предок не так то легко й не так то швидко згоджується покинуть терени псіхичних переживань, а навпаки старається на все накласти свою важку, пелехату руку, усе життя псіхичне підхилити під свої первісні предісторичні канони.

2.

По очах ваших, любий товаришу, і взагалі по обличчу бачу я, що після цього біологичного відступу моя особиста справа для вас не тільки не з'ясніла, а навпаки ваше невтяміння ще побільшилося. Бо очевидячки ви не розумієте, як я можу бути заздрисним і ніяк не реагувати на спосіб життя Ундіни, який ні для кого з вас не є таємницею.

Так, пане докторе: я така само звичайна людина, як усі, і тому з приводу ревниць не є якимось вийнятком. Я є заздрисним, як усі, можливо від де-кого більш, а над де-кого менш ревнивим. Я не можу не ревнувати, бо гра цього почуття при певних умовинах є таким саме неминучим рефлєксом, як кожна инша реакція псіхики, відгук її на відповідного зовнішного побудника. Я не можу не мати цього почуття, але я мушу його затлумляти, переборювати.

Чому? Та тому, що хоча істнування ревниць і має свої підстави з точки погляду біольогичного, але з боку індівідуально-псіхольогичного, а рівно й з соціольогичного найдрібніші вияви цього почуття треба ретельно й суворо перегнічувати. З боку псіхольогичного — тому, що, як я й казав уже, Печерний Предок, одного разу з'явившися зі своїх закамарків підпритомности на терен псіхичного життя, люто руйнує на ньому все, що будувалося цілими поколіннями, унегіднює й калічить душу. А з боку громадського — тому, що ревниці в суспільному житті є якістю дуже невигідною і незручною для окруження, просто нарешті нечемною, а за для того в присутності инших індивідів мусять пригнічуватися, ну по анальогії, наприклад, з багатьома иншими справуваннями організма, які безперечно мають право на істнування, але культурне життя довгої низки поколінь призвичаїло нас ці справування в присутности инших собі подібних затримувати, а давати їм волю лише на самоті віддалік від инших людей.

Розумієте тепер, любий товаришу, спосіб мого поводження з Ундіною? Звичайно, що я не можу не ревнувати моє миле дівча, яке не вміє жити инакше, як утворюючи навколо себе густу насичену атмосферу запаморочного кокетування з усіми, небезпечного флірта з багатьома і — що тут ховатися — гострокорінного захоплення декотрими. Я не можу не мучится, але розумом і почуттям справедливости я визнаю, що все це — її право, і що мені невільно робити на неї яку небуть пресію, зневолювати її, перешкоджати їй жити так, як потрібує її натура, її вдача, котра є складною й химерною стопленниною, де перемішалися і поспліталися, і владолюбство, і самолюбство, і ласолюбство в формах — не стану суперечитися — може й несимпатичних, покручених і збавлених, навіть іморальних або, певніше — аморальних, але для мене любих і милих, зрештою, як усе взагалі, що торкається Ундіни.

З цієї точки погляду в мойому стані може бути лише два виходи: або як не хочу мордуватися, то покинуть Ундіну, або, як на це нема сили або хиття, то, залишаючися, вже й триматися відповідно, наприклад так, як чемна добре вихована людина має поводитися з подорожним товариством. А саме — вигляд мати спокійний, приязний і зичливий, нічим не показувати й не виявляти своїх переживань, і взагалі найменше перешкоджати і заважати тому, кого на більш-менш тривалий час Судьба дала за подорожне товариство в шаленому експресі життя.

Такий мій погляд, і сміливо можу сказати, що моє життя не ріжниться від моєї теорії. Блискучий довід те, що все моє оточення, а з ними навіть і ви, вважаєте мене за неревнивого. А як воно є насправді, то прослухайте деякі факти.

Разом з тим ви побачите й ілюстрацію до моєї теорії Печерного Предка.

3.

Сталося колись так, що я невчасно вступив до покою Ундіни й натрапив як раз на те, що вона була в обіймах одного панича. Не буду таїтися, стало так невтерпно болюче, так уразливо, в голові якось так запаморочилось, затуманилось, що трохи — трохи я не кинувся в світлицю й не наробив непоправних річей. На щастя, звичка притлумляти первітний імпульс перемогла, я перегнітив

себе й тихо зник за занавісою. Вони мене не встигли замітити. Я пійшов до свого кабінету й там на самоті перемучився, перекатувався так, як можливо, лише в давні — предавні зелені часи замолоду, коли ще душа переживала все в тисячу разів чуліще.

Не знаю, чи доводилося вам колись переживать таку катівню, а на мою думку вона є подібною до болю зубного, або кожного иншого фізичного: не можливо знайти спокійного місця й положення, кортить виявити якусь активність, розпружити муку в якийсь учинок, і тут дуже небезпечно випустить себе з рук. — Ви киваєте головою, мовляв, і вам це все добре відома річ? Ну, звичайно, звичайно: инакше й бути не може, скоро тільки ви, бідний товаришу, попалися теж в обшар впливу нашої забірчивої чарівниці. В цьому положенні є повна можливість зазнайомитися з цими переживаннями . . .

Продовжую. Отже я перемучився, але перемігся, і під той час, як миле дівча прийшло до мойого кабінету, я був зовнішне спокійним. Одначе вона вже добре знає мене, таким чином, що зараз, як лише ввійшла, запитала мене:

— Мій любий, що з тобою?

— Нічого надзвичайного, — відповів я. — Просто, я бачив тебе з цим паничем.

Инша жінка почала-би брехати, виправдуватися. Ундіна, ви знаєте, не з таких. Вона лише почервоніла до кінчичка вушок і зупинилася, дивлячися мені просто в вічі.

— Ти віддалася йому? — спитав я. Питання безглузде, чи не правда, після того, що бачив? Але це є свойого роду соломиною потопельника. А що, мовляв, як це лише помилка, галюцінація якась, а справді, нічого подібного й не було . . .

Однак Ундіна не залишила мені, не подарувала іллюзії: вона твердо й завзято сказала:

— Так, віддалася. А що далі?

Признаюся, знов мені довелося вжити всю мою силу внутрішнього гальмування, Почувалося, що в душі наростають якісь лютощі, якийсь дикий похоп, люте бажання зробити болюче, невтерпно болюче цій маленькій миленькій постаті з високими грудьми і з погордою голівкою на білій і ніжній, як шумовина, шийці.

Вибачте, любий друже, за ці недоречні подробиці . . .

Отже я кажу, що перегнітив таки я себе, помовчав трохи, збираючися з силою, а потім відповів їй, памятаю, дуже спокійно й зимно:

— Що далі? Та нічого. Сама розумієш, що робиш, гадаю. Шкода лише, що вибір твій не дуже блискучий.

Почервоніла ще більше. Знаєте ж її самолюбство. Очевидно зачепило. Насупилася, здвигнула плечима.

— Це твоя помста, бачу — вимовила з робленим усміхом ніби то зневаги. — Мизерна помста, від тебе моглаби сподіватися чогось иншого.

— Нічого не помста, Ундіно. Сама не віриш тому, що кажеш. Просто образливо за тебе. Пригадай, скільки разів розмовляли ми про це з тобою; Кожний чоловік, котрому віддалася жінка, має десь у глибині, в потайниках душі невиразне почуття перевисшення, панування, володіння. Адже і слова такі відповідні: жінка віддалася, приналежить; чоловік — бере, має, заволодіває. Отже так і важко, так образливо уявить собі, що ти — така погорда, владна, можна а зараз цей незначний хлопак уносить в душі зневажливе почуття свого володарства над тобою, пишливе відання, що ти, ти — Ундіна, котра ще вчера була для нього як зірка недосяжна, як богиня мармурова стояла на високім п'едесталі! сьогодня вже стала хоч на деяку частинку його річчю, власністю, приладдям для задовольнення його звірячої потреби.

Слухала нахнюпившися. Зблідла. Але не здавалася все.

— Бо зна, що верзеш. Сам кажеш, що зійшла — зіступила з педестала. То, значить, не я, а він є річчю, забавкою хвилевого капрізу.

— Це тобі так здається, а йому цілком навпаки. З прадавніх часів, коли по лісах і буйних степах бігав наш предок за самицею, котра всіми силами хо-

валася, хоронилася й боронилася, щоби не стати його здобиччю, ще з тих часів лежить в наших і ваших душах темне й неопритомнене почуття постійної війни й боротьби між чоловіком і жінкою. І переможцем в цім турнірі почуває себе чоловік тоді, коли силою, хитрістю або спритністю примусить жінку принять його в свої обійми, а жінка — тоді, коли закрутивши його своїм чаруванням, висклизне з його обійм, накреслить навкруги себе неприступне коло, з за котрого безкарно дивитиметься на його ярку лють і сказ. І чим вище й святіше педестал, з котрого зіступаючи, принесла вона свойому переможцеві на втіху й роскошування своє тіло, тим більше в нього почуття своєї сили й тріумфа, тим більше — повірь мені — десь в глибині нотка зневаги, фаміліярности і садічного профанування.

Ніжне личко Ундіни помалу заливалося румянцем. Прецінь хотіла довести своє.

— Може після твоїх наук так, а насправді инше. Чула я колись від когось, здається, щось в такому роді, ніби то моя ласка є отрутою, та ще якось там говорено; словом, що зпід мого чарування не можна визволитись, що весь час буде до мене тягти. Хто це мені казав?

— Ну, так, казав це я. Та й зараз кажу, але що з того?

— А те з цього, що, значить, моя влада над ним, а не його наді мною. Знов потягне його, знов прийде, благатиме, як раб, добиватися буде, як найвищого щастя.

— Так, коли прийде. А коли уходитиме, та в антракті між своїми візітами до джерела „найвищого щастя" ? Як гадаєш, чи будеш ти для нього доцьогочасною богинею мармуровою, зіркою золотою під той час, коли з самовтішною зарозумілістю задоволеного самця він буде в своїх гадках — а може, навіть, і перед приятелями — перебирать і пригадувать твої якости й вартости цілком специфічного характера . . .

— Які ґидоти ти говориш — перецідила вона крізь зуби, завернулася й пішла геть.

Після того ми обідали, зовнішнє — дуже корректно, лише з деякою примушеністю, котру ніби хотіли заховати одне від одного. Поїхали до театру або концерту якогось.

4.

Перепрошую, любий пане докторе: я мушу зараз торкнутися деяких інтимних річей, про котрі вам, гадаю, буде важко слухати. Але це щільно зв'язано з темою, і я їх мушу конечно зачепить.

Кінець дня, або — власне кажучи — початок ночі бував для нас звичайно празником — святкуванням тіла, змисловим святом, повним захоплюючого шаленства, яркого екстаза, але одночасно з тим святом гарним, витонченим, празником еллінським, а не скіфським, варварським.

У цей вечір я хотів був пійти спати до свого кабінету, але мені на думку прийшло, що так вийде занадто демонстративно й вульгарно. Рішив залишитися у Ундіни.

Але як тяжко було! Всі дрібниці щоденного побуту так нагадували недавне безхмарне щастя, так підкреслювали всю глибочінь моєї сьогоднішньої роспуки. Все, що робила моя дівчинка, і як робила, кожний рух її тоненьких рученяток, її маленької, гнучкої й стрункої постати, усе таке рідне, знайоме й наперед відоме, усе, що звичайно визивало мене на ніжність або на бурну жагу, це все зараз як вогнем палило мене й катувало мимовільними образами й гадками та домислами що до подробиць її нового зближення.

Я не витримав і з стогнанням вибіг зі спальні. Ундіна прийшла слідом за мною до кабінету. Я лежав, відвернувшися лицем до спинки канапи, вона прилягла до мене, притулилася, пригорнулася, милуючи й пестуючи мене, потішаючи, умовляючи. Я почував, я знав, що вона жадає мене, що вона, як звичайно, захоплюється прочуттям того забуття й шаленства, котре своїм полумям так щільно й міцно злютувало наші з нею тіла й душі. Я почував, що моє тіло також гомінко відповідає на її поклик, але душа, — перепрошую, любий колеґо, за такі дилєтанські вирази — душа протестує, не згоджується, не дозволяє.

— Любий, не сердься, забудь, — шепотіла вона своїм любим дитячим голосочком: цеж справді цілком дурниця. Аджеж ти стільки разів казав, що мені вільно робити все, що я схочу. За віщо-ж тепер сердишся?

— Зрозумій, Ундіно, не сержуся. І тобі вільно робити, що тобі хочеться, йти, де кличе тебе твоя вдача. Я ж був з тобою, адже-ж ти бачила, цілком такий, як завжди. Але цього — цього, ні не можу я. Не можу я після нього — після чужинця. Мені все здається, що як торкнуся губами до твоїх уст, то почуватиму на губах присмак його поцілунків, як пригорнуся до тебе, то ніби то його доторкання залишили на твойому тілі реальний дотикальний слід, нестерпний і незносний. Ні, Ундіно, відійди, облиш мене, прошу я тебе. Між нас більше вже не може бути цього, хоча це й тяжко, не можу навіть тобі сказати як . . .

Її, очевидно, зачепило і вразило.

— Деж твоя послідовність. Сам кажеш завжди, що не вільно нікому утискувати чужу особистість, а це — хибаж це не помста, не утиск, хоча й у витонченій формі. Тоді краще булоб просто й отверто сказати, що вимагаєш від мене самої звичайної шлюбної вірности та подружніх чеснот, як кожний пересічний чоловік!

— Нічого я від тебе не вимагаю, зрозумій-же, Ундіно: живи собі як хочеш, але я не можу . . . Вибачи, не сердься, це моральна бридливість просто. Не можу я після нього обіймати й цілувати тебе, як не стану пити зі шклянки, котру щойно відійняв від своїх губ якийсь чужинець, або утиратися його хусткою . . .

Ундіна обурилася з приводу „брутальности прирівнання", насказала мені силу всіляких гнівних дурниць і пішла.

На другий ранок ми не бачились, — вона не вийшла до чаю. Згодом мені було чути з кабінета, як вона викликала до телефона того самого панича. Розмовляла навмисно голосно, — слухати цю розмову призначалося не тільки йому, але й мені: можливо, що мені навіть переважно й особливо — на злість, мовляв, на кару. Трохи пізніще я бачив через вікно, як він приїхав до нас. І раптом схотілося мені показать Ундіні, довести їй, а що власне, — і сам не знаю. Коротко кажучи, я вийшов до її хати, посидів трохи з ними втрьох. Пожартував, кілька разів підкував досить злісно свого супротивця, що зрештою не було тяжко, бо хлопя було дурненьке, лише гарненьке дуже. Потім гидко стало, що я роблю, — на віщо це все?

Пішов з дому. Повернувся пізно, пройшов просто до себе. На столі — лист. Від Ундіни. У такому роді, що, мовляв, попершу захотілося на злість мені запросити панича, а потім стало так бридко, що прогнала його, що більше він у неї бувати не буде, що для того мені повинно прийти до неї годитися.

Я не пійшов, тоді прийшла вона. Почала прохати забути все, бути як передніще.

— Адже-ж я сказав тобі, — кажу, — що я не гніваюся, що буду з тобою по давньому, але я не можу лише одного, і цього між нас не буде.

— Любий мій, рідненький, ну забудь про це, цеж була лише примха, вигадка. І зовсім мені цей хлопак не цікавий і не вподобається і де йому в порівнанню з тобою. Я тільки тебе люблю, тебе лише жадаю. Тиж мій найулюбленійший, найзнаменитіший.

Ви уявляєте собі, дорогий друже, якою може бути чарівною Ундіна, коли цього дуже захоче, і яке чарування під той час від неї випромінюється. І ви уявляєте собі, що коли кохать її так дуже, як ми з вами, то чого не зробиш для неї? Але отже уявіть собі, що не вважаючи ні на що таке, я не зміг забути хоч на хвилю те гидотне привиддя, яке на передодні рострощило моє безжурне щастя . . .

Коротко кажучи, з цього лихого дня межи мною й Ундіною стала якась стінка крижана. Я був з нею рівним, приязним, але й тільки. Проти того, щоби відновити більш інтімну близкість, продовжувало каламутитися й обурюватися у мене в середині душі щось могутнє й непереможне. Скільки сцен, скільки сліз, обид і образ . . . Але все було даремно.

Ундіна теж мучилася від цього. Адже-ж вона щиро любила мене, — вибачте, любий друже.

Поведінка її стала нерівною, — то вона пускалася необачно кокетувати, фліртувати, можливо, доходила й до більш серіозного, не знаю; то сумувала й вередувала, гнала усіх від себе геть, скрізь ходила за мною назирцем, не відступаючи ні на крок, милувалася й ластилася до мене, як киця...

Але що ж я міг зробити з собою?

5.

Аж коли настиг другий випадок.

Проявився в нас, себто власне коло Ундіни, якийсь добродій, який звався паном Пшесницьким. Добродій був дуже цікавий, але-ж і дуже прикрий. Типовий пройдисвіт: як не дипльоматичний шпиг на послугах кількох ураз держав, то торговельник живим крамом. Коли вірить його оповіданням, то не було на земній кулі місця, де би він не завітав і де би себе не почував, як у своїй хаті. Центральна Азія, земля Хинська, Індія, Персія, Африка, Острови Океанії, які описано Джек Лондоном, — усе було для нього як на память відомі заулючки рідного міста. Чужоземних мов знав він силу і, здається, дуже непогано. Кілька разів мав я з ним дуже цікаві розмови, зазначаючи собі його жвавий розум, тонку спостережливість, але почуваючи тим часом дуже добре, хоча інтуїтивно, що сфера моралі для нього те саме, як скаля веселки для сліпого. Воля почувалася в ньому адамантова, і видко було, що ця людина має звичку ніяких перепон і перешкід на путі своїх бажань не визнавати. Цікава була людина, але й моторошна якась.

Незабаром стало мені примітно, що він має серіозні заміри на Ундіну, і з приводу цього мені зробилося якось особливо тяжко й прикро. Але я, звичайно, мовчав. Най іде своїм шляхом, який сама обере. Лише перестав ходити до покоїв Ундіни, коли там збірався її хвіст.

Колись, зрештою, випадково зайшов і застав саме, як Пшесницький ворожив по руці. Авантюрист казав дуже доречно й доладно, влучно граючи на містіцізмі Ундіни на її вразливости й уяві. Загальним висновком з його пророкування з'являлося слідуюче: життя Ундіни має незабаром змінитися, Ундіні призначені не знати які гишпанські замки з умовою преціпь, що вона має коритися якійсь могутній людині, яку для неї ще з недавніх часів обібрано судьбою, себ-то, очевидно, Пшесницькому.

В тім, як він при ворожбі тримав її руку, було якесь особливе мясожерне ласолюбство й якась владна упевненість у собі. Говорив він до Ундіни таким тоном, якого вживають гіпнотізери на виставах і сеансах з медіумами. — Це все було так неприємно, що я завернувся й пійшов до себе, а в душу закралося ще якесь нове почуття, наче жаль до маленької пташиночки, яка попалася до кігтів ястреба.

Прийшла до мене Ундіна. Я дуже здивувався, коли вона сказала мені цілком поважно.

— Знаєш, цей пан Серваціи мені дуже прикрий.

Так звався пан Пшесницький.

— Хіба? — спитав я. — А мені навпаки здавалося, що в вас з ним пішла велика дружність.

— О, ні, — скрикнула вона палко. — Я булаби така рада, що би він до мене зовсім не приходив.

— То в чому-же річ? Скажи йому та й усе.

Вона замислилася.

— Сама навіть не знаю, у чому річ... Просто не можу сказати йому. Скільки разів збіралася, а прийде він, — і язик не повертається. Щось є в ньому такого...

— А деж твоє чарівницво, моя маленька чарівочко? — пошуткував я. — Або найшла коса на камінь?

— Тож то мені й досадно. Невже-ж я не зможу підхилити його собі?

— Знаєш що, Ундіно, — продовжую я жартувати, — я так гадаю, що він має якесь відчаруюче зілля, воно-й охороняє його.

А вона мені цілком поважно:

— Ти жартуєш, любий, а я почуваю, що є в ньому якась сила...

Тут у мене неначе холоднечка якась перебігла по за спиною. Стало страшно за бідне дівчатко. Зрозумів, що не можна зоставляти її саму на повну волю цього зайдисвіта.

— Ундіно, — вже поважно питаю: — може хочеш, щоби я допоміг тобі віднадить цього добродія?

— Ні, ні, — перелякано якось запротестувала вона.

Укололо мене в серце.

— Значить, ти таки захоплена ім. Може, вже було щось?

— Ні, слово чесне, що ні. І ніяк мені не до вподоби, навіть навпаки. А щось має він в собі такого притягаючого, приманчивого, а в той же час і моторошного. Але тільки, ти облиш, не втручайся, дай мені самій справитися...

6.

Але днів за два події розвинулися так, що моє активне втручання стало необхідним.

Ввечері, прямуючи до світлиці Ундіни, я побачив, що Пшесницький в цей самий мент хижо й владно ухопив Ундіну в обійми й силкується поцілувати її. Вони були у дальному кутку кімнати й не бачили мене, меніж усе було видко в велике зеркало, яке знаходилося проти дверей і стояло навкось під углом.

Першим рухом моїм було кинутися й задавити поганця, але раптом майнула думка: почім ти знаєш, може вона цього хоче сама? Яке ти маєш право втручатися в її життя?

І я примусив себе зупинитися і жадно з невтерпучою мукою дивився, не можучи відвести очей від зеркальної рівні, яка зрадливо й ніби то злорадно показувала мені страшну сцену. Ундіна опіралася, пручалася, змагалася відхилитися, щоби він не міг поцілувати її в уста, але було в її поставі, в лініях рук і спини щось такого млосно млявого, що побіч цього опору, в таємній і затишній глибині душі її є щось і иншого, є там якісь елементи, котрі зраджують її і посувають на це страхіття...

Так, вона бореться не тільки з ним, але і сама з собою, частина її істоти хоче його, піддається йому. Я вже готовий був з лементом розпуки, з диким ревом загнаного звіря повернутися й бігти стрімголов, сунутися прожогом яко найдальше від тієї, котру я так любив і котрій на перешкоді її бажань і примх я так вимуштрувув себе не ставати.

Але в цю мить обличчя моєї Ундіни обернулося до зеркала, зеркало перекинуло мені образ, і я з жадливою радістю побачив, побачив, не сміючи свойому щастю віри діймати, побачив, що вона, моя чарівниця, моя „владичиця лісів і гір" — памятаєте, так ми її напівжартливо йменували — що вона, що її обличчя перекривлено виразом страха й огиди. Розумієте, — огиди?

Яке щастя! — Вона його не хоче! Яке щасття!

Тепер руки в мене було розвязано, я міг тепер, я мусів прийти їй на допомогу. І я порвався в кімнату.

В цей саме мент, — зауважте, любий пане докторе — в цей мент і прокинувся вперве в дальніх затишних потайниках моєї душі він — Печерний Предок.

Він, той, кого штучно я весь час примушував ховатися яко мога дальше й глибше під порогом притомности, тепер, почувши бразчання кайданів, яких з нього добровільно мною скинуто, і скрегіт іржавих ключів в тяжкому замку, яким стільки часу його було замкнено за частими гратами затримок, тепер він вилинув як стріла, або яко ястріб з неволі, і в той же мент хижацьким інстинктом зорієнтувавшися і все зрозумівши, притаївся, тихою котячою ходою став підкрадатися до ворога, який злодійськи спокушався на те, що було у нас з Печерним Предком найбільш вартого і улюбленого, на цю маленьку, струнку чарівну кицю, на нашу з ним Ундіну.

І в цей мент з'явилося в мене почуття, ніби то я вже не сам, не поодиноко входжу в цю кімнату, де чекає мене боротьба з готовим на все бувальцем. Почув я, що є хтось поруч мене, бо на тлі звичайної своєї щоденної псіхики я виразно розпізнаю чиїсь чужинецькі думки, скрізь пульсацію моїх завсегдашних емоцій протискуються чужі, сторонські, більшістю їм суперечні і про-

тивостайні, алеж однак на мої слова, мої вчинки вони впливають безапеляційно. Почувалось якось дивно, і легко й вільно, коли треба було реаґувать на ті або инші обставини, серед яких раніше я безперечно бувби спантеличений і заморочений, а нині я казав і робив як раз те, що найбільше до речі було робити й казати. Хтось, здавалося, живе в глибині моєї душі, хто пильно дивиться й слухає одночасно зі мною, і швидко, навіть поки я сам ще з думками не зібрався, розпоряджується, керує, радить і наказує. І це був він — мій Печерний Предок.

Отже сам не знаючи чому, якимсь дикунським інстинктом я перегнітив себе, притлумив свій запал і ввійшов у кімнату з своїм звичайним нетурбливим виглядом.

Зачувши мою ходу, Пшесницький покинув Ундіну й спокійно сів собі на найближчому кріслі. Колиб я не бачив усього в зеркалі своїми власними очима, то безумовно нічого не міг був би відгадати по його спокійному і як завжди — посмішкувато-самовдоволеному обличчю. Хтось в глибині моєї душі по фаховецьки з похвалою зауважив це знамените витримання, це дивовижне уміння так швидко й так перфектно опанувати собою. І раптом переповнило мене якось чудне почуття співревництва, бажання не відстати від нього що до цієї чудової витримки й самопанування. „Він тепер твій, він в твоїй волі й силі“, — шепотіло щось десь там в глибині душі. Вже годі, тепер вільно тобі робить з ним що хочеш, росквитатися з ним і за нього і за всіх, які були доперед нього, і яких ти мусів був випустити з твого дому безкарно й вільно. Тепер уже годі. Будь же спокійним, уважним і вартим свого супротивця . . .

І я, нутрішньо радіючи від прочуття помсти, але зовнішньо спокійний і приязний нехвапливо ввійшов в покій.

Ундіна? Бідне дитинча з рук свого насильника упало, знеможене на канапу і напів лежало там з застиглим лицем і напів заплющеними очима. Бідне, любе дівча моє, будь спокійна, тепер я пильнуватиму біля тебе.

Ми з Пшесницьким чемно привітались. Пригадую, по його обличчю майнув на мить, як блискавка, короткий усміх, і заграв в зелених очах огник. Я виразно зрозумів його: в його душі сколихнулося насмішкувате, зневажливе почуття, яке викликає в людині, котра щойно тримала в своїх обіймах і цілувала чужу жінку, образ її чоловіка, який нічого не примічає, ні до чого не домислюється, а приязно стискує руку свого оскорбника.

Але образливість цього почуття розбилася в моїй душі на дрізки об моє переживання — переживання людини, яка підстерегла хижого звіря й упевнена є, що тепер він од неї не втече: переживання ловця, який стоїть з підведеними курками під той час, як хижак, не маючи жадної призри, безжурно ступає, самопевний і почуваючий себе паном положення, на вузьку стежку, котра фатально веде його до місця засідки.

— Ундіно, ти почуваєш себе зле? Пішла-би ти до себе, полежала-би — сказав я, і мій тон був так по-новому владним і безапеляційним, що Ундіна, широко розплющивши на мене свої очі, нічого не відповіла і, як автомат, підвелася з канапи.

— Пійди, любонько, не приневолюйся. Не стидайся, я посиджу трохи з паном Серваціем, він подарує тобі.

Пшесницький допитливо й здивовано глянув на мене. Очевидно й він теж зчудувався з мого тону. Але зараз же розсипався в вічливостях і запевненнях, що він бувби в роспуку впав, якби заважав був чарівну пані, що йому надзвичайно приємно буде побалакати зі мною і т. инше, і т. инше.

Ундіна пішла.

7.

— Ласкава пані дійсно щось нездорова сьогодня, здається. Весь вечір вона почувала себе якось недобре, — почав Пшесницький, очевидячки силкуючися розігнати в мене остатню тінь підзору.

— А ви гадаєте, — спитав я спокійно, — що ваш спосіб поводитися з Ундіною є найліпшим средством против таких слабувань?

Він скинув на мене здивованими, допитливо збентеженими, на мент, на один тільки мент, збентеженими очима. Я дивився на нього пильно, вороже, але зимно-спокійно.

— Що хоче цим сказати, пан професор?

— Що. Те саме, що ви почули. І ви дуже добре розумієте, про ... про що я говорю. Про те, що ваше залицяння на мою дружину переступає всі межі.

— Ах, пан професор заздрить. Ось цього таки не сподівався ... Але ж, пане професоре, добродію, право же це даремно! Так би мовити, цілком безпідставно. Бо багато такого, що для вас — мужів наукових, може показатися бо зна чим, у нас — людей світових, є просто звичайною формою щоденної гречности ...

А, ти думаєш, я не бачив ... Ну, гаразд! І я зовнішньо зимно перервав його медяну балачку.

— Скажіть, студіювали ви фізику?

Він трохи сторопів.

— Себ то як це? Ну, припустимо, що студіював. Що же з того?

— Пригадуєте закон оптики: вугол відбиття є рівним кутові спадання.

З цими словами я вказав йому на зеркало, в котрому з того місця, де ми стояли, чорним прямокутником вимальовувалися двері, якими я ввійшов до хати.

Треба визнати йому належне — він вмить зрозумів усе. На коротюсіньку хвильку виявилась в його виді наче замішка, але миттю він опанував собою.

— А — сказав він: — ось що ...

— Так, воно саме й є, — ствердив я.

Він допитливо подивився на мене. По його очах я побачив, що мій спокійний тон ввів його в блуд, — зрозумівши його по свойому, він скласував мене в категорію тюхтіїв і страхопудів, з якими не варто церемонитися навіть при горячім вчинку.

Він зневажливо посміхнувся, неквапливо дістав з кишені портсігар, виняв цигарку, методично запалив її і разом з клубками диму кинув мені.

— Ну-те, що далі скажете, пане професоре?

— Та власне нічого. Хіба лише роспращаюся з вами, бо очевидно ви зараз залишете цей дім, щоби більше до нього не повертатися.

Він виявив щире здивовання.

— Ви думаєте? О, ні, пане ласкавий, ви помиляєтеся. Я занадто ціню знайомство з пані Ундіною, щоби перервати його так собі — лише на примху високошановному пану професорові.

— А про — те вам таки прийдеться зробити це, — зауважив я цілком спокійно.

— Не думаю, пане професоре, не думаю. Бачте-но певні умови й обставини дотеперешнього мойого життя, виробили в моїй вдачі одну риску, можливо часом неприємну й незручну для окруження, а саме — упертість і завзяття. Що я собі раз назвав, того я мушу обовязково досягнуть, і ніякі залоги й перешкоди мене не спинять. Отже пану професорові прийдеться погодитися з присутністю моєї особи коло чарівної пані Ундіни.

Печерний Предок дико й люто ревнув у своїх глибинах. Постій, товаришу, почекай, ще не час ...

— Ні, цього не буде, — сказав я твердо й рішуче, — від сьогодня на завжди ви маєте залишить у спокою мою дружину.

Він посміхнувся.

— А як що ні?

— А як що ні, то я залишаю за собою свободу вчинків.

Він зухвало розсміявся; — кумедним, очевидно, йому показалося почути погрози від такої людини, як я.

— Ось як страшно! — пожартував він, а потім, змінивши раптом тон на гострий і загрозливий і дивлячися мені просто в вічі, вороже й пильно додав:

— Послухайте мене, пане добродію, залишіть це дуреньство, йдіть своєю дорогою й не ставайте на моїм шляху! Розумієте — не наважуйтеся перешкод-

жать мені. Усе однаково нічого в вас не вийде, лише я буду мусів вас змести з путі й знищити...

Га, визив! Добре, гаразд! Хтось у мене в душі заграв лютою й злісною радістю. Прочуття жорстокої, безпощадної борні й прокуштування перемоги стиснули серце солодким болем.

— Змести й знищити? — повторив я, — ну, це ще будемо бачить, як воно буде.

Він здвигнув плечима й тяжке зітхнув з мученицьким виглядом людини, яка безуспішно старається недотепному слухачеві з'ясувать до нудьги елементарні й презвісні речі.

— Дорогий пане професоре! Ви ж і розумна людина, очевидно, а не хочете станути на справедливу точку зрозуміння. Уясніть собі, прошу я вас, раз на завжди, хто ви і хто я. Ну, яке змагання може бути проміж нас двох — між мешканцем учених кабінетів і мною — розумієте, мною — бувальцем, який просто для розваги виходив на двобій з тигром — людожером, або йшов на чолі невеличкої купки молодців проти цілих юрб розлютованих дикунів, котрих ми й розбивали в щент до ноги... А ви мені тут лепечете щось про свободу ваших вчинків... Сміх, просто... І він зневажливо відмахнувсь рукою й почав запалювати загаслу циґарку.

Може би при инших умовах хвальба цього добродія й не зачепила би мене: справді, ну що нам з вами до слів і до опінії якогось лицаря темної звізди? Але не забувайте, що разом зі мною з закамарків моєї душі слухав Пшесницького ще хтось престарий, хтось споконвічний, і примітивна псіхольоґія слів авантюриста будила луну в атавістичних закуточках моєї душі. І під той час, як я спокійно й зимно відповідав Пшесницькому, цей хтось, цей Печерний Предок, починав розпалюватись й лютуватись, як своїм часом мабуть скаженів і шаленів, слухаючи в безсилій злости базікання ворога, котрий, сховавшися в недосяжнім місці, захопленно ображав і знущався, сіпаючи найдіткливіщі струни тодішньої псіхольоґії

І я мимовільно почував усе виразніще, як у мязах набиралось якесь напруження, котре вимагало розвязання, як у душі грали якісь владні імпульси, котрі нетерпеливо чекали розряду в якусь акцію, ворожу до мого бесідника. Очі неприязно блукали по його постаті, примірюючися й націлюючися в якихось неопритомнених бажаннях...

Тим часом Пшесницький продовжав щось іще про свої якісь геройства й пригоди. Мені раптом прийшло на думку, що вся сітуація набирає характера якогось дуреньства, чогось смішного, Справді, що таке!

— Ну, годі, — перервав я різко: — досить балачок. Я жадаю від вас, — розумієте, вимагаю, щоби ви зараз же залишили мій дім і наперед сюди не являлися, а рівно зоставили в покої Ундіну.

Пройдисвіт весело засміявся.

— Що до першої частини, то я не маю підстав далі тут затримуватися і тому з великою охотою піду на зустріч вашому бажанню зі мною роспрощатися. Ну, а що до решти ваших побажань...

Пшесницький зі жартливо — журливим виглядом розвів руками.

— Що до решти, то прохайте, любий пане професоре, все, що хочете, тільки не це! Як ні прикро відмовляти...

Га, так? Тепер, мій Печерний Спільнику, можеш... Надійшов наш час. Але не занадто, прошу.

Якось для самого себе несподівано я вихопив з кишені свій маузер і навів на Пшесницького. Він, видко, своїм звичаєм кинувся було рукою до кишені, але зупинився і з посмішкою сказав.

— Цікаво! Як же цей арґумент розуміти?

— Так, що маєте негайно піти геть. А як ще вас тут коли небудь побачу, то цим арґументом застрелю без дальших попереджень.

Він не рухався. Придивлявся до мене, наче щось нового побачив. Сказав роздумно:

— А преці́нь, здається мені, що ви би не стрелили фактично.

— Помиляєтеся. З рештою, спробуйте.

Він ще раз зазирнув пильно мені в очі. Якась тінь відбилася на його виді. Я зрозумів: він побачив там рішучу люту примару Печерного Предка...

Трохи збентежено й примушено він посміхнувся. Сказав з удаваною необачністю:

— Упевняю вас, пане професоре, цим ви ще більше мене роспалюєте... Тим часом, до побачення. Привіт чарівній пані...

З цим і подався. (Кінець буде).

В. О'Коннор-Вілінська.

Розбита ваза.

(з Сюллі Прюдома).

Цю гарну криштальову вазу
Торкнуло віяльце тендітне
І тим зробило їй уразу,
Маленьку, майже непомітну.

Але рощілинка що далі
Все глибшала, на погляд скрита.
Квітки у вазі в'януть стали...
Не руш її: вона розбита.

Буває, що рука кохана
Торкнеться серця і вразить.
І раз у раз маленька рана
У серцю чулому щемить.

Незримо для людського ока
Його життю приходить край,
Його в'ялить нудьга глибока...
Воно розбите — не займай.

Нудьга за рідним краєм.

(з Шарля Дедіе).

Не згадуйте мені Швайцарію кохану!
Ви бачите, що я про рідний край мовчу,
Бо згадувать його не в силах без плачу,
Не можу не вразить на віки свіжу рану.

В очах моїх встають ті хвилі Альп блакітних,
Де молодість плила серед щасливих мрій.
Як я тебе любив, коханий краю мій!
Чуття в моїй душі лишились непохитні.

Нераз Швайцарець наш з почесних вартових,
Зачувши дзвоники коров в ярах крутих,
Не міг втримать сльози і рвався утікти.

За ним услід і я в думках летю щодня
Туди, до любих Альп, де вся моя рідня.
Нудюся, в'яну тут... Мій краю, чуєш ти?

Осип Назарук.

Спомини Гінденбурґа.

VIII.

Останній наступ. — Зрада. — Коли військо направду відпочиває? — Вплив пропаґанди. — Як падав болґарський фронт. — Як турецький. — Як австрійський. — Не обережність, тільки відвага! — Що лучше в часі розвалу: диктатура чи парлямент? — Хто скорше втратив духа: армія чи нарід? — Де найдовше держався порядок? — Як війську забрали голову. — На чім будувати будучність рідного краю?

Для успіху Німців треба було здобути Раймс, що досі не вдавалося. Анґлійська армія була вже так виснажена, що її наступу не сподівались. Але й Французи, не вважаючи на добре залізниче сполучення, не могли рішитися на наступ, поки не прийде свіжа допомога — американська.

А вона вже підходила. Американці масою безперервно вливалися в Францію. Німецькі підводні лодки не могли тому перешкодити.

Дня 15. липня 1918 раненько розпочали Німці свій останній великий наступ. Під охороною сильної артилєрії перейшли на полудневий беріг Марни й великим півколесом подалась на Раймс. Від Шампанії аж до гір Арґонських проломили першу заслону ворожої оборони, зруйнувавши її мінометами й артилєрією. Перед ними простягався широкий лябірінт окопів; і ніхто з них не знав, які частини тих пекельних ям обсаджені. По гуку ворожої артилєрії можна було зміркувати, що ворог не занадто сильний. Тяжка німецька артилєрія, зробивши своє діло, пустила наперед піхоту. Вона скоро здобула перші лінії ворожого лябіринту. Але в дальших його частинах піднявся несподівано сильний опір. Німці мимо того йшли до наступу. Та коли показалося, що піхота дальше не може йти, підтягнено батерії. Тягнути треба було поодинокі гармати і то тягнути людьми, бо коні не могли йти в тім страшнім полі лійок. Але як тільки де уставлено гармати, зараз лежали вони розторощені на землі. Було ясно, що ворог усунув свої сили зпід найсильніщого німецького огню, який з'ужито майже надарма. Бо ворог був в дальших позиціях. Сталося це н а о с н о в і з р а д и з німецького боку, що ворог потім сам признав . . .

Того дня здобули Німці тільки 50 гармат і взяли 14.000 полонених. А сподівалися більше. На другий день мимо скріплення ворога підійшли Німці так близько до міста Раймс, що доля його а тим самим і битви висіла на волоску. Але на полудневім березі Марни становище їх погіршилось. А коли неприятель загрозив артилєрією й бомбами з літаків мости на Марні, заряджено відворот в ночі з 20. на 21. липня 1918. Ворог заряджує протинаступ, серед якого вратували німецьку армію перед катастрофою гнізда оставлених кулеметів, де кулеметчики вигинули до останнього чоловіка, оточені цілими рядами мертвих ворогів. Дня 21. липня бомбардує неприятель страшним огнем — опущені Німцями позиції на полудневім березі Марни і „здобуває" їх сильними кольонами, з танками на переді. Німці приглядалися цій картині спокійно з другого берега ріки.

Дальше уступали вони крок за кроком під напором переважних сил ворога, перед якими сунули танки. А де не було танків, там гнали вперед чорну хвилю, зложену з Муринів. Та найбільше давалася в знаки французька артилєрія. Вона так прала, що можна було відітхнути, коли вже йшла до наступу ворожа піхота. Багато німецьких дівізій, пошарпаних боєм і потрібуючих віднови, пересунено за фронт. Солдат скоро приходить до себе, під умовами, коли кілька днів: 1. добре виспиться, 2. досита наїдатиметься, 3. відпічне, 4. за той час не чує гуку гармат. Такий відпочинок могли мати німецькі війська тільки рідко й мало.

Тимчасом Антанта так удосконалила свої танки, що вони могли дуже скоро посуватися й захоплювали несподівано навіть вищі команди. Трівожні вісти почали ширитися в німецькій армії. Старий, досвідчений солдат не піддається таким вісткам, але такого солдата вже не було багато. Велику більшість становила молодь, на яку сильно впливають і фантастичні вістки про ворога, і вістки про нужду вдома. Це помалу, але постійно ослаблює дух в армії. А ворог ослаблення це скріпляє тисячами своїх відозв, які кидає з літаків. В них пише: пощо далі вести війну? Чому Німеччина не хоче заключити миру за ціну уступлення тих територій, які заняла?

Все це читає солдат і думає, що бодай часть цього, що пише ворог, мусить бути правда. Так наступає затроєння духа в армії *) Наказ до протинаступу від 8. серпня 1918 вже не міг бути виконаний: не було вже ні війська, ні особливо артилерії, бо багато батерій захопив ворог. А неприятель зі своїх літаків сипле бомбами прямо — мов дощем. І так прийшло до того — перший раз від початку війни —, що дня 8./VIII. 1918 Німці не встояли в оборонній позиції. Крім вище наведених причин вплинула на це ще й та, що побудували замало шанців і взагалі замало окопувалися, бо сподівалися забагато від наступу. Вкінці треба признати, що неприятель за весь час війни багато навчився від Німців, особливо що до несподіваних наступів широким фронтом. Але все таки німецький фронт хоч подавався взад, та не впав.

Перший упав болґарський фронт. З причин цеї катастрофи підчеркує Г-ґ: аґітацію політичних партій, яка розсаджувала військо; погане заосмотрення його харчами; вкінці те, що по заняттю чужих теріторій болґарська армія почала силою брати в свої ряди чужі елєменти й не була вже одностайна, як на початку. Коли в Македонії почалася осіння офензива Антанти, цілі болгарські полки почали — йти до дому. Надармо здержували їх старшини, надармо давали їм добрий приклад німецькі баталіони. Болґарський солдат нічого злого не робив їм, але вже не слухав. Розпачливим з'усиллям збирають Німці свої значні частини, які були призначені куди инде, й кидають їх на Балкани, щоби скріпити болґарський фронт. Забирають навіть частини з західного фронту і посилають в Болґарію, хоч на заході дуже зле. А сили болґарської армії ще далеко не вичерпані: — вичерпана тільки її охота до дальшої війни. Болґарський король держиться. На предложення командуючого одної з армії, щоб заключити перемирря, бо не видержить, відповідає коротко: „То пропадайте, але на тих позиціях, які займаєте!“ Також престолонаслідник робить, що може. Але в тім хаосі вже нічого зробити не може. Все розпрягається, найгірше штаби, а найгіршим зі всіх штабів показується головний болґарський штаб. В нім був один тільки чоловік з головою: сам головнокомандуючий. Армія, бачучи цей розклад штабів, уже зовсім іде до дому. Солдати прощаються зі своїми старшинами, віддають зброю і йдуть. Мораль армії знищена без рятунку. Ворог посувається й займає величезні магазини, якими ще довго можна було вести війну. Дня 29. вересня 1918 Болґари капітулюють.

Невдовзі розвалилася й голодна турецька армія, вірно видержавши до кінця, поки могла. Багато тисяч Турків погинуло з голоду на позиціях. „І це також геройство“, говорили вони.

Австрія, бачучи, як наближається катастрофа, робила відомі мирові з'усилля. Г-ґ пише, що це було блудом, вірити в поправу хочби своєї тільки долі в той спосіб.

Останні тижні були для німецької армії найстрашніщі й найбільш геройські. Офіцири всіх степенів, аж до вищих штабів включно, боролися в передніх лініях, з крісом в руці! Систематичних ліній вже не було ким держати. Німці опиралися вже тільки ґрупами й ґрупками. І тоді стало перед головнокомандуючим страшне питання:

---

*) Докладно про ворожу пропаґанду пише Людендорф ст. 290 і д. Щойно по перечитанню мемуарів обох німецьких полководців моглиб і українські рішаючі круги зрозуміти всю вагу преси й пропаґанди, яка досі нез'орґанізована ні в краю ні за кордоном.

— „Коли мусить настати кінець?“

Г-ґ відповідає на це питання так:

„Коли звернемося в таких виладках до історії, великої учительки життя, то вона поручає не обережність, тільки відвагу... Горе тому, хто передчасно покажеться слабим! За все мігби я понести відповідальність, тільки за це ні!“

Разом з останнім боєм на боєвищах іде страшна боротьба в душі головнокомандуючого. Він ще має надію, що видержить бодай так довго, щоб ніхто не закинув йому, що завчасно скінчив боротьбу.

Дня 29. вересня 1918 відбулася нарада з державним секретарем заграничних справ. Цей заявив: всі спроби порозумітися з ворогами скінчилися на нічім. В Німеччині революція перед дверьми. Маємо вибір — зустріти її диктатурою або податливістю. Він за парляментарним правительством, як найлучшим.

Г-ґ не уважав це найлучшим виходом. Бо не є таким виходом, дати поле до попису політичним пристрастям в хвилі гіркого розчарування, коли тільки надій несуть у могили і коли кождий радо бачивби якраз міцну державну владу. А тут хочуть приготувати жнива тим, що сіяли кукіль! „Починаємо ховзатися“, бо думаємо, що через уступки в нутрі можна злагіднити гнів ворога, якого не можна зломити мечом. Але так не є. Запитайте про це тих солдатів, що послухали ворога й добровільно зложили зброю: з ними ворог не поводився ні на волос лучше, чим з тими, що боронились до останка зі зброєю в руці. А те, що діється в малім, повторюється в великім... Коли не видержує край, упадає армія.

Гінденбурґ і Людендорф, розглянувши добре стан Німеччини і її військ, предложили цісареві проєкт мирового кроку. Цісар згодився й поїхав в рідний край. Дня 1. жовтня 1918 виїхав за ним і Гінденбурґ. Хотів бути при нім в хвилі, як рішатиметься в нутрі держави її доля. Сподівався, що мимо всього можна буде ще місяцями не допустити ворога на німецьку землю.

В ночі з 4. на 5. жовтня 1918 вислала Німеччина проєкт мира на адресу президента Америки Вільсона.

А бої відбувалися дальше. Опір німецьких військ ставав все слабший. Але й намір ворогів чим дальше теж слабшав. Загальний підйом німецького народу бувби мав політично великі наслідки. Тимчасом народ втратив усяку надію скорше чим армія: це й виявилось у ворогуванню поміж німецькими державними мужами з одного боку, й німецькими військовими з другого. Ще 24. жовтня 1918 пробує Гінденбурґ листом, висланим до канцлера, загасити цю ворожнечу. „Щоб перевести національну оборону — пише йому — треба армії не тільки людей, але й переконання про конечність оборони.“

Та було вже запізно. Політика вимагала вже своїх жертв. Першою впав Людендорф. Все розкладалося. Німецькі частини в Туреччині стягалися в напрямі на Царгород. Лицарські Турки працали їх добре. Те саме було назагал і в Болгарії. Інакше в Австро-Угорщині. На Угорщині, яка колись так дякувала Німцям за освободження Семигороду, піднялося ненависне повстання проти Німців. Бо вдячність в історії народів — це поява ще рідша, чим в життю окремих людей. За це в Румунії, яку Німці так розторощили, дякували їм отверто: бо розуміли, що Німеччина розторощила також Росію, без чого свобідний розвиток Румунії бувби на будуче неможливий.

Порядок найдовше держався на західнім фронті. А поки сяк-так держалася там армія, держався й етап за нею, цей нерв її життя. Наступник Людендорфа, ґенерал Гренер, прочуваючи нещастя, поїхав в Берлін, щоби представити наслідки, які наступили б по тім, якби німецькії армій забрали її голову: цісаря. Але було вже запізно на опамятання. Він сам тільки припадком висмикнувся з рук революціонерів. Якась горячкова пропасниця почала потрясати всім великим тілом німецької держави. Вже не думали про наслідки для її цілости, тільки про побіду — власних пристрастей. Так прийшло до здійснення найбільш божевільного пляну, який можна собі уявити: унеможливлення життя власній армії! Наступив переворот, який відбився передовсім на підпорі армії — старшинах. На їх окрівавлене чоло надягли їм ще терновий вінок.

Знаком упадку старої влади являється оповістка про зречення з престола цісаря й короля. Це оповіщено вже тоді, коли цісар не був ще рішений . . . На вістку про це розважувано в військових кругах думку, чи не привернутиб ладу в краю фронтовим віиськом. Але багато віродостойних командірів заявило, що армія буде ще боротися проти ворога, та не стане фронтом проти рідного краю під цей мент.

Гінденбург до кінця стояв біля цісаря. Одержав ще від нього наказ, запровадити армію до дому. Вони розсталися дня 9. листопада 1918. Цісар виїхав в чужину. Вони вже більше не бачилися. Гінденбург сповняв свій обовязок до кінця мимо страшного розвалу армії.

„Ми були на краю . . .“ кінчить Гінденбург. Надія на теперішність була втрачена. Лишилось надія на будучність. „Товариші гордої колись німецької армії!“ кличе Гінденбург: „памятаймо про тих мужів, що перед сто літами сотворили нам нову Батьківщину! Їх релігією була віра в себе і в святість нашої справи. Вони сотворили нову Батьківщину н е н а ч у ж і й н а ш о м у є с т в у д о к т р и н і, тільки на основі розвитку одиниці в почуттю о б о в я з к у супроти добра рідного народу. Цим шляхом мусимо й ми іти! І цим способом знов прийдемо до сили. Її знали, подивляли й ненавиділи наші вороги. Вони пояснювали таємницю цеї сили пустим словом „організація“. Але мовчали про дух, який сотворив цю „організацію“. Німеччина не пропаде, поки не пропаде її віра в велике історичне завдання „післанництво“. Нові ідеї треба стопити з дорогими скарбами минувшини й так сотворити нові вартости.

Тяжкі години довголітнього бою і ще тяжчі наслідки видержав я в думках і почуваннях, яким найкращий вираз дав ще перед сто літами німецький генерал-фельдмаршал Герман фон Бойен в р. 1811 (в часі, коли Німеччина була в ярмі Французів). Він писав до свого короля:

„Знаю небезпеки, які грозять. Але де єсть вибір тільки між ярмом і честю, там релігія дає мені силу, зробити все, чого жадає обовязок. Людина не може предвидіти висліду своєї праці. Але х т о м а є в и с о к е п е р е к о н а н н я, щ о ж и в е д л я с в о ї х о б о в я з к і в, т о й м а є к р у г о м с е б е щ и т, який в кождій ситуації життя дає йому успокоєння й часто доводить до щастливого кінця.“

Прилив диких політичних пристрастей і пустих балачок погребав усе наше розуміння державности й про око знищив святу традицію. Але цей прилив щезне. А тоді з моря народнього життя знов скеля, до якої була примоцована надія батьків наших і на якій побудовала наша сила будучину рідного краю: н і м е ц ь к е ц і с а р с т в о. Коли знов повстане н а ц і о н а л ь н а д у м к а й с в і д о м і с т ь, тоді дозріють овочі великої війни. Тоді й кров тих, що упали, віруючи в велич Німеччини, не буде даром пролита. „В тій певности кладу перо з руки і міцно надіюсь на тебе, німецька молодь!“

Б. Максимович.

Досить вже праці!

(Пер. з білорус. Ол. Яремченко).

Гей, ворушіться ви, коні понурі!
Досить вже праці, бо сонце зайшло!
Ясночервоні, крівaві і жовті
Борозни в небі воно провело.

Хутко вже зорі зійдуть синюваті,
Місяць укриє поля полотном...
Досить вже праці! Вертаєм до хати,
Щоб там одпочинути сном.

Шарль Ріве.

Останній Романов.

(Переклад з франц. 101 видання — Мод. Левицького.)

VII.

Російська політика.

Політика „заспокоєння“. — Столипін. — „Чорна сотня“. — Утиски. — Націоналізм. — Потурання Коковцева. — Реакція сама себе обвинувачує. — Ера послабшання. — Горемикін. — Штюрмер, Протопопов і ера божевілля.

Революція р. 1905 поклала в історії Росії дуже помітну демаркаційну смугу між двома епохами.

До тих пам'ятних днів жовтня маса народня не наважувалась торкатися самодержавія і воно істнувало собі спокійно.

Революція зробила йому першу рану. Про самодержавіє почали міркувати, воно здавалося вже устарілим, а надто-ж воно стояло на поганих опорах, само себе ганьбило і само проти себе настроювало громадську думку.

1905 рік почав нову фазу боротьби невпинної, завзятої між прихильниками самодержавія, — їх була меншість, — і народом, що все більше й більше намагався піднятись на соціяльний рівень своїх сусідів.

А урядова політика російська з цього-ж часу може бути окреслена одним реченням: відібрати у народа ті пів-свободи, що були йому дані під натиском революції. Цю політику охрестили назвою: „заспокоєння“ і, прикриваючись нею, переконані в своїй правді міністри і розлютовані урядовці почали робити злочинства ще гірші, ніж бувало перед „конституцією“.

Граф Вітте, отець конституції 17-го жовтня р. 1905, повагавшись де-який час перед народніми розрухами, скоро став ізнов вірним слугою того, кого він жартуючи називав своїм „августійшим учителем“.

Горільчана монополія, яку він завів, не тільки поповняла без усяких клопотів державну скарбницю, але, споюючи народ, давала змогу, кому це потрібно було, держати той темний і п'яний народ у неволі й слухняності. — „Мужика зачинили у брудному і смердячому відходку, — писав один із російських публіцистів, — і замісць усякої розваги, усякої світлої перспективи, поставили перед його очима рядки пляшок із горілкою“.

* * *

Але у Вітте ще була рука легка. Це був самолюбець, готовий на все аби тільки відстояти свої власні інтереси. Своїми компромісами він довів Росію до приборкання і розпуску перших двох Дум. Його заступник Столипін запріг народ знов у ярмо, думаючи таким чином піддержати і зміцнити царя.

„Спочатку заспокоєння, а після того реформи“, — любив він казати. А щоб „заспокоїти“ він уживав усіх засобів, які давала йому необмежена його влада. Коли треба йому було провести закон, проти якого повставала Дума, він роспускав її на скілька день і проводив свій закон по знаменитій 87 ст., що давала право урядові проводити в життя негайні закони помимо Думи, коли вона була роспущена. Столипін думав, що може зробити з самодержавія опіку над народом. Але часи настали инші, змінилися умови й потреби громадського життя; перед громадянством одкрилися нові, ширші обрії, і та опіка, що повинна була бути батьківською, по думці першого міністра, стала опікою катовою. Заходи, що їх він уживав, щоби зміцнити самодержавіє, яке вже похитнулося на своїх підвалинах, могли йому з'єднати тільки придворних та октябристів, які вірили йому, що він дійсно хоче перевести в життя маніфест про конституцію.

Опіраючись на цю думську партію центру, а особливо на правих, він просив допомоги цих останніх, щоб заспокоїти країну. Це було те саме, що

взяти вовків за сторожів до овець. Крайні консерватори, смертельно поранені першою революцією народнєю, що, на їх думку, була замахом на царя, — а в їх поглядах отчизна і цар то було все одно, — завзято повзялися помагати Столипінові. Під кінець революції зародилися „чорні сотні“; батьком їх був лікарь Дубровін; вони стали правою рукою охранки і поліції, а також вищих державних урядовців. Почалися погроми Жидів, підбурювання темного народу й босоти реакційними промовами, відозвами, листками і часописами, добре оплаченими з державної скарбниці. Почалась завзята агітація проти Поляків, Українців, Фінляндців. Почалися терористичні убивства, організовані з правого боку. Це звалося: заспокоєння. З руки крайніх правих організацій було вбито редактора Іолоса, депутата Герценштейна, пізніше, — року 1908, — депутата-трудовика Караулова і нарешті зроблений був замах на самого Вітте.

Цар потурав цим злочинствам. Вішали студентів за видання революційних книжок, сотнями засилали без суду в Сибір за те тільки, що при трусі знаходили 2—3 нелєгальні брошурки, а злочинців-реакціонерів цар милував, здіймаючи з них навіть найменшу кару, наложену судом хоч-би для форми, про око людське.

Починаючи з цього часу внутрішня політика Росії стала правдивим соромом для цівілізованої Европи; вона вернулась до найгірших часів національних і релігійних утисків ганебної пам'яти обер-прокурора найсвятішого Синоду за скілька останніх літ царювання Олександра III. Всі в'язниці, кінчаючи страшними кам'яними мішками Петропавловської і Шлісельбурської фортеці, були повнісенькі; цілими натовпами засилали людей у Сибірські тундри, у той страшний і пустельний Наримський край, з якого ніхто не вертався. Не було ночі, щоби скілька кватир, особливо в робочих кварталах, не відвідала поліція і не трусила-б, не було такого ранку, щоб студенти не помітили, що скількох їх товаришів цеї ночі арештовано. Мало не всі міста було оголошено у стані „надзвичайної охорони“, щоби знищити всякі закони і дати повну волю адміністративній сваволі. Доноси й провокації росцвіли скрізь повним і пишним цвітом.

Росію усмиряли. Цар, хоч і був дуже набожний, байдуже дивився на довгі списки засуджених на смерть військово-польовими судами і підписував ті присуди над жертвами свого режіму. На його думку це було потрібне для добра його дінастії і, може думав він, — для щастя всього народу.

* * *

Загнуздавши народ, взялися до пригноблення тих націй, що силою чи иншими способами попали під еґіду двохголового орла. Поляки, Фінляндці, Українці, Литвини, Латиші, Грузини, Жиди, — опинились у становищі „людей другого сорту“; уряд російський шукав тільки нагоди і добірав найдошкульніших способів, щоб їх утискати. Його піддержувала, йому допомогала в цій ганебній роботі нова течія російського націоналізму, аґресивного, нетерплячого і нетерпимого, що народився ще після анексії Боснії до Австрії, а піддержувався і підігрівався тими, кому треба було відвернути увагу громадянства від питаннів соціяльних і політичних. Для цього царський режім найохотніше піддержував жидівські погроми; разом із цим то була його помста Жидам за те, що вони брали видатну і діяльну участь у народніх розрухах р. 1905. „Росія для Руських“, тоб-то для Великоросів, — такий був лейтмотив проводиря націоналистів ґрафа Бобринського і правих партій у Державній Думі.

Столипін приклав своє ім'я для успіху того вузького шовінізму, до того нетерплячого й нетерпимого імперіялізму, що так допоміг після революції роспадові „єдиної неділимої Росії“. Його-ж і вбив у Київ один з його-ж таки аґентів охранки, Жид по національності, Богров.

* * *

Коковцев провадив далі цю лінію, ховаючись за царя, на якого впала вже брудна тінь од його темного порадника Распутіна. Головну свою увагу він звертав на фінанси, ще не добре впорядковані в Росії, хоч на цьому ґрунті не можна було зробити собі таку кар'єру, як на політичному. Під орудою цього

міністра поліція була тако-ж сама всевладна; Коковцев сам одного разу висловився отверто в Думі: „У нас, хвалити Бога, парляменга нема!“

Його тактика була досить пасивна: „хай собі, мовляв, робиться, як робиться“. І хоч він був щирий друг Франції, але мусимо сказати, що наслідком такої його пасивности було те, що цариця забрала у свої руки свого слабовольного чоловіка; Распутін, що тоді вже був у великій силі, постарався нав'язати Коковцеву за співробітника свою креатуру, ґубернатора Маклакова, якого призначено було на відповідальну посаду міністра внутрішніх справ. Інтріґанів при дворі ставало все більше й більше, вони цупко зібрали у свої руки порядкування державними справами, а голова ради міністрів ставав усе менший і нікчемніший, без усякого впливу. (Далі буде).

УКРАЇНА

— Із найбільш авторитетних джерел повідомляють, що дійсно подані раніше вістки про **причини катастрофи української армії** вже з днем 11-го XI. є вірні, а саме: 1. катастрофичний недостаток муніції; 2. під загрозами Йоффе Поляки так швидко забрали всі свої частини з району півн.-схід від Старо-Константинова, що Українці не мали часу обсадити оголеного фронту та й цілком не були на це приготовані; 3. слухаючи того-ж Йоффе, польське командування заявило, що всі українські частини, які наближаються до рижської демаркаційної лінії — будуть обезброєні. Наслідком того укр. армія втратила всяку свободу рухів.

— **В останніх боях** з армією У. Н. Р. брали з большевицького боку участь: 5 дивізій кінноти, 8 дивізій піших військ та 8 бриґад артилерії.

— **З евакуацією української влади** з Поділля й Волині знову ринула за кордон величезна кількість нових біженців. Цім разом тікала перед большевиками не тільки українська інтеліґенція, але й цілі робітничі та залізнодорожні орґанізації. Як нас повідомляють, в одному Чорткові зібралось понщ 2000 біженців, яким тамтешні Українці не всилі, як слід, допомогти. Цікаво, що з українського „Народнього Дому“, в якому відчинено саме для цих біженців харчевню, польська жандармерія зняла український прапор.

— Поміж останніми біженцями з України находиться теж **Володимир Самійленко.**

— Польська влада заборонила **українським біженцям** переходити на захід ріки Стрипи. Як відомо — українське населення поміж Збручем і Стрипою є найбідніше та вся ота полоса найбільш зруйнована шостилітньою війною. Багацько тисяч українських втікачів, які спасались на терен Сх. Галичини з цілими ріднями — страшенне бідує.

— **До Ланцута** перевезено уже першу „партію“ роззброєних українських козаків. Їх є кілька сот. Поганий і скупий харч, холод та недостатки мучать людей.

— У „Вперед і“ читаємо: Через Львів переводять польські жовнірі **розворужених вояків армії Петлюри.** Сумний вигляд представляють собою ті бідолахи. Винищені, помарнілі, голодні йдуть вони в незнану путь. І подумати, що ті люде ще вчора були союзниками польської армії, а сьогодня — жде їх тяжка невільнича доля! Вже кілька тисячів перейшло їх вулицями Львова. Де помістить їх польська влада, не знати. В кождому разі побільшать вони ті тисячі нещасливих, що томляться по ріжних польських таборах! Серед розворужених частин армії У. Н. Р., що перейшли на терріторію Галичини, шириться пятнистий і поворотний тиф. Досі зареєстровано 600 хорих.

— **З офіціяльних звітів** ріжних сторін видно, на скільки провокаційними були телеґрами із Варшави та Кракова про „цілковиту анархію, розвал та трусливість — армії У. Н. Р.“ Большевики полонили біля 10.000 козаків а Поляки розброїли 14.000 душ. Майже уся кавалерійська дивізія пробилась у тили большевиків. Велика частина війська, що перейшла до Галичини, відмовилась скласти зброю, завернула за Збруч і, під командою Тютюнника, теж пробилась на Вкраїну.

— „Частина **запоріжських козаків** переходила міст на Збручі зі співами й музикою, при акомпаніяменті... кулеметів“ — пише кореспондент „Впереду“. Це теж характеристична риска для тією жахливої дезорґанізованости й паніки армії У. Н. Р., про яку стільки писали наші вороги.

— **Роззброєне військо** У. Н. Р. буде поміщене у ріжних таборах: Стрию, Ланцуті і др.

— **Гол. От. Петлюра** був переїздом три годині на львівському вокзалі. З ваґки не виходив. З ним їхали деякі міністри та вищі військові.

— **Спільна воєнна акція** російської армії ґен. Пермикіна та української — ґен. Павленка основувалась на згоді, яку заключив уряд У. Н. Р. Рос. з Політичним Комітетом Б. В. Савінкова. „Свобода“ заявляє, що ота згода відкриває собою нову сторінку в історію рос.-укр. взаємин. Її § 1 голосить: „виходючи із права українського народу на самостійне державне істнування, Рос. Політ. Комітет під головуванням Бориса В. Савінкова признає: а) Державну самостійність Укр. Нар. Республіки та істнуючий тепер Уряд У. Н. Р. на чолі з Головним Отаманом С. Петлюрою; б) Суверенність Українських Установчих Зборів, скликаних на підставах загального, рівного, безпосереднього й тайного голосування.“ (Русспресс).

— **Комуністичні погроми.** Пресове бюро сіоніст. орґанізації в Польщі повідомляє про такі погроми, які на Україні зробили частини черв. армії: В Любарі на Волині. Жидівський погром продовжувавсь 15 днів. Спочатку робили його 5 і 6-та кавалєр. дивізії армії Буденного, потім „червоні“ козаки-комуністи, а врешті 215 і 216 сов. полки. Разом вбито 44 Жидів, ранених біля 260, знасилувано 600—700 женщин, при чому насилували й на вулицях. Були випадки насилування 10-літніх дівчат та 60-літніх старух. Всеньке майно пограбовано. — В Острополі на Волині погром зробила частина Котовського. Вбито 10 Жидів, знасиловано 70. У Староконстантинові вбито одного й ранено богацько Жидів. Козаки зажадали „доставки“ 10 жидівських дівчат. В Полонному вбито 10 Жидів, у Вишнеполі козаки Буденного вбили 6 та в Улянові 10 Жидів.“ („О. Д.“).

— „Общее Дѣло“ з 19-го листопаду подає п. н. **„Українська делеґація в головно-командуючого“** таку вістку: „11-го жовтня президія центр. комітету українського національно-політичного бльоку (?)*), у складі п.п. О. Г. Шульги, М. Т. Шевченка, І. Т. Пащевського, А. Г. Безрадецького, В. І. Овсянко-Вілчицького та В. І. Лащенка, відвідали головнокомандуючого і предявили йому меморандум, в якому поставлено нижче наведені точки, що їхнє переведення в життя в процесі державного будівництва Федеративної Росії вважається необхідним: 1. Проголошення України цілком самостійною у внутрішньому життю, але істнуючу **у федеративному звязку з Росією.** Остаточне затвердження конституції буде переведене на Вкраїнських Установчих Зборах, а конституція Росії — на Установчих Зборах усіх народів Росії. 2. Справи, що торкаються внутрішнього громадського й воєнного управління України, стоять у віданню спеціяльних українських установ, **підлеглих безпосередньо ґен. Вранглеві,** як головному воєнному командуванню та верховному управлінню. 3. По змозі найшвидше формування української національної армії на окремих основах, під верховним керовництвом. 4. Оголошення декларації до українського народу на повищих підставах. — Український національний бльок вважає потрібним додати, що вищенаведений меморандум може явитись підставою для переговорів з армією Омеляновича-Павленка й другими протибольшевицькими силами, що воюють на Вкраїні. З такою метою слід негайно вислати делеґацію за кордон. Бажано — по згоді з бльоком“. До всієї повищої відомости треба відноситься з великою обережністю.

— 12-го листопаду приїхав до Константинополя останній гурт чужоземців з Одеси — 137 душ. З їхнього оповідання списав кореспондент „Посл. Нов.“ таке: „Місяць тому, коли ґен. Вранґель перейшов Дністро, а українські загони ґен. Павленка появились у Жмеринці, — Одеса пережила сьому евакуацію. Уся вища влада „знялась“ та майнула, захопивши в дорогу сотки піянін, роялів, ти-

*) Питайник редакції, — те-ж саме пізніші курсиви.

сячу пудів килимів, тканин, білизни і т. д. Від'їхав і ревком, від'їхала й губчека, поїхав тов. Шумскій. З того часу поплило багацько води: ґен. Врангеля вже немає в Криму, але ні ревком, ні Шумскій, ні че-ка не вернулись. На чолі Одеси став новий ісполком на чолі з тов. Клименком. Замісць Ридденса головою че-ка став її раніший секретар Деуґ. Змінивсь сам характер влади: замісць присланих з центру Москвинів — вищі посади заняли місцеві комуністи — одесити."

— Радянські статистичні джерела подають, що до 1. жовтня с. р. на всій **терріторії України** зібрано 20,5 мил. пуд. збіжжа. З цеї кількости Поділля дало 6,6 мил. пуд. Херсонщина — 6,1 м. п., південні ґубернії (?) — 4.2 м. п., Полтавщина — 1,9 м. п., Харьківщина — 1,8 м. п.

ПОЛЬЩА

— **Сейм** буде в половині грудня розпущений на святкові ферії, які тревати-муть біля 4-х тижнів.

— **Сейм** ратифікував польсько-німецьку угоду в справі судових присудів, які торкаються взаїмних громадян та в справах, які цікавлять обі держави.

— **Сейм** приняв проєкт одноразового загального податку на потреби армії

— **Сейм** підвищив право емісії банкових білетів до 55 міліярдів марок.

— Постав проєкт вибрати з поміж сеймових депутатів, незалежно від їх партійної приналежности, 5 осіб до редакційного комітету, який стежив би за чистотою мови та однородністю в усіх статутах та сеймових постановах.

— Голова польської мирової делеґації у Ризі, **Домбскі,** має приїхати до Варшави в звязку з висилкою до Риги делеґації зі сеймових депутатів. Кажуть, що дальші переговори вестиме міністр Сапєга. („Cz.")

— За звільнення **епископа Лозінського** большевики зажадали звільнення цілої президії польської комуністичної партії, арештованої свого часу по ріжних містах Польщі.

— Фінансово-бюджетна комісія **Сейму** приняла законопроєкт м-ства освіти про великі асіґнування для допомоги науковій творчости та видавництво творів А. Міцкевича і книжок про Польщу.

— **Старшині звязку** при 12-тій сов. армії, у військовій канцелярії в Житомирі, якийсь червоноармієць здер відзнаку вірла зі шапки та кинув її об землю. — Військове командування заклало протест. („K. L.")

— **Народня партія** („нар.-людовий союз") висказала свойому представникові в кабінеті міністрів, Скульскому, повне довірря.

— Після **демісії м-ра фін.** Ґрабского іменовано його наслідником відомого фінансіста Стечковского.

— **Інж. Пшановскі** став м-ром торгу й промислу.

— Офіціяльно заперечують поголоскам про демісію шефа ґенерального штабу, **ґен. Розвадовского,** зазначуючи, що зміна на високих військових посадах „у теперішню поважну хвилину" не була-би бажаною.

— Із-за недостатку вугілля у **Кракові** припинено 25./XI. рух електричних трамваїв; місто було без світла. З отриманням, шляхом негайної допомоги, 6-ти вагонів вугілля, електрична станція мала змогу помогти друкарням та машинам.

РОСІЯ

— **Історія всієї авантюра.** Під таким наголовком „Manchester Guardian" (з 15./XI.) подає сензаційні відомости про справжню основу кримської авантюри. — „Врангель — не приклонник старого режіму, та — бодай спочатку — не мріяв про необмежений розмах своєї боротьби з большевиками. На ділі він був знаряддям, забавкою, могутньої фінансово-промислової орґанізації з її го-

ловного кватирою у Парижі. Ця компанія звалась: Російсько-Французьке Товариство для **експльоатації південної Росії** та **Криму.**" Її заклала спочатку біжучого року з капіталом 12 міліонів франків — група русько-французьких фінансістів промисловців. Сюди входили головні акціонери Криворожських залізних копалень, на пів.-захід від Катеринослава, та найцінніших вуглекопів Донецького басейну на півд.-схід від Харкова. Оця компанія **закупила** величезну кількість одягу й других речей для армії Врангеля, рахуючи, що продажею хліба та других продуктів, добутих із Криму, повернуть собі видатки. Вони гадали теж експортувати залізо й вугілля, — і воно частинно повелось, бо вони вже привезли до Марселі деякий вантаж, який продали по гарненькій ціні. — Вклавши в зуби дудку, вони примусили Врангеля грати: вони налягали на то, щоби на занятих землях встановити ліберальний уряд. Згідно зі своїми інтересами вони примусили Врангеля вести наступ в напрямку Катеринослава й далі на північ — на Донщину. Але вони не могли нічого вдіяти з реакціонерами, які заметушились після перших врангелівських удач, та лавою нахлинули до нього з Константинополя. Он і ще раз сліпота й нікчемність самих Росіян була причиною провалення їхнього власного підприємства. (За „В. Р.").

— **З останніх днів Врангліяди.** Після прориву перекопських позицій, командування врангл. армією перейняв „відомий" ген. Кутєпов. Розвал армії був такий нагальний та страшний, що з усієї армії залишились три дивізії; марківська, корнилівська і дроздівська, а решта розбіглась.

— Кореспондент **„Посл. Нов."** піше під датою 13./XI. „валюти не дістать ні за які гроші. Продукти щезли. Хунт хліба коштує 2000 рб."

— **Безглузда паніка** у Севастополі дійшла до таких розмірів, що 12-го листопаду ген. Слащев післав телеграму: „тилова св... не спіши збірати манаття. Я ще на позиціях". Кривошеїн був уже тоді у Константинополі!...

— 11-го листопаду (гуку гармат ще не було чути) платили **за підводу зі Симферополю** до Севастополя по $1\frac{1}{2}$—2 міліонів рб.; за авто — 30 міліонів.

Підчас боїв **під Джанкоєм** особливо великі втрати мала сов. дивізія „червоних чортів", у якій усі червоноармійці — комуністи та одягнені в червону форму, включно до червоних шапок „з ріжками". Цей маскарад мав на меті зробити враження на сіру солдатську масу. Учасники бою під Джанкоєм передають, що ні „червоні чорти" йшли в атаку з криками: „сили пекла проти вас!..." (П. Н.)

— **Санітарне управління** сіло у Севастополі на кораблі одним з перших. Ранені із лазаретів шкутильгали самі на пристань. Важко ранених перевозило населення. Портові робітники доставили на рос. міноносець 8 важко ранених старшин, які виповзли з лязаретів та повзли по вулиці. Вніч з 13. на 14-те листопаду почались у Севастополі виступи місцевих большевиків, посипались „летучки", пішли грабунки, запалали пожежі. М. и. згоріли склади Американського Черв. Хреста.

— „Manchester Guardian" з 15./XI. пише: **„причини катастрофи Врангеля** були ті самі, що й у Денікіна, Колчака та Юденіча: безладдя, нездатність, каверзи, боротьба за владу та реакційність. Врангель, не вважаючи на свої здібности, був знищений своїми власними успіхами". („В. Р.").

— „Воля Россіи" поміщує спізнену допись з **„ханства кримського"**, м. и. таке: „все колчаківське золото, привезене у травні на японському крейсері з Владивостока, одіслано за кордон „на всякий випадок", щоби бути забезпеченим особам, „у кормила власти стоящим", а рядове офіцирство, ясна річ, буде кинено, по зразку Денікіна, в жертву чрезвичайкам".

— „Ми евакували Крим — **каже Врангель** —, бо були роздавлені чисельністю большевиків, але не їх стратегичною перевагою (— в другому місці Врангель говорив про „знамениту, безумовно чужоземну (!) большевицьку стратегію —). В мойому роспорядженні було **320.000** багнетів, із котрих **45.000** на фронті..."

— Врангель заявив кореспондентам газет, що еватував **70.000-ну армію,** яка розташується на Галіполі та Лємнос. Зброя буде складена, а берегти її будуть руські солдати. — „Воля Россіи" і др. газети дивляться дуже скептично, звідкіль

взялось на кораблях аж 70.000 вояків, коли перекопських позицій боронили 3. дивізії!

— Усі пароходи з **кримськими біженцями** затримувались у Кавані (у входу в Босфор) або у Моді, — проти Константинополя. У самому Константинополі Турки забили у велику трівогу, перелякавшись нового дарунку зі 100.000-ої біженецької армії. Головний французький комісар офіціяльно запевнив, що у Константинополі залишуться тільки російські важко ранені

— **Ґен. Вранґель** заявив, що вбито 5000 його старшин, та у Константинопіль привезено 6000 ранених.

— Парижський комітет партії **російських кадетів** („Народная свобода") видав деклярацію, у якій підкреслює готовість боротися усіма силами проти большевизму, відцурується ма майбутнє від співучасті з реакцією та стверджує факт „исчезновенія" останнього російського антибольшевицького уряду.

— „**Серед добичі**, яку ми захопили в Криму, находиться експедиція заготовки державних петерів із готівкою пяти міліярдів рублів." (Моск. радіо).

— **Большевики** захопили у Феодосії харчевий склад вартістю в 30 міліярдів рб. Вони повідомляють, що червона кіннота зарубала командира донських казаків, ґен. Боґаєвського. („П. Н.")

Із **вранґелівських ґенералів** згинув Павлов, Манштейн та Дорман, важко ранено ґен. Скобліна.

— **Демобілізації в Совдепії** не буде, бо по словах совітських пацифістів — сусідні держави, як Фінляндія, Естонія і др. не тільки не роспускають своїх армій, але ще поповнюють їх реакційним елементом". (О. Д.")

— **Амнестію** дістали з нагоди свята 3-х літньої революції ріжні винуваті й злочинці. Останнім пунктом акту значиться, що „звільнення з вязниць осіб торкається тільки тих, які не загрожують далі совітської республіки та зовсім не відноситься до осіб, обжалованих у державній зраді."

— У Москві істнує „**Соціялістична Академія** громадських наук" — наукова установа, де засідають самі комуністи: Бухарін, М. Покровській, Олашенській і др. Цій „академії" ц. к. ком. партії доручив скласти й видати колекцію комуністичних підручників для совітських шкіл: історію комунізма; історію робітничого руху; селянство й комунізм; про професійні спілки; сільське господарство у сов. республ. і др. Авторами ціх підручників є Бубнов, Сталін, Стеклов, Мілютін, Бухарін. („П. Н.")

— Під Петроградом **помер з голоду** кол. товариш. міського голови столиці російської імперії Л. М. Арґутінській („П. Н.")

„**Известія**" описують, як-то одна з делеґацій наркомфіна, зложена з високих урядовців, — при нагоді свого відрядження до Баку, закупила там по дешевих цінах, ради спекуляції, ріжних продуктів. На підкуп залізнодорожних влад на шляху Баку—Москва видано 1.200.000 рб. У Москві, по дорозі до складів, аґенти В. Ч. К. реквізували весь крам та арештували теплу компанію.

В Совдепії створено новий орґан, до котрого переведено вибори 4-го жовтня: „Рабоче-Крестьянская инспекция". Є це свого рода чрезвичайка над чрезвичайкою.

— Згідно з ост. офіціяльн. даними, зареґістрованих в Совдепії **комуністів** є 604.000. З того: 318.000 співробітників державних та муніціпальних установ, 162.000 червоноармейців, 36.000 партійних посередників та тільки 70.000 робітників. Селян немає у списках комуністів зовсім.(„О. Д.")

— 10-го грудня скликується **у Москві** Всерос. з'їз совітів. Обмірковуватимуть питання: 1. звіт наркомів про внутр. і зовнішню політику; 2. відбудова зруйнованого; 3. розвій хліборобства; 4. похід проти сов. бюрократії; 6. раб.-сел. контрольна комісія; 6. вибори Ц. И. К.

— Ч. 246 „Правда" пнше: **збірка хліба** по всіх губерніях складає всього лодве 55.507 тисяч проти плянованого роспреділу („разверстки") в 443.500 тисяч, инакше кажучи — виконання не перевищує 12·4%". „Правда" приходить до заключення, що необхідно як найстрогіше натиснути продорґани та селянські маси, — инакше можна ждати скріплення незадоволення серед робітництва та населення голодних ґуберній. („В. Р.")

— **Ціни.** Хліб у Сибірі — 40.000 рб. пуд, булка (ніби — французька) у Москві — 1500 рб. Сіль у Сибірі, — 4000 рб. пуд, у Москві — 45.000 рб. пуд. Масло в Москві (25. жовтня ц. р.) 6000 рб. фунт; кусник цукру — 100 рб.; одно яблоко — 500 рб.; нові чоботи — 120.000 рб; мясо — 1000 рб. фунт (в Оренбурзі — 50 рб.); сир 3000 рб. фунт і шклянка молока — 300 рб.; котлєта з конини — 300 рб.; карат бриліянта — 300.000 рб. („В Р.“)

— **У Москві** вбито балєтницю Гельцер, яка буцім-то зрадила останній заговір проти большевиків, за віщо тії останні розстріляли 60 осіб.

— Нім. ґазети доносять, що до **Москви** прибуло 4000 Китайців для охорони Кремлю.

— „Дейлі Експрес“ пише, що Троцькій обявив у Криму двохтижневий террор проти „бєлогвардейской св . . .“

— **Чічерін** післав був Анґлії ноту з протестом проти анґлійських намірів евакувати Врангеля та його майно, але додав. що „сов. уряд сподієтьcя, що британський уряд стримається від вчинків, із яких сов. уряд зробив би відповідні заключення . . .“

Міжнароднє життя

— Проєкт торговельного договору поміж **Анґлією та Совдепією** викінчений, принятий анґл. радою міністрів та переданий Красінові для відсилки до Москви. Ґадають, що до порозуміння в цій справі прийде найдалі до 14 днів.

— **Йоффе** буцім-то отримав від Чічеріна радіотелеґраму приспішити рижські мирові переговори.

— Большевицькі делеґати у правній комісії на мировій конференції **у Ризі** зажадали, щоби польський уряд видав амнестію для тих польських підданих, яких засуджено та обвинувачують у протидержавних провинах. Поляки відмовились, кажучи, що це виключно внутрішні справи Польщі.

— **Д'Анунчіо** не признав договору поміж Італією та Юґославією і насильно заняв деякі землі біля Фюме. Італія жадає покінчити з самовряднин і непослушним патріотом та вислати проти нього карну експедицію на суші й на морі.

— У виборах до **юґославянського парляменту** перейшли досіль: 100 радикалів, 90 демократів, 35 комуністів, 25 чл. народньої партії, 25 мусульманів, 25 чл. селянської партії, 54 чл. партії Радіча, 6 чл. хорвацького союза.

— Провідник **анґлійських залізнодорожників,** Томас, заповів на конференції інтернаціонального союзу транспортних робітників в Галль, на якій були представники 1,357.000 залізнодорожників Німеччини, Голяндії, Швеції, Данії, Франції, Люксембурґа, Австрії, Анґлії і Бельгії, що в найближчих місяцях почнеться боротьба за допущення робітників до залізнодорожнього управління.

— До Відня приїхали вже всі члени міжнародньої **дунайської конференції,** яка відбудеться під головуванням Анґлійця, адмірала Трубрейдж.

— Турецький ніби-націоналіст, **Кемаль-Паша,** який веде безпощадну війну з Вірменією та післав уже ультімат Грузії, заявив отверто свій союз з Совдепією.

— **У Чехо-Словаччині** відкрили нову тайну венґерську орґанізацію, яка працювала над одірванням від Чехії та прилученням до Венгрії Словаччини.

— **У Празі** відкрився другий конґрес чеських леґіонерів. Досіль промовляли особливо про потребу боротьби проти всяких спроб реставрації монархії чи-то у Чехії, чи в сусідніх державах, про необхідність мирного співжиття з Німцями й єдиний соціялістичний фронт.

— Відбувся **конґрес чеських соціялістів.** Промовляли м. и. робітничі делеґати, що вернули з Совдепії, та росказували про тамтешні жахливі відносини, редактора ґазети „Rude (червоне) Pravo“, який протестував проти докладу, — викинули з залі. Надзвичайно гостро виступив проти большевиків Гюісманс. Конгрес висказавсь за другим Інтернаціоналом.

— В ріжних частинах **Ірляндії** повторились терористичні акти Сінн-Фейнерів на анґлійських поліціянтів та військових. Ожидають перенесення сінн-фейнерської акції теж на терен Анґлії, а саме до ліверпульского порту.

— **У Ліверпулі,** на пристані, загорілось зразу 25 величезних пожарів. Вогонь підклали ірляндські революціонери. Багацько людських жертв; матеріяльна шкода необчислима.

— В звязку з плянованим **террором з боку Ірляндців** у Льондоні — будинки, в яких мешкають Льойд-Джордж та Бонар Лоу, а також де-які міністерства — є окружені барикадами. М-ство зак. справ подобає на твердиню.

— Зі страху перед террором **ірляндських Сінн-Фейнерів** засідання обох палат льондонського парляменту відбуваються при зачинених для публіки дверях. Анґлійська влада добула паперів, із котрих видно, що готують ворожу акцію проти анґлійських міністрів та їхних родин, а теж проти родин усіх працюючих в Ірляндії поліціянтів.

— Поміж Англією і Францією є далі непорозуміння в справі повороту до **Греції** кол. короля Константина. Франція є у рішучій опозиції, вважаючи, що його поворот значив би зворот Туреччині деяких одібраних їй частин.

— **Франція** вислала в напрямку до Греції морську воєнну ескадру.

— **Римський папа** видав енцикліку, якою забороняє усім католикам глядіти кінову фільму „Свята Біблія". Фільму зробило одно італіянське підприємство; в неї показують події від сотворення світа до смерти Христа. Папі не сподобались сцени із початку світа: сотворення Еви, спокуса змія, сцена з яблоком та втеча з раю. Підприємство відмовилась знищити фільму.

— Подорож франц. премєра **Лейґа** до Льондону закінчилась невдачею. Лейґ несподівано повернув до Парижу. Кажуть, що ні в питанні повороту короля Константина до Атен, ні у східному (европейському) та (азійському про війну у Малій Азії й на Кавказі) не прийшло до остаточного рішення й згоди.

— Нарада італійського м-ра зак. спр. ґрафа **Сфорци з Мілєраном** мала довести до успіху в користь ревізії договору у Сейвр.

— Юґославія й Чехо-Словаччина висказалися прихильно про приняття **Австрії** до Ліґи Нації, так, що тепер її допущення вважається цілком запевненим.

— Дружина **Кайзера Вільгельма** є безнадійно хвора.

— Соціялісти в **пруському краєвому сеймі** поставили пропозіцію націоналізації земель та майна Гогенцолєрнів. Підчас дискусії, яка перейшла в напади на династію Гогенцолєрнів та оборону її — прийшло до великого скандалу: депутати почали битися. Засідання було перервано. Пропозіцію соціялістів відкинули.

— **Мюнхенська поліція** арештувала депутата баварського сейму, Германа Ремелє, за большевицьку промову на публичних зборах, у якій кликав до збройного повстання проти істнуючого ладу. Арештування було, згідно з правилами по баварському сейму, не пізніше 24 годин після доверешеного депутатом злочину.

— Бюро Рейтера повідомляє, що **З'єдинені Держави** рішуче є проти торговельних взаємин з Совдепією, вважаючи її загрозою рівновазі цілого світу.

— Анґл. військ. міністр **Черчіль** виголосив в Оксфордському Клюбі промову про політику Анґлії супроти Совдепії та обстоював свій погляд про потребу остаточного знищення большевиків.

— **У Вашинґтоні** обмірковуватимуть у парляменті законопроєкт про заборону в'їзду чужинцям до З'єдинених Держав, на протязі пяти літ.

— Поміж **Австрією і Венґрією** ведуться переговори в справі торговельних взаємин.

— 5-го грудня відбудеться **в Греції плєбісцит** в справі повороту б. короля Константина.

— 15-го січня відбудеться **в Гор, Шлезьку плєбісцит.**

— **Ліґа Націй** рішила остаточно **плєбісцит** для населення м. Вільни й округи. Для забезпечення свободи голосування пішлють туди міжнароднє військо.

З українського життя на чужині

Повірений в справах У. Н. Р. у Німеччині, д-р Р. Смаль-Стоцький, був цими днями на довшій аудієнції у польського посла в Берліні п. І. Шебека та разом г б. послом А. Марголіним одвідав референта сходу, барона Мальцана, й референта України, п. Блюхера, в німецькім міністерстві закордонних справ. Фінляндський посол у Берліні д-р Гаррі Гольма одвідав 22. листопаду повіреного в справах У. Н. Р., д-ра Стоцького, щоб довідатись про становище на Україні.

18. листопаду а Берліні відбулись збори українських жінок, скликані з почину центрального комітету Національної Ради Українських Жінок. Збори постановили заснувати в Берліні секцію Національної Ради Українських Жінок і вибрати комітет секції. Мета організації об'єднувати Українок, що перебувають у Берліні, ввійти в контакт з німецькими жіночими організаціями, дбати про перебуваючих в Німеччині українських жінок і дітей, давати поміч українським полоненим і т. д.

Приїхав до Берліну й по короткім тут перебуванні повернувся до Відня посол М. Василько.

Бувший посол А. Марголін виїхав до Женеви.

Виїхали на Україну бувші міністри д-р Б. Матюшенко та М. Шадлун.

П. М. Шраг виголосив лекцію про національне питання у програмі партії с.-р. Лекція трівала дві з лишком години та слухачі таки не почули нічого про національне питання. Прелегент ще не дійшов до теми.

У відповідь на привіт українського посольства в Софії з приводу ювилею болг. письменника І. Вазова, про що ми писали у свій час, п. Вазов прислав на імя керуючого посольством У. Н. Р., п. Драгомірецького, слідуючого листа: „Високоповажаний Пане Драгомірецький! Вибачте, що трохи пізно відповідаю. Не можу Вам висказати, як глибоко я вражений увагою учених і літературних рганізацій визволеної України, які зволили мене вітати через Вас з нагоди мого ювілєю. Я також дуже схвильований привітом міністерства народньої освіти і українського університету в Кам'янці. Дуже дорогі мені виявлені співчуття тому, що вони йдуть від братнього народу, народу, який я люблю, який видав зі себе Гоголя і безсмертного Шевченка і з яким ми пережили одинакові історичні судьби. Прошу Вас, передайте всім мою горячу подяку з побажанням закріплення і добробуту рідної України. Поклін і подяка й Вам за привітання. Іван Вазов. Софія, 16. листопаду 1920 р.“

Листи до Редакції

Ще в справі Всеукраїнського Національного Союза.

Сподіваюся, що Шан. Редакція „Волі“ не відмовить мені місця на отсе спростування, а то з огляду на те, що „Воля“, це орган дискусійний і що я працюю в ній пильно вже близько рік.

В 9 ч. „Волі“ з 27./XI. 1920. написав я статейку п. з. „Чому тепер можливо й потрібно скликати Всеукр. Націон. Конгрес.“ Ця статейка була очевидно викликана статтею д. Кушніра-Якименка на цю саму тему. На мою статейку відповів шеф-редактор „Волі“ так, що я мушу спростувати деякі його твер-

дження, не зачінаючи мерітум його статті — з тої простої причини, що я не розумію, чи він уважає скликання конґресу тепер бажаним, чи ні.

Отож: 1. Я ніколи не творив „Ліґи Віднови України“ з метою, зруйнувати „Національний Союз“. Що більше: оснування тої „Ліґи“ підготовано без моєї участи. Мене запрохували до підготовчої праці, але я відмовився прямо ізза недостачі часу. Вибрали мене в президію „Ліґи“ проти моєї волі. А вибір цей я приняв, бо Галичане домагалися того від мене, кажучи, що тоді, коли їх люде будуть в тій орґанізації, вони будуть певні, що вона не зробить нічого шкідного. Я ще опирався і щойно на виразне доручення з партійних кругів уважив я за відповідне вступити в „Ліґу“. Що до самої „Ліґи“, то протоколами її можна ствердить, як вона старалася піддержати Нац. Союз, а не нищити його.

2. В інтересі істини стверджую, що я підтримував ідею сотворення „Національного Союза“ і брав участь в довгих і важких засіданнях його ініціятивної ґрупи. А виступив з неї щойно тоді, коли б. галицький премєр, др. І Голубович, на засіданню тої ґрупи виразно заявив, що „Нац. Союз“ має стати орґанізацією правих буржуазних партій. Тоді я виступив на доручення своєї партійної ґрупи, бо по такій заяві не мав я там що робити.

3. Я правду кажу, що галицькі партії вийшли із орґанізаційного комітету через те тільки, щоб не давати навіть тіні підозріння, що ми (Галичане) можемо коли небудь визнати ті торги, які в справі Галичини явно і таємно переводило з Поляками правительство Петлюри. Справу цю докладно в тім дусі обговорено на дводневнім спільнім засіданню галицьких партій (трудової й радикальної). На тих нарадах я обстоював думку, що треба вступити в „Союз“, арґументуючи в той спосіб, що на всякий випадок краще нам знати, що робитиме той „Союз“ хочби тільки в галицькій справі, ніж стояти поза його скобками. Одначе мене переконали арґументи противників. Дискусія над цим питанням була така гостра, що представник галицького уряду заявив, що уступить зі свого становища, коли під цей мент галицькі партії вирішать, приступити до „Союза“. Докладні протоколи з цих (і ріжних инших нарад) маю й оповіщу колись, як писатиму свої спомини з еміґрації.

3. Пан Піснячевський питає, де, коли й у кого вибороли собі Галичане перші прояви можливости визнання їх країн як окремого державного орґанізму. Відповім: є оповіщені вже в пресі документи так прислані Антантою, як і заяви радянських влад. Ці документи й заяви мають своє політичне значіння, а найлучшим доказом того являється вічний неспокій Поляків ізза посідання Галичини, який вони так часто висказують в пресі, от хочби віденській.

4. Що до суб'єктивізму моїх споминів, печатаних у фейлєтонах „Укр. Прапору“ п. з. „Рік на Великій Україні“, то на це вони й спомини, щоб мали суб'єктивізм. Але неправдою єсть, щоб той суб'єктивізм посувався денебудь аж до сторонничости в з'ясуванню подій. Я в своїх споминах за мало наложив чорних красок і тільки в тім напрямі можна їм робити закиди. Що воно є так, а не інакше, переконаються всі по виході цілої мемуарної літератури Галичан, які працювали на Великій Україні, а які тепер пишуть свої спомини (як мене повідомляють з краю). Деякі з тих споминів появляться вже з початком 1921 року. — Покликуватися на те, що я колись писав, не значить іще, „покликуватися на свій авторітет“ і — робить це доволі часто п. Піснячевський в „Волі“, що в потребі можу доказати по сторінкам і рядкам „Волі“.

5. Що до Петлюри, як грубки, від якої Галичане все зачинають свій танець, — то дійсно так і є. Бо ця „грубка“ надто сильно припекла їх. Супроти Петлюри Галичане ніколи не перемінять „гніву на милость“, бо „незаінтересованість“ в галицьких справах (як п. Піснячевський делікатно називає „десінтересма“, використовуване Поляками) не була чейже проголошувана на користь Галичини, тільки — на користь Польщі. Ми, Галичане, дуже любимо всякі лекції про національну політику не від тепер. І совісно можемо ствердити, що національної політики не будуємо на персональних відносинах. Але якраз тому виступаємо проти Петлюри за його політику в галицькій справі, що уважаємо його представником сістему, про який навіть найспосібніщий публіцист не зможе переконати нас, що це сістем для нас прихильний і добрий в своїх наслідках.

Оце й єсть об'єктивне вияснення справи. Ми, Галичане, уважаємо вже Петлюрівщину зліквідованою в засаді. На тім становищі стоїть і вся польська преса. Це не зміняє суті річи, коли Петлюра ще якійсь час передержить при відомій допомозі. З тих всіх причин ми тепер щиро моглиб зійтися з наддніпрянськими політичними групами. Коли це не наступить, то не з нашої вини, — що отсим заздале гідь прилюдно заявляю. Осип Назарук.

Моя відповідь п. д-ру Назарукові.

Ш. Товаришу!

Відповідав я Вам не як шеф-редактор, а як Ваш товариш по зброї й по роботі. Своїм листом Ви тілько стверджуєте мою заяву про те, що навіть у Вас — людини найбільш дисціплінованої і вихованої в національній роботі з тих Галичан, яких я ближче знаю, не стало громадянської мужности дійти в справі національного об'єднання до кінця: Ви раз у раз хитаєтесь то вправо, то вліво. Що до „Ліґи Відбудови України" — себ то, що до завдань і ролі її ініціаторів, то наші з Вами інформації й погляди цілком розріжнюються. Ви посилаєтесь на протоколи. А я їм не вірю, бо знаю, що часто пишеться „трамвай", а вимовляється „конка". Так само й в справі виходу Галичан із Орґанізаційного Комітету Національного Конґресу. Після того, як друга по численности й перша по культурности українська земля вийшла із Комітету, справа була de facto зірвана. Те, що відомий Вам представник галицького уряду заявив, що він уступить „під цей мент" зі свого становища, коли галицькі партії вирішать приступити (не до „Союза", як Ви пишете), до Орґ. Комітета Нац. Конґресу, як ми тепер бачимо, було продуктом його поганої поінформованости і, на мою думку, краще б він був уступив, ніж мало руйнуватись загально-національне діло.

Про заяви Антанти відносно галицької самостійности покищо не чув нічого певного й конкретного. Що ж до заяв большевиків, то дайте нам спокій з ними... Це — „груші на вербі", про котрі ми, Наддніпрянці, чуємо з початком кождої нової московської окупації. Дивуюсь тілько, що Ви — старий письменик і політик, особливо після розгрому большевиками галицьких орґанізацій і признань Винниченка, надаєте їм якесь значіння. Запевняю Вас, що це не більше й не меньше, як чергове большевицьке „жульничество".

„Сістем" Петлюри в порівнанню з „сістемом" Петрушевича нічого нового не уявляє: це інтеліґентське донкіхотство найчистійшої води! Боротися, проливати кровь народню, не забезпечивши собі реальної підтримки зо вні, не сконсолідувавши інтеліґентні сили в середині — це святе „безумія!"... Але у Петлюри є плюс — він увесь час тримав прапор і бився до кінця, там в бойовім огні. Ваші ж старі Галичане, перенесшись за кордон, втратили цей плюс навіть донкіхотства. І на мою думку, справу Петлюри й його союзу з Поляками вони завсігди мусірували так енерґійно через те тілько, щоб відвести увагу галицького громадянства від себе та від своїх гріхів. І зараз вони раді неудачам Петлюри, як радіє їм Винниченко й Грушевський з Калиновичами й Штефанами не через те, що від краху Петлюри виграє національна справа, а через те, що збанкротував їх особистий ворог, а до їх — скомпромітованих — прибуло йще один гурток людей.

Ви не розумієте, чи вважаю я скликання зараз Національного Конґресу потрібним, чи ні?

Коли я боровся за цю ідею більше року, коли вона може допомогти нашій справі стати на ноги — само собою розуміється, що так. Але я не вірю в те, що б це зараз можливо було. Бо у нас занадто багато кавярняних критиканів, дрібненьких інтріґанів. І майже немає тверезо, реально розраховуючих народнє майбутнє політиків. І особливо багато є тих дрібненьких політиканів серед Ваших Галичан. Більше, ніж у нас, Наддніпрянців, злодіїв.

Коли Ви певні в тому, що зараз не тілько бажано, а й можна з'єднатись: помагай Вам Біг! Єднайте. Один мій приятель запевняв мене, що йому удалось раз навіть козла подоїти!..

В. Піснячевський.

ВОЛЯ

УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖНЕВИК

Т. 4. Відень, 11. грудня 1920. Ч. 11.

М. Кушнір-Якименко.

Антракт.

Минув ще рік тяжкої боротьби за нашу суверенну державність: ще раз була зроблена спроба за допомогою Польщі увільнити Україну від чужоземців окупантів. Але надії не справдились, і нам довелося ще раз переживати антракт в боротьбі за державність. Характерно одначе, що наші народні маси ніколи не припинюють боротьби з ворогом нашої волі, і на Україні вона безперервно продовжується. Частина наших реґулярних військ залишилась на нашій батьківщині і при активній піддержці народу провадить далі цю боротьбу. Оця непримиримість наших народніх мас з окупантами і буде завжди твердою базою, яка дасть нам можливість врешті перемогти ворога.

В перспективі ми завжди повинні пам'ятати, що прийде ще час, коли наші народні маси, які постійно шляхом повстань не дають окупантам приневолити нашу батьківщину, в слушний час виступлять проти ворога одностайно і поставлять увесь світ перед фактом увільнення України, як то вже було зроблено в 1918 р. при ліквідації гетьманщини. Коли це станеться — важко нині сказати, бо це залежить від цілого комплєксу внутрішніх і міжнародних обставин та умов.

Таким чином, наша боротьба за волю та державність приймає затяжний характер, і без всякого сумніву її успіх залежить від того, чи наше громадянство і керуючі чинники з'уміють виявити максімум активности на міжнародній арені та максімум консолідації національних сил у внутрішній орґанізації. Для нас ясно, що дальший успіх нашої боротьби залежить в великій мірі від тих чи инших заходів наших перед Великими Державами Европи, а успіх їх залежить від однодушности й ясної волі наших громадських чинників.

Ми не повинні забувати, що становище Росіян цілком відмінне від нашого. Вони мають свою державу і борються тільки проти тої влади та ладу, який в Росії нині утворився, тоді як ми боремся за нашу державність проти окупантів, що через проголошення фактичної Радянської України бажають поневолити нашу батьківщину.

Наша трьохлітня боротьба за державність принесла вже чимало результатів, хоч ми й не маємо ще цілком певно визнання України. Навіть частина російського суспільства вже нині становиться на шлях признання Суверенности України, і таким чином поволі наші найнепримиримші вороги починають рахуватися з фактом роспаду бувшої Росії. І цей процес буде поперше скорше роз-

виватися, коли наше суспільство буде твердо й непохитно та однодушно провадити й далі боротьбу в цьому напрямі.

На жаль, ми не можемо сказати, щоб українське суспільство завжди було спаяне тою внутрішньою національно-державною дисципліною, яке вимагається особливо в такі тяжкі часи, коли приходиться переживати невдачі. Так і нині ми констатуємо досить значну розбіжність в наших рядах, що шкодливо одбиваються на загально-українських інтересах.

Ясно, що необхідно нам нарешті утворити такий громадський та національний центр, який мав би втручатись в ті чи инші біжучі заходи офіціяльних наших чинників.

Але ми не повинні йти тим шляхом, що Росіяне, не повинні за кордоном творити якусь нову владу, бо всі такі заходи завжди скінчаться невдачою, як це ми констатуємо і з заходами Росіян, а навпаки нам необхідно мати авторітетний для нас самих і для Европи такий центр, який сприяв би національно-державний консолідації і допомагав би офіціяльним чинникам в їх заходах та не допускав би їх до всяких помилкових кроків. Нам необхідно утворити таку Всеукраїнську Національну Раду, в склад якої увійшли би преставники нашого громадянства, як ті, що пробувають в Польші, так віді наших колоній по инших державах.

Очевидно, що крім Наддніпрянців до Ради мають увійти Наддністрянці, Кубанці і т. д.

А коли б це було зроблено, тоді можна було би говорити й про скликання Всеукраїнського Конґресу, як би була в ньому крайня потреба. Що ж торкається предпарляменту, то він, на наш погляд, може зібратися тільки на Україні, і ніяким чином за кордоном.

Консолідувавши в цей спосіб наші громадські та національні сили, ми змогли би виявити більше активности в обороні загально-українських інтересів, де то необхідно, і легше перебути цей новий антракт, який нам довелося переживати, щоб через деякий час знову роспочати активну боротьбу за увільнення України від окупантів. А що до цього неминуче прийде, — для нас немає ніяких сумнівів.

Л. Кобилянський.

Памяти Миколи Лисенка.

6. листопада (24. жовтня по ст. ст.) б. р. минуло 8 років, як упокоївся батько української музики — Микола Лисенко. 8 років!... але й досі ще трудно якось погодитись з тою думкою, що вже його немає на Вкраїні, немає того, чия кобза так гучно бреніла, відгукуючись на кожний подих українського життя, чия чарівна пісня голосно лунала по всій Україні, сягаючи до найглибших закутків нашої душі, викликаючи в нас найкращі естетичні та громадянські почування. — В той час, коли над нашою безталанною батьківщиною нависли чорні, важкі хмари, коли ввесь обрій українського громадського й культурного життя обхопила густа безпросвітна темрява, коли в наші серця вступили розпука та зневірря, або — ще й гірше — апатія та байдужість, коли українське слово, приголомшене ганебної памяти указом 1876 р., замовкло, завмерло, — в той

самий мент по всій Україні луною котився Лисенків спів, будив нас, не давав нам спати, кличучи до нової, напруженої, марудної, але вдячної праці; бадьорив нас, показуючи нам крізь завісу з хмар клаптик осяяного сонцем блакитного неба; подавав надію на кращу долю... Та не лише по Вкраїні лунав той спів: його чути було і на холодних берегах Неви й на сонцем спалених берегах Каспія... Слухаючи того співу, ми вірили, що наша справа не загинула, що ми ще поборемось, — ба! ще й навіть переможемо; ми згадували віщі слова нашого безсмертного Пророка:

„Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине; —
От-де, люде, наша слава,
Слава України!"

А коли наша пісня не вмре, то не вмре й Україна, бо наша пісня — то-ж наша душа!... Наша пісня, як та бойова сурма, скликала до гурту нас, Українців, розпорошених по цілій майже земній кулі; вона світила нам, гріла нас та єднала, раз-у-раз нагадуючи нам, хто ми й що ми, „ким, за що закуті".

Коли 1907 р. далеко за Кавказом, в „космополітичному" Баку нам, Українцям, — яких доля, чи недоля закинула була до того кутка бувшої царської імперії, — пощастило заснувати товариство „Просвіта" ім. Шевченка, то ми розпочали свою скромну діяльність — піснею; вона-ж бо нас згуртувала та звела до-купи; а в своїй оселі, побіч портрета свого Патрона, ми повісили портрета Лисенка... Скромна була наша праця; мало було у нас коштів, небагато й людей, а про те нас в Баку знали; — та не тільки знали, а поважали й любили. А коли 1913 р. наша „Просвіта" впорядила в „громадському зібранні" вечір, присвячений пам'яті Лисенка, то кого тільки не було на тому вечорі! Були наші побратими — Грузини, були Поляки, Чехи, Вірмени, Татари, Греки, Москалі, Латиші... І з якими гарними та щирими промовами виступали представтики тих націй та всяких культурно-просвітних установ, з якою пошаною ставились вони до пам'яти нашого незабутнього Бояна!...

В своїх „Споминах про М. Лисенка" („Літ. Наук. Віст." 1913 р. кн. XII.) я розказав про де-які моменти з життя славетного мистця, — а саме з того періоду його артистичної діяльности, коли на сцені київського оперного театру було виставлено його оперу „Різдвяна Ніч" (1873 р.). То була епоха в культурному житті українського народу; то народилась у к р а ї н с ь к а н а ц і о н а л ь н а о п е р а.

В осени того-ж таки 1873 року Лисенко поїхав до Петербурґу, де пробув два роки, студіюючи науку інструментації під керовництвом знавця цього діла Римского-Корсакова. Але, помимо тих студій, Лисенко і там, в „Північній Пальмірі", не залишав своєї артистичної праці. Він згромадив навколо себе українську академичну молодь і склав прегарний хор, з яким впорядив низку концертів в залі „Соляного Городка" (так звалась інституція, де відбувались популярні концерти). В тих концертах брав сталу участь співець-бас С. Габель, що виконував в „Різдвяній Ночі" партію Пацюка, а згодом був професором співу та інспектором в петербурзькій консерваторії. Концерти Лисенка в Петербурзі мали великий успіх і Лисенко придбав собі серед столичного суспільства велику популярність. Але російська музична критика поставилась до Лисенка, яко до

композитора, дуже неприхильно *) Треба зауважати, що під той час в музичному житті Петербурґу видатнійшу ролю почав відогравати гурток молодих музиків, під проводом талановитого композитора Балакірева. То були здебільшого нефахові *музики *) — палкі адепти новітнього, реалістичного напрямку в музичному мистецтві. Гурток той відомий був в Петербурзі під жартовливою назвою „могучей кучки“, а членів його звали „кучкистами“. Ото-ж та сама „кучка“ захопила була в свої руки також і столичну музичну критику, а перед у цьому вів інженерний полковник Цезар Кюї. В своїх критичних писаннях „кучкисти“ зовсім не були безсторонні, а навпаки, визначались крайньою нетолерантністю, так-би мовити — партійністю. Вихвалюючи один одного, вони не хотіли й знати ніяких меж пристойности: все, мовляв, що „наше“, то добре, гарне, талановите, незрівнане і т. д. і т. д., а що „не наше“ — то нічого не варте ***). Вони вороже ставились до так зв, „консерваторської музики“, а народню музику визнавали лише московську; що-ж до української — то ніякої окремої української музики, на їх думку, — „не было, нѣтъ и быть не можетъ“. Української музики „кучкисти“ не знали й не хотіли знати. „Гоп, мої гречаники“ та „Гандзя цяця-молодичка“ — от і все, що їм було відоме і з чого вони, аж казились, так кпили та глузували, точнісенько так, як і їх колеґи, російські літературні критики, кпили та глузували з української мови. ****)

Коли Лисенко появився в Петербурзі, то „кучка“ поставилась спочатку до нього наче-б то прихильно, сподіваючись завербувати молодого, талановитого музику до свого табору, але не инакше, як тільки, щоб він зрікся своєї „хохлаччини“ та перейшов на їх віру. Лисенко, звичайно, на те не пристав; на всі заклики, обіцянки і т. и. він давав одну відповідь: „теплий, — казав він, — кожух, та, жаль, не на мене шитий“. От-та „хохлацька“ упертість Лисенка страшенно обурила панів з „могучої кучки“. На Лисенка, як гряд, посипались стріли кучківської критики, а найбільш лютував „присяжний“ кучківський критик — Цезарь Кюї.

Повернувшись 1875 р. до Київа, Лисенко знов розпочав свою педаґоґічну та артистичну діяльність: давав лекції гри на фортеп'яні (займав, між иншим сталу посаду професора музики в київському дівочому інституті), збірав та заводив у ноти народні пісні, видавав свої „Збірники укр. народ. пісень“, та окремо, такі-ж збірники пісень в хоровому укладі (так зв. „десятки“ — по 10 пісень в кожному зшитку), писав музику до „Кобзаря“, впоряжав періодично великі концерти, в яких раз-у-раз брав участь хор, що складався переважно з академичної молоді, і т. д. З кожним днем популярність Лисенка в Київі ши-

---

*) Як відомо, так само неприхильно поставилась була російська літературна критика, в особі знаменитого Бєлінського, і до творів Шевченка.

**) Як напр. Римській-Корсаков (моряк), Бородін (доктор медиц. і професор химії в військ.-медич. академії), Кюї (військовий інженер) і др.

***) Дуже дотепно висміяв „могучую кучку“ в одній з своїх сатир славетний російський сатирик Щедрін.

****) Римській-Корсаков, напр., в своїх операх на українські сюжети: „Майская Ночь“ та „Ночь перед Рождествомъ“ не використав ані одного українського мотива, хоч-би для так зв. couleur locale. Так само і Чайковській, хоч до „кучки“ не належав, наче навмисне цурався українських мотивів в операх „Черевички“ та „Мазепа“. Ця остання опера так-таки й починається московською (великоруською) піснею: „Я завью, завью вѣнокъ мой душистый“ . . ., якої співає хор дівчат.

рилась та росла, але представники „офіціяльної“, „казенної“, сказати-б, музики, як, напр., члени та співробітники „Императ. Русск. Муз. Общества“, — і тут, у Київі, як і „кучкисти“ в Петербурзі, — ставились до Лисенка коли не вороже, то образливо — байдуже, наче-б то його зовсім не помічали (тут, звичайно, мовиться про Лисенка, яко про українського музику, бо яко людина — Лисенко ніколи не мав особистих ворогів). Київський відділ „Импер. Муз. О-ва“ цілком ігнорував українську музику, українську народню пісню, величезні музичні скарби того народу, того краю, в якого культурному осередкові провадила свою роботу от-та російсько-казенна, з німецьким духом, інституція.

Але зовсім не так ставилась до української пісні київська цензура та адміністрація. Навпаки — вони аж надто вже цікавились українською піснею і звертали на неї пильну увагу. Вокальні твори Лисенка (як, напр., кантата „Б'ють пороги“) виходили почасти без слів. Посилаючись на указ 1876 р., поліція не дозволяла публічно виконувати українських співів, або хоч і дозволяла, то не инакше, як в перекладі на московську, або хоч на французьку, німецьку, жидівську, циганську . . . чи яку там ще мову, аби лишень не по вкраїнському. Був, кажуть, одного разу такий „кур'йоз“, що в концерті співачка, замісць того щоб співати:

> „Дощик, дощик крапає дрібненько;
> Я-ж думала, я-ж думала — запорожець, ненько,“

вчистила таке:

> „La pluie, la pluie tombe doucement;
> Je pensais, je pensais, que c'est un cosaque, maman.“

Чи правда тому, чи ні — того не знаю, бо сам не чув; але я дозволю розказати тут про те, чого я був свідком.

Приїхав я одного разу з Кавказу до Київа. Було це саме після турецької війни. Вже їдучи з вокзалу, я побачив поналіплені афіші, на яких великими літерами стояло: „Концертъ Н. В. Лисенка“. Спинив візника, злізаю, читаю: концерт — завтра, в оперному театрі, а в концерті, крім самого Лисенка, беруть, як звичайно, участь хор і солісти . . . Оце так до речі! Як раз добре втрапив! Не гаючи часу, звелів візникові мерщій їхати до театру, щоб застати ще хоч якого небудь білета. Підхожу до каси — аж тут сам Лисенко. Привітались, поцілувались.

— Та що це Ви тут тиняєтесь без пуття? Тільки-що приїхали, кажете? Дарма! Йдіть на сцену співати! Хиба забули? — накинувся на мене Лисенко.

— Пане Миколо, змилуйтесь! Я все співав та співав у Вашому хорі, як був студентом, то годиться мені тепер і послухати.

— Ну, добре, добре. Приходьте-ж завтра до льожі Старицьких, а з театру — до мене вечеряти.

На другий день прихожу до театру. Заля повнісенька вщерть. Лисенко виходить на сцену, а йому на зустріч — буря оплесків. Довго не вгавають ті оплески і через те Лисенко ніяк не може розпочати свого сольо на фортепяні. Він встає, кланяється, сідає, знов встає, знов кланяється . . . Аж нарешті в залі втихомирилось — і Лисенко вдарив по клявишах . . . Хто не чув Лисенка, той не може уявити собі, що то була за гра! За своє життя я багато переслухав

першорядних артистів — великих майстрів, що техніку гри на фортеп'яні довели до nec plus ultra та придбали собі всесвітню славу; але такого лагідного, м'якого туше, як у Лисенка, не було у жадного з них і ніхто з них не вмів своєю грою так промовляти до серця, так чарувати, так ворушити найделікатніші струни душі, як то вмів робити Лисенко . . .

Далі на програмі концерту стояв: „Квартет" (сопрано, альт, тенор та бас) — муз. М. Лисенка. Виходять співці — починають:

„За солнцемъ тучка вслѣдъ плыветъ"

Боже ж мій єдиний! То-ж мало бути Шевченкове:

„За сонцем хмаронька пливе".

Після того хор співає якусь чеську чи сербську пісню і т. д. Аж ось на сцену виходить бас Ляров і починає співати щось таке, чого на програмі не зазначено. Слухаю уважно. Музика дуже гарна, оригінальна, в речитативно-аріозному стилі, але слова якісь чудернацькі:

„Мнѣ все равно, гдѣ жить, гдѣ умереть придется"

— — — — — — — — — — — — — — —

„Мнѣ, право, все равно."

А далі ще краще:

„Молитесь, дѣти, за поєта;
Он, васъ любя, погибнул самъ."

Що за вража мати! По якому це!

Вихожу в антракті до фойе. Біля мене балакають двоє:

— Скажите, пожалуйста, что это такое пѣлъ сейчасъ Ляров?

— А это, кажется, романсъ Чайковскаго на слова Некрасова.

А! — ось воно що. Але . . . яким-же це побитом у Некрасова опинилось таке круте словечко, як „погибнул?" Тай такого вірша Некрасова я собі щось не пригадую.

Стріваю в коридорі свого приятеля Андрія Юркевича.

— З якої це речі, — питаю, — закортіло Лярову співати того некрасовського романса?

— Що? Якого Некрасова? Та то-ж музика Лисенка до Шевченкового: „Мені однаково — чи буду я жить в Україні, чи ні".

— Он як! А хто-ж то так переклав?

— Та не хто-ж, як Михайло Старицький.

Я до Старицького:

— Пане Михайло, це Ви переклали того романса, що співав Ляров?

— А що? Хиба не те є? . . .

— Змилуйтесь! Що-ж то за слово таке — „погибнулъ"? Тай звідки Ви взяли того „поэта" та тих „дѣтей?"

— „Погибнулъ"? — Так це-ж licentia poëtica, хиба не розумієте? А „поэтъ" та „дѣти" — то . . . Нам, бачите, хотілось, щоб Ляров сьогодня доконче заспівав оцю свіженьку композіцію Миколи, — так ото я й поквапився перекласти. Та не так перекласти, як перекрутити, щоб цензура, бува, не присікалась.

Скінчився концерт — і я лагодився йти з театру. Мене спиняють:

— Пострівайте лишень, — ще щось буде.

Дивлюсь навколо. В партері, в льожах, на „верхах“ залишилась сила людей, які починають гучно викликати Лисенка. Аж ось на сцену виходить хор, а за хвилину й Лисенко. Лисенко сідає до фортепіану, грає прелюдію, а там хор як не гукне fortissimo:

„Гей, не дивуйте, добрії люде,
Що на Вкраїні повстало!“

Що счинилось в той мент в залі, — того не розказати! Оплески, вигуки „слава!“, грюкіт, стукотіння кріслами — все це злилось в таке пекельне ревище, що здавалось, театральний будинок от-от лусне!... Боялись ми, що дістанеться таки бідному Миколі, — та дивним дивом все скінчилось гаразд.

* * *

Лебединим співом Лисенка була опера на одну дію „Ноктюрн“, що він її написав до тексту своєї небоги — п. Людмили Старицької-Черняхівської. Цю оперу виставляла при мені в Київі, на Великодних Святах 1914 р.. трупа міського театру (оперного). Але що то було за виконання — не доведи Господи! В головних партіях — компрімарії; оркестра грала недбало, ані трохи не рахуючись з вказівками партитури що до темпо та нюансів. Це був просто глум та знущання над світлою пам'ят'ю українського Співця. — Коли то вже настане той час, що ми почуємо на рідній сцені, в столиці свого краю, українську оперу, а передовсім — капітальний твір Лисенка — оперу „Тарас Бульба“, яка ще ані разу не виставлялась на сцені?

Будапешт, листопад 1920 р.

Соломон Гольдельман.

В справі українсько-жидівських відносин.

ЛИСТ ОСЬМИЙ.

МІЖ БОЛЬШЕВИКАМИ І ДЕНІКІНИМ.

Дорогий товаришу!

Сегодня третій день краєвої конференції нашої партії. Звичайно, що майже всю тяжку роботу докладів по головним питанням і головування на конференції прийшлось взяти мені на себе; лише почасти допомагає мені наш працьовитий, симпатичний товариш Д.

А тут я ще як раз почуваю себе хворим. Боюсь, щоби не лягти на тиф. Бо пошесть ця лютує тут страшенно і дістати плямистий чи поворотний тиф при наших протигігієничних умовах незвичайно легко. Власне дивно, як я ще до цього часу не сліг.

З годину тому я повернув з урочистого засідання конференції, улаштованої в залі мійської управи з участю инших жидівських соціялістичних партій, представників центр. комітетів українських соціял-демократів і соц.-революціонерів, центрального бюра професійних союзів, представників правительства — міністрів праці і жидівських справ, Культур — Ліґи та ин.

Цей українсько-жидівський „парад“, до котрого ми тут вже призвичаїлись, остільки сконтактувались і зблизились жидівська і українська соціялістична і народня демократія, зробив велике враження на наших провінціяльних делеґатів.

І дійсно, дивно мав почувати себе наш делеґат з Проскурова, тов. В., переживавший лише яких небудь вісім місяців перед тим „петлюрівський“ погром,

а зараз на спільнім засіданні з представниками „петлюрівського“ правительства, докладаючий резолюцію жидівської соціял-демократії про політичний мент, в якій одобрюється і вступ до „петлюрівського“ уряду і підтримка самостійної України.

Делегат з Проскурова, цього з 16-го лютого 1919 р. ставшого історичним міста, що не може до цього часу примиритися з Україною і який може ще роками не примириться і не забуде своїх півтора-тисяча зарізаних за одну ніч самосенковським бандами громадян, делегат цей приїхав на нашу конференцію в непримиреному опозіційному настрою, але виїде, як він сам заявив, яко „гольдельманівець“ — так охрестили на провінції наші товариші політику порозуміння українсько-жидівської демократії.

Конференція наша краєва, бо охопила лише ту частину території України, що находиться під владою Української Народньої Республики, в сучасний мент лише Поділля, Волинь частину Київщини. Маємо 14 делегатів зі всіх більш — менш великих міст. Один комуніст, всі останні — ріжних відтінків від правих меншивиків, у яких викликає сумнів перша теза нашої політичної резолюції, що визнає переживаний нами зараз час добою соціяльної революції, — до лівих інтернаціоналістів, незвичайно симпатизуючих соціяльним гаслам і політиці большевиків. Але всі рішуче проти національної антиукраїнської політики московських комуністів на Україні і всі числять цілком природною для нашої партії підтримку незалежної української державности, хоча далеко не всі задоволені з перебування наших товаришів в складі уряду.

Політична резолюція конференції, яку тобі при цьому листі надсилаю, відповідає цій ріжнобарвності настроїв серед жидівського робітництва на Україні в сучасний мент. Я є переконаний, що вона була би личила також нашим київським товаришам, як би вони опинились тут у нас, або звільнились від большевицької „батьківської“ опіки, під котрою суворо заборонено мислити згідно власному сумлінню і свому розумінню інтересів пролєтаріяту.

Резолюція ця остільки докладна, що по ній легко розібратись в стані річей на Україні в сучасний мент.

Тобі, що живеш зараз в Европі і приглядаєшся до шляхів західних соціялістів, буде цілком зрозуміла наша орієнтація на Захід, а не на Схід. Досвід большевицького господарювання виявив цілком недвозначно, що завести раптом, шляхом декретів з гори, соціялістичний устрій в нашій відсталій країні, в умовах повної господарчої руїни при слабому і неорганізованому пролєтаріяті — є річ неможлива, поки західна Европа не примусила нас до того і не допомогла нам в тому, себто поки вона сама не приступила до перебудови своєї господарки на соціялістичних підставах.

Хто тут у нас лише хоч троха уважно слідкує за життям країни, мусить признати, що не пролітаріят є тут центральною, пануючою господарчо, частиною нашого суспільного життя, не глядячи на перебування влади на більшій частині української території у большевиків, а селянство є тим фактором, а головно, збірається ним лише як слід стати і неминуче стане.

Селянство складає переважаючу більшість продуктивно працюючого населення України: у нього земля, у нього капітал, оскільки під цим, окрім землі, розуміти ту безліч грошей в паперових знаках, якими всі тутешні правительства, а особливо большевики, переповнюють країну і які в переважаючій більшости попадають до села і там переховуються.

Промисловості у нас більше не істнує, а поскільки рештки її маються, вона працює так мляво, що виробництво до смішного мале. Вуголь, залізо і інш. не добуваються, бо майже всі копальні залиті водою і европейським інжінерам та европейським машинам буде у майбутньому роботи в Донецькому басейні на десять років, щоби знову могла початись нормальна добич вугля.

Тому власне не істнує вже більше на Україні також промислового пролєтаріяту, яко продукційної кляси, хоча і маються робітники, що або пішли на село до хліборобства, або в червону армію — з голоду і примусу, або тиняються безробітні по містах, і лише в невеликій кількости ще ходять на свої фабрики,

де робота спить, або саботується, бо нема ні охоти, ні енергії до праці, ні машин, ні пасів, ні вугля, ні сировини.

Наслідки цього — політична і соціяльна реакція в поглядах київського робітництва. Ті самі кола, що були колись червоні (російські меншевицькі, та большевицькі) зараз жовті: або шовіністично-українські, або російсько-денікінські. В „Совєти" обірають вони головно позапартійних, які при першій зміні режіму на право, виявлять повностю свою жовтість і реакційність.

Не істнує, звичайно, також і буржуазії, яко кляси. Істнують лише і роблять зовні враження, ніби панують — бо лютують — большевицькі комісаріяти, члени комуністичної партії в кількости сотень тисяч, що обсадили всі канцелярії так густо, що роботи не хватить і для десятої їх частини. Це дало в результаті страшну канцелярійну бюрократичну тяганину, а в звязку з цим — повальне хабарництво.

Мені говорила людина, цілком певна і освічена, соціял-демократ-меншевик, що працювала в Київі в совітских установах, що нема відомства, де би не панувала корупція.

От як іде у нас поволі, але рішуче, в огні повстань, до влади та кляса, на яку спірається український національний рух — селянство. Соціял-демократія має рахуватися з цим неминучим фактом і своєчасно подумати про зближення політики пролєтаріяту до інтересів цеї кляси. Большевики роблять як раз протилежне. Але треба памятати, що чим лютійше пробують вони затримати владу в руках невеликих купок полу-інтелігенції і шантрапи міст, тим болючійший буде перехід керми до нової влади і тим страшнійший він буде для Жидів, цього символа людности міст і „козла отпущенія" большевицького панування на Україні.

* * *

До Вас закордон певно вже дійшли відомости про погроми Денікіна Таких жидівських погромів, з такою кількостю жертв, ще не було ніколи на світі, не було і на Україні.

Який це удар для русофільської жидівської інтелігенції і заможного жидівського населення міст, що чекало на Денікіна, як на владу порядку, тверду владу!

Я мав нагоду бачити одного такого високо-інтелігентного діяча, бувшого приват-доцента, служившого яко вчений спеціяліст навіть за часів царату в одному з міністерств; одноразово не порвавший звязків з жидівством. Словом людина типа групи Винавера-Слізберга.

Нема більше руської інтелігенції, заявив він мені зворушено, вона загинула в процесі роскладу Росії. Є цілком деморалізовані, грабіжницькі, п'яні, одичавші банди в золотих погонах. Не може бути більш ніяких надій, щоб з цим елєментом, — а другого нема — можна було ліквідувати большевиків і відбудувати колишню Росію.

Такий є присуд жидівського інтелігента, кадета і руського патріота, після — київського, фастівського і десятків инших погромів денікінської „добр.-армії".

На селі Денікін власне не мав грунту і до наступу, бо йшов з панською, поміщицькою реакцією, себто, ніс небезпеку для нової селянської землі. Зараз він не має вже ніякого грунту і в містах, бо викликав до себе страшну ненависть жидівського населення.

Кінець його є неминучий. І використають цей кінець большевики, як що українській владі не вдасться захопити більш значної частини терріторії, ніж вона займала до тепер, а українським соціялістам — більш значіння в державі.

Шлях до того в сучасний мент один, це стратегічне порозуміння з большевиками. Воно можливе, бо зацікавлені в ньому також і большевики. Власно в останні дні на українсько-большевицькому фронті, фактично, мовчки і встановився такий бездоговорний контакт. Але він міг-би прийняти більш конкретні форми, коли б українські соціялісти зрозуміли становище і рішуче негайно повеліб переговори з Москвою, до яких початком мало послужити прибуття сюди в ролі „чесного маклєра" швайцарського комуніста Плятена.

Між иншим цікавий є погляд Плятена відносно обставин на Радянській Україні. Питання це було йому поставлено т. Безпалком, в моїй присутности.

В Москві, відповів Плятен, зараз такий самий порядок, як скажемо у Цюріху чи Берні. Комуністична влада там стала вже річчу природною, сталою, безсумнівною. Вона там на місці, як своя хатня влада. У Київі відразу почуваєш, що перед тобою два ріжних табора — влада і населення. Все там робить враження якоїсь відчужености урядових керманичів від суспільства, в кожному разі від українського суспільства.

Теж дуже мало зроблено на Україні в бік перебудови буржуазного ладу. Ще все по старому, мало ще націоналізовано. Тому почувається якась непевність, тоді коли Москва недвозначно покінчила зі всім булим, і з тим мусіли всі, навіть вороги, примиритись.

Я передаю тобі загальний зміст сказаного Плятеном і звичайно не беру на себе відповідальности за те, що московська ідилія дійсно є така гарна, що навіть порядком своїм нагадує тихі швайцарські міста. Инші свідки кажуть, що в Москві дійсно тихо, але що цей порядок більш нагадує цвинтар.

Але його спостереження про стосунки між владою і населенням на Україні без сумніву інтересні і заслуговують на увагу.

Як що революційні події 1917 року, війна і соціяльне незадоволення селянства дали большевицькій партії можливість прийти до влади, а наскоки сліпої антантсько-колчаківської контр-революції сприяли тому, що вона до цього часу ще тримається, то на Україні, де національний характер революції переплутав всі карти, ґрунт під ними в значній вже степені похитнувся.

Це мусять в Москві зрозуміти, як не всі, то більш поміркованi і серіозні з них, між якими уперто називають Леніна, протиставляючи йому Троцького.

Цікаво, що на українському ґрунті навіть і така непровірена і власно малозначна обставина використовується для антисемітської роботи.

Я пригадую, як ще на Трудовому Конґресі у Київі Винниченко зробив це протиставлення Троцького, яко ворога українського національного руху, і Леніна, яко друга. На жидівські кола ця частина його промови в атмосфері того часу, в звязку з вістками про почавшіся погроми, зробила найпоганійше враження.

Росія зараз в досить скрутному становищі. Перемога над Денікіном для неї питання життя і смерти. Не лише для большевицької влади, але також для цілої московської людности, котрій Денікін несе погрозу політичної і соціяльної реакції, страшнійше царської.

Спільна боротьба України з Росією проти цієї реакції є безумовно в інтересі обох країн.

З другого боку, поки нема надій на скасовання бльокади з боку Антанти навіть з розбиттям Денікіна, мусить Росія найти шляхи для товарообміну з цілим світом, инакше загине вона остаточно економічно, коли не буде відновлений транспорт, підвезені нові машини до фабрик, сільсько-господарське знаряддя для хліборобства і технична допомога для копалень.

Демократична, визнана Антантою, Україна могла би послужить чудовим „пуфферштатом" між Совітською Росією і буржуазною Европою на користь Росії.

А ще особливо, коли прийняти на увагу надії Москви на одержання шляхом договорним того українського хліба, якого з примусу ніяк у цих „хохлів" і „куркулів" не візьмеш, та ще можливість загарбання Донецького басейну і вільного шляху до Чорного моря.

Такі перспективи могли бути у більш тверезих московських людей, коли вони виряжали Плятена до Петлюри.

А тут маються свої перспективи. Тут потрохи приходять до висновку, що вага питання не в розмірі территорії, а в збудованню державного центру.

Етноґрафічні українські землі, що при сучасній слабости української державности попадуть до Польщі чи до Москви, в свій час потягнуться зо всієї сили відірваних від національного орґанізму частин знову до Української Держави, коли цей орґанізм буде стало істнувати, а національні суперечки в сумежних державах, які є неминучі, виявлять цілу свою активність.

Так скрутні обставини життя і часу перекручують великі гасла. Ти пригадуєш, напевно, як за часів Центральної Ради, а потім після перемоги над Скоропадським популярне було гасло соборної етноґрафічної України, від Кубані до Сяну.

А зараз є можливе політичне порозуміння з Польщею ціною Галичини, порозуміння з Москвою ціною східних просторів України, а можливо також ціною частини Донецького басейну і Чорноморського побережжа.

* * *

Наша партія тут цілковито відрізана від Київського Всеукраїнського Комітету. Нас розділяє фронт, через котрий ще може нелеґально перебратись звязаний з рідним йому селом Українець, але не Жид, бо живий від повстанців він не вицофається.

Тому українські соціялісти мають звязки з своїми орґанізаціями по той бік фронту, а ми того улаштувати не в силах.

Більш того, навіть Київський наш центр не зміг як слід налагодити звязок з орґанізаціями на окупованій большевиками терріторії. Так Винниця, Могилів і Проскурів дуже рідко цей звязок з Київом мали і надзвичайно слабо поінформовані в справі політики нашої партії там.

Отже мимоволі живемо в двох державах, маємо дві політики, мусимо окремо орґанізуватися і певно робимо богато такого, проти чого Київ запротестує в свій час.

Але мусимо робити, як не хочемо кинути наші орґанізації на загибель, а керму в жидівському робітництві в руки тих, що зовуть його до заговорницької діяльности на користь московського комунізму і на руїну жидівського працюючого люду.

Кінцева частина нашої резолюції напевно викличе у тебе здивовання: чому так богато вимог приходиться ставити до Правительства і чи може бути певність в переведенні цих вимог в життя.

Отже справа в старій українській болячці. Лише українські соціялісти і дуже невеликі кола близьких до них демократичних течій, здатні працювати на користь і зглядно інтересам і бажанням українського селянства і робітництва. Тому фактично є неможливе стале правительство на Україні без цих елементів, чи проти них.

Українські соціялісти поставлені є фактично в таке положення, що перейти в опозіцію, відмовитись від влади — значить свідомо дати загинути справі української державности. Отже мусять вони бути при кермі. Тоді, коли за відсутністю жадного народного представництва не мають на кому опертися в боротьбі з тими, що гуртуються коло Директорії і Петлюри, а зараз ще також коло Петрушевича.

Цікаво, що українські наддніпрянські кола, що за цілий час революції не мали опертя в масах українського народу, соціяльний склад якого звязує його лише і головно з соціялістично-народними гаслами і течіями, всі вони жваво потягнулись до Петрушевича і його правительства, до галицької керуючої „народової" партії, цього українського видання польської „народової демократії". Потягнулись в надії на новий черговий „переворот" при допомозі галицької армії. Дивна річ, як ці українські праві кола, що ніби мріють і добиваються правного п о р я д к у, раз у раз обирають до того метод заговорів і переворотів: оскільківщина, балбачановщина, а зараз — надії на галицькі багнети.

Правда, Петрушевич ледви піде на таку авантюру. Він, здається, досить далекий від наддніпрянської мексиканської методолоґії державного будівництва...

Куди небезпечнійша окремішність міжнародної діяльности урядів Петрушевича і Директорії, особливо відноситься це до спроб перших перетрактувати з большевиками і Денікіним.

В цьому відношенню не маю певних даних, а я не можу все те передавати, про що горобці по всіх дахах цвірінькають. Не всім „горобцям" і вірити можна.

Але українська державність від всього цього напевно не виграє. Це перший крок до катастрофи.

В наслідок цього маємо скриту внутрішню боротьбу за владу між урядом і урядовими партіями, з одного боку, так зв. „Верховною Владою“, з другого, а праві партії є готові на реакційну інтервенцію, з третього.

Ціла опінія жидівських народних і соціялістичних кол на боці правительства і українських соціялістів. „Висока“ Директорія, а особливо окремі її члени, виявила себе яко інституція ворожа і шкідлива для інтересів демократії національних меншостей. Один приклад: міністр Красний провів ще кілька місяців тому закон, яким освіта в державних школах для Жидів поставлена в певне автономне становище, підпорядковане лише міністерству жидівських справ. Закон цей, хоч і підписаний Головою Директорії Петлюрою, не може мати чинности задля саботажу одного з членів Директорії, який тримає закон у себе у шуфляді і не підписує.

Така політика з боку окремих членів Директорії — не випадок, а система, яка саботує справу державного будівництва як найгірше.

От яким чином здійснюють свою владу органи персонального впливу чи військової сили, що лише можливо в результаті відсутности органу народної думки і народної волі.

Скликати народнє представництво на цьому терені війни, коли зовсім ще недавно гармати бухали недалеко від Кам'янця — дійсно завдання важке. Всеж я нахожу затягнення цієї справи — великою помилкою. Знова, без опертя на представників населення, грозить нам близька катастрофа.

* * *

Конференція наша відповідно реагувала на зазначену сітуацію. Від дальшого ходу подій залежить і питання перебування представників наших в уряді і сама підтримка цього уряду.

В кожному разі ми підемо разом лише з правительством соціялістичним, правительством, що дійсно посідає владу, що спірається на волю представників населення, що буде активно стреміти до миру зо всіма сусідами України, що не обіпреться на чужу реакційну інтервенцію проти Радянської Росії.

Сучасний уряд с.-д. Мазепи поки що щиро стремить стати таким правительством. В цьому ми його підпираємо.

При першій пробі змінити цю політику чи змінити самий склад уряду — ми перейдемо до рішучої опозиції. При цьому ми без сумніву потягнемо за собою більшість українських соціялістів.

* * *

Я кінчаю; вже пізно в ночі, я страшно змучений, а завтра чекає на мене ще велика праця. Треба кінчати конференцію.

Чому не підтвержуєш, чи одержав мої попередні листи? Невжеж ні один з них так і не дійшов до Тебе? Правда, уперто кажуть, що наша дипльоматична почта, коли навіть вона посилається з літаками і спеціяльними курієрами, всеж попадає як раз не в ті руки, до яких призначена...

Всього кращого. Пиши, товаришу, і докладно. Особливо, що чувати в Палестині і як діяльність всесвітнього нашого фербанду, також які зараз його стосунки з II. Інтернаціоналом. Ми тут цілковито непоінформовані у всьому тому, що робиться в жидівських соціялістичних і сіоністичних колах за кордоном.

Твій С.

М. Кам'янець, жовтень 1919 року.

Додаток.

Постанова Краєвої Конференції Жидівської соціял-демократичної партії „Поалей-Ціон“ в У. Н. Р. в справі політичного менту — 15—18. жовтня 1919 р. в Кам'янці на Поділлю.

І. Конференція підтверджує принціпову постанову Всеукраїнської Конференції партії в березні ц. р. в Київі про те, що людність з початком всесвітньої війни вступила в фазу соціялістичної революції, котра в решті решт прийде до конечної цілі всесвітнього пролєтарського руху до усуспільнення продукції і відсунення жадної експльоатації клясів і народів.

II. В процесі цієй революції повинен наступити момент, коли перевага в Державі і господарстві перейде до пролетаріяту і до тих трудових кол, котрі зв'яжуть свою соціяльну долю з пролетаріятом.

III. Форма цієї влади пролетаріяту і його спільників буде встановлена в першу чергу в найбільш політично і господарче розвинених країнах західної Европи, де пролетаріят складає вже зараз більшість населення.

IV. Україна, котра є політично, соціяльно і господарче країною одсталою, мусить у процесі світової революції прийняти ті форми, які будуть вказані заходом, а пролетаріят України повинен пристосувати свої революційні шляхи до становища революції в Західніх Країнах в сучасний мент, і до тактики західно-европейського пролетаріяту; инша тактика при страшному господарчому становищу України, при сучаснім роспаді економичних і політичних організацій робітництва, при активному реакційному настрою буржуазних кол населення і при тій апатії і втомленню, яке охопило зараз робітничі кола, мусить привести до глибокого занепаду і ставить загрозу дотеперішнім економичним і соціяльним завойованням пролетаріяту.

V. При сучаснім становищі на Україні, коли з одного боку є монархична пансько-капіталістична загроза з боку Денікіна, а з другого боку комуністичні елементи, за допомогою московськогокомуністичного правительства, ще остаточно не відмовились від своєї думки завести на Україні комуністичний режім за військовою допомогою і диктатурою комуністичної партії, знаходить конференція, що партія мусить стреміти до того, щоби: а) війна між українським правительством і комуністичною армією припинилась на таких умовах, щоб населення України в її етнографічних межах мало можливість вільно вирішити свою національну долю, питання про Українську Державність, про форму влади і соціяльний порядок на Україні, а також майбутні відношення її до всіх сусідів; б) московське комуністичне правительство та керуючі комуністичні кола на Україні визнали необхідність спільної боротьби всіх демократичних сил з денікінською реакцією з одного боку, а з другого боку українське правительство стало би на шлях мілітарного контакту з комуністичною армією в війні з цією реакційною офензивою російських панів і капіталістів.

VI. Зовнішня реакційна небезпека, з одного боку, внутрішній селянський антикомуністичний настрій, з другого боку, невдалі комуністичні експеріменти на Україні і кволість промислового пролетаріяту цієї країни вимагають, щоби партія на деякий час, згідно першого—четвертого тезіса цієї постанови стала на шлях підтримки демократичної форми державного устрою на України з парляментарною сістемою по пятичленій формулі виборчій і повного заховання принціпу народоправства.

VII. Успішне будівництво такої Народньої Республіки в сучасний мент можливе лише при слідуючих умовах: 1. Коли влада залишиться на далі в руках соціялістичних елементів. 2. Коли всі неукраїнські соціялістичні партії, які стануть на ґрунт Української Державности, будуть притягнені до управління Україною на таких умовах, при котрих вони зможуть не лише підтримати правительство, а також відповідати за його загальну політику. 3. Коли боротьба з жидівськими погромами прийме такі рішучі форми, що кожний потенціяльно-погромний елемент буде знати, що його жде безпосередньо законна кара. Це вимагає також більш енергійного розслідування бувших дотепер погромів і покарання їх винуватців. 4. Коли потерпівші від погромів одержать через міністерство жидівських справ відповідну державну допомогу. 5. Коли адміністрацію на місцях негайно буде реформовано таким чином, що вона відповідатиме загальній політиці центрального правительства. 6. Коли ціле запілля, за виїмком вузької фронтової смуги, буде виключене з під влади військової і цілковито передано під управління влади цівільної. 7. Коли всі соціялістичні партії зможуть вільно й безборонно провадити свою діяльність. 8. Коли буде встановлено певно, що належати до комуністичного напрямку не є злочин, який законом забороняється, і взагалі, що ніхто не сміє бути переслідуваним за свої переконання. 9. Коли всі судові справи співробітників бувшої комуністичної влади будуть передані до цівільного суду. 10. Коли формально й фактично всі відносини між українськими правитель-

ственними колами і демократіями національних меншостей приймуть характер братерства і спільної праці й порозуміння. 11. Коли українська демократія в її державнім будівництві буде спиратися виключно на власну соціялістичну і народню демократію, також як на відповідну демократію національних меншостей, уникаючи недемократичних елементів і поборюючи всі їх реакційні спроби, як в загально державному життю, так і в життю окремих націй на Україні.

VIII. Повинні бути відновлені місцеві й центральні — загально робітничі представництва у формі робітничих рад з компентенцією: а) Контролю місцевої і центральної влади; б) Дорадної у всіх питаннях господарчої політики і соціяльного законодавства на таких началах, щоб ніяке з цих питань не було вирішене без відома і впливу центрального представництва робітничої кляси України.

IX. Конференція підтримує вступ партійних товаришів у склад правительства й доручає їм перевести в життя як найскорше політичні постанови конференції, бо лише при фактичному здійсненні цих постанов буде можливим пробування надалі членів партії в правительстві Республіки і несення партією відповідальности за його політику.

А. Я-кий.

Листи з України.

V.

Большевики в Кам'янці.

У вівторок 17-го листопада в той час, коли передові частини українсько армії покинули Кам'янець і юнацька школа лише вийшла за „Турецький міст“ — большевицьке військо вступало вже в центр міста. Большевицьких військ було стільки багато (головним чином кавалєрія), що мешканці Кам'янця не пригадують собі такої великої кількости переходячих військ протягом цілої війни!

При вході до міста большевицька „армія“ учинила страшний грабіж. Тих мешканців, які виходили на улицю і попадались в руки большевицького „жовніра“, грабили до білизни в повному розумінню свого слова — знімали пальто, костюм, чоботи, черевики . . . або заставляли „буржуя“, себто, кожного мешканця, вести до себе до хати, і там грабували „ізлішки“ с. т. забирали усе з хати — білизну, вбрання і т. д.

Большевицька кавалєрія, що увійшла до Кам'янця, розположилася з початку на площі (коло т. зв. „каланчі“) в центрі міста, а потім почала „розташовуватись“ по будинках — вривалась по 10—15 чоловіка до помешкання, займали всі кімнати і почували себе „як вдома“. Власники помешкань крім того повинні були годувати всіх тих 10—15 чоловік, які „реквізували“ помешкання. „Військо“ крім того робило і більш орґанізовану „соціялізацію“ приватної власности. В місті всі крамниці були розбиті і зграбовані. Озобливо пильно чистилися крамниці з вбранням, міхами і мануфактурою. Таким чином зовсім розграблені приміром більші в Кам'янці крамниці Гітлєра, Маргуліса і инші. На Поштовій вулиці — залишилися лише порожні шафи.

Не задовольнившись грабунком крамниць, большевики також грабували приватні мешкання, забираючи знов таки головним чином вбрання і обув . . .

Перелякане населення ховалося по льохах, сараях і т. ин. На вулиці не можно було зобачити жадного мешканця.

Переїзжали лише нові і нові частини большевицького війська . . .

Передові частини большевицької кінноти — частина 42-ої дівізії — не зупинялися довго в Кам'янці і вже в середу рано рушили в напрямку на Городок.

З відпливом цеї першої хвилі „війська“, в місті трохи стало спокійніще, хоч грабунки і насильства продовжувались.

За військом прийшла до Кам'янця і большевицька „влада“ з комендантами, чрезвичайками, ревкомами і т. ин. Серед головарів цеї влади зустрічаються старі знайомі Кам'янчанам комуністи послідньої большевицької інвазії...

„Організувався“ місцевий (sic!) ревком, себто, приїхали большевицькі урядовці — „члени ревкому“ і разом з ними приїхали кілька місцевих людей, що вивтікали перед українським військом.

Комендантом міста призначений якийсь Кочубей („прадідів великих правнуки погані).“ Можливо, що призвище видумане — репрезентуючи „українську владу Совітської України.“

Почала виходити щоденна ґазета „Вісти“.

Першим кроком „місцевої влади“ був наказ про „здачу на учот“-мануфактури, шкіри, чобіт, вбрання і т. д. — це після того, коли взагалі тої „мануфактури“ в Кам'янці майже не було, а те, що і затрималося при українській владі, було зграбовано самими ж большевицькими військами!

По за Кам'янцем большевицькі війська дійшли до невтральної зони, себто, стали приблизно в 15-ох верствах від Збруча (згідно з умовами перемиря з Поляками). Впочатку і містечко Оринін, що находиться в 15 верствах від Скали (над Збручем), большевики заняли великими силами, але пізніше відійшли, залишаючи в Орині́ні залогу в кілька чоловік.

Від Ориніна до Скали є невтральна зона і там немає ані польських ані большевицьких військових частин і тому їздити й ходити є вільно.

Цікаво зазначити, що, не дивлячись на всі суворі заборони „вільної торговлі“ і безумовну заборону переходити через невтральну зону, процвітає на польському кордоні і торговля і „товарообмін“ і навіть спекуляція валюти. З Кам'янця до Польщі й назад перевозиться у великих сумах гроші в українській, польській і совітських валютах. І нарешті „функціонує“ приватна пошта і завдяки цій „пошті“ читачі „Волі“ мають можливість читати ці рядки, написані в Кам'янці.

22. листопаду 1920. р.

P. S. В Камянці об'явлено большевиками, що ними заочно приговорено до розстрілу 30 осіб, з тих, що виїзжали з Кам'янця під час евакуації. Між ними є й Жиди.

Після 8-ої години вечера зовсім заборонено ходити по місті.

Після захода сонця ніхто й не показується на вулицю. В місті абсолютна темрява... не тільки немає елєктріки, але навіть неможливо дістати свічки...

Населення в темряві сидить по хатах і зо страхом чекає в кожну хвилю нальоту і грабунку...

Михайло Рудницький.

Лист з Льондону.

I.

Листування.

Льондон заколупив за живе одною з найстарших моїх звичок і приємностей: потребою писання листів. Мені нелегко було повторяти собі щоденно, що навіть в царині листування істнують деякі святі традиції. Як вдячним був я рідному вихованню, яке не полишило мені ніяких звичок! А проте мене не захоплювала дбайливість, з якою люде анґлійської культури виводили букви, або звязкість, з якою вміли в двох реченнях попрохати вибачення, вибачити ваше прохання і запрохати вас на побачення. Мене пригноблювала точність, з якою вони відповідали на листи.

Люде, до яких я пишу в цьому новому середовищі, є інколи ледве знайомими, чужинцями, які могли би спитати себе: яка користь у знайомости з мандрівною птахою незнаної, ще й підзорливої для них країни? Змістом моїх листів є здебільша дрібниці, орудки, які можна би поладнати прегарно кошиком на папери. А проте: на другий день в ранці нахожу в скринці відповідь.

Одночасно з цими листами, стриманими, як форми чемности для чужинця, холодними, як вивчені обрядові пози, висилаю листи ще й на рідній мові. Одні з них є звернені до тих, які вважають мене і яких я вважаю своїми другами, товаришами або ріднею, инші до тих, які працюють для спільної національної справи. Не треба жити на чужині, щоб знати, чим є потреба виміни гадок з другом! Не треба бути політичним діячем, щоб розуміти, чим є необхідність невпинного контакту з земляками, які перевірюють ті самі ідеї иншими ідеями, иншими людьми, иншим культурним середовищем!

Друзям кидаєте клаптики наболілого переживання; керманичам дорогої вам справи кидаєте висновки наболілого питання; і кидаючи лист в поштову скриньку, згадуєте мимохіть перстень Полікрата, кинений в море. Минають тижні, часом місяці, і залізнича сіть не вловлює ні одної риби. Риби не чують; риби мають студену кров.

Коли приходить лист, який вважаєте відповіддю, то знаходите в ньому розяснення: чому мовчанка була необхідним наслідком непереможних причин; ідуть нові святошні обіцянки, що на майбутнє відповідь буде негайна і точнійша. Читаєте мало що не віршований монольоґ. Хто з нас тоді зважився би відповісти проханням, щоби висланий нами старий, вже забутий лист прочитали ще раз? Хто з нас є настільки педантом, щоби переховував копії власних листів, або оригінали чужих?

Ваш товариш, друг або високоповажаний діяч впевняють вас, що вони мають силу праці і дуже мало часу. Вони кажуть про це з таким палким пересвідченням, що ви перестаєте захоплюватись чужинними великими письменниками і діячами за їх твори і вчинки. Ви захоплюєтесь ними в подиві, що вони мають час відписувати на листи.

Писання листів до земляків стає єдиною національною школою на чужині. Ви вчитесь завдяки ним льоґіки: коли роздумуєте над законами думання вашого листувача, псіхольоґії; коли шукаєте мотивів його мовчанки, етики; коли зносите по християнськи свою вразу і обурення, естетики; коли поширюєте обсяг своїх товариських форм до тих меж, де льоґіка, псіхольоґія або етика стають лише товариськими формами. В цій школі вчитесь усіх предметів вищої освіти, з виімком науки листування. Невідписування на листи, хронічне у наших земляків, не є гріхом проти товариських форм. Ви не в силі обурюватись на людину, яка десять разів обіцяла вам вислати бажану книжку, або повідомити про здоровля вашої рідні і яка щиро вірить, що зробить це напевно завтра або позавтра. Ви не в силі бути ображені на друга, який замість відповіді вам двома реченнями, пересилає вам ціле англійське часописне простирало у якому нема ніякої відповіди на те, що ви бажали би знати.

Історія сучасної нашої літератури і історія нашого сучасного політичного життя також не дають ніякої відповіді на те, що ви бажали би знати. Їх недостачі не є инші, ніж недостачі тих, які вам відписують. Наша література і політика вчили нас багато дечого, — та не вчили нас писати й читати. Вони були певні, що цього ми навчились вже в ґімназії і університеті. А ґімназія і університет були певні, що цей предмет належить лише до народньої школи. І в поглядах на читання і писання наша література і політика стоять на ступіні народньої школи.

Писання й читання є певним зусиллям волі, звязаним з хистом до псіхольоґічних і естетичних проблєм, або ж є навіть механічною звичкою. Ви маєте претенсії, щоби на ваш звичайний лист звернули увагу: гляділи на нього, як на форму якихсь думок і почувань! Наша література має дві сотки людей, які вважають себе письменниками і є ними в очах нашого інтеліґентного загалу. Ці люде мають перед собою тисячі зразків европейської творчости, а коли хапають за перо — тоді пишуть так, немов би їх читачі не читали ні одного европейського твору. Всі столиці Европи викидають щоденно на свої вулиці тисячі часописів, які в тисячних виглядах, обрисах, відтінках і перспективах зясовують політичне становище менту. Наша політика має двайцять тисяч людей, які вважають себе політичними діячами і є ними в очах інтеліґентного загалу. Коли ці люде беруть за чужинний часопис, то вони читають його так,

немов би всі ті слова, які є в часописі поруч, над і під словом: „Україна", не мали ніякого значіння.

Одержуєте рідні книжки і часописи. Проглитаєте їх в голоді за рідним словом, який що раз частійше під впливом чужинного середовища захитується і тратить рівновагу, і шукаєте в них жагуче, ясної, сміливої, неоманної свідомости, яка бачить дійсність і є приготована на боротьбу з нею. Коли це є роман або том поезій — находите в них сватівський патос часописної статі: штигулькаючу прозу. Коли це є часопис — находите в ньому патос поетичної промови на гімназійних вечерницях: штигулькаючу поезію. Приходять хвилини, коли вам здається, що ви є відрізані від світа, заблукані в чужім пралісі, без органів розуміння того, що є для вас найдорожче і найближче. Ви бажали би тоді, щоби рідні діячі та письменники стали бодай малпами: стежили за тими, що вміють читати та писати, і щоби наслідували їх.

І ви є справді відрізані від світа. Ні ті, в яких руках находиться вплив на долю вашої батьківщини, ні ті, від руки яких залежить сила й краса рідного слова, ні ті, яким простягаєте руку в далечінь, як другам-повірникам, всі вони не мають ніяких підстав на те, щоби глядіти на вас поважно. Колиб ви були членом австрійського парляменту, позволили себе називати довгі роки професором, стояли на чолі якоїнебудь фракції мертвонародженої політичної партії або видавали „Хлібороба" — тоді ви могли би писати до схочу поезії, драми, романи або наукові студії, поперероблювані з ваших студентських літературних спроб, і ваші плоди були би скрізь друковані, себто, всі вважали би вас письменником. За те, коли ви протратите десять років на те, щоби зрозуміти дещо з європейської поезії, драми, роману або якоїнебудь наукової царини, а захочете висловити свою думку про ті політичні події, про які невпинно теревенять українські народні вчителі, війти, фельдфеблі, дяки і всі духово посвоячені з ними недокінчені українські інтеліґенти — тоді всі земляки будуть уважати вас дилетантом.

Ви зробили смертельну помилку, прикладаючи до розуміння суспільних явищ ті самі домагання, що до иншого обсягу ваших дослідів. Ви були необережно молоді, віруючи, що для розуміння політики, літератури або мови треба мати також якесь підготовлення. Чим частійше будете стояти козирем на засіданнях, зборах, комітетах, вічах і з'їздах, конґресах, чим з більшою самовпевністю будете вживати слів „свобода", „самостійність", „національні інтереси", „принципіяльні становища", „остання політична орієнтація", — „політика Союзних Держав", „європейська констеляція" — тим швидше повірите самі, себто, повірять вам, що ви маєте всі поважні умовини на передняка.

Коли в Льондоні прочитуєте національно-державні метикуваті рефлексії, постанови або висновки такого передняка, в руках якого опинилась доля рідної країни, — коли вам тоді рябіє в очах і інколи хочете закричати, мов крізь сон, що не ви живете на острові, а ціла рідна країна опинилась на середині темного океану, мов закрижнілий корабель, тоді — можете хіба написати ще один лист.

Другам кидаєте клаптики наболілого переживання; керманичам дорогої вам справи кидаєте висновки наболілого питання; і кидаючи лист в поштову скриньку, згадуєте мимохіть перстень Полікрата, кинений в море. Минають тижні, часом місяці, і залізнича сіть не вловлює ні одної риби. Риби не чують; риби мають студену кров.

Падолист, 1920.

Осип Назарук.

Що таке партійна преса.

В політичнім життю взагалі немає більшої сили, ніж преса. Вона може створити й знищити навіть наймогутніші організації. Вона виробляє публичну опінію. Вона своїм постійним діланням витворює спосіб думання, а тим самим певний тип політичного й державного діяча. Вона, при відповідній атмосфері

в ній, може витворювати навіть характери, цю найбільшу цінність поширювання загальної й спеціяльної освіти. Навіть найбільш розгалужена і найсправніща організація не може рівнятися пресі в справі поширювання даних думок. Бо преса доходить і просякає й туди, де її навіть не сподіваються. Бо вона трівка в своїм діланню, коли живе слово, хочби найбільш фасцінуюче, має проминаюче значіння.

З тих всіх причин кожда розумна з'орґанізована партія дбає передовсім про те, щоб мати добрі орґани преси.

I.

Як добра політика це орґанічний звязок вродженого хисту, штуки й важкою працею здобутої науки, — таксамо й вицвіт її: партійна преса. Досвідчений обсерватор може пізнати вартість партійного орґану і тимсамим редакційний хист і знання тих, що його редаґують.

Це видно вже по наголовку орґану. Як відомо, наголовок часопису складається з головного титулу й т, зв. підтитулу, нпр. „Вперед, орґан українського соц. дем. партії“. Це наголовок добрий, бо говорить все, що повинен сказати. Головна його часть вказує на рід, ґатунок, тип партії, а саме, що це партія, яка не обстоює того, що тепер єсть, тільки домагається змін. Підтитул докладно називає цю партію, а предкладаючи публиці її назву день-у-день, — ділає агітаційно й пропаґандистично вже самим титулом.

Є партійні орґани, які мають тільки головний титул, нічим незвязаний з суттю партії. Це ми помічаємо частіще в орґанах партій правих, ніж лівих. Взята вона переважно звичайно від офіціяльних, урядових орґанів, але перенята без застанови. Бо урядові орґани, які мають офіціяльну часть, не потрібують уже в наголовку означувати себе „урядовим“. Це тим більше непотрібно, що вони без цього означення можуть спекулювати бодай серед менше виробленої публики. У нас часто бувають партійні орґани без означення їх характеру. Одною з причин цього буває й те, що партія, не маючи добрих редакторів, не хоче брати відповідальности за все, що її орґан пише, а бере відповідальність тільки за свої офіціяльні оповістки в тім орґані. Але в дійсности це не приносить їй в публичній опінії пожитку, а тільку шкоду. У нас буває й так, що в орґані не зазначується навіть міста, де він виходить, хоч орґан виходить явно!

Крім титулу важний з чисто формального боку формат часопису. Де єсть висока редакційна культура, там не зміняють ні титулу, ні формату, ні навіть форми стовпців десятками літ, або й століттями. Чому? З тої простої причини, що цілі покоління вже від дитинства привикають до такого орґану й вплив його вкорінюється до високої міри прямо механічно. У нас траплялося мені бачити партійні орґани, які серед року зміняють черенки титулу і навіть формат — без причини! Кажу: без причини, бо коли порівняти було новий формат зі старим, то видно було, що взято той сам папір і тільки зменшено на половину скількість листів, а за це двічі збільшено формат! Хиба на те, щоби бібліотекар не міг оправити річника й заховати часопис на памятку дальшим поколінням . . .*)

Не менше важним проявом видавничої культури являється точність у виданню орґану — і точність, вирахувана на години. Це зовсім немаловажна річ. Бо кождий орґан, що точно появляється, здобуває собі згодом певне коло читачів, які до нього привикають так, як до правильного харчу.

Третім і майже найважніщим формальним доказом культурности редакції взагалі — це докладна коректа. В чужомовних орґанах вже майже нема друкарських помилок, які зміняють зміст. А у нас?! Не тільки в ґазетах, але навіть у документальних і монументальних виданнях! **)

II.

Хоч які важні ці на перший погляд байдужні формальні справи, то без порівняння важніще питання змісту. Важніще і трудніще.

---

*) Гл. „Трудову Громаду“, орґан укр. с.-р., в Кам'янці 1919. р.
**) Пор. виданого в Ляйпціґу Шевченка!

В змісті **кождого** числа доброго партійного орґану пробивається розуміння редакції суті й завдання партії. Видно це вже по розкладі й упорядкуванню матер'ялу. Партія це частина цілости й тому вся увага партійного орґану не може бути звернена тільки на партійні справи. Він освітлює й загальнонаціональні та державні справи, розуміється, з партійного становища. Чистопартійні справи займають в добре редаґованім орґані тільки одну частину, один відділ органу. Робиться це навіть в таких горячих часах, як вибори. Тоді тим уважніще ставиться добрий партійний орґан до справ загальної натури. Бо инакше своєю вузкістю відштовхує від партії безпартійних виборців, які в такім часі звичайно рішають побіду, а також і партійним людям не дає певности в боротьбі, коли не освітлює їм ріжних загальних питань в партійнім дусі.

З орґанів наймогутніщої до війни партії на континенті Европи, а саме німецької соціялдемократії, порівнюючи найліпшим зразком партійного орґану була віденська „Arbeiter-Zeitung". Цікаво, що не берлінський „Vorwärts", хоч він матерялньо стояв найкраще (австрійсько-нім. соц.-дем. була матер'яльно весь час залежна від великонімецької соц.-демократії й часто брала від неї грошеві субсідії). З того видно, що редакційна культура значить більше, ніж найліпше матер'яльне забезпечення.

Коли ці засади приложимо до українських партійних орґанів, то прийдемо до висновку, що кождий партійний орґан у нас повинен присвячувати постійно місце також національному освідомлюванню мас; инакше він і з партійної точки погляду не єсть добрим орґаном. Бо сильні партії можуть вирости тільки серед освідомлених національно мас.

Але партійний орґан мусить присвячувати увагу також інтересам хвилі. Инакше він не актуальний. На загал всім українським партійним орґанам можна зробити закид, що вони за багато місця посвячують хвилевим інтересам і всеж, не зважаючи на це, виглядають мертво. Це питання редакційної технікн й стилістики, яким слід присвятити окремі студії. Тут підчеркну тільки загально, що вся таємниця інтересности часопису полягає на багатстві змісту, який осягається не задрукованням по можности великої плахти паперу, тільки короткими статтями, докладно вистудіюваними практикою. Досвідчений редактор при укладанню кождого номеру памятає дві річі: 1. Хто видає його часопис (значить: з якого становища виходити), 2. для кого він друкується. Наша народня маса темніща, ніж пересічні читачі західно-европейських орґанів. І тому наш редактор не повинен наслідувати спосіб писання всякими „абстрактами", можливий для вище розвиненої публики. Взагалі у нас принялася мода, писати непопулярно. Це не неумілість, але мода: наші редактори думають, що це „добрий тон", писати неясно. Мовляв, робить глибше враження. І до того зовсім те модне. Бо нпр. у західних народів вже навіть наукові річі пишуться так ясно й зрозуміло, що може їх читати й підготований трохи простолюдин.

На такий легкий і ясний спосіб розроблювання найповажніщих тем (історичних, літературних, природописних і т. д.) служить фейлєтон, який можна помістити в однім номері. Коли він трохи довший і мусить іти в двох або й трьох номерах, тоді досвідний автор уважає на це, щоб кожда його частина становила цілість і мала окремий підтитул (оскільки це не белєтристика).

На це в українській фейлєтоністиці зовсім не звертається уваги. Тимчасом недостача ця про око формальної річі прямо вбиває нераз найліпший зміст. „Убиває" — значить: відтягає від змісту увагу читача, робить той зміст неіснуючим. Для прикладу наведу такий випадок. У „**Волі**" появився свого часу коротенький фейлєтон, один з найлучших зразків нашої фейлєтонистики, повний глибокого змісту й іскряного гумору — але під титулом „Моє інтервю . . ." Річ ясна, що цей титул надається тільки на підтитул. Він нічого не говорить про зміст того, над чим поміщений. І тому він убив той здоровий, бадьорий і дотепний зміст. Доказ: ні одна ґазета, ні краєва, ні американська, не передрукувала цього фейлетоника, хоч є ґазети, які з одного номера „**Волі**" передрукують і по кілька статтей — всякої вартости.

III.

Приходимо вкінці до найважніщих умов доброго партійного органу. Вони двоякого роду і дуже ріжняться між собою, а помимо того тісно вяжуться.

Перша група тих умов чисто псіхичної натури, друга чисто технічної.

До першої належать: неперекупність й ідейність органу та широке знання редактора. Без цих умов може істнувати й навіть розвиватися спекулятивний орган, але ніколи партійний. Бо партійні органи виховують живі сили державні й партійних а тимсамим державних діячів певного покрою — і якже вони без цих умов можуть кого небудь виховати? Для того у вироблених політично партіях вибірають редакторами найкращі одиниці. А у нас часто-густо діється навпаки: редактором роблять того, хто в партії найдужче лаеться. Наслідком того являється те, чого нема нігде в світі: з партійного органу робиться кльоака соковитої лайки, яка сиплеться буквально на всіх і вся, причім такий редактор ніколи позитивно не напише, чого він хоче — тільки лає. А над тою кльоакою пишається — партійна фірма, плямуючи партію на довгі часи, як джерело руїнництва й затроювання політичної атмосфери *)

Друга група умов чисто технічна. Тут в першій мірі належать відбитки (передруки) зі статей. Робиться їх не тільки тому, що в той спосіб дешевим коштом можна зложити гарну бібліотечку (що також має свою вартість), але передовсім тому, що тим способом укріпляється вплив партії в масах. Бо вплив газети, хоч який великий, одначе він обчислений на хвилю, а вплив брошурки, книжечки прямо не можливо оцінити. Та є ще одна, може найважніща причина, ізза якої кождий український орган повинен робити відбитки (передруки) з цікавіщих статей: як відомо, у нас редактори часто зміняються, а нові не завдають собі навіть стілько труду, щоби переглянути те, що писали їх попередники. І виходять картини для богів: в найважніщих питаннях повстають такі сорокаті мозаїки, що пікантніщих не знайдеш і в соборі св. Софії. І притім трохи не кождий з таких редакторів думає, що відкриває Америку, а не знає, що ту саму справу обговорили перед ним інші і то звичайно лучше. Цьому ненормальному станові запобігають передруки статей про важніщі питання. Вони дуже корисні для публики, а нераз ще більше корисні для — редакторів.

В таких передруках все повинна бути зазначена скількість відбитих примірників, що важне не тільки для науки бібліографії, але й для партії. Бо вказує її розвиток або й занепад її продукції. Крім того треба при кінці зазначувати літературу на ту саму тему, що дуже влекшує працю дальшим працьовникам, а чого у нас майже ніхто не робив досі.

Техніка збирання вістей з терену діяльности даної партії її органом вкорінює той орган більше, ніж найкращі статті. Для того добрий партійний орган дає часті дописі з місць, що у нас страшенно занедбано.

Вже з цього, що тут зазначено, видно, яка то складна праця — ведення партійного органу. Вона така складна, що один чоловік взагалі не в силі її добре виконати. І тому виробився добрий звичай: вести партійний орган колегіяльно. Дійсно, може нігде так, як тут, не показується правда, висказана одним з найбільших пропаґаторів людства: „Де двох або трьох вас збереться в моїм імени, там я буду між вами“ — значить: мій дух, який хоче добре. Правдивість цеї думки можна одягнути в математичну формулу: коли псіхичну вартість одного співробітника органу оцінимо цифрою 10, другого 15, третього 25, то спільний вислід їх праці дає без колеґіяльности в найлучшім разі суму тих цифр, то є: 50, а при колеґіяльнім видаванню дає в найгіршім разі цифру, яка виходить з помноження тих цифр, себто: 3.750. Чому? Бо людський ум і його зміст ніколи не єсть зовсім подібний другому — навіть у людей того самого світогляду. Коли кождий зі співробітників дістане від шефа тему без попереднього

*) Пор. всі номери кам'янецької „Боротьби,, органу соц,-дем. Галичини і Буковини“ !

спільного обговорення її (або сам вибере собі якусь тему), то він все і без виїмку обробить їх гірше, ніж обробивби її по попереднім спільнім обговоренню. Навіть найбільше многограний ум не в силі запримітити того, що може запримітити при співучасти другого. Це раз. А друге, ще важніще, те, що при не-колеґіяльнім укладанні змісту орґану мусять лучатися противенства в статтях, чого не усуне і найуважніщий шеф. А противенства полягають на тім, що взаїмно невтралізують себе. Всього того нема при колеґіяльности, а за те єсть неоціниме скріплення сил обсерваційних, оціночних і напрямкових. Хто хоче переконатися, що єсть так, а не инакше, може це легко зробити. Нехай перечитає собі уважно яку небудь статтю сам і поробить записки про думки, які та стаття викликала в нім. По якімсь часі нехай перечитає ту саму статтю спільно з двома товаришами й спільно а ними обговорить думки, які вона викличе у всіх. Тоді побачить, що крім тих думок, які сам виписав собі, прийдуть йому до голови ніби зовсім оригінальні думки, яких передтим навіть сподіватися не міг.

Одначе колеґіяльність уважаю в практиці доброю тільки під двома умовами: 1. Коли колеґія має найбільше трьох людей, бо инакше вона через балакучість доходить до неможливости: кождий хоче до кождого питання щось сказати, а в самій суті звичайно не скаже більше, як трьох перших бесідників. 2. Коли шеф має абсолютне й безумовне право рішання — значить, коли його не вільно переголосувати, тільки переконати арґументами. Бо инакше орґан не буде твором викованим, як з одного бльоку, тільки буде дуже кучерявий або й смітникуватий майже таксамо, як при механічнім редаґуванню.

Слід підчеркнути, що у нас партійні орґани часто пишуть, що їх „редаґує колеґія". Але в дійсности ніякої колеґії при них нема. А коли навіть є, то не функціонує: „Орґан редаґується сам", як казав покійний Павлик. Себто: хто що принесе або пришле, те й буде в нім.

Булоб дуже бажаним, щоби наші старші редактори оповістили свої замітки з довголітньої редакційної практики. Це надзвичайно моглоби причинитися до піднесення української партійної преси на вищий рівень.

Самовидець.

Поток-Богатир.

Зачинається пісня від старих часів,
Від того стародавнього ладу,
Коли смілі дружини північних князів
Визнавали ще Київську владу.

Зачинається пісня від славних тих днів,
Від Варягів суворих і грізних,
Від бенкетів і учт, від славетних боїв,
Від шоломів і списів залізних.

З тої нашої слави ми пісню зачали,
Хай луна над Українським Краєм.
Ми від прадідів славних билину вели,
А чим кінчиться діло, — не знаєм.

Славний Київ Столиця від дзвонів дріжить,
Княжий Двір наче вулей медяний.
Стар і молод до Княжого Замку біжить
До Майдану спішаться Кияни.

Для чого таламбаси і дзвони гудуть,
Що ті бубни і сурми віщують?
Чи Татари під стіни туруси ведуть,
Чи то Половці села руйнують?

Чи вернув із походу Світ-Сонечко Князь,
Перемігши Хозарського Хана?
Чи то дочка Красуня-Людмила знайшлась
І гуляють весілля Руслана?

Володимир то Князь свій частує народ
І міщан, і бояр, і дружину,
Щоби відали всі, що година негод
Поминула Святу Україну.

На почесних місцях славних лицарів ряд,
Там міщанство пристроїлось боком,
Там Поток-Богатир на гарненьких дівчат
Поглядає пронизливим оком.

Гості вина кружляли і ситні меди,
Ні один не затримував чарки,
А маршалки ходили туди і сюди,
Щоби десь не прийшлося до сварки.

Гой, ви гості мої! — Володимир сказав,
(Вже декотрі не вяжуть і лика),
Щоб забавити вас, — новий приказ я дав,
Щоб до танців заграла музика.

Князь лиш вусом моргнув; тут ураз залились
Сурми, кобзи, сопілки заграли,
Молоді козаки по під боки взялись,
А у старих жижки задріжали.

Тут Поток-Богатир виступа на майдан.
Стaнув, глянув, як сокіл на кури;
Сам в зелених сап'янцях, червоний жупан,
На шаблюці із золотом шнури.

Уклонився він Князю, міщанам кивнув;
По Майдану Поток похожає,
Щира-золота жменю музиці шпурнув,
Щоби знала, що лицарю грає.

А затім як ударив Поток гопака,
Як пішов викрутасом і скоком,
Наче буря знялась, наче пташка прутка,
Не помітиш напруженим оком.

То не вітер в просторі гуля степовім,
Не Дніпро на порогах шумує,

То славетний Поток перед Князем своїм
Гопака на Майдані танцює.

Со Княгинею Князь остовпілі стоять;
Хтось з міщан з переляку дав драла,
А Поток як ударить в присядку раз пять —
Вище дерева курява встала.

Вже музикам від втоми і дух завело,
Вже і гості хто пішки, хто рачки,
Повтікали, а там на майдані гуло,
Аж за Либедью крякали качки.

Вже музики без духу під тином лягли,
Князь давно попрощався з гостями,
Вже п'яниці послідні краплі дотягли,
А Поток собі садить ногами.

Возівничий на небо вже вивіз Возка,
Вже нічні запугукали птиці.
На Майдані козак оддира гопака,
Аж гуде на горі Щекавиці.

Ось на Лисую Гору вже відьма летить,
Лісовик за Дніпром галасує.
Богатирський танок не спинився й на мить:
Ніби огир турецький басує.

Аж під ранок вже втома його обняла,
Вже спіткнувся не раз і не двічі,
Заточився, упав, аж земля загула,
І заснув, як козак серед Січі.

* * *

За роками роки чередою текли,
За віками віки поминули,
На Україні нові порядки пішли,
За старе вже і думать забули.

Проминули Татари, загинув і Хан;
Переходили вороги всякі,
А Поток собі спить, розіпнувши жупан;
І хропе, аж трясуться гілляки.

Вже в руїнах Подвірря; і Замок вже зник;
Від Палацу не лишилось і скалки,
А Поток як захріп, повернувшись на бік,
Аж з Софії порвалися галки.

Довго-коротко так туманив його біс
Не узнати то, скільки б не думав;
Та зненацька комар залетів йому в ніс;
Чхнув сердега і зразу очумав.

Позіхнувши, почухавсь, довкола зирнув,
Пошукав, чим би змазати глотку;
Не знайшовши нічого, важкенько зітхнув
І до міста пішов на проходку.

Вздовж по вулиці гарній іде Богатир;
Розхристався, з розпатланим чубом.
Що за диво? Деперше був вовчий пустир,
Все бруковано кам'яним кубом.

Де з дібровою перше гулявся вітрець,
Де блукала охота княжая,
На могилі стоїть тепер мідний їздець
Булавою на північ махає.

Здивувався Поток. Що за штука така?
І довкола раз пять обернувся.
Раптом ось, під могилою, вгледів панка
І до нього чемненько звернувся.

Ти скажи мені, каже, ласкавий мій пан,
Що то там на могилі за звірі!...
Аж підскочив панок. Как ти смєєш, балван!
Іль не відіш, што я при мундірє!

Я тебє покажу, неумитий хахол,
Голодранец, Мазепа, мазніца!
Пред тобою чиновнік, черкасскій ти вол,
Ти ж австрійская відно лісіца!

Член Союза Народа Россійскаго я,
Бунтовщик ти, хахол неуклюжій...
Ну, подумав Поток, тут не буде життя
І подався до міста чим дужий.

Гульк. На розі кумедная постать стоїть,
Огрядна, наче з борошном ворок,
Синій з золотом комір на сонці горить,
А на шапці написано „40“.

Здивувався козак. Що воно за один?
Привітав його чемним привітом.
Ти скажи мені, каже, чесний міщанин,
Що то сталося з Божиїм світом?

Ось той мідний їздець, що за штука така?
Все для мене складає загадку.
Што ти, глупий хахол, удаєш простака,
Ти документи маєш в парадку?

Хто ти? Звідки ідеш, і куда держиш путь,
І показувай пачпорт, як маєш!

Да живей, а не то не успієш моргнуть,
Як в участку у нас побуваєш.

Що? не знаєш! Я бачу, зловив щупака.
Залетіла ворона у пастку.
Тут кумедний добродій узявсь до свистка,
І Поток опинився в участку.

Закрутилась йому на плечах голова,
Як знайшовся він в камері з ґратой.
Переплуталось все. Він зітхнув разів два,
Там упав і заснув як заклятий.

* * *

Скільки спав він, того не узнати ніяк.
Може й з рік, може й більш через втому,
Але з рештою виспавсь завзятий козак
І прокинувсь вже в Місті другому.

Потягнувся аж хруснув, почухався, встав
І пішов роздивитись на Місто.
Глянув в Місті людей, як на оранці ґав,
Де не сотня, то певне що з двіста.

Бачить, панна назустріч. Капелюха зняв.
Розкажи мені, панночко люба,
Що то діється тут? Чи то ворог повстав,
Чи міщане взялися за чуба?

Гайдамака, мордерца ти, пшя твоя маць!
Панна скрикнула в гніві великім.
Чи я хлопка, лайдаку, жеб мусіла знаць,
Цо ти мувіш тим пєскім єнзикем!

Тисьонц дяблув це в гарло і в бжух цєбє нуж!
Скурвий сину! . . . — А той вже не чує,
Від красуні такої пустився чим дуж
І до ринку скорійше прямує.

Глянь, на ринку зібралася купа людей
І один промовляє з помосту.
Консеквенції, каже, субвенції сей
До хосену спричиняться зросту.

Прецінь треба урґентно децізію взять
Без дебатів тіх евентуальних
Без абдукції, зглядно, ся мусимо дать
До сервіції зарядів хвальних.

Резурекції ми обсерватори суть . . .
Тут Поток запитав у сусіда,
По якому панове розмову ведуть,
Чи не хинська то буде бесіда?

Чи, Пан Доктор, недавно до Львову упав?
Так сусід здивувався порядно.
То по руську бесідник промову держав
По українських квештіях зглядно.

Як, Пан Доктор не знає українських шлів?
Я зкремпованим тим то шя чую.
Тут нарешті бесідник промову скінчив
І сусід закричав — Ґратулюю!

Ну, подумав Поток, не утне того й піп,
Хоч би знав Часослов знаменито.
Від абдукцій урґентних звалився як сніп
І на місті заснув як убитий.

* *
*

Доки тихо на Божому світі було,
Не будила Потока і муха,
Але раптом довкола як грім загуло;
Він підвівсь і потилицю чуха.

Бачить — сила людей через площу іде,
Прапорів не захопить і око,
Все довкола від співу як вулей гуде,
І цікавість взяла тут Потока.

Підійшов він і дядька одного спинив
Запитав його: Що тут за галас?
Ніхвестацію робим, щоб значить до жнив
Із війною кінчити старались.

Від Правительства, бач, об'явили приказ,
Що вже мир Австріяк заключає.
Контрибуція згодна з анексієй враз;
Хведерація ж щось не пускає.

Што ти мелеш! — сердито сусід перебив.
Хведерація фря невеліка,
Штоль не слишал, што ефтот салдат гаваріл
Тут Грушевскай всему закавика.

Віш памещіков разних на Раду сабрал,
Ваевать ані верна што ради...
Хтось тут з ближнього ґанку промову почав
Про основи Клясової Влади:

Економіка, каже, є сінтез життя;
Дісльокація ж клясів завдання;
Треба тільки змінити закон набуття,
Щоб буржуїв скінчить панування...

Трансформацій клясових настала пора
І Ерфурта вже сонце зіходить...

Ну, подумав Поток, тут не буде добра.
До „абдукцій“, здається, доходить.

Раптом новий бесідник на ґанок прибіг
І селян закликає до купи.
Ви не слухайте, каже, товариші, їх
Бо вони політичні вже трупи.

Ми тут Землю і Волю бороним весь час
Всіх землею за хвильку наділим.
Зразу ниви селянські засяють у нас,
Як гаптований золотом килим.

Всіх позбавим земельної власности прав,
Щоби знищити панську заразу...
Єто верно. — Потоку сусід тут сказав.
Значить купчу давай без одказу.

Туг ще правильно другий панич говорив,
„Получає, хто сам обробляє“,
Ось Нечипор земельку й собі захотів,
А в нього і собаки немає.

Як нема реманенту, який ти мужик...
Всіх наділим; повірте вже слову!
Хто за землю і волю, ставай на той бік!
Так бесідник закінчив промову.

Тут селяне, як бджоли, кругом загули;
Наче ліс в весняну хуртовину.
Всякий пхався скорій доступить до землі,
А Поток собі чухав чуприну.

Щось ніяк не утну я премудрість таку,
Десь не виспався я того разу.
Підмостивши жупан, простягнувсь в холодку
І захріп на всі заставки зразу.

* * *

Небагато прийшлось йому бачити снів.
Хтось неввічливо з ним обійшовся, —
По під ребра прикладом йому затопив
І при тім по московські пройшовся.

Глянув: жовнір з шаблюкою поруч стоїть,
Дві пістолі, на плечах рушниця,
За очкуром дві бомби; і ножик стирчить;
І питає. — Што будеш за птиця?

Што питаєш? — Вступився тут другий солдат,
Пасматрі ка кафтан какой масти!
Ефто явний буржуй, ґенерал, бурократ,
Враг рабоче-крестянской власти!

Тут недовго роздумувать — прав чи неправ,
Ач сховався, як ящерка в листі!
Третій діло негайно як слід розібрав,
І Поток... був розстрілян на місті...

* * *

Так бува на цім світі невдача така.
Зразу йде, ніби краще не треба.
Починаєш, як добрий козак з гопака,
А в кінці попадаєш на небо.

А мораль хто в цій байці захтів би шукать,
То б знайшов, що не варт гопака танцювать;
А коли вже задригав ногами,
То дивись — не танцюй з Москалями.

Андрій Окопенко.

Печерний предок.

(Кінець).

Ось таку, любий товаришу, сцену, цілком для моєї вдачі неприродню, довелось мені розиграти. Ви, може, гадаєте, що мені після відходу Пшесницького стало соромно мого гвалтівництва або ніяково з приводу моїх, — якби це висловитися, — ну, мовляв, трохи Брет-Гартовських засобів? Як би це ви так думали то скажу вам, що ви дуже би помилилися. Нічого подібного; навпаки, — все в душі моїй рухало, грало й бушувало від почуття задоволення. Лише десь лунала нотка прикрости, що цьому зайдисвітові вдалося вийти з цих дверей так щасливо й безкарно потім, як він смів зухвало обіймати мою Ундіну...

Трохи згодом, заспокоївши себе, я пішов до Ундіни. Бідне дівча лежало ниць на ліжку, вткнувши лице в подушку. Мабуть почалася розбиратися на ніч, не скінчила і в сльозах звернулася до загально - жіночого притулка в хвилині журби — до подушки. Біле, зовсім дитяче плічко, — таке знайоме й кохане, — так зворушливо здрігалося, вся постать, така ніжна, така струнка й тонка, своєю поставою скривдженого дитинчатка — викликала такий гострий жаль, що я забув усе, що нас було роз'єднало, нахилився над дурненькою небогою і ніжно поцілував її примхуваті запашні кучерці над білою шийкою.

Вона вся здрігнулася від мого поцілунка, з прудкістю й пружністю розбудженої змії завернулася до мене, обвила мене своїми тонкими білими рученьками (пригадуєте, ми їх називали — рученятка — лебеді!), і в мить передомною опинилася, замісць обидженої дитини, роскішна жінка, невідбійна своєю привабною, чарівною красою, грізна своєю стіхійною ярістю.

— Ти прийшов, любий, ти знов зі мною, — шепотіла вона з поблідлим лицем і з заплющеними очима...

Ну, коротко кажучи, все, що роскраяло було наше з Ундіною життя, десь тепер геть відсунулося, усе було забуто, ми помирилися

Коли вона опритомніла й остаточно заспокоїлася, я запитав її.

— Ундіно, любенька, скажи, що було з тобою там, коли я ввійшов?

Вона здрігнулась й якось знітилася.

— Залиш, коханий, не треба...

— Ні, треба, — настоював я. — Що було з тобою?

— Не знаю... — майже прошепотіла вона.

— Але скажи, подобається він тобі?

— Ой, ні. Ні.

Енергія, з якою вона протестувала, не залишала ніякого сумніву в щирости її слів.

— Але ж чому в тебе не було сили для опору. Я-ж бачив, що твоє тіло тягло тебе віддатися на його ласку.

Вона затулила лице руками й ще який час помовчала.

— Мені самій це так соромно, так прикро, і я сама себе не розумію. Він для мене бридкий, мерзкий, огидний. Але коли він дивиться мені в вічі своїми якимись нелюдськими очима, коли доторкнеться своїми якимись павуковими руками, то я нічого не можу... Любий мій, — скрикнула вона з роспукою, — любий мій, що мені робити? Він оплів мене цілком, наче спрут, і він каже, що мені тепер від нього не видертися, не вирятуватися, що я мушу їхати з ним, а я не хочу, не хочу, не хочу... Краще вмерти!...

Бідолашне дурненьке дівча!

— Слухай, Ундіно, це все — дурниці, які розчислені на твою нервність і вразливість. Візьми себе до рук, а що до нього, то будь спокійна. Я щойно заборонив йому ходить до нас. Він більше не прийде.

Я брехав їй свідомо, милий друже, — був певний, що він знов прийде обовязково, але я вірив, що я зможу відбити його замахи.

— Ні, він прийде, прийде, — твердо й упевнено відмовила Ундіна. — Він мене не залишить: він сказав мені, що я йому потрібна не тільки для нього особисто, але й для його справи?

— Він так сказав? Для якої справи?

— Не знаю, не знаю. Але знаю я, що він не відступиться від мене, я почуваю це. Я неминуче призначена йому. Але краще вмерти, ніж це!...

Я почув, що й мене якось заражує ця упевненість Ундіни. І — сором признаватися — на деяку хвильку мене охопив якийсь забобонний, якийсь містичний жах перед цею чудною й моторошною людиною.

Але потім раптом пригадався цей страшенний образ, — як моє любе малятко, з цими дорогими рученятами, з цими високими улюбленими грудьми, це все таке прекрасне тіло охоплюють так брутально, так пожадливо його руки, правдиво — якісь павукові руки...

І раптово закипіла, заклекотіла в душі така люта заздрість, якої я не тільки ніколи ще не почував, але навіть уявити собі не міг. Неначе в цій людині втілилися всі ті богатьох, до кого я по цей час ревнував, затлумляючи в собі це почуття, не даючи йому волі. Неначе тепер, коли я мав змогу віддатися цьому демонові без жадної псіхичної затримки, то раптом сконцентрувалося в однім переживанні все те, що як екстракт в згуслому виді лягало на спід душі, збіралося й скупчувалося там на протязі богатьох днів і місяців, придушене й пригнічене всілякими заборонами культурної псіхольоґії. Здавалося, ніби хтось в мить підмінив мені душу, — замісць витонченої, ускладненої псіхольоґії кабінетного вченого вклав, неначе новий препарат під міскроскоп підсунув, буйну невгамовність і невпинність печерного мешканця. І як би ви лише знали, друже дорогий, як це було ново, незвичайно... і втішно!

— Заспокойся, Ундіно, — сказав я дуже рішуче — заспокойся. Все буде гаразд, любко моя. Він не прийде, він дасть тобі спокій. А як що ні...

— А як що ні, — переспитала Ундіна, цікаво дивлячися мені в лице?

— А як що ні, то я його заб'ю.

Так сказав хтось за мене з глибини моєї душі, сказав так просто, буцім це й справді була найпростіща річ у світі. І дійсно для моєї атавистичної псіхольоґії тодішнього менту це було так просто й натурально — забити того, хто опинився поміж мною й моєю улюбленою подругою.

Ще подробиця: ця первісна псіхольоґія оказалася цілком близькою й рідною для душі моєї любки. Штучна осуга виховання, ляк прищеплених поглядів — відвалилися, зникли, наче позолота від огня, і виявилася справжня вдача, душа первісної жінки, наляканої погонею чужого самця.

— Ти забєш його? — спитала вона, і по дитячому свіженькі й гарненькі вуста її вимовили ці страшні слова цілком вільно й легко. Ні страху, ні ґидоти не було помітно, лише легенька нотка недовірря лунала в тоні її питання „Хіба ж ти посмієш“ — таке було значіння цієї нотки, котра, очевидно, адресувалася до чоловіка, якого витримка й бажання дати повну волю улюбленій жінці в хо-

ванках її душі класувалися як млявость, нерішучість і безсилля. Такі жінки, любий друже! Зрештою, ви й самі знаєте їх не гірше за мене.

— Так, любко, — заб'ю, — сказав я і сам здивувався, як таки нігде, ні в якому куточку моєї душі не відгукнулося ні одної протестуючої мислі, ні одної з тих моральних засад про недозвіл збавляти чужого віку, які так ретельно й уперто уштамповувалися цілими рядами поколінь в душах моїх предків. Задовольнений заворушився, почулося мені, десь в середині Печерний Предок, і гадаю, це він ще раз за мене повторив:

— Заспокойся, люба красуню, я його заб'ю.

Ундіна, легенько скрикнувши, з несказаним якимсь захопленням і з таким бурним натиском кинулась обіймати мене, що я зовсім був знесамовитів. Ви мені вибачите, мій любий, коли я дозволю собі зазначити, що це була трохи не найшаленіща ніч, яку я зазнав у свойому житті...

9.

Настав ранок. Ясне гаряче сонце, буйно проблищаючися через завісу густо-лосесьового кольору, хижо якось, наче крівавим відблиском, освічувало ясно-дитяче, а разом таке грішне личко Ундіни.

— Ну що же, — як кров, то най буде кров, — майнуло у мене в голові. Ти сам вибрав свій жереб, наважуючись на моє дитиня, на моє щастя. Напевно чимало крови попролляв і ти, тепер прийшла твоя черга.

„А як що буде його перемога?“ — майнуло було на хвилочку десь дуже глибоко в душі, але тільки на одну коротюсеньку хвильку, бо в туж мить хтось инший — рішучий, могутній, самовпевнений так бадьоро, — так зневажливо засміявся з цієї думки, і з усіх кутків душі залунала йому така смілива, така бадьора відозва, що ця нотка потопла в мент, розпустилася, згинула на тлі тої гордої віри в свою безумовну перемогу і того палкого жадання скорше дочекатися боротьби, якими була вщерть переповнена моя душа.

* * *

Усе розигралося у цей же день. Пшесницький оказався дійсно такою саме людиною, якою він себе малював, і якою й я собі його уявляв. Побачивши, що його карти розкриті, він сам поклав собі грати явно, не криючися. І чудова була та легкість, вільність і непримушеність, з якою він розгощувався й орудував тут — у великому місті — цілком так, неначе справа відбувалася в яких небудь джунглях, або понад лагуною якогось запропалого коральового острова.

Я чекав його цілий день. Чекала, видко було, й Ундіна. Сьогодня вона знов була неспокійна й полохлива. Я їй нічого не казав, тільки попрохав сісти у мене в кабінеті побіля стола, де я працював. Мій спокійний вигляд, здавалося, на де який час впливав на неї, але потім раптом, щось пригадавши, вона знов починала хвилюватися. Я вдавав, ніби то нічого не помічаю.

Надійшов вечір. Мене закликали до телєфона — з лябораторії. Лопнула водопроводна труба; вода жбухнула струменем; в кімнатах цілий потоп; колекції й апарати в небезпеці...

Очевидно, я помчався.

Ундіна тільки з докором подивилася на мене, але мені було в цей мент не до того: я лише похапцем пообіцяв їй повернутися негайно.

Прискакав до лябораторії. Все тихомирно; двері замкнені; сторожа, звичайно, ніде знайти не можна. Спитався в сусід про трубу, — ніхто нічого не відає, нічого подібного не чули.

Що таке?

Пшесницький! — раптом, наче блискавка осяяла.

Без сумніву, це він. Знаменито! Ну, добре ж.

Помчався я до дому на осліп, весь тремтячи й палаючи.

Приїхав, вломився достотно в помешкання й, не роздягаючися, влав до кабінету, — нікого. В покоях Ундіни — нікого. Позвонив покоївку.

— Де пані?

— Тільки щойно вийшли.

— Сама?

— Ні, зайшли по них пан Пшесницький.

Ось що. Яке нещастя! Де шукати?

— Не чули, куди збіралися йти?

— Ні не чула. Нічого не казали.

Вийшов з дому. Куди податися? Де шукати? Де мешкає Пшесницький? Яка шкода, що не відомо, де мешкає Пшесницький. Деж тепер шукати.

Не думайте, однак, дорогий друже, що я був у роспуці, пав серцем або щось подібне. Ані кріхти. Душа була повна лише одним — лютою, я р о ю, неситою жадобою розшукати його і... що далі, якось не уявлялося з виразністю. Це, мовляв, технична деталь, яка зясується своєчасно. А тим часом мозок працював з неспогаданою, якоюсь стихійною напруженістю. Вся псіхична енерґія сконцентрувалась на однім. Неначе весь світ зник цілковито, залишився лише той куточок, де зараз перебував Пшесницький, і все, що досі на світі робилось, вся ця енерґія з усіх кінців попрямувала до мене і сконцентрувалася на розвязанні мойого завдання.

Де шукати? Де шукать його?

І раптом, — неначе вистрибнула звідкись згадка, уривок розмови, мимохідь кинуте слово:

„Я, прошу я вас, єсьм рабом звички: з бозна колишніх часів призвичаївся до цього пансіону і завжди там росташовуюся."

— А голубчику! Тепер ти мій!

Двері були замкнені, звичайно, але чи були вони дуже старі, неміцні, або вже я занадто натужно попхнув їх, не знаю. Памятаю лише, що в мент я опинився в кімнаті.

Ундіна, бідна моя Ундіна! Ще би трохи, й булоби запізно. Все навкруги свідчило про люту боротьбу, але вже сили вичерпалися, і ще трохи, то булоб запізно.

Пшесницький, несамовитий схопився й кинувся до мене. В його руці блиснув к и н д ж а л. Виразно запамятався мені цей пруткий яскравий блиск, неначе раптовий вишкір хижих клеваків.

Я стояв голіруч. Але вмить у мене в руці опинився стілець, наче сам собою — без моєї участи, оперіщив по голові Пшесницького. В той же мент він, якось скорчившись, перегнувшися в один бік, гепнувся на підлогу.

Я нахилився, взяв живець — бється! Хвала Богові, — не таку легку смерть він заслугував!

Раптом пригадалося, що тут же Ундіна. Підійшов до неі. Б і д о л а ш н а лежала, вся р о з ш м а т о в а н а, знеможена, з широко розплющеними очима.

Побачивши мене, хотіла щось сказати, заворушила губами, але не відразу змогла вимовити. Заледви прошепотіла по волі:

— Любий, це ти... нарешті... Не сердься... я пручалася... цей раз... Але, він...

Потім, видко, пригадала виразніще все страхіття, заридала, заколотилася, зихлипуючися сльозами, повторяла:

— Який жах! Гидота! Павук, спрут страшелезний, бридкий. Я казала, він прийде, він не дасть мені спокою. Щож робить!...

Жалко мені було її нетерплюче, але не було часу, треба було скінчити діло. Я сказав твердо й владно.

— Перестань, Ундіно. Опануй собою. Упорядкуй своє убрання й рушай до дому, чекай мене там, а я ще тут маю діло.

Тим часом вона помітила простяглого на підлозі Пшесницького. Коли б ви тільки могли побачить, друже дорогий, цей вираз дикої й лютої радости на цьому дитячому гарнесенькому личку.

— Ні, Ундіно, він ще жиє. Йди до дому й чекай мене.

10.

Коли вона пішла, я дбайливо переклав Пшесницького на ліжко й почав подавати йому потрібну медичну допомогу так старанно, як не моглаби робить, мабуть, найблищча йому р о д и н а.

Міцний був у цього пройдисвіта організм, — досить скоро він опритомнів, заворушився, розплющив очі. Не відразу втямив він обстанову. Декілька ментів дивився пильно на мене, потім спробував схопитися. Це йому не вдалося, — я кріпко притиснув його до ліжка.

Переконавшися, що змагатися зі мною безцільно, він заспокоївся й почав розмовляти своїм звичайним безжурним і насмішкуватим тоном.

— Так ось, значить, як воно зробилося.

— Так саме. — ствердив я.

Цікаво, що моя лють раптом угамувалася й відступила місце зимній і злісній рішучости. Якусь дивну втіху почував я в тім, щоби на насмішкуватий тон відповідати й собі в той само спосіб.

— Одначе, пане професоре, з вас і силач! Та й взагалі ви знаменито це все виконали.

— Тішуся вашою атестацією.

— Я вже не кажу про те, як ви мене по голові ошарашили... До речі, чим це? Стільцем, здається? Спритно... Але той спосіб, у який ви мене зараз пригвоздили, це теж номер. Щось пригадує японський Джіу-Джіцу, справді? А між иншим цікаво, скільки часу гадаєте ви тримати мене таким чином на ліжковім режимі?

— До того часу, поки ви очуняєте цілком, а тим часом ми порозуміємося в дальшій справі.

— Дуже-дуже зворушений вашою дбайливістю й віддаю належне вашій пробачливости. Прецінь, мушу сказать, що я на вашому місці зробив би инакше.

— А саме?

— На примір, я б не став наслідувати Самаритянина з Нового Завіту, а попросту без хороводів пристукнув би остаточно свого супротивця, поки він лежав ще безпритомний увесь в моїй владі.

— А чому це, власне?

— А тому, вперше, що такі люде, як я не дарують, коли в їх з під носа вихоплюють добич...

— А в друге?

— А в друге, — як що вони не мають звичаю дарувать, то шанси їх супротивців на довгий вік прутко наближаються до нуля. Нарешті, в трете, тому що з такими людьми змагатися річ не дуже легка, як ви вже й самі змогли упевнитися. Коротко кажучи, пане професоре, я уважаю, що ви зробили фатальну помилку.

— Можливо. Але я мав на це теж свої мотиви, які можу зараз вам викласти, як що ви хочете.

— Слухаю вас. Але чи не буде вам зручніще говорить, звільнивши мене від цього натиска?

— Ні, дякую, не турбуйтеся. Я хотів сказать, що між вами, перепрошую за термінологію — авантюристами й нами простими житцями існтує, природно, величезна ріжниця.

— А саме?

— Ну, наприклад у тім, що для вас позбавить людину життя є такою же майже дурницею, як скажемо, відкинуть гилячку, яка валяється на вашій дорозі. А для нас це річ цілком инакша.

— А, ось що! З в а г и не вистарчило, значить, пане професоре? Тим гірше для вас. Я вас попереджував і ще раз повторюю, що раз наміченої цілі я не зречуся, а хто буде мені на перешкоді, того я зітру з лиця землі. Пустіть мене, н а к і н е ц ь!

Він знов почав видиратися. Хмарна лють звіря, який зустрівсь з опором, знов забурлила в мені. Виринуло жадання ламати, мняти, душити це ненависне простягле підо мною тіло. Однак ще треба було перемогти себе. Я люто зашипів.

— Лежіть спокійно, кажу вам. А ні, то знівечу й скалічу вас.

Він злісно стиснув зуби й стих. Деякий час ми обидва мовчали. Далі я став продовжувати спокійніше.

— Ви помилилися. Коли я говорив про нас горожан, я не то мав на увазі, що у нас бракує зваги. Ходе тут уже про тих, у кого пійти на таке зваги вже вистарчило. Отже, позаяк для них забити ненависну людину є справою нещоденною, то вони й ставляться до неї поважно й розмірковано. На цей крок, звичайно, посувають їх почуття занадто сильні, щоби вони згодилися знищити свого ворога навманя, як не прийдеться.

— Ах, ось що? Цікаво, — цілком, здається, щиро сказав Пшесницький. — Так би мовити своєрідне гурманство?

— Коли хочете. Ось тому я й не хотів забивати вас тоді, коли ви були безпритомні й занадто легко перейшлиби були крізь границю життя й смерти. Ні, я мушу бачити, як ви будете мордуватися, мучитися физично й катуватися почуттям неминучого приближення смерти...

— Ну, справді ж, пане професоре, ви мені все більш і більш до вподоби припадаєте. Я навіть охоче згожуся подарувати вам усе й залишити вас безкарним, з умовою, звичайно, що ви не будете ставати мені на перешкоді що до моїх намірів відносно красної пані Ундіни.

Знов закипіло в мене у середині, але я знов затушив вибух. Сказав гостро:

— Не кажіть дурниць. Ви маєте вмерти, я рішив це. Ви даєте мені слово чесне, що підете зі мною в певне місце і там ми будемо битися доти, поки один не залишиться мертвим.

— А як що я зараз попросту покличу на допомогу?

— Перше, ви цього не зробите, бо така защита не в дусі людей в вашого ґатунку. А друге, коли б ви це й зробили були, то я мусів би вже зректися свойого пляна in toto і попросту пристрелити вас. Маузер у мене в кишені. Той самий, памятаєте?

— Гм... Ну, припустім, що я дав слово й одурив?

— Не думаю. Це би значило, що людина такого сорту, як ви, злякалася перед якимсь „мешканцем учених кабінетів". А нарешті, при мені залишається й на цей випадок мій останній арґумент — все той же Маузер.

— Так, пане професоре, і псіхольоґія ваша і льоґіка бездоганні. Я, звичайно, згожуюся і даю слово. Але питання техники: на чім битися? Звідки дістати так нагально секундантів?

— Які там секунданти! Ми хочемо забить одне одного, причім тут формалистика? Улаштувати треба лише так, щоби проти того, хто вціліє, не було доказів.

— Браво, пане професоре! Я починаю все з більшою пошаною ставитися до вашої колеґії. Ну, а рід зброї?

— Та чи не все одно? Аби не огнепальну, бо вона занадто шумка. Візьмемо хоча ту пару ножів, котрі я бачу тут у вас, чи кінджалів якихсь.

— Браво, ще раз браво! А де це буде?

— Знаєте ви Звірячий Остров?

— А як же. Місце дійсно відлюдне. Коли ж там сходитися?

— Ну, очевидно, що зараз. Ніч досить ясна.

— Чому ви так квапитися? Чи не відкласти би краще до ранка.

— Ні, ви не маєте навіть зайвих чверть години залишитися в живих після всього, що зробили.

— Гм... Не сподівався я, щоби кабинетні люди так уміли ненавидіти. Дозвольте ще одно питання. Невжеж ви справді так по африканські ревнючі? Ну не сердьтеся, але ж я ніколи не міг цього подумати, дивлячися на ваше... ну, скажемо, благодушне відношення до поведінки вашої дружини.

— Коли ви посмієте ще говорити про Ундіну, я в самий лютий спосіб знівечу вас. Не смійте.

Мушу коритися. Але всеж таки, чому саме мені довелося мати честь відповідати за всю колеґію жиґунів, які так рясно оточують чарівну пані Ундіну?

II.

Поїхали ми з ним на Остров.

Те що скоїлося там, на другий день здавалося мені якоюсь марою Не вірилося мені, коли я другого дня прокинувся в ранці — против свого зви-

чаю в пізню годину, і коли в згадці повстали всі подробиці цього пекельного образу, не вірилося, що це я діяв там — на боротьбі, на площі по над просторим мулким водозбором, з його гранітними високими сторчовими берегами і з його страшним і мерзеним населенням.

Я не міг сам собі повірити, що це я — мирний житець, спокійний зимний книгожер і ляборатoрний дослідник, що це я був тим, хто віддався очима в скаламучені хвилі водозбору, вслухувався з насолодою й захопленням у таке, що взагалі не під силу слухати й бачити спокійно навіть людині з залізними нервами.

Та й справді, — чи я це був? а не предковічний мій пращур, чарами атавизма в димному чаду ревнощів викликаний, щоби помститися за обиду свого нащадка, якого заборонами й умовностями культури вишколено й вимуштровано майже до неймовірних градусів байдужого непротивлення.

От і зявився з якихось потайників душі цей Печерний Предок, відіпхнув владно й зневажено свого вимуштрованого правнука і став на його місце, могутній своєю справжньою доісторичною ненавистю, повний звірячої сили, промітний і прохірний, непреступний для тих верствувань моральних, які лише багато тисяч років після його істнування зявилися в обході людськости під назвами жалю, гуманности, милосердія.

І, очевидно, напівдикий Пшесницький, при всій його силі, досвідчености й спритности, спіткнувшися з цим попередником людини, не міг не сказатися слабою, безсилою, безпорадною дитиною... Це я знав ще з гори, почував несвідомо ще з того саме мента, коли викликаний Ундіною — без її відома — мій Печерний Предок вперше заворушився в глибинах моєї істоти. Тому я й був так упевненим в прийдешній загибелі пана Сервація, що аж ні жадної хвилини не думав про можливість небезпеки для мене...

Приємно й тяжко мені, дорогий пане докторе, знов викликати в згадці подробиці того, що скоїлося тоді на Острові. Але ви хочете знать, як усе розвязалося: оповідаю вам коротко.

Ви добре знаєте цей Острів, де майже на повній волі, в умовах рідних і природних для них обставин жиє ріжноманітне звірря. Скілько разів ми з вами побували там, роздивляючися на ведмедів, які нехапливо копошаться в своїх печерах, на байдуже блукаючих долі в глибокім проваллі тигрів, які давно вже переконалися в неможливості стрібнуть так високо, щоби втекти зі своєї неволі. Памятаєте ви цей водозбір, це закругле озеро, яке глибоко на долині лежить в рямці вертикальних, стрімких, неприязних скель? Пригадуєте бридких кошмарних плазунів, котрі кишіли в цім озері? Ну, то на берег цього озера я й привів Пшесницького.

— Послухайте, — сказав я йому: ми будемо битися з вами, поки вистарчить сили. Переможеного буде скинуто в це озеро, і ніхто ніколи не дізнається, що з ним сталося.

— Ну, припустимо, труп можуть знайти.

— Трупа не знайдуть. Дивіться.

Я підняв камінь і кинув його в тиху гладину озера, яка сонно відзеркалювала в собі ясну ніч, тмяні зірки, молодий місяць. Здрігнулося зеркало тихих вод, затремтіло в дрібних хвилях срібло, забурлило, зашумувало озеро. З води повистромлялися тупо-люті морди, клацаючи страховитими щелепами, звивалися серед шумких шумливих хвиль могутним панцерем одягнені хвости потворні лапи мигалися де не де серед скаламучених вод. Тиха, мелянхолично-задумана ніч залунала, зашуміла, загула від метальового ляска й стукотіння раптом загрюкнутих хав, від хлюпання, плюскання, порскання, туркоту й шарудіння стикаючихся тіл страшних і мерзених потвор.

Пшесьницький мимохіть уступив навад з глухим вигуком жаху і гидливости, Я засміявся.

— Що же ви? Невже злякалися? Ви бажали секундантів, — ось вам вони.

— Ви чорт, а не людина, — промурмотів він.

Ми почали битись. Він був і сильним і ловким, і напевно більш від мене досвідченим що до володіння зброєю, — хоча пригадуєте, друже, наші з вами фехтар-

ські розваги? Але всі ці його плюси знищувалися тим, що раптом прокинулося у мене й випірнуло звідкись з далеких хованок моєї душі.

Не знаю, як булоби, як би бій тягся був довше, але посунутий якоюсь підпритомною звірячою хитрістю, я постарався прохірно вдарить його лезем по руці біля запястка. Це вдалося: перехвачені сухожилля випустили ніж, і Пшесницький опинився в моїй владі...

Як би бачили ви, друже дорогий, цей жах, цей нестерпний страх, намальований на його лиці, коли він, учепившися одною рукою за висувок скелі висів над озером, котре все цілком кипіло від страховиш, які, поспішаючи, плинули під блідим непевним світлом сумного місяця до нашого берега. Як він молив мене, благав, заприсягав, зарікався залишити нас з Ундіною — навіки в спокою... А я... ні, цього не можна не тільки говорить, але навіть пригадувать! Та й не я це зробив, а той Печерний Пращур, який в цю ясну місячну ніч схилявся над озером і жадливо впивався, вбірав у себе всею своєю істотою невтерпне жахливий образ лютого розшматовування людини хижими пащами пекельних гадів...

Це він кричав нещасникові, який гинув в страшелезних муках, це він пригадував йому його зухвалі діяння, на котрі той наважився відносно Ундіни цими розтятими руками, цим роздертим по шматках тілом...

За кілька хвиль усе було скінчено...

Блиснули при мрячному світлі місяця леза кинджалів, які полинули в озеро й хапко були підхоплені челюстьми ненажерливих чудерств, майнула закрівавлена хустка й кашкет Пшесницького, — і ніякого знаку того страхіття, що було скоїлося тут щойно, не залишилося на тихих скелях під тихим місяцем.

Спокійно пійшов поворотним шляхом той, хто з середини керував моїми вчинками в цей вечір, і радість перемоги над ворогом, буйну доісторичної доби радість, — запалив він в моїй до тих днів смирній і зрівноваженій душі.

Він був зі мною, коли я твердою й напруженою ходою йшов по блискучих і киплячих нічним життям вулицях. Він увійшов разом зі мною у мій дім, у покій Ундіни, яка не спала, чекаючи на мене в смертельному неспокою. Він сказав їй, що її обидника вже немає серед живих, коли мила хупава постать кинулася мені на шию. Він — той, хто научив мене перед тим ненавидіти, як ненавиділи в його давні предісторичні часи, він же тепер научив мене й любити цією дикою, лютою, яркою любовю, остільки не схожою на те тепленьке, лагідненьке почування, котре ми — його праправнуки — наївно й блюзьнірські іменуємо любов'ю.

Він був з нами — зі мною і з Ундіною всю ту дико-привабну, лютохорошу ніч, і тільки коли тверезе, буденне, сіро-бузкове проміння досвітка зблїднило наші обличча, передсхідний легенький вітерець через відчинені вікна схолодив втомно палючі тіла, лише тоді він пійшов, зник десь в невідомих хованках моєї душі, поважно кинувши нам головою й мудро посміхаючись.

В. О'Коннор-Вілінська.

З'єдинаймось в допомозі.

(з Вольтера).

За наш біжучий вік турбот і всяких лих
Братерство й спочуття хай об'єднають всіх,
Бо ми одна сім'я, одного Бога діти,
У купі легче нам тягарь свій волочити,
Нас ворог обсіда щочасно відусюди,
Той вік, що так кленуть і так цінують люде.
І тільки часом десь якась маленька втіха

Дає забути нам на мить жалі і лиха,
Але вона зника, як хмари на весні,
І знову нас гризуть турботи навісні,
У серці нашому горять палкі бажання.
Іх, як морозом цвіт, пригнічують страждання,
Ніхто ще не прожив без сліз свого життя,
І тільки в дружньому суспільстві товаристві
Ми маємо на час щасливе забуття.„

В. Р.

Пильний наймит.

(Оповідання матроса.)

Вийшов на палубу, питаю:

— Куди, товаришу комісаре, їдете? На гулянку, чи по службовим справам?

— Тепер не час на гулянки . . . каже — їду Поморів хрестить! . . .

Під вечір приїхали у містечко. Поморів зібралася страшенна сила. Всі бородаті, кремезні, здоровенні, як мориси.

Стоять похнюпились. Комісар спочатку жваво почав:

— Здорові були, товариші!

Але ніхто не відповів. Тільки в останніх рядах хтось „матом накрив“. Так ясно, як відрубав. Комісар не змішався, поклав руку на пістоля, вуса розгладив і став промову казати.

Почав з буржуїв, а кінчив наказом:

— Ідьте у море, діставайте рибу — инакше всіх на чорну дошку . . . — кінчив говорити і прохає відповідь дати.

— Якої тобі, сучому синові, відповіді треба? — вийшов з натовпу старий дід років під 80. По обидва боки стоять кремезні сиві дядьки — сини, а позаду всі инші.

— Геть іди, звідки приїхав, каторжна твоя морда! Весь наш сказ тобі такий: ні в море не підемо, ні рибячого хвоста вам, христопродавцям, не дамо. Не хочемо ми вас! Чуєш ти, наймите каторжний! Перекажи своїм панам, що Помори помруть, а не піддадуться вашій сучій владі. Давай нам наше народнє право, давай нам волю, хліба, солі, одежі. Давай зараз! Нема чого брехати та обдурювати хрещених, що все це готово, тільки хтось заважає дати. Це брехня! Вам і дати народові нема чого і увільнити його ви боїтеся. Так і перекажи, що нам цієї влади не треба. Коли займете — човни порубаємо, сіті пірвемо і підемо! А тобі тут нема чого робити — відчалюй від нашого берега!

Повернувся тай подався. За ним уся громада. Лишився один комісар на березі. Я підійшов до нього, питаю:

— Ночувати будете, товаришу?

— Ні, прийдеться по кулемети їхати, — каже.

Сіли і поплили вдовж берега.

Шарль Рівє.

Останній Романов.

(Переклад з франц. 101 видання — Мод. Левицького.)

VIII.

Політика „заспокоєння". — Столипін. — „Чорна сотня". — Утиски. — Націоналізм. — Потурання Коковцева. — Реакція сама себе обвинувачує. — Ера послабшання. — Горемикін. — Штюрмер, Протопопов і ера божевілля.

Гнітити поступові шари громадянства, держати народ у темноті і знущатися над національними почуттями инородців — така була урядова політика в Росії. Маклаков дбав тільки про поліцію. В одному інтервю, яке він нам дав у той час, — ця розмова зробила велику сенсацію в Росії, — він висловлювався виключно за централізацію і зміцнення влади через добру організацію поліції, яка повинна бути правою рукою уряду. Польське і жидівське питання не істнувало для нього; про инші національности нема що й казати; їх він уважав, як сам висловився, за „елементи безладдя".

І реакція росла, все більше й більше набіраючись сили. Поляки були позбавлені навіть найскупіших обіцянок Столипіна. Їм одмовили навіть у такій дрібниці, як мійське самоврядування. Російський уряд навіть виключив з „Королівства" польського Холмщину, об'явивши її русською і православною.*)

Для Жидів міністр народньої освіти Кассо завів процентову норму у всіх школах. Процес Бейліса, бідного Жида, обвинуваченого в убивстві христ'янського хлопчика для того, щоб добути христ'янської крови для жидівської паски, навмисне роздувався стараннями наймитів найреакційнішого з міністрів Щегловитова, щоб посіяти в народі ще більшу ворожнечу до Жидів.

Фінляндську конституцію урізували, де тільки могли, і фінський народ безпомічно дивився, як його тальманів вигонили без усякого права з отчизни.

Пресу гнітили так, як ніколи того не бувало. Протягом 1913 року на редакторів і видавців було наложено 364 кари. Зникли останні сліди полехкостей, даних р. 1905. Одно слово: конституцію всякими ц817ркулярами і наказами покалічили і скоротили так, що стало жити ще тяжче й гірше, ніж було перед нею.

Маклакови, Щегловитови і Кассо повернули Росію назад до найгірших часів реакції царювання Олександра III.

Але з цього часу починається упадок престіжу самодержавної влади. Столипін був останній з сильних, а Коковцев — останній з розумних представників цього ладу. Після них настали ляльки, маріонетки, якими керували з Царського Села; то були справжні царські лакеї. і мабуть лиха доля царізму вибрала власне їх, щоби прискорити упадок самодержавія. Царь волів покірливих лакеїв, ніж людей з державним розумом, які могли-б виявляти йому свої погляди і свою волю. Він волів хамські душі Маклакова і Штюрмера, ніж сильну і вперту вдачу Столипіна, пророцтва Вітте, або висловлені з пошаною докори Коковцева. Ті нові люде, не дбаючи ані трошки про інтереси держави і добро народнє, прислухалися уважно до кожного слова свого пана і старалися догодити всім його бажанням, навіть примхам, не задумуючись ні на хвилину, які з цього можуть виникнути наслідки.

Починалася ера слабости влади, а за нею наближалася ера божевілля.

* * *

*) Хоч населення її в більшості складається з Українців уніятської віри, то-б то ні по національності ні по вірі не належних ні до Поляків, ні до Росіян. Перекл.

Після одставки Коковцева, що сталася через його незгоду з Думою, було запрошено Горемикіна, „ту стару шубу, про яку згадали тоді, як стало холодно“, — як він сам про себе казав. При ньому фактично вже не було ніякої внутрішньої політики.

Країну вже до такої міри „заспокоїли“, що вона вже почала бунтувати. До цього в однаковій мірі послужило й потурання Коковцева, що давав своїм міністрам робити, що кому хотілося, і крута політика його попередника Столипіна.

Горемикін, 76-літний дід, ледачої вдачі, старий чиновник з іще старішими поглядами, дивився на мужика, як на кріпака, яким він бачив його за молодих літ своїх. До врядування він був зовсім нездатний. На нього покладали надію, що він своїми старечими тремтячими руками відбудує те, що завалилося, підлатає драннтиве лахміття старого ладу і полагодить стосунки з Думою, що була дуже обурена необачними словами Коковцева. Це завдання було йому не по силі і не могло погодитися з його поглядами на необмежене самодержавіє, з якими він занадто зрісся за свій довгий вік служби при повному самодержавії попередніх царів.

Не можна було отже сподіватися від його такої величезної, ґеніяльної праці, бо навіть велетень і ґеній ледви чи могли-б уже, після всього пережитого, відродити колишнє самодержавіє і пошану до нього в народі та громадянстві. Це було по-над сили його, по-над зд бности.

Громадянство вже отверто поставилося вороже до бюрократії й самодержавія, а великі події світової війни тяжким молотом били їх і валили далі: військові події йшли все ще гірше й гірше і всі бачили, що до такого нещастя й ганьби довело Росію не що инше, як те-ж таки самодержавія і його бюрократія: скрізь непідготовленість, безладдя, підкупи, хабарі, крадіж і зрада, а царь і бюрократія всі сили й засоби вживають на боротьбу не з ворогом зовнішнім, а зо своїм власним народом.

* * *

Щоб урятувати Росію при такій скруті, треба було людей великого розуму, чесних і щирих патріотів. Такі люде були серед інтелігенції, у земствах, у Думі, — але самодержавіє не хотіло їх: йому потрібні були лакеї. Горемикін не пішов проти цеї течії і не прислухався до гнівного ремства і справедливих нарікань народніх.

Микола II власними руками підкопував далі свою руїну: він усунув негодящого, а взяв на його місце шкодливого. Горемикін пішов в одставку, на його місце поставили Штюрмера, чиновника з брудними руками, з продажною совістю, для якого не істнувала ні Росія, ні голос громадянства, ні народ: він тільки, як лакей, годив цареві й цариці і слухав Распутіна, як пророка. Що могла, справді, робити та „банда“, — як їх назвав Сазонов, — що захопила владу у свої руки, та банда темних авантюрнстів під приводом сібірського конокрада? Обстоювати свої власні вигоди, свої прибутки й привилеї; це так їх засліпило, що вони не бачили вже не тільки неминучого упадку Росії, але навіть агонії того самодержавія, яким вони самі держалися.

Столипін і Вітте покладали добробут і щастя Росії в самодержавії та сильній владі. Вони тяжко помилились, але все-ж таки хоч думали, що роблять добро державі. Ця-ж остання „банда“ ні про що инше, крім своїх власних вигод і прибутків, не думала і вперед навіть не дивилась: аби, мовляли, день до вечора. У тій божевільній вакханалії їх не спиняв ні сором, — бо його вони не мали, — ні всесвітній скандал для самодержавія, — бо про нього вони не дбали, не бачучи в тому засліпленні, що ведуть до загину той орґанізм, на якому самі сидять паразітами, з гнійними болячками.

Самодержавіє, що не з'уміло у свій час опертися на могутній дуб народнього довір'я, тепер падаючи стрімголов у бездонне провалля, хапалося безпомітно за будяки і бур'яни, за купки гною, кізяків...

Всякий дбав тільки про себе. Де-хто ще мав надію на міністра внутрішніх справ Хвостова у кабінеті Штюрмера; хоч був він крайній правий і реакціонер, але думали, що він справді, хоч і по свойому, любить Росію. Але й цей не відрізнявся нічим од инших посіпак із „банди“ останніх бюрократів.

Він змагався не з усім божевільним ладом, а з поодинокими людьми. Коли Бурцев, щиро бажаючи служити Росії своїм довгим досвідом у боротьбі з провокацією і охранкою, покинув спокійний захист у Парижі і своєю охотою вернувся у Петроград, пропонуючи свої послуги і працю Хвостову, — той не спромігся ні на що краще, як арештувати Бурцева. А охранка робила далі своє діло; в найгіршому роспалі війни вона проникла і в армію під назвою контр-розвідки і там вистежувала „непевних" людей: не шпигів німецьких, а тих щирих патріотів і народолюбців, що були ворогами самовладної бюрократії, а своєї крови не жаліли в обороні отчизни.

Всякий дбав тільки про себе. Міністри, придворні, вищі урядовці, запобігаючи ласки Распутіна, що став головним двигуном державної машини, забувши сором і честь, сіяли грішми, яких тоді скрізь було багато, торгували отчизною, безсоромно віддавали Распутінові своїх жінок і дочок, аби з'єднати собі його прихильність. Воскресли давні огнища роспусти — Содом, Вавилон, — а війна підточувала гнилі основи того царства роспусти і невмолимо прискорювала його упадок.

В хуртовині того божевілля, цього справжнього садізму провокації, агенти якої вважали себе недоторкальними, а самі завзято гнобили і толочили ногами ввесь народ, виділилась постать Штюрмера.

Коли-б на війні перемогла російська армія, дарма що бюрократія і адмістрація зробили все, щоб та перемога стала неможлива, то виникав страх, чи не стане та армія на оборону народу, чи не змете вона тих недбалих і невдалих, тих злочинців, що посилали її на смерть без зброї, мало не з голими руками і навіть потім, побачивши свою помилку, нічого не зробили, щоб полагодити справу, покрити свої гріхи й помилки? А ввесь народ, обурений таким злочинством, чи не повстане на своїх гнобителів, що, доскочивши влади, вживали її тільки на лихо народові і на погибель армії?

Штюрмер був певний, що цього не буде.

Ввесь народ знав, або, принаймні, почував у глибині душі, що Росія жде тільки кінця війни з зовнішнім ворогом, щоб здобути собі добром чи примусом ту волю, якої ніяк не хотів дати їй сліпий цар. Отже одно тільки почуття й ворушилося в душах тих самовладних бюрократів: „не дай Боже перемоги над Німцями!"

Велика революція сталася в думках російського громадянства. Ми її описали у статті, надрукованій у швейцарській газеті „Le Génèvois", бо французська цензура не хотіла пропустити того, що правдиво описувало становище й події за темними лаштунками російської політики.

Ось ця стаття:

„Перед великою війною ходив у передових шарах російського громадянства такий афорізм, мало зрозумілий европейським союзникам: „Переможна і щаслива війна затягнула-б не менше, як на сто літ, реакцію в Росії." Ми пригадуємо собі розмову з одною особою, дуже відомою в Петрограді, незадовго до великої світової війни.

— „Ми любимо Францію за її ідеалізм, якого, на жаль, так мало є у уряду, коли він міркує про наші справи. Як-би почалася війна за якісь Мароккські піски, наприклад, то ми, взявши рушниці в руки, в сам-перед подбали-б, щоб довершити ту роботу, яку не докінчили року 1905."

Цей афорізм і ця розмова показують виразно думки ліберальних елементів у Росії. Для добра народу не можна було бажати перемоги генералам того царя, що дбав тільки про зміцнення свого самодержавія, на яке впали перші удари ще у початку війни з Японією. У таборі лівих боялися перемоги Росії.

Війна була оголошена Росії. Причиною або приводом її стала справа, що була ближче серцеві Росіян, ніж франко-німецькі суперечки в Африці. Справа йшла про балканських Славян, про тих „братушків", яких знає мало не всякий селянин у Росії. Тому-то вона була популярна в широких народніх масах. Більше того: до неї прихильно поставилися й люде лівих напрямків, ті, що перед війною бажали тільки зовнішнього конфлікту, щоб полагодити внутрішні злидні, покладаючи єдину надію визволення з самодержавного ярма в поразці

царської армії. Вони раді були війні і ось чому: Німеччина завжди була для російських лібералів сінонімом реакції. Вона вмішувалась у внутрішню політику Росії, щоб удержати російський уряд од полехкостей, коли він готовий був дати їх під страхом і погрозою революції. Хоч російська інтелігенція й була вихована на німецькій науці і фільософії, але славянська натура її не мирилася з методичною, тяжкою і гнітючою німецькою політикою; пізніше варварські злочини Німців у Лювені просто таки обурювали поступових Росіян, по натурі своїй мирних, людяних, прихильників Толстого.

Поруч із цею другорядною і зовнішньою, сказать-би, причиною переміни громадської думки у лівих партій була ще одна причина внутрішня, що переважувала ту першу в поглядах російської інтелігенції.

Війна, яку почав уряд без зголи на це громадянства, і сам з'організував усе для перемоги, коли-б була щаслива, то дала-б великий козир у руки урядові. Але цього не було: з перших таки місяців війни стало видко навіть для найнеймовірніших, що петроградський уряд нездатний поставити справу добре; 1915 рік підкреслив це ще яскравіше; виявилося, що більшість уряду ані трошки не дбає про успіх на війні, а всі сили і старання свої покладає тільки на те, щоб задавити найменше бажання, найнесміливішу спробу повести країну до поступу, до кращих форм громадського життя.

А таке бажання було у всіх поступових людей. І ото виникла така думка у них: коли ми зробимо цю війну нашою, народньою, коли ми самі, власними силами з'організуємо перемогу над Німцями, яких усі так бояться і так слухають, ми тим самим виграємо нашу справу і в очах царя і в европейської громадської думки, яка нас не знає.

І велика еволюція сталася в цьому напрямку в думках поступових шарів громадянства, навіть у де-котрих із „пораженців", тоб-то тих, що єдиний вихід з неможливого становища бачили в поразці Росії, офіціяльної Росії. Такої еволюції не предбачали навіть Німці, які занадто добре знали внутрішнє життя Росії. Громадська думка відразу виросла. Ця війна погано почата, а ще гірше поведена, війна, що загрожувала фатальним кінцем, показала громадянству, що на нещасті не можна будувати надій на щастя, на поразці військовій — надій на внутрішню, соціяльну перемогу. Громадянство повірило у свої власні сили. Уряд довів державу майже до катастрофи і нездатний був поправити справу. Громадянство, почувши в собі творчу силу, зрозуміло, що краща доля народу щільно зв'язана з перемогою на війні і що ту перемогу можуть дати тільки об'єднані громадські сили, а не продажний, недбалий і негодящий уряд. Ставши на таку точку погляду і поставивши собі таке завдання, зв'язавши військову перемогу з визволенням народу з ярма, громадянство почало вважати цю війну „своєю" і бажану перемогу теж „своєю". Коли йому пощастить полагодити все те, що напсував невдалий уряд, то така заслуга перед отчизною не забудеться, буде справедливо оцінена і стане тріумфом громадських сил.

І дійсно, ми бачили, як міські самоврядування і земства згуртувались у могутні союзи і взяли у свої руки вироби військового матер'ялу, обов'язки інтендантства і Червоного Хреста і змобілізували всі живі сили держави. Ми бачили, як Дума, тремтячи від патріотичного запалу, підганяла ледачу адміністрацію, вимогаючи й від неї напруження всіх сил, щоб поставити справу коли не краще, то хоч не гірше, як у ворогів. У перше, — з 1812 року, — ввесь російський народ став на війну, бо від перемоги він сподівався собі волі. Страх перемоги над ворогами, те „пораженство", щез сам собою.

Навпаки, той страх перейшов на урядову бюрократію і обняв її всю, пронизав наскрізь. Гостра критика народнього представництва ледви могла зворухнути совість тих ганебних людей.

Бюрократія не стоїть, не може і н е х о ч е стояти на височині свого завдання, яке не відповідає її силам і замірам. Не рутина зробила її такою нездатною до творчої праці, а недостача живої душі патріотизму; тому то всі свої сили і змагання, всі вчинки вона керувала навіть не здоровою логікою, а сліпою ненавистю до своїх ворогів, — не Німців, а найкращих, поступових інтелігентів, що щиро бажали добра своїй отчизні, хотіли визволити її з того

тяжкого і ганебного поліційного ярма, з тюрми й заслання, з необмеженої влади злодія-Распутіна. Ворогами бюрократії була й та молодь, що так тягнулася до світла, правди й волі, і ті письменники, яким зачиняли рот і не дозволяли навіть пошепки казати те, про що хотіла кричати на ввесь світ руська чесна людина.

Ворогом бюрократії був і робітник, якому відкрилися очі на тяжку експльоатацію його праці, і Фінляндець, одурений, і Поляк, тричі одурений, і Українець, ограбований і сто раз одурений, і Вірмен, і Жид. Ворогом її була величезна більшість російського і неросійського народу, всі ті безправні нації, що були приковані до Росії. Прихильниками-ж її були тільки найтемніші, злочинні елементи з народу, а також усі ті запроданці, перевертні і зрадники, що за ласку панську, за вигоди і за гроші раді були продати все: і свою совість, і свою жінку та дитину, і отчизну, і національність.

Оцим своїм ворогам адміністративна каста об'явила запеклу війну і тому-то так боялася вона перемоги Росії у війні з Німцями, бо ця перемога була-б тепер тріумфом ворогів бюрократії, що цупко держалася влади і експлуатувала Миколу II; вона боялася, що той тріумф поступової Росії змете без остатку деспотизм в Европі і рішуче потрясе основи самодержавія, знищить вплив таємного оборонця його, німецького кайзера в реакційній Росії.

Отже в канцеляріях витворилась руйнуюча атмосфера: обережно, але систематично робилося все, щоб загальмувати успіх Росії на війні, видумувались усякі перешкоди, гальмувалися негайні справи. Бажалося тільки одного, хоч-би невеликого успіху військового „для годиться", для гонору... і тоді можна було-б і замиритися з Німцями. Хіба-ж Берлін не є природній і справжній союзник Петербурга? Адже-ж той Берлін добре знав, що бюрократичний Петербург боїться перемоги Росії над Німцями..."

Так писали ми в 1916 році в ґазеті „Génèvois", не думаючи, що доведеться бути пророком. Штюрмер незабаром блискуче підтвердив те пророцтво. Він зрозумів, що треба взятися до діла негайно, щоб не дати поступовому громадянству виконати повзяте патріотичне діло і щоб позбавити всіх „инородцев" їх надій на кращу будучину. Він зрозумів, що треба рішуче взятися і негайно, щоб одняти у поступового громадянства можливі здобутки його праці, а у „инородцев" усяку надію на поліпшення їх долі.

Він уважав, що автономія Польші, яку обіцяв Сазонов, річ дуже небезпечна, бо це витворило-б дуже прикрий прецедент для російського уряду і наробить йому чимало клопоту; а надто, як-же можна було давати Польщі те, чого не мала вся Росія?

І одним почерком пера голова Ради міністрів, що враз із цим став міністром закордонних справ, знищив розумне, патріотичне і людяне діло свого попередника, ідучи в цьому навіть у-супереч волі свого царя, що був ухвалив і затвердив проєкт Сазонова про автономію Польщі. Штюрмер поясняв свій вчинок тим, що цю справу можна буде остаточно вирішити тільки тоді, коли царське військо забере назад Польщу у Німців. Він добре знав, що це відтягає справу на дуже довгий час.

Вдаривши Поляків, заходився Штюрмер „осадити" ще другого инородця: Жида. Жидівський елемент, як найбезправніший у Росії, ішов у перших лавах поступового руху; отже, борючись з тим поступом, треба було вдарити революційну гідру по голові. При німецькому наступі на західні границі Росії довелося зняти заборону Жидам виселятися за „лінію їх осілости", коли евакуувалися перед Німцями ті пограничні країни. Отже Штюрмер вернув у повній силі ту стару заборону цілою низкою тайних циркулярів. Ранені Жиди не мали права лікуватися у шпиталях столиць і великих міст.

Начальникам корпусів було заборонено згадувати у своїх наказах про лицарські вчинки солдатів-Жидів, бо бажалося, щоби громадянство чуло про Жидів тільки як про шпигів та зрадників; Штюрмер боявся ослабити антісемітський фермент у народі.

Страх перед революцією, якої сподівалися після війни, виріс до несподіваних розмірів. Губернаторам старого режиму подали думку — не допускати назад у села військових бранців-полонеників, а висилати їх у Сибір для кольо-

нізації, бо вони у полоні могли набратися національної самосвідомости і вільних поступових думок од своїх товаришів-бранців Французів і Англійців. Ми знаємо, що російським військам, що були у Франції, був даний наказ не мати ніякого єднання з їх товаришами-Французами. Народи Західньої Европи могли мати тільки небезпечний і шкодливий вплив на підданих „батюшки-царя“.

(Далі буде.)

Олесь Гарун.

* * *

(Пер. з білорус. Ол. Яремченко).

Загреміли барабани,
Сурми золоті заграли, —
Проти ворога лихого
Йти походом звали.

Закурилася дорога,
Заіржали коні,
Проважала сина мати
На зеленій оболоні.

Заливалася сльозами,
Побивалась стара мати:
„Ой, чи коли ж доведеться
Тебе, сину, зустрічати?

Сину, сину милий,
Мій рожевий квіте!
Зостаюся сиротою
Я на білім світі!“

Розважав її хлопчина:
„Заспокойся, люба мамо:
Не на завше зачиняєш
Ти за мною браму

Ой, ще буде вороненький
Копитами бити;
Вийдеш ще мені ворота,
Мамо, одчинити!

Ой, ще буде вороненький
Весело іржати —
Вийдеш, вийдеш, мамо,
Сина зустрічати!“

Андрій Горленко.

З моря житейського.

Новий відділ про стару тему. Большевицька преса про Україну. „Самое больное мѣсто“ совітської влади на Україні. Большевицька провокація, або „кумбіда“. Большевицький Наполеон в ролі фел'єтоніста. Отець Бон в ролі артілерійського інтенданта У. Н. Р. „Самоопредѣленіе“ з дозволу городового. Чого „чубаються“ ес-ери й се-деки. Крок вперед, а два назад. Програма minimum. Українська сарана й український сенат в кафе Herrenhof.

Пригадуються страшні, незабутні часи. В глуху осінню ніч наш крейсер стояв в морі, на сторожі, коло мінної загорожі, у Фінській затоці. Була буря, страшна осіння буря, з одноманітним свистом вітру в високих щоглах, з залізними ударами хвиль у борт і з далеким жалібним голосінням сірени на березі. І зрідка доносився ніби з під землі якийсь гул. А потім глухий стук у борт крейсера. То вибухали підводні міни, бурею з якорів зірвані і хвилями до берега

прибиті. Кожну хвилину таку міну могло прибити й до нашого крейсера. І тоді... Так скілька місяців, майже без перерви, зі дня на день, з ночі в ніч.

Сувора осіння ніч панує зараз над Україною. На далекі аванпости винесли хвилі й нас, з таким маленьким човником. З великого громадського голосу української преси уцілів поки що тут один наш журнальчик. Життя многогранне й ріжнобарвне. Кожду течію його мусимо занотувати, оберігаючи національні аванпости. В бурю й нас кидає хвиля то в один, то в другий бік. Але у всякого корабля є межі стійкости „предельний крен". Є вона й у нас — це межі української державности. Всякий корабель має свою мету. Є вона й у нас. Починаючи новий відділ, покищо неперіодичний, ми сподіваємося в ньому короткими штрихами, з тиждня в тиждень, як кажуть моряки, „прокладати шлях" державної української ідеї в цю страшну для нас осінню непогоду.

* * *

Є старий, як світ, трюїзм: преса, її ріжнобарвність, богацтво змісту є покажчик культури народа. Передімною, старим читачем російської, надзвичайно богатої й змістом, і технікою преси, лежить зараз дві купки ґазет — одна большевицька — „Известия" „Правда" — московські і петроградські, „Красная Газета"; та ин, і антібольшевицькі, закордонні. З жалем проглядаю я большевицьку пресу: як у пустелі Сахарі. В петроградських — з числа в число один і той же автор — В. Бистрянський на всіх амплуа. В московських — Стеклов. Де ділась славетна колись російська журналістика? Де ділись талановиті письменники? Зрідка попадається віршик Демяна Беднаго. Дарма я шукав хроніки. А в ній звісток з України. Дарма перелистував я величезні, як простирадла, аркуші большевицьких офіціозів, шукаючи статті по українському питанню. Коли не рахувати двох-трьох заміток в скілько десятків рядків та одної-однісенької статейки Л. Троцького про те, як римський папа помагає Петлюрі набоями проти большевиків, то можна думати, що в большевицькій пресі істнує спеціяльна заборона що до України. Бо це питання занадто слизьке для большевицьких публіцистів. Але і в тих двох замітках вони посковзнулися з перших же рядків.

— Деревня — это самое больное место Советской Украины! . . . скаржиться якийсь п. Л. в 219 ч. Московських „Известий", в стат'і під оглавом „Разслоение украинской деревни". „Во все периоды советской власти в этой стране с найбольшими трудностями пришлось столкнуться именно среди украинского крестьянства! . . ." Бо головною причиною неудач було ніби то те, що „клясової діференціяції в українських селян не істнувало зовсім". Большевикам довелось завести принціп divide et impera, розбити селян, бо „вооруженой рукой здесь было трудно что-либо достигнуть". І ось їх аґітатори перенесли досвід орґанізаціі „комбедов" з московського села в українське село, назвавши їх „комнезаможами" — комітетами незаможнього селянства. Правда — нашим селянам більше сподобалось перше назвище, з маленькою зміною — „кумбіда". З 1-го липня до 10. вересня, коли вірити „Известиям", в 8 губ. українських большевикам удалось заснувати 6.510 таких „кумбід". Для большевиків „кумбіди" викачують хліб з села. А для селянина ця орґанізація стала дійсною „кумбідою", і сімпатіями його, як видно і з „Известий", не користується. „В цілій низці місцевостей ці комітети українських бідняків зустрічаються кулаками вороже; в инших місцях орґанізації комітетів перешкоджає розвинувшийся бандитизм; бувають випадки, коли й самі незаможні селяне не хотять йти в комітет." І ось, щоб притягти їх, большевики висилають товари з міст тілько в ті села, де є „кумбіда"; і тілько на руки „кумбіди". Але й це мало помагає. На цьому кінчається правда „Известий" про Україну, коли ту статистику мертвих душ рахувати за правду. Дальше починає безсоромна брехня, розрахована на повну непоінформованість читачів. Стат'я друга „Известий" (ч. 215) присвячена . . . Врангельові, як новому українському самостійникові („Новий печальник української самостійности"). А стат'я третя є звичайною хлестаковщиною Л. Троцького. Большевицький Наполеон знаходить час писати фел'єтон в „Красной Газетє". Доставши до рук відкритий лист славнозвісного Моркотуна, надрукований в „Общем Дѣлѣ", де цей муж ізоблічає Петлюру в масонстві, Л. Троцький оповіщає, що нібито „особий отдел юго-зап. фронта" доставив йому надзвичайно цінні мате-

р'ял. А власне, що Петлюра отримав амуніцію, набої й зброю з двох протилежних джерел . . . від римського престола, і від французьких франк-масонів ! . , . Правда — хитрий хахол ? Троцький розуміє, що здивований читач може запитати: як давно папа римський почав патрони виробляти ? На це у большевицького Наполеона є своя відповідь. Римський папа, бачте, давав гроші на процент італійському королеві під час війни, а той йому грішми не міг повернути; та повернув патронами, котрі папа, теж мабуть не без процентів, позичив Петлюрі. А за це Петлюра, теж, як і римський король, гольтіпака порядний, мав би заплатити не грішми, а згодою на улаштування в Київі „престола римского кардинала". Що до франк-масонів, то Троцький хвалиться, що в його розпорядженню є навіть власноручні листи Петлюри і Бонара та Пеліс'є. Само собою, що мова в них — тільки про „патроны и снаряды только для борьбы с большевиками" („Кр. Газ." ч. 232.)

То то здивується мабуть смирений отець Бон, представник У. Н. Р. при святім престолі, довідавшись про свої нові функції — артілерійського інтенданта . . . Дивно тілько, „за кого держит" як кажуть одесіти, п. Троцький читачів „Красной Газеты ? Чи за безнадійних ідіотів, чи за природжених кретинів.

Російська закордонна преса уявляє з себе точну копію старої московської. Але що до української справи, то її поінформованість межує з нульом. Правда — в цьому багато винні наші офіціяльні бюра, що рахують зайвим посилати свої бюлєтені навіть до українських часописів. Ми, напр., й досі ще в очі не бачили ні одного бюлєтеня славнозвісної „пресової галицької служби" : хоч би на показ прислали ! , . .

В останніх числах і „О б щ. Д ѣ л а" і „В о л и Р о с і и" попадається чимало цікавих інформацій, і навіть статей по українському питанню. В одній з тих інформацій відомий голова врангелівського „Укр. Нац. Комітету" в Парижі, Моркотун, не знаючи вже, чим би досадити урядові У. Н. Р., заявляє, що головою мирової делєгації в Бересті був . . . Андрій Лівицький, теперішній прем'єр міністр У. Н. Р. Від голови „Укр. Нац. Ком." можна було би чекати більшої поінформованости.

В статтях принціпіяльних від правого „О б щ а г о Д ѣ л а" до есеровської „В о л и Р о с і й" панує надзвичайна однодушність що до нашої справи. І та і друга часопись стоять на старій позиції — що Украіна може відділитись тілько за згодою російських установчих зборів. Навіть більше того — „В о л я Р о с і и", надрукувавши передовицю про право Українців „на самоопредѣленіе вплоть до отдѣленія", правда, з дозволу московського околоточного, на третій сторінці друкує надзвичайно ганебну статтю якогось полковника Махина, де автор пише про Угорську Украіну в таких істино-руських тонах, що йому позавидували би навіть „К і е в л я н и н" та „Н о в о е В р е м я". І це в той час, коли наші есери чубляться поміж собою та зводять рахунки, хто, коли й на яку квоту „накрив державну скарбницю".

Але чубання це зараз так би сказати „модное занятіе" не тілько серед есерів, в і серед більш культурних есдеків. Після того, як по милостям большевиків, майже вся українська нація пішла в старці, ми моглиб мати дуже міцну представницю хочби інтелігентного пролєтаріята. На жаль, цього немає — за браком вождів, що ніяк не зуміли ще й досі вирости з пуху партійного сектанства й недомислія і дорости до стану европейських політиків. Найкращими ілюстраціями цього „недомислія" я рахую дві останні резолюції У. С.-Д. Р. П., ухвалені за кордоном. Коли їх читати окремо, не порівнюючи, можна з багатьома пунктами авторів не погожуватись. Але не можна не визнати деякої їх льогічности. Коли ж скласти їх до купи, то лишається дивуватись, чого над ними стоїть та сама назва партії. Я не буду розглядати їх цілком — це далеко завело би мене — спинюсь на одній деталі — на утворенню єдиного національного фронту. Скілька місяців перед цим автори в першій резолюції цілком відкинули ідею якогось єдино-національного органу за кордоном, рахуючи, що такий орган може викликати тілько нові українські скандали і компромітацію нашої ідеї в Европі. Зараз вони ставлять першою і головною точкою свого „вірую" скликання такої „Національної Ради". На їх думку, ініціятиву в цій справі мусить виявити навіть не яка небудь громадська інституція, а уряд, до котрого У. С.-Д. Р. П.

останньою резолюцією висловлює „цілком негативне відношення“. Чому? Тому, що есдеки А. Лівицький і С. Тимошенко, не найшли в собі мужности, як це зробив Безпалко й Мазепа, в критичному хвилину повного краху уготованого есдеками й есерами польсько-українського алiянса втікти в підворотню, а випили чашу до дна. Автори резолюції спускаються ще нижче — кидають камінням в свого старого товариша по партії В. Садовського, одного із найстарших основоположників У. С.-Д. Р. П. за його необережність чи тимчасову помилку, забувши, що в партії крім Матюшенка й Шадлуна ще залишились такі орли як Скнар, Порш, зараз ввійшов А. Крушельницький, et tutti quanti, котрим місце давно вже уготовано де завгодно, тілько не серед чесних і порядних людей.

В надзвичайно тяжкий момент нашої історії партія, претендуюча на репутацію найбільш інтеліґентної, займається „оціжуванням комаря“. Виступати зараз, сидячи в Берліні, від імені українського робітництва, коли навіть від центрального комітету партії залишилось півтретя чоловік незкомпромітованих — досить дивно й не зовсім чесно. Як не чесно зараз підіймати питання про недовіря і демісію, знаючи, що ніхто на місце здемісіонувавших не піде. Це взагалі та руїницька робота, на котру ми — українські інтеліґенти — так здатні по своїм вихованню в щілинах російського „подпол'я“. У нас хватає тілько фантазії на резолюції, на дебати про щось краще. Але енерґії бракує навіть на малі діла.

Це з'явище тим сумніще, що одною ногою У. С.-Д. Р. П. спустилась з хмар фантазії і стала на ґрунт реальности. Перша половина резолюції про негайне скликання „Національної Ради“ звучить досить розумно. Партія тверезо подивилась на діло.

Ще Мих. Драгоманів казав, що у кожної партії мусить бути проґрама-максімум і проґрама-мінімум. Перша конденсує партійні пляни та ідеали на далеку майбутність. Друга бере з них тілько те, що мусить і може бути виконано в найближчий час. В цей момент для українських інтеліґентських гуртків, що так, иноді несподівано для себе, перехрестились в „партії“, спільним програмом-мінімум може бути одно — негайна допомога українському селянинові в його тяжкій боротьбі з чужинецькою навалою і за здобуття йому прав на вільне самостійне життя. На цьому пункті мусять обєднатись всі національні елементи від крайньої лівої до крайньої правої, забувши про всі ті права й привілеї, які виходять в нормальнім політичнім життю від становища лідера або члена Ц. К. Бо зараз немає у нас ні такого життя, ні партійних мас. А є одні партійні претензії й самолюбства. Наші партійні інтеліґентські гуртки не мало і так накоїли злочинств перед нацією. Одна дипльоматична діяльність Севрюків, Порщів, Антоновичів, Голіцинських, Бачинських, Стаховських, Гасенок — а все це незарядні партійні діячі, за котрих партія перед нацією колись ручилась — стоїть Україні зараз її добробуту. Бо хто його знає, чи не була б зараз Україна самостійною, як би таких „дипльоматів“ та поменше у нас було.

Ad-hoc — що до наших місій.

Кожен раз, коли згадую про них, встає образ російського ґеніяльного поета А. С. Пушкина. Як відомо, його покарано було на деякий час засланням у Бесарабію, офіціяльно для ознайомлення зі шкодою, що наробила сарана.

Приїхавши там, написав до Петроґраду такого рапорта:

Саранча летѣла, летѣла и сѣла!
Сидѣла, сидѣла, все съѣла и назад полетѣла!

Наші дипльомати не тільки з'їли все, що було; але і досить напакостили. Ось один з них — колишний секретарь анґлійської місії, потім ґерманської, а потім „шарже д'афер“ у Німеччині. Інформації про нього подає саме наше посольство в Берліні. Інформації такого сорту, що краще б про них помовчати. Але раз вони попали вже в руки російських журналістів, то мусимо й ми про них згадати. Ось вони дослівно:

„Відомий в українських дипломатичних колах, як український „шарже д'афер“ у Німеччині, а потім у Швеції, п. Омелян Козій перед трьома місяцями остаточно виступив з української державної служби й виїхав з Берліну „в невідомім напрямі“.

По відїзді п. Козія почали один за другим одкриватись такі факти з його діяльности, які малюють цю постать у зовсім недвозначнім світі. Перш всього надійшла скарга від д-ра А. Собочинського (бувшого юрисконсульта торговельної палати в Ляйпцігу), якому п. Козій обіцяв посаду українського консула, а тимчасом скористувався його звязками в Німеччині, щоб полагодити якісь власні комерційні справи. П. Собочинський має векселі п. Козія на 150.000, але не може їх з'ужиткувати, бо вони нічого неварті. Тепер п. Собочинський має до українського уряду претензію на кілька сот тисяч марок.

Згодом прийшов лист од литовського посла в Штокгольмі, в якого п. Козій позичив на вічне віддання 3850 шведських корон. Посол також править ці гроші від українського уряду.

Далі надійшла скарга від п. Германа Тіме з Магдебургу, в якого п. Козій позичив 140.000 марок, видавши йому на 160 тисяч векселів. Одночасно надійшла скарга від автомобільної фірми Флоріян у Берліні, в якої п. Козій купив авто на 180.000 марок; виявилось, що п. Козій у банку нічого не має.

Виявилось окрім того, що О. Козій поробив, надуживаючи своїм урядовим становищем, неясні справи, причім його вексель на 30.000 німецьких марок опинився в руках п. Когана.

Зі Швеції тимчасом надійшли відомости, що загальна сума боргів, нароблених п. Козієм у Штокгольмі, досягає 68.000 шведських корон (около 750.000 німецьких марок).

Наприкінці виявився ще один гарний вчинок п. Козія. Урядовець української дипльоматичної Місії в Льодоні п. Шафаренко минулої весни залишив у помешканні п. Козія в Берліні куфер з річами. Повернувшись недавно до Берліну, п. Шафаренко Козія вже не застав, а свій куфер знайшов розрізаним і опорожненим. Операцію над куфром зробив п. Козій, як це потверджують свідки.

Де тепер перебуває й кого тепер дурить п. Козій, — цього ніхто не знає. Треба, одначе, сподіватись, що українська кар'єра п. Козія є тепер остаточно скінчена, з якою метою й подається до відома загалу цей його короткий життепис".

Як бачите, читачу, чоловік виник, як з піни морської і не без рекомендації якоїсь партії або партійного кума чи свата! Почав кар'єру з „намісника посла" в Великій Державі, а скінчив тим, чим не скінчали навіть большевицькі дипльомати — „заосмотрився в штани" свого приятеля. Російський уряд таких адміністраторів здавав потихенько „в Сенат". Нашим Сенатом стало Віденське Кафе Herrenhof, Можливо, що і новий український „сенатор" з'явиться там в гурті инших „нумізматів" і запишеться навіть в комуністичну або ес-деківську партію, разом з відомими фаховцями по нафті та иншою „саранчою".

Але Україні від усього не стане легче, поки наші партійні діячі не відкажуться від своїх дотеперішніх функцій — „літати" й „їсти". А в цьому повинні навіть найбільш чесні із них. Принаймні, коли Поршові хтось докоряв:

— Ви всі, ес-деки, прокрались!

Він скромно відповів:

— А Матюшенко у нас ще не прокрався!.. Остання резолюція У. С.-Д. Р. П. є наслідок останнього „нальоту" на Україну із Берліна двох ес-деківських Аяксів—Матюшенка і Шадлуна, людей до „саранчі" може й непричетних, але значіння і серьозность свої ролі поводирів й тяжкости момента не дооцінюючих.

УКРАЇНА

Резолюції Центр. Ком. УСДРП.

(ухвалені дня 28. листопада 1920).

I. По сучасному моменту.

З огляду на те:

1. що при сучасній новій ситуації, яка утворилася на Сході Европи в звязку з припиненням війни між Польщею і Росією, в звязку з ліквідацією Врангля і останніми військовими невдачами армії У. Н. Р., коли через втрату територїї у влади У. Н. Р. не може бути, без участи широких кол українського громадянства, реальної бази для продовження боротьби за визволення українського народу, коли через розбиття українського громадянства в його відношенню до влади У. Н. Р. для міжнародньої демократії може стати неясним і сумнівним саме питання про можливість створення української державности, — більше ніж колинебудь потрібна консолідація всіх демократичних сил України;

2. що ця консолідація може бути осягнута лише через обєднання в авторітетне репрезентативне тіло як найширших кол українського громадянства;

3. що через військову катастрофу останніх днів зараз є неможливим скликання законодавчого орґану (передпарляменту) на территорії У. Н. Р. і невідомо, як скоро ця территорія буде звільнена від російської окупації;

4. що в наслідок нечуваного террору й переслідування українських елементів російськими большевиками, зараз із України вийшло, разом з армією і урядом У. Н. Р., більше, чим колинебудь раніш, українських громадян, свідомих національно й політично, звязаних до останніх днів з широкими масами українського народу;

5. що під впливом розвитку революційних подій на Україні, які неминучо ведуть до певного розчарування і отверезіння в найбільш крайніх політичних колах українського громадянства як з права, так і з ліва, в настроях самої української еміграції замість розкладу й розбіжности помічається зараз нахил і стремління до обєднання сил і обєднаної праці в напрямі зміцнення української державности;

6. що крім того в процесі розвитку української революції не тільки широкі маси українського народу стали більш свідомими національно, але й всі національні меншости, які заселюють Україну, почали приходити до визнання ідеї незалежности України, як єдиного способу утворення умов для орґанізації нормального демократичного життя на Україні, через що згадані елементи повинні також брати активну участь у роботі в будуванню Української Республики;—

Центр. Ком. УСДРП. висловлюється за негайне скликання урядом У. Н. Р., хочби поза межами У. Н. Р., Української Національної Ради, як орґану представництва всіх політичних партій України з функціями передпарляменту на час до скликання орґану народнього представництва на территорії Української Народньої Республики. Положення про Українську Нац. Раду повинно бути вироблено урядом у порозумінню з центральними орґанами політичних партій.

II. Про відношення до уряду У. Н. Р.

Приймаючи на увагу:

1. що в своїй діяльности кабінет Лівицького продовжує лише попередню політику кабінету Прокоповича в напрямі систематичного нарушення демократичних традицій У. Н. Р., що потверджується:

а) контактом цього кабінету з контрреволюційними військовими силами (відрядами Пермікина і Яковлева), який закінчився тайними договорами з урядом цих сил на чолі з Савінковим, підпорядкованим реакційному ґен. Вранглю;

б) свідомим ухиленням від порозуміння з політичними партіями перед ухвалою радою міністрів законів про тимчасову конституцію і про скликання передпарляменту;

в) недвозначним виявленням тенденції навіть національно непевної, нещирої політики через призначення на міністра праці особи, виключеної з УСДРП. за її денікінську політику, чим одночасно кабінет показав, що він не рахується з волею українського робітництва навіть у питаннях, які торкаються безпосередньо робітничих мас;

2) що уряд на чолі з А. Лівицьким довів до цілковитого внутрішнього безладдя настільки, що вся влада опинилася в руках військових кругів, обтяжаючи їх чужими обовязками внутрішно адміністративного й чисто політичного характеру, що в момент рішаючої боротьби не могло не спричинитися до страшних форм тільки що пережитої військової катастрофи, Центр. Комітет УСДРП. висловлює цілком негативне відношення до кабінету Лівицького.

Зокрема що до членів уряду А. Лівицького, В. Садовського і С. Тимошенка Центр. Комітет УСДРП. заявляє, що згадані особи не являються членами УСДРП., призначення їх відбулося без жадного порозуміння з партією і до політичної діяльности їх партія не має ніякого відношення.

— **Польський уряд повідомив м-ство законд. справ У. Н. Р.,** що урядовці усіх державних установ У. Н. Р. та й сам Гол. От. С. В. Петлюра мають виїхати до м. Кєльц, де будуть, як приватні особи, інтерновані. У Тарнові залишаться урядовці м-ства зак. справ. („Вп.“)

— У слідуючому же ч. „Вперед“ повідомляє, що в Кєльцах перебуватимуть деякі **установи У. Н. Р.** та їх урядовці, але Рада міністрів і сам С. Петлюра житимуть у Тарнові.

— Польські ґазети пишуть про **переїзд С. Петлюри** через Ченстохов (гл. **„Польща“).**

— Делеґат польського уряду для Галичини, др. Ґалєцкі, роспорядивсь перевести докладну **реєстрацію усіх біженців,** які, наслідком ост. воєнних подій, найшлись на терені Сх. Галичини, терміном до 6-го ц. м. Реєстрація буде провадитись у Львові, Станиславові, Тарнополі й Чорткові у комісії по справах полонених, еміґрантів і робітників, та в усіх др. містах — по староствах.

— **Київ під червоним володінням, —** під таким наголовком поміщує „Kur. Lw. (з 3. ц. м.) допись з Київа під датою 26-го листопаду ц. р. Її зміст подає оглав: „Завмерле місто; „ладу, соли й нафти“; село воює з реквізіціями; преса; ненависть до Пілсудського й Вітоса; театрі м. Лєніна (Соловцова) і опера ім. Лібкнехта; **совітська Україна фікцією;** почуття пільги після перемирря; „мир зі зброєю при боці“; настрій після побіди над Врангелем. Понижче подаємо деякі місця допису.

— **„Переходючи вулицями Київа** почуваєте передусім одно пронизуюче вас враження: Київ є завмерлим містом! Крамниці позачинювані, забиті дошками; ресторани й каварні не функціонують. Економічне життя завмерло. Де-не-де, зрідка, маленькі крамнички: за вікном дві булки, трохи молока. Одинокий осередок торгівлі — жидівський базар. Туди люде приносють з міста й села що хто має: меблю, одежину, картину, полицю і т. д., — випродуються, аби тільки продовжити на якийсь час веґетування. У місті настрій пригноблений, апатичний. Люде прагнуть до зміни, але не знають шляху, яким можна би до неї дійти“. (т. с.).

— **„Совітська Україна не має ніяких ознак окремішности:** поза освітою і деякими адміністративними справами — управління всіма іншими царинами є сцентралізоване й находиться у Москві“. (т. с.).

— **„Урядовці сов. установ** отримують пайок і платню від 1.500—10.000 рб. місячно. Найвищої платні досить як-раз на коробку папіросок (6000 рб.) та кілька коробочок сірників (по 400 рб.). Комуністи, а найпаче військові, живуть в достатках“. (т. с.).

— **Ревізії** йдуть (у Київі) дальшою своєю ходою. Але террор в останньому часі трохи зменшивсь, особливо у відношенні до польського населення. Вийшов наказ, що не вільно примінювати кари смерти до Поляків. Проте Поляки живуть тавром страху й непевности; бояться навіть призпаватись до своєї національности“. (т, с.).

— „Нижча й середня **освіта** орґанізована (у Київі) в комуністичному дусі. Українським, російським та маленьким польським шкільництвом керує якийсь

Українець зі Сх. Галичини (?). Який напрямок панує у тих школах, то про те свідчить найкраще факт, що у польській школі палять катехизм". (т. с.).

— „Грають тут (у Київі) **два театри**: драматичний ім. Леніна та оперний ім. Лібкнехта. Одну третину квитків дістають даром червоноармійці, другу робітничі професіональні союзи, а решту продають. Раз в тиждень йдуть бенефісні вистави в користь артистів. Большевики дуже дбають про артистів, але проте тії раді би пошвидче вибратись з мертвого міста". (т. с.).

— **„Побіда над Вранґлем** викликала спочатку в большевиків оптимістичний настрій. Вони вірили у навбзання взаємин з коаліцією, в постачання харчів, матеріялів і транспортних засобів — і то підвело їх на духові. Але згодом тон большев. преси став більше вмірковании; „Правда" і „Ізвєстія" стверджують, що побіда не була такою вже великою, що на Перекопі втратили большевики 10.000 людей, що Вранґель вратував дещо свого війська, особливо техничні припаси і т. д." (т. с.).

— В ч. 133. моск. „Правди" друкує свої **„враження з українського села"** визначний комуніст **Деґтярів** (м. и.: в 1919 р. член коллеґії київського Наркомпроса!). Між иншим — читаємо там такі ідилічні нариси:

„Коли у селі Беришівці, Переяславського повіту, червоноармійці влаштували „дитяче свято" — у сусідньому селі матерей лякали, що „комуністи ставитимуть на дітях печатки". (за „П. Н.").

„Земельний закон не переводиться. Багацько повітів просто „по канцелярськи" тримають його від сукном. Земельна реформа переходить насильно. Де-не-де наділені й біднячки. В одному селі поділили панську землю „по справедливому": в кого було 10 десятин — тому ще 10, а в кого 2 дес. — то ще 2 дес. Але є місця, де бідакам нічого не дали". (т. с.).

— „У с. Листячках **предсідатель ісполкому** (б. „урядник"), бере податки натурою: самогоном. У Переяславі предсідатель ревкому володіє паровим млином. Перед заняттям Поляками Київа — підняв ціни на мелення. Нічого й казати, що гроші не йшли до скарбниці". (т. с.).

— „У відношенні селян до сов. влади немає ніякої **політичної свідомости.** Коли до села Ковалин підійшов загін червоноармейців, селяне відмовились дати підводи. Через добу зібрали сход і заявили: „Команданту частини червоної армії. Ми, селяне с. Ковалин, довідавшися, що ви є червона армія, а ніяка комуна — просимо вибачення за той неспокій, який був у нас вчора та постановляємо підводи дати" . . . (т. с.)

— **„До Петлюри селяне** ставляться вижидаюче. — Частенько почувається: диктатура. Довкола Яготина прогнали робітників з економій на чотирі вер. В Яготинську цукроварню нераз врывались селяне й забірали цукор, та найпаче — маляссу для самогону." (т. с.)

— „Про характер **харчевої діяльности** можна казати на зразку Переяславського повіту: за всенький час, замісць 2 міліонів пудів, назначених згідно з росподілом, зібрали 2 тисячі пудів." (т. с.)

— „Як що є **на селі комуністичні орґанізації,** то вони мають відтінок: „не руш мене ні з гори ні з долу". Страшенне не люблять стороннього вмішування: „нарушає семейну ідиллю." (т. с.)

— Поставші **селяне Чернигівщини,** на чолі з сотником Кочкаренко, розбили червоні війська в 28 верствах від Київа. Післаний проти них червоний полк — приєднався до повстанців. Совітський уряд в Харкові вживає негайних заходів для ліквідації повстання довкола Київа, якому загрожують теж повстанці Канівщини. (Аг. Гаваса.)

— 26-го листопаду червона кавалєрія атакувала **повставших селян** на північ від **Броварів,** біля Київа, і відкинула їх до Семиполя. На правому березі Дніпра повстанці заняли Трипілля і перебили там большевицьку частину. Село Макарево на Київщині розгромлено Українцями. В Херсонському повіті Українці взірвали міст на лінії Кременчуґ—Користівка й спалили ст. Павлич. У Сквирі становище дуже поважне; повстанці перетяли залізн. шлях між Сквирою і Попельною на лінії Київ—Козятин. (Радіо.)

— „Ученики **Бориспільської гімназії** брали участь у недавньому петлюрівському повстанні. Програми, методи, вчителі — старі.“ (т. с.)

— Згідно зі звідомленнями больш. преси, **повстанчий загін** затримав на залізнодорожній лінії **Київ—Ніжин** большевицьку валку. Він розстріляв усіх комуністів, які їхали тим потягом. В околиці Козельця до протибольшевицького повстання приєднались усі селяне. Сам Козелець занятий повстанцями. (Ист. Експр., за „**Св.**“)

— Букарешт, 5-го XII. (East Express). В **околиці Одеси** вибухло повстання селян. Мали місце керваві погроми. Селяне вбивають представників совітської влади та й знущаються над жидівською людністю. („N. R.“)

— З Риги повідомляєть, що сов. уряд проголосив **війну проти Махна**, який став небезпечним для червоної армії, що пішла у Крим, домагався собі великої частини воєнної добичі та грозив, що инакше всю забере. Большевики буцім-то вислали на теперішню „столицю“ Махна, Павлоград, 2 дивізії піхотинців та 4 бригади кінноти. Одночасно ц. к. комуністичної партії назначила за голову Махна ціну в 800.000 рб.

— **Врожай на Україні.** Радянські статистичні джерела доносять, що до 1. X. ц. р. на всій терріторії України зібрано 20·5 міл. пудів збіжжа. З цього: Поділля дало 6·6 міл. пудів, Херсонщина 6·1 м. п., Катеринославщина 1·6 м. п., Полтавщина 1·9 м. п., Таврія й Харківщина 4·2 м. п., Київщина — 399 тисяч пуд. і Чернигівщина 200 тисяч пудів.

— Добування вугілля в **Донецькім басейні** зменшується з кожним місяцем. По большевицьких статистичних джерелах, у березні 1920 р. видобуто 24.261 пуд вугілля, в квітні — 13.770 пуд., у травні — 18.248 пуд., у червні — 25.555 пуд., у липні — 24.923 пуд., а в серпні тільки 10.355 пудів. Поруч з цим число робітників у копальнях усе зростає. В березні с. р. там було 101.929 робітників, у квітні — 105.350 робітників, у травні — 106.000, у червні — 117.838. у липні — 122.770 і в серпні — 121.619 робітників. Виходить, таким чином, що поодинокий радянський робітник видобув за цілий місяць серпень . . . $3^1/_2$ фунта вугілля.

ПОЛЬЩА

„Петлюра в Ченстохові“ — пише „N. Ref.“ з 6. ц. м. — До Ченстохова прибули члени українського уряду гол. отамана Петлюри, кільканадесять генералів, кількадесять старшин і 700 (?) урядовців.

— „Rzeczypospolita“ пише, що до **Ченстохова** прийшов евакуційний потяг С. Петлюри, довжиною в 50 вагонів. Вкупі з урядовцями й військовими є їхні рідні. Сам Петлюра буде у Ченстохові дуже коротко, тільки в переїзді до Варшави.

— Віце-міністр зак. справ **Дембскі подав** до демісії“. („K. Lw.“).

— Сеймова Комісія виготовила законопроєкт та статут польського Рільничого Банку, який має на меті **приспішити справу парцеляції** землі.

— До дня 25-го листопаду ц. р. продано купони внутрішньої **державної позички** на $6^1/_2$ міліярдів марок.

— **Нарада** — представників військ. і фінансового м-ств постановила зменшити особистий склад військової закупочної комісії у Франції на 75%.

— У Варшаві йдуть **наради й засідання** в справі реорганізації державної адміністрації.

— З приїздом **до Риги** польських фаховців по залізничих справах, складено окрему залізнодорожню комісію. Туди мають приїхати ще фаховці до релігійних справ.

— Мін. шляхів, **інж. Бартель,** подав до демісії. Безпосередньою причиною явилось підвищення на 100% залізничого тарифу, проти її без відома міністра, підчас його відпуску. Демісія викликана ще тим, що, на думку інж. Бартеля, сеймова комісія і поодинокі депутати вмішуються у справи адміністрації м-ства шляхів та вносять в неї безладдя; на це має право тільки Сейм, як цілість.

— **Сейм** приняв законопроєкт про поділ Галичини на чотирі воєвідства: краківське, львівське, станиславівське й тарнопільське. Проти законопроєкту висловлювались депутати Стапіньскі і Морачевскі, які закликали не передрішувати такими засобами польсько-українську незгоду, поладнання котрої вимагає в першій мірі спільного обміркування адміністрації на землях, заселених обома народами. Деп. свящ. Котуля підкреслював, що саме тепер є добра нагода перевести такий закон, бо „багацько ruskich агітаторів перебуває зараз поза кордонами Польщі". М-р внутр. справ полємізував з противниками законопроєкту, який, по його словам, немає політичної основи, тільки господарську.

— 7-го ц. м. мала відбутися у премєра Вітоса **пресова конференція,** на яку запрохано редакторів польських часописів міст Варшави, Львова, Кракова, Цєшина, Данціґу, Познаня та з Литви.

— „Przedl. Wiecz." повідомляє, що вивезений большевиками єпископ м. Вильно, **Лозіньскі,** помер у Смоленську на тиф.

— **Мін. Сапєга** надіслав на руки маршалка Сейму широкого листа з відповіддю на інтерпеляцію декількох депутатів в справі Цєшиньського Шлезьку. Міністр боронить кол. відпоручників уряду в цій справі в Парижі перед радою Амбасадорів та Найвищою Радою, Падеревського, Шуру і др., і заявляє, що вони невинуваті в некорисному для Польщі вирішенню справи.

— **Мін. військових справ** склав перед військ. комісією в Сеймі звіт, що пошуканки за п. королівськими відзнаками не дали ніяких позитивних наслідків.

— Уповноваженим міністром і представником Чехо-Слов. Республіки **у Варшаві** призначено теперішнього представника Чехословаччини у Владивостоці, дра Вацлава Гожу.

— Польська преса рішуче заперечує большевицьким закидам, наче би між **Желіґовським і Балаховичем** було якесь порозуміння що до воєнної співпраці. Польські війська, які займають ділянку поміж обома арміями, будуть рішуче обезброювати кожного, хто перейде польський кордон.

На днях має появитись **наказ військового м-ра,** по якому будуть звільнені з війська всі вчителі народніх шкіл.

— **У варшавському університеті** відкрито новий факультет протестанської теольогії. 1-го друдня відбулись дві перші лекції.

— Від голови польської **делєгації по перемиррю** у Мінську прийшла до п. уряду телеґрама, що сов. війська нарушили умови перемиря, бо перейшли нейтральну зону в околицях Чорного Острова, Мирополя, Любара й Гусятина. Польський уряд запротестував.

— Заповіджене на цей тиждень голосування в **Сеймі** над конституцією — не відбудеться. Голосування відложено після ферій, які треватимуть до 20-го січня.

— „Kur, Lw." довідується з м-ства зак. справ, що вістки про те, наче-би у **польській делєгації в Ризі** занепокоїлись і збентежились можливістю приїзду туди сеймової делєгації, — є пересадою та злісною видумкою; адже — пише „К. L.", „немає підстави для побоювань, що особиста нехіть і непорозуміння візьмуть в одної зі сторін перевагу над почуттям відповідальности за добро держави".

— 26-го листопаду частини армії **Балаховича,** які відступали з Турова, перейшли в районі Давидгородка через польський кордон і були там розброєні.

До Варшави приїхав Савінков, який розпустив Російський Політичний Комітет, що фінансував ґен. Балаховича („В. Р.")

РОСІЯ

— **Ґен. Вранґель** склав Бурцеву м. и. таку заяву: „якщо союзники, не оцінюючи правильно положення, будуть бачити в армії просту масу біженців, я перестану бути головою влади, позаяк ніколи не погожусь грати ролю Петлюри, або Скоропадського . . .“ („П. Н.“)

— 1-го грудня ц. р. відбулась у Парижі нарада членів **Державної Думи і Державної Ради** (Гос. Совѣта). Головою наради вибрано Ґучкова. — Перебуваючому під той час у Парижі кол. членові Держ. Думи Г. Е. Гегечкорі, який зараз є міністром закордонних справ Ґрузії — запросин на нараду не післали.

— Серед дуже численного табору **„правих діячів“**, особливу ролю грає ґрупа „архипастирів“ з київськом митр. Антонієм на чолі. В опозиції до Вранґеля стоїть ґрупа великих земельних власників, які не скривають своєї радости із-за вранґлівської катастрофи. Це — вони певні, що землю отримають назад.

— **В. В. Шульґін** був підчас евакуації Севастополя десь за містом та даремне шукають за ним поміж біженцями. „Посл. Нов.“ пише, що серед правих у Константинополі є великий страх за його долю: мабуть попався у руки большевикам.

— **Російська чорна сотня**, яка переїхала до Константинополя, гадає там орґанізуватися та братися за роботу, освідомлюючи евакуовану решту вранґлівської армії. Провідниками цих діяльних людей є піп Востоков, редактор „Царя Колокола“, Ізмайлов та начальник київської контррозвітки Сульджиков. Їх повідомили, що, як що вони дійсно заніматимуться агітацією — то відішлють їх назад до Севастополя. — Чи не пізно??

— **В Париж** приїхав Кривошеїн та Вернадскій.

— **Ґен. Вранґель** пише у листі до П. Б. Струве м. и. таке: „як що Европа, зрозумівши решті-врешт світову небезпеку большевизму, дасть нам можливість зберегти армію — то наш вихід може перемінитись у побіду.“

„Посл. Нов.“ повідомляють, що Рос. Фінансово-Промисловий Комітет в Парижі дістав телеґраму від Амер.-Рос. Торгов. Палати в Ню-Йорку, у якій з'ясовують шумні **заяви Вандерліпа** про його великанські торговельні концесії від сов. уряду та взагалі про ґрандіозні торговельні американо-рос. договори — як один величезний блеф.

В Парижі йдуть вже довгенько переговори між усіма російськими протибольшевицькими партіями про складення одностайного **„Національного Комітету“**, як політичного центру. Кадети вже погодились на співучасть, тільки рос. ес-ери ще відмовлюються. Із їхнього боку переговори ведуть Авксєнтєв та Бунаков-Фундамінскій.

— У Париж приїхав **Керенскій** і гадають, що туди приїде невдовзі Чернов.

— Для решток **російського воєнного фльоту**, який покинув оце при вранґелівській катастрофі кримські береги, призначено, як місце стоянки, порт Бізеті (у Тунісі). Туди переїде теж евакуований морський кадетськ. корпус, школа і др. Провожатиме фльот адмірал Кедров.

— В ч. 251 „Правди“ **комісар нар. здоровля**, тов. Сємашко, кажучи про мизерну діяльність свого комісаріяту в царині орґанізації санаторій для хворих і ранених червоноармейців і селян, вважає головним лихом звичку ставити на чолі санаторій лікарів. „На вішо тут лікарів? — питає. Адже суть справи не в медично-санітарній праці, тільки громадянській. Тому на чолі санаторій слід ставити не лікарів, тільки робітників і селян, а найпаче — робітниць-селянок, господинь, старших, знайомих практично з життям і домашнім господарством. Тільки тоді робота піде без зупинок.“

— „Кр. Ґаз.“ з 18. XI. помістила **інтервю з ґен. Брусіловим**, який гадає, що Вранґель не міг сподіватись завоювати Росію, бо він працював тільки для користи Поляків і поміг їм заволодіти великими російськими просторами. Брусілов гадає, що більше виступів проти Росії не буде. („В. Р.“)

Міжнароднє життя

— **Чічерін** післав велику ноту м-рові зак. спр. Польщі, Сапєзі, в якій м. и. годиться на встановлення означеного термину для підписання миру, але в усіх справах відсилає до Йоффе'а, котрий має найдальші уповноваження.

— **Плебісцит у Греції** вийшов величезною більшістю в користь короля Константина. Константин має на цьому тижні виїхати до Атен ; у Трієсті прийме його грецький пароплав.

— **Букарешт.** Відкриваючи палату депутатів, король об'явив у тронній промові заручини румунського насл. престолу з найстаршою донькою грецького короля Константина, архикн. Оленою. Як відомо, недавно заручивсь грецький наслідник престолу Юрій з донькою румунського короля.

— Перед декільки тижнями виїхали до Росій три **французькі соціял-революціонери.** Корабель, на котрому вони тепер повертали шляхом через Мурман, розбивсь, а всі пасажири втопились.

— **Льойд Джордж** заявив на банкеті, який дали в його честь анґл. промисловці, що ґеографичне положення Ірляндії не дозволяє здійснити всі її бажання. Це було би теж самовбійством Анґлії, котра одначе може дати Ірляндії все, що вважатиме справедливим.

— У м. Корк **в Ірляндій** анґл. поліції зруйнувала клюб Сінн-Фейнерів і перевела ревізію в редакціях усіх ірляндських часописів.

— **В Дубліні** поліція зареквірувала будинок міської думи на стоянку війська. Переведено масу арештів і трусів.

— **Вроцлавський кардинал** Вертрам мав заявити польському духовенсту Гор. Шлезьку, що він суспендуватиме (позбавити права священства) за плебісцитову аґітацію, а тоді можна буде звертатись вже тільки до римського папи. Польська преса підняла з приводу цього великий шум. Польські єпископи й уряд вислали в цій справі листа до папи.

— Мін. зак. спр. **Юґославії** Трумбіч подав до демісії. Реґент приняв її і доручив м-ство зак. справ Веснічові.

— Французький парлямент висловивсь за відновленням **взаємин з Ватиканом** і відкинув, після промови Лєйґа, 375 голосами проти 225 додаток, який мав перешкодити приїздові папського нунція до Парижу.

— Чічерін каже **у ноті до Грузії,** що потведжується можливість заняття Батума Анґлією, або якою иншою державою. Це булоби загрозою для „союзного Азарбейджану та самої совітської республіки. Тому він — Чічерін глядитиме на заняття Батума, як на сотворення нового протибольшевицького фронту.

— Франція вислала до Анґлії ноту в справі **плебісциту на Гор. Шлезьку,** в якій запропонувала 1. недопущення до голосування уроженців гор. Шлезьку, які одначе тепер там не живуть, та 2. вислання туди анґл. військ. — Анґлія відповіла на оба домагання відмовою.

— До Риґи прийшла з **Москви** скринька, як „дипльоматичний пакунок, з 45 образами найславніших російських малярів. Вони виставлені в продажу. Гадають, що малюнки походять з якоїсь приватної ґалерії." („Вольф")

— 7-го грудня відбулося у **Данціґу** урочисте заприсяження президента та правління міста. Присягу складали на вільне місто Данціґ. Незалежні соціялісти покинули перед присягою залю.

— Шеф-редактор польської ґазети **в Берліні,** „Дзєннік Берлінскі", др. Ґожицькі дістав наказ негайно залишити Прусію. Заходами польськ. посольства наказ відкликано, а проте 7-го ц. м. Ґожицкі мусів виїхати під доглядам поліції.

— **Румунський уряд** вжив нових заходів для охорони бесарабського кордону. Уряд має докладні відомости про перебування у ділянці Дністра 15 совітських дивізій і тому вважає необхідним зміцнити свою залогу у Бесарабії. („Nouv.Eur.")

— **У Відні** треває уже декільки днів стрейк урядовців більшости державних установ. Причина — погане економ. становище.

З українського життя на чужині

Делеґацію УНР. на Конференцію Миру, як установу постійну, скасовано. Від нині Делеґація має збіратися періодично, коли в цьому буде потреба, і на чолі її стоятиме ad hoc Міністр Закордонних Справ.

Представництво УНР. в Парижу обніме Дипльоматична Місія до Франції. Хто стоятиме на її чолі, ще невідомо.

Президент Делеґації УНР. в Парижу п. Гр. Мих. Тишкевич є призначений постійним членом будучої Делеґації і Головою Місії до Св. Престолу у Римі, Але Гр. Тишкевич, дуже втомлений невпинною боротьбою в надзвичайно важких обставинах, зложив на руки Президента Директорії УНР. свою демісію.

З нагоди святкування Чехо-Словаччиною другої річниці своєї Республіки, посол У. Н. Р. у Празі надіслав президентові Масарикові таку телеґраму:

Пане Президенте!

З нагоди другої річниці самостійности Чесько-Словенського Народа, позволяю собі зложити як найсердечніші бажання іменем влади Української Народньої Республіки та Народу. Молода Чесько-Словенська держава одинока досі щасливо поконує удари політичної бурі, яка проганяється цілою Европою. Україна та Українці із щирими симпатіями стежили бій чесько-словенського народу проти чужій тиранії та за самостійність так само, як сьогодня з подивом слідкують гарний та успішний розвій Чесько-словенської Республіки в певній вірі, що їй суджено статися консолідаційним пунктом не лише Середньої Европи, але авангардою стабілізаційного процесу в Східній Европі, де Україна в послідньому часі веде горячий та нерівний бій о владу правдивої демократії та реального соціялізму, коротко, о ідеали нового політичного ладу, так послідовно зображеного в Ваших великих працях та публікаціях.

Максим Славинський, Голова Надзвичайної Дипльоматичної Місії Української Народньої Республіки.

На повищу телеґраму надійшла така відповідь:

Високоповажаний Пане Голово!

Пан Президент Республіки одержав Вашу ґратуляційну адресу з нагоди нашого народнього свята. Дякує Вам як найсердечніще за цей прояв приятельських почувань, котрі маєте для нашої молодої Республіки.

Прийміть, високоповажаний Пане Голово, запевнення моєї глибокої пошани. За міністра: (підпис).

Варшавська дипльоматична місія У. Н. Р. робить заходи, щоби допущено до варшавського університету українських студентів-біженців, особливо з Кам'янецького університету. Гадають, що дозволять читати там лекції професорам Кам'янецького університету. Спершу був проєкт евакувати університет до Станіславова. („Вп.")

Парижські „Посл. Нов." поміщують таку телеґраму: „Константинополь, 27-го листопаду. Сюди прибула українська повстанча делеґація на чолі з отаманом Федоренко. Делеґація орґанізує в Константинополі спеціяльне бюро, куди поступають вже численні прохання що-до відсилки на Україну для продовжування боротьби з большевиками в рядах українських повстанців.

Українська Напіональна Рада Східної Галичини внесла до Ліґи Націй ноту; її підписали: др. Евген Петрушевич, др. Кость Левицький, др. Степан Витвицький та Ернест Брайтер. — У ноті домагаються: 1. признання Сх. Галичині права самовизначення; 2. допомоги в переведенні плебісциту яко мога швидче; 3. негайного усунення польської адміністр. влади, яка нищить укр. на-

селення Сх. Галичини; 4. назначення тимчасової інтернаціональної комісії для земель З. О. У. Н. Р. та 5. допущення представників її до Ліґи Націй. У пропамятному письмі, до котрого додано чимало документів і др. матеріялу, з'ясовано незаконні репресії й безконечні безчинства, які приходиться зазнавати усім верствам української людности під польським пануванням.

У середу 8-го грудня відбулася нарада українських діячів, на якій було поставлено питання про утворення за кордоном всеукраїнського національного центру. Всі присутні, як Наддніпрянці так і Наддністрянці, в принціпі висловились позитивно до цеї гадки і обрали комісію, яка має своїм завданням виробити платформу і скликати нову нараду, запросивши на неї і тих діячів, які припадково не були на першій нараді. Загальне враження, що на цей раз спроба утворення всеукраїнського громадського центру піде краще і легче, бо всі вже погодились з тим, що ця орґанізація не має втручатись в компетенцію урядів, що, обстоючи в принціпі соборність, необхідно розуміти її широко і т. д. Очевидно, що все буде залежати від того, чи знайдуть громадські ґрупи той мінімум, який всіх об'єднає, чи вони знову обстоюватимуть свої максімальні домагання, і до годи через це може і не прийти.

Призидія Укр. Жіночого Союзу просить нас повідомити, що сходини Союзу відбуваються не у вівтірки, як досіль, тільки по четвергам, в $^1/_2$6 год. веч., у помешканні Союзу (VIII., Strozzigasse 32, Mezz,).

Дня 12. грудня ц. р., в залі Lehrerhaus-Verein'у, (VIII. Josefsgasse 12) відбудуться Святочні Збори, присвячені памяти Михайла Драгоманова. Вступ вільний, без запрошень. Початок — точно о годині $2^1/_4$ по-пол., кінець — не пізніше $4^1/_2$ год. по-пол.

Дня 19/XII. о 6 год. веч. в помешканні „Єдність" (I. An der Hülben, 4) відограє Акад. Тов-а „Січ" дві одноактівки: 1. Васильченка: „На перші чулі" та 2. Запольської: „В гірничій діброві". Вистава пічнеться точно в означеній годині. В найближчому часі намічуються вистави: „Брехня", „Геддя Ґабляр", „В. Реткліф" і инші. — Управа.

Як у нас вже повідомлялось, у А. Сербиненка влітку було вкрадено з сейфу гроші. Кража ця була роскрита.

Цими днями мав відбутись у Відні суд над урядовцем банку, шо викрав сейф А. Сербиненка. Суд відкладено, бо урядовець цей утік десь з Відня.

В понеділок, 13. грудня 1920 р. влаштовує Укр. Акад. Тов. „Січ" і Укр. Тов. „Прихильників Освіти" у великій залі рестор. „Deutschmeister Schützenhaus" (VIII. Albertgasse 43), точно о 8. год. веч. „Андріївські Вечорниці". В проґраму вечора входять: одноактовий жарт „На перші гулі", (драм. круж. „Січ"-и), сольові співи, дует, смичковий терцет (муз. круж. „Січ-и), хор „Січ-и, пошта, вибір королевої вечерниць, коло щастя, танці. Заля на 500 осіб з центральним огрівом. Вступ 30 К. Чистий дохід на бідне укр. студенство. — Комітет.

Огляд преси

Стаття д-ра П. Рорбаха про Україну.

У черговій книжці німецького двохтижневика „Дер ґетройе Екгарт" уміщена стаття відомого прихильника України д-ра П. Рорбаха під титулом „Українське питання". Зміст цеї статті наводиться далі з де-якими скороченнями.

„Наш міністр закордонних справ д-р Сімонс у засіданні парляментарної комісії закордонних справ од 1. вересня заявив, що російський нарід довго

буде вважати своїм ворогом ту державу, яка зараз піде разом з його противниками. До цього п. Сімонс ще додав:

„„Ми не зробили помилки, мавши досі вільні руки. Ми й далі не звяжемося ні з урядом Вранґеля, ні з урядом України.““

„Що до першої думки, що Росіяне довго вважатимуть своїм ворогом того, хто зараз проти них виступить, то це вірно, постільки мова була б про союз з Польщею. Проти Поляків Росіянин настроєний дуже ворожо. Коли, одначе, залишити на боці польську справу, то було б помилкою думати, що російський нарід засадничо вважає кожен виступ проти т. зв. радянського уряду за виступ проти Росії. Те, що поінформовані люде давно знали, стало тепер, дякуючи звітам Дітмана, загально відомим, а власне, що в Росії є тільки коло 600 тисяч большевиків, з яких 88% служать оплаченими урядовцями в радянських установах. Це становить менше 1/150 всеї людности радянської Росії, й ця купка людей прийшла до влади, силою розігнавши Установчі Збори, які мали виробити конституцію для Росії. Якою справді повинна бути політика в російськім питанні, це недавно добре висловив принц Макс Баденський у розмові з п. Хольбахом з „Нової Баденської Краєвої Ґазети“.

„Дійсно, найкращою політикою Німеччини що до східного питання була б її моральна офензива, неможлива з боку Антанти через глибоку неморальність її чисто-еґоїстичних намірів супроти Росії в справі заклику до всіх урядів, щоб вони зажадали від большевиків оголошення вільних виборів до Конституанти, або ліпше: до стількох Конституант, скільки є народів на терріторії колишньої Росії, аби ці народи самі встановили для себе бажаний соціяльний і політичний лад.

„Велика більшість наших політиків і переважна частина нашого громадянства ще й досі робить стару помилку, вважаючи те, що колись було Росією, якоюсь національною й економічною єдністю. Дещо з цеї помилки вкралося також у згадану промову д-ра Сімонса, котрий спочатку каже: не треба зачіпати теперішньої Росії, — а потім робить звідси висновок: таким чином, Німеччина повинна також не звязуватися з урядом Вранґеля та з урядом України. Це звучить так, ніби-то міністр гадає, що менша резервованість що до України була б виступом проти „Росії“. Але Росія й Україна — зовсім не те саме, а цілком ріжні річи. Сеї весни я мав розмову з одним українським політиком. На моє запитання: „Що тепер буде з Україною?“ — він відповів: „Що буде з Україною? Україна буде. Більш нічого“. „Моє запитання було викликане тим, що московські большевики саме тоді обсадили східну Україну й настановили там філію московського уряду під фірмою „радянського уряду України.“

Отже ще раз: „Україна буде. Наш нарід знає тепер, чого він хоче: він хоче бути українським, а не московським.“ З цим виразним підкресленням мій український приятель закінчив нашу розмову“.

Навівши далі низку ріжних цитат і пояснивши їх дуже влучними увагами, автор кінчає свою статтю слідуючими словами:

„Особливою справою, яка зараз погіршує відносини між Німеччиною та Україною, є справа заарештування українських державних фондів німецьким урядом. Ходить тут о суму в кількасот миліонів марок. З цеї суми 50 міл. належать не українському урядові, а українським кооперативам, які заявили, що вони готові зараз після звільнення цих грошей видати їх виключно на закупки в Німеччині. Не зважаючи на це, уряд відмовляється звільнити гроші, — політика, яка ні під оглядом загальним не є розумна, ні під оглядом юридичним є оправдана, бо вона опирається на „непевність“ становища українського уряду. Кооперативи являються чисто господарськими організаціями і ні в якій мірі не залежать від українського уряду. Німецька промисловість має від того велику шкоду, а окрім того німецький уряд руйнує в українськім народі його німецькі симпатії, які, не зважаючи на все, і досі це досить великі.

„Та головною помилкою є брак розуміння для внутрішньої природи українського питання, власне для факту, що тут маємо діло з рухом, який опирається на могутні національні і господарські фактори і який одного прегарного дня, без огляду на те, як на нього зараз дивляється в Німеччині, отримає повну перемогу.“

ВОЛЯ
УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖНЕВИК

Т. 4. Відень, 18. грудня 1920. Ч. 12.

М. Кушнір-Якименко.

Східня Европа і Ліґа Націй.

Вже перша сесія Ліґи Націй ясно підтвердила ту думку, що Ліґа є безсильна сказати цілком нове слово для міждержавних відносин, що вона в теперішній стадії орґанізації не є тим міжнародним інститутом, який міг би на основі права та справедливости установити нові форми міжнародного життя та реґулювати його так, щоб усовувати і вирішувати мирним шляхом ті всі спори й конфлікти, які раніше приводили до збройної боротьби.

Це яскраво можна ілюструвати тим фактом, що Ліґа Народів цілком легковажно віднеслась до східньо-европейської проблєми і з ріжних мотивів вирішила неґативно поставитись до вступу в її склад тих новоутворених держав, на які роспалась бувша Російська Держава.

А висновки з таких постанов цілком ясні — кожний нарід очевидно повинен власними силами боротись за свою волю та державність, і коли йому пощастить утворити свою державу, то тільки тоді він стане рівноправним членом поміж народами світу, з цим буде вже тоді рахуватись Ліґа Націй і прийме його в свій склад.

Як би це не було так, то Ліґа Націй повинна була б узяти під свою охорону всі новоутворені держави Східньої Европи, принявши їх в свій склад, і поробити всі заходи, щоб їм дана була можливість вільно та мирно розвиватись.

Але це можливо було б тоді, як би Ліґа Націй ясно і твердо осудила імперіялістичну політику тих держав, що шляхом військової сили окупували деякі новоутворені держави на сході Европи і позбавили кількох народів на основі їх історичних прав та принціпу самовизначення розвивати та зміцнювати їх відроджену державність.

Ми розуміємо ті великі труднощі, до яких прийшла би Ліґа Націй, як би була стала на шлях признання новоутворених держав, але теперішні неґативні постанови показують тільки, що Великі Держави Заходу, довівши своєю помилковою політикою Східню Европу до нинішнього становища, примусили і Ліґу Націй через своїх представників топтатись на одному місці та вичікувати дальнішого ровитку подій, як це вже роблять і їх уряди на протязі останнього часу.

Не з'умівши самі довести Східню Европу до миру та спокою на протязі вже двох років та безсильні це зробити сьогодня, Великі Держави Антанти через своїх представників тільки компромітують невідповідними постановами

такий інститут, як Ліґа Націй, та принижують її авторітет вже з самого початку праці.

Особливо шкідливу ролю для правильного вирішення східньо-европейської проблєми продовжують грати представники Франції, які в супереч всяким принціпам і фактам все обстоюють ідею відбудовання бувшої Росії, погожуючись на визнання суверенности тільки Фінляндії, Польщі та Вірменії, бо на це, мовляв, ще підчас війни дали згоду й Росіяне.

Тепер всім відомо, що „злим генієм" Парижської Мирової Конференції були французські делеґати — сьогодня знову ми перед небезпекою що представники Франції до Ліги своєю політичною лінією що до Східньої Европи поставлять і Лігу Націй в таке ж безвихідне становище як і Мирову Конференцію.

Нам же доводиться констатувати, що проблєма Східньої Европи ще не дозріла до вирішення, що там мають ще відбутися дуже важні події, після яких можливо спеціяльна мирова конференція за допомогою Ліги Націй нарешті таки знайде засоби та шлях установити спокій і лад, забезпечивши східньо-европейські народи від нових конфліктів на основі принціпу державного самовизначення народів.

Ф. Матушевський.

Україна, Польща і Росія.

III.

Автократично-бюрократична Московія не могла примиритися з тим, щоб побіч себе мати такого небезпечного союзника, якою була демократична Українська Республіка. З другого боку, з цією ж Республікою у себе також під боком не могла примиритися й шляхецько-аристократична Польща. А до того ж ще як Московію так і Польщу манили до себе великі економічні інтереси і в першу чергу — полудневі моря Чорне й Азовське. В оцих моментах — політичного й економічного змісту і завязано було вузол боротьби цих двох сусідів за Вкраїну, що провадиться й по сей день.

В запалі цеї завзятої боротьби обидва претенденти на володіння Україною не спинялися, як і зараз не спиняються, ні перед чим. Зрадництво, підступ, підкуп, політичні вбивства, розбишацькі наскоки, відкрита війна, фальшування історії й фактів дійсного життя; — все це було як в ту давню давнину, так єсть і зараз, тільки ще в більшій мірі.

Справедливість мусить признати, що пальма першенства у всіх цих злочинах проти українського народу належала Польщі. Польські історики і романісти малюють українську революцію, як низку бунтарських повстань дикого бидла проти благородно-лицарської Польщі, що прищеплювали дикому, жорстокому й некультурному українському народові вищу західноевропейську культуру; що культівуючи український народ, Польща несла на собі величезну місію і має величезну заслугу перед Західною Европою. Барбаринський же український народ віддячив їй за це невпавними бунтами, під час яких виявляв нелюдську жорстокість і руїнництво, перед якими само пекло жахалося.

Безперечно, що боротьба ця була крівавою і жорстокою, але треба бути обєктивним і памятати, що всі жорстокости з боку Українців були тільки відповідю на нелюдські знущання польської шляхти та єзуїтів над українським народом, що тяглося зо-дня в день сотні літ. Для характеристики цих знущань досить сказати, що вони були не меньші, як що не більші від прославлених на

увесь світ турецьких. Отже й не диво, що коли народ встав на кріваву боротьбу за своє визволення, то не милував своїх гнобителів і міряв їм тією ж міркою.

Українські історики виправдували ці жорстокости крівавої боротьби духом і звичаями віку. Але навряд чи на це можна покликатися тепер, після нечуваних жорстокостів теперішньої світової війни, під час якої на ряду з людським життям нещадно руйновалося те, що уціліло навіть в ті давні й дикі часи.

А що боротьба й справді не була боротьбою дикунів і розбишак за ради грабунку добра шляхецтва і руйнництва культурних здобутків, а була боротьбою двох протилежних політично-суспільних світоглядів, двох систем політичного суспільного ладу й життя, то на це ми маємо досить доказів.

Почать хоч би з того, що в основу організації козаччини, — яка увесь час була огнищем революційних виступів, — було покладено ті самі ідеї, що в кінці XVIII ст. красувалися на прапорі великої французької революції; а саме: воля, братерство і рівність. І великий Вольтер, досліджуючи історію Карла XII шведського, що воював з царем Петром російським (1706—1709) і ознайомившись з історією України, зазначив: „L'Ukraine a toujours aspirée a être libre“. З того часу, як заходами єзуїтів було навязано Україні унію, до цих трьох льозунгів додано було ще один „за благочесть“, себто за православну віру. І ці льозунги не були голосними тільки словами, а справжніми принціпами, які козаччина намагалася покласти в основу політичного й громадського ладу. І справді таки поклала їх.

Правда, що вони не були цілком усвідомлені не тільки широкими масами народа, а навіть самими ідейними провідниками його настільки, щоб відразу Україна спромоглася на основі цих щиро демократичних принціпів воздвигнути міцну будівлю свого державного й громадського життя. Але в цьому немає нічого дивного, бо загальний рівень всесвітнього політичного й громадського світогляду ще не сягав на таку височінь.

Окрім того в надзвичайній силі українського руху разом з тим лежала і його неміч. Історія України має ту особливість, що народ в ній грав видатну активну роль. В цьому, безперечно, полягав секрет широти й могутности історичного руху. За те з другого боку в цій широті й могутности завжди була „ахиллова п'ята“, яку можна було вразити: це надзвичайна трудність тримати колективну волю й думку довгий час на однаковому ступні напруження, бо та воля й думка занадто мінлива.

А в ті часи, про які в нас зараз йде мова, він занадто мало мав своєї інтеліґенції і проводарів свого руху, бо потомки українських княжих фамілій як Острожські, Вишневецькі, Слуцькі, Глинські й багато инших, менше значніших, покатоличилися, перейшли в ряди польської шляхти і поробилися лютими ренеґатами, инші ж, як воєвода київський Кисіль, трималися угодової політики.

Нарешті відновлена Українська Держава по стількох віках упадку не мала змоги й часу розвинути свого життя на демократичних основах, бо два найближчі сусіди її — Польща і Москва, як вже сказано раніш, не могли побіч себе терпіти нової республікансько-демократичної держави з таким укладом життя, який загрожував їх інтересам і навіть спокійному істнуванню.

Дальша хода подій показала, що воно було й справді так. Вже під час складання умови в Переяславі, коли гетьман з старшиною вимагали від послів царських, щоб царь московський заприсягнув, що додержуватиме умови й не порушатиме прав і вольност в Україні, то посли царя рішуче запротестували, кажучи, що самодержець московський не складає присяги своїм підданцям, бо править ними „своєю волею“, а через це не може присягати й Українцям. Гетьман і козацтво, щоб не зривати налагодженої справи, поступилися. Але коли слідом за цим царь прислав до Київа свого воєводу з залогою, а з весни распочав будувати для неї особливу фортецю, і намірилися надсилати воєвод до инших міст, то гетьман з старшиною побачили, що Московщина заповзялася запрягати Україну в ярмо нової неволі. Проте Хмельницький, додержуючи спочатку умови унії з Москвою, бере енерґійну участь у війні Московщини з Польщею і своїм військом повойовує Білу Русь аж по Вільну від Польщі. Ослаблення Польщі намірився використати король Швеції Кароль X в своїх цілях і тому

повів з Хмельницьким давні переговори, намовляючи його прилучитися до спілки Швеції й Трансильванії проти Польщі і Москви, бо як писав Карло X, автократична Московщина „не потерпить побіля себе вільного народу“ (українського). Хмельницький, що вже й перед цим мав зносини з Швецією, видимо зрозумів, що як раз прийшов слушний час, спершись на союзників, погромити Польщу, утворити велику й міцну Українську Державу, порвавши союз з Москвою. Першу половину свого великого пляну Б. Хмельницький доводить майже до краю. Умовившись з королем Швеції з весни 1655 р. розпочати війну з Польщею, Хмельницький сміливим і дужим рухом наносить Польщі удар за ударом. В протязі кількох місяців він визволяє все Поділля, Галичину і Холмську Русь, дійшовши аж до Люблина, при чім навмисне не допускає до активної роботи свого спільника — московське військо. Тоді Польща, шоб посварити спільників, пропонує московському цареві (Олексієві Романову) корону польського короля, щоб обєднати Московщину з Польщею. Царь пішов на цю приманку, зірвав з Швецією, виповів їй війну і хотів примусити до неї й Хмельницького. Натомісць Хмельницький р. 1656 складає з Швецією й Трансільванією тісний союз проти Польщі й Москви. Але передчасна смерть (1657) припинила на пів дорозі здійснення плянів великого патріота в саму критичну хвилину будови молодої держави, коли доля її буквально важилася на терезах.

Заступник Хмельницького, друг і помішник його, Виговський, також розумна освічена людина і добрий політик, провадив далі політику Хмельницького, але він не мав авторітету й голосної слави першого і не був військовою людиною. Він складає трактат і з королем Швеції, яким король з'обовязувався признати і проголосити Україну за нарід свобідний і нікому непідвладний і спеціяльно добитися цього признання для України від Польщі. Але в цей час напад Данії на Швецію одвертає увагу останньої від України. Бачучи повну неможливість для України провадити далі війну з Польщею, він складає р. 1658 з нею умову (в Гадячі), якою піддав Україну, як „велике князівство“, під зверхність короля, забезпечивши йому трактатом повну автономію. Склавши умову з Польщею, Виговський пішов війною проти Москви (1659); розбив московське військо і вигнав Московців з задніпрянської України, теперішніх ґуберній Чернигова й Полтави. Здавалося б, що Україна знову вийшла на певний шлях власної державности. Та не на довго.

По смерти Хмельницького Україна з першого ж дня зробилася ареною найскладніших і найхитріших інтриґ, якими на правім боці Дніпра орудували Поляки, а на лівім — Московці. Обидві сторони не спинялись ні перед чим, щоб внести розбрат в єдність громадської думки й одностайність стремлінь і викликати на самій Україні міжусобну війну. Вся Україна кишіла московськими й польськими аґентами, які росповсюджували брехливі поголоски, робили всякі змови, підступства, сипали щедро грішми, навертали до себе козацьку старшину й простий люд всякими обіцянками. На цьому ґрунті з'явилася сила авантюристів, яким мріялася булава полковнича й гетьманська. Народ, втомлений боротьбою, що тяглася не вгаваючи вже десять літ, почав від боротьби тії ставати осторонь, а натомісць випливала на поверхню життя чернь, яка обірала, то скидала своїх гетьманів, що вели між собою боротьбу, бо одні були ставлениками Москви а другі — Польщі, треті — Запорожського війська, яке також брало участь як окремий чинник. Одні тягли до Москви, а другі — до Польщі. Україна поділилася на дві частини: правобережну і лівобережну; кожна мала свого гетьмана. А коли Москва і Польща знову не раз тяжко ошукали Україну й народ, то знову в народі прокидалася думка про утворення власної державности за допомогою Криму й Турції. Ця гадка, цілком непопулярна попереду, після обрання на гетьмана (р. 1665) Петра Дорошенка починає приймати реальну форму.

Гетьман Дорошенко — це вельми значна фіґура в історії України, імя якої оточено ореолом мучеництва за Україну, до якої він горів горячою любовю свого великого духа і серця. Політика Польщі й Москви що до Вкраїни за десять літ від Переяславської умови з Московою ясно довели, що єдиний рятунок для Вкраїни — це обєднання в етноґрафічних гряницях, повна незалежність від Москви й Польщі і нейтральність. Це вже зрозумів і Хмельницький. Доро-

шенко, що був видатним полковником за Хмельницького, наважився довершити те, чого не встиг зробити Хмельницький. Визволити Україну він надумався за допомогою турецького султана. Признавши над собою зверхність султана, Дорошенко добився від нього згоди, що султан допоможе йому обєднати всю Україну до Перемишля (Галичина), Вислі й Німана (Холмську Русь) аж до Путивля (Курщина). В цей час саме обставини ніби добре сприяли плянам Дорошенка. Московщина склала мир з Польщею р. 1667, відомий під назвою Андрусівського. Зважаючи на те, що найбільшим яблуком роздору між нею й Польщею була Україна, Московщина, яка 13 літ всього перед цим взяла Україну під свою високу руку для того, щоб боронити її від лядської неволі й католицтва, тепер вона просто зрадила Україну, бо не питаючись її, як свого спільника, поділилась нею з Польщею: лівобережну Україну лишила під собою, а правобережну віддала Польщі. Цей вчинок Москви викликав загальне обурення на Вкраїні навіть серед тих, хто хилився до Москви. Дорошенко, що вже й перед цим визволив значну частину правобережної України від польського панування, не зриваючи з нею цілком миру, тепер заходився коло цього пильніще і почав намовляти Брюховецького, гетьмана лівобережної України до повстання проти Москви. Брюховецький, авантюрист і демагоґ, який, піддобрюючись до Москви перед цим, багато спричинився до поділу України, і впріг лівобічну Україну в ярмо московської неволі, спочатку вагався, але козацтво й народ самі повстали проти Москви і примусили до того й Брюховецького. Московські залоги повтікали з міст одразу, мусів втекти з України й московський воєвода Ромодановський, якого цар послав з військом проти Брюховецького й Дорошенка. Під час повстання народ вбив Брюховецького, якого ненавидів за його вчинки, і Дорошенко став гетьманом всієї України по обидва боки Дніпра **(1668 р.)**. Гадав, що настав слушний час здійснити плян незалежної України під протекторатом Турції. Польща, налякана походом султана, поспішила скласти з Турцією мир і віддала правобічну Україну Дорошенкові (1672 р.). Московія, побачивши успіх політики Дорошенка і видимо зрозумівши свої помилки, попереду також готова була визнати його гетьманом і правобічної України під своїм протекторатом на тих умовах, що Дорошенко пропонував Москві ще **в 1668 р.**, тоб-то: що вся Україна з Запоріжжам підлягає одному гетьманові, щоб ні воєвод московських, ні залог нігде на Вкраїні не було і щоб Москва не втручалася у внутрішні справи України.

Але двадцять літ союзу України з Московією не минули даремно для лівобережної України. Тут з козацькою старшиною почав відбуватися той самий процес, що попереду стався з давніми українськими аристократичними фамиліями на правобережній Україні.

Як тут великі політичні і соціяльні привилеї польського шляхецтва перетягали до польського табору українську аристократію, бо королівська грамота на польське шляхецтво давала цій безправній аристократії права на державну службу, на землю з кріпацьким на ній людом і визволяла від всяких податків і обовязків, так само на лівобережній Україні, що опинилася під владою Московії, для козацької старшини явилися всякі принади в формі прилучення з царської ласки до московського боярства, що так само давало упривилейоноване становище, бо вкупі з боярством з тієї ж царської ласки на „полковничу булаву" давалися села з людьми, правда не такими рабами, якими вони були в Польщі, а все ж з кріпаками. Московське правительство з перших же днів досить щедрою рукою розсипало цю соціяльну отруту серед верхнього шару українського суспільства, але поперваx вона свідомо відмовлялася від неї. А хто з козацької старшини накидався на цю отруту, той викликав проти себе велике обурення, як наприклад, гетьман Брюховецький, що приняв титло московського боярина і навіть одружився з „московскою дѣвкою" Салтиковою княжною. Але згодом старшина козача сама потяглася до тієї отрути на велику радість Московщини, бо сіючи її, Московщина добре знала, що невдовзі матиме з того посіву добрі жнива. Прищеплю-

вання в маєтках козачої старшини форм соціяльних відносин, що пачували в Московщині, почало викликати повсякчасні і дужі протести населення. Не знаходючи правди в себе дома, люд почав вдаватися з скаргами („челобитными") на свою старшину до московського правительства, в своїй темноті навіть не підозріваючи, що тут - то саме й лежать коріння того зла, що, як спрут, роспустило свої парости на Вкраїні. Московському правительству тільки того й треба було, — це відкрило йому широкий шлях для суто-демагогічної політики на Вкраїні: правительство вдавало, ніби щиро стає на бік скривдженого люду, підтримувало агітацію проти козацької старшини й давало поради окривдженому народові прохати царя, щоб царь настановляв в Україні своїх воєвод з залогами, які й будуть захищати народ від кривд і визискування старшини. Тоді старшина, щоб зберігти своє становище, наввипередки намагалася показати себе яко мога лойяльнішою до Московії. Зрештою в результаті здавалося, що і народ і старшина стоять за панування Московщини на Вкраїні.

Другим сильним козирем в руках московських політиків та їх прибічників на Вкраїні був союз гетьмана Дорошенка з Турцією.

Постійна боротьба з мусульманством, гнобителем християнства, боротьба з невгавними наїздами кримських Татар, многократне чорне зрадництво Татар, як спільників України в її боротьбі з Польщею й Москвою, нарешті дике поводіння Турків й особливо Татар на Вкраїні, як спільників Дорошенка під час останньої війни, — все це робило спілку Дорошенка в очах народу дуже непопулярною. Непопулярність такого союза й сумні факти дійсности дуже добре використали вороги Дорошенка й України як з польського, так і з московського боку, щоб повести в народі проти союзу як найширшу агітацію. Результати агітації незабаром вповні виявилися, і добитися певних результатів тим було легче, що проти Дорошека почали голосно промовляти ще де-які фактори, що вже давалися в знаки й Хмельницькому під кінець його життя. Фактори ці такі: страшенна втома народа від довгої боротьби, розчарування революцією, а через це — сильне зменшення тої соціяльно-політичної бази, на якій роспочалася революція. Спочатку вона провадилася поспіль всим народом до жіноцтва й дітей включно, а тепер її провадило вже тільки саме козацтво, яке вже відірвалося від народу і почало переживати процес внутрішнього роспаду на ріжні соціяльно політичні течії. (Далі буде.)

Степан Рудницький.

До основ українського націоналізму.

8. Основи й розвиток нашої історичної традиції.

(Далі).

Для розглядання нашої історичної традиції є можливих кілька доріг. Між ними найбільше надійними являються дві: 1. переходити розвиток цеї традиції на Україні у її діячів і письменників, 2. переходити історію України від найдавніщих часів до найновіщих і вибірати з неї ці дійсности, що є найважніщі для наконечної кристалізації модерної української політичної думки.

Подавши в попереднім уступі коротенький нарис по першій рецепті, тим безпечніще пускаймося на другу дорогу.

Перші головні дійсності, що їх помічаємо при розгляді найдавніщої історії України, є дві: 1. земля й нарід України це дуже великі одиниці, 2. земля й нарід України положені протягом цілої своєї дотеперішньої історії на межах культурних кругів, расових і державно-політичних груп, держав і т. и.

Що до першої справи треба сконстатувати, що: 1. Україна з її кругло 1 міліоном км^2 є що до величини другою країною Европи (творить більше як $^1/_{18}$ частину її цілої!), 2. Українці (44—48 міліонів) це мабуть четвертий по величині нарід у Европі. Ціла поверхня суші на земляній кулі виносить 149 міліонів км^2, з того тільки 28 міліонів надаються до хліборобської культури. Україна зі своїм у $^9/_{10}$ хліборобським населенням це ціла $^1/_{28}$ частина дійсно продуктивного простору на земнім ґльобі!

І так все було в історичній минувшині. Українська земля й нарід були все чинниками першорядної ваги в світовій політиці, свідомо чи не свідомо. Наші історики ще не вспіли як слід розчовпати цеї ваги, мабуть багато ще води упливе в Дніпрі-Словутиці, заки вони розчовпають, що позитивно чи негативно Україна все видатно впливала на світові політичні відносини. Та для нас ясно виходить ця дійсність, що наша справа це не аби яка дрібна справа — ось як провансальська, македонська, литовська чи навіть великосербська або польська. Українська справа це велика справа, світова справа.

Це мусять памятати всі, що хочуть установлювати модерну історично-політичну традицію українського народу, або бодай тільки її досліджують. За багато вже ріжних діячів зводило українську справу (і зводить її до тепер) до спільного знаменника зі справами всіляких „малих народів" Европи. Таксамо не вільно зводити нам української справи ні в якому напрямі на чужий загуменок, польський, московський чи инший. Всі такі похибки жорстоко мстили і мстяться на всіх нас!

Тому то є необхідне, щоби наші так історики як і політики вивели справу нашої історично-політичної традиції й наших історично-політичних змагань на ступінь світовости.

Історично-політичні традиції та змагання дуже ріжноманітні. Розглядаючи справу з безпристрасного науково становища, бачимо, що не тільки традиції і змагання Китайців та Анґльосаксів, Японців та Французів, Гіндусів та Німців дуже відмінні від себе. Відмінні від себе також традиції й змагання сусідних і близько споріднених народів пр. Поляків, Москалів, Чехів, Українців. І то відмінні не тільки на вні: іменнями, фактами то що, але по всій своїй суті з усіми соціяльними, економічними, загально культурними акцессоріями.

З цього виходить для науково поставленого українського націоналізму важна аксіома: української історично політичної традиції й у слід за цим українських історично-політичних змагань не натягати на чужі анальоґії, нераз дуже екзотичного походження. Українська історично-політична традиція сама по собі дуже оріґінальна, дуже неподібна до традицій инших великих народів світа, паралелізувати її з чужими традиціями треба дуже осторожно й то тільки в подробицях, не в суті. Те саме відноситься до наших політичних змагань і до збудованої на них національної ідеольоґії.

Ця велика оріґінальність української історично-політичної традиції і звязаних з нею змагань виходить у найбільшій мірі з другої дійсности, котру ми зазначили, починаючи розгляд найдавніщої історії України. Ця друга дійсність це ґеоґрафічне положення України на межах расових, культурних, політично-державних кругів протягом усеї історії.

Історичне життя почалося на українській терріторії дуже рано — багато раніще, як у подавляючій більшости земель Европи. Як показують археольоґічні останки, була вже в другому тисячолітті перед Христом на наших землях досить висока культура, що прийшла на Вкраїну зі старинного Орієнту. Чорне море, що по нім плавали фенікійські моряки, було посередником цього культурного напливу, який на мою неміродатну думку поклав одну з головних основ нинішної етнольоґічної культури українського народу. Він без сумніву мусів теж положити основи історичному життю. Та про це життя не маємо ніякої відомости, бо затерли його пізніщі кочові лихоліття, в першу чергу кіммерійське (?) й скитське. Для цеї старинної культури була Україна вже визначною „окрайною, межовою

землею", що наражена була на страшенні завірюхи зі сторони сусіднього степового простору Евразії.

Таке саме межове, окрайне становище займає Україна супроти пізніщого орієнтально-середземноморського історично-культурного круга. Його культурні здобутки приходять на Україну неначе в окраїни цивілізованого світа, його історично-політичні події як далекий відгомін. Дещо сильніще звязана була українська терріторія з грецьким культурним кругом і входила в його систему як головний доставець хліба. Але й тут лежала вона на межах „світа".

Геленістичні й римські часи не принесли мимо боспоранської держави й розширення римської держави на деякі частини української терріторії ніяких дійсних змін у цім окрайнім положенні нашої землі й нашого народу. По „Скитах" — „Сармати" й „Аляни" не дозволяли втягнути Україну в нове культурне й історичне життя кінцевих століть старинності. В зарянні т. н. середньовічча прийшли Гуни, потім Обри, Хозари, Печеніги, Половці . . .

Всі вони продукти окрайного положення України. Ціле її історично-політичне й культурне життя розвивається головно в проміжках ціх кочових громовиць — підчас їх самих воно тільки веґетує. Що з того, що повстала стара київська держава — цей конвенціональний початок нашої історично-політичної традиції, що з того, що прийшло християнство, прийшли византійські культурні впливи, коли вся Україна заєдно стояла на страшному пограниччі рас, культур і державних системів!

Це межове положення трівало й дальше. Воно зробило для Українців сливе неможливим розвинутись під політичним і соціяльним оглядом у таких напрямках як розвинулися инші великі народи Европи. В останніх трьох століттях середньовічча почала швидко рости т. н. західньоевропейська культура молодих тоді романських і ґерманських народів, небавом почалось відродження. Все те мало величезні політичні суспільні, й инші наслідки. Україна вже починала навязувати добрі зносини з тим новим могутнім культурним і політичним кругом. Та щож! Прийшло татарське лихоліття на цілих пятьсот літ і Україна опинилась ще виразніще на краю світа як була колинебудь инде . . .

Від XV-го до XVIII-го віку Україна стояла на межах трьох світів: західньоевропейського, орієнтально-музульманського й кочового азійського. Ці два останні світи були позірно сплетені в одно ленною залежністю кримського хана від стамбульського падишаха. Та їх суть не була однакова, хоч представники обох ціх останніх світів носили у нашого народу поспільно назву „бусурманів".

Завдяки комбінації впливів обох східних світів ми, Українці, щойно в XX-ому віці будуємо свою державність. Греки, Серби, Болгари, Румуни, хоч багато слабші від нас, збудували свої державности вже в минулому столітті. Бо мали до діла тільки з одним — орієнтально музульманським світом.

Кочовий азійський світ відсунено від меж України вже в XVIII. віці, орієнтально-музульманський розпадається щойно в наших очах. Оба вони впали й падають від побідного походу на схід західноевропейської культури, політики, суспільної думки.

Та окрайність положення української землі й народу ще не минула й тисячлітні її впливи вириті немов розкаленим залізом на культурному, політичному, суспільному обличчі українського народу. Ми не були, не є й на певно вже ніколи не будемо орієнтальним народом, однак зачислювати себе без обиняків до західньоевропейських народів ніяк не можемо. Длятого готових схем, з осібна політичних і суспільних, взятих із західної Европи, до українського народу прикладати ніяк не мож ні теоретично ні практично без основного розсліду кожного поодинокого випадку. Робили це мимо того так наші народолюбці (так сказать старозавітні націоналісти, до речі сказать, дуже мляво), як (і то дуже завзято) наші ріжномастні універсалісти. Розуміється така робота таксамо не мала, не має й ніколи не матиме ніякої вартости, як не мала б її робота ґеольоґів, які хотілиби примінити европейську стратіґрафію палеозоіка до південно африканських чи індійських верстов, або хочби горізонтувати т. н.

німецький тріяс (континентального фацієсу) до останньої подробиці після альпейського тріясу (пелягічного фацієсу).

Тут не будемо розводитись над усіми наслідками окрайнього положення України й Українців. Та звернемо увагу на одну справу. Український нарід (кажучи кругло) від близько 700 років не зміг підлягти ніяким посторонним політично-суспільним впливом так сильно, як инші великі европейські народи. Навіть Москалі чи Білорусини, про Поляків, Чехів і т. и. й не згадуючи, мали більшу спромогу користуватись чужим доробком (чи позитивним чи неґативним), як ми. Тому то Українців як нарід ціхує визначний примітивізм — первісність.

Не вживаю цього терміну, як синоніму якоїсь поганої, а бодай некорисної відсталости, назадництва. Цей примітивізм українського народу має попри лихі сторони (до речі сказать нечисленні) дуже багато добрих сторін. Він полягає ось на чім:

1. Західньоевропейські політично державні форми, що їх виробило середньовіччя, переробили нові віки й валять найновіщі часи не змогли на Україні ніколи глибше закорінитись. Монархізм, февдалізм, бюрократія, мілітаризм, парляментаризм у буржуазному розумінні і т. и. все те речі чужі українській історичнополітичній традиції.

2. Західноевропейські суспільні форми таксамо не вспіли прийнятись серед українського народу як політично державні. Юнкерство, буржуазія, пролєтаріят, соціялізм (у стислім понятттю) все те чуже нашій історичній традиції.

Наслідком цього свого історично обусловленого примітивізму Українці стали в заранні XX-го віку до будови власної даржави в дуже немодній одежині. Очам західньоевропейського інтелігента (п. b. коли він добре розуміє нашу справу) ми, Українці, представляємося як прецікавий та імпонуючий своєю величиною нарід — пережиток із раннього середньовічча. Бо хоч і як голосно кричать на весь світ всілякі наші суспільники й клясові політики (починаючи від хліборобів-державників, а кінчаючи комуністами) про клясову боротьбу, буржуазію, куркулів, пролєтаріят і т. и. і т. и. на Україні, кожний безсторонний глядач з науковим світоглядом бачить, що Українці це типовий дрібнохлібороб-ський, селянський нарід, з нікчемними останками (зглядно початками) инших псевдокляс: великих земельних власників (1%), міщанства (2%), робітничого пролєтаріяту (3%, все це максімальні цифри!) Сливе всі великі земельні власники, сливе вся буржуазія, подавлююча більшість міського пролєтаріяту на Вкраїні це не Українці; а чужинці, з правила завзяті вороги еманціпації українського народу. І так було mutatis mutandis від соток літ...

На наше нещастя таких добре поінформованих про нашу справу чужинців немає мабуть цілком. І серед Українців дуже небагато таких, що розуміють дійсні відносини. Драгоманів не мав наслідників, старозавітні націоналісти вийшли з моди (цілком заслужено), ріжнородні універсалісти всюди бачуть тільки суспільні заковики й клясові боротьби та вважають „націоналізм" синонімом „контреволюції". Не дивниця, що слухаючи таких голосів, ні чужинець, ні навіть здорово думаючий Українець ніяк не розуміє тієї „каші", що тепер наварилась на Україні. І чужинець доходить у результаті до погляду, що Україна це гумбуґ (у найкращому разі німецька чи инша інтриґа), Українець (навіть міністр У. Н. Р.) до викрику, що лучче нехай не буде ніякої України, як вона не має бути.. соціялдемократична!

З цього блудного колеса вивести нас може тільки поставлення справи на ґенетичну точку погляду. Так велить нам робити новітня антропогеоґрафія. Бачимо перед собою такий цікавий нарід, як Українців — европейський і так відмінний своїм політичним і суспільним обличчям від инших европейських. Щоби зрозуміти його нинішний стан, мусимо крок за кроком досліджувати ґенетику нинішного його стану протягом віків усього його розвитку.

І бачимо ось що: В заранні української історії політично-суспільні відносини прикметні всім арійським народам. Не тільки славянським, бо завернувши

відповідне число віків у зад, подиблемо той сам первісний аґрарний комунізм, „вічевий" устрій без князів і т. и. і у Ґерманів (до Хр.) і у Кельтів і т. и. Дальший розвиток був теж нормальний — такий самий як у инших европейських народів: льокальні князики, вибирані зразу тільки на час воєнної потреби, вплив торговлі, дружини, чужі наємні вояки, дідичне князівство, оперте на поневоленні праарійського свободолюбного республіканського партікуляризму. Потім бійки князів між собою за поширення влади, оборонні війни проти настирливих чужинців, престіж князів росте й приходить (у нас) стара київська держава. Приходить на загал подібно як прийшли инші держави великих народів Европи.

Знаємо, що княжий устрій з його акцессоріями (дружиною, боярством, полюддям і т. и.) був дуже непопулярний на давній Україні. Постійні конфлікти князів із „землею" чи вічем, а ще краще швидке роздріблення київської держави на муравлище дрібних князів служать доказами цеї непопулярности. Цей партикуляризм, що його виводять із ріжних причин історики, найпаче-ж з засади сеніоряту, я назвавбим просто поворотом до первісного праарійського роздріблення тільки зі зміною вивіски. І тут анальоґій серед инших народів Европи в середновіччі дуже багато. Таксамо рух „татарських людей" в XIII віці не стоїть відосібнено в історії Европи. Подібні прояви серед хліборобського населення зустрічаємо в Західній Европі навіть ще пізніще (фриськи Шірінґи, Уот Тайлер, норвежські хлопи і т. и. і т. и.). Оріґінальність української історичної традиції на цім полі не полягає на самому факті істнування таких рухів у цьому часі. А полягає вона на цім, що такий стан політично суспільний, як був тоді в XIII-ому столітті, удержався на Україні mutatis mutandis і до тепер. Ось і тепер в 1920 р. бачимо за незугарністю й непопулярністю теперішних „урядів" на Вкраїні de facto безліч селянських республік, що ніякої чужої влади не визнають. І падькають ріжномастні українські патріоти й непатріоти, що того дядька ніяк не можна до рук прибрати й на його могутніх плечах держави збудувати. Так само певне падькав і король Данило. І бив таки, бо мав більшу силу, як нинішні українські уряди й уряди на Україні. Та це нічого не помогло, бо система, яку він піддержував, була нелюба простолюдинові.

І тепер нічого не помагають, ні підькання, ні репрессії. Бо ніякий з урядів, що хочуть закріпитись на Україні, не несе українському народові того, чого вимагає його розвиткова лінія. Одні: ріжні російські реакціонери й наші таки великі власники й хуторяне несуть Україні поворот до давнього, цілком несимпатичного ладу, до земельного голоду, драчок, пролєтаризації, еміґрації і т. и. Другі — ріжні соціялісти й комуністи несуть дядькові „великих слів велику силу й більш нічого!" Соціялізація землі, кажуть одні, трудові господарства, другі, комуна, треті і т. и. і т. и. Мимовільно дістаємо враження, що зібралася перед ціпом, простим таки ціпом до молочення збіжжя, громада „вчених" і розбирають, що воно таке є. Згодилися нарешті, що це... спектроскоп, тільки ніяк не можуть погодитися, чи це спектроскоп з прізмою чи з решіткою, чи звіздяний, чи соняшний. Одні сваряться, що так, друго кричять, що сяк... А тут треба молотити, щоби зерно було й мука та хліб... (Далі буде).

Соломон Гольдельман.

В справі українсько-жидівських відносин.

ЛИСТ ДЕВЯТИЙ.

ПІД ПОЛЬСЬКОЮ ОКУПАЦІЄЮ.

Дорогий товаришу!

Тільки зараз одержав я твій лист від кінця жовтня. От який в наших палестинах налагоджений звязок з Европою: лист з Берліна йшов всього чотирі

місяці... Перечитав також Твої листи до Київського Центрального Комітету партії. Дякую за прислані бюлєтені Фербанду.

Не можу зрозуміти твоєї спроби переконати київських наших товаришів, що шлях московських комуністів є хибний, що західний пролєтаріят робить соціяльну революцію иншими шляхами. Не громадянською війною і террором, не раптовою декретовою „націоналізацією", а поволі підготовляючи проєкти і можливости соціялізації, дорогою державного огосподарювання головних галузей промисловости, використовуючи зріст своєї сили і значіння в державі й суспільности.

Невже ти віриш, що наші київські товариші щиро переконані в неминучости й успішности московсько-рядянського шляху до соціялізму? Чи свідомо переконані в нашій „контр-революційности"?

Як це не прикро, але у мене нема сумніву, що наші товариші там просто пристосувались до нових хозяїв. Сумно, звичайно, що наша інтелігенція виявила стільки слабодушя, згодившись під загрозою Рафеса та під режімом диктатури внести стільки комуністичної контрабанди під наш соціял-демократичний прапор. Вже приємнійше булоб, коли б вони просто перейшли отверто до комуністів.

Серед наших масових товаришів без сумніву є велика кількість, може навіть більшість, що твердо тримається своїх соціяль-демократичних поглядів. На жаль, ця маса не має зовсім проводирів. Провідні сили пійшли під комуністичну керму, частина пішла геть від партійної роботи до ліпших часів, частина находиться тут, по цей бік фронту, де і переводить роботу згідно свому сумлінню і в згоді з місцевими орґанізаціями. Відносно останніх наших кроків для тебе буде цікаве м. и. слідуюче.

* * *

Тут, у Кам'янці, цими днями закінчились наради, в яких прийняли участь українські соціялдемократи — члени правительства Мазепи, члени їхнього Центр. Комітету, делєґати Ц. К. українських соціялістів-революціонерів, представники Центр. Бюра Бунду (вибраного на краєвій конференції в серпні в Кам'янці), представники від нашого парт. Секретаріяту і члени місцевого комітету Фолькспартай.

Вислід тих нарад можно сформуловати коротко так:

Всі зійшлись на тому, що в дальшій державній роботі мусять українські і жидівські соціялісти виступати одним фронтом, обєднавши цю роботу шляхом певної орґанізації, а на перші часи — обовязковими спільними нарадами по всіх важних питаннях державної політики.

Друге: ціла влада мусить належати правительству. Командування армії має належати лише фаховому командуючому. Зараз таким є ґенерал Омелянович-Павленко, а армія знаходиться в тилах денікінців і большевиків.

За Директорією і Головним Отаманом Петлюрою може залишитися лише і виключно р е п р е з е н т а ц і й н і функції відносно держави та армії, про що й зазначено в окремому конституційному законі, який в тих наших нарадах випрацьований і відвезений т. Безпалком у Варшаву до Петлюри на підпис.

Не пізніше травня, як лише буде якась там терріторія українськими військами занята, має буте скликане представництво населення, в формі Державної Народньої Ради, орґану тимчасового до Парляменту, перед яким має відповідати Правительство.

Декларація 2-го грудня 1919 року Варшавської дипльоматичної місії, яка включила фактичну відмову від Галичини, якісь туманні, але прикрі обіцянки про зміну земельного закону і т. д., не найшла ні одного прихильника в наших нарадах.

В загальному нарада пішла значно лівіше резолюції Ц. К. української с.-д. партії, яку я тобі при цьому надсилаю. Нарада заняла також більш рішучу і ясну позицію відносно обмеження прав так званої „верховної влади".

Наради ці мали, між иншими, ще один цікавий вислід. В один день, ще до закінчення нарад, були польською владою, з наказу польського помпадура для окупованих українських земель, пана Мінкевича, заарештовані майже всі міністри, учасники тих нарад, на чолі з премєром Мазепою. В той же день зробив начальник польської контр-розвідки трус у мене, а скілька днів після того були заарештовані представники Бунду, що приймали участь у тій нараді.

Міністрів на другий день позвільняли, мене теж більш поки що не чіпали, а бундовці ще сидять...

Це малесенька ілюстрація до порядків польських окупаційних властей на Україні.

Вже з два місяці, як збіраюсь їхати за кордон. Хочу використати час, вільний від політичної роботи тут, яка під окупацією і при відсутности правительственного центру У. Н. Р. неможлива, для подорожі, щоб ознайомити наших закордонних товаришів з українсько-жидівською дійсністю і нашою політикою тут, особливо за останніх пів року.

Але Поляки не випускають — візи не дають. Так що не знаю, чи вдасться мені вибратись відціль.

Як бачиш, ясновельможне панство мало церемониться навіть з українськими міністрами. Можеш уже собі уявити, що таке роблять з населенням, особливо з жидівським і українським.

По перше, відразу ознайомилось жидівське населення наших міст і місточок з наслідками економичного польського антисемітизму. Оскільки Полякам потрібні жидівські посередники, вони мають своїх польських панських „Мошек"; місцеве населення віддалено від торгу з закордоном, від заосмотрення армії і т. д. Ремісники й робітники відразу позбавились заробітку і тепер зустрічаєш вже їх на грошевій „біржі" — спекулюють на нещасній українській валюті, яка скоро, здається, втратить усяку вартість.

Що до селян, то тут іде операція роззброєння, відібрання зброї і... хліба. Робиться це так, що військовий загін, з'явившись у село, хапає поперед усього дітей і немилосердно бє їх, поки нещасні діти не вкажуть, де й у кого захована чи закопана зброя. А тоді дітей відпускають і беруться за дорослих.

Відповідними шляхами дістають хліб, худобу, все що потрібно для війська і для Польщі. Я вже не кажу про те, як міста почищені, як в с е вивезено, що належало державі і війську, вивезено на міліярди, багато такого, про що наші недотепи за часів української влади і не знали: навіть по скілька вагонів шкіри, медичних засобів, моторів і иншого цінного майна, все річи, яких так потребувала українська боса, хора на тиф армія. Поляки зняли і вивезли навіть всі приватні телефони...

При тому в Кам'янці, де всеж маються ще представники українського уряду, господарка Поляків ще не приняла тих форм, які лютують у Проскурові чи у дрібних містечках ближче до фронту.

Соціялістичні і робітничі організації відразу щезли зі сцени громадського життя. Навіть жидівський громадський комітет допомоги потерпівшим від погромів, т. зв. „американський", мусить працювати неофіціяльно, бо Поляки не леґалізують. Нелеґально працюють комуністи (взагалі вся ситуація їм на руки), навіть якусь ґазетку иноді випускають. Поляки цілий свій величезний апарат розиску пустили в рух, щоби найти тих комуністів і їх друкарню. Хапають безліч людей, які ніякого відношення до комуністів не мають, але ані одного дійсного комуніста не можуть зловити. А проте члени кам'янецького большевицького ревкому вільно гуляють тут. І ця „удала" польська контр-розвідка має сотки агентів і шпигунів і при тому з місцевої молодої польської інтеліґенції: студентів, ґімназістів, ґімназісток... Кожний місцевий громадський діяч має таку особливу свою „світу". У мене під вікнами звичайно завжде хто небудь сторожить. Ще маю нещастя жити в партері.

* * *

Міністр Красний попався до большевиків. Маємо відомости, що його возили по чрезвичайках, але що з ним далі стало, не знаємо ще. Можливо, що скінчиться гаразд, бо перш усього він не соціяліст, нема значить підстав помститися на ньому за „контр-революцію". Крім того, большевики, здається, числять, що з „петлюрівщиною", під яку назву вони підводять цілий демократичний і соціялістичний національний український рух, після листопадової катастрофи остаточно покінчено, так що нема рації викликувати гармидеру розстрілом „петлюрівського" міністра та ще й Жида.

Можливо також, що з огляду на те, що у Київі мають зараз більше впливу українські комуністи-боротьбісти, а вони, гадаю, заступляться за жидівського міністра-українофіла, цим урятується йому життя. Треба рахуватися ще з тим, що він попався до большевиків лише тому, що щиро вірив, що йому вдасться довести до миру між українським урядом і київськими комуністами, а тому з власної ініціятиви удався до Бердичова, де його в першу же ніч і заарештували. Заарештували разом з ним і товариша міністра народнього господарства Солодаря, теж фолькспартайника.

Лист цей відправляю наймодернійшим шляхом — через спекулянта-торговця, що привозить до Кам'янця зі Львова ріжні невидані у нас в останні роки „крами", паршиву ґалянтерію і парфумерію, словом все те, що Антанта кидає на потребу східних смітників.

Всього кращого. Твій С.

м. Кам'янець, березень 1920 року.

Додаток.

Постанови Центрального Комітету У. С.-Д. Р. П.

Центральний Комітет української соціял-демократичної робітничої партії приняв на конференції в Кам'янці дня 29-го січня отсі постанови:

I. Про уряд Республіки і відношення до нього партії.

Представники У. С.-Д. Р. П. продовжують свою працю в уряді навіть тоді коли би з кабінету вийшли представники инших партій.

На випадок доповнення складу ради міністрів, запроситься до кабінету окремі особи по принципу персонально-діловому, не міняючи установленої політичної проґрами кабінету.

Кабінет з теперішньою проґрамою і конструкцією залишається до скликання законодатного тіла (передпарляменту).

Кожда конструкція уряду за кордоном в заміну істнуючого вважається великою шкодою для нормального ходу боротьби за українську державність і тому взивається товаришів до поборювання таких явищ за кордоном.

II. Про відновлення державного апарату.

Необхідно приступити негайно до реконструкції реґулярної армії і відновити урядовий апарат відповідно вимогам сучасного політичного і стратеґічного становища.

III. Про передпарлямент.

Належить негайно скликати передпарлямент з законодавчими функціями на підставі демократичного представництва.

Перед цим передпарляментом Директорія і уряд Української Народньої Республіки зложить відчит зі своєї діяльности і зложить свої уповноваження.

IV. Про орґанізацію армії.

Орґанізація армії повинна бути переведена на основі повної карности і строгої дисціпліни по пляну сучасних науково-військових правил. До праці над реконструкцією армії повинні бути притягнені фахові військові сили незалежно від їх національної приналежности і політичних переконань, при умові встановлення за ними належної контролі.

V. Закордонна політика.

а) Московщина. Вважаючи основною задачею нашої міжнародньої політики порозуміння з усіми сусідними державами на ґрунті визнання ними самостійности Української Народньої Республіки і невтручання в її внутрішні справи, Центральний Комітет У. С.-Д. Р. П. стверджує факт небажання совітської Московщини вступити в даний момент до такого порозуміння з нашою республікою. Тому У. Н. Р. примушена перебувати і на далі в стані війни з московською совітською республікою.

б)Польща. Цент. Комітет У. С.-Д. Р. П. стверджує, що між У. Н. Р. а Польщею не прийшло ні до політичного, ні стратеґічного порозуміння. Українська дипльоматична місія в Варшаві, яка працює в незвичайно тяжкий для нашої Республіки час, ще не дійшла в своїй діяльности до таких результатів, які моглиби бути предметом певних рішень Уряду У. Н. Р. в справі сталих взаємовідносин між Україною і Польщею. Перебування польських військ на занятій ними українській терріторії є тимчасовим аж до заключення між Польщею і Україною сталого миру.

в) Румунія. Відносини з Румунією повинні опиратися на добросусідських державних відносинах, та взаїмнім товарообміні.

VI. Справа чужоземної інтервенції.

Центральний Комітет У. С.-Д. Р. П. рішучо висловлюється проти запрошення чужоземних військ на терріторію України, в яких би то не було цілях.

VII. Перехідний стан.

Центральний Комітет У. С.-Д. Р. П. ставить умовою теперішньому урядові ще до скликання передпарляменту — видання урядом правнодержавного акту, після якого Директорія У. Н. Р. всю свою владу виконує виключно через кабінет і раду народніх міністрів.

ЛИСТ ДЕСЯТИЙ.

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКА ЗГОДА.

Дорогий товаришу!

Я знов у Винниці. На цей раз дістався я до дому завдяки польському наступу.

Польський наступ проти большевиків, перенесення Поляками війни на терен України, леґалізоване згодою Петлюри від імени Української Народньої Республіки, — без сумніву проти національних і історичних почувань українського народу і без згоди Правительства Мазепи, — примусило мене й українських соціялістів, що в мент заключення згоди від 22. квітня були у Камянці, були випадково про це поінформовані та мали можливість реаґувати, примусило нас всіх запротестувати проти персональної варшавської політики шляхом нашої демісії.

Українські і жидівські соціялісти, що гуртувались у Камянці, і підтримували кабінет Мазепи, займали завше певну позіцію що до большевиків на Вкраїні. Для нас большевицька влада на Україні була, незалежно від того, чи приймають в ній участь кілька „інтернаціоналізованих“ українських комуністів, чи ні, — пануючою владою Московщини і при тому у формі, яка катеґорично проти річить бажанню більшости українського селянства і робітництва, та інтересам цілого населення України і всіх її народів.

Боротьба з цією чужою окупаційною владою була і є можлива лише у збройній формі, бо большевицька сістема управління країною террором робить немислимою боротьбу внутрі державного тила за владу шляхами парляментарними, взагалі тими методами, які дає лише демократія.

Але для нас, соціялістів України, завше було ясно, що ця оружна боротьба найде опертя й підтримку в народі лише при умові, коли вона буде боротьбою самого народу за владу народу; що в той мент, коли керуючі цією боротьбою спробують опертись на чужу, зовнішню реакційну, антибольщевицьку силу, вони відразу позбавляться довірря народніх мас і таким робом справа боротьби за національне визволення мусить швидко зійти на нівець.

Такий мент ми мали в січні 1919. року, коли з об'явою війни Москві, одноразово послана була Директорією делеґація до Одеси переговорювати про

допомогу з боку Антанти. Тоді представники Директорії числили можливим погрожувати антантськими танками і „фіолєтовими жирафами“.*)

Другий відповідний мент був в осени 1919. року, коли повставше проти большевиків українське селянство фактично підготовило ґрунт для переможного наступу Денікіна, але побачивши, на кого той спірається, відразу повернуло фронт проти нього, хоча до Денікіна й перейшла національна українська-галицька армія.

Наступ Денікіна і зрада Галичан, а також внутрішня боротьба в самій владі У. Н. Р., позбавили тоді український уряд можливости опертися на українські повстання і звільнити Україну від ворогів. Уряд У. Н. Р. катастрофично загинув, рештки його армії перейшли в тил Денікіну, і фактично, разом з українським повставшим селянством, допомогли большевикам знов закріпитися на Україні.

З заключенням польсько-української згоди і з наступом польської армії в глиб України — маємо третій раз власними руками підготовлену можливість розриву між народом і його національною інтеліґенцією. А власне, це є четверта інтервенція, бо першою було запрошення Німців с.-р. правительством В. Голубовича.

Ми, соціялісти України, на цей раз відповідно оцінили всі можливі неґативні наслідки польського наступу і вирішили, що український соціялізм мусить бути чистий від цього діла.

Двічі використали большевики анальоґичну сітуацію для своїх і н т е р е с і в, м у с и т ь н а ц е й р а з соціялістичний рух на Україні скерувати природне незадоволення народніх мас польською інтервенцією на шлях інтересів українського народу, на користь його визволення і від московської і від польської опіки.

Що українське село, чи жидівське місто, не поставляться прихильно до польського „союзного“ війська, не могло бути у нас сумніву, — про це говорить досить яскраво історія польсько-українських відносин, історична ворожість інтересів польської шляхти й українських селян з одного боку, активний польський антисемітизм і ворожа до жидівства політика — з другого.

Що польське військо не зуміє, а може й не захоче поставитись на Україні, яко дружнє й союзне, в цьому у нас теж не могло бути сумніву, після того, як ми бачили діяльність польської влади в окупованих повітах — Камянецькому, Проскурівському й Ушицькому. І після того, як майже кожний із нас, українських міністрів, посидів у польській вязниці Камянця, в наслідок того чи иншого „непорозуміння“ ... Я, між иншим, був у Камянці увязнений місяць тому. Правда, швидко випустили ... Досить знати, що командантами окремих військових частин польської армії є подільські чи волинські поміщики чи їх синки, які чекають — не дочекаються щасливого менту, коли кожний з них зможе на чолі озброєного відділу польського війська явитися в „свої“ маєтки, — щоби не покладати великих надій на цей похід.

Нам, соціял-демократам, здавалось, що на цей раз урятуємо український соціалізм від дискредитації звязку його з реакційною, національно і клясово ворожою українському трудовому народу, чужою силою, коли ми станемо в опозіцію до тих, що цю згоду заключили, як і до того уряду, що буде на підставі тої згоди керувати українськими державними справами. Бо, казали ми собі, коли большевики використають це неминуче незадоволення народу, вони його скерують на шкоду національному ділу, тоді, коли ми, яко парляментарна опозіція, станемо виразниками цього незадоволення, ми позбавимо його від руйнуючих повстанчеських форм, а тоді народній рух приведе лише до зміцнення демократичних і соціяльних здобутків народу в межах його незалежної держави.

От яка ідеольоґія покладена була в основу постанови „наради соціялістичних партій України“ від 16-го жовтня, яку я тобі до цього листу додаю.

Така наша позіція зовсім не повинна викликати думку, що ми, соціялдемократи, є ворожі до якого би то не було українсько-польського контакту. Навпаки, міжнародня сітуація на Сході складається так, що Польща, Україна,

*) Дивись лист третій. Автор.

Литва, Латвія, Естонія, Фінляндія, Кубань і Грузія мусять подумати про таку форму міжнароднього між всіми ними контакту, що захищав би всі ці нові держави, всі ці бувші поневолені народи Росії, з одного боку від імперіялістичних апетитів азіятського кольоса, що зветься „велика, єдина, неділима Росія“, незалежно від того, яка сатрапія там керує: леніно-комуністична, чи царсько-врангелівська, — а з другого боку, від англійсько-французької „батьківської“ опіки і протекторату.

Але народи всіх цих новоповсталих держав зовсім не є заінтересовані у знищенню большевицької Росії шляхом реакційного перевороту. Навпаки рівно ж як і пролетаріят і демократія західної Европи, вони дивляться на московську совітську владу, як на моральну опору для боротьби західного пролетаріяту проти їхньої буржуазії, хоча і не збираються завести у себе совітської форми влади. Ми, демократія і соціялісти України, не в меншій степени зацікавлені в тому, щоб у Москві не запанувала контрреволюція, бо це було би сиґналом для буржуазії і реакції в нашій країні підняти причмелену революцією і большевизмом голову. Хоча без сумніву, всі окраїнні народи бувшої Росії охоче мали би своїм дружним сусідом д е м о к р а т и ч н у народню Московщину.

Ми лише вимагаємо від Москви одного: дати народові України виявити вільно свою волю, чи хоче він незалежної державности і якої він хоче форми влади. І на цій умові вільного самовизначення ми в любий мент готові на мир з Москвою.

Бо ми боремося лише проти окупації країни, незалежно від того, хто є ті окупанти, московська червона армія, чи пансько-польська.

Коли Пілсудський і Петлюра дійшли до розуміння необхідности контакту двох сусідніх держав — ми це привітаємо і готові підпірати.

Але коли польська шляхта розуміє під таким контактом загарбання етноґрафичних українських терріторій на підставі „історичних прав“, чи переважаючої польської маєткової „культури“ на тих теренах, то ми такий контакт мусимо найрішучіще відкинути.

Отже проти і д е ї контакту ми нічого не маємо. Але з конкретизацією цієї ідеї польською шляхтою, її реалізацією на нашій терріторії силою польського війська, ми погодитися не можемо. Така була позіція українського соціялізму в мент, коли ми дізнались про заключення згоди від 22. квітня 1920. року. На жаль, Центральний Комітет української соціял-демократії не витримав екзамену політичної і соціяльної зрілости в цей важливий історичний мент. Коли з'їхались члени Комітету на пленарне засідання у Виниці, більшість його, після двохтижневих дебатів, оказалась на боці правої частини, яку представляли головно ті члени, що пережили останній рік в Київі під большевицьким важким чоботом.

Українські соціялісти в Київі, також і жидівські, поділяються зараз різко на два табори: лівих, що полівіли в наслідок свого пристосування до большевицького панування, і правих, що пішли направо в наслідок переслідування їх владою і, або працюють серед повстанців, або поховались по льохах і виховали в собі остру ворожнечу до пануючих большевиків.

Таких більш всього серед робітництва і соціялдемократів, майже зовсім їх нема серед українських соціялістів-революціонерів.

Правда, це якийсь дивний парадокс нашого революційного життя. Селянство — це найбільший ворог большевиків, большевики навіть не сміють без збройної сили сунутися в село; а українські с. р., ідеольоги і партія селянства, — простосувались як найкраще до цеї ворожої селянству влади...

Цікаву картину переґрупіровки партійних симпатій населення можна було би мати на Україні, як би перевести там загальні вибори.

Отже ці незвичайно поправівші с.-д. із Київа отримали перевагу і в результаті камянецька постанова залишилась у повітрі.*) С.-д. постановили

*) Лише пять місяців після тієї постанови Ц. К. У. С.-Д. Р. П. досвідом життя доведений був до позитивної її оцінки і своїм постановами від 20.—24. вересня ц. р. підтвердив цілковиту правильність камянецької резолюції 16. квітня. Деякі уступи цієї постанови Ц. К. від 20.—24. вересня подаю в додатках до цього листа. Автор.

прийняти участь в так званому діловому кабінеті Прокоповича-Ніковського, власне кабінету київської інтелігентської партії „соціялістів-федералістів", які, як вони це самі визнають, не є більш ні соціялісти, ні федералісти, — зберегли лише назву з весняних часів революції 1917 року.

Скільки часу вони там утримаються, покаже ближча майбутність. Але інтересам української революції і пролєтаріяту України цей вступ чотирьох с.-д. в кабінет — не послужить.

* * *

Зараз же після заняття Поляками Київа я вислав туди спеціяльну людину зо всіма матеріялами про нашу партійну діяльність по цей бік фронту за останній рік, щоби як слід поінформувати київських товаришів і дати їм можливість підготовитись до обов'язково необхідного об'єднання роботи наших двох центрів. На жаль, як виявляється, більшість проводірів є зараз не у Київі, а у Харкові та Полтаві. Всеж я на днях виїзжаю до Киіва.

В цілому нашому районі пройшло незвичайно урочисто святкування палестинської постанови Антанти в Сан-Ремо. В цих святкуваннях в Камянці, Проскурові й Винниці приймало участь також Правительство в особі премєра і міністра жидівських справ, яких жидівське населення, переповняючи театри, де відбувалися мітінґи, — зустрічало дійсно оваціями.

У Винниці є у нас дуже добра орґанізація, власне єдина тут соціялістична пролєтарська партія, бо инші майже не істнують. Цікаво, що за часів большевицької влади вона мусіла істнувати півлеґально, бо не користувалась прихильністю комуністів, хоч наша орґанізація складається в переважаючій своїй більшости з робітників; інтеліґенції майже нема. Звязки з Київом були у них дуже слабі.

Посилаю тобі випис з листа, який ще з Камянця відправлено нашому Фербандові в Берлін. В ньому ти найдеш деякий цікавий матеріял про нашу партію по той і по цей бік фронту.

Всього кращого. Твій С.

М. Винниця, Травень 1920 року.

Додаток І.

З листа Партійного Секретаріяту жидівської с.-д. партії „Поалей-Ціон" в У. Н. Р. до Бюра всесвітнього Фербанду „Поалей-Ціон" в Берліні.

Посилаємо Вам, вже другий раз, матеріял нашої конференції, а також останні політичні постанови нашої партії в Українській Народній Республіці, щоби Ви могли ознайомитись з фактичним положенням в нашій партійні й політиці, замісць тих леґенд і дурниць, які розповсюджені за кордоном про Україну і про політику її соціялістичних партій.

Щоб уникнути непорозумінь, мусимо підкреслити поперед всього слідуюче: Україна поділена зараз фронтовими лініями — польсько-большевицькою і україно-большевицькою на три части: 1. на терріторію, що знаходиться під началом московської комуністичної диктатури, з великими містами — Київом, Харковом, Бердичевом, що зветься „самостійною українською радянською республікою" і на чолі котрої стоїть відомий українофоб і централіст Раковський; 2. на терріторію, що охоплює місцевости між Уманем — Катеринославом — Черкасами і Одесою, що находиться одноразово (в залежности від військових подій) під владою большевицької армії (в тому числі так звана червона українська галицька армія, фактично національно-українська) і народньо-республіканського війська ґенерала Омел'яновича-Павленка, що політично керується с.-д., під проводом премєр-міністра Мазепи; 3, на терріторію, що охоплює частини Поділля і Волині, які окуповані польським військом в листопаді—грудні 1919. р., де орґанізується нове українське військо, згідно з умовами нового польсько-українського договору, і де будується спільний антибольшевицький польсько-український фронт. Ця акція находиться під політичним керовництвом Петлюри і його правительства, яке цими днями буде складено із буржуазних елєментів, бо соціялісти подаються до демісії.

...Таким чином нашій партії приходиться в її роботі і політиці рахуватися з двома цілком окремими, розділеними фронтовими лініями, політичними, організмами з рішуче ріжними політичними устроями. Це: 1. комуністична Україна, де на чолі нашої партії стоїть київский Головний Комітет, 2. демократично-республіканська У. Н. Р., де працює Партійний Секретаріят, покищо у Камянці, а в недалекому часі може буде він в Одесі.*)

„Партійний Секретаріят для У. Н. Р.“ є інституція тимчасова, яка мусить істнувати по вказаних вище причинах, аж поки запанує на Україні одна влада, У. Н. Р. або Совнарком. Те, або друге можливе лише після загального миру на Сході. Розуміється, що дуже бажаний був би контакт і порозуміння між Парт. Секретаріятом і київським Гол. Комітетом. Але, по перше, ми цілковито відрізані один від другого; вже десять місяців, як ми не одержуємо ніяких відомостей про діяльність Гол. Комітету; по друге, треба числитись з політичними впливами, під котрими й нам і їм приходиться працювати. Вплив комуністичної диктатури на них і демократично-республіканського устрою на нас, без сумніву, дуже великий і веде до ріжної партійної тактики і до ріжних поглядів. Вони там напевно „ліві“, коли ми тут „праві“, власне твердо соціял-демократичні. Звичайно, що і тут у нас є комуністична меншість, але вона ідеольоґично примикає до жидівської комуністичної партії „Поалєй-Ціон“, яку заклала частина наших київських товаришів, яко крайній вираз їх (або взагалі жидівського) уміння пристосуватись.

Маємо дуже мало відомостей з того боку фронту. Вони є слідуючі: Комуністичний жидівський фербанд (був. „Бунд“ і „Обєднанці“), відмовившись від своєї попередньої національної проґрами, злився з загальною Комуністичною Партією України (буцім інтернаціональною, фактично — по ідеольоґії і складу — московською). Ліві „Поалєй-Ціон“, дякуючи тому, що їх комуністична партія іґнорує і не визнає, а може також ізза своєї більш міцноі національної цементировки, — поки що зберегла свою незалежність і ще не продала своїх національних програмових вимог за право вступу в російський партійний рай.

Роскол в жидівському соціялістичному рухові, террорізація соціялістичних елєментів з боку їх комуністичних товаришів та комуністичні порядки взагалі, сприяли знищенню жидівського робітничого руху. Комуністичні партії ще тримаються, але постійні мобілізації в червону армію — ведуть також і у них до втечі робітників із партії. Таким чином, ми на передодні повної ліквідації партій пролєтаріяту — це наше загальне враження. До нас не доходять вже кілька місяців ніякі ознаки життя відтіля.

Ми не знаємо, в яких відношеннях до Вас находиться партія радянської України. Ми, с.-д. партія „Поалєй-Ціон“ в Українській Народній Республиці, числимо себе в складі Фербанду. Ми готові нести всі обовязки і вимагаємо відповідних прав“...

М. Камянець, 20-го квітня 1920 року.

Додаток II.

Постанова соціялістів в справі польсько-української згоди.

Нарада представників соціялістичних партій України (1. Укр. соц.-дем. Роб. Парт.; 2. Жидівск. соц.-дем. Поалєй-Ціон; 3. Жид. соц.-дем. Бунд; 4. Українських Соціялістів Революціонерів), підтримуючих Уряд премєра Мазепи, — в справі польсько-українських мирових переговорів і підписання мирового договору з Польщею, ухвалили:

1. Соціялістичні партії, підтримуючи Уряд У. Н. Р., разом з тим весь час стояли на ґрунті безумовного недопущення чужоземної військової сили на терріторію України і тому і в данну хвилину вище зазначені соціялістчни і партії не можуть дати своєї згоди на санкцію військового походу польських військ на українську терріторію.

*) Тоді чекали заняття ґен. Павленком Одеси. Автор.

2. Нарада представників соціялістичних партій визнає неможливим для цих партій взяти на себе відповідальність за пропонований польською стороною проєкт договору з причини, що він містить в собі: 1. відмову від етнографичних українських територій, навіть без умови переведення там плєбісциту, 2. згадування кордонів польських по 1772 року і тим дає можливість числити, ніби уряд український визнає історичні права Польщі на ці терени.

3. В аграрній справі: а) договір містить в собі вимогу, котра фактично веде за собою зміну закону Директорії по земельній справі на користь великих і середніх земельних власників, що цілковито протирічить основним пунктам програму соціялістичних партій, б) договір вимагає привілїгірованого стану для землевласників польської національности, незалежно від того, чи вони горожане Речі Посполитої Польської чи У. Н. Р., що є порушенням принціпу суверенности Держави У. Н. Р.

4. Таємність договору: а) не дає Українському Уряду можливости висвітлити перед своїм народом фактичні умови договору і ті обставини, при котрих він був заключений; б) не дає можливости Українському Уряду, стоючи на ґрунті державного права, аппелювати до міжнародніх чинників в оборону прав У. Н. Р., випливаючих з данного договору.

Камянець, 16. квітня 1920. року.

Примітка: Постанову цю підписали Представники Центральних Установ Української Соціял-Демократичної Партії, Бунду і Поалей-Ціон. Партія Українських Соціялістів Революціонерів оголосила цю постанову, яко свою, в засіданні Кам'янецької Національної Ради 17. квітня 1920 року.

Додаток III.

Постанови Ц. К. УС-ДРП. від 20.—24. вересня 1920 р.

Сучасний момент.

Внутрішня ситуація.

Ситуація на Вкраїні в дальшому свойому розвитку під пануванням большевиків в суті не змінюється. Централістична система московської влади панує над нею політично, економічно й мілітарно. Українські комуністи не мають рішаючого впливу на політику теперішньої радянської влади на Україні. Сам факт істнування нібито самостійної української радянської республіки є фікція і під формою ніби федеративного союзу двох радянських республік переводиться цілковите об'єднання і централізація всіх державних, політичних і культурно-економічних апаратів і орґанізацій, провадиться примусовий вивіз з України не тільки ріжних продуктів, але й засобів продукцій та праці і взагалі експльоатація України в нечуваних, навіть у царські часи, розмірах.

В наслідок невідповідної політики російського совітського уряду супроти України, Україна доведена до цілковитої культурної та економічної руїни. Замість соціялістичної перебудови, на Україні відбувається жорстока національна та міжгромадянська війна, яка доводить до повного занепаду народу й країни. Вже третій рік на Україні йдуть безперервно повстання українського народу проти окупаційної влади російських большевиків та инших окупантів. От через що терріторія України буде ще довго й на далі терріторією воєнних подій, політичних переворотів, буде стягати на себе воєнні спекуляції заінтересованих цею терріторією ріжних буржуазних ґруп та держав.

Лише державна незалежність, демократична воля і лад на Україні, заґарантовані робітничою демократичною Европою, дадуть спокій Україні, відновлять її господарку, спричиняться до віднови нормальних відносин у цілій Европі.

Відношення до влади У. Н. Р.

Влада У. Н. Р., яка повстала у революційних змаганнях українського народу, до цеї пори вела послідовну боротьбу за українську державність, не пориваючи дійсного звязку з народом, чого всі инші істнуючі і претендуючі влади на Україні не мають. Всі невдачі цеї влади закріпити свою владу й приступити

до пляномірної політичної та економічної організації України є перш за все наслідок окупаційних наступів совітської Москви та царського ґенерала Денікіна з одного боку, і неґативного відношення майже цілого світу до державних змагань української демократії з другого боку.

Ці відносини не тільки шкідливо відбилися на змаганнях влади У. Н. Р. що до збудування правильної адміністрації і військової організації і не дали можливости скликати орган народнього представництва, але й сприяли розбиттю і розєднанню самого українського громадянства.

УСДРП. бачить ратунок нашої країни, по неминучому упадку окупаційної радянської влади на Україні, в консолідації всіх демократ. сил, які стоять на плятформі збереження революційних, політичних, соціяльних і економічних здобутків працюючого люду на Україні. Така консолідація може наступити лише в контакті з живим народнім тілом, його волею та бажанням.

З огляду на вищезазначене, Ц. К. УСДРП. стоїть за негайне скликання на терріторії У. Н. Р. законодавчого органу — передпарляменту, виборчий закон до якого мусить бути невідкладно вироблений урядом в порозумінню з представниками демократичних політичних і громадських груп на Україні.

Міжнародня політика.

а) Ц. К. УСДРП., вважаючи шкідливим і недопустимим перебування на Україні чужоземних військ, висловлюється проти всіх міжнародніх умов уряду У. Н. Р., які мали би на меті співділання війська У. Н. Р. з якимбудь чужоземним або чужонаціональним військом на терріторії України. Проти такої політики уряду У. Н. Р. партія буде провадити рішучу боротьбу.

Що торкається зокрема російського ґенерала Вранґеля, який, спіраючись на піддержку реакції держав антанти, стремить до відродження єдиної реакційної Росії і перебуваючи зі своїм військом на терріторії України, використовує її населення і матеріяльні засоби, — УСДРП рішуче осуджує всякі спроби з боку уряду У. Н. Р. якогобудь співділання з Вранглем і буде боротися проти перебування його військ на терріторії України.

З огляду на це і будучи солідарним з міжнароднім пролетаріятом у його боротьбі проти заходів з боку світової реакції що до військової інтервенції в совітській Росії, — Ц. К. УСДРП. взиває українських робітників і селян, не давати Бранглеві ні людей, ні матеріяльних засобів і не допускати проходу його військ через терріторію України.

б) УСДРП. всіми силами було стреміти до порозуміння народів на Сході Европи. Коли до цеї пори порозуміння було неможливе, або не носило неоспоримого характеру, то вина за це падає на пануючі кляси сусідних народів.

Зокрема українсько-польські відносини можуть бути тревалі й давати обом народам певність в їх істнуванню тільки через остаточне полагоджецня питання Східної Галичини згідно з волею більшости населення, заселюючого цю терріторію.

в) Ц. К. УСДРП. вважає справу примирення українського народу з московським справою першорядної ваги в міжнародній політиці Сходу Европи. Ц. К. стоїть за приязний мир і повну допомогу російському народові в економічному життю при умові, що російський нарід на чолі з своїм урядом припинить свої окупаційні змагання до України.

Погроми.

Ц. К. УСДРП. вимагає від уряду У. Н. Р. рішучої безпощадної боротьби з погромами мирного населення і бандитизмом, які підчас геройської боротьби нашої армії в несприятливих умовах плямлять визвольні змагання українського народу.

Додаток IV.

Статут ради соціялістичних партій України.

I. Мета ради.

§ 1. Р. С. П. У. має метою координацію діяльности соціялістичних партій України в цілях спільних акцій по будові Української Народньої Республіки в ін-

тересах трудових верств населення України, а також в випадках необхідности спільних виступів в інтересах соціялізму.

II. Орґанізація ради.

§ 2. Членом Р. С. П. У. можуть бути окремі політичні партії народів України, що: а) стоять на ґрунті інтернаціонального революційного соціялізму, б) мають центральний всеукраїнський орґан і певний проґрам і в) визнають необхідність української незалежної державности.

§ 3) Кількість представників від кожної партії, що приймають участь в Р. С. П. У. встановляється: а) для тих партій, які закладають раду, згідно з особливою між ними умовою, б) для партій, що забажають вступити в Раду пізніще — згідно з ухвалою головної управи більшістю двох третин голосів кворуму управи.

§ 4. Центральним орґаном ради є головна управа, яка складається з представників від центральних установ партій-членів ради, в кількостях, які встановлюються згідно § 3.

§ 5. Виконавчими орґаномu Р. С. П. У. є президія, яка збирається в засіданні головної управи з представників всіх партій-членів ради по одному від кожної.

§ 6. Місцевими орґанами Р. С. П. У. є місцеві управи і президії, які складаються та працюють на підставі інструкції головної управи.

§ 7. В засіданнях управи і президії справи вирішуються звичайною більшістю голосів присутніх, окрім змін статуту та прийому нових членів, які потребують більшости кворуму управи.

§ 8. Засідання управи відбуваються лише тоді, коли є присутні представники всіх партій-членів ради, найменше по одному від кожної партії. Засідання президії — коли присутня більшість її членів.

Примітка: У випадку, коли засідання управи не відбулося з причини зазначенної в цьому § 8-му, має слідуюче чергове засідання з попереднім денним порядком відбутися, коли є присутня звичайна більшість представників партій-членів ради.

§ 9. Головна управа збирається з ініціятиви президії в міру потреби. По вимозі одної з партій-членів ради має президія скликати засідання управи в трьохдневний речинець.

§ 10. Головна управа Р. С. П. У. видає періодичний орґан друку.

§ 11. Р. С. П. У. має печатку з назвою ради.

III. Кошти ради.

§ 12. Кошти ради складаються: а) з внесків партій-членів ради в розмірі, який встановляється піврічно головною управою для кожної партії окремо, б) з прибутків від збірок, продажу видань ради та инш.

IV. Ліквідація Ради.

§ 13. Ліквідація ради може відбутися одноголосною постановою головної управи. У випадку, коли у раді залишиться лише одна партія — числиться рада зліквідованою.

§ 14. В випадку ліквідації, кошти ради розділюються постановою головної управи між партіями-членами ради.

V. Додаткова постанова.

Статут цей ухвалений на нараді представників центральних установ партій: 1. Україн. соц.-дем. роб. партії, 2. Євр. с.-д. Бунд, 3. Жид. с.-д. п. Поалей-Ціон. Згідно з умовою між цими партіями (§ 3. статуту) має головна управа бути в слідуючим складі: 1. від укр. с.-д. р. п. — 8 членів, 2. від укр, парт. с.-р. — 8 членів, 3. від євр. с.-д. Бунду — 2 члени, 4. від жид, с.-д. Поалей-Ціон — 2 члени і 5. від обєдн. євр. соц. партій — 2 члени.

М. Кам'янець 16. квітня 1920 року.*)

*) Статут цей підписали представники УСДРП., Бунду і Поалей-Ціон; представники УПСР. в останній мент від підпису ухилились. Автор.

Не-Римлянин.

„Революція в Італії“

Слідкуючи за часописами, що приходять з-за кордонів Італії, з'окрема і за нашими українськими, не можна не відмітити певної напруженостии, чогось очікуючого в відношенню до Італії. Не раз, і не два, можна побачити слово „революція“... Один час дійшла була справа до того, що італійський уряд був примушений, офіціяльно заявляти, що в Італії поки що, слава Богу, революції нема, король спокійненько сидить в Квіріналі, а як що иноді кудись з Квіріналу і виїзжає, то свої виїзди робить теж дуже спокійно, нікого не турбуючи... А коли ніхто в Італії не турбується, то зовсім вже незрозуміло, чому турбуються по за Італією...

Тим часом, дійсно турбуються...

І я, в інтересах тих, що турбуються, — бо турботи, як відомо, погано впливають на здоров'є, — трохи і собі зупинюся коло цього голосного (дійсно таки „голосного“!) слова „революція — в Італії“.

Найбільш турбуються, розуміється, большевики, і їхні турботи, головним чином і причиняються до певної „підготовлености“ громадянської опінії. Розуміється, большевицьке здоров'є мені не на думці, але громадянської опінії шкода.

А що большевики турбуються, про те ясно свідчить активне їхнє листування останнього часу з Італійською Соціялістичною Партією, над котрим для освітлення справи й зупинюся.

Я маю на увазі три листи Зінов'єва і один лист Лозовського, надруковані з відповідями на них в „А в а н т і“, Рим, 7. та 16. листопаду та в „Б а т а л' ї С і н д і к а л' ї (Мілан) 22. листопаду.

В першому листі Зінов'єва ми знаходимо перш за все компліменти партії, котра в „нападі Інтернаціоналу на капітал“ — „іде в перших рядах пролєтаріяту“. Але одночасно з компліментами висловлюється намір „звернути увагу партії на деякі слабкі сторони політики партії“, при чому Виконавчий Комітет III-го Інтернаціоналу, іменем котрого Зінов'єв говоре, „вважає це своїм не тільки правом, але й обовязком“.

Отже в викладі цих слабких сторін політики Італ. Соц. Партії виявляється, що: 1. „як ясно для всіх, ми (большевики. Н.-Р.) входимо тепер в період найгострійшої боротьби проти капіталу“; 2. „обовязок кожної партії, котра дійсно і т. д., кинути на важницю долі світу усю вагу своєї революційної енерґії“; 3. „т е п е р н е м а н і ч о г о б і л ь ш х и б н о г о, я к т а к т и к а б е з к о н е ч н о г о о ч і к у в а н н я р е в о л ю ц і ї в и н ш и х к р а ї н а х“; 4. „ясно, що італійська буржуазія тепер далеко не так погано зорґанізованна, як рік тому, і що далі, вона ще більше зорґанізується; 5. „ ясніш ясного, що в жадній країні перемога пролєтаріяту тепер неможлива без тяжких страждань для робітників“; 6. „італійський пролєтаріят — весь за революцію“; 7. „військо в рішучий момент перейде на бік повстанців“; 8. „більша частина селян за революцією“; 9. „вся Европа находиться в стані такого економічного збідніння, що запаси, котрі зосталися ще для капіталістичного режіму, зменшуються з катастрофічною швидкіст'ю. М і ж т и м я к р а з з ц и х з а п а с і в п о в и н е н б у д е ж и т и п е р е м о ж е ц ь п р о л є т а р і я т в п е р ш и й п е р і о д с в о г о в л а с н о г о п а н у в а н н я. І через це кожен день непотрібного запізнення приносить величезну перешкоду диктатурі пролєтаріяту“; 10. „Італія має тепер всі необхідні умови, ґарантуючі успіх великої революції пролєтаріяту“; 11. між тим партія „не тільки не веде маси, але власне маси підштовхують партію, — річ рішуче недопустима“; 12. причини цього: „партія отруєна присутніст'ю в ній елєментів реформістичних та ліберально-буржуазних, котрі необхідно не гаючись викинути“; 13. „ще більш важкий стан річей в сіндікатах. Пролєтаріят не може перемогти без правильного керування цією орґанізацією з боку партії“. А між тим сіндікати знаходяться в руках правиці партії заядлих реформістів; 14. „кореспондент буржуазного французького часопису „L'I n t r a n s i g e a n t“ мав цілковиту рацію, зазначаючи, що „ключі долі революції в Італії

єнаходяться в руках Іт. Соц. Партії"; 15. „Рішуча боротьба наближається. Італія буде совітською країною. Італійська Соціялістична Партія буде Партією Комуністичною. Пролєтаріят італійський буде кращим відділом інтернаціонального пролєтарського війська".

Не одержуючи ніякої відповіди на це своє „посланіе", скорочене в мене разів в 25, Зінов'єв послав Серраті другого листа з виразами ясно висловленного нетерпіння. Починається цей лист виясненням, що на Конґресі III-го Інтернаціоналу Серраті зайняв „глибоко-помилкову" позицію в трьох пунктах, що до а) анґлійської робітничої партії, б) аґрарного питання с) національного і кольоніяльного питання. Не зупиняючись тут довго над цим листом, більш цікавим для характеристики відношення самого Серраті до III. Інтернаціоналу, ніж для вияснення поставленної мною теми, перейдемо просто до справи.

1. „Недавно, — пише Зінов'єв, — Італія знаходилася знову на порозі пролєтарської революції. Декілька тижднів тому Італія знову билася в муках нарождення нового суспільства. Робітники самі собою навіть в опозіції до лідерів правої частини сіндікатів (цілковита неправда! Н.-Р. найшли правдиве гасло для захоплення фабрик. Розуміється проблєми не могла бути розрішена одним цим засобом, — він повинен був вилитися в захоплення робітниками влади. Робітники італійські були вже близько до зреалізовання цієї мети, але через те, що на світі істнують реформістичні лідери сіндікатів, послідував удар ножем в спину пролєтаріяту (який знайомий вираз! Н.-Р.)"

2. „Реформізм в Італії є сила найбільш значна і небезпечна, ніж де инде".

3. „В Італії пролєтарська революція може бути найскорше, як у всіх инших країнах".

4. „Зав'язання Серраті фракції Комуністів Унітаріїв (проти росколу партії. Н.-Р.) ми вважаємо за початок розриву з нами (власне „виклик нам". Н.-Р.): всі шкодливі елєменти повинні бути виключені, а умови III-го Інтернаціоналу приняті безумовно."

Подібного ж змісту листа написав до Італійської Ґенеральної Конференції Праці Лозовський, обвинувачуючи сіндікати і реформистів, що вони затягують революцію в Італії і тим зраджують пролєтаріят.

Не будемо наводити витягів з цього листа і перейдемо до відповіді.

На листи Зінов'єва відповіли: 1. дирекція партії — листом, 2. Серраті — заміткою, 3. фракція комуністів-унітарів — засіданням і резолюцією.

На лист Лозовського послідувала відповідь Ґенеральної Конференції Праці.

З відповіді дирекції партії, складеної в більшости з екстремістів, котрі вже вирішили обстоювати на конґресі партії безумовне приняття 21 пункта умов III-го Інтернаціоналу і виключення реформистів, я вважаю потрібним навести лише слідуючий витяг:

„Дирекція партії вважає своїм обовязком звернути Вашу увагу, що Ваші листи з'явилися в наслідок н е п о в н о г о а б о н е т о ч н о г о о з н а й о м л е н н я з п о д і я м и в І т а л і ї і з акцією італійської соціялістичної партії."

Доказом того служать між иншим: а) підозріння, що Серраті, чи взагалі хтось з дирекції партії міг кинути до коша лист III-го Інтернаціоналу, б) обвинувачення партії в тому, що „не вона тягне маси, а маси її підштовхують" і 3. підозріння, що лідери сіндикатів, котрі належать до правиці партії, звязані з буржуазією контрреволюційною працею.

„Можемо Вас запевнити, що до останнього часу виконували як могли — чи, т о ч н і ш е, я к д о з в о л я л и о б с т а в и н и — наші обовязки комуністів."

Замітка Серраті — замітка людини, глибоко ображеної в найкращих своїх почуттях, — заслуговує на слідуючий цікавий витяг:

„Стверджує своє право думання проти всіх націоналізмів, проти всіх опортунизмів (опортунизм большевиків, по думці Серраті, виявляється в національному та аґрарному питаннях. Н.-Р.), проти всіх с а м о ч и н н и х в л а д (препотенце). Тон, в котрім написано ці листи, про котрий судитимуть товариші, не тільки не відбирає в мене цього права, а навпаки його побільшує. Ніколи я не служив нікому окрім своєї ідеї і своєї партії, котра ще складається з л ю д е й в і л ь н и х."

Збори фракції комуністів-унітаріїв, що відбулися в Фльоренції 20.—22. листопаду б. р., в перший день проходили під знаком сильної критики і опозиції до московського большевизму, але в останній день цілком несповідано збочили вліво і вирішили обстоювати на Національному Конґресі партії приняття умов вступу до III-го Інтернаціоналу, з розширенням проте толкування деяких окремих пактів. В цей спосіб комуністи-унітарії надіються врятувати єдність партії, принісши в жертву Ваалу лише окремих осіб, котрі, як Тураті, по виразу Серраті провинилися в тім, що „не вміють своєчасно мовчати".

Не можна не зазначити, що тут большевики одержали формальну перемогу. Проте, як виявилося підчас дебатів, перемога ця має бути тільки формальною, бо своєю резолюцією комуністи-унітарії хочуть задержати в партії ліве крило, наклавши на нього разом з тим обовязки партійної дисципліни. Та, як зазначив Серраті, навіть лідери „чистих" комуністів, Бомбаччі і Грацiадеї, вважають революцію в Італії тепер коли не неможливою, то досить небажаною.

А через що саме, це найкраще з'ясовує слідуючий витяг з відповіді Ґенеральної Конференції на лист Лозовського (цітую по „Іль Темпо". 22./XI.)

„Конференція Праці не вважала можливим доводити металурґічний рух до його останніх меж по слідуючих міркуваннях: а) повстанський рух в Італії дав би спосіб буржуазії, ще могутне озброєній та обслуговуємій несвідомими пролєтаріями, розвинути жорстоку і кріваву реакцію, котра би зменшила наші сили і перешкодила би вільному розвиткові політично синдікальної соціялістичної акції. б) Революційний рух, котрий повинен був би потягнути за собою довгий період громадянської війни, привів би пролєтаріят до найбільш повного та роспачливого голоду. Італія — в протилежність Росії — є країна з дуже густим населенням і мешканці міст не можуть сподіватися на поділ земель та латіфундій, котрий дав би можливість робітникам прогодуватися в випадку проголошення иншими державами бльокади Італії. Навіть припустивши, що сили буржуазії, після довгої боротьби, було би подавлено, пролєтаріят, у котрого на очах зникали би всі довоєнні запаси, не був би в стані перенести цієї довгої боротьби. с) Російській революції італійсьський рух не допоміг би, — навіть коли б тимчасово був переможним, — не тільки через те, що Італія (буржуазна і пролєтарська) небагато важить на важниці інтернаціональної політики, але також спеціяльно через те, що цей рух, розбитий через деякий час збройною силою чи голодом, пошкодив би самій Росії, так, як свій час їй пошкодило розбиття комунізму угорського."

А після цієї економичної справки, маленька лєкція „всемудрим" вчителям:

„Московські товарищі повинні розмислити над фактом, що не весь світ — Росія і що не може бути один метод придатним для всього світу. Московські товариші можуть бути незрівняними учителями що до науки керування народом, котрий має історію, псіхольоґію та силу самопожертви народу московського; та не можуть вчити проте, як має поводитися робітнича маса в країнах з віковими традиціями демократичної політики, з власною псіхольоґією, з звичками, зовсім відмінними від московських, з здатністью терпіння досить обмеженою.

Товариші Росіяне можуть нам дати дорогоцінні вказівки, що до розвитку революції в країні з відсталою капиталістичною економією, якою є Росія, з хліборобською культурою, яку вона має, з великими підземними мінеральними богацтвами, котрі надала природа в її роспорядження, та не можуть нам вказувати, як повинно соціялізувати землю, що має потребу в інтенсивній культурі, котру треба як найшвидче індустріалізувати, — як не можуть нам нічого сказати про функціонування індустрії там, де всі потрібні сирівці — закордонного походження" . . .

Лист, звичайно, закінчується побажаннями всякого добра російській революції, за котру, розуміється, весь італійський пролєтаріят „горою стоятиме", та нас цікавить тепер не російська революція, хоча дехто досить сильно привязує її долю до долі світової революції, в котрій Італія, по гадці большевиків, повинна би грати першу скрипку, — а власне можливости революції італійської.

І тут приходиться визнати, що:

1. Італійська революція дуже бажана російським большевикам, але не бажана італійським соціялістам;

2. Що італійські соціялісти колиб і бажали перевести революцію, не малиб сили це зробити. Це стверджується окрім всього вище зазначеного також останніми адміністративними виборами, на котрих соціялісти (всіх фракцій разом) дістали щось коло $27^{1}/_{2}$ % кількости комун, при чому найбільш революційною є північна індустріяльна Італія, між тим як в середній Італії соціялісти досить не в фаворі, а на півдні і зовсім не користуються популярністю.

3. Що селянство італійське хоча дійсно досить революційно настроєне, але цей настрій має на меті лише одне земельне питання та і в цьому останньому селяне йдуть не за соціялістами та фашистами, а за лівим крилом народньої партії.

4. Що окремі сутички межи соціялістами (крайні праві), котрі дуже часто кінчаються кріваво (остання сутичка в Больон'ї 22. листопаду коштувала 10 забитих та 70 поранених) випливають більше з італійського темпераменту, ніж з революційности мас, і часто викликаються фашистами.

Ці кріваві сутички, як і загалом незорґанізовані окремі революційні вибухи, що з'являються в наслідок аґітації екстремістів, революції не тільки не сприяють, а, як стверджують і італійські соціялісти, і навіть большевики (в вищезазначених листах) — а лише їй шкодять;

5. Що „революція в Італії" в розумінню большевицькому, в скорому часі (хто може при сучасних умовинах ручитися за далеке майбутне?) є рішуче неможлива, а в розумінню більш широкому, в розумінню глибокого і м и р н о г о п а р л я м е н т с ь к о г о п р о ц е с у переоцінки цінностей, виходу на політичний кін нових сил, з'явлення нових установ та зруйновання старих, віджитих, — розвивається невпинно, при участи і допомозі самого уряду, котрий викидає на своєму прапорі гасло — притягнення до найширшої льояльної політичної діяльности робітничої кляси — цього четвертого стану.

Коли вихід на політичний кін цього четвертого стану, як в свій час — третього, називати революцією, то ті, що говорять про революцію в Італії, мають рацію про неї говорити. Революція йде . . . Повільно, але невпинно . . . На перекір всім змаганням лівих та правих екстремистів.

Але цей процес відбувається тепер в цілому світі, і не про т а к у „світову революцію" мріють большевики.

24. листопаду 1920. р.

Михайло Рудницький.

Лист з Льонодну.

II.

Між Парижем і Льондоном.

Між Парижем і Льондоном лежить море. Коли хто хоче підкреслити ріжницю двох культур, не може сказати більше. Читаючи і базікаючи про Анґлію, мені здавалось постійно, що перехід від Франції до Анґлії не є важчий, як півторагодинна подорож кораблем. Я не переходив ще тоді морської хвороби.

Коли відчалений від берегу корабель почав розколихуватись від ненадійної бурі, я згадав діточі враження з гойдалки, впевняючи себе, що такі помороки навіть приємні. Я зрозумів ріжницю двох заколисних рухів — моря та суходолу: двох культур, щойно тоді, коли моє тіло стало вульканом, який нестримно викидає з свого нутра весь зайвий вантаж чужинного культурного надбання. Приходить препоганий мент фізичного „катарсіс", коли весь світ стає настільки

байдужим, що можна не думати про долю своїх покинених валіз, де веземо чужу друковану мудрість і власну недруковану вражливість.

Ля Манш зясував мені дуже дидактично прогалину між світом двох культур. Людина, яка глядить на поверхню моря, або чужої культури, а дістає паморокiв, упевняє себе, що бачить прегарно і не почуває потреби зміняти місця, щоби голова стала яснійшою. Подорож з Парижу до Льондону може бути повчаюча, як кожна подорож, в якій можна забавляти уяву грою контрастів і суцільних висновків — вічно зрадливих при зясовуванню перших вражінь. Голову обхоплює запит, настирливий, як морська нудота: коли два союзні народи викидають що днини на свої береги стільки сусідів і один з них любить море, а инший — суходіл, то як не повірити, що культура є справою смаку? Систему Кондіяка або Гобса лекше засвоїти собі, ніж тон французького дотепу, або стриману анґлійську усмішку; руки і тони не є незалежні від шлунка, себто, основи смаку а закони і примхи шлунка вироблюються цілими поколіннями. Ось чому сотки людей на кораблі може в надивогляднійших позах силкувались в поті чола, щоби випорожнити свій шлунок, а решта вітає з сяйовом віч кожний водяний вал і глядить із спочуваючою погордою на слабощі новиків.

Псіхольоґія двох великих народів є прегарною темою для міркувань в мент, коли голова ходором ходить, а ноги бажали би врости в кораблину долівку цупкійше ніж те, що називаємо культурою, вростає в те, що називаємо душею народу. Млоїться тоді, що дуже бідним мусить бути нарід, який вдовольняється власною країною і її культурним надбанням, а не має очей для чужих краєвидів, ніг для мандрівок, або язика для чужинних мов. Здається тоді, що й не дуже багатим мусить бути нарід, який живе невсипущою жадобою, щоби простягнути свою владу над найдальшими закутинами островів, пустар, степів та пралісів. Коли в тузі за власною національною культурою добачуємо докази культури у факті, що якийсь нарід любить свою національну традицію або кольоніяльну торговлю, уявляємо собі, що досить любити чужі кольонії або власну національну традицію, щоби мати й власні кольонії завдяки національній традиції або національну традицію завдяки кольоніям.

Вірю в те, що є на світі чимало дуже оригінальних міст і що можна між ними найти неодну пару таких суперечних, що їх контрасти переплутали би паралелі найкращого софіста. Мало великих міст стільки знає про себе і так назирком стежить за собою, як Париж та Льондон. А проте сила контрастів і паралєль виринає між ними не меньше разів, ніж хвилі того самого моря, яке бє об ріжні береги їх двох країн. Контрасти і паралелі зростають до найповнійших обрисів при порівнуванню двох індивідуальностей. Порівнування двох індивідуальностей може простягати тим ширші перспективи і прокидати тим глибші проблєми, чим більще духової потреби мають ці дві одиниці для взаїмного зрозуміння себе.

Париж уважає себе серцем сучасної людини як одиниці; Льондон уважає себе мозком сучасної людини як маси. Ніякі дві инші столиці двох инших народів не висловлюють з такою ясністю змагання старої культури, щоби зясувати її мету та вартість. Париж є представником культури, яка плекає культ індивідуальности, аж до віри, що очі всіх культур є звернені на її силу і що всі розуміють її. Льондон є представником культури, яка плекає культ усуспільнення, аж до віри, що її очі є звернені на слабощі всіх культур і що всі розуміє — вона.

А в тім: море лежить не лише між Парижем і Льондоном.

Жовтень, 1920.

Н. Н.

З діяльности Українців перед Лігою Націй.

Інтернаціональне бюро оборони прав народів в Женеві подало до Ліґи Націй окрему петицію в справі прийняття України членом цеї Ліґи. Петиція написана з доручення інтернаціонального бюро п. Олександром Коваленком і складається з таких розділів: 1. Історичні права України. 2. Ріжниця поміж українцями та їх сусідами. 3. Воля українського народу на свою державну незалежність. В цілому ця петиція складена досить вичерпуюче, росповідаючи про вікову боротьбу українського народу за свою волю та державність, про наші державні традиції, про український культурний рух та про те, коли і як наш нарід висловив свою волю за державну незалежність як шляхом військової боротьби, так і через виборні державні установи. Спиняється автор також на тих фальшивих теоріях, що ніби український нарід фільольоґічно та по культурі, чи етноґрафично і антропольоґично, не є цілком окремою нацією. На жаль, нічого не сказано про те, що наші вороги боряться проти суверенности України головним чином через причини економічно-фінансові, що тільки цим і можна пояснити ту партійну імперіялістичну політику, яку провадять вони супроти України.

До цеї петиції прикладена ще окрема мотівіровка, в якій підкреслено, що після роспаду бувшої Росії на ряд республік, Україні довелося першою зазнати наслідків того московського совітського імперіялізму, який ще й досі загрожує мирові в Европі. Український народ бореться за свою незалежність вже з кінця 1917 р., коли Совітська Росія вперше оповістила Україні війну, і продовжує уперто цю жорстоку боротьбу проти чужинців окупантів, які з Москви призначили для України фиктивний уряд на чолі з Раковським.

Не зважаючи на те, що Україну ніхто не підтримує, що український нарід повинен боротися власними силами, що для боротьби бракує зброї і муніції, всеж наш нарід героїчно продовжує боротися проти ворога. Це видно вже з того, що коли під натиском переважаючих ворожих сил українська реґулярна армія примушена покидати свою терріторію, то боротьба не припиняється, а прибірає партизанський характер, і Україна не перестає бути ареною безперервних народних постань вже три роки. Отже цівілізований світ повинен во імя загального миру та справедливости дати моральну підтримку українському народові через визнання його прав на суверенну державність та прийняття до Ліґи Націй. Це не милостиня, якої він домагається — це його право, за яке він бореться.

Інтернаціональне бюро оборони прав народів між инщим видає свій орґан „Les droit des Peuples“, в якому окремий відділ присвячено справам українським.

Мик. Євреїнов.

Критики...

(З рос. переклав Б. Є.)

До театру, на представлення пасторалі, прийшли пастор, кравець, публіцист, навчитель словесности, режисер, маляр, інженер, естет рецензент і жінка з вулиці.

Всі вони залишилися надзвичайно незадоволені виставою.

Пастор знайшов, що примір поганського вшанування бога любови Ерота представлено без потрібного посміху; у пастушки ноги видко до самих колін що, як відомо, завжди заборонялося покроєм конфірмаційного убрання і, навіть, саме слово „пастораль“ може привести віруючих до непорозуміння, бо воно дуже подібне до слова „пастор“.

Кравець сказав, що все це справжня дешовка: він мав на увазі вартість матерії і докладу.

Публіцист зауважив, що все, що він тут бачив, справжня дурниця: то-ж соціяльно-економічне положення пастуха не дозволяє, на жаль, таких великих витрат на цілком маскарадні костюми, носити котрі — проблематично-щасливий талан лише буржуїв, які живуть за рахунок неосвіченности робочих мас.

Навчителеві словесности не подобався переклад п'єси; а обличчя пастушки здалося неприємним тому, що вона була дуже подібна до останньої учениці п'ятої кляси паралельного відділу.

Режисер сказав, що Петренко погано знає ролю: пастух двічі незручно опинився у „спинному положенні" перший суфіт треба було підняти трошки вище, а маркиз „нетвердо крив репліки".

Маляр розлютувався „кричащими" кущами на задньому плянові, і думка про „французську зелень", в зв'язку з жахливими бантами на черевиках маркіза примусили його втікти з театру до завіси. „І що це за фарбяр писав таку завісу?"

Інженер нудився тому, що бесідка на сцені була не справжня, а самий будинок театра мав погану вентіляцію. „І таких карнизів він ні за що не умістив-би".

Естет визнав тональність „re-minor" невідповідаючою ні рожевому корсажеві пастушки, ні словам слуги маркиза „Ваш батюшка ідуть".

Рецензент записав у книжеці: Клименко дуже махає руками, п'єса ордінарна і навіть наївна; капельдінер не схотів позичити бінокля даром, а в буфеті „анахтемські" ціни.

Простітутка прохрипіла до подруги: „Рупь-цілковий за місце; а хоч-би хто глянув у твою сторону".

Всі вони були праві; але пастораль зачарувала публіку, яка дивилася на театральне по театральному.

Б. Максимович.

(пер. з біл. Ол. Яремченко).

Коли звалив Геракл могутній в пил Антея,
Як вітер валить повний колос до землі,
Вдихнула силу в груди сина мати Гея:
Вернулась знов колишня міць Антея
І він, напружившись, підвівся враз з землі.

Поламаний життям, чекаючи могили,
О, рідная земля, припав на груди я тобі,
І бодрість ти влила в слабівші жили,
І більше місця в ній нема жальбі.

Тріолет.

Мов пташка серед гнучкого очерету,
Стрілою думка промайнула
І враз же зникла, потонула,
Мов пташка серед гнучкого очерету.

Та все ж душа її почула
І вже співа про неї у віршах тріолету:
„Мов пташка серед гнучкого очерету,
Стрілою думка промайнула".

Ціпківець. Маленький фелєтон.

„Коріні“.

У цій невеличкій росправі мова буде не про те коріння, якими рослина держиться в землі й тягне з неї споживчі соки, а про ті „коріні“, що досвідчений математик уміє витягати з математичних порівнянь.

Не дивуйтесь, любі читачі, що торкаюсь такої чудної теми, бо з приводу тих „корінів“ трапився ганебний анекдот з нашим славнозвісним ученим історіком і професором М. Грушевським, чи, навіть — два анектоди.

Приходе до нього якось спритний „Янкі“ й прохає доручити йому продаж відомої „Історії України“ професора — по всій землі Сполучених Держав Північної Америки та Канади.

— Вам же наша фірма відома! — додав Янкі.

— А як же, а як же, — відповів професор, росправляючи сюди й туди свою довгу білу бороду, — знаю вашу фірму, добряща фірма! Тільки яку положите ви ціну? Бо тепер, ви знаєте, як книжки кусаються... а як же!

Янкі всміхнувся та й каже:

— За кожні 12 томів „Історії“ фірма платитиме вам вартість стількох томів, скільки долярів прийшлося би за кожний окремий том, та ще й 20 долярів у додачу!

Пану професору зпочатку не подобалося таке крутійство; але, пригадавши, які знамениті справи доводилося йому викручувати з запомогою „загадок“ (з К. Н. У., н-д), він узяв олівця і почав робити підрахунки, бурмочучи щось помалу:

— Еге, так, так: 10 на 12, = 120; 10 на 10, = 100... так... ціна не зла... 10 долярів... а як же...

— Згода! — сказав він голосно Американцю.

Янкі витяг два заздалегідь приготовлених примірника умовин й подав п. професору. Цей останній, уважно переглянув умовини й з підозрілим незадовольненням зауважив Американцю:

— Що це за приписка: „розрахунок по мінімальній вартості?“

— А це, пане професоре, — відповів хитрий Янкі — у нас звичай такий... При наших величезних оборотах, з десятками тисяч покупців і продавців, — для фірми кожний цент має вартість, бо з центів складаються доляри, а з долярів поважні суми... Торгуючи майже без заробітку, ми залишаємо на нашу користь невеличкі хвостики обрахунків, не більш, власне, доляра: з того й живемо... От же, щоб не було непорозуміння, ми до кожних умовин додаємо ті слова: „розрахунок по мінімальній вартості“.

П. професор знову взяв олівця, знову почав робити розрахунки: — так, — 10 долярів том... А що там якісь пенси перейдуть їм у кешеню, кат їх бери...

— Ну що ж, — згодився врешті професор, — хай буде по вашому!

Справа скінчена. Умовини підписані. Один примірник, як годиться, залишився у п. професора, другий взяв з собою Янкі.

Місяців через два після того п. професор одержав ось якого листа від свого комісіонера:

Місто Новий-Йорк . ...
Книжкова торгівля . . .

Високоповажному Пану Професору М. Грушевському.

Високоповажний Пане!

Повідомляючи Вас, що на перше біж. міс. ми продали одну тисячу томів Вашої Історії, й що, відповідно умовинам, вам приходиться за них дві тисячі долярів, додаємо сюди чека на відповідну суму на чешський банок Zivnostenska Banka.

Запевняючи Вас, Пане Професоре і т. д. . .

П. Професор, прочитавши того листа, аж позеленів.

— Шахрайство! Криминал! Що я їм хлопчисько дурний?!!!

Далі п. професор ухопив олівця й став підраховувать:

— От же так, це не помилка, 10 долярів том! так! А вони пишуть 2. .

Потім, під вражінням нової, очевидно, ідеї, пан професор знову ухопив олівця й швиденько зробив новий підрахунок, приміряючи 2 дол. до американської загадки . .

І уявіть собі, читачі, жах п. професора, коли він побачив, що два так само влипли до загадки, як і десять!

Не буду переказувати Вам про лютовання п. Професора, про те, як він робив заходи, щоб судитися з американською фірмою, а вкажу тільки на джерело помилки поважного пана професора.

Американська загадка збудована була на звичайному алґебричному порівнянню другої степені:

$$X^2 - 12X + 20 = 0.$$

От же, як відомо з елементарної алґебри, порівняння другої степені має два коріня, і коли вони обидва дійсні й позітивні, — так обидва відповідають завданню. Наведене вище порівняння має таких два коріня, дійсних і позітивних, 2 і 10. Але ж пан професор, під давлінням ідеї, яка йому подобалася, не приклав до розвязання цієї маленької задачі наукового методу, і був покараний.

* * *

Тепер — другий анекдот, який з першого вигляду не має жадного звязку з першим . . .

Наш шановний старий діяч, Є. Х. Чикаленко, зустрівши у Празі, чи в Карлових Варах, близького знайомого п. Грушевського й згадавши у розмові про цього останнього, зауважив, що пану професору доведеться, мабуть, на завше покинути політичну діяльність, — завдяки партійно-політичним метаморфозам, через які він перейшов.

П. професор, коли йому про те переказали, був страшенно обуренний:

— А старий Чикаленко мене вже поховав, як же . . . — викреслив з числа політичних діячів . . . От же ні! ще побачимо, хто кого буде ховати!

Та хоч пан професор і дуже гнівався, але також і розумів, що скакання у лівоесерівську та большевицьку гречку дурно йому не минулося і що популярність його серед европейського українського громадянства луснула . . .

Через те він нишком та помалу працював у де-яких американських часописях, схиляючи на свій бік думки цих, хоч і не мудрих політиків, але вельми грошовитих людей...

— І знаєте, до чого він дописався?

— Записав Т. Г. Шевченка у партію СР!!! (*)

* * *

— Ох, пане професоре, пане професоре! якби я не був на тридцять років молодший від вас, так знаєте, щоб я вам сказав?

— Коли у Вас не стало хисту розвязати алгебричне порівняння з одним невідомим другої степені з обсягу елементарної алгебри й що торкалося Вашої власної кишені, — так як же ви насмілюєтеся одним махом розрішати порівнання з сотнями невідомих великих степеней, з сотнями можливих „корнів", — з обсягу літературно-політичних та соціяльних питань, що торкаються найсвятійших інтересів міліонів людей?!!!

Але ж я тільки студент математично-інженерного фаху і через те мовчу...

П. Карманський.

З ЦИКЛЮ СОНЕТІВ.

Любов.

Ясна фантазмо з блисків проміння,
Зроджена чудом захвату, мріянь!
Леготе майських літеплих віянь,
Що навівають мрійні видіння!

Ти на порозі мого зоріння
Ткала для мене казку розмріянь
І пеленала в ряску надіянь
Зроджені в тузі перші терпіння.

Ти мені сонцем мрій золотила
Смутком вагітні сумерки будня
І на дорозі слала квіт рожі.

Дух мій спускає зломані крила,
День мій проходить межу полудня —
Чом тебе серце стрінуть не може?...

(*) Читайте „Нар. Слово" від 18. падолиста 1920 р.

Monte Cavo.*)

Там гордий океан, безмежний та дрімливий,
До сонця гріє грудь, посріблену промінням.
А там Кампанія сумує над камінням
Мертвих своїх руїн. Внизу етер мінливий

В сафірах морських ок купається, щасливий,
І в плесах мерехтить розмріяним тремтінням.
А ген одвічний Рим з німим богоговінням
Сидить у стін Петра, немов жебрак сонливий.

А Monte Cavo спить. Дорога тріюмфальна
Травою заросла й розмулена дощами
Врастає в глибину і в ній повільно тоне.

І Monte Cavo спить. Тоска бліда, печальна,
Виповзує з руїн і блудить між хащами,
А холмами внизу в кастеллях плачуть дзвони.

Шарль Ріве.

Останній Романов.

(Переклад з франц. 101 видання — Мод. Левицького.)

IX.

Політика „заспокоєння". — Столипін. — „Чорна сотня". — Утиски. — Націоналізм. — Потурання Коковцева. — Реакція сама себе обвинувачує. — Ера послаблення. — Горемикін. — Штюрмер, Протопопов і ера божевілля.

Але всі ті заходи не могли запобігти біді для бюрократії, бо війна затягалася дуже довго. Штюрмер, його покровителі при Дворі і його помішники в міністерстві розуміли все це добре. Тому то вони заздалегідь підготовляли шляхи для сепаратного миру. Це був єдиний вихід для „камарілії", хоч вона офіціяльно і спростовувала всі чутки про ті заходи у пресі і запевняла про свою вірність союзникам у Парижі і в Льондоні. Байдуже їм було, що Росія через такий сепаратний мир утратила-б свою честь і навіть частину своєї теріторії, що це була-б очевидна зрада союзної справи, — аби тільки реакція і надалі панувала в державі Романових. Отчизна для цих людей була річ другорядна: хай краще пропадає отчизна, ніж має пропасти їх влада.

Царь, не вважаючи на домогання цариці, на прохання частини міністрів і своїх фаворитів, не поділяв цих намірів і планів. Так, як його дід ніяк не міг забути виклик Фльоке: „Хай живе Польща!", він не міг забути, мстивий, як усі слабосильні люде, образливих слів кайзера про нього, сказаних у Потсдамі у початку війни. Крім того він хотів покрити свою втрату після нещасливої війни 1904 року і здобути для своєї батьківщини й дідизни на заході компенсацію за

*) Monte Cavo — колишній „Mons Albanus" в альбанських горах недалеко Риму — зберіг сьогодня тільки останки дороги, якою відбували тріюмфальні походи побідники, котрим сенат відмовив цеї чести на Капітолю. — П. К.

те, що довелося віддати Японцям на Далекому Сході. Надто поразка на війні, або соромливий сепаратний мир особисто для Миколи II могли швидше спричинити упадок, ніж перемога; та перемога, він сподівався, — могла-б подекуди примирити його з народом. Нарешті були-ж таки обіцянки, було дане слово чести союзникам, і не аби-як, а прилюдно, при свідках, і Микола II вважав за свій обов'язок не вийти зо свого слова і не зганьбити себе.

* * *

Порадники, що дбали тільки про свої власні інтереси, знали це добре. Крайні праві ґазети, під прихильним до них оком підкупленої цензури, писали отверто, що царь є єдина перешкода для сепаратного миру. Маклаков і Щегловитов, бувші міністри, до голосу яких проте прислухалися й після їх одставки, у свій час подавали цареві меморандуми з доказами конечної потреби для добра монархії припинити цю війну, яку на нещастя піддержують дві демократичні держави, — але голос їх лишився, без усякої відповіді. Отже треба було знайти спосіб примусити царя припинити війну і зробити це так, щоб і громадянство стало перед фактами, які конче мусіли привести до миру з Німцями, — тоб то щоб цей сепаратний мир хоч про людське око був почесний для Росії.

Оце тоді вироблений був хитрий, маккіавелічний плян, наслідком якого мала-б жертвою Румунія. По думці авторів цього пляну упадок і знищення Румунії мусіли фатально привести до русько-німецького миру.

На цьому Росія навіть заробила-б, бо одержала-б Молдавію, віддавши за це, Австрії Валахію.

Румунія ще вагалася, чи має стати на боці Антанти. Вона не була готова до війни. Але російський уряд послав Бухарестському міністерству ультіматум, — котрий мав повести Румунію до загину: „Тепер або ніколи". Румунському урядові лишалося вибірати одно з двох: або великий ріск вмішатися у війну, або на віки зріктися всіх своїх національних мрій. Патріотізм переміг і Румунія покорилася наказові з Петрограду, при тій умові, що Росія захистить її від Болґарії у справі з Добруджою. Росія це взяла на себе і обіцяла послати чотирі корпуси у Добруджу.

Чи трудно було Щтюрмерові це обіцяти, коли він зарані рішив не виконати тої обіцянки? Відомо, що сталося далі. Румуни, покинуті без усякої допомоги, були швидко розбиті у-нівець. З підмоги російської вийшов один тільки глум і Німці майже тріумфальним маршем пройшли Малу і Велику Валахію і російське військо стало проти них тільки на лінії Серету. Чому так? Бо Штюрмер умовився зарані, що так буде і що відступ російського війська спиниться власне на цій лінії, щоб змога була почати переговори про сепаратний мир. Треба було з одного боку, щоб російське громадянство побачило, що далі боротися з Німцями нема змоги, а з другого боку — щоб воно не почувало кривди й образи німецької перемоги над собою. Австро-німецьке військо спинилося на лінії Серету, і виходило так, ніби то Росія їх там задержала, щоб не пустити на свою власну теріторію. Поки-що розбита була тільки Румунія. А для найзавзятіших це був пострах, що Німці, яких не можна перемогти, можуть посунутись і далі.

Що-ж робити тоді, як не миритися? З огляду на те, що Росія не була ще розбита і принижена безпосередно, вона повинна була спокійно і холодно обміркувати становище і дбати про свої власні інтереси. А ті інтереси чи не наказували-ж одкрити очі на дійсність? Видима річ була, що Німеччина непобідима. То чи не краще-ж помиритися з нею тепер, а не тоді, коли справа буде цілком програна, — бо не було сумніву, що німецький наступ на Росію піде далі.

Цей Штюрмерів замір мав здійснитися. Але Мілюков і Дума розбили його. Кадетський лідер у своїй історичній промові сміливо відкрив, чим загрожує ця авантюра і до якої нечуваної ганьби доведе Росію сепаратний мир.

Штюрмерові висловила недовір'я Дума, знищили його заходи військові начальники і англійський посол, його покинули навіть найближчі приятелі і сильні покровителі і він мусів з неславою зійти з політичної сцени.

Згинув і Распутін од руки високопоставлених осіб. Тільки на нещастя після Штюрмера лишився керманичем політичних справ, щоб їх псувати і плутати до останку, Протопопов, якому голова обертом пішла від його несподіваних успіхів при Дворі. Йому ані трошки не пошкодило в його міністерській кар'єрі те, що він бачився і розмовляв з німецьким дипльоматом Варбургом у Стокгольмі, вертаючись з Парижу й Льондону, куди він їздив у складі парляментської делеґації; навпаки, те нове становище, що повзяв собі той вчорашній півліберал, з'єднало йому високу прихильність цариці, і це позволяло йому стати впоперек волі всього народу. Трепов, призначений головою Ради міністрів, не міг через його інтриги проводити свою лінію. Коли треба було вжити всіх сил для дальшої війни, Протопопов, предчуваючи громи і хуртовину народнього обурення, підготовляв реакцію і заходився зміцняти поліцію і вимагав од Ради міністрів додаткового кредиту в 90 міліонів карбованців, без ухвали і згоди на це Думи.

Недовга служба Трепова на посаді голови Ради міністрів фактично є ціла низка скандалів.

Ріжні напрямки думок і діяльности, що виявляються між придворним фаворитом і головою Ради, що мав де-які добрі й чесні заміри, тільки збільшують хаос і безладдя.

Лорд Мільнер, що в той час вернувся у Льондон із Петрограду, казав одному англійському журналистові: — „Як би я раніше поняв віри четвертині того, що бачив і чув у Росії, я мабуть збожеволів-би!“

А тим часом війна йшла далі; раз-у-раз виникали нові пекучі питання, а дезорґанізація фронту й тилу ставала все гірша, все ґрізніша.

Нарешті прем'єр-міністр Трепов спромігся виробити новий проєкт орґанізації тилу із гарячковим запалом приступає до його виконання. Але при Дворі він не знайшов ні піддержки, ні співчуття; там не хотіли й думати про Трепів проґрам, бо всі там заклопотані були смертю Распутіна. І Протопопов тільки коло цього вбивства й метушився. Закликаний через п. Вирубову до цариці, він їх розважав і потішав у тому горі після втрати великого „святого отця“, обіцяв тяжко помститися і покарати злочинців. Він так з'умів приподобатися їм, що без його вони не могли обійтися. Распутін не вмер: він воскрес в особі Протопопова. І дійсно, цей новий пройдисвіт взявся трохи не за всі штуки старого, став пророком, взявся за містіцизм і спірітизм.

Трепов, не втративши сорому і розуму, поставив питання про довір'я і домогався одставки свого колеґи-шарлатана. Царь не дав йому відповіді. Ґраф Іґнат'єв голосно висловив свою огиду з приводу цеї брудної комедії Протопопова. Одставка Трепова і Іґнат'єва була прийнята, а Протопопова, що досі був управляючим міністерством, затверджено на цій посаді.

Місце Трепова номінально займає Голіцин, а фактичним головою Ради міністрів став Протопопов. Тоді подали в одставку міністри: військовий, морський, закордонних справ і фінансів, щоб не встрявати в ту брудну авантюру. Але їм усім було наказано, за винятком військового, лишитися поки-що на своїх посадах. Але не довго довелося їм на них лишатися: настала нарешті революція і поклала край такому сумному становищу.

Зрадники Росії і всієї людности нарешті були поставлені в неможливість робити своє огидне діло. Коли може нові люде і зможуть полагодити те лихо, що вони наробили, все таки історія покладе на них свою анафему.

*
* *

Довелося нам чимало ростягнути оповідання про злочини останніх темних діячів російського самодержавія. Але ми не хотіли-б закінчити цей швидкий огляд подій у царській державі на протязі останніх десяти літ, після першої революції, що довели до рішучого перевороту й упадку трона Романових, не спинившись хоч коротко на тій ролі, яку грало в тих подіях російське православне духовенство.

Ця роля не робить йому чести. Найсвятіший Синод зробився слухняним лакеєм придворних фаворитів, за винятком лиш де-кількох одважних пан-отців одного прокурора високої моральної вартости, п. Самаріна, про якого ми де-

кілька раз і згадували в нашому оповіданні. Він був родом із старих московських дворян і служив там ґуберським маршалком (предводителем дворянства). Закликаний на посаду оберпрокурора Синоду він задумав повернути церкву з того шляху, на який поставили її Царськосельські придворні інтриґани. Самарін був переконаний і чесний консерватор і мав щире бажання чесно послужити своєму цареві й отчизні.

Для цеі виключноі в епоху Миколи II людини влада не була єдиною метою, а була засобом для виконання свого патріотичного обов'язку. Засліплений нерозумний цар усунув його за те, що він хотів очистити Авгієві стайні на іверхах православноі церкви. У день своєі одставки він був на аудієнції в Царському Селі і подав цареві докладний рапорт про епіскопа Варнаву. Цар був дуже ввічливий і приязний, сказав йому, що прочитає його рапорт з тим більшою охотою й увагою, що цінить автора його, як талановитого письменника. Потім він роспитував Самаріна про його родину, чи скоро він думає перевезти її в Петроград і зайняти казенне помешкання, призначене для обер-прокурора Синоду. А ввечорі того-ж дня Самарін одержав од царя листа такого змісту: „Ваш рапорт забрав сьогодня вранці більше часу, ніж я думав, і я не мав змоги повідомити вас, що я постановив запросити ва ваше місце иншу людину".

Але-ж, кажемо, Самарін був єдиний виняток в осередку духовноі ієрархії; всі-ж инші не відділяли справ віри від прислужування найгіршим бажанням сильних людей і готові були на все, аби з'єднати собі ласку придворних фаворитів.

У Синоді був свій Протопопов і свій Распутін в особі архієпископа Пітіріма і єпископа-городника Варнави. Інтріґани з гнучкою спиною стали господарями в тій величезній інституції — у православній церкві, — яку царізм уживав для своїх потреб і послуг. Чесні служителі церкви, як от наприклад митрополит Антоній, були заслані в далекі епархії, або мусіли мовчати.

Духовенство російське, само неосвічене і неінтеліґентне, нічого не зробило для освіти народньоі і для освідомлення народу в його людських і політичних правах. І з давніх давень піп не користувався великою пошаною і авторітетом у народу, а за останніх часів його навіть ненавиділи, як поліційного аґента в рясі.

Православна віра багато втрачала через це: її звели на ступінь напів-поганської (язичеськоі) обрядовости, що тільки затуманювала розум і релігійне почуття навіть вірних синів церкви, не даючи нічого їх душі і моральному розумінню.

Православіє втратило далеко більше, ніж виграв царізм, узявши його до своїх послуг. А всі злочини духовноі влади вкупі зо світською, всі ті кривди й насильства, що витерпіли від них инославні люде і сектанти, тільки тим більше обурювали проти духовенства навіть православних, бо ті злочини надто прикривалися ще іменем Божим. (Далі буде.)

УКРАЇНА

— **З Камянця-Подільського** та прикордонноі смуги приходять вісти про жахливий хаос на Поділлю. У Камянці заведено большевицьку адміністрацію та вже орґанізовано чрезвичайку й ревком. У місті постійні ревізії й грабунки. Спершу большевицького війська була небагацько; від якогось часу напливає його що-раз більше. Червоноармейці голосно чваняться, що йдуть воювати з Румунією, щоби відібрати ій Бесарабію. У місті завмірає всіляке життя. З поблизьких сел селяне нічого в Камянець не постачають, бо бояться йти туди. Але й по селах немає ні спокою, ні безпеки життя й майна. Большевики казали селянам складати у кожній волості чрезвичайки, але селяне того наказу не слухають. Звідси й репресії проти селян. („Czas" з 11. XII. ц. р.)

— У **нейтральній смузі** на східньо-галицькому кордоні немає ніякоі влади. Там склались банди простих розбійників, які терроризують та ґраблять населення. Поляки відійшли на 15 кілометрів по цей бік Збручу, так, що Збруч

можно свобідно переходити. Оця 10 км. смуга стала прибіжищем багацько непевного кочівного елементу. (Т. С.)

— **До Львова** приїхала большевицька місія й примістилась в помешканні польського Народового Касина (клюбу).

— „Вперед“ пише п. н. **„фальшування публичної опінії“**, що якийсь анонімний жидівський комітет скликає по містечках Сх. Галичини жидівські віча, на яких — ніби то — переходять резолюції про приєднання Сх.-Галич. до Польщі. — Орган сіоністів „Chwila“ дуже гостро висловлюється проти вищеназваного комітету.

— Большевики повідомляють, що червоні війська заняли **в районі Гусятина** місцевість Кунин, яку залишили Поляки.

— **У Львові** в першій половині грудня урочисто святковано, лекціями, концертами та виставами, 25-ти літні роковини смерти М. Драгоманова та 52-у річницю існування т-ва „Просвіта“.

— „Вперед“ повідомляє, що у таборах полонених большевиків **у Тухолі** ширнться тиф і холера.

— **Відгомін союзу...** Вчора поліція придержала у Львові кількадесять старшин армії У. Н. Р. Їх відведено до табору на Ялівці. Як нам доносять старшини й козаки армії У. Н. Р., положення їх є дуже тяжке. Вищі офіцери, особливо позафронтові, дають собі яку таку раду, бо є матеріяльно забезпечені, натомість низькі офіцери, а особливо козаки, терплять нужду. А в таборах, у яких є приміщені, переживають тяжкі довгі години в голоді й холоді, бо не дістають ні достаточної поживи, ні не мають доброго зимового одіння, яке забрано їм при розброєнню. („Вперед“.)

— 1. лютого 1920 р. під протекторатом барона Шілінґа було відчинено **в Балаклаві Українську-Галицьку Збірну Станицю,** де збіралися старшини і козаки бувшої Галицької армії для формування частин галицьких. Командантами цієї станиці був сот. Піневич, його адютантом хор. Давидович. 12. червня 1920 р. ця станниця, завдяки скандалам, котрі там виникли по почину команданта, при чому дуже потерпіла каса станиці, була розвязана, а людей відправлено на фронт і приділено було по ріжним частинам: до 1. Дроздовської дівізії 1. корпуса, хор. Соковського з 8 людми до 1. розвідки. Після перерви фронту з лівого фланґа біля Кохановки і заняття залізниці Александровськ—Мелітополь—Сімферополь, ці частини були відрізані і з великими труднощами пробиралися до берегу моря, але ту ім рішуче було відмовлено в приняттю на борт і тільки де-яким вдалося сховатися у вугіллі на пароходах і таким чином добратися до Константинополя. Перебралося до Царьгороду 7 старшин і 19 козаків. В Константинополі названі не могли знайти Укр. Представника, а натомісци попали в руки двох старшин хор. Цшеровича і сот. Загаревича, котрі допомогли їм тільки збутися решткі своїх грошей. Одному із цих старшин з транспортом австр. полонених вдалося перебратися до Трієста і Відня.

— **Наші повстанці** в голові з от. С., оперувавші в Херенщині, були пробилися до армії Вранґля, де мали формувати запорожський корпус Низов'я, і були приділені до 1. Добровольчого Корпусу ґен. Кутасова. Після катастрофи ці люде відступили разом з армією до моря, в надії, що їх візьмуть зі собою, але команда відмовила в цьому і тільки Англійці допомогли їм перебратися до Царьгороду, взявши їх на борт міноноски ч. 366. От. С... зі своими 18 старшинами мав прибути до Білгорода, звідки хоче дістатися до Відня, а його 900 козаків і зараз сидять в Царьгороді.

— У „Свободі“ (ч. 121) читаємо таку вістку аґенції „Russpress“. У парижських фінансових колах викликала велику сензацію справа, яку заключив на днях гурт **київських цукроварників**, у котрий входять Гепнер, Гальперін, Бабушкін і др. Вони купили за кількадесять тисяч франків відому цукроварню в містечку Сміла на Київщині, яка належала до ґрафів Бобрінських, а також 4 цукроварень та 8 тисяч десятин землі з білоцеркивських маєтків наслідників Марії Браніцкої, княгині Радзівіл. Тепер йдуть переговори про купно ряда других цукрових заводів на Україні, власниками котрих є Поляки.“

ПОЛЬЩА

— На **воєводів Галичини** називають кандітатами: теперішнього „делєґата“ Галєцького, львівсского старосту Желєньского, ґрафа Лясоцкого, старостів Равского й Юристовского та п. Децикевіча.

— **У Варшаві,** 8-го ц. м., урочисто передали ґен. Галлєрові почесну шаблюку, як дарунок міста Варшави за її оборону перед большевиками.

— Як, відомо, большевики домагались в заміну за єпископа Лозіньского звільнити десять, по йменню названих, комуністів. В „Robotnik-у“ пише п-ні Ст. Семполовска, яка навідувала вязниці й розмовляла з комуністами, видачі котрих домагались большевики, що всі вони „з цілою рішучістю протестують проти таких намірів.“ (За „N. R.“)

— **У варшавських політичних колах** кажуть про швидке відкликання з Варшави нунція римського папи, Ратті-ого.

— Командування **6-ої польської армії** надіслало у 80 ґазет таку відомість: совітські війська примінюють репресії супроти польської людности на прикордонній смузі, грабують її майно та вивозять польських селян в глиб Совдепії.

— Голова польської мирової делєґації **Домбскі** заявив упевнено, що він твердо переконаний у швидкому заключенні миру з Совдепією та, що виключає можливість весняної бойової кампанії.

— **Міністр мистецтва** й культури, Гевріх, подав до демісії. У широкому отвертому листі заявляє дві головні причини своєї відставки: 1. постійне відмовлювання м-ству необхідних коштів, та 2. вмішування других чинників уряду у внутрішні справи м-ства.

— Кандидатами на **пост міністра шляхів,** після демісії інж. Бартеля, називають директора познанських залізниць інж. Добжинського та дир. віленської залізнич. округи — інж. Ляндсберґа. Поки що виконує обовязки міністра його товариш, інж. Ебергарт.

— **Сейм** не вирішив ще, чи бути Сенатові, чи ні. На засіданні 10-го ц. р., на пропозицію лівих партій, рішено більшістю одного голосу (183 проти 182, — поіменним голосуванням) відкласти точку конституції про Сенат та взагалі розгляд конституції після Свят Різдва.

— **Міністр фінансів,** д-р. Стечковскі, заповів предявити Сеймові у січні 1921 р. державний бюджет на 1921 р.

РОСІЯ

— **В Совдепії** вийшов новий великий декрет, по якому обіцюються широкі права й концесії закордонним промисловим т-вам і підприємствам, що перенесуть туди свою діяльність.

— В декреті Совнархоза про **концесії закордонним промисловцям** говориться, що представлені їм концесії не будуть націоналізовані ані соціялізовані. З огляду на важкі сучасні умовини — концесії буде даватися на довгий термин, так, щоби концесіонери могли покрити заробітком витрати, які вони зробили при організації підприємств.

— **Большевицька дипльоматія** у Ризі цілком не вважає потрібним рахуватися з межами свого права гостинности в Латвії. І так, з приводу 3-ої большевицького перевороту, Йоффе післав до „російського народу“ таку радіотелеґраму, яку підписав теж **посол Сов. Росії в Латвії** (!), Ганєцкій: „Члени посольства й мирової делєґації совітської республіки, які находяться під цей мент у Ризі, зібрались на чужині, щоби святкувати 3-тю річницю пролєтарської революції, та шлють вам братерський привіт. **Під лапою скажених собак білої ґвардії,** що зірвались з ланцюха, особливо ясно почувають усі члени нашого представництва роскладаючу атмосферу буржуазного ладу та силу могутньости

совітської батьківщини. Від імени всіх членів — Йоффе, Ганецкій". „Rigasche Rundschau" написала з приводу повищого „привіту" статтю п. н. „Нечувана безстидність".

— Наслідком збільшення **в Совдепії** обовязкової термінової заготовочної норми, робітники робили спроби штрейкувати, але ті спроби були силою подавлені. („Руль").

— **Террор.** Совітський уряд офіціяльно оголосив, що він має відомости про пляновані контрреволюційні террористичні акти проти революційних вождів. Сов. уряд звертає увагу, що він примінюватиме суворі репресії супроти численних представників контрреволюційних організацій, буржуазних партій та білої гвардії, яку має в своїх руках, як заложників.

— **Мілюков** приїхав до Парижу й виступив на засіданні б. членів Держ. Думи та Ради. „Руль" пише: „М. **не оправдав** надій тих людей, які гадали, що М. висловиться за необхідність зберегти владу в руках Врангеля та реорганізувати рештки його армії, як активну бойову одиницю".

— **Бернадскій** і Струве залишили залю засідання б. членів Держ. Думи та Ради після промов Мілюкова та В. Н. Львова, які висловились за необхідність ліквідації старих засобів боротьби та за відмовлення від диктатури. („Руль").

— **Ген. Врангель** хотів приїхати до Парижу, щоби особисто взяти участь в тих заходах, які без успіху робили Кривошеїн та Струве що-до організації підмоги евакуованим і біженцям. Французький уряд порадив Врангліві не приїзжати; за те настояв на чимшвидше складення відповідного органу російським громадянством на еміграції.

— **Московський сов. уряд** скликує на 15. грудня ц. р. з'їзд представників республік, які входять в склад Російської Федеративної Республіки. Усіх таких „самостійних республік" (між якими найшлась і наша Україна) є 15. Завданням з'їзду: спільний програм закордонної політики.

— По офіціяльних французьких звідомленнях з Константинополя, 10.000 **російських біженців** одіслано до Сербії, 4000 до Болгарії, 4000 до Румунії, та 10.000 залишено в Константинополі й околиці.

— Евакуоване **вранглівське військо** тимчасово приміщено в англійських та грецьких бараках на Галліполі та Лємносі.

— **В Севастополі,** згідно з офіціяльно оголошеними двома списками, розстріляно по наказах ревкому, за час від 28 по 30 листопаду, 2.836 душ, між ними 366 женщин.

— Тому, що у **Петрограді, Москві** і др. містах немає ніякої спромоги зарадити паливній нужді, то „Петр. Правда" радить взятися до організації „мешкальних теплушок": у кожному будинку будуть огрівати й освітлювать одно мешкання, куди всі мешканці дому будуть приходити грітися й читати... („П. Н.")

Міжнародне життя

— **У льондонському суді** відбувся процес, який газети назвали „вістуном правильних торговельних англо-російських взаємин". — Красін продав англ. фірмі Джемс. Сегор і Ко. фанєру за 4.600 фунт штерл. Оту анг. фирму й обжалував директор-роспорядчик „акц. т-ва для механ. виготовки дерева", А. Лютер, доказуючи, що проданий Красіном крам є крадений. А саме, фабрика фірми А. Лютера існувала довгі роки в Росії, поки большевики її не націоналізували, цебто, не забрали всеньке готове майно, не заплативши за його ні копійки. Обжаловуючий доказав, що фанєра походить з добольшевицьких часів. — Справу відкладено.

— „Evening Standard" пише, що **Красіна повідомили з Москви** про те, що підписання одісланого туди проєкту совітсько-англійської торговельної згоди є **небажаним.** Сов. уряд є тієї думки, що, у власному їхньому інтересі, союзники повинні скасувати всі обмеження та дозволити приватним особам і фірмам торгувати з Росією. (Вольфа)

— **Лейґ заявив,** що становище Франції до торгов. взаємин з сов. Росією не змінилося. Французи можуть входити в торгов. зносини з Росіянами, — як що не бояться риску. Кожний Француз, у якого в Росії відобрали майно, може отримати від французьких судів право накладати арест на крам, який провезеться з Росії до Франції, а який походить із награбленого у Французів майна. („Руль“).

— **У Брюкселі** мають ціми днями роспочатись наради над відшкодованням з боку Німеччини Антанті. В Берліні отримали вістку, що неофіціяльно буде брати участь в нараді й представник Америки.

— **Італійська бльокада** міста Фюма не вдалася. Її припинено, аби не давати приводу для переходу італ. кораблів на бік Д'Анунчія.

— **У Чехії** проголошено надзвичайне становище. У Празі та в ряду міст на провінції прийшло до крівавих стичок поміж комуністами й поліцією.

— Поміж **Півн. Америкою й Японією** назрів поважний конфлікт, який грозить війною.

— У Вашинґтоні гадають, що **Японія** не допустить до реалізації совітських концесій, які отримав Американець Вандерліп, та які торкаються експльоатації природних багацтв Камчатки й півн.-сх. Сибірі. Концесії Вандерліпа, кажуть Японці, суперечать рос.-японськ. договору, заключеному після рос.-японськ. війни.

— **Американське м-ство зак. справ** вважає, що сов. уряд зараз взагалі не має ніякого права давати широкі промисл.-торгов. концесії. („Руль“.)

— На засіданні конґресу **Ліґи Націй** член французької делеґації Вівіяні висловивсь за приняттям Вірменії до Ліґи. Тимчасом франц. премєр Лейґ заявивсь у Льондоні проти Вірменії. Кажуть, що Вівіяні не буде більше присутнім ні на одному засіданні конґресу.

— 16-го грудня минуло **стопятьдесять років від дня народин** одного з найбільших музиків світа — Бетговена.

— **Шведські соціял-демократи** відкинули 350 голосами проти 513 голосів тих 21 точок, на підставі котрих мали ввійти до III. Інтерниціоналу.

— Президентом **Австрійської Республіки** вибрано дра Міхаеля Гайніша, — 129 голосами на 214. Соціялісти голосували за д-ром Зайцом.

У Венґрії є міністерска кріза. Заходи ґрафа Телекі, якому доручено скласти кабінет, не увінчались успіхом.

— **В Букарешті** кинув хтось в залю засідання сенату бомбу. На місці згинув єпископ Раду та міністр Крецеану. Два єпископи, декілька сенаторів, міністр Салеану та ґен. Коанда — важко ранені. (Аґ. Демян.)

— Пята комісія **Ліґи Націй** відмовила Литві приняти її в Ліґу. Литва, як усі инші нові держави, що прохали приняття та не були приняті, матиме змогу працювати в техничних комісіях Ліґи Націй.

— **Московське радіо** повідомляє про проголошення у **Вірменії** совітської республіки.

— Ясніше повідомляє про це саме аґ. Гаваса: **Большевицькі війська,** перейшовши північний кордон, увійшли на терріторію Вірменії та проголосили в Деліяні совітську республіку.

Представник Совдепії у **Латвії,** Ґанецькій, згодився, після довгеньких переговорів, видати Латвії те золото, яке слідувало їй згідно з мировим договором. Золото повинні були прислати 4-го грудня ц. р.

— **В Чехії** йдуть далі заворушення й штрейки. Переговори соціялістів з комуністами не вдалися. Пражське робітництво висловилось проти загального штрейку.

— **В Індії** анґлійський уряд оголосив надзвичайний стан для подавлення протианґлійського повстанчого руху.

— В **Ірляндії** проголосив льорд Френч стан облоги. В Дубліні поліція найшла цілу фабрику бомб. Анґлійський комендант назначив воєнний уряд для заведення ладу. Ірляндці відповіли на це новим повстанням.

— **Румунія** припинила вивіз збіжжа до Польщі та зачинила кордони. Поважно говорять про небезпеку війни між Совдепією та Румунією.

— В Анґлії офіціяльно звідомлено, що англійські державні видатки зменшились від кінця війни по цей час приблизно на два міліярди фунтів штерл.

— Наслідком невідповідної поведінки юґославянської влади супроти голяндського посла у Білгороді, **Голяндія** зірвала дипльоматичні взаємини з Югославією, відкликала свого посла та попрохала юґославянських представників виїхати з Гаґи.

— До Льондону прибув сенатор **Мак Сорник,** приятель і довірочна людина нового президента Гардінґа. Представникам преси заявив, що його подорож є неофіціяльна та, що він гадає бути у Парижі і Берліні („N. E.")

— 22-го лютого 1921. р. має відбутись у Відні **міжнародна соціялістична конференція.** На порядку дня: 1. імперіялізм і соціяльна революція; 2. методи й орґанізація боротьби клясів; 3. міжнародна боротьба проти контрреволюції.

З українського життя на чужині

У Варшаві, в правосл. церкві св. Тройці, відправлено заупокойну Службу й панахиду по українських героях яки впали у боях з большевиками. На панахиді були присутні: посол Д. Михайлів, ґен. Зелінський, міністр П. І. Зайців і др., а із Росіян: Гертельман, ґен. Сіманскій й Кліменко. — Співав хор Республіканської Капелі з диріґ. Кошицем. Св. Еваґгеліє та Апостол читали по українські, але в молитвах згадували всеросійського патріярха Тихона. Панахиду служив о. ректор Холмської семінарії.

В Празі українськими студентами закладено Українську Скаутову Орґанізацію з метою 1. поширення скаутінґу на Вкраїни, 2. перекладу й видання скаутової літератури, 3. навязання найтіснішого контакту з чузоземними товариствами бойй скаутів та 4. безпосереднього догляду за поширенням скаутінґу на Карпатській Україні. В данний мент в склад цієї орґанізації входить понад 15 чоловік. Ведеться зараз жваве листування з юнацтвом Европи та Америки.

Орґанізація жваво прохає всю українську суспільність присилати до неї ріжні матер'яли, які би могли причинитись росповсюдженню української ідеї межи юнаками-чужинцями, а саме: листівки з козацького життя, з краєвидами України, укр. почтові марки, укр. відзнаки, книжки і т. д. За всяку літературу по скаутінґу, спорту і т. п. на чужих мовах орґанізація буде надзвичайно вдячна.

Адреса Ор-ції: Евген Слабченко, Praha III. Nerudova 226.

На заклик Національної Ради Українських Жінок до проживаючих у Берліні Українок утворилася тут Філія Нац. Ради укр.-жінок. На Установчих Зборах, які відбулися 18-го листопада 1920 р., до новоутвореного Т-ва вписалося 21 особи.

Мета орґанізації: об'єднання проживаючих у Берліні жінок-Українок, заведення зносин з німецькими жіночими орґанізаціями, піклування про українських жінок і дітей родин робітників, закинутих до Німеччин ще до початку війни, заведення зносин з полоненими, і т. и.

Т-вом обрано Комітет, який вже приступив до виконання наміченої праці. До Комітету увійшли: Голова Комітету: З. Мірна, Тов. Гол. Г. Чикаленко, Секретарка І. Лоська, Скарбничка Л. Галіна.

У Канаді відбувся пятий великий Український З'їзд, а саме: 9-го і 10-го листопаду у Вінніпеґу, 16-го і 17-го листопаду в Саскатуні, та 23-го і 24-го листопаду в Едмонтоні. Ділову частину з'їзду складали 17 рефератів, артистично-забавову — концерта, театр. вистави й вечірки.

Там-же, від 11-го до 25-го листопаду, відбувся третій Церковно-Народній Собор, скликаний Укр. Гр.-Правосл. Брацтвом і Консисторією Гр.-Прав. Церкви в Канаді.

ВОЛЯ
УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖНЕВИК

Т. 4. Відень, 25. грудня 1920. Ч. 13.

О. Лотоцький.

Перспективи.

Після фактичного миру з нашими недавніми союзниками, після розгрому добровольчої армії большевики усі сили кинули на єдиний противобольшевицький—український фронт. Перевага кількости, перевага техничного озброєння були на стороні нашого ворога, і він на цей раз переміг. Досить єсть елєментів, і чужих і своїх, що з того приводу із задоволенням потирають руки і подзвін душі справлять хто по нинішньому урядові, а хто й по самій ідеї нашої державности. В тяжкій атмосфері військової невдачі усякі алярмисти пускають чутки „з певних джерел", навіть такі чутки, що іще за місяць перед цим авансовані; приїзжі „звідти" із таємничим виглядом розказують, що „самі на власні очі" бачили — і шугає по наших еміґрантських колах таке страхіття, що — пускайся, куме, на дно. Малодушні елєменти вже й почувають холод у серці, — а ну ж справді, чи це вже не край?

Треба поставити у велику догану відповідним орґанам нашого уряду, що спричинилися до цеї панікери. Вже більш місяця як сталося військове нещастя наше, як уряд покинув свою терріторію, а й досі ми не знаємо докладно, що сталося і при яких умовах та, що тепер діється і що має далій робитися. Наче це хатня справа, до якої нема діла нікому. З тих вістей, що все ж надходять мимо джерел офіціяльних, довідуємося, що хоч як тяжке нинішнє становище наше, проте воно не загрожує безнадійними перспективами для дальшої визвольної боротьби нашої. Коротко зводячи ті відомости, бачимо, що армія після боїв з численно та техничо переважаючим ворогом все ж не зруйнована, а морально та фізично захована в кількості більш 30 тис. чоловік. Захований і державний апарат, що вже сконцентрувався на українській терріторії та роспочав тут позітивну працю. Евакуація великого числа української інтеліґенції, евакуація установ та майна проведена добре при найтяжчих умовах.

Ми знову на еміґрації — не тільки велика сили інтеліґенції, але й офіціяльне представництво У. Н. Р. Розуміється, це факт великого неґативного значіння для нашої дальшої національно-державної роботи. А проте нинішне становище не виключає тої роботи, як не виключало її у свій час аналоґічне становище для Бельгії, Сербії, Румунії. І нам в періпетіях нашої боротьби з північними окупантами вже доводилося залишати свою землю, але річ не в цьому власне фактові, а в тих об'єктивних моральних та матеріяльних умовах, що або унеможливлять нашу дальшу боротьбу за своє національне право, або дадуть

широку змогу для дальшої боротьби. З цього погляду треба оцінювати і нинішню сітуацію. Невдача військова — ще не єсть національна катастрофа, хоч може прибрати катастрофичного характеру, як що ми, замість свідомої позітивної акції, виявимо байдужість, певний громадський маразм в нашій національній справі. Не змінилися на гірші й об'єктивні обставини нашої боротьби. Україна так само палає пожежою активного протесту проти окупантів, і загонам повстанським до-допомогають тепер ті частини реґулярної армії, що пробилися до повстанців і ведуть там провід. Не погіршала, а, навпаки, можна вважати, що навіть покращала для нас конюнктура міжнародня. Ми на передодні того моменту, як законсервована в певних до нас тенденціях міжнародня дипльоматична думка має зрушити з своїх попередніх основ та перевести собі ревізію на нових основах реальної цінности. Де-які факти, що мають послідовно довести до того, вже сталися, де-які — вже на черзі подій. На аналізові цього спинимося довше.

Міжнародня атмосфера все більш густішає і криє в собі перспективи, грізні не так для тих, кому мало, або й нічого, тратити, скільки для тих держав, що хотіли б заховати певну норму свого добробуту. Держави-переможці переживають тяжкі внутрішні та зовнішні кризи, міняють тон, тактику і навіть принціпи свого поводження. Ті гасла, що лунають на большевицькому сході, вже вийшли із стадії теоретичної небезпеки і набрали характеру небезпеки цілком реальної. Небезпека ця вже виходить з берегів, призначених їй з ласкавого дозволу міродатних чинників світової політики. Не вдалася перша большевицька спроба вихлюпнутися із своїх берегів і через Польщу перелитися далій на захід. Але для всіх очевидно, що то спроба не єдина і не остання. По-за плечами мирових бесідників у Ризі та в Льондоні піднімається з того ж таки сходу озброєна большевицька рука і намагається до світової комуністичної революції. Так Лєнін отверто і проголосив це urbi et orbi на комуністичному з'їзді у Москві, і лиш питання часу — чи зараз відбудеться, чи до весни буде одкладено черговий удар та — чи на Польщу, чи на Румунію, що стоять на шляху до капіталистичного заходу. А тоді — що було б тоді, це вже починають розуміти навіть найбільш зарозумілі політики, навіть пролєтарські західно-европейські кола почасти вже уясняють собі справжню природу большевицької революції. Настає час приступити до справи з голими руками, практично вирішити, де справжні союзники в боротьбі з грізною большевицькою навалою, переглянути і проревізувати свою попередню тактику в цій боротьбі.

Три рази вже ставки Антанти на єдину Росію побиті. Послідовність в цім напрямі межувала з упертістю. Після Колчака навіть холодні сини Альбіону ще твердо поставили на Денікіна. Палка французька вдача не охолола і після тих двох фатальних спроб. З певних мотивів попереднього франко-російського аліянсу тінь єдиної Росії остільки ще опанувала уяву французьких державних мужів, що „разсудку вопреки, наперекор стихіям“ вони з якоюсь безоглядністю одчаю заанґажувалися на Вранґеля із надзвичайною формальною та матеріяльною рішучістю. І, розуміється, стався крах, — певний, сподіваний крах, що його не передбачили лише ті, хто не хотів передбачити. Опубліковані скупі відомості малюють картину гомеричного безладдя цівільного, військового і навіть спеціяльно стратеґичного. Навіть на маленькому клаптикові вранґлівської держави реакційний режім антантських фаворитів здолав так вооружити проти себе місцеве населення, що воно підняло зброю ще ранійще, ніж прийшли больше-

вики з півночі, і не допустило евакуовати все, що було потрібно вивезти. Наслідком того, наше військо і наш народ, що не хоче большевикам коритися, вже вдруге випробовують на собі влучність антантського військового озброєння, що було передано большевикам через посередництво Денікіна та Врангеля.

Так, це не було щось несподіване, це було саме те, про що усі українські представництва одноголосно попережали европейські правительства, як про факт цілком певний, опертий на певних основах. За винятком військових частин, що мобілізовані були на Україні, на Дону та на Кубані, значно більша решта добровольчої армії черпала свої кадри із кондотєрських елєментів, що вже порвали звязок із народним життям та з народньою масою і лише примушені жити з військової служби, як із свого професійного фаху. І до всього ту ненародню армію чорним гайворонням оточили та іменем її творили що не на єсть реакційні елєменти російського громадянства. Там бачимо все старих знайомих старого російського режиму, тих персонажів, що нічого не забули, нічому не навчилися. І це в той час, коли на всій терріторії бувшої Росії з початком революції виник та під тиском большевизму углубляється в світогляді населення певний процес демократізації думки, той процес, що все більше одриває його морально від старого ладу з його реакційною вдачою. Бувши в Царгороді, я мав повну змогу познайомитися з усією сістемою і з духом добровольчої армії та її „южно-русскаго правительства" і виніс глибоке перекондння, що відновлення життя Московщини мусить початися не з того кінця.

Отже в звязку з тим оточенням Врангелівської армії військовий крах її прибірає далеко глибшого внутрішнього характеру. За час колчаківсько-денікінсько-врангелівської епопеї майже всі російські громадські кола, за невеликими винятками, однодушно орієнтувалися політично і соціяльно на добровольчу армію з її урядовим антуражом, що був до дна пересякнутий духом реакції та унітарного російського імперіялізма. І тому державний крах врангеліади — це крах усеї програми, усіх національно-державних ідеалів еміграційного російського громадянства, що вложило свій ідейний капітал у ту врангеліаду. І оскільки це дійсно крах, крах глибокий і всесторонній, видно з того, який панічний заколот, яка політична прострація повстали в російських еміграційних кругах, що представляють противобольшевицьке сторонництво. Вже цілий місяць організується у Парижі національний комітет єдиного російського фронта, і ніяк не можуть російські громадські круги до чогось договоритися. Навіть біженського благодійного комітету не можуть вибрати — для зараджування справами кримських втікачів, і само вже французське правительство примушене призначити той комітет членів із Росіян. Розпад серед російських кругів остільки великий, що коли виникла серед них ідея російської конференції для обміркування завдань момента, то впливові російські громадські діячі в ґазетних інтервю отверто висловлюються проти конференції — з тих мотивів, що там виявиться для всіх наочно ідейний хаос російського громадянства і тим воно дорешти позбавиться свого престіжу. До якої прострації доходить справді той хаос, видно хоча із практичної програми, проголошеної лідером російських с.-р. В. Черновим, який гадає ждати, поки большевизм не загниє сам по собі, але при тім застерігає, що тоді від народних мас треба сподіватися вчинків, які тепер і передбачити не можна. І це впливовий представник тої партії, що не заанґажувалися до врангеліади. Виходить — ні акції, ні пляну, ні програми. Нема сумніву, що Росіяне таки до чогось догово-

ряться, на чомусь станують. Але все те не буде мати творчої життьової сили, аж поки не зійдуть вони із звичайного шляху реакційного імперіялізму і станують на справжній демократичний шлях, — той шлях, який заповіли їм кращі представники російської громадської демократичної думки. Але найбільше прокляття старого режіму саме в тому й полягає, що він фактично убив ті здорові демократичні основи, що звичайно у людей складають норму життя. Він давив життя, не давав йому нормально розвиватися та або пересичав його отрутою реакції, або викликав гострий протест до себе. Тому-то, коли революція привела до необхідности творити нове життя, то до творчої роботи стали лише такі крайні протилежні елєменти, як реакція Колчака-Денікіна-Врангеля, з одного боку, та большевизм Леніна і компанії, з другого. А посередні — виснажені, аморфні, нездатні до життя елєменти російського лібералізму, що або в своїй більшости звертають на звиклий шлях реакції, або — як усі ті Керенські, Авксентєви, Чернови — блудять між трьома деревами своїх ідейних вагань та пасивно ждуть, що то буде, як то все „образуется".

В тім, що пожинають тепер Росіяне, багато єсть такого, що посіяли вони в українській справі. Наше відношення до червоної і чорної Росії ясно і певно виходить з нашої основної позиції — самостійної У. Н. Р. Ми не шукали війни з червоною Росією, мусіли ту війну прийняти і мусимо провадити її до краю за визволення нашого народу, нашої батьківщини. Так само і чорна Росія, представлена Денікіном, сама пішла на нас войовничою навалою і в тих тяжких обставинах, в яких була тоді українська армія, здолала нанести їй підступний удар; але при тім і денікінська армія дістала ту смертельну рану, од якої загинула. Тактика Врангеля не була вже така по салдатському просторікувата: у зовнішних методах він використовував сумний досвід свого попередника, але по суті не збочував з його провідного шляху. Він посилає посланців до Головного Отамана з пропозиціями спільної акції, а одночасно провадить протиукраїнську акцію через „южно-русское правительство", вдається у хлопячі авантури з т. з. українським комітетом, посилає своїх аґентів для роскладу української армії і т. ін. Були розважливі голоси, що звертали увагу і самого ґенерала і його уряду на катастрофичні наслідки такої підступної тактики, що вже мала прецеденти в минулому. Але ті голоси були гласом вопіючого в пустині навіть тоді, коли вже вранґеліада скінчилася, і здавалося, настав вже час переоцінити попередні кроки. І на тих безпослідних нарадах, які провадяться тепер в російських еміґраційник колах, нема ще розуміння того, що без самостійної України неможлива боротьба з большевизмом, не може бути ладу на терріторії колишньої Росії. Ті російські партії, що вже оголосили свою плятформу, то або стоять на грунті федерації (народні соціялісти), або (кадети) твердо додержують випробованої позиції „неподільности терріторі Росії". А російські орґани преси аж захлипуються — радіють з військової невдачи „петлюровських банд". Так політичний розум російського громадянства, покружлявши цілих трн роки, прийшов назад цо того ж таки російського корита, од якого вже й тріски порозліталися. Це нам ще зайвий раз ясно підкреслює, з ким ми маємо діло, і чи можливі тут які ілюзії що-до дальшої спільної праці. А всі беззубі імперіялістичні замахи ще раз свідчать, що російський імперіялізм вніс дуже глибоку політичну роспусту в псіхольоґію російського громадянства, імперіялістичними завданнями закрив та заглушив здорові горожанські та па-

ґріотичні почуття. Хіба ж це не смерть горожанського почуття, що большевики опанували і володіють Московською Росією — без опору, без протесту? Замість капрала-царя взяв бука в руки капрал-большевик і царить там, безборонно чинить найбільші знущання та насильства над пригнобленим людом. Відомости закордонної російської преси про народні вибухи проти большевиків на Московщині — це чистий апокриф, за поодинокими винятками. Правдиві лише звістки і навіть декляративні заяви про противбольшевицькі повстання „русской деревни“ ... на Україні. Присвоївши собі цей чужий факт, закордонні Росіяне жонґлірують та тішаться їм, яко єдиним своїм козирем, без якого дальші їх перспективи вкриті темрявою та сумом. Дійсно, без народнього протесту — на чому можуть опиратися дальші вигляди боротьби їх з большевизмом? Хіба лиш на міжнародню інтервенцію, про яку не може і гадки бути, та на недобитки армії Вранґеля, яка не виявила себе боєздатною навіть при більш сприятливих умовах свого кримського життя.

При всіх цих обставинах факт катастрофального краху врангеліяди набірає значіння поворотного пункту европейської, навіть світової, дипльоматичної орієнтації на російську справу. Навіть після фактичного роспаду колишнього російського велетня мертві очі мертвої єдиної Росії і до цього часу гіпнотизують Европу, і вона не може одійти од жахливої думки, що там на сході і досі лежить один великий, страшний ведмідь, що головою уперся в Біле море, а хвостом у Чорне, і що коли того ведмедя порушати, то він загарчить і дряпне. З тої певности держаться, особливо у Франції, традіційні реальні розрахунки на фізичну силу того велетня у майбутніх міжнародних комбінаціях. Ґрандіозний кримський крах, як що його буде обєктивно оцінено, мусить і найбільш упередженим роскрити очі, що вже давно міль поїла шкуру того ведмедя, який їх страшив та на міцні кіхті якого покладалися певні надії. Так, кримська катастрофа мусить розбити ті надії, розвіяти ілюзорні упередження. Старого російського велетня вже немає, — замість його єсть „плавуча Росія“, що виплила з Криму. Значить, нема і реальної його фізичної сили.

Безнадійне тупання усієї російської еміґрантської інтеліґенції коло утворення якогобудь „центра“ повинно роскрити очі і на фікцію внутрішньої сили старої Росії. Коли той цвіт російського громадянства, серед якого налічаються сотні членів законодавчих палат, не спроможеться утворити простий собі біженський комітет, то які сили могли б зліпити до купи того глиняного велетня, який на шматки роспався, наче у сні Навуходоносоровому? Велика російська держава будувалася не одну сотню літ, будувалася здебільшого при надзвичайно сприятливих зовніщніх умовах, при участі ґеніяльних орґанізаторів в особах російських царів, адміністраторів, громадських діячів. Тими спільними з'усиллями утворено було міцний режім, що залізними обручами скував стоязичну Росію і держав її в тих обручах надзвичайно орґанізованою фізичною силою. Для всіх мусить бути ясно, що і люде тепер не ті, змінилися зверхні обставини і, що найголовнійше, внутрішні умови досить неможливо повернути до того часу, коли „на всіх язиках все мовчало“. Клясична казкова рукавичка, що аж тріщала, та все ж вміщала в собі цілу звірячу семю, — вже не видержала, луснула і нинішній, з російського варіянту казки, „медвѣдь — всѣх давиш“ не злякає тепер і полохливого зайчика-побігайчика. Де ж ті сили, що знов увігнали б усю ту ріжнородну звірячу семю у тісну рукавичку, у ту остогидну тюрму народів,

яку вони спільними силами валили і нарешті таки розвалили? Льоґіка примушує думати, що які б не були у близшому часі вагання европейської дипльоматії, сила обставин примусить її рахуватися не з мертвими фантомами минулого, а з живими силами реальної дійсности. І серед тих живих сил Україна є одною з найбільш реальних, бо власне тільки одна Україна провадить дійсно народню боротьбу з большевизмом. Тому Україна повинна зайняти поважне місце в нових міжнародних комбінаціях боротьби з большевицькою навалою.

Така сітуація вимагала б найбільш енерґічної, консолідованої роботи нашого громадянства, нашого уряду, нашої дипльоматії.

В. О'Коннор—Вілінська.

Святвечір.

Хутір геть закидало свіжим снігом. Покрило дахи, димарі, ворота і ліси. По вулиці до хат попротоптувані вузенькі стежечки, а посередині ще навіть ніхто й не переїхав.

На чистому небі мигтять зірочки. З віконець на снігу одбивається світ. У тихому повітрі рівно піднімається димок по над де-якими хатами.

Святий вечір.

Тільки що скінчили вечеряти і з хат почали вибігати на вулицю хлопчачки і дівчатка, а за ними і доросла молодь і гуртками розсипалися по хутору. Стало людно, гомонливо.

Дітвора почала десь колядувати. Почувся сердитий голос з хати: „Підождіть на завтра, сьогодня не годиться".

Десь перегукуються. Далеко лунає веселий сміх.

Гарно. Радісно.

Радісно, та не скрізь.

На самому краю хутора, у низенькій похиленій хатинці не натоплено і сумно.

На печі під кожухом лежав старий дід і зажурено дивився поперед себе.

Під стелею блищало закурене світло і знехотя освітлювало убогий закуток: піч без горшків, мисник без посуди, незмитий стіл, темні лави, а на полу у куточку старе лахміття. Нема хозяйки у цій бідній хатині, нема сім'ї, нема родини у діда. Самітній він тепер, безпорадний.

А колись, — та не так то ще й давно, — у цій самій хаті, що здавалася тоді і вищою і більшою, було і тепло, і привітно, і людно. Гомоніли, сміялися, дружно працювали і сідали за засланий чистою скатертиною стіл їсти добрий борщ та пироги з картоплею й кропом.

І люде не цуралися їхньої господи, і до себе кликали чи то на весілля, чи на хрестини.

Воно так, як учора, згадувалося дідові, хрестив він останній раз дочку у старости Івана Кундика. Обід справили на славу. І батюшка був і волосний писарь. І частували такою доброю запіканкою, що і досі згадується.

Ото найкращі люде на хуторі оті Кундики. Навіть тепер, не дивлячись на дідову недолю, вони завжди прихильні і ласкаві до нього. А тепле слово, відомо, гріє іноді і за кожух.

Та й хрещениця Оленка удалася, як квіточка. Поглянеш на неї і на душі повеселійшає.

Здалеку на хуторі почулась колядка;

Ой радуйся, земле,
Син Божий народився.

Гарно співають хлопці. Радісно людям, весело!

Дід вище натяг на себе кожуха і глибоко зітхнув.

— Отак і мій Ничипор заводив. А голос то який був! Пішло за Японцем. Христя співає певно панських пісень там у городі з поштовими чиновницями. Одцуралася. Навіть на похорони до матері не навернулася. Її діло.

Минулося.

Тяжко без своєї старої. Сумно самотньому. На старечих очах замокріли сльози.

Раптом рипнули сінешні двері.

— Що воно, — здивувався дід.

Одчинились і хатні двері. Щось несміливо переступило поріг і кілька разів цокнуло клямкою.

— Хто там?

— Це я.

— Хто саме?

— До хрещеного батька вечерю принесла.

На середину хати виступило маленьке дівчатко в великих чоботях, замотане у товсту теплу хустку, що краєм волочилася аж по п'яти.

Вона держала у руці ув'язану вечерю.

— Це ти, Оленко? — радісно озвався з печі дід.

— Вечерю принесла, — знову сказала дівчинка.

— Іди-ж сюди ближче, моя ясочка!

Оленка, привітно усміхаючись, пішла до діда, вилізла на піч і підвелася на спинячки.

Дід враз прояснився, повеселійшав, одкинув кожуха, сів і приняв од хрещениці вечерю.

У червоній картатій хусточці увязаний був горщичок з узваром, накритий мисочкою з кутею, а поверх усього два періжки.

— От моя люба! От моя ластівочка! — примовляв старий, дивлячись то на дівчину, то на вечерю. — Згадала за мене, не забула свого хрещеного батька, хоч усі уже його забули. Сідай-же тут біля мене.

Він підхопив її під руки і посадив на край печі.

Оленка сіла як копичка, роставивши руки в цупких рукавах і не в силах повернути голови, замотаної у товстий платок.

Вона враз почала розказувать і не спинялася уже ні на хвилинку.

Хведора скотилась сьогодня з громака, як спускались з горбочка, і забила собі руку... У Терешка новенькі саночки... Сірко звалив Ониська і перескочив через нього. Онисько плакав... Мама надіне завтра свій шерстяний платок, той, що у квітках...

Дід слухав її посміхаючись.

— Ну, повечеряю-ж і я, як люде, — сказав він. — Тут коло мене і моя ложка. Оцей періжок з'їм сьогодня, а цей одкладу на завтра, що-б на свято було мені чим поласувати.

— Мама казали, що-б ви йшли до нас завтра обідать, — засюсюкала Оленка, не вимовляючи ще гаразд твердих літер.

— Спасибі, прийду! — охоче згодився дід.

— Мама казали татові, що ви будете у нас жить.

— От тобі на! — радісно вигукнув дід. — А тато що на те?

— І тато кажуть, що будете у нас жить. Пасіку літом доглядатимете.

— А вже-ж доглядатиму. Ніхто краще за мене не догляне. А зімою хіба діла у хазяйстві не найдеться!

— Мама казали, що-б ви завтра забіралися, та й приходили до нас.

— Прийду, прийду, моя ясочко! З радістю прийду! А тобі зроблю новенькі саночки і ти будеш на своїх власних з горбочка спускатися.

— Такі як у Терешка зеленим помальовані.

— Ще кращі тобі вималюю. І спинку зроблю, і дві пташечки виведу.

Дівчинка так усміхнулася, що на її щочках визначилися ямочки.

— Я буду з Хведорою спускатись. Хлопці нам не дають.

— Ач, погані хлопці! — підтрімав її дід.

— А у вечері ви мені казочку казатимете? — спитала Оленка.

— І казочку казатиму. А завтра, як прийду, розкажу тобі про Рожество Христове — Ну, іди-ж тепер, моя голубонько, до дому, що-б там за тобою не бентежились. Завтра принесу і горщичок, і мисочку, і хусточку.

Дід зліз з печі, зсадив дівчинку, одчинив їй одні двері і другі, вивів за ворота і вона потюпала дрібною ходою по людній вулиці.

А старий вернувся у хату і, сам з собою примовляючи, узявся до роботи: поскладав свої речі, позамітав ще з давна рострушену солому, поприбірав скрізь і почав лагодитись до свята.

— Треба на завтра чисту сорочку.

Він перегорнув свої лахи і витяг сорочку, що випрала йому сусідка.

— А оця буде мені там на переміну. Сам її полатаю. Візьму з собою свою подушку і рядно. Хату причиню на клямку, — тай уже! Ніхто не добиватиметься.

— Треба одшукати на печі ножика і пилочку, — заметушився дід. Робитиму саночки Оленці.

Він став серед хати, щасливо усміхнувся і вимовив у голос.

— О таке горобеня! Без вогню хату нагріло і без горілки підбадьорило!

Каміля П.

Святий вечір...

Як білокрила морська птиця пливе по холодному морю пароплав. Вітер реве та стогне, а слідом за ним з глухим жалєм стогнуть соснові мачти. Все кріпче завірюха, все більше крутить снігом, й здається, що неначе немає над цим пароплавом ані синього, темного неба, ані внизу холодного темного моря, а лише тільки одні скрізь, сніжні, мягкі хвилі, й здається, що той пароплав

глибше й глибше опускається в те сніжне море, зливається з ним, творить одно й все сильнійше стогнуть високі мачти.

Внизу у кают-компанії світло, ясно, приємно й тепло. Там зійшлися всі, кого закинуло на великому пароплаві в цю святу ніч — у море.

Хтось знайшов десь в кутку засохлу, але всеж ще зелену ялинку, поставив її на стіл, убрав свічками, цукерками, стрічками, папером, геть всим, що знайшлося. Навкруг стола розмова приймає все щирійший характер й очі з захопленням дивляться на бідне, убоге деревце — кухлі пива частіше стріваються, руки стискаються сильнійше, а суворі, старі, холодні обличча світяться ясним усміхом.

Тільки один старий, високий, з дуже гарним шляхетним обличчам дивиться сумно скрізь замерзле вікно в снігову далечінь моря.

Все життя був самітний ... дитиною пішов у море й покохав те море — алеж холодні хвилі не зігріли душу, а все нові та нові враження не наповнили порожнеці життя ... Завше самітний ... колись в дитячі літа був тихий, різдвяний, вечір — ялинка стояла така висока, гарна, зелена, навкруг шепталися, спішили розгортати цілі гори пакунків. З за охороняємої двери виглядали цікаві веселі оченята дітей й знову ховалися, а ялинка ставала краще й краще ... Після радість, вітання, сміх, ласки матері. Після — не було друзів. Випадкові зустрічі десь на березі, клятви, поцілунки — далій страда. В душі росла роспука — алеж в душу ніхто не глянув. Пізнійше прійшла „вона“, горяча хвиля хлинула й скаламутила все.

Алеж в тихий різдвяний вечір втікла „вона“ з другим. Довго, довго ввижалася її постать, що від нього тремтіло серце, стискання руки, поцілунки, що далі — божевіля першого кохання ...

Тихий різдвяний вечір.

Раптом за вікном почулася тиха, ніжна мелодія, як би з гори неслися давно знайомі згуки. Старий прислухався й вибіг на поклад.

Біля поруч засипаний снігом стояв молодий юнга. В великих ще дітячих очах були сльози, а губи тремтіли, буцім шептали молитву.

Сивий старець зрозумів. Тихенько наблизився він до хлопця й його сильні руки обняли ніжну постать юнги.

— Ти плачеш, дитино?

— Там в хаті ялинка, дійсна чудова, зелена ... мати ... сестра.

Й скрізь плач полилася рідна, близка мова,

Старий ще міцніше притулив до своїх широких грудей молодого хлопця й обидва вони, мішаючи поцілунки з сльозами, заспівали тихенько різдвяну пісню.

Молодий тремтячий сльозами голос й старий змучений горем й роспукою злилися, й понеслися далеко у море слова святої рідної пісні.

Й два серця були повні жагучої туги за святою далекою отчизною.

Вітер стихнув й завірюха вщухла, й високо у синьому небі загоралася ясна зірка.

Було ...

Оповідання.

Рівно рік, як одна година. Було, чи не було? Було ... Хотілось би думати, що це сон був тяжкий, гіркий сон, але близни на правій руці ще так ясно виступають, а серце так холодіє з одного тільки спомину. Було!

Як, при яких обставинах -- це не важне — кинула мене судьба в чужий край. Зовсім чужий, якого я ще не бачив й яким щиро кажучи не цікавився. Тягнуло завше до країни сонця, колориту. А тут була сіра, бліда зима, сіре небо, холодний сніг і ночі були такі темні, холодні й безбарвні, що сидючи в моїх кімнатах, — що я кажу моїх — в чужих, великих, незнаних, я кидався з кута в кут — виходив в холодний парк й безнадійно вдивлявся в далечінь. Безнадійно, бо мусів пробути довго. Чи я знав скільки?

Люде такі самі як та природа — безбарвні. Убрання відданих мені кімнат сіро — холодне. Здуріти... Смутно пригадав я собі, що близько свята, й я, котрий ніколи не ходив до церкви, не вірив — захотів Бога — й став шукати.

Село було далеко — їхати треба просити коней, а господарь мій так виглядав, що я, побачивши його з одного кінця парку, або на дворі, втікав в другий кінець й старанно брався за мої пляни. Обридли пляни так, ніби вони були всім для мене на світі. І так, захотілося мені музики органів, співу, молитви. Бога... Вирішив... Упертий був... пішов.

Лісом. Стемніло скоро й дорога, така ясна, виразна, здалеку зблідла, затерлась, пропала, й опинився я сам один — ніччу, в лісі, під холодним чужим небом.

Нічого в життю не боюся, але тут холод ввійшов у душу. Кожний замерзлий лист, що падав з дерева, сніг, що хрустів під моїми власними ногами, кожний гук збільшував той холод — і почув я, що я боюся, боюся чогось незнаного, нового, незрозумілого. Йти назад — чи вперед — дорога, кажу, зникла. Зтемніло зовсім.

На хвилинку заплющив я очі й почув, що заблукав. Замерзнути тут, в цім чужім ліеі — я інжінер, на працю котрого чекає академія, будучність, слава — я цілий я — гинути? — Ні за що!

Пішов, ні — побіг я. І як тільки рушив, так почув, що побігло за мною щось хитре, грішне й страшне. Сільнійше за мене. Коли я на хвилю ставав — ставало й воно й дихало мені в шию, розпинало надімною крила й шептало. Що, — не знаю, алеж шептало, й я біг знову. Страшний був цей біг без кінця, здавалося.

Раптом ліс скінчився — велика широка поляна була передомною — рівна й на ній далі вогні-вогні. Село мабуть не те, до якого я йшов, алеж село й далі церква. Змучений впав я на сніг й (одночасно) впало те, що бігло за мною. Хвилю лежали ми так обидва. Я чекав, що воно підведеться перше, й чув, як тяжко дихало. Далеко блищали вогні. Я відчував, що воно хитре притаїлося й що думка у нас одна — воно чекає на мене, я на нього. Хто встане перший. Ця праця мислі, бажання бути мудрішім, хитрішім охопила мене, й я почув, що став спокійнішім. Повернутись й побачити власними очима. Мент боротьби й повернувся. За мною в двох кроках лежав чоловік. Такий самий, як я, живий, звичайний чоловік і я відчував у темряві ночі, як його очі впивалися в моє обличча. Мені здалося, що той погляд я відчуваю все більше. Я хотів крикнути йому, спитати, алеж холод, ще гірший, як у лісі, оповив мою душу. Я ледве дихав. І стало тісно нам вдвох в цій сніжній пустелі, з мігтячими на обрії вогнями. Раптом чоловіх той став рухатися й повзти до мене. Посувався все ближче я робив теж саме. Й раптом опинилися ми один біля другого, Очі його палали полумям груди тяжко дихали. Мент — і ми без слова кинулися один на другого — не знаю, може я, може він перший. І почалася боротьба не на життя, а на смерть. Я і він — одна маса, одно тіло. Ми били один другого, кусали, рвали, шарпали. Мій противник був страшенно міцний. Я чув, як кровь липла мені під руками, — як слабли мої сили — але не здавався. Тихий, ніжний згук торкнувся мого вуха, десь дзвонив дзвінок тихенько, срібристо... „Мій Боже" почув я зовсім виразно. Я відірвався від мого противника. Близенько коло нас приходило двоє й той, що йшов перший, звонив. Мій противник, як й я, сів на снігу й шептав тільки „мій Боже". Ці двоє підійшли до нас. Парох й служка йшли до хорого.

Я не памятаю, що вони нам, що ми їм казали. Тільки нараз зрозумів я, — що те страшне, що бігло за мною, був такий самий чоловік, як я, якого напав страх, і біг він за мною тому, щоби не бути самому. Що сидів він у лісі за деревом, змучений дорогою, й що той мій страх напав й його, в той самий мент, як побіг я — тоді зірвався й він, — що ми двоє - він, неграмотний селянин, й я, інтеліґент, відчували теж саме й що йому тільки в мент найстрашнійший нашої бійки вирвався крик „Боже", тоді як я навіть не зрозумів, що значив згук цього звінка. Й ще довідався я, що мій противник вмірає...

Старий парох притулив голову людини до себе й шептав щось тихенько. Морозна ніч наповнялася тихими початку, а там все міцнійшими згуками дзвонів. Чудова неземна музика плила у воздусі. Парох читав молитву, поодаль стояв на колінах служка, а я, я ставший у цю ніч убівцем, я дивився, сидів на холодному снігу, й сльози текли по мойому облитому кровю обличчу. А далі я всім моїм єством припав до рук старого пароха.

В небі були зорі — у воздусі тиха молитва, поруч зі мною вбитий й я молився.

Було. Рівно рік тому було — от у цей самий вечір — сього дня, я вам це кажу й болять близни на правій руці . . . і в серці.

Відень, 18./XII. 1920 р.

Іван Рудницький.

Моя куття.

1913 (1914).

Куття — як куття. Були й усі другі обов'язкові атрибути Святого Вечора, так, як це водиться у кожній хорошій, не бідній та й не надто заможній сем'ї галицького інтеліґенства: борщ, риба, вареники . . . За столом зібралась усенька найближча рідня, та й ще де-хто з гостей. По стародавньому галицькому звичаю ми ламались однією просфорою з господинею дому — нашою мамою, та взаємно бажали собі здійснення найкращих своїх бажань. За - для кращого апетіту — пили по чарці на погибіль минулорічним турботам. В мене, восьмиклясового ґімназіста, були чималі турботи: найближча вечірка, невеличке непорозуміння з учителем математики, через декілька місяців атестат — тай годі. Зараз було мені досить радісно: отримані дарунки не могли, правда, рівнятись із щедрістю минулих років, а проте — кожний нежданний та бажаний дарунок приємний. Одним словом — невеличкі журби, скромна радість, ніякого особливого горя чи щастя, — усе звичайне, нецікаве, сіре, буденне, яке одначе здавалось більшості присутніх дійсно злиденним і мизерним істнуванням, порівнюючи його з тим — що „колись було“.

І тому найгарячішим бажанням, яке складали собі учасники Святого Вечора, на якому я їв куттю, — було: колиб тільки через рік було краще! А було це — у 1913-ому ст., чи пак: 1914-ому нов. стилю.

1914 (1915).

Мати, як звичайно, плакала. Але її сльози не тільки були наслідком рефлексій; вони мали глибшу основу, чим один сентімент матері пяти дітей, якій при отакому свято-традиційному вечорі вже від восьми років особливо ярко давав їй почувати опустіле місце голови рідні та величезну відповідальність, що тяжіла на її горем прибитих плечах. Воєнне лихоліття торкнулось і нашої семї. Оце вже минуло декілька місяців, як старший брат пішов воювати. Тоді ще ніхто не смів завдаваться сумнівами: кому потрібною ця війна та за кого й за віщо ми, галицькі Українці, маємо лити кров. Усі ми ненавиділи Росію та вірили в ґеній і могучість Німеччини. Ми наївно казали, що війна тріватиме три місяці — до зіми, до Нового Року. Ясна річ — побідна війна. Але он, у Львові в 1915 році, сідали за куттю не тільки тамтешні Українці, але й „воєнний ґенерал-ґубернатор“ ґраф Бобрінскій. Через галицьку землю ринули на захід сотні тисячі найкращого московського війська. На вулицях Львова ми вгледіли високі сірі шапки добірних сибірських полків, та чули музику, що їхала попереду Дикої дивізії. Ми побачили власними очима жандармів і городових, а вони навчили нас, що небезпечно є легковажити наказ начальства, що велить в честь приїзду такого й такого великого князя прикрасити всі будинки міста трьохколірними прапорами.

Всеньке вкраїнське життя припечатано двохголовим орлом; закриті українські ґазети, зачинені книгарні, крамниці. Маси російського чиновництва й оброслих, немитих попів, що наїхали із найдальших закутків білого царства, готовило ґрунт для навернення прикарпатської руської землі на праведний путь обрусенія. Із кожним кроком помазаного дьогтем чобота далі на захід, отой чобіт ставав що раз важчий. Ми знали, що побіда на фронті буде й святом ґородових в запіллю. І ми гляділи тужно-жданно на білі верхи Карпат, з яких несло луною гармат.

Наш маленький гурток, що ламавсь проскфорою, знав, що ще недавно був там наш брат — але де він зараз, ніхто не смів впевняти. А проте ніхто з нас не сумнівавсь, що слідуючий Свят Вечір збере нас всіх до купи та що вже дійсно настануть кращі часи.

1915 (1916).

На душі було погано. У маленькому німецько-чеському містечку на Моравах, куди два тижні тому переведено кадру мойого полку, не було майже ніяких знайомих; а тим паче таких, у яких по домашньому можна би провести той вечір. Полкових товаришів-Українців було чимало. В більшости це були самі молодики, недавні рекрути. Пороскидані по сотнях та четах, почуваючи себе чужими у незнакому місті, та ще чужішими у наших військових мундірах, для яких кожна біла зірка являлась начальством, цебто — важким ворогом, — ми зразу таки закинули думку стрічати Свят Вечір усім вкупі. А проте я та й два мої друзі, з котрими ухитривсь примоститься, замісць казарми, на приватному мешканні, на якому 9 год. веч. не обовязували нас спати, рішили, що не слід цілком знехтувати такого хорошого звичаю, як найкраща у цілому році вечеря. Казати було нашій доброзичливій хозяйці, — була це Німкиня, вагою близько сотні кіло, — про борщ, вареники чи куттю, — однаково, що росказувати їй про істнування многоміліонового українського народу: було просто незручно. Купивши горілки — закусили її ковбасою, а ковбасу покропили горілкою; господиня чудесно піджарила нам здоровенний кусок мясива, до котрого сусідній шинок постачив декільки пляшок пива. Ми надробляли мінами, але, нігде правди діти, на душі було маркотно. З кінцем місяця нас мали відіслать до офіцирської школи. Це значило, — що мине не більше двох-трьох місяців, як опинимось на фронті. Чи буде до того часу кінець війні?! Аби тільки перетрівати до кінця літа, — а там ми вже безпечні! Адже війна довше ніяк не буде тягтись, до третьої зімової кампанії не прийде, це ж ясно...

Такі й були тоді наші побажання.

1916 (1917).

На вулиці мороз доходив сорока ступнів. Стоючи у вікні однієї з великих, червоно мальованих, казарм — бараків, у котрих жило по кільки сот душ австрійських та німецьких полоненнх, ми бачили, що морди верблюдів, на яких мчалась прикордонна російсько-монгольська сторожа, були покриті особливо густим інеєм... І так само, як ми всі почували, що поміж нами та Европою лежать тисячі верств; так, як нас страшенне давила вага інстінктивної свідомости безмежних, безкраїх, просторів, що ділили світ культури від отих Бурятів чи півздичілих Москалів, що змістом і метою їхнього життя стала контрабанда російської махорки, англійських папіросок та китайської ханжі, — так само за кожною курявою на майдані поміж казармами йшов нам по спині мороз. Бо ми знали, що отой тихий легіт, який знімає куряву, шле нам привіт із глибини пустині Гобі, з того боку других декільки тисяч верств. Він, правда, дорогою загубив свою силу, витратив її на буньчужних змаганнях із закостенілим піском, але ж бо всетаки це не був вітрець із полонин зелених Карпат, тільки легіт, на саму згадку котрого робилось моторошно нам, — мешканцям бараку на сибіро-монгольському кордоні, поміж містечками Троїцкосавск, Маймачин та Кяхта.

Памятаю гаразд: нас, Українців, старшин та т. зв. однорічних, було разом вісімнадцять душ. Після шоститижневої мандрівки з над берегів Волги, нас привезли в отой барак-тюрьму спочатку листопаду 1916 року. Першою справою для

всіх було як мога швидче навязати листування з рідними. Я належав до щасливих. Зі Львова отримав відповідь, у котрій найважливішою для мене вісткою було, що старшого брата стрінула на італійському фронті така ж доля, як мене над Золотою Липою. Що більше: про мою адресу дізнавсь уже мій найстарший брат, що тимчасом опинивсь у Київі, і теж одгукнувся. Розбрились, значить, по світу . . . Але мені не було сумно: адже я й мої рідні зберігли голови та не всмокчуть-же в себе усю мою молодість оці червоні стіни на монгольському кордоні.

Ми вечеряли разом. Зісунули до купи свої маленькі столики та стільчики й уперше хвалили казенну зупу та післали другий раз за кашею. Дістали навіть по шматку мняса. У салдата запаслись вже раніше ханжею, яку, по мойому, досить було тільки нюхати; мадярські булочники із сусіднього бараку спекли солодку булку з маком, яку ми їли до кави, що по копійці — дві за глечик обносив власник — німецької каварні (ну й кава!). Просто пир. Дехто з нашої компанії хотів хором співати колядки (Українці-же!), але, мабуть, йому це не вдалось: не пригадую вже певне, але здається, що перемогла розумна думка не тратити даремне часу, після чого наше товариство, як кожного вечора, розбилось на гуртки: хто взявсь до преферанса, хто за вінт, а хто пішов принести штудерно вирізані та кумедно вимальовані шахматні фіґурки.

Нічого собі взаємно не бажали, бо, все рівно, знали, що в найближчому році будемо їсти справжню куттю у себе по хатах . . .

1917 (1918).

Зібрались типічні буржуї, такі, якими є багате чорносотенне київське міщанство, ця російська псевдо аристократія. Було це в хаті д. Д. Завів мене до цієї компанії обовязок вдячности до одного з присутніх, запроханню котрого я не міг відмовити: він допоміг мені видістатись із Забайкалля на Україну, а це не аби яка послуга! Адже я тільки-що, тепер, за кордоном, вкінці 1920 року, надибав у ґазетах призвища моїх давніх товаришів недолі із полону, які з надією повороту сидять ще у японському таборі над Тихим Океаном та ждуть весни. Гей, як я радів свободі! Я витратив всього десять днів на шлях Чіта-Київ; дорогу із Іркутська по Челябінськ проїхав в окремому вагоні, бо кондуктор нікого туди не пускав: „їде важний політіческій“ — так усім заявляв з таємничою міною. Така тоді була ще сила пяти карбованців! І до Київа приїхав із голубо-жовтою ленточкою на мундірі, бо над кол. Педаґоґичним Музеєм маяв уже декілька місяців український прапор.

Я не вмішувавсь до розмови за Свят-вечірнім столом. За те уважно слухав, бо поважні люде говорили й спорили на поважні й цікаві теми. Приміром: чи Центральну Раду утримують Німці, чи Австрійці; скільки грошей взяв Грушевський (як Галичанин та австрійський шпіон) за сотворення української мови; що спонукало Винниченка, такого талановитого російського драматурґа, якого „Ложь“ саме вибрала Полєвіцка на свій бенефіс, — пристати до авантюри злочинної голоти і чи не є це палець Божий, що Жида Керенського прогнав Жид Троцкій; а врешті — як довго ще гадає великий князь Михаїл Александрович ждати з наведенням ладу на просторих руських землях, на котрих шарлатани завели такі „безобразія“, що найспокійнішій людині не стає терпцю! Одна молода й дуже гарна дама, яка не тільки мала аттестат зрілости, але говорила прегарно по німецьки й французьки, грала на роялі та . . . чудово знала історію російського балєту, — страшенне схвилювалась обмірковуванням свого пониженого престіжу особистої знайомої Марії Федоровни. Вона наговорила таких речей, що збентежила навіть свого чоловіка, який — як мені згодом росказували — слідуючого дня дуже рішуче заборонив їй „разговоривать на политическія темы, да еще въ обществѣ“ . . . І не знали того вечора присутні на йому російські патріоти — україножери, що через яких два тижні прийдеться їм дванадцять днів сидіти у підвалах, і то не по вині якогось Жида чи мазепінця, а з ласки свого

таки краяна, славетнього сина славетніх батьків — Муравйова. О, тоді київські чорносотенці не тільки, що тужили за гайдамаками Петлюри, але щиросердечно заявляли, що „собственно говоря“ вони „тоже Украинцы“ „даже украинскую мову хорошо понимаютъ“.

Мені було весело. Як же не радіти слухаючи таких провідників своїх ворогів? Я, правда, жалів, що революційні закони не передбачують людської глупоти, якій, відповідними параґрафами, слід би означити межі. Але я міцнішав вірою, що при таких ворогах українська справа мусить виграти, хоч би навіть і прийшлось їй зазнати багацько лиха та каверзів від сліпих фанатиків прогнилої мертвеччини.

Достойні господарі висказали свої побажання політично й делікатно, але урочисто й тоном великих мучеників: коби сповнилось одиноке бажання всіх їх, мучеників. І при тому згадали не злим тихим словом про найбільшого свого мученика, якого вони ніколи не забули, хоча злочинна брутальність пройдисвітів і зборонює їм згадувати його ймення (Микола II. був тоді ще при живих, але находивсь вже у Тобольску). Мої думки неслись не так далеко, — вони й бажання мої були при тому прапорові, що маяв тоді над колишнім Педаґоґичним Музеєм.

1918 (1919).

„Ні, Йване Йвановичу, я впевняю вас, — тії роки було в нас не так. Мені тепер соромно й показуваться з такою мизерією, але коли-б загостили до нас так років зо пять тому, — он були б дивувалися нашим пиріжкам“. Я запевняв отця Автонома, що цьогорічні пиріжки його дружини здивували-б найбагатшу галицьку господиню за два-три роки до війни, а не то тепер. І я казав щиро. Правда, мені здавалось, що в Галичині ставляться до свята Навечерря Різдва більше урочисто, хоча звичайно, галицька інтеліґенція закинула давно такі звичаї, як підстелювать сіно під настільник, чи там підкидувать куттю під стелю. Але, що торкається їжі, так її було багато й добірливо. А проте, такої сили й ріжнородности пиріжків, які я вгледів у 1919 році у хаті моєї нареченої в містечку Б. на Полтавщині — зроду не бачив. Ми завдались статистикою: скільки Полтавщина в той вечір пече пиріжків? Рахували досить совісно й докладно; беручи на увагу кількість повітів, круглі числа волостей та хатів і хуторів. Ми були надзвичайно скромними: поклали на кожну хату десять пиріжків: вийшло двінадцять міліонів!...

Тема була дочасна. На Вкраїні зірвалась нова хуртовина. Вона пронеслась і очистила гниле повітря, але північний вітер ґрозив вже тоді новою бурею, якої жахливих наслідків ніхто тоді не був всилі й передчути. Містечко Б., як сотні инших міст і містечок Великої України, жило наче на острові. Кожний приїзжий із Київа був людиною, до котрої відносились, як до одинокої ґазети зі світу, якої місяцями не бачили у вічі. Ми росказували батькам про останні часи гетьманщини, про облогу Київа, перше панування Директорії; слухали — про повстання Полтавщини та чим воно торкнулось м. Б. Я був оптимістом; чи я міг гадати, що рівно в три тижні згодом ждатиму на київському вокзалі евакуаційної валки в напрямку до Винниці?! — „А я вам кажу, — впевняв о. Автоном, — що сьогодні на пошті дістали телеґраму, що Винниченко мав дуель з Петлюрою. Ні, добра цьому не буде“...

Бо дійсно, чи може бути добро: лад і спокій та умови творчої праці у тій країні, яка на маленькому просторі, на одній частиці своїх незміримих земель пече 12 міліонів періжків, тоді, коли довкола цієї країни нужда й голод?... Хто-ж з сусідів не буде лізти туди?!

Найстарша дочка хозяїв, струнка, чорноока й чорнобрива, справжній тип Полтавки, внесла тост за те, щоби через рік усі присутні стрінулись за тим самим столом... Усі радісно підхопили це бажання. Нездійснення його вразило мене найважче з усіх невдалих побажань при кутті шости останніх років.

1919 (1920).

Мене запрохали на куттю прості, але на причуд гарні люде: нижчий служник в Українській Академії Наук, Василь родом зі Слобідщини, та його молода дружина Варвара, — Галичанка. Зблизила нас важка година підчас періоду, в якому однаково страждав кожний, хто почував себе Українцям: проклята денікінщина. Підчас однієї з облав на „неблагонадежныхъ, дезертиров й прочихъ большевитскихъ агитаторовъ“ арештували й мене (я мав вже честь бути арештованим і по ордеру голови Камянецького Ревкому, галицького вчителя Барана) Два дні просидів у луцьких казармах, а третього пізно ввечері, добувши фальшивого пропуска — утік. Треба було спішити: негайно та незамітно й речі забрати зі старого мешкання (а, приїхавши з Камянця, я майнув аж на Печерськ!)- та й самому сховатись у доброзичливих людей, що не боялись би нелеґальщини. Дорогою зустрів Василя і він радо став у пригоді. А поки я метавсь скільки днів за безпечними „удостовѣреніями“ — зза Дніпра почали падати по Києву червоно.пролетарські, миролюбиві привітання і гостинний підвал Василя набрав иншої особливої вартости.

Так і наспіло Різдво. Варвара зварила куттю по галицьки, — густо з медом та горіхами, але наддніпрянського характеру борщу пильнував її чоловік, колишній майстер офіцирської кухні. Був і самогон, який на базарі коштував одного рушника. — Балачка, звичайно, велась на політичні теми, і з котрими тісно вязалась шлункова проблєма; хто кращий: — денікінська чорна сотня чи комуністичне комісародержавіє? Трудно, бачите, рішати, чи краще дати себе повісити чи розстріляти. Або: чим лучші білоґвардейські „донки“, яких в нікого ніколи не було (усі українські установи мали зачинений кредит), за рабочекрестянські „метелики“ та „пятаківки“, яких цурались робітники й селяне? „Чѣмъ наши хуже вашихъ?“ Але денікінщина була за свіжої пямяти; нас таки надто дусили. А поки сподівались бути розстрілюваними „за скрытую желто-блакитную враждебность к советской власти“ — піддавались слухам про „новий курс боротьбистів“ та ждали спасення від „таки справді українських“ большевиків.

Пращаючись у вісім годин вечора зі славними господарями, я бажав їм ще раз, аби при найближчій кутті могли згадувати часи ріжних ворожих окупацій, як діло минулого. Над цим я й думав, просковзуючись темною та мертвою Володимирською вулицею до дому: стан облоги був у Києві теж традиційним та ніяк не виходив з моди.

1920 (1921).

За сім років уперве я й моя найближча рідня: брати, сестра й старенька мати, найшлись усі по один бік кордону, в умовах культурного світу, в якому існує телєґраф, пошта й залізниці, доступні усім смертним. Скінчилась війна. Не всюди й не зовсім. Міліони людей збрались в Святий Вечір в останнє сім років тому. Але ті, що остались в живих, здебільша вже довше ніж рік тому, повернули до старої, тільки більше турботної, сірішої буденщини. Усі народи. Наш належить до виїмків. Він є знову під чужим чоботом, ба навіть не одним, . . І коли пощастить йому скинути з себе чужу кормигу — невідомо. Замісць того, щоб вертати до дому, нас, Українців, що раз більше у лавах розбитків, втікачів із власної хати. Нас силою прогнали. І немає, мабуть, між нами таких, які не мусили залишити у царстві Хама когось, до котрого в оцій святочній хвилині полинуть наші думки. К о л и м а т и м е м ц е щ а с т я - р а д і с т ь в е р н у т и т у д и, до себе, до наших, ріжних осель, що роскинулись по цей і той беріг діла Славутиці? Х а й ц е б у д е д о к у т т і 1922 р о к у, х а й д о т о г о ч а с у н е б р а к у є н а В к р а ї н і н і о д н о г о з н а с п о н е н а ш і й в и н і — он бажання нас усіх! А поки що — сумно нам і тужно . . .

Відень, 20-го грудня 1920.

Мод. Левицький.

Серце і розум.

(Драма на 3 дії).

Дієві особи:

1. Володчук Павло Наумович, громадський діяч.
2. Наталя Олексіївна, його жінка.
3. Моргун Пилип Іванович, лікарь.
4. Айзенберґ, фотограф.
5. Гріша, його син.
6. Артем, дворник, підстаркуватий, п'яниця.

7—8. 1-й і 2-й добровольці-офіцери.

9—10—(11). Добровольці-вартові.

Діється поблизу Києва (у Василькові, або-що). Перша дія — перед революцією р. 1905, друга — літ через 7 (біля 1910 р., за часів Столипіна), третя — за часів виступу Директорії проти гетьмана.

Дія I.

Велика кімната в домі Володчуків, заможно вбрана: фортеп'ян або п'яніно, м'які меблі, килими, зеркала, малюнки на стінах, поставці з дрібничками. Ліворуч їдальний стіл, на ньому самовар і все, що до чаю. У кутку в стіні шафа з напитками. Просто двері у сіни, праворуч — двері у кімнату Наталі Олексіївни; ближче до рампи — вікно, ще ближче — диван або кушетка і маленький столик. Над-вечір.

Ява I.

Павло Наумович (ходить по хаті з кутка в куток).

Наталя Олексіївна (за столом коло самовару, робить що-небудь).

Павло Наумович. Що-ж це доктора нема досі? Так уже звиклося до нього, що якось без його і чай пити не охота.

Наталя Олексіївна. Та де-ж, як не у пацієнтів?

Пав. Наум. Вже він тепер не тільки з пацієнтами, а ще з тими книжками. І де він їх дістає? А скільки часу й енерґії і грошей витрачає! Якусь нелеґальщину з-за грянниці добуває...

Нат. Ол. Ет, яка там нелеґальщина! Просто галицькі видавня дістає якось контрабандою,

П. Наум. Оце й значить нелеґальним шляхом. Тільки прикрості одні з того будуть, як знайдуть.

Нат. Ол. Та то-ж не політична література. Я бачила всі: Франко, „Зоря", „Дзвінок" для дітей, Біблія, Еванґеліє, сельсько-господарські...

П. Наум. (спиняється). На чорта це? Що він думає: Україну цим відродить? Ще гірші репресії підуть. Мало їх і так?

Нат. Ол. А все-ж таки помаленьку люде освідомлюються. Крапля камінь довбає...

П. Наум. Поки та крапля камінь продовбає, то ще сотні й тисячі таких, як він, у Сібір на прохолоду підуть, щоб не були такі гарячі патріоти. На чорта це, питаю? Кому від того добро буде? Лихо тільки й йому і людям. Та ще й мова та галицька — зовсім не наша і тих книжок ніхто не розуміє.

Нат. Ол. Я все розумію, що читала. Що-ж робити? Поки нема змоги тут видавати, треба користуватись галицькими.

П. Наум. А ти думаєш, та змога буде коли?

Нат. Ол. Колись таки буде.

П. Наум. (присвистує). Фьюю-фью-фью! Жди!

(Чутно ходу в сінях).

Ява 2.

Ті-ж і Пилип Іванович (входить).

Пил. Ів. (вітається). Здоровенькі були, люде добрі! О, і самовар є!

Нат. Ол. Я вам наливаю. (Всі сідають до столу).

Пил. Ів. Ну, що чувать?

Павло Наум. Це ви нам роскажить, що чувать? Ви-ж буваєте скрізь, а ми що?

Нат. Ол. Як ваша пацієнтка у землеміра?

Пил. Ів. Та нічого. Знаєте: хоч я її лікую і що дня там буваю, а проте, я думаю, вона видужає. Молодий орґанізм, бачите...

(Нат. Ол. і Павло Наум. сміються).

Нат. Ол. Добре самі себе рекомендуєте!

Пил. Ів. „Гноті сеаутон" — пізнай самого себе! Та не в тім річ. А ось я-вам роскажу штуку, яку втяли Жиди у того Гольдфарба, — знаєте, що коло млина?

Нат. Ол. У того крамаря?

Пил. Ів. О-то-то! Прийшов я, маєте, оце від вас учора до дому, вже й спати думав лягать, коли це чую: і дзвонять і у двері грюкають і у вікно стукають, — прибігло аж троє. Ну, думаю, — це вже не спроста, щось сталося. Дивлюсь — од Гольдфарба. — „Ой, ради Бога, змилуйтесь, ідіть зараз, немедленно"! — „Я-ж у вас був сьогодня", — кажу. — „Что значит — сьогодня. Йому тепер гірше стало. Ідіть, ради Бога!"

А треба вам знати, що там заслаб на запаління леґенів старий дід, літ поверх 80, — вже правнуки підросли оттакі. Воно і без хороби порядні люде в таких літах уже поміракоть. А тут ще запаління леґенів таке, кажу я вам, що дай Боже всякому: цілий леґень, як є, зайняло. А дід нікудишній: ні одного орґану здорового, ввесь ізтрухлявів. Ще й сліпий до того, бо полуда, катаракта на обах очах. Оглянув я його тай руками розвів: чого він ще живе і як ухитряється жити? Обступили мене у другій кімнаті діти і внуки і правнуки, — душ тридцять, їй Богу не брешу. — „Ну що? Що ви скажете?" — А те, — кажу, — що погане діло, секунес нефушес, — нема надії, бо старий дуже; йому, мабуть, і самому докучило жити. — „Ай, пане докторе, як так можна? Рятуйте, гляньте на Бога!" От завдання, скажу вам! Баньок не поставиш, бо сухоребрий, як драбина; компреса не поставиш, бо й так дихати не може, сорочку на собі рве, — хоч сядь тай плач, хоч стоячи кричи! Ну, записав я там, що міґ надумати, — щоб хоч те серце нужденне піддержати, сяку-таку полехкість старому дати, а сам собі думаю: нічого з цього не вийде, бо там не серце, а ганчірка. Так оце, кажу, прибігли по мене вдруге, ввечорі. — „Дихати не може", — кажуть. Я й сам це бачив і предбачав, але все таки йти треба, бо одно — що я все-ж таки якийсь там лікарь і мушу йти, а друге — що коли-б я не пішов зараз, то однаково стягнули-б мене Жиди вночі за ноги і не минулось-би йти; то вже нехай краще зараз. Так як і думав я, таке й побачив: задишка так мучить старого, що аж очі йому вилазять, аж дивитися жалько навіть мені, що вже всього надивився, всякого лиха. Що його робити? Морфію не можна, бо серце старе, не видержить, quercum dabit, дуба дасть. Ну й надумав я тліну йому дати, щоб дихав.

Павло Наум. Чого?

Пил. Ів. Тліну, квасню, кислороду.

Павло Наум. Так-би й казали. А то якийсь тлін. По якому це?

Пил. Ів, По вкраїнському, від слова тліти; далеко краще й науковіше, ніж кислород.

Пав. Наум. Ет, єрунда! По якого біса такі слова вигадувати?

Нат. Ол. Ну, нехай там. Покинь, Поль. Так що-ж із тим Жидом?

Пил. Ів. От кажу я їм: біжіть в аптеку, візьміть там подушку з газом і будете давати йому дихати з тої подушки; стане йому лекше дихати, може й засне трошки. Боявся я, що не так зроблять, як треба, то посидів у них, поки принесли ту подушку, і сам показав, як робити. Дійсно, як подихав старий тліном, то стало йому лекше, аж усі зраділи. — От так, кажу, й робіть, що 1/4 го-

днни давайте йому потрошки дихати з подушки. А сам думаю: може й справді удасться піддержати так старого зо два дні, поки процес гострий, то ще може й одужає. Отож, маєте, сьогодня вранці прибігли до мене Жиди годин у сім. — А що? — питаю. — Так само. — Лекше? — Ні. — Даєте дихати з подушки? — Ні, вже не хоче. — Я здивувався. — Не може того бути, — кажу. Брали другу подушку? — Подушох із п'ять давали, — кажуть. — Де-ж ви п'ять подушок узяли? — здивувався я, бо добре знаю, що наша аптека не встигла-б і дві подушки за всю ніч тліну виробити. — А ото, — кажуть, — як видихав він ту першу подушку, то стало йому зовсім лехко, навіть заснув із пів - години. То ми приготовили йому тим часом другу... — Самі приготували? — Самі. Його син, Лейба, — він такий розумний, — сам надмухав подушку акурат, як була. Тільки старий більше не хоче, проситься, що не треба...

Павло Наум. і Нат. Ол. (сміються). Сам надихав?

Пил. Ів. Сам. Ще може перед тим цибулі або оселедця попоїв, або накурився „дюбеку", що по 16 коп. чвертка. Можете собі уявити, який то тлін був!

Нат. Ол. Ну, а що-ж слабий?

Пил. Ів. Живе і мабуть хоче з мене дурня зробити і видужає. Що правда, вже цілий день справжнім тліном дихає, бо нагримав я добре і розігнав Жидів, щоб їх тридцять душ не сиділо в тій хаті, де хворий, бо там вони такого тліну напустили, що й здоровому дихати трудно.

Павло Наум. Слухайте, голубе: покиньте ви той тлін.

Пил. Ів. Чого? Хіба ви кращий лік знаєте?

Пав. Наум. Та ні, не те! Я не про ліки ваші, — що я там розумію? Слово „тлін" покиньте; воно мені, здоровому, водить, як батогом по вуху.

Пил. Ів. Чого ви так його не злюбили?

Пав. Наум. Бо воно не наше, вигадане, штучне. Ніхто його не розуміє.

Пил. Ів. А „кислород" хіба наше?

Пав. Наум. Але-ж його всі розуміють.

Пил. Ів. Хто вчився, той розуміє. Такому і „тлін" не трудно зрозуміти.

Пав. Наум. А селянин зрозуміє?

Пил. Ів. Селянин і „кислороду" не розуміє, то йому однаково буде вчитися, що „тлін", що „кислород".

Пав. Наум. Слухайте: невже ви справді думаєте, що на тій вашій українській мові буде колись якась наука?

Пил. Ів. Не тільки буде, але вже є.

Пав. Наум. Де?

Пил. Ів. У Галичині, у львівському університеті, у книжках.

Пав. Наум. Львівський університет — то німецька інтрига проти Росії, щоб сепаратизм сіяти, а наукові книжки ваші — хто їх читає?

Пил. Ів. Українці.

Пав. Наум. А багато їх?

Пил. Ів. Чимало.

Пав. Наум. Я їх не бачу.

Пил. Ів. Бо не дивитесь. У Галичині національно-свідомий майже ввесь народ, три міліони, крім жменьки москвофілів, підкуплених російським урядом.

Пав. Наум. Хіба-ж Галичане — Українці?

Пил. Ів. Кращі Українці за нас із вами, бо свідомі національно. Як вони завзято борються з Поляками! От, як-би то ми так могли боротися з Росіянами!

Пав. Наум. (встає з обуренням). Пилипе Івановичу! Що ви кажете? Опам'ятайтесь! Схаменіться! Ще хто почує...

Пил. Ів. Ото-ж ми всі боїмося, що хтось почує, тай ховаємося по мишачих норах. І не видко нас.

Пав. Наум. Та ви тільки подумайте, який це абсурд: вас жменьочка фанатиків, божевільних, думає змагатися з усією Росією, якої боїться вся Европа! Комарь на слона йде! Слухайте: як-би я вас не любив і не поважав, то

вірте мені — сам заслав-би вас у Сібір на прохолоду, щоб ви там одужали, опам'ятались.

Пил. Ів. Спасибі.

Пав. Наум. Ні, серіозно вам кажу. Мене це страшенно обурює: ви-ж таки розумна людина, добрий лікарь, люде вас люблять і поважають і ви вживаєте свого впливу, щоби збивати їх з пантелику і підводити під уголовщину.

Пил. Ів. Під яку уголовщину?

Пав. Наум. А з тими книжками... з українськими.

Пил. Ів. Розмови Чикаленка, Кобзарь, Евангелія, Короста — то уголовщина?

Пав. Наум. Та за це людей вигонять з посад, трусять, арештовують.

Пил. Ів. Це ще не доказ, що воно злочинне.

Пав. Наум. Заборонене, то й злочинне. Загородив я свій город, то не лізь, а переліз — то злочинець.

Пил. Ів. Це инше діло. Город, — то ваша власність, а тут...

Пав. Наум. А тут ще більше: то власність Росії, а ви...

Пил. Ів. Хіба-ж таки власність? Як вона придбана? Історію забули?

Пав. Наум. Це ви он-куди залазите! Це ви покиньте, це вже діло історії. А ви міркуйте практичним, здоровим розумом: комарь слона не переможе.

Пил. Ів. Ще хто його знає, чи Росія — слон, а чи ми — комарі. Поганий той слон, що комариної пісні боїться.

Пав. Наум. Ви це про того... про Ващука?

Пил. Ів. Вигнали вчителя за те, що навчив школярів співати „Де згода в семействі".

Пав. Наум, Ну, то виняток. То вже інспектор така собока...

Пил. Ів. Вибачайте, не прогнівайтесь, — а ви-ж мене оце тільки-що в Сібір були засудили за книжечку про „коросту".

Нат. Ол. Буде вже, панове, покиньте! Ій-Богу набридло вже слухати оттаке що дня. Дайте спокій. (До Пил. Ів.) Налить вам ще чаю?

Пил. Ів. Прошу.

Нат. Ол. А ти, Поль, так розвоювався, що навіть наливки не дістав.

Пав. Наум. Ой, вибачайте. (Іде до шафи в куток). Сьогодня процідив тернівку на меду. Чего-то нибудь особенного! (Присідає і шукає внизу у шафі).

Пил. Ів. Добра у вас аптека (нахиляється до Нат. Ол. і тихше) — тільки тліну нема там...

Нат. Ол. — (погрожує йому пальцем).

Пав. Наум. (сидячи на корачках спиною до них). Думаєте, не чую? Вредний ви чоловік!

Пил. Ів. А ви дуже користний, слово чести: бо такого доброго аптекаря я другого не знаю. Спасує перед вами й справжній наш аптекарь, пан Пшепендовський.

Пав. Наум. Ет, що він розуміє, той Полячок! Понадодає всяких ефірів та пахощів... Чорт зна що, не наливка. І лікери його — єрунда!

Пил. Ів. Звісне діло: польська інтрига.

Пав. Наум. О! (Іде до столу, наливає чарки). А-ну, пане експерте? Ваше заключеніе?

Пил. Ів. (смакує). Добряща.

Пав. Наум. Українська, голубе! (Наливає другу).

Пил. Ів. Малоросійськая треба казати, або: южно-руская.

Нат. Ол. (до Пил. Ів.) Ви таки провокатор!

Пил. Ів. Ні, справді-бо, подумайте: наливка — українська, борщ — малоросійский, а край той, де їх смакують — Юго-Западный. Де-ж та правда на світі? А мова — нарѣчіе русскаго якыка, а Українці — крамольники, сепаратисти, мазепинці.

Пав. Наум. (наливає) Пийте.

Пил. Ів. Тоб-то, щоб мовчав? (усміхається) Добре, мовчатиму, поки питиму.

Пав. Наум. (усміхається) Ну й завзятий!...

Пил. Ів. ... Мазепинець.

Пав. Наум. Упорствующій.

Пил. Ів. Еге, добре, що нагадали: а що з тими бідними холмщаками-уніатами, з тими „упорствующими", робили московські попи? Дітей од матерів видерали! Нагайками в церкви заганяли!

Пав, Наум. Ну, це вже справді...

Пил. Ів. Ото-ж то: справді!

Ява 3.

Ті-ж і Артем.

Артем. Пане докторе, там Жиди до вас прийшли. От, Господи, наговорили! Троє враз кричать, як ті гуси. Від Гоньфара, що коло млина.

Пил. Ів. Я так і знав, що й тут мене знайдуть (встає).

Нат. Ол. Не дадуть вам і чаю випити.

Пил. Ів. Я вийду побалакаю з ними, — може дадуть допити.

Нат. Ол. А ви допийте й тоді вийдете.

Артем. Краще нехай вийдуть, бо вони сюди влізуть.

Пил. Ів. Я зараз. (Виходить).

Ява 4.

Ті-ж без Пилипа Івановича.

Нат. Ол. Телицю напували?

Артем. А як-же! Хіба-ж можна? Гріх про скотину забувати: то-ж не людина, не скаже. А людина, хоч, буває, і скаже, то не так-то її й напоять зараз. Кх!

Пав. Наум. Це ви наздогад буряків...

Артем. Я—що? Я—нічого. Так собі. Всяко буває на світі.

Нат. Ол. Ви-ж бо, Артеме, сьогодня вже випили.

Артем. Ото-ж то й біда! Було-б не коштувать, то й не кортіло-б. А тепер — хоч пропадай! Їй-Богу й робота тобі в руках не держиться. Оце геть усю, пане, почистив малину, — такого там бур'яну було!

Пав. Наум. Всю малину, кажете, почистили?

Артем. Геть усісеньку! Подивіться.

(Павло Наумович іде до шафи).

Артем (хитро підморгує). Добрий господарь і про рослину дбає, і про скотину, і про людину. А як-же!

Пав. Наум. Ну-ну, вже знаю. Вже тільки роботи мабуть сьогодня з вас не буде.

Артем. Яка-ж робота проти ночі? Повечеряти тай спати. А завтра...

Пав. Наум. Либонь і завтра роботи не буде?

Артем. А вже-ж. Бо завтра свято. Хіба ми не христ'яне?

Пав. Наум. (добув пляшку, наливає велику чарку). А правда ваша, свято. Ну, пийте. (Артем бере чарку).

Ява 5.

Ті-ж і Пилип Іванович.

Артем. Дай-же, Боже, у свиті прожити, а в кожусі вмерти! (п'є).

Пил. Ів. Вже Артем, я бачу, за діло взявся.

Артем. Зроду не був ледачий, пане докторе. Оце тільки хороба моя оця проклята...

Нат. Ол. Яка хороба?

Артем. Та оця-ж! (показує на чарку).

Пил. Ів. Таки хороба.

Нат. Ол. (до Пил. Ів.). Ну а що-ж там ті Жиди?

Пил. Ів. А так, як я й думав: візьме старий і видужає, на глум усім законам природи.

Пав. Наум. Підете до нього?

Пил. Ів. А піду. Обіцяв, що буду через пів години.

Нат. Ол. Лекше йому?

Пил. Ів. Вже що не гірше, то й те добре.

Артем. Воно, пані, як-би що путяще, то вмерло-б; а як оттака непотреба, або от хоч таке, як я, то й чорти не беруть, бо й їм ні на що.

Ява 6.

Ті-ж і Айзенберґ.

Айз. Добрый вечеръ, господинъ Волощукъ! Добрый вечеръ, господинъ докторъ! (Вітається з усіма; оглядається на Артема).

Нат. Ол. Ну вже, Артеме, більше вам роботи тут не буде і то вже йдіть спочиньте.

Пав. Наум. Садитесь, г. Айзенберґъ.

(Айз. сідає. Артем підходить до Наталі Олексіївни, цілує її в руку і щось говорить тихо; вона, похитавши головою, наливає йому ще чарку. Тим часом инші розмовляють).

Айз. Господинъ докторъ, какъ здоровіе старика Гольдфарба? Онъ будетъ живъ?

Артем. Як не вмре, то буде живий. (Виходить).

Ява 7.

Ті-ж без Артема.

Айз. Я только что видѣлъ шти его родственниковъ. Они говорятъ, что ему немножко лучше. Вы имъ дѣлаете какую-нибудь надежду? Такая большая семья!

Пил. Ів. Та що-ж він тій сім'ї? Без його їм лекше було-б, як із ним.

Айз. Ахъ, не скажите! Это патріарх! У него правнуки... Знаете, господа, — я очень радъ, что васъ вмѣстѣ двохъ засталъ. У меня къ вамъ величайшая просьба! Этотъ уже ушелъ? (Оглядається на Артема, якого вже нема). Господинъ Волощукъ, — можетъ быть вы мнѣ поможете? И вы, г. докторъ тоже. У васъ есть знакомства, связи.

Пав. Наум. Ну, въ чемъ дѣло?

Айз. Вы знаете, я два раза призывался къ воинской повинности и оба раза получалъ отсрочку на одинъ годъ для поправленія здоровія. Теперь третій разъ долженъ явиться и уже по закону отсрочки не можетъ быть: или панъ, или пропалъ. Вы знаете: я бѣдный человѣкъ; я фотографъ, имѣю маленькое дѣло, у меня семья, три дѣти...

Нат. Ол. (перемиваючи чайний посуд). Чого-ж вам було женитися такъ рано, як іще війська не відбули?

Айз. Ахъ, мадамъ, вы поймите: я былъ одинъ сынъ, первая льгота, а мой отецъ три года тому назадь скончался, а мамаша второй разъ вышла замужъ и льгота пропала. (До Павла Наум.) Вы знакомы съ мировымъ посредникомъ, съ исправникомъ, они у васъ бываютъ, — ну что вамъ стоитъ замолвить слово? Господинъ докторъ! А вы могли-бы попросить докторей; вы-же видите, какой я худой, малокровный. Я васъ прошу!

Пав. Наум. Попросить можна... Да тутъ, знаете, все отъ докторовъ зависитъ.

Айз. Я вотъ и прошу г. доктора, убѣдительнѣйше прошу. Вы хорошій человѣкъ...

Пил. Ів. (перебиває). Ну-ну, я попрошу.

Айз. Вы-же меня знаете, вы у меня дѣтей лѣчили и жену... Что вам стоитъ?

Пил. Ів. Ну добре, добре, попрошу.

Айз. Так навѣрное?

Пил. Ів. Я-ж сказав.

Айз. Я васъ прошу! (Встає, прощається). Вы-же знаете, какъ я живу: едва-ли перебиваемся изо дня въ день. Тяжела шапка Мономаха! Такъ я вамъ заранѣе благодаренъ. (Виходить и з порога ще повертається). Так я надѣюсь!

Ява 8.

Ті-ж без Айзенберга.

Пав. Наум. Отъ наговорилъ Мономахъ! И что это у нихъ за привычка по десять разъ повторять просьбу? Надоѣло, просто. Если-бы не въ своемъ домѣ, то гналъ-бы въ шею.

Пил. Ів. Щоб певніше було.

Пав. Наум. И съ какой стати мы за него обязаны хлопотать?

Пил. Ів. А чому-ж не помогти людині, коли можна?

Пав. Наум. А він-би вам дуже поміг-би, як би вам треба було?

Пил. Ів. Чому-ж не поміг-би?

Пав. Наум. Скорѣе гадости ждите, свинства.

Пил. Ів. Ні, я не думаю. Звичайний собі бідолашний містечковий фотограф, злиднями трусить і всього добра має, що „три дѣти" і шапка Мономаха.

Пав. Наум. Ех, ідеаліст ви, Пилипе Івановичу! Не варто себе витрачати так. Люде невдячні.

Пил. Ів. Хіба для подяки все робити треба?

Пав. Наум. А для чого-ж? Оттак, з доброго дива?

Нат. Ол. По христ'янському.

Пил. Ів. Ні, навіть не по христ'янському, Наталіє Олексіївно, бо і христ'янство обіцяє якусь награду за добрі вчинки, як не тут, то на тім світі, все-ж таки обіцяє „на часкъ". А от по будійському краще: роби добро для добра тай годі. Любов — така висока річ, що платні за неї нетреба. Нірвана тобі буде, не-буття, — тай буде з тебе. Так краще.

Пав. Наум. Ех ви, голубе мій! (Обіймає його за спину). І люблю я вас і зло часом бере. У хмару заходите ви завжди. Погано вам жить буде на світі.

Пил. Ів. Як буде, так і буде.

(Входить Артем, добре п'яний).

Ява 9.

Ті-ж і Артем.

Артем. Пане докторе, там ізнов Жидок прибіг од того Роньфара, щоб ішли до них.

Пил. Ів. Іду. А ви, дядю, вже теє... нездужаєте?

Артем. Еге, нездужаю... Спасибі їм, дай їм Боже здоров'я!

Пил. Ів. Бачите, за що люде дякують иноді. Ви, голубе, ідіть теє... у Нірвану.

Артем. Куди?

Пил. Ів. Спати лягайте, кажу, в Нірвану поринайте.

Артем. Це ніби-то в солому, виходить, по вченому... Я все розумію!...

Пил. Ів. От і добре.

Павло Наум. Тернівочки української, Пилипе Івановичу, на дорогу. (Наливає чарки).

Пил. Ів. Южно-русской.

Пав. Наум. Не кепкуйте, бо присилую пити і малоросійську, южноруську, і юго-западну, і сепаратистську...

Артем. Ото наливки які хитрі, панські! Де вже нам до того! (до Нат. Ол. солодко). Пані, серденько! (показує очима на шафу).

Нат. Ол. Ні вже, Артеме, не дам. Буде з вас. Ідіть спати.

Артем. У теє... Як його по вченому буде: в солому?

Пил. Ів. У Нірвану.

Артем. У на-рва-ну!...

Завіса.

Михайло Рудницький.

Обрії.

Горе несщасливого кохання, довге, мов перша боротьба з зневірям. Втіха вдоволеного бажання, коротка, мов останній ковток випитої — чарки.

Часто притулені до висків пальці не в силі би здобути зі споминів могутніших акордів.

Але приходить маленький епізод.

Нема часу на довгі шукання в глибинах чужої душі. Що є там дорогоцінним камінням, а що звичайним — цукром або сіллю. Літа зробили нас обережнійшими. Вже не віримо в здобутки, видерті хвилинами, одним нестямним рішенням. Скромність скупих досвідів вдоволяється кількома приємними зворушеннями, скупими, наче вдоволення без кохання. Розстаємось швидче, ніж був час, щоби здобути право на приналежність серця, або тіла.

Полишається тремтіння схвильованих обіймів і слів, глузливий усміх для своєї обережности і рівноваги.

Приходять нові епізоди: нові приступи жаги.

Аж ось несподівано маленький епізод вертається і стає перед нами ширшою тінню, ніж тінь нашої великої трагедії, або дитирамб колись випитої роскоші.

Оці великі символи нашого минулого стоять неповорушні і закінчені, як гробниця зі спаленими останками або вигоріла гекатомба. А гра в піжмурки з жіночими пальцями і устами прокидається мов ранкове бажання пестощі разом з зарумяненим обрієм.

Безіменні пестощі, якими серце і розум перевірювали свою жагу, виринають перед нами закінченим, обіцюючим обрієм. Починаємо вірити, що вони могли були зрости до першого великого кохання, в якому горе і роскіш були, двома словами одної найденої пригоди.

Твоя невеличка сіріюча постать, Гаррі, закриває мені инші, більші, мов тінь перелетної, далекої птахи закриває хмарне небо, або наче блиск метеору затміває спалахнувшу в роскоші місячну ніч.

П. Карманський.

Ніч.

Тихо, тихенько дзвонять водограї.
Сумні канцони під вікном умерли,
Знуджений місяць ходить по безкраю:
Глядить, як з неба в бездну кануть перли.

Тихо, тихенько. Тільки чути крила
Нічної тиші, що летить над гори;
Чути, як творча невсипуща сила
Квітками сипле на поля і бори.

Чути, як бється живчик у вселенній,
Як невміруща сила творить чуда;
Чути, як плаче на пилині земній
Безсмертна туга, смуток і зануда.

Радість і горе обнялися дружно
І йдуть безкраєм до воріт Нірвани.

Замкнуті в собі, дивляться байдужно
На наші сльози і на наші рани.

Тихо, тихенько. Спалюються зорі
І ллють у бездну сльози метеорів.
Глухо несеться в сонному просторі
Невтомний гомін похоронних дзвонів.

Радощі й болі обнялися дружно,
Як вірні сестри, і прядуть без впину
Пряжу всесвіту — мовчки і байдужно.
— Ти плачеш, серце?... Цить, марна пилино!

Ніч в Ляціюм.

Кампанія вмліває в поцілуях,
Коханка місяця, і спить.
Тиша колишеться на туях
І ніч розмріяна мовчить —
Лиш річка шепче монотонна
І плаче туга невгомонна.

В клепсидрі сиплеться ліниво
Пісок дрімливих срібних зір,
Примари сумерків тужливо
Глядять з яруг холодних гір —
Падуть в порожню метеори
І линуть мрії понад гори.

Під зледенілим небозводом
Снуються пасма білих рун,
Пливе імла та мимоходом
Чіпляється душевних струн.
І в тихих сумерках пустелі
Сміється смуток тарантелі.

Так тихо! тихо! Тільки чутно,
Як розквітаються садки,
І як в городах нишком, смутно,
За сонцем моляться квітки.
А люде в сні немов завмерли.
І туга з неба росить перли...

II.

І ти, самітне серце моє бідне,
Згориш повільно з туги бедуїна.
Й тебе покличе забуття країна
В свої обійми, мов диття безрідне.

Згориш, бездольне, та присиплеш пилом
Німу дорогу Вічности та Тайни,
І пил проковтнуть пропасти безкрайні,
Що камяніють сірим небосхилом.

Згориш, мов келих скошеного квіту,
Що виснив мрію і заснув на віки.
І сумерк вип'є сльози зпід повіки,
Що їх вязнила рівнодушність світа.

Чого-ж ти плачеш, сирото забута,
Що безнадійно носить біль степами?
Не плач! — твій смуток ходить над гробами;
І ти небавом скинеш в гробі пута...

Зімлієш згуком скорбної стихіри,
Що сколихнула мовчанку цвинтарну,
І тихо сканеш у глибінь пустарну —
Самітне, бідне, без надій, без віри.

Чого-ж ти плачеш, злудна ефемеро,
Котру Припадок викресав з Нічого?
До чого тужиш, звисне, до чого?
Усе безцільне; все пуста химера...

І. Папіні.

Ми всі обіцяли!

(З італійськ. мови переклав П. Карпанський.)

Не кличте мене до себе, мої любі брати. Залиште мене самітним, щораз самітнішим. Не дивуйтеся, що я уникаю не тільки других, а й вас, мої любі брати. Щодня шукаю найбільшої самоти і ваші голоси доходять до мене як мольби релігійного походу, що поступає долиною, поза рікою.

Не мучте мене більше. Дозвольте, щоби моя душа томилася сама в собі, і щоби ваші очі не бачили мойого тіла. Ви не знатимете того, що вбиває мою душу, і хочби я її сказав вам, що це, то навіть, ви, мої брати, котрих так люблю, не змоглиб її спасти. І навіть ваші слова, для мене такі дорогі, не в силі відгукнутись на мій біль.

Я мігби тільки вас запитати: Чи є між вами хтось такий, якому-б я якогось забутого дня зробив яку велику обітницю?

І що ви змогли-б мені відповісти? Я знаю добре, що не обіцяв нікому з вас нічого. Я навіть не обіцяв любити вас; а проте люблю вас так дуже, мої брати, котрих сьогодня кидаю на вулиці, залитій сонцем!

Нікому з вас я не обіцяв нічого, а проте я к о м у с ь щ о с ь о б і ц я в! Це моя мука, що кидає тінь на мій дух.

Я комусь щось обіцяв!

Що обіцяв? Кому обіцяв? Не знаю, не пригадую собі, не розумію. Одначе чую, що воно було, і що буду проклятим, якщо обітниці не зможу додержати!

Вже від богатьох років мав я почуття цього таємного зобовязання супроти якогось невідомого єства. Мені видавалося, що моє життя було чомусь зайвим і пустим, немов період бездільного дожидання і неприємної підготовки. Я відчував, що я не вродився для життя усіх днів і усіх людей. Щось повинно було бути мною зробленим, чого не могли зробити другі.

І тепер я нарешті знаю, чого я все те відчував. Я розумію, чому моє життя було похоже на перерву без значіння.

Я обіцяв — зробив комусь якусь велику обітницю і мушу її додержати. Та як мені її додержати, коли я не тямлю, що це була за обітниця, коли я не пригадую собі, кому я її присяг? І коли трапилася така важна і значна подія мого життя? Може в якомусь забутому сні, може в момент, в котрому моя звичайна свідомість щезла, може в другому життю, в життю, яке я вів перед цим життям, і про котре я маю тільки мутне прочуття?

Я не в силі дати відповіді, і ніхто не в силі відповісти. Я питався усіх людей, що мене оточують, усіх людей, котрих лише знав, і усі сміялися, чуючи мій запит, і говорили мені, що я ніколи не обіцював їм нічого.

Я неспокійно намагався переплисти в гору ріку памяти, віднайти одно по однім мої діла, мої слова, мої переживання — аж до діточого віку, аж до родин, щоби віднайти якийсь натяк на цю недотриману обіцянку, котра, чую, ваготить на мойому життю, як погроза вічно обновлюючої себе кари.

І я не найшов нічого, не відкрив нічого! В життю, яке знаю, у світі в якому я жив, не нахожу ніякого сліду цеї обітниці. І тому я себе відчисляю. ховаюся і тікаю перед товариством тих, котрих люблю, і котрі люблять мене Хочу знати, що мені робити, що я обіцяв зробити, що має бути зробленим Бо инакше пощо жити? Хиба прийшов я на світ, щоби наповнювати мій шлунок, порушувати ноги, любуватися жовтою красою яскрів і чорною фарбою кипарісів, стискати руки, гонитися за якоюсь дрібною ідеєю в лісі слів? Не на те повстало моє тіло і загоріласся вся моя душа. Поки з'ужиється тіло, як старий одяг, поки погасне душа, як забутий жертівник, мусить бути зробленим діло, додержаним обіт, довершеною обітниця.

Може — це добре — може не один я зробив велику обітницю. Може, любі брати, всякий чоловік в якомусь свому життю, або в яку хвилину свого життя, зробив урочисто свою обітницю. Горе тому, хто не знає, що він обіцяв! Горе тому, хто не дивиться на своє життя як на труд, який він прийняв на себе, родячись! Горе тому, хто кождої хвилини не відчуває докору за діло, якого він не робить, а яке з'обовязався робити!

Я не знаю, що я обіцяв, одначе відчуваю, що я обіцяв, і хочу знати, що я обіцяв. Одначе люде — ви це знаєте, любі брати, — навіть і цього не відчувають. Вони живуть, немовби не мали ніякого обовязку, насолоджуючися літами, як пяниця роскошує, шклянка за шклянкою, своїм золотистим вином. Ніякий голос їх не пробудить, ніякий клич не визове їх до їхнього обовязку. Так живуть вони до останього дня і не знають, що може за воротами життя може їх ждати той, котрому вони щось обіцяли.

Та я не хочу дійти таким до страшного дня. Хочу, щоби моя обітниця була додержаною, і моя душа не найде спокою, поки її не відкриє.

Тимто я, мої любі брати, і тільки длятого я тікаю від вас. Тому-то я щодня шукаю найглибшої самоти, серед лісів, на вершинах, вкритих соснами й каштанами, на збіччах скель, що врізуються в долини, де навіть ріки є мертвими.

На самоті я краще чую голоси, що мене кличуть. Кожний гомін світа є мені закликом, знаком, що зове нас до праці. Коли мене розбудять дзвони, що гомонять під нічну бурю, коли почую бреніння стад кіз, коли слухаю голосне виття вітру, відчуваю божевільну потребу бігти, стрепенутися, метнутися, робити те, що звук мені велить.

Та як зірвуся на ноги і напружу вухо, не знаю, що мені робити. Я не знаю, не знаю ще, не можу зрозуміти, що я обіцяв! І мука починається наново і душа починає знов томитися новою гореччю, і так минає моє життя, даремно, як повільна вода у рові, біля похилого вітряка.

Коли б кожний з вас, любі брати, намагався пригадати собі свою обітницю

Може тільки й це я комунебудь обіцяв: пригадувати вам ваші обітниці! А якщо це буде зробленим, благословляю сльози, які наповняли мою самоту.

Гриць Круговий.

І прийде свята день з весною
Пташиних співів голосних
І воля бранкою ясною
Засяє в перлах золотих.

Ударе грім в серця байдужі,
Живих і мертвих він розбуде.
І стануть всі, як сонце, дужі,
Недолі дні усяк забуде.

І прийде час: рабів не стане —
Брат повитає ніжно брата.
На тлі злоби любов повстане.
Не буде слуг у бога-злата.

Сніжинко, сніжинко! куди ти летиш —
В наряді, як жемчуг, блискучім.
І перлами сяєш, палаєш, гориш,
Обнявшись з морозом тріскучим.

Твій вік коротенький — як сон, забуття,
Як казка таємна на зорях весни —
Під сонечка оком ти стратиш життя,
Загубиш, не верниш . . . намріяні сни.

Сніжинко, сніжинко! куди ти летиш . . .
Знесилишся, бідна, мерцем упадеш.
Даремно надійно гориш і трімтиш —
Лиш сонечко гляне, — на віки заснеш . . .

О. Храпко-Драгоманова.

Вікно.

(Детективне оповідання.)

— І що гарного знаходять люди за кордоном? Хіба так жилося раніш — хоч, візьмем, у Полтаві. Тут тобі і клуб і „Монголія“ . . . І до знайомих зайдеш, напєшся чайку, заграєш в преферанс . . . Всі милі, привітні, не так, як тут на еміграції: всі один на одного вовком дивляться. А панночки? — Просто-ж всі гарненькі, куди там тім Німкеням з великими ногами. От там, у наших, так ноженятка . . . та і рученятка й оченятка! . . .

Так на чужині сумував за рідним краєм Клименко.

Все-ж таки на Україну не вертав. Та й хто кине в нього за це камінням? Там війна, свавілля, терор. Що хвилі ховайсь, тікай від когось, бійся за своє життя.

А тут сидиш спокійно в чистенькій кімнаті. Користуєшся помалу зникаючими на Україні здобутками культури — електрикою, ваною . . . Та як правду казати, то й тут закордоном можна найти не погані місця. Хочаб у Відні. Еге! Булиб тілько гроші.

Але з грошима була кепська справа.

То, що відклав був за час своєї попередньої служби в місії, коли одержував платню в добрій валюті, підходило до кінця, а нових прибутків ніяких не передбачалося.

Правда, казали, там ще якісь ліквідаційні належаться, та не видно було джерела, з якого можнаб їх одержати.

Отже шукання того джерела і було єдине заняття Клименка. Більш ніякої роботи не було.

— Хоч би в університет записатись, чи що . . . думав він часом.

Але коли згадував, скілько буде турбот з документами, — та ще чи всі вони є, — та перекладай їх на німецьку мову, то ставало нудно від одної гадки і пропадала охота.

То так і жив собі біля Відня. У цій пригородній дірі, що носить голосну назву курорту.

Вранці заходив до каварні, потім їв у ресторації меню, а ввечері більш сидів дома, головним чином для економії. Як вийдеш куди, так сотні корон і нема, або й більше. А вже не богато тих корон залишилося. Неприємний холодок обхоплював душу, як думав про той час, коли їх і зовсім не буде.

Але була ще одна причина, з якої Клименко радо лишався дома. Зовсім дрібна і може навіть непідходяща для серьозної людини причина.

Почалося це так.

Одного вечера повернувся Клименко до дому в дуже поганому настрою. Може зле вплинула на нього американська фільма, що бачив він перед тим у кіно. — Належала вона до розряду самих улюблених їм детективних фільм, але була занадто заплутана. Як не силкувався, так і не зрозумів, хто ж врешті злодій і хто порядний чоловік. Може й так чогось журно стало, але в повній меланхолії сів Клименко біля вікна.

Не хотілося нічого робити, лінь роздягатись. Навіть лямпу не засвітив.

Непричастно дивився він на темну, безлюдну вулицю, коли раптом прямо проти його засвітилося вікно.

Яскравою плямою виділялося воно на темному фоні протилежного будинку, мимо волі притягаючи око.

Хто зна, чи зіграла-б ця незначна обставина яку ролю в його житті, як би побачив він у тому вікні добродушного Німця, або якусь стареньку пані.

Але там мигтіла струнка жіноча постать.

Якось відразу пройшла нудьга. Не полінився скочити, розшукати куплений колись в кращі часи — бінокль. Примостився зручніще і почав, як в театрі, розглядати маленьку чепурну кімнатку, та молоденьку панночку, що була в ній,

А панночка, здавалося, зовсім не підозрівала про нескромне око і почувала себе цілком вільно.

Ось сіла на ліжку. Зняла черевики. Довго розглядає ногу.

— Цікаво, що вона там бачить?

Зняла панчоху, натягнула на руку, дивиться на світ.

— Мабуть дірка. Так і є!

Взяла голку-нитку, зашиває, нахиливши золотоволосу головку.

— Яка акуратна, голубонька! Ні, таки і між тими Німкенями трапляються дуже симпатичні.

З того вечера щось нове ввійшло в Клименкове життя.

Хоч бувало часом ніяково, хоч турбувала думка, що чинить погано: піддивлятися це-ж все одно що лізти непрохано в чужу хату, — але як тільки бував дома, так неначе силою якою тягло його до того вікна. А дома бував все частійше. Навіть у кіно перестав ходити. Що там ті американські вигадки, коли тут саме життя.

Які наміри мав? — Ніяких. Не думав навіть про можливість знайомства. Бо була вона далека від нього як мрія.

Але раз зустрів її на вулиці. Так замішався в першу хвилину, що хотів привітатись, а потім застидився і стояв нерухомо. Дивився їй вслід ще довго після того, як зникла за поворотом.

З того часу було йому замало стежити за її життям у хаті. Хотілося знати все, що вона робить. Тепер, коли помічав, що збірається виходити, швидко натягав пальто і біг на вулицю.

З байдужим виглядом ставав коло вікна і, дочекавшись її виходу, йшов здалека слідом.

Для чого? — Трудно сказати. Може глибоко в душі сподівався, що щасливий випадок допоможе познайомитися.

Якось прийшло на думку:

— А що як прямо підійти до неї і сказати . . .

Але тут і була заковика.

Клименко володів німецькою мовою. Не так, як той бідолаха, що під загрозою лишиться всю ніч на вулиці міг промовити до здивованого portier лише:

— Mein Gott . . . gute Nacht . . . Strasse . . .

А таки зовсім не погано говорив. І в трамваї і в ресторації. Що там казати — газети читав і в кіно надписи. Але це одно, а звернутись до незнайомої гарненької пані, з насмішкуватими очима, це зовсім щось инше.

Тут, дай Господи, і на рідній мові найти потрібні слова.

Ідея підійти до неї на вулиці була цілком відкинута.

Стежив же за нею все пільніще і що дня знайомився ближче з її звичками. Часом навіть догадувався наперед, що вона має робити, і тішився, коли бачив, що не помилився.

Тому був так несподівано і неприємно вражений, коли одного вечера побачив, що в її кімнаті вештається ще якійсь добродій.

Вона ж, навпаки, здавалася дуже задоволеною. В бінокль було добре видно, як вона сміялася, закидаючи назад голову. Часом ще й руками ляскала.

— Чого-б я так радів?

Раптом вона перестала сміятись. Відійшла в куток. Сіла на канапці. Панок за нею, примощується й собі на канапку. Але вона вскакує, щось говоре, здається, сердите. Еге, та вони сваряться! Чи ні? . . . Що це, він обніма її? Та ні, це напад, боротьба. Він облапав її, а вона викручується, як змія.

Клименко опустив бінокль. Зімний піт виступив у нього на чолі. На його очах нападають на беззахистну жінку і він не може кинутись до неї на поміч. Чому ні? Треба бігти туди як найшвидче. Це його обовязок, обовязок порядного чоловіка.

Ще раз, майже механічно підніс до очей бінокль.

Все ще боролися. Він, видно, дужий, але й вона ловка. Ось вивернулась бистрим рухом, схопила щось на столі . . .

Ніж?

— А-а-а, — скрикнув Клименко і мов несамовитий вибіг на вулицю.

Який же це поверх? Такий як і мій — значить другий, міркував він, біжучи по сходах у гору.

— От тобі й на, — зупинився він раптом на площадці, побачивши дві двері.

— Котрі ж з двох?

Але, подумавши мент, рішив:

— Напевно ця праворуч.

Дз-дз-дз, тричі задзвонив він.

Стара Німкеня, поважна, спокійна, мов нічого й не було, відчинила двері.

Він почав говорити збиваючись, хвилюючись.

— Hat getötet, getötet, — повторив він кілька разів, цілком правильно вживаючи indikativ perfectum, як і в граматиці Гауфа вказано.

Але Німкеня нічого не зрозуміла. Очевидно, не хтіла зрозуміти.

Він пробував знову пояснювати. Але вона безапеляційно вирішила, що йому треба вдатися поверхом нижче, бо там живе „auch so einer“. Захлопнула двері.

Що тепер робити? Знову дзвонити? А може й справді помилився.

З неприємним почуттям ніяковости і незадоволення собою пішов помалу вниз.

Вернувши до себе, відразу підбіг до вікна.

Сірою одноманітною масою стояв напроти дім і ні одної ясної плями не кидалось в вічі. Знайоме вікно темніло чорною діркою і нічим не відріжнялось від инших.

Скілько не вдивлявся Клименко, крутячи бінокль — не міг зауважити ніяких ознак життя.

Цілий вечір просидів дома, час від часу кидаючи погляд на вікно, але ні разу не блиснув у ньому світ. Було воно темне і повне таємности.

* * *

На другий день прокинувся він незвичайно рано. Ніби хтось штовхнув його.

Зразу скочив і — до вікна.

В день було видно далеко гірше, особливо зараз, коли на дворі ще легка сутінь.

Все ж таки через бінокль помітно було серед кімнати дві жіночі постаті і біля них великий кош.

Потім обидві вийшли і вернули, тягнучи щось дуже важке. Так, величезну паку. Щось загорнуте у рядно.

Немов мертве тіло.

Нахилились над ним, силуючись підняти. Але певно це було затрудно. Кілька разів приймалися за діло і знову кидали.

Раптом одна щось підняла з підлоги, підбігла до коша, заглянула.

Ага. Міряє шворкою довжину і ширину. Тепер те саме робить з пакою.

Стоїть, хитаючи головою.

Очевидно, щось не виходить, бо потягли паку назад.

Кілька хвилин кімната була пуста.

Клименко стояв і мучився.

Страшна догадка здавалася з кожною хвилиною все більш правдоподібною.

Але треба було упевнитись, переконатись своїми очима.

Ще був сумнів. Все було занадто надзвичайно.

Тим часом на вулиці зробилось видніще і Клименко вже виразно пізнав свою сусідку, котра знову повернула до хати.

Простилає у коші рядно і папір. Багато паперу.

І другу пізнав. Та сама стара Німкеня, що вчора відчиняла двері. Виходить, таки не помилився дверима.

Але що це у неї в руках. Знову якийсь пакунок, далеко менчий і загорнутий в папір. Розвернула, показує.

Дріжак пробіг по спині Клименка.

Шмат мяса . . . крівавий, гидкий.

Від жаху закрив очі.

Але не дивитись вже не міг.

З огидою бачив, як укладали крівавий обрубок, як приносили все нові і нові загорнуті шматки, зі страшними плямами свіжої крови.

Тепер сумніву не було.

Хід подій зазначався у своїй страшній правді.

Напад. Опір. Боротьба. В запалі, в одчаю нещасна, хватає перше, що попало під руку. Фатальний удар. Чоловік падає мертвий.

Тепер повна жаху перед відповідальністю вона ховає сліди злого вчинку.

Старий спосіб. Запакувати труп і відправити багажем на фальшиву адресу.

Найбільше страхіття у тому, що мертве тіло не влізло цілим у кош і прийшлося розрубати його на частини.

Яку силу характеру треба мати, щоби загортати в папір, носити, складати це порубане тіло, ще вчора живої людини.

Страшне пакування скінчилося. Кош закрито і обвязано шворкою.

Клименко почав швидко одягатись.

Ще не знав, що буде робити, але почував, як по малу прокидається в ньому інстинкт мисливця, який побачив дичину.

Одягшись зійшов у низ, і, щоби не бути на очах, зайшов у маленьку каварню поруч, і заняв місце за столиком біля вікна. Звідти було добре видно ворота, куди вчора бігав до сусідки. Клименко знав, що це є єдиний вихід з будинку.

Ледве кілька хвилин пройшло, коли вийшла його панночка. Подивилась на всі боки, пішла.

Незабаром привела чоловіка, з візком. Обоє зникли у воротах.

Клименко заплатив і вийшов з каварні.

— Тепер треба бути уважним, енергійним, розумним.

Натягнувши шапку, він перейшов через вулицю і став коло книгарні, ніби розглядаючи книжки.

Скоро показалися обидві жінки і перевожчик. Всі троє з зусиллям несли важний кош.

— Чого ви сюди понаклали, золота? — спитав чоловік.

— Ха-ха-ха, — трохи вимушено засміялися жінки. Стара білизна, та посуда.

Нарешті умістили кош на візок.

— На двірець, — почув Клименко, і всі рушили.

Не гаячи часу, поспішив він навпростець до двірця.

В багажному відділі, куди він першим чином подався, ще нікого не було. Тоді він став біля входу, з трівогою дивився на вулицю.

Що, як навмисне так сказали, а по дорозі поїхали зовсім у друге місце.

Ні, он їдуть. Здалека побачив величезний кош.

Підійшли, як всякі инші пасажири. Стороння людина мабуть не помітила-б нічого ненатурального в поводженню жінок, але Клименко побачив щось неспокійне, нервове в їх рухах і вигляді. Він перехватив погляд, яким вони обмінялися, коли носильщики брали кош. Був той погляд повний трівоги, ляку.

Клименко перестав ховатись, став при їх дорозі.

Стара Німкеня замітила його і щось шепнула до молодої.

Та глянула, і на її обличчі визначився переляк.

Тоді Клименко рішився. Бистрим ходом підійшов до них.

— Я знаю все, — промовив він поважно.

— Ах, — скрикнула сусідка, хватаючи супутницю за руку.

— Що ви можете знати, — сердито гукнула та.

— Я знаю, що в коші, — тихо, але рішучо промовив Клименко.

— Um Gottes Willen — скрикнула панночка. І такий одчай був написаний на її гарному обліччю, такий глибокий сум виявляли її сині невинні очі, що серце Клименка затремтіло з жалощів.

Він почав пояснити, як міг виразніще, що єдиною причиною його вчинків було бажання їй добра. Все одно все розкриється і тоді буде гірше. Він готов бути свідком, він бачив, що вона примушена була це учинити, він бачив, як лиходій подло напав, як обхопив її . . .

Але стара ще більш розсердилася.

— Яке йому діло до нареченого її племінниці. Кождий хоче мати трошки втіхи . . . Bischen Vergnügen.

Здивовано дивився на неї Клименко.

— Сюди прошу, — гукнув носильщик.

З німим благанням глянули на Клименка великі страждаючі очі.

— Um Gottes Willen, — прошопотіли ще раз зблідли уста.

— Не скажу, — рішив Клименко. Хай буде, що буде.

Всеж пішов за жінками, котрих носильщик провів у багажний відділ.

Кош поставили на вагу.

— Що в середині, — запитав урядовець.

— Ріжні старі речи, книжки, білизна, — відповіла стара, але голос її був трохи непевний.

Урядовець уважно подивився на неї.

— Прошу відкрити.

Стара Німкеня підійшла ближче, щось потиху говорила, щось совала в руку.

— Відкрити прошу, — грізно рявкнув урядовець.

Клименко стояв — як зачарований.

З захолонувшим сердцем дивився, як розвязували шворку, відчиняли замок, відкривали кришку.

— Я знав це — з тріумфом заявив урядовець, заглянувши в середину. — Це ваші старі річі — глузливо звернувся він до нещасних жінок.

Тоді обидві почали говорити разом, перебиваючи одна другу.

Клименко погано розумів їх швидку, нервову мову.

— Для власного ужитку . . . Різдвяний подарунок старому дядькові . . . чув зі здивованням окремі речення.

— So, so — насмішливо протягнув урядовець. — Це все ви розкажете у продовольчій управі.

Він витяг один пакунок, розвернув і з очевидним вдоволеннєм понюхав.

— Зовсім свіжий !

— О, — розчулено скрикнув він, розвернувши другий пакунок. — So ein süsses Schweinerl!

І він підняв за вухо породисту . . . свинячу голову.

В повному моральному незадоволенню йшов Клименко до дому.

— Чорт зна що, — бурмотів він час від часу.

Так з похилиною головою дійшов він аж до своєї вулиці.

Але тут його догнали дві жінки, ні, дві люті фурії.

Вже не було ні страждаючого личка, ні благаючих очей.

Тільки злістю і скаженою ненавістю палали розчервоніли обличча.

* * *

З того часу, коли при Клименкові почнна́ють говорити про богатство і ріжноманітність української лайки, він глибокомисно мотає головою і промовляє поважно.

— Е, не кажіть . . . У Німців також ба-агацько образливих виразів.

В. О'Коннор-Вілінська.

Каптурець поета.

(З Евгена Рамбер.)

Поки цей вірш збігає по рядочку,
Чи вам признатися, чим тішиться старий?
Хоч смійтеся, а в серці у куточку
Багато ще зовсім дитячих мрій.
Ось на мені каптурчик водуазський
Із вовни теплої, яку прядуть у нас
З місцевих овечок, на той зразок селянський,
Що вироблялися за наш минулий час.
Цей куцик, у який щоденно я вбираюсь,
Мені за календарь стає на круглий рік.
Що разу в осени я міцно застибаюсь,
Що-б поли на весні розсунути у бік.
Без каптурця мого не маю я спасення:
Сполохані думки росходяться, як дим;
Біжить од мене геть ображене натхнення
І не зберу ніяк до купи пари рим.
Чи ви повірете? (Не вірете — байдуже!)
У вовні тій рудій сидить душа жива.
Вся низка спогадів, якими тішусь дуже,
До мене з каптурцем щоразу прибува.
Мені вбачається в Клярані незабутнім,
Де я не був уже від самих дітських літ,
В старім будиночку, під тим горіхом кутнім,
Кімнатка затишна і коло печі дід.

М. Богданович.

Ян і мати.

(Пер. з білоруськ. Ол. Яремченко.)

Ти стомилася, змарніла, не одну не спала нічку.
Щож, постій перед образами, запаливши свічку:
Може Янові поможе тихий світ той і слова святі...
Освітила свічка щоки хлопця воскові.
Тане віск і вниз тихенько капельки стікають,
І в очах зболілих Яна сльози проступають...
Свічка світить, свічка сяє, свічка догорає,
І в понурій, темній хаті хлопець помірає.
Ой, не вік же свічці тій світити:
Догорить вона і зникне, як і все на світі.

Вечір.

(Пер. з білоруськ. Ол. Яремченко.)

Зійшов круглий місяць
Над обрієм невисоко
Весь червоно-жовтий,
Мов би пугачеве око.
З тихим дзвоном
Важко хрущ літає
Про нещаснеє кохання
Хтось у темряві співає.

Голос полем прокотився
У лісі озвався:
„А де ж тая криниченька,
Що голуб купався?“
І одбилася в душі луною,
Смуток серцю принесла
Гірка пісня, проста пісня
Білоруського села.

Янко Купала.

(Пер. з білоруськ. Ол. Яремченко.)

Чи то пізно, чи то рано
Чую я якусь напасть;
Де не стану, де не гляну,
Думка всюди голос дасть.

Небо, сонце, місяць, зорі,
Люде, пуща, вся земля,
Все до серця щось говоре
Всюди бачу міць життя.

І в погоду, в непогоду
Я не можу більш чекать:
Так і хочеться усюди
Пісню вічную співать,

Казку дивную казать,
Сон гонити з хат німих,
Співом ніжним потішать
І старих і молодих.

Звати, кликать на покоси
На незміряний простір:
Хай задзвонять сміло коси,
Обізветься зойком бір!

Хай працюють, косять, дзвонять
Клик несеться на весь світ,
Аж незгоду всю розгонять
І положать чистий, рівний слід.

Так. поки ще серце чує,
Що не час ганебно спать, —
Грайте пісні, хай красує
Наш загін і сіножать!

Трістан Бернар.

Звичайне перебільшення...

(Переклад з французького Є. С-ка.)

Цю історію вважали вже давно ліквідованою. Але раз до неї приходиться знову вертатися, будемо точними.

Адам і Єва гуляли в зоольоґічнім саду, котрий охрестили, певно для приваблювання публіки, „Раєм“. Проте цей засіб не мав успіху, і треба було мати певну нерозважність, щоби відкривати зоольоґічний сад там, де тількo і жило що двоє людей.

Правда, витрати на відкриття установи були наймінімальнійші.

І навіть хижаків не було огорожено ґратами, як то завше буває в звичайних зоольоґіґних садах, де пильно дбають, щоби платні відвідувачі увірували, що леви і тигри дійсно тварини небезпечні.

Отже там не було ані ґраток, ані перегородок, ні навіть тих лайливих написів, в котрих вовків називають „звичайним вовками“, і пантер — „звичайними пантерами“.

Тут же знаходився і дуже цікавий музей з скількома кістяками післяпотопних тварин.

Допотопні ж тварини мирно блукали по алеях саду. З найбільш цікавих подамо слона з головою мухи, носорога-білку та мишу з двома горбами.

Тут же можна було любоватися з іхтіозаврів, плєхтіозаврів, та славного гарензаура, про котрого стільки разів здіймалася діскусія, і котрий був, не більше не меньше, як ящіркою з лабами оселедця.

Всемогутній був дуже ласкавий до панства Адамів. Він сказав:

„Я вам дозволяю вільно ходити до саду. Можете приходити, коли тільки захочете. Я вам не даю квитків, бо я завжди буду біля головного входу і я вас взнаю. Я вас так знаю, наче б я вас створив. Проте тут не може бути ніякої помилки, бо ви в цей момент єдині люде на всій землі. Можете робити все, що захочете, — годуватимете тюленів, цілими днями їздитимете на слонах, на верблюдах, чи в маленькому возику струся. Проте, ось вам одна моя порада: „не руште мого плодового дерева. В мене воно тільки одне, і я ним дорожу.“

Чому він ним дорожив? Правду сказати, ніколи про це виразно не говорилося. Та, зрештою, це була його справа. Панство Адам скористувалися з дозволу, і скоро вони стали ретельними одвідувачами саду. Вони не мали жадної розривки, — в цілій країні — а ні одної живої душі. Треба було дійсно не мати жадних звязків. щоби зав'язати знайомство з змією.

Вони зустріли її на стежці саду, — змія повзла і сичала.

— Ви думаєте, що ви в свинюшнику? — сказав Адам.

Так завязалась балачка.

Розмови цього простосердого подружжя з швендєю-змією могли привести тільки до самих жалюгідних наслідків. Після двох тижднів знайомства змія їм порадила з'їсти яблоко.

Коли Всемогутній помітив, що на дереві не вистачає одного яблука, він був страшенно вражений, не так самим фактом втрати яблука, — цьому він не надавав особливої ваги, — як власне вчинком пані Адам. Він попросив це гідне подружжя, щоб і нога їхня ніколи не з'являлась в зоольоґічнім саду.

Так, зведений до належних пропорцій, виглядає цей непомірно роздутий інцідент.

12. XII. 1920. р.

Марійка Підгірянка.

Мов в байці ліс, мов в байці,
мов в байці, мов у сні:
Стоїть смерека в білій крайці.
Пухи падуть рясні . . .
Смерека сон предивний мріє.
Сиплеться сніг з сосон.
Берізка в інеях леліє,
мов сон . . .

В завоях білих обрій гине,
гейби мовчазний дух.
І ангел тиші лісом лине,
з крил своїх сипле пух.
Перлові неба оксаміти,
перлова, тужна даль.
А зіма родить зімні квіти,
мов жаль.

Білі поля в жемчугах,
в жемчугах.
Горять іскри в берегах,
на снігах.
Мріють шапки на шпилях,
на дубах,
А жупани по гіллях,
по зрубах.

Падуть перли з інею,
з інею,
На біленьку кирею,
кирею.
Коври стеляться на ніч,
та на ніч.
Рідний краю — добраніч,
Добраніч!

Шарль Ріве.

Останній Романов.

Політичні партії в Росії.

Думські партії. — Октябристи, проґресисти і кадети. — Трудовики і соціял-демократи. — Централісти. — Націоналисти. — Праві партії будучини.

Після маніфесту Миколи II. від 17. жовтня р. 1905, що дарував народові конституцію, яку в найближчі роки потроху, шматок за шматком, забрано назад, — Росія у-перше почала займатися політикою.

Підчас революції, що примусила царя на ці уступки, у громадських думках сталася велика переміна. У дні жовтня уряд перелякався, втратив ґрунт з-під ніг, не міг працювати згідно одностайно і таким чином попустив народові прислухатися до солодкої і досі невідомої йому музики слів: воля, рівноправія.

Робітничий кляс уже був подекуди підготовлений і знайомий з політичною проґрамою своїх домагань, Інтеліґенція, відповідно до свого темпераменту і громадського становища, поділилась на ґрупи і партії, здебільшого поступові, за винятком тих, що об'єдналиса для оборони самодержавія і піддержки трону, що захитався від перших народних розрухів, селянська маса взагалі зовсім не зрозуміла того, що сталося. Підчас розрухів і загального страйку, що настав після війни з Японією,вона побачила тільки змогу нападати панські маєтки і грабувати їх. Трохи згодом селянство почало прозрівати політично і спромоглося послати в Думу своїх депутатів; частина їх сіла у правих лавах, а де-котрі й між лівими та опозіцією.

В міру того, як вияснялися думки й погляди, як прояснялася політична і парламентська свідомість людей, як виявлялися у думських промовах одмінки

програмів ріжних партій, ті партії відмежувалися ясніше, ділилися й роспадалися на фракції.

У третій і четвертій Думі партії визначилися цілком виразно, відбиваючи в собі ті поділи на різні табори, які витворились і у громадянстві російському. Партії називалися так, починаючи з лівих: соціял-демократи, трудовики, конституційні-демократи, проґресисти, октябристи (центр). националисти, праві й крайні праві. Між тими фракціями розмістилися ще: мусульманське представництво, польське коло, незалежні, про які ширше говорити тут не будемо.

* * *

Як тільки був опублікований маніфест 1905 р,, Гучков, що після революції був у Тимчасовому Уряді міністром національної оборони, заложив партію, програм якої був цілком конституціональний і прямував до переведення в життя тих реформ, що грубими рисами були зазначені в самій конституції. Ця партія взяла собі назву від дати царського акту: „партія 17. октября“ або-ж просто „октябристи“. Вона грала видатну ролю в третій Думі; Столипін довгий час опирався на неї, щоб дати одпор занадто гарячим реформаторським бажанням лівих. За це кокетування з першим міністром октябристи втратили багато симпатій в Думі і в громадянстві, особливо після смерти Столипіна; їх уважали занадто тепленьких, нерішучих, навіть опортунистів; супротивники їх казали, що вони не мають міцної опори навіть у поміркованих колах громадянства. Гучков, енерґічний голова і лідер октябристів, відомий, яко добрий патріот і голова третьої Думи і член комісії національної оборони, не був обраний на нових виборах і ось чому: з огляду на незавдоволення громадянства діяльністю октябристів, їх партія розбилася на три партії; найрадикальніші з з октябристів приєдналися до правого крила проґресистів під назвою „лівих октябристів“; найпоміркованіші, найбільше зв'язані у земельному питанні з вільним розвитком земельних самоврядувань, склали з себе партію „земців“; решта-ж октябристів, що не хотіли міняти свого першого становища і рішуче відмежовувались від радикалних елементів, зробилися „правими октябристами“.

Але за всім тим, укупі, октябристи лишилися тим, чим і були, тоб-то партією лівого центру. Їх ліве крило не раз голосувало вкупі з прогресистами і кадетами, і коли четверта Дума, повстючи проти урядової провокації, склала прогресивний блок, більшість октябристів приєдналася до нього.

Ми сказали, що після смерти Столипіна октябристи втратили багато свого морального впливу; але ваги своєї в Думі вони не втратили, бо мали за собою численну перевагу голосів. Їх участь у проґресивному блоці безперечно була одною з причин його впливу і успіху.

* * *

Поруч із октябристами, зараз ліворуч од них, стоїть партія проґресистів, що числить у своїх рядах багато людей великого політичного розуму, що мають ще відіграти велику долю в житті свого рідного краю. Лідер проґресистів Єфремов, що з обличча й постаті нагадує Пель[illegible]на, є головою російської секції міжнародньої парляментарної ліґи і, як таковго, його знають у Франції. Лібе́рал, що став ніби революціонером, — а хто-ж не був революціонером за останніх скілька літ у Росії? — Єфремов має кристалево-чисту душу, яка відбивалася так яскраво на фоні загальної гидоти, продажности і зради діячів старого режіму. Чистокровний Росіянин, він має всі добрі прикмети своєї раси, за винятком трохи м'ягкої вдачі.

Партія, якої він був поважним головою, була, — тепер уже треба про це казати в минулому часі, — далеко радікальніша за октябристів; вона мала багато спільних поглядів зо своєю сусідкою з лівого боку — з партією кадетів, але не мала того, мовляли, доктринерського духу кадетського, того иноді „сектанства“, твердого, негнучкого.

Року 1915, коли невдачі російські, з виключної вини негодящої адміністрації гостро поставили питання про перебудову самої сістеми врядування, проґресисти пішли далі кадетів у своїй радикальності, домагаючись у промовах своїх лідерів відповідальної перед палатами адміністрації. Потім вони уступили

кадетам і приняли формулу бльока, яка домагалася тільки міністерства, піддержаного довір'ям країни.

* * *

Партія конституційно-демократична (яку для скорочення називали, по перших її літерах К.-Д. „кадетами"), дарма, що стояла на ґрунті монархізму, числилась уже виразно лівою; вона межувала з крайніми лівими; трудовиками й соціял-демократами. Ця партія завжди була дужа своєю дисципліною і керували нею люде хоч і вперті, не гнучкі, але сміливі оборонці програму, що загрожував чималими проломами мурів самодержавія у де-яких місцях. Найвідатніші люде цеї партії були: Мілюков, якого історичні промови в Думі ясно освітили цю велику парляментську фіґуру; Шінґарев, людина світлого розуму і великої орудіції, промовець негірший за Мілюкова, користувався великими сімпатіями Думи і громадянства; Родічев, тіповий російський інтеліґент, з людяними мріями, з гарними бажаннями, добродушний; його називали серцем партії, так як Мілюкова — головою, а Шінґарева — правою рукою.

Ми сказали не що давно, що кадетська партія виявляла иноді де-яке сектанство. Скажемо тепер в оборону її, що коли вона не схотіла приєднатися до проґресистів, коли вони домагалися уряду, відповідального перед палатами, то це було зроблено з поглядів чисто тактичних. Мілюков цілком справедливо волі того уряду, що ладен був тільки на мінімальні уступки. Ми бачили за часів революції, що Мілюков, людина дуже поступових поглядів, піддержував проте дінастію Романових після відречення Миколи II. від престолу і пропонував у першу чергу реґентство його брата, він мав одвагу іти отверто проти робітничих комітетів, заявивши прилюдно, що цю думку він подає сам од себе.

— „ Ідімо помалу, щоб не спіткнутися", — казав Мілюков.

І ми бачимо, що він казав правду. Шлях еволюції був певніший і безпечніший; це довели дальше події, коли перемогли домагання робочої юрби і погнали державу у-чвал шляхом безодглядного революційного бігу. Росія спіткнулась, упала і побилася дуже тяжко.

* * *

Крайня ліва в Думі визначалася тільки двома рел'єфними постатями, з яких Керенський був головою фракції трудовиків, а Чхеїдзе — соціялдемократів. Ці дві яскраво-республіканські партії були скілька раз ослаблені й зменшені незаконними й темними заходами політичної поліції, яка користувалась усякими нагодами і провокацією, щоб арештовувати і висилати членів цих партій, нехтуючи їх депутатську незайманість.

В часи найбільшого панування реакції і распутінської самоволі Керенський і Чхеїдзе, обидва адвокати, не боялися найгостріще промовляти проти того ганебного режіму, нині вже покійного, з Думської трибуни. Їх палкі, правдиві слова часто заглушалися протестами поміркованих, не кажучи вже про правих. Велика, безсмертна була заслуга тих лицарів — борців за правду і волю, що не боялись отверто промовляти правду в очі ворогам народнім, знаючи, що за це їх можуть просто з Думської трибуни заслати в далекий Наримський край, з якого мало хто вертався назад.

Але треба сказати правду, що коли ті крайні ліві партії були дуже корисні вчора у боротьбі з реакцією, їх занадто радикальні домагання сьогодня, коли Росія стала вільна, не дуже корисні для нормального розвитку нового ладу. Їх гарні теорії про загальний мир непридатні під час війни, коли крім імперіялістичних доктрін виявилися ще дуже гострі національні тенденції, а непідготований російський народ зрозумів їх соціялістичні теорії, яко необмежене право грабіжів і злочинств.

* * *

Праворуч отябристів, що ділили Думу на дві майже рівні половині, сиділи централисти. Партія центру виділилися з націоналистів і складалася з тих людей, що не хотіли отверто ослабляти конституціоналізм октябристів і, з другого боку, боялися скомпромітувати свій лібералізм дуже близьким сусідством із правими.

Хоч і нечисленна була та партія центру, але іноді вона грала чималу ролю в думських голосуваннях, піддержуючи то лівих, то консерваторів. Її голова Крупенський, людина діяльна і енерґійна, був ніби посередником при надто бурхливих суперечках, примиряючи сусід і нахиляючи їх до взаємних уступок. Ця партія держалася тільки своїм лідером та, мабуть, піддержкою уряду.

* * *

Националистами починається праве думськое крило. Ця партія вписала у свій програм боротьбу за Галичину й Угорську Русь, що входили у склад Австрії. Партія втратила багато сімпатій через те, що де-котрі її погляди були занадто вузькі й не відповідали духові часу. Вона супротивилась справедливому вирішенню польського питання через свій націоналізм, який супротивники називали зоолоґічним, бо партія рішуче ставилася проти найменших уступок „инородцям“. Все опиралось у них на велико-руському націоналізмі і вони говорили від імени всього народу, хоча думки й погляди їх мали дуже мало прихильників. Ці погляди довели більшість националистів до нетерпимого шовінізму. Виняток треба зробити для лідера цеї партії, ґрафа Бобринського, людини з европейськими поглядами, що з'умів удержатись од помилок, навіть дуже грубих, яких не уникли його товариші.*) Не забувши головної теми програму своєї фракції, приєднання Галичини до Російської Імперії, він проте в історичні часи, пережиті четвертою Думою, з'умів піднятись до височини подій і приєднав свій голос до закликів ліберальних промовців лівих партій, що ганьбили незаконні вчинки уряду. За ним і другий непримиримий националист Савенко теж порвав зо своїми колишніми однодумцями, коли довелося вкупі з проґресистами виступати проти того режіму, що сам валився і тягнув за собою в руїну всю Росію. Ця політика визначила дві течії в партії і вона роскололась на дві фракції: чистих националистів з одного боку і национал-проґресистів із другого боку. Ці останні з партією центру ввійшли у проґресивний блок.

* * *

Далі, за националистами йде партія правих, думських реакціонерів.

Вона брала участь у думській роботі проти свого переконання, бо вороже ставилася до ідеї народнього представництва і в засіданнях брала участь тільки за тим, щоби гальмувати роботу свідомих думських діячів і позбавляти їх навіть надії на можливість користної і продуктивної праці (з правими не могло бути чемної боротьби), чисто-парляментської суперечки, — були одні скандали, викликані запеклою ненавистю де-кількох крайніх правих, крайніх консерваторів і реакціонерів. Не було в них розумного міркування, мало було й щирости; була там або сліпа доґма або прислужування царизмові. Крайню праву складали найгірші елементи Думи: скілька чоловіка провінціяльних попів, людей не-культурних, з вузьким і кастовим кругозором, що зовсім не відповідав завданням законодавців, де-кілька селян, ще бідніших з культурного і морального погляду, які не спромоглися визволитись од віковічного страху перед вищою урядовою владою, що їх од віку гнобила, — і ті й другі безневинні жертви дикого, середньовікового устрою життя, де-кілька старих урядових пенсіонерів, що вже по інерції піддержували той лад, якому прослужили ввесь свій вік, та ще де-кілька урядовців, що єдиною метою собі поставили службову кар'єру, яка знов таки залежала від вищого начальства й міністрів; з числа таких можна назвати Хвостова, колишнього нікчемного ґубернатора, а потім ще гіршого міністра з ласки Распутіна. З таких ото елементів і складалася крайня права.

В тій партії була тільки одна сильна і чесна людина, Пуришкевич.

---

*) Автор свідомо чи несвідомо забуває про ту дику вандальську націоналістичну вакханалію, яку вчинив ґраф Бобринський у завойованій Галичині, з диким завзяттям руйнуючи все українське, що там було (школи, музеї, кооперативи) і тисячами висилаючи в Сібір українських діячів. Перекл.

Це людина з доброю освітою, непохитної і завзятої вдачі, фанатистичний прихильник самодержавія; він багато боровся з тими, кого потім революція поставила на верхах влади, вживаючи для цього ексцентричних, иноді некультурних способів, але завжди отвертих і щирих. Війна дуже перетворила цю орігінальну людину. У першому засіданні Думи після оголошення війни він, зійшовши у пів-коло Думи перед лавами депутатів, підійшов до Крупенського і попросив познайомити його з Мілюковим.*) Коли Крупенський завдовольнив його прохання, він обняв Мілюкова, свого нетерпимого ідейного супротивника, і сказав: — „Сьогодня тут тільки Росіяне!“

Війна відкрила йому очі і зробила в йому величезну переміну; як людина чесна, він одрікся багатьох своїх колишніх помилок, бо побачив усю нездатність уряду, який він досі обороняв. Пуришкевич приєднався до лівих, щоб боротися з цим лихом, що довело отчизну до руїни. Цей вчорашній прихильних самодержавія радів, що стався державний переворот кінця лютого 1917 року. І можна напевне сказати, що з нього, шляхом розумної еволюції, витвориться добрий конституціоналист і парляментарій, бо він щирий патріот і не може не бачити добра своїй отчизі від нового ладу.

Поруч із Пуришкевичем стоїть справжній скажений і несамовитий Марков II., з обличча подібний до Петра Великого, але на жаль тільки тим і подібний, бо він заклятий ворог усяких реформ. Він інспірує ультра-реакційні листи і не таїться зо своєю ворожнечою до Франції й Анґлії, як до держав демократичних і, не вважаючи на війну, висловлює прихильність до Німеччини. Відомо, що з Берліну йшла піддержка реакції й урядової самоволі та утисків у Росії, бо там добре розуміють, що це ослаблює їх нинішнього супротивника. Можливо, що у де-котрих правих були подекуди сімпатії до Франції, до Французів, але напевне можна сказати, що до французької республіки вони всі ставилися вороже.

Справжня, щира приязнь до Франції була тільки в поміркованих і в лівих партіях, і ті останні тільки бажали-б глибшого і докладнішого освідомлення Франції про всі страждання, всі бажання і мрії справжньої, не офіціяльної Росії, досі невідомої, німої, загнаної у конспірацію або в тюрми й заслання; бо досі Франція знала Росію на підставі вражінь од тих людей, що ні в якому разі не могли бути представниками російського народу.

* * *

Ми постаралися тут в короткому огляді і в загальних рисах дати малюнок, по змозі близький до дійсности, поділу політичних ґруп і партій в Росії; цей поділ істнував недавно і вже перестав істнувати, бо політичне обличча Росії зовсім і геть перемінилося після революції. За наших днів і назви партій і самі партії, про які ми оце росказали, повинні перейти до рук історика.

Деякі думські фракції, як от хоч-би октябристи, втратили цілком свій ґрунт, свій raison d'être. Инші, позбувшися політичних перешкод і поліційного знущання, прихиляться до радикальніших думок, до яких вони мали нахил із давніх давен у глибині своїх почуваннів. Ми-ж бачили, що проґресисти і кадети і крайні ліві визнали себе республіканцями; мабуть і инші підуть за ними і партії переґрупуються. Соціялізм має вже скілька ступінів і проґрамів у новій Росії. Установчі збори не будуть подібні до колишньої Думи.

А проте конче треба було з'ясувати партійний поділ тої нижньої палати царської Росії, бо ця палата, Дума, стала краєкутним камінем російської революції.

---

*) З яким він трохи не десять літ гостро змагався у Думі. Перекл.

УКРАЇНА

— Від одного вищого урядовця однієї з центральних державних установ У. Н. Р., що цими днями завітав у Відень, ми мали змогу дізнатися деяких подробиць про стан наших установ та долю війська, що їх оце переказуємо. — Усі вістки про те, наче би міністерства, чи пак: тільки урядовці Їх, — конфіновані у Кєльцах — є цілком невірними. Вони мають, мабуть, своє первісне джерело в тому, що дійсно, призадумуючись над вибором міста осідку евакуованих державних установ У. Н. Р., згадувалось і місто Кєльце, — тай годі. Коли кам'янецька евакуація, яка почалась 14-го м. м. зранку, велась ріжними шляхами до Волочиськ, то, звідти поїхали до **Тарнова,** в якому й находяться тепер усі міністерства з урядовцями, уряд та Гол. Отаман. У Ченстохові працює одно міністерство нар. господарства, бо Тарнів не зміг усіх примістити. Робота по установах йде своїм шляхом, по скільки це можливо й доцільно в умовах закордонної евакуації. У Тарнові тимчасово перебувають теж особи головного військового управління, як ґенерали Омелянович-Павленко, Вдовиченко, Безручко і др. — До кабінету м-рів увійшов, уже раніш, представник ен-ерів, Ол. Ковалевський, як міністр преси й пропаґанди; йдуть переговори про вступ до кабінету представника соц.-самост. — Білінського. — Першим завданням уряду У. Н. Р. в теперішній мент є забезпечення далі евакуованих громадян-військових та цівільних. На черзі стоїть скликання конґресу. Для інформації українського громадянства має невдовзі приїхати до Відня радник м. з. с. П. І. Зайців. Такий конґрес мав би одночасно замінити, тимч., передпарлямент, про котрого також затверджено ще у Камянці, але котрого нажаль, не можна було перевести в життя через воєнну катастрофу. — Усіх біженців виїхало біля 20-ти тисяч. Серед них є чимало Жидів. Люде тікали масово, невважаючи на офіціяльну пересторогу, що уряд не може брати ніякої відповідальности за їх долю за кордоном У. Н. Р. Проте, звичайно, вживається усіх можливих заходів за для покращання матеріяльного становища нещасних людей. При Українському Червоному Хресті у Варшаві склався Комітет біженцям та інтернованим, який навязав звязки з Міжнародним Червоним Хрестом і приступив до праці, отримавши де-яку допомогу. М. и. орґанізуються шпиталі для хворих українських біженців. — Остання катастрофа цілком не пригнобила духом керманчів нашої державної справи та її рядових робітників: усі надають їй значіння епізоду воєнної невдачі. Навпаки: короткий час побуту на українських землях, темп, в якому велось там державне будівництво, та величезна моральна й матеріяльна допомога всього населення, яке з плачем і роспукою проводило останню евакуацію — закріпило в надії на неминучість швидкої переміни долі.

— „Kurjer Lwowski“ з 16-го ц. м. подає **„вісти з Камянця-Подільського“,** із котрих переказуємо деякі місця. — „Присуджено на смерть 35 осіб контрреволюціонерів та спекулянтів: Вольфмана, Шаєна, Дарфмана, Аріnштейна; Когена (банкіра) і др. Всі вони виеміґрували“.

— На площі, у Камянці-П., біля фінансової палати, большевики казали вирити величезну яму. До цієї роботи притягнули членів міської управи та міських урядовців. До цієї ями большевики знесли викопані тіла розстріляних Українцями большевиків та гадають поставити на цьому місці великий памятник жертвам контрреволюції.“ („K. Lw.“)

— „Усі крамниці зачинені у **Камянці-П.** хоча позволено торгувати до 7-ої год. вечора; немає краму та бояться відчиняти. На вулицях і по хатах темно. Немає теж палива, бо всенькі дрова забірають для совітських установ. На вулицях пустка; цілими днями люде не показують свого носа“. („K. Lw.“)

— „Большевики **вивозять з Камянця-Под.** решту краму з крамниць та меблю. Є вістки, що вони вивезли вже електричну стацію, так як це зробили у Могилеві-Под. Повідомляють теж, що **розстріляли кільканадцять українських громядських діячів, м. и. Приходька й Білоуса** та вивезли кількадесять заложників. Особи, які, як свідки, брали участь у протибольшевицьких

процесах в українських судах, — розстріляні а їхнє майно сконфісковано. („K. Lw.“)

— У **Камянці Под.** большевики зажадали від міста (окрім грошевої контрибуції в 20 міліонів, про яку пишемо нижче) 1000 ковдр та 1000 подушок для червоноармійців.

— У 14-ій сов. російській та **1-ій українській армії** видано строгий наказ, що совітські старшини й комісарі мають в найкоротшому часі вивчити польську мову. (K. Lw. за „Р. К.“)

— Б Кам'янці на Поділлю **большевики накладали контрібуцію (!)** на місто два рази: перший раз в 5 міліонів карбованців (в українській валюті!!) і другий раз в 15 міліонів карб. Кожний обиватель мусів заплатити ту суму, яку призначала большевицька влада. На разі не виплати тої суми „неімущіє“ були арештовані і випускалися на волю лише по уплаті „причитающейся“ суми грошей.

— Серед большевицьких військ помічається протикомуністичний рух і . . . погромний настрій. Салдати з кінноти якогось Кочубея, які були в Камянці так казали — Закінчимо війну тоді розправимось з комісарами і . . . Жидами.“ Погромна хвиля большевицьких військ пройшла через прифронтову полосу на Волині. Є відомости про страшний жидівський погром в м. Любарі і м. Острополі, які улаштували большевицькі салдати.

— В Кам'янці **большевики арештували проректора** Кам'янецького Українського Університету професора **Хведірова,** а також членів Українського Кирило - Методієвського Брацтва і між ними п. Давиденка і п. Зливка.

— З останнім приходом большевиків до Кам'янця **змінилося відношення** совітської влади до **жидівського** населення. Влада ставиться тепер дуже неприхильно до жидівства, а армія ворожо. Серед останньої шириться погромний настрій.

— Большевицькі **урядовці,** які займають визначні адміністраційні посади близько коло румунського і польського кордону, пропонують великі суми грошей місцевим пачкарам, **щоби їх переправили** на другий беріг Дністра чи Збруча, бажаючи скоріще позбутися большевицького „рая“ . . .

— В останні часи в т. зв. „невтральній полосі“ над Збручем, де нема ні польських ні большевицьких військ, почало скупчуватись **багато біженців, які тікають з Большевістії.** Між ними найбільше є Українців і Жидів з найближчих місцевостей коло Збруча. Особливо багато тих збігців в районі Волочиська. Численність їх тут можно рахувати тисячами. Становище втікачів дуже тяжке.

В звязку з закінченням військових подій над Збручем, **большевики почали стягати свої війська над Дністром — на румунському кордоні.** Ходять чутки, що большевики не мають наміру в найближчій будучині наступати на Галичину, бо там, мовляв, „нічого нема“, натомість в Бесарааії є великий запас хліба!

— На станції **Попельня** підчас стоянки валок з полоненими армії У. Н. Р., на станцію напав озброєний повстанський відділ в силі двох курінів, під командою сотника Ю. Волощенка, увільнив полонених понад 2000, і переколов большевицьку охорону, складену з 3 сотень. („Р. К.“)

— Повідомляють, що большевики розгромили **на Кубані** усі українські орґанізації, м. и. і комуністичні. Окремим декретом Кубансько-чорноморського краєвого комітету російської комуністичної партії роспущено українські Робітничі Просвіти. Постанова того краєвого комітету що-до Українців є така: „З огляду на те, що ніякого українського пролєтаріяту на Кубані немає, ніяка спроба складення окремих або паралєльних до російської комуністичної партії орґанізацій, які знову будуть стреміти до українізації населення та введення в революційні ряди нового росколу — не повинна більше трапитися і тому буде розглядатися, як спроба явно контр-революційна“. Українські комуністи висилаються з Кубані в Харків. (Русспрес).

— **„З України повідомляють** про великий зріст повстанчого руху серед селян, викликаного тим, що большевики звільнені великі сили з зовнішніх фрон-

тів кинули на внутрішній, цебто: для реквізицій в селян хліба. Поважні сутички трапляються в районах Умані, Сквіри, Таращі й Липовця, наслідком котрих є поголовні грабіжі та спалення сел з боку большевиків, або безпощадне вирізання всіх комуністів та нищення залізничого шляху — з боку повстанців. На правому берегу Дніпра, поміж Каневом і Черкасами, оперує новий отаман, якийсь Павло Сіромаха; він починає користуватися на Правобережжі такою популярністю, як Махно на Лівобережжю, та й наслідує Махна у кличах, агітації та способах воювання. Повстанці збігаються до него з ріжних усюдів і він зібрав уже чималі сили, загрожуючи Черкасам". („Своб.").

— В 26-му ч. московських „Ізвестий" від 24-го листопаду ц. р., читаємо у відділі **„Червона Україна"** резолюцію 5-ої конференції Комуністичної Партії України (цебто: державної). Докладчиком був Раковській та Касонор (?); в „живій дискусії" брали участь Зіновєв, Антонов, Мануїльскій, Мінін і др. **(ні одного Українця!).** „Відносно національного питання резолюція з задоволенням стверджує, що політика Ц. К. зробила національне питання на Україні далеко менче гострим, ніж воно було досіль. Майбутньому Ц. К. конференція поручає продовжувати цю політику в національному питанні, **поборюючи як український шовінізм так і русофобство.** Харчеву політику, яку вів на Україні Ц. К., резолюція признає цілком правильною. Конференція особливо підкреслює доцільну політику Ц. К. на селі. Майбутньому Ц. К. поручається **в десятеро збільшити енергію в справі організації бідного селянства проти кулаків".**

— У Копенгазі дістали з Москви телеграму, що **на Київщині** найшли великі поклади **камінного вугілля.** Приступили до будови шахтів недалеко Звенигородки. („П. Н.")

ПОЛЬЩА

— Мін. зак. спр. **Сапєга** підповів на ноту Йоффе'а в справі акції Желіговського, що литовсько-польські справи торкаються тільки цих двох держав, а Совдепія не має права мішатися в них.

— **До Варшави** має приїхати 27. ц. м. болгарський премєр, Стамбулінський.

— В звязку зі слухами про **крізу кабінету** та відкликанню партією П. П. С. віце-премєра Дашинського — польські газети повідомляють, що зміна кабінету в найближчому часі не передбачається.

— **Сейм** радив над законопроєктом про перейняття у власність держави деяких земель; про передачу землі інвалідам; про мешканеве питання.

— **М-ство зак. справ** готовить законопроєкт про скорочення дипльоматичних представництв, особливо в державах Скандинавії, Голяндії, Швайцарії і др.

— **Мін. військ. справ,** Сосньковські, склав у сеймовій, військовій та демобілізаційній комісії доклад, що демобілізаційна акція йде дуже швидко та, що при армії залишається всього пять річників.

— **У сеймовій комісії** обмірковували справу підвищення платні сеймовим депутатам.

— **Рада міністрів** радила над анкетою в справі усунення анархії, що панує на залізничих шляхах.

— Японським послом **у Варшаві** призначено Мошігіто Кавакамі, який в січні виїде з Токіо, а в березні приїде до Польщі.

— **У маршалка сейму** радили над поворотом полонених. Були присутніми й представники м-ства зак. справ та праці.

— **Сеймові депутатки** Баліцка й Сокольніцка внесли негайну пропозицію скасувати окремим законом обмеження жіночих прав, а саме у приватному, адміністративному та процесовому законодавстві.

— **Марш. Пілсудскі** написав до кол. м-ра шляхів, Бартеля, листа, в якому дякує йому за його заслуги й вислідки праці.

— М-ром шляхів призначено інж. Ясіньского.

— **У Варшаві** йдуть польсько-литовські мирові переговори. Голова литовської делеґації, др. Станґайтіс, виголосив на першому засіданні миролюбову промову, в якій зазначив, що Литва радо приймає співучасть Ліґи Націй в переговорах що-до плєбісциту у Віленській окрузі.

— **Премєр Вітос** простудивсь та важко захворів.

— **„Gaz. Warsz.“** пише: „Кількість вояків, які під большевицьким напором перейшли польські кордони, доходить 50 тисяч душ; з того: Петлюрівців 20.000, а по 15 тисяч з ґруп Пермикіна та Балаховича“.

РОСІЯ

— У „Свободі“ від 12-го ц. м. читаємо таку заяву: „**Російський політичний Комітет у Польщі** вважає потрібним ще раз заявити, що в національному питанню він рішуче стоїть на точці погляду признання права самовизначення народів та слідуючого з цього признання факту незалежности народів, які відділилися від Росії, або заявили про своє бажання відділитися, а саме: Фінляндії, Інгерманляндії, Естонії, Латвії, Білорусі, України, Козачих Республік, Республік Північного Кавказу, Азербейджану, Ґрузії, Вірменії і др. Російський Політичний Комітет у Польщі висказує своє переконання в тому, що Схід Европи буде збудований та Росія буде обновленою тільки на принципах свободної рівноправної й правильної згоди поміж Установчими Зборами або законними Урядами держав, які входили у склад кол. Російської Імперії, та Установчими Зборами, або законним Російським Урядом. Російський Політичний Комітет в Польщі висказує теж своє переконання в тому, що успішна боротьба проти комуни, яку вона не приняло-б форму в майбутньому, є можливою тільки на основах справжнє демократичних, відповідаючих інтересам величезної більшости російського народу та в тісному єднанню з вольними демократичними державами, сусідуючими з Совітською Росією. Голова Р. П. К. Б. Савінков; заступник голови Д. Філософов; члени; Одинец, Дікгоф-Деренталь, Буланов, Уляніцкій.

Д. Мережковскій оголосив довгого отвертого листа до Уельса, який, повернувши з Москви, сказав м. и.: „тепер не може бути в Росії ніякий инший уряд, крім совітського.“ У цьому свойому листі Мережковскій м. и. подає деякі **факти** з царства Лєніна, пр.: „ **У Москві** був такий випадок (факт): діти зарізали товариша (10 і 11 років), закопали, мнясо його їли, а на суді десятилітній злочинець не проявив жалю, тільки казав, що „мнясо на смак нічого собі, тільки потом пахне“. Це оповідали в Комісаріяті Народної Освіти.“

— **Инший факт,** наведений у листі Мережковського: „В Москві винайшли нову смертну кару: людину сажають в мішок, наповнений вошами. — „У такий мішок“, каже М., — „Ґорькій посадив душу Росії.“

— М. Ґорькій посваривсь з Лєніном та Троцькім і рішив виїхати з Совдепії на остров Капрі. Але Анґлія відмовила Ґорькому візу, а коли він хотів їхати через Німеччину, то й Німеччина не згодилась пустити його.“ („Св.“)

— **Лєнін** назначив Енвер-пашу головнокомандуючим усіма червоними арміями Сходу.

— На засіданні Комітету Парижського Відділу **Союзу Відродження Росії,** при участи присутних в Парижі членів Ц. К. Союзу, принято резолюцію, яка відкидає методи й принціпи дотеперішньої активної боротьби з большевиками та закінчується признанням усіх принціпів — як політичних, так і соціяльних, проголошених революцією в березні 1917. р., з окрема же повного народоправства, суверенности Установчих Зборів та федеративного устрою нової Росії.“

— У Парижі мають скликати **Російські Установчі Збори** із тих членів, що є за кордоном. В ініціятивному гуртку є м. и.: Керенскій, Авксєнтєв, Мінор і др.

— З огляду на зміну політичного становище та інтернування в Польщі російської армії, **Рос. Політ. Комітет в Польщі зліквідувавсь;** його члени, з Савінковим на чолі, склали Рос. Евакуаційний Комітет з метою усіма способами помагати інтернованим.

— **Совітська преса** вітає з одушевленням нову сестрицю „Совітську Вірменію“ і щиросердечно обмірковує засоби задля „приближення черги Грузії“.

— У **„Правді“** з 21-го XI. ц. р. (ч. 262) читаємо велику статтю Літвінова, м. и. „Про текучі питання Всерос. Ради Нар. Господарства“, в якій, м. и. є таке речення: „Господарського пляну немає. Спільности праці, єдности завдань, нема. Війна поміж установами продовжується без усякої „передишки“ у повному розгарі. Ввели ударну систему, і все стало ударним, навіть понад ударним. Навіть будова зразкової фабрики сірників, яка має бути готова в 1924-му році... і. т. д.

— Московські **„Известия“** з 12. XI. ц. р. (ч. 254) дуже поважно призадумуються над заміною мняса бобами, доказуючи науково, що фасоля й горох, а тим паче біб, є де-де кращою справою за мнясо. Правда, між тими доказами є справка, що Росія втратила досіль 80% скота.

— На виборах **у Петрограді** до „робітничо-селянської інспекції (щось в роді чрезвичайки над чрезвичайкою) перейшло 70% безпартійних. „Правда“ пояснює такий провал комуністів високою свідомостю робітників про необхідність комуністів на фабриках, звідкіль не можна їх відривати,

— Рай бідаків. „Правда“ описує таку сцену зі станції Самара. „Станція переповнена публікою. На долівці лежать ранені й хворі. Тут і тифозні і холерні й инші хворі. Один червоноармієць оповідає: лежав у шпиталью в Самарі, виписали й він вже 13 днів лежить на станції та ніяк не може сісти у валку. Чоловіків зо 20 молодих інвалідів, без рук, без ніг, тижнями там валяються. В кутку — женщина й троє дітей: підчас мандрівки з Рязаня в Сибір, за хлібом. двоє дітей вже похоронила, а оце тепер сама лежить хвора на тиф...

Міжнароднє життя

— Після 26-ти місячного побуту в Люцерні (Швейцарія) на засланню, **грецький король Константин** виїхав 14-ого ц. м. до Атен.

— Отримавши повідомлення, що **грецький король Константин** виїде до Греції з порту Венеції, кораблем „Ґеорґій Аверов“, — італійський уряд дав наказ своїй фльоті стрічати Константина почестями, які належуть справжньому монархові. Таким робом Італія признала права Константина на грецький престол.

— В звязку з **приїздом Константина до Атен,** усі антантські кораблі (анґл., франц., італ.) виїхали по-за межі грецьких вод, щоби оминути обовязок віддати належну Константинові честь. Дипльоматичні й другі представники союзників залишаються в Атенах, але не будуть брати участи в ніяких церемоніях та увіходити в ніякі стосунки з Константином.

— **Ліґа Націй** приняла одночасно (35 голосами) при одному стримавшомуся (Австралія) Австрію в рівноправні члени.

— **Ліґа Націй** приняла в свої члени Болгарію.

— Підчас промови чеського прем'єр-міністра, Черні'ого, **у парляменті в Празі** — чеські комуністичні депутати підняли такий галас, що з цілої промови не було чути ні одного слова. Урядову заяву премєра приняли до відома усі партії, за виїмком лівих соціялістів, комуністів та Німців.

— У містечку **Ґедінґ на Моравах** (Чехо-Словаччина) комуністи захопили всі державні будинки, роззброїли поліцію й ґарнізон та проголосили радянську республіку, яка трівала один день.

— 17-го ц. м. прийшло **у чеському парляменті** до дуже голосних сцен. Німецькі депутати били в пульти й так галасували, що промовці не були в силі промовляти. Мало не прийшло до бійок.

— **У чеському парляменті** буде обмірковуватися законопроєкт про улаштування окремих карних кольоній, куди засилатимуть на примусові роботи гандлярів-спекулянтів.

— Серед паперів в арештованих **чеських комуністів** найшлись докази, що деякі провідники чеських комуністів стояли просто на службі московського

уряду. Плян комуністичного державного перевороту в Чехо-Словаччині був обміркований в Москві. Чеський уряд оголосить ті папері на процесі. („Pr. Lidu".)

— З приводу вибору президента **Австрійської Республіки**, Гайніша, президент Німеччини, Еберт, надіслав щиросердечну привітну телеґраму.

— 16-го ц. м. **на віденській біржі** прийшло до великої метушні, яка подобала на паніку. Була пора, коли курс німецької марки піднесено аж до десяти австрійських. Слідуючого дня міністр фінансів склав в парляменті офіціяльну заяву, що всі слухи про примусову позичку та девальвацію грошей — є брехливі.

— **У Відні** трівав два дні штрейк поштарів. Уже пятий день йде штрейк в усіх каварнях, ресторанах та готелях.

— Міністерством фінансів внесено **в австрійський парлямент** законопроєкт про нові державні кредити (випуском банкнотів) розміром восьми міліярдів на три найближчі місяці. — Нові кредити, так-же як старі, не мають найменчого забезпечення.

— **У Венґрії** має вийти з Новим Роком амнестія для політичних інтернованих.

— **У Венґрії** складено новий кабінет. Премєром є ґраф Телєкі. Кабінет має парляментарну закраску та ліберальний характер. Програм його праці є діловий та аполітичний.

— **У Будапешті** повісили вбивцю поліціянта; як відомо — той вчинок був приводом до крівавих вуличних заворушень.

— Премєр-міністр **Югославії**, Весніч, подав до демісії. Реґент доручив скласти кабінет Пасічові.

— **Юґославія** припинила дипльоматичні взаємини з **Болгарією.** Причиною є невиконання Болгарією деяких точок нейльського договору. Між обома державами спинено всякий залізнодорожній рух.

— **Чічерін** звернувся **до Болгарії** з нотою в справі відновлення больгарсько-російських дипльоматичних взаємин. Болгарія ще не дала відповіди.

— **Чічерін** „попрохав" у ноті **до румунського уряду** подати йому докладні данні про роззброєних вранґелівців. Одночасно, — всупереч румунській пропозиції, — запропонував остаточне вирішення всіх спірних румунсько-російських питань. Частенькими нотами Чічеріна, які йдуть з одночасною концентрацією червоних військ на бесарабському кордоні — Румуни страшенне занепокоєні.

— **Чічерін запропонував Анґлії** одночасно з торговельними переговорами вести переговори про відновлення дипльоматичних анґльо-російських взаємин.

— Президент З'єдинених Держав, **Гардінґ,** оголосив свій плян нової Ліґи Націй, яка повинна мати більше громадський, чим офіціяльно-державний характер. Головним пунктом проєкту Гардінґа є те, що усі держави обовязуються не роспочинати ніякої війни, поки конфлікт не обміркується та вирішиться Ліґою Націй.

— **Американський уряд** гадає попрохати представника Совдепії, Мартенса, виїхати з Ню-Йорку. Американський міністр праці заявив, що Мартенс належить до орґанізації, яка плянує переворот в Сполучених Державах.

— **З'єдинені Держави** настоюють на безпосередньому кабельовому полученні з Німеччиною через емденський кабель, який заняли союзники. Анґлія готова піти назустріч бажанню Америки, але Франція противиться.

— **В італійському сенаті** прийшло до гострих сцен поміж націоналістами та представниками уряду з приводу поведінки д'Анунчія, який не визнає рапальського миру та силою занімає деякі місцевости в Дальмації.

— Представник Італії **у Лізі Націй,** Тіттоні, склав свої уповноваження, бо їх не дозволяють виконувати його обовязки президента сенату. На місце Тіттоні'ого делеґовано в Ліґу Націй кол. італ. посла в Льондоні, Марчезе Імперіялого.

— **Лідер італійських соціялістів,** Серраті, широко відповів на того листа, в якому Лєнін домагається виключення з партії умірковаиих елєментів, що підчас італійської соціяльної революції стали на бік буржуазії. Серраті спростовує, що ніякої революції в Італії не було і не видно, щоби в майбутньому була. Захоп-

лення робітниками фабрик було рухом, далеким від революційних основ; Італія не може сподіватись ніякої допомоги від революційних елементів закордону, бо тії творять усюди слабку меншість.

— **Льойд-Джордж,** Лейґ і Сфорца мають слідуючого тижня стрінутися у Швейцарії на спільну нараду.

— **Французькій міністр** військових справ, Лєферб, подав до демісії.

— Кол. президент Французької Республіки, **Пуанкаре** заявив в одній фр. ґазеті, що коли б анґл. король Юрій послухав його ради в серпні 1914 р. та отверто заявив про свій союз з Францією — то Німеччина не починала б війни і мир був би врятований.

— **Букарештенська поліція** оголосила нагороду в 200.000 лєй тому, хто допоможе зловити справника атентату в сенаті (бомбою вбито єпископа й міністра, та багацько сенаторів поранено).

— У місті Корк **в Ірляндії** згоріло 300 будинків. Державний Секретар для Ірляндії протестував в анґлійському парляменті, начеби вогонь підклали анґлійські війська. — Місто Корк підпалено одночасно з ріжних боків.

— В звязку з фінансовою нарадою **в Брюкселі** про відшкодовання для союзників з боку Німеччини, Німеччина передала французькому урядові новий меморіял, в якому доказує своє дуже критичне економ.-фінансове становище.

— Екс-каізер **Вільгельм II.** гадає, що Америка допоможе Німеччині вийти з біди та навяже з нею тісні торговельно-економичні, а також культурні, взаємини.

Економічна хроніка

Вісти з Мюнхену. На місце переведеного до Александрії консула А. Благовського призначено ґенеральним консулом Чехословаччини в Мюнхені п. Богуслава Бенеша. П. Бенеш зложив на днях консулові Оренчукові вступний візіт. Рахуючись з фактом ідейного соперництва між Мюнхеном а Нірнберґом мюнхенський концерн одеських купців улаштував на днях зібрання в торговельній палаті в Нірнберґу, на котрому зацікавлених експортом інтересантів було сповіщено про факт закладання концерну та заохочено до співучасти.

— **Адресова книга лотишських промислових і торгових підприємств.** Торговий департамент в Ризі видає адресову книгу всіх промислових і торгових підприємств в Латвії в латишській і анґлійській мові. Завданням книги являється інформація і пропаґанда.

— **З естонської індустрії.** Склянний завод Йарвакант почав свої роботи з добрим успіхом. Його продукти о 80—110% дешевші чим инші заграничні. Фабрика целулози Винифери стала перетворена на акційне товариство. Засновчий капітал виносить 3 міліони марків в 3000 акціях.

З українського життя на чужині

Товариство „Кобзар" в святі 2-го грудня.

Дня 2-го грудня в Ужгороді (Закарпатська Україна) відбулося цікаве свято передачі народові „дзвону свободи", дарованого Американцями; в цей день святковано також уродини ґубернатора Жатковича. Коротка історія цього дзвону така: на зразок славного американського „дзвону свободи", який голосив в 1776 році незалежність Америки, Союз визволення поневолених середньо-европейських народів під головуванням Масарика в Філядельфії символізував призпання незалежности середньо-европейських народів в 1918 році також „дзвоном свободи", вилитим на подобу і форму американського дзвону. В урочистий момент проголошення незалежности народів союзу (між иншими і Українців) представник кожного народу по одноминутній промові ударяв в „дзвін свободи". Отцей то

дзвін на просьбу ґубернатора Жатковича подаровано „Підкарпатській Русі“, щоби він будив Русинів від вікового сну, про який співається в підкарпатськім гимні: „Підкарпатські Русини, покиньте глибокий сон“.

Це велике народнє свято було одсвятковано урочисто. Спеціяльні потяги привозили делеґації і гостей з усіх кутків Підкарпаття. Для цих мас народу будо улаштовано широке приняття і приготована духова пожива, в якій Т-во „Кобзар“ приняло дуже діяльну участь. Вранці хор „Кобзаря“ відспівав Службу Божу для делеґатів. В 11-ій год. перед будинком ґубернатора відбулася передача дзвону серед урочистих промов ґубернатора, віце-ґубернатора і делеґацій. В 4-ій год. пополудні артисти „Кобзаря“ дали виставу „Наталка Полтавка“, а ввечері „Вечорниці“ Ніщинського. Не дасться в повній мірі оцінити всю вагу вистави „Наталки“ для слухачів. Вистава ця була призначена спеціяльно для широких мас простого народу, прибувшого на свято. Повний, святочно прибраний театр рябів гуцульськими вишиваними свитками, білими вовняними кожухами, чорними убраннями попів, лиш подекуди виднілась европейська одіж. Вся ця маса людей ловила кожне слово. П'єса зробила глибоке враження. Кожний з цих представників від міст і сел Підкарпаття повезе з собою до дому якесь нове тепле почуття, якусь нову глибоку думку. Від цього дня „Наталка Полтавка“ завоювала собі право горожанства на „Підкарпатській Руси“.

Лірична картина „Вечорниці“ надзвичайно мельодійна, повна життя і руху, зачарувала публіку на цей раз в більшости інтеліґентів. „Дуже жаль, що так скоро скінчилося, я б любив слухати тоті „Вечорниці“ і до рана“, висловлювалися слухачі.

Багато праці і енерґії вклало Т-во „Кобзар“ в це свято, але й одержало від нього високе моральне задоволення.

По ініціятиві сторонників тіснішого російсько-українського зближення, орґанізується у Варшаві Російсько-Український Літературно-Історичний Гурток, якого діяльність почнеться в найближчі дні. Намічено ряд рефератів, спільних гутірок та взаємин,

---

У Варшаві має закластися велика позапартійна українська ґазета на російській мові. При ґазеті видаватиметься тижневик на французькій мові — інформаційного характеру.

Український письменник В. Островський, знаходиться у Варшаві і містить цикль своїх вражінь п. н. „На Україні“ в „Нов. Варш. Слові“.

Як нас повідомляє українське Пресове Бюро в Латвії праця Місії У. Н. Р. в Латвії увесь час протікає в підтриманню самого тісного контакту з Латвійським Урядом, впливовими парляментськими колами, а також всіма місіями і посольствами в Латвії, та інформації про становище і хід подій на Україні. Завдяки постійному і інтензівному контакту, місцева преса вмістила також і за останній період, як і раніше, значну кількість заміток, повідомлень і статтів про Україну.

Союз Балтійських Держав і України. На останньому засіданню 27./XI. уповноважених союзних держав ухвалений бюджет ради уповноважених на біжуче півріччя. Ухвалені кредіти для видання особливою книгою документів Конференції Балтійських Держав і України, а також позитивно обговорювалось питання про видання періодичного бюлетення ради. Крім того ухвалені кредіти для улаштування бібліотеки та абонімент на періодичні видання. Бюджет виносить на півроку 800.000 латв. рублів (1600 англ. фунтів), себто, на кожну державу 160.000 латв. руб.

Залізнича Конференція Балтійських Держав і України. 9. листопаду у Ґельсінґфорсі підписаний в остаточній редакції протокол залізничої конференції Балтійських держав і України. Уповноважений України інженер п. Герасімів проїхав через Риґу з докладом до Уряду У. Н. Р.

Листи до Редакції

Високоповажаний Пане Редакторе!

В одному з попередніх чисел Вашої часописі було надруковано повідомлення так званої закордонної делеґації укр. п. соц. рев. про те, що я виключений з партії постановою делеґації за „службу Петлюрі і неморальне поводження з народними грішми". З огляду на те, що вміщена в Вашій часописі звістка про цю постанову плямує моє імя, вважаю потрібним подати до ширшого відома слідуюче:

На „службі Петлюрі" я був так довго, як і инші укр. соц.-рев., серед яких є більшість членів закордонної делеґації. Я подався до демісії в червні місяці, тоб-то тоді, як инші укр. соц.-рев. залишались ще на „службі Петлюрі".

Так напр. на „службі Петлюрі" до перших чисел серпня був член делеґації М. Чечель, займаючи посаду секретаря урядової торговельної комісії У. Н. Р. за кордоном аж до її ліквідації по наказу уряду; в тій же комісії працював член закорд. орґанізації І. Штефан; Б. Ржепецький (укр. соц. рев.) до останнього часу займає посаду при дипльоматичній місії в Варшаві; порівнюючи не дуже давно займали урядові „петлюрівські" посади М. Шраг, як радник анґлійської місії, А. Жуківський, як військовий ревізор.

Я навмисно виписав відомі мені імена, щоб наочно показати, чи мали члени закордонної делеґації право виключати мене з партії за „службу Петлюрі", на якій одночасно зо мною було чимало укр. соц. рев., а де-які навіть служили на урядових посадах і пізніше.

Що до неморального поводження з народніми грішми, то про моральне чи неморальне відношення до них краще поінформована контрольна комісія, яка перевірювала мої обрахунки і після перевірки зложила відповідний протокол від 15. VI. б. р., який і пересланий до державного контролю. Може члени делеґації уважали неморальним те, що по моїм резолюціям і під моїм впливом видано з коштів уряду Петлюри де-яким укр. соц. рев. (в тому числі і де-яким членам делеґації) певні суми на підставі їх офіціяльних вимог, як урядовців „петлюрівської" служби? (Документи, стверджуючі ці видачі, єсть.)

Нарешті, члени делеґації не мають жадного права формального виключати з партії будь-ли кого просто через те, що після IV з'їзду в червні 1918 р. укр. партія соц. рев. була офіціяльно розвязана і ні одного партійного з'їзду, який би відновив партію, до цього часу не було. Були лише спроби окремих ґруп укр. соц. рев. відродити партію, але всі ці спроби не довели до якогось реального результату. До однієї з таких ґруп належать члени „делеґації", які мають повновласти Центр. Комітета, не обраного жадним партійним з'їздом (було лише дві конференції, але згідно статуту Ц. К. обірається з'їздом).

Таким чином, представляється взагалі проблєматичним та претензія репрезентувати цілу партію, яка є нині розбита і як орґанізаційне тіло не відновлена, ґрупою укр. соц.-рев., згуртованих в так званій делєґації.

Тим то я і вважаю всякі постанови вищезгаданої делеґації про виключення з партії як і инші її мудрі політичні кроки (вступ і виступ протягом кількох місяців з II. інтернаціоналу, вступ і скорий виступ з радянського бльоку і т. д.), роблені від імені партії, як перебільшення свого значіння. Очевидно, виключення з партії в данному разі рівнозначне виключенню з тої орґанізації, яка гуртується коло делеґації. Проти цього виключення я нічого не маю, бо не можу поділяти всього того, що зробили бувші мої партійні товариші за останній час в ріжних політичних справах.

Партійний з'їзд, який мабуть невдовзі збереться на Україні, щоб відродити розбиту партію, напевне дасть ту чи иншу оцінку діяльности „делеґації", і тоді можно буде говорити про виключення тих чи инших людей з партії. Рівно-ж тоді можно буде говорити, яку позіцію займає партія в політичних питаннях.

До цього-ж з'їзду, який об'єднає всі організації укр. соц.-рев. на Україні, всякі заяви і декларації, роблені від імені партії, мають в собі більше сміливости, ніж сталого ґрунту. Мик. Ковалевський. 5/XII 1920 р.

З М І С Т

ВОЛІ, В і д е н ь 1920, том 4, ч. I - 13.

П о е з і я

О п о в і д а н н я, с п о м и н и, подорожі

Театр. твори

Література, мистецтво

Публіцистика, наука і ін.

О г л я д и

Зареєстровано Дирекцією Поліції у Відні ч. 918/19.
Registriert bei der Polizei-Dir. in Wien Nr. 918/19.

Відповідальний редактор Лев Шопяк. Друкарня „Форвертс“.

Воля

Тижневик.

Грудень 1920.

Том IV. Число 13.

Рік видання другий.